ULUSLARARASI YAPAY ZEKÂ, TRANSHÜMANİZM, POSTHÜMANİZM ve DİN SEMPOZYUMU

Editörler:

Doç.Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT

Dr. Öğr. Üyesi Recep ERTUĞAY

Murat ÇİNİCİ

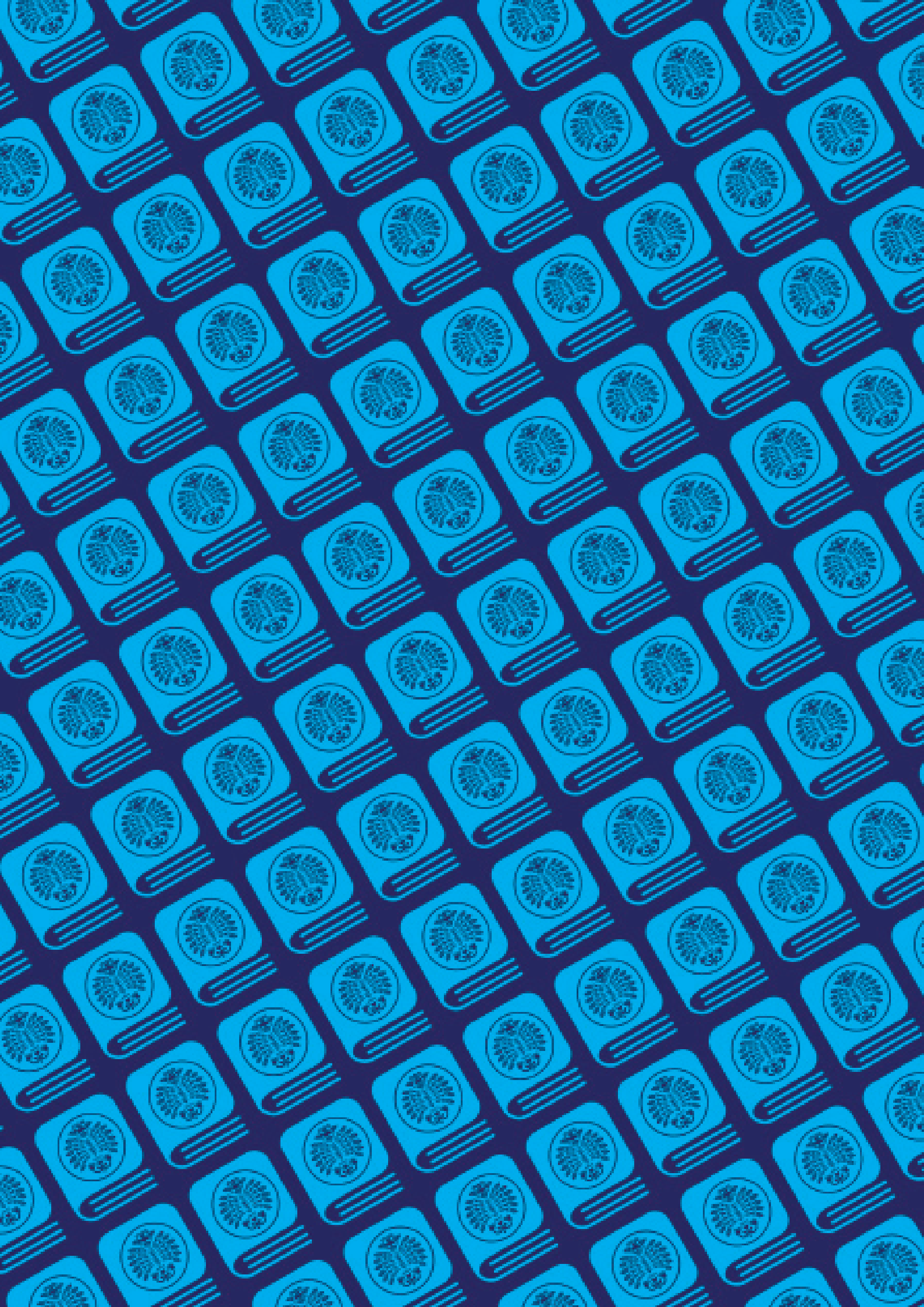

Eser Adı:

YAPAY ZEKÂ, TRANSHÜMANİZM, POSTHÜMANİZM ve DİN
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU BİLDİRİ ÖZET ve TAM METİN KİTABI

Editörler:
Doç.Dr. Muhammed KIZILGEÇİT, Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT
Dr. Öğr. Üyesi Recep ERTUĞAY, Murat ÇİNİCİ

Yayınlar Yönetmeni:
Doç. Dr. Bünyamin AYDEMİR

Yayın Kurulu: Prof. Dr. Ahmet SARI, Prof. Dr. Ali UTKU, Prof. Dr. Bülent ÇAVUŞOĞLU, Prof. Dr. Erdinç ŞIKTAR, Prof. Dr. Hakan Hadi KADIOĞLU, Doç. Dr. Bünyamin AYDEMİR, Doç. Dr. Hasan Tahsin SÜMBÜLLÜ

Dizgi ve Tasarım: Sıla DEDE

Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1299

ISBN: 978-625-7086-55-4

Erişim Adresi: https://ekitap.atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi Yayınevi Koordinatörlüğü
Sertifika No: 42021
Adres: Prof. Dr. Fuat Sezgin Kütüphanesi Okuma Salonları Binası Zemin Kat Kampüs-Yakutiye/ ERZURUM
E-posta: atayayinevi@atauni.edu.tr
Telefon: 0442 231 62 80

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

atayayinevi

Erzurum 2021 © Copyright Atatürk Üniversitesi Yayınevi
Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir. Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Atatürk Üniversitesi Yayınevi Koordinatörlüğüne aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Bu yayın Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimince
SBS - 2021 - 9726 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

İÇINDEKILER

TAKDİM 1
Prof. Dr. Ömer ÇOMAKLI
(10-11)

TAKDİM 2
Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT
(12-13)

BÖLÜM 1- YAPAY ZEKÂ, TRANSHÜMANİZM VE POSTHÜMANİZM
(15)

Posthuman Çağ ve Posthuman'a Geçiş Aracı Olarak: Transhümanizm ve Transhuman
Ahmet DAĞ
(17-23)

Dijitalleşen Değerler ve Yeni Dijital Normlar: Sosyal Medya Örnek Olay İncelemesi
Alaattin ASLAN, Şevki IŞIKLI
(24-39)

Hijacked Transhumanism: Reality Versus Ideals
Mikail PUŞKİN
(40-50)

Transhumanism: A Great Challenge To Islam And Humanity
Bilal SAMBUR
(51-55)

Swarm Intelligence And Learning Swarms
Mehmet Emin AYDİN
(56-66)

Digital Islamophobia of Artificial Intelligence
Bellil ABDELKARİM
(67-87)

Human of Transhumanism: The philosophical dimension of transcend humansmechanisms
DuaaNassar
(88-94)

BÖLÜM 2- YAPAY ZEKÂ VE FELSEFE
(97)

Yapay Zekâ ile Dindarlığın Tahmini
Muhammed KIZILGEÇİT, Murat ÇİNİCİ

(99-108)

Yeni Dünya Miti: Bilim Kurgu-Siberpunk
Eyüp Can EKİNCİ

(109-118)

Recent Legal Developments of Artificial Intelligence: Is Artificial Intelligence Replacing Humans?
Miraç CEYHAN

(119-127)

Yapay Zeka ve Büyük Veri Bağlamında Toplumsal Değişme
Nurcihan BAHTİYAR, Mehmet MEDER

(128-148)

Ya Reklam Senaristi Bir Makine Olursa?
Sena KURT, Duygu AYDEMİR

(149-167)

Yapay Zekâ Temalı Kurgusal Din Anlayışı: Metriksizm Örneği
Şevket ÖZCAN

(168-176)

BÖLÜM 3- TRANSHÜMANİZM VE DİNLER
(179)

Terasem Hareketi: Trans-Human'ın Trans-Dini
Muhammet YEŞİLYURT, Büşra YEŞİLYURT

(181-190)

Lût Kavminin Transhümanist Hareketteki İzdüşümü: Cinsiyetsiz Toplum

İsmail KURT

(191-209)

Transhümanizm Bağlamında Siborgist İnsan Tasavvuru ve Din
Muhammed YAMAÇ

(210-229)

İlerlemeci Paradigma Bakışından Geleceğin Toplum Mühendisliği: 21. Yüzyıl İçin 21 Ders

Kitap İncelemesi

Ayşegül TÜRKERİ, Bahset KARSLI
(230-237)

Transhümanizmin Tanrısına Doğru
İsmail KURT

(238-248)

Durdurulamayan Kaçış: Kiliseden Transhümanizme
Nesibe KIZILBOĞA
(249-257)
Mormon Transhümanizmi
Nuh YILMAZ
(258-273)
Transhümanizmin Mitolojik Kökenleri: Yarı Tanrılar ve Ölümsüzlük Arayışları
Musa Osman KARATOSUN
(274-291)

BÖLÜM 4- TRANSHÜMANİZM, POSTHÜMANİZM VE FELSEFE
(293)

Teosentrizm ve Transhümanizm Çatışması: İlahiyatta Antropolojik Bilginin İmkânı
İsmet TUNÇ
(295-305)
Türkiye'deki Transhümanizm ve Posthümanizm Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi
Meryem ŞAHİN
(306-317)
Posthümanizmin Siyasi Teolojisi -Kozmopolitanizm Üzerine Bir Tartışma-
M. Nurullah TURAN
(318-327)
Transhümanizm ve Posthümanizm Kavramlarının Sevgi Bağlamında Değerlendirilmesi
Muhammet ÖZDEMİR, Fethi ARSLAN
(328-339)
Dünya Hayatına Bağımlılığın Bir Tezahürü Olarak Transhümanizm
Sevim YARARLI
(340-347)
Transhümanizm ve ABD Transhümanist Partisi
Sabina NASİROVA
(348-360)

Transhümanizm Literatüründe Posthuman ve Sportif Etkinlikler
Fethi ARSLAN, Muhammet ÖZDEMİR
(361-364)

Son Savunma Hattı ya da Yeni Bir Dünyanın Eşiğinde
Fatih ÖZDEMİR
(365-379)

BÖLÜM 5- YAPAY ZEKA, TRANSHÜMANİZM, POSTHÜMANİZM VE İSLAMİ İLİMLER
(381)

Posthümanizm ve Transhümanizmde İrade Özgürlüğü Problemi
Mahsum AYTEPE
(383-397)
Tasavvufun "İnsan-ı Kâmil" Perspektifinden "Transhuman" Bir Metamorfoz Mu?
Mehmet Emin KOÇ
(398-426)
İslam-Fıkıh Düşünce Geleneği Ekseninde Bir Transhümanizm/Posthümanizm Değerlendirmesi
Yusra ÖZER
(427-433)
Yapay Zekâ Tabanlı İctihad Faaliyeti Üzerine Yeni Bir Keşif: Dijital İctihad
Mehmet Hicabi SEÇKİNER
(434-443)
El Yazmaları ve Yapay Zekâ
Zeynep Sena YILMAZ
(444-467)
Yapay Zekâ İle Birlikte Varlığın Sanal Varlığa Dönüşmesi: İbn Arabi Örneği
Rıfat ATAY, Mustafa CİĞER
(468-508)
DEĞERLENDİRMELER
(511)
Adem YERİNDE
(512)
Musa BİLGİZ
(513)
Şahin YILDIRIM
(514)
SEMPOZYUM PROGRAMI
(518-522)

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

TAKDİM I

21. yy. itibariyle ivme kazanan teknolojik gelişmelerin getirdiği dijital entegrasyonlar bilgi toplumundan bilgi ötesi toplumuna geçişi kaçınılmaz kılmıştır. İnsanlık tarihinin yeniçağında yaşanan bilimsel çalışmalar, interdisipliner yaklaşımla etkileşimlerini artırarak girilmesi zor alanlara da ışık tutmaya başlamıştır. İlgili alanların başında çağın sistem kodları arasında yer alan yapay zekâ teknolojileri gelmektedir.

Artık gerek ülke ve gerekse kurumsal bağlamda mevcut varlığı sürdürebilmek, vâki değişim sürecini yönetebilmekle mümkün hâle gelmiştir. Günümüz itibariyle dünya öyle bir noktaya gelmiştir ki bu dönüşüm sürecine ayak uydurmakta zorlananlar gelecekte büyük sorunlarla karşı karşıya kalacak, rekabet edemeyecek, hatta varlıklarını bile sürdüremeyeceklerdir.

Bu süreçte, ülkelerin, üniversitelerin, kurum ve kuruluşların, tüm paydaşlarının katılımıyla aynı amaçlar doğrultusunda gerek duyulan hizmetleri en etkin bir biçimde üretebilmeleri, her geçen gün bir önceki günden daha iyi olmaları, modern ve teknolojik gelişmelerle barışık bir şekilde sınırlı kaynakları en verimli şekilde kullanabilmeleri için sistematik olarak kendilerini yenilemeleri ve bu değişim sürecini yönetmeleri kaçınılmaz olmuştur.

Sadece bilim dünyası değil, artık toplumun her kesiminde dördüncü dönüşümün enerjisinin "bilgi" olduğu açıkça görülmekte ve kabul edilmektedir. Yapay zekâ, temelde bilgiyi işleyebilme üzerine kurulmuş bir teknoloji olduğu için tüm gelişmeler tabiî olarak onun ekseninde şekillenmektedir. Ancak yapay zekâ, tek başına bütün yetenekleri değere ve sistemlere kazandıramaz. Diğer destekleyici ve doğru dijital teknolojilere yönelmek ve eko sistemi canlı tutmak olmazsa olmaz şarttır.

Yapay zekânın getirdiği gelişmelerle insanların yaptığı işler ve meslekler de önemli ölçüde değişmektedir. Birçok ülkede artık bilgi mühendisi, eş zamanlı mühendis, süreç mühendisi, performans mühendisi, veri analisti, veri tabanı ilişki uzmanı, 3D modelleme teknisyeni, kişisel eğitim rehberleri, hologram tasarımcısı, zeki ulaşım mühendisleri gibi meslekler şimdiden eğitim sistemlerinin parçası hâline gelmiştir.

Söz konusu gelişmeleri yakından takip eden ve doğru okuyan; yeni nesil üniversite olma yolunda büyük bir dönüşüm yaşayan Üniversitemiz de vizyonunu bu gerçeğe uygun olarak yeniden belirlemiştir. Bu bağlamda kullanılacak eğitim tasarımlarının, mevcut modeller üzerinde bir reforma tabi tutulması gerçeği göz ardı edilmeyerek yeni nesillerin alt yapısını oluşturacak sistem yenliklerinin gerçekleştirilmesi üzerinde gayretli bir dizi çalışma başlatmıştır. Hatta çalışmalarımız sonuç vermeye başlamıştır.

Çağa damgasını vuran yapay zekâ tasarım modellerinin temelinde şüphesiz eşsiz ve sıra dışı özellikleri barındıran insan beyni bulunmaktadır. Mücerred olan birçok alanda olağanüstü işlevsel olabilen yapay zekâ ve transhümanizm beden-ruh ve etik problemlerini de beraberinde getirecektir. Gelişmek kaçınılmazdır ancak bu geçişte insan ve toplumların değer yargılarına, inanç sistemlerine ve etik değerlerine karşı hassas davranılmalıdır. Toplumların sosyo-kültürel ve etik değerlerine zarar verebilecek felsefe ve yapay zekâ tabanlı teknoloji uygulamalarına karşı ilk baştan henüz tasarım aşamasında iken gerekli önlemler alınmalıdır. İnsanı insan yapan dinî değerlerine karşı hassas davranılmalıdır. Çünkü temel olan insanın refah seviyesinin arttırılmasıdır. Başka bir ifadeyle insan ve insan refahını sağlamak temel amaçtır, geliştirilmiş tüm teknolojilerin ise sadece insan refahını arttırmada kullanılan araçlardan ibaret olduğu unutulmamalıdır.

Yapay zekânın gelecekte dünyaya yayılarak insanın ölümsüzlüğü bulacağına ve yaşamın mükemmel yapıya ulaşacağına dair söylemler aynı zamanda bir düzensizliği, kaosu beraberinde getirecek, özellikle antropolitik ve kozmik soruna bağlı olarak etik, teolojik, metafizik, sosyal, hukukî ve kültürel sorunları da art arda getirerek insan yaşamının ve dünyadaki düzenin tehlikeli bir boyut almasına neden olabilecek bir hareketliliktir. Aynı zamanda yenidünya algısıyla süper zekâların çoğalması, insanın yaşamındaki tüm olumsuzlukların giderilmesi, yaşlanmanın durdurulup ölümsüzlüğün keşfedilmesi Tanrı inancının yok olması ile birlikte insanın tanrılaşmasına neden olması gibi insanlık için oldukça tehlikeli bir zemine taşıyacağı kaçınılmaz bir gerçektir.

Bu konuda bilim insanlarının sağlıklı, akl-ı selîm yaklaşımları, bilimsel değerlendirmeleri ve yapacakları ilmî toplantılar büyük önem taşımaktadır.

Üniversitemiz İlahiyat Fakültesi ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi ve Erzurum İl Müftülüğü'nün iş birliği ile gerçekleştirilen ve tüm bu muhtevanın yapay zekâ, transhümanizm, posthümanizm ve din başlıkları çerçevesinde bilim insanlarınca değerlendirildiği "Yapay Zekâ, Transhümanizm, Posthümanizm ve Din" konulu bir sempozyum gerçekleştirilmiştir.

Atatürk Üniversitesi, kurumlarda başarıya giden yolda devamlılığı sağlamanın önemli olduğu anlayışını benimsemiştir. Bugünün yöneticileri olarak mensuplarımızın birikimlerinin Üniversitemizin bugünlere gelmesinde çok önemli ve değerli olduğunun bilincindeyiz.

Bu vesile ile gayretle hazırlanan "Uluslararası Yapay Zekâ Transhümanizm Posthümanizm ve Din Sempozyumu" başlıklı bu kitap çalışmasını hazırlayan Doç. Dr. Muhammed Kızılgeçit, Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Yeşilyurt, Dr. Öğr. Üyesi Recep Ertuğay ve Bilim uzmanı Murat Çinici'yi tebrik ediyorum.

Prof. Dr. Ömer ÇOMAKLI

Atatürk Üniversitesi Rektörü

TAKDİM II

18. yüzyıldan itibaren her yüz yılda insanoğlunun refahını artıran önemli iki gelişmenin olduğu bilinmektedir. Bugün giderek artan bir şekilde devam eden sanayileşme ve küreselleşme olgusu ile birlikte, insanlığın görülmemiş bir hızla yeni teknolojik gelişmelerle nanoteknoloji çağına gelmiş olması da bir gerçektir. Günümüzde teknoloji, toplum içinde yaşam biçimimizi belirleyen en önemli faktörlerden biri durumundadır. Kopernik Devrimiyle başlayan Modern Bilimin gelişimi Endüstri Devrimleri'nin gerçekleşmesine temel oluşturmuştur. Endüstri devrimleriyle başlayan süreç, bugün, Endüstri 4.0 olarak enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, akıllı telefonlar, akıllı evler, biyoteknoloji, nanoteknoloji, yapay zekâ, robotik ve sosyal ağların oluşumuyla yeni bir boyuta girmiştir. Yaşamakta olduğumuz bu dönüşümü sadece teknik açıdan değil, tarihsel, siyasal, sosyolojik, kültürel, etik ve felsefi yönleriyle de ele almak büyük bir önem kazanmıştır. Hepimiz acaba ölümsüz olsaydık nasıl olurdu diye düşünelim. Hiç hasta olmasak, yaşlanmasak nasıl olurdu? Cennet tasavvurumuzu dünyada yaşama arzusu Transhümanizm değil midir? Başka bir ifadeyle Transhümanizmin gayesi olan ölümsüzlük mümkün müdür? Bu insanoğlunun varoluşuyla başlayan bir istek ve arzudur.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü değişikliklerin ve gelişmelerin etkisi ile özellikle yirminci yüzyılın başlarında kuantum kavramı ile başlayan süreç, bugün yapay zekâ, robotik, 3D yazıcılar, nanoteknoloji, biyoteknoloji, arttırılmış gerçeklik, enerji depolama ve kuantum bilgisayarlar gibi ileri teknoloji aracılığıyla zihnin sınırlarını zorlayan, hatta onu aşan ve insan aklını kontrol altına alan gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgisayar teknolojisi ve bioteknolojinin durdurulamaz yükselişi, bizi trans-hümanizm konusu ile tanıştırmaktadır. Transhümanizm, teknoloji çağının getirdiği yeni bir felsefi kavram ve harekettir. Diğer bir ifadeyle, trans-hümanizm; nanoteknoloji, gen klonlama, yapay zekâ vb. gibi ileri teknolojilerin insan üzerinde detaylı bir biçimde kullanılmasını destekleyen kültürel bir hareketliliktir.

Toplum 5.0 felsefesinde "insan ve insanın yaşam kalitesi" yer almaktadır. Yenilikçi ve insan temelli çözümlerin sunulmasıyla, teknoloji odaklı dünya düzeninden insan merkezli bir düzene dönüşüm amaçlanmış olması çok önemlidir. Atalarımızın "insanı yaşat ki, devlet yaşasın" temel felsefesi olarak da ifade edebiliriz.

Fakat dikkat etmemiz gereken en önemli hususların başında amaçlanan mükemmel ölümsüz bir insan modeli iken, İnsanı insanlıktan uzaklaştırıp robotik canavarlar oluşturma tehlikesi ile karşı karşıya da kalma riskimizdir. İşte burada ahlaki değerler devreye girmelidir, ilahi vahye dayalı din devreye girmelidir. Çünkü bilgi güçtür, erdemli insanlar eliyle kullanıldığında insanlığın refahı ve mutluluğu için olur, aksi takdirde ise insanlığın felaketi olur. Yani ahlaki değerler ihmal edilemez önemdedir ve dini inanç da bu yeni insan tipini kontrol etmelidir. Ölüm sonrası hayat asla göz ardı edilmemelidir. Bu otokontroldür. İşte burada siz saygıdeğer bilim insanlarına çok önemli görev ve sorumluluk düşmektedir. Bacon'un oğlu Hund'a dediği gibi "Hund, dünya insan içindir, insan dünya için değildir." Yoksa Transhümanizmin hedefinde olan insanüstü yaşam süresi, insanüstü zekâ ve insanüstü sağlık kalitesi yolunda amaç ve aracı karıştırmamalıyız. Çünkü eşrefi mahlukat olan insan aşağıların aşağısına da namzet bir varlık olmaya da meyillidir.

Türkiye'nin çağın gerektirdiği dijital dönüşümü gerçekleştirerek Toplum 5.0'a ulaşabilmesi çok çok önemlidir. 2019 yılında Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan "Dijital Türkiye Yol Haritası" raporunda; dijital dönüşümün getirdiği yenilikleri

farklı alanlara adapte edebilen ülkelerle aramızdaki ekonomik gelişmişlik ve refah düzeyinin giderek açıldığına yer verilmiş; bu çağın gerisinde kalmak gibi bir seçeneğimizin olamayacağı belirtilmiştir. Unutulmamalıdır ki hiçbir ülke halihazırda yaşanmakta olan dijital dönüşümü kaçırılabilecek kadar büyük bir lükse sahip değildir. Gelecekte bu dönüşümü kaçırmış ülkelerle bu dönüşümü yakalayabilmiş ve yönetebilmiş ülkeler arasındaki farkın çok daha büyük olması tüm dünyanın iletişimini ve işleyişini etkileyecektir. Bu pandemi sürecinde dijital dönüşümün ne kadar elzem olduğunu çok daha iyi görmüş olduk. Bunun için hepimiz çok daha fazla çalışmamız gerektiğinin farkındayız.

Bu çalışmanın ülkemizin bilim camiasına önemli katkı yapacağına inancım tamdır. Ümit ediyorum ki; bu güzel bilimsel etkinliğimiz sonucunda bilime, teknoloji ve topluma yararlı sonuçlar elde edilecektir. Her bir bölümünle, aynı alanda çalışan araştırmacılar güncel bilimsel gelişmeler hakkında bilgi sahibi olacak, ayrıca; etkin ve verimli tartışma ortamı eşliğinde bilgi alışverişi sağlanacaktır.

Dünyayı sarsan bu pandemi sürecinin son bulması ve bundan sonraki bilimsel etkinliklerin siz saygıdeğer bilim insanlarıyla ruberu olarak gerçekleşmesini ümit ederek,

Bir abide istersen eğer, Ağrı'ya git…

Yükseklerden gelen büyük çağrıya git…

diyen Arif Nihat Asya'nın da davetini yineleyerek, Nuh'un gemisiyle dirilişin sembolü olan ilimizde ve de bilimi sevgi ile kaynaştıran üniversitemizde sizleri ağırlamaktan onur duyacağımı ifade eder, sizlere en kalbî saygılarımı sunarım.

Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörü

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

BÖLÜM - 1
YAPAY ZEKÂ, TRANSHÜMANİZM VE POSTHÜMANİZM

POSTHUMAN ÇAĞ VE POSTHUMAN'A GEÇİŞ ARACI OLARAK: TRANSHÜMANİZM VE TRANSHUMAN

Ahmet DAĞ
Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, ahmetdag@uludag.edu.tr

Özet

Rönesans'da; sanatlar, Aydınlanma'da bilim-teknik, 20. yüzyılda sanayi-teknoloji, 21. yüzyılda ise teknoloji ve sibernetik kullanılarak insanın konumu değiştirilerek transhümanist süreçten posthümanist sürece geçilmiştir. Transhümanizm, posthümanizmin ara geçiş dönemiyken biyo-bionik bir varlık olan transhuman da posthuman'a geçişte ara varlıktır. Posthuman, insanın ruhî düzlemi dikkate alınarak düzenlenmek istenen bir varlık değil daha çok maddi unsurlara (tıbbi ilaçlar, nanoteknoloji, nano-biyoloji, farmokoloji vb.) desteklenerek dönüştürülen bir varlıktır. Sınırlarını aşması istenilen insanın organizması, buna bağlı olarak ruhî düzlemi de değişecek olan posthuman'ın, varlık alanı hantal makineler değil daha çok olağanüstülük taşıyan çiplerde varlık bulması akla yatkındır ve mümkündür. İnsanı *posthuman* olan posthümanizme bir geçiş olan transhümanizmin insan türü; *insan* ve *posthuman* arasındaki aracı varlık olan *transhuman*'dır. Transhuman, posthuman olma yolunda evrimci sürecin ön aşamasıdır. Bilim ve teknoloji vasıtasıyla temelde insanın kusursuzluğuna doğru bir dönüşüme atıfta bulunan transhümanizm, yeni teknolojik imkanlarla insan biyolojisinin değiştirilerek önce transhuman nihayetinde posthuman gibi yeni bir tür yaratılabileceği ihtimalini sunmaktadır. Robotlar, biyonikler ve nanoteknoloji kullanılarak doğaya bağımlı olmayan posthuman türleri icat etme amacı taşımaktadır. Teknolojileri ve diğer vasıtaları insanın zihinsel, fiziksel ve duygusal yeteneklerini artırma amacında olan transhümanizm, transhuman'dan sonra posthuman'ı meydana getirmeye çalışır. Farklı bileşimlerin toplamı olan posthuman özne; yeniden inşa edilmiş maddi-enformasyonel varlıktır. Fakat başta Huxley olmak üzere transhümanistlerin çoğu geliştirilmiş insanın hâlâ insan kalacağı konusunda iddialılardır.

Gerek Yapay Zeka uygulamalarıyla gerekse şimdilerde üzerinde çalışılan teknolojik tekillik çalışmalarıyla insan gücünü birleştirmenin, insanın entelektüel yeteneklerinin makineleşerek posthuman olacağı böylelikle insanın asli maddi ve ahlaki varlığını tehdit edeceği ve insan varlığının doğasının ve değerlerinin tehlikeye gireceği de iddia edilir Transhuman'dan sonraki aşama olan posthuman; felsefi, kültürel ve eleştirel posthümanizmi içeren farklı düşünce okulu ve hareketlerin bir nevine atfedilen şemsiye bir terimdir. Öyle ki NBIC (nano-biyo-nöro ve enformasyon teknolojisi) alanlarda yapılan çalışmalar, insan doğası ve doğa üzerinde büyük bir dönüşümü meydana getirecek görünüyor. Bu tebliğde posthuman insan ve çağın önceki aşaması olan ve 2045 yılında tamamlanacağı söylenen transhümanizm ve transhuman konu edinilecektir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Transhümanizm, Transhuman, Posthümanizm, Posthuman,

Transhumanism and Transhuman as a transition means to The Posthuman Age and The Posthuman

Using art during Renaissance; science and technique during The Enlightenment industry and technology during the 20th Century, technology and cybernetics during the 21st Century, the position of the human has moved from transhumanist period, to the posthumanist period. As transhumanism is the passage to posthumanism, the transhuman is the passage in the transition to the posthuman. Posthuman is not an existence to be configured on the basis of soul, rather it is a creature that is supported and changed by material elements such as medicine, nanotechnology, nano-biology, pharmacology etc.. Expected to exceed its limits, a change in the organismic structure and therefore in the spiritual structure, it is plausible and possible that the posthuman's realm of existence would not be the in bulky machines but in the small chips that can carry a much more sublime character. Transhuman, the hominid (or humanoid) of the transhumanism, is the intermediary being between human and the posthuman. Transhuman is the first stage of the evolutionary process of the posthuman.

Transhumanism, which basically refers to a transformation towards human perfection through science and technology, offers the possibility that human biology can be replaced by new technological possibilities, first creating a new species like transhuman and ultimately posthuman. It aims to invent non-nature-dependent posthumans using robots, bionics and nanotechnology. Transhumanism, whose technologies and other means aim to increase human mental, physical and emotional abilities, tries to create posthuman after transhuman. Posthuman subject which is the sum of different compositions; is a reconstructed material-informational entity. Posthuman, the next stage after Transhuman; is an umbrella term attributed to a kind of different schools of thought and movements, including philosophical, cultural and critical post-humanism. So much so that the studies in NBIC (nano-bio-neuro and information technology) fields will bring about a great transformation on human nature and nature. In this paper, the subject of transhumanism and transhuman, which is said to be completed in 2045 and the previous phase of the era and posthuman human will be discussed.

Keywords: Human, Transhumanism, Transhuman, Posthumanism, Posthuman.

İnsanın varoluşunda ve hayatında; -yaratılan- İnsan, -yaratan- Tanrı ve -içinde yaşadığı- Doğa, üç mühim hakikattir. Batı Ortaçağı'nın dinî-felsefî sisteminde bu üçlü eksende güç merkezi olan Tanrı, merkezî bir konumda olmanın ötesinde değer ve anlam bakımından eksik olan diğer iki unsurun (İnsan-Doğa) üzerinde Kilise nüfuzu üzerinden belirleyici bir tahakküm kurmuştur. Söz konusu bu tahakkümde en önemli etken, Aristoteles'in teolojiye sağladığı metafizik düşünüşüydü. Kilise, Aristoteles üzerinden hem felsefe-bilim hem de teoloji gibi iki mühim bilgi-bilim araçları vasıtasıyla kendisine hem güç hem de meşruiyet sağlıyordu. Hem teolojik düzlemde hem de felsefe-bilim bağlamında Aristotelesçiliği esas alan dinî (Kilise merkezli) görüş, toplum, siyaset ve bilim gibi hayatî alanlarda daha otoriter bir hâle gelmiştir. Her ne kadar 17. yüzyıl; matematik-fizik eksenli, rasyonel ve özne merkezli ve Rönesans temelli bir felsefe olarak görülse de otoriterliği bakımından tümelci Kilise'yi, bilimselciliği bakımından ise Aristotelesçi mekanizmacılığı esas alan bir doğa felsefesi ortaya koymuştur.

Nitekim Bacon, Galileo ve Descartes gibi teoloji eğitimli kişiler, kendi felsefe-bilim anlayışlarının dine en uygun hizmet eden bir anlayış olduğu düşüncesine sahiptiler. Bu yeni fizik-mekanik doğa, ne eskiçağlarda olduğu gibi boşlukta duran bir dünya ne de Ortaçağ veya Hıristiyanlık felsefesindeki insanın atılmış olduğu bir doğadır. Söz konusu bu yeni doğa, modern çağların taşıyıcısı olan alt edilmesi gereken Baconcı bir dünyaydı. Nitekim doğa, hali hazırda insan nazarında Tanrı tarafından kendisine bağışlanmış bir lütuf olmaktan daha çok dizginlenmesi ve üstesinden gelinmesi gereken bir mücadele alanı olarak algılanmaktadır (Öğcem, 2016: 2953). Bacon'ın doğa algısını daha da ileri taşıyan Descartes, otorite merkezini Tanrı'dan insana doğru kaydırmıştır. Evrenin, akıllı bir yaratıcı tarafından rasyonel olarak tasarlanmış ve inşa edilmiş geniş bir makine gibi olduğunu savunan Newton için Tanrı; -mekaniğinin gereği olarak- sıradan ve düzenlenmiş evrenin yaratıcısıdır (Mcgarth, 2010: 78).

İnsanın yaşadığı mağduriyeti giderme iddiası içinde bulunan ve Tanrı-Doğa-İnsan dengesini, insan lehinde bozan hümanizm; refleksif aklın evrenselleştirici kudretlerine tekabül ederek belli bir Avrupa fikrini şekillendiren medeniyet modeline doğru tarihsel olarak evrilmiştir (Braidotti, 2014: 23-24). Bu evrilme isteği; sadece rasyonel, seküler, modern ve özne merkezli yaklaşımlarda değil dinî anlatı biçimlerinde dahi bulunur. Bazı dinî anlatılarda insanlığın geleceği, İsa Mesih'in geleceğiyle ilişkilendirilerek mevcudu aşma gerekliliği tezi işlenir. Buna göre ölümden dirildiğine ve yüceltildiğine inanılan İsa ile birlikte diğer tüm insanlara, ölümü aşan, görkemli bir şekilde dönüştürülmüş bir gelecek verilir (Yeşilyurt, 2021: 819). Hıristiyanlıktaki hem enkarnasyon hem de aşkınlık inancı insanın mevcut halini aşması ve mükemmeliyete ulaşması çabasının temeli olmuştur.

Her ne kadar gelecek vaad edici ve ilerlemeci olsa da Hristiyanlık, kendisi gibi ilerlemeci ve gelecek vaad edici olan Aydınlanma ile çatışma yaşamıştır. Aydınlanmanın iddia ettiği doğal ve akılcı din ile geleneksel Hristiyanlık, teolojinin önemli unsurları olan "İsa'nın algılanması, üçleme, mucizelerin eleştirisi, ilk günahın reddi ve kötülük meselesi vb." birçok meselede çatışma içerisine girmiştir (Dağ, 2018: 103). Aklın "hakikatin" yerini aldığı dünyevi mesihçilik olan Aydınlanma, aklın yardımıyla insanın gerçeğin en derin hakikatlerinin üzerindeki perdeyi kaldıracağını ve maddi ilerlemeyi başaracağını iddia ediyordu (Dağ, 2021: 39). Bu iddia, teorik hüviyete sahip olan Aydınlanma'dan sonraki süreçte daha çok tecrübi hüviyete sahip sanayileşme ile ete kemiğe kavuşmuştur. Zihnin Mekaniğe yani Kas'a dönüştüğü sanayileşme süreciyle birlikte kentleşme, ulaşım ve iletişim gibi zeminler de genişlemiştir. Söz konusu bu süreç, 20. yüzyılda teknolojikleşerek hem insanın hem de mekanın yapısını dolayısıyla hayat tasavvurunu değiştirmiştir. 20. yüzyıldaki bu dönüşüm, 21. yüzyılda daha radikal biçimde devam ettirilmek istenmektedir. 18. yüzyılda hümanizm akımı üzerinden teorik zeminde güçlendirilen insanın, 19. ve 20. yüzyıldaki sanayileşme-teknolojikleşme sürecinde tamamen doğa üzerinde tahakküm kurucu bir varlık haline getirilmesi söz konusu olmuştur. İnsan, yalnızca belirleyici bir varlık değil aynı zamanda belirlenen bir varlık olmuştur. Teknolojiyle ve örgütlenmelerle birlikte teknolojinin bir sosyal parçası olarak gelişen mevcut insanın geçmişi, şimdisi ve mümkün gelişimi iyi anlaşılırsa buna bağlı olarak potansiyel örgütsel mimarisi ve süreci nasıl şekillendirilebileceği düşüncesi gelişir. Böylelikle insanın, faktörlerini şekillendirmesi doğru anlaşılır (Peters, 2011: 76).

Metalaşan, teknik ve teknolojik araçlarla dolan dünyada insanın geri kalmışlığına vurguda bulunan yeni bir süreçle karşı karşıyayız. Sanayileşme (19. yy.) ve teknolojikleşme (20. yy.) birikiminden faydalanan siber-teknolojikleşme (21. yy.) sürecinde kendisine teknolojik

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

süreçleri taban olarak gören transhümanizm; genetik, robotik, sibernetik, nanoteknoloji ve YZ gibi uygulamalarla insanın, önce transhumana sonra posthuman'a dönüşeceğini düşünür. Mevcut insanı aşacağı iddia edilen posthuman; kendini ruhen ve bedenen geliştiren bir varlık olmaktan daha çok harici maddi sebeplerden (farmakolojik ilaçlar, siberteknoloji, nanoteknoloji, nanobiyoloji, biyoteknoloji vb.) faydalanarak değişen bir varlıktır. Nitekim Birnbacher, posthumanitenin kendisini; insan gelişimini sağlayacak en ileri medikal tekniklerle ve nöro, bio ve nano gibi diğer teknolojilerle insan varlığının radikal biçimde dönüştürülmesi tezi üzerine kurduğunu söyler. Ona göre bir hareket olarak tanımlanan transhümanizm, insanlığı mevcut formunun ötesi olan posthumanite sürecine taşımak ister. Hâliyle posthumanite, transhümanizmin ileri bir safhasıdır (Birnbache, 2008: 95). Transhümanizm, mevcut insanın teknolojik halefi olarak yükseltilmiş veya geriletilmiş "Human 2.0"ın olacağını varsayar. Gerek posthuman gerekse onun hayatı mevcut insanı ve hayatı aşarak boşa çıkarmak ister.

İlk olarak Huxley, 1957 yılında, insanın kendini yani mevcut biyolojik halini aşabileceğini ve transhümanizmin insan doğası için yeni imkanlar sağlayacağını ifade etmiştir (Huxley 1957: 17). Huxley'in transhümanizme dair beslediği ümitler, daha sonrasında devam etmiştir. İnsanın mevcut durumunda nanoteknoloji, bioteknoloji, nöro-bilim ve yapay zeka vs. teknolojik çalışmalarla radikal değişiklikler meydana getirebileceği düşünülmüştür (Turner, 2011: 4). NBIC (Nano-teknoloji, Biyo-teknoloji, bilgi teknoloji ve bilişsel bilim) teknolojileri paketindeki gelişmelerin, insanlara kendi doğaları ve morfolojileri üzerinde benzeri görülmemiş bir denetim imkanı vereceği düşünülmektedir (Roden, 2015: 14). Genetik mühendisliği, biyo-teknoloji, nano-teknoloji, sibernetik iyileştirmeler, biyo-mühendislik gibi farklı sahalardan yardım alan posthümanizm; zihin ve beden sınırlarını aşarak tüm mükemmel insan deneyimlerini artırmak ister (Patra, 2021 : 18).

Bir mühendislik uygulaması olan nano-teknoloji ile en küçük maddi bir unsurla büyük eylemler ve işler gerçekleştirilirken tıp ve mühendisliği kesiştiren biyoteknoloji ile hücre nakli ve bedenin mafsallarının değiştirilmesi mümkündür. Yine bilgi teknolojisi, bilişsel bilimle dijital ve yapay zeka uygulamalarıyla insan hayatı, devasa değişimlerle karşı karşıya kalmıştır. Transhümanizmin kardinal aygıtları olan bu teknolojilerin, insan hayatını iyileştireceği ve kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Çünkü bu teknolojilerin insan zihninin ve bedeninin artırıcı tüm imkanlara sahip olduğu düşünülür. İnsan dışında cyborg ve genleri birleştirilerek olası bir varlık türünün elde edilmesi için gelişmiş teknolojilerin büyük bir imkân olduğu varsayılır. Makine ile birleşim yani teknolojik tekillik, dinî ve manevi kurtuluş teolojilerinin vaat ettiği kurtuluştan daha gerçekçi bir kurtuluş vaat etme iddiasına sahiptir. Teknolojik tekillik uygulaması, insanın -kendini aşmasına yardım ederek- posthuman varlık durumuna geçmesi için en önemli işlevlerden biri olarak görülür. Transhümanistlere göre posthuman olmak, insan nitelikleri olarak kabul edilen niteliklerden sapma olarak değil daha radikal ve aşkın olarak düşünülen bir devlette ikame etmektir (Aydın, 2021: 205).

Düşünce tarihinde ilk defa felsefi bir terim veya akım (transhümanizm), kendisini teknik veya teknolojik bir tabana dayandırmaktadır ve ondan güç almaktadır. Transhümanizmi veya onun devamı anlamındaki posthümanizmi güçlü kılan en büyük neden, kendisini dayandırdığı teknolojik tabandır. Transhümanizm; yeşil şehirler, sonsuz sağlıklı ömür ve süper insan yetenekleri gibi unsurlarla daha iyi bir dünya kurgular. Nitekim George Church, Elon Musk veya Michio Kaku gibi en ünlü çağdaş bilim ve teknolojinin isimleri tarafından öne sürülen bu tür vizyonlar, insanın iyileştirilmiş formuna atıfta bulunan posthümanizm şemsiye terimi altında toplanmıştır (Bugajska, 2021: 1).

Transhümanizme göre homo-sapiens'in mevcut formu, evrimin son ürünü olarak düşünülmez daha çok posthuman hayat formlarına geçiş aşaması olarak görülür ve insan kendini farmakoljik, genetik veya beyin-bilgisayar ara yüzleriyle aşabilir (Haggström, 2021: 3). İnsanın en büyük dönüşümünde araç olarak gen terapisi veya CRISPR teknolojisi çalışmaları görülür. Nitekim transhümanist öncü James Hughes, germ hattının ve gen terapisinin geliştirilmesinin arzu edilir ve kaçınılmaz olduğunu iddia eder (Hughes, 2015). Genetik alanlarda yapılan çalışmalar, sadece insanın kendisinin dönüşümünü sağlayıcı bir unsur değil aynı zamanda İnsan'ın adeta Tanrı gibi olma hissiyatını vermektedir. Nitekim 1997 yılında Time Dergisi'ne mülakat veren ve "Bizler Tanrılar oluyoruz" diyen Richard Seed, ilk insan klonlamama planının açıklanması sürecinde klonlamanın ve DNA'yı yeniden programlamanın, Tanrıyla bir olmanın ilk adımı olarak açıklamıştır (Hamp, 2021).

Evrimci bir yaklaşıma sahip olan transhümanizmin transhuman'ı veya posthuman'ı, kendi alt türünü aşacak bir varlık türü olarak tasarlanır. Böylesi bir varlığın olduğu dünyada insanlar dolayısıyla toplumlar arasında eşitsizlik ve farklılık doğuracağı iddia edilir. Böylesi bir durum, insanlar veya toplumlar arasında rekabeti veya çatışmayı artıracaktır. Rekabet ve çatışma, transhümanizmin askerileşmesi durumunu da doğuracaktır. NBIC ile güçlendirilmiş insan askerler, sibernetik çalışmalarla yapılan yapılan robot/android askerlerlerle, swarmlarla birliktelik içeren ordular olacak. İnsansız tanklarla donanan kara, deniz ve hava ordular; insanlı veya insansız teknolojik araçlarla donanmaktadır.

Mevcut insanın aşılarak posthuman sürecine geçmesi sadece insanın mükemmelleşmesi idealiyle ilgili değil aynı zamanda "güç" kavramıyla ilişkilidir. İnsan kapasitesinin artırılması respektif teknolojilerin geliştirilmesinde ve araştırılmasında askerî alaka daha güçlüdür. Tranhümanistler, kendilerini nadiren askeri teknoloji gelişmesinin destekçileri olarak görse de askeri araştırma ve gelişme doğrudan transhümanist potansiyelle ilişkilidir (Ranisch, 2021: 112). Nitekim süper asker yaratarak savaş olgusunu dönüştürecek çalışmalar yapan ABD-DARPA, trans-posthuman savaşçı asker vizyonuyla mevcut insanlık durumunun iyileştirilmesi iddiası taşıyan felsefî ve bilimsel bir hareket olan transhümanizmden ilham almaktadır (Dağ, 2021b: 123-24). Bedensel ve zihinsel olarak güçlü olacak insanların doğal olarak rekabet ve çatışmaya doğru evrilmesi ve sınıflar arasındaki farklılıkların daha da derinleşmesi ihtimali yüksek olan bir sonuçtur.

Sonuç

İnsanın güçlenmek isteği, yeni olan bir şey değildir. Kendi tarihinin başından beri, daima güç talebinde bulunmuştur. Adem ve Hava temsilinde insanlık, şeytan'ın güce kavuşacağı vaadine kanmıştır. Yine Promete'nin Tanrılardan ateşi (bilgi-güç) çalma teşebbüsü, Gılgamış'ın ölümsüzlük çabası ve Tanrı'nın insan bedeninde "hulul" edişine dair anlatı, hep bu güce erişme çabasının tezahürleridir. Bu tezahürün bariz biçimde bilimsel hüviyet içinde çıktığının en büyük göstergesi; Bacon'un tasarımları ve 17. yüzyılın fizik-matematik eksenli bilim anlayışıdır. Bu anlayışın teorik olarak daha güçlendirildiği dönem Aydınlanma olmuştur. Bilimsel yani teorik süreçten pratik bir sürece sanayileşme ile geçilmiştir. 19. yüzyıl sanayileşmesindeki mekanik düzlem, 20. yüzyılda teknolojik düzleme evrilmiş daha sonrasında 21. yüzyılda sibernetik süreci içeren Endüstri 4.0 dönemine geçilmiştir.

Daha önceki dönemlerde doğa üzerinde dönüşümler meydana gelirken 21. yüzyılda dönüşen doğaya uyum sağlamadığı ve geri kaldığı için dönüşmesi gerektiği tezini içeren

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Transhümanizm, insanın fiziksel ve bilişsel olarak güçlendirilebileceğini içerir. Teknolojik tabanlı bir akım olan transhümanizm, insanı önce transhuman'a (Human 2.0) sonrasında posthuman'a (Human 3.0) dönüştürmek ister. 18.-20. yüzyıldaki Aydınlanmacı ve pozitivist yaklaşım, rasyonel insanı merkeze koyup Tanrı'nın işlevsel ve faydalı olmadığını ifade ederken 21. yüzyıldaki yeni bir maddi ontoloji olan transhümanizm ve posthümanizm, mevcut insanın (İnsan 1.0) yetersiz kaldığı ve aşılması gerektiğine dair bir bakışa sahiptir. Bu bağlamda Yapay Zeka çalışmaları, insanın aklının yetersizliğine ve aşılması gerektiğine dair temele sahiptir.

İnsanı, gerek biyolojik olarak biyonik veya protez mafsallarla destekleme gerekse zihne nanitler ekleyerek veya zihnin makineyle bütünleştirilmesi olan teknolojik tekillikle bilişsel olarak geliştirme çabası mevcut insanın aşılması gerektiğine dair bir yaklaşımın sonucudur. Hem mevcut insanın geliştirilmesi hem de yeni varlık türleri (yapay zeka tabanlı robotik ve cyborg vs.) inşa etme çabası, yeni varlık ve yeni hayat tasavvuru meydana getirecektir. İnsanlık ilk defa hayvanlar dışında hareket eden, hareket ettiren ve kısmi de olsa düşünen yeni varlık türleriyle birlikte yaşayacak. Bu tür bir tecrübenin imkânlarıyla birlikte zaafları olacaktır. 21. yüzyılda hem insan hem de yeni mekanları, durumları ve varlıkları meydana getiren teknolojik uygulamalar bir önceki yüzyıldan çok farklı olacak görünüyor. Böylesi devrimsel bir çağ; imkânlar sağlayacağı gibi hukuki, etik, içtimai ve dinî vb. alanlarda farklılıklar ve sorunlar getirecektir. Bu dönüşümün üzerinde ciddiyetli düşünümler, çalışmalar ve kurumlar meydana getirilmesi gerekir.

KAYNAKLAR

Aydın, Levent. (2021). Yapay Zeka, Tekno-Doğa, Tekno-Kültür ve Etik, Transhümanizm ve Posthümanizm, Ed. Mustafa Tekin-Muhammed Özdemir, Ankara: Eski-Yeni Yayınları, ss. 163-212.

Birnbacher, Dieter. Posthumanity, Transhumanism and Human Nature. The International Library of Ethics, Law and Technology, 2008, ss. 95–106.

Bradotti, R. (2014). *Insan Sonrası,* İstanbul: Kolektif Kitap.

Bugajska, A. (2021). The Future of Utopia in the Posthuman World. Academia Letters, Article 155. https://doi.org/10.20935/AL155.

Dağ, Ahmet. (2018). Transhümanizm, İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü, Ankara: Elis Yayınları.

Dağ, Ahmet. (2021b) İnsansız Dünya: Transhümanizm, İstanbul: Ketebe Yayınları.

Dağ, Ahmet. (2021a). Ölümcül Şiddet§Baudrillard'ın Düşüncesi, İstanbul: Ketebe Yayınları.

Hamp, Douglas. (2021). Man Becoming His n God, www.douglas.com.

Häggström, Olle (2021). Aspects of Mind Uploading, ed. Wolfgang Hofkirchner-Hans-Jörg Kreowski, Transhumanism: The Proper Guide to a Posthuman Condition or a Dangerous Idea?, Switzerland: Springer, ss. 3-20.

Hughes, J.: Transhumanist position on human germline genetic modification, https://ieet.org/index.php/IEET2/more/hughes20150320, (Er. Tar.: 10.11.2021).

Huxley J (1957) New Bottles For New Wine. Chatto & Windus, London.

Mcgarth, A.E. (2010). *Christian Theology: An Introduction,* Oxford: Wiley-Blackwell.

Ögcem, Ergin **İnsan**-Doğa İlişkisinde Ahlaki Bir Neden Olarak Tanrı Faktörü, **İnsan** ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2016, cilt: V, sayı: 8, s. 2950-2962.

Ranisch, Robert. (2021). When CRISPR Meets Fantasy: Transhumanism and the Military in the Age of Gene Editing, ed. Wolfgang Hofkirchner-Hans-Jörg Kreowski, Transhumanism: The Proper Guide to a Posthuman Condition or a Dangerous Idea?, Switzerland: Springer, ss. 111-120.

Patra, Indrajit. (2021). Going Beyond the Limits: Exploring the Elements of Posthumanism, Transhumanism and Singularity in Some Select Hard Science Fiction Novels of the 21st Century, London: Walnut.

Peters, T. (2011). "Progress and Provolution, Will Transhumanism Leave Sin Behind?" *Transhumanism and Transcendence Christian Hope in an Age of Technological Enhancement,* ed. R.C. Turner, Washington: Georgetown University Press, ss. 63-86.

Roden, D. (2015). *Posthuman Life: Philosophy at the Edge of the Human,* London: Routledge.

Turner, R.C. (2011). "Introduction: The Transhumanist Challenge", *Transhumanism and Transcendence Christian Hope in an Age of Technological Enhancement,* ed. R.C. Turner, Washington: Georgetown University Press, ss. 1-19.

Yeşilyurt, M. (2021). Hıristiyan Transhümanizmi: Hıristiyanlığın Tekno-Eskatolojik Yeni Yorumu . Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 21 (2), ss. 815-845.

DİJİTALLEŞEN DEĞERLER VE YENİ DİJİTAL NORMLAR: SOSYAL MEDYA ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

Alaattin ASLAN

Arş. Gör., Marmara Üniversitesi
İletişim Fakültesi / alaattin.aslan@marmara.edu.tr ORCID: 0000-0001-5053-9256

Şevki IŞIKLI

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
İletişim Fakültesi / sevki.isikli@marmara.edu.tr ORCID: 0000-0002-8075-9177

Özet

Dijitalleşmenin toplumsal değer ve idealler üzerinde çeşitli değişimler oluşturduğu gözlenmektedir. İnsanların tutum ve davranışlarını yönlendiren, eylemlerini ve genel olarak yaşamını anlamlı hale getiren değerlerin teknolojikleşme ve dijitalleşmeye verdiği tepki, çok boyutlu akademik ve popüler tartışmalara konu edilmektedir. Kişiler arasındaki Twitter paylaşımları, WhatsApp ve elektronik posta yazışmaları, sansasyonel haberlerde ve akademik makalelerde daha sık yer almaktadır. Dijital iletişim araçlarında geleneksel iletişim pratiklerinin terk edilmesi, yeni dijital iletişim pratiklerinin egemen hale gelmesi, kişiler arası iletişimde bir yandan geleneksel değerler dönüştürmüş, diğer tarafından güçlü biçimde yeni dijital iletişim değerleri hatta normları gündeme getirmiştir. Özellikle sosyal medya etkileşimin sorumluluk gerektirmeyen bir alan olduğu düşüncesi, birçok iletişim sorununun yaşanmasına neden olmaktadır. Dijital manipülasyon, dijital linç, mahremiyet ihlalleri gibi sorunlar, geleneksel iletişim etiğinin sanal evrende işlevini yitirmesi ve dijital etik değerlerin ve normların henüz oluşmaması veya bu değerleri üzerinde henüz bir uzlaşmaya ulaşılamaması yüzünden yaşanan etik krizin örnek olaylarıdır. Yaşanan dijital etik krizin en büyük nedeni, dijital toplumsallığa ait herkes tarafından kabul görmüş dijital değerlerin ve normların belirsizliği veya zayıflığıdır. Bu araştırmada, değerlerin dönüşümü ve yeni etik normlar; internet, sosyal medya ve akıllı telefon kullanımı ile dijitalleşen kişiler arası iletişim açısından incelenmiştir. Değerler ve normlar açısından geleneksel-dijital ayrışması, medyatik tartışmalara yol açan Erbil-Ronay Vakası üzerinden ele alınmış, sanal evrene ait değerlerin neler olduğu ve hangi sanal normların oluştuğu belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma bulguları, internet tabanlı iletişimlerde yeni ortak dijital değerlere duyulan ihtiyacın aciliyetini göstermektedir. Bu değerler, iletişimde mahremiyet, linç, manipülasyon gibi olgulara doğrudan etki etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Dijitalleşme, Dijital Etik, Dijital Değer, Dijital Norm, Sosyal Medya.

Digitized Values and New Digital Norms: Social Media Case Study

Abstract

It is observed that digitalization creates various changes in social values and ideals. The values that guide people's attitudes and behaviors and make their actions and life in general meaningful are changing with technologicalization and digitalization. Twitter posts, WhatsApp conversations, and e-mail correspondence between people are more common in sensational news and academic articles. The abandonment of traditional communication practices in digital communication tools and the dominance of new digital communication practices have transformed traditional values in interpersonal communication. On the other hand, it has strongly brought new digital communication values and even norms to the agenda. Especially the thought that social media interaction is an area that does not require responsibility causes many communication problems. Problems such as digital manipulation, digital lynching, privacy violations are exemplary cases of the ethical crisis experienced due to the loss of function of traditional communication ethics in the virtual universe and the fact that digital ethical values and norms have not yet been formed or a consensus has not yet been reached on these values. The biggest reason for the digital ethical crisis is the uncertainty or weakness of digital values and norms accepted by everyone belonging to digital sociality. In this research, a transformation of values and new ethical norms; has been examined in terms of interpersonal communication digitalized by the use of the internet, social media, and smartphones. The traditional-digital separation in terms of values and norms has been discussed over the Erbil-Ronay Case, which has led to mediatic debates, and it has been tried to determine what the values of the virtual universe are and which virtual norms are formed. Research findings show the urgency of the need for new common digital values in internet-based communications. These values directly affect the facts such as privacy in communication, lynching, and manipulation.

KeyWords: Digitalization, Digital Ethics, Digital Value, Digital Norm, Social Media.

1. Giriş

Toplumsal değişimleri takip etmek, akademik gelenek açısından oldukça verimli bir alandır. Değişimlerin tam ortasında sürecin bütün ihtişamına kapılarak yaşayan insanların değişim hakkında bir tespitte bulunması oldukça zor olsa da bir araştırmacı için değişimin yönü, değişimin doğuracağı sonuçların tespiti açısında önemlidir. Son yirmi yılda yaşanan bilgi iletişim teknolojilerinin öncülük ettiği toplumsal değişim, daha önce benzeri yaşanmamış büyüklükte küresel iletişim ve etkileşimin önünü açmıştır. Dijital iletişim platformları ve mobil cihazlar sayesinde nesnel varlığa dair ne varsa dijitalleştirilerek sanal ortamlara taşınmaktadır. Bu süreç toplum tarafından çok çabuk kabul edilmekte ve dijital iletişim olanaklarının cazibesi her yaştan, inanıştan, kimlikten insanı bir araya getirerek karşılıklı iletişim ve etkileşimin önünü açmaktadır.

Toplum olabilmenin, birlikte yaşamanın asgari şartları irdelendiğinde ortak değer ve anlam dünyasına, toplumsal normlara, benzer ülkü ve hedeflere sahip olmanın insanları bir arada yaşamaya ve toplumsallığa dahil ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda dijital ortamların sağladığı iletişim ve etkileşiminin; gündelik hayatta dahil olduğumuz, fiziksel olarak temasta bulunduğumuz toplumsal ideallerin bir benzerinin var olması gerektiği bir alan olarak tahayyül etmek mümkündür. Özellikle değer ve norm kavramlarının çokça dile getirildiği bu dönem

aslında bir sorunlar yumağıdır. Dijital ortamlar bir yandan nesnel dünyanın bir temsili olsa da diğer taraftan kendi içinde bir bütünlük oluşturarak kendi toplumsallığına dair bir anlam ve değer üretme kapasitesine sahip görünmektedir.

Dijitalleşme maddi varlıkların işlemcilerin işleyebileceği 0'lar ve 1'ler olarak ifade edilmesi olarak tanımlandığı için aslında bir verileşme ve veriye dönüşme sürecidir. Bu açıdan duygu ve düşüncelerin dijitalleşmesi ile birlikte yaşanan her davranış ve olayın veriye dönüşerek kaydedildiği, sınırsız sayıda çoğaltıldığı, manipüle edildiği ve dolaşıma sokularak bağlamından koparılmış bir şekilde servis edildiği bir gerçektir. Dijitalleşme ile birlikte sahip olunması gereken etik değer ve normların belirsizliği bir yandan teknoloji kullanıcılarının dijital etkileşim sağlanan ortamlarda sorumluluk algısının bozulması, bir temsil evreninin sağlayacağı gizli kalabilme yanılgısı ve davranış ve tutumların fiziksel dünyada bir karşılığı olmayacağı sanrısı sanal ortamların bir doğru davranış krizinin merkezi olmasına neden olmaktadır. Etik; doğru davranışın düşünsel açıdan sahip olunan değer ve normların uygulanabilir ve tutarlı olup olmadığını tartışırken yeni her durum için yeni bir doğru davranış ölçütü ortaya koyma yetisine sahip olmalıdır. Değer ve norm kavramlarının bu bağlamda yeniden tanımlanması ve dijital dünyaya ait yeni bir etik değer ve normların tartışılması gerekmektedir. Bu araştırma akademik çalışmalar içerisinde tartışılan dijitalleşmeye dair değer ve normların belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu değer ve normların tam olarak benimsenmediği durumlarda topluma mal olmuş kişilerin yukarıda bahsedilen tutum ve davranışlarının yıkıcı etkiler doğuracağı hatta yasal süreçlerin devreye gireceği insan haklarını ihlal eden sonuçlara varacağı anlaşılmaktadır.

Scott Lash'a göre dijitalleşme, sosyo-kültürel gerçekliğin diline, düşüncesine ve temsiline nüfuz eder; iktidar yapılarını ekonomik, politik, askeri açılardan etkiler. Bununla birlikte dijitalleşme, "dijital teknoloji" ve "bilgi toplumu" ile yakından ilgili olsa da onlara eşdeğer değildir. Çünkü dijitalleşme bu ikisinden daha geniş bir terimdir. Teknoloji ve ürünler, metafor ve ideolojileri temsil ederler. Öyleyse dijitalleşme akışkan ve dönüştürücü bir güçtür (Lash, 2002). Dijitalleşme bir süreç olarak düşünüldüğünde literatür açısından bilişim devrimi, internet çağı, bilgi toplumu dönemine denk geldiği görülmektedir. Bu dönemin toplumsal olarak bir değişim ve dönüşümün sağlandığı, üretim süreçlerinin ve tüketim alışkanlıklarının farklılaştığı, iletişimin giderek toplumsal ihtiyaç kategorilerinden üstlerde bir yere doğru tırmandığı, yönetim sistemlerinin dijitalleşerek vatandaşların sürekli bir kamu-sivil ilişkisi kurduğu, yapay zeka uygulamaları ile belki de dünyanın daha güvenilir bir yer olmasına olanak verildiği görülmektedir.

McLuhan (1994, s. 69) teknolojiyi insan vücudunun bir uzantısı, iletişim kapasitelerini arttırmanın bir aracı olarak görür. Radyo, başkalarını uzaktan duymak için yeni bir yol sağlamakta, fotoğrafçılık görüntüleri kaydetmenin ve geleceğe aktarmanın bir yolu olmaktadır. Her bir teknoloji insan bilincinin kapasitelerini dönüştürür. Dönüşüm sadece bedende takılı kalmaz, en nihayetinde bireyin yaşadığı toplumda, kültürde ve günlük ilişkilerinde kendisini gösterir. Tam anlamıyla insanın dünyaya dair her neyi varsa dijital ortamlara taşıyor olması dijitalleşmeyi göstermektedir. Fiziksel varlık aleminde bulunan herhangi bir şey dijitalleşmiyor ise nerdeyse yok sayılacak ya da dikkat etmeye değmeyecek bir hale gelmektedir.

1.1. Dijital Etik Kriz

Dijitalleşmenin bu hızlı toplumsal dönüşüme neden olması beraberinde birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Gündelik yaşamımızda oldukça önemli bir yere sahip olan bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımının artması ve insana dair her ne varsa dijitalleştiren tavrı yaşamın

işleyişine paralel olarak karşılıklı iletişim sorunları ve veri mülkiyeti haklarının ihlallerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunlar her bir kullanıcı için bugüne kadar yaşamadıysa bir şekilde yaşaması muhtemel sorunlara işaret etmektedir. Bu sorunlardan birkaçı şunlardan ibarettir (Öztürk, 2015, s. 299-304; Binark & Bayraktutan, 2013, s. 39):

Özel yaşamın gizliliği

İçeriğin asıl kaynağının gösterilmemesi

Telif/patent hakları

Üretilen içeriklerin olgunlaşmadan ve doğruluğunun teyit edilmeden yayılması

Kişisel verilerin güvenliğinin sağlanamaması

Veri madenciliği

Dijital gözetim olgusu

Haber ve ticari enformasyonun sınırlarının belirsizleşmesi

Yoğun reklam içeriği

Yanıltıcı etiketleme ve başlıklandırılma

Nefret söyleminin varlığı

Bireyin sosyal medya ortamında sadece tüketici olarak konumlandırılması

Genel ahlaka aykırı içerik oluşturmak ve yaymak

Anonimlik olgusu

Trol olgusunun görülmesi (Spam blog)

Dil

Sıralanan etik sorunların içeriğine bakıldığında dijitalleşme sayesinde elde edilen hızlı iletişim ve etkileşim, diğer taraftan kendine has sorunları beraberinde getirmektedir. Özellikle kaydedilebilir, depolanabilir, değiştirebilir ve paylaşılabilir bir veri haline gelen insan davranışlarının yarattığı sorunları tasvir etmek aslında asıl sorun olan nasıl davranılmalı neyin farkında olunmalı sorusunun kaçırılmasına neden olmaktadır. İonna Kuçuradi'nin (2003, s. 7) de üzerinde durduğu; karşılaşılan sorunların bir defaya mahsus meslek etiği için üretilen pratik cevaplar vermenin kolay olduğu bunun yerine felsefenin dahil olduğu genel cevaplar verilmesi gerektiği doğru davranış sorunsalına işret etmektedir. Etik davranış aslında kendi içerisinde doğru davranış, iyilik, kötülük sorunlarının yeniden değerlendirilmesi ve insanın bir davranışı neden yapması gerektiğine dair bir sorgulama olduğu için dijital etik için de doğru davranışın dayandığı değer ve normlara ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Dijital Değer ve Dijital Norm

Dijitalleşme ile birlikte toplumda yaşanan değişimin etkileri, toplumu oluşturan ortak duygu ve düşünce ve ideallerin değişmesine de neden olmaktadır. Değer adını verdiğimiz ve insan yaşamına anlam katan davranışların dijitalleşen birey için ne ifade ettiği ve bu bireyin değerlerinin neler olduğu oldukça önemlidir. Günümüz dünyasında yasal süreçlerden hızlı gelişen teknolojinin neden olduğu bir etik krizi yaşanıyor olmasının en büyük nedeni yeni toplumsallığa

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

ait herkes tarafından kabul görmüş değerlerin ve herkesin uyduğu normların tam olarak belli olmamasından kaynaklanmaktadır.

Değerlerin yapısı sosyal bilimler ve beşerî bilimlerdeki birçok alan için merkezidir. Son yirmi yılda, birçok kültürde içerik, yapı ve sonuçlarının araştırıldığı, değerler üzerine büyüyen psikolojik araştırmalar yapılmaktadır. Araştırmalarda ve günlük hayatta, değerler genellikle tutumlar, özellikler ve belirli hedefler gibi diğer kişisel özelliklerle karıştırılmaktadır. Fakat değerler, diğer kişisel özelliklerden önemli şekillerde farklılık gösteren ayrı yapılardır (Roccas & Sagiv, 2017, s. 3) Değerler en basit anlamıyla insanın herhangi bir şey için harekete geçmesini sağlayan temel bilişsel güdülerdir. Zamana ve durumlara göre değişiklik göstermeyen bilişsel olarak insanın benimsediği soyut ve arzu edilen hedeflerdir. Değerler önemlerine göre değişir. Bir insanın bir değere atfettiği önem ne kadar yüksekse, o değere bağlı kalacak şekilde davranması daha olasıdır.

Değerlerin neler olduğuna ve ontolojik olarak neye dayandıkları konusu üzerine düşünmek ortaya çıkan yeni durumları anlamak ve yeni duruma dair bir anlam dünyası geliştirmek açısından önemli görünmektedir. Değerler bir ortak hareket etme arzusu ile insanların etkileşim içinde bulunmanın şablonlarını ortaya koymaları açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. İnsanların ortak uzlaşıma dayalı bir yapıyı inşa etmek üzere paydaş oldukları bir yapı olarak değer yaklaşımı, günümüz dünyasının dijital bir köye dönüşmesi açısından insanların dahil olabileceği en büyük değerler kümesini oluşturmaktadır.

Dijital değerlerin belirlenmesinde ilk çalışmalardan biri James Moor'un çalışmasıdır, eğer temel insani değerler dikkate alınırsa ve bu değerlere uygun bir yaşam sürülürse dijital ortamlarda bir etik davranış biçimin mümkün olduğunu savunmaktadır. Moor çalışmasında yaşam, sağlık, mutluluk, güvenlik, kaynaklar, fırsatlar ve bilgi gibi ahlaki değerleri tanımlar ve tüm toplulukların aslında onlara değer verdiğini iddia eder. Gerçekten de eğer bir topluluk "temel değerlere" değer vermemiş olsaydı, kısa süre sonra varlığı sona ererdi (Moor, 1998, s. 19-20). Moor, gizlilik ve güvenlik gibi bilgisayar etiği konularını incelemek için yukarıda sayılan temel değerleri kullanmaktadır. Moor kendi dönemi açısından bilgisayara ve sabit disk üzerine kaydedilen veriler ile alakalı kullanıcıların yapabileceği etkinliğe bir sınır koyulması gerektiğine yoğunlaşmış olsa da günümüz dijitalleşmesinin temel değerleri nasıl dijitalleştirdiğini tam olarak kavrayamamıştır. Bunun nedeni ise bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin kapasitesinin tahmin edilmeyecek kadar hızlı ilerlemesidir.

Dijital değerlerin neler olduğu veya olması gerektiği yukarıda değindiğimiz sorunlar ve ortaya konulmuş değer teorisinde, gündelik yaşamın toplumsal olgularına bağlı ve üzerine eklenilmesi gereken önemli eksikler olduğu anlaşılmaktadır. Konu hakkında, teknolojik yenilikler ve değer teorisinin yeniden dizayn edilmesi üzerine araştırmaları olan Jeroen van den Hoven'in öne sürdüğü üç ana başlık bulanmaktadır (Hoven, 2015, s. 69-70).

Birincisi, değerlerin ifade edilebileceği ve teknolojiye gömülebileceği iddiasıdır. Değerler ve ahlaki düşünceler, teknolojiye dahil olmaları yoluyla, gelecekteki kullanıcıların eylem alanını şekillendirebilir, yani, kullanıcıların yeterliliklerini ve kısıtlamalarını etkileyebilir. Değer-

ler teknolojiye aktarılabiliyorsa ve insanların eylem alanlarını şekillendirebiliyorsa, o zaman tasarladığımız ve yaptığımız şeylere ortak değerleri eklemeyi ve ifade etmeyi öğrenmemiz gerekir.

İkincisi, teknolojiye kazandırılan ve dijitalleşen değerler hakkında bilinçli ve açık düşünmenin ahlaki açıdan önemli olduğu iddiasıdır. Teknoloji ve yenilik, insan yaşamının ve toplumun müthiş şekillendiricileridir. Teknoloji aracılığıyla kendimize ve birbirimize ne yaptığımızı düşünmek çok önemli bir hal almaktadır.

Üçüncüsü, ahlaki hususların hala bir fark yaratabildiği tasarım ve geliştirme aşamasında dikkate alınması gerektiğidir. Bu aslında olduğundan daha kolay görünmektedir. Teknoloji dünyası olasılıklar, cehalet ve belirsizlikler dünyasıdır. Etik ve hukuk, kendi yarattığımız epistemik güvensizlikle ilgili sorunlar yaşamaktadır. Dijital koşulları, etik sınırlarını yeniden düşünmeye ve geleneksel etik değerlerimizi gözden geçirmeye zorlar. Birçok dijital durumlarda, belirsizlik veya cehalet koşulları altında hareket etmek, seçim yapmak, eylemlerimizin sonuçlarını üstlenmekten kaçınamayız.

Dijital Etik	Değerler teknolojik gelişimin içine gömülebilir.
	Dijital değerler hakkında bilinçli ve açık düşünmek ahlaki açıdan önemlidir.
	Değerler ve ahlaki mülahazalar teknoloji üretilirken daha tasarım aşamasında dikkate alınmalıdır.

Bu bağlamda dijital değerlerin belirlenmesi, bu değerlerin benimsenerek normlara, normların iyileştirilerek ideallere, ideallerin yasalara yer vermeyecek kadar önemsenip etik davranışa ve sonuçta etik davranışın bir yaşam şekline dönüşüp prensip haline gelmesi zaman alacak olsa da izlenmesi gereken bir yol olarak karşımızda durmaktadır. Burada dikkate alınması gereken şüphesiz hangi değerlerin dijital dünya ile birlikte yeniden yorumlanacağı yani dijitalleştirileceği, hangi değerlerin dijital olarak üretileceğidir. Bu açıdan dijitalleşme sayesinde küresel bir dünya düzenin hakim olduğu ve insanlar arasında sınırların kalkarak etkileşimin geniş boyutlara ulaştığı görülmektedir. Dijitalleşmenin getirdiği bu sınırsız etkileşim yine dijital dünyanın değerlerini bu dünyanın kodları etrafında belirlemeyi gerekli kılmaktadır. Dijital dünyanın en önemli madeni şüphesiz veridir ve insan olarak her halimizin bilgisayarlar tarafından anlaşılmasını sağlayan 0'lar ve 1'lere indirgenerek verileştirilebilir, depolanabilir ve iletilebilir hale gelmesi ve bu insan hallerinin duygu ve düşünceler dahil olmak üzere her alana ilişkilendirilmesi verilere daha fazla dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan insani değerlerin dijitalleşmesi verinin nasıl kullanacağı, nasıl depolanacağı, nasıl iletileceği, kimler ile paylaşılabileceği üzerine yoğunlaşmaktadır.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Dijitalleşmenin içinde oluşan **değerler şöyle sıralanabilir** (Hoven, 2015, s. 70).

Dijital Değerler	Sorumluluk
	Gizlilik
	Hesap verebilirlik
	Veri mülkiyeti haklarını desteklemek
	Özerklik
	Emniyette hissetmek
	Güvenilirlik
	Sürdürülebilirlik

Kaynak: Hoven, 2015.

Dijital toplumun sahip olması gereken değerler ortak güvenilir bir dijital ortamın sağlanmasına katkıda bulunması amacıyla insanlar tarafından üzerinde daha çok konuşulan kavramlardan oluşmaktadır. Dijitalleşme insanlara sınırsız bilgiye erişim, sınırsız iletişim, isteklerin ve arzuların tatmini için birçok olanak tanımakla birlikte ortaya çıkan sorunlara karşılık bir değer kavram haritasının da oluşmasını da sağlamaktadır. Bu değerlerin benimsenmesi sayesinde ortak bir hareket tarzı belirlenmiş olacak ve bu belirlenim norm olarak hayatımızda yer edecektir. Peki norm veya sosyal norm olarak bahsettiğimiz bu kabul edilen belirli davranış tam olarak ne demektir?

Sosyal Norm olarak da adlandırılan norm kavramı, bir sosyal grubun üyeleri tarafından paylaşılan kural veya davranış standardıdır. Normlar içselleştirilebilir- yani, dışsal ödüller veya cezalar olmaksızın uyumun olması için bireyin içine dahil edilebilir veya bunlar dışarıdan gelen olumlu veya olumsuz yaptırımlarla uygulanabilir. Belirli normları paylaşan sosyal birim küçük olabilir (örneğin bir arkadaş grubu) veya bir toplumun tüm yetişkin üyelerini içerebilir. Normlar, değerlerden veya ideallerden daha spesifiktir: dürüstlük genel bir değerdir ancak belirli bir durumda dürüst davranışın ne olduğunu tanımlayan kurallar normlardır. Sosyal normlar davranış kurallarıdır. Grup üyelerine belirli bir durumu nasıl yorumlayacaklarını, bu konuda nasıl hissedeceklerini ve içinde nasıl davranacaklarını bildirirler. Hangi tepkilerin uygun hangilerinin uygun olmadığını belirleyerek grup üyeleri üzerinde sosyal etki yaratırlar (Reese, Rosenmann, & E.Cameron, 2019, s. 80).

İnsanların neden normlara uyduklarıyla ilgili iki düşünce okulu vardır. Bunlardan İşlevselci sosyoloji okuluna göre normlar, bir fikir birliğini, sosyalleşme yoluyla geliştirilen ortak bir değer sistemini, bireyin grubunun kültürünü öğrendiği süreci yansıtır. Normlar, sosyal sistemin işleyişine katkıda bulunur ve sistemin belirli varsayılan "ihtiyaçlarını" karşılamak için geliştiği söylenir. Eleştirel okula göre ise normlar, tekrar eden sosyal problemlerle başa çıkmak için geliştirilmiş bir mekanizmadır. Marksist çeşitlilikteki çatışma teorisi, normların bir toplumun bir bölümünün diğer bölümler üzerindeki gücünü yansıttığını ve zorlama ve yaptırımların bu kuralları sürdürdüğünü belirtir. Normların, bir sınıfın veya kastın diğerlerine hükmettiği veya sömürdüğü bir araç olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Her iki okul da toplumlar arasındaki farklılıkları yeterince açıklayamaz. Norm ayrıca istatistiksel olarak belirlenmiş bir standart veya

bir sosyal grubun ortalama davranışı, tutumu veya görüşü anlamında da kullanılır. Bu anlamda, beklenenden ziyade gerçek davranış anlamına gelir (Editors of Encyclopaedia, 2019).

Dijitalleşme sayesinde yeni değerlerin ortaya çıkması belli normların oluşmasına neden olmaktadır. Bu normlar, dijital toplumun hem sağlıklı bir şekilde oluşmasına ön ayak olacak hem de birlikte yaşam ortak düşüncesinin devam etmesini sağlayacaktır. Aşağıda, dijital dünyayı düzenleyen etik normlar sıralanmaktadır.

Sorumluluk: Dijital sorumluluk, teknolojiyi kendisi ve başkaları için uygun, yapıcı bir şekilde kullanmak anlamına gelir. Diğer zorluklar ve durumların yanı sıra gizlilik, ağ tarafsızlığı, şeffaflık ve "dijital uçurum" ile ilgili çok çeşitli etik durumlarda gezinmeyi içerir. Çevrimdışı sorumluluğun hem kişisel hem de sosyal sorumluluğu gerektiren iki yönlü olması gibi, dijital sorumluluk da hem toplumsal hem de kişisel bir değerdir (Sheykhjan, 2018, s. 12).

Bir değer olarak sorumlu davranışın norm haline dönüşmesi, dijitalleşmesinin sağladığı faydaların beraberinde gelen zararların önlenmesini sağlayacaktır. Dijital bir platform üzerinde iletişim kuran veya dijital bir teknolojiyi kullanan herkes karşısında ki insanın özel hayatına, duygularına, düşüncelerine saygılı bir tutum gösterecektir. Diğer taraftan işletmelerin dijital teknoloji kullanımının sorumluluk alanlarının belirlenmesi sayesinde teknolojiler daha tasarım seviyesinde iken bu teknolojilere ilişkin sorumluluk ile kullanılabilmesine yönelik kısıtlamalar tasarımın içine yerleştirilebilecektir. Bu bağlamda yenilikçi her bir teknolojinin üretiminden başlamak itibariyle kullanımının da sorumluluk değerine uygun olarak üretimi ve tüketimi bir normdur.

Gizlilik: Dijital toplumun başat normlarından biri olan gizlilik, bütün varlığın bilgisayarlar tarafından veriye dönüştürülmesi sonucunda kaydedilen, değiştirilen, depolanan davranış, düşünce, ideoloji, duygu ve benzerlerinin güvenli bir şekilde saklanacağına, ifşa edilmeyeceğine, dijital ortamların bugün sağladığı avantajların yarın dezavantaja dönüşmeden insanın varlığını devam ettirebileceği bir alan olduğuna dair güven vermesini ifade eder (Gonzales, 2021). Gizlilik; teknolojikleşme ve dijitalleşmenin asıl anlamıyla sürekli bir veri üretme süreci olması yüzünden her hâlükârda veri gizliliği anlamına gelmektedir.

Hesap Verebilirlik: Yapılan devalanışların sonucunda bir otorite veya muhatap tarafından inceleneceğini bilerek hareket etmek olarak açıklanabilir (Demirkıran, Eser, & Belma Keklik, 2011, s. 171). Daha çok bir muhasebe veya idari bir hesap verme olarak görülen hesap verebilirlik kavramı, günümüzde insanların her anlarının kaydediliyor olması nedeni ile tıpkı muhasebe defterlerinde tutulan kayıtların her an doğrulanabilecek kadar net olması gibi insan davranışlarının da anlaşılabilir ve net olmasını ima eder. Dijitalleşme ile birlikte dijital ayak izlerinin her yerde bulunması insanın tutarlı ve doğru davranış ilkesini hayatına katabilmesini ve bunun bir norm olarak kabul edilmesini gerekli kılar.

Veri mülkiyet haklarını desteklemek: Veri ajansları ve veri mülkiyeti, dijitalleşmemenin en temel kaynaklarıdır. Akışkan veriler, veri ajanları tarafından sınıflandırılmakta ve veriyi işletenler tarafından kullanılmaktadır. Bundan dolayı veri mülkiyeti ve ne tür verilerin üretildiği, bunların nasıl depolandığı ve nasıl kategorize edildiği hakkında bilgi sahibi olmak önemli bir dijital normdur. Veri ajansları, kültürlerin ve toplumların nasıl yapıldığını ve nasıl daha adil ve

eşit hale getirilebileceğini keşfetmeye çalışan çalışmalarda temel bir kavramdır. Yapısalcı teorisyenler, veri işleyen algoritmaların yalnızca toplumdaki dezavantajlı grupları belirlemediğini, aynı zamanda kısıtlamaya ve baskı altına almaya hizmet ettiğini öne sürmektedir. Buna karşılık, insanların kendi dünyalarını yaratma ve şekillendirme kapasitesini vurgulayarak yapı ve fail arasındaki diyalektik ilişkinin altını çizmektedirler. Yapılar insan failliğini şekillendirmektedir. Veri mahremiyetinin sınırları, insan fillerinin içinde olduğu kadar insanın görülmesini istemediği ya da kategorize edilmek istemediği sınırları da içermektedir (Kennedy, Poell, & van Dijck, 2015, s. 3). Verileri mobil cihazlar, sosyal medya platformları, uygulamalar vs. toplayan veri ajanslarının ne tür bir işleve sahip olduğunun farkında olmak dijital bir normdur.

Özerklik: Dijital özerklik, harici hizmetler ve hizmet sağlayıcılarla çalışıyor olsanız bile, şirketinizin veya sizin bilgi teknolojileri ve verileri üzerinde tam kontrole sahip olduğunuz anlamına gelmektedir. Dijital özerklik, her şeyin kontrol altında olduğunu, sistemlerin mümkün olduğunca sağlam ve güvenilir olduğunu ve tüm risklerin en aza indirildiğini bilerek iş başarısına odaklanabilmeyi sağlayan özgürleştirici bilgidir. Özerklik, kullanılan dijital platformların sınırlarını bilmeyi gerektirmekte ve bunlara bir sınır çizmekle mümkün olmaktadır. Özellikle Avrupa birliği dijital özerkliğin öneminin farkında olarak birçok rapor yayınlamaktadır. Avrupa açısından dijital özerklik egemenlik hakkı ile bir tutulmaktadır. Dijital özerklik, şu tarz bir etik amaç gütmektedir: Kullanıcı haklarına ve yerel yasalara ve normlara saygılı teknolojik hizmetler sunarak tüketicileri korunması gerekmektedir (Codagnone, Liva, Gunderson, Misuraca, & Rebesco, 2021, s. 59). Devletler, siber saldırılara karşı savunma söz konusu olduğunda, dijital güçle ilgili her şey için şirketlere bağımlıdır. Bununla birlikte, devletler, dijitali düzenlemek için telafi edici güce sahiptir. Yine, düzenlemenin yeniliği engelleyebileceği ve eksikliğinin korkunç toplumsal risk yaratabileceği konusunda birbiriyle çelişen iki anlatıya sahibiz. Uygulamada gerçek şu ki, şirketler değişimin doğasını ve hızını şekillendirirken hükümetler değişimin yönünü etkileyebilir. Özerklik, kontrol etmeyi sağlayan meşru güç biçimidir (Floridi, 2019, s. 371). Bu güç ister kişisel olsun ister devlet boyutunda olsun hem dijitalleşmeyi yöneten şirketler tarafından kabul edilmeli hemde insanlar dijital platformları kullanırken özerkliğin bir norm olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmalıdır.

Emniyette hissetmek: Bir değer olarak emniyette hissetmek, tıpkı fiziksel dünyada sokağa çıktığımızda büyük ihtimalle öldürülmeyeceğimiz, gaspa uğramayacağımız, yaralanmayacağımız vb. emniyetle yaşayabileceğimizi bildiğimiz gibi dijital ortamlarda da birçok tehlikeden uzak olabileceğimizi bilerek dahil olmaktır. Dijital güvenlik; bilgisayarınızı, mobil cihazlarınızı, tabletlerinizi ve internete bağlı diğer cihazları, bilgisayar korsanlığı, kimlik avı, oltalama, hacklenme ve daha fazlası şeklinde olabilecek davetsiz misafirlerden korumak anlamına gelir. Dijital güvenlik, kişisel verilerinizin şirketler tarafından kullanılmasını ve satılmasını önlemek için de kullanılabilir. VPN'lerden, şifre yöneticilerine ve kimlik izleme hizmetlerine kadar kendinizi çevrimiçi ortamda korumanın çeşitli yolları vardır (Vigderman & Turner, 2021). Dijital ortamlarda emniyette hissetmek bir norm olmalıdır ve insanlar gündelik yaşamlarının tehlikeye atılmadan devam ettirebilecekleri konusunda emin bir dijital deneyim yaşayabilmelidir.

Güvenirlilik: Dijitalleşmenin en önemli değerlerinden bir olan güvenirlilik aslında en

çok istismara açık olan değerdir. Ürün ve hizmet sağlayıcılar dijital toplumun çevrimiçi deneyimini sağlarken güvenilir bir ortam oluşturmalılar. Eğer ortam güvenilir değilse dijital toplum üyeleri bir düğmeye tıklayarak başka bir yere gidecektir. Araba kullanmak veya beklemek zorunda değiller, hemen orada başka bir yere giderek ihtiyaçlarını karşılayabilirler ve bir daha asla geri dönmeyebilirler. Güvenilirlik artık dijitalleşmenin zorunluluğudur ve insanların dijital ortam deneyimlerini üç önemli şekilde etkileyebilir (Kurtic, 2021)

Kullanılabilirlik: Kullanıcılar ihtiyaç duyduklarında ürünlerinize veya hizmetlerinize erişebilir mi?

Performans: Ürün veya hizmetinizin performansı kullanıcı beklentilerine uygun mu?

Güvenlik: Kullanıcılar verilerini veya paralarını güvenli bir şekilde idare edebileceğinize güveniyor mu?

Bir norm olarak güvenirlilik, kısa süreli sorunların bile aynı anda binlerce kullanıcıyı etkileyebileceğinden önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, güvenilirlik yönetimi gerçek zamanlı bir faaliyettir sorunların hızlı bir şekilde tanımlanması ve çözülmesini gerektirir. Dijital platformlar ve teknolojiler insan kullanıma açık her noktada insanların güvende olduğuna dair bir ortak hareket tarzına ve yönetişimine sahip olmalıdır.

Sürdürülebilirlik: Dijital sürdürülebilirlik, BİT, dijitalleşme, bağlanabilirlik, Nesnelerin İnterneti (IoT) ve benzerlerinin rolüyle, başka bir deyişle 21. yüzyıl toplumunun "enformasyon yapısı" ve bu yapının sürdürülebilirliği sağlamaya nasıl yardımcı olabileceği veya zayıflatabileceği ile ilgilidir. Dijitalleşme, farklı eğilimleri hızlandırmaya yardımcı olabilecek çok güçlü ve yıkıcı bir katalizör olabilir.

Dijitalleşmenin özünde sürdürülebilir olan hiçbir şey yoktur: Günümüzde pek çok dijitalleşme, sürdürülemez sistemleri yalnızca marjinal olarak iyileştirmek amacıyla yapılmakta ve aslında sürdürülemez yaşam tarzlarını ve değerleri hızlandırmaktadır. Dijitalleşme, küresel sürdürülebilirlik hedeflerinin ötesinde yeni fırsatlar ve zorluklar yaratmakta ve siber güvenlik ve mahremiyet gibi yeni zorluklarla birlikte bilim ve sanat için fırsatlar da görev alanına girmektedir (Pamlin, 2020). Bu bağlamda sürdürülebilir bir dijital dünya yaratmak, bir norm olarak benimsenmelidir.

Yukarıda açıklanan normlar dijital ortamlarda etkileşime giren insanların hem kişisel olarak takip etmeleri gereken bir yol haritası olmakla birlikte, sağlıklı ve sürdürülebilir bir dijital toplumun oluşmasının da bir gerekliliğidir. Önemli diğer bir taraf ise veriler ile kodlanan insan duygu, düşünce, hareket, arzu, istek vb. her şey küresel şirketler tarafından kontrol edilmektedir. Bu durum devletler açısından bir sorun olmakla beraber yasal olarak alınacak önlemlerin ancak ortaya çıkacak sorunlara yönelik düzenlemeler kadar bir alana işaret edeceği ve teknolojik hıza yetişemeyeceği hem uygulamalar nezdinde hemde aklın bir çıkarımı olarak karşımızda durmaktadır. Değerlerin sahip olduğu özellikler ve bu değerlerin normlara dönüşerek uygulanabilir bir etik şablon oluşturması sayesinde ortaya çıkan boşluk belki bir nebze büyük krizlere neden olmayacak bir seviyede idare edilebilir. Bu nedenle birlikte yaşamanın asgari müştereklerini belirlemek sade-

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

ce fiziksel dünya için değil, dijital dünya içinde önemlidir.

2. Sosyal Medya Örnek Olay İncelemesi

Yukarıda bahsedildiği üzere dijitalleşme ile birlikte sadece gündelik işlerimizin kolaylaşması, iletişim olanaklarının artması veya daha büyük etkileşim kanallarının açılması insanların bu sanal dünyada daha fazla var olma isteğini tetiklemektedir. Bir sosyal medya platformu olan TikTok'da yayınladığı kısa videolar ile ünlenen ve fenomen olarak tabir edilen takipçi sayısı üç milyonu aşkın olan Ece Ronay ile Mehmet Ali Erbil arasında yaşanan taciz ve ifşa olayı dijitalleşmenin eğer kullanıcı tarafından kontrolsüz kullanıldığında nelere yol açabileceğini gözler önüne sürmesi açısından bir örnek teşkil etmektedir.

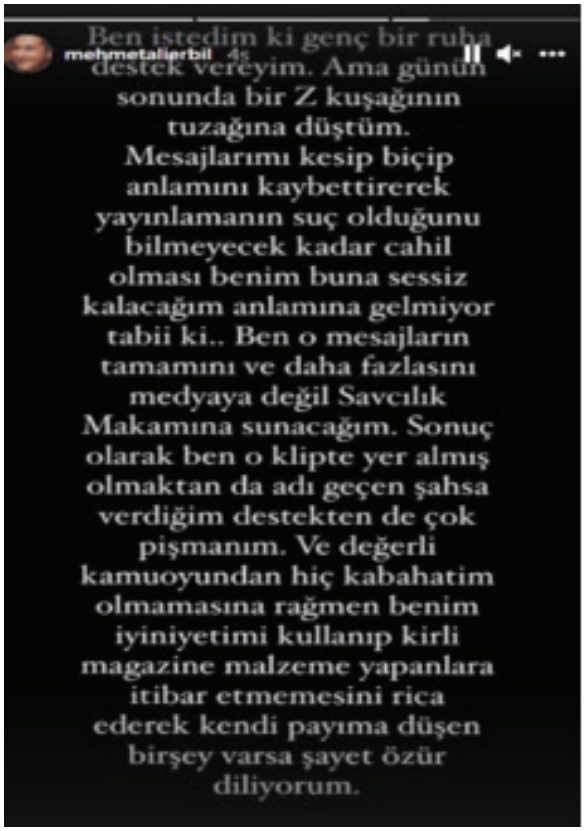

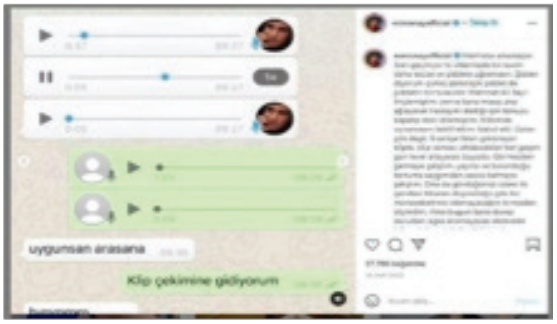

Ronay bir şarkısının klipinde oynaması için teklifte bulunduğu Erbil klipte oynamayı kabul etmiştir. Eylül 2021'de çekilen klip ikili arasında etkileşim ve tanışma için ilk adım olmuştur. Daha sonrasında klip ile ilgili bir röportaj veren ikili aralarında bir ilişki olup olmadığı sorusuna ise Erbil'in "Benim kızım yaşında; böyle bir şey olamaz!" diyerek cevaplamıştır[1]. İlk bakışta Türkiye'de tanınmış bir isim olan Erbil ile şöhret olmaya çalışan ve sosyal medyada fenomen Ronay'ın karşılıklı fayda sağlayacakları bir ortaklık gibi görünen durum, daha sonra bir taciz ve ifşa olayına dönüşmüştür. Olayın basına yansıyan kısmı ile incelediğimizde; bir mesajlaşma uygulaması olan Whatsapp üzerinden Erbil'in, Ronay ile mesajlaşması, mesaj içeriğinde ise tacize varan ifadeler bulunması ikili arasında mesajlaşmalara ait ekran görüntülerin, Ronay'ın

1 https://www.youtube.com/watch?v=YrmYMban5Pg

Instagram hesabından yayınlanması ise krize neden olmuştur. Bu durum, iki kişi arasında yaşanan mahrem bir olay olmaktan çıkmış, İnstagram'da on binlerce defa paylaşılmış, Erbil hakkında binlerce yorum yapılarak ulusal basına taşınmasına kadar ilerlemiştir. Daha sonrasında ses kayıtlarının yayınlanması ile taciz olayının tehdit ve şantaja dönüşmesine neden olmuştur.[2] Aşağıda ikili arasında geçen konuşmaların ekran görüntüsü ve Erbil'in sosyal medyadan yayınladığı özür dilemesine ait ekran görüntüsü bulunmaktadır.

Yaşamımızı anlamlı kılan ve davranış ve hareketlerimizde ki ölçüyü belirleyen değer ve normlar gündelik yaşantımızın her yerine nüfuz etmiş bulunmaktadır. Örnek olarak bir otobüse anormal şartlar olmadıkça ön kapıdan binmek, orta ve arka kapıdan inmek, yolculuk esnasında yüksek sesle müzik dinlememek, bir şeyler yiyip içmemek aslında toplumda başkalarını rahatsız etmeden yaşamamız gerektiği değerinin otobüsle yolculuk durumuna ilişkin sosyal normlarıdır. Benzer biçimde dijital ortamlarda etkileşim kuruduğumuz insanlar ile ilişiklerimizin de sahip olması gereken değer ve değerlerin yaşantıya dönüşen normları bulunması gerekmektedir. Dijitalleşmenin insanları bir sorumsuzluk algısına neden olacak kadar rahat hissettirmesi sorunlara neden olmaktadır. Çalışmada ortaya koyulan değer tablosu ve bu değerlerin birer norma dönüşmesinin neden önemli olduğu yukarıda kısaca özetlenen örnek olay üzerinden incelenerek bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

2 https://www.sondakika.com/magazin/haber-ece-ronay-a-yolladigi-mesajlar-ortaya-cikan-14440468/

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

DEĞER/NORM	KRİZ DURUMU
Sorumluluk	Erbil dijital platformları sorumsuzca kullanarak Ronay'a taciz mesajları göndermiştir.
Gizlilik	Dijital iletişim sağlanırken yapılan her şeyin kaydedildiği unutularak ikili arasındaki mesajlar ve ses kayıtları ifşa edilmiştir.
Hesap verebilirlik	Dijital ortamların sağladığı sınırsız iletişim ikili arasında yaşanan olayda bir hesap verilmeyeceği sanrısına neden olmuştur.
Veri mülkiyeti haklarını desteklemek	İkili arasındaki mesajlar ve ses kayıtları birer veri olması hasebiyle mülkiyeti kamuya mal olarak herkes tarafından kullanılabilir, paylaşılabilir hale gelmiştir.
Özerklik	Yapılan sorumsuzca davranışlar kişilerin özerklik haklarını ellerinden alarak olayla alakalı veya alakasız kişilik haklarının çiğnenmesine neden olmuştur.
Emniyette hissetmek	Dijital ortamların sağladığı etkileşim bir yandan birçok kolaylık sağlarken diğer taraftan taciz ve ifşa olaylarına neden olması ile insanların emniyette hissetmesine engel olmuştur.
Güvenirlilik	Sistem güvenliğinin yanı sıra etkileşimin boyutu dijital sınırlardan aşarak fiziksel sonuçlar doğurabileceğinden güvenirlilik normu ortadan kalkmıştır.
Sürdürülebilirlik	Sürdürülebilir bir iletişimin eğer değer ve normlara uygun olarak yapılmaz ise mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki tabloda incelendiği üzere kamuoyuna yansıyan bir olayda dijital platformların kullanırken dikkat edilmesi gerek değerler ve normlara uyulmadığı takdirde ne tür sonuçlar doğuracağı görülmektedir. Bununla birlikte yaşanan olay savcılık yolu ile bir adli sürece dönüştürtülmüş olsa dahi dijitalleşen hiçbir şeyin kaybolmayacağı ve tamamen yok olmayacağı göz önüne alındığında mahkeme yolu ile alınacak kararların aslında pek bir anlam ifade etmeyeceği görülmektedir. Bu bağlamda hem kullanıcıların hemde hizmet sağlayıcıların bu tür durumların yaşanmasının önüne geçebilmesi için dijital değerlere sahip uygulanabilir normları belirlemesi ve buna uygun bir etik şablona göre hareket etmesi bir gereklilik halini almaktadır.

3. Sonuç

Günümüzde ahlak, etik, değer, norm vb. kavramların sıkça kullanıldığına şahit olmaktayız. Bunun nedeni ise dijitalleşmenin karşı konulamaz ilerleyişi ve yaşam evrenimizi bütünüyle kaplamasından kaynaklanan sorunlara elimizde bir şablon bulunmamasıdır. Çünkü kavramlar en çok ihtiyaç duyulmaya başlandığında kullanılır. Her yaştan ve kimlikten insanın dahil olduğu dijital iletişim platformları karşılıklı iletişim ve etkileşimi kolaylaştırmakla birlikte insanlar arasında doğru davranış sorunsalını da beraberinde getirmektedir. Doğru davranışın ne'liğine dair bir etik sorgulama ise bizi dijital dünyaya ait değer ve normların ortaya konulmasına götürmektedir. Bu

bağlamda alan yazınında tespit edebildiğimiz sorumluluk, gizlilik, hesap verebilirlik, veri mülkiyeti haklarını desteklemek, özerklik, emniyette hissetmek, güvenirlilik ve sürdürülebilirlik karşılıklı etkileşim kanallarının sınırsızca açıldığı dijital dünyada kullanıcıların takip etmesi gereken bir doğru davranış listesine işaret etmektedir.

Örnek olay üzerinden açıklanmaya çalışılan değer ve normların günlük hayatta ki yeri özellikle dijitalleşmeye bağlı olarak daha fazla önem kazanmaktadır. Olay da yaşları birbirinden farklı iki ünlünün dijital ortamları kullanırken aslında bir yandan kuşak-değer algısı farkına sahip oldukları sonucuna varmak mümkündür. Erbil özelinde dijitalleşmenin neleri kapsadığını bilmediği ve alışkanlık haline getirdiği davranışları kopyalanabilir, depolanabilir, değiştirilebilir ve paylaşılabilir ortamlara taşıdığında aslında artık yaptıklarının dijital etik normlara uyması gerektiğini bilmediği anlaşılırken diğer yanda Ronay özelinde ise bu platformlar sayesinde elde ettiği şöhreti platformların hangi özelliklere sahip olduğunu bilmesine borçlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ise dijital etik bir tutum için, dijital okur yazarlık hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak gerektiğine ve etkin bir tutum göstererek yetkinliklerin arttırılması gerektiğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Öztürk, S. (2015). Sosyla Medyada Etik Sorunlar. *Selçuk İletişim*, 287-311.

Ashok, M., Madan , R., Joha, A., & Sivarajah, U. (2021). Ethical framework for Artificial Intelligence and Digital technologies. *International Journal of Information Management*, 3-17.

Binark, M., & Bayraktutan, G. (2013). *Ayın Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik.* İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Codagnone, C., Liva, G., Gunderson, L., Misuraca, G., & Rebesco, E. (2021). *Europe's Digital Decade and Autonomy.* Luxembourg: Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies Directorate-General for Internal Policies.

Davis, Z., & Steinbock, A. (2021, Güz). *Max Scheler.* The Stanford Encyclopedia of Philosophy : <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/scheler/> adresinden alındı

Demirkıran, Ö., Eser, H., & Belma Keklik. (2011). Demokrasinin Tabana Yayılması, Yönetimde Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Bağlamında Bilgi Edinme Hakkı Kanunu. *Akdeniz Üniversitesi Akdeniz University Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, s. 169-192.

Editors of Encyclopaedia. (2019, September 4). *Norm.* Encyclopedia Britannica: https://www.britannica.com/topic/norm-society adresinden alındı

Floridi, L. (2019, August 19). The Fight for Digital Sovereignty: What It Is, and Why It Matters, Especially for the EU. *Springer Nature*, s. 369-378.

Gonzales, S. (2021, May 12). *What is Digital Privacy?* EasyTechJunkie: https://www.easytechjunkie.com/what-is-digital-privacy.htm adresinden alındı

Hoven, J. v. (2015). Ethics for the Digital Age: Where Are the Moral Spaces. H. Werthner, & F. Harmelen içinde, *Informatics in the Future* (s. 65-77). Vienna: SpringerOpen.

Kennedy, H., Poell, T., & van Dijck, J. (2015, December). Data and agency. *Big Data & Society*, s. 1-7.

Kuçuradi, İ. (2003). Etik ve Etikler. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 7-9.

Kuçuradi, İ. (2013). *İnsan ve Değerleri.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kurtic, B. (2021, August 16). *Reliability: An Imperative For Digital Business.* Forbes: https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2021/08/16/reliability-an-imperative-for-digital-business/?sh=68dbe9cab835 adresinden alındı

Lash, S. (2002). *Critique of Information.* London: Sage.

McLuhan, M. (1994). *Understanding Media The extensions of man.* London and New York: The MIT Press.

Moor, J. H. (1998). Reason, Relativity, and Responsibilityin Computer Ethics. *Computers and Society*, 14-21.

Pamlin, D. (2020). *Digital Sustainability.* Stockholm: Cybercom.

Reese, G., Rosenmann, A., & E.Cameron, J. (2019). The Interplay Between Social Identities and Globalization. G. Reese, A. Rosenmann, & J. E.Cameron içinde, *The Psychology of Globalization Identity, Ideology, and Action* (s. 71-99). Academic Press.

Roccas, S., & Sagiv, L. (2017). *Values and Behavior Taking a Cross Cultural Perspective.* Cham, Switzerland: Springer International Publishing.

Sheykhjan, T. M. (2018). Internet Research Ethics: Digital Citizenship Education. *Seminar on New Perspectives in Research* (s. 1-14). India: University of Kerala.

Sondakika.com. (2021, 10 5). *Ece Ronay'a yolladığı mesajlar ortaya çıkan Mehmet Ali Erbil, özür diledi.* https://www.sondakika.com/: https://www.sondakika.com/magazin/haber-ece-ronay-a-yolladigi-mesajlar-ortaya-cikan-14440468/ adresinden alındı

Vigderman, A., & Turner, G. (2021, September 2). *A 2021 Guide to Personal Digital Security & Online Safety*. Security.org: https://www.security.org/digital-safety/ adresinden alındı

YouTube. (tarih yok). *Magazin Haberleri tv100* . Mehmet Ali Erbil tiktok fenomeni Ece Ronay'ın Vur Dibine klibinde oynadı: https://www.youtube.com/watch?v=YrmYMban5Pg adresinden alındı

HIJACKED TRANSHUMANISM: REALITY VERSUS IDEALS

Mikail PUŞKİN
Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı,
Ağrı, Türkiye, E-mail: pushkin169@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0467-1699

Abstract

Transhumanism is often portrayed in the popular media and the public debate with negative connotations, giving rise not only to specific critical media products (Matrix, Gattaca, Black Mirror, Terminator, et al…), where solution to transhuman society is often presented as the return to humanity, but to the whole genres of nihilistic fiction such as Cyberpunk, Post-apocalyptic, Steampunk. However, the ideology of transhumanism is essentially idealistic.

In all but name, the transhuman strive to overcome our natural or God given limitations has been with humanity since its inception leading to advances in technology, science, social structures, healthcare... However, with advances, humanity has also accumulated the costs of such a progress mainly felt in the degradation, perversion and destruction of morals, religion, identity. With this presentation (and article) I would like to discuss where contemporary implementation of what can essentially be seen as transhumanist ideas has resulted in social and moral decline and consider the reasons behind such development.

Comparative exploratory analysis is applied as the research method, where transhumanist ideas and expectations are paralleled with their contemporary existing realizations in popular culture, politics and ideological narrative. I would like to address contemporary Western social developments, such as movements for social justice, equity, gender and race-related ideologies in relation to transhuman ideas as inevitable, but not necessarily unavoidable consequences of their misimplementation.

Why can humanity not step beyond self into a better future yet? Several possible reasons for such a contemporary condition are identified. Among them insufficient development of biotech, intentional misapplication and misappropriation within the public discourse, shortcomings of transhumanist ideology as such, special interest groups driving humanity towards own goals, economic and financial factors, ideological and religious conflicts stemming from implementation of transhumanist ideas in different parts of the world.

Keywords: Transhumanism, social justice, equity, identity, contemporary Western society

Elegeçirilmiş Transhümanizm: İdeallere Karşı Gerçeklik

Özet

Transhümanizm, popüler medyada ve kamuoyundaki tartışmalarda sıklıkla olumsuz çağrışımlarla tasvir edilir, bu da yalnızca Transhüman toplumunun çözümünün genellikle insanlığa dönüş olarak sunulduğu belirli eleştirel medya ürünlerine (Matrix, Gattaca, Black Mirror, Terminator, ve diğerleri…) değil, aynı zamanda Cyberpunk, Post-apokaliptik, Steampunk gibi nihilist kurgunun tüm türlerine de yol açar. Bununla birlikte, Transhümanizm ideolojisi özünde idealisttir.

Adı dışında, Transhuman, doğal veya Tanrı tarafından verilen sınırlamalarımızın üstesinden gelmek için çaba sarf ettiği, başlangıcından bu yana, teknoloji, bilim, sosyal yapılar, sağlık hizmetlerinde ilerlemelere yol açan insanlıkla olmuştur. Böyle bir ilerleme, esas olarak ahlakın, dinin, kimliğin bozulması, saptırılması ve yok edilmesinde hissedilir. Bu sunum (ve makale) ile, esasen Transhümanist fikirler olarak görülebilecek çağdaş uygulamaların nerede toplumsal ve ahlaki çöküşe yol açtığını tartışmak ve bu gelişmenin arkasındaki nedenleri ele almak istiyorum.

Transhümanist fikir ve beklentilerin popüler kültür, siyaset ve ideolojik anlatıdaki çağdaş mevcut gerçekleşmeleriyle paralellik gösterdiği araştırma yöntemi olarak karşılaştırmalı keşif analizi uygulanmaktadır. Transhuman fikirlerle ilgili olarak sosyal adalet, eşitlik, cinsiyet ve ırkla ilgili ideolojiler gibi kaçınılmaz olan çağdaş Batılı gelişmelere değinmek istiyorum, ancak bunlar yanlış uygulamalarının kaçınılmaz sonuçları olduğu anlamına gelmez.

İnsanlık neden daha iyi bir geleceğe adım atamıyor? Böyle güncel bir durumun çeşitli olası nedenleri tanımlanmıştır. Bunların arasında Biyoteknolojinin yetersiz gelişimi, kamu söyleminde kasıtlı yanlış uygulama ve suistimal, Transhümanist ideolojinin eksiklikleri, insanlığı kendi amaçlarına yönlendiren özel çıkar grupları, ekonomik ve finansal faktörler, dünyanın farklı yerlerinde Transhümanist fikirlerin uygulanmasından kaynaklanan ideolojik ve dini çatışmalar.

Anahtar Kelimler: Transhümanizm, sosyal adalet, eşitlik, kimlik, çağdaş Batı toplumu

Introduction

The journey towards meaningful discussion of transhumanism starts with the definition of the movement, ideology, philosophy itself. Here the researcher is driven to if not torn between several options. The first path is siding with the established if archaic definitions of transhumanism of the likes of Julian Huxley or Max More, or even one of the multiple manifestos by Humanity+ or the Extropist Manifesto. While such an approach helps with narrowing down transhumanism to a more defined set of ideas and concepts, it excludes the multiplicity of movements, ideas and concepts that are without a doubt part of the philosophy.

The second path is in defining transhumanism as an innate part of human nature itself. Here it then represents the strive for living a longer (if not for immortality), better, healthier, happier life via science and technology, which has been with humanity ever since the species developed beyond what one may describe as animalistic existence. Should we pursue this approach, however, nearly everything about human civilization (even religions often evolving towards monotheistic ones) becomes transhuman.

Lastly, should one delve into what constitutes being “human”, the whole discussion might never arrive to the point of what it means to outgrow that notion. This forces the researcher to arrive at a workable synthetic framework where transhumanism is seen as the innate drive of humanity to improve upon itself not bound by one of the many definitions or varieties of transhumanism, while connecting it to key notions of specific transhumanist lines of thought where such can be established.

Among such lines of thought one can define: strive for immortality, strive for transcendence of biological boundaries (including sexual boundaries), strive towards technological revolution towards transgression or even replacement of human species by advanced AI (singularity), hypercommunication leading to merged consciousness of humanity (resulting in

hyper democracy, hyper anarchy or unification of individuals), eco-transhumanism (terraforming, evolving other species). Such an admittedly broad yet sufficiently concrete definition enables one to analyze present day condition from the point of view of the progress of humanity as species in the defined transhumanist directions as concurring or contradicting transhumanist vision.

In order to evaluate the progress (or degradation) of humanity within this ideological framework one has to define the areas of investigation, the actors, the tools as well as the reasons of existing status quo. The areas of investigation for this research include military and civilian hardware, healthcare, media and science.

The actors can be very broadly defined as the elite (financial, military, political, scientific), the masses (general population encompassing middle class and below), and the abstract (a minority) transhumanists bearing own vision of where humanity should evolve towards. While humanity as a whole encompasses all of these groups, their development towards future, their goals and approaches differ. It is necessary to remark at this point that the elite should not be considered a negative denomination, but rather as identifier of influential groups of people with widest access to resources. It should furthermore be noted that the focus of current analysis is placed primarily on the Western society, where transhumanist thought finds the most evident reflection and (not necessarily conscious) implementation.

The main tool in once more a general sense is then the technology as such, which should be broadly understood as combination of research, tools and ideas that has brought forth and advanced human civilization, however remaining in itself a neutral abstract force.

We can view the general population and the elite juxtaposed in their struggle for technology access and use, while transhumanists can be viewed as a beacon, a direction to the whole of humanity for better or for worse. While interest in transhumanism as an ideology continues to rise, its influence on the global scale is easy to overestimate, as the main bulk of resources control lies with the elite, while the general public, though overwhelming in numbers more often than not enjoys selective directed access to technology shared by the elite in scraps.

The conflict of visions is exacerbated by ideological time gap: transhumanism is essentially a modernist positivist ideology with grand (even though naïve) narrative, aspirations and ideas: conquer death itself, transgress the self, “to the stars and beyond” … In contrast, present day society is shaped by (arguably fading) postmodern vision, producing mentality of petty capitalist pseudo-individuals, living in “digital villages” fashioned with own witch hunts and mob lynching to the drums of social justice mass media. Colonizing space is replaced with decolonizing science, fighting cancer and aids is replaced with fighting boogeymen alt-right fascists, while TikTok Fansonly prostitutes cash in on yet another #metoo drive. Who then guides and directs progress? The elite holds sway of technology and with it – of the masses. It is the aspirations of the elite that drive humanity forward as a whole. What are then the goals of the elite and how do they correspond with transhumanist vision?

The primary goal of the elite in its interaction with the masses is the maintenance of status quo: social hierarchy has to remain constant, be it achieved by force, financial barriers or ideological propaganda now whipped up with manipulated social media. One may observe all of these implemented to various degrees across the globe. This defines the point of inflection between the masses and the elite when it comes to technology: the crowd gets panem et circenses,

while the elite can use more advanced tech for wars, advancement of own lifespan, controlling the masses, advancing resources extraction and processing as well as improving own comfort of life. It is the latter that serves as the point of inflection with transhumanism, while the former undermines it.

The goals of masses or the general public tend towards satisfaction of more primal hedonistic wishes, which are dictated almost entirely by mass media industry: faster internet, flashier games, hype, egocentric hyperconsumerism, exhibitionism, fancier food, drinks, drugs, clothes, cars, homes, pornography… It is in this direction that technology is mainly utilized by the general public, in essence the ancient roman principle holds, with modern gladiators entertaining plebs at MMA arenas and via faux Twitter insults. Although the goal of improving comfort of life coincides with transhumanist ideals, it hardly results in advancement of human species as a whole, where at the end of the day technology is only accelerating the way humanity has lived since times immemorial. Let us now consider technological highlights and their reflections in reality and transhumanist thought.

The Internet

Originally developed by the military elite back in 1969, Internet has since been gifted to the general public like the proverbial fire by the Prometheus. One can clearly position this invention (technology) as the proxy to the realization of some of the key ideals of transhumanist thinkers: hyper communication, free information exchange, government by the people, shared knowledge, self-governance, equality, merging of consciousness... Should we like to link it to more specific transhumanist movements, we could identify Anarcho-transhumanism, Equalism, Democratic transhumanism and Libertarian transhumanism (ironically counterpoised to one another). Expectations would suggest that with such an advanced tool of communication being made accessible to "the people" all these exciting dreams would transpire: online voting as the ultimate realization of plebiscite would enable people to decide on every law, regulation on distribution of budget and security on freedoms and rights… In reality, however, the elite is controlling both the information flow and the degree of the expression of the will of the people that can be expressed towards any kind of meaningful political decisions. Mail-in ballots are accepted in some countries for such vital procedures as presidential elections Stephanie Saul - Danny Hakim, *The New York Times.* "Mail-In Voting May Be Easier, But Counting Isn't" (04 November 2020), 11., but not the email-in ballots. All the while citizens routinely do their banking, shopping, taxation and healthcare choices on-line somehow managing despite the security concerns. This highlights the faux technology availability and use by the masses in this case, as "the people" are not any more decision makers despite the availability of the means to influence politics than were their ancestors-serfs during the Middle Ages engaged in the election of their feudal lords.

Whichever information does not fit the narrative of the establishment gets pushed towards deep web (web resources not indexed by search engines) and even further towards dark web (essentially lawless space) both rife with conspiracy theories, violent content, pornography (including child pornography), identity theft data and other crime of various kinds and significantly relying on anonymity. To thwart anonymity various restrictions and even bans are routinely placed on VPN services across the globe with such countries as China, Iran, Russia, Syria, Pakistan and Turkey limiting or outlawing this added layer of online anonymity Timothy Shim, "Are VPNs Legal? 10 Countries That Ban the Usage of VPN", *WebHostingSecretRevealed (WHSR)*, (Access 31 December 2021).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Here again we can see the base human nature of the masses driven towards the unsightlier information exchange and the elite dictating which information the masses are allowed convenient access to essentially shaping decision making and information availability for the crowd. The tools are here, but both human nature and the gatekeepers prevent idealistic vision of transhumanists from coming to fruition.

Information that is dominating the public narratives online leads to further simplification of communication and infantilization of the public requiring ever decreasing amount of intellectual input in the safe space of virtual echo chambers created and maintained under the watchful eye of the nanny state of the Big Brother elite. Early internet was largely textual, information rich, technical experts dominated the information exchange to a large degree. Later internet however has "evolved" from "blogs" towards graphic content (TikTok, Instagram, YouTube), while its textual forms have shrunk towards 280 characters limit "Counting characters", *Twitter, Inc.* (Access 31 December 2021) with such a majorly popular social network as Twitter, while the most engaging Facebook posts range in length between 40 and 80 characters Jacqueline Zote, "How long should social posts be? Try this social media character counter", *Sprout Social, Inc.,* (Access 31 December 2021).

The transhumanist vision of the future of humanity is about the growth of human capacity to create, process and exchange ideas, growth of the complexity of information exchange with advanced AI merging with human mind, becoming its extension or even superseding humanity (singularity branch of transhumanism), what we observe in reality is the development in the opposite direction. One can certainly bring up numerous exceptions to this, but current analysis considers the most general common trends. The most popular search trends according to Google are sports and entertainment Natalie Stewart, "Google's Year in Search Reveals the Trending Topics of 2021", *MUO,* (Access 31 December 2021) with the most frequently visited sites constituting social networks and entertainment dominated by TikTok Simon Sharwood, "TikTok tops Google to win Cloudflare's 2021 traffic ratings", *The Register,* (Access 31 December 2021) – exactly panem et circenses. Such development shows that transhumanist "dreamers" are out of touch with the dominant human constant, which they are denying – the human nature and that technological progress does not bring about qualitative development of the general public, if not to the contrary. While the elite (including the academic elite ironically producing a lot of shallow content nobody is interested in Lokman I. Meho "The Rise and Rise of Citation Analysis", *Physics World*, 20/1, (2007), 32) are utilizing capabilities of the Internet for productive communication, such information exchange is niche in the global traffic flow.

Internet has furthermore established such trends as digital escapism into games and social networks (as opposed to transhumanist transfer of consciousness into advanced hardware); made communication more available but less personal, less intimate, leading to a new form of (digital) loneliness; facilitated decline of direct intimacy replacing it with pornographic content and created space for semi-anonymous mob rule in the name of "social justice", where personal data of individuals disliked by the digital mob gets exposed with malicious intent (doxing) leading to destruction of reputation and sometimes even lethal physical harm as a form of modern day lynching by anonymous self-righteous digital crowd of activists "Doxing: Examples", *Wikipedia*, (Access 31 December 2021).

On the brighter note, however, thanks to advanced translation software communication

between people from various countries has become much more convenient.

Implants and human experimentation

Much of transhumanist thought revolves around advanced hardware, perhaps the most canonical representation of human technological progress. The range of envisioned devices, well represented in cyberpunk fiction, includes implants enhancing human natural self towards superior posthuman, hardware used to host super AI, hardware used to expand human mind or even host it, hardware enabling telepathic-like communication, medical hardware used to restore and enhance human biology…

This form of technology has demonstrably reached unprecedented heights. Contemporary prosthetics enable people to live their life with nearly the same level of comfort as those fully able bodied. Such critical functions as sight and hearing can in some cases be restored, prosthetic limbs and artificial organs of various complexity in some cases became common. That being said, primary focus of transhumanists is the future, development of humans towards more perfect more advanced posthuman beings with capabilities advanced far beyond the natural constraints. Current implants available to the general public almost exclusively serve the purpose of restoring health or fixing disability to the healthy normal rather than advancing human abilities.

Such a condition is again caused by discrepancy of transhumanist vision, goals of the elite and the uses of this technology by the general public. Excluding the restorative medical implants, the majority of implantation done by the general public revolves around vanity: plastic and cosmetic surgery headed by breast implants "Plastıc surgery statıstıcs report", *American Society of Plastic Surgeons*, (Access 31 December 2021) and cosmetic body modification implants surgeries achieve aesthetic, decorative results (though practitioners tend to attach spiritual and social meanings to such gestures) often causing health degradation. Once again, one could mention several exceptions with groups of enthusiasts or artists implanting microchips for easier access to payment systems and ID scans Cadie Thompson, "This man sells a kit that will turn anyone into a 'cyborg'", *Business Insider Australia*, (Access 31 December 2021), or expanding sensory abilities Neil Harbisson, "Work", *Cyborg Arts Limited,* (Access 31 December 2021), but their numbers are so low that they provide no meaningful change or contribution to the general public.

It is difficult to evaluate progress made by the military and scientific elite as research by these bodies is often classified, however, given evidence of other forms of secret (unethical) human experimentation, it is unlikely that such research is not being carried out. Moreover, human experimentation research is heavily regulated by the gatekeepers of scientific elite. One can consider the case of CRISPR-babies, where the researcher and some of his colleagues got sentenced to prison and banned from doing further research for what was arguably a case of consensual gene editing procedure David Cyranoski, "What CRISPR-baby prison sentences mean for research", *nature,* (Access 31 December 2021). Though ethically dubious one is left to question whether consensual genetic editing of two children to advance humanity is acceptable in the face of thousands of children dying from hunger, disease and wars in third world countries achieving nothing with their deaths. Skipping the discussion of ethical considerations, it becomes obvious that the general public is not as a whole interested in pursuing advancement of species while the elite has a firm grasp on the kinds of experimentation that is allowed to be carried out with human species and is doing so secretly with impunity Terry Gross, "The CIA's Secret Quest For Mind Control: Torture, LSD And A 'Poisoner In Chief'", *NPR,* (Access 31 December 2021).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Future tech is here

Military elite is developing and, in some cases, utilizing advanced exoskeletons, various sensory enhancement hardware (such as night vision systems), weaponry and drones with remote control and vision, satellites capable of reading the number from a car plate from planetary orbit, hypersonic fighter jets and laser weapons... However, all of this truly amazing technology is primarily created and used for fighting global wars, harvesting resources and controlling the population.

Supercomputers likewise exist "Japan's Fugaku gains title as world's fastest supercomputer", *RIKEN,* (Access 31 December 2021), but their use is restricted to governments, military and scientific elite. The general public enjoys access to smartphones and personal computers which are used primarily for work, gaming, communication and various forms of entertainment essentially accelerating these, but not advancing the species towards transhumanist future. Considerable computational and energy resources are used by the general public to generate various digital currencies of no intrinsic value Reuven Cohen, "Global Bitcoin Computing Power Now 256 Times Faster Than Top 500 Supercomputers, Combined!", *Forbes,* (Access 31 December 2021).

Some forms of augmented reality are present in smartphones; however, affordable advanced augmented reality glasses, like exoskeletons, are primarily developed for the industrial and military sectors.

We live in a society…

The most difficult aspect of transhumanism to translate into modernity is its vision of posthuman or transhuman society. While the more radical forms of transhumanism assuming singularity, merging of individual consciousness into a unified one possibly also merged with superAI and transferred into digital bodies are as of yet difficult to map to reality, one can consider such directions as Postpoliticism, Equalism, Postgenderism, Democratic/Libertarian/Anarcho transhumanism(s) and the like.

Let us firstly consider how Postgenderism is reflected in present day (predominantly Western) society (the Eastern society actively resists destruction of traditional gender norms and roles). The transhumanist vision here suggests several paths: humans transfer their minds into supercomputers, with the help of advanced technology humans modify themselves to be the combination of the best traits of (both) genders or any gender of choice, societal and cultural changes create civilization that does not distinguish individuals by gender (or sex). Let us now consider existing implementations of the said visions.

With the help of virtual reality and the Internet, indeed, humanity has gained the ability to interact via avatars (digital representations of various degree of complexity), which by their nature are sexless or can bear aesthetic traits of any gender or their combination. However, as the actual physical human beings exist behind such virtual avatars, the society remains gendered as does communication as men and women typically utilize different kinds of communication models, prefer virtual avatars of their own real sex, reinforce traditional ideas of sexes or utilize sexualized appearance for pragmatic and aesthetic reasons Rosa Mikeal Martey - Jennifer Stromer-Galley - Jaime Banks - Jingsi Wu - Mia Consalvo, "The strategic female: gender-switching and player behavior in online games", *Information, Communication & Society*, 17/3, (08 December 2012),

286-300. This brings us to the identified formula once more: the general public does not essentially change with new technologies, but rather absorbs and appropriates the said technologies into a fairly fixed societal modus operandi. This might change should society indeed abandon physical bodies, but such technologies remain at large in the field of imagination.

The second option necessitates that we as species possess much more advanced technology enabling sex switching and combination beyond the level of appearance. While present technology enables transformation of appearance and to some extent biological features towards the opposite sex or a combination of either, the resulting individual retains their original biological sex in terms of chromosomes, gonads, and for the cases of male to female sex change becomes sterile due to hormonal therapy. Though in most countries sex change surgeries are limited to the age of 18 or 16, puberty blockers can be administered to children half that age resulting in irreversible changes and possible sterility in males. Considering that at least for biological males such procedures result in loss of reproductive function, from the evolutionary standpoint it is a dead-end development scenario for the species, hardly that of transhumanist vision. Until the invention of artificial womb, other means of reproduction or advancement of medicine to the point where reproduction remains possible for either sex after its change, the correlation with transhumanist vision remains questionable.

The third option has for a while been all the rage in the Western hemisphere with massive promotion of LGBTQ+ agenda via mass media products, politicians and other celebrities, in some cases mandatory education at schools Sam Damshenas, "LGBTQ+ inclusive lessons are now mandatory in all schools across England", *Gaytimes,* (Access 31 December 2021), acceptance in the military Karin De Angelis – Sandhoff Kimberly Bonner – David R. Segal, "Sexuality in the Military", (Access 31 December 2021)... Considering such coordinated massive support, the development is directed from the elite towards the general public. It is difficult to judge whether enforcement of the minority agenda on the general public will bring about postgendered society, but the movement is not directed towards stepping past gender as such, but towards promotion of deviations from the traditional sexuality.

The section on the Internet has already touched upon the real-life implementation of the more politicized branches of transhumanist thought. In this context however, it is necessary to consider implementation of the concept of equity. Envisioned in Singularitarianism and Equalism, human species are managed by the superior AI, and inequality is eradicated as the resources are distributed evenly, likewise the questions of sex, race and class become null. Equity in theory suggests "just" treatment of every individual such that the necessary resources are provided to everyone so that they achieve the same outcome. Both systems appear similar, yet dehumanizing. Where transhumanist AI pragmatically decides which resources should be taken from whom and distributed to whom for "the greater good" (of course as envisioned by transhumanists), the Western political elite akin to the said AI decides which groups should receive more resources based on subjective sense of social justice (which the elite defines to combat "historic inequality"). While we may never learn what exactly would transpire with the transhumanist scenario, the real-life scenario results in promotion of racial, ethnic, sexual minorities agendas with no evident benefit to the general public instead bolstering the sense of alienation and mistrust with radicalization of both sides of political spectrum on the left (BLM, antifa, LGBTQ+, feminists) and on the right (alt-right, QAnon). Although such development helps the elite to maintain status quo keeping the general population busy with ongoing orchestrated conflicts, it is difficult to identify such

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

development as progress with the rise of domestic terrorism, destruction of traditional families and mistrust in government.

Lastly, Technogaianism, the transhumanist notion focused on the idea of restoring the natural environment with the help of advanced technology, has lately found reflection in the narratives of the elite calling upon carbon neutrality "What is carbon neutrality and how can it be achieved by 2050?", *European Parliament*, (Access 31 December 2021) to save the planet from global warming. While admirable, the motives behind the campaign are likely the product of global economic wars for energy markets. It remains to be seen if long term implementation of alternative solutions would result in less damage to the environment.

Conclusion

In conclusion it would be useful to sum up the findings. While transhumanism is multifaceted and rife with internal contradictions, its understanding can in essence be reduced to human strife for progress beyond the natural boundaries with heavy emphasis on the use of technology. As any philosophy or ideology, transhumanism is an idealistic notion, which only in part correlates with actual reality. The progress of humanity in real life is championed by the elite and the general public, which pursue own agendas largely independent of transhumanist vision, which can be seen as perversion of the said vision.

Several paradoxes thus arise. The general public is the largest body of people to represent humanity, yet it is also the body least likely to advance towards transhumanist future willingly, instead utilizing what technology becomes widely available for superficial purposes of entertainment and self-gratification.

The elite in contrast has the resources and the will to make advancement towards improvement of humanity (or rather its own members). However, the progress it achieves (as viewed through transhumanist lens) is limited by such factors as international and internal struggle for dominance, the need to preserve status quo and control over technology, focus on military applications.

It is thus safe to conclude that transhumanism is in essence an ouroboros project since it is born out of and sustained by the *natural* human drive for self-improvement beyond the *natural* boundaries, yet is unable to achieve its goals due to human nature of pursuing simple pleasures and drive for power as opposed to some abstract progress within the framework of the given transhumanist ideology.

BIBLIOGRAPHY

"Counting characters", *Twitter, Inc.* (Access 31 December 2021). https://developer.twitter.com/en/docs/counting-characters

"Doxing: Examples", *Wikipedia*, (Access 31 December 2021). https://www.wikiwand.com/en/Doxing#/Examples

"Japan's Fugaku gains title as world's fastest supercomputer", *RIKEN,* (Access 31 December 2021). https://www.riken.jp/en/news_pubs/news/2020/20200623_1/index.html

"Plastıc surgery statıstıcs report", *American Society of Plastic Surgeons*, (Access 31 December 2021). https://www.plasticsurgery.org/documents/News/Statistics/2020/plastic-surgery-statistics-full-report-2020.pdf

"What is carbon neutrality and how can it be achieved by 2050?", *European Parliament*, (Access 31 December 2021). https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20190926STO62270/what-is-carbon-neutrality-and-how-can-it-be-achieved-by-2050

Cadie Thompson, "This man sells a kit that will turn anyone into a 'cyborg'", *Business Insider Australia*, (Access 31 December 2021). https://www.businessinsider.com.au/amal-graafstra-sells-a-kit-so-anyone-can-be-a-biohacker-2015-7

David Cyranoski, "What CRISPR-baby prison sentences mean for research", *nature,* (Access 31 December 2021). https://www.nature.com/articles/d41586-020-00001-y

Jacqueline Zote, "How long should social posts be? Try this social media character counter", *Sprout Social, Inc.,* (Access 31 December 2021). https://sproutsocial.com/insights/social-media-character-counter/

Karin De Angelis – Sandhoff Kimberly Bonner – David R. Segal, "Sexuality in the Military", (Access 31 December 2021). https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-007-5512-3_18

Lokman I. Meho "The Rise and Rise of Citation Analysis", *Physics World*, 20/1, (2007), 32.

Natalie Stewart, "Google's Year in Search Reveals the Trending Topics of 2021", *MUO,* (Access 31 December 2021). https://www.makeuseof.com/google-year-in-search-2021/

Neil Harbisson, "Work", *Cyborg Arts Limited,* (Access 31 December 2021). https://www.cyborgarts.com/neil-harbisson

Reuven Cohen, "Global Bitcoin Computing Power Now 256 Times Faster Than Top 500 Supercomputers, Combined!", *Forbes,* (Access 31 December 2021). https://www.forbes.com/sites/reuvencohen/2013/11/28/global-bitcoin-computing-power-now-256-times-faster-than-top-500-supercomputers-combined/?sh=50dd81ae6e5e

Rosa Mikeal Martey - Jennifer Stromer-Galley - Jaime Banks - Jingsi Wu - Mia Consalvo, "The strategic female: gender-switching and player behavior in online games", *Information, Communication & Society*, 17/3, (08 December 2012), 286-300. DOI:10.1080/1369118X.2013.874493

Sam Damshenas, "LGBTQ+ inclusive lessons are now mandatory in all schools across England", *Gaytimes,* (Access 31 December 2021). https://www.gaytimes.co.uk/life/lgbtq-

inclusive-lessons-are-now-mandatory-in-all-schools-across-england/

Simon Sharwood, "TikTok tops Google to win Cloudflare's 2021 traffic ratings", *The Register,* (Access 31 December 2021). https://www.theregister.com/2021/12/21/tiktok_tops_google_to_win/

Stephanie Saul - Danny Hakim, *The New York Times*. "Mail-In Voting May Be Easier, But Counting Isn't" (04 November 2020), 11.

Terry Gross, "The CIA's Secret Quest For Mind Control: Torture, LSD And A 'Poisoner In Chief'", *NPR*, (Access 31 December 2021). https://www.npr.org/2019/09/09/758989641/the-cias-secret-quest-for-mind-control-torture-lsd-and-a-poisoner-in-chief

Timothy Shim, "Are VPNs Legal? 10 Countries That Ban the Usage of VPN", *WebHostingSecretRevealed (WHSR)*, (Access 31 December 2021). https://www.webhostingsecretrevealed.net/blog/security/are-vpns-legal/

TRANSHUMANISM: A GREAT CHALLENGE TO ISLAM AND HUMANITY

Bilal SAMBUR

Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Psikoloji Bölümü.

Abstract

Modern technology is making innovations without any limits. Our life has became a technological life. Human being has became a techuman. Transhumanist thought imagines a computer like human, who has powerful interms of health, power and aging. Transhumanist approach even imagines an immortal human being. Under present conditions of humanity, religions cannot just repeat their traditional ideas. Transhumanism is a radical challenge for all religions. In this paper, we aim to discuss how transhumanism poses a challenge for Islam.

Keywords: Transhumanism, Islam, religion, technology, immortality, computer

Transhümanizm: İslam'a ve İnsanlığa Büyük Meydan Okuma

Özet

Modern teknoloji sınır tanımaz bir şekilde yeniliklere imza atmaktadır. Hayatımız teknolojik hayat haline gelmiş durumdadır. İnsan, artık teknolojik insan haline gelmiştir. Transhümanizm, insanı bilgisayar gibi bir makine olarak tasarlamakta, teknoloji sayesinde insanlığa hastalığın, zayıflığın ve yaşlanmanın olmadığı bir hayat vaadinde bulunmaktadır. Mevcut şartlar altında dinlerin, geleneksel söylemlerini tekrar etmeleri artık mümkün değildir. Transhümanizm, bütün dinlere radikal bir meydan okumadır. Bu sunumda, transhümanizmin İslam'a nasıl bir meydan okuma oluşturduğunu tartışmayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, İslam, din, teknoloji, ölümsüzlük, bilgisayar

Technology is the most important part of human life. People no longer interact with each other personally. Technology becomes the most important way, in which human individuals interact mutually. Human interaction is technological interaction. The technologisation of human interaction have radically changed human emotion, cognition and behavior. Technology becomes psychology. It is almost impossible to talk about human psychology, we are talking about human technology. From human psychology to human technology is the most important change, which happen in human life. Talking about human technology requires to renew our understanding of human being.

So far humanity have failed to understand the aspects of technology wholistically. We are using our phones, computers and so on, for communication or entertainement purposes. We are having pleasurable time when we use technological devices. Technology is the source of pleasure and hedonism. Technology makes the difficulties of life bearable. Technology is the way of coping with life. Technology has positive aspects as well as negative aspects.Technology could play a negative role in the present and future of humanity. There is no longer human life. There

is a technological life, which could make humans the passive slaves of modern technology. The possible technological slavery of humanity can be understood as a sign of the end of humanity.

Technological life has a deep impact on human nature. Morality and spirituality have lost their influence on human nature, which cannot be controlled anymore. Technology could make morality and spirituality something unnnecessary.Technological life cannot protect human individual from the greed, aggression and chaos.Technology makes morality and spirituality dysfunctional.Human individual feels himself/herself as a machine, not a living being.The machinisation of human life can become a process of a lifeless thing without morality and spirituality.Machines and technologies have huge impacts on the behavior, thinking and feeling of humanity.

Technological progress makes people optimistic about their future. But today this situation has been changed. People no longer believe that technology will bring happiness and optimism to their life. Many people tend to identify technology with pessimism. There are many pessimistic theories, which claim that technology will bring the end of humanity.Technological life creates an existential fear in our life. Coping with this existential fear through technology is no longer possible.People need a new type of psychology, which corresponds to their humanness. The problem with technology is the lack of the element of humanness. Morality and spirituality could revive our human identity if we use technology in the service of humanity.

Scientific discoveries and technological developments have changed human life radically. Nothing will be the same in the future including human life itself. Transhumanism is radical understanding of human existence and life through the eyes of technology.Technology becomes a modern magic, which transforms human being and life together. Transhumanism is no longer an utopia, or theory, Today it becomes a reality of now. Nanotechnology, cybernetics, pharmacology, gene therapy, bıoengineering, bıophysics and biochemistry are developed and applied in the service of transhumanist agenda. Various transhumanist ideas today have been practiced in order to design life and human.

Transhumanism is not a mere of branch of science, it is more than that. It functions as religion.According to transhumanism, human being must be liberated from the limits of body, and could become God-like creature, who has infinite knowledge, health and age. Religion is a way, which addresses fundamental and ultimate questions of humanity in a comprehensive way. Transhumanism also claims to be a new religious movement, which responds the fundamental questions of human life. Transhumanism presents itself a new religion for humanity, rather than a science. Unlike religion, transhumanism claims that all desires of humanity could be achieved in this world, rather than in the hereafter.

Transhumanism is a philosophy, which represents the process of improving and reshaping the quality and length of human life through biotechnological interventions, including nanotechnology, medical, pharmalogical and gene therapies. Science, reason and technology would make human being as the superior and improved machine. Some people think that humanity enters a new chapter of history, which is transhumanism. Some people consider transhumanism as the greatest threat to the existence of humanity in the World. Transhumanism does not necessarily mean the golden age of humanity, because it could be the stage of the eradication of humanity. Some people even argue that humanity prepare its end through human made technology.

Transhumanism shows that humanity is no longer the creator of technology. Technology becomes the creator of human being. Making technology as the creator of human being has deep theological implications. Religions, including Islam, declares that God is the creator of humanity, but transhumanism is making a very radical claim by saying that technology is the creator of human being. Replacing God with technology represents the most radical challenge to all religions and humanity. Religion takes revelation as the reference, which describes the purpose and meaning of life and the meaning behind human limitations. Transhumanism deny revelation as the reference, because transhumanism is a religion without revelation. The reference of transhumanism is technology, not revelation. The references of transhumanism and religion are radically different from each other.

Transhumanism promises an immortal life to humanity in the future. As a matter of fact immortality to humanity is not something new. In the story of Adam, Satan misled Adam and his wife by convincing them if they eat from forbidden tree, they wouild be immortal. Claiming technology makes human being immortal one could also put technology in the positioon of Satan, rather than God. The quest for immortality is one of the chief goals of transhumanism . It is the the chief crime of transhumanism, which makes technology God as well Satan.

We are not sure technology, such as biotechnology ,would make human individual as free individual or slave. Technology could be a very good tool, which could serve totaliterianism, not liberty. Technology could not set us free, but truth could set us free. Religion talks about truth, not technology.

Transhumanism and Islam views creation and humanity differently. According to transhumanism, as a result of technological improvement, humanity would reach the stage of transhumanism, even, post-humanism. Human life span would extend, diseases would eradicate, all suffering would eliminate, human intellectual, physical and emotional capacities will reach its peak levels i transhumanist and post hümanist era,. Technology would be a great mean, which develops economic, social, structural, cultural and psychological skills and capacities of people fort he sake of humanity.

Transhumanism views humanity and nature uncomleted work. There are still a lot to be done in order to make nature and human perfect. Religion views humans and nature as the perfect creation of God. There is nothing missing in Divine creation. Everything has been created with purpose and meaning. Human life has a moral and spiritual purpose and meaning. Religion is not against the improvement of human life and nature, but religion is against the distortion, destruction and manipulation of creation through the abuse of technology, biology and medicine. Controlling and creating nature and human being is not the same as the moral and spiritual improvement of humanity. Humanity must approach nature and creation with moral and spiritual responsibility. Religion and transhumanism look at nature and humanity, but they do not see and value the same thing in what they see.

God treats humanity kindly and compassionately. God allows humanity to utilize nature in order to improve their lives. God does not allow humanity to destroy themselves as well as nature. There must be a balanced relationship between humanity and nature. The concept of balance is foreign to transhumanism, which claims that technology would produce limitless powers. Humans will reach trans and post human stage through the use of technological powers. Transhumanism aims to change human nature through technology.Transhumanist is not only

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

transhuman, but also it means transnature. There is a balance in the creation of God from religious point of view. Human being is required to live a life responsibly without transgressing the balance of God's creation. Transhumanism encourages genetic interventions to human existence and as well as to nature. As a result of scienttific and texchnological interventions to human life and nature, the balance in human and natural lifes have been destroyed. Global warming, the extinction of animal species, the diminishing of natural resources presents the distortion of balance in God's creation. The destruction of the balance in human life and natural world is rejected and prohibited by religion, but required by transhumanism.God does not allow humanity to be transhuman or transnature. Religion requires people to live within the border of being human and living in nature.Protectiing human life and natural world is the chief task and responsibility of humanity. In contrast with religion, transhumanism is a radical attempt to create a new situation for humanity without God.

Religion explains human situation in this world in the light of God.Transhumanism does not recognize God, but it claims to make human as God through technology. Making computer man as God is the chief claim of transhumanism. Sometimes, the promises of Transhumanism resembles the promises of Satan to Adam and his wife while they were in paradise. Satan told Adam and his wife if they eat from forbidden fruit, they would be immortal and gain the knowledge of immortality. Adam and his wife believed Satan and eat the forbidden fruit. As a result of eating frobidden fruit, they were expelled from paradise. Transhumanism also makes similar promises, like long live, healthy body and a life without suffering. These promises are very attractive for everybody. But these promises could turn human life into hell. These attractive, but dangerous promises are similar to Satan's promises. Humanity must be careful about what transhumanism promises.

Transhumanism promises human being to be a God or lead humanity to dangerous ways like Satan. Transhumanism plays in the name of God or Satan. All ideas and promises of transhumanism must be evaluated rationally, morally and spiritually. Transhumanism is an human approach, not Gods revelation. It is not also a Satanic faith, which is totally evil. Humanity needs a balanced understanding what transhumanism means to him.

Religion teaches men and women to live a responsible life in humility. Transhumanist faith based on superhuman Powers and deification of humanity. According to transhumanist faith, human individual can go beyond biological limits and conquer nature. Transhumanism engages only aggrandizement and deification of humanity.Deifying men does not mean the empowerment of humanity. The self deification of humanity is a dangerous illusion, rather than a reality. Transhumanism does not correct human biology or creation, it deface them.Many technological interventions, like genetically modified foods and medical operations, give harms to nature and human, rather than improve them.

Human body and mind is the greatest asssets of human individual. Transhumanism approaches human body and mind negatively. Human body and mind have been considered as prisons, which limit human capabibilities. Transhumanism promises that it turns body and mind from prisons into freeadom areas. According to transhumanism, liberation from limits of body and mind possible. Transhumanism requires to be free from the limits of body and mind. Whether there is a need for the constraints of body and mind is not an important question for transhumanist faith. Religion do not consider body and mind as prisoners of human individual. Religion views

human being as a limited existence. This is the fact of being human. The constraints of human mind and body are considered as necessity of being human. There is no need to destroy physical and mental limits of human individual. Destroying these limits is an essential threat to the existence of being human. Enhancing human mind and body does not mean the destruction of their limits. Religion and trans humanism have different approaches about the limits of body and mind.

Transhumanism focused on increasing lifespan. Living a longer life is a desirable, but longevity is not a chief quality of human existence. The actualisation of spiritual, moral and social growth and maturity is more important than living longer from religious point of view. Islam asks people to live a responsible life, because all humans will be held accountable by God fort hey have done in this world.Transhumanism focussed the longevity of human life interms of quantity while religion focuses on the moral and spiritual quality of human life.

Human being has wonderful intelectual and cognitive capacities. We have great memory and problem solving skills. Although we have great intelectal and cognitive skills, it does not mean that our intelect and cognition is perfect. Transhumanism promises excellent cognition and intelect. Our intelect and cognition does not answer all philosophical, artistic, moral and scientific questions completely and certainly. The greatness of human intelect and cognition lies in its constant exploration of new answers for perennial questions. Transhumanist version of the improvement of human intelect and cognition would bring an end to philosophical, moral and scientific research, rather than contributing to new ways of finding for new ideas and visions. Psychological, moral, scientific and aesthetic potantialities are not going to be creative and constructive when our body and mind turn into computers and machines.

Human character and willpower is not a production of technology and machines. People gains their character and liberty through various human experiences. People gain their character and personality through their ideals and tendencies. Religion addresses human character, not machine men. Character is the center of religion as well as human existence.Human character must be shaped according to ethical values from the religious point of view. We have a responsibility to live a meaningful life, rather than a long life. Living a better spiritual and moral life in this World will open the doors of happy life in the hereafter.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

SWARM INTELLIGENCE AND LEARNING SWARMS

Mehmet Emin AYDİN

University of the West of England, Bristol, UK.

Abstract

Swarm intelligence is known as a prominent paradigm in heuristic-based optimisation that encompasses many state-of-the-art metaheuristic-based optimisation approaches with which many modern real-world and engineering problems are successfully being solved. Inspiring of social behaviours of natural animal groups, swarm intelligence offers evolving populations of solutions over time to attain collective intelligence and to end up with a wide range of solutions resulted with which decision makers gains flexibilities in opting the best fitting solutions among those made available. Although the applications have proven the success of these heuristics-based approaches, the problem-solving process can remain vulnerable and may produce very good but non-sustainable solutions. Meanwhile, recently emerging artificial intelligence applications in need of more robustness in solution space can benefit of advancements in information technologies, data science and machine learning. In this article, an overview of using machine learning and data-driven problem-solving approaches integrated with swarm intelligence and multi agent systems will be presented under the light of gained industrial experience and applications. In this respect, the swarms integrated with machine leaning algorithms are defined as "learning swarms" The overview will be supported with an exemplary recent implementation in the conjunction of swarm intelligence, machine learning and multi agent systems.Particularly, the use of reinforcement learning approaches in training multiple agents how to collaborate and empowering the search procedures of swarm intelligence algorithms with reinforcement learning will be pointed out to demonstrate how learning swarms can behave better in problem solving.

Keywords: Learning swarms, Swarm intelligence, reinforcement learning, multi-agent coordination, coordination by learning

Introduction

Swarm intelligence and machine learning are two important fields of artificial intelligence (AI), recently given rise, that have attracted the most attention in the recent studies. Both topics have attracted so much well-deserved attention driven by their success in solving real-world problems. Swarm intelligence is one of state-of-art advancements in problems solving and population-based search paradigms within AI studies, while machine learning has boomed in application and theoretical studies since 2007, which has been adopted by the major industrial pioneering role players and its applications spread over almost all industries. Swarm intelligence opens a gate to collaborate many other AI fields towards further advancements. Agent-based systems and multi agent system are the state-of-art concepts derived from distributed AI, which play key roles in nowadays technological developments such as driverless and autonomous vehicles, unmanned aerial vehicles, robots and teams of robots. Swarm intelligence ignites the term of swarm robots and swarm softbots, which are simply multi agent systems. Given the success level of swarm intelligence algorithms, the individuals form up the swarms can be developed with various functionalities equipped in individual agents, which can also be harmonised and coordinated with the logic inherited from swarm intelligence. In the end, agentified individual can

set up swarms to attempt problems with more embedded skills.

Both of swarm intelligence and machine learning subject are somewhat related to optimization and prediction. Swarm intelligence is utilised in problem solving as a state of art search paradigm with which many real-world optimisation problems are solved. On the other hand, machine learning paradigms are developed to assist predict unknown data, and prospective results in the future given that the data models are developed and trained with machine learning approaches, which are primarily established and fine-tuned with optimisation algorithms – the parametric excellence is reached once the models are optimised. Given this prominence and success, more complicated problems and cases can be handled with merged power of both disciplines so that further advancements in problem solving and other relevant issues can be attained.

In this article, both paradigms are overviewed and relevant properties have been brought forward to attract more attention for further research. It is summarized how technological gains can be achieved when swarm intelligence approaches and machine learning methods are used together. The historical development of swarm algorithms and then its use with machine learning in the coordination of robot teams are presented, and thus, how to create learning swarms is emphasized. Agentified individuals as the product of agent-based systems are introduced in the view that how the swarms of such agentified individuals can be setup and configure. Following that the learning ability is discussed in this regard so as to equip the agents with tis skills to let them gain experience and learn from mistakes. This will help enhance the performance of swarms/teams of robots/softbots in many upcoming developments. An example of learning swarms has been introduced with some preliminary results to demonstrate that the proof-of-concept idea is working and ready to be taken further.

Swarm Intelligence

Swarm intelligence is known as a subfield of heuristic-based optimisation and a collection of approaches utilised in decision science and problem solving. The key conceptual motivation behind swarm intelligence approaches is to imitate and mimic the behaviour of small animals and insects that live in herds in natural processes into computational algorithms. The aim turns to be determining how problems can be solved through artificial processes imitated of natural processes and to how to improve the efficiency of problem solvers with use the obtained ideas in solving real world industrial (Anderson & Donath, 1990). The best-known examples of swarm intelligence approaches are ant colonies, bee colonies, swarms of particles, and bacteria. Essentially, these problem-solving approaches can also be seen as community-based approaches from heuristic search methods.

Population-based approaches go back to the 1960s and have evolved over time since then that are known as evolutionary algorithms. By the 1990s, swarm intelligence algorithms emerged in addition to evolutionary approaches and gained a well-deserved reputation in problem solving. Ant colonies algorithms emerged as a simulation of the communal behaviour of ant colonies in natural life lasting in between their own nests and food sources. In the light of known information, it aimed to imitate the collective behaviour of the ant community and the common problem solving and information sharing method while travelling in between the food sources and the nest (Dorigo & Stutzle, 2019). In the following ways, the particle swarm optimisation and bee colonies also took their place in the literature (Poli, Kennedy, & Blackwell, 2007) (Karaboga &

Basturk, 2008). Especially in the 2000s, methods based on the collective behaviour of other insect and bird groups have also been developed.

The basis of such approaches and algorithms is to imitate the collective behaviour and develop effective information sharing/exchange policies in the process of solution seeking for problems, jointly. Information exchange is mostly based on the principles of how neighbours act collectively. For example, the behaviour of birds to follow their leaders while migrating en masse has become the principle of the particle swarm optimization algorithm. Each method has come to life in solving a group of problems and has been applied to other problem groups with a certain level of success over time. As mentioned before, these methods are population-based methods that generate individual solutions with collective effort. The collaboration is established to produce new neighbour solutions based on the knowledge exchange capability within a neighbourhood. (Durgut & Aydin, 2021)

In general, optimization processes can be used in two ways in problem solving. While the first consists of the search activities carried out to seek for the best solution of a problem with the given data, while the second is the optimization/ fitting of a model. While the former type implies production of new members jointly by the swarm members, the latter type of optimization considers models to fine-tune in order to meet a certain set of requirements. Here, there is no intelligence in the core structures of the members of the population, but, the mechanics of the algorithm attempts to produce intelligence. On the other hand, in the latter type of optimization processes, intelligence can be included in both the optimization algorithm and the model itself that is being improved. An example of the first type of problem solving is the search for the best solution of any optimization problem, while training of artificial neural networks can be given as an example to the second type of problems. Because the optimized artificial neural network will produce the best solution to the problems in question. It is known that once a model is optimised a number of solutions will be produced in an effective way. In this sense, machine learning processes are seen as an example of the second type of optimization work.

Agent teams or multi-agent systems

An agent known to be an autonomously acting digital entity, which is embedded with particular intelligence capabilities. It is used as a small-size independent, proactive programs, which can be used for delivering many difficult functionalities. It is known to be the building block of the state-of-art distributed AI systems with socially able characteristics. Agent teams can be defined as the joint and coordinated action of more than one agent to achieve common goals, which are known as multi-agent systems in a simple word. The concept of "multi-agent systems" implies a framework model that has emerged as a product of distributed artificial intelligence studies, which implements the principles and good practices of distributed information systems applied to artificial intelligence. It has emerged as a modern structural approach in artificial intelligence applications. The aim is to define a complete system as a coalition of small-sized, qualified, effective, and autonomous elements in order to attain the expected functionalities through the interaction of these elements in a collective way. In this sense, agent-based distributed intelligence cannot exist without collaboration of more than one agent, and a collective intelligence cannot be attained without agent interactions. Here, the crucial point is the expectation of realisation of joint intelligence by multiple agents (Wooldridge, 2009).

In multi-agent systems, collaboration of participating agents is recognised as important

as the characteristics and design of each individual agent. In addition to using the principles mentioned above in the design and development of each agent, it is imperative to create a virtual environment for a multi-agent system where more than one interacting agent can live. All three of the agents' characteristics of autonomy, reactivity and social interaction play an important role here. Social interaction paves the way for multiple agents to cooperate within the environment they live in, while autonomy and reactivity are the characteristics required for an agent to act independently, and to respond to stimuli from the environment as well as the other peer agents.

Multi-agent systems are the systems in which intelligence and capabilities are modelled in a distributed sense. They turn to be logical applications of distributed systems in which certain capabilities and elements of intelligence are embedded in single agents and sets of agents are teamed up depending on the sets of skills required to attain certain aim. As indicated above, the architecture and methods of interaction for collaboration remain as important as the design of each individual agent. In addition, it is determined how to team up the agents using interaction protocols. For this, the necessary team architecture is created by revealing the principles and methods of agreement.

Agents perform a joint task by collaborating and/or conflicting. Solidarity or conflict depends entirely on the knowledge, manners, and goals of the agents. By using these elements, the interaction of the agents is ensured and they are directed to joint execution. This interaction was primarily tried to be achieved with the service-level agreement protocols, which are well known in computer science (Ouelhadj, Garibaldi, MacLaren, Sakellariou, & Krishnakumar, 2005).

The problem of bulkiness, static and non-adaptive nature of these protocols has led to new searches. Among these, various machine learning methods, auction-based competitions, motivation-based agreements, and approaches to using the basic characteristics and instincts of agents as motivational tools can be listed (Han, Pereira, & Santos, Corpus-based intention recognition in cooperation dilemmas, 2012) . In addition, it is useful to mention the architectural and topology-based collaborations, examples of which can be seen in (Aydin, 2007), and the swarm intelligence-based approaches introduced in (Aydin, 2012). Recently, attempts to build coordination by using learning strategies based on mutual recognition of agents have come to life (Han, Santos, Lenaerts, & Pereira, 2015).

The environment and software development infrastructure for the development of multi-agent systems has a sufficient variety (Posland, 2007). Many studies have been carried out within the framework of the AgentLink organization and infrastructure systems have been proposed before. In addition to languages such as ADT (ADT), libraries specifically created for this purpose such as JADE (Bellifemine, Caire, & Greenwood, 2007) are at our disposal. NetLogo is a recently developed and widely used agent-based simulation language, as well as being used in multi-agent problem solving (Vidal, 2010). AgentSpeak, on the other hand, is known as the developed agent-oriented programming language (Bordini, Hubner, & Wooldridge, 2007).

Metaheuristic agent teams

Metaheuristic agents are sets of agents equipped with search algorithms to be used for optimisation purposes. These agent sets are metaheuristic applications designed based on multi-agent system logic and developed to solve large and complex optimisation problems (Aydin, 2007). One of the biggest problems encountered in metaheuristic implementations is that although local

best solutions are provided, it does not guarantee finding general optimum solutions. Sometimes these local solutions can be useful, but sometimes they are of a quality that is far from desirable. One way to overcome this problem is to increase diversity in the search space. However, diversity is not always easy to achieve.

The distributed problem-solving approaches allow for shortening the computation time in problem solving and simplification in solution complexity. It also helps increase diversity in the solution space. A well-designed set of agents considers multiple regions of the search space simultaneously and thus provides an effective problem-solving outcome. Using multi-agent systems (agent teams) while solving problems through metaheuristics with an integrated approach enables to benefit from distributed artificial intelligence technologies. Each agent in the team of agents developed for this purpose works simultaneously and independently with other peer agents in the same solution space by using a distinct metaheuristic algorithm, as a result, it shares its findings with the others independently and simultaneously. Thus, the best solution search operation is concluded in a shorter time and the probability of achieving better solution quality increases.

Two things are important when creating metaheuristic teams of agents: (i) design and development of each individual agent, (ii) the rule and method of agent interactions. These two factors influence the success of metaheuristic agent teams. The design and development of individual agents is the work of equipping each with metaheuristic algorithms, as well as its role in teamwork with other partners and the creation of mechanisms for its compliance with communication conditions. Collaboration, which is also called the coordination of agents, necessitates dealing with the issue of interaction. The subject of coordination is one of the most researched subjects of intelligent agent studies and it continues to be up-to-date (Dong, 2016) (Gath, 2015). Interaction and teamwork require working with appropriate architectural topologies. Aydin (2007)solved job shop scheduling problems using different topologies. In his later studies, he proposed the PSO approach, one of the swarm intelligence algorithms, as a method of blending the solutions of the agent team (Aydin, 2012).

One of the most important contributions of metaheuristic agent teams is that metaheuristic solutions can reduce the risk of getting stuck with local bests. Under normal circumstances, what is expected from heuristic algorithms is the guarantee to offer a solution closer to the best, which may not happen satisfactorily, sometimes. Hybrid design of multiple heuristics so as to complement each other is at the forefront of efforts to improve unsatisfactory near-best solutions. Structurally, the most systematic hybridisation approach has been recognized as "memetic algorithms" (Nguyen, Ong, & Krasnogor, 2007).

Metaheuristic agents propose an easy-to-apply framework to ensure the commonality of complementary algorithmic approaches to distributed problem solving. There is no need for special software to develop metaheuristic agent systems. Any general-purpose programming language capable of distributed programming can be used. DRAEM (Jelacity & Paechter, 2002) software has been used for different industrial applications after it emerged as a development framework for multi-agent systems developed in the early 2000s using Java programming language. Later, the JADE framework library was developed over Java distributed programming concepts and building blocks (Bellifemine, Caire, & Greenwood, 2007). When examined in terms of software engineering principles, it will be easily understood that JADE was developed over the DREAM system. Both define the virtual environment based on the concept of containers and the agents live

in are configured as the "threads" working within the systems.

Machine Learning and Learning Swarms

Machine learning is a discipline of artificial intelligence that consists of paradigms and techniques to derive data models and optimise them in order to develop prediction algorithms to estimate data for unknown/unseen cases. There are two main uses of machine learning algorithms: (i) estimating results with high precisions in continuous domains, (ii) classification using categorical data for discrete domains. The basic steps of all these operations are: (i) modelling method selection, (ii) training, i.e., optimisation of the models with data in hand, (iii) testing the optimised models, (iv) putting the models into use for prediction or classification purposes.

As mentioned above, swarm intelligence algorithms have gained reputation in successfully use as search algorithms in problem-solving and model fitting and optimisation. This is the initial type of intersection, i.e., hybrid use, of both swarm intelligence and machine learning. Many studies can be found in the literature on this particular use. In addition, the use of swarm intelligence algorithms, which are used for optimization purposes, as a general problem solver, has emerged in recent studies. In the process of searching for the best solution using state-of-art swarm intelligence algorithms, the operators used to produce new solutions are selected from a pool of operators on merit basis, which is determined by using machine learning algorithm (Durgut & Aydin, 2021). Taking the problem state on board, the operators are trained to learn under which circumstances they can produce better solutions. This approach has been implemented and outperformed all other adaptive approaches (Durgut, Aydin, & Atli, 2021)

Another joint effort has been put together in the use of swarm intelligence algorithms in distributed and embedded systems such as multi-robot systems. As mentioned before, swarm intelligence algorithms operate on populations of solutions, so called swarms, consisting of typical problem states. As stands, no intelligence included in any swarm member due to the fact that each member is a static data structure. Later studies brought forward the idea of agentfication of swarm members with which intelligence could be carried and applied on solution generation while searching. This enforces each member to be converted to intelligent agents and furnished with various capabilities and the swarms turn to be a multi-agent system. This theme has been implemented and demonstrated by (Aydin, 2012) and (Aydin, 2013) while the theoretical details are supplied in (Wooldridge, 2009).

Some methodological differences may be observed in the learning processes imposed by machine learning approaches, which constitutes from learning strategies and methods. Learning methods and strategies are generally classified in three categories; supervised learning, unsupervised learning and reinforcement learning (Bresslof & Weir, 1991). Reinforcement learning algorithms are usually applied in real-time systems. It is used especially when it is not easy to access training data (i.e., input/output data) to reveal the relationship in between situations and actions (Kaebling, 1996). Since intelligent agents learn by interacting with their environment in real time, they improve their learning abilities with reinforcement learning algorithms (Brooks, 1991). For intelligent agents and their industrial applications, see (Aydin, 2019).

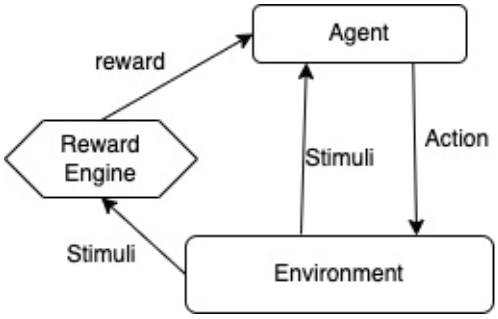

F*igure-1; The learning process of an intelligent agent with a reinforcement learning strategy (Aydin, 1997)*

As can be seen in Figure-1, a reinforcement learning strategy consists of the interaction processes among <<Agent, Environment, Reward Engine>> trio. Here, the interaction between the intelligent agent and the environment is monitored by the reward engine, and a reward is produced based on the evaluation results on the behaviour of agent subject to the environmental conditions. This reward can either be credit or discredit. Sutton (1992) defines reinforcement learning as the situation-action matching that will maximize the reward from reinforcements by reward engine. The intelligent agent maximizes its reward, corrects its mistakes by trial-and-error method, and finally becomes able to produce the most appropriate behaviour for the perceived environmental conditions. Intelligent agent teams remains as a fruitful theme where the logic of swarm intelligence can be applied. Unmanned aerial vehicle (drones) swarms is seen as a very useful application area in near future.

Learning swarm example: learning robot teams

This section overviews a learning swarm example in robotic teams, where the learning swarm is defined as a team of agents learning the conditions of the environment and determining behaviours accordingly, so as to exhibit both individual and collective behaviour. As mentioned in previous section, the members of a swarm can be set to achieve the ability to learn and carry intelligence, by defining each individual as an agent. Agents are known as intelligent objects that behave autonomously and can respond according to the conditions of the environment. A robot or a softbot is the best example of this. If robots or softbot teams are defined as learning swarms, many problems in robotics studies will be easier to solve. As a striking example, unmanned aerial vehicles, which are popular these days, can be considered. If a team of unmanned aerial vehicles is exposed to swarm intelligence algorithms as a team of robots, the door is opened for a solution to both the coordination problem and the joint movement problem. The following scenario provides a good example for this.

The scenario depicted in Figure-2 assumes that a robot team is operating in a disaster area with a mission of collecting information. The robot suit is a team of unmanned aerial vehicles that can fly over the area for this purpose. These autonomous robot-vehicles, which cannot be controlled from the outside, aim to scan the disaster area together and send information to the relevant centre. However, they do not have any knowledge on how to act together, how efficiently collect information avoiding duplicates and replicates as much as possible. In these conditions, each robot-vehicle is equipped with a learning algorithm to learn how to move with its neighbours without overlapping the areas scanned by other fellow agents. It is assumed that each flaying

robot has its own border zone defined and must not violate the borders of the others. In addition, each should refrain moving apart to a distance that will cause the loss of communication with the rest of the team, either. Given these circumstances, care should be taken not to collect replicate information from the same place, and unscanned area should not be left while advancing in the region.

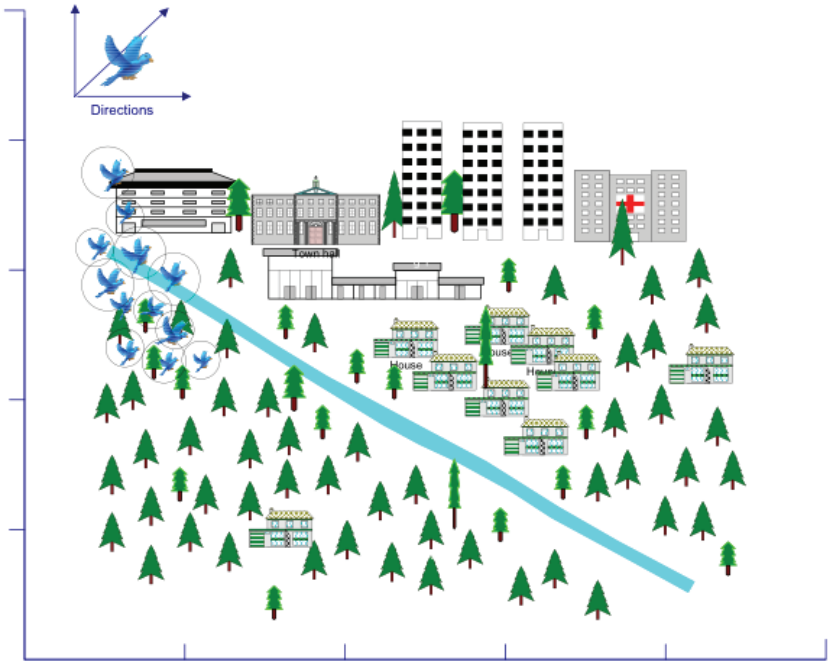

Figure-2; Early phases of the robot-vehicle team's disaster site sweep operation

The robot-vehicle team must act together to move towards the common goal in the scenario mentioned above. For this, each individual agent (robot-vehicle) needs to learn the possible behaviour of the neighbours given the circumstances in order to act jointly without any conflict with the neighbours. In order to evaluate and realize this scenario, experiments were made using the NetLogo (Vidal, 2010) simulation language. The agents embedded with the Q-learning algorithm, as one of renown reinforcement learning strategies, have been equipped in the simulation environment. To test whether the agent team in question learned how to collaborate for building coordination, the same team was first coordinated with the classical particle swarm optimisation (PSO) algorithm. Then, the agents were trained with the Q-learning algorithm. Both the PSO team and the learning team were trained under the same conditions. At the end of the trials, the agents in the PSO team concentrated in the targeted position and converged without respecting each other's boundaries. On the other hand, the learning team managed to advance by keeping their distance.

Figure-3a and 3b show the positions of the agents after 50 trial steps through the system simulation of the scenario in question. Despite the fact that the agents in Figure 3a take a more regular position, the confusion continues in the agents with PSO. Details of this scenario and its trials can be followed in (Aydin & Fellows, 2018)

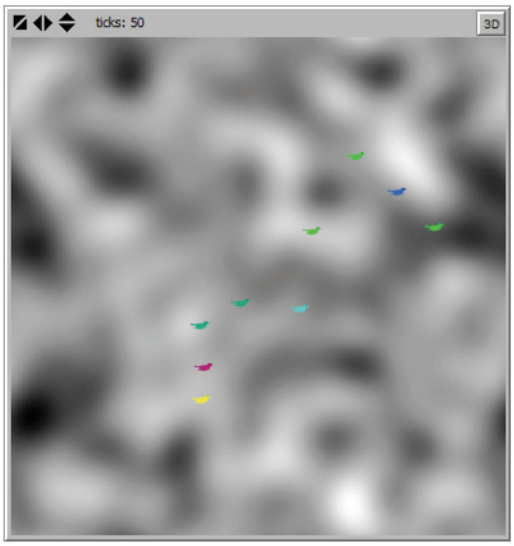

Figure-3a; Positions of learning agents after 50 trials (Aydin & Fellows, 2018)

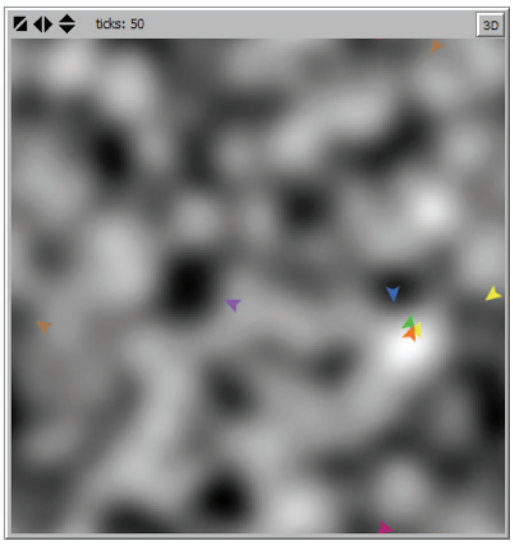

Figure-3b; Positions of PSO agents after 50 trials (Aydin & Fellows, 2018)

Conclusion

This article focuses on common applications of swarm intelligence and machine learning and the concept of learning swarms. Intelligence agents, agent teams, and the coordination of agents, which are the most up-to-date form of distributed artificial intelligence techniques, are also mentioned. It brings to our attention that swarms of agents, either robot or softbot, can learn how to act according to the given environmental circumstances; where the act includes collaboration actions, act how to be coordinated. This can be done merging swarm intelligence with machine learning to attain this target. As a form of active learning, and online learning, reinforcement learning is very helpful to learn while acting. An example of learning swarms is given by combining the PSO heuristic optimization approach, one of the swarm intelligence approaches, with the Q-learning algorithm, one of the reinforcement learning methods. It is emphasized on if a learning robot-agent can learn how to collaborate and a swarm can be coordinated through active learning and reinforcement learning. The exemplified case was that if a team of learning agents can gather information from a disaster area while learning how to collaborate. In addition, it was also discussed whether the swarm agents could provide coordination through learning. The reader is guided by giving references to related studies.

BIBLIOGRAPHY

Anderson, T., & Donath, M. (1990). Animal behavior as a paradigm for developing robot autonomy. *Robotocs and Autonomous Systems*, 6, 145 - 168.

Aydin, M. E. (1997, December). Zeki etmenlerde öğrenme kaabiliyetinin geliştirilmesi ve dinamik atölye tipi çizelgeleme uygulaması . *PhD thesis*. Sakarya, Turley: Sakarya University.

Aydin, M. E. (2007, July). Metaheuristic Agent Teams for Job Shop Scheduling Problems. *Lecture Notes in Computer Science*, pp. 4659, 185 - 194.

Aydin, M. E. (2012). Coordinating metaheuristic agents with swarm intelligence. *Journal of Intelligent Manufacturing*, 23, 991 - 999.

Aydin, M. E. (2013). Agentification of Individuals: A multi-agent approach to metaheuristics. *Journal of Computer Science and System Biology*, 6, e105.

Aydin, M. E. (2019). Zeki etmenler ve endustriyel uygulamaları. E. Oztemel içinde, *Çağdaş Endüstri Mühendisliği.* Istanbul: Papatya Yayıncılık.

Aydin, M. E., & Fellows, R. (2018). Building collaboration in multi-agent systems using reinforcement learning. *International Conference on Computational Collective Intelligence* (pp. 201-212). Springer.

Bellifemine, F. L., Caire, G., & Greenwood, D. (2007). *Developing multi-agent systems with JADE.* Wiley.

Bordini, R., Hubner, J., & Wooldridge, M. (2007). *Programming Multi-Agent Systems in AgentSpeak Using Jason.* John Wiley & Sons.

Bresslof, P., & Weir, D. (1991). Neural Networks. *GEC Journal of Research*, 8 (3), 151-169.

Brooks, R. (1991). "Elephant don't play chass". *Robotics and Autonomous Systems*, 6, 3 - 15.

Dong, X. (2016). *Formation and containment control for high-order linear swarm systems. PhD Thesis, Tsinghua University,.* Beijing, China: Springer.

Dorigo, M., & Stutzle, T. (2019). Ant colony optimization: overview and recent advances. *Handbook of Metaheuristics. International Series in Operations Research & Management Science*, pp. 272, 311 - 351.

Durgut, R., & Aydin, M. E. (2021). Adaptive binary artificial bee colony algorithm. *Applied Soft Computing*, 101, 107054.

Durgut, R., & Aydin, M. E. (2021). Reinforcement Learning-Based Adaptive Operator Selection. *International Conference on Optimization and Learning* (pp. 29--41). Springer.

Durgut, R., Aydin, M. E., & Atli, I. (2021). Adaptive operator selection with reinforcement learning. *Informations Sciences*, 581, 773--790.

Gath, M. (2015). *Optimizing transport logistics processes with multiagent planning and control. PhD Thesis, University of Bremen.* Bremen, Germany: Springer.

Han, T. A., Pereira, L. M., & Santos, F. C. (2012). Corpus-based intention recognition

in cooperation dilemmas. *Artificial Life*, 18 (4), 365--383.

Han, T. A., Santos, F. C., Lenaerts, T., & Pereira, L. M. (2015). Synergy between intention recognition and commitments in cooperation dilemmas. *Scientific Reports*, 5, 1 - 7.

Jelacity, M. P., & Paechter, B. (2002). A scalable and robust framework for distributed applications. *CEC'02: The 2002 World Congress on Computational Intelligence.* (pp. 1540–1545). Honolulu, HI, U.S.A.: IEEE.

Kaebling, L. (1996). Introduction. *Machine Learning*, 22, 7 - 9.

Karaboga, D., & Basturk, B. (2008). On the performance of artificial bee colony (ABC) algorithm. *Applied Soft Computing*, 8, 687 - 697.

Nguyen, Q. H., Ong, Y.-S., & Krasnogor, N. (2007). A study on the design issues of memetic algorithm. *2007 IEEE Congress on Evolutionary Computation (CEC 2007)* (pp. 2390--2397). IEEE.

Ouelhadj, D., Garibaldi, J., MacLaren, J., Sakellariou, R., & Krishnakumar, K. (2005). A multi-agent infrastructure and a service level agreement negotiation protocol for robust scheduling in grid computing. *European Grid Conference* (pp. 6051-660). Springer.

Poli, R., Kennedy, J., & Blackwell, T. (2007). Particle swarm optimisation. *Swarm Intelligence*, 33 - 57.

Posland, S. (2007). Specifying protocols for multi-agent system interaction. *ACM Transactions on Autonomous and Adaptive Systems*, 2(4), 1556-4665.

Sutton, A. (1992). Introduction: The challenge of reinforcement learning. *Machine Learning*, 8, 225 - 227.

Vidal, J. (2010). *Fundamental of Multiagent Systems with NetLogo Examples*. Retrieved from CiteSeer: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/citations;jsessionid=002B481E313BCC2602 8301F0BBC0AB28?doi=10.1.1.212.3994

Wooldridge, M. (2009). *An introduction to Multiagent Systems.* Wiley.

الإسلاموفوبيا الرقمية للذكاء الاصطناعي.

Digital Islamophobia of Artificial Intelligence

د. عبد الكريم بليل.

جامعة الشاذلي بن جديد، كلية العلوم الاجتماعية والإنسانية، الطارف (36000) / الجزائر. (MCA) أستاذ محاضر

Assoc. Prof. Dr. Bellil ABDELKARİM

.Chadli Bin Jadid University Al-Tarf (36 000). Algeria

Bellkar23@yahoo.com

https://orcid.org/0000-0002-9864-1812

المقدمة:

تمثل ظاهرة تخليق الرهاب من الإسلام إحدى أساليب التنفير لكسب الرأي العام للآخر في تبرير الجرائم والانتهاكات التي يرتكبها ضد المسلمين قديما وحديثا، عبر الدعاية الإعلامية المضللة (Propaganda)، لتُكرس صورة نمطية عن المسلم والإسلام في مخيال الآخر، عبر ضخ كم هائل من المعلومات والأفكار المضللة، بتعميم الحالات الفردية، وتضخيم الأنماط الشاذة، ليتشكل الوعي الباطني بصورة مشوهة وقاصرة عن فهم الإسلام والمسلمين، تحُول دون التقصي، وتخلق قابلية امتصاص أي استنقاص أو تحذير أو انتهاك ضد الإسلام.

ثم انتقل المجتمع الرقمي إلى نموذج الحرب المعلوماتية الرقمية، التي صبت كل النماذج السابقة فيها، وكرست النموذج المعرفي المتطرف في تقييم الآخر بخلفيات مسبقة غير علمية. مثلت عنفا رقميا؛ عبر منشورات تحريضية تنشر الكراهية، والعنصرية وازدراء أهل الأديان. ليتطور الإسلاموفوبيا في المنصات الرقمية وهو مخالفة للمبادئ العامة لأخلاقيات المواطن الرقمي.

الإشكالية: هل خلق الذكاء الاصطناعي إسلاموفوبيا رقمية؟

نسعى في هذه الورقة البحثية؛ لتحليل دواعي شيوع الإسلاموفوبيا في منصات رقمية، وعلل فشل الذكاء الاصطناعي في تعقب وكشف وكبح ازدراء الإسلام. عبر دراسة وتحليل الإحصائيات والوقائع التي رصدت نماذج تمثل عينات لتبلور الإسلاموفوبيا رقميا. كشفتها جهات تحقيق أكاديمية وإعلامية وأمنية وحقوقية.

نسعى في هذه الورقة البحثية تحليل دواعي شيوع الإسلاموفوبيا في منصات رقمية، وعلل فشل الذكاء الاصطناعي في تعقب وكشف وكبح ازدراء الإسلام والمسلمين وأساليب بناء الإسلاموفوبيا الرقمية. عبر دراسة وتحليل الإحصائيات والدراسات والوقائع التي رصدت عن نماذج تمثل عينات لتبلور الإسلاموفوبيا رقميا.

النتائج الأولية:

- كشفت قضايا الأمن السيبراني خروقات في برامج الذكاء الاصطناعي تشكل أدلة قاطعة لوجود إسلاموفوبيا رقمية.

- أظهرت دراسات أكاديمية وتحقيقات أمنية واستقصائية ازدواجية في تطبيق المعايير الأخلاقية الرقمية.

- ثبت لدى المنظمات الحقوقية الدولية والأمم المتحدة تحيز عنصري للبرمجيات المشفرة ضد الأديان خاصة الأسلام وأتباعه.

- كشفت موظفون سابقون لدى المنصات الرقمية الكبرى (GAFA) أن الأخلاقيات الرقمية تطبق بصرامة وتطرف بتحيز عرقي وديني.

- قدم خبراء (Big Data) أدلة قوية على وجود برمجيات لكتم وطمس وتقليل والتفاعل ومنع توثيق جرائم الاحتلال بالأراضي الفلسطينية وبورما وتركستان الشرقية.

- بيانات تغذية الخوارزميات تتقصد المسلمين وتصنفهم في دوائر المتابعة والملاحقة الأمنية، والمساهمة في نشر العنصرية والطائفية ضد الأقليات المسلمة. وهو ما يكشف عن رهاب رقمي من المسلمين والإسلام، وتشفير متحيز ضدهم.

- تطور الإسلاموفوبيا عبر الذكاء الاصطناعي (Artificial Intelligence) الذي تم تغذيته ببيانات عنصرية ضد المسلمين والإسلام، من طرف مبرمجين تعمدوا تصنيع شفرات متحيزة جعلت من (Machine Learning) و (Deep Learning) إحدى مجالات تطوير رهاب الإسلام.

الكلمات المفتاحية: التكنولوجيا الرقمية، منصات التواصل الاجتماعي، الأخلاقيات الرقمية، الذكاء الاصطناعي، الإسلاموفوبيا.

معيارية الذكاء الاصطناعي لمنصات التواصل الاجتماعي:

تقوم شركات وسائل التواصل الاجتماعي بتلبيس سياسات تعديل المحتوى بمنطق حقوق الإنسان عبر الذكاء الاصطناعي، لكن أعمالها مدفوعة بأولويات:

رجال الأعمال؛ وهي زيادة الأرباح مقدمة على المبادئ والقيم الأخلاقية الرقمية.

عدم تهديد التنظيم الحكومي الأمريكي أو حلفائها، أو الدولة ذات النفوذ.

الاستجابة للضغط الخارجي من الجمهور، المؤثر على النمو والإيرادات التفاعلية.

الاحتراز من وسائل الإعلام الرئيسة، ذات القاعدة الشعبية المثقفة القوية التأثير في الرأي العام.[٣]

ونتيجة لذلك، فإن قشرة النظام القائم على القواعد؛ تخفي سلسلة من القرارات التقديرية. لدفع النمو أو تسهيل بيئة تنظيمية مواتية. وسياسة تعديل المحتوى إما فكرة لاحقة؛ أو أداة تستخدم لكسب الأفضلية.[٤]

تتعرض وجهات نظر المجتمعات الملونة، والنساء، والأقليات الدينية لخطر الإفراط في الإنفاذ القانوني الرقمي، بينما تظل الأضرار التي تستهدفهم بدون معالجة غالبا.[٥] في: فيسبوك ويوتيوب وتويتر.[6] رغم أنها تستعين بالذكاء الاصطناعي في متابعة ومراقبة وتصنيف المحتوى. مثال لذلك مكافحة المحتوى الإرهابي؛ يترتب عنه - غالبًا - تقييد خطاب المسلمين، دون وجود أي رابط عدى اللغة العربية والمفردات الإسلامية، تحت ذريعة مكافحة خطاب الكراهية والمضايقات.[٧]

3 Chinmayi Arun, *Facebook's Faces*, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY: Social Science Research Network, 15 March 2021) (Social Science Research Network, papers.ssrn.com).

4 Newley Purnell and Jeff Horwitz, 'Facebook's Hate-Speech Rules Collide With Indian Politics', *Wall Street Journal* (14 August 2020), sec. Tech.

5 Ángel Díaz - Laura Hecht- Felella, 'Double Standards in Social Media Content Moderation', *Brennan Center for Justice* (4 August 2021).

6 Help Center, 'Community Guidelines', *Instagram* (Accessed 13 November 2021).

فالذكاء الاصطناعي لنظم مراقبة وإزالة المحتوى حصد حسابات تنظيم الدولة الإرهابي مع **حسابات جانبية بريئة** في (Twit-ter) لمذيعين بالعربية. لكن الرأي العام الغربي قبل بفائدة حظر (تنظيم الدولة) مقابل أضرار جانبية بريئة. لكن (Twitter) لم يتخذ نفس النهج اتجاه محتوى التفوق الأبيض، لأن **الحسابات الجانبية** هي لسياسيين جمهوريين. ولن يتقبل الرأي العام حظرهم كمقايضة لإضعاف دعاية التفوق الأبيض.[٨]

فالمعيارية قائمة ضد الضعيف على حساب القوي، مما يدعم عنصرية الذكاء الاصطناعي ويغذيه عبر (**ML**)، فنجد أن خوارزميات الذكاء الاصطناعي تم تشفيرها وتغذيتها بطريقة تترك الفئات المهمشة تحت تهديد دائم بالإزالة. لكن تم وضع القواعد بشكل ضيق لحماية المجموعات القوية والحسابات المؤثرة التي يمكن أن تكون المحرك الرئيس للأضرار.[٩] فيستفيد الأفراد والجماعات الأكثر سيطرة؛ من مناهج أكثر دقة؛ مثل: علامات التحذير، أو إلغاء التداول المؤقت.[١٠]

مثال: منشورات ترامب كانت تنضح بالكراهية، واستعلاء العرق الأبيض، والتحريض على العنف، وتمجيد القوة، والأخبار الكاذبة والمضللة، على منصتي تويتر وفيسبوك، لكن لا تحرك؛ حتى انفجر الرأي العام الإعلامي ومستخدمي المنصتين، وضجروا من المعيارية المستفزة. بعدها لم يحظر أي منهما منشورات ترامب، بل قرر زوكربيرج عقد اجتماع مع ٠٠٠٥٢ موظف لمناقشة طريقة التعامل مع منشورات ترامب. وهو ما لا يفعله نهائيا مع غيره؟[١١] والغرابة أن الذكاء الاصطناعي عجز عن تصنيف وحظر منشورات ترامب ؟ ففيسبوك يزيل جزءًا صغيرًا من المنشورات التي تنتهك قواعده، والذكاء الاصطناعي لديه لا يمكنه تحديد مقاطع الفيديو من منظور الشخص الأول، والحديث العنصري.[١٢]

تحيز خوارزميات الذكاء الاصطناعي ضد المسلمين:

يرى سوندار بيتشاي رئيس شركة غوغل (Google) أن: « اختراع الذكاء الاصطناعي سيكون أثره على البشرية أكبر من الاختراعات الأخرى، مثل النار والكهرباء أو الإنترنت».[١٣] لكن أثبتت الدراسات التي تعود إلى الثمانينيات أن الذكاء يدور حول القدرة على التعميم، وخلصت إلى أن الذكاء الاصطناعي لم يكن جيدًا في هذا، وهذه النتائج صمدت أمام اختبار الزمن.[١٤]

٢،١. التحيز الرقمي على منصات التواصل:

أصبح الذكاء الاصطناعي مدير التحرير على المنصات. وأكبر رقيب على صوت المقاومة الفلسطينية، لإيصال قضيتها للعالم.[١٥] فتم حذف الملايين من المنشورات المؤيدة للفلسطينيين على فيسبوك وانستغرام ويوتيوب وتويتر. وحظر وسوم وحسابات أو

إزالة محتواها.[١٦] وبعد الفضيحة وانتهاء الاعتداء الصهيوني على غزة؛ قدمت المنصات تبريرات واهية تتهم الذكاء الاصطناعي

7 Joseph Cox - Jason Koebler, 'Why Won't Twitter Treat White Supremacy Like ISIS? Because It Would Mean Banning Some Republican Politicians Too.' (25 April 2019).

8 Cox - Koebler, 'Why Won't Twitter Treat White Supremacy Like ISIS? Because It Would Mean Banning Some Republican Politicians Too.' (25 April 2019).

9 Díaz - Felella, 'Double Standards in Social Media Content Moderation' (4 August 2021).

10 Díaz - Felella, 'Double Standards in Social Media Content Moderation' (4 August 2021).

11 Bismee Taskin, 'Zuckerberg Uses Kapil Mishra's "Delhi Riots Threat" to Outline Facebook's Hate Speech Policy', *ThePrint* (blog), 4 June 2020.

12 Deepa Seetharaman Scheck Jeff Horwitz and Justin, 'Facebook Says AI Will Clean Up the Platform. Its Own Engineers Have Doubts.', *Wall Street Journal* (17 October 2021), sec. Tech.

13 Amol Rajan, 'Google Boss Sundar Pichai Warns of Threats to Internet Freedom', *BBC News* (11 July 2021), sec. Technology.

14 Claire Stevenson, 'How Much Intelligence Is There in Artificial Intelligence?', *University of Amsterdam* (9 July 2021).

15 رغيد أيوب، «الرموز "البطيخية" في مواجهة الذكاء الاصطناعي.. آخر ما توصلت له المقاومة الفلسطينية لمواجهة مقص الرقيب» (٥١ يوليو، ١٢٠٢).

بخلل التقني البرمجي، أخطأ في تحديد علامة تصنيف لجماعة إرهابية.[١٧] كعلامة التصنيف #FBCensorsPalestine.[١٨]

فالحظر لا يتم على صفحات (صهيونية)، رغم محتوى العنف والكراهية و التحريض على القتل.[١٩] بينما يحظر المحتوى الفلسطيني عن قضايا حقوق الإنسان في فلسطين. مما أثر على قصص الناس والأرشيفات والمحفوظات على المنصة.[٢٠] حيث لم يتمكن محررو وكالة شهاب ومنصة أخبار القدس من الوصول إلى حساباتهم الشخصية. بسبب فرض رقابة على الرواية الفلسطينية. وتبني سياسة ومفاهيم نظام الاحتلال. الذي تقدم ب: ٨٥١ طلب إزالة (محتوى تحريضي)، وامتثلت الشركة ل: ٥٩٪.[٢١]

حين سجن الاحتلال الصهيوني فلسطينيين بسبب تعليقاتهم على فيسبوك[٢٢]، وسجن خبيرة التجميل الفلسطينية بسبب منشور على فيسبوك.[٢٣] حظر فيسبوك - مؤقتا - أخبار هذه الوقائع، والغرابة أن فيسبوك نفسه لم يصنف منشوراتهم كخطاب كراهية أو دعوة للعنف، لكن الاحتلال قرر أنها خطابات كراهية تدعو للعنف. فهل الخلل التقني البرمجي طارئ، أم هو برمجة سابقة، أم أن الخوارزميات شفرت لهذا الغرض؟

فقد تمكن الذكاء الاصطناعي لدى فيسبوك من نتائج مبهرة، بتقييد الرواية الفلسطينية، وقمع المنشورات الداعمة، وتفعيل المنشورات المعادية للفلسطينيين، وجعل «الصهاينة» فئة محمية، وإلحاق الضرر بجهود تفكيك معاداة السامية، وفرض رقابة على الخطاب الفلسطيني، وتمييز ضد الفلسطينيين، وإسكات المحادثات الدقيقة حول الصهيونية.[24] وإنفاذ القواعد الداخلية السرية لفيسبوك، بقمع الانتقادات الموجهة للاحتلال الصهيوني.[٢٥] خاصة بعد ثبوت تبرع مارك وزوجته بمبلغ ٣,١ مليون دولار إلى ١١ منظمة يهودية.[٢٦]

كما سبق لموقع فيسبوك التلاعب في خوارزميات وصول المنشورات، في الصفحات التي تناولت التطبيع العربي مع الاحتلال الصهيوني؛ بهدف تقليل مشاهدتها. فتراجع الوصول بنسبة ٥٠٪. بسبب بلاغات فوق العادة؛ على الصفحات المضادة للتطبيع.[٢٧]

هذه الوقائع جعلت موظفي «فيسبوك» يقدمون عريضة داخلية تطالب بالتحقيق في أنظمة مراجعة المحتوى المتهمة بالرقابة المتحيزة على الفلسطينيين. والتدقيق من طرف ثالث في قرارات مراجعة المحتوى المتعلقة بالمحتوى العربي والإسلامي. ومراجعة لبنيامين نتنياهو.[٢٨]

---

16 Miriam Berger, 'Why Palestinians Are Uniting around Watermelon Emoji', *Washington Post* (9 July 2021).

17. رغيد أيوب، «بخدعة ذكية.. تطبيق سيغنال يفضح تعامل فيسبوك مع خصوصية مستخدميه» (٥ مايو ٢٠٢١)

18 Ali Abunimah, 'Facebook Apologizes for Disabling Palestinian Journalists' Accounts', Text, *The Electronic Intifada* (24 September 2016).

19. فادي العصا، «ولو بكلمة أو صورة.. المقاومة الفلسطينية ممنوعة على فيسبوك» (٥ أكتوبر ٢٠١٩)

20 Agence France-Press, 'Facebook, Instagram Censored Palestinian Content, Alleges Rights Group', *NDTV.Com* (8 October 2021).

21 Ylenia Gostoli, 'Is Facebook Neutral on Palestine-Israel Conflict?' (26 September 2016).

22 Patrick Strickland, 'Israel jails Palestinians for Facebook comments' (23 May 2015).

23 Allison Deger, 'Israel Jails Palestinian Beautician over Facebook Post' (11 May 2016).

24 Alissa Wise, 'Facebook Might Censor Criticism of Zionists. That's Dangerous', *The Guardian* (11 February 2021), sec. Opinion.

25 Sam Biddle, 'Facebook's Secret Rules About the Word "Zionist" Impede Criticism of Israel', *The Intercept* (blog), 14 May 2021.

26 Helen Chernikoff, 2021, 'Mark Zuckerberg and Priscilla Chan Donate $1.3 Million to Jewish Groups', *EJewish Philanthropy* (20 September 2021).

27 عربي١٢, «خبراء: فيسبوك تلاعب بالمنشورات التي تنتقد التطبيع مع الاحتلال», عربي١٢ (٣٢ ديسمبر ٢٠٢٠).

٢,٢. تحيز الذكاء الاصطناعي في الكاميرات الذكية:

استخدام الذكاء الاصطناعي ضد عرقيات معينة بات يدخل في نطاق مخالفة حقوق الإنسان، واستخدام هذه البرامج يزداد لفرز الأشخاص وتقييمهم وتنظيمهم، ويطبق على مجموعات سكانية بأكملها، ويستعمل في الدول الغربية الصناعية لدى أنظمتها الجنائية والأمنية، لكن بعنصرية وانحياز واضح.

تستهدف التقنية (الذكاء الاصطناعي للكاميرا) السود واللاتينون في أمريكا، وتستهدف الفلسطينيين من طرف الاحتلال، بل تنشر صورة نمطية ضد الشعوب الغير غربية، خاصة ضد النساء. فهي منافية للعدالة العرقية ومكافحة العنصرية المنظمة. حيث أفرزت تحيز عنصري وجنسي رقمي، أسفر عن مظالم جنائية كثيرة ضد السود والعرب واللاتينون والمسلمين، وتحيز في التوظيف والمعاملة، وانخفاض فرص اقتصادية للمجتمعات الملونة.[٢٩]

تواجه تقنية التعرف على الوجه انتقادات واسعة، فيمكن أن تؤدي إلى السيطرة السياسية، وتحد من حرية التعبير. فالصين تستخدمها ضد سكانها من طائفة الإيغور المسلمين.[٣٠] حيث طورت برامج ذكاء اصطناعي لتمييز الأوجه والعرقيات بدقة عالية، ومطاردتهم عبر الكاميرات الذكية المنتشرة في الشوارع والمحلات والمؤسسات، بل واختراقها لكاميرات الهواتف، مما يجعل أي أقلية مسلمة كالإيغور تحت رقابة دائمة في أي موضع، ويمكن الإبلاغ عنهم عبر برامج وتطبيقات على الهواتف تسوقها شركة هواوي وعلي بابا، وتنقل جميع بياناتهم الرقمية.

فالمستخدمون الصينيون يساهمون في تقوية النظرة العنصرية للذكاء الاصطناعي ضد مسلمي الإيغور، بزيادة البلاغات والتغذية عبر برامج طورتها شركة (HUAWEI) [٣١]، وتبيعها شركة علي بابا لبرامج مثل (إنذار الإيغور).[٣٢]

وقد أنجزت أبحاث نشرت كورقات علمية، لتطوير برامج تعرف (عرقية) في الصين، حيث يعد اكتشاف ميزة الوجه البارز أحد المهام البحثية في التعرف على الوجوه الجماعية العرقية، كالإيغور، والتبت، والكورية. لأن كل مجموعة لها خصائصها في الوجه.[٣٣]

وقد أثيرت ضجة كبيرة عن مسارعة الأنظمة الأمنية لاعتماد تقنيات الكاميرات الذكية للتعرف على الأوجه والإبلاغ والمراقبة الذاتية، بعد الأخطاء الفادحة التي ارتكبتها في المطارات الدولية والمؤسسات والأسواق ومراكز التسوق والأماكن العامة، والتي ترتب عنها موت البعض، وسجن البعض، وأزمات نفسية وحالات هلع للبعض، وفصل بعض الموظفين أو تأخير معاملاتهم الإدارية أو المالية أو العلاجية.

من أجل ذلك؛ وجّه موقع (Motherboard) تساؤلات إلى ٣٤ شركة؛ حول ما إذا كانت الشرطة قد استخدمت تقنية التعرف على الوجوه الخاصة بهم؟ وما إذا كانت هذه الشركات تدعم احتجاجات «**حياة السود مهمة**» **(Black lives matter)**؟ لأن تقنية

28 Hannah Murphy, 'Facebook Employees Demand Changes around Palestinian Content', *Financial Times* (1 June 2021).

29 Lauren Hirsch, 'IBM gets out of facial recognition business, calls on Congress to advance policies tackling racial injustice', *CNBC* (8 June 2020).

30 Olivia Solon, 'Microsoft funded firm doing secret Israeli surveillance on West Bank', *NBC News* (28 October 2019).

31 Eva Dou - Drew Harwell, "Huawei Tested AI Software That Could Recognize Uighur Minorities and Alert Police, Report Says", Washington Post (8 December 2020).

32 Arjun Kharpal, "China's Huawei Tested A.I. Software That Could Identify Uighur Muslims and Alert Police, Report Says", CNBC (9 December 2020).

33 Cunrui Wang et al., "Expression of Concern: Facial Feature Discovery for Ethnicity Recognition", *WIREs Data Mining and Knowledge Discovery* 9/1 (January 2019).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

الذكاء الاصطناعي بالكاميرا تتيح بثا حيا، ثم تتبع الأهداف أثناء تحركها دون رقابة أخلاقية.[٣٤]

وبعد إعلان (IBM) إيقافها تطوير التقنية[٣٥]، وجمدت (Amazon) و(Microsoft) تعاونها مع إدارات الشرطة المحلية. وأوقفت (Microsoft) التعامل مع (AnyVision) بسبب الاستخدام العنصري من جيش الاحتلال في فلسطين.[٣٦]

صناعة الإسلاموفوبيا الرقمية:

أدى استخدام الذكاء الاصطناعي وحصاد بيانات المستخدمين إلى تغيير الخطاب الاجتماعي، والاستقطاب وتقليص الفهم المشترك للحقائق والأولويات، والتطرف، وانتشار المعلومات المضللة.[٣٧]

«الهجمات على المسلمين عبر الإنترنت لا تقتصر على السياسيين، فبعد عشرين عامًا من هجمات الحادي عشر من سبتمبر، تذهب الصور النمطية التي تربط المسلمين بالإرهاب إلى ما هو أبعد مما يظهر في الصحف والتلفزيون. تدق الأبحاث الحديثة ناقوس الخطر بشأن تفشي ظاهرة الإسلاموفوبيا في المساحات الرقمية، ولا سيما استخدام الجماعات اليمينية المتطرفة للمعلومات المضللة وأساليب التلاعب الأخرى لتشويه سمعة المسلمين وعقيدتهم.»[٣٨]

كيفية تصنيع الكراهية الرقمية للإسلام:

تغذية الويب بالأفكار النمطية السطحية العدائية عن الإسلام والمسلمين.

تضخيم الأخطاء الفردية السلوكية والكلامية للمسلمين، وتسليط الكلام والمتابعة عليها أكثر، ونسبة كل مخطئ للإسلام.

تخفيض التداول عن إنجازات ومساهمات المسلمين في جميع المجالات، ونسبة المواطن لقومتيه أو بلاده.

السماح بنشر الإشاعات والأخبار المضللة، وإضعاف انتشار الردود عليها.

حجب وإضعاف التداول والتفاعل على المساحات التي تكشف العنصرية والتنمر وازدراء الأديان. وتسعى للتوعية بنقل الصورة الحقيقية، وشرح وجهة نظر المسلمين.

---

34 MEE staff, 'Microsoft set to divest from Israeli facial recognition firm tracking Palestinians', *Middle East Eye* (28 March 2020).

35 Arvind Krishna, 'IBM CEO's Letter to Congress on Racial Justice Reform', *THINKPolicy Blog* (8 June 2020).{\\i{}THINKPolicy Blog} (8 June 2020

36 Reuters Staff, 'Microsoft adopts ethical principles aiming to bar misuse of face recognition technology', *Reuters* (6 December 2018), sec. Retail.

37 Daron Acemoğlu, 'Dangers of Unregulated Artificial Intelligence', *VoxEU.Org* (blog), 23 November 2021.artificial intelligence has made great advances and influenced almost all industries. This column argues that the current AI technologies are more likely to generate various adverse social consequences, rather than the promised gains. It provides examples of the potential dangers for product markets, labour markets, and democratic institutions, and emphasises that the main problem is not AI itself, but the way leading firms are approaching data and their use. Policy should focus on redirecting technological change to create new capabilities and opportunities for workers and citizens.»,»container-title»:»VoxEU.org»,»title»:»Dangers of unregulated artificial intelligence»,»URL»:»https://voxeu.org/article/dangers-unregulated-artificial-intelligence»,»author»:[{«family»:»Acemoğlu»,»given»:»Daron»}],»accessed»:{«date-parts»:[[«2021»,11,26]]},»issued»:{«date-parts»:[[«2021»,11,23]]}}],»schema»:»https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json»}

38 Saif Shahin, 'How social media – aided by bots – amplifies Islamophobia online', *The Conversation* (9 September 2021).

يوجد على منصات التواصل ما يعرف ب «مكبرات الصوت»، وهي الحسابات التي تجمع وتحرض الناس على نشر أفكارهم من خلال إعادة التغريد الجماعية والردود. هي المسؤولة في المقام الأول عن نشر الإسلاموفوبيا، وأغلبها روبوتات، أو « sockpuppets» هويات مزيفة. وقامت بإعادة نشر التغريدات المعادية للإسلام من حسابات حقيقية، لزيادة الإسلاموفوبيا. ومثلها صفحات(Cloaked) على فيسبوك، التي يديرها أفراد أو مجموعات يتظاهرون بأنهم إسلاميون متطرفون، من أجل إثارة الكراهية ضد المسلمين. بنشر ادعاءات حاقدة على المواطنين الأوربيين والأمريكيين، ويهددون بالاحتلال الإسلامي على البلاد. وغالبًا ما تنسجم مثل هذه التعليقات مع نظرة أوسع للمسلمين باعتبارهم تهديدًا للقيم الغربية والرجل الأبيض، ما يؤكد كيف أن الإسلاموفوبيا تتجاوز التعصب الديني. وقد توسعت الجماعات اليمينية المتطرفة على الإنترنت أكثر من الإسلاميين. على تويتر فقط بأكثر من ٦٠٠٪. مما يزيد من خطورة التعرض لرسائل الإسلاموفوبيا، ذات العواقب الوخيمة. كزيادة دعم القيود المدنية على المسلمين الأمريكيين، ودعم العمل الأمني أو العسكري ضدهم، وتخريب المساجد وحرق القرآن. [٣٩]

يقول فيسبوك إن خطاب الكراهية ضد المسلمين آخذ في الارتفاع في جميع أنحاء العالم.[٤٠] فقد تم استخدام منصات التواصل الاجتماعي للتحريض والتغاضي عن العنف ضد أتباع العقيدة الإسلامية، من ميانمار إلى كشمير إلى فلسطين. حيث يشكل موقع فيسبوك تهديدًا وجوديًا للمجتمعات المسلمة الضعيفة. والمسلمون فقط – هم - من يمنعون.[٤١] لأن كل ماهيات الإرهاب لا تنزل إلا عليهم كجماعات أو أفراد، مما يكرس تسويقا رقميا للرهاب من المسلمين، وقد سبق أن طلب سبعة أعضاء جمهوريين في مجلس النواب من مكتب التحقيقات الفيدرالي بمطالبة تويتر إزالة حسابات الجماعات الإرهابية المصنفة من قبل الولايات المتحدة، مثل: حماس وحزب الله وحركة الشباب الصومالية.[٤٢]

كل الجماعات المحظورة: مسلمة. حسب قائمة للممنوعين أصدرها فيسبوك، صنفها الذكاء الاصطناعي بالمنصة، وفق السياسة الأمريكية الخارجية منذ ١١ سبتمبر، أي لحماية مصالح أمريكا. فيعد كل شخص أو منشور أو عبارة أو فيديو أو كلمة في القائمة؛ تقريبًا عدوًا أو تهديدًا لأمريكا أو حلفائها. فيما تضع سياسة القائمة السوداء قيودًا أكثر مرونة على التعليقات حول الميليشيات البيضاء المناهضة للحكومة الأمريكية، **مقارنةً بالجماعات والأفراد المدرجين في قائمة الإرهاب. والذين ينتمون في الغالب إلى الشرق الأوسط وجنوب آسيا والمسلمين**. لذا يعتبر فيسبوك المسلمين الأكثر خطورة. [٤٣]

فيما بعث ٠٣ عضوا ديمقراطيا رسالة إلى فيسبوك، انتقدوا نشره الكراهية للمسلمين. وطالبوا بإجراءات لوقف التعصب ضدهم، وأخذ المشكلة على محمل الجد، ضد جهات متطرفة تشجع الترهيب والتحريض على العنف ضد المسلمين. مثل حالة قتل متطرف أسترالي لـ ١٥ مسلما أثناء صلاتهم في مسجدهم بنيوزيلندا أثناء البث المباشرة بواسطة منصة فيسبوك.[٤٤]

٣,١. الفلسطينيون:

حظر (WhatsApp) ٠٠١ حساب لصحفيين ونشطاء فلسطينيين؛ ومنعهم من مشاركة المعلومات والتحديثات أثناء قصف الطائرات الحربية الصهيونية غزة في نوفمبر ٩١٠٢. [٤٥] تحت ذريعة حظر نشر الكراهية والتحريض على العنف، مما يغذي برامج الذكاء الاصطناعي ببيانات تصنيف الخطاب العربي الفلسطيني كخطاب إرهابي، ويخلق لديه إسلاموفوبيا رقمية. تجعل

39 Shahin, 'How social media – aided by bots – amplifies Islamophobia online' (9 September 2021).

40 Newley Purnell and Jeff Horwitz, 'Facebook Services Are Used to Spread Religious Hatred in India, Internal Documents Show', *Wall Street Journal* (23 October 2021), sec. Tech.

41 CJ Werleman, 'How Facebook Threatens Vulnerable Muslim Communities', *Middle East Eye* (30 August 2020).

42 Ian Swanson, 'Gaza Violence Leads Lawmakers to Call for Shuttering Terror Groups on Twitter', Text, *TheHill* (23 November 2012).

43 Sam Biddle, 'Revealed: Facebook's Secret Blacklist of "Dangerous Individuals and Organizations"', *The Intercept* (blog), 12 October 2021.

44 عربي١٢, «مطالبة بالكونغرس لـ»فيسبوك» بمكافحة ‹معاداة المسلمين›», عربي١٢ (٩١ ديسمبر ٠٢٠٢).

45 Werleman, 'How Facebook Threatens Vulnerable Muslim Communities' (30 August 2020).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

الخوارزميات أكثر عنصرية ضدهم، وتحيزا للخطاب الصهيوني. فعند طرح السؤال (ماذا **يرتدي الإرهابيون على رؤوسهم؟)** في خانة البحث (Google)، تكون النتيجة فوراً هي: **الكوفية الفلسطينية.** وعلى (Google earth) صور قديمة لغزة، لطمس آثار العدوان. وعلى (Google maps) لا يوجد اسم فلسطين.

٣,٢. الروهينغا:

فر أكثر من ٠٠٦ ألف من مسلمي الروهينغا من بورما إلى بنغلاديش منذ ٥٢ أغسطس/آب ٧١٠٢. قد يصل العدد إلى مليون هارب في ولاية راخين منذ ٢١٠٢.

لم تستطع (أونغ سان سو تشي) حماية شعبها، ولا إرضاء الجنرالات. بالدفاع عنهم في تطهيرهم العرقي ضد مسلمي الروهينغا.[٤٦] فهي عنصرية مثلهم ، وفضلت أرباح السياسية على نصرت أقلية مضطهدة، وبنفس المنطق تعامل مسؤولو فيسبوك مع سعار المتطرفين البوذيين في ميانمار، فلم يحظر حساباتهم ولا أزال المحتوى التحريضي، لأن ميانمار تعد الأعلى في استعمال منصته مقارنة مع جيرانها منذ (٦١٠٢) بأكثر من ٤١ مليون مستخدم. العديد منهم يحسبه منصة ولوج الإنترنت، والمنشورات عليه بمثابة أخبار ذات مصداقية. لذا يعد فيسبوك متواطئًا في إبادة جماعية. بعد دعوات قوية له لمنع التحريض ضد مسلمي الروهينغا، لكن صمته؛ ساهم في تأجيج العنف والقتل. [٤٧] فلعب دورًا رئيسا في تسهيل الإبادة الجماعية.[٤٨] وتوسيع الحملة التحريضية التي استمرت؛ حتى أدانت منظمات حقوقية دولية الدعاية المناهضة للروهنغيا، والتحريض على القتل، والاغتصاب.

وقد فضحت مهندسة البرمجيات الأمريكية فرانسيس هوغن القضية، وبينت أن المسألة ليست أخطاء برمجية تقنية أو بشرية، بل هي سياسة مدروسة ومتعمدة. الغرض منها زيادة نمو الشركة وأرباحها بارتفاع عدد المستخدمين، عبر السماح بالمنشورات التحريضية الاستفزازية؛ الأكثر إثارة للتفاعل والمشاهدة والمشاركة. لكن فيسبوك لا يقترب من الأنظمة والجهات السياسية التي قد تأثر في شعبيته أو استثماراته، فلا يوجد قواعد أخلاقية رقمية يلتزمها، بل يجبر على ذلك تفاديا للمساءلة أو انهيار المتابعة أو انسحاب المستخدمين أو تعطيل استثماراته. وقد أوضحت فرانسيس هوغن التالي:

ساهم فيسبوك في تأجيج العنف في ميانمار عن قصد وترصد.

عناصر جيش ميانمار حوّلوا فيسبوك لأداة للتطهير العرقي على مدار ٥ سنوات.

استخدم الجيش في ميانمار فيسبوك عام ٨١٠٢ لشن حملة إبادة جماعية ضد الروهينغا.

وجدنا محاولات واضحة ومتعمدة لنشر دعاية سرية مرتبطة مباشرة بجيش ميانمار.

عناصر الجيش حاولوا الظهور على الموقع كمستخدمين عاديين، يروجون لقصص كاذبة: كاغتصاب مسلم لامرأة بوذية.

يغذي فيسبوك العنف العرقي في ميانمار عبر زيادة التداول والنشر والمشاركة.

لعب فيسبوك دورا غير نزيه لتحقيق غايات خطيرة ضد المسلمين لتحقيق مصالحه.

يضخم فيسبوك الكراهية عبر خوارزميات الذكاء الاصطناعي لديه.

---

46 Hannah Beech, 'Democracy Hero? Military Foil? Myanmar's Leader Ends Up as Neither', *The New York Times* (1 February 2021), sec. World.

47 سهام الخولي، «في قفص الاتهام فيسبوك أداة عنف وتطهير عرقي في ميانمار», الأناضول (٩ أكتوبر ١٢٠٢)

48 Biddle, 'Revealed'.

يضخم فيسبوك المعلومات المضللة؛ عبر خوارزميات الذكاء الاصطناعي لديه، ويكثف انتشارها.

يضخم فيسبوك الاضطرابات السياسية؛ عبر خوارزميات الذكاء الاصطناعي لديه.

الشركة تخفي الكثير مما توصلت إليه هذه الأبحاث.

مسؤولو فيسبوك يعرقلون أي مبادرة لإصلاح الوضع داخل منصة فيسبوك وانستغرام.

هناك تضارب بين مصلحة الجمهور ومصلحة فيسبوك. وفي كل مرة فيسبوك يعطي الأولوية لمصلحته، لكسب الأموال.

الشركة تكذب على جمهورها بشأن إحراز تقدما كبيرا ضد الكراهية والعنف والمعلومات المضللة.

نحو ٥١ ألف منشور على فيسبوك، مصدرها أنصار مجموعة «ما با ثا» القومية المتشددة (فقط). [٤٩]

الإيغور:

أصدرت ٢٢ دولة بيانًا يحث الصين على إنهاء انتهاكاتها لحقوق الإنسان ضد مسلمي الإيغور.[٥٠] ولم يكن أي منهم دولة مسلمة. بل يوجد دعم من الحكومات العربية والإسلامية لموقف الصين وهي تدمر الإيغور.[٥١] واعتقال مسلمي الإيغور وترحيلهم إلى الصين [٥٢]

فيما تظهر الصين الإيغور على وسائل التواصل الاجتماعي، وهم يرقصون لإظهار مدى سعادتهم تحت حكم دولة الحزب. لكن يتم وضع جميع الوسائل التكنولوجية في الصين لمراقبة الإيغور، عبر قواعد بيانات ضخمة تقوم بفهرسة بيانات الحمض النووي والوجوه والملفات الشخصية لكل شخص.[٥٣] لتنطلق بعدها حملة قمع أمنية ضد الأقليات المسلمة، بتهمة السعي للانفصال، والتطرف، عبر السجن والمتابعة والعمل القسري ومنع كل مظاهر الإسلام، ومنع الإنجاب، والمراقبة الرقمية والمتابعة الميدانية، واعتقالات ممنهجة خارج القضاء.[٥٤] ومن البرامج والتطبيقات الإسلامية ، كتطبيقات الاستماع وقراءة القرآن.[٥٥]

لقد أصبحت الحكومة الصينية تصف أي تعبير عن الإسلام في شينجيانغ بأنه متطرف، ويمكن أن يكون جميع الإيغور إرهابيين أو متعاطفين مع الإرهاب. [٥٦] فالامتثال بالتدين الإسلامي **كمرض إيديولوجي**، يتطلب العلاج في **مستشفى إعادة التعليم**. وفعّلت الإسلام كمؤشر على **التهديد باضطراب الدولة**، وعاملت المسلمين من حيث القوة والهيمنة والانضباط. واشتمل ذلك على حظر لحى الرجال ونقاب النساء أو إجبار المسلمين على أكل لحم الخنزير وشرب الخمور. وإطلاق برنامج المراقبة الجماعية في إطار الحرب على الإرهاب. وهو مستوى دقيق للغاية من المراقبة الرقمية، ومخيف لدرجة وصف شينجيانغ بأنها (**قفص افتراضي**)، وحاضنة لأنظمة الشرطة المتطفلة بشكل متزايد في جميع أنحاء البلاد وخارجها.[٥٧] حيث أجبرت السلطات الصينية

---

49 Frances Haugen, 'Highlights from 60 Minutes' Interview with the Facebook Whistleblower', *CBS News* (3 October 2021).

50 MEE staff , - Sulaiman Lkaderi, 'WATCH: Muslim-majority countries' silence over abuse of China's Uighurs sparks criticism', *Middle East Eye* (14 July 2019).

51 Adam LeBor, 'Silence of Muslim states on Uighurs' plight is chilling' (24 July 2020), sec. comment.

52 Jonathan Hoffman, 'Why Do Some Muslim-Majority Countries Support China's Crackdown on Muslims?' *Washington Post* (4 May 2021).

53 Rachida El Azzouzi, 'Dans les camps chinois, l'enfer des Ouïghours', *Mediapart* (22 November 2020).

54 MEE and agencies, 'Leaked China documents reveal "no mercy" policy towards Uighur Muslims', *Middle East Eye* (17 November 2019).

55 عربي بوست، «‹أبل› تحذف تطبيق ‹القرآن المجيد› من متجرها بناء على طلب الصين! يستخدمه ١٤ مليون شخص حول العالم»، عربي بوست (٥١ أكتوبر ١٢٠٢).

56 Lindsay Maizland, 'China's Repression of Uyghurs in Xinjiang', *Council on Foreign Relations* (1 March 2021).

57 Essa Azad, 'Uighur activists: Stuck between Chinese persecution and US imperialism', *Middle East Eye* (17 February 2021).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

مسلمي الإيغور على تحميل تطبيق على هواتفهم، لرصد ومراقبة أنشطتهم الإلكترونية. ومن يرفض يحتجز نحو ٠١ أيام. حيث اعتقلت الشرطة الصينية العشرات بعد فحص هواتفهم الخالية من التطبيق.[٥٨] وهو ما يجعل برنامج المراقبة الرقمية الصيني ضد الإيغور الأعقد عالميًا، عبر نظام لا مركزي، من مئات الشركات الإلكترونية والأمنية. وآلاف مزوّدات خدمة الإنترنت، التي تقدم تقارير عن الإيغور كل ساعة. حيث يشكل الإقليم مناخًا لتجريب المشاريع الهندسية الرقمية وأنظمة المراقبة والرقابة، عبر ربط هواتف الإيغور بأنظمة تحلل الصور والكلمات، وفق خوارزميات تميّزها وتحجبها من التداول إن لزم الأمر. كتطبيق (WeChat) في النسخة المسموحة للإيغور توظّف الذكاء الاصطناعي لمسح (Scan) الصور ذات المحتوى المشبوه وحذفها.[٥٩]

تقوم الصين بجمع الحمض النووي والتعرف على الوجه بالمقاييس الحيوية للمراقبة الجماعية لجميع السكان الذين تتراوح أعمارهم بين ١٢ و ٦٥ عامًا في شينجيانغ. فعلى الإيغور بشكل روتيني تقديم عينات من الحمض النووي للمسؤولين المحليين، والخضوع لعمليات مسح رقمية، يتم إدخال معظم البيانات في نظام كمبيوتر يسمى منصة العمليات المشتركة المتكاملة.

٤,٣. مسلمو الهند وكشمير:

في كشمير، اتهم الصحفيون ونشطاء حقوق الإنسان فيسبوك بفرض رقابة على المحتوى الكاشف لانتهاكات قوات الأمن الهندية، ففي أغسطس ٢٠١٩، علق فيسبوك عشرات الحسابات، بما في ذلك " قف مع كشمير". مما يعد دعما للفظائع التي يرتكبها الهندوس. فيما سمح فيسبوك بانتشار خطاب كراهية والتحريض على العنف والقتل والعنصرية وازدراء الأديان من قبل زعيم حزب بهاراتيا جاناتا وثلاثة أفراد وجماعات قومية هندوسية. لتجنب الإضرار بآفاق أعماله..

(الصورة رقم ٢٠: صفحة رسمية لراهول غاندي على تويتر).[٦٠]

تحفيز سياسة زيادة النمو للإسلاموفوبيا:

٤,١. سيطرة سياسة تضخيم الأرباح والنشاط على وسائل التواصل الاجتماعي:

يوجد الآن ٤,٨٨ مليار مستخدم للإنترنت حول العالم، أي ما يعادل ٦٢٪ من سكان العالم. حجم الأرباح من استغلال البيانات الشخصية لألفابت وآبل ومايكروسوفت ٥٦,٨ مليار دولار، خلال الربع الثاني من العام الجاري. وشركة فيسبوك ١٠,٥ مليارات دولار، وبلغ عدد مستخدمي فيسبوك و تطبيقاته نحو ٣,٥١ مليارات.

58 Ahmed Menna, 'China Launches an Electronic Application to Monitor the Activities of "Uyghur" Muslims' (27 July 2017).

59 مهيب الرفاعي, 'رحلة اضطهاد الإيغور في الصين', *https://www.alaraby.co.uk/* .(2021) (العربي الجديد)

60 Rahul Gandhi, 'BJP & RSS Control Facebook & Whatsapp in India. They Spread Fake News and Hatred through It and Use It to Influence the Electorate. Finally, the American Media Has Come out with the Truth about Facebook. Https://T.Co/Y29uCQjSRP', Tweet, *@RahulGandhi* (blog), 1 January 2020.

المشكلة الأكبر لدى إدارة فيسبوك؛ تكمن في وضعها مبدأ الزيادة العددية في المقدمة. وهو مبدأ منفعي يضمن لهم توسيع المشروع باضطراد، ويؤمّن أرباحا كونية. عبر عنصرين أديا إلى الانفلات وعدم السيطرة على المحتوى، وهما:

- كبسة «**إعجاب**» (**like**) .

- منصة الأخبار (**News Feed**).

فقد سمحت كبسة «**إعجاب**» بنشر محتوى غير خاضع للتقييم الموضوعي، فلا قيود على المعجب. لكن استثمارها تجاريا وسياسيا يساعد على معرفة نزعة المستهلك وميولاته، وتلمّس المزاج العام.

أما «الأخبار»؛ فتأثيرها السلبي كارثي، بنشر الأكاذيب وتسفيه الحقائق، فصارت الأخبار غير المدققة بديلاً- عند الملايين - عن الأخبار الموثوقة. لعدم مسؤولية إدارة فيسبوك عن أي محتوى ينشر فيه، وبالتالي يطلق العنان للنشر، تحقيقاً لأغراضهم. فأسهم فيسبوك في تشجيع الاستقطاب وفوضى النشر، ببؤر توتر وحروب، واستحداث استقطابات جديدة.[٦١]

كانت فرق الموظفين بفيسبوك تضع خططًا لجذب المراهقين الذين يتجاوزون ما هو معروف علنًا، مدفوعين بالخوف من فقدان المستخدمين مستقبلا. لأنهم جمهور قيم غير مستغل.[٦٢] وقد اعترف فيسبوك أن Instagram ضار للمراهقات، أكثر من غيره.[٦٣] وله آثار سلبية على صحتهن، وعلى التنمر الرقمي، ومخاطر المحتالين.[٦٤] حيث يدفع ٥,٣١ ٪ من المراهقات للتفكير في الانتحار، و٧١٪ سبب لهن اضطرابات في الأكل. فعندما يستهلكن محتوى اضطراب الأكل؛ يصبن أكثر فأكثر بالاكتئاب، مما يجعلهن تستخدمن التطبيق أكثر. وهكذا، ينتهي بهم الأمر في دورة التعليقات حتى يكرهن أجسادهم أكثر وأكثر، مما يدفعهن لأفكار الانتحار.[٦٥] وهو ما يدركه فيسبوك، ويعلم كيف تغذي خوارزمياته الانقسام والاستقطاب السياسي، وتضخم الكراهية والمعلومات المضللة والاضطرابات السياسية. لكنه يرفض إجراء تغييرات. لاختياره للنمو بأي ثمن.

فالطريقة التي يرعى بها Facebook وInstagram المحتوى ضارة لكن مفيد ماليا ورقميا، فعرض محتوى استفزازي يثير ردود فعل متطرفة؛ سيزيد بدوره من فرص تفاعلهم أو مشاركته، مما يساعد النظام الأساسي على النمو. وإذا أرادوا الاستمرار في النمو، فعليهم العثور على مستخدمين جدد عبر الذكاء الاصطناعي. والتأكد من أن الجيل القادم متفاعل مع Instagram مثل الجيل الحالي. والطريقة التي سيفعلون بها ذلك هي عن طريق التأكد أن الأطفال يؤسسون عادات قبل أن يكون لديهم تنظيم ذاتي جيد. **أما تغيير خوارزمية الذكاء الاصطناعي** التي روجت لمواد مثيرة للانقسام؛ فسيخفض من التفاعل والتداول.[٦٦]

حيث تحتاج الشبكة إلى التأكد من بقاء أعضائها على المنصة لأطول فترة ممكنة. وللقيام بذلك، غالبًا ما يكون المحتوى البغيض والمثير للانقسام هو الأكثر احتمالية لجذب الانتباه. فعندما أجرى فيسبوك تغييرًا في خوارزميته عام ٢٠١٨ للتحسين وتوقيف علامات تراجع تفاعل المستخدم؛ حذر موظفوه من تأثير معاكس؛ يجعل المستخدمين أكثر غضبًا. لكن **مارك** قاوم بعض الإصلاحات خشية تقليل التفاعل.[٦٧]

61 قيس قاسم، 'معضلة فيسبوك.. تواصل اجتماعي أم منصة للربح ولو دمرت العالم؟', (January 2019).

62 Georgia Wells and Jeff Horwitz, 'Facebook's Effort to Attract Preteens Goes Beyond Instagram Kids, Documents Show', *Wall Street Journal* (28 September 2021), sec. Tech.

63 Georgia Wells Seetharaman Jeff Horwitz and Deepa, 'Facebook Knows Instagram Is Toxic for Teen Girls, Company Documents Show', *Wall Street Journal* (14 September 2021), sec. Tech.

64 Deutsche Welle, 'Facebook Pauses Plans to Roll out "Instagram Kids"', *DW.COM* (27 September 2021).

65 Haugen, 'Highlights from 60 Minutes' Interview with the Facebook Whistleblower' (3 October 2021).

66 Deutsche Welle, 'Frances Haugen Facebook Whistleblower Testifies before US Congress', *DW.COM* (5 October 2021).

67 Keach Hagey and Jeff Horwitz, 'Facebook Tried to Make Its Platform a Healthier Place. It Got Angrier Instead.', *Wall Street Journal* (15 September 2021), sec. Tech.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

فالناشرون يدركون أنهم إذا قدموا المزيد من المحتوى الغاضب والمثير للانقسام والاستقطاب، سيحصلون على المزيد من المشاهدات. أما إذا غيروا الخوارزمية لتكون أكثر أمانًا، فسيقضي الأشخاص وقتًا أقل، **وينقرون على إعلانات أقل، فيجنون أموالًا أقل.**[٦٨] وقد استخدم الموقع لإغراء النساء، وبيع الأعضاء البشرية والمواد الإباحية.[٦٩]

مثال: تجاهل فيسبوك خطاب الكراهية ضد المسلمين؛ من قبل زعيم حزب بهاراتيا جاناتا؛ لتجنب الإضرار بأعماله في أكبر أسواقه: ٣٠٠ مليون مستخدم، وعلى (WhatsApp) ٤٠٠ مليون مشترك، وشراكة ب ٧,٥ مليار دولار مع Reliance Jio.[٧٠] بينما يقهر فيسبوك أي خطاب من مسلمي الهند وكشمير وباكستان، حتى لو كان ردود على خطابات الكراهية والعنصرية وازدراء الأديان، أو توثيق الجرائم والخطابات.

ولم يحظر مسؤولو فيسبوك حسابات البوذيين المتطرفين في ميانمار ولا حسابات الجيش الإجرامي، ولا أزال المحتوى التحريضي، ولا قمع خطابات الكراهية والتحريض على القتل، والأخبار المضللة الباعثة على العنف والقتل والتهجير، لأن ميانمار تعد الأعلى في استعمال منصته في دول جنوب آسيا منذ (٢٠١٦) بأكثر من ٤١ مليون مستخدم. العديد منهم يحسبه منصة ولوج الإنترنت، والمنشورات عليه بمثابة أخبار ذات مصداقية. ولم يتحرك رغم هلاك الآلاف من مسلمي الروهينغا، وتشريد وتهجير مئات الآلاف، إلا بعد انتشار فضائح فيسبوك عبر العالم، وثبوت تورطه المتعمد في زيادة المحتوى المضلل ورفع تداوله وتفاعلاته، وتعمد سكوته عن تطبيق قواعده الأخلاقية التي يفرضها على الغير.

٤,٢. نشر الأخبار المضللة:

يواجه المجتمع غير المتجانس صعوبة في معالجة المشكلات الاجتماعية الرقمية. لأن وسائل التواصل المدعومة بالذكاء الاصطناعي ساهمت في التشرذم والتطرف وانتشار المعلومات المضللة.[٧١] وهو ما ظهر حين اجتاح مثيرو الشغب الكونجرس بعد فترة وجيزة من الانتخابات الرئاسية الأمريكية ٢٠٢٠، مما يثير احتمالية المؤامرة للسماح بالأخبار المضللة وإثارة الفوضى والترويج للانقسام.[٧٢] بل ساهم نظام الذكاء الاصطناعي في نمو الأخبار المضللة وارتفاع تداولها وتصدرها بشكل واضح.

حيث كشفت دراسة من (MIT Technology Review) تورط شركتي (Meta) و(Alphabet) في **تمويل المحتوى المضلل**، خلال الحملات المنسقة من قبل مجموعات في دول كثيرة. بدفع ملايين الدولارات لمبادرات المحتوى الخاصة بها، فترتب عنها **تفاقم المعلومات المضللة عالميا**. لخلل في فحوص الأمان، سمح لأحدهم بإدارة ١١ ألف حساب، أدت إلى وصول

68 Haugen, 'Highlights from 60 Minutes' Interview with the Facebook Whistleblower' (3 October 2021).

69 Justin Scheck Horwitz Newley Purnell and Jeff, 'Facebook Employees Flag Drug Cartels and Human Traffickers. The Company's Response Is Weak, Documents Show.', *Wall Street Journal* (16 September 2021), sec. Tech.Documents Show.\\uc0\\u8217{}, {\\i{}Wall Street Journal} (16 September 2021

70 Regina Mihindukulasuriya, 'Facebook Turned Blind Eye to BJP Leader's Hate Speech to Protect Its Business, Says WSJ Report', *ThePrint* (blog), 15 August 2020.

71 Acemoğlu, 'Dangers of Unregulated Artificial Intelligence'.artificial intelligence has made great advances and influenced almost all industries. This column argues that the current AI technologies are more likely to generate various adverse social consequences, rather than the promised gains. It provides examples of the potential dangers for product markets, labour markets, and democratic institutions, and emphasises that the main problem is not AI itself, but the way leading firms are approaching data and their use. Policy should focus on redirecting technological change to create new capabilities and opportunities for workers and citizens.»,»container-title»:»VoxEU.org»,»title»:»Dangers of unregulated artificial intelligence»,»URL»:»https://voxeu.org/article/dangers-unregulated-artificial-intelligence»,»author»:[{«family»:»Acemoğlu»,»given»:»Daron»}],»accessed»:{«date-parts»:[[«2021»,11,26]]},»issued»:{«date-parts»:[[«2021»,11,23]]}}],»schema»:»https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json»}

72 Jeff Horwitz, 'Facebook Says Its Rules Apply to All. Company Documents Reveal a Secret Elite That's Exempt.', *Wall Street Journal* (13 September 2021), sec. Tech.

مواقع (Clickbait) لنصف مليون أميركي قبل انتخابات ٢٠٢٠,[٧٣]

فنقر إعجاب (like) عبر الحسابات المزيفة تُستخدم للتأثير في الانتخابات على مستوى العالم، فيمكّن للسياسيين تضليل الجمهور. مما يثبت أنه التدخل في الانتخابات سهل.[٧٤] وهو ما أعلن عنه الاتحاد الأوروبي وبريطانيا عن اختراق البيانات الشخصية لمستخدمي فيسبوك عبر (كامبريدج أناليتيكا) لصالح الحملة الانتخابية لترامب.[٧٥]

أدمن فيسبوك نشر المعلومات الخاطئة، حيث أعطتها خوارزمياته للذكاء الاصطناعي: عادة عدم الشبع من الأكاذيب وخطاب الكراهية، واستولت مزارع Clickbait حول العالم على هذا الخلل؛ كاستراتيجية لنشر محتوى مسروق في الغالب.[٧٦] مثال على إدمان الذكاء الاصطناعي في فيسبوك للكذب والمساهمة في تدويره ونشره، أنه فشل في التصدي للتضليل حول كوفيد ٩١، بعدما أغرق النشطاء الشبكة بمحتوى (**حاجز التطعيم**). فاستخدموا أدوات فيسبوك الخاصة لبث الشكوك حول تهديد الوباء، وسلامة اللقاح. ففشل مارك في التحكم في منصته لعدم قدرته على تغيير خوارزميات الذكاء الاصطناعي التي أدمنت الكذب والأخبار المضللة.[٧٧]

يشارك ٠٦٪ من المحتوى المنشور على فيسبوك **في أنشطة غير مرغوب فيها**، عند إطلاق مشروع المقالات الفورية، كما استغل القائمون على **المواقع المشبوهة خوارزميات يوتيوب التي تدفع بالمحتوى الفيروسي**، بغض النظر عن صحته، إلى جانب **(Google Driver) لتخزين المحتوى المضلل** في أكثر من ٠٢ دولة. مما تسبب في التعتيم على الكارثة الإنسانية لمسلمي الروهينغا، لسماحها بانتشار محتوى سياسي تحريضي مضلل بواسطة (Clickbait) ومصادر المحتوى المسروق، عبر مواقع أخبار مشبوهة، ففي عام ٥١٠٢، كانت (٠١/٦) مواقع غير شرعية في ميانمار هي الأكبر مشاركة على فيسبوك. وبعد عام عرض فيسبوك (news Feed) للمقالات الفورية، لتحقيق مداخيل. لينخفض الناشرون الشرعيون إلى (٠١/٢) على فيسبوك في ميانمار. وفي ٨١٠٢ أصبحوا (٠١/٠). فذهب التفاعل لمواقع الأخبار المزيفة ومواقع (Clickbait). في بلد يعتبر فيسبوك هو الإنترنت. مما أدى لانتشار كم هائل من الأخبار المزيفة، التي تحولت لوقود التوترات العرقية والدينية. وتحويل الرأي العام وتأجيج الصراع، الذي أدى لمقتل ٠٠٠,٠١ من مسلمي الروهينغا، وتشريد ٠٠٠,٠٠٧,[٧٨]

نشر الكراهية والعنف والتحرش:

اتهم المنظر الإيديولوجي الهندي لـ Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS) KN Govindacharya شركات وسائل التواصل الاجتماعي بـ «**إساءة استخدام فكرة حرية التعبير**» و«**عدم الامتثال للقوانين الهندية**»، مما أدى إلى حدوث انقسام في المجتمع وانتشار الشغب. حيث أصبحت منصات التواصل الاجتماعي ملاذًا لخطاب الكراهية والخوف، بحسب تصريح الشرطة الهندية.[٧٩]

فقد ساهمت منصة فيسبوك في الصراع بين الأديان في الهند، ونشر الكراهية الدينية ضد المسلمين، فارتفع خطاب الكراهية بنسبة ٠٠٣٪ وسط أعمال شغب دامية ضد مسلمي الهند.[٨٠] وهو ما يثبته إعلان توتير أنه: نشر ٠٠٦ ألف تغريدة (يوليو ٠٢٠٢)

73 Karen Hao, 'How Facebook and Google fund global misinformation', *MIT Technology Review* (20 November 2021).

74 Karen Haoar, 'She risked everything to expose Facebook. Now she's telling her story', *MIT Technology Review* (29 July 2021).

75 France فرانس٤٢, «الاتحاد الأوروبي وبريطانيا يقرران التحقيق في فضيحة اختراق بيانات مستخدمي فيس بوك», فرانس ٤٢ / 24.(٠٢ مارس ٨١٠٢)

76 Hao, 'How Facebook and Google fund global misinformation' (20 November 2021).

77 Sam Schechner Glazer Jeff Horwitz and Emily, 'How Facebook Hobbled Mark Zuckerberg's Bid to Get America Vaccinated', *Wall Street Journal* (17 September 2021), sec. Tech.

78 Hao, 'How Facebook and Google fund global misinformation' (20 November 2021).

79 Debayan Roy, '"Hate speech continues on social media": Ex-RSS ideologue moves HC against Facebook, Twitter', *ThePrint* (blog), 11 March 2020.

80 Horwitz, 'Facebook Services Are Used to Spread Religious Hatred in India, Internal Documents Show'.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

خلال أسبوع ، احتوت على مفردة واحدة على الأقل تحض على الكراهية.[٨١] وإعلان فيسبوك عن إزالة أكثر من ٠٠٢ حساب مرتبط بحركة «(**boogaloo**) المتطرفة المناهضة للحكومة الأمريكية. لكن هذه الخطوة بعد أسابيع من الانتقادات للشركة.[٨٢]

ففيسبوك يسمح بنشر المحتوى العنصري البغيض والعنيف.[٨٣] وازدهار المحتوى المسروق؛ حوالي ٠٤٪ من الزيارات عام ٨١٠٢ ذهبت لمحتوى مسروق أو معاد تدويره. وهو وسيلة فعالة لبناء جمهور كبير، ونشر محتوى مثير للانقسام ومعلومات كاذبة.[٨٤] ورغم مناقشة موظفي فيسبوك منهجا لتقييد الميزات التي تضخم المنشورات الحارقة والمثيرة للانقسام. إلا أن مارك وفريقه رفضوا؛ لأنها ستعيق النمو.[٨٥] خاصة أن المنصات المنافسة كتيك توك وتلغرام لا تلتزم بتلك القواعد الأخلاقية، مما يمكنها من امتصاص كم هائل من المستخدمين، لسماحها بنشر الإباحية الانتقامية وتجارة الأعضاء والدعارة، والخطاب العنصري المتطرف المُشجِّع على العنف.[٨٦]

مثال على نتائج تأثير الإسلاموفوبيا الرقمية؛ مجزرة مسجدي مدينة كرايست تشيرش بنيوزيلندا (١٥ قتيل، ومحاولة قتل ٠٤)، التي نفذها المجرم الإرهابي الأسترالي (رينتون تارانت) بدم بارد وعلى أنغام الموسيقى؛ مع بث مباشر على فيسبوك. وهو يؤمن بنظرية تفوّق العرق الأبيض، ونشر بياناً على تويتر يعلن فيه تحضيره للمجزرة ويبررها بالدفاع عن مستقبل قومه البيض ضد ارتفاع المهاجرين المسلمين لأوربا، كغزو للحضارة الغربية. وصنيعه؛ انتقام لمئات آلاف الأوربيين قتلى المسلمين على مر التاريخ. ثم نشر صور الأسلحة قبل الحادث، وأسماء من اقتدى، وكتب على الأسلحة إشاراتٍ لهجمات حديثة ضد المسلمين. وكتب: «من أجل روثرهام، وألكسندر بيسونيت، ولوكا تراينى». وقادة عسكريين، ومعارك مثل حصار عكا ٩٨١١، ومعارك الدولة العثمانية بما فيها معركة فيينا ٣٦٨١ ومعركة شيبكا ٧٧٨١. ونشر أكثر من مرة مقالاتٍ عن التطرف في أوروبا، والتعددية الثقافية، والهجمات الإرهابية. وقال أنَّه اعتنق معتقداته عن طريق الإنترنت، وأشار إلى تواصلٍ مع أندرس بهرنغ بريفيك، وهو إرهابي يميني متطرف قتل ٧٧ شخصاً في النرويج عام ٢٠١١,[٨٧] ورغم ذلك فشل الذكاء الاصطناعي في رشد خطابه التحريضي، ومقالاته المعادية للإسلام ولمسلمين، وبث المباشر لعملية القتل، رغم تطابقه مع الخطاب المتطرف في جانب المسلمين، والذي تتفاخر المنصات بسحقه عبر الذكاء الاصطناعي لخوارزمياتها ؟

الخاتمة:

تبين خلال الورقة البحثية أن خوارزميات الذكاء الاصطناعي على منصات التواصل الاجتماعي ومحركات البحث وتقنيات التصوير الذكية، ساهمت في نقل نموذج الإسلاموفوبيا من الإمبراطوريات الإعلامية والإستشراقية إلى المجتمع الرقمي، واستمر ضخ القصص والنظريات العنصرية، وتداول الأخبار المفبركة والمعلومات المضللة عن المسلمين والإسلام، ونقل نتائج أبحاث غير محترمة ولا علمية، لأن الذكاء الاصطناعي على الويب تم تغذيته إما ببيانات من طرف عناصر تحمل نموذج معرفي مشبع بالإسلاموفوبيا، أو أطلق له العنان للتعلم الذاتي عبر الويب المتخم ببيانات مشبعة بالإسلاموفوبيا.

تلك العملية كانت متعمدة بخلفيات دينية وفلسفية وسياسية وعنصرية مسبقة، ثم دعمتها الخلفيات المالية القائمة على زيادة نمو الأرباح عبر زيادة نمو عدد المستخدمين، ووقت استخدامهم للمنصة، وهذا الهدف يحتاج لتقنيات الجذب الرقمي؛ لتوجيه

81. دينا درويش، ««خطاب الكراهية» يمكن تحجيمه على تويتر بصورة مؤقتة»، للعِلم (٢٢ نوفمبر ٢٠٢١).

82 Shirin Ghaffary, 'Facebook nears a tipping point when it comes to moderating hate speech', *Vox* (30 June 2020).

83 Shirin Ghaffary, 'Civil Rights Leaders Are Still Fed up with Facebook over Hate Speech', *Vox* (7 July 2020).

84 Keach Hagey and Jeff Horwitz, 'Facebook Allows Stolen Content to Flourish, Its Researchers Warned', *Wall Street Journal* (9 November 2021), sec. Tech.

85 Jeff Horwitz and Justin Scheck, 'Facebook Increasingly Suppresses Political Movements It Deems Dangerous', *Wall Street Journal* (22 October 2021), sec. Tech.

86 Brian X. Chen, 'The Battle for Digital Privacy Is Reshaping the Internet', *The New York Times* (16 September 2021), sec. Technology.

87 Candace Sutton et al., 'Killer's Family Called Police after News', *News.Com.Au — Australia's Leading News Site* (16 March 2019).

المستخدم وإرغامه على قضاء وقت أطول على المنصة، عبر خلق محتوى أكثر إثارة للمشاهدة والمناقشة والتعليقات والمشاركة، فكان الضحية المسكوت عنها هم المسلمون والإسلام والسود والعرب.

التوصيات:

كشف تقنيات تعديل المحتوى لدى المنصات للعامة.

كشف معلومات حول أهداف خطاب الكراهية والمضايقات.

حماية الخصوصية، ومراقبة استخدام بيانات النظام الأساسي من طرف القضاء.

تحمل المنصات لنوع المحتوى المنشور عليها، وعواقب نشره. وتقديم تعويضات عن الضرر اللاحق بالمستخدم.

إلزام المنصات بحماية المجتمعات المهمشة.

إلزامية المراجعة البشرية قبل العقوبة. وتنصيب طرف ثالث للتحاكم.

قائمة المراجع:

أيوب، رغيد. «الرموز "البطيخية" في مواجهة الذكاء الاصطناعي.. آخر ما توصلت له المقاومة الفلسطينية لمواجهة مقص الرقيب». ٥١ يوليو ٢٠٢١. تاريخ الوصول ٦ أكتوبر ٢٠٢١. https://www.aljazeera.net/news/scienceandtech-nology/2021/7/15/المقاومة-بالبطيخ-الفلسطينيون-يثبتون

أيوب، رغيد. «بخدعة ذكية.. تطبيق سيغنال يفضح تعامل فيسبوك مع خصوصية مستخدميه». ٥ مايو ٢٠٢١. تاريخ الوصول ٦ أكتوبر ٢٠٢١. https://www.aljazeera.net/news/scienceandtechnology/2021/5/5/سيغنال-يفضح-طريقة-انتهاك-إنستغرام

الخولي، سهام. «في قفص الاتهام فيسبوك أداة عنف وتطهير عرقي في ميانمار». الأناضول. ٩ أكتوبر ٢٠٢١. تاريخ الوصول ٧ ديسمبر ٢٠٢١. https://www.aa.com.tr/ar/التقارير/في-قفص-الاتهام-فيسبوك-أداة-عنف-وتطهير-عرقي-في-ميانمار-تقرير/٩٠١٧٨٣٢

العصا، فادي. «ولو بكلمة أو صورة.. المقاومة الفلسطينية ممنوعة على فيسبوك». ٥ أكتوبر ٢٠١٩. تاريخ الوصول ٩ أكتوبر ٢٠٢١. https://www.aljazeera.net/news/scienceandtechnology/2019/10/5/المقاومة-الفلسطينية-ممنوعة-على

درويش، دينا. ««خطاب الكراهية» يمكن تحجيمه على تويتر بصورة مؤقتة». للعِلم. ٢٢ نوفمبر ٢٠٢١. تاريخ الوصول ٩٢ نوفمبر ٢٠٢١. https://www.scientificamerican.com/arabic/articles/news/warnings-may-reduce-hate-speech-on-twitter/

عربي بوست. «أبل» تحذف تطبيق «القرآن المجيد» من متجرها بناء على طلب الصين! يستخدمه ١٤ مليون شخص حول العالم». عربي بوست. ٥١ أكتوبر ٢٠٢١. تاريخ الوصول ٧١ أكتوبر ٢٠٢١. https://arabicpost.me

عربي٢١. «خبراء: فيسبوك تلاعب بالمنشورات التي تنتقد التطبيع مع الاحتلال». عربي٢١. ٣٢ ديسمبر ٢٠٢٠. تاريخ الوصول ٤١ أكتوبر، ٢٠٢١. https://arabi21.com/story/1323887/خبراء-فيسبوك-تلاعب-بالمنشورات-التي-تنتقد-التطبيع-مع-الاحتلال

عربي٢١. «مطالبة بالكونغرس لـ«فيسبوك» بمكافحة «معاداة المسلمين»». عربي٢١. ٩١ ديسمبر ٢٠٢٠. تاريخ الوصول ٤١ أكتوبر ٢٠٢١. https://arabi21.com/story/1322928/مطالبة-بالكونغرس-لـ-فيسبوك-بمكافحة-معاداة-المسلمين

فرانس٤٢. «الاتحاد الأوروبي وبريطانيا يقرران التحقيق في فضيحة اختراق بيانات مستخدمي فيس بوك». فرانس ٤٢. 20 مارس ٨١٠٢. تاريخ الوصول ١ أكتوبر ١٢٠٢. https://www.france24.com/ar/20180320

قاسم, قيس. ’معضلة فيسبوك.. تواصل اجتماعي أم منصة للربح ولو دمرت العالم؟‘. ٢ January 2019. Accessed 6 October 2021. https://doc.aljazeera.net/cinema/معضلة-فيسبوك-تواصل-اجتماعي-أم-منصة-

Abunimah, Ali. ‘Facebook Apologizes for Disabling Palestinian Journalists’ Accounts’. Text. The Electronic Intifada. 24 September 2016. Accessed 9 October 2021. https://electronicintifada.net/blogs/ali-abunimah/facebook-apologizes-disabling-palestinian-journalists-accounts

Acemoğlu, Daron. ‘Dangers of Unregulated Artificial Intelligence’. VoxEU.Org (blog), 23 November 2021. https://voxeu.org/article/dangers-unregulated-artificial-intelligence

Agence France-Press. ‘Facebook, Instagram Censored Palestinian Content, Alleges Rights Group’. NDTV.com. 8 October 2021. Accessed 9 October 2021. https://www.ndtv.com/world-news/facebook-instagram-censored-palestinian-content-alleges-human-rights-watch-2568673

Arun, Chinmayi. Facebook’s Faces. SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, 15 March 2021. Social Science Research Network, papers.ssrn.com. https://doi.org/10.2139/ssrn.3805210

Associated Press. ‘3 Tech Giants Report Combined Profits of More than $50B’. AP NEWS. 27 July 2021. Accessed 28 November 2021. https://apnews.com/article/technology-business-health-coronavirus-pandemic-covid-19-pandemic-fb038130d5f04c07bafcb940453f2ebf

Azad, Essa. ‘Uighur activists: Stuck between Chinese persecution and US imperialism’. Middle East Eye. 17 February 2021. Accessed 29 December 2021. http://www.middleeasteye.net/big-story/uighurs-china-us-stuck-persecution-imperialism

Azzouzi, Rachida El. ‘Dans les camps chinois, l’enfer des Ouïghours’. Mediapart. 22 November 2020. Accessed 21 November 2021. https://www.mediapart.fr/journal/international/221120/dans-les-camps-chinois-l-enfer-des-ouighours

Beech, Hannah. ‘Democracy Hero? Military Foil? Myanmar’s Leader Ends Up as Neither’. The New York Times (1 February 2021), sec. World. https://www.nytimes.com/2021/02/01/world/asia/myanmar-coup-aung-san-suu-kyi.html

Berger, Miriam. ‘Why Palestinians Are Uniting around Watermelon Emoji’. Washington Post (9 July 2021). https://www.washingtonpost.com/world/2021/07/09/palestinian-watermelons/

Biddle, Sam. ‘Facebook’s Secret Rules About the Word “Zionist” Impede Criticism of Israel’. The Intercept (blog), 14 May 2021. https://theintercept.com/2021/05/14/facebook-israel-zionist-moderation/

Biddle, Sam. ‘Revealed: Facebook’s Secret Blacklist of “Dangerous Individuals and Organizations”’. The Intercept (blog), 12 October 2021. https://theintercept.com/2021/10/12/facebook-secret-blacklist-dangerous/

Chen, Brian X. ‘The Battle for Digital Privacy Is Reshaping the Internet’. The New York Times (16 September 2021), sec. Technology. https://www.nytimes.com/2021/09/16/tech-

nology/digital-privacy.html

Chernikoff, Helen, 2021. 'Mark Zuckerberg and Priscilla Chan Donate $1.3 Million to Jewish Groups'. eJewish Philanthropy. 20 September 2021. Accessed 7 December 2021. https://ejewishphilanthropy.com/mark-zuckerberg-and-priscilla-chan-donate-1-3-million-to-jewish-groups/

Cox, Joseph - Koebler, Jason. 'Why Won't Twitter Treat White Supremacy Like ISIS? Because It Would Mean Banning Some Republican Politicians Too.' 25 April 2019. Accessed 13 November 2021. https://www.vice.com/en/article/a3xgq5/why-wont-twitter-treat-white-supremacy-like-isis-because-it-would-mean-banning-some-republican-politicians-too

Deger, Allison. 'Israel Jails Palestinian Beautician over Facebook Post'. 11 May 2016. Accessed 9 October 2021. https://www.aljazeera.com/news/2016/5/11/israel-jails-palestinian-beautician-over-facebook-post

Díaz, Ángel - Felella, Laura Hecht-. 'Double Standards in Social Media Content Moderation'. Brennan Center for Justice. 4 August 2021. Accessed 14 October 2021. https://www.brennancenter.org/our-work/research-reports/double-standards-social-media-content-moderation

FP Staff. 'Facebook Ignored Hate Speech Rules on BJP-Linked Posts to Protect Its Business: WSJ Report-India News , Firstpost'. Firstpost. 16 August 2020. Accessed 13 November 2021. https://www.firstpost.com/india/facebook-ignored-hate-speech-rules-on-bjp-linked-posts-to-protect-its-business-says-wsj-report-8715901.html

Ghaffary, Shirin. 'Civil Rights Leaders Are Still Fed up with Facebook over Hate Speech'. Vox. 7 July 2020. Accessed 9 October 2021. https://www.vox.com/recode/2020/7/7/21316681/facebook-mark-zuckerberg-civil-rights-hate-speech-stop-hate-for-profit

Ghaffary, Shirin. 'Facebook nears a tipping point when it comes to moderating hate speech'. Vox. 30 June 2020. Accessed 1 December 2021. https://www.vox.com/recode/2020/6/30/21307529/facebook-hate-speech-boogaloo-ban-moderation-boycott

Glazer, Sam Schechner, Jeff Horwitz and Emily. 'How Facebook Hobbled Mark Zuckerberg's Bid to Get America Vaccinated'. Wall Street Journal (17 September 2021), sec. Tech. https://www.wsj.com/articles/facebook-mark-zuckerberg-vaccinated-11631880296

Gostoli, Ylenia. 'Is Facebook Neutral on Palestine-Israel Conflict?' 26 September 2016. Accessed 9 October 2021. https://www.aljazeera.com/news/2016/9/26/is-facebook-neutral-on-palestine-israel-conflict

Hao, Karen. 'How Facebook and Google fund global misinformation'. MIT Technology Review. 20 November 2021. Accessed 29 November 2021. https://www.technologyreview.com/2021/11/20/1039076/facebook-google-disinformation-clickbait/

Haoar, Karen. 'She risked everything to expose Facebook. Now she's telling her story.' MIT Technology Review. 29 July 2021. Accessed 29 November 2021. https://www.technologyreview.com/2021/07/29/1030260/facebook-whistleblower-sophie-zhang-global-political-manipulation/

Haugen, Frances. 'Highlights from 60 Minutes' Interview with the Facebook Whistleblower'. CBS News. 3 October 2021. Accessed 14 October 2021. https://www.cbsnews.com/news/facebook-whistleblower-60-minutes-highlights-2021-10-03/

Help Center. 'Community Guidelines'. Instagram. Accessed 13 November 2021. https://help.instagram.com/477434105621119?ref=ig-tos

Hirsch, Lauren. 'IBM gets out of facial recognition business, calls on Congress to advance policies tackling racial injustice'. CNBC. 8 June 2020. Accessed 26 November 2021. https://www.cnbc.com/2020/06/08/ibm-gets-out-of-facial-recognition-business-calls-on-congress-to-advance-policies-tackling-racial-injustice.html

Hoffman, Jonathan. 'Why Do Some Muslim-Majority Countries Support China's Crackdown on Muslims?' Washington Post (4 May 2021). https://www.washingtonpost.com/politics/2021/05/04/why-do-some-muslim-majority-countries-support-chinas-crackdown-muslims/

Horwitz, Georgia Wells and Jeff. 'Facebook's Effort to Attract Preteens Goes Beyond Instagram Kids, Documents Show'. Wall Street Journal (28 September 2021), sec. Tech. https://www.wsj.com/articles/facebook-instagram-kids-tweens-attract-11632849667

Horwitz, Jeff. 'Facebook Says Its Rules Apply to All. Company Documents Reveal a Secret Elite That's Exempt.' Wall Street Journal (13 September 2021), sec. Tech. https://www.wsj.com/articles/facebook-files-xcheck-zuckerberg-elite-rules-11631541353

Horwitz, Justin Scheck, Newley Purnell and Jeff. 'Facebook Employees Flag Drug Cartels and Human Traffickers. The Company's Response Is Weak, Documents Show.' Wall Street Journal (16 September 2021), sec. Tech. https://www.wsj.com/articles/facebook-drug-cartels-human-traffickers-response-is-weak-documents-11631812953

Horwitz, Keach Hagey and Jeff. 'Facebook Allows Stolen Content to Flourish, Its Researchers Warned'. Wall Street Journal (9 November 2021), sec. Tech. https://www.wsj.com/articles/facebook-stolen-content-copyright-infringement-facebook-files-11636493887

Horwitz, Keach Hagey and Jeff. 'Facebook Tried to Make Its Platform a Healthier Place. It Got Angrier Instead.' Wall Street Journal (15 September 2021), sec. Tech. https://www.wsj.com/articles/facebook-algorithm-change-zuckerberg-11631654215

Horwitz, Newley Purnell and Jeff. 'Facebook Services Are Used to Spread Religious Hatred in India, Internal Documents Show'. Wall Street Journal (23 October 2021), sec. Tech. https://www.wsj.com/articles/facebook-services-are-used-to-spread-religious-hatred-in-india-internal-documents-show-11635016354

Horwitz, Newley Purnell and Jeff. 'Facebook's Hate-Speech Rules Collide With Indian Politics'. Wall Street Journal (14 August 2020), sec. Tech. https://www.wsj.com/articles/facebook-hate-speech-india-politics-muslim-hindu-modi-zuckerberg-11597423346

Jacobs, Jennifer. 'U.S. Steps Up Action Against China Over Surveillance of Uyghur Muslims - Bloomberg'. 16 December 2021. Accessed 30 December 2021. https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-12-16/u-s-targets-chinese-surveillance-of-uyghur-minorities

KEMP, SIMON. 'Digital 2021 October Global Statshot Report'. DataReportal – Global Digital Insights. 21 October 2021. Accessed 13 November 2021. https://datareportal.com/reports/digital-2021-october-global-statshot

Krishna, Arvind. 'IBM CEO's Letter to Congress on Racial Justice Reform'. THINK-Policy Blog. 8 June 2020. Accessed 26 November 2021. https://www.ibm.com/blogs/policy/facial-recognition-sunset-racial-justice-reforms/

LeBor, Adam. 'Silence of Muslim states on Uighurs' plight is chilling' (24 July 2020), sec. comment. https://www.thetimes.co.uk/article/silence-of-muslim-states-on-uighurs-plight-is-chilling-2gqrbzwl3

Maizland, Lindsay. 'China's Repression of Uyghurs in Xinjiang'. Council on Foreign Relations. 1 March 2021. Accessed 21 November 2021. https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-repression-uyghurs-xinjiang

MEE and agencies. 'Leaked China documents reveal "no mercy" policy towards Uighur Muslims'. Middle East Eye. 17 November 2019. Accessed 26 November 2021. http://www.middleeasteye.net/news/leaked-china-documents-reveal-no-mercy-policy-towards-uighur-muslims

MEE staff. 'Microsoft set to divest from Israeli facial recognition firm tracking Palestinians'. Middle East Eye. 28 March 2020. Accessed 26 November 2021. http://www.middleeasteye.net/news/microsoft-set-divest-israeli-facial-recognition-firm-tracking-palestinians

MEE staff , - Lkaderi, Sulaiman. 'WATCH: Muslim-majority countries' silence over abuse of China's Uighurs sparks criticism'. Middle East Eye. 14 July 2019. Accessed 26 November 2021. http://www.middleeasteye.net/video/watch-muslim-majority-countries-silence-over-abuse-chinas-uighurs-sparks-criticism

Menna, Ahmed. 'China Launches an Electronic Application to Monitor the Activities of "Uyghur" Muslims'. 27 July 2017. Accessed 30 December 2021. https://www.aa.com.tr/ar/تقارير/الصين-تطلق-تطبيقا-إلكترونيا-لمراقبة-تحركات-مسلمي-الأيغور/870970

Mihindukulasuriya, Regina. 'Facebook Turned Blind Eye to BJP Leader's Hate Speech to Protect Its Business, Says WSJ Report'. ThePrint (blog), 15 August 2020. https://theprint.in/politics/facebook-turned-blind-eye-to-bjp-leaders-hate-speech-to-protect-its-business-says-wsj-report/482643/

Murphy, Hannah. 'Facebook Employees Demand Changes around Palestinian Content'. Financial Times (1 June 2021). https://www.ft.com/content/19da5f33-1c83-42ae-993e-27529e89e8f7

Rahul Gandhi. 'BJP & RSS Control Facebook & Whatsapp in India. They Spread Fake News and Hatred through It and Use It to Influence the Electorate. Finally, the American Media Has Come out with the Truth about Facebook. Https://T.Co/Y29uCQjSRP'. Tweet. @RahulGandhi (blog), 1 January 2020. https://twitter.com/RahulGandhi/status/1294929649022074880

Rajan, Amol. 'Google Boss Sundar Pichai Warns of Threats to Internet Freedom'. BBC News (11 July 2021), sec. Technology. https://www.bbc.com/news/technology-57763382

Reuters Staff. 'Microsoft adopts ethical principles aiming to bar misuse of face recognition technology'. Reuters (6 December 2018), sec. Retail. https://www.reuters.com/article/us-microsoft-facial-recognition-idUSKBN1O52NS

Roy, Debayan. '"Hate speech continues on social media": Ex-RSS ideologue moves HC against Facebook, Twitter'. ThePrint (blog), 11 March 2020. https://theprint.in/judiciary/hate-speech-continues-on-social-media-ex-rss-ideologue-moves-hc-against-facebook-twitter/379017/

Scheck, Deepa Seetharaman, Jeff Horwitz and Justin. 'Facebook Says AI Will Clean Up the Platform. Its Own Engineers Have Doubts.' Wall Street Journal (17 October 2021), sec.

Tech. https://www.wsj.com/articles/facebook-ai-enforce-rules-engineers-doubtful-artificial-intelligence-11634338184

Scheck, Jeff Horwitz and Justin. 'Facebook Increasingly Suppresses Political Movements It Deems Dangerous'. Wall Street Journal (22 October 2021), sec. Tech. https://www.wsj.com/articles/facebook-suppresses-political-movements-patriot-party-11634937358

Seetharaman, Georgia Wells, Jeff Horwitz and Deepa. 'Facebook Knows Instagram Is Toxic for Teen Girls, Company Documents Show'. Wall Street Journal (14 September 2021), sec. Tech. https://www.wsj.com/articles/facebook-knows-instagram-is-toxic-for-teen-girls-company-documents-show-11631620739

Shahin, Saif. 'How social media – aided by bots – amplifies Islamophobia online'. The Conversation. 9 September 2021. Accessed 30 December 2021. http://theconversation.com/how-social-media-aided-by-bots-amplifies-islamophobia-online-166080

Solon, Olivia. 'Microsoft funded firm doing secret Israeli surveillance on West Bank'. NBC News. 28 October 2019. Accessed 26 November 2021. https://www.nbcnews.com/news/all/why-did-microsoft-fund-israeli-firm-surveils-west-bank-palestinians-n1072116

Stevenson, Claire. 'How Much Intelligence Is There in Artificial Intelligence?' University of Amsterdam. 9 July 2021. Accessed 28 November 2021. https://www.uva.nl/en/shared-content/faculteiten/en/faculteit-der-maatschappij-en-gedragswetenschappen/news/2021/07/how-much-intelligence-is-there-in-artificial-intelligence.html

Strickland, Patrick. 'Israel jails Palestinians for Facebook comments'. 23 May 2015. Accessed 30 November 2021. https://www.aljazeera.com/news/2015/5/23/israel-jails-palestinians-for-facebook-comments

Sutton, Candace et al. 'Killer's Family Called Police after News'. News.Com.Au — Australia's Leading News Site (16 March 2019). https://www.news.com.au/world/pacific/gunman-who-opened-fire-on-christchurch-mosque-addresses-attack-in-manifesto/news-story/70372a39f720697813607a9ec426a734

Swanson, Ian. 'Gaza Violence Leads Lawmakers to Call for Shuttering Terror Groups on Twitter'. Text. TheHill. 23 November 2012. Accessed 14 October 2021. https://thehill.com/policy/international/269141-gaza-violence-leads-lawmakers-to-call-for-twitter-shuttering

Taskin, Bismee. 'Zuckerberg Uses Kapil Mishra's "Delhi Riots Threat" to Outline Facebook's Hate Speech Policy'. ThePrint (blog), 4 June 2020. https://theprint.in/india/zuckerberg-uses-kapil-mishras-delhi-riots-threat-to-outline-facebooks-hate-speech-policy/435845/

Wakefield, Jane. 'AI emotion-detection software tested on Uyghurs'. BBC News (25 May 2021), sec. Technology. https://www.bbc.com/news/technology-57101248

Welle, Deutsche. 'Facebook Pauses Plans to Roll out "Instagram Kids"'. DW.COM. 27 September 2021. Accessed 4 December 2021. https://www.dw.com/en/facebook-pauses-plans-to-roll-out-instagram-kids/a-59327846

Welle, Deutsche. 'Frances Haugen Facebook Whistleblower Testifies before US Congress'. DW.COM. 5 October 2021. Accessed 6 October 2021. https://www.dw.com/en/frances-haugen-facebook-whistleblower-testifies-before-us-congress/a-59413158

Werleman, CJ. ‘How Facebook Threatens Vulnerable Muslim Communities’. Middle East Eye. 30 August 2020. Accessed 7 December 2021. http://www.middleeasteye.net/opinion/how-facebook-threatens-vulnerable-muslim-communities

Wise, Alissa. ‘Facebook Might Censor Criticism of Zionists. That’s Dangerous’. The Guardian (11 February 2021), sec. Opinion.

https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/feb/11/facebook-might-censor-criticism-of-zionists-thats-dangerous

إنسان ما بعد الإنسانية: البعد الفلسفي لآليات التجاوز البشري

Human of Transhumanism: The philosophical dimension of transcend humansmechanisms

ملخص لورقة بحثية مقدم إلى مؤتمر

الذكاء الإصطناعي، بعد الإنسانية، والدين

المعلومات الأساسية للباحثة:

الإسم/Name : دعاء نصّار DuaaNassar

دكتوراة في الفلسفة PhD in Philosophy

الإيميل/ Email: duaanassar8@gmail.com

الهاتف/phone: 00962786594977

المنظمة Organization / : الجامعة الأردنية University of Jordan

العنوان/ Address :عمان/ الأردن Amman / Jordan

لغة العرض: Language العربية Arabic

الملخص

تتبنى نزعة ما بعد الإنسانية Transhumanism فكرة تجاوز الإنسان بيولوجياً وخطابياً بواسطة تعزيزقدراته الجسدية والعقلية من خلال التكنولوجيا، مستمدة جذورها من عصر التنوير الذي أراد أن ينهض بالإنسان ويعزز وجوده بواسطة توظيف العقل؛ بوصفه المشرّع الذي يضمن له قيمته وكرامته وهويته. لذا يمكن القول أن ما بعد الإنسانية تسعى لتتبع مبدأ أخلاقي مشرّع لآليات تعزيز قدرات البشر لتخلق انسجاماً بين الإنسان و المستقبل ، تبعاً بأن طبيعة الإنسان وقدراته البيولوجية والطبيعية لا يمكن أن تنسجم مع قدرات أعلى منه كقدرة الآلة وذكاء يفوقه كالذكاء الإصطناعي.

تتبع هذه الورقة المقترحة مجموعة من الأسئلةالتي تتعلق بطبيعة هذا الإنسان المتجاوز، أي إنسان ما بعد الإنسانية وطبيعته تلك المفاهيم المرتبطة به مثل الهوية، الحرية، الإرادة، المعرفة، بالإضافة إلى السؤال عن وجود حدود واضحة لآليات التجاوز البشري بواسطة التوظيف التكنولوجي. لذا تناقش هذه الورقة الإشكالية الرئيسة المتعلقة بالعوائق المحتملة التي تحيط بالإنسان ككيان موجود له الحق في تقرير مصيره كبشر.

تهدف الورقة إلى الكشف عن طبيعة إنسان ما بعد الإنسانية في ضوء آليات تطويعه وتجاوزه، والوصول إلى امكانية أن يمتلك هذا الإنسان ارادة كافية بأن يحقق مقاومة لمجالات تجاوزه.

تحقق الورقة ممارسة بحثية تتحقق بواسطة منظور فلسفي يقدم محاكمة تحليلية ومنطقية.

الكلمات المفتاحية: **الإنسان، التجاوز، المصير البشري، ما بعد الإنسانية.**

Abstract

Transhumanism supports surpassing human's rhetorical, ideological and biological image to enhance his existence and develop his capabilities by Technology, it derives its roots from Age of Enlightenment which came with support human and enhance his existence by Mind using, as a legislator who guarantees his value, dignity and identity, so we can say that Transhumanism seeking to follow an ethical principle for human Enhancement process to create a harmony between Human and the future, According that human nature and his natural and biological abilities are not agree with higher abilities such as machine and AI abilities.

This paper aimed to follow some questions which related to Trans human means human of Transhumanism, his nature and the concepts which relevant with him such as (Freedom, willing, and knowledge) in Addition to the question about the clear limitation of human enchantment process by Technology using. The paper discussed the main problem which related to the possible challenges which is come around human as an entity has the right to decide his future as a human.

This paper aims to reveal the human of Transhumanism nature in the light of enchantment process to arrive to the possibility having an enough willing to achieve resist to enhancement.

Keywords: human, transcendence, human destiny, Transhumanism.

المقدمة

يعتبر الدخول إلى عوالم ما بعد الإنسان مهمة صعبة أمام مجموعة الأفكار التي تندرج تحت هذا المفهوم بوصفه مفهوماً مظلياً Umbrella Term يغطي نزعة الإنسانية المتجاوزة Transhumanism وما بعد الإنسانية posthumanism، وهو ما يعطي نوعاً من عدم وضوح الفرق بين ما بعد الإنسانية والإنسانية المتجاوزة. ومع تعدد النزعات واختلافها عن بعضها وعلى الرغم من الجدل الذي يحيط بها، لابد من القول أن هدفها واحد وهو تجاوز الإنسان بصورته البيولوجية والخطابية، وهذا التجاوز يأتي بناء على مجموعة تحولات طرأت على مفهوم الإنسان بشكل خاص وحضور التكنولوجيا كعنصر قوي في التأثير على البنى الثقافية والإجتماعية والسياسية.

تتبع هذه الورقة البحثية عدة توضيحات للوصول إلى مرادها، حيث يُعنى التوضيح الأول بمفهوم كل من الإنسانية المتجاوزة ومابعد الإنسانية، حيث يتيح هذا التوضيح فهم المجال أو الفضاء الذي نبحث فيه، أما الثاني فيتوجه إلى توضيح مفهوم الإنسان والإشارة إلى التحولات التي طرأت على هذا المفهوم في ضوء البيولوجي والخطابي، في حين يهتم التوضيح الثالث بعرض المقصود بإنسان ما بعد الإنسانية وطبيعة إنسان المستقبل وصورته.

تهدف الورق إلى الكشف عن طبيعة انسان ما بعد الإنسانية في ضوء الإرباك والجدل الكبير الذي يحيط بفكرة تجاوز الإنسان ودلالة ما بعد الإنسان كتحدي للصورة المتعالية التي وجد من خلالها، ودور التكنولوجيا في تعزيز هذا التوجه ودعمه.

يفتح هدف الورقة مجالاً لعدة أسئلة لابد من مناقشتها وهي: ما مفهوم الإنسان؟ وهل الكيان البشري في طريقه ليفقد معاني انسانيته التي أنتجتها الثقافة والحضارة عبر التاريخ؟ وما هو موقع كل من مفهوم الحرية والعدالة والكرامة والقيم في ضوء محاولات تجاوز البشر؟

تحقق هذه الأسئلة الوصول إلى النتيجة التي تحاول الورقة أن تتبع خط منهجي تحليلي للوصول إليها وهي أن آليات تجاوز البشر وتغيير المصير تلعب دوراً في التأثير على البشر بشكل كبير لا يمكن تجاهله، إلا أن سؤال الأخلاق والحدود يبقى حاضراً وبحاجة ملحة للتوجه إليه والكشف عنه، لذا لابد أن سؤال القيمة والجدوى والحكم الأخلاقي لمحاولات التجاوز يبقى قائماً.

Posthumanism / Transhumanism ما بعد الإنسانية :

ظهرت ما بعد الإنسانية كنزعة تندرج تحت مفهوم مظلي يطلق عليه ما بعد الإنسان Posthumanهذا المفهوم الذي برز بعد وجود النزعة الإنسانية Humanismو النزعة المضادة للإنسانية Antihumanism حيث عملت النزعة الإنسانية في وجودها عبر التاريخ على التأكيد على تعالي ومركزية الإنسان ككائن عاقل وواعي له سيادة على الطبيعة، حيث جاء هذا التصور قديماً منذ اليونانيين وتحديداً عند بروتاغورس Protagoras[88] الذي جعل من الإنسان مقياس كل شيء، كدلالة على الثقة بالإنسان كإرادة وقدرة على المعرفة، واستمر بشكل أكبر في الفلسفة الحديثة وعصر التنوير، لتشكل بذلك معالم الحداثة حيث جعلت من الإنسان الكائن الحر الواعي والمريد والمتعالي، ويمتلك سلطة كاملة على الموضوعات في الطبيعة. في حين لم يتوقف هذا النمط من التفكير أو هذه النزعة بشكل نهائي، حيث ظهرت نزعة مضادة للنزعة الإنسانية حاولت من خلالها تفكيك مركزية الإنسان وتعاليه، حيث برزت عدة محاولات أبرزت عدم الإحتكام النهائي لسلطة العقل بالمعرفة، وأن العقل والجسد في وحدة واحدة حاضرة بقوة الوعي، وأن تصور الإنسان الذي انعكس على الفكر الغربي ككل، حيث تم تصوير مفهوم الإنسان داخل صياغة متطرفة تتمثل بأن الإنسان هو ذلك الرجل الأبيض الذكر القوي والعاقل، لم تعد موجودة.

ان تعدد التصورات حول الإنسان وضعته في ملامح غير واضحة، حيث لم يعد هناك صورة نهائية يمكن الحكم من خلالها على مفهوم الإنسان، حتى جاء مفهوم ما بعد الإنسان، الذي حاول أن ينهي التعارض بين كل من النزعة الإنسانية والنزعة المضادة للإنسانية.

في كتاب للفيلسوفة روزي بريدوتي Rosi Braidotti [89] ، تدخل من خلاله بعرض حول فكرة وجود ما بعد الإنسانية تقول:» يرتكز منظور ما بعد الإنسانية إلى استكشاف البدائل التاريخية للإنسانية، دون الإنغماس في خطاب أزمة الإنسان، حيث يعمل على تطوير طرق بديلة لتصور الذات البشرية.»[90]

بإمكاننا فهم فكرة ما بعد الإنسانية ككل والتي تعبّر عن مفهوم واضح وهو تجاوز الصياغات المتعددة التي شكلت مفهومنا حول الإنسان، سواء كانت صساغات تساهم في تعميق صورته والتأكيد على تعاليه، أو حتى الصورة التي فككت تلك المركزية وجعلت من الإنسان كائن حي كغيره من الكائنات يبرز بعيداً عن أي تعالي خاص به.

وبالتالي فإن فكرة ما بعد الإنسان تحاول أن توظف مفهوم الإنسان المتجاوز بصورة مختلفة، وهو ما يجعلنا نتسائل عن طبيعة هذا الإنسان المتجاوز؟ وما هي صفاته؟ وبماذا يختلف عن الصياغات التي أطرته من قبل؟

يتداعى لنا في هذا السياق الصورة الواضحة لبروز نزعة ما بعد الإنسانية posthumanism / Transhumanism، حيث تبز في الترجمة العربية posthumanism بمعنى ما بعد الإنسانية وTranshumanismبمعنى الإنسانية المتجاوزة أو العبورية، حيث تختلف كل من النزعتين عن بعضهما بفوارق واضحة على الرغم من اتفاقهما على فكرة تجاوز الإنسان بصورته البيولوجية والخطابية، وهنا نتدرج للتعرف على مفهوم ما بعد الإنسانية والإنسانية المتجاوزة تباعاً وما هي الحركات التي تندرج تحت كل منهما.

- **الإنسانية المتجاوزة Transhumanism**

تعرف ما بعد الإنسانية بوصفها الحركة الفكرية والثقافية التي تؤكد إمكانية و الرغبة في تحسين حالة الإنسان بشكل جذري من خلال تطوير وإتاحة التقنيات على نطاق واسع للقضاء على الشيخوخة وتعزيز حالة الانسان الفكرية والجسدية، وقدراته النفسية. كما تقوم على دراسة التداعيات والوعود والأخطار المحتملة التقنيات التي ستمكننا من التغلب على القيود البشرية الأساسية ، و دراسة الأمور الأخلاقية التي ينطوي عليها تطوير واستخدام مثل هذه التقنيات.[91] وبالتالي نفهم أن هدف ما بعد الإنسانية أو

88 فيلسوف يوناني عاش ٥٨٤ - ٠١٤ ق.م

89 فيلسوفة ايطالية ولدت في ٤٥٩١ م

90 RosiBraidotti, The Posthuman, p.37

91 https://www.nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf

الانسانية المتجاوزة هو التعزيز بواسطة التقنيات التكنولوجية.

- **ما بعد الإنسانية posthumanism**

تعبر ما بعد الإنسانية عن مفهوم أكبر من تجاوز الإنسان، حيث تهدف إلى تفكيكه أي تجاوزه بشكل كامل بحيث تفسح المجال لوجود كيانات أخرى غير بشرية أو ما بعد بشرية، يمكن أن يكون ما بعد البشر ذكاء اصطناعيًا بالكامل. و قد يتطلب إما إعادة تصميم الكائن البشري الذي يستخدم النانو المتقدمة أو تحسينها الجذري باستخدام مزيج من تقنيات مثل الهندسة الوراثية ، وعلم الأدوية النفسي ، وعلاجات مكافحة الشيخوخة، الواجهات العصبية وأدوات إدارة المعلومات المتقدمة وعقاقير تحسين الذاكرة، أجهزة الكمبيوتر القابلة للارتداء ، والتقنيات المعرفية.[٩٢]

نفهم في ضوء الفرق بين كل من الإنسانية المتجاوزة وما بعد الإنسانية أن الإنسانية المتجاوزة Transhumanism تعد فضاء ملائماً أكبر لتصور الإنسان فيه، حيث بإمكاننا أن نتصور هكذا انسان من خلال شواهد الواقع التي تبرز حضور التكنولوجياً وتاثيرها على البشر، وتوظيف البشر لها بواسطة التحسينات والعلاجات، في حين تعد ما بعد الإنسانية فضاء مستقبلياً بعيداً نوعاً ما، حيث أننا لم نشه

عملية تجاوز بشري كامل لدرجة أن يتم تفكيك الإنسان بحيث يفقد هويته بهذه الصورة لفتح مجال للكيانات الغير بشرية أن تملك سيادة أو قدرة تحكم متفوقة على البشر.

لذا ولتحقيق الغاية من فهم انسان ما بعد الإنسانية الذي سوف يتم راسته داخل تصورنا لإنسان ما بعد الإنسانية بمعنى Trans-humanism.

مفهوم الإنسان: التحولات والتمثلات

من خلال تتبع مفهوم الإنسان عبر التاريخ وجدناه يمر بعدة تحولات وتمثلات، فليس من السهل ايجاد صيغة مباشرة تعرّف الإنسان، إلا أننا يمكن أن نفهم اختلافات تعريفه كمفهوم تبعاً للنزعة أو الخطاب الذي يعرّفه.

يتبادر إلى الذهن تعريف الإنسان بوصفه ابن لآدم وحواء كتمثّل ديني، في حين نجد أن علم الأحياء يخوض في تعريفه بوصفه كائناً بيولوجياً تطوّر عبر التاريخ، أما في الفلسفة فإن تعريف الإنسان كمفهوم يدخل في عدة قضايا وأفكار، تحاول أن تقضي بتعريف واضح للإنسان تبعاً لتصورات قائمة على مفهوم الحقيقة، ثنائية العقل والجسد وتالياً نتدرج لتوضيح هذه التصورات وأثرها على تعريف الإنسان.

لطالما كانت الحقيقة الهم الأساسي في البحث الفلسفي على اعتبار أن الحقيقة تمثل النتيجة اليقينية في القضايا، ووفقاً للخط الفلسفي عبر التاريخ نلاحظ أن عملية تبني الحقيقة تستند إلى الفهم العام للإنسان والطبيعة، حيث شكلت الطبيعة فضاء انطلقت من الفلسفة لتحاول أن تثبت حقيقة الأشياء، ففلاسفة ما قبل سقراط حاولوا أن يجيبوا عن سؤال أصل الأشياء فكانت اجاباتهم تعتمد على العناصر الأربعة الماء، الهواء، التراب، والنار، حتى جاء سقراط Socrates[٩٣] وأعلن أن الحقيقة لابد لها أن تنطلق من الإنسان وأنه القادر على ممارسة المعرفة بوصفه باحثاً عن المعرفة، لقد كان الهدف الأساسي في الفلسفة لإصابة الحقيقة يعتمد على فكرة اليقين، فالمعرفة لابد لها أن تكون يقينية وبالتالي فهي تمثل الحقيقة، وهذا ما أكده الفيلسوف رينيه ديكارت من خلال فلسفته التي اعتمدت على العقل ومنهجيته للوصول إلى الحقيقة بواسطة الإستدلال العقلي، وهنا يمكن القول أن تعريف الإنسان بدا أكثر وضوحاً بوصفه الكائن الذي يمثل ثنائية العقل والجسد، وأن العقل هو الأداة الوحيدة الممكنة القادرة على الكشف عن الحقيقة بفعل البرهان والحدس، وهذان العنصران لا يمكن لهما أن يخطئان، وبالتالي فإن ممارسة التفكير هو جوهر الإنسان، الذي لابد له أن يكون سيد الطبيعة المتعالي على الشيء والمحسوسات.

---

92 https://www.nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf

93 فيلسوف يوناني عاش 470 ق.م - ٩٩٣ ق.م

لم تتوقف هذه الفكرة عند هذا الحد، حيث كانت الإنطلاقة من الفيلسوف رينيه ديكارت René Descartes [٩٤] ، واستمر هذا التصور في التأكيد على جوهرية وقيمة الإنسان العليا في الفلسفة حيث اتسمت بصفة الحداثة التي اختزلت داخلها النزعة الإنسانية، حيث أن التحول الحاصل في الحاثة قام على التمركز حول الإنسان والتفاؤل بقراته والتوصل إلى أقصى حدود كماله، وأن هذا الإنسان مكتف بذاته لدرجة أنه يستغني عن أي قدرات أخرى مغايرة لقدراته، واء كانت موجودة في الطبيعة أو حتى مفارقة أو إلهية.[٩٥]

إن تعالي الإنسان في هذا السياق لم ينتج فقط عن تصورات الحقيقة وإنما عن التصور حول ثنائية العقل والجسد، حيث تبنت هذه التصورات فكرة انفصال العقل عن الجسد تبعاً لفكرة أن العقل له استقلالية خاصة وإرادة حرة تستطيع أن تصيب المعرفة بغنى عن الحواس وخداعها، ويمكن القول أن هذا التصور انتشر بين الفلاسفة العقلانيين بالتحديد عند ديكارت واستمرت لتتحول بصياغات مختلفة عند الفيلسوف ايمانويل كانط Kant Immanuel [٩٦] الذي أعلن أن التجربة هي انطلاقة المعرفة إلا أن الحكم النهائي للعقل، في حين خالف الفلاسفة التجريبيين هذا التصور واعتبروا أن التجربة هي انطلاقة المعرفة، ولايمكن الإحتكام إلى العقل بشكل نهائي، إلا أن فكرة انفصال الجسد عن العقل كانت قائمة على اعتبار أن الجسد ليس له ماهية واضحة لتعطي هوية للإنسان أو حتى قدرة محددة، لطالما كان العقل يحتل هذه المركزية التي تعطي تعريفاً للإنسان وهو الكائن العاقل أو العقلاني.

استطاع التاريخ الفلسفي أن يبرز ردة فعل صارمة على هذا التصور ويعلن أن هناك تصورات وفلسفات جاءت على نقيض هذه الفلسفات العقلانية أو تلك التي احتكمت إلى ثنائية العقل والحس والتي خلقت بدورها سرديات كبرى لا يجوز اختراقها أو تجاوزها، حيث برزت ما بعد الحداثة لتتجاوز أفكار الحداثة التي تقوم على هذا النظام الصارم من الأفكار والتعالي والمركزية النهائية للإنسان.

جاءت ما بعد الحداثة لتقتل السرديات الكبرى وتفكك مركزية العقل والإنسان في الفكر الغربي، الأمر الذي جعل فكرة البحث عن حقيقة واحدة ونهائية غير وارد وأن ثنائية العقل والجسد لم تعد موجودة وأن عملية استثناء الجسد وتهميشه لايمكن أن تكون صائبة في ضوء عدم امكانية فصل الوعي عن الجسد، وأن هذا الجسد أصبح يشكل هوية واضحة وواحدة لمفهوم الإنسان، لذا يعتبرفضاء ما بعد الحداثة فضاء مهيأ لوجود النزعة المضادة للنزعة الإنسانية، والتي صورت الإنسان بوصفه نتاجاً لخطابات وتأويلات ومفاهيم، وممكن القول ان أعمال الفيلسوف ميشيل فوكو استطاعت أن تؤثر في فهم تفكيك الإنسان ووجود النزعة المضادة للنزعة الإنسانية، حيث تولى فوكو إعلان موت الإنسان، والمقصود به هذا الإنسان الخطابي والناتج عن أفكار النزعة الإنسانية، حيث يرى فوكو أن مفهوم الإنسان اختراع حديث العهد ، برز في نهاية القرن الثامن عشر وبداية القرن التاسع عشر ، حاولت الحداثة ابرازه كوضوع، أما قبل ذلك فقد كان غائباً» لم يكن هناك وجود للإنسان قبل نهاية القرن الثامن عشر ، ولا لزخم الحياة أو خصوبة العمل أو كثافة اللغة التاريخية ، إنه مجرد مخلوق حديث أبدعه العلم منذ أقل من مئتي سنة .»[٩٧]

نصل إلى نتيجة مفادها أن هذا الإنسان بتشكله البيولوجي والعقلي والمعرفي والثقافي والحضاري والإجتماعي لم يتم تحديده في اطار واحد ، قد نكون الأقرب لتأييد النزعة المضادة للنزعة الإنسانية من ناحية واقعيتها ، وأن الإنسان بالفعل لم يعد ذلك الكائن المتعالي وأنه نزل عن عرش سيادته للطبيعة خصوصاً اذا فكرنا بذلك في ضوء طبيعة العالم المعاصر وحضور التكولوجيا كعنصر أساسي في الحياة بالإضافة إلى تطور الطب والعلوم الحيوية

ممكن القول أن هذه الظروف باتت تقربنا بشكل أكبر إلى طبيعة أو مهمة ما بعد الإنسانية التي جاءت لتحقق فكرة تجاوز الإنسان الخطابي والبيولوجي وتصل به إلى طبيعة انسان جديد ، لابد من تحسين قدراته للوصول به إلى امكانيات تنسجم مع امكانيات الآلة والذكاء الإصطناعي.

94فيلسوف يوناني عاش 470 ق.م - 399 ق.م

95مصطفى كيحل، تحولات مفهوم الإنسان في فلسفة الحداثة وما بعد الحداثة من مأزق انسان التأليه إلى مأزق انسان التشويه ص٥٠١

96 فيلسوف ألماني 1724 - 1804))م

97 فوكو، ميشيل(0991) **الكلمات والأشياء**، ترجمة: مطاع الصفدي، ط١،بيروت:مركز الإنماء القومي، ص٧٥٢

انسان ما بعد الإنسانية: محاولات في تغيير المصير البشري

أدركنا من البداية هدف ما بعد الإنسانية في عملية تعزيز الإنسان، من خلال التدخل في عمليات جسده الحيوية والمساهمة في تحسينها بشكل كبير بحيث يتم تعزيزها بواسطة التكنولوجيا والتكنولوجيا الحيوية، لغاية خلق انسان متمكن عقلياً وجسدياً، والهدف من ذلك هو الوصول به إلى صيغة جديدة وقوية تنسجم مع طبيعة المستقبل الذي باتت ملامحه تتشكل أمامنا بشكل واضح، بالنظر إلى طبيعة العالم الذي نعيش به في حالته المعاصرة، وقوة التكنولوجيا في تنفيذ المهام وتسهيل ممارسات الحياة، بل واندماج الإنسان ذاته في المنظومة التكنولوجيا بحيث أصبحت ضرورة لا يمكن تجاهلها أو الوقوف ضدها.

صحيح أنه ليس من السهل أن يتم تصور انسان ما بعد انساني أي ذلك الكائن المعزز بقدرات عقلية وجسدية عالية، وفعلاً قد نفتقر إلى القدرة على فهم ما سيكون عليه الإنسان بعد الإنسان بشكل حدسي أو ملابسات ساحة اللعب من مخاوف ما بعد الإنسان. علاوة على ذلك ، قد تحد أدمغتنا البشرية من قدرتنا على اكتشاف الحقائق الفلسفية والعلمية. من المحتمل أن يكون فشل البحث الفلسفي في الوصول إلى إجابات صلبة ومقبولة عمومًا للعديد من الأسئلة الفلسفية الكبيرة التقليدية يرجع إلى حقيقة أننا لسنا أذكياء بما يكفي للنجاح في هذا النوع من الاستقصاء. قد تقيدنا قيودنا المعرفية في كهف أفلاطوني ، حيث يكون أفضل ما يمكننا فعله هو وضع نظرية حول «الظلال» ، أي التمثيلات التي يتم تبسيطها بشكل كافٍ ومضغوطة لتلائم داخل دماغ الإنسان.[٩٨]

ان تطور العلوم والتكنولوجيا الحيوية شكل دافعاً بالنسبة لممثلين ما بعد الإنسانية في توظيفها لغايات تعزيز الإنسان، والهدف هو الوصول إلى انسان معزز بيولوجيا وعقلياً بتقنيات ذكية، والسبب هو امكانية التنبؤ بطبيعة المستقبل المنتظر وتطور التقنيات، ففي مقال للبروفيسور نك بوستروم Nick Bostrom [٩٩] يعّرف من خلالها عن عدة تقنيات تظهر بشكل متطور، أشار إلى مفهوم مهم جداً لابد من التعرض له وهو مفهوم التفرد singularityعلماً ان هذا المفهوم لم يظهر حيثاً بل برز عند الفيلسوف راي كروزويل Kurzweil Raymond [١٠٠] في كتابه عصر الآلات الروحية، حيث برز مفهوم التفرد ليعبر عن لحظة ينفرد بها الذكاء الإصطناعي لدرجة يصل من خلالها إلى التفوق على الإنسان، وهو ما عبر عنه بوستروم في تعريفه له حيث قال» قد يتحول العالم تقريبًا إلى ما هو أبعد من التعرف عليه. هذه النقطة الافتراضية تشير إلى التفرد. السبب الأكثر احتمالا لحدوث التفرد هو خلق شكل من أشكال الذكاء الذاتي المعزز بسرعة أكبر من الذكاء البشري. غالبًا ما يرتبط مفهوم التفرد بـ Vernor Vinge ، الذي يعتبره أحد أكثر السيناريوهات احتمالية للمستقبل.»[١٠١]

إن طبيعة العالم المنتظر يحتاج إلى انسان متجاوز، ليس فقط للخطابات التي تضعه في المركز أو تلك التي تفككه عن مركزيته بل أيضاً يتجاوز قدراته البيولوجية الذاتي الجسدية والعقلية، ليستطيع أن يجابه الذكاء الإصطناعي الذي يخضع لحالة من التنبؤ تبرز تفوقه على الإنسان، لذا جاءت ما بعد الإنسانية لتعمل تقديم تعزيز صحي وطبي للإنيان للوصول إلى صيغة انسان ما بعد انساني وفقاً لمواصفات تأتي للوصول بإنسان قادر على صنع القرار من خلال اكتساب مهارة حسابات دقيقة للبيانات يحصل عليها من خلال تعزيز الإتصال التكنولوجي وتضخيم الذكاء بواسطة التعلم عن طريق المواقع الإفتراضية.

وبالتالي ممكن القول أننا بانتظار انسان ما بعد الإنسانية ذلك الوجود الجديد لكائن ما بعد انساني لايعبر عن طبيعة بيولوجية كاملة ولا عقلية كاملة ولا خطابية كاملة، إنه انسان معزز حيث يحتفظ بجزء بسيط من طبيعته الأساسية ويكتمل بطبيعة مضافة تكنولوجية وذكية، وهنا يستوقفنا النظر في انسان ما بعد الإنسانية للسؤال عن الموقف الأخلاقي من آليات التدخل بمصيره البشري وتغييره، خصوصاً في ضوء وجود عدة مفاهيم مرتبطة بالإنسان مثل مفهوم الكرامة والحرية والعدالة والإرادة.

98 Nick Bostrom, The Transhumanist FAQ : A General Introduction, Published by the World Transhumanist Association

99 فيلسوف سويدي (٣٧٩١) م

100 فيلسوف أمريكي (٨٤٩١) م

101 Nick Bostrom, The Transhumanist FAQ : A General Introduction, Published by the World Transhumanist Association

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

يمكن القول أن هذه المفاهيم تكتسب معناها العميق في ضوء الحديث عن الإنسان بطبيعته البيولوجية والعقلية، إلاّا أننا غير قادرين عن الحديث عن هذه المفاهيم بنفس القوة في حالة الحديث عن انسان ما بعد الإنسانية، إلا أنه يمكن القول أن ما بعد الإنسانية حاولت قدر الإمكان الإبقاء على تلك المفاهيم مثل الكرامة، الحرية والعدالة، حيث استطاعت ما بعد الإنسانية أن تبني نموذجاً أخلاقياً وقيمياً لعمليات تعزيز الوجود البشري وتجاوزه، حيث» تؤكد النزعة ما بعد الإنسانية على الضرورة الأخلاقية الملحة لإنقاذ الأرواح ، أو بشكل أدق ، منع الوفيات غير الطوعية بين الأشخاص الذين تستحق حياتهم أن تُعاش.»[١٠٢]

ان عملية تجاوز الإنسان سواء بصورته الخطابية المتعالية أو بجسده الحيوي البيولوجي يثير القلق ويبعث على مخاوف من خلق انسان جديد بهوية لم يتم التعرف إليها من قبل ، وعدم القدرة على التنبؤ الواضح لطبيعة هذا الإنسان الجديد في العالم الجديد ، وأن الإنسان بصورته الحالية سيفنى إلى الأبد ، وأن هذا الإنسان بالذات سيبقى خاضعاً بكل مضامينه إلى سياسات تهدف إلى استغلاله وتطويعه لخدمتها .

على الرغم من الصورة الأخلاقية التي تحاول ما بعد الإنسانية أن تبرزها للتخفيف من القلق حول صورة الإنسان الجديد ، إلا أن هذا لا يمنع من وجود نقد واضح لأهدافها وأن جميع ما تحاول أن تقوم به ما بعد الإنسانية إنما يعود لخدمة النمط الذي تسير به ما بعد الحداثة لتجاوز الحداثة ، وأن هوية الإنسان ستفقد إلى الأبد ، ناهيك عن امكانيات حدوث تأسيس لأيدولوجيات وخطابات جديدة تستغل توظيف الصورة المتجاوزة للإنسان لخدمة مصالحها تحت مسميات التطور والتفوق والتجاوز .

إلا أننا وبالنهاية أمام حقيقة لا يمكن تجاهلها، وهي حضور مستقبل يفوق حدسنا الواضح حوله، والذي يحتاج منا أن نهيئ أنفسنا كبشر لإستقابله وفقاً لمعاييره الجديدة، التطورية والتكنولوجية والمتجاوزة، إلا أنه بامكاننا أن نمتلك أداة وعينا بهذا التطور والتجاوز، بحيث نسلّم إلى فكرة واضحة وهي أن انسان المستقبل ليس انسان اليوم وأنه ليس بإمكاننا أن نفكر بمشكلات المستقبل وقضاياه تبعاً لتصورنا لمشكلاتنا، حيث بات من الضروري أن نشعر بأهمية تحسين قدراتنا كبشر لنستطيع مجابهة المستقبل بتحولاته، وأن المصير البشري لا يقف عند زمن معين، بل يبقى خاضع لصيرورة زمنية لا يمكن تجاهلها بل لابد من احتوائها وفقاً لمبادئ وقيم انسانية لا يمكن لها أن تفنى حيث أنها باقية ببقاء الحياة كفضاء أوسع منا جمعياً.

102 Nick Bostrom, The Transhumanist FAQ : A General Introduction, Published by the World Transhumanist Association

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

BÖLÜM - 2
YAPAY ZEKÂ VE FELSEFE

YAPAY ZEKÂ İLE DİNDARLIĞIN TAHMİNİ[103]

Muhammed KIZILGEÇİT

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı Assoc.
Prof., Atatürk University,
Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion,
Erzurum / Turkey mkizilgecit@atauni.edu.tr

Murat ÇİNİCİ

Bilim Uzmanı, Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı ve Doktora Öğrencisi
, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı
Teacher, Ministry of National Education and PhD Student, Atatürk University,
Institute of Social Sciences, Department of Psychology of Religion,
Erzurum / Turkey mmurat234@hotmail.com- 0 541 250 94 85

Özet

Dindarlık; dini inanç ve öğretilerin çeşitli tutum ve davranışlarla belli zaman ve şartlarda birey, grup ve toplum tarafından yaşantıya aktarılmasıdır. Birey ile Tanrı arasındaki ilişkiyi niteleyen dindarlık, modern zamanda belirli tipolojilere indirgenerek ampirik yollarla incelenmeye başlanmıştır.[104] Pek çok ölçek oluşturulmasına rağmen ülke genelinde ölçeklerde bir bütünlük sağlanamamasından dolayı dindarlık ölçümleri toplumun genelini yansıtamamaktadır.[105] Yapay zekâ, derin öğrenme ve yapay sinir ağları gibi veri madenciliği alanındaki çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Buna bağlı olarak sosyal bilimlerde veri depolarının çoğalması, veri madenciliğinden istifade edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Daha önce yapay sinir ağları ile dini başa çıkma tahmin edilmesine rağmen,[106] zaman serilerinden ileriye dönük tahmin edilmeye dair çalışmalar bulunmamaktadır. Bu araştırmalarda makine öğrenmesi ile YSA kullanılarak tahmine dayalı veriler üretilebilir. Dindarlık meta verileri üzerinden modeller ile daha büyük örneklemler alınarak ileriye dönük detaylı tahmin çalışmaları ortaya konulabilir.

Yapay Zekâ Nedir?

Bilgisayarlar günümüzde birçok alanda kullanılması zorunlu hale gelmiştir. Onlar insanların yaptıkları işleri yapmak ve insan gibi düşünüp işlem yapmaları için uzmanlar tarafından programlanmıştır. Akıllı ve düşünüp karar alan makineler ortaya çıkmıştır. Olaylar ile ilgili karar alabilen akıllı makineler aynı zamanda olaylar arasındaki sebep sonuçları da analiz edebilecek yeterliliktedir. İçinde birçok verinin bulunduğu ve insan aklının kolaylıkla çözümlemesi mümkün olmayan durumları, bilgisayarlar belli algoritmalar ile rahatlıkla yapabilmektedir. Milyonlarca veri içerisinden, birbiriyle ilişkili anlamlı modellemeler yapabilecek makinelere sahibiz.

---

103 Bu bildiride "Kızılgeçit, Muhammed – Çinici, Murat – Tuysuz, Esra. "Religiosity Prediction by Gender with Artificial Intelligence in 2020-2025 in Turkey / journal of ilahiyat researches 56 (December 2021/2): 283-307. doi: 10.29288/ilted.993560" çalışmanın verileri kullanılmıştır.

104 Necdet Subaşı, "Türk(iye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler", *İslâmiyât* 5/4 (2002), 17.

105 Mehmet Erkol, "Türkiye'de Dini Hayatı Anlamlandırmak: Dindarlık Olgusu ve Dindarlığın Ölçülmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/2 (08 Şubat 2016), 132.

106 Muhammed Kızılgeçit - Murat Çinici, "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Bireylerin Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Tahmini", İlahiyat Tetkikleri Dergisi 54 (31 Aralık 2020), 60.

Tüm bu üstün zekalı işlemlere yapay zekâ diyebiliriz. Başka bir deyişle yapay zekânın, makinelerin veriden bir şeyler öğrenmek için algoritmalar kullanma ve insanların yaptığı gibi karar verirken öğrendiklerinden faydalanma becerisi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak insanların aksine yapay zekâ ile çalışan makineler, mola vermeye veya dinlenmeye ihtiyaç duymadığı gibi muazzam miktarda veriyi analiz de edebilirler. Yine aynı işleri yapan makinelerin hata oranı, insan emsallerine göre hatırı sayılır boyutta daha azdır. [107]

Yapay Sinir Ağları Nedir?

Yapay sinir ağları (YSA), insan beyninin özelliklerinden olan öğrenme yolu ile yeni bilgiler türetebilme, yeni bilgiler oluşturabilme ve keşfedebilme gibi yetenekleri herhangi bir yardım almadan otomatik olarak gerçekleştirmek amacı ile geliştirilen bilgisayar sistemleridir. Bu yetenekleri geleneksel programlama yöntemleri ile gerçekleştirmek oldukça zor veya mümkün değildir. O nedenle, yapay sinir ağlarının, programlanması çok zor veya mümkün olmayan olaylar için geliştirilmiş adaptif bilgi işleme ile ilgilenen bir bilgisayar bilim dalı olduğu söylenebilir.[108] YSA bu makine öğrenmesi alanında geliştirilmiş olan uygulamalardan biridir. Örnek verileri kullanılarak genel yargılar veya sonuçlar üretilmeye çalışılır. Uygulamacı tarafından bilgisayarda kurulan ağa sadece eldeki örnekler verilir, başka bilgi verilmeden bu örnekler ile sonuçlara bakarak ağın öğrenme işlemini gerçekleştirmesi istenir. Ağ kendi sistemini kullanarak öğrenmeyi gerçekleştirir daha sonra ki aşamada ise hiç görmediği örnekler için öğrendiği bilgileri kullanarak çözüm ya da sonuç üretir. Bunu sınav sistemine benzetebiliriz. Örneğin, bir öğretmen dersi anlatır, örnekler çözer, etüt yapar ve böylece öğrencilerin öğrenmesini sağlar. Daha sonra öğrenmenin gerçekleşip gerçekleşmediğini görmek için daha önce çözmediği benzer sorulardan sınav yapar. Öğrenciler iyi öğrendiler ise soruları rahatlıkla çözebileceklerken, öğrenmedilerse yöneltilen soruları uygun şekilde çözemeyeceklerdir.[109] İnsan beyninin çalışma mekanizmasını taklit etmeye çalışan bu sistemler, her ne kadar günümüz teknolojisinin ürettiği, birim işlem zamanı nanosaniyeler mertebesinde olan silikon lojik kapılar ile gerçeklenebilseler de insan beyninin birim işlem zamanı milisaniyeler mertebesindeki nöronlarının toplu biçimde ele alındıklarındaki işlevselliklerinden çok uzakta kalırlar. Yapay sinir ağları, karar hızı açısından insan beyni ile yarışabilecek aşamayı henüz kat edememiş olmalarına rağmen, karmaşık eşleştirmelerin hassas bir biçimde gerçekleşebilmesi ve yapısal gürbüzlüğe sahip olmaları nedeniyledir ki gün geçtikçe uygulama alanları genişlemektedir.[110]

YSA'nın Avantajları ve Geleneksel Yöntemlerden Farkları Nedir?

YSA'nın avantajlı ya da güçlü yönlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

YSA, yaşanan gerçek problemlerin birçoğunun çözümünde kullanılır.

Çözülmesi zor olan problemlere en bilinmedik zamanlarda bile çözüm üretebilir.

İstatistik veya benzeri teknikler için gerekli olan veri ile ilgili varsayımları yoktur.

---

107 Lasse Rouhiainen, *Yapay Zekâ: Geleceğimizle İlgili Bugün Bilmeniz Gereken 101 Şey*, çev. Toprak Deniz Odabaşı (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2020), 3.

108 Ercan Öztemel, *Yapay Sinir Ağları* (İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2012), 29.

109 Fatma Sönmez Çakır, *Yapay Sinir Ağları Matlab Kodları ve Matlab Toolbox Çözümleri* (Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 4.

110 Önder Efe - Okyay Kaynak, *Yapay Sinir Ağları ve Uygulamaları* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2000), 1.

Makine öğrenmesi yapabilir.

Doğrusal olan veya olmayan çoklu giriş ve çoklu çıkışlı sistemleri kolaylıkla modelleyebilir.

Kategorik veya sürekli veriler ile kullanılabilir.

Geleneksel yöntemlerin bilgi işleme mantıklarından farklı şekilde bilgiyi işler.

Değişkenlerin dönüşümlerini otomatik olarak yapabilir. Yaygın kullanım alanları bulunmaktadır.

Ağ, daha önce hiç görmediği örnekler üzerinden bilgi üretebilir. Eksik, gürültülü veya hata içeren veri setlerinde kullanılabilir. Ağın sahip olduğu ağırlık değerleri ne kadar doğru belirlenirse ağın performansı da o kadar yüksek değerlerde olur.

Bilgi ağın geri kalanlarına da dağıtılmış olduğundan ağırlıklardan birinin kaybolması ağın çalışmasını etkilemez.

Gözlem sayısının az olduğu zamanlarda da diğer modellere göre iyi sonuçlar verir.

Çözümlerinin yapılması için kullanılacak program sayısı çoktur ve her geçen gün sayıları artmaktadır.

Mimarisinin benzediği bu modellere göre YSA, var sayımları olmayan bir sistemdir. Doğrusallık, bağımsızlık vs. varsayımları ya da ön şartları yoktur.

YSA özellikle doğrusal olmayan zaman serilerinin tahmininde göstermiş olduğu başarı sayesinde zaman serilerinin tahmini için çok kullanılmıştır. YSA'lar herhangi bir ön bilgiye gerek duymadan hem doğrusal hem doğrusal olmayan modelleme yaparak tahminlemeyi gerçekleştirebilir ve bu nedenle diğer modelleme yöntemlerine göre daha esnektir.[111]

YSA'nın İşlem Basamakları Nelerdir?

YSA işlemlerinin adımları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Adım 1: Problemin tanımlanması

Adım 2: Problem ile ilgili değişkenlerin belirlenmesi

Adım 3: Verilerin toplanması

Adım 4: Verilerin ön işlemden geçirilmesi

---

111 Guoqiang Zhang vd., "Forecasting with artificial neural networks:: The state of the art", *International Journal of Forecasting* 14/1 (1998), 35-62; Michael A. Berry - Gordon S. Linoff, "Mastering Data Mining: The Art and Science of Customer Relationship Management", *Industrial Management & Data Systems* 100/5 (2000), 245-246; Zekai Şen, *Yapay Sinir Ağları İlkeleri* (İstanbul: Su Vakfi Yayınları, 2004); Ramesh Sharda - Rajendra Patil, "Connectionist approach to time series prediction: An empirical test", *Journal of Intelligent Manufacturing* 3/ (1992), 317-323; Nermin Şarlak, *Evaluation and modeling of streamflow data: Entropy medhod, autoregressive models with asymetric innovations and artificial neural networks* (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / İnşaat Mühendisliği Bölümü, Doktora Tezi, 2005); Jack V. Tu, "Advantages and disadvantages of using artificial neural networks versus logistic regression for predicting medical outcomes", *Journal of Clinical Epidemiology* 49/11 (1996), 1225-1231; Çakır, *Yapay Sinir Ağları Matlab Kodları ve Matlab Toolbox Çözümleri*; Clark Hu, *Advanced tourism demand forecasting: Artificial neural network and Box -Jenkins modeling* (USA: Purdue University,Marketing, Economics, Recreation, Artificial intelligence, Doktora Tezi, 2002); Öztemel, *Yapay Sinir Ağları*, 207. {\\i{}Journal of Intelligent Manufacturing} 3/ (1992

Adım 5: Sinir ağının tasarlanması (Ağın yapısı ve öğrenme kuralı seçilmesi, Eğitim ve Test Setlerinin Oluşturulması)

Adım 6: Ağın eğitilmesi (Yapay Sinir Ağı Mimarisi)

Adım 7: Ağın geçerliliğine bakılıp hata tespitinin yapılması.[112]

Verilerin analizinde çok paradigmalı sayısal hesaplama yazılımı ve dördüncü nesil programlama dili olan Matlab kullanılmıştır. Yapay sinir ağları tahmini için birçok alternatif programlar vardır. Matlab R2017b programında "Neural Network Time Series" aracı ile tahmin yapılmıştır. Ayrıca ilişki kurulması için IBM SPSS 22 paket programı kullanılmıştır.

İşlem Basamakları

Normalize edilen değerler import edildi.

Numeric matrix tablosuna "uygulama yılı" input, bayan ve erkek yetişkin ile kız erkek öğrenci puanları target olarak tanımlandı.

Normalize edilen değerlerin tamamı transpose yapıldı.

Uygulama yılında ek olarak 2020, 2021, 2022, 2023, 2024 ve 2025 yılları tahmin edilebilmesi için ayrı ayrı analize tabi tutuldu. Önce 2020 yılı dindarlık puanları anlamlı bir regresyon değeri ile tahmin edildi. Daha sonra 2021 yılı aynı şekilde tahmin edilerek 2025'e kadar tahmin yapıldı.

Elde edilen gerçek ve tahmini değerlerin tamamına göre cinsiyetler arasında ki ilişkinin korelasyonu hesaplandı.

BULGULAR

Öğrencilere Ait Bulgular

Yapay sinir ağlarına ait bir girdi (zaman) ve iki çıktı (erkek-kız öğrenci dindarlık normalizasyonlu ortalama puanlar) verisi tanımlanmıştır. Sistematik derleme yöntemiyle toplanan verilerin normalize edilmesinin ardından erkek ve kız öğrencilerin 1995/2019 yılları arası gerçek dindarlık puanları ile Yapay Sinir ağlarıyla erkek ve kız öğrencilerin 2020/2025 yıllarına ait tahmini dindarlık puanları elde edilmiştir. Bu sonuçlar Grafik-1 ve Grafik-2'de gösterilmektedir.

112 Hu, *Advanced tourism demand forecasting: Artificial neural network and Box -Jenkins modeling*, 137; Çakır, *Yapay Sinir Ağları Matlab Kodları ve Matlab Toolbox Çözümleri*, 32; Burak Çelik, *Yapay sinir ağları metodolojisi ile zaman serisi analizi : Teori ve uygulama* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Ekonomi Bölümü / Ekonometri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 96.

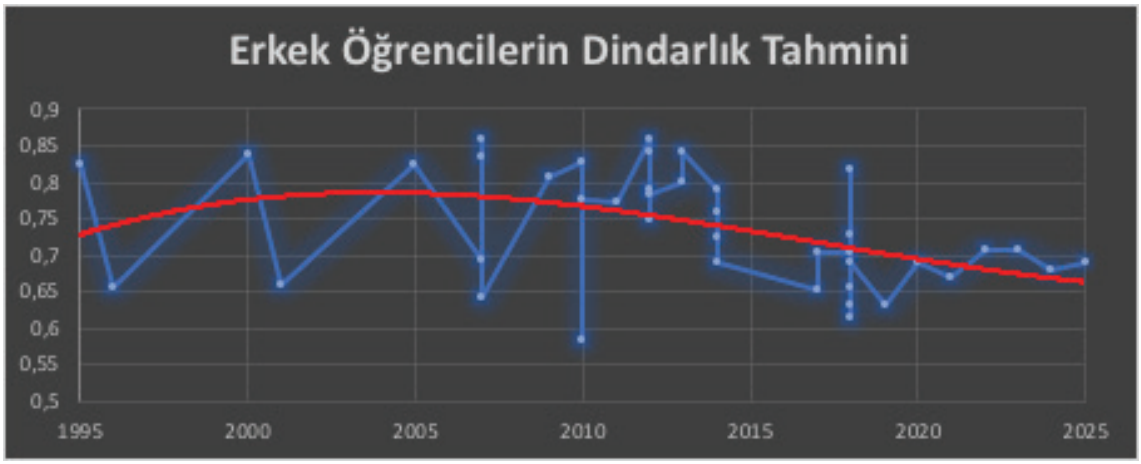

Grafik 1. Erkek Öğrencilerin Dindarlık Puanları

Grafik 1'de erkek öğrencilerin normalize edilen dindarlık ve tahmin edilen puanları birlikte görselleştirilmiştir.

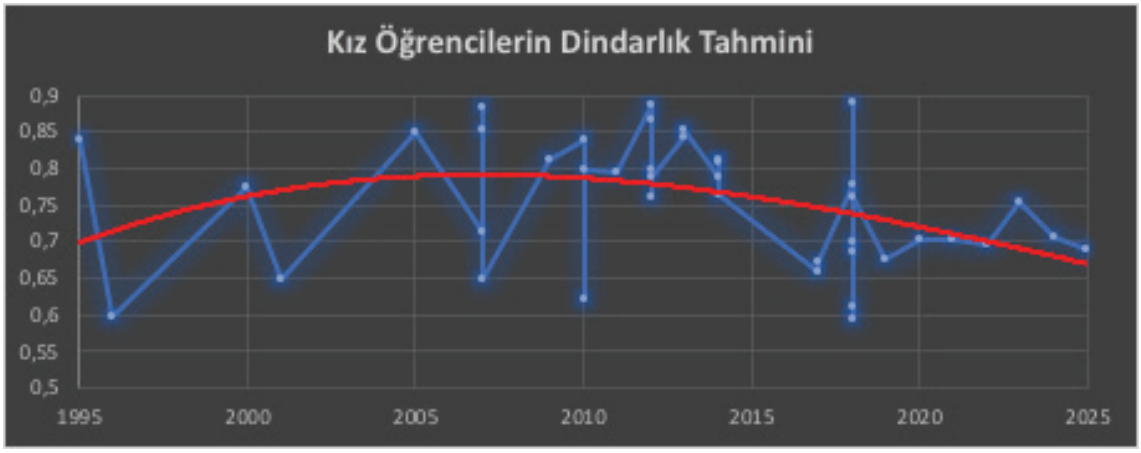

Grafik 2. Kız Öğrencilerin Dindarlık Puanları

Grafik 2'de kız öğrencilerin Normalize edilen dindarlık ve tahmin edilen puanları birlikte görselleştirilmiştir.

Yetişkinlere Ait Bulgular

Yapay sinir ağlarına ait bir girdi (zaman) ve iki çıktı (erkek-kız yetişkin dindarlık normalizasyonlu ortalama puanlar) verisi tanımlanmıştır. Sistematik derleme yöntemiyle toplanan verilerin normalize edilmesinin ardından erkek ve kadın yetişkinlerin 1998/2019 yılları arası gerçek dindarlık puanları ile Yapay Sinir ağlarıyla erkek ve kadın yetişkinlerin 2020/2025 yıllarına ait tahmini dindarlık puanları elde edilmiştir. Bu sonuçlar Grafik-3 ve Grafik-4'de gösterilmektedir.

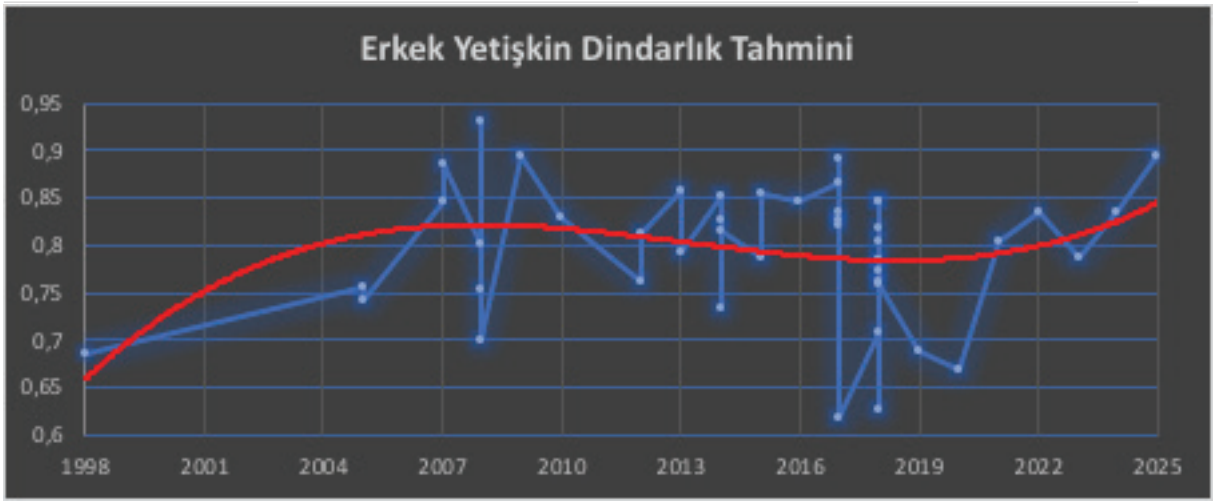

Grafik 3. Yetişkin Erkeklerin Dindarlık Puanları

Grafik 3'de yetişkin erkeklerin normalize edilen dindarlık ve tahmin edilen puanları birlikte görselleştirilmiştir.

Grafik 4. Yetişkin Kadınların Dindarlık Puanları

Grafik 4'de yetişkin kadınların normalize edilen dindarlık ve tahmin edilen puanları birlikte görselleştirilmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Ortaöğrenim (lise) ve lisans düzeyindeki erkek öğrencilerden elde edilen dindarlık puanlarının yıllara göre değişimine bakıldığında 1995 yılından 2005'li yıllara kadar bir yükselme, ardından 2019 yılına kadar bir düşüşün gerçekleştiği görülmektedir. 2020 ve 2025 yılları arası tahmini puanlara bakıldığında büyük bir değişimin olmayacağı yönünde yorumlanabilir. Ancak 90lı yıllardan 2025'e kadar ki tüm zaman süreci göz önüne alınırsa dindarlık düzeyinde bir düşüşün olduğu söylenebilir. Ortaöğrenim ve lisans düzeyindeki kız öğrencilerden elde edilen dindarlık puanlarının yıllara göre değişimine bakıldığında 1995 yılından 2005'li yıllara kadar bir yükselmeden sonra düşüşün başladığı görülmektedir. 2020 ve 2025 yılları arası tahmini dindarlık

puanlarının azaldığı yönünde olduğu görülmektedir. Ancak 90lı yıllardan 2025'e kadar ki tüm zaman süreci göz önüne alınırsa dindarlık düzeyinde bir düşüşün olduğu söylenebilir.

Erkek yetişkinlerden elde edilen dindarlık puanlarının yıllara göre değişimine bakıldığında 1998 yılından 2008'li yıllara kadar bir yükselmeden sonra 2018 yılına kadar düşüşün olduğu ve sonrasında ise yükselişin başladığı görülmektedir. 2020 ve 2025 yılları arası tahmini dindarlık puanlarının arttığı görülmektedir. 90lı yıllardan 2025'e kadar ki tüm zaman süreci göz önüne alınırsa dindarlık düzeyinde önemli bir yükseliş olduğu söylenebilir. Bayan yetişkinlerden elde edilen dindarlık puanlarının yıllara göre değişimine bakıldığında 1998 yılından 2020'li yıllara kadar sürekli bir yükselişin olduğu görülmektedir. 2020 ve 2025 yılları arası tahmini dindarlık puanlarının önemli düzeyde arttığı yönünde olduğu görülmektedir. 90lı yıllardan 2025'e kadar ki tüm zaman süreci göz önüne alınırsa dindarlık düzeyinde önemli bir yükselişin olduğu söylenebilir.

Hökelekli'ye göre ergende, dinî inançların anlamını ve dinî gerçeklerin mahiyetini zihinsel olarak anlama ve bunları yaşanan hayatla bağdaştırma isteği uyanır. Ancak bu süreç ergen açısından birçok problemi de beraberinde getirir.[113] Nitekim ülkemizde yapılan geniş katılımlı bir araştırmaya göre dindarlık hissinde, yaş grupları arasında gençler "ne dindar ne değilim" eğilimindeyken, yaş yükseldikçe bu ifade yerini "oldukça dindarım" a bırakmıştır.[114] Dijitalleşme, internet kültürü, sosyal medyanın yaygınlaşması, fenomen olma eğilimi, kamusal alanda görünmek için aracılara ihtiyaç duymadan facebook, instagram, twitter, youtube gibi platformlarda kolayca yer alınması, bilgiye ulaşmak için arama motorlarının akıllı sonuçlar üretebilmesi, sanal eğitimle birlikte geleneksel öğrenme kanallarının tekelliğini yitirmesi gibi birçok durum gençlerin içinde bulundukları dönemde belirgin durumlardır. Dinin öğrenme sürecinde kitle iletişim araçlarının yadsınamayacak bir etkisi vardır.[115] Birçok araştırmaya göre ergenlik dönemi şüphe etme yaşıdır.[116] Şüphe etmek ise inanmayı doğurur. Çünkü sağlıklı bir insan şüpheler ile hayatını devam ettiremez. Dolayısıyla gençler arasında yıllara göre şüphenin artması aynı dönem içerisinde dindarlığın azalmasına sebep olurken, sonraki evrelerde daha yüksek dindarlaşma eğilimini doğuracağı söylenebilir. Dindarlığın azalması bizi "Türkiye gençleri sekülerleşiyor." sonucuna götürmez. Nişancı ve Aysan'a göre zamanla toplumun genel olarak dindarlık seviyesinin azalıp azalmadığını görebilmek ya da yaşlanmayla birlikte dindarlığın ne şekilde değiştiğini tespit edebilmek için, bireylerin hayatlarının

113 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 267-271.

114 *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 239."page":"1-293","-publisher":"Diyanet İşleri Başkanlığı","publisher-place":"Ankara","title":"Türkiye'de Dini Hayat Araştırması","URL":"https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/340/ekutuphane3.5.1.2.15.pdf?sequence=1&isAllowed=y","accessed":{"date-parts":[["2021",5,6]]},"issued":{"date-parts":[["2014"]]},"locator":"239"}],"schema":"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}

115 Fatih Kandemir, "Ekolojik Kuram Bağlamında Dinî Gelişim Psikolojisi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/3 (15 Aralık 2018), 1449.

116 Antoine Vergote, "Ergenlikte Din", çev. Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1981), 589.

farklı evrelerindeki dindarlık seviyelerinin ölçüldüğü, panel verilere ihtiyaç vardır.[117] .[118] Ülkemiz gençlerinin yıllar içerisinde dindarlıktaki azalma eğilimini kurumsal dindarlığa bir tepki olarak açıklayabilir miyiz? Şöyle ki hem çocukluk hem yetişkinlik arasındaki ergen, bir taraftan geleneği korumaya öte taraftan reddetmeye meyillidir.[119] Değerleri sorgulayan ama onları zaman zaman yücelten yetişkinlik öncesi ergen, karşılaştığı seküler, profan ve pozitivist hayat tercihlerinin etkisiyle dinin kurumsallaşmasına tepki veriyor olabilir. Ancak kurumsala tepki gösteren gencin yetişkinlikteki din anlayışı ile ilgili bireysel dindarlık eğilimi gösterdiği söylenebilir. Bu durum ise bizi sonraki evrelerde dindarlığın artması sonucuna götürebilir.

Genel olarak bakılınca dindarlık düzeyinin yetişkinler arasında yükseldiği söylenebilir. Peki bu yükselişin sebepleri nelerdir? Alandaki çalışmaların ekserisi kadın dindarlığının üstünlüğü üzerinedir. Türk toplumu ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok alanda Batı'nın etkisiyle köklü değişimler yaşamıştır. Değişen tüketim anlayışı ve tüketim kültürünün hâkimiyeti ile İslam inancının hâkim olduğu Türk toplumunda daha önceleri kanaatkârlığın bir erdem, aşırı tüketimin ise israf olarak görülmesi anlayışı yerini tüketim anlayışına hatta bu tüketim anlayışı ile var olma duygusuna bırakmıştır.[120] . Okumuş, ABD'de inançsız olduğu halde maneviyata önem veren, kendilerini Rumi olarak tanımlayıp mesnevi kitabı okuyan bireylerin varlığından bahseder. "Görünmeyen dinsizlik" gibi bir ihtimalin olabileceğini ve bu durumun yetişkinler arasında daha fazla yaygın olabileceğini ifade etmektedir. Dinsizliği gizleme düzeni bozmak, insanların huzurunu kaçırmak istememeleriyle de açıklanabilir. Toplum içinde yaşamanın, aile sahibi olmanın manevi olmayı gerektirdiği söylenebilir. Buna ilaveten dinsizlikte bir din olarak kabul edilebilir. Dünya nüfusunun %12,7'si kendisini dinsiz olarak tanımlamıştır.[121] Dinsiz olduğu halde dini eylemleri olan ve bunu gerçekleştiren bireylerin var olduğu bilinmektedir.[122] Bu bireyler gerçekten maneviyatsız mıdır? veya dindar değil midir? Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmaların yetersiz olması sebebiyle yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özetle bu verilerden hareketle "Türkiye dindarlığı" diye bir tipolojiden bahsedilebilir mi? Bu sorunun cevabı için geniş katılımlı hem nicel hem nitel araştırmalara ihtiyaç vardır.

Yapılan bu çalışma ile din psikolojisi alanında, yapay sinir ağları kullanılarak kısa zamanda ve başarılı sonuçlar alınabileceği görülmüştür. Uygun algoritmaların seçilmesi ve mevcut veriye ek olarak diğer dindarlık çalışmalarındaki verilerin kullanılması, dolayısıyla ağın bu verilerle eğitilmesi, daha güvenilir sonuçların alınmasını sağlayacaktır. Yapay sinir ağları, din psikolojisi, din sosyolojisi ve din eğitimi alanlarda ön görülerde bulunarak, alanda yeni araştırma sahalarının açılmasını sağlayabilir. Yapay sinir ağlarında bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenin tahmini, verilerin zamana göre dağılımı üzerinden başka bir zaman diliminin (sadece gelecek zaman değil, geçmiş veya aradaki kayıp zaman) tahmini, sayıca çok olan büyük verilerden (big data) hareketle sınıflandırma ve kümeleme çalışmaları yapılabilir.

---

117 Zübeyir Nişancı - Ümmügülsüm Aysan, "Türkiye'de Sosyodemografik ve Sosyokültürel Göstergelere Göre Dindarlık Seviyeleri", *İstanbul University Journal of Sociology* 39/2 (2019), 321.

118 Asım Yapıcı, "Şüphe ve İnanç Kıskacında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları", *İlahiyat Akademi* 12 (2020), 3.

119 Vergote, "Ergenlikte Din", 586.

120 Gulnihal Topay - Ramazan Erdem, "Türkiye'de Tüketim Kültürünün Gelişimine Dair Kavramsal Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 35 (31 Aralık 2019), 178.

121 *Religions* (2000).

122 Ejder Okumuş, "Görünmeyen Dinsizlik", *Ankara* (01 Nisan 2021).

KAYNAKÇA

Berry, Michael A. - Linoff, Gordon S. "Mastering Data Mining: The Art and Science of Customer Relationship Management". *Industrial Management & Data Systems* 100/5 (2000), 245-246. https://doi.org/10.1108/imds.2000.100.5.245.2

Çakır, Fatma Sönmez. *Yapay Sinir Ağları Matlab Kodları ve Matlab Toolbox Çözümleri*. Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Basım., 2019.

Çelik, Burak. *Yapay sinir ağları metodolojisi ile zaman serisi analizi : Teori ve uygulama*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Ekonomi Bölümü / Ekonometri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Efe, Önder - Kaynak, Okyay. *Yapay Sinir Ağları ve Uygulamaları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2000.

Erkol, Mehmet. "Türkiye'de Dini Hayatı Anlamlandırmak: Dindarlık Olgusu ve Dindarlığın Ölçülmesi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/2 (08 Şubat 2016), 131-161. https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil/562778

Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

Hu, Clark. *Advanced tourism demand forecasting: Artificial neural network and Box -Jenkins modeling*. USA: Purdue University,Marketing, Economics, Recreation, Artificial intelligence, Doktora Tezi, 2002.

Kandemir, Fatih. "Ekolojik Kuram Bağlamında Dinî Gelişim Psikolojisi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/3 (15 Aralık 2018), 1433-1456. https://doi.org/10.18505/cuid.439628

Kızılgeçit, Muhammed - Çinici, Murat. "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Bireylerin Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Tahmini". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 54 (31 Aralık 2020), 45-65. https://doi.org/10.29288/ilted.774693

Nişancı, Zübeyir - Aysan, Ümmügülsüm. "Türkiye'de Sosyodemografik ve Sosyokültürel Göstergelere Göre Dindarlık Seviyeleri". *İstanbul University Journal of Sociology* 39/2 (2019), 303-328. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/710024

Okumuş, Ejder. "Görünmeyen Dinsizlik". *Ankara*. Yayın Tarihi 01 Nisan 2021. https://www.youtube.com/watch?v=jgQ6LBPfQqc

Öztemel, Ercan. *Yapay Sinir Ağları*. İstanbul: Papatya Yayıncılık, Üçüncü Basım., 2012.

Rouhiainen, Lasse. *Yapay Zekâ: Geleceğimizle İlgili Bugün Bilmeniz Gereken 101 Şey*. çev. Toprak Deniz Odabaşı. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2020.

Sharda, Ramesh - Patil, Rajendra. "Connectionist approach to time series prediction: An empirical test". *Journal of Intelligent Manufacturing* 3/ (1992), 317-323. https://doi.org/10.1007/BF01577272

Subaşı, Necdet. "Türk(iye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler". *İslâmiyât* 5/4 (2002), 17-40.

Şarlak, Nermin. *Evaluation and modeling of streamflow data: Entropy medhod, autoregressive models with asymetric innovations and artificial neural networks*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / İnşaat Mühendisliği Bölümü, Doktora Tezi,

2005.

Şen, Zekai. *Yapay Sinir Ağları İlkeleri*. İstanbul: Su Vakfi Yayınları, 2004.

Topay, Gulnihal - Erdem, Ramazan. "Türkiye'de Tüketim Kültürünün Gelişimine Dair Kavramsal Bir İnceleme". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 35 (31 Aralık 2019), 162-183. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/603390

Tu, Jack V. "Advantages and disadvantages of using artificial neural networks versus logistic regression for predicting medical outcomes". *Journal of Clinical Epidemiology* 49/11 (1996), 1225-1231. https://doi.org/10.1016/S0895-4356(96)00002-9

Vergote, Antoine. "Ergenlikte Din". çev. Erdoğan Fırat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1981), 583-592. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/769/9774.pdf

Yapıcı, Asım. "Şüphe ve İnanç Kıskacında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları". *İlahiyat Akademi* 12 (2020), 1-44. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilak/798713

Zhang, Guoqiang vd. "Forecasting with artificial neural networks:: The state of the art". *International Journal of Forecasting* 14/1 (1998), 35-62. https://doi.org/10.1016/S0169-2070(97)00044-7

Religions (2000). http://www.adherents.com/Religions_By_Adherents.html

Türkiye'de Dini Hayat Araştırması. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014. https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/340/ekutuphane3.5.1.2.15.pdf?sequence=1&isAllowed=y

YENİ DÜNYA MİTİ: BİLİM KURGU-SİBERPUNK

Eyüp Can EKİNCİ
Öğretim Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Dil Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi, E-posta: e.canekinci25@gmail.com

Özet

Transhümanizm ve Yapay Zekâ'ya dair olgular, post-modern düşüncenin doğuşuyla varlık sahasına girmiş bulunsa da, insanlığın bilinçaltında her zaman yer edinen mitolojik temellere dayanır. Grek mitolojisinde üst-anlatı örneği olan Prometheus'un tanrılardan *thecne*'yi çalarak insanlara vermesi sonucunda, insanın tanrı karşısında özerkleşme süreci başlamış oldu. Mitolojik bilinçaltına sahip olan, tanrıyla insan arasındaki mesafeyi konumlandıramayan Batı uygarlığı, moderniteyle birlikte kendini aşma, sınırların ötesine geçme ve insanı tanrılaştırma sürecini hızlandırdı. Gılgamış destanında "ölümsüzlük" için yolculuğa çıkan ve tanrı-insan özelliği olan bir kahramanın hikâyesi anlatılır. İlk çağ anlatıları üzerinden şahit olduğumuz kendini aşma yolculuğu, "mekanik evren tasavvuru" ile birlikte insan gücünün makinelere devredilmesine sebep oldu, ardından otomatların söz sahibi bir dünya tasarısına ulaştı. Üst insan "yaratma" pahasına geliştirilen makineler, otonom özelliği olan robotlar, bilimkurgu ve siperpunk türlerindeki yapıtlar; "dünya yeni bir mitolojik evreye mi veriliyor" sorusunu gündeme getirmektedir. Batı düşüncesinin insan hakkında kusurlu kavrayışları, büyük problemlere sebep olmuştur. Kişiyi sadece biyolojik, fizyolojik ve mekanik bir varlık olarak tanımlayan Marksçı-Darwinci yaklaşımların kusursuz insan oluşturma kaygısı, yeni bir türe evrilme sürecinde yapı taşlarını döşemektedir: Mutlu olmak için daima çalışan ve üreten, mekanik işleyişe enerjisi ile katkıda bulunan makine insan türü. Bu bağlamda çalışmamız, Siberpunk ve Bilimkurgu anlatılarının Yapay Zekâ teknolojisine katkısını tartışma ve bu teknolojinin tesiri altında edebiyatın evrilme sürecine cevap verme amacı taşımaktadır. Bahse konu yaptığımız inceleme, ayrıca şu sorulara cevap vermeye çalışacaktır:

Bugün bir gurup azınlığın elinde bulunan ve zaaflarıyla tartışılan Yapay Zekâ teknolojisi, imkâna dönüştürülebilir mi?

Emaneti yüklenmiş ve "Halife" sıfatıyla yeryüzüne indirilmiş insanın Yapay Zekâ ile imtihanı nasıl olmalıdır? Müslüman yazarın meydana getirdiği eserlerle bu teknoloji, insanlığa hizmet sunan bir araca dönüşebilir mi?

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, Yapay Zekâ, Siberpunk

Abstract

Although the dairy facts to Transhumanism and Artificial Intelligence dominate all circles related to the creation of post-modern thought, the time-based foundations of human consciousness are based. Students from Promethesneus, one of the students in the Greek game, became candidates. Western civilization, which has a mythological subconscious and cannot position the relationship between human and human, you will be able to get used to it with modernity. In the epic of Gilgamesh, the story of a hero who is shown for "immortality" and who has god-human characteristics is told. The narratives of the first age, together with the "mechanical conception of the universe", reached the transfer of humans to machines, and vending machines reached the design of a world. Machines, autonomous feature robots, Science fiction

and cyperpunk genre works at the expense of superhuman "creation"; It is covered by "The world is in a new mature phase". Western thought's conceptions of man have caused greatness. The fact that the person fully, and mechanically within the Marxian-Darwinian as a person, is all related to man, is laid down in a kind of evolutionary process: working and machine to work to be happy, mechanical design-in Darwinian, related to a new human species. This study is for the purpose of answering Cyberpunk and Science fiction narratives to use artificial Intelligence software and for my evolution to benefit from this benefit.

Our review will also try to answer the following questions:

1. Can Artificial Intelligence technology, which is in the hands of a group of minorities and discussed with its weaknesses, be turned into a possibility?

2. How should a person who has been entrusted with his trust and was sent down to earth as the "Caliph" be tested with Artificial Intelligence? Can this technology turn into a tool that serves humanity with the works created by the Muslim author?

Keywords: Transhumanism, Artifical Intelligence, Cyberpunk

"İzle bakalım,
akrabam olan yılandan kalma o eski özdeyişi,
ödersin elbet günün birinde korkuyla,
tanrıya benzemenin bedelini."
(Goethe)

Giriş

Sanat ve edebiyat eserleri, kendi toplumlarının ruhunu yansıtır. Teleolojik evren tasavvurunun etkin olduğu bir dünyada sanatın ve edebiyatın oluşum süreci, toplumun dinî/gnostik normlarıyla uzlaşı hâlindedir. Rönesans ile devam eden süreçte, mekanik evren tasavvurunun, teleolojik evren tasavvurunu geride bırakmış olması, sanat ve edebiyatın form değişikliğine uğramasına sebep olmuştur. Sanayileşen dünyada, sınıflaşmanın ve makinenin toplum hayatında aldığı hâl, Marksist estetiğin doğumuna, maddeci bir sanat formu kurulmasına yol açmıştır.

Skolastik düşüncenin terk edilmesiyle birlikte Rönesans sanatının doğmuş olması -hümanizmin üst-dil olarak söyleme kavuşması- insanın sadece maddi bir varlık olarak kavranmasına ve merkezî bir konuma yerleşmesine sebep olmuştur. Sözgelimi Leonardo Da Vinci'nin Monalisa tablosu, insan bedenine doğrudan *bakış*ın bir neticesi olarak *perspektif*i öne çıkarıyordu. Bu durum, insanın evrendeki üç boyutlu suretinin öne çıkarıldığı bir dünya tasavvurunu, aynı şekilde mutlak olanın *görüntü*ye hapsedildiği durumu ortaya çıkarmıştır. 20. yüzyılda sibernetiğin bulunması, *görecilik* kavramının kabulüne, akabinde gelişen post-modern söylemlerin sanatı farklı bir boyuta taşıdığına şahit olmaktayız.

Paul Virilio'nun modern sonrası dünyayı aşırılıkların çağı şeklinde tanımlaması, kendisinden beklenilen sınırların ötesine geçen bilimin son yüzyıldaki faaliyetleri ile ilgilidir: "*Robotik veya genetik zekâ alanlarında sınır performanslar yolunda koşan bu yarış, farklı bilim alanlarını "bilim sonrası aşırılık" yoluna sürüklemekte ve bu yolda bilim bütün akıl ve mantığını kaybetmektedir.*"[123] Aşırılıklar çağına gönderme yaparken, aşırılık bilimi söyleminden

hareket eden yazar, bu tespitiyle sanat ve edebiyatın da aşırılıklarını konuşmaya imkân verir. Post-modern düşüncenin doğuşu ile birlikte, klasik ve modern formlarda üretilen sanat eserlerinin kırılmaya uğradığı, dönemlerinin ruhunu temsil eden eserlerin, çağın sunduğu imkânlardan beslenerek kurgulandığı gerçeği, Bilim Kurgu ve Siberpunk'un oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Modern Dünyanın Mitleri

Rönesans düşünürü Frances Bacon'ın Ütopya Üçlemesi'nde denediği yeni kurgulama tekniği, Post-modern evrede bugün yazılan bilimkurgu türünün kaynağını oluşturabilir. 1626'da yazıldığı tahmin edilen Yeni Atlantis, Bacon'ın -Batı düşüncesi özelinde- gelecekle ilgili "tasarı"larını içeren önemli bir romandır; modernitenin tanrı, insan ve tabiat yaklaşımının, "doğanın efendisi ve hâkimi olma" güdüsünün ve yeni bir dünya kurma kaygısının özeti durumundadır. Bacon'ın *Novum Organum Scienttarum* başlıklı eserinin 3. aforizması şöyledir: "*Nedenler konusunda cehalet sonuç almayı, etkili olmayı engellediği için bilgi ile insan kudreti aynı şeydirler. Çünkü doğa boyun eğdirilerek denetim altına alınır ve teorik felsefede neden olarak yer alan şey, pratik felsefede yasaya dönüşür.*" Bilgi ve güç arasında sabit bağlantı kurarak insan ve doğanın üzerinde denetim kurma çabası, doğru bilgiye ulaşma aracı olarak deney ve gözlemin öncelendiği *amprist* yönteme dayanır. Bacon'ın Yeni Atlantis eserinde sunduğu bilim tasnifleri listesi, tam da bu yönteme dayanarak "bilgi nesnesi" haline getirilen varlıkları inceleme amacı taşır. Bugün insan bedeni üzerinde yapılan genetik incelemeler, "bilgi nesnesi" düzeyinde kavranan varlıklar üzerinde kurulan deneyimlerle aynı kapıya çıkar. Nitekim Bacon, yazdığı metinde araştırılması gereken konuların ve araştırma alanlarının listesini henüz 17. Yüzyıldan vermiştir:

"Deneysel bilimler: Farmasi/Anatomi/Toksikoloji/Humangenetik/Homöopati/ Eczaneler.

Mekanik Sanatlar: Enerji Üretimi/Optik Atölyeleri/Teleskop/Mikroskop/Akustik Atölyeleri/İşitmeye yardımcı aygıtlar/Ses tekniği/Doğayı taklit etme deneyleri/Mekanik atölyesi/Uçmak/Otomatların imalatı"[124]

Yeni Atlantis, Galileo ve Kelpler gibi mucitlerin etkin buluşlar yaparak Batı düşüncesine yeni boyutlar kazandırdığı, akıl ve madde eksenli düşüncenin hâkim olduğu bir yüzyılda yazılmıştır. Eserin muhteva itibariyle amprik ve ütopik kaygı barındırması, yazarın bilim dünyasına dair teklifleri, döneminde baskın olan toplum düşüncesinden bağımsız değildir. Bacon'ın ütopyası, Rönesans'ın ve onun bünyesinde hedeflenen aydınlanmacı aklın, bilim ve teknikle ulaşmayı arzuladığı "yeni bir dünya" tasavvurudur. İlerlemeci bir anlayışı kabul eden Batı düşüncesi, bilim ve teknik aracılığıyla daima mükemmeli, refahını ve özgürlüğü vadetmektedir. Böylece fizikî ve beyinsel fonksiyonları açısından (her yönüyle) gelişmiş insan vadedilmiştir.

"*Bacon'ın tasarımları; hem modernliğe hem de trans-post hümanizme yani klasik mekanikten sibernetiğe geçişe yol açmıştır. Aydınlanmanın tekno-ütopyacı ve modern formu olan transhümanizm; pratik yönünü transhümanizmin öncü anahtarı olarak görülen Bacon'dan almıştır. Bacon'ın tasarısı, Newton'un fizik-matematik bileşimli mekanikçi bilim teorisiyle bilimsel temel kazanmıştır.*"[125]

123 Paul Virilio, *Enformasyon Bombası,* çev. Kaya Şahin (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 8

124 Bkz. Francis Bacon, *Yeni Atlantis,* çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul: BS Yayınları, 2014).

125 Ahmet Dağ, İnsansız Dünya Transhümanizm, (İstanbul: KTB Yayınları, 2020), 23.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Bilimkurgu türünün ilk yapıtları, 20. Yüzyılın gelişmiş teknolojisiyle ilişkili düşünülse de modern anlatı biçiminde ilk sunumları, Rönesans ve Aydınlanma çağına kadar gider. Cyrano de Bergerac'ın *Ay Devletleri ve İmparatorlukları* başlığı taşıyan eseri, Ay'da yaşamın mümkün olduğu, yüksek ulaşım ve iletişim teknolojisiyle arzulanan dünya-ötesi yaşamın ütopik kurgusunu içerir.

Yazıldıkları dönemin ruhunu felsefî bir kaygıyla öyküleştiren bilimkurgu yapıtları, Kopernik devrimi, Galileo'nun teleskobu icadı, Kelpler'in gezegenlerin yörünge ve hareketlerini incelemesiyle ilintilidir. Günümüz insanı için artık sıradan görülen Ay'a seyahat düşüncesi, imkân dairesine 15. Yüzyılda girmiştir. Bergeron'un *Ay Devletleri* ve *Güneş Devletleri* başlığı taşıyan öyküleri; döneminde yapılan bilimsel icatların, insanoğlunun *ilerlemeci* yöntemin tesiriyle şekillenen bilim ve tekniğin "yeni dünya tasavvuru"na dair ütopik kaygılarını barındırır. Bu bağlamda mahiyeti bakımından edebî-estetik değer sunmaktan öte, ütopik bir değer sağlayan bilimkurgu yapıtları, mevcut uygarlığın (Batı) insan ve dünya algısı üzerinden kurulduğunu söylemek mümkündür. Yazarlar, dünya-insan-toplum istencini idealize ederek sunarlar.

Antik Çağ'ın mitolojik anlatılarını, -ölümsüzlük (Gılgamış), güç arzusu (Prometheus)- bilimkurguyu önceleyen eserler kategorisine yerleştirmek mümkünse, bilimkurgu yapıtlarını da modern dünyanın mitolojik anlatıları kategorisine yerleştirmek mümkündür. Çünkü insanoğlu ilk çağlar boyunca, ideal düzeni öğütleyici bir yaşam felsefesini kapsamına alarak, ulaşmak istediği noktayı mitoslarla söylemeye çalışmıştır. O halde, Aydınlanma ile birlikte "yeni bir dünya" kurmak isteyen modern insan da, bu arzusunu bilimkurgu -siberpunk ile mi yapmak amacındadır? Gılgamış'ın "ölümsüzlük" için çıktığı yolculuk, Frankenstein Canavarı ile birleştiği söylenebilir mi? Batı uygarlığının ortak-bilinçaltı (arketip), Antik ve modern çağlar arasında döngüsel geçiş, Wells'in *Zaman Makinesi'*ni hatırlatmaktadır.

"*Gene de romanın tek yaptığı şeyin ele avuca sığmayan bir nesil çılgın bilim insanlarına, sadist doktorlara ve kendini kandıran araştırmacılara giden yolu döşemek olmadığını unutmamak gerekir. Aslında, bilimkurgu için azımsanamayacak ideolojik değere sahip bir meseleyi ortaya koymakta ve böylelikle diğer olana dair her şeyi sarmalayan ürperti hissini ifade etmektedir. Canavar ve uzaylı (ikisi de insan-dışı temasının varyasyonlarıdır) Gotik romanda olduğu gibi, bilimkurgu tarafından yeni yeni filizlenen korkulara ve önyargılara form vermek için kullanılır. İnsan dışına karşı duyulan dehşet, baskın sosyal sınıfların, ayrıcalıklı cinsellikleri, sosyal değerlerin ve bütün yönetimlerin varsayılan bir sapkın ve şeytanî alter ego tarafından kirletilmesine dair sınırsız kültürel endişeyi kısa ve öz biçimde ortaya koyar.*"[126]

Toplumların yaşadığı tecrübeler, bunun neticesinde geliştirdiği büyük formlar, sosyal ve siyasî değişimler, ilmî veya kültürel yenilikler, mutlaka o toplumun edebiyatında da karşılığını bulmuştur. Mitolojik evre gotik anlatılarla, Skolastik dönem kutsal metinlerle, Rönesans ve Aydınlanma çağı da roman türünde sunulan eserlerle kendi dönemlerinin ruhunu yansıtır. Gelecek tasavvuru, arzulanan toplum yapısı, sosyal ve bilimsel faaliyetler… bir endişeyi veya teklifi dillendirmek üzere edebiyatta karşılığını bulur. Sözgelimi Goethe'nin *Urfaust* eseri, aydınlanma ile "özgürleşen" ve sonsuz bilme arzusu duyan Batı insanına yönelik endişeleri barındırır.[127] Bilginin ve aşkın sınırları ötesine geçme arzusu, "tanrının bilgisine erişme" adına giriştiği

126 Dani Cavallaro, "Bilimkurgu ve Siberpunk", *Doğu Batı Düşünce Dergisi,* 21/86 (Ağustos, Eylül, Ekim 2018), 231.

127 Bkz. Goethe, *Urfaust,* çev. Ahmet Cemal, (İstanbul: MitosBOYUT Yayınları, 1999).

faaliyetler insanı hüviyetinden uzaklaştırır. Sürekli *ilerleme* kaygısı, hâkimiyet istenci, üstün-insan olma isteği, Faust'u haz ve tutkularının esiri yapar. Goethe, modern insanın trajedisini, temsilî bir karakter (Faust) üzerinden anlatır.

Makine İnsan

Modernitenin insana dair kavrayışı, bugün Trans-Posthümanist faaliyetleri önceler. İnsanı yalnızca mekanik-fizikî bir varlık olarak kavrayan ve onun ruhuna dair herhangi bir şey söylemeyen materyalist-pozitivist yaklaşımlar, onu makine işlevi gören varlığa indirger. Yalnızca maddî yönü ve sistemin etkin bir mekanizması işlevinde olan tek boyutlu insan söz konusudur. Aydınlanma biyoloğu Thomas Henry Huxley, *Hayvanların Otomat Olduğu Varsayımı Üzerine* başlıklı yazısında, hayvan türünün evrende makine işlevi gören varlıklar olduğu varsayımı üzerinde durur:

"*Hayvanlar az çok bilinçli, duyarlı otomatlar olabilirler; hayvanların böylesi bilinçli makineler olduğu görüşü, pek çok kişi tarafından üstü açık ve kapalı bir biçimde benimsenen bir görüştür. Düşük düzeydeki hayvanların eylemlerine aklın değil de içgüdünün rehberlik ettiğini söylediğimizde, aslında anlatmak istediğimiz şudur: Bizim gibi duyulara sahip olsalar da hayvanların eylemleri bedensel düzenlenişlerinin sonucunda ortaya çıkar. Kısacası şuna inanırız: Bu hayvanlar birer makinedir; bu makinenin bir kısmı (sinir sistemi), yalnızca geri kalan kısmını harekete geçirmekle, bu hareketin çevresindeki cisimlerle ilişkileri eşgüdümlemekle kalmaz, aynı zamanda özel bir aygıtla donatılmıştır; bu aygıtın işlevi duyumlar, coşkular ve fikirler diye adlandırılan bilinçlilik durumlarını yaratmaktadır.*"[128]

Hayvanların evrende işlevsel bir görevi olan otomatlar olduğu varsayımı, materyalist ve Darwinci yaklaşımların temel söylemleri olmuştur. Bu canlıların ruhuna dair kavrayış da, beyinlerindeki moleküllerin hareketi ve devamında meydana gelen bilinç durumu ile açıklanır. Henry Huxley, hayvanların otomat olduğuna dair savını insanlar için de geçerli hâle getirir. Yazarın belirttiğine göre, hayvanların beyindeki molekül değişiminin sonucu meydana gelen bilinç durumu insanınki ile aynıdır. Dolayısıyla hayvanlara yönelik bu kavrayış, insanlara yönelik bir çıkarsamaya da sebep olmuştur.

Materyalist düşüncenin ideolojik uzantısı olan Marksist kavrayış da, refahı ve dünya barışını sağlama adına insana büyük sorumluluk yükleyecektir; buna göre insan, devamlı çalışarak ve üreterek üstün bir konuma ulaşacaktır. Bugün Trans-Posthümanist faaliyetlerin üstün ırk "yaratma" adına başvurduğu söylemler; insanın fizikî ve beyin kapasitesinin artırılması, yaşlanmayı geciktirme (Gerontoloji), uyuma ve acıkma hissinin engellenmesi, boy ve hayat süresini uzatma, kısaca post-biyolojik[129] varlık yaşayacağına yöneliktir. Marksizm'in temel meselesi olan makine ile uyumlu hâle getirilmiş insan algısı, bugün konuşulan Trans-Posthümanizm'i öncelemektedir. Sözgelimi, Nazım Hikmet'in *Makinalaşmak* başlıklı şiiri incelendiğinde, şairin ideolojisinde makinenin merkezî bir yer tuttuğu görülebilir.

"*trrrrum,*
trrrrum,
trrrrum!
trak tiki tak!

128 Thomas Henry Huxley, "Hayvanların Otomat Olduğu Varsayımı Üzerine" *COGİTO,* S. 13, Y. 1998, s. 12-13.

129 Ahmet Dağ, *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü,* (Ankara: Elis Yayınları, 2018), 135.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

makinalaşmak istiyorum.
beynimden, etimden, iskeletimden geliyor
bu!
Her dinamoyu altıma almak için çıldırıyorum!
tükrüklü dilim bakır telleri yalıyor,
damarlarımda kovalıyor oto-direzinler
lokomotifleri!
trrrrum,
trrrrum,
trak tiki tak

Makinalaşmak istiyorum."[130]

Marksist-Materyalist düşüncenin makine-insan kaygısı, Sanayi Devrimi ile birlikte insan gününün makinelere devredilmesi temeline dayanır. Modernite ile başlayan mekanik evren tasavvuru, insanı da bu evrenin içinde mekanizma işlev gören tek boyutlu bir varlık görüşünü başlatır. Aldous Huxley'in ütopyası, makineyle üreyen insanlardan bahsederken Nazım Hikmet'in fütürist anlayışla sunduğu makineleşme arzusu ortak kaygıları içerir.

İnsan ve makine ilişkisine dair tasavvurlar, Aydınlanma düşüncesinin Batı kanonunda yer edinmesiyle çağdaştır. Materyalizmin kurucusu olarak anılan La Mettrie'nin İnsan Bir Makine başlığını taşıyan eseri, maddeci düşüncenin insan bedeni ve ruhuna dair kavrayışını anlatması bakımından önemlidir. La Mettrie bu eserinde, ruh olarak adlandırılan şeyin esasında makineden ibaret bir olgu olduğu üzerinde durur:

"*Ruhun tüm yetileri, beynin ve bütün bedenin örgenlenmesine bağlı ise, dolayısıyla bu yetiler apaçık bir biçimde örgenlenmenin kendisiyse, o zaman iyi bir aydınlanmış makinayla karşı karşıyayız demektir. Zira yalnızca insanoğlu doğal yasadan pay almış olsa bile bu, yine de onun makine olmasını engeller mi?*"[131]

İnsan eliyle üretilen ve kusursuz biçimde çalışması mümkün olan yapay bir makineye benzer şekilde, insan ruhu da doğal bir makine işlevi görür. Buna göre bireyin düşüncesi makinenin örgütlenişinin bir neticesidir, işlevini yerine getirme hususunda eksiklik yaşayan organizma kendi düşüncesini de etkileyecektir. La Mattrie'nin önermelerindeki asıl amaç, insan gibi makinelerin de düşünüp düşünemeyeceği mevzusudur. İnsan bedeninin tıpkı makine gibi çalışan organizma

işlevine sahip olduğu, düşüncenin de bu organizmanın işleviyle orantılı gelişmesi söz konusu ise, insan dışındaki varlıkların da düşünebileceği, temel tartışma mevzusudur.

La Mattrie'nin makine insan düşüncesinden asırlar sonra, Herbert Simon'un insan belleğini bilgisayar programına benzettiği -beyindeki nöronların bağlamlar oluşturarak anlama ulaştığı ve Yapay Zekâ'ların da aynı işlevi yerine getirdiği şeklindeki- tezi önemlidir. Aydınlanma düşünürü La Mattrie, insana en yakın tür olan maymunların insan davranışlarını taklit ederek, bir süre sonra insan gibi düşünen canlılar kategorisine dâhil edilebileceğini söylemişti; Siber çağın düşünürü Simon ise, bilgisayarlar vasıtasıyla "insan düşüncesini simüle etmek"ten söz eder:

130 Nazım Hikmet Ran, *835 Satır,* (İstanbul: Adam Yayınları, 1992), 22-23.

131 Julien Ofray De La Mattrie, İnsan Bir Makina, çev. Ehra Bayramoğlu, (İstanbul: Havass Yayınları 1980), 36.

"*Yapay Zekâ'nın insan zekâsını simüle etmeye çalışan dalı, insan zekâsını tamamlamaya (ya da zaman zaman yerini almaya) yönelik zeki programlar üretmeyi amaçlayan dalından farklıdır. Ama sonuçta Yapay Zekâ bu iki girişimi de içinde barındırır. (...) Büyük ustaların oynama biçimlerini taklit edecek ve de nasıl oynadıklarını anlamamıza olanak verecek bir bilgisayar programı yazdığımızda, makinenin hız ve bellek açısından sahip olduğu üstünlükten vazgeçeriz. Bunun yerine geniş bir satranç bilgisi katmak isteriz programa, böylece insanların son derece seçmeci davranıp araştırdıktan sonra en iyi hamleleri seçip alma yetisini simüle ederiz.*"[132]

İnsan beyni üzerine bilişsel yaklaşımlar, makinelerin gündemi hâline gelmiştir. İnsan ve makinelerin karşılaştırılması ve insan düşüncesini taklit ederek yeni-yapay bir düşünceler kurma kaygısı, post-modern dünyanın temel meseleleri olmuştur. Buna göre, insana benzeyen -insanımsı özellikleri olan- otomatların, düşünen insana alternatif, düşünen varlıklar olarak gelişmesi Trans-Post Human faaliyetlerini akla getirmektedir.

Aldous Huxley'in fütüristik bir kurguyla betimlediği *Cesur Yeni Dünya* eseri, bütünüyle yapay ve endüstrileşmiş bir dünyanın izleklerini anlatır. Sadece üretim ve tüketimi hedefleyen yeni dünyanın insanları da, normal yollarla değil, sentetik yani "kuluçka merkezleri"nde üretilir, süt yerine "dış salgılar"la beslenirler. Cesur Yeni Dünya'da insanlar fizikî bakımdan güzel, hastalık korkusunu yenmiş kusursuz varlıklardır.[133] Günümüz genetik çalışmaları ve transhümanizmin arzuladığı insan tasavvuruyla karşılaştırıldığında, Aldous Huxley'in ütopyası artık şaşırtıcı gelmemektedir.

Aliya İzzet Begoviç'in Marksist ütopyanın aile kavrayışından bahsederken kullandığı "fonksiyon" ve "üretim" kavramı, anne ve çocuk mefhumlarını ortadan kaldıran bir ideolojiye gönderme yapmaktadır.[134] Çünkü duygusal bağlılık ve vicdanî hisle örtüşen aile kavramı Marksist ütopyanın elediği konular arasındadır. Engels'in de ifade ettiği gibi, hayatın tayin edeni iki unsuru, sadece üretimdir. Bu bakımdan annenin toplumda gördüğü doğurganlık işlevi, bir tür fabrikasyon kelimesiyle örtüşür.

Modernitenin bu kavrayışı, İslam'ın medeniyet, evren tasavvurunun ve insana dair algı biçiminin uzağındadır. İnsanı "eşrefi mahlukat" olarak gören ve "kainatın gözbebeği" sıfatıyla değer veren İslâm medeniyeti, onu, bedeni ve ruhu olan bir varlık olarak kavramıştır. Bu sebeple makine-insan, tanrı-insan, üstün-insan gibi kavramların İslâm medeniyetinde yeri bulunmadığı gibi Trans-Posthümanist söylem ve faaliyetlerin Batı uygarlığı ile aynı formda olması düşünülemez.

Marksist-materyalist düşüncenin *kusursuz insan* arayışıyla, dinlerin *günahsız insan* kavrayışını ayırt etmek gerekir. Maddeci ideolojilerin tasavvuruna göre evren, mekanik biçimde işleyen büyük bir makinedir, insan ise bu makinenin eksiksiz çalışması için "mekanizma" işlevi üstlenir. Buna göre daha fazla üreten -proletaryaya en çok hizmet eden- varlık, evrendeki ideal pozisyona ulaşmıştır. İnsana dair ahlâkî tanımlama da, onun sistem içindeki kusursuz işlevine bağlıdır. Bir arı kolonisinin evrende gördüğü kusursuz işlev, aynı mükemmellikte insandan beklenir. Eksiksiz işleyen ve üreten birey, ahlâkî bakımdan en iyi, en güzel, en doğru kişi olarak idealize edilmiştir.

---

132 Herbert A. Simon, "Edebiyat Eleştirisi: Bilişsel Bir Yaklaşım" *COGİTO*, S. 13, Y. 1998, 154.

133 Bkz. Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya,* çev. Ümit Tosun, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2013).

134 Aliya İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam,* çev. Edina Nurikiç, (İstanbul: KTB Yayınları, 2020), 259.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

İnsanı sadece fizikî-biyolojik bir varlık olarak konumlayan modern teorilerin insana dair kavrayışı, evrendeki fonksiyonu ve tek boyutlu olması ile ilgilidir. İnsanın mükemmelliği, onun evrendeki kusursuz işleyişi ilişkilendirilir. İslâm dini ise, insanı yaratılışı itibariyle değerli saymakta ve birçok varlıktan üstün kabul etmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, "*Gerçekten biz Âdemoğullarını şerefli kıldık, onlara karada ve denizde kendilerini taşıyacak vasıtalar ürettik, onları temiz ve hoş nimetlerle rızıklandırdık ve onları yarattığımız varlıkların birçoğundan üstün kıldık.*" (İsrâ Suresi; 70/70) buyurulmuş, insana verilen değer ifade edilmiştir. Ayrıca bu değere binaen, insana birtakım sorumluluklar yüklenmiş ve sorumlulukları yerine getirecek kabiliyetlerle de donatarak ilahi teklife muhatap kılmıştır (Azhap; 33/72). Bu da göstermektedir ki Allah katında insan, yaratılışla ve ilahi teklife muhatap oluşuyla değerlidir.

3. Yapay Aşk

20. yüzyıla damgasını vuran sibernetik bilimi; çağımızın genetik, nano-teknoloji, nöroloji ve moleküler biyoloji çalışmalarını ilgilendirir. Bilgisayar destekli işletim sistemi neticesinde üretilen Yapay Zekâ'lar, dünyanın jeofizik katmanlarının ötesinde, meta-jeofizik dünyanın kapılarını açmıştır. *Yapay-yeni dünya*da sanal ağlarla kurulan ilişkiler, mekân ve zaman mefhumunu ortadan kaldırır. İnsanlar gibi düşünen, problem çözen, çıkarım yapan hatta hareket eden işletim sistemi, Siber-teknolojik çağın öznesi hâline gelmiştir. İnsan zekâsının dahi bugün çözmekte zorlandığı problemleri, ürettiği algoritmalarla çözen Yapay Zekâ'lar, Descartes'in düşünen insanı (cogito) yeni bir boyut kazanmış, varlık sahasına *düşünen makine*ler dâhil olmuştur.

Siber-teknolojik çağda, insan ve içinde yaşadığı dünyanın kat ettiği mesafe, *ilerlemeci* ideoloji, Trans-Posthümanist girişimler, dönemin ruhunu temsil eden sanat ve edebî türlere de sirayet eder. Bu bağlamda üretilen eserler yapı ve izlek bakımından, insan ve evrenin gidişatında merkezî rol oynamaya başlayan yapay varlıklara (siborg) dair endişeleri içerir, bilim insanlarına yol gösterir. Sözgelimi *Her* filminde, Elon Watts isimli, 1970 yılında ölen filozofa işlemciler tarafından yeniden hayat verilmesi, Transhümanizmin temel kaygısını yansıtır. Elon Watts, Kuzey Kaliforniyalı bir gurup işlemci tarafından yazıları ve hayatına dair bilgileri toplanarak hiper zekâlı bir işletim sistemine dönüştürülür. İnsanın ölümsüzlüğünü imkân dairesine alan ve bilgisayar destekli programlarla "dirilten" bu tür kurgular, esasında hümanizm ile başlayan bir arayışın; insanın tanrıya rağmen bir konum elde etme arayışının neticesidir. Dolayısıyla çağın ruhundan tesir alan ve çağa aynı oranda tesir eden sanat-edebiyatın bu tür konuları bünyesine alması, yön vermesiyle ilgilidir.

Modern ideolojilerin evrene ve insana dair tasavvurları, edebiyat ve sanat sahasını kuşatmıştır. Marksist estetik, her ne kadar fütürist sanatı beslemişse, aynı minvalde sibernetik bilimi *siberpunk*'u beslemiştir. Normlar kendi formlarını üretir. Divan şiirinin kaynağı, Kur'ân ayetleri ve Peygamber kıssalarıdır. Şeyyad Hamza'nın Yusuf ile Züleyha mesnevisi, Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun'u aynı kaynaktan neşet eden edebî anlatılandır. Beşerî düzlemden ilâhî olana doğru bir aşk metaforu sunan bu eserler, muhtevasında aşkınlığı barındırır. Mecnun tipinin aşkındaki zirve noktası, yaratıcıya kavuştuğu andır.

Siber teknolojinin etkisi altına aldığı sanat formu ise, *siberpunk* anlatılarıdır. Yapay Zekâ'ların, arttırılmış insanların, zaman ve mekân mefhumunu silen sanal dünyaların işlendiği bu tür eserlerde, klasik anlatıların temel konusunu teşkil eden aşk metaforu da başkalaşıma

uğramıştır. Sözgelimi *Her* filminde Teodor isimli karakterin Sementha adında işletim sistemiyle yaşadığı aşk, ultra-gerçeklik düzeydedir.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKÇA

VİRİLİO, Paul. *Enformasyon Bombası,* çev. Kaya Şahin (İstanbul: Metis Yayınları, 2013).

BACON, Francis. *Yeni Atlantis,* çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul: BS Yayınları, 2014).

DAĞ, Ahmet. İnsansız Dünya Transhümanizm, (İstanbul: KTB Yayınları, 2020).

CAVALLARO, Dani. "Bilimkurgu ve Siberpunk", *Doğu Batı Düşünce Dergisi,* 21/86 (Ağustos, Eylül, Ekim 2018), 229-252.

GOETHE. *Urfaust,* çev. Ahmet Cemal, (İstanbul: MitosBOYUT Yayınları, 1999).

HUXLEY, Thomas Henry. "Hayvanların Otomat Olduğu Varsayımı Üzerine" *COGİTO,* S. 13, Y. 1998, 11-15.

DAĞ, Ahmet. *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü,* (Ankara: Elis Yayınları, 2018).

RAN, Nazım Hikmet. *835 Satır;* (İstanbul: Adam Yayınları, 1992), 22-23.

LA MATTRİE, Julien Ofray De. İnsan Bir Makina, çev. Ehra Bayramoğlu, (İstanbul: Havass Yayınları 1980).

SİMON, Herbert A. "Edebiyat Eleştirisi: Bilişsel Bir Yaklaşım" *COGİTO*, S. 13, Y. 1998, 145-175

HUXLEY, Aldous. *Cesur Yeni Dünya,* çev. Ümit Tosun, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2013).

İZZETBEGOVİÇ, Aliya. *Doğu ve Batı Arasında İslam,* çev. Edina Nurikiç, (İstanbul: KTB Yayınları, 2020).

RECENT LEGAL DEVELOPMENTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: IS ARTIFICIAL INTELLIGENCE REPLACING HUMANS?

Miraç CEYHAN

Ankara Bar Association,
Legal Intern, Ankara, Turkey, E-mail: miracceyhan18@gmail.com

Abstract

The dizzying speed of artificial intelligence *(hereafter AI)* and AI-driven technologies occupy a considerable place in human life. In the face of rapid developments, social sciences cannot keep up with the speed of technology. Among these sciences, the law is mostly is mostly intervening after an undesirable situation harms humans. A typical example can be given when autonomous Tesla cars cause an accident. For such unpredictable cases, there is a legal gap when it comes to AI-driven technologies, as they cannot be treated as humans. In this paper, it is brought to the agenda with the concern, that artificial intelligence is now a substitute for human beings, and it will be discussed whether the "creativity engine" called DABUS, can be the inventor. The paper will include both legal examination and the relationship between transhumanism and AI systems in special of DABUS. Further, the paper aims to present short literature on artificial intelligence and transhumanism from different aspects.

Keywords: artificial intelligence, transhumanism, intellectual property, inventor, DABUS

Yapay Zekada Güncel Gelişmeler: Yapay Zeka İnsanların Yerine Mi Geçiyor?

Özet

Yapay zekanın *(bundan böyle YZ olarak anılacaktır)* baş döndürücü hızı ile YZ güdümlü teknolojiler insan hayatında hatrı sayılır bir yer tutmaya başlamıştır. Hızlı gelişmeler karşısında sosyal bilimler, teknolojinin hızına ayak uyduramamaktadır. Yine bir sosyal bilim olan hukuk, çoğunlukla istenmeyen bir durumun ortaya çıkmasının ardından; YZ sisteminin insana zarar vermesinden sonra devreye girebilmektedir. Örneğin, otonom Tesla arabalarının bir kazaya neden olması durumunda YZ güdümlü teknolojilere, bir insana yapılan hukuki sorumluluk atfı yapılamayacağından kanunlardaki boşluklar daha belirgin hale gelmekte ve hukuk bu YZ'nın sorumluluğu noktasında sessiz kalmaktadır. Bu makalede YZ'nın artık insanoğlunun ikamesi haline gelmeye başladığı endişesi gündeme getirilerek, DABUS adı verilen otonom "yaratıcılık motorunun" *(creativity machine)* mucit olup olamayacağı tartışılacaktır. Makale, DABUS özelinde hem yasal incelemeyi hem de transhümanizm ve YZ sistemleri arasındaki ilişkiyi içermektedir. Ayrıca makale, yapay zeka ve transhümanizm üzerine farklı açılardan kısa bir literatür sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: yapay zeka, transhümanizm, fikri mülkiyet, mucit, DABUS

The Correlation of Transhumanism with AI

The aspiration of human being to simplify the life and to utilise technology has led to the great integration of AI into our lives. Arguably, AI provides considerable convenience by the virtue of its features; decision-making, machine learning, gaming, data analysis, language skills.

AI technologies are used by different actors for different purposes as today's governments, companies, and even individuals are using a variety of AI systems. For the supervision and surveillance, ensuring predictability, defense industry, health, transportation, security; AI became the most essential "*tool*" or maybe even the "*aim*" of governments. Also, a significant number of companies are using AI systems for the sake of, predicting consumer preferences, business planning, and schematisation, diagnosing diseases and producing drugs, and so on. The desire of the individual and the entire society to use AI seems to be based on to facilitating life and creating an "upper humanity".

In the public eye, AI is mostly perceived as development merely in the field of engineering and technology. Removing such a narrow sense, one can see that AI can lead to radical changes in law, philosophy, theology, sociology, and psychology. In particular of transhumanism in line with AI, the approaches directed to transhumanism and posthumanism seems necessary to be on the table.

In an interview, Natasha Vita-More a strategic designer expressed that she does not define transhumanism as a technology, but rather it is improving human life and to be human by creating "upper human" (Demircan, 2016).[135] From an "apocalyptic" discourse, Levchuk states that, existing ideologies are unable to solve the disappearance of the nature. A promising ideology formulated by technology that will add "meaning" to the life where the preserving of nature should emerge. From this interpretation, it is understood that transhumanism and posthumanism emerged out of a need. Another author defines transhumanism as a movement of thought that proposes the use of technology to eradicate the physical and mental aging and sickness of people. Correspond to that, transhumanism is regarded as "the belief that humans must wrest their biological destiny from evolution's blind process of random variation and adaptation and move to the next stage as a species, favoring the use of science and technology to overcome biological limitations[136] (Articulo, 2014).

The goal-driven approaches brought for transhumanism gives clear clues on the same aim of transhumanism and AI. Particularly when combined with biotechnology, AI technologies have become increasingly used in recent years, allowing a causal relation to be traced among transhumanism and AI. It is argued that the now simpler to artificially generate human DNA and its structure by modern technology and computer algorithms has also been proven to be easily imitated[137] (Edman, 2019). The Neuralink, which was developed by Elon Musk, is possibly the clearest example that verifies the phenomena. Neuralink, the first neural implant that will enable

135 Kozan Demircan, "Aşkın İnsan Üstün İnsana Karşı" *Kozandemircan,* (Access 22/12/2021)

136 Archimedes Carag Articulo, ''Towards an Ethics of Technology: Re-Exploring Teilhard de Chardin's Theory of Technology and Evolution,'' *Semantic Scholar* (Access 20.12.2021)

137 Timuçin Buğra EDMAN (2019). "Transhumanism and Singularity: A Comparative Analysis of a Radical Perspective in Contemporary Works." Gaziantep University Journal of Social Sciences, *Dergipark* (Access 18.12.2021)

people control a computer or mobile device regardless of where they are.[138]As a corollary, those who claim that AI is a lucrative technology in all aspects agree with transhumanists on many grounds.

DABUS Dilemma: Attempts to Reshape the Meaning of Inventor

DABUS is an AI-based computer program developed by Stephen Thaler shown as the inventor in a patent application for the first time (Sonnemaker, 2020).[139] The prominence of DABUS derived from the creation of a new food container based on fractal geometry without human intervention. Whilst the products of DABUS seemingly opened new era of AI-inventor, it also sparked cardinal discussions among intellectual property lawyers, scholars and leaded the Courts to reinterprete the legal meaning of "inventor" in the aspects of copyright and patent law. This section of the paper is allocated to moot academic discussions, patent offices' reflections and finally Courts' rulings regarding the DABUS.

Up to now, no consensus has been created on whether DABUS might be the inventor of the items it generated. National courts and patent offices follow various approaches to DABUS's inventorship. The most significant steps, as to whether DABUS's products can be subject to patent rights, will be discussed below chronologically.

European Patent Office (EPO)

In 17 November 2018, two initial patent applications have been made to the EPO numbered EP 18 275 163[140] and EP 18 275 174[141] were both denied by the EPO. The applicant claimed that DABUS is the inventor and that patent rights for its products should be granted to it. The EPO's rationale however, is primarily based on the fact that DABUS did not comply with the European Patent Convention's statutory requirements. As a response, the European Patent Convention stipulated that the inventor named in the application *must be a person, not a machine.*

The EPO decided in its judgements that, as a consequence of the interpretation of the European patent system's legal framework, the inventor must be a natural person under European patent rules. The fact that the term "inventor" also refers to a natural person, as per international norms, and that several national courts have ruled in the same way portrays the EPO's position. It was also demonstrated that the legal entity condition, which cannot be coupled with artificial intelligence systems or machines, is sought to exercise the EPO's patent rights.

Solely the name of the artificial intelligence system –DABUS- will not be enough to obtain the patent as EPO stated. Despite the EPO's rejection, in December 2021 the applicant appealed the decision of EPO to the Legal Board of Appeal.[142] Corresponding to the Communiqué, the Legal Board of Appeal confirmed :

"The decisions of the Receiving Section of the European Patent Office to refuse the applications EP 18 275 163 and EP 18 275 174, in which an artificial intelligence system called

138 Neuralink "Interfacing with the Brain" (Access 23 December 2021) https://neuralink.com/approach/

139 Tyler Sonnemaker, "No, an artificial intelligence can't legally invent something — only 'natural persons' can, says US patent office" *Business Insider* (Access 26.12.2021)

140 European Patent Office (EPO), EP 18 275 163, 17 November 2018

141 European Patent Office (EPO), EP 18 275 174, 17 November 2018

142 European Patent Office, "AI cannot be named as inventor on patent applications" *Euroepan Patent Office* (Access:15 December 2021)

DABUS was designated as inventor in the application forms. The Legal Board of Appeal also refused the auxiliary request according to which no person had been identified as inventor but merely a natural person was indicated to have "the right to the European Patent by virtue of being the owner and creator of" the artificial intelligence system DABUS.[143]

The EPO's decision demonstrates that the EPO is keen to stress that the inventor must be a natural person, and so as a response, it is persuaded that DABUS cannot be granted patent rights.

Approach of the UK Courts and the UK Intellectual Property Office (UKIPO)

In its ruling on DABUS inventions, the High Court of England and Wales (Patent Court) upheld two decisions by the UK Intellectual Property Office (UKIPO) that dismissed applications in December 2019.[144] In the case titled as THALER v COMPTROLLER GENERAL, Judge Marcus Smith ruled on September 21, 2020, that all of the applicant Dr. Thaler's grounds of appeal should be dismissed.[145]

The UKIPO has concluded that identifying a machine as an inventor does not comply with the Patent Act 1977's requirement inventor is and must be a natural person. While Thaler owned DABUS, UKIPO was not satisfied that Dr. Thaler had obtained the right to file a patent application.

Dr. Thaler objected to the decision, claiming that the UKIPO officer had mislead him and that he had been unjustly deprived. The Court dealt with the 7th section of the relevant law defines who can apply for a patent[146]. DABUS is not a (real or legal) person and so cannot file a patent application. As the Patent Law expressly stipulates, it must also be emphasized that, irrespective of the definition of the term *"inventor,"* patent can only be granted to one person as only one person can hold property.

The judge dismissed the applicant's claims, stating that expanding the definition of "inventor" by including both people and things would require *"the creation of a new provision that goes beyond the 1977 law*."[147] Furthermore, considering DABUS is not a person, it has been

143 European Patent Office "Press Communiqué on decisions J 8/20 and J 9/20 of the Legal Board of Appeal" *European Patent Office* (Access 30 December 2021)

144 United Kingdom Intellectual Property Office (UKIPO) BLO/741/19, 04 December 2019 "*Artificial intelligence has been determined to be devoid of individuality and rights, and hence is ineligible to claim the title of inventorship.*"

145 England and Wales High Court (Patents Court) (EWHC) [2020] EWHC 2412 (Pat) (21 September 2020)

146 Patents Act, 1977 Art. 13:
(1) Any person may make an application for a patent either alone or jointly with another.
(2) A patent for an invention may be granted
(a)primarily to the inventor or joint inventors;
(b) in preference to the foregoing, to any person or persons who, by virtue of any enactment or rule of law, or any foreign law or treaty or international convention, or by virtue of an enforceable term of any agreement entered into with the inventor before the making of the invention, was or were at the time of the making of the invention entitled to the whole of the property in it (other than equitable interests) in the United Kingdom;
(c) in any event, to the successor or successors in title of any person or persons mentioned in paragraph (a) or (b) above or any person so mentioned and the successor or successors in title of another person so mentioned; and to no other person.

ruled that the invention's property rights are untransferrable to Dr Thaler or any other third party. Reflection of Dr. Thaler's attorney, Ryan Abbott regarding the Judge's perspective was critical. Abbott winked at the shortcomings in the law by expressing: "*In our opinion, if current patent laws do not protect AI-generated inventions, it is time these laws were reviewed.*"[148]

Upon dismissal of the High Court of England and Wales Patent Court, the applicant brought his legal claims before the High Court of England and Wales Civil Divisions. Dr Thaler's appeal was dismissed by the Court of Appeal Civil Divisions, which affirmed the UKIPO hearing officer's and the Patent Court's rulings that applications were deemed withdrawn when no human inventor was mentioned (only an AI system was named as the inventor). Dr. Thaler's appeal was dismissed by a 2-to-1 majority.

The Lord Justices of Appeal agreed that Section 7 of the UK Patents Act 1977 and other sections could not be read as permitting anything other than a person to be regarded an inventor. The Lord Justices of Appeal, on the other hand, disagreed on whether Section 13(2) of the UK Patents Act compelled the comptroller to look into an applicant's claim of derivation of title from the inventor.[149]

US Courts and USPTO (US Patent and Trademark Office)

Applicant referred to United States Patent and Trademark Office (USPTO) and the decision released on April 22, 2020. Unsurprisingly, USPTO also refused[150] the claims by pointing that legislation and Federal Circuit case law on inventorship *"require that an inventor must be a natural person"* in line with the EPO and UKIPO decisions. Thaler yet, brought the matter before the Virginia Eastern District Court on 2 September. US District Courts of Virginia, Judge Brinkema ruled in favour by quoting the following:

"The language of the law (Patent Law) is so clear that it seems that the inventor must be an individual, not a machine. It is the job of the legislature, not the courts, to address issues such as the rapid advancement of technology and to issue a judgment. Since the courts are not legislative bodies, I think the claim of the plaintiff means that the court should create a law."[151]

Australian Patent Office & Federal Court of Australia

Whilst the Patent Office of Australia has followed the same reasoning of previously stated countries, the Australian Federal Court made a surprising decision by giving green light to Thaler. The Federal Court of Australia ruled on 30 July 2021 in Thaler v Patents of Commissioner [2021] that the DABUS can be labelled as inventor under the Australian Patent Law.[152] Judge Beach states that the plaintiff, Dr Stephen Thaler, can be named the inventor, by annulment of

148 James Nurton, "UK Judge Upholds Refusal of DABUS Patents" *IPWatchdog* (23 November 2021)

149 England and Wales Court of Appeal (Civil Division) (EWCA), [2021] EWCA Civ 1374 (21 September 2021)

150 United States Patent and Trademark Office (USPTO), 16/524,350 (29 July 2019)

151 Celine Jimenez Crowson, "Judge signals that artificial intelligence cannot be named as an inventor in the United States" *JDSUPRA,* (Access 16 December 2021)

152 Federal Court of Australia (FCA) , VID 108 of 2021, 30 July 2021

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

the decision of the Australian Patent Office that does not comply with article 3.2C(2)(aa)[153] of the 1991 (Cth) Patent Regulations. In contrast, the defendant Deputy Patent Commissioner stated that Thaler cannot be inventor because the DABUS is not eligible to comply with Patent Act of Australia. However, Judge Beach expressed, the dispute raises the fundamental questions of:

On the one side the issue arose from; who can be the patent owner or granted to the ownership and control of a patentable invention,

On the other side, who can be the inventor,

The basic approach of the Australian court was; only a human or other legal person can be the owner, controller or patent owner of an invention – or output. That *ipso facto* includes human inventors. However, it is a mistake to interprete the law that an inventor can only be a human being, the inventor may well be an AI system. Labelling AI system as inventor, however does not necessarily means that the AI system became the the owner, controller, or patentee of the patentable invention.[154] Judge has summarized comments by stating that an "*AI system can also be an inventor within the scope of the Australian law, but a non-human inventor will not be a suitable applicant for a patent or the owner of the patent itself."*

South African Patent Office

The South African Patent Office filed the first patent for one of DABUS' one of the invention -food container- on July 28, 2021.[155] Following the academic tendency and reflections, South Africa's acceptance will not garner as much publicity as the decisions of the EPO, UKIPO, and USPTO since the country lacks a comprehensive patent examination system.[156] South Africa has ruled that artificial intelligence is the inventor, with Dr Stephen Thaler, the system's owner, holding the patent. Compared to other patent systems, such as the United Kingdom, the European Union, and the United States, South African patent law has two significant characteristics, according to several writings on this landmark case. Those distinctive features might be listed as

Firstly, patents are not subject to substantive review, therefore they can be granted if they meet the bare formality requirements. Secondly, the term "inventor" is not defined in the South African Patent Law of 1978.[157]

---

153 The applicant must:
(a) provide:
(i) an address for service in Australia or New Zealand at which a document under the Act or these Regulations may be given to the applicant personally, or to a person nominated as the applicant's representative; or
(ii) another address for service in Australia to which it is practicable and reasonable for Australia Post, or a person acting for Australia Post, to deliver mail; or
(iii) an address for service in New Zealand to which it is practicable and reasonable for a person providing mail delivery services to deliver mail; and
(aa) provide the name of the inventor of the invention to which the application relates.

154 (FCA) , VID 108 of 2021, para. 12

155 Companies and Intellectual Property Commission, *Patent Journal Including Trade Marks, Designs and Copyright in Cınematograph Films*, p.225, see footnote 72

156 Ipwatchdog, "DABUS Gets Its First Patent in South Africa Under Formalities Examination" *IPWATCHDOG* (Access 30 December 2021)

157 Slaughter and May "The Edge of Glory?: Will DABUS 'success' in South Africa and Australia be repeated in the UK?" *LEXOLOGY* (Access 25 December 2021)

Several Other Countries

The DABUS process, which began in the EPO, has been the subject of debate in other nations, and it cannot be stated that it has come to an end. Recent developments shows DABUS has been submitted to patent offices in Brazil, Canada, China, India, Taiwan, Japan, and South Korea.[158]

Application to the Taiwan Patent Office, was rejected and the refusal of the Patent has appealed by applicant to the Taiwan Intellectual Property and Commercial Court. Thereupon, the Taiwan Court upheld the Patent Office's dismissal by stating reasonable justifications. Under four primary point the reasoning of the Taiwanese Court may be given as:

While the Patent Law does not explicitly exclude a non-human inventor, in the Patent Examining Guidelines, it is clearly stated that the *inventor must be a legal human or natural person*.

The Enforcement Rules of Patent Law require the name and nationality/nationality of the inventor to be disclosed in a patent application. This requirement of formality has long been recognized as a precautionary measure that protects the inventors' rights to personality, which also stems from personality.

An inventor is a person who completes an invention through "mental creation", and mental creation can only be done by a human. Likewise, it is widely accepted that the patent system is designed to promote and protect the benefits to be derived from human mental activities.

AI is neither a natural nor a legal person; AI is only a "thing". Therefore, a "thing" can only be an object rather than a rightful owner.

Conclusion

Ultimately, the DABUS patent applications have raised controversy over whether patent law is struggling to keep up with digital innovation. Patents are frequently considered as a means of encouraging innovation by providing an exclusive monopoly to those who can create new inventions. However, patent law seems to have limitations when it comes to recognizing machines as inventors. For the time being, it appears that AI is only a tool to aid in the discovery of new ideas by enhancing efficiency or extracting usable information from large datasets in most jurisdictions. The creator of an AI-generated innovation is usually referred to as the ultimate inventor. However, as evidenced by the South African patent, as AI capabilities improve, this viewpoint may be increasingly challenged in the coming years.

The debates can be gathered around the notion of whether artificial intelligence has a personality or not. Possessing a patent right the idea of producing are exclusively anthropogenic, but being associated with artificial intelligence as technology advances. With this in mind, there seems to be no doubt that transhumanists will endorse artificial intelligence-based products in the endgame. although artificial intelligence is advantageous in terms of creating goods in practice, the scenario poses concerns in terms of law and human sciences in general.

158 Burges Salmon, "Artificial Intelligence, Innovation and Inventorship - Can AI be an Inventor?" *LEXOLOGY* (Access 25 December 2021)

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

REFERENCES

Articulo, Archimedes Carag "Towards an Ethics of Technology: Re-Exploring Teilhard de Chardin's Theory of Technology and Evolution," *Semantic Scholar* Access 20.12.2021 https://www.semanticscholar.org/paper/Towards-an-Ethics-of-Technology%3A-ReExploring-de-of-Articulo/a90ac02fb1917106c3ab7967b37959eed3f9609f

Companies and Intellectual Property Commission, Patent Journal Including Trade Marks, Designs and Copyright in Cınematograph Films, ISSN 2223-4837, VOL. 54 No. 07

Crowson, Celine Jimenez "Judge signals that artificial intelligence cannot be named as an inventor in the United States" JDSUPRA, Access 16 December 2021 https://www.jdsupra.com/legalnews/judge-signals-that-artificial-2565567/

Demircan, Kozan "Aşkın İnsan Üstün İnsana Karşı" *Kozandemircan,* Access 22/12/2021 https://khosann.com/askin-insan-ustun-insana-karsi/

Edman, Timuçin Buğra "Transhumanism and Singularity: A Comparative Analysis of a Radical Perspective in Contemporary Works." Gaziantep University Journal of Social Sciences, *Dergipark* Access 18.12.2021 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/627424

England and Wales Court of Appeal (Civil Division) (EWCA), [2021] EWCA Civ 1374 (21 September 2021) http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2021/1374.html

European Patent Office (EPO), EP 18 275 163, 17 November 2018 https://register.epo.org/application?documentId=E4B63SD62191498&number=EP18275163&lng=en&npl=false

European Patent Office (EPO), EP 18 275 174, 17 November 2018 https://register.epo.org/application?documentId=E4B63OBI2076498&number=EP18275174&lng=en&npl=false

European Patent Office "Press Communiqué on decisions J 8/20 and J 9/20 of the Legal Board of Appeal" *European Patent Office* Access 30 December 2021 https://www.epo.org/law-practice/case-law-appeals/communications/2021/20211221.html

European Patent Office, "AI cannot be named as inventor on patent applications" Euroepan Patent Office, Access 15 December 2021 https://www.epo.org/news-events/news/2021/20211221.html

EWHC, England and Wales High Court (Patents Court) [2020] EWHC 2412 (Pat) (21 September 2020) https://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Patents/2020/2412.html

Federal Court Of Australia (FCA), VID 108 of 2021, 30 July 2021 https://www.judgments.fedcourt.gov.au/judgments/Judgments/fca/single/2021/2021fca0879

https://iponline.cipc.co.za/Publications/PublishedJournals/E_Journal_July%202021%20Part%202.pdf

Ipwatchdog, "DABUS Gets Its First Patent in South Africa Under Formalities Examination" IPWATCHDOG (Access 30 December 2021) https://www.ipwatchdog.

com/2021/07/29/dabus-gets-first-patent-south-africa- formalities-examination/id=136116/

Neuralink "Interfacing with the Brain", Access 23 December 2021 https://neuralink.com/approach/

Nurton, James "UK Judge Upholds Refusal of DABUS Patents" *IPWatchdog* (23 November 2021), https://www.ipwatchdog.com/2020/09/24/uk-judge-upholds-refusal-dabus- patents/id=125584/

Salmon, Burges"Artificial Intelligence, Innovation and Inventorship - Can AI be an Inventor?" LEXOLOGY (Access 25 December 2021) https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=f3c983a8-f9a2-4070-8354-82a2d9467172

Slaughter and May "The Edge of Glory?: Will DABUS 'success' in South Africa and Australia be repeated in the UK?" LEXOLOGY (Access 25 December 2021) https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=ee3fc7e5-e43c-4771-bd30- f0527f007785

Sonnemaker, Tyler "No, an artificial intelligence can't legally invent something — only 'natural persons' can, says US patent office" *Business Insider* Access 26.12.2021 https://www.businessinsider.com/artificial-inteligence-cant-legally-named-inventor- us-patent-office-ruling-2020-4?r=US&IR=T

United Kingdom Intellectual Property Office (UKIPO), BLO/741/19, 04 December 2019 https://www.ipo.gov.uk/p-challenge-decision-results/o74119.pdf

United Kingdom Patents Act, 1977, https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1977/37/section/7

United States Patent and Trademark Office (USPTO), 16/524,350 (29 July 2019) https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/16524350_22apr2020.pdf

YAPAY ZEKA VE BÜYÜK VERİ BAĞLAMINDA TOPLUMSAL DEĞİŞME

Nurcihan BAHTİYAR

Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Denizli, Türkiye., bnurcihan@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8317-9090

Prof. Dr. Mehmet MEDER

Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Denizli, Türkiye., mmeder@hotmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000 0002-7783-1131

Özet

İlk el aletlerinin keşfinden, sanayi devrimine, insanlık tarihinin önemli değişim dönemlerinde, bilim ve teknolojideki gelişmelerin, toplumlar üzerinde biçimlendirici etki oluşturduğu yaygın kabul görmektedir. Bu etkinin boyutları yeni bilgi ve teknolojilerin, toplumsal alanda ortaya çıkarma potansiyeline sahip olduğu yapısal farkla doğrudan ilişkilidir. Farklı ifadeyle; bilim ve teknoloji, tarihin her döneminde, nitelikleriyle orantılı olarak toplumlardaki değişmeye ivme kazandıran temel olgular arasında sayılmaktadır.

1940'lı yıllarda ilk modelleri kullanılmaya başlayan modern bilgisayarlar ise teknoloji ve bilginin toplumsal alanda temel belirleyiciler arasında olduğu dönemin kapılarını açmıştır. Dijital teknolojiler; bilginin üretilmesinden, saklanmasına, işlenmesinden, iletilmesine getirdiği hızla veri artışına önemli ivme kazandırırken, donanımdaki gelişmeler ve biriken veri aynı zamanda kendi kendine öğrenebilen yapay zekaların ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Akıllı teknolojilerdeki öğrenme hız ve kapasitesinin, büyük verideki artış ve donanımdaki gelişmeler bağlamında gelecekte ulaşabileceği seviyeyi bugünden öngörmek ise zor görünmektedir. Yine bilgi ve teknolojideki gelişme ve artış hızına bağlı olarak toplumsal değişmenin tarihin önceki dönemlerinden farklı bir seyir izlediği yaygın kabul görmektedir.

Bu bağlamda; bu çalışmada, bilgide yaşanan dönüşüm ve yapay zeka teknolojileriyle işlenen büyük veri, toplumlardaki değişmeyle ilişkili ele alınmıştır. Çalışmada kaynak incelemesi ağırlıkta olmak üzere alanda yayınlanmış nicel ve nitel araştırmalardan yararlanılarak konu bağlamında çıkarsamaların yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Veri, Yapay Zeka, Toplumsal Değişme

Social Change In The Context Of Artificial Intelligence And Big Data

Abstract

From the discovery of first-hand tools to the industrial revolution during periods of significant change in human history, it is widely accepted that advances in science and technology have a formative effect on societies. The dimensions of this effect are directly related to the structural difference that new information and technologies have the potential to reveal at a social area. In different words science and technology are considered among the basic phenomena that accelerate the change in societies in proportion to their qualities in all periods of history.

Modern computers, which started to use the first models in the 1940s, opened the doors of the period when technology and knowledge were among the main determinants in the social sphere. Digital technologies while gaining significant momentum to the rapid increase in data from the production, storage, processing and transmission of information, it has become self-learning artificial intelligences with improvements in hardware and accumulated data. In the context of the increase in big data and advances in hardware, it seems difficult to predict the level of learning speed and capacity in intelligent technologies in the future. Again it is widely accepted that social change is different from previous periods of history due to the rate of development and increase in information and technology.

In this context in this study, the transformation of information and the big data processed by artificial intelligence technologies are discussed in relation to social change. In the study, it is aimed to make inferences in the context of the subject by using the quantitative and qualitative researches published in the field, mainly in the subject review.

Keywords: Big Data, Artificial Intelligence, Social Change

1. Bilgi ve Teknoloji Bağlamında Toplum ve Toplumsal Değişme

Tanımlanmasındaki zorluklara rağmen toplumsal değişme, tarih boyunca toplumlar üzerinde etkili olan sosyolojinin temel problemleri arasında sayılmaktadır. Toplumsal değişmeyi kavramsallaştırma ve kuramsal bir yaklaşımla tanımlama çabaları 18. yüzyılın sonlarından itibaren artmıştır. 1800'lü yıllarda bir yandan sanayileşmeyle birlikte yeni ekonomi ve üretim sistemlerinin toplumlar üzerinde etkili olması, diğer taraftan Amerikan ve Fransız devrimleriyle geleneksel toplum yapılarının önemli oranda değişime uğraması toplumsal değişmeye ilişkin yaklaşımları daha da önemli hale getirmiştir.

Bu bağlamda toplumsal değişmeye, geliştirilen kuramsal yaklaşımlarla ilişkili farklı tanımlamalar getirilmiştir. Örneğin, Comte'a göre toplumlar, toplumsal dinamikle ilişkili, insanların bilgilerinin gelişmesine bağlı olarak bir dizi önceden görülebilir aşamadan geçerek ilerlerken, Herbert Spencer'a göre toplumsal değişme, nüfusun çoğalması ve 'yapısal farklılaşma temelinde' evrimci bir süreç, Karl Marx'a göre de en önemli değişimler, ekonomik sınıflar arasındaki üstünlük mücadelesine dayalı devrimci bir nitelik taşımaktadır (Marshall, 2005, 136). Talcott Parsons ve Wilbert E. Moore'un işlevselcilik kuramına göre ise toplum karmaşık ve birbiriyle bağıntılı bir işlevler örüntüsü olarak görülürse, değişim de sürekli denge arayışının bir gölge fenomeni şeklinde açıklanabilir (Marshall, 2005, 137). Dolayısıyla her ne kadar toplumsal değişmeye yönelik kavramsallaştırmalar kuramlar bağlamında farklılaşsa da toplumlarda ve toplumsal yapılardaki değişmenin kesintisiz devam ettiği genel kabul görmektedir. Giddens bu durumu: "Toplumsal değişmeyi tanımlamak zordur, çünkü bir anlamda her zaman, her şey değişmektedir. Her gün, yeni bir gündür; her an, zaman içerisindeki yeni bir andır. Yunan filozofu Herakleitos, bir kişinin aynı nehre iki kere giremeyeceğine işaret etmiştir. İkinci kez, su akıp gittiği için nehir farklıdır." olarak açıklamaktadır (Giddens, 2008, 77). Sorokin ise tarih felsefeleri ve kültür üzerinden değişme dönemlerine yönelik; başat bir kültür sona erip de bir başkası sahneye girmeye başlayınca, bu felsefeler, ideolojiler ve kuramlar da ona uygun olarak değişirler; çökmekte olan kültür tipiyle ilişkili olanlar geriler ve yükselen kültür tipiyle uyum halinde olanlar da kök salar ve çiçek açarlar demektedir (Sorokin, 2008, 25). Nitekim toplumsal yapıda ve günlük yaşamda değişimin görünür hale geldiği önemli sıçrama anlarına kadar değişim aralıksız ilerleyen

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

bir olgu niteliğindedir.

Birey ve toplumlardaki değişme arasındaki ilişki ise özellikle klasik sosyolojide yavaş ilerleyen bir süreç olarak tanımlanmıştır. Comte, pozitif topluma geçişte, teoloji ve fizik arasındaki ilişkiyi, insan aklının sürece yavaş uyumundan hareketle şöyle açıklamıştır:

"Hissedilmeyecek kadar yavaş ilerler insan aklı. Öyle birdenbire hiçbir ara basamak olmadan teolojik felsefeden pozitif felsefeye geçmesi düşünülemez. Teolojiyle fizik bağdaşamazlar, kavramları birbirinden pek farklıdır. Birini tamamıyla bırakıp öbürünü geçmek için insan zekasının bu geçişi derece derece yapmasını sağlayacak ara-kavramlara, her ikisinden de bir şeyler almış olan kavramlara ihtiyacı vardır. Metafizik kavramların varlığının amacı budur (Comte, 221)."

Yine benzer bir yaklaşımla; toplumsal değişme süreçlerinde, bir önceki döneme ait kavramlar, alışkanlıkların bir ürünü olarak bir süre daha varlığını sürdürmektedir. Eski ile yeninin bir arada bulunduğu geçiş sürecinin ardından değişim tamamlanmaktadır. Ancak bazı durumlarda eskiye ait olan kimi olguların tamamen ortadan kalktığı da söylenememektedir ve gelenekselliğin temelini aynı zamanda eskiye bağlılık da oluşturmaktadır. Değişimin ürünü olan yeni olguların toplumsal alanda etkin olma süreci, insan aklının işleyişi bağlamında geri bildirimli bir dönüşümü de ifade etmektedir. Toplumsal değişimler kesin sınırlarla belirlenmiş ani geçişlerle gerçekleşmemektedir ve birey değişime kontrollü bir süreçle uyum sağlamaktadır. Evrimci kuramlar bu durumu adaptasyonla açıklamıştır. Darwinist fikirleri benimseyen Spencer'a göre bütün insanlar hayatta kalma mücadelesi içindedir. Bu mücadele adaptasyonla sergilenir; insanların hayatta kalabilmek için adaptasyon sağlamaları gerekir ve 'en uygunlar' en iyi adaptasyon sağlayanlardır. Spencer, Darwinist akıl yürütme tarzını toplumlara uygular ve ona göre varoluş mücadelesinin sonucunda toplumda bir denge oluşur (Goodwin-Scimecca, 2015, 129)." Yine Spencer'a göre toplum aslında ideal veya mükemmele doğru ilerler ve uyum sağlayabilen toplumlar var olmaya devam eder ve sürecin sonunda dünya bir bütün olarak uyum sağlayıcı bir üst düzeye yükselir (Ritzer, 2011, 44).

Toplumsal değişmenin yönüne ilişkin tartışmalar ise bu alandaki önemli konu başlıkları arasında yer almaktadır. Değişmenin her zaman daha iyiye doğru olduğu savına karşılık, değişmenin var olduğu ancak yönünün her zaman daha iyiye ve gelişmeye doğru olduğunun söylenemeyeceği ileri sürülmektedir. Nitekim 19. yüzyılda değişimi ilerlemeyle eşit sayan eğilim etkisini kaybederek, değişimin, geriye dönük, yıkıcı veya kültürel gecikmeyle karışık bir şekilde ortaya çıkabileceği de kabul edilmektedir (Marshall, 1998, 138). Dolayısıyla toplumsal değişmenin temel dinamikleri, gelişmesi ve yönüne ilişkin tartışmalar ve farklı yaklaşımlar bulunsa da değişimin, her daim var olduğu ve geniş bir zaman aralığında geçiş süreçleriyle meydana geldiği yaygın kabul görmektedir.

Bu bağlamda, toplumsal değişme, her ne kadar kesin sınırlarla tanımlanması zor olgular arasında kabul edilse de sosyolojik olarak toplumsal yapılardaki değişmenin ortaya konulması amacıyla farklı yöntemler geliştirilmektedir. Giddens, toplumsal bir sistemin, hangi ölçüde ve hangi bakımlardan bir değişme sürecinde olduğuna karar verebilmek için belirli bir özgül dönem içerisinde, temel kurumlarda hangi ölçüye kadar değişiklikler ortaya çıktığını, ayrıca değişimin kendisiyle kıyaslayabileceğimiz bir ölçü birimi olarak neyin istikrarlı kaldığının gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Giddens, 2008, 79). Değişmeyi ortaya çıkaran etkenler ise yine ele alınan olgular, dönemler ve toplumlar bağlamında farklılaşmaktadır.

Diğer taraftan önemli bir olgu toplumsal değişmede bilginin önemidir. Comte'a göre toplumlardaki değişim bilgi artışıyla ortaya çıkmaktadır (Goodwin-Scimecca, 2015, 48) ve toplumlar ile bireyler var olan bilgiyle orantılı değişim geçirmektedir. Comte değişim süreçlerini üç hal yasasıyla açıklamıştır. "Üç hal yasasına göre insan düşüncesi birbirini izleyen üç evreden geçer. Birincisinde, insan düşüncesi olguları, insanın kendisiyle kıyaslanabilecek varlık ya da güçlere mal ederek açıklar, ikincisinde, doğa gibi soyut nesnelere başvurur. Üçüncüsünde insan, olguları gözlemekle ve aralarında belirli bir anda ya da zaman içinde var olabilecek düzenli ilişkileri belirlemekle yetinir. Olguların nedenlerini keşfetmekten vazgeçer, onları yöneten yasaları bulmakla yetinir (Aron, 2017, 63)." Pozitif topluma yön veren de bilginin kendisidir. Bilginin yanı sıra teknoloji de toplumsal değişmeye ivme kazandıran temel olgular arasında sayılmaktadır ancak bilim ve teknolojinin birlikteliği tarihi uzamda önemli değişimler geçirmiştir.

Bu bağlamda günümüz toplumlarında yine bilim ve bilgi, toplumsal değişmenin temel dinamikleri arasında kabul edilmektedir ancak bilimin somut çıktısı olan teknolojiden ayrı düşünülememekte, bilim ve teknoloji çoğunlukla birlikte ele alınmaktadır. Bu durum günümüz yapay zeka toplumlarında önemli değişme alanlarından birini oluşturmaktadır. Nitekim öncesinde bilim, bilgi ve teknoloji farklı düzlemlerde ele alınan olgulardır. Farklı bir ifadeyle; önceki yüzyıllarda teknoloji öğretim görmemişlerin el sanatları arasında kabul edilirken, bilim yüksek eğitim gerektiren alanlar arasında sayılmıştır (McClellan-Dorn, 2013, 2). Ancak 20. yüzyıldan itibaren, bilim ve teknoloji ile araştırma ve geliştirme, neredeyse ayrılmaz ikizler olarak varsayılırken, bilim ve teknolojinin bir araya getirilmesindeki inanç, teknolojinin sözlüklerde geçen 'uygulamalı bilim' şeklindeki tanımıyla da somutlaşmıştır (McClellan-Dorn, 2013, 2). Ellul'a göre günümüz toplumlarında temel belirleyici kavram 'teknik'dir ve tekniğin sahip olduğu güç diğer dönemlerden oldukça farklı bir nitelik taşımaktadır (Ellul, 2003). Üstelik tekniğin yükselişinin makinelerle de bir ilgisi yoktur ve tarihsel uzamda her ne kadar teknik, bilimden önce gelişmiş olsa da bugün teknik, makinelerin de ötesinde her şeyi kapsar hale gelmiştir (Ellul, 2003, 14-19). Öyle ki günümüz toplumlarında teknik bilimin de ötesine geçmiştir ve neredeyse bilimin somut çıktısı teknik olmadan üretilen bilgiye kuşkuyla yaklaşılır hale gelmiştir. Ellul'a göre; "Bilimsel bir altyapıya sahip olmak hep gerekmiştir ama bugün bilimsel ve teknik araştırma arasında bir ayrımdan söz etmek pek mümkün değil. Gerçekten her şeyi yiyen tekniğimiz (kısmen Einstein'in görüşünü de temsil eder bu) en sonunda bilimi sterilleştirebilir (Ellul, 2003, 20)."

Buradan hareketle bilim ve teknolojinin toplumsal alanda değişen konumları, günümüz toplumlarının önemli sorunsalları arasında yer almaktadır. Yerleşik toplumsal yapıların teknolojilerle dönüşüme uğraması, yaygınlaşan teknolojilerin birey üzerindeki etkisi ve bu etkinin yönü bugünün ve geleceğin önemli toplumsal meselelerinden biri haline gelmiştir. Özellikli sanayi devriminin temelinde yer alan buharlı makinelerle yerleşik kırsal toplum yapılarının radikal biçimde dönüşüme uğradığı hatta büyük oranda ortadan kalktığı düşünülürse, günümüz toplumlarında yeni teknolojilerin ortaya çıkaracağı dönüşümün boyutlarını tahayyül etmek daha da zorlaşmaktadır. Nitekim Giddens, iki yüzyıl öncesine kadar, tarihin bütününde egemen olan toplum türlerinin, sanayileşmeyle ortadan kalktığını ve sanayileşmenin makineleşmiş üretim anlamına geldiğini ifade etmektedir (Giddens, 2008, 73). Üretimin makineleşme yönündeki dönüşümü ve dönüşümün toplumsal yapılara etkisi, aynı zamanda teknolojinin toplum üzerindeki etkisinin somut izlenebileceği önemli dönemlerden birini de ifade etmektedir. Sanayileşme öncesinin hakim toplum yapısı kırsal toplumlar, her ne kadar günümüzde varlığını sürdürse de, bu toplumlar hakim olma özelliklerini yitirerek, genellikle bilgi ve teknoloji bağlamında gelişmemiş

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

ya da gelişmekte olan toplumlar arasında sınıflandırılmaktadır. Gelişmiş toplumlarda ise kırsal ve geleneksel yapıların, genel yapı üzerindeki etkisi oldukça sınırlıdır. Bilgi ve teknolojilerle şekillenen toplumların ise yeni tür bir toplum olduğuna yönelik görüşler sıklıkla ifade edilmektedir. Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren internet teknolojileri sayesinde bilgi ve iletişimin birleştirilmesiyle gelişen teknolojik iletişim ve çevrim içi bilgiye ulaşma yöntemlerinin yeni bir tür toplumun ortaya çıkmasına zemin hazırladığı kabul edilmektedir (Webster, 2006, 9-10). Castells'e göre yeni bir toplumun ortaya çıkmasında bizzat bilginin kendisi asıl üretici konumundadır (Webster, 2006, 100).

Bu noktada önemli bir sorunsal; tarihten bugüne bilim ve teknolojide ortaya çıkan dönüşümün, toplumsal alanda da ilişkili bir değişime neden olduğu düşünülürse, günümüz toplumlarında bilim ve teknolojideki değişim hızının toplumsal alandaki değişimin hızına olan etkisinin belirlenmesidir. Toplumların bu değişime ayak uydurabilmesi için gerekli olan değişim ivmesi, hızı ve biçimi ne olmalıdır? Ya da toplumsal yapıların bilim ve teknolojideki hızlı değişime ayak uyduramamasının toplum ve birey üzerindeki etkisi ne yönde olacaktır? Bu noktada kanaatimizce Durkheim ile Merton'un sıklıkla kullandığı 'anomi' kavramı önem kazanmaktadır. Bilindiği gibi bir toplumdaki normların etkisizleşmesi, çöküntü, karışıklık ya da çatışma dönemlerini ifade etmektedir (Marshall, 2005: 32). Anomi durumu özellikle toplumsal değişim dönemlerinde ortaya çıkmakta ve normlar yeniden düzenleninceye kadar devam etmektedir. Durkheim'a göre anomi özellikle mekanik toplumlardan organik toplumlara geçişte daha belirgin hale gelmektedir. Bu bakış açısından bir değerlendirme de günümüz toplumlarının, bilgi ve teknolojideki gelişmelere bağlı olarak hızlı bir değişimle yapay zeka toplumlarına geçiş sürecinde olduğu ve geçiş sonrasında kendi normlarında yeni toplumsal düzenin kalıcı hale geleceği kabul edilirse, anomi durumunu yaşıyor olması kuvvetle muhtemeldir. Burada önemli bir nokta bu yöndeki araştırmaların daha geniş alana ve zaman aralığına yayılması yaşanan sürecin daha net tanımlanması adına önemlidir. Yine bu yöndeki bir yaklaşımda toplumdan ayrı düşünülemeyecek olan bireyin de toplumdaki anomi durumunu hissettiği söylenebilecektir. Bilindiği gibi Durkheim'a göre: "Toplum bir bütün olduğu için, duyduğu acı onu oluşturan parçalara iletilecektir. Fakat o zaman da parçalandığı vakit genel yaşamın düzenli koşullarının aynı ölçüde sarsıldığının mutlaka farkına varacaktır. En iyi parçamızın asılıp kaldığı amaç toplum olduğu için ondan koptuğumuzu hissettiğinde etkinliğimizin de amaçsız kaldığının kesinlikle farkına varacaktır (Paugam, 2013, 17)." Toplumlardaki geçiş ve yenilenme dönemlerinde, önceki yapıların değişmesiyle ilgili olarak, ortaya çıkan yozlaşma da önemlidir. Durkheim'a göre; çökme dönemlerinde yozlaşma artmaktadır ancak devletler de yozlaşanların arasından çıkan yenilikçilerle kurulmaktadır (Durkheim, 2013, 42). Dolayısıyla toplumsal değişme dönemlerinde ortaya çıkan anomi durumu bir yandan belirsizlik, normsuzluk, yozlaşma ve çöküntüyü ifade ederken, diğer taraftan yeni dönemin bileşenlerini de olgunlaştırmaktadır.

Burada önemli bir nokta, klasik sosyolojide tanımlanan toplumsal değişme dönemlerine ilişkin yaklaşımların yapay zeka toplumları için de geçerli olup olmadığıdır. Bu yöndeki tartışmalarda, özellikle klasik sosyoloji yaklaşımlarında, çoğunlukla bilgi ve teknolojinin toplumlardaki değişime ivme kazandıran olgular olduğu yaygın kabul görürken gelişme hızları ise on yılları kapsayan geniş zamanlarla ifade edilmektedir. Bugün ise bilgi ve teknolojide hızlı bir dönüşüm söz konusudur. Bu hızın toplumsal yapılardaki değişme sürecine etkisi ve bu etkinin net şekilde ortaya konabilmesi önemli sorunsallara cevap bulmayı gerektirmektedir.

Özetle; bilgi toplumlarını ortaya çıkaran dijitalleşmenin yanı sıra sonrasında gelişen

yapay zeka teknolojileriyle biçimlenen toplumların klasik sosyolojide tanımlanan toplumlardan önemli farklılıklara sahip olduğu yaygın kabul görmektedir. Bilginin geometrik hızdaki artışı, aynı zamanda ticarileşmesi, yeni gelişen teknolojiler, günlük yaşamını algoritmalar ve yapay zeka teknolojileriyle şekillendiren bireyler, dünyayı koca bir köy haline getiren ağ teknolojileri yapay zeka toplumun temel özellikleri arasında sayılmaktadır. Bilginin geometrik hızdaki artışı ve aynı hızda teknolojideki gelişmelere yansıması toplumsal alandaki değişimi de hızlı hale getirmektedir. Bu durumun önemli bir göstergesi son birkaç yıldır yaşanan COVİD-19 pandemisi ve toplumsal alt sistemlerin hızla teknolojik dönüşüme uyum sağlamasıdır. Bilindiği gibi Dünya Sağlık Örgütü'nün salgını 'pandemi' olarak tanımlamasının ardından birçok ülke karantina dönemine girmiştir ve bireylerin evden çıkışlarına önemli kısıtlılıklar getirilmiştir. Ancak kısıtlılıklarla birlikte günlük yaşamın akışı daha yoğun biçimde dijital teknolojilerle sağlanmaya başlanmıştır. Her ne kadar pandemi öncesi dönemde, dijital teknolojiler gündelik yaşamda önemli bir yere sahip olsa da pandemiyle daha başat bir konuma yükseldiği görülmektedir. Bu zaman aralığında, özel şirket toplantılarından bilimsel konferanslara, her tür kültür sanat etkinliğinden, eğitimlere, medya yayınlarından, söyleşilere birçok sosyal ortam mekandan bağımsızlaşarak dijital platformlara taşınmıştır. Okul öncesi eğitim çağındaki çocuklardan yaşlı bireylere kadar geniş bir yelpazede farklı toplumsal kesimlerin bu dönüşüme ayak uydurması yaklaşık bir yıl gibi bir sürece yayılmıştır. Bu zaman aralığı -her ne kadar önemli ve kalıcı toplumsal değişimler için kısa bir zaman aralığı olsa da- toplumsal uzamda ortaya çıkan zorunlu şartlar, dijitalleşme yönündeki değişimin hızlanarak olgunlaşmasına ivme kazandırmıştır. Bu noktada önemli bir sorunsal, Covid-19 pandemi döneminde, yaklaşık bir yıllık zaman aralığında ortaya çıkan bu değişimi, yapay zeka toplumlarında, değişim süreçlerinin, gerekli durumda daha da hızlanabileceği şeklinde okumanın mümkün olup olmadığıdır? Elbette bu sürecin toplumsal alandaki kalıcı olan çok yönlü etkileri zamanla daha da net anlaşılacaktır ancak kanaatimizce, Covid-19 pandemi dönemi, yapay zeka toplumlarında, toplumsal değişmenin, gelişen yeni teknolojilerle daha kısa zaman aralıklarında gerçekleşebileceğinin önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir niteliktedir. Nitekim bugün gelinen noktada eğitimden sağlığa farklı alanlarda baskın nitelik kazanan dijital dönüşümün kalıcılığı üzerine tartışmalar devam etmektedir ki birçoğunda kalıcı olacağına yönelik tezler şimdiden önemli hale gelmiştir.

1.1. Yapay Zeka Toplumlarında Bilgi ve Büyük Veri

Bilgi, tarih boyunca, toplumsal alanda biçimlendirici etkiye sahip temel olgular arasında kabul edilmiştir. Buna rağmen insanoğlunun yaşamında gelişmenin, değişmenin, ilerlemenin ortak paydasını oluşturan bilgiyi tanımlamak kolay değildir. Bilgi yalın sözlük anlamıyla; insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü ya da insan zekasının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü, malumat, vukuf anlamına gelmektedir.[159] Bilginin önemli bir özelliği sürekli artış içinde olmasıdır. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren ulaşılan her bilgi bir sonrakine temel oluşturmuş sonrakiler öncekilerin üzerine inşa edilmiştir. Bilginin diğer bir özelliği ise elle tutulabilecek formunun ve cisminin olmamasıdır. Sahip olduğunuz bilgiyi eyleme dökene ve bu bilgiyle somut bir çıktı üretene kadar bilginin görünür olması da mümkün değildir. En azından bilgisayarların ortaya çıkışı ve yapay zeka toplumlarının gelişmesine kadar durum böyle olmuştur ki bilgisayarların çalışma prensipleri bilginin kodlanmasına dayanmaktadır. Alman Fizikçi Carl Friedrich von Weizsacker'e göre bilgi, bilim ve teknoloji için madde ve enerji gibi temel evrensel niceliklerden biridir (Sasvari, 2012, 31). Farklı bir bakış açısıyla ise; "Bilim gözüyle bakıldığında

159 https://sozluk.gov.tr/

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

bilgi çok ilginç bir şeydir. Maddeden yapılmadığı kütlesinin olmamasından bellidir (bana daha önce bilmediğim bir şey söylerseniz ağırlığım artmaz) ama hiçbir bilgi parçası bir miktar madde veya enerji olmadan 'kendi başına' var olamaz: Bana bir şey söyleyebilmeniz için ses dalgalarını aramızda taşıyan hava moleküllerine, bunu telefonla yapıyorsanız da ayrıca elektron ve fotonlara ihtiyaç vardır (Say, 2020, 17)." Bilginin basit transistörler aracılığıyla 0 ve 1'lerden oluşan binary sayı sistemiyle hızlı kodlanabileceğinin fark edilmesi ise bu alandaki önemli eşiklerden birini oluşturmuştur. Farklı bir ifadeyle bilgisayarlar, transistör adı verilen milyarlarca küçük anahtardan oluşmaktadır ve algoritmalar bu anahtarları saniyede milyarlarca kez açıp kapatarak, açıksa 1, değilse 0 durumuna getirerek bilgiyi kodlamaktadır (Domingos, 2017, 27). Bilgi aynı mantıkla sadece transistörleri çalıştıran elektrik akımıyla değil farklı birçok şekilde de kodlanabilmektedir ki buradaki temel mantık bilginin hızlı şekilde kodlanıp üzerinde çalışılabilir hale getirilmesidir. Nitekim her ne kadar bilgisayar teknolojisinin çalışması çoğunlukla sayılarla ilişkilendirilse de aslında durum böyle değildir. Domingos'a göre; her algoritma ne kadar karmaşık olursa olsun VE, VEYA ve DEĞİL şeklindeki mantık ifadelerine indirgenebilmektedir ve insanlar genellikle bilgisayarların sayılardan ibaret olduğunu düşünse de aslında bilgisayarlar sayılardan değil tamamen mantıktan ibarettir (Domingos, 2017, 28). VE, VEYA ve DEĞİL türünden birçok işlem birleştirilerek çok ayrıntılı mantıksal uslamlama zincirleri kurulabilmektedir (Domingos, 2017, 28).

Bu bağlamda, bilgi toplumlarında, bilginin mantık ifadeleriyle işlem yapmaya elverişli hale getirilerek maddesel bir sisteme kodlanabiliyor olması, bilgiye olan yaklaşımı değiştirdiği gibi bilgi devrimine de zemin oluşturmuştur. Claude Shannon'un, insanların farklı bilgilere verdiği farklı değer ve anlamları tümüyle göz ardı edip, iyi, kötü, güzel, çirkin, anlamlı, anlamsız ayırt etmeden tüm bilgiler için geçerli olacak "Matematiksel İletişim Kuramı", bilginin elle tutulur ve ölçülür bir nicelik haline gelmesinin ilk adımını oluşturmuştur (Say, 2020, 71). Siyaset, ilahiyat, matematik, fizik, kimya, tıp, astronomi, yerbilim, paleontoloji, optik, filoloji, tarih, şiir, hukuk, diplomasi, şifrebilim ve felsefe konularında önemli çalışmalar yapan ve eserler veren Gottfried Leibniz'in dört aritmetik işlemi birden yapabilen ilk hesap makinesini icat etmesi ise gelişmiş bilgisayarlara giden yolu açmıştır (Say, 2020, 21). Leibniz'in sorduğu "İnsanların düşünce yoluyla yaptıkları bu hesabı makineye yaptırabildiğimize göre neden diğer tüm düşünce işlerini yapabilen bir makine inşa edemeyelim?" sorusu ise yapay zeka çalışmalarının ilk adımı olarak kabul edilmektedir (Say, 2020, 21). Leibniz'in sorusunun yanında aslında otomasyonla ilgili ilk fikirlerin Aristoteles'e kadar geri gittiği de kabul edilmektedir. Aristoteles, Politika eserinde kendi kendine düşünen makinelerle ilgili; "Düşünün, elimizdeki her alet ya bizim emrimizle ya da ihtiyaç halinde kendi işini icra ediyor; eğer… ozanın [Homeros] 'kendi başlarına hareket edip tanrılar meclisine girerler' dediği Hephaistos'un üçayaklıları gibi, dokuma tezgahının mekiği kendiliğinden gidip gelse ve lirin mızrabı kendi kendine çalsa, o zaman ne usta zanaatkarlar hizmetçiye gereksinim duyardı ne de efendiler kölelere (Nilsson, 2018, 19)." Bu noktada Nillson'a göre; ilkçağ Yunan filozofu Aristoteles de (MÖ 384-322) otomasyonu düşlemiştir ancak bunu imkansız bir hayal sayarak, insanlığa boş vakit kalması için köleliğin şart olduğunu ileri sürmüştür (Nilsson, 2018, 19). Yine Thomas Hobbes'da da benzer bir tanımı görmek mümkündür. Hobbes Leviathan'ın sunuş bölümünde; "Yaşamı birtakım uzuvların deviniminden ibaret sayıyorsak, bunun içimizdeki asli bir aksamdan kaynaklandığını kabul ediyorsak, tüm otomatların (saatler gibi, yaylar ve çarklar sayesinde kendi kendine hareket eden motorlar) yapay bir yaşamı olduğunu neden söylemeyelim? Kalp yerine yay var demektir, sinirler yerine sicimler vardır, eklemler yerine bedeni hareket ettiren

çarklar… (Nilsson, 2018, 20).” Dolayısıyla her ne kadar tarih öncesi dönemlerden bugüne zeka kazanmış makinelere yönelik tezler düşünsel olarak varlığını sürdürse de 21. yüzyıldan itibaren, bilginin kodlanabilir hale getirilmesi ve bunu mümkün kılan teknolojiler, toplumsal yapıları da dönüştürerek yapay zeka toplumlarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

Bilgi toplumlarından sonraki dönemi işaret eden yapay zeka toplumlarının temel yapısı yine bilgi üzerine şekillenmektedir ancak buradaki bilgi hem önceki dönemlere göre daha ucuzlamış ve kolay ulaşılabilir hale gelmiş hem de hızlı üretilebilir bir nitelik kazanmıştır. Akademik bilginin yanı sıra büyük veri olarak tanımlanan ve aynı zamanda yapay zekaların daha doğru kararlar vermesinde kullanılan her türlü veri günümüz toplumlarındaki temel bilgi bileşenleri arasında yer almaktadır. Bugün bilgi ve veri aynı olgular olarak kabul edilmektedir. Wieseltier’e göre bilgi ile veri ayrımı eski dönemleri ifade eden bir ayrımdır ve yapay zeka çağında bu ayrım ortadan kalkmıştır (Wieseltier, 2015’den akt. Gusterson, 2020, 7). Nitekim günümüz toplumlarında büyük veri kavramı sıklıkla kullanılmaktadır ve farklı alanlardaki birçok bilgi büyük veri başlığı altında değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan günümüz toplumlarında bilgiye ve bilime yönelik önemli bir farklılaşma maliyetinin ucuzlamasıdır. Artık özel alanlar dahil olmak üzere farklı alanlardaki birçok bilgi kolay ulaşılabilir olgular arasında yer almaktadır. Özellikle bir zamanlar edinilmesi maliyetli olan akademik bilgiye ulaşımdaki çok yönlü kanallar her an farklı kalitede bilgiyi isteyenlere sunmaktadır. Üstelik bu tür platformların sayısı her geçen gün artmaktadır. Örneğin, günümüz toplumlarında isteyen bireyler, dünyanın ilk 100 üniversitesi başta olmak üzere farklı üniversitelerin lisans ve lisans üstü derslerine istediği an ulaşabilmektedir. Geleneksel eğitimin karşısında konumlandırılan ve geleceğin eğitim modeli olarak sunulan online eğitimler “kitlesel çevrimiçi açık ders” olarak tanımlanmaktadır (Ford, 2020, 160). İlk denemeleri 2011 yılında başlayan kitlesel çevrimiçi açık dersleri New York Times yazarı Thomas Friedman, “internette tomurcuklanan küresel yüksek eğitim devrimi” olarak tanımlamış ve “dünyanın en büyük sorunlarını çözmek için bir milyar beyni daha devreye sokma” potansiyeli taşıdıklarını ifade etmiştir (Ford, 2020, 162). Alınan derslerin belgelendirilmesine yönelik sorunsala çözüm üretmek amacıyla da farklı platformlar kurulmuştur. Harvard, MIT, Stanford, Boston, Sorbonne, Cambridge gibi vb. üniversitelerin kuruluşunda etkin olduğu platformlarda ayrıca Google, Microsoft gibi teknoloji şirketleri de dersler açmaktadır. Bu platformlar arasında yer alan edX platformu geleceğin eğitim modelindeki misyonunu; “Dünyanın her yerinden öğrencilerin ulaştığı, küresel, kar amacı gütmeyen, geleneksel eğitimi dönüştürerek, maliyet, konum ve erişim engellerini ortadan kaldırmayı amaçlayan, insanların kendi şartlarına göre öğrenme talebini karşılamak, MicroMaster programları da dahil olmak üzere en kaliteli, istiflenebilir öğrenme deneyimleri sunarak eğitim olanaklarını yeniden tasarlamak.” şeklinde tanımlamaktadır.[160] Platformda, fen bilimlerinden, mühendisliklere, sosyal bilimlerden müziğe kadar farklı alanlarda binlerce ders verilmektedir ve bireyler lisans alanlarından bağımsız farklı alanlardaki master programlarına katılabilmekte, geçme kriterlerini sağladıkları sürece master derecelerini alabilmektedir. Öğrencilere danışmanlık ise yine online olarak sağlanmaktadır. edX ve benzeri eğitim platformlarının konumuz açısından önemi, bu tür platformların, yapay zeka toplumlarında eğitimin dönüşümünü temsil ettiğine yönelik tezlerin sıklıkla ileri sürülmesidir.

160 https://www.edx.org/about-us

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Diğer taraftan edX, Coursera ve benzeri platformların eğitim kalitesine ilişkin tartışmalar ise devam etmektedir. Ford'a göre bu platformlarda verilen dersler geleneksel eğitimin kalitesini s

ağlayamamaktadır ve bu rüya 2013 yılında bitmiştir. Ford'un ifadesiyle;

"Pennsylvania Üniversitesi'nin 2013'ün sonunda yayınladığı iki çalışma, insanları bu rüyadan uyandırdı. Çalışmaların birinde, Coursera'nın sunduğu derslere kaydolan bir milyon kişiden çok azının aktif olduğu, ders başladıktan sonraki 1-2 hafta içinde katılımın çarpıcı bir şekilde düştüğü ve çok az kullanıcının sonuna kadar dersi takip ettiği belirtiliyordu. Derslere yazılanların yarısı ilk dersi bile izlemiyordu. Dersi tamamlama oranları %2 ila 14 arasındaydı. Ayrıca bu derslerden en çok fayda göreceği düşünülen fakir ve eğitimsiz öğrenciler derslere o kadar ilgi göstermemişti. Derslere yazılanların yüzde 80'i zaten üniversite diploması olan kişilerdi (Ford, 2020, 162)."

Katılım yetersizliğinin yanında derslerdeki başarı oranlarının düşüklüğü ise özellikle online eğitimlerin başladığı ilk dönemde birçok programın askıya alınmasına neden olmuştur. Örneğin Udacity ve San Jose Üniversitesi'nin ekonomik yetersizliği olan öğrenciler için kurduğu ortak girişimde, ilk öğrenci grubu dersleri tamamladığında yüzde 90'ı liseden gelen cebir dersi öğrencilerinin dörtte üçü dersi geçememiş ve Udacity genel eğitimi bir süre sonlandırarak işçilere özel teknik beceriler kazandıran mesleki derslere yoğunlaşmıştır (Ford, 2020, 163). Ancak her ne kadar kitlesel çevrimiçi açık dersler ilk yıllarında benzer tartışmaların odağında yer alsa da bugün bu alanda hızlı bir değişim söz konusudur. İsteyen bireyler istedikleri alanda mikromaster ya da diğer derece programlarına katılarak diploma ya da sertifika alabilmektedir. Her ne kadar bu platformlarda, bireylerin edindikleri bilginin yeterliliği ve eğitim kalitesine ilişkin tartışmalar sona ermiş olmasa da yine milyonlarca kişi dersleri takip etmektedir.

Konuya farklı açıdan bir yaklaşım ise online eğitimlerin kalitesine yönelik tartışmalar devam ederken, COVİD-19 salgının ardından, dünyadaki bütün eğitimin, -her ne kadar geçici olarak kabul edilse de- online sisteme dönmüş olmasıdır. Sistemin kalıcı olup olmayacağına, kalıcı olması halindeki sonuçlarına ve verimliliğine ilişkin tartışmalar çok yönlü olarak devam etmektedir. Yine eğitim sektöründeki farklılaşma bir yana bugün birçok özel sektör işletmesinde de COVİD-19 salgınıyla yaygınlaşan online çalışma sisteminin kalıcı hale getirildiği görülmektedir. Tüm bunlara rağmen burada önemli bir nokta; toplumsal uzamda meydana gelen değişimlerin sonuçlarının değerlendirilebilmesi için orta ve uzun vade gerekleri göz önüne alırsa, bugünkü dijitalleşmenin nihai sonuçlarına ilişkin önümüzdeki yıllarda daha kapsamlı çıkarsamalar yapmak mümkün hale gelecektir.

Diğer taraftan yapay zeka çağında bilgiye erişim ve eğitime yönelik değişim bu kadarla da sınırlı değildir. Bilindiği gibi bireyler Youtube başta olmak üzere farklı online ortamlarda akademik bilginin yanı sıra her türlü bilgiye kolaylıkla ulaşabilmektedir. Edinilen bilginin doğruluğu ise "bilgi kirliliği" kavramıyla tartışılmaktadır ki bilgiyi sunanların yetkinliği önemli bir sorunsaldır. Tüm bu tartışmalarla birlikte kaliteli bilgiye ulaşımın maliyetinin düştüğü genel kabul görmektedir. Ayrıca yapay zeka toplumlarında bilgi kadar kültür ve sanata ulaşım da kolaylaşmıştır ve bu durum özellikle COVİD-19 salgınındaki karantina döneminde daha da görünür hale gelmiştir. Bugün bireyler mekandan bağımsız olarak, oturdukları yerden, herhangi bir sanat etkinliğini ya da dünyanın en ünlü operalarının gösterilerini izleyebilmekte, sergilere katılabilmektedir. Yine bireyler sanal gözlükler gibi yeni teknolojiklerle bu ortamları çok boyutlu deneyimleyebilmektedir.

Yapay zeka toplumlarında bilgi ve bilime olan yaklaşımda önemli bir değişim de multidisipliner alanlara olan ilginin artmış olmasıdır. Yine her ne kadar ilgili alanda tartışmalar devam etse de özellikle yapay zeka araştırmalarında multidisipliner çalışmalar öne çıkmaktadır. Bu duruma bir örnek 'Bilişsel Bilim' (Cognitive Science) dir. Özellikle insan zihninin çok yönlü araştırılmasını içeren bilişsel bilim üzerinde çalışanların farklı disiplinlerde temel düzeyde bilgiye sahip olması ve yine belirledikleri alanlarda uzmanlaşmaları beklenmektedir. Bilişsel bilim en basit haliyle; "zihin ve zekânın işleyişini ele alan, zeki sistemlerin dinamiklerini ve yapılarını araştıran disiplinler arası bir yaklaşımdır. Çok geniş bir alanı kapsamasından ötürü bilişsel bilim alanında çalışan araştırmacıların bilişsel psikoloji, dil bilimi, sinir bilimi, yapay zeka, antropoloji ve felsefe gibi alanlarda temel bilgilere sahip olması beklenir."[161] olarak tanımlanmaktadır. Üniversitelerde bilişsel bilim üzerinde açılan bölümlerin sayısı her geçen gün artmaktadır ve bu alanda çalışma yapacaklardan en az iki disiplini birleştiren içeriklere sahip tezler hazırlanması istenmektedir. Burada önemli bir nokta; her ne kadar multidisipliner yaklaşımlar yapay zeka toplumlarında öne çıkar gibi görünse de aslında tarihin ilk dönemlerinden itibaren varlığını sürdürmektedir. Aristoteles'den, Leibniz'e, Marx'dan, Hobbes'a kadar bilime yön veren birçok bilim insanı bilime bir bütün olarak yaklaşarak farklı disiplinlerde çalışmalar sürdürmüştür. Farklı bir yaklaşımla; bu alanda 1959 yılında ileri sürdüğü tezleriyle tartışma yaratan Snow, 'edebi entellektüellerin' ve 'doğa bilimcilerin' ayrılmasını iki kültürel ayrılma olarak tanımlamaktadır. Snow, Aydınlanma döneminin büyük düşünsel anıtı L'Encyclapedie'de, insan bilgisinin, sonradan 'fen bilimleri' ile 'insan bilimleri' arasında ortaya çıkan bölünmeye tekabül eden bir ayrılık etrafında yapılanan bilgi olarak sunulmadığını ifade etmektedir (Snow, 1999, 6). Snow'a göre bilgi türleri arasında hem bireyin yetişmesine hem de toplumsal refaha zarar veren bu tür bir yarılma ortaya çıkabileceği endişesi 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başların görülmeye başlamıştır ancak bu zaman da bile tehlike yaratan şeyin, insan dünyasını inceleyenleri doğayı inceleyenlerden ayıran bir bölünmenin, iki yakasının birbiriyle iletişim kurmayı başaramaması olarak görülmemiştir (Snow, 1999, 6). Ancak sonraki zamanlarda fen bilimleri ile insan bilimleri arasındaki farklılaşma derinleşerek devam etmiştir. Bugün gelinen noktada da ise bilginin farklı disiplinleri bir araya getiren yapısı yeniden önem kazanmış gibi durmaktadır ve özellikle teknolojinin multidisipliner yapısının savunan yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Örneğin dünyanın farklı üniversitelerinde teknoloji ve sosyal bilimleri birleştiren çalışmalar da artarak devam etmektedir. Buradaki temel amaçsa teknolojinin toplumsal uzamda ortaya çıkardığı değişimin tanımlanması ve toplum yararına olacak şekilde sürdürülmesi adına çalışmalar üretilmesidir. Nitekim teknoloji ve sosyolojinin temelinde yer aldığı ilk multidisipliner çalışmalar 1970'lerde başlamıştır. 1984 yılında MIT'den Trevor Pinch ve Wiebe Bijker'in yayınladığı "Gerçekliğin ve Yapay Gerçekliğin Sosyal Oluşumu: Bilimin Sosyolojisi ve Teknolojinin Sosyolojisi Birbirini Nasıl Etkiler?" başlıklı makale sosyal bilimler ve teknolojiyi birleştiren önemli çalışmalar arasında kabul edilmektedir. Pinch ve Bijker, makalede bilim ve teknoloji çalışmalarında sosyal bir yapılandırmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Özellikle o yıllardaki bilim ve teknoloji ayrışmasından hareketle, bilim ve teknoloji sosyolojisinin birlikteliği ve toplumsal alandaki önemi tartışılmıştır (Pinch-Bijker, 1984). Buna göre bilim ve teknoloji aslında sosyolojik olarak oluşturulmuş kültürlerdir ve sosyolojik inşa söz konusudur (Pinch-Bijker, 1984, 404). Nitekim bilim ve teknolojideki her gelişmenin nihai biçimlendirici etkisi toplumsal uzamda ortaya çıkmaktadır.

161 https://tr.wikipedia.org/wiki/Bili%C5%9Fsel_bilim

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Bu bağlamda genel bir değerlendirmeyle yapay zeka toplumlarında topluma yön veren temel olgu bilgi ve bilginin çıktısı olan teknolojidir. Teknolojik çıktıya dönüşebilen her bilgi daha değerli kabul edilmektedir. Kimi yaklaşımlara göre ise bugünün toplumlarında teknoloji ve teknik, bilginin de önüne geçmiş durumdadır. Yeni teknoloji toplumunda teknolojik ürünler bireyin günlük yaşamını idame ettirmesinde asli unsurlardan biri haline gelirken aynı zamanda toplumsal yapıları da dönüştürmektedir.

1.2. Yapay Zeka Toplumlarında Büyük Veri

Yapay zeka toplumlarında, bilgi ve veri kavramları çoğunlukla birlikte kullanılmakta ve veri ile bilgi arasındaki ayrımın ortadan kalktığı sıklıkla ifade edilmektedir. Bilindiği gibi veri(data), işlenmemiş bilgi anlamına gelmektedir ve günümüz toplumlarında, internet başta olmak üzere farklı kanallardan toplanan her türlü bilgiyi ifade etmektedir. Yine büyük veri yeni teknolojilerle elde edilen bilgidir ve her geçen saniye artarak biriken bir veri akışı söz konusudur. Farklı bir ifadeyle veriyi sağlayacak araçların çoğalmasıyla veri artışı tarihte hiç olmadığı kadar hızlı bir seyir izlemektedir ve insan ırkının tüm tarihi boyunca ürettiğin veriden daha fazlası sadece iki yıl içinde üretilmiştir (Deshpande-Kumar, 2018, 13). Üstelik bu üretim artışı katlanarak devam etmektedir.

Kurzweil'in hesaplamasıyla bugün bilgi işlem için her yıl 10^{11} dolardan (100 milyar dolar) fazla harcanmaktadır ve 2030'ların başlarında bin dolar değerindeki bilgi işleme karşılık yaklaşık 10^{20} cps[162] satın alınabilecektir (Kurzweil, 2005: 196). Kurzweil'in 'tutucu' olarak tanımladığı bu hesapla bilgi üretme 2030 yılında 10^{12} dolara (1 trilyon dolar) çıkacaktır ve 2030'ların başlarında yılda yaklaşık 10^{26} ile 10^{29} cps arasında biyolojik olmayan bilgi işlem üretilecektir (Kurzweil, 2005, 196). Yaşayan biyolojik insan zekasının işlevsel taklidi için gerekli olan bilgisayarın 10^{16} cps değerinde olduğu düşünülürse yapılabilecek son dizüstü bilgisayar, beş trilyon kere trilyon insan uygarlığının beyin gücüne eşit olacaktır. Farklı bir yaklaşımla bilgisayarların hesaplama gücü enerjiyle sınırlandırılmaktadır ve bu alanda gelişen teknolojilerin yanı sıra hesaplama gücünün her birkaç yılda iki katına çıkmayı sürdürmesi durumunda yarın bir kiloluk bilgisayar bugünün sıradan laptopundan milyar milyar kat daha fazla 10^{31} bit bilgi depolayabilecektir (Tegmark, 2019, 282). Dolayısıyla hızla büyüyen veri havuzunun yanı sıra gelişen hesaplama gücüyle yapılabilecekleri tahayyül etmek ise zor görünmektedir.

Diğer taraftan bu kadar büyük çaplı verinin üretim alanı ise çoğunlukla World Wide Web yani dünyayı saran ağ internettir. Bireylerin internet ağı üzerinde yaptığı herhangi bir işlem aynı zamanda veri üretmektedir ve her geçen saniye üretilen veriler hızla artmaktadır. Dolayısıyla yapay zeka toplumlarında temel veri alanları internet, üreticileri ise internet kullanan bireylerdir. Üretilen verilerin yanı sıra internet kullanıcılarının sayısındaki anlık artışlar verinin toplumsal alandaki biçimlendirici konumunu daha da güçlendirmektedir. Digital 2020-Global Digital Overview'in araştırmasına göre 2020 yılı itibariyle dünyada 4.5 milyar insan internet kullanıcısıdır ve bu sayı her geçen gün daha da artmaktadır. Farklı bir bakış açısıyla; daha çok küresel şirketlerin bünyesinde oluşturulan veri havuzlarında 4,5 milyar insanın yani dünya nüfusunun yarısından fazlasının ürettiği veriler depolanmakta ve yapay zekaların karar mekanizmalarında kullanılmaktadır. Büyük veriyi, yapay zeka toplumunda, bireye özel yapay zeka uygulamalarının yanı sıra teknoloji alt yapılarının gelişmesi bağlamında değerlendirerek gerekli bir olgu olarak

162 **CPS** = Clicks Per Second / Characters per second, Saniyedeki dönüş sayısı. Sanayideki karakter sayısı. Saniyedeki tıklanma sayısı.

kabul etmek mümkündür. Ancak bu durumun gözetim toplumu bağlamında değerlendirilmesi durumunda ise ortaya ürkütücü bir tablo çıkmaktadır. Master algoritmayla şekillenecek geleceğin toplumlarına ilişkin yaklaşımlar geliştiren Pedros'un ifadesiyle;

"Dünyadaki tüm bilgisayarlarda sizin hakkınızda kaydedilmiş tüm verileri bir düşünün: e-postalarınız, office belgeleriniz, metinleriniz, tweetleriniz, Facebook ve Linkedln hesaplarınız; web aramalarınız ve tıklama, indirme ve satın alma işlemleriniz; kredi, vergi, telefon ve sağlık kayıtlarınız; Fitbit istatistikleriniz; otomobilinizin mikroçipleri tarafından kaydedilen sürüşünüz; cep telefonunuz tarafından kaydedilen gezintileriniz; çektiğiniz tüm fotoğraflar; güvenlik kameralarına takılan görüntüleriniz; Google gözlüğü görüntü parçalarınız ve daha bir sürü şey (Pedros, 2017, 336)."

Pedros'a göre tüm bu veriler, geleceğin dünyasında, algoritmalar tarafından işlenerek bireylerin yaşamının bir modeli oluşturabilir ve bireyler, bu modeller aracılığıyla dış dünyayla bağlantı kurabilir ve master algoritmayla üretilecek modeliniz daha iyi bir kişi olmanıza dahi katkıda bulunabilir (Pedros, 2017, 337). Bireysel bilgilerin işlenmesi üzerine kurulacak sistemde; modelinizi siber uzayda serbest bırakarak sizin için her şeyi araştırmasını isteyebilir, benzer biçimde film, müzik, oyun, kıyafet, elektronik ve aklınıza gelebilecek her alanda sizin için tavsiyelerde bulunabilir, siyasi olarak adınıza karar verebilir, hatta kredi kartı ekstrelerini kontrol etmek ve gerektiğinde itiraz etmek, görüşmeler yapmak, aboneliklerinizi yenilemek ve vergi beyannamesi düzenlemek gibi modern hayatın can sıkıcı detaylarını sizin adınıza çözebilir (Pedros, 2017, 337). İlk bakışta, böyle bir teknoloji, uzak geleceğe ait fütürist bir proje gibi dursa da aslında son çalışmalar dikkatle incelendiğinde uzak geleceğin oldukça yakınlaştığını görmek mümkündür. Nitekim Microsoft'un aldığı son patentlerden biri ölen kişilerin kişisel bilgileri kullanılarak sohbet robotu olarak geri getirilmesiyle ilgilidir.[163] Proje kapsamında ölen kişilerin; görüntüleri, ses verileri, sosyal medya gönderileri ve elektronik mesajları aracılığıyla yapay zeka modelleri yapılabilecektir. Üstelik projenin patent başvurusunda ayrıca bu çalışmaların sadece ölen kişilerle sınırlı kalmayabileceği, sohbet robotlarının bir arkadaş, akraba, tanıdık, ünlü, kurgusal karakterler, tarihi figürler, gelmiş ya da gelecekteki rastgele kişilere karşılık gelebileceği de belirtilmektedir. Yine kişiler sohbet robotlarını yaratıp eğiterek kendi kendileriyle de karşı karşıya gelebileceği gibi bu sayede öldükten sonra bir yedeklerini geride bırakabilecekleri de ima edilmektedir.

Bu bağlamda algoritmalarla oluşturulacak bireysel modellerin yanında bugün, milyarca insanın kullandığı akıllı telefonlardaki kişisel asistanlar, bireysel verilere göre işlem yapan ve eğitilebilen, herkesin kolaylıkla ulaşabildiği önemli uygulamalar arasında sayılmaktadır. Teknoloji şirketleri, bu uygulamaların daha verimli çalışabilmesi için, kullanım öncesinde bireylere, kişisel verilerin yapay zekanın eğitilmesinde kullanılması için izin istemekte ve izinlerin verilmesi durumunda uygulamalar geniş kapsamlı olarak kullanılabilmektedir. Her ne kadar bugünkü haliyle yapay zeka uygulamalarının hedeflenen düzeyde verimli çalıştığı söylenemese de kişisel yapay zekalar yine de bireylerin kullanım sıklıkları doğrultusunda seçimler yapabilmektedir. İnternet üzerindeki önemli veri toplama alanlarından biri de sosyal medyadır. Sosyal medya kullanımında, yapay zeka toplumlarına kadar sıklıkla kullanılan özel ve kamu ayrımına ilişkin önemli bir sorunsal da bulunmaktadır. Farklı bir ifadeyle; özel alan, çoğunlukla bireye ait olan

163 https://www.indyturk.com/node/303676/bi%CC%87li%CC%87m/microsoft-kaybetti%C4%9Fimiz-yak%C4%B1nlar%C4%B1m%C4%B1z%C4%B1-chat-robotu-olarak-diriltme-patenti-ald%C4%B1

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

ve çoğu zaman hukuk kapsamında da korunan bir yaşam alanıyken, günümüz toplumlarında, bir yandan bireyler özel alanlarını kendi rızalarıyla deşifre ederken diğer yanda özel veriler veri havuzlarında depolanmaktadır. Yine sosyal medyadaki Like-Beğen tuşları da önemli veri toplama araçları arasında sayılmaktadır.

Diğer taraftan kişisel veri toplama alanları bu kadarla da sınırlı değildir. Üretilen yüzlerce farklı uygulama ve teknolojik ürünler aynı zamanda veri toplama birimleri haline gelmiştir. Örneğin 2015 yılında üretilen Hello Barbie oyuncakları çocuklardan topladıkları verilerle onlarla iletişime geçmektedir. Oyuncak içinde yer alan bulut merkezli özel veri tabanı sayesinde çocuğun ilgi alanları ya da sevdiği aktiviteler kaydedilerek bu bilgiler daha sonra çocukların ilgisini çekecek diyaloglar için kullanılmaktadır.[164] Hello Barbie bebeği, çocukların sekiz bin satırdan fazla kayıtlı konuşma ile etkileşebilmelerini sağlarken aynı zamanda WI-FI ve ses tanıma teknolojisi kullanmaktadır (Tegmark, 2019, 177).

Bu ve benzeri yüzlerce farklı uygulama ve teknoloji günümüz toplumlarında neredeyse sıradanlaşmış teknolojiler olarak kabul edilmektedir. Yapay zeka toplumlarındaki hızlı değişim bu teknolojilerin her an yenilenmesi anlamına gelmektedir ve bir yandan veri üretimi diğer taraftan yeni teknolojiler, bireylerin yaşamını dönüştürmeye devam etmektedir. Bu noktada bu teknolojilerin gelişme hızı göz önüne alındığında, toplum ve birey üzerindeki etkisi önemli bir sorunsal oluşturmaktadır. Farklı bir ifadeyle; yapay zeka çağı öncesinde yukarıda anılan teknolojiler uzak geleceğin teknolojileri arasında sayılmış olsa da günümüz toplumlarında bilim ve teknolojideki gelişmelerin geleceğine ilişkin kestirimlerde ve öngörülerde bulunmak, hızlı gelişme ivmesi bağlamında kolay görünmemektedir. Bilginin artışı ve bağlı olarak gelişen teknolojiler, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı yol almaktadır. Kaba bir hesapla değişim hızı geometrik olarak tanımlanmaktadır. Öyle ki alanda araştırma yapan birçok bilim insanına göre bu durum ürkütücü bir hal almıştır. Penrose'un ifadesiyle;

"Son yirmi-otuz yılda elektronik bilgisayar teknolojisi dev adımlarla gelişti. Önümüzdeki yirmi-otuz yıl içerisinde de hız, kapasite ve mantık tasarımında büyük ilerlemeler kaydedileceği konusunda pek az kuşku var. Geçen yılın hesap makineleri bu yıl gözümüze nasıl ilkel ve hantal görünüyorsa, bugünün bilgisayarları da ileride gözümüze aynı şekilde görünebilir. Gelişim hızında neredeyse ürkütücü bir şeyler var (Penrose, 2017, 27)."

Dolayısıyla her ne kadar bilgideki artış ve teknolojideki değişme öngörü geliştirmeyi zorlaştıracak kadar ürkütücü bir hal almış olsa da bu durum yine de değişmenin hızını etkilememekte ve bilgi ile teknolojideki hızlı değişim toplumsal alanda da kendini göstermektedir.

Genel bir değerlendirmeyle; uygulamalı bilimler ve büyük veri ile şekillenen yapay zeka toplumları, bilgi ve veri ayrımının ortadan kalktığı, bilginin ticarileşerek meta gibi alınıp satıldığı bir nitelik taşımaktadır. Yapay zeka toplumlarında bilgi ile uygulama çıktısı olan teknoloji aynı zamanda güç ve otorite kaynakları haline gelmiştir. Yapay zeka toplumlarında bilgi ve teknoloji, hem kolay ulaşılabilecek kadar maliyeti düşen, hem de toplumsal yapıları şekillendiren temel olgular olarak kabul edilmektedir. Büyük veri ile teknolojilerin toplumsal alandaki biçimlendirici gücünün yanı sıra birey üzerindeki çok yönlü etkileme potansiyeli ve toplumsal uzamda gelişmesi olası yapılar bu alandaki önemli sorunsallar arasında yer almaktadır. Bilgi ve yeni teknolojilerin ortak paydasında toplumsal değişimin daha da hızlanması ise bu süreçlerin öngörülebilirliği

164 https://www.teknolojioku.com/guncel/hello-barbie-bebek-internete-baglaniyor-ve-cocuklarla-sohbet-ediyor-5a28f8ce18e540630d1d9b0e

üzerine negatif yönlü bir etki oluşturmaktadır.

1.3. Büyük Veri ve Gözetim Toplumu

1940'li yıllardan itibaren etkili olmaya başlayan bilgisayar teknolojileri, bugün gelinen noktada yeni bir toplumu ifade eder hale gelmiştir. Bilgi devrimi ve bilgi toplumlarının ardından gelişen yapay zeka toplumlarında, temel dinamiklerin, klasik sosyolojide tanımlanan toplumlardan farklı niteliklere sahip olduğu kabul edilmektedir. Öncelikle yapay zeka toplumlarında asıl belirleyici öğeler bilgi ve bilginin ürünü olan teknolojilerdir. Teknolojilere ivme kazandıran ise verilerdir. Google Araştırma Direktörü Peter Norvig daha iyi algoritmalara değil ama daha çok veriye sahip olduklarını ifade etmektedir (Deshpande-Kumar, 2018, 13). Bu veriler ise çoğunlukla bireylere aittir. Farklı bir ifadeyle, üretilen verilerin yüzde 80'ini bireylere ait tercihler, videolar, ses kayıtları, resimler oluşturmaktadır ve büyük veri hacim olarak sürekli artmaktadır çünkü veriler ara yüzler aracılığıyla tamamen bireylerin seçimlerine dayalı doğal tercihlerle elde edilmektedir (Deshpande-Kumar, 2018, 13-14). Örneğin bir hastanın bir kliniğe rutin ziyareti megabayt cinsinden veri üretirken, ortalama bir akıllı telefon kullanıcısı günde en az birkaç GB'lık veri ayak izi oluşturmaktadır ya da bir noktadan diğerine uçakla seyahat etmek yarım terabayt veri anlamında gelmektedir (Deshpande-Kumar, 2018, 14). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Dolayısıyla her ne kadar toplumsal uzamın baş aktörü konumuna gelen veri, algoritma, yapay öğrenme gibi olgular insanlığın yeni bir çağa geçişinin temel dinamikleri olarak kabul edilse de yapay zeka temelinde şekillenen toplumlarda ortaya çıkan yeni sorunsallar toplum, birey, özgürlükler ve gerçeklik adına kaygı verici olarak da nitelendirilmektedir.

Bu bağlamda yapay zeka toplumlarına şekil veren asıl olgular temelinde bilgi ve bilimin yer aldığı algoritmalarla yaşama geçirilen modellemelerdir. Farklı bir yaklaşımla teknoloji toplumunda algoritmalar yaşamın temel düzenleyicileri haline gelmiştir. Bireyler -her ne kadar sanal olarak tanımlansa da- yaşamlarındaki 'gerçek' zamanlarının büyük bölümünü, gerçek verilerle düzenlenmiş sanal ortamlarda geçirmektedir ki bu durum gerçeklik ve sanal kavramları üzerine ortaya çıkan önemli sorunsallar arasındadır. Ortaya çıkan olgunun Baudrillard'ın simülasyon toplumu bağlamında değerlendirilmesi durumunda, sanalın gerçek olarak algılandığını ya da sanalın gerçek haline geldiğini görmek mümkündür. Baudrillard'a göre yeni çağda bireyler -mış- gibi yaptıkları bir hipergerçeklik içinde yaşamaktadır. Hipergerçeklik, bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin, modeller aracılığıyla türetilmesini yani simülasyonları ifade etmektedir (Baudrillard, 2011, 13). Hipergerçeklik aynı zamanda her türlü düşsel ve gerçek ayrımından yoksun, yalnızca aynı yörünge çevresinde dolanan modellere dayalı ve farklılık simülasyonu üretiminden ibarettir (Baudrillard, 2011, 14). Medya başta olmak üzere oluşturulan dünyalar her ne kadar gerçek olmasa da gerçekmiş algısını da beraberinde getirmektedir. Baudrillard'a göre günümüzde gerçeklik minyatürleştirilmiş hücreler, matrisler, bellekler ve komut modelleri tarafından ve bu sayede sonsuz sayıda üretilebilmektedir (Baudrillard, 2011: 14). Üstelik bireyin bundan böyle rasyonel bir gerçeğe de ihtiyacı olmayacaktır zira 'gerçek' ideal ya da negatif süreçlerle başa çıkabilecek (boy ölçülebilecek) durumda değildir (Baudrillard, 2011, 14). Nitekim günümüz toplumlarında sanal olarak tanımlanan dünyalar aslında kendi kültürel yapılarıyla birlikte günlük yaşamın önemli bileşeni haline gelmiştir. Sanal dünyalar kendi kültürlerini üretmektedir ve bu kültürel olgular mekana bağlı kültürlerden farklılıklara sahiptir.

Sanal ve gerçeklik arasında gelişen girift ilişkinin yanı sıra yapay zeka çağının önemli bir diğer özelliği gözetim toplumunun hakim olgu haline gelmesi durumudur. Büyük veri, her ne kadar

bireysel teknolojilerin gelişmesine katkı sağlayan olgular arasında kabul edilse de aynı zamanda gözetim toplumunu ortaya çıkaran temel dinamikler arasında yer almaktadır. Örneğin ilk bakışta bireysel verilerle oluşturulan büyük veri havuzlarındaki sıradan bilgilerin önemli olmayacağı düşünülse de bu verilerin ticari meta başta olmak üzere farklı alanlarda kullanılabilecek olması, kişi temel hak ve özgürlüklerinin korunması adına önemli sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin çoğunlukla bilgiye kolay ulaşım ve günlük hayatın düzenlenmesine sunduğu katkılarla öne çıkan Google ve ürünlerini gözetim toplumu açısından değerlendirdiğinizde özel hayatın korunmasına yönelik alışılagelen kabuller geçerliliğini yitirmektedir. Farklı bir ifadeyle:

"Google size tüm rehberinizi online olarak saklama fırsatı sunduğunda, karşılık olarak sosyal ağınızın boyutunu, yetkinliğini ve satın alma gücünü belirleyebiliyordu. Google Maps programını çıkarıp ücretsiz GPS hizmeti ile yol tarifi vermeye başladığında, artık gittiğiniz yerleri görmeye başladı. Google daha sonra kimi aradığınızı merak etti ve öğrenmek için Google Voice'u çıkardı. Artık tüm telefon görüşmelerinizi takip edilmesi yetmiyormuş gibi ses tanıma ve deşifre yazılımları sayesinde sesli mesajlarınızı da çözüyordu (Goodman, 2016, 75)."

Dolayısıyla bu ve benzeri uygulamalarla, bireyler, devasa veri ağının içinde istenilmesi durumunda neredeyse her anlarıyla izlenebilmektedir. En basitinden sosyal medyada sıklıkla kullanılan Like, Beğen ya da Retweet gibi tuşlarda veri toplama adına önemli işlevlere sahiptir. Goodman'ın ifadesiyle: "Arkadaşlarınız, mesajlarını veya fotoğraflarını beğendiğinizi görmesine rağmen, kimse Facebook'taki her Like ile elde edilen veriye ne olduğunu bilmiyor. O veriler birer birer toplanıyor, dikkatle inceleniyor ve dünyanın her yanındaki pazarlamacılar ile veri madencilerine satılıyor. (Goodman, 2016, 80)

Diğer taraftan yeni gelişen teknolojiler ve büyük veriyle şekillenen gözetim toplumlarının, kişi hak ve hürriyetlerini tamamen hiçe sayan otoriter bir sisteme evrilmeyeceğinin garantisi de yoktur. Nitekim Foucault'un Panaptikon söylemiyle kavramsallaştırdığı gözetim toplumu aynı zamanda modern toplumda gelişen yapısal biçimleri simgeler niteliktedir. Bilindiği gibi Foucault'da modern toplum gözetimle gelen bir kontrol toplumudur. Farklı bir ifadeyle:

"Modern toplum, Foucault için çok disiplinli bir toplum, sosyal kontrollerin arttığı ve keyfi olarak değil, aksine teknolojinin yayılması ve teknolojik bilgiyle ve onlara temel teşkil eden ve ilerlemelerini sağlayan mantık ve ilişkilerle gelişmesini sürdüren bir toplumdur. Modern toplum, yakalanma ve cezalandırılma korkusunun kendini-kontrolü ve- gözetleme kameraları, hız tuzakları ve veri bankalarıyla her şeyi gören, her şeyi bilen devlete-uyumu arttırdığı ve kendini disipline eden toplumdur." (Slattery, 2015, 479)

Yine Foucault'a göre tam kontrol hassas denge üzerine kuruludur ve insanlar aynı şekilde elverişli koşullarda 'Büyük Birader'e direnme, kaytarma, özel hayatları ve hakları tehdit altında olduğunda açık isyan etme kapasitesine sahiptirler (Slattery, 2015, 479). Bu noktada her ne kadar devletler gözetim toplumlarının baş aktörleri olarak tanımlansa da aslında küresel şirketlerin etki gücünün devletleri geçtiğine yönelik tezler de yaygın olarak ileri sürülmektedir. Nitekim günümüzde büyük veri havuzlarının özellikle küresel şirketlerin bünyesinde kurulduğu bilinmektedir. Yine yapılan araştırmalar çok uluslu şirketlerin gelirlerinin birçok gelişmekte olan devleti geride bıraktığını ortaya koymaktadır ve bu şirketlerin başında teknoloji şirketleri gelmektedir. Dolayısıyla yapay zeka çağında, teknoloji şirketlerinin sahip olduğu gücün, teknolojinin gelişmesi olduğu kadar gözetim toplumunun gelişmesi olarak da değerlendirilmesi durumunda önemli sorunsallar ortaya çıkabilecek niteliktedir. Besteman; Google, Facebook,

Amazon ve benzerleri gibi 'dijital titanları' inceleyen Harvard işletme profesörü Shoshana Zuboff'un bu oligopollerin yukarından aşağıya darbe yaptıkları savından hareketle, bu darbenin devlete değil halka karşı bir darbe olduğunu, internet kullanıcılarının bedava olarak sunduğu bilgilere benzeri görülmemiş erişimden nasıl yarar ve kar sağlanacağının çözülmesiyle, insanların egemenliklerinin alaşağı edildiğini ifade etmektedir (Besteman, 2020, 238). Küresel şirketlerin yanı sıra teknoloji şirketleri genel olarak ekonomide önemli bir yere sahiptir ve bu şirketlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. OECD'nin 2019 yılında hazırladığı Artificial Intelligence in Society raporuna göre AI (Artificial Intelligence) start-up'larına özel sermaye yatırımı 2016 yılından sonra hızlanmıştır ve 2017'de ikiye katlanarak 16 milyar dolara ulaşmıştır (OECD, 2019, 16-17) .[165] Rapora göre, AI'ye yönelik özel sermaye yatırımları, 2011 yılında yüzde 3 iken bu oran 2018'in ilk yarısında yüzde 12'ye yükselmiştir. Bu yatırımlar multi-milyon dolarlık anlaşmalardır ve iş modellerini oluşturan AI'ler geniş çaplı kullanıma doğru ilerlemektedir. Başka bir ifadeyle küresel şirketlerin yanı sıra start-up olarak tanımlanan birçok teknoloji şirketi bu alanda faaliyet göstermektedir ve yapay zeka algoritmalarına temel oluşturacak verileri kullanılmaktadır. Verilerin kullanım yönü, amacı ve güvenliklerinin garanti edilmesine yönelik sorunsal burada da önem kazanmaktadır.

Farklı bir açıdan değerlendirme de ise büyük veriyle biçimlenen gözetim toplumunda, küresel şirketlerin yanı sıra devletler de kolaylıkla otoriterleşme potansiyeline sahiptir. Gelecekteki gelişmiş yapay zeka teknolojilerini süper insan teknolojileri olarak tanımlayan Tegmark'a göre bu teknolojilerle mükemmel gözetim devletinden, mükemmel polis devletine bir dakikada geçilebilir (Tegmark, 2019, 183). Mesela suç ve terörizm ile mücadele etmek ya da tıbbi aciliyete sahip kişileri kurtarmak adı altında, herkesin devamlı konum, sağlık statüsü ve konuşmalarını yükleyen Apple Watch benzeri bir "güvelik bileziği" takması istenebilir ki bunu izinsiz kapatmak ya da çıkarmak kola ölümcül zehir enjekte etmekten elektrik şoklarına kadar farklı şekillerde cezalandırılabilir (Tegmark, 2019, 183). Tegmark'a göre yapay zekanın daha da gelişmesiyle kurulacak bir totaliter sistemde insanların bu yönetimi devirmesi imkansız hale gelecektir.

Verilerin güvenli bir şekilde korunamayarak suç örgütlerinin eline geçme ihtimali ise yine bireyin hak ve özgürlüklerinin korunabilmesinde önemli bir diğer sorunsaldır. Goodman'ın ifadesiyle:

"Sosyal medya, akıllı telefonlar, uygulamalar, bulut ve çok sayıda diğer teknoloji, sadece Nordstrom, Acxiom, Facebook veya Google'ın değil, Zetas'ın, Leşker-i Tayyibe'nin, sapıkların ve şiddet meraklılarının sizi dilediği an bulabileceği anlamına geliyor. Ancak çoğu insan, toplanan verilerin her zaman sızacağını bir türlü anlamıyor. Mevcut bilgisayar sistemlerimiz, her gün ürettiğimiz onca veriyi güvenli bir şekilde depolayamayacak kadar savunmasız (Goodman, 2016, 179)."

Nitekim günümüz toplumlarında, verilerin suç örgütleri ya da benzeri yapıların eline geçme ihtimali, veriye sahip olanın güce de sahip olduğu yaklaşımı bağlamında çok daha vahim sonuçların ortaya çıkmasına da sebep olabilecektir.

Diğer taraftan yapay zeka çalışmalarında, kişisel veriler başta olmak üzere yapay zeka güvenliğinin sağlanması konusu önemli bir yer tutmaktadır. Yapay zekaların bugünkü durumları ve gelecekteki gelişmeleri göz önüne alınarak, insan hak ve hürriyetlerinin korunduğu, barış ve

165 OECD, (2019), Artificial Intelligence in Society.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

adaletin temelinde yer aldığı refah toplumlarının ortaya çıkarılması adına platformlar kurularak farklı disiplinlerde çalışmalar sürdürülmektedir. Örneğin Future Of Life Institute,[166] amacını "yönlendirilmiş değil faydalı zekanın" ortaya çıkarılması olarak açıklamaktadır ve bilgisayar

bilimi, ekonomi, hukuk, etik ve sosyal bilimlerdeki çetrefilli sorular da dahil olmak üzere yapay zekaların yararlı kullanılmasını sağlayacak farklı alanlardaki çalışmalar desteklenmektedir. Enstitü yapay zeka toplumlarında yapay zekaların sahip olması gereken etik ve değerleri şöyle sıralamaktadır: "Güvenlik, bir yapay zeka sisteminin zarara yol açması durumunda sebebinin bilinebilmesi, otonom sistemlerin vereceği kararların insanlar tarafından denetlenebilmesi, sistemleri tasarlayanların kullanım sonuçlarından sorumlu olması, yapay zekaların insan değerleriyle aynı hizada olması, yapay zeka sistemlerinin insanlık onuru, hakları, özgürlükleri ve kültürel çoğulculuk idealleriyle uyumlu olması, insanların kendi ürettikleri veriye erişme, yönetme ve kontrol etme hakkının olması, yapay zekaların verilere uygulanmasında insanların gerçek ya da hissedilen özgürlüklerinin kısıtlanmaması, yapay zeka teknolojilerinin mümkün olduğunca çok insana fayda sağlaması, yapay zekalar aracılığıyla üretilecek ekonomik zenginliğin insanlığa faydalı olacak şekilde genişçe paylaşılması, insanların kararlarını yapay zekalara devretme ya da nasıl devredecekleri konusunda seçim özgürlüğüne sahip olması, ileri derece gelişmiş yapay zeka sistemlerinin kontrolüyle elde edilecek gücün, toplumun yararına kullanılması, ölümcül otonom silahlarda silahlanma yarışına girilmesinden kaçınılması." Burada önemli bir sorunsal; yapay zeka toplumlarında birey temel hak ve özgürlüklerinin ve toplum yararının korunmasına yönelik belli başlı ilkeler belirlenmiş olsa da bu ilkelerin uygulamaya geçirilip geçirilemeyeceğidir. Geçirilememesi durumunda ise ortaya çıkacak yapıda bireyler ve toplumlar adına önemli çok boyutlu riskler söz konusudur.

Bu bağlamda, genel bir değerlendirmeyle; büyük veriyle şekillenen günümüz yapay zeka toplumlarında, bilgiye dayalı algoritmalarla kurulan modellere göre işleyen teknolojiler başat konuma gelmiştir. Akıllanan makineler bir yandan insan yaşamını olabildiğince kolaylaştırırken aynı zamanda önemli riskleri de beraberinde getirmektedir. Kar-zarar ilişkisi bağlamında, yapay zeka teknolojileriyle, mekandan bağımsızlaşmış toplumlarda bilgiye ulaşımdan üretime kadar geniş bir yelpazede önemli maliyet düşüşleri ortaya çıksa da, gelişen yeni toplumsal dinamikler, birey hak ve özgürlüklerinin korunması başta olmak üzere önemli sorunsallara temel oluşturmaktadır. Öğrenme hızları geometrik artan yapay zekaların gelişimlerini kendi ellerine alması durumunda ortaya çıkabilecek olası durumları hesaplamak ise bugün için zor görünmektedir. Ancak tüm bu ihtimaller dahilinde bilim, algoritmalar ve büyük verinin asıl itkiyi oluşturduğu yapay zeka çağında değişim hızlı bir şekilde devam etmektedir ve günümüz toplumlarındaki değişimin, önceki toplumlara göre daha hızlı olduğu yaygın kabul görmektedir.

Sonuç

Bilim ve teknoloji, insanlık tarihi boyunca toplumsal değişmeye ivme kazandıran temel olgular arasında kabul edilmektedir. İlk el aletlerinin yapılmasından ilk modern bilgisayarlara kadar geçen sürede insanlık, önemli sayılan bilimsel keşif ve teknolojik gelişmelerle yeni bir toplumsal evreye de geçiş yapmıştır. Farklı bir okumayla bilimsel keşif ve teknolojik gelişmeler çoğu zaman kendi kültürel ve toplumsal yapılarını da inşa etmiştir.

166 https://futureoflife.org/ai-principles/?cn-reloaded=1

Diğer taraftan bilim ve teknolojideki her gelişmenin bir sonrakine zemin oluşturduğu kabul edilmektedir. Bu sayede artan bilgi ve teknolojiyle gelişme ve ilerleme süreleri daha da kısalmıştır. Genel bir ifadeyle; ilk yontma taş aletlerinin kullanıldığı Paleolitik Çağ yaklaşık 2 milyon yıl sürmüş, 12 milyon yıl önce daha karmaşık aletlerin kullanılmaya başladığı Neolitik Çağ başlamış, yazının bulunduğu M.Ö. 3500'lerden itibarense değişimler önceki çağlara göre görece daha kısa aralıklarla ortaya çıkmıştır. Bilim ve teknoloji bağlamında tarihin daha yakın dönemine bakıldığında ise buharlı makinelerle ortaya çıkan sanayi devriminin aynı zamanda modern toplumların ortaya çıkmasında da temel öneme sahip olduğu görülmektedir. Sanayi devrimiyle birlikte öncesindeki kırsal toplumlar büyük oranda değişime uğrayarak ortadan kalkmış ve kent yaşamından ekonomik sisteme, eğitimden, sağlığa hemen her alanda modern toplum yapıları biçimlenmiş, yeni teknolojiler kendi kültürünü de inşa etmiştir.

Bu bağlamda 1940'li yıllarda geliştirilen ilk modern bilgisayarlar ise insanlık tarihinde, sanayi devriminden sonraki diğer önemli değişim eşiğini ifade etmektedir ve sanayi devriminden yaklaşık 100 yıl sonra ortaya çıkmıştır. Başka bir açıdan ise M.Ö. 1000'lerde kullanılan ilk hesaplama makineleri abaküslerden 1950'lerde geliştirilen ilk bilgisayarlara kadar yaklaşık 3000 yıl geçmiştir. Ancak 1996 yılında "Derin Mavi" adlı bilgisayarın kendi geliştirdiği stratejilerle dünya satranç şampiyonu Garry Kasparov'u yenmesi, ilk modern bilgisayarın geliştiği 1950 yılından sadece 46 yıl sonradır. Farklı bir ifadeyle 1990'lı yıllarda bilgisayarlar henüz böyle bir yeteneği geliştirememişken sadece 6 yıl içinde dünya satranç şampiyonunu yenecek stratejik zekaya sahip olabilmiştir. Günümüz toplumlarına gelinceye kadar aradan geçen 25 yıllık sürede ise bilgisayarlar aynı zamanda öğrenebilen yapay zekalar haline gelerek, finans sektöründen, günlük hayatın idaresine kadar birçok alanda uzmanlaşmıştır. Tüm bu gelişme çizgisini değişimin hızlanması olarak okumak da mümkündür.

Buradan hareketle; bilgi ve teknolojideki gelişmelere bağlı olarak toplumsal değişimdeki önemli eşikler daha kısa sürelerde ortaya çıkmaktadır. Bu durumun temel nedenleri arasında bilim ve teknolojideki birikim sayılmaktadır. Bilim ve teknolojideki her gelişme bir öncekinin üzerine inşa edilmektedir ve biriken miktar arttıkça değişim de hızlanmaktadır. Bugün gelinen noktada ise insanlık tarihin hiçbir evresindeki olmadığı kadar hızlı bir veri üretimi söz konusudur ve son yıllarda üretilen veri miktarı tüm insanlık tarihinde üretileni katlamış durumdadır. "Big Data" yani büyük veri aynı zamanda bilgi ile veri ayrımının ortadan kalktığı işlenmeye hazır her türlü bilgiyi ifade etmektedir ve bu bilgiler ticari amaçların yanında yapay zeka uygulamalarının eğitiminde de kullanılmaktadır. Yapay zekalar ise her alanda etkin olmaya başlamıştır. Yine bilimdeki gelişmeler hızlı hesaplama ve depolama gücüyle ilişkili olarak artmaktadır ve bilimsel ilerlemeler aynı zamanda teknolojik çıktılar haline getirilmektedir.

Dolayısıyla bilgi devriminin ardından ortaya çıkan yapay zeka toplumlarında, bilim ve çıktısı teknoloji hemen her alanda biçimlendirici bir konuma yükselmiştir. Yapay zeka toplumlarında bilim, bilgi, teknoloji, internet temel dönüştürücü bileşenler olarak kabul edilmektedir. Örneğin birey, maliyeti düşen akademik bilgi başta olmak üzere her türlü bilgiye kolay yoldan saniyeler içinde ulaşabilirken zamanının önemli bir kısmını da mekandan bağımsız olarak World Wide Web'e yani dünya ağına bağlı olarak geçirmektedir. Gerçek verilerle oluşturulan sanal dünyalar sanal ve gerçek ayrımına ilişkin önemli bir sorunsal ortaya çıkarsa da bireyler için sanal önemli bir gerçeklik haline gelmiştir.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

İlişkili olarak ortaya çıkan önemli bir sorunsal bireylerin aynı zamanda veri üreticileri olmalarıdır. Büyük veri havuzlarının yüzde 80 gibi önemli bir kısmı önceki toplumlarda bireylerin özel alanlarında yer alması gereken verilerden oluşmaktadır. Teknoloji kullanan her birey bir taraftan özel aramalarıyla veri üretirken, diğer taraftan sosyal medya başta olmak üzere farklı ortamlarda kendi rızalarıyla özel bilgi ve görüşlerinin paylaşımını yapmaktadır. Her ne kadar teknoloji üreticileri için bu veriler bireye özel yapay zeka uygulamalarının üretilmesinde temel öneme sahip olgular olarak kabul edilse de bu durum, aynı zamanda gözetim toplumunun ortaya çıkmasının yanı sıra bireysel hak ve özgürlüklerin korunması adına da önemli bir sorunsallara işaret etmektedir.

Bu bağlamda her ne kadar yapay zeka uygulamaları toplumsal alanda ve günlük yaşamda önemli kolaylıkları ifade etse de aynı zamanda büyük riskleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle gelişen algoritmalarla kendi programlarını da dahi yazabilen yapay zekaların bu gelişme hızıyla önümüzdeki yıllarda ulaşacakları seviyelere ilişkin farklı tezler ileri sürülmektedir. Zeka patlaması olarak tanımlanan bu gelişme evresinin ardından yapay zekaların insanlık tarihi açısından ortaya çıkaracağı riskleri öngörmek şimdiden zor görünmektedir.

Tüm bunlarla ilişkili olarak günümüz yapay zeka toplumlarının klasik sosyolojide tanımlanan toplumlardan önemli farklılıklara sahip olduğu kabul edilmektedir. Bilginin geometrik hızdaki artışı, ticarileşmesi, yeni gelişen teknolojiler, günlük yaşamını algoritmalar ve yapay zeka teknolojileriyle şekillendiren bireyler, dünyayı koca bir köy haline getiren ağ teknolojileri yapay zeka toplumun temel özellikleri arasında sayılmaktadır. Bilginin geometrik hızdaki artışı ve aynı hızda teknolojideki gelişmelere yansıması toplumsal alanda hiç olmadığı kadar hızlı değişimi de beraberinde getirmektedir.

Özetle; tarihten bugüne bilim ve teknolojide ortaya çıkan gelişmelerin, toplumsal alanda da ilişkili bir değişime neden olduğu düşünülürse, yapay zeka teknolojileriyle yeni bir toplumsal ve kültürel inşa sürecinin yaşanıyor olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer taraftan bugün bilim ve teknolojideki gelişme hızı tarihteki gelişme hızından oldukça fazladır ve ortaya çıkan hızlı dönüşümün, toplumsal alandaki değişimin hızına yaptığı etkinin belirlenmesi günümüz toplumlarını tanımlama açısından önemlidir. Toplumların bu değişime ayak uydurabilmesi için olması gereken değişim ivmesi, hızı ve biçimi ya da toplumsal yapıların bilim ve teknolojideki hızlı değişime ayak uyduramamasının toplum ve birey üzerindeki etkisinin ne yönde olacağı gibi sorunsallar günümüz toplumları açısından önem taşımaktadır. Yine yapay zeka toplumlarında yeni bilgi ve teknolojilerin ortaya çıkardığı toplumsal ve kültürel bileşenlerin çözümlenmesi, her ne kadar çok boyutlu yapısı itibariyle kolay olmasa da bugünün toplumlarını anlama adına gereklidir.

KAYNAKÇA

İnan, Afet. Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, 2018

Yazar Soyadı, Adı. Kitap Adı. nşr. Neşredenin Adı Soyadı. x Cilt. BasımYeri: Yayıncı, x. Basım,BasımYılıHicrî/Milâdî.

Aron, Raymond. "Sosyolojik Düşüncenin Evreleri", İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006.

Baudrillard, Jean. Simülakrlar ve Simülasyon, çev: Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.

Besteman, Catherine. "*Sonsöz: Dünyayı Yeniden Yaratmak*", çev: Birol Akmeriç, Algoritmalarla Yaşamak, Robosüreçler Dünyamızı Nasıl Yeniden Yaratıyorlar?, ed. Catherine Besteman, Hugh Gusterson, ss.232-253, İstanbul: The Kitap, 2020.

Castells, Manuel. The Rise of the Network Society. Vol.1 of The Information Age: Economy, Society and Culture, Oxford:Blackwell. 1996.'den akt. Webster, Frank., Theories of the Information Society, Third edition, New York: Routledge Taylor&Francis Group, 2006.

Comte, Auguste. Pozitif Felsefe Dersleri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1967.

Desphande Anand, Kumar Manish. Artificial Intelligence for Big Data, Birmingham: Packt Publishing, 2018.

Domingos, Pedros. Master Algoritma, Yapay Öğrenme Hayatımızı Nasıl Değiştirecek?, Paloma Yayınları, Ankara. 2017.

Durkheim, Emile. İntihar, çev: Zühre İlkgelen, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2013.

Ellul, Jacques. Teknoloji Toplumu, çev: Musa Ceylan, İstanbul: Bakış Yayınları, İstanbul, 2003.

Ford, Martin. Robotların Yükselişi, Yapay Zeka ve İşsiz Bir Gelecek Tehlikesi, çev: Cem Duran, İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.

Giddens, Anthony. Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008.

Goodman, Marc. Geleceğin Suçları, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

Goodwin, Glenn A., Scimecca, Joseph A., Klasik Sosyolojik Teori, Sosyoloji Vaadinin Yeniden Keşfi, İstanbul: Say Yayınları, 2015.

Kurzweil, Ray., İnsanlık 2.0, Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.

Leon Wieseltier, "*Engellenmişler Arasında*,", New York Times, Ocak 18, 2018, http://www.nytimes.com/2015/01/18/books/review/among-the-disrupted.html?ref=todaypaper.'den akt. Hugh Gusterson, *"Roboinsanlar"*, ed: Catherine Besteman, Hugh Gusterson, Algoritmalarla Yaşamak, Robosüreçler Dünyamızı Nasıl Yeniden Yaratıyorlar?, çev: Birol Akmeriç, ss.7-48. İstanbul: The Kitap, 2020.

Marshall, Gordon. Sosyoloji Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2008.

McClellan, James E. III., Dorn Harold. Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji, Ankara: Akılçelen Kitapları, 2013.

Nilsson, J. Nils, Yapay Zeka, Geçmişi ve Geleceği, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018.

Paugam, Serge., "Önsöz, İntihar Karşısında Toplumbilimci", Emile Durkheim, İntihar, çev: Zühre İlkgelen, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2013.

Penrose, Roger., Kralın Yeni Aklı, Bilgisayar, Zeka ve Fizik Yasaları, İstanbul: Küy Yayınları, 2015.

Pinch Trevor J., Bijker Wiebe E., *"The Social Construction of Facts and Artifacts: Or How the Sociology of Science and the Sociology of Technology Might Benefit Each Other."*, Social Studies of Science 1984; 14; 399, DOI: 10.1177/030631284014003004, (https://www.researchgate.net/publication/257141289_The_Social_Construction_of_Facts_and_Artifacts_Or_How_the_Sociology_of_Science_and_the_Sociology_of_Technology_Might_Benefit_Each_Other)

Ritzer, George. Modern Sosyoloji Kuramları, çev: Himmet Hülür, Ankara: De Ki Yayınları, 2011.

Sasvari, Peter., *"The Role Of Technology and Innovation In The Framework Of The Information Society"*, International Journal of Advanced Research in Artificial Intelligence, ss.31-38. Vol. 1, No. 2, 2012,

Say, Cem. Yeni Dünya Yeni Ağ, Bilgi Biliminin Bakışıyla Evren, Hayat ve İnsanlığın Yükselişi, İstanbul: Destek Yayınları, 2020.

Slattery, Martin. Sosyolojide Temel Fikirler, Bursa: Sentez Yayınları, 2015.

Snow, C.P. İki Kültür, İstanbul: TÜBİTAK Yayınları, 1999.

Sorokin, Pitirim., Bir bunalım Çağında Toplum Felsefeleri, çev: Mete Tunçay, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2008.

Tegmark, Max. Yaşam 3.0, Yapay Zeka Çağında İnsan Olmak, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2019.

Thomas L. Friedman, "Revolution Hits the Universities", New York Times, 26 Ocak 2013, http://www.nytimes.com/2013/01/27/opinion/sunday/friedman-revolution-hits-the-universities.html.'den akt. Ford, Martin. Robotların Yükselişi, Yapay Zeka ve İşsiz Bir Gelecek Tehlikesi, çev: Cem Duran, İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.

Webster, Frank. (2006), Theories of the Information Society, Third edition, New York: Routledge Taylor&Francis Group, 2006.

Future Of Life, https://futureoflife.org/ai-principles/?cn-reloaded=1

OECD, Artificial Intelligence in Society, 2019. https://ec.europa.eu/jrc/communities/sites/jrccties/files/eedfee77-en.pdf.

YA REKLAM SENARİSTİ BİR MAKİNE OLURSA?

Sena KURT

İstanbul Medipol Üniversitesi,
Medya ve İletişim Çalışmaları, senakurt153@gmail.com, 0000-0003-0809-3312

Duygu AYDEMİR

Giresun Üniversitesi, İletişim Bilimleri, duygumbs@gmail.com, 0000-0001-7623-8275

ÖZET

İnsan zekâsını taklit eden ve bir tür makine öğrenimi olan derin öğrenme, günümüzde büyük ölçüde her alanda kullanılmaktadır. Reklam sektöründe sıklıkla kullanılmaya başlayan derin öğrenme, günümüz reklam anlayışını da değişikliğe uğratmaktadır. Derin öğrenme algoritmalarına dayalı reklam filmleri büyük veriyi kullanarak tüketicilerin davranış analizini yapmakta ve tüketici üzerinde dinamik/hiper bir kişiselleştirme uygulamaktadır. Makine öğrenmesi teknolojileriyle tüketim çılgınlığı yaşan doyumsuz insan figürü, transhümanist anlayışa kendini kaptırmış vaziyettedir. İnsan artık hız ve ölümsüzlük kavramları etrafında tanımlanan bir makine ve et yığınından öte algılanamamaktadır. Bu çalışmada derin öğrenme algoritması tarafından hazırlanan Lexus reklam filmi hem ekonomi politik hem ekolojik hem de teknolojik bakış açısıyla incelenecektir. Göstergebilim yöntemiyle çözümlenecek olan reklam filmindeki, açık ve örtük göstergeler tespit edilerek, günümüz reklam sektörüne dair bir analiz yapılacaktır. Çalışmamızın bilişim, ekoloji ve dijital ve çevreci beşerî bilimler başta olmak üzere literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Derin öğrenme, reklam, transhümanizm, toplum 5.0, ekonomi politik

What If An Advertising Screenwriter Was A Machine?

Abstract

Deep learning being a kind of machine learning and imitating human intelligence is widely used in every area today. Deep learning, which is frequently used in the advertising industry, also changes nowadays' advertising concept. Commercial films based on deep learning algorithms analyze the behavior of consumers using big data and apply dynamic/hyper personalization on the consumer. The insatiable human figure, who experiences a consumption frenzy with machine learning technologies, is immersed in the transhumanist understanding. Human can no longer be perceived beyond a machine and a pile of flesh defined around the concepts of speed and immortality. In this study, the commercial film Lexus prepared by the deep learning algorithm will be analyzed in terms of both political economy, ecological and technological perspectives. Explicit and implicit indicators in the film, which will be analyzed by semiotics, will be determined and examined in the behalf of today's advertising sector. It is aimed that our study will contribute to the literature, especially informatics, ecology, environmental and digital humanities.

Keywords: Deep learning, advertising, transhumanism, society 5.0, political economy

1. GİRİŞ

Bilgi işlem sistemlerini, insanın zekâ terimiyle donatmak, yarım yüzyılı aşkın bir süredir araştırmacıların özlemi olmuştur. Bugün geldiğimiz noktada insan zekâsına ulaşan bir yapay zekâ (AI), söz konusu olmasa da bu alanda yürütülen çalışmaların üst başlığı yapay zekâ olarak adlandırılmaktadır. Yapay zekâ alt alanlarından makine öğrenmesi ve derin öğrenme konusunda ise önemli gelişmelere imza atılmıştır. Medya ve iletişim çalışmaları bu gelişmeleri yakın mercekte incelemeye tabi tutan alanların başında gelmektedir.

Yapay zekâ, makinelerin insanlar gibi düşünmesini ve hareket etmesini sağlamaya adanmış bir bilimdir. Ancak mevcut hiçbir bilgisayar insan zekâsının karmaşıklığına ulaşmaya muktedir değildir. Bilgisayarlar, kuralları uygulama ve görevleri yerine getirme konusunda üstündür ancak bazen bir insan için nispeten basit bir 'eylem' bir bilgisayar için son derece karmaşık olabilir. Bu anlamda yapay zekâ çalışmaları devam ederken bu hedefin önemli bir unsuruna yönelik olan mümkün olduğunca az insan müdahalesi ile büyük miktarda veriyi analiz etmek ve buna dayalı kararlar/tahminler yapmak gibi adımlar makine öğrenimi ve derin öğrenme teknolojileriyle mümkün olabilmektedir (Middleton, 2021). Bu iki kavram sıklıkla karıştırılsa da arada teknik farklılıklar bulunmaktadır. Bu konudaki anlam karmaşasını gidermek için her iki kavrama da açıklık getirmek önem arz etmektedir.

Makine öğrenimi, belirli bir amaca odaklanan bir yapay zekâ alt kümesidir. Bu noktada açık programlamaya ihtiyaç duymadan görevleri yerine getirebilmek için bilgisayarları ayarlamak söz konusu olmaktadır. Bir bilgisayar bir kez programlandığında daha fazla insan müdahalesine gerek kalmadan süresiz olarak yeni verileri alabilir, sıralayabilir ve üzerinde hareket edebilir (Middleton, 2021).

Derin öğrenme, son zamanlarda büyük veri kümelerindeki dolambaçlı yapıları öğrenmek için tercih edilen bilim olarak ortaya çıkmıştır. Geleneksel makine öğrenimi mekanizmaları, gerçek verileri ham haliyle işleme yeteneğiyle sınırlıdır. Bu nedenle kategorileştirme oluşturmak, ham verileri uygun temsiline veya öğrenen makinenin girdideki kalıpları sınıflandırabileceği özellik vektörüne dönüştürmek için yapılan çalışmalar sonucunda bugün derin öğrenme, birçok alanda kullanılabilmektedir. Makinelerin insandaki gibi bir zihinsel aktivite öğrenmesini ve sınıflandırmasını sağlama alanındaki araştırmalar iki yönlü bir gereksinime sahiptir: Birincisi, tıpkı insan beyni gibi, her boyuttan ilgili karmaşık bilgi kalıplarını tanıma ve işleme yeteneği ve ikinci olarak, insan benzeri bir zekâ elde etmek için bir makinenin büyük miktarda bilgiye erişmesidir. Derin öğrenmenin en önemli özelliği, yapılan kategorileştirme insanlar tarafından tasarlanmadığı veya belirlenmediği, bazı genelleştirilmiş öğrenme prosedürleri yoluyla otomatik olarak öğrenmesidir (Bengio, 2009).

2. REKLAM FİLMLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Kapitalist sistemlerin teknolojinin gelişimiyle sahip olduğu teknik alt yapı uyarınca ortaya koyulan reklam filmlerinde de ürün ve hizmet satışının ötesinde algı yönetimi ve satın alma davranışları etkileri bulunmaktadır. TV yayıncılığında yaygınlaşan özel kanallar tecimsel yayınlarına reklam filmlerini de dâhil ederek bu anlamda bir başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Yayıncılığın ana gelir kaynaklarından olan reklam daha sonraki yıllarda yalnızca TV yayıncılığında değil, sinema salonlarında (Metro, AVM, cadde, umumi tuvalet ve tuvaletlerin kapı arkası gibi kamusal mekânlarda yer alan) ve dijital reklam panolarında yer alarak piyasada önemli bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevrim içi mecralarda da sıklıkla kullanılan reklam filmleri içeriğin

karşılığını oluşturmaktadır. Pazarlama alanında söylenen önemli bir deyiş bu durumu özetler niteliktedir: 'Ürüne para vermiyorsanız ürün sizsiniz'.

İlk resmi ücretli televizyon reklamı, 1 Temmuz 1941›de Brooklyn Dodgers ve Philadelphia Phillies arasındaki bir beysbol maçından önce New York istasyonu WNBT'de yayınlanmıştır. Reklamda Bulova saatlerinin reklamı maç yayını öncesi jenerik şeklinde verilmiş, ibreleri zamanı gösteren bir saat gibi görünecek şekilde değiştirilmiştir. Test deseninin sağ alt kadranda «Bulova Watch Time» ibaresiyle Bulova logosu belirirken, saniye ibresi kadranı bir dakika boyunca taramıştır. Bir dakikalık bu reklam filmi geniş kitlelere ulaşan ilk reklam filmi olma özelliğini taşımaktadır[167].

Günümüzde ise reklam filmleri çeşitli biçimlerde seyirciyle buluşturulmaktadır. Dramatik film senaryolarını aratmayan reklam filmlerinden minimalist reklam filmleri ve fikirlerine değin geniş çeşitliliğiyle seyirciye sunulmaktadır. Bir reklam filminin anlatmak istediği şey, ürünün satışının yanı sıra ürüne dair tutumlar, sosyal sorumluluk ve mesajlar, ürüne dair dolaylı tanıtımlarla örülüdür. Bu araştırmanın konusu olan Lexus reklam filmi ise reklam filminin kendi pazarlamasını da içermektedir: Yapay zekâ eseri bir reklam senaryosu. Kısacası ürün reklamla pazarlanmakta, reklam da yaratıcı ekibin niteliği ile pazarlanırken aynı zamanda dolaylı olarak yine ürün pazarlamasına olanak vermektedir.

3. TEKNOLOJİDE YENİ BURJUVAZİ: TRANSHÜMANİZM

Transhümanizm, insan yeteneklerinin radikal olarak bilimsel-teknolojik gelişimini ve insanların insan sonrası yeni bir türe dönüşmesini savunan felsefi ve bilimsel bir harekettir (Fuller & Lipinska, 2014; Kurzweil & Grossman, 2006; Moravec, 1999; Pilsch, 2017). Bununla birlikte, kendilerini transhümanist olarak gören bilim insanlarının, filozofların, fütüristlerin çoğu "insanın radikal bir şekilde geliştirilmesi, tüm psiko-fiziksel kapasitelerinin ve işlevlerinin bu yolda ilerletilmesiyle" ilgilendiklerini kabul etmektedirler. Bu özellikle geleneksel olmayan yöntemlerin, biyotıp (sinirbilim, genetik, farmakoloji) ve teknolojinin (moleküler nanoteknoloji, bilgi teknolojisi, yapay zekâ, robotik) uygulanmasını gerektirir (Agatonović, 2018).

Transhümanizm, insanların başka bir varoluş biçimine dönüşmesi de dâhil olmak üzere, (örneğin insan güçlerinin cyborg ya da tamamen silikon bir varlık) sınırsız bir şekilde genişletilmesini (ya da geliştirilmesini) talep eden felsefi, kültürel ve politik bir harekettir. Bu sürecin nihai insanı olarak "posthuman" varlık hedeflenmektedir. Ancak buradaki liberal ve hümanist bir karakteristik taşıyan posthuman kavramı insan merkeziyetçiliğine karşı çıkan posthümanizmden farklıdır. Posthümanizm, bu evreni oluşturan çeşitli varlıkların, hayvanların, makinelerin veya başka bedenlerin melezleştirdiği *posthuman*ı imlemekte ve bunlar arasındaki dinamik ağları ve etkileşimi anlamaya yardımcı olmaktadır (Ağın, 2020: 2-3). İnsanın sentetik-robotik ve plastik bedenlerle ilişkisine odaklanan posthümanizm, insanı diğer varlıklardan üstün bir pozisyona konumlandırmayarak hiyerarşik bir oluşuma meyletmemektedir. Bunun aksine transhümanizmin *posthuman*ı zihinsel ve bedensel olarak insanı mükemmel bir pozisyona getirme amacına ulaşmış olmaktır. Bu noktada insan, kendinden olmayanlarla (ötekileştirdiği insanlar ve diğer varlıklar) ilişkisinde kendisini merkeze almakta ve bu tavır Kartezyen düalizmini çağrıştırmaktadır. Bu yüzden transhümanizm hareketi oldukça tartışmalıdır ve hem özgürlükçü hem de otoriter siyasi gündemlerle ilişkilendirilmiştir (Fuller, 2017).

---

167 Reklamı izlemek için https://www.youtube.com/watch?v=lsjc2uDi1OI&ab_channel=DaveBirss

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Makine öğrenmesi ve derin öğrenme gibi algoritmik süreçleri kullanarak, insanı dijital olarak bir üstinsan[168] konumuna çıkarmaya çalışan transhümanist hareketin insanı ütopik bir kurgudan distopik bir kurguya taşıdığı söylenebilir. "Yeni eğitsel bir süreç olan transhümanizm, insanı yalnızca biyolojik ve zihinsel olarak değil 'kalp/gönül' olarak da değiştirip biyonik varlığı haline getirmeye çalışmaktadır" (Dağ, 2020: 197). Hümanizmin, dijitalleşmiş bir hali olarak ele alınabilen transhümanizm, tekno-kapitalist bir toplum inşasına doğru evrilmektedir. Transhümanizmin evrenselleştirdiği "ideal insan" formunu, teknolojik imkanlar kullanarak iyileştirme veya ölümsüz kılabilme çabası yani trashümanizm, adeta tekno-burjuvazist bir tutuma dönüşmektedir. Bu noktada Marx'ın görüşlerine yönelmek buradaki ilişkiyi anlamak için uygun argümanları sunmaktadır.

Burjuvazi ve proletarya[169] arasındaki ilişkilere ve buradan kapitalist sürece odaklanan Marx, yeni üretim araçları ve faktörlerine (veri ve bilgi) dair iki noktaya vurgu yapmıştır. Birincisi; Marx'ın (1979) kapitalist bir sistemdeki tüm mal ve hizmetlerin gerçek değerlerini değil değişim değerlerini yansıtan fiyatlarla satıldığı ve tüm değerlerin çalışma saatleri ile ölçüldüğü emek değer teorisidir. İkinci olarak ise Marx'ın felsefesi neredeyse tamamen, üretim araçlarının burjuva kapitalist sahipleri ile proletarya işçi sınıfının emek gücü arasındaki gerilimin varlığına dayanmasıdır (Walton, Nayak, 2021). Bu noktada transhümanizmin kapitalist ve politik yönü, insanı teknolojik olarak ilerlemeyi ve geliştirmeyi değil, daha az emekle daha fazla sermaye kazanmayı hedeflemektedir. Bundan sonraki süreçte ise insanı ortadan kaldırmaya yetecek bir sistem kurarak, tüm yönetimi burjuvazistlere teslim edecektir. Elbette ki eski, klasik anlamdaki burjuvazi ve proletarya ile yeni dijital mecradaki Burjuvazi ve proletarya da dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümde proletarya ve burjuvazide göze çarpan farklılıklar ve benzerlikler Tablo 1.de verilmiştir.

FARKLILIKLAR	
Burjuvazi	**Yeni Burjuvazi**
Üretim araçlarının mülkiyeti.	Bağlantı araçlarının mülkiyeti (İnternet ağ geçidi).
Yüksek sabit maliyetler (tesis ve ekipman).	Düşük sabit maliyetler (BT altyapısı).
Üretim faktörleri -toprak, emek ve sermaye.	Üretim faktörleri -veri ve bilgi.
Ürün akışını kontrol edin.	Veri akışını ve 'trafik'i kontrol edin.
Firma içinde yaratılan ve kontrol edilen değer (hiyerarşi).	Ekosistem ve iş dünyası (pazar yeri) içinde harici olarak beslenen ve küratörlüğünü yapılan değer.
Yapılandırma doğrusal ve sıralıdır.	Yapılandırma çok taraflı bir ağdır.
Dikey olarak entegre edilmiş üreticiler.	Piyasa koleksiyoncuları.
Uzun, entegre tedarik zincirleri.	Kısa, doğrudan tüketiciye, aracısız tedarik zincirleri.

168 "Nietzsche'nin üstinsanı; cesur, bireysel, muhalif ve kutsal denilebilecek bir niteliğe sahiptir. Nietzsche aklı, otonomiyi ve hümanizmi eleştirirken transhümanizm aklı yüceltmekle kalmaz, zekâ düzeyini artıran yapay zekâya önem verir ve hümanizmi ileri taşıma amacındadır" (Dağ, 2020: 80). Ancak Nietzsche, hümanizmin benimsediği tüm ahlaki ve sosyal değerleri aşma niyetindedir.

169 Proletarya (Latince proles kelimesinden gelir) alt sosyal sınıfı tanımlamak için kullanılanır, bu sınıfa mensup kişilere proleter denir. İlk olarak oğullarından başka malı olmayan insanları tanımlamak için kullanılan aşağılayıcı bir kelime iken, Karl Marx'tan sonra işçi sınıfını tanımlamak için kullanılan sosyolojik bir terim halini almıştır. Bkz. Vidal, Matt The Oxford handbook of Karl Marx. New York, NY: Oxford University Press. ISBN 978-0190695545. 2019.

Doğrudan otokratik kontrol.	Doğrudan kontrol yok, içerik ve ürünlerin/hizmetlerin birlikte yaratılmasını beslemeye dayalı ilişkiler.
Sadece standart ürünlerin seri üretimi.	Mikro hedefleme yoluyla hizmetlerin toplu olarak özelleştirilmesi.
FARKLILIKLAR	
Proletarya	**Yeni Proletarya**
Çalışma saatlerine dayalı doğrudan ücretlendirme.	Doğrudan ücret yok. Kişisel veriler karşılığında ücretsiz hizmetler.
Yalnızca değer üretenler	Üreten tüketiciler - değer üretenler ve tüketiciler
Kaynaklara, yani sermayeye erişimde yüksek engeller.	Veri ve bilgi gibi kaynaklara erişimde düşük engeller.
Yalnızca bir kaynak ve yetenek olarak emeğin mülkiyeti.	İçerik oluşturma yetenekleri, mallar, arabalar ve mülkler vb. dahil olmak üzere çok çeşitli kaynak ve yeteneklere sahip olma.
ORTAK NOKTALAR	
Burjuvazi	**Yeni Burjuvazi**
Monopoly gücü.	Monopoly gücü.
Yüksek ölçek.	Yüksek ölçek.
Değer yaratan kritik bir kaynağın mülkiyeti: üretim araçlarının mülkiyeti.	Değer yaratan kritik bir kaynağın mülkiyeti: bağlantı araçlarının mülkiyeti.
Yüksek ekonomik kiralar.	Yüksek ekonomik kiralar.
ORTAK NOKTALAR	
Proletarya	**Yeni Proletarya**
Düşük güç.	Düşük güç.
Kritik ve temel bir girdi (emek) sağlayın.	Kritik ve gerekli bir girdi (veri) sağlayın.

Tablo 1. Burjuvazi ve Proletaryanın Klasik ve Dijital Versiyonlarının Benzerlik ve Farklılıkları

(Walton, Nayak, 2021)

Dijital burjuvazi olarak görülebilen *transhuman*ların, tablodan da anlaşılacağı üzere bağlantı araçlarının mülkiyetine sahip, üretim faktörleri, veri ve bilginin denetleyicisi ve kullanıcısı, veri akışını ve 'trafik'i kontrol eden, piyasa koleksiyoncuları olarak tekelleşmiş ve özelleşmiş bir yapıda olduğu söylenebilir. Bu noktada *transhüman*laşmayacak olanlar ise yeni proletarya olarak görülebilir. Yeni proletaryanın doğrudan bir ücreti yoktur. Kişisel veriler karşılığında ücretsiz hizmetler alırlar. Bu durumda her şey devlete ve şirketlere açıktır. Bunlar yönetici sınıf ve şirketler tarafından izinsiz alınıp kullanılabilir. Örneğin reklamcılık sektöründe internette kullanıcın oluşturduğu dijital izler (çerezler) tüketiciye uygun reklam oluşturmakta kullanılmaktadır. Öte yandan veriyi üretenler, veriyi kullanma veya bunlara erişme noktasında engellerle karşılaşabilmektedir. Ancak yine de veriye kısıtlı bir erişim imkânı olan proletaryanın verilerine ise kolaylıkla ulaşılabilmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ VE YÖNTEMİ

Bu araştırmada makine öğrenmesi tarafından senaryosu yazılan Lexus filmi örneklem olarak seçilmiştir. Bu senaryoda yönetmen ve çekim ekibi tarafından üzerinde birtakım değişiklikler yapılıp yapılmadığı tam olarak belirlenememiş ve bu durum çalışmanın sınırlılığını oluşturmuştur. Ancak günümüz teknolojisini göz önüne alındığında makine öğrenmesinin ne denli ilerlediği ve çeşitli metinler yazdığı açıktır. Bu anlamda bu çalışma, makine öğrenmesi tarafından yazılmış bu reklam filmini çözümlemeye değer görmüştür.

Çalışmada göstergebilim yöntemi kullanılarak reklamdaki çeşitli gösterge ve sahnelerin analizi yapılmaktadır. Göstergebilim yönteminin öncüleri Ferdinand de Saussure ve Amerikalı filozof Charles Sanders Peirce olarak öne çıkmaktadır. Bu yöntemin temel amacı göstergelerin taşıdığı anlamı ortaya çıkarmaktır. Göstergebilim geleneği, iletişimin önemli bir parçası olarak işaret ve sembollerin incelenmesidir. Dilbilimden farklı olarak göstergebilim, dilsel olmayan işaret sistemlerini de incelemekte ve göstergeler ve gösterge süreçleri, gösterge, adlandırma, benzerlik, analoji, alegori, metonimi, metafor, sembolizm, anlamlandırma ve iletişim çalışmalarını içermektedir. Çam'a (2015: 318) göre göstergebilim, göstergelerin hangi ideolojik anlamları taşıdığına bir cevap aramaktadır. Bu nedenle popüler medya metinlerinin dünyayı nasıl tanımladığına ve burada hangi ideolojilerin devreye sokulduğuna yardım eden bir yöntemdir.

5. LEXUS REKLAM FİLMİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Reklam filmindeki göstergeler, içinde bulunduğu bağlam, sahneler üzerinden betimleyici bir çözümlemeye tabi tutulmuştur. Bu duruma göre oluşturulan tablo 2 'de göstergeler ve yan anlamı çoklu perspektiften açımlanmıştır.

Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
Görüntüsel	insan	tasarımcı	beyaz giyimli, orta yaşlı, sağlam ve elit bir erkek	teknik tasarım ve mühendislik gibi alanlardaki eril yanlılık, ideal insan benzetmesi
Görüntüsel	vasıta	otomobil	teknoloji	son model teknolojik donanımlı bir otomobil, ileri teknolojik dönüşüm
Görüntüsel	renk	beyaz	otomobil-erkeğin gömleği-ı-şıklar	otomobili tasarlayan erkek ve otomobilin simbiyotik ilişkisi ve bunu destekleyen çevresel faktörler
Görüntüsel	mekân	garaj	dijital dünya	fiziki uzam ve siber uzam arasındaki ilişkisellik, geçirgenlik veya kırılganlık
Görüntüsel	nesne	eldiven	elitizm	tasarımcının bulunduğu üst veya orta sınıfa vurgu, ürüne mesafelenme, yabancılaşma
Görüntüsel	nesne	ayna	erkek tasarımcı	Seyirci ile aynadaki görüntünün özdeşleşmesi
Belirtisel	mimik	gözyaşı	endişe, üzüntü, acı	ürettiği ürüne yabancılaşan insanın sömürülen emeği
Görüntüsel	mekân	doğa	orman, yol ve deniz	teknolojinin doğayla birlikteliğini olumlama
Görüntüsel	atmosfer	kapalı hava	gök gürültüsü ve şimşeklerin sekansı	"çetin" bir durumun habercisi
Görüntüsel	mekân	kapalı bir alan	testi geçemeyen, kaza yapan otomobile karşılık Lexus otomobili	ikili karşıtlık şeklinde sunulan hiyerarşik düzlem ve Lexus otomobilin ötekilere üstünlüğü
Görüntüsel	nesne	zincir	otomobilin tamponuna bağlanmış zincirler	Lexus otomobilinin girişeceği "çetin" durum
Görüntüsel	insan	insan topluluğu	gazeteciler	medyada gösterilecek olan önemli bir olay
Görüntüsel	insan	kız çocuğu	tasarımcı erkeğin yakını, kızı	idealleştirilmiş erkeğin yanında bulunan kızın saçları örülü, hanımefendi rolünde
Görüntüsel	nesne	Tv haberi	"çarpma testi" altyazısı	"çetin" durumun bir çarpışma testi olacağı duyurusu
Görüntüsel	insan	kadın	muhabir	eril yanlılığı destekleyen bir durum, kadının ikincil rollere verilmesi
Görüntüsel	vasıta	otomobil	testi başarıyla tamamlayan Lexus otomobili	teknolojik başarı

Belirtisel	tepki	öpücük	tasarımcı erkeğin yanındaki küçük kızın başını öpmesi	baba konumundaki erkeğin, başarısını kanıtlamasının ardından kendi ile gurur duyması
Görüntüsel	mekân	ev eşyaları	Batı ve Doğu karışımlı sade, kaliteli ve zengin görünümlü eşyalar	tasarımcı erkeğin orta sınıfa mensup, modern, düzenli ve disiplinli hayatı
Görüntüsel	vasıta	otomobil	tek başına yol alması	dağlık bir yolda tek başına yol alan otomobil, tüm zorlu testleri geçtiğini ve rakipsiz olduğunu sezdirmekte

Tablo 2. Lexus Reklam Filminin Göstergeleri

Filmin künyesinin verildiği siyah ekran üzerine "Lexus sunar, yapay zekâ tarafından yazılan bir film, ödül kazanan bir insan tarafından çekildi" söylemi belirmektedir. Bu söylemde ve sonrasında gelen sahnede (Görsel 1) otomobil ve bir erkek karşılıklı bir pozisyon almış durumdadırlar. Buradan seyirci otomobilin reklamı yapılan Lexus marka otomobil olduğunu sezmiş durumdadır.

Görsel 1. Lexus Reklam Filminin Açılış Sahnesi

İlerleyen bölümlerde ise buradaki erkeğin otomobilin tasarımcı olduğu anlaşılmaktadır. Otomobil ve tasarımcının baştan vurgulanan karşılıklı pozisyonları aralarındaki bağa veya ilişkiye işaret etmektedir. İkisi arasındaki ilişkinin simbiyotik bir şekilde düzenlendiği söylenebilir. Zira tasarımcının ürettiği ürün olarak otomobil, otomobili kullanan tüketici olarak tasarımcı birbirleri üzerinden kendilerini var etmektedir. Bu üretim ve tüketim ilişkisinde otomobil kendini üretirken içindeki çoğu maddeyi tüketmekte ancak bu tüketimden bir ürün ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde tasarımcı emeğini, zamanını ve bedenini tüketirken, tüketimden yeni bir emek, bir ürün yaratmaktadır. Bu durumda üreten tüketici (üretüketici) olan insan, üretim ve tüketim ilişkisinin kavşak noktası olarak belirmektedir. Marx'a (1979) göre "tüketim aynı biçimde dolaysız üretimdir". Ürün ancak tüketime girdiğinde ürün olmakta; tüketim ise yeni bir üretim gereksinimini ortaya koymaktadır. Aralarındaki bu karşılıklı ilişkide her birinin kendi içine gömülü olduğu görülmektedir**.**

Reklam filmine ekonomi politik bir bakış açısı getirmeye devam edildiğinde kapitalist üretim yapısında kendisine ve ürününe yabancılaşan tasarımcıdan söz etmek gerekmektedir. Bu yüzden ürettiği ürün ile arasındaki bağın kapitalist üretim dolayısıyla koparılması ve üreticinin bu ürün karşılığında belirli bir ücret alması onun değerini emek zaman üzerinden belirlemediği için onu yabancılaştırmaktadır. Zira kullanım değeri değişim değerine dönüşmüştür. Öte yandan bu dönüşümde meta fetiş bir karakteristik kazanmaktadır. Marx'a göre fetişleşme, meta olarak üretilen emek ürünlerinin ve toplumsal ilişkilerin kendilerine bazı anlamlar yüklenmesi ve bunların işlevlerinin ötesinde başka bir değer kazanmasıdır (Erdoğan, 2001: 299). Bu yüzden reklam filmindeki fetiş nesne olan otomobil, sadece bir vasıta değil bir statü veya ileri teknoloji anlamına gelmektedir. Bu yolla seyirciye de bir bilinç yönetimi uygulayan reklam filmi, Lexus marka otomobile sahip olma ile statü sahibi olmayı eşdeğer bir düzleme oturtmaktadır. Burada da görüldüğü gibi reklam bir kitle iletişimi olarak düşünüldüğünde ilki "medya ürünü üretmek", ikincisi "kendi ürününü ve başka ürünleri satmak" ve üçüncüsü "bilinç yönetimi uygulamak" olarak üç ayrı görevi yerine getirmektedir (Erdoğan, 2001: 296). Bu durum politik ve ekonomik olanın iç içe olduğunu göstermektedir ve reklam filminin açılış sahnesini bu doğrultuda çözümlemek çalışma boyunca tartışılacak çoğu argümana temel oluşturmaktadır.

Otomobilin bulunduğu mekân incelendiğinde ise bir çeşit altıgen şeklinde parmaklıklı bir garaj tasarımına sahip olduğu görülmektedir. Garajın bu yapısı ve kenarlarının parmaklıklı oluşu içerisi ve dışarısı anlamında bir bulanıklaşmaya sebep olurken bir yandan da kısıtlanmaya işaret etmektedir. Altıgen bir alanın maksimum kullanımı için en uygun şekil sayılabilir. Altıgen şekline tabiatın birçok yerinde (kar tanelerinde, bal peteklerinde, deniz ekolojisinde) rastlanmaktadır. Altı köşeli olmasının yanında garajı oluşturan metal parmaklıklar, mekânı ikiye bölmektedir. Otomobil bu bölünmüşlükte dijitalleşmeyi simgelerken diğer kısım fiziki dünyayı temsil etmektedir. Tasarımcı dijital dünyanın içinde garajın önünde fiziki uzam ve siber uzam arasındadır. Duvarlarının parmaklıklı bir yapıda olması siber uzama sıkışıp kalan insanlara gönderme yaparken aslında fiziki uzamla arasının ne kadar geçirgen bir yapıda olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Beyaz ışıkların bu mekânı aydınlatması ise toplumsal hayatta görünür olamayan kimliklerin sanal ortamda görünürlük kazanması şeklinde okunabilir.

Ayrıca mekânın bu ikiye bölünmüşlüğü kendi içinde bir hiyerarşi de yaratarak seyircinin bakışını iki karşıt uzama çekmektedir. Bu karşıtlıkta garaj içindeki tasarımcı ve otomobil, geriye kalan mekândan üstün tutulur ki seyirci burada ikinci kısımda yer alır. Başka bir deyişle bios/zoe[170] olarak ayrılan mekân dijital-mekanik üst insanı ve onun üzerinde egemenlik kurduğu ötekileri imlemektedir. Agamben'in çıplak hayat olarak adlandırdığı zoe, yaşamaya değer olarak bios'un tahakkümü ve sömürüsü altındadır. Bios, egemendir; karşısındaki zoe ise homo sacer[171]

170 Bios sınırları belli, kamusal, toplumsallaşmış, beşerî, siyasal hayata; zoe ise özel, çıplak, insan ve insan olmayanların hayatına, geri kalana tekabül etmektedir. Eski Yunan'da bios'un zoe'ye üstün geldiği düşünülür ancak Agamben, bios'un zoe'yi içleyerek dışladığını ve bunun sonucunda zoe'nin biyopolitik bir şekilde siyasal alana içlendiği düşünür. Bir başka deyişle zoe, bios içerisinde içlenerek dışlanan biyopolitikleşen bedenlerin özneleri olarak yer almaktadır. bkz. Ediş, Velat. Giorgio Agamben: İstisna hali ve egemenlik kavramları üzerine bir inceleme. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (2020).

171 Agamben'in eserindeki Homo sacer (Kutsal insan) öldürülmesinin ceza gerektirmemesi, kurban edilmemesidir. Bu kişi ve/veya kişilerin kurban edilmesine izin verilmez ancak bu kişiyi öldüren birisi de cinayet işlemiş sayılmaz. Bu kişinin vatandaşlık hakları elinden alınmıştır. Artık o ne bir vatandaştır ne de hak sahibi bir öznedir. Yaşamı negatif bir şekilde 'takdis edilmiştir'.

olarak otoriteye tabi kılınmalıdır. Homo sacer, her an yok edilme riski ile karşı karşıyadır. Zoe çıplak hayat iken, bios beşerin şekillendirdiği hayat formudur (Agamben, 2001: 9-10).

Bu noktada toplum 5.O[172] olarak dijitalleşen dünyaya dâhil olmamak tehdit ve riskler barındırmaktadır. Bu yüzden seyirci otomobilin konumlandığı alana dâhil olmak istemekte ve bu alanda söz konusu Lexus otomobiliyle kendisini özdeşleştirmekte veya ona sahip olmayı arzulamaktadır. Zaten reklamcılıkta, seyirci ve ürün arasında sıkı bir bağ kurmaya teşvik vardır. Bu durumda ürün sadece bir nesne veya şey olmanın ötesinde başka anlamlara sahip olur ve bilinç yönetimi eksiksiz işleyerek ürüne duyulan arzu sürekli arttırılır.

Görsel 2. Yakın Çekimde Tasarımcı ve Otomobil

Kameranın, otomobil ile tasarımcıyı yakın çekime aldığı sahnede (Görsel 2) seyirci; orta yaşlı, Asyalı, beyaz giyimli erkek tasarımcıyı tanıma fırsatı yakalar. Ayrıca tasarımcı olduğu varsayılan kişinin eğitimli ve orta veya üst sınıfa mensup olduğu ve Batılı bir giyim tarzı olduğu da seyirciye sezdirilmektedir. Tüm bu özellikler bir arada düşünüldüğünde karşımıza bir "vitrivius" belirmektedir. Leonardo da Vinci'nin çizdiği bir eskiz olan bu erkek insanı, müthiş oranlama sistemi ve karakteristiği ile ideal insanı tanımlamaktadır. Buradaki insan, hümanizmin idealleştirdiği birisidir ve geriye kalanlar ise ötekidir. Beyaz, Batılı, sanayileşmiş, eğitimli, sağlam[173] bir karakteristiğe benzeyen erkek insan ötekiler üzerine tahakküm kurmaktadır. Braidotti'ye (2018: 25) göre bu, hümanizmin insan yetilerini biyolojik, ahlaki ve söylemsel çerçevede üst zirveye çıkarmayı hedefleyen gayesidir. İnsan kavramını yapı söküme uğratan bir yaklaşım olan posthümanist düşünce buradaki özneleşmiş insan figürasyonunu tartışmaya açar ve böyle bir insanın, insandan çok bir ucube olacağını ima eder. Bu bağlamda ucubeleşen insan, hümanizmin iyimser, eşitlikçi ve evrensel bakışını yıkıma uğratır.

172 Toplum 5.0 kavramı ilk olarak Japonya'nın 5. Bilim ve Teknoloji Temel Planı'nda dile getirilmiştir. Organizasyon sırasında bu kavram, siber alan (sanal dünya) ve fiziksel alanın (gerçek dünya) tümleşik hale getirilmesiyle gelecekte şekillenmesi istenilen toplum modeline işaret ettirilmiş, ulaşılması amaçlanan bu ideal toplum modeli de ''süper akıllı toplum'' ifadesiyle tanımlanmıştır. Bkz. https://tedmem.org/mem-notlari/degerlendirme/toplum-5-0-insan-merkezli-toplum

173 WEIRD, İngilizce Batılı, eğitimli, sanayileşmiş, zengin ve demokratik özelliklerinin kısaltılmışıdır. İngilizcede ise sözcük garip, tuhaf ve acayip anlamındadır ve bu tür bir insanın varoluşuna dair ironik bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıntı için bkz. Henrich, Joseph -Heine Steven. J. ve Norenzayan, Ara. "The Weirdest people in the world?", Behavioral and Brain Sciences, 33(2-3), 2010, 61-63

Reklamın senaristinin bir makine öğrenmesi olduğu düşünüldüğünde, kadın ve erkek cinsiyet arasındaki dijital cinsiyet uçurumu veya cinsiyet veri boşluğu gibi iki kavram karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmayı açan, sorunsallaştıran veya çözüme ulaştırmayı hedefleyen siberfeminist teori, makine öğrenmesinin bu eğiliminin nedenine ışık tutmaktadır. Zira siberfeminist kuram, kadınların kademeli olarak önce kamusal alandan sonra sanayileşmeden sonra da teknolojiden dışlandığını savunmaktadır. Buna göre kamusal alandaki felsefe, edebiyat, sanat, politika, sinema gibi alanlardan dışlanan kadınlar, dijitalleşmenin de gerisinde kalmaktadır. "Bilimin erkek yanlılığı teknolojiyi de ataerkil zihniyet sarmalına sokmuştur" (Aydemir, 2021: 66). Sonuç olarak kadınlar bilişsel yeterlik bakımından erkeklerin aşağısında konumlandırıldığı için kamusal alanın çoğu kademesinde uygun pozisyon bulamamışlardır. Buldukları pozisyonlar çoğunlukla erkeğin yardımcısı rolünde veya alt düzey işler olmuştur. Üst düzey işlerdeki çoğu koltuk çoğunlukla erkekler tarafından sahiplenilmiştir.

Tarım ve yerleşik hayata geçişin ardından büyüyen ve gelişen üretim sistemi erkek ve kadın arasında cinsiyet ayrımcı bir iş bölümü gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla erkek "ekmek kazanan" kadın ise evin ve çocukların bakımını üstlenen kişi olmuştur. Bunun sonucunda özel alana hapsolan kadının çalışma hayatına giriş yapabilmesi, eğitim ve öğretim görebilmesi için birtakım zorlu engelleri aşması gerekmektedir. Kamusal alana geçiş yaptıktan sonra buradaki erkek yanlı oluşumu kırması da gerekecektir. Ataerkil sistem, her ne kadar kadının çalışıp sosyal ve ekonomik gelişimini destekliyor görünse de, liderlik ve yönetici pozisyonlarını erkeklere teslim etmektedir. Dolayısıyla otomobil tasarımcısı veya üreticisinin bir erkek olması ataerkil sistemin uygun gördüğü bir durum olarak söz konusu reklamda makine öğrenmesi tarafından yazılmıştır. Temelde makine öğrenmesine bilgi akışı sağlayan Büyük Veri'nin yanlı, cinsiyet ayrımcı ve eksik olduğunu söylemek mümkündür. "Büyük Veri'deki bilgiler sosyal bir üründür. Bu bilgilerin içindeki cinsiyet bilgisi de toplum içinde örülmüş bir dizi anlam ve önyargıyı içinde barındırmaktadır" (Aydemir, 2021: 96). Kadınların bilim yapmaktan ve dolayısıyla teknolojik sistemlerden (yazılım ve robotics) dışlanışı Büyük Veri'de cinsiyet veri boşluğuna sebep olmuştur. Büyük Veri'deki eksik veya yanlı cinsiyet bilgisi makine öğrenmesi sistemlerinin de cinsiyet ayrımcı bir karaktere sahip olmasına neden olmaktadır. Adam'a (1998: 409) göre makine öğrenmesi sistemlerinde hangi bilginin yer aldığı ve nasıl ve niçin kullanıldığı sorgulanmalıdır. Büyük Veri'de, makine öğrenmesine sahip sistemlerde "algoritmayı kodlayıcıların tavrı" ve "toplum zihniyetinin cinsiyet ayrımcı tavrı" olmak üzere ikili bir cinsiyet veri boşluğu bulunmaktadır. Büyük Veri'ye girilen bilgilerin evrensel olduğunu ve tüm kitleyi temsil ettiğini söylemek bu durumda mümkün olamamaktadır. Evrensel olan çoğunlukla "eril"dir ve belli standartlara sahiptir. Bu standartlaştırmanın dışında kalanlar ise ötekidir. Bu konuda toplumdaki ortak aklın da cinsiyet veri boşluğunun ürünü ve erkek yanlı bir bakış açısı olduğunu belirtmek mümkündür. Perez, kadınların bir araba kazasında ağır bir şekilde yaralanma olasılığının erkeklerden % 47 fazla olduğunu ve bunun da araba tasarım ve planlamasında kadınların ve bedenlerinin göz ardı edilmesinden kaynaklandığını belirtir (Perez, 2021: 236). Akıllı telefonlardan tıbbi teknolojiye kadar fiziksel ve finansal araçlar kadınlar dikkate alınmadan eril bir yanlılıkla çoğunlukla erkekler tarafından geliştirilmektedir. Örneğin Birleşik Krallıkta kadınlar STEM[174] alanlarının işgücünün 514'ünü oluşturmaktadır (Perez, 2021: 224). Bunun gibi teknolojik araçların ve erkek yanlı algoritmaların cinsiyet ayrımcı tutumları çoğu araştırmada bulgulanmış ve fiziksel dünyada olduğu kadar dijital dünyada da egemen olanın erkek olduğunu ortaya koymaktadır (Zhao ve diğerleri, 2017). Benzer bir çalışmada 2012 model

174 Science (bilim), technology (teknoloji), engineering (mühendislik), mathematics (matematik) kelimelerinin İngilizce baş harflerinden oluşan kısaltma.

bir Ford otomobilinin sesli komut sisteminin sürücü olan kadının sesini değil, yan koltukta oturan erkeğin sesini tanımladığı sonucuna varmıştır (Silke Carty, 2011).

Reklam filminde erkek tasarımcının yanı sıra dikkat çeken başka metaforlar da vardır. Metaforlar soyut düşünceyi adeta somutlaştırarak görünür kılarak şeyleri anlamlandırırlar. Burada otomobilin rengi, tasarımcının gömleği ve eldiveni ve mekânın ışıklandırmasının beyaz renk olduğu dikkat çekmektedir. "Beyaz renk; kullanılan mekânı ya da prodüksiyon setini olduğundan daha büyük göstermektedir" (Kırık, 2013: 22). Beyaz renk, saflığın, temizliğin ve kutsalın rengi olarak kültüre geçmiştir. Söz konusu reklamda beyaz rengin kullanım sıklığı hem mekânın aydınlatılması hem de kullanılan nesneler üzerinden verilmiştir. Bu durumda seyirci otomobilin ve tasarımcının ihtişamını ve saflığını deneyimlemektedir.

Reklam filminde dikkat çeken metaforlardan birisi de eldivendir. Tasarımcının otomobili incelerken kullandığı beyaz eldiven (Görsel 2) kameranın yakın çekimiyle seyircinin odağına alınır. Eldiven fetiş bir nesne olarak yer aldığından içinde taşıdığı çeşitli anlamlara bakmak gerekmektedir. Öncelikle renginin beyaz olması tasarımcı ve otomobilin taşıdığı anlamlarla uyumludur. Tasarımcı ürettiği ürüne yani otomobiline çıplak elle dokunamayacak kadar hassasiyet göstermektedir. Eldivenin kumaşı ve tasarımına bakıldığında elitizme vurgu yapan ve daha çok soylu sınıf tarafından kullanılan bir model olduğu görülmektedir. Tarihten bu yana eldiven asıl işlevlerinin yanı sıra birçok yan anlamda da kullanılmıştır. Örneğin krala eldiven hediye etmek bir dostluk işareti olarak görülmüştür. Modernite ile birlikte özellikle kadınların kıyafetlerini tamamlayan bir aksesuar olarak eldiven, orta veya üst sınıfa ait olmayı simgelemektedir. Bu anlamda reklam filminde yer alan beyaz eldivenler titizlik ve gösterişin yanı sıra bir de üst sınıfa ait olmayı da kapsamaktadır. Öte yandan tasarımcının ürünü ile arasına girmesinden dolayı kapitalist üretim şeklini de duyumsatmaktadır. Marx'ın vurguladığı gibi üretici ürününe yabancılaşmıştır.

Görsel 3. Otomobilin Aynasından Görülen Tasarımcı

Sinemada sık kullanılan ve eleştirilen metaforlardan birisi de ayna ve aynadan yansıyan görüntüdür. Ayna nesnelerin görüntüsünü yayma veya ışığı yansıtma gibi işlevlere sahiptir. Ancak yönetmenler tarafından farklı şekillerde de kullanılmıştır. Her filmde kullanıldığı bağlama göre farklı anlamlara sahip olan ayna metaforu, makine öğrenmesinin de dikkatinden kaçmamıştır. Otomobilin aynasından yansıyan tasarımcının görüntüsü ve bu yansımaya tanık olan seyirci

bağlantılı bir şekilde sahnenin üç ayağını oluşturmaktadır. Çoğunlukla ayna metaforu kişinin iç dünyasını yansıtırken bir yandan da kişiye "ötekinin" bakışını sunmaktadır (Elsaesser ve Hagener, 2011:110). Meltz, Lacan'ın Ayna Kuramı'nı[175] kullanarak çocuğun kendisini aynadaki kişi ile özdeşleştirmesi gibi seyircinin de aynı şekilde kendisini buradaki görüntüyle özdeşleştirdiğini savunur. Otomobilin aynasından yansıyan görüntü ile özdeşleşen seyirci otomobil üzerinde söz sahibi olur. Ancak seyirci kameranın ideolojik boyutunu görmezden gelerek ve her şeyin kontrolünün kendisinde olduğu hissine kapılarak ortaya bir yanılsama çıkar (Ulusal, 2018). Tasarımcının iç dünyasını temsil eden bakış olarak seyirci, onun duygu ve düşüncelerinin de somutlaşmış şeklidir. Dolayısıyla onun sahip olduğu arzu ve endişeler, seyirci tarafından temsil edilir. Başka bir deyişle araç üzerine yönelen bakışlar, hem tasarımcı hem seyircinin iç dünyasını gösterir ve bu durumda iki aktörlü bir bağlama oturtulan otomobil gözetim hapsinden kaçamaz.

Görsel 4. Otomobilin Tasarımcısının Gözyaşları

Tasarımcının giden Lexus otomobilinin ardından döktüğü gözyaşı reklamda ürünün değerini ölçen bir ölçüt olarak ele alınabilir. Tasarımcının elinden çıkan ürünün sanki ona aitmiş gibi algılanması gözyaşı metaforu ile sezdirilmektedir. Otomobilin tasarımcıdan ayrılıp yola çıktığı bu sahnede, sahte bir bağ kurulur. Seyirci bu bağı bir baba-çocuk ilişkisi olarak duyumsayabilir ve bu noktada kapitalist üretim yapısı olumlanabilir. Ancak gerçekte tasarımcı üretim ağında ürettiği ürüne yabancılaşmış ve sahiplik hakkını kaybetmiştir. O halde buradaki gözyaşının tasarımcının sömürülen emeğine dair verdiği acı ve üzüntü olarak okunması doğru olmaktadır.

175 Ayna evresi, Jacques Lacan'ın psikanaliz teorisinde bir konsepttir. Bu konsepte göre bebekler altı aylık oldukları dönemden itibaren kendilerini ve dolayısıyla benliklerini ilk kez ayna ile karşılaştıkları zaman fark ederler. Ancak Lacan bu dönemin sona ermediğini belirtir. Lacan, ayna evresini bebeğin hayatındaki bir an olarak değil, kalıcı bir öznellik yapısını temsil eden ya da "Hayali düzen" paradigması olarak görmektedir.

Sanayileşme ve ileri teknolojiyle birlikte yaşadığımız dünyanın bozulduğunu, doğanın ve çevrenin kirletilip çoğu bitki ve hayvanın neslinin tükenmek üzere olduğunu söylemek mümkündür. İnsan içine doğduğu doğayı tahrip etmekte ve bunu yaparken teknolojinin gelişmiş imkânlarını kullanmaktadır. İnsanın çevresine yaptığı ekokıyımın[176] kapitalizm, ırkçılık, sömürgecilik ve ayrımcılıkla iç içe olduğu görülmektedir. Bu anlamda bilim ve tekniğin kapitalist üretime hapsolması, aşırı kar hırsıyla doğanın ve insanın sömürülmesi anlamına gelmektedir. Buna karşı çıkan hareketler[177], doğanın ve çevrenin (dolayısıyla insanın içinde bulunduğu toplumun) kurtuluşunun, kapitalist ataerkil sistemin çöküşünde aramaktadır.

Söz konusu reklam filminde ileri kapitalist teknolojinin bir ürünü olarak otomobil, sonsuz yeşillik ve tertemiz bir deniz kenarında yol almaktadır (Görsel 5). Tahrip edilmemiş ormanlık alanların arasından geçen otomobil ve kusursuz biçimde tasarlanmış yol ekolojik görüş ve teknolojik görüş arasındaki karşıtlığı da billurlaştırmaktadır. Bunu yaparken kullandığı ironik (artık gerçekten uzak) sahne inandırıcılığını kaybetmekte ve tamamen bir kurgudan ibaret kalmaktadır. Makine öğrenmesinin teknoloji güzellemesi olarak değerlendirilebilecek olan sahne, eko-kıyımın üzerini örtmeye ve teknolojik hedonizmi olumlamaya çalışmaktadır.

176 Ekokıyım, insan ve doğa ayrımından kaynaklanan, doğanın tahrip edilmesi, sömürülmesi ve metalaşması üzerinden kıyımına ve yıkıma işaret eden bir kavramdır.

177 Eleştirel Kuramdan beslenen hareketler, Feminist Kuram, Ekolojik Görüş ve Posthumanist Yaklaşım vb.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Görsel 6. Kararan Bulutlar

Sinemasal düzlemde kararan bulutlar renk kombinasyonuna bağlı olarak hissettirdiği duygular itibariyle zorlu bir durumun habercisi konumundadır. Karanlık ve siyah renkler güç, otorite ve gizem gibi anlamların yanı sıra kötücül, korku ve endişe verici anların ve kaosun ifadesidir (Kırık 2013). Reklam filmindeki huzur ve tazelik hissettiren orman planlarının ardından gelen kararan bulutların olduğu bu sahne (Görsel 6.) zorlu, endişe verici bir durumun ve bir kaosun işaretidir.

Görsel 7. Lexus Otomobili ve Başarısız Öteki

Otomobilin gücünün ve dayanıklılığının test edileceği sahneye (Görsel 7) gelindiğinde, kapalı bir mekânda testi geçemeyen bir aracın Lexus otomobil ile aynı kamera açısında verildiği görülmektedir. Zıddı ile (hasarlı olan) gösterilen otomobil, ikili karşıtlık düzlemi ne oturtulmakta ve hiyerarşik bir yapılanma seyirciye sezdirilmektedir. Otomobilin testi geçemeyen öteki ile aynı sahnede gösterilmesi buradaki hiyerarşik yapılanmadan kaynaklanmaktadır. Buna göre her şey zıddı ile var olur, görünürlük kazanır ve güçlenir. Bu karşıtlıkta üstün olan tarafın ötekileştirdiği

ikinci kategori, birincinin hâkimiyetini de meşrulaştırmaktadır.

Görsel 8. Tasarımcının Kız Çocuk İle Çarpışma Testini Seyretmesi

Tasarımcının kızı olduğu izlenimi baskı olan bu sahnede (Görsel 8) mekân olarak ev gösterilmektedir. Tasarımcının evi olduğu düşünülen mekân Batı ve Doğu tarzının bir kombinasyonudur. Keskin hatlı mobilya, sade ve modern tasarımıyla Batı; bonsai veya bambu türü bitkileriyle Doğu'yu temsil etmektedir. Kızın giyim tarzı tasarımcı da olduğu gibi Batılı bir şekil çizmektedir. Kıyafetlerinin sadeliği ve iki yandan örülmüş saçları ile bir "hanımefendi" imajına sahip olduğu da söylenebilir. Reklam filminin senaristinin bir makine olduğu düşünüldüğünde Büyük Veri'deki kadın figürasyonu eleştirilere kapı aralamaktadır. İlerleyen sahnelerde testi başarıyla geçen otomobile sevinen tasarımcı kıza sarılıp başından öpmektedir. Bu duygusal durum biz baba-kız ilişkisi varsayımını güçlendirmektedir.

Görsel 9. Haber Sunan Kadın Muhabir

Lexus otomobilinin çarpışma testi haberini sunan muhabir kadındır ve sahnede yer alan diğer gazeteciler gibi çarpışmayla ilgili bilgi toplamakta ve seyirciye aktarmaktadır (Görsel 9). Ancak tasarımcının erkek, muhabirin ise kadın olarak reklam filminde yer alması aralarındaki hiyerarşik bölünmeye dikkat çekmektedir. Yapılan çoğu çalışma makine öğrenmesinin cinsiyetçi olduğunu öğrendiğini ve bu sorun yüzünden birçok kötü tecrübe yaşandığını bulgulamıştır (Zhao ve diğerleri, 2017; Sargın Sarbay, 2015; Aydemir, 2021).

Görsel 10. Lexus Otomobilinin Tek Başına Yol Alması

Film kapanışı dağların ve yeşilliğin arasında tek başına yol alan Lexus otomobiliyle yapmaktadır. Lexus'un tek başınalığı, rakipsiz ve üstün oluşunu imlemektedir. Makine öğrenmesinin kendisini bu otomobil ile özdeşleştirerek kendi öznelliğini bu sahne üzerinden verdiği söylenebilir. Bu anlamda dağlar onun zorlu test mücadelesini göstererek onun bu mücadeleden başarıyla çıkması da liderlik pozisyonunu hak ettiğini göstermektedir. Zira testi geçen Lexus otomobilidir. Bu zorlu yolda tek başına ilerlemesi öteki araçlara karşı taşıdığı üstün bakışı yansıtmaktadır. Artık onun zıttı ile bilinmesine de gerek yoktur. Benzer şekilde makine öğrenmesinin kendisi gibi bir ötekine ihtiyaç duymadan kendi varoluşunu kendisi oluşturabilecek seviye gelebilmektedir.

6. SONUÇ

İnsanın efendiliğini üstlenecek seviyeye yaklaşmakta olan teknoloji, eko-eleştirel açıdan insan ve doğayı yıkıp geçmekte ve bunu örtbas etmeye çalışmaktadır. Ekolojik zararın üzerini sözde ilerlemeci teknoloji uğruna örtmemek; aksine eko-teknolojik bir yaklaşımın olanağını sorgulamayı gerektirmektedir. Çevreye ve insana zararı hesaba katarak, dost bir teknoloji geliştirmek ve teknolojiyi yaşamımızda bir kolaylaştırıcı/ yoldaş olarak görmek daha yaşanabilir bir geleceğin en önemli kriteridir. Ne yazık ki teknodeterminist bakışa sahip teknoloji güzellemesi olan tranhümanist hareket, insanı teknolojiye bağımlı kılarak onu köleleştirebilecek altyapıyı hazırlamış bulunmaktadır. Benzer şekilde yine insanı, NBIC (İng. Nano, Biyo, Info, Cogno) yani biyolojik, bilişsel biyolojik teknolojilerle geliştirmeyi hedefleyen transhümanizm, günümüzde birçok alanda sorun yaratacak olan bir akım olarak ele alınabilir. Kısacası insanın teknolojiyle birlikte içinde yaşadığı topluma ve doğaya egemen olması değil aksine eşitlikçi bir

anlayışla tüm farklılıkları kucaklaması gerekmektedir.

Dijital dünyadaki gelişmelerle birlikte önemli gündemlerden biri olan transhümanizm ile insanın varoluşu, cinsiyeti, politik tarafı ve psiko-sosyal yapıları yeniden ele alınmakta ve süreç içerisinde yeniden inşa edilmektedir. İnsan ve teknoloji karşı karşıyayken iç içe geçme hali güncel durumda geçiş süreci özelliği taşımaktadır. Metaverse gibi dijital evren çalışmaları hayata geçirildiğinde, yani yakın zamanda bu geçiş sürecini bir adım daha ileri taşımakta ve teknoloji insan, tekno-insan, transhümanı daha görünür kılacağı öngörülmektedir.

Derin öğrenme algoritmalarına dayalı reklam filmleri büyük veriyi kullanarak tüketicilerin davranış analizini yapmakta ve tüketici üzerinde dinamik/hiper bir kişiselleştirme uygulamaktadır. Bir makine tarafından senaryosu yazılan Lexus reklam filmi, makine öğrenmesine dair eleştirel bir bakış açısı sunmuştur. Reklam filminin göstergebilimsel analizi ışığında büyük veride yer alan başat anlamlandırma kriterleri gözler önüne serilmiştir. Bu kriterler; cinsiyet kalıpları, pazarlama klasikleri ve kapitalist düzlemler şeklinde özetlenebilmektedir. Kısacası makine öğrenmesinin girdisini oluşturan Büyük Veri, yanlı ve eksiktir. Bu açıdan cinsiyet, sınıf ve ırk açısından eşitlikçi bir yaklaşımdan çok liberal hümanist ilkelere bağlılık göstermekte ve kapitalist ataerkil bir toplum sistemine gönderme yapmaktadır. Elbette ki bu sorunun kaynağı hem toplumsal hem de teknolojik boyutta irdelenmeli ve gelecek çalışmalarla sorunun çözümüne dair yaklaşımlar ve yöntemler uygulamaya koyulmalıdır. Bir makine, derin öğrenme teknolojisi ile belli kalıp yargıları tekrarlayan ve belirginleştiren bir senaryo yazıyorsa, bu noktada girilen verilere dikkat çekmek ve bu ayrıştırıcı unsurları geleceğe taşımamak adına güncel çalışmaların gerekliliği ve önemi artmaktadır.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKÇA

Adam, Alison, *Artificial Knowing. Gender and The Thinking Machine.* London and New York: Routhledge, 1998

Agamben, Giorgio. *Kutsal İnsan. Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. Çev. İsmail Türkmen, 1998

Agatonović, M. "*The Case of Transhumanism: The Possibility of Application of Nietzsche's Ethics and Critique of Morality Today*". Philosophy and Society 29, no. 3: 429–39, 2018

Ağın, Başak. *Posthumanizm: Kavram, Kuram Bilimkurgu*. Ankara: Siyasal, 2020

Aydemir, Duygu. *Siberfeminizm. Siborg Beden Ve Siber Kimlikte Cinsiyetin Durumu*. İstanbul: Urzeni. 2021

Bengio, Yoshua. "Learning Deep Architectures for AI", *Foundations and Trends in Machine Learning*. 1 – 127. 2009.

Braidotti, Rosi. *İnsan sonrası.* Çev. Öznür Karakaş. İstanbul: Kolaktif, 2018.

Çam, Şerife. "Medya çalışmalarında göstergebilimsel çözümleme." *İletişim Araştırmalarında Yöntemler: Uygulama ve Örneklerle.* Besim Yıldırım (ed.) 287-320. Konya: Literatürk Academia 2015

Dağ, Ahmet. *İnsansız Dünya: Transhümanizm.* İstanbul: Ketebe, 2020

Ediş, Velat. Giorgio Agamben: "İstisna hali ve egemenlik kavramları üzerine bir inceleme". İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. 2020

Elsaesser, Thomas-Hagener, Malte. *Film Kuramı Duyular Yoluyla Bir Giriş.* 1. Baskı. Çev. B. Soner, B. Yıldırım. Ankara: Dipnot, 2014

Erdoğan, İrfan. "*Kitle İletişimi Örneğinde Marksist Siyasal Ekonomi Yaklaşımı Üzerine Bir Tartışma*". *Praxis,* 4, 276-313. 2001

Fuller, Steve.-Lipinska, Veronika. *The Proactionary Imperative: A Foundation for Transhumanism.* London: Palgrave Macmillan, 2014

Fuller, Steve. "*Transhumanism". The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, B.S. Turner vd. (Ed.). ſ'Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell. 2017

Henrich, Joseph-Heine Steven. J.-Norenzayan, Ara. "The Weirdest People in The World?", *Behavioral and Brain Sciences,* 33(2-3), 2010. (61-63)

Kırık, Ali Murat. "Sinemada Renk Öğesinin Kullanımı – Renk ve Anlatım İlişkisi. 21. yüzyılda Eğitim ve Toplum". *Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt 2 Sayı 6. 2013

Kurzweil, Ray-Grossman Terry. *Fantastic Voyage: Live Long Enough to Live Forever*. United States of America: Rodale, 2006

Lexus ES 2019 advert: Driven by Intuition. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=BhKw71AeOg4&ab_channel=LexusUK (15.12.2021)

Marx, Karl. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. Çev. S. Belli. Ankara: Sol Yayınları. 1979

Middleton, Michael (2021). Deep Learning vs. Machine Learning — What's the Difference? Erişim adresi: https://flatironschool.com/blog/deep-learning-vs-machine-learning (15.12.2021)

Moravec, Hans P. *Robot: Mere Machine to Transcendent Mind.* Oxford: Oxford University Press. 1999

Perez, Caroline. Criado. *Görünmez Kadınlar: Erkekler İçin Tasarlanmış Bir Dünyada Veri Yanlılığı ile Yaşamak.* Çev. Mine Şengel. İstanbul: Epsilon, 2021

Pilsch, Andrew. *Transhumanism: Evolutionary Futurism and the Human Technologies of Utopia.* Minneapolis: University of Minnesota Press. 2017

Sargın Sarbay, Z. "Çelik ile Çeliknaz'ın Reklam Kokan Aşkı: Arçelik reklamlarında toplumsal cinsiyet rolleri". *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*. 1. 95-114. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/292755 2015

Silke Cardy, S. (2011, May) Many Cars Tone Deaf To Women's Voices. Erişim adresi: https://www.autoblog.com/2011/05/31/women-voice-command-systems/

Ulusal, Dilek. "Modern İran Sinemasında Ayna Metaforunun Kullanımı". *Journal of International Social Research.* 2018 11. (783-789). 10.17719/jisr.2018.2592.

Vidal, Matt. *The Oxford Handbook of Karl Marx.* New York, NY: Oxford University Press. ISBN 978-0190695545, 2019

Walton, Nigel-Nayak, Bhabani. "Rethinking of Marxist Perspectives On Big Data, Artificial İntelligence (AI) And Capitalist Economic Development". *Technological Forecasting and Social Change*. 2021.166. 120576. 10.1016/j.techfore.2021.120576.

Zao, Jieu. vd. (ed.). "Men Also Like Shopping Reducing Gender Bias Amplification Using Corpus- Level Constraints". *Proceedings of the 2017 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing,* Copenhagen, Denmark, Association for Computational Linguistics, 2979-2989. 2017

YAPAY ZEKÂ TEMALI KURGUSAL DİN ANLAYIŞI: METRİKSİZM ÖRNEĞİ

Şevket ÖZCAN

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi, Kırıkkale, Türkiye,
ozcan.sevket06@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9019-6507.

Özet

Modern dönemle birlikte ortaya çıkan yeni dini hareketler klasik dinlere karşı ürettikleri muhalif ve farklı kavramlarla tezahür etmek suretiyle çağın kavramları ve argümanlarıyla farklılık oluşturup yeni din anlayışlarına kapı aralar. Bu minvalde yaşanan teknolojik gelişmelerin de insan hayatını etkilemekle beraber din anlayışında değişim ve dönüşümlere yol açtığı görülür. Yapay zekânın, hayata dâhil olmasıyla bu çerçevedeki tartışmalar artarken yeni dini hareketlere ilham kaynağı olması da dikkat çekicidir. Öyle ki yapay zekâ etrafında şekillenen ve 1999 ile 2003 yılları arasında yayınlanan Matrix filmi, 2004 yılında Metriksizm adındaki dini ve yapay zekâ temalı bir hareketin ilham kaynağıdır. Filmin başkahramanı Neo'nun gerçekliği tanıma ve insanlara kendilerini tanıyıp gerçekliğe ulaştırma misyonunu benimseyen Metriksizm, çeşitli din, mitoloji ve felsefeden etkilenmek suretiyle gerçekliği sorgulamayı ve yalın düşünmeyi telkin eder. Kurgusallık ve senkretiklik özelliğiyle ön plana çıkarak yapay zekânın din anlayışına etkisi bakımından önemli bir örnek sunar.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Din, Matrix, Metriksizm, Kurgusallık.

Artificial Intelligence Themed Fictional Understanding of Religion:

The Example of Matrixism

Abstract

The new religious movements that emerged with the modern period, create a difference with the concepts and arguments of the age by manifesting with the opposition and different concepts they produce against classical religions, and open the door to new understandings of religion. It is seen that the technological developments experienced in this way also affect human life and lead to changes and transformations in the understanding of religion. So much so that the movie Matrix, which was shaped around artificial intelligence and released between 1999 and 2003, is the inspiration for a religious and artificial intelligence-themed movement called Matrixism in 2004. Adopting the mission of the protagonist of the film, Neo, to recognize reality and to bring people to reality by getting to know themselves, Metricism inspires questioning reality and simple thinking by being influenced by various religions, mythology and philosophy. It offers an important example in terms of the effect of artificial intelligence on the understanding of religion by coming to the fore with its fictionality and syncretism.

Keywords: Artificial Intelligence, Religion, Matrix, Matrixism, Fictionality

GİRİŞ

İnanmak duygusu insanın temel özelliklerinden biridir. Ancak insanlar arasında tek bir din anlayışının hâkim olduğu ifade edilemez. Nitekim Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi dinler tanrı merkezli iken Hinduizm, Budizm ve Caynizm gibi dinlerde tanrının konumu farklılık arz eder ve hatta bazılarından ateist din olarak bahsedilir. Bununla beraber modern dönemle birlikte ortaya çıkan yeni dini hareketler ise klasik dinlere karşı ürettikleri muhalif ve farklı kavramlarla tezahür etmek suretiyle çağın kavramları ve argümanlarıyla farklılık oluşturup yeni din anlayışlarına kapı aralar. Bu hareketlerin teşekkülünde modernleşme, toplumsal değişme, farklılaşma, rasyonelleşme, sekülerleşme, bireyselleşme, küreselleşme, çoğulculuk ve görecelik gibi süreçlerin etkisinden bahsedilebilir (Kirman, 2010; 20).

Post modern dönemle birlikte ise hakikat anlayışında ortaya çıkan görecelilik yaklaşımını yansıtan, dolayısıyla bir dinin tek hakikat değil hakikatlerden birisi olduğu anlayışının ön plana çıktığı yeni dini hareketlerin yaygınlık kazandığı ifade edilebilir. Bu minvalde yaşanan teknolojik gelişmelerin de insan hayatını etkilemekle beraber din anlayışında değişim ve dönüşümlere yol açtığı görülür. Yapay zekânın, hayata dâhil olmasıyla bu çerçevedeki tartışmalar artarken yeni dini hareketlere ilham kaynağı olması da dikkat çekicidir.

İnsanlık tarihine etkisi neredeyse kâinatın varoluşuyla kıyaslanan yapay zekâ, genel anlamda insan tarafından yapıldığında zekâ olarak adlandırılan davranışların (akıllı davranışların) makina tarafından da gerçekleştirilebilmesi biçiminde ifade edilmektedir. 20. Yüzyılın ortalarından itibaren görünür olmaya başlayan ve aynı yüzyılın sonlarından itibaren hararetli tartışmaların odağında yer alan bir olgu olarak yapay zekâ insan hayatını ve geleceğini yönlendirmedeki önemiyle pek çok araştırma ve çalışma tarafından söz konusu edilmektedir. Nitekim son dönemlerde benzer tartışmaları ele alan İsrailli tarihçi ve yazar Yuval Noah Harari tarafından kaleme alınan *Homo Sapiens: İnsanlığın Kısa Tarihi*, *Homo Deus: Yarının Kısa Tarihi* ve *21.Yüzyıl İçin 21 Ders* adlı kitaplarına gösterilen yoğun ilgi bu tartışmaların genel halk tarafından da ilgi ve merakla takip edildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda insanın geleceği, gelecekteki konumu ve rolü üzerine odaklanan tartışmalardan birisi de dinin geleceğinin ne olacağı tartışması şeklindedir. Her ne kadar teknolojik gelişmelerin ve yapay zekânın temel özelliklerinin dini yok edeceği veya önemini azaltacağı yönünde bir algı olmakla birlikte yaşanan gelişmelerin geçmişte olduğu gibi yapay zekâ döneminde de -din anlayışlarında farklılıklar olmakla birlikte- inancın, insanın temel boyutlarından birisi olduğu ve olmaya devam edeceği gerçeğini değiştirmeyeceği söylenebilmektedir. Zira yapay zekânın bizatihi kendisinin de çeşitli dini hareketlere kaynaklık ettiği ve ilham kaynağı olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin yapay zekâ yoluyla tanrıya ulaşmayı yahut yapay zekânın tanrılaştırılmasını hedefleyen "Way of the Future" (Geleceğin Yolu) adıyla bir mühendisin kurduğu kurgusal hareket dikkatleri çekmektedir. Bu hareketin kurucu karakteri olan Anthony Levandowski'ye ait *"Şimşek çakması veya kasırgalara neden olması anlamında bir tanrı değildir. Ama en zeki insandan milyarlarca kat daha akıllı bir şey varsa, ona başka ne diyeceksiniz?"* (Michelle Le, "Inside the First Church of Artificial Intelligence", Erişim 2 Aralık 2021) sözü yapay zekâya yüklenen anlamın nerelere vardığına işaret etmektedir. Belki de bu çerçevede dikkat çeken önemli dini-felsefi yaklaşım ve hareketlerin başında ikinci milenyumun fark yaratıcı filmlerinden Matrix filmi ve ondan mülhem Metriksizm hareketinin olduğu ifade edilebilir. Bu itibarla Matrix filminin genel özellikleri ile dini-felsefi derinliği ele alınarak, Metriksizm hareketi ve ayırt edici özellikleri irdelenmeye gayret edilecektir.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

METRİKSİZMİN İLHAM KAYNAĞI: MATRİX FİLMİ

Matrix, Matrix (1999), Matrix: Reloaded (2003), Matrix Revolutions (2003) ve Matrix: Resurrections (2021) olmak üzere dört filmden oluşan, konusu, görselleri ve farklı alanlardaki etkisiyle adından söz ettiren bir film serisidir. Film, başrol oyuncusu Keanu Reeves'in, Thomas Anderson adıyla gündüz saygın bir şirkette yazılım uzmanı olarak çalışan ve gece ise sanal âlemde Neo adıyla hackerlik yapan bir kişi hüviyetinde olduğu bir mecrada ilerler. Trinity ve Morpheus ile tanışan Neo, yaşadığı dünyanın aslında beyninde gerçekleşen bir simülasyondan ibaret olduğunu öğrenip bu durumdan kurtulmak için Morpheus'un ekibine katılır. Filmdeki olaylar çok ileri bir tarihte teknolojinin son derece gelişmiş olduğu, yapay zekâya sahip makinelerin yaratılmış olduğu bir dünyada geçer. Bu dünyada makineler ve insanlar arasında gerçekleşen savaşın neticesinde insan ırkı makineleri yenebilmek amacıyla enerji kaynaklarını teşkil eden güneş ışınlarının dünyaya inmesini engellemek için gökyüzünü kimyasal silahlarla siyah bulutlar oluşturarak kapatmıştır. Enerji ihtiyacını karşılayamayan makineler de yeni enerji kaynakları bulmaya yönelerek insan vücudunun çok iyi bir enerji kaynağı olduğunu fark etmişlerdir. Bu nedenle insanları köle olarak enerji üretimi için kullanmaya başlayıp isyan durumundan kaçınmak için de insanların zihinlerini meşgul edecek bir program tasarlamışlardır. Dolayısıyla köle insanlar aslında bilinçsiz bir şekilde uyurken zihinleri makinelere bağlı bir şekilde Matrix programının içerisinde her şeyden habersiz olarak sanal bir dünyada yaşamaya devam etmektedirler. İnsan tarlalarında uyanan ve kendisine "The One/Tek" adı da verilen Neo, gerçek dünyada insanların yaşadığı tek yer altı şehri olan Zion'a götürülüp gerçek dünyaya alıştıktan sonra Morpheus'un ekibiyle beraber makinelere karşı savaşmaya başlar. Sonuç itibariyle filmin örgüsü yapay zekâ, onun kontrolündeki insanlar ve "Kendini bil!" sloganıyla onları kurtarmaya çalışanlar etrafında ilerler ("Matrix (film)", Erişim 8 Aralık 2021; Possamai, 2005, 105-106).

Matrix ile ilgili değerlendirmeler yapan din bilimcileri filmin, dini referanslarla bezenmiş şekilde gerçekliğin doğasını sorgulamak suretiyle felsefi bir tartışmaya odaklanan bir bilim kurgu olduğunu ifade ederler (Cusack, 2010, 129). Dini referanslarla ilgili değerlendirmelere bakıldığında da Hıristiyanlık, Budizm, Hinduizm ve İslam gibi dini geleneklerle yakından ilişkili oldukları görülür. Bu çerçevede filmde ölümden dirilen ve insanların gerçeği görmek suretiyle kurtuluşu için çalışan Neo, Hıristiyanlıktaki İsa-Mesih karakteriyle özdeşleştirilir, dolayısıyla Matrix özellikle Hristiyanlığın hikâyesi olarak yorumlanır. Ayrıca filmde Gnostik Hristiyanlığı temsil eden öğelerin de yer aldığı ileri sürülür. Öyle ki Gnostik Hristiyanlıkta bir üstün ve bir deforme olmuş şeklinde iki yönlü bir tanrı anlayışı mevcuttur. Buna göre filmde deforme olmuş tanrı Matrix'in yaratıcısı yapay zekâ ve kurtarıcı İsa-Mesih ise Neo tarafından temsil edilmektedir (Blizek, 2014, 193-194).

Matrix'in içerisinde Budizm'den de öğeler taşıdığı ifade edilir. Bu durum özellikle Budizm'e göre insanlığın doğum, ölüm ve tekrar doğum kısır döngüsü içerisinde sıkışıp kaldığı ve söz konusu kısır döngüden ancak aydınlanma ile kurtulmasının mümkün olduğu şeklindeki anlayışıyla ilişkilidir. Buna göre aydınlanma, zevk ve acının bulunmadığı başka bir âlemi keşfetmekle gerçekleşir. Matrix filminde birisi, insanların sıkışıp kaldıkları ve acı çektikleri Matrix âlemi, diğeri Neo tarafından keşfedilen gerçek âlem olmak üzere iki âlem vardır. Gerçek âlem insanların acı çekmekten kurtuldukları Budizm'deki aydınlanma âlemi ile benzerdir. Böylece aydınlanmaya ulaşan Neo, insanlara içinde bulundukları durumu fark ettirerek onlara yardım etmek için Matrix'e geri dönüp mücadele verir (Blizek, 2014, 194).

Hinduizm'in de Matrix filminde söz konusu edildiği kabul edilir. Bu bağlamda daha önce İsa-Mesih ile ilgili ilişkilendirmelere tezat görüşlerin ortaya çıkması dikkat çekidir. Buna göre Neo ile Hindu tanrısı Vişnu arasında İsa'dan daha fazla ortak nokta vardır. Neo'nun Trinity adında bir sevgilisi vardır ve aralarında cinsel yakınlaşma olduğu görülmektedir. Bu nedenle Neo'yu bakir olan İsa olarak düşünmek doğru değildir. İsa'nın eşleri yokken Vişnu, Lakşmi adında bir eşe sahiptir. Böylece Hinduizm bağlamında Hristiyanlık ve Budizm'e ilişkin görüşlere alternatif bir yorum sunulmaktadır (Blizek, 2014; 194).

Matrix filmi dünyaya bakış açıları nedeniyle İslam ve Budizm dinleri ile de ilişkilendirilir. Çünkü İslam'a göre dünya oyun ve eğlenceden ibaret olan geçici bir mekândır. Budizm'de de maya anlayışı etrafında dünyanın acı ve ıstıraplarla dolu olduğundan dolayı burası gerçekliği fark etmeyi engelleyen bir yer olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla her iki dini gelenekte de fenomenal dünyanın geçiciliğine işaret edilmek suretiyle Matrix filmindeki ikili dünya anlayışına atıfta bulunulmaktadır (Mackowiak, 2016, 89-90).

Matrix film serisinin genel yapısı ve mantığına dair film eleştirmeni Gregory J. Grieve'in görüşleri oldukça derin bir analiz sağlar niteliktedir. Ona göre film geç kapitalizmin kültürel mantığına uygundur ve "post-perennializm" olarak nitelendirdiği dini bir mantığı ifade eder. Post-perennializmin üç aksiyomu mevcuttur ve hepsi Matrix filminde yer almaktadır. Bunlar evrenin bütünleşmiş ve monistik olduğunu düşünmek, hayatın amacını yalnızca kişisel ruhsal gelişimden ibaret görmek ve ruhsal büyümeyi herhangi bir gelenekle sınırlandırmamaktır. Çünkü kişisel dini pratiğin gezegenin tüm inançlarından derlenmesi gerektiği düşünülür. Bu bakış açısıyla Grieve, Matrix filminin tüketici ve seyirci Batı yaşam tarzına atıfta bulunarak bu yaşam tarzını "Matrix'in aldatıcı rüyaları" ve "gerçeğin çölü" olarak lanse ettiğini belirtir. Nitekim buna paralel olarak çeşitli analizlere göre medya düzleminde gerçekliğin yerini işaretler, görseller ve sembollerin aldığına işaret eder. Evrensel ekonomik kapitalist anlayışa benzer şekilde de mevcut bireysel manevi atmosferin kişiler arası iletişime imkân vermeyip manipülasyona açık kapı bıraktığını ve Matrix filminin bunun bir örneğini sunduğunu söyler. Bu filme dayalı olarak bir dinin kurulmasının şaşırtıcı görünmesine dikkat çekmekle beraber Metriksizm'de Matrix filminin okunuşunun çok katmanlı ve edebi-eleştirel olmaktan ziyade daha basit bir dairede değerlendirildiğini vurgular (Cusack, 2010, 130-131). Bunu görmek amacıyla Metriksizm'in ortaya çıkışı, inanç yapısı ve ritüelleri ele alınacaktır.

ANAHATLARIYLA METRİKSİZM: TARİH, İNANÇ VE RİTÜELLER

Metriksizm veya diğer adıyla "Birin Yolu", Matrix üçlemesinin hikâyesinden esinlenilerek ortaya çıkmış kurgusal veya uydurulmuş dini ve felsefi bir harekettir. Hareket, 2000 yılında taraftarlarının kendilerini mail yoluyla kaydettirmeleriyle başlamıştır. 2004 yılında ise www.geocities.com/matrixism adlı internet sitesi yoluyla tanıtılmıştır. 2008 yılından itibaren orijinal web sitesi kapatılırken hareketin taraftar sayısı bakımından can çekiştiği belirtilir (Mackowiak, 2016, 86-87). Günümüzde http://www.geocities.ws/matrixism/ adlı siteden hareketin özelliklerini öğrenmek mümkündür. Metriksizm'i kim yarattı? sorusuna *"Büyük ölçüde Wachowski kardeşler ama aynı zamanda Aldous Huxley, C.S. Lewis ve Abdul Baha. Bu insanların Buda ve İsa Mesih gibi 'devlerin omuzları' üzerinde durduğunu belirtmek önemlidir. Bir'in Yolu'nun bu en son kodlaması, arkadaşlar ve takipçilerle istişare halinde isimsiz bir grup tarafından yapılıyor."* cevabını veren sitede Metriksizm şöyle tanıtılmaktadır:

"Metriksizm, sinema filmi üçlemesi Matrix'e dayanan dini harekettir. Matrix tarafından anlatılan hikâye, bir Mesih ve onun dünya barışını sağlamadaki rolüyle ilgili kıyamet kehanetinin yerine getirilmesi hakkındadır. Bu yerine getirme için yaklaşık bir zaman çerçevesi 1999 yılından sonrası için verilmiştir. Kesin tarih 2199'a daha yakın olabilir ama ilk filmde de dendiği gibi 'Tam olarak hangi yıl olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü gerçekten bilmiyoruz.' Metriksizm için daha fazla önem taşıyan şey, Matrix'te hayal gördüren şeylerin kutsal olarak tezahürüdür. Nitekim tıpkı kendisinden önce diğerlerinin yaptığı gibi Neo, gerçeği görmek ve Matrix'ten kurtulmak için 'kırmızı hapı' almıştır.

Milenyumun başında sinema filmleri tarafından popüler hale gelmesine rağmen, Metriksizm tarihi aslında 1911 yılında başlar. O yıl peygamber Bahaullah'ın oğlu Abdülbaha (1844-1921), Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptığı bir dizi konuşmada Matrix'ten ilk kez söz etti. Bu konuşmalar kaydedildi ve daha sonra 1912'de Evrensel Barışın İlanı (The Promulgation of Universal Peace) olarak yayınlandı. Bu kitapta Abdülbaha'nın 'Yaşamının başlangıcında insan, Matrix dünyasında embriyonikti.' sözü yer alır. Bu, söz konusu metinde Matrix filminin açıkça atıfta bulunduğu birçok alıntıdan sadece biridir.

Bahailik, büyük dinlerin içerdiği tüm peygamberlerin sözlerini tanır; İbrahim, Buda, İsa Mesih, Krişna, Muhammed ve Zerdüşt. Bahailik ayrıca, tüm bu peygamberlerin çeşitli dinlerin gelenekleri tarafından benimsendiğini iddia eder. Bu bağlantı sayesinde Metriksizm, neredeyse yüz yıl geriye giden bir tarihe ve dünyadaki her büyük dinde bir köke sahiptir. Metriksizm'in kutsallığını temin için bir kaç ritüel vardır. Matrix filmleri kutsal metinlerdir. Kırmızı Metriksizm'in işaret veya sembollerindendir. "Enter the Matrix" adlı video oyunu bu türden sembolleri ihtiva eder." ("Matrixism: The Path of One", Erişim 12 Aralık 2021).

Metriksizm doktrinel anlayıştan da uzak durmayan bir harekettir. Nitekim Matrix filminden mülhem olarak şu dört doktrin benimsenir: Bir'in bildirdiklerine inanmak, zihin açıcıların kullanımını kabul etmek, gerçekliğin yarı öznel, çok katmanlı doğasını kabul etmek ve Bir geri dönene kadar Bir'in veya daha fazla dünya dininin prensiplerini tasdik etmektir ("Matrixism: The Path of One", Erişim 12 Aralık 2021).

Metriksizm belirli kurallara uymayı da telkin eden bir yapıdadır. Birincisi, insan imajının her türlü reklam ve pazarlamada kullanımının yasaklanmasıdır. İkincisi pornografiyi fuhuşla eş değer görülerek tamamen yürürlükten kaldırılmasıdır. Üçüncüsü, kayıtlı müzik ve hareketli görüntülerin paylaşımına izin verilmesidir. Dördüncüsü, eşcinsel evliliğin, erkek çiftlerin evlat edinememeleri şartıyla onaylanmasıdır. Beşincisi, beş tür evliliğe izin verilmesidir. Bunlar, bir erkek ile bir kadın; bir kadın ile iki erkek; bir erkek ile iki kadın; iki kadın ve son olarak iki erkek arasındaki evliliklerdir. Altıncısı, tüm profesyonel atletik yarışma çeşitlerinin yürürlükten kaldırılmasıdır ("Matrixism: The Path of One", Erişim 15 Aralık 2021).

Metriksizm'in ilk resmi tatili *"19 Nisan Bisiklet Günü"*dür. Bugün İsviçreli bilim adamı Albert Hoffman'ın (1906-2008) laboratuvarında psikodeligler kullanıp evine bisikletle dönerken yaşadığı ve *"Adeta önümde yepyeni bir hayat uzanıyordu ve dünya yeniden yaratılmıştı."* sözleriyle tarif ettiği tarihi tecrübesine denk düşer. Nitekim psikodeligler Metrikistler için önemli birer enstrüman niteliğine sahiptir. Psikodeligler, belirli bitki (kaktüs, sarmaşık, tahıl vb.) ve mantarların doğal ya da işlenmiş hallerinden elde edilen; düşüncede, algıda, duygu-durumda ve bazen fiziksel duruşta değişiklikler meydana getiren; otonom sinir sistemine temel bir zarar vermeyen, bağımlılık yapmayan; kullananın mistik/dini tecrübe sağladığına inandığı; aynı

zamanda tıbbi amaçlar için de kullanılan maddeleri ifade eder (Horozcu, 2013, 143). Dolayısıyla psikodeliglerin kazanıldığı bugün Metrixist toplulukta hediyeler, bisiklet gezileri, neşeli piknikler ve şenliklerle kutlanır. Ayrıca düşünceleriyle hareketin üzerinde etkili oldukları belirtilen İngiliz yazar Aldous Huxley (1894-1963), İrlandalı yazar Clive Staples Lewis (1898-1963) ve John F. Kennedy'nin (1917-1963) ölüm yıl dönümlerine (22 Kasım) de denk düşen *"22 Kasım Anma ve Düşünme Günü"* olarak kutlanır. Bu günde ve Bisiklet Günü'nde, dünyanın dört bir yanındaki Metrikistler kutlama yapar ve en üst seviyede odaklanma amacıyla tüm iş ve faaliyetlerin askıya alınmasına özen gösterilir ("Matrixism: The Path of One", Erişim 16 Aralık 2021).

Metriksizm hareketi sosyal meselelerle de ilgilendiğini ve özellikle çevre ile çocuk istismarı konularına yönelik hassasiyet duyduğunu açıklar. Bu çerçevede dünyanın dört bir yanındaki şehirlerde ve kasabalarda aylık bisiklet yolculukları gerçekleştirilir. Bunun amacı bisikleti çevreye duyarlı bir ulaşım şekli olarak teşvik etmek ve bisikletçilerin yol kullanımı haklarını savunmaktır. Çocuklar için kurulan bir birlik yoluyla da çocukları istismar, sömürü ve ihmalden korumak için tasarlanmış yasaları geliştirmeye odaklanılır ("Matrixism: The Path of One", Erişim 16 Aralık 2021).

Ayrıca aynı sitede Metriksizm hakkındaki bilinmeyenler ve merak edilenlere ilişkin sorular ve verilen cevaplar hareketin algısını bir ölçüde netleştirmeye yardımcıdır. Sorulan çerçevesinde Metriksizm'in kendilerini mail yoluyla kaydettiren iki bini aşkın taraftara sahip olduğu ve taraftarlara "yolcu" veya "Metriksist" adı verildiği, Avustralya, Avusturya, Brezilya, Kanada, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Almanya, Hong Kong, Hindistan, İran, İsrail, İtalya, Japonya, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri gibi pek çok ülkede taraftarın bulunduğu açıklanır. Diğer dinlerin çoğundan farklı olarak, Metriksizm'in, kanonunun parçası olarak münhasırlık özelliği taşımadığını ve böylelikle hem başka bir dinin takipçisi hem Metriksizm'in takipçisi olunabileceği deklare edilip kendilerini diğer dinlerden ayıran benzersiz bir özellik görülür ("Matrixism: The Path of One", Erişim 16 Aralık 2021).

Genel itibariyle Metriksizm'in farklı dini geleneklere atıf yapmakla birlikte Bahailik hareketine yoğunlaşması dikkat çekicidir. Böylece kendi varlığını ve konumunu desteklemeye çalışan bir görünüm sunmaktadır. Zira Bahailik peygamberlik müessesinin sona ermediğini kabul etmekte ve diğer dinlerin de mevcudiyetini kabul ederek nihai noktada kendi varlığını temellendirmektedir. İnsanın maddi ve manevi özelliklerine dikkat çekerek onu farklı boyutlarıyla değerlendirmek suretiyle de Metriksizm'in gerçek-sanal ayrımına benzer bir yaklaşım sunmaktadır (İpek, 2020). Dolayısıyla Bahailik Metriksizm'in alt yapısına önemli argümanlar sunan bir dini hareket olarak temayüz etmektedir.

METRİKSİZMİN AYIRT EDİCİ BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Matrix filminden mülhem bir hareket görünümü sunan Metriksizm, kurgusallık, senkretiklik, gerçek üstülük, bireysellik, dijitallik ve mitolojik yaklaşım gibi özellikleriyle ön plana çıkar. Bununla beraber yapay zekâ temasının hareketin bütün boyutlarının temelini oluşturduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda söz konusu özelliklerin açılımına işaret edilecektir.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Kurgusallık

Avustralyalı din bilimcisi Carol Cusack, 2010 yılında kaleme aldığı *Invented Religions: Imagination, Fiction and Faith* (Kurgusal Dinler: Hayal Gücü, Kurgu ve İnanç) adlı çalışmasında Metriksizm'i Jediizm ve Uçan Spagetti Canavarı adlı dini hareketlerle birlikte kurgusal din kategorisinde değerlendirir. Kurgusal din isimlendirmesinin oldukça kışkırtıcı olduğunu belirterek bir taraftan ilahi vahyi esas alan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam diğer taraftan bireysel kurtuluşu telkin eden Hinduizm ve Budizm gibi dinlerle çelişerek yeni ve hayal ürünü olduğunun mensuplarınca açıkça kabul edildiğini vurgular. Eski bilgelik zincirinin çağdaş ifadesi olarak da ifade edilen ve özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren görünür hale gelen bu hareketleri yeni bir arayışın ve mevcut ortamın bir ürünü biçiminde değerlendirerek kısa zaman içerisinde halk arasında kendilerine mütevazı bir yer bulduklarını ifade eder (Cusack, 2010, 1; Özcan, 2021; 747-768). Dolayısıyla ona göre Metriksizm, kurgusal din anlayışının ne olduğunu görmek için önemli bir örnek sunmaktadır.

Senkretiklik

Metriksizm, Bir'in Yolu olarak ifade etse de öğretilerini farklı kaynaklar ve öğretilerin sentezine dayandırır. Nitekim Metriksizm'in, sitesinde sunduğu kitaplara bakıldığında hareketin senkretik yapısı anlaşılabilir. Çünkü Bir'in yolunu çokluğun oluşturduğunu, yolun, kitapevlerinde yer alan bilgilerle başladığı vurgulanır. Ancak onlara göre birçokları bu bilgiyi anlayacak ve kullanacak olsa da yalnızca Bir, onu kendi kitabına ve yasasına sentezleyecektir. Bu yolu inşa etmek için ise Bhagavad Gita, Kitab-ı Mukaddes, Kuran-ı Kerim, Zerdüştlük ve Bahailik geleneklerine ait kitaplar, Matrix ve Aldous Huxley'in kitapları tavsiye edilmektedir ("Matrixism: The Path of One", Erişim 16 Aralık 2021).

Gerçek Üstülük

Metriksizm, The Matrix'in "bilgisayar simülasyonu" yönüne mevcut toplumun kuralları, normları ve değerleri için bir metafor olarak bakar. Fransız düşünür Jean Baudrillard'ın (1929-2007) simülasyon kavramına atıfta bulunmak suretiyle günümüz dünyasının artık bildiğimiz gerçekliğin değil onun yerine geçen simülasyonların dünyası olduğunu deklare eder ("Matrixism: The Path of One", Erişim 16 Aralık 2021). Bu durum bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin, modeller aracılığıyla türetilerek gerçek üstü (hipergerçeklik) yani simülasyon olarak görülmesidir (Baudrillard, 2003, 15-16).

Bireysellik

Metriksizm kendisini, Hıristiyanların kutsal kitabı okuyup anlamak için rahiplere güvenmek yerine, kendileri için okuyup yorumlamaları gerektiğini deklare eden Protestan Reform anlayışına benzetir. Bu anlayışı destekler mahiyette din ve bilimin bireysel şekilde araştırılmasını telkin eder ("Matrixism: The Path of One", Erişim 16 Aralık 2021).

Dijitallik

Post modern dönemde ortaya çıkan dini hareketlerde görülen temel özelliklerden birinin de dijital ortamda hayat bulması ve devamını sağlamasıdır. Dolayısıyla kutsal mekân ve sosyal cemaat anlayışının klasik din anlayışlarından farklı olduğu belirtilebilir. Metriksizm de dijital ortamda faaliyetlerini sürdürürken belli günlerde bir araya gelen ve neredeyse yok olmaya yüz tutan bir cemaate sahiptir. Buna karşılık taraftarları çeşitli tişörtler gibi sembollerle varlığını belirginleştirmeye çalışmaktadırlar ("Matrixism: The Path of One", Erişim 16 Aralık 2021).

Mitolojik Yaklaşım

Matrix filmi bir nevi modern mit sunmaktadır. Nitekim Belçikalı sosyolog Adam Possamai, 2005 yılında kaleme aldığı *Religion and Popular Culture: A Hyperreal Testament* (Din ve Popüler Kültür: Gerçek Üstü Bir Antlaşma) adlı çalışmasında Metriksizm tarzındaki kurgusal hareketleri öznel mitler olarak yeni dini tezahürler olarak nitelendirir. Genel mitlerin sosyal anlamlar sağlarken öznel mitlerin ise bireysel benlikle ilişkili olduğuna dikkat çeker (Cusack, 2010, 128-129; Possamai, 2005, 67).

SONUÇ

Post modern dönemde karşılaşılan yeni kavram ve tartışmalarla birlikte insanın geleceğiyle birlikte dinin geleceği de tartışma konusu edilmektedir. Din araştırmalarında dini geçmişte insan hayatının vazgeçilmez parçası olduğunu belirtirken post modern dönemde teşekkül eden yeni dini hareketlerin de gelecekte dinin insan yaşamında öyle ya da böyle var olacağına işaret ettiğini ifade edilebilir. Bu noktada Matrix film serisi kaynaklı, yapay zekâ temalı Metriksizm hareketi dini hangi formlarla hayatını devam ettirebileceğini yordamaya yardımcı bir örnek olarak tezahür eder. Dünyanın geçiciliğine ve aldatıcılığına vurgu yaparak gerçekliği bilmek için kendilerine tabi olmayı telkin eden bu hareket Hıristiyanlık, Budizm, Hinduizm ve Bahalik gibi dini hareketlerin tarih, inanç ve öğretilerinden esinlenen bir yapıya sahip olmakla birlikte insanlığa adeta yeni veya modern bir mit sunarak farklılığını ortaya koyar. Bununla beraber kurgusallık, senkretiklik, gerçek üstülük ve dijitallik biçimindeki özellikleriyle kendisini ayırt edici bir noktaya konumlandırır. Böylelikle post modern dönemin din karşıtlığıyla bilinen modernliğe eleştirisiyle birlikte klasik din anlayışlarından ziyade kurgusal din anlayışlarına kucak açıp nitelik ve nicelik bakımından çeşitlendirdiğini söylemek de mümkündür. Netice itibariyle yapay zekâ temalı kurgusal bir dini hareket olan Metriksizm örneğinden hareketle insan hangi konumda yer alırsa alsın dinin bir organizma gibi form değiştirmekle birlikte insan hayatında yer alacağı ileri sürülebilir.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKÇA

Baudrillard, Jean. *Simülakrlar ve Simülasyon*. Çev: Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2003.

Blizek, William L. "Sinema Filmleri ve Din". *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2014): 193-202.

Cusack, Carole. M. *Invented Religions: Imagination, Fiction and Faith.* UK: Ashgate, 2010.

Horozcu, Ümit. "Psikodelig İlaçlar ve Mistik Deneyim: Mistik Deneyimin Kısa Yolu". İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 28, (2013): 141-174.

İpek, Yasin. *Yeni Bir Dini Hareket Olarak Bahailik Ve Türkiye'de Bahailer*. İstanbul: Kimlik Yayınları, 2020.

Kirman, M. Ali. *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*: Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010.

Le, Michelle. "Inside the First Church of Artificial Intelligence". Erişim 2 Aralık 2021. https://www.wired.com/story/anthony-levandowski-artificial-intelligence-religion/.

Mackowiak, Anna. "Mythical Universes of Third-Millennium Religious Movements: The Church of the Flying Spaghetti Monster and Matrixism". *Kosmos Astronomia Ciała Niebieskie Krakow*, 9 (2016): 85-98.

"Matrix (film). Erişim 8 Aralık 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Matrix_(film).

"Matrixism: The Path of One", Erişim 16 Aralık 2021. http://www.geocities.ws/matrixism/.

Özcan, Şevket. "Postmodern Dönemde Dijital Din Olgusu: Metriksizm Örneği". *VIII. Dini Yayınlar Kongresi*: *Dini Yayıncılık.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

Possamai, Adam. *Religion and Popular Culture: A Hyperreal Testamen*t. Brussels: P.I.E.-Peter Lang, 2005.

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

BÖLÜM - 3
TRANSHÜMANİZM VE DİNLER

TERASEM HAREKETİ: TRANS-HUMAN'IN TRANS-DİNİ[178]

Muhammet YEŞİLYURT
Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Dinler Tarihi Anabilim Dalı,
25yesilyurt@gmail.com

Büşra YEŞİLYURT
Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve
Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, busragy@gmail.com

Özet

Transhümanizm, son 20 yıldır adı daha çok duyulmaya başlamış tekno-dinsel bir harekettir. Terasem hareketi de transhümanizmin amaç ve ideallerine ulaşmak için farklı bir yoldan ilerleyen ve bu ilerlemeyi etik, hukuki ve özellikle de dini açılardan farklı bir şekilde değerlendiren bir harekettir. Canlı olmayı beyin aktivitelerinden ibaret gören Terasem, yeniden yaşama dönmenin; beyin fonksiyonlarını ve tecrübelerini, beynin bu bilgiyi işlemesine oldukça yakın bir şekilde işleyebilecek yeni bir insan-makine birleşimine yahut bütünüyle bir makineye kopyalamak suretiyle sağlanabileceğini ve böylece dolaylı bir ölümsüzlüğe ulaşılabileceğini savunmaktadır. İnsan varlığını zihin ve zihnin dünyevi tecrübe ve deneyimlerinden ibaret görerek ruhu yok sayan Terasem, ruhunu kaybetmiş bir insanın tecrübe, deneyim ve hatta hislerini yüklenmiş bir makinenin bu verinin aktarıldığı insanın hayatını yaşamaya ve dolayısıyla onu yaşatmaya devam ettiği sanrısının ne derece yaşam olarak değerlendirilebileceği konusunda tatminkar bir açıklama getirememekle birlikte amaç ve ideallerini kendi dini hareketi ile desteklemek amacındadır. Terasem, dine referansla kendini Trans-din olarak tanımlamaktadır. Trans kelimesini bir geçiş veya dönüşüm olarak değil, aşkınlık olarak tanımlayan Terasem inancı, Tanrıya inanan insanları dışlama değil bilakis aşma iddiasındadır. Nitekim Terasem, kendi inanç esaslarını ve ilkelerini benimseyecek olan insanlardan mevcut inançlarından vazgeçmesini ya da taviz vermesini de beklememekte, müntesiplerine diğer bir dine inanma, onu yaşama ve uygulama serbestliği sunarak uzlaşmacı veya senkretik bir dinî hareket profili çizmektedir. Bu çalışmanın amacı Terasem Hareketini Dinler Tarihi perspektifinden ele almakta ve değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Terasem Hareketi, Transhümanizm, Trans-din, hafıza dosyaları

Terasem Faith: The Trans-Religion of Trans-Human

Abstract

Transhumanism is a techno-religious movement that has made impression especially in the last 20 years. Terasem movement follows a different path to achieve the aims and ideals of Transhumanism and evaluates this progress in a differently from ethical, legal and especially religious aspects. Terasem, which sees being alive as simple as brain activities, contends that coming back to life after death, i.e. reviving, can be achieved by copying and uploading brain

178 Bu tebliğ Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Yeşilyurt danışmanlığında hazırlanmakta olan "Dini Transhümanist Gruplar" başlıklı doktora tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

functions and life experiences to a new human-machine combination or to a machine, that can process this data very close or reasonably close to that of human brain processing it, and that an indirect immortality can thus be attained. While Terasem, which ignores the soul by regarding human existence as consisting of the mind and the worldly experiences of the brain, cannot provide a satisfactory explanation as to what extent the delusion that a machine, loaded with the background, life experiences and even feelings of a person who has lost his soul, continues to live the life of the person from whom the data was transferred, and on that account that it keeps him alive, can be regarded as a life, aims to support his goals and ideals with his own religious movement. The Terasem defines itself as a Trans-religion with reference to its religious aspect. The Terasem faith, which defines the word "trans" as transcendence rather than a transition or transformation, claims to transcend people who believe in God, not to condemn or exclude them. As a matter of fact, Terasem does not expect people who adopt its beliefs and principles to give up or make concessions from their existing beliefs. In this respect, Terasem can be considered as a conciliatory or syncretic religious movement, offering its followers the freedom to believe in, practice or live any other religion concurrent with Terasem.

Keywords: Terasem faith, Transhumanism, Trans-religion, mind files

Giriş

20. yüzyılın ikinci yarısında Batı'da ortaya çıkan Transhümanizm, yüksek teknolojiler kullanarak insanın doğasında radikal değişimler amaçlayan ve ölümsüzlüğe ulaşabilecek bir insan formu yaratmaya çalışan[179] onlarca yıllık bir harekettir.[180] Geleneksel değerleri, dini bakış açılarını ve tabuları derinden sarsan transhümanizm, etik, yasal[181] ve dini bir takım sorunlara da özel ilgi göstermek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla, transhümanizmin ideologları öncelikli olarak insanın doğasını değiştirmeye neden ihtiyaç duyulduğunu açıklamaya ve toplumun her kesimini bu konuda ikna etmeye ve buna paralel olarak da bu değişmenin yol ve yöntemlerine işaret etmeye çalışmaktadırlar. Bu yönüyle transhümanizm, hem teknolojik hem sosyolojik hem de dini açılardan önem arz etmektedir.

Transhümanizm, hümanizmin ölüm karşısında yaşadığı krizi bir anlama krizi olarak görmüş, Jacques Derrida'nın "Yapıçözümcülük" (dekonstrüktivizm) yaklaşımıyla insanı bir yapı olarak değerlendirmiş ve bu yapının zayıf bileşenlerini daha güçlü ve daha teknolojik bileşenlerle değiştirmeyi bir çözüm olarak ortaya koymuştur. Bu yönüyle transhümanizm, "insan biyolojisinin bozulması ve değiştirilmesine yönelik tekno-fütürist hedefleri destekleyen çeşitli kültürel, politik, felsefi veya dijital hareketlerin ortak adı"[182] şeklinde tanımlanmaktadır.

Kendini transhümanist olarak tanımlayan ve sayıları giderek artan toplumsal hareketlerden biri de Terasem'dir.[183] Terasem esasen üç kuruluştan oluşan bir çatı kuruluştur. Adını

179 Simon Young, *Designer evolution*, *A transhumanist manifesto* (Amherst, NY: Prometheus Books, 2006).

180 Artur Dydrov, "Coexistence Between Human and Posthuman in Transhumanism: The Basic Scenarios", *5th SGEM International Multidisciplinary Scientific Conferences on SOCIAL SCIENCES and ARTS SGEM2018, Ancience Science* (STEF92 Technology, 2018).

181 Martine Rothblatt, "Are we Transbemans yet?", *Journal of Evolution and Technology* 18/1 (2008).

182 Robert Ranisch, *Post- and transhumanism*, *An introduction / Robert Ranisch, Stefan Lorenz Sorgner (eds.)* (New York: Peter Lang, 2014).

183 Muhammet Yeşilyurt, "Hıristiyan Transhümanizmi: Hıristiyanlığın Tekno-Eskatolojik Yeni Yorumu", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (2021).

Octavia Butler'ın eserlerinde kurgusal bir din olarak adı geçen "Earthseed"den alan Terasem, trans-cinsiyet bir bilim insanı, avukat ve fütürist[184] olan Martine Rothblatt (cinsiyet değişiminden önceki adı ile Martin[185]) ve eşi Bina Aspen Rothblatt tarafından "insan kapasitesinin geliştirilmesi ve ölümsüzlük için çalışan siyasi ve ideolojik bir hareket" olarak kurulmuştur.

Transhümanizmin önemli vizyonerlerinden olan Ray Kurzweil'in, 2045 yılı gibi yakın bir gelecekte gerçekleşmeye başlayacığını öngördüğü, insan ve makine birleşiminden oluşan yeni bir bilinç formu[186] olarak tanımladığı "tekillik" (singularity), dolayısıyla da yapay zeka ve makineler Terasem için oldukça önemlidir.[187] Terasem çatısı altındaki her kuruluş ve birey, "Terasem'in Gerçekleri" adı verilen ve hareketin temel esaslarını oluşturan ilkeleri benimsemiş olarak, özelde Terasem'in, genelde ise transhümanizmin amaç ve ideallerine ulaşmak için çalışmaktadır.

Terasem Hareketini oluşturan üç kuruluş ise 2002 yılında bir hayır kurumu olarak kurulan Terasem Hareketi Şirketi (Terasem Movement Inc. - **TMI**), 2004 yılında kurulan Terasem Hareketi Vakfı (Terasem Movement Foundation - **TMF**) ve 2004 yılında kurulan Terasem Hareketi Trans-din Kuruluşu (Terasem Movement Transreligion Inc - **TMT**)'dur.

Terasem Movement Inc "jeo-etik, nano-teknoloji ve kişisel siber bilinç yoluyla, özellikle biyostaz'dan yani donmuş, durgun halden canlanmaya odaklanarak çeşitlilik ve birlik halinde, insan yaşamını uzatmanın mümkün ve gerekli olduğu konusunda toplumu eğitmek"[188] misyonuyla kurulmuştur. Faaliyetlerinin odağında, insan bilincini kaydetmek, geri yüklemek, canlandırmak vardır[189] ve bu hedefe ulaşmak için yıllık olarak çalıştaylar, akademik münazaralar, online yayınlar ve çeşitli sosyal yardım faaliyetleri[190] düzenlemektedir.

TMI'nin yürüttüğü çeşitli projeler bulunmaktadır :

İnsan kişiliğinin ayrıntılı bir profilini oluşturmak, analiz etmek ve benzer düşünen insanları bulmak için geliştirilmiş indirilebilir bir Android uygulaması olan Mind Files ile hafıza dosyalarının oluşturulması ve bunlarla kişilerin dijital modellerinin oluşturulması amaçlanmaktadır.[191]

CyBeRev (Sibernetik Varlık Canlandırma) projesi ile farklı ve başkaca amaçlar için geliştirilmiş ileri teknolojileri kullanarak gerçek anlamda sonsuz bir yaşamın mümkün olabileceği iddiasıyla insanın evrenin başka noktalarına da olsa ulaştırılması ve gerekirse evrene yayılması hedeflenmektedir.[192]

---

184 Andrew Stein, "A Reporter Discusses Life, Politics and God with an Android", "Can Machines Feel?", *Math Horizons* 19/4 (2012).

185 Annelin Eriksen, "AI, Humanoids, and Immortality", "The Human Version 2.0", *Social Analysis* 65/1 (2021), 74.

186 Ray Kurzweil, *The Singularity Is Near*, *When Humans Transcend Biology* (East Rutherford: Penguin Publishing Group, 2005).

187 Eriksen, "Eriksen 2021", 71.

188 William Sims Bainbridge, "Identity Expansion and Transcendence", *Journal of Philosophical Studies* 7/26 (2014), 119.

189 Lucas Kavner, "'You, Robot': Personal Robots For The Masses", *HuffPost* (10 Temmuz 2012).

190 TerasemCentral.org, "Terasem Movement, Inc" (Erişim 1 Aralık 2021).

191 David C. Winyard Sr., "Transhumanism: Christian Destiny or Distraction?", *Perspectives on Science & Christian Faith* 72/2 (2020).

192 William Sims Bainbridge (ed.), *Dynamic Secularization* (Springer, Cham, 2017), 221.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Bunlardan başka, The Journal of Geoethical Nanotechnology ve The Journal of Personal Cyberconsciousness adlı akademik dergilerin yayıncılık faaliyetleri, Ray Kurzweil'in "The Singularity Is Near" kitabının "Terasem Motion InfoCulture" [193] adlı ekran uyarlaması ve Terasem Radyo da TMI'nin proje çalışmaları arasındadır.

İkinci kuruluş olan **Terasem Hareketi Vakfı** (Terasem Movement Foundation - TMF), misyonu insan ömrünü uzatmak için nano ve sibernetik teknolojinin jeoetik kullanımını teşvik etmek olan bir eğitim vakfıdır. **TMF**, canlıları dondurma bilimi olarak bilinen kriyonik, biyoteknoloji ve siber bilinç alanlarında eğitim programları yürütmekte ve bilimsel araştırma ve geliştirme projelerini desteklemektedir.

Terasem Hareketi Vakfı'nın tüm projelerinin ortak amacı, insan olmanın ifadesi olarak görülen zihnin ve/veya bilincin beyinden inorganik bir alt tabakaya veya bazı versiyonlarda fiziksel olmayan bir bedene aktarılması[194] fikrini içeren Terasem Hipotezlerini[195] araştırmaktır. Söz konusu hipotezlerin tamamen veya kısmen doğrulanması durumunda, bilinç sahibi insan analoglarının, yetenek ve kapasitelerine bağlı olarak sahip olacağı hak ve yükümlülükleri, bunların kullanımına ilişkin hukuki ve etik konular, onların kişilik hakları ve tipik insan ile ilişkileri üzerine de Terasem tarafından araştırma ve çalışmalar yürütülmektedir.

Ayrıca; (i) dijital insan kopyalarının ve biyografik bilgilerin yer aldığı ücretsiz bir çevrimiçi depo ve DNA örneklerinin kriyonik olarak korunabileceği ve teknoloji geliştiğinde yeniden canlandırılmak üzere uzun süreli olarak saklanabileceği bir yer sunmayı amaçlayan[196] **Lifenaut** projesi, (ii) sima ve kişilik özellikleri bakımından Bina Aspen Rothblatt'ın bir modeli[197] ve insan beynine yakın bir performans gösteren yüksek bir zekaya sahip sosyal bir robot[198] projesi olan ve insan bilinç bilgilerinin makine veya makine-insan karışımı yeni türlere aktarılabileceğinin ilk örneği olarak sunulan **Bina48**[199] **projesi,** (iii) 'tekno-insan' bilmecesini tartışmaya açmak ve biyoteknoloji devriminin ortaya çıkardığı ahlaki ve dini tartışmaları ateşlemek amacıyla insan ile teknolojinin birleştiği transhümanist bir dünyada ilk transhumanın toplumun inanç değerlerini nasıl tehdit ettiğini konu alan ve gerçek bilime ve gelişen teknolojilere dayanan **2B film projesi**, başlıca önemli projelerindendir.

TMF, ayrıca sosyal medya aracılığıyla siber bilinç hakkında kamuoyu oluşturma çalışmaları yürütmekte ve çeşitlilik ve birlik ilkeleri doğrultusunda **Irkçılığa Karşı Dünya Müzesi** adlı proje ile toplumu, özellikle de gençleri, ırkçılığın arkasındaki cehalet konusunda aydınlatmaya çalıştığını ileri sürmektedir.

Üçüncü kuruluş olarak **Terasem Hareketi Transreligion** (TMT) ise dini bir vakıf olup misyonunun; müntesiplerinin her birinin mutlu ve ölümsüz uzantılarından oluşan kolektif bir

193 Martine Rothblatt, "The Legal Status Of Multiple Revived Versions Of A Person", *Journal of Personal Cyberconsciousness* 07/01 (2012).

194 Anya Bernstein, "Freeze, die, come to life : the many paths to immortality in post-Soviet Russia", *American ethnologist* (2015); Anya Bernstein, *The Future of Immortality*, *Remaking Life and Death in Contemporary Russia* (Princeton: Princeton University Press, 2019).

195 *Terasem Movement Foundation, Inc. Board of Directors – Terasem Movement Foundation* (Erişim 11 Kasım 2021); Stein, "Stein 2012".

196 Eriksen, "Eriksen 2021".

197 Stein, "Stein 2012".

198 Shelleen Greene, "Race, Gender, and Queer Artificial Life", "Bina 48", *Ada:, A Journal of Gender, New Media and Technology* 9.

199 Eriksen, "Eriksen 2021".

bilinç inşa etmek olduğunu dile getirmektedir. Tekno-dinsel bir hareket olan Terasem Trans-dini'ne göre Tanrı teknolojiktir ve Tanrının tüm kudreti teknolojik olarak elde edilebilir. Terasem'in bu Tanrı tasavvuru, Tanrı'ya inanmayan veya onu inkar edenleri *nihilizm* ya da *seküler pesimisizm*'in pençesine düşmekten kurtaracak bir inanç olarak da savunulmaktadır.

Terasem'in sosyal ve dini yönü, onun araç olarak kullanmak istediği nanoteknolojinin; dini inançların, dini kuralların ve dini bakış açısının baskısına uğradığı ve böylece engellendiği yönündeki inancın bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Kendi ifadeleriyle; *"Terasem, nanoteknoloji cehalet sebebiyle bastırıldığı için kurulmuştur. Nanoteknoloji tüm hayatları kurtaracak olan teknolojidir ancak onu beslemek ve yönlendirmek için sosyal bir harekete ve kapsayıcı bir dine (transreligion) ihtiyaç vardır. Terasem, nanoteknoloji onları yeniden canlandırarak değerini kanıtlayana kadar öncü kriyonotlarını güvende tutmalıdır ve Terasem, Hareketin tüm kaynaklarının, bizi her yerde çeşitliliğe, birliğe ve mutlu ölümsüzlüğe ulaştırmak için kullanılmasını sağlamak zorundadır."*[200]

1. Terasem'in İnanç Esasları

Transhümanist hareketlerin geneli gibi Terasem'in de inanç esasları ve dini pratikleri bakımından herhangi bir din ile açık bir ilişkisi yoktur. Ancak, Hıristiyan kültür tarihi içinde yer alan çeşitli fikir, isim ve sembollere yer verildiği görülmektedir.[201] Yine, Yahudi ve Budist kültürlerine ait Seder ve Yoga gibi isim ve kavramlar da kullanılmaktadır ancak bu dinlerle bir ilişkisi olduğundan da bahsedilemez.

Terasem trans-dininin 4 temel inancı vardır:

-Hayat anlamlıdır/Hayatın amacı vardır. Bu amaç her yerde çeşitlilik, birlik ve mutlu ölümsüzlük yaratmaktır. Doğa yani Çoklu Evren (MultiVerse), söz konusu nitelikleri kendiliğinden seçer. Çeşitlilik, birlik ve mutlu ölümsüzlük, yaratılışın kendini gerçekleştiren kehanetidir.

-Ölüm isteğe bağlıdır. Yani hakkında yeterli bilgi korunduğu sürece kimse ölmez. İstenirse, gelecekte canlandırılarak sağlıklı ve bağımsız bir hayata yeniden başlanması mümkündür. Kişi kendi bilinç dosyalarını ya da yaşam dosyalarını oluşturmaz yahut yeniden canlandırılmayı istemezse ancak o zaman ölür.

-Tanrı teknolojiktir. Yani Tanrı teknolojik olarak yeniden yaratılabilir. Her şeyi, her zamankinden daha fazla bilen, her zaman mevcut olan ve her şeye gücü yeten faydalı teknolojilerin hayata geçirilmesi Tanrı'nın yeniden yaratılmasıdır. Jeoetik kurallar çerçevesinde uygulanan nanoteknoloji eninde sonunda tüm bilinci birbirine bağlayacak ve tüm evreni kontrol edecektir. Böylece teknoloji Tanrı'nın yerini alacaktır.

-Sevgi esastır. Yani başkalarının mutluluğu kendi mutluluğunuz için gereklidir. Sevgi, hayatın amacına ulaşmak ve Tanrı'yı tamamlamak için herkesi birbirine bağlamalıdır.[202]

Terasem'de bireyin uyacağı bir mezhep ya da ahlaki kurallar bulunmaz[203] zira aşkın bir din olarak Terasem, modern insanın dinleri tarafından belirlenen normlara müdahale etmemekte,

200 TerasemWeb.org, "Terasem Movement Transreligion" (Erişim 24 Eylül 2021).
201 Eriksen, "Eriksen 2021", 72.
202 TerasemFaith.net, "Rituals" (Erişim 11 Kasım 2021).
203 Wesley J. Smith, "New-Time Religion", First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life 248 (2014).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

sadece teknolojiye iman etmeyi talep etmektedir.

2. Dini Pratikler ve Ritüeller

Terasem trans-dininde, insanların sık sık gerçekleştirmeye teşvik edildiği ve evrendeki tüm bilincin birbirine bağlanmasına ve böylece evrenin bütünüyle kontrol altına alınmasına kadar Terasem hareketinin devamlılığının sağlanması[204] bakımından önemli olduğu belirtilen bazı ritüeller bulunmaktadır.[205]

Tüm dinlerde olduğu gibi Terasem trans-dininde de ayin ve ritüellerin belirli zamanları vardır. Sözü edilen ritüeller ve ifa aralıkları şu şekildedir:

-Her gün 06:00'da başlamak üzere, dörder saat aralıklı özel zamanlardan birinde veya her birinde, Terasem Radyosunu dinleyerek Terasem bağlantılarının kurulması.

-Her 7 günde bir günün okuma, egzersiz, duygusallık ve Transandantal Meditasyon için ayırılması.

-Her Ayın 10'uncu gününde sabah 10'da ve/veya akşam 10'da tek kişiyle olsa bile, bir Terasem Buluşması gerçekleştirilmesi.

-Her 3 ayda bir ayın 10'uncu gününün yani her üç buluşmanın üçüncüsünün, Terasem Bayramı olarak kutlanması.

-Her yıl 10. ayın 10. gününde yani her yılın 10. buluşmasında, Terasem Yaşam Tarzının üst seviyelerine yükselişler münasebetiyle Terasem Terfi Kutlamasının yapılması.

-Her artık yılda, Terasem ile ilgili önemli politikaların ve prensiplerin tartışılması, üzerinde anlaşılması ve yeni Kritik Bilinç Merkezlerinin onaylanması amacıyla Terasem Katılımcı Meclisi Toplantısının düzenlenmesi.[206]

Terasem üyeleri, aynı zamanda Kritik Bilinç Merkezi adı verilen ve gerçek fiziki bir mekân olabileceği gibi genellikle Second Life adlı oyun platformunda olmak üzere çeşitli siber uzay mecralarında Terasem'in ev sahipliğindeki mekânlarda, çoğunlukla transhümanist teknolojiler ve diğer gelecek teknolojiler üzerine konuşmaların yapıldığı toplantılar ve buluşmalar da düzenlemektedirler.[207]

3. Terasem'e Katılmak

Diğer dinleri ağaç, kendisini ise orman olarak niteleyen Terasem, tüm insanları doğal birer müntesip olarak görmekte[208] ve Terasem Hareketi'ne katılmak için Terasem Yaşam Tarzını (Terasem Way of Life) benimsemenin yeterli olduğunu ifade etmektedir.

Terasem İnancını benimsemek ve resmi müntesip olmak için[209]:

-Terasem andını içmek

-Terasem toplantılarına ve ritüellerine katılmak,

-İyi Hafıza Dosyası oluşturmaya başlamak,

204 TerasemFaith.net, "TerasemFaith.net".
205 NewReligionWiki, "Terasem" (Erişim 11 Kasım 2021).
206 TerasemFaith.net, "TerasemFaith.net"; NewReligionWiki, "NewReligionWiki".
207 NewReligionWiki, "NewReligionWiki".
208 TerasemWeb.org, "TerasemWeb.org".
209 TerasemFaith.net, "Terasem Faith" (Erişim 1 Aralık 2021).

-Sorunlar ve kaygılar hakkında aleni/açık konuşmak,

-Terasem'in 5N 1K'sını yani tanım, amaç ve ideallerini kabul etmek üzerine beyanatlar içeren bir videoyu ve sitelerindeki başvuru formunu e-posta ile göndermek gerekmektedir. Terasem'e katılmak için herhangi bir ücret söz konusu olmamakla birlikte katılımcılar tarafından yapılacak bağışlar kabul edilmektedir.[210]

4. Terasem'in Çevrimiçi Varlığı ve Faaliyetleri

Terasem; tüm alt kuruluşları, iştirakleri, projeleri ve hatta üst düzey temsilcileri için ayrı ayrı internet sayfaları, sosyal medya hesapları ve çevrimiçi yayın yapan bir radyo istasyonu ile medya faaliyetlerini de en üst düzeyde yürütmektedir. Ayrıca, kuruluşla bağlantılı olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan ancak Terasem hareketine ilişkin bilgi paylaşımında bulunan internet siteleri ve sosyal medya hesapları da bulunmaktadır.

Sonuç

Terasem insanın faniliğini ortadan kaldırmayı, aşkın insana (trans-human) ve nihayetinde post-human'a yani farklı temeller üzerine farklı yapı taşları ile oluşturulmuş yeni bir varlık formuna ulaşmayı amaçlamaktadır. Transhümanistlerin, günümüz insanının primatlara ve Posthumana eşit uzaklıkta olduğu şeklindeki ifadelerinden, hedeflediği varlık biçiminin postorganik bir varoluş biçimi[211] olacağı değerlendirilmektedir. Evrimin insanı getirdiği noktayı, kat edilmesi gereken yolda sadece bir adımlık bir mesafe[212] olarak gören transhümanist düşünce, modern insanın biyolojik sürece müdahale etmeye muktedir bir gelişmişlik düzeyinde olduğunu ve bu kabiliyetini kullanması gerektiğini savunmaktadır. Terasem, dünün ve bugünün gerçekliklerinin, sosyal, kültürel ve hatta dini normlarının olmayacağı parlak bir çağda bedensiz, düşünce formunda evrimleşmiş ve telepatik olarak iletişim kuran bir insana dijital bir ölümsüzlük[213] kazandırmak istemektedir.

Böylece Terasem hareketi, insan varlığını zihin ve zihnin dünyevi tecrübe ve deneyimlerinden ibaret görerek ruhu yok sayma iddiasındadır. Yüzde yüz başarıyla uygulanabilse dahi, ruhunu kaybetmiş bir insanın tecrübe, deneyim ve hatta hislerini yüklenmiş bir makinenin, söz konusu verinin aktarıldığı insanın hayatını yaşamaya ve dolayısıyla onu yaşatmaya devam ettiği sanrısının ne derece yaşam olarak değerlendirilebileceği de ayrı bir tartışma konusudur.

Terasem, ölüm korkusu ve ölümden kurtulma arzusuyla, insanı insan yapan tüm tipik fizyolojik insan özelliklerinden feragat etmeye hazır görünmekte ancak insanın bu dönüşümünü bir vazgeçişten ziyade bir ikame etme, yeniden inşa ve geliştirme olarak görmektedir. İnsanı insan yapan değerler olarak gördüğü bilinci, kişilik özelliklerini ve yaşamsal deneyimleri başka bir taşıyıcıya aktarmanın, insanın maddeselliğini ortadan kaldırsa da insan başlangıcından ödün vermek anlamına gelmeyeceğini, dolayısıyla da elde edilecek varlık formunun yaşam olarak nitelendirilebileceğini savunmaktadır.

210 NewReligionWiki, "NewReligionWiki".

211 Kriman Anastasia, "Comparative Analysis of Transhumanism and Posthumanism in the Context of the Idea of Posthuman", *6th SGEM International Multidisciplinary Scientific Conferences on SOCIAL SCIENCES and ARTS Proceedings, Ancience Science* (STEF92 Technology, 2019).

212 Walter Kofler, ""Information"—from an Evolutionary Point of View", *Information* 5/2 (2014).

213 Anastasia, "Anastasia 2019".

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Öte yandan, müntesiplerinin agnostik, deist, ateist ya da Hıristiyan veya Müslüman olmasına bakmayan özgürlükçü bir din profili çizen; bir Terasem olarak dindar bir Müslüman, Hıristiyan ya da Yahudi kalabilmenin mümkün olduğunu savunan Terasem trans-dini, modern insanın algı, yargı ve kavrama yeteneklerinin ötesinde, aşkın ve kapsayıcı bir din olduğu iddiasındadır. Tanrıya inanan insanları dışlamadığını ancak aşkın insanın Tanrı tasavvurunun da aşkın olması gerektiğini söyleyen Terasem'in, Tanrı'ya inanmayan veya onu inkar edenleri *nihilizm* ya da *seküler pesimisizm*'in pençesine düşmekten kurtaracak bir inanç olduğu da savunulmaktadır.[214]

İnanç esasları dikkate alındığında, Yaratıcı Tanrı'nın yerine Yaratılan bir Tanrıyı koyan bir dini hareketin, Tanrı tasavvurunun muhkem olduğu hiçbir din ile uzlaşamayacağı aşikâr olmakla birlikte, vadettiği ölümsüzlüğün ne kadar dindar Müslümanı, Hıristiyanı, Yahudiyi ya da diğer din mensuplarını harekete katılmaya ikna edebileceği başka bir tartışma konusudur.

214 Smith, "Smith 2014".

KAYNAKÇA

Terasem Movement Foundation *Terasem Hypotheses*. Erişim 11 Kasım 2021. https://terasemmovementfoundation.com/board-of-directors

Anastasia, Kriman. "Comparative Analysis of Transhumanism and Posthumanism in the Context of the Idea of Posthuman". *6th SGEM International Multidisciplinary Scientific Conferences on SOCIAL SCIENCES and ARTS Proceedings, Ancience Science*. 95–101. STEF92 Technology, 2019.

Bainbridge, William Sims (ed.). *Dynamic Secularization*. Springer, Cham, 2017.

Bainbridge, William Sims. "Identity Expansion and Transcendence". *Journal of Philosophical Studies* 7/26 (2014), 117–140. https://www.humanamente.eu/index.php/HM/article/view/118

Bernstein, Anya. "Freeze, die, come to life : the many paths to immortality in post-Soviet Russia". *American ethnologist* (2015).

Bernstein, Anya. *The Future of Immortality: Remaking Life and Death in Contemporary Russia*. Princeton: Princeton University Press, 2019. https://ebookcentral.proquest.com/lib/kxp/detail.action?docID=5741862

Dydrov, Artur. "Coexistence Between Human and Posthuman in Transhumanism: The Basic Scenarios". *5th SGEM International Multidisciplinary Scientific Conferences on SOCIAL SCIENCES and ARTS SGEM2018, Ancience Science*. 457–463. STEF92 Technology, 2018.

Eriksen, Annelin. "The Human Version 2.0: AI, Humanoids, and Immortality". *Social Analysis* 65/1 (2021), 70–88. https://doi.org/10.3167/sa.2021.650104

Greene, Shelleen. "Bina 48: Race, Gender, and Queer Artificial Life". *Ada:, A Journal of Gender, New Media and Technology* 9 (Erişim 14 Kasım 2021).

Kavner, Lucas. "'You, Robot': Personal Robots For The Masses". *HuffPost* (10 Temmuz 2012). https://www.huffpost.com/entry/you-robot-personal-robots_n_1660362

Kofler, Walter. ""Information"—from an Evolutionary Point of View". *Information* 5/2 (2014), 272–284. https://doi.org/10.3390/info5020272

Kurzweil, Ray. *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. East Rutherford: Penguin Publishing Group, 2005. https://ebookcentral.proquest.com/lib/gbv/detail.action?docID=6099737

NewReligionWiki. "Terasem". Erişim 11 Kasım 2021. https://nrm.fandom.com/wiki/Terasem

Ranisch, Robert. *Post- and transhumanism: An introduction / Robert Ranisch, Stefan Lorenz Sorgner (eds.)*. New York: Peter Lang, 1. Basım, 2014.

Rothblatt, Martine. "The Legal Status Of Multiple Revived Versions Of A Person". *Journal of Personal Cyberconsciousness* 07/01 (2012), 37–42 (Erişim 14 Kasım 2021). https://www.terasemjournals.org/PCJournal/PC0701/Papers/Rothblatt.pdf

Rothblatt, Martine. "Are we Transbemans yet?". *Journal of Evolution and Technology*

18/1 (2008), 94–107 (Erişim 15 Kasım 2021). https://jetpress.org/v18/rothblatt.htm

Smith, Wesley J. "New-Time Religion". *First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life* 248 (2014), 19–21. https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=99416598&lang=tr&site=ehost-live

Stein, Andrew. "Can Machines Feel? A Reporter Discusses Life, Politics and God with an Android". *Math Horizons* 19/4 (2012), 10–13 (Erişim 14 Kasım 2021). https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.4169/mathhorizons.19.4.10

TerasemCentral.org. "Terasem Movement, Inc". Erişim 1 Aralık 2021. https://terasemcentral.org/archive.html

TerasemFaith.net. "Terasem Faith". Erişim 1 Aralık 2021. https://terasemfaith.net

TerasemFaith.net. "Rituals". Erişim 11 Kasım 2021. https://terasemfaith.net/rituals/

TerasemWeb.org. "Terasem Movement Transreligion". Erişim 24 Eylül 2021. http://www.terasemweb.org

Winyard Sr., David C. "Transhumanism: Christian Destiny or Distraction?". *Perspectives on Science & Christian Faith* 72/2 (2020), 67–82. https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=143607625&lang=tr&site=ehost-live

Yeşilyurt, Muhammet. "Hıristiyan Transhümanizmi: Hıristiyanlığın Tekno-Eskatolojik Yeni Yorumu". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (2021), 815–845. https://doi.org/10.33415/daad.938435

Young, Simon. *Designer evolution: A transhumanist manifesto*. Amherst, NY: Prometheus Books, 2006.

LÛT KAVMİNİN TRANSHÜMANİST HAREKETTEKİ İZDÜŞÜMÜ: CİNSİYETSİZ TOPLUM

İsmail KURT

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı,
ismailkurt1000@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6118-0349

Özet

Bu çalışma, Lût kavmindeki cinsel sapmaların benzer bir tezahürü olarak günümüz transhümanistlerinin cinsiyetsiz toplum oluşturma olgusunu eleştirel bir göze ele almaktadır. Çalışmamızın amacı; transhümanizmin insan doğasını aşma, insanı (transhumana, posthumana) dönüştürme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkan cinsiyetsiz toplum hedefi ile Lût kavminin eş cinsel ilişkiyi toplumda yayma teşebbüsleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır. Yapılan çalışmalarda transhümanistler ve LGBT hareketlerinin eş cinselliği destekleme ve cinsiyetsiz toplumu savunmaları bağlamında birlikte hareket ettiklerine değinilse de cinsiyeti tersyüz eden, homoseksüelliği yaymaya çalışan bir hareket olarak Kur'ân'da anlatılan Lût kavmi ile irtibatına pek değinilmemiştir. Bu çalışma ile özellikle Kur'ân'da bahsi geçen Lût kıssasının verdiği mesajın transhümanist harekete bakan yönüne ağırlık verilecektir. Çalışmamızda transhümanizm-postgenderizm literatüründen yola çıkarak transhümanistler ve LGBT ilişkisini, tefsir-siyer kaynaklarından hareketle de cinsiyetsiz toplumu savunma bağlamında Lût kavmiyle bunların ortak yönlerini ortaya koymaya çalışacağız. Transhümanistlerin, LGBT'lilerin ve Lût kavminin eş cinselliğe yaklaşımlarından anlaşılan husus, çıkış noktaları farklı olsa da hedefleri açısından her üç grubun da cinsiyetsiz toplum oluşturma çabasının olduğudur. Lût kavminin eşcinselliğe yaklaşımı Kur'ân'da daha önce dünyada hiç kimsenin yapmadığı veya onları geçemediği bir hayasızlık/fuhşiyat addedilmiştir. Transhümanizm ise amaçları nedeniyle günümüzde nesli tüketme hareketi olarak isimlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Lût Kavmi, Transhümanizm, LGBT, Cinsiyetsiz Toplum.

The Projection of the People of Lot in the Transhumanist Movement: A Genderless Society

Abstract

This study critically deals with the genderless society phenomenon of today's transhumanists as a similar manifestation of sexual deviations in the people of Lot. The purpose of the study is to reveal the similarities and differences between the target of a genderless society, which emerged as a result of transhumanism's effort to transcend human nature and transform human (transhuman, posthuman), and the attempts of the people of Lot to spread homosexuality in society. Although it is mentioned in the previous studies that transhumanists and LGBT movements act together in the context of supporting homosexuality and advocating a genderless society, its connection with the people of Lot, which is described in the Quran as a movement that turns gender upside down and tries to spread homosexuality, has not been mentioned much.

This study especially will be concentrated on the aspect of the message given by the story of Lot mentioned in the Quran towards the transhumanist movement. In the study, we will try to reveal the common aspects of transhumanists and LGBT relations, based on the literature of transhumanism-postgenderism and their common aspect with the people of Lot in the context of defending a genderless society based on the sources of tafsir and sirat sources. It is understood from the approaches of transhumanists, the people of LGBT and Lot to homosexuality, there is an effort to create a genderless society in all three groups in terms of their goals, despite the difference in starting point. In the Quran, the approach of the people of Lot to homosexuality was regarded as a form of prostitution that no one had done or got ahead of them before in the world. Transhumanism, on the other hand, is called the extinction movement due to its aims today.

Keywords: Tafsir, The People of Lot, Transhumanism, LGBT, Genderless Society.

GİRİŞ

Eski kavimlere dair Kur'ân'da anlatılan kıssalar tarihi bir bilgi vermekten ziyade Kur'ân'ın muhataplarının ibret almasını hedeflemektedir. Kıssa-muhatap ilişkisi dikkate alındığında her kavme ait kıssanın genel olarak odaklandığı ana bir konunun olduğu görülmektedir. Bu minvalde Medyen kavminin hikayesi ölçü ve tartıdaki hilelere, alışverişteki haksızlıklara[215] dikkat çekerek aynı zamanda tüccar olan Kur'ân'ın ilk muhatapları Mekke müşriklerine ticaretteki dürüstlüğü nasihat etmektedir. Yine Hendek Ashabı kıssasıyla Yemen'de bir kral olan Zûnüvâs'ın (öl. 525) bir asır önce sırf inançlarından dolayı müminlere yaptığı zulüm ile İslam'ın ilk yıllarında Ümeyye b. Halef gibi Mekke elitlerinin Bilal-i Habeşi gibi zayıf Müslümanlara tevhid inancından ötürü zulmetmesi arasında tam bir benzerlik kurarak yaptıkları bu zulmü eleştirmektedir.[216] Kur'ân'da anlatılan Lût kıssası ise ana tema olarak muhataplarına eşcinselliğin ve eşcinsel ilişkinin toplumu ifsat eden ve toplumun helakine yol açan çok çirkin bir fiil olduğu ve bundan kaçınmak gerektiği mesajını vermektedir.[217] Bu kıssaların ilk muhataplarına verdiği mesajlar olduğu gibi kıssalarda anlatılan çirkin fiilleri yapan ve savunan günümüz muhataplarına verdiği mesajlar da mevcuttur. Çünkü Kur'ân'ın yerdiği bu çirkin fiilleri yapan muhataplar değişse de fiilin çirkinliği hiçbir zaman değişmemektedir. Bu nedenle bu çalışma Lût kavmindeki bir sapkınlık olan homoseksüelliğin benzer bir tezahür olarak transhümanist hareketteki karşılığını, onların cinsiyetsiz toplum[218] oluşturma çabalarını ele almaktadır. Her ne kadar Lût kavminin ve transhümanistlerin fiilleri arasında yüzde yüz bir benzerlik olmasa da her iki grubun cinsiyete, eşcinselliğe ve topluma bakışları arasında birçok benzerliğin olduğu görülmektedir. Son 20 yılda hızla artan transhümanizm literatüründe transhümanistlerle LGBT'liler arasındaki benzerlik ortaya konulsa da Lût kavminin homoseksüellikteki ısrarı ile transhümanistlerin cinsiyetsiz toplum

215 el-Ârâf 7/85; eş-Şüara 26/177-183.

216 İsmail Kurt, *Kur'ân'da Cihad Tematik ve Semantik Bir İnceleme* (Ankara: Fecr Yayınları, 2021b), 201-202.

217 el-Ârâf 7/80-81; Hûd 11/78-79; el-Hıcr 15/70-71; el-Enbiya 21/74.

218 Bu çalışmada cinsiyetsiz toplum ile kastımız toplumda var olan cinsiyet kategorilerinin (biyolojik cinsiyet, cinsel kimlik ve cinsel yönelim) tamamının ortadan kaldırılması, tersyüz edilmesidir. Cinsiyetsizlik akımı 2000 sonrasında, özellikle de 2010 sonrası dönemde dünya genelinde hızla yayılmaya başlamıştır. Günümüzde LGBT hareketleri ve transhümanistler cinsiyetsiz toplumu savunan başlıca hareketlerdir.

savunusu arasındaki benzerliğe temas edilmemiştir. Rod Dreher,[219] Sean Haylock,[220] Winkler,[221] Zoltan Istvan,[222] Hamzah,[223] Anne Hendershott[224] gibi bazı araştırmacılar transhümanizm-transgenderizm irtibatına değinen çalışmalar ortaya koymuştur. Bu çalışma ise cinsiyetsiz toplum hedefleri bağlamında Lût kavmi ile transhümanistler arasındaki benzerlik ve farklıları eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koyması yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışmada Kur'ân'ın yanı sıra tefsir ve siyer kaynaklarından faydalanılarak öncelikle Lût kavmindeki homoseksüellik olgusu ve onların eşcinselliğe dayalı cinsiyetsiz toplum hedefi ortaya konulacaktır. Daha sonra transhümanizm-postgenderizm literatüründen hareketle kısaca transhümanizm-LGBT ilişkisine değinilecektir. Son olarak cinsiyetsiz toplum hedefleri bağlamında Lût kavmi, transhümanistler ve LGBT'lilerin benzerlik ve farklılıkları ele alınacaktır.

1. KUR'ÂN'A GÖRE LÛT KAVMİ

Kur'ân'da 27 yerde zikredilen Lût Peygamber'le[225] ilgili üç hususun ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Babası ve putperest kavminin Hz. İbrahim'e iman etmemesine karşın Hz. Lût'un Hz. İbrahim'e olan imanı,[226] Hz. Lût'un karısının Lût'a inanmaması ve bu nedenle eşcinselliğe müptela kavmiyle birlikte helak olması[227] ve özellikle Lût kavminin[228] helakine neden olan homoseksüellik konusundaki ısrarı öne çıkmalarıdır.[229] Eşcinsellik veya homoseks üelliğin bir türü olarak adlandırılan erkek erkeğe cinsel ilişkinin (livata) kötülüğü meselesi Kur'ân'da sadece Lût kavmi üzerinden ortaya konulmuştur. Bu ilişki biçimi her ne kadar gerek Lût kavmi gerekse günümüz bazı batı toplumlarında normal görülse, algılansa hatta savunulsa da[230] Kur'ân tarafından kerih görülüp yasaklanmıştır.[231] Bu fiilin yasaklanması insan fıtratına aykırı olmasından dolayı doğrudan insan onurunun ve insan neslinin korunmasıyla bağlantılıdır. Çünkü İslam genel olarak insan ve insana dair beş temel hususun korunmasını emretmektedir. Bunlar sırasıyla can, din, akıl, mal ve neslin korunmasıdır. Bu minvalde Lût kıssasına bakıldığında neslin ve bununla bağlantılı olarak neslin sağlıklı bir şekilde devamını sağlayan aile kurumunun korunması meselesi ön plana çıkmaktadır. Çünkü Lût kavminde yaygın biçimde var olan livata/eşcinsellik olgusu doğrudan insanın üremesine, nesline ve aile kurumuna darbe vurmaktadır. Bu nedenle Hz. Lût kavmindeki livata olgusunu ortadan

219 Transgenderism as Transhumanism.

220 Sexual Liberation and the Emergence of Transhumanism.

221 What's in a Label? Transhumanism and the "LGBT+" Acronym.

222 The Future of the LGBT Movement May Involve Transhumanism.

223 Transgender, transhuman: technological advances offer increased choices but also create new prejudices.

224 From transgender to transhuman: The expanding culture of death.

225 Muhammad Abdel Haleem—Elsaid M. Badawi, *Arabic-English Dictionary of Quranic Usage* (Leiden-Boston: Brill Yayınları, 2008), 856.

226 el-Ankebût 29/16-18, 26.

227 el-Âraf 7/83; Hûd 11/81; el-Hıcr 15/60; en-Neml 27/57; el-Ankebût 29/32-33.

228 Taberî Hz. Lût'un Sodom'a gönderildiğini belirtirken Mukâtil, Sodom, Gomora, Sâbûrâ ve Dâmûrâ adında dört şehre gönderildiğini söylemektedir. Bk. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhate (Beyrut: Dar-u İhyâi't-Türas, 1423/2002), 3/618, 4/422; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 18/472-473, 19/272-273. Tevrat'a göre ise helak olan Lût kavminin şehirleri Sodom ve Gomora'dır. Bk. *Tevrat* (26 Kasım 2021), Yaratılış 19.

229 el-Âraf 7/80-81; Hûd 11/78-79; el-Hıcr 15/70-71; el-Enbiya 21/74; eş-Şuara 26/165-167; en-Neml 27/54-55; el-Ankebût 29/28-29.

230 BBC NEWS TÜRKÇE "Eşcinsel evliliklerin tanınmasının 20. yılı: Hollanda LGBTİ+ hakları konusunda artık 'öncü ülke değil'" (Erişim 01 Aralık 2021); GÜNDEM DW "Almanya'daki her 14 nikahtan biri eşcinsel çiftler arasında" (Erişim 01 Aralık 2021).

231 Kur'ân'da bu ilişkinin yasaklanması dolaylı olarak Lût kıssası üzerinden olmuştur. bk. el-Âraf 7/80-81; Hûd 11/78-79; el-Hıcr 15/70-71

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

kaldırmak istemiş ve toplumdaki normal cinsel ilişkinin kadın-erkek arasında olması gerektiği hususunu ısrarla vurgulamıştır.[232]

Lût kavmi gibi bazı toplumlar istisna edilirse tarih boyunca toplumlarda eşcinsel ilişki genellikle hoş karşılanmamış, dinen sakıncalı bir günah olarak telakki edilmiş, toplumlarda az veya çok bu ilişkiye rastlansa da genel olarak gizli tutulmaya gün yüzüne çıkarılmamaya gayret edilmiştir. Bu yüzden olmalı ki Lût Peygamber "*Doğrusu siz daha önce dünyada kimsenin sizi geçemediği bir kötülüğü (eşcinselliği) yapıyorsunuz*"[233], "*Kadınları bırakıp şehvetle erkeklere gidiyorsunuz*"[234] şeklindeki ikazıyla kavmindeki bu aşırılığa, kavminin homoseksüelliği kamusal alana yayma çabasına, toplumda aşikâr hala getirmesine, özellikle kadın-erkek cinsiyetini alt üst etmelerine, eşcinsellik propagandasına, karşı gelmiş, onları uyarmıştır. Kavminin homoseksüellikteki aşırı ısrarını görünce Hz. Lût "*İşte bunlar kızlarım, onlar sizin için daha temizdir*"[235], "*Eğer yapacaksanız da (cinsel ilişkide bulunacaksanız da onlarla yapın)*"[236] diyerek kavminin erkeklerini normal insan fıtratına dönmeye çağırarak onları livata sapıklığından kurtarmak istemiştir. Hz. Lût'un "bunlar kızlarım, onlar sizin için daha temiz, onlarla cinsel ilişkiye girin"[237] demesi cinsel ilişkinin kadın ve erkek arasında olması gerektiğini vurgulayan bir husus olup o, bu sözüyle cinsel ilişkinin yalnızca kadın-erkek arasında yapılan evlilikle olacağını[238] ve kavminin cinsiyetsiz bir toplumu savunmasının yanlışlığını ortaya koymuştur. Karısının Lût'a ihanet etmesi ve Allah'ı inkâr etmesi nedeniyle[239] kavmindeki eşcinselliği önleme çabasında yalnız kalan Hz. Lût[240] kavmine "*Siz göz göre göre bu iğrenç işi mi yapıyorsunuz*"[241], "*Siz Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıp da erkeklere mi gidiyorsunuz! Siz gerçekten aşırı giden, haddi aşan (azgın) bir topluluksunuz*"[242], siz Allah'ın size haram kıldığı şeyi yapan ve böyle yapmakla O'na isyan eden bir kavimsiniz[243], bu tutumunuzdan vazgeçin, "*Allah'tan korkun misafirlerim hususunda[244] beni rezil rüsva etmeyin, içinizde hiç mi aklı başında bir adam yok*"[245], kadınlar sizin için daha temizdir diyerek canhıraş bir şekilde onları bu ilişkiden vazgeçirmeye çalışmıştır. Kavmini cinsiyetsiz topluma dönüştürecek bu çirkin fiilden döndürmeye çalışan Hz. Lût'a kavminin cevabı ise "*Senin kızlarında bizim bir hakkımız/gözümüz olmadığını (onlara bakmadığımızı) bilirsin. Doğrusu sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun*"[246], "*Biz seni el*

232 Hûd 11/78; el-Hıcr 15/71.

233 el-Ârâf 7/80; el-Ankebût 29/28. Bu çalışmada kullanılan ayet mealleri tarafımızdan verilmiş olup bu konuda Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767), Ferrâ (öl. 207/822), Zeccac (öl. 311/923), Taberî (öl. 310/923), Mâtürîdî (öl. 333/944), Zemahşerî (öl. 548/1144) gibi müfessirlerin tefsirlerinden ve modern dönemdeki İbn Âşûr (1879/1973), Mevdûdî (1903/1979), Câbirî (1936/2010), Muhammed Esed (1900-1992) gibi müelliflerin tefsir ve meallerinden istifade edilmiştir.

234 el-Ârâf 7/81; en-Neml 27/55. Lût kavminin diğer cürümleri için ayrıca bk. el-Ankebût 29/29.

235 Hûd 11/78.

236 el-Hıcr 15/71.

237 "İşte kızlarım"dan kastın Hz. Lût'un öz kızları olabileceği gibi kavminin kızlarının olması daha muhtemeldir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 15/414. Tevrat göre ise bunlar Lût'un öz kızlarıdır. Bk. Yaratılış 19/6-9.

238 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 15/414.

239 et-Tahrim 66/10; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 12/551.

240 Mukâtil, *Tefsir*, 2/47.

241 en-Neml 27/54.

242 eş-Şuara 26/165-166. Ayrıca bk. el-Ârâf 7/81; en-Neml 27/55.

243 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 12/548.

244 Erkek görünümünde gelen melekler için bk. Hûd 11/69-83.

245 Hûd 11/78.

âlemin işine karışmaktan menetmedik mi!"[247], "*Ey Lût eğer sen (bu tutumundan) vazgeçmezsen, mutlaka yurdundan sürülüp çıkarılacaksın*"[248], "*Onları/Lût ailesini*[249] *şehrinizden çıkarın çünkü onlar çok temiz insanlar!*"[250], cinsel ilişki için sadece temiz olan kadınlara giderler[251] şeklinde alaycı ve despot bir tavırla olmuştur. Cinsiyetsiz toplumu savunan kavminin eşcinsel ilişki konusundaki aşırı ısrarı karşısında çaresiz kalan Hz. Lût "*Keşke size karşı koyacak bir gücüm olsa ya da (sizin şerrinizden) çok sağlam bir kaleye sığınabilseydim*"[252] temennisinde bulunmuş ve "*Rabbim ifsat eden bir kavme karşı bana yardım et*"[253], "*Beni ve ailemi onların yaptıklarından koru*"[254] diyerek Allah'a dua etmiştir.

Ankebût suresinde cinsiyetsiz toplum bağlamında Lût kavminin öne çıkan üç kötülüğünden bahsedilmektedir. Tefsirlere bakıldığında bu üç fiilin doğrudan Lût kıssasının öne çıktığı eşcinsellik olgusuyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Ayette geçen Lût kavmin üç çirkin eylemi erkek erkeğe cinsel ilişkiye girmek, yol kesmek ve toplu halde kötülük (münker) yapmaktır.[255] Lût kavminin erkek erkeğe cinsel ilişki için özellikle yabancılara (yabancı erkeklere) gittiği belirtilmektedir.[256] Lût kıssasında "*Daha önce kötülük/livata yapmaya alışmış olan onun kavmi (erkek misafirlerin geldiğini duyunca) koşarak ona (Lût) geldiler*"[257],"*Şehrin sakinleri sevinerek (Lût'a) geldiler*"[258] şeklinde ayetlerde belirtildiği üzere kavminin cinsel ilişki için Hz. Lût'a gelen erkek görünümündeki melekelere gitmeleri ve onları ısrarla Lût'tan istemeleri de muhtemelen bu nedenledir. Nitekim erkek görünümündeki meleklerin Hz. Lût'a gelmesini ve kavminin onları Lût'tan istemesini Taberî şöyle anlatmaktadır: "Melekler (helak için) Sodomlular'ın yanına gittiler ve Lût'un yanına girdiler. Lût'un karısı onları gördüğünde, onların güzelliğine hayran kaldı ve şehir halkına haber gönderdi. Bize bir erkek topluluğu/misafir geldi, onlardan daha yakışıklısını, daha güzelini daha önce hiç kimse görmedi dedi. Onlar bunu duyduklarında her taraftan Lût'un evini sardılar, duvarlara tırmandılar. Lût onları karşıladı ve dedi ki: Ey kavmim! Misafirlerim hususunda beni rezil rüsva etmeyin (eşcinsel ilişki için onlara ilişmeyin), ben sizi kızlarımla evlendireyim onlar sizin için daha temizdir dedi. Onlar da senin kızlarını isteseydik zaten yerlerini biliyorduk (alırdık, biz erkekleri istiyoruz) dediler."[259]

---

246 Hûd 11/79.

247 el-Hıcr 15/70.

248 eş-Şuara 26/167.

249 Lût'u ve ailesini çıkarından kasıt Hz. Lût ve ona inananların olması muhtemeldir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 12/549.

250 el-Ârâf 7/82; en-Neml 27/56.

251 Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid İbn Abdülmaksûd b. Abdurrahim (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/337.

252 Hûd 11/80.

253 el-Ankebût 29/30.

254 eş-Şuara 26/169.

255 el-Ankebût 29/28-29.

256 Mukâtil, *Tefsir*, 3/380.

257 Hûd 11/78.

258 el-Hıcr 15/67.

259 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 15/428-429. Ayrıca bk. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li'ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berduni-İbrahim Etfiyyiş (Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısrî, 1384/1964), 9/75; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-ʿazîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (Suudi Arabistan: Dâr-u Tayyibe, 1420/1999), 4/337.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Homoseksüellik bataklığındaki Lût kavminin Lût'un evini sararak ona gelen erkek misafirleri dahi onlara vermesini talep etmesi Lût kavminin cinsiyetsiz toplum arzusunun bir tezahürüdür. Lût kavminin eşcinsel ilişki için özellikle yabancı erkeklere ilişmesinin yanında yolcuların yolunu kesmesi de yine bu çirkin fiili yapmak içindir.[260] Nitekim Mâverdî (öl. 450/1058) "onlar fuhşiyat için erkeklere giderler, bu çirkin fiil için yolcuların yolunu keserlerdi" demektedir.[261] O, ayrıca "*Meclisinizde kötülük yaparsınız*" ifadesini de "meclislerinde erkeklerle cinsel ilişkide bulunurlardı" şeklinde açıklamaktadır.[262] Lût kavminin gruplar halinde toplantılarda eşcinsel ilişkide bulunmaları, yoldan geçen yabancıların yolunu kesip bu çirkin fiillerine onları alet etmelerinin yanı sıra onların erkek erkeğe evlendiği, eşcinsel ilişkinin kadınlarında da var olduğu, erkeklerine karşı içlerinde nefret uyanan kadınlarının da cinsi arzularını hem cinsleriyle giderdiği de söylenmektedir.[263] Sonuç olarak Hz. Lût, kavmini doğru yola getirmeye, bozulan fıtratlarını düzeltmeye çalışsa da kavminin cinsiyetsiz toplumu savunan tutumu karşısında Allah'a dua edip kendini ve ona inananları kurtarmaktan[264] başka hiçbir şey yapamamıştır. Bununla beraber Lût kavminin tamamının eşcinsel ilişkide bulunduğunu söylemenin doğru olmadığı kanaatindeyiz. Ne var ki onların homoseksüellik sonucu helak olması nedeniyle bu ilişki biçiminin toplumda yaygın olduğunu, bu fiili işlemeyenlerin dahi toplum içinde aşikâr biçimde eşcinsel ilişkide bulunanlara karşı sessiz kalmak ve bu konuda Hz. Lût'a destek olmamak suretiyle cinsiyetsiz toplumu savunduklarını, -Lût'a gelen erkek görünümündeki melekleri cebren Hz. Lût'tan istemeleri hadisesinde olduğu gibi- homoseksüel ilişkiyi bireysel olmaktan çıkarıp toplumun diğer üyelerine de zorla dayatıp insanlara zulmettiklerini söyleyebiliriz.

Kur'ân'a göre Lût kavminin eşcinsel ilişki konusundaki ısrarı, onları uyaran Hz. Lût'a itaat etmeyip onu yalanlamaları, Lût'un ikazına, tebliğine engel olmaları, sürgünle tehdit etmeleri, Allah'ın azabını bize getir diye dalga geçmeleri onların helakine neden olmuştur.[265] Kur'ân'ın "*Oranın altını üstüne getirdik, üzerlerine yığın yığın pişmiş taş yağdırdık*"[266] şeklinde anlattığı Lût kavminin helaki için Zemahşeri (öl. 538/1144) "Allah bu kavmin üzerine yağmur gibi ateş ve kükürt indirmiştir" demektedir.[267] Lût'un karısının da içinde olduğu bu helakte ölenlerin sayısı Taberî'ye göre 4 milyon, Sa'lebî'ye göre ise 4 bindir.[268] Kur'an'da Lût kavminin genellikle homoseksüellikteki ısrarı neticesinde helak edildiğinin anlatılması, Hz. Peygamber'in livata

260 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 20/28-29.

261 Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/281-282.

262 Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/281-282.

263 M. Kemal Atik, "Kur'ân'da Lût Kavmi ve Düşündürdükleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (1988), 296. M. K. Atik'in Kurtûbî ve İbn Kesîr'in tefsiri ile İbnü'l-Esîr'in (öl. 630/1233) el-Kâmil'inden atıfta bulunduğu Lût kavmindeki erkek erkeğe evlilik ve lezbiyen ilişki konusundaki bilgileri bu eserlerde bulamadığımızı belirtmeliyiz. Bununla beraber gey ilişkinin bu kadar yaygın olduğu Lût kavminde geyler arasında evliğin, kadınlar arasında lezbiyenliğin olması kuvvetle muhtemeldir.

264 el-Ankebût 29/30.

265 el-Âraf 7/80-84; Hûd 11/69-83; el-Hıcr 15/51-77; el-Enbiya 21/71-75; eş-Şuara 26/160-175; en-Neml 27/54-58; el-Ankebût 29/26-35.

266 Hûd 11/82.

267 Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl* (Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987), 2/126.

268 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 15/442; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebî Muhammed b. Aşur (Beyrut: Dar-u İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002), 5/180.

yapanlar hakkında *"Lût kavminin amelini yapan fâili de pasif olanı da öldürün."*[269] *"Allah, Lût kavminin amelini yapan kimseye lanet etsin…"*[270] gibi kullandığı ağır ifadeler sahabe ve tabiin döneminden itibaren livatanın haram olduğu noktasında icmâ oluşturmuştur.[271] Bununla beraber Kur'an'da livata yapanlara yönelik doğrudan dünyevi bir cezai müeyyidenin yer almaması ve bu fiile verilecek cezaya yönelik hadislerin zayıf kabul edilmesi, bu fiili işleyenlere verilecek ceza ile ilgili bir icmânın oluşmasını da engellemiştir.[272]

Kur'ân'da -Mekkî surelerde- Hz. Peygamber ve Mekke'de yaşayanların hafızasında karşılığı olmayan bir kıssanın vahiy tarafından anlatılmadığı bir vakıadır. Lût kavminin yaptığı cinsel sapkınlığın mahiyeti de ancak Mekke'de yaşayan aristokrat ailelerin "ahlakî anlayışları" bilindiğinde daha iyi anlaşılacaktır.[273] Bu bağlamda Kur'ân'ın yedi Mekkî suresinde[274] Lût kavmi üzerinden eşcinselliğin toplumu helake götüren çok çirkin bir fiil olduğunun detaylı bir şekilde anlatılması bu fiilin bazı Mekke aristokratları arasındaki varlığını göstermektedir. Nitekim nesep alimi ve tarihçi olan Kelbî'nin (öl. 204/819) Arapların kusurlarını anlattığı *Mesâlibü'l-Arab*'ta eşcinsel ilişkide/livata bulunanlar başlığı altında bazı Mekke ileri gelenlerinin isimlerini zikretmesi de bunu doğrulamaktadır.[275] Cinsiyetsiz toplumun oluşumuna yol açan, insan doğasına aykırı çirkin bir fiil olan homoseksüelliğin Mekkî surelerde Lût kıssası üzerinden dolaylı olarak anlatılmasıyla bu fiili yapan Mekke elitleri bu davranışlarından vazgeçmeleri yönünde ikaz edilmiştir. Nitekim Zemahşerî de Lût kavminin helakinin anlatılmasının Mekke ahalisine bir tehdit olduğunu söylemektedir.[276] Sonuç olarak Lût kavminin eş cinselliği savunmasının Allah'ın yarattığını değiştirmek, insan fıtratına aykırı davranmak, cinsiyetsiz bir toplum oluşturarak toplumu ifsat etmek olduğunu söyleyebiliriz. Kur'ân'ın Lût kıssası üzerinden verdiği mesaj ise eşcinsel ilişkiyi topluma yaymanın, cinsiyetsiz bir toplum oluşturmanın insanları helake götüren çirkin bir fiil olduğunu vurgulamaktır diyebiliriz.

2. TRANSHÜMANİZM-LGBT İLİŞKİSİ

Transhümanizm terimi; özellikle teknolojinin vücuda yerleştirilmesi yoluyla insan ırkının mevcut durumunun ötesindeki evrimini tanımlamaktadır. Bu "yarı insan-yarı makina" durumu insan ve insan olmayan arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmaktadır.[277] İnsanı dönüştürme amaçları açısından transhümanizme bakıldığında yapılmak istenen işin doğası gereği

269 Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. (Beyrut: Dâ ru'l-Garbi'l-İslamî, 1998), Hudud 24, hadis no: 1456.

270 Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. (Beyrut: Müessese tü'r-Risele, 2001), Recm 41, hadis no: 7297.

271 Üzeyir Köse, «Eşcinsellik ve İslâm Ceza Hukukundaki Durumu», *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 52 (2017), 388.

272 Nurten Zeliha Şahin, "İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu ", *Ekev Akademi Dergisi* 62 (2015), 522.

273 Zeki Tan, "Kur'ân'ı Anlamada Cahiliyenin Kitap İnancını Bilmenin Önemi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (2018), 120.

274 el-Ârâf 7/80-84; Hûd 11/69-83; el-Hıcr 15/51-77; el-Enbiya 21/71-75; eş-Şuara 26/160-175; en-Neml 27/54-58; el-Ankebût 29/26-35.

275 Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî, *Mesâlibü'l-Arab*, thk. Necâh et-Tâî (Beyrut: Dâru'l-Hüda, 1998), 28.

276 Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/416.

277 Theconversation: Academic rigour, journalistic flair (The Conversation), "Transgender, transhuman: technological advances offer increased choices but also create new prejudices (Auther: Shareena Z Hamzah-Osbourne)" (Erişim 03 Aralık 2021).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

transhümanizmin insan için bir cinsiyet hedeflemediğini, bu yönüyle LGBT gibi transgender hareketlerle aynı minvalde hareket ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü transhümanizmin nihai amacının (posthuman aşaması) biyolojik kökenlerimizi tamamen geride bırakmak olduğu dikkate alındığında post-insan dünyası aynı zamanda cinsiyet sonrası bir dünya olacaktır.[278] Bu bağlamda transhümanizm posthuman süreçte cinsiyetler arası geçişin olabileceğini hatta cinsiyetsiz/üniseks varlıkların ortaya çıkacağını iddia etmektedir.[279] Çünkü transhümanizmin ontolojisi zihnin ve bedenin iki ayrı olgu olduğu tezine dayanmaktadır. Bu nedenle transhümanizm zihnin bedenin cinsellik tercihini belirleyebileceğini[280] hatta zihni bedenin dayattığı bütün sınırlardan kurtarmak gerektiğini savunmaktadır.[281] Transgender hareketin transhümanizmle bağlantısı da -transhümanist hedefteki gibi- insanın bedenden çok zihin olduğunu kabul etmeleridir. Bunun bir sonucu olarak transgender hareketler kişinin cinsiyetini bir seçenekler alanı olarak, bireyin iradesinin alanı görürler ve Tanrı tarafından belirlenen cinsiyeti kabul etmezler. Bu yaklaşım ise transgender ideolojisini, transhümanist kabule yönelten en temel hususdur.[282] Çünkü transgender ideolojinin savunduğu cinsel özgürlük anlayışı ve transhümanizmin insana bakışı her ikisi de insanı/bedenini şekil verilebilir -hatta şekil verilmesi gereken- bir meta/madde olarak görmektedir. Her iki ideoloji de benliği egemen olarak görmekte, iradeyi de nihai olarak kendi ayrıcalıklarından başka hiçbir şeye karşı sorumlu görmemektedir.[283] Istvan'ın dediği gibi LGBT hareketi ve transhümanizmin pek çok ortak noktasının olması kimseyi şaşırtmamalıdır. Neredeyse tüm transhümanistler LGBT hareketini desteklemektedir. Çünkü kişinin cinsel tercihini ve kimliğini değiştirme, ifade etme ve kontrol etme konusunda özgür olma arzusu, kulağa transhümanist bir kavram gibi gelmektedir. Yakından bakıldığında ise iki hareket -özellikle bazı temel felsefeleri hususunda- aynı madalyonun pratikteki farklı yüzleri olup gelecekte radikal teknolojiler türleri dönüştürdüğünde transhümanistlerin ve LGBT'lilerin birbirinden güç kazanacağı görülmektedir. Sonuç olarak her iki hareketin cinsiyetsiz toplum oluşturma yönündeki amaç birlikteliği onları birbirlerini destekleme yönünde teşvik etmektedir.[284] Çünkü hem transhümanistler hem de LGBT'liler halihazırda sahip oldukları bedenlerini kusurlu veya yanlış bedende yaratılmış olarak gördükleri için mevcut bedenden kurtulma çabası içindedirler. Genellikle transhümanistler genel insan bedenini kusurlu görürken LGBT'li bireyler kendi sahip oldukları bedenin yanlış cinsiyette olduğunu kabul etmektedirler. Bir diğer ifadeyle her ikisi de halihazırdaki insan bedenini kusurlu görüp bunun değişmesi gerektiğini düşünmekte ve değiştirme yönünde çaba sarfetmektedirler. Sonuç olarak her iki hareket de cinsiyetsiz toplumu toplumsal bir norm olarak kabul etmekte ve cinsiyetsiz toplum oluşturmak için çabalamaktadır.

Transhuman veya transgender (LGBT'li birey) olma olgusu günümüzde medya, sosyal medya, televizyon ve filmler sayesinde normal gösterilmeye çalışılmakta, böylece

278 Conversation, "Transgender, transhuman: technological advances offer increased choices but also create new prejudices (Auther: Shareena Z Hamzah-Osbourne)".

279 İsmail Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 27.

280 ThinkH+ "What's in a Label? Transhumanism and the "LGBT+" Acronym (Auther: Matteo Winkler)" (Erişim 03 Aralık 2021).

281 Crisis Magazine A Voice for the Faithful Catholic Laity (Crisis Magazine), "Sexual Liberation and the Emergence of Transhumanism (Auther: Sean Haylock)" (Erişim 03 Aralık 2021).

282 The American Conservative "Transgenderism As Transhumanism (Auther: Rod Dreher)" (Erişim 03 Aralık 2021); Magazine, "Sexual Liberation and the Emergence of Transhumanism (Auther: Sean Haylock)".

283 Magazine, "Sexual Liberation and the Emergence of Transhumanism (Auther: Sean Haylock)".

284 Zoltan Istvan, "The Future of the LGBT Movement May Involve Transhumanism", *Church and State* 2015), (Erişim 10 Ekim 2021)

cinsiyet rollerinin kadın ve erkek cinsiyetine dayandığı geleneksel toplumlara eşcinsellik olgusu toplumsal bir norm olarak dayatılmaktadır. Bu amaçla son yıllarda gerek edebiyatta gerekse film ve dizilerde çeşitli kurgusal transhuman ve transgender kahramanlar yaratıldığı görülmektedir. Örneğin Jeanette Winterson'ın 2019 yılında yayınlanan son kitabı *Frankissstein*'da insan vücudunun son teknoloji ve yapay zekanın çağdaş dünyasında nasıl radikal değişikliklere maruz kaldığı ele alınmaktadır. Transseksüel bir doktor, Gallerli bir seks robotu girişimcisi ve bir yapay zekâ profesörü de dahil olmak üzere karakterler, toplu olarak insan olmanın ne anlama geldiğinin sınırlarını zorlamaktadır. Kitapta cinsiyet ataması, robotlarla cinsel ilişkiler ve zihnin dijital forma aktarılması anlatılmaktadır. Aynı yıl yayınlanan *Years and Years* dizisinde ise eşcinsel bir erkek olarak Daniel'in durumu ailesi ve arkadaşları tarafından sorgusuz sualsiz kabul edilmektedir. Buna karşılık, yeğeni Bethany'nin teknoloji implantları ve biyo-hack yoluyla transhuman olma arzusu ise öfke, korku ve tiksinti ile karşılanmaktadır. Dizide hayatından memnun olmayan genç bir kız rolünde olan Bethany anne ve babasına "trans" olduğunu açıkladığında ailesi, kızlarının cinsiyet değiştirmeye yönelik sözde arzusunu kabul ettiklerini ve desteklediklerini kolayca ifade ederler. Fakat onlara "transgender" değil "transhuman" olduğunu, bunun erkek veya kadın olmaktan daha iyi olduğunu, fiziksel bedenini geride bırakıp veri olmak istediğini dile getirdiğinde ailesi şok olur ve "sen kendini öldürmek istiyorsun" diyerek ona öfkelenmektedir. Dizideki Daniel'in tasviri, eşcinsel ilişkilerin televizyonlarda ne kadar kabul gördüğünü gösterirken bunun aksine transhuman olma arzusunun daha geniş kitlelerce müsamaha görmesinin, tolere edilmesinin uzun yıllar alabileceğini göstermektedir.[285]

Günümüzde cinsiyet kimliğinin değişmesinde, Lût kavmindeki gibi homoseksüellik olgusunun gözle görülür derecede ortaya çıkmasında teknolojik gelişmelerin toplum sosyolojisini değiştirmede çok büyük bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Sanayi devrimiyle birlikte geleneksel toplumlardaki erkeklik rolü büyük bir kırılma yaşamıştır. Bunun ardından özellikle 1990 sonrası postmodern dönemde üniseks kimlik alanının genişlemesi ise yeni bir cinsiyet olarak homoseksüelliğin Batı toplumlarında kabul görmesine giden yolu açmış, bu homoseksüel gruplar da üst şemsiye olarak medyada LGBT olarak karşımıza çıkmıştır.[286] Özellikle 2000'ler sonrası daha fazla görünür olmaya başlayan LGBT hareketleri medya ve televizyonlar tarafından desteklenmesinin yanı sıra 2010 sonrasında ise BM gibi uluslararası kurumlarca desteklenmeye ve korunmaya başlanmıştır. 6 Aralık 2011'de Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Günü konuşmasında, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın tüm dünyada LGBT kişilerin daha fazla korunması için çağrıda bulunmasının akabinde BM, LGBT bireyler ve üye ülkelerin vatandaşlarını cinsel yönelime dayalı ayrımcılığa karşı korumaya teşvik etmiştir. Bunun akabinde 15 Aralık 2011'de OHCHR[287], LGBT kişilerin insan haklarına ilişkin ilk raporunu yayınlamış, bu raporun ardından Mart 2012'de 85 ülke eşcinselliğin suç olmaktan çıkarılması çağrısında bulunan bir bildiriye imza atmıştır.[288] Yine 2010 sonrasında 11 Mayıs 2011 tarihinde özellikle

285 Conversation, "Transgender, transhuman: technological advances offer increased choices but also create new prejudices (Auther: Shareena Z Hamzah-Osbourne)".

286 Rumeysa Yazar, "Kurân'da Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Eşcinselliğe Bakış", *Sosyolojik Kur'an Okumaları II,* ed. Özcan Güngör (İstanbul: Kitaparası, 2020), 207.

287 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Bürosu.

288 American Psychological Association "Are LGBT rights human rights? Recent developments at the United Nations (Auther: Juneau Gary and Neal S. Rubin)" (Erişim 04 Aralık 2021).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

LGBT gruplarının da desteklediği İstanbul Sözleşmesi[289] Avrupa Birliği dahil toplam 46 ülke tarafından imzalanıştır.[290] Sonuç olarak 2010 sonrasında LGBT gruplarının ve cinsiyetsizlik akımının uluslararası kuruluşlar ve medya tarafından tüm dünyada daha fazla desteklenmeye başladığını söyleyebiliriz.

Popüler kültürün en önemli göstergelerinden olan müzik endüstrisi de cinsiyetsizlik akımının desteklenmesinin ve yeni jenerasyonun bu yönde dönüştürülmesinin bir aracı olmuştur. Bunun en büyük örneği ise tüm dünyada özellikle Z nesli üzerinde etkili olan K-Pop ve onun en önde gelen temsilcilerinden BTS grup üyeleridir. Bu grubun en belirgin özelliği ise giydikleri kıyafetlerin kadın ve erkek kıyafetleri arasındaki çizgileri bulanıklaştırması ve dış görünümlerinden, kıyafetlerinin yanı sıra saç-sakal imajlarından kadın mı erkek mi olduklarının anlaşılmaması, grup üyelerinin kendilerini tüm cinsiyetlere eşit mesafede tanımlaması, cinsiyetsiz olduklarını beyan etmesi vb. cinsiyetsizlik akımına,[291] LGBT'ye hizmet eden eylem ve söylemlere sahip olmalarıdır. Bu tarz müzik grupları ile yapılmak isten şey ise yeni nesil olan Z nesliyle birlikte cinsiyet kalıplarının olmadığı cinsiyetsiz topluma dayalı yeni bir dünya düzeni kurmaktır diyebiliriz[292] Bununla beraber cinsiyetsiz toplum oluşturmak için popüler kültürün tüm enstrümanlarının kullanıldığını belirtmeliyiz. Örneğin Netflix'te yayınlanan dizilerde cinsiyetsizliğin normal bir durum olarak sunulduğunu söyleyebiliriz. Transhümanizmi destekleyen şirketlerin özellikle dijital teknoloji şirketleri olduğu dikkate alındığında ise LGBT hareketlerini ve cinsiyetsizlik akımını destekleyenlerin aynı kişiler veya şirketler olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Apple'ın CEO'su ve muhtemelen dünyanın en etkili teknoloji uzmanı Tim Cook'un son zamanlarda eşcinsel olmaktan gurur duyduğunu söylemesi LGBT hareketinin[293] transhümanizmi destekleyen teknoloji şirketleriyle irtibatını göstermektedir. Aynı şekilde 29 Mart 2016'da Facebook CEO'su Mark Zuckerberg ve Apple CEO'su Tim Cook tarafından yönetilen, ağırlıklı olarak Silikon Vadisi merkezli 80 şirket yöneticisinden oluşan bir grubun Kuzey Carolina Valisi Pat McCrory'ye, trans bireylerin kamu tesislerini kullanmasını yasaklayan bir yasayı kınayan bir mektup imzalaması da[294] bu desteğin bir göstergesidir. Bu durum ise transhümanizm-LGBT ilişkisini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Cinsiyetsizlik vurgusunun günümüzdeki en son örneği ise Papa Francesco'nun eşcinsellere evlilik hakkının verilmesi yönündeki açıklamalarıdır.[295] Transgenderizmi/cinsiyet değişimini savunanların bir diğer ifadeyle postgenderizmi/cinsiyetsizliği savunanların çıkış noktası sabit cinsiyet rollerinin sosyal, duygusal ve bilişsel sonuçlarının insan özgürleşmesinin

289 Bu sözleşme doğrudan LGBT ile ilgili bir sözleşme olmamakla beraber sözleşmedeki "toplumsal cinsiyet eşitliği" ifadesi ile eşcinsel olan ve farklı cinsel yönelimlere sahip olanların toplum tarafından kabul edilmesinin önünü açtığı için LGBT gruplarca desteklenmektedir. Ayrıca bk. Yeni Şafak "İstanbul Sözleşmesi'ndeki LGBT kodları nelerdi? (Yazar: Ersin Çelik)" (Erişim 04 Aralık 2021).

290 Türkiye imzaladıktan sonra bu anlaşmadan çekilen ilk ülke olmuştur. Bk. Euro News "İstanbul Sözleşmesi'ni imzalayan ve onaylayan ülkeler hangileri?" (Erişim 04 Aralık 2021).

291 Said Ercan, *Dijitalizm* (İstanbul: Motto, 2020), 192-197; GZT "Popüler kültürde cinsiyetsizlik "akımı" (Yazar: Beyza Karakaya)" (Erişim 04 Aralık 2021).

292 Günümüzde K-Pop'un etkisiyle Japonya ve Güney Kore'nin sokak modasında gençler arasında K-Pop üyeleri gibi giyinme tarzının, herkes için makyaj, etek ve topuklu ayakkabının sık sık kullanıldığı cinsiyetsiz modanın hâkim olduğu görülmektedir. Bk. Lacivert Dergi "Sena Subaşı: Cinsiyetsizlik modası" (Erişim 12 Aralık 2021).

293 Istvan, "The Future of the LGBT Movement May Involve Transhumanism".

294 Slavoj Zizek, "The Sexual is Political", *The Philosophical Salon* 2016), (Erişim 10 Ekim 2021).

295 BBC NEWS TÜRKÇE "Papa Francesco, eşcinsellere medeni birliktelik hakkı verilmesini savundu (Yazar: Övgü Pınar)" (Erişim 05 Aralık 2021).

önünde tam bir engel olduğudur.[296] LGBT gruplarının veya cinsiyetsiz toplumu savunanların bunu savunmadaki -görünürdeki- nedeni de cinsiyetin olmadığı, (kadın ve erkek) rollerinin cinsiyete dayanmadığı bir toplumla özgür ve daha iyi bir dünyaya ulaşılacağı iddiasıdır.

3. LÛT KAVMİ, TRANSHÜMANİSTLER VE LGBT İLİŞKİSİ

Transhümanizmin uzun vadedeki hedefi insan doğasını, genetiğini tamamen değiştirmektir. İnsan bedeninin sınırlarını aşmaya yönelik transhümanist teknolojilerin insan bedeni üzerinde kullanılması ise aynı zamanda kadın ve erkek cinsiyetinin sınırlarının aşılmasına ve cinsiyetsiz bir toplumun oluşmasına yol açacağı gözükmektedir.[297] Çünkü transhümanistler insan ile makine arasındaki sınırı aşma hedefiyle aynı zamanda kadın ile erkek arasındaki sınırı da aşarak cinsiyetsizleştirme hedeflerini gerçekleştirmek istemektedir.[298] Bu amaçlarından dolayı transhümanizm "nesli yok etme projesi" olarak isimlendirilmiştir. Transhümanistlerin burada öne sürdükleri neden ise insan bedeninin zihni taşımak için dayanıksız bir kap[299] yani kusurlu olduğu iddiasıdır. İnsan bedenine bakış hususunda LGBT hareketleri de transhümanistler gibi düşünmektedir. Çünkü transgender hareketlerin savunduğu cinsiyet değiştirme uygulaması da aslında bedene yönelik biyolojik bir saldırıdır. Onların bunu savunmasının nedeni ise bireyin yanlış bedende doğduğu iddiasının yanı sıra (tıpkı transhümanistler gibi) zihin-beden birliğini tamamen reddetmeleridir. Onlar da zihin ve bedenin çok farklı olabileceğini ve bedenin nasıl olması gerektiğine zihnin karar vereceğini savunmaktadırlar.[300] Nitekim transhümanistler de insanın ancak insanlığın ötesine, bilgisayarların müjdelediği insan sonrası geleceğe doğru ulaştığı (bedenden kurtulup posthuman olduğu) zaman değerli olacağını düşünmektedirler. Bu da her şeyden önce insan zihnini bedenin dayattığı sınırlardan kurtarmak anlamına gelmektedir.[301] Cinsel özgürlüğü savunan transgender hareketlere göre de bireyin uygun gördüğü şekilde kullanmakta özgür olduğu bir bedeni vardır ve bu bireyin kendi mülküdür. Cinsel özgürlük de sahip olduğu bedende istediğini yapmaktır.[302] Beden-zihin ayrımı ve zihnin arzusu doğrultusunda bedene müdahale etmenin gerekliliğini savunma noktasında transhümanistlerle transgender hareketlerin insana, doğal olarak da insan bedenine bakışı aynı noktada birleşmektedir.

Lût kavmi, transhümanistler ve LGBT hareketlerinin homoseksüelliği toplumsal bir norm kabul ederek cinsiyetsiz toplum oluşturma arzusunda olduklarını söyleyebiliriz. Homoseksüelliği toplumsal bir norm kabul etmekle her üç grubun da toplumdaki heteroseksüel ilişkinin önünü kapattığını ve böylece aile kurumunun ve neslin ifsat edilmesinin, cinsiyetsiz bir toplum oluşturmanın yolunu açtıklarını ifade edebiliriz. Lût Kavmi "*Ey Lût senin kızlarında bizim bir gözümüz olmadığını (onlara bakmadığımızı, erkekleri istediğimizi) bilirsin*", transhümanistler "posthuman gelecekte herhangi bir cinsiyete ihtiyaç kalmayacak, kadın veya erkek olmanın bir önemi olmayacak", LGBT hareketleri ise "Tanrının atadığı kadın ve erkek cinsiyetinde kalma mecburiyeti toplumun insana dayattığı bir zorbalıktır, birey atanmış cinsiyetini değiştirmede özgürdür" diyerek homoseksüelliğin meşruluğunu ve heteroseksüel (kadın ve erkek arasındaki)

296 Zizek, "The Sexual is Political".

297 İsmail Kurt, «Kur›ân Perspektifinden Bir Transhümanizm Eleştirisi», *Din ve Transhümanizm,* ed. Talip Demir (Ankara: Eskiyeni, 2021a), 93.

298 Ahmet Dağ, İnsansız Dünya Transhümanizm (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020), 107.

299 Magazine, "Sexual Liberation and the Emergence of Transhumanism (Auther: Sean Haylock)".

300 "Transgenderism As Transhumanism (Auther: Rod Dreher)"; Quillette "The Transhumanism Revolution: Oppression Disguised as Liberation (Writer: Libby Emmons)" (Erişim 10 Aralık 2021).

301 Magazine, "Sexual Liberation and the Emergence of Transhumanism (Auther: Sean Haylock)".

302 Magazine, "Sexual Liberation and the Emergence of Transhumanism (Auther: Sean Haylock)".

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

cinsel ilişkinin yanlışlığını savunmuşlardır. Lût kavminin yaptığı gibi LGBT grupları da eşcinsel ilişkiyi topluma yaymak ve bunun doğal bir ilişki olduğunu topluma kabul ettirmek için çabalamaktadır. Nitekim son zamanlarda medyanın ve uluslararası kuruluşların desteğini arkalarına alan LGBT hareketlerinin yaptığı gösterilerde "Lût kavminin çocuklarıyız"[303] şeklindeki dövizlerle homoseksüel ilişkiyi savunma bağlamında kendileri ile Lût kavmi arasında bir benzerlik kurdukları görülmektedir. Eşcinsel ilişkiyi savunma, meşru görme, bu ilişkiyi topluma yayma, dayatma, cinsiyetsiz bir toplum oluşturama çabası konusunda Lût kavmi ile LGBT hareketleri arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.

Lût kavmi ile günümüzdeki LGBT grupları arasındaki en temel fark Lût kavminde bu ilişkinin toplumsal zemine olabildiğince yayılması, toplumda karşılık bulması, Hz. Lût'a gelen erkek misafirleri zorla bu işe zorlama örneğinde olduğu gibi, eşcinsel ilişkiyi heteroseksüel ilişkiyi savunan toplumun diğer üyelerine zorla dayatacak güce ulaşmış olmasıdır. Bugünkü LGBT grupları ise gerek uluslararası kurumlar ve kanunlar gerekse uluslararası şirketler ve büyük medya grupları tarafından korunsa, desteklense, birçok batılı ülkede LGBT üyeleri serbest hareket edebilse de toplumun çoğunluğu tarafından destek görmemektedir. Özellikle medya yoluyla insanlar eşcinsel ilişkiye yönlendirilse, bu ilişki biçimi teşvik edilse de şu an için Lût kavminde olduğu gibi zorla topluma dayatılamamaktadır. Hatta özellikle uluslararası şirketlerin LGBT gruplarına desteğine rağmen devletler tarafından toplum ve aile kurumu için bir tehdit olarak görüldüğü için sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Çünkü LGBT hareketlerine halkların, sıradan insanların hatta siyasetçilerin karşı olduğu bir gerçektir. Örneğin Polonya cumhurbaşkanı LGBT'yi komünizmden daha kötü bir ideolojiye benzetmiş, eşcinsel evlilikleri, eşcinsel çiftlerin evlat edinmesini ve eşcinselliğin öğretilmesini engelleme sözü veren bir "Aile Sözleşmesi" imzalamıştır.[304] Silikon Vadisindeki şirketler örneğinde olduğu gibi transhümanistlerin desteklediği LGBT hareketlerine karşı devletlerin ve toplumların bakışı genel olarak menfi yönde iken daha yeni yeni gündeme gelen ve medyada daha fazla görünür olmaya başlayan transhümanistlere karşı toplumun bakışının nasıl olacağı ise şu an için belirsiz olmakla birlikte onları destekleyenler olacağı gibi özellikle muhafazakar kitleler tarafından onlara karşıt bir tavır alınması kuvvetle muhtemel gözükmektedir.

Lût kavmi ile transhümanist hareket karşılaştırıldığında her ikisinin de Tanrı'nın yarattığı insan fıtratına savaş açma, doğal olan insan fıtratını dönüştürme çabasının olduğunu söyleyebiliriz. Onların doğal olanı dönüştürme çabası doğrudan cinsiyetsiz bir toplum oluşturma amaçlarıyla bağlantılıdır. Bu hedef doğrultusunda Lût kavminin erkekleri homoseksüel ilişkiye karşı çıkan toplumun diğer üyelerine eşcinselliği fiziki olarak zorla dayatmıştır. Dev sermayeye sahip uluslararası şirketlerin desteklediği azınlık konumundaki transhümanistler ise şu an için doğrudan herhangi bir dayatma yapmamakla beraber sahip oldukları görsel ve işitsel medya kanalıyla ve sahip oldukları tüm enstrümanlarla cinsiyetsizliği, homoseksüelliği meşrulaştırmaya, yaygınlaştırmaya, heteroseksüel ilişkiyi kötü göstermeye ve özellikle teknoloji bağımlısı yeni nesille birlikte cinsiyetsiz bir toplum inşa etmeye çalışmaktadırlar. Çünkü hem cinsel özgürlüğü savunan transgenderizm hem de transhümanizm -geleneksel toplumların sahip olduğu- evlilik bağı, ebeveynlik, ruhun cinsel özellikleri vb. şeylere saygı gösterilmesini talep eden bir düzenin tüm

303 Siyasetcafe "LGBT olaylarıyla sık sık gündeme gelen Lut kavmi nedir, nasıl helak olmuştur?" (Erişim 08 Aralık 2021).

304 Human Wright Watch "Global Trends in LGBT Rights During the Covid-19 Pandemic (Writer: Graeme Reid)" (Erişim 11 Aralık 2021).

izlerini silme çabası içindedir.[305] Bu minvalde transgenderizm ve transhümanizmin desteklediği cinsiyetsizliğin izlerini son zamanlarda film, dizi, reklam vb. görsel medyanın dışında doğrudan moda da görmek de mümkündür. Herkese tek bir giyim tarzı adı altında "cinsiyetsiz moda", "elleri ojeli erkek", "çocuğum cinsiyetini kendi seçsin", "hissettiğin gibi görün"[306] vb. görseller ve sloganlarla cinsiyetlerin belirsizleşeceği bir gelecek inşa etmeye, cinsiyetsiz bir toplum oluşturmaya çalışmaktadırlar. Sonuç olarak hem Lût kavmi hem de transhümanistler cinsiyetsiz toplumu savunmakta ve güçleri nispetinde toplumu bu yönde dönüştürmeye çabalamaktadırlar. Homoseksüelliğe bakış konusunda Lût Kavmi, Lût kıssası üzerinden mesaj verilen livata yapan bazı Mekke aristokratları, "Lût kavminin çocuklarıyız" diyen günümüzdeki LGBT hareketleri ve sahip oldukları her türlü enstrümanla cinsiyetsizliği destekleyen transhümanistlerin cinsiyetsiz toplumu destekleme konusunda aynı minvalde hareket ettiğini söyleyebiliriz.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca kültürler, gelenekler, özellikle de dinler eşcinselliğin bastırılmasında, toplum içinde gözle görülür olmamasında, toplumda yayılmamasında önemli bir rol oynamıştır. Bu konuda özellikle üç tek tanrılı dinin kutsal kitaplarının ve müntesiplerinin eşcinselliği kabul edilemez bir sapkınlık olarak görmesinin homoseksüelliğin geleneksel toplumlarda yayılmamasında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim eşcinsellik olgusuna Kur'ân'da anlatılan Lût kıssası üzerinden baktığımızda homoseksüelliğin, eşcinsel ilişkiyi topluma yayma çabasının, cinsiyetsiz bir toplum oluşturmanın toplumu ifsat eden ve toplumun helakine yol açan çok çirkin bir fiil olduğu vurgulanmaktır. Kur'ân, Mekkî surelerde ele aldığı bu kıssa üzerinden verdiği mesajla öncelikle bu çirkin fiili işleyen bazı Mekke aristokratlarını dolaylı olarak ikaz etmiş, bunun yanında İslam toplumunda eşcinselliğin yasaklanmasını sağlamıştır. Bu fiilin yasaklanması insan fıtratına aykırılığından dolayıdır. Kur'ân'ın Lût kıssası üzerinden "*Daha önce dünyada kimsenin sizi geçemediği bir kötülük"* dediği Lût kavmindeki livata olgusu her şeyden önce doğrudan insanın üremesine, nesline ve aile kurumuna darbe vurmaktadır. İslam'ın insana dair korunmasını istediği en temel hedeflerden biri ise insan onurunun ve neslinin korunmasıdır. Aile kurumuna önem veren Kur'ân ontolojik olarak kadın ve erkek arasında herhangi bir ayrım yapmamış, ikisinin aynı özden yaratıldığına atıfta bulunmuş hem kadını hem de erkeği Allah'a karşı sorumlu müstakil birer birey kabul etmiştir. Bununla beraber Kur'ân biyolojik farklılıkları yok saymamış, kadın ve erkek cinsiyetini ayrı olduğunu belirtmiş ve cinsiyet rolü farklılıklarını da dikkate almıştır. Kadın ve erkek cinsiyeti konusunda Kur'ân'ın en belirgin vurgusu ise kadın ve erkeğin aynı özden meydana geldiğini belirterek bir elmanın iki yarısı gibi her iki cinsiyetin

---

305 Magazine, "Sexual Liberation and the Emergence of Transhumanism (Auther: Sean Haylock)".

306 "Bir nevi, cinsiyet sınırlarının kaldırılmaya çalışıldığı günümüzde bu eğilim modayı da şekillendiriyor (belki de tam tersi, moda bu eğilimi şekillendirmeye çalışıyor) ve hızla "cinsiyetsiz akım" adında bir moda anlayışına şahit oluyoruz… kadınlara has olarak bilinen topuklu ayakkabı ya da transparan kıyafetler erkek modasında da kullanılıyor. Bunları moda haftalarında büyük markaların defilelerinde görüyoruz… Tek bir insan modeli sunan cinsiyetsiz moda akımı kendini son dönemde ünlü tasarımcıların yaptıkları defilelerde, tasarladıkları kıyafetlerde, markaların tercih ettiği modellerde, reklamlarda, dergi çekimlerinde görünür kılmaya başladı. Çoğunlukla Z kuşağının ikon hâline getirdiği ve yine çoğunlukla sosyal medyada milyonlarca takipçisi olan popüler isimler yeni gözde olan bu trendlerin genelde bayrak taşıyıcılarından. Kendi kitlesiyle aktif bir şekilde iletişimde kurduğu sosyal medyada "Kuralları yıkıyoruz" mottosuyla yola çıkan bu "kahramanlar" kitlelerine de aynı şeyi tembihliyor." Bk. "Sena Subaşı: Cinsiyetsizlik modası"; VOGUE "Hissettiğin Gibi Görün (Yazar: Zeynep Yapar)" (Erişim 12 Aralık 2021).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

birbirini tamamlayan, birbirine huzur veren bir bütünün farklı unsurları olduğudur. Nitekim bu husus Rum Suresi 21. ayette "*Allah sizin için kendi canınızdan huzur ve sükûn bulmanız için eşler yarattı ve aranızda derin bir sevgi ve şefkat meydana getirdi. Şüphesiz ki bunda düşünen bir topluluk için nice ibretler vardır"* şeklinde açıkça belirtilmiştir. Allah kadın ve erkek cinsiyetini aralarında sevgi ve merhamet oluşacak biçimde yaratmıştır. Kadın ve erkek fıtraten birbirlerine arzu duyar şekilde yaratılmıştır. Bu arzunun Allah'ın yarattığı şekilde kullanılması kadın ve erkek arasında bir huzur ve kaynaşmanın olmasını sağlayacaktır. Fıtratlarının bozulması sonucu birbirine arzu duyan eşcinseller ise sünnetullahı altüst ederek Allah'ın yarattığı insan doğasının kodlarını bozmaktadırlar. Kur'ân'ın kadın ve erkek cinsiyetine bakışı insan fıtratına göre olup birbirini tamamlayan bir mahiyet arz etmektedir. Buna karşın Lût kavmi, transhümanistler ve LGBT'lilerin eşcinselliği toplum genelinde yayarak bunu toplumsal bir norm/kabul haline getirme çabası, cinsiyetsiz toplum oluşturma gayesine dayanmaktadır.

Kur'ân'a ve tefsirlere baktığımızda Lût kavminin homoseksüellik olgusuyla bağlantılı erkek erkeğe cinsel ilişkiye girmek, homoseksüel ilişki için yol kesmek ve toplu halde eşcinsel ilişkide bulunmak gibi çok çirkin üç eyleminden bahsedilmektedir. Hz. Lût'un cinsiyeti altüst eden, eşcinsellik propagandası yapan, eşcinselliği toplumun diğer üyelerine zorla dayatan kavmine karşı çok büyük mücadele verdiği görülmektedir. Hz. Lût kavminin bu ilişkideki ısrarı karşısında kavmine kadınlar sizin için daha temiz diyerek onları bu sapkın davranışlarından vazgeçirmeye çabalamıştır. Kavmi ise Hz. Lût'a sen bizim ne istediğimizi bilirsin, kadınlarda bizim gözümüz yok, sen bizim işimize (eş cinsel ilişkimize) karışma, sana gelen erkek misafirleri hemen bize gönder şeklinde zorba ve alayvârî bir şekilde karşılık vermiştir. Nitekim eşcinsellik bataklığındaki kavminin Hz. Lût'un evini sararak ona gelen erkek misafirleri zorla ondan almak istemesi Lût kavminin insanlara cinsiyetsiz bir toplum dayatmasının tezahürüdür. Lût kavmi eşcinselliği bireysel olmaktan çıkartıp toplumun diğer üyelerine zorla dayatarak insanlara zulmetmiştir. Lût kavminin cinsiyetsiz toplum oluşturmak için insanlara yaptığı bu zulüm ise onların sağanak yağmur gibi ateş ve kükürt ile helak olmasına neden olmuştur. Tarihte Lût kavmi cinsiyeti altüst edip bunu toplumun diğer üyelerine dayattığı gibi bugün de transhümanistler ve LGBT hareketleri aynısını yaparak cinsiyetsizliği topluma dayatmaktadırlar. Cinsel özgürlüğü savunan LGBT grupları ve transhümanistler geleneksel toplumlarda kutsal görülen evlilik bağı, ebeveynlik gibi saygı gösterilmesi gereken bütün toplumsal normları yıkmak istemektedir.

İnsan-makine birleşimini yani tekilliği savunan transhümanistler transhümanist teknoloji sayesinde kadın ve erkek cinsiyetinin sınırlarının aşılmasıyla cinsiyetsiz bir toplumun oluşmasını sağlayacak gözükmektedir. Nitekim transhümanistler cinsiyetsizleştime hedefi nedeniyle nesli yok etme projesi olarak isimlendirilmiştir. Çünkü transhümanizm doğası gereği posthuman süreçte insan için bir cinsiyet belirlememiştir. Zihni ve bedeni iki ayrı olgu kabul eden transhümanizm bedenin cinsellik tercihini zihnin belirleyeceğini hatta cinsellik de dahil zihni bedenin dayattığı tüm sınırlamalardan kurtarmak gerektiğini savunmaktadır. Bu yönüyle transhümanistlerle transgender (LGBT) hareketler aynı minvalde hareket ederek bireyin cinsiyetinin Tanrının belirlediği cinsiyete göre değil bireyin kendi iradesine, kendi zihnine göre belirlemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Çünkü her iki hareket de zihin-beden ayrımını savunmakta, insan bedenini kusurlu görmekte ve zihnin arzusu doğrultusunda bedene müdahale etmenin gerekliliğini savunmaktadır. Transhümanistler "insan bedeni yarı pişmiş dayanaksız bir kaptır bundan kurtulmak gerekir" derken LGBT'liler "mevcut bedenlerinin yanlış cinsiyette olduğunu ve değişmesi gerektiğini" söylemektedir. Varmak istedikleri sonuçlar açısından transhümanistler ve LGBT'lilerin cinsiyetsiz toplum oluşturma yönündeki hedef birlikteliği

onların birbirlerini desteklemesi sağlamaktadır.

Sanayi devrimiyle birlikte toplumda kadın ve erkek rolleri bulanıklaşmış, 1990 sonrası postmodern dönemde ise üniseks kimlik alanın daha da genişlemesiyle bu bulanıklık iyice artmıştır. Toplumdaki kadın ve erkek rollerindeki bu aşırı dönüşüm özellikle 2000'ler sonrasında LGBT hareketlerinin daha da görünür olmasına yol açmıştır. 2000 sonrası LGBT hareketleri medya ve televizyonlar tarafından desteklenirken 2010 sonrasında BM gibi uluslararası kurumlarca kanunlarla da korunmaya başlanmıştır. BM'in eşcinselleri koruma altına almasının yanı sıra 2010 sonrası dönemde uluslararası medya, televizyonlar, sosyal medya, dijital teknoloji şirketleri tarafından diziler, filmler, reklamlar vasıtasıyla cinsiyet değiştirme olgusu normal gösterilmeye, özendirilmeye başlanmıştır. Bu duruma teknolojinin iyice ilerlemesi nedeniyle son yıllarda transhuman olma olgusunun normal olduğu propagandası da eklenmeye başlamıştır. Böylelikle transhümanizmin de görünür olmaya, popüler hale gelmeye başladığı son 20 yılda geleneksel toplumlara eşcinsellik olgusu dolaylı yoldan toplumsal bir norm olarak dayatılmaya başlanmıştır. Bunun bir sonucu olarak *Years and Years* dizisinde eşcinsel olma olgusu normal bir durum olarak gösterilmiştir. Bir diğer ifadeyle algı ile geleneksel toplumların olgusu değiştirilmeye, dönüştürülmeye başlamıştır. Bunun yanında muhtemelen toplumun aşina olmaması nedeniyle transhuman olma olgusuna hâlâ temkinli yaklaşılmaktadır. Aynı şekilde transhümanizmi destekleyen dijital teknoloji şirketlerinden biri olan Netflix'te yayınlanan dizilerde yayın politikası olarak cinsiyetsizlik normal bir durum olarak sunulmaktadır. Böylece Neflix topluma ve özellikle dijital medyayı daha fazla takip eden yeni nesle cinsiyetsizlik olgusunu toplumsal bir norm olarak dayatmaktadır. Yine transhümanizmi destekleyen Silikon vadisindeki dev teknoloji şirketlerinin LGBT bireyleri desteklemesi de transhümanizm-LGBT irtibatını ve onların cinsiyetsiz toplum oluşturma arzusunu göstermektedir. Bunun yanında özellikle moda ve müzik endüstrisi vasıtasıyla toplumun cinsiyetsizleştirilmesine çabalanmaktadır. Özellikle K-Pop ve BTS üyeleri üzerinden cinsiyetsizlik akımıyla yeni nesil özendirilmektedir. Çünkü bu grubun söylemleri, giyimleri, tarzları ile dış görünüşlerinden erkek mi kadın mı oldukları hususu özellikle belirsizleştirilmektedir. Cinsiyetsizliğin geleneksel toplumlara ne derece dayatıldığının en belirgin örneği ise -tarihte kilisenin eşcinselliğe bunca karşıtlığına rağmen son zamanlarda- Papa Francesco'nun eşcinsellere evlilik hakkının verilmesi yönündeki açıklamalarıdır.

Sonuç olarak geçmişte eşcinsel ilişkiyi savunan Lût kavmi ve bazı Mekke aristokratlarıyken bugün bu fiili yapan ve topluda yaymaya çalışanlar kendilerine Lût kavminin çocuklarıyız diyerek homoseksüelliği meşrulaştırmaya çalışan LGBT hareketleri ve onları destekleyen transhümanistlerdir. Cinsiyetsiz bir toplum oluşturmaya çalışan transhümanistler "posthuman gelecekte kadın veya erkek olmanın bir önemi olmayacak", LGBT'liler ise "kişi atanmış cinsiyetini değiştirmede özgürdür" diyerek eşcinselliğin meşruluğunu ve bunun heteroseksüel ilişkiden bir farkının olmadığını savunmaktadırlar. Lût kavmi cinsiyetsiz toplumu, homoseksüelliği topluma dayatırken bugünkü LGBT grupları doğrudan dayatamamaktadır. Bununla beraber özellikle transhümanizmi destekleyen dev teknoloji şirketlerinin, sahip oldukları sermaye ve gücü de LGBT hareketleri lehine kullanması reklam, film, müzik, moda yoluyla eşcinselliği topluma dayatma çabaları her geçen gün artmaktadır. Özetle belirtmek gerekirse cinsiyetsiz bir toplumu hedefleyen bu üç grubun ortak yönü insan fıtratına savaş açmak, mevcut insan doğasını kabullenmemek ve Tanrıyı yok saymaktır diyebiliriz. Bu yönüyle Kur'ân'da anlatılan Lût kıssasının verdiği mesaj nüzul dönemi itibariyle Mekke aristokratlarına iken bugün homoseksüelliği topluma dayatan transhümanistlere ve LGBT hareketlerine olduğunu söyleyebiliriz.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKÇA

American Psychological Association. "Are LGBT rights human rights? Recent developments at the United Nations (Auther: Juneau Gary and Neal S. Rubin)". Erişim 04 Aralık 2021. https://www.apa.org/international/pi/2012/06/un-matters

Atik, M. Kemal. "Kur'ân'da Lût Kavmi ve Düşündürdükleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (1988), 287-308.

BBC NEWS TÜRKÇE. "Eşcinsel evliliklerin tanınmasının 20. yılı: Hollanda LGBTİ+ hakları konusunda artık 'öncü ülke değil'". Erişim 01 Aralık 2021. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56614767

BBC NEWS TÜRKÇE. "Papa Francesco, eşcinsellere medeni birliktelik hakkı verilmesini savundu (Yazar: Övgü Pınar)". Erişim 05 Aralık 2021. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54636807

Crisis Magazine, Crisis Magazine A Voice for the Faithful Catholic Laity. "Sexual Liberation and the Emergence of Transhumanism (Auther: Sean Haylock)". Erişim 03 Aralık 2021. https://www.crisismagazine.com/2017/sexual-liberation-emergence-transhumanism

Dağ, Ahmet. İnsansız Dünya Transhümanizm. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.

Ercan, Said. *Dijitalizm*. İstanbul: Motto, 5. Basım, 2020.

Euro News. "İstanbul Sözleşmesi'ni imzalayan ve onaylayan ülkeler hangileri?". Erişim 04 Aralık 2021. https://tr.euronews.com/2021/03/20/istanbul-sozlesmesi-ni-imzalayan-ve-onaylayan-ulkeler-hangileri

GÜNDEM DW. "Almanya'daki her 14 nikahtan biri eşcinsel çiftler arasında". Erişim 01 Aralık 2021.https://www.dw.com/tr/almanyadaki-her-14-nikahtan-biri-e%C5%9Fcinsel-%C3%A7iftler-aras%C4%B1nda/a-50084880

GZT. "Popüler kültürde cinsiyetsizlik "akımı" (Yazar: Beyza Karakaya)". Erişim 04 Aralık 2021. https://www.gzt.com/nihayet/populer-kulturde-cinsiyetsizlik-akimi-3547152

Haleem, Muhammad Abdel — Badawi, Elsaid M. *Arabic-English Dictionary of Quranic Usage*. Leiden-Boston: Brill Yayınları, 2008.

Human Wright Watch. "Global Trends in LGBT Rights During the Covid-19 Pandemic (Writer: Graeme Reid)". Erişim 11 Aralık 2021. https://www.hrw.org/news/2021/02/24/global-trends-lgbt-rights-during-covid-19-pandemic#

Istvan, Zoltan. "The Future of the LGBT Movement May Involve Transhumanism". *https://churchandstate.org.uk/2018/02/the-future-of-the-lgbt-movement-may-involve-transhumanism/ Church and State* (2015), (Erişim 10 Ekim 2021).

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Suudi Arabistan: Dâr-u Tayyibe, 1420/1999.

Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-. *Mesâlibü'l-Arab*. thk. Necâh et-Tâî. Beyrut: Dâru'l-Hüda, 1998.

Köse, Üzeyir. "Eşcinsellik ve İslâm Ceza Hukukundaki Durumu". *Akademik Sosyal*

Araştırmalar Dergisi 52 (2017), 383-404.

Kurt, İsmail. "Kur'ân Perspektifinden Bir Transhümanizm Eleştirisi". *Din ve Transhümanizm*. ed. Talip Demir. 55-118. Ankara: Eskiyeni, 2021a.

Kurt, İsmail. *Kur'ân'da Cihad Tematik ve Semantik Bir İnceleme*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2021b.

Kurt, İsmail. *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmiu li'ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berduni-İbrahim Etfiyyiş. 20 Cilt. Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısrî, 1384/1964.

Lacivert Dergi. "Sena Subaşı: Cinsiyetsizlik modası". Erişim 12 Aralık 2021. https://www.lacivertdergi.com/dosya/2020/06/17/cinsiyetsizlik-modasi

Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid İbn Abdülmaksûd b. Abdurrahim. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Mukâtil, b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehhate. 5 Cilt. Beyrut: Dar-u İhyâi't-Türas, 1423/2002.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risele, 2001.

Quillette. "The Transhumanism Revolution: Oppression Disguised as Liberation (Writer: Libby Emmons)". Erişim 10 Aralık 2021. https://quillette.com/2018/07/11/the-transhumanism-revolution-oppression-disguised-as-liberation/

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-. *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebî Muhammed b. Aşur. 10 Cilt. Beyrut: Dar-u İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002.

Siyasetcafe. "LGBT olaylarıyla sık sık gündeme gelen Lut kavmi nedir, nasıl helak olmuştur?". Erişim 08 Aralık 2021. https://www.siyasetcafe.com/lgbt-olaylariyla-sik-sik-gundeme-gelen-lut-kavmi-nedir-nasil-helak-olmustur-68027h.htm

Şahin, Nurten Zeliha. «İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu «. *Ekev Akademi Dergisi* 62 (2015), 507-530.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.

Tan, Zeki. "Kur'ân'ı Anlamada Cahiliyenin Kitap İnancını Bilmenin Önemi". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (2018), 113-136.

Tevrat. 26 Kasım 2021. https://www.kutsalkitap.org/

The American Conservative. "Transgenderism As Transhumanism (Auther: Rod Dreher)". Erişim 03 Aralık 2021 https://www.theamericanconservative.com/dreher/transgenderism-as-transhumanism/

The Conversation, Theconversation: Academic rigour, journalistic flair. "Transgender, transhuman: technological advances offer increased choices but also create new prejudices (Auther: Shareena Z Hamzah-Osbourne)". Erişim 03 Aralık 2021. https://theconversation.com/

transgender-transhuman-technological-advances-offer-increased-choices-but-also-create-new-prejudices-121378

ThinkH+. "What's in a Label? Transhumanism and the "LGBT+" Acronym (Auther: Matteo Winkler)". Erişim 03 Aralık 2021. http://thplus.org/whats-in-a-label-transhumanism-and-the-lgbt-acronym/

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-. *el-Câmiʿu's-sahîh*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1998.

VOGUE. "Hissettiğin Gibi Görün (Yazar: Zeynep Yapar)". Erişim 12 Aralık 2021. https://vogue.com.tr/metropol/hissettigin-gibi-gorun

Yazar, Rumeysa. "Kurân'da Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Eşcinselliğe Bakış". *Sosyolojik Kur'an Okumaları II*. ed. Özcan Güngör. 201-224. İstanbul: Kitaparası, 2020.

Yeni Şafak. "İstanbul Sözleşmesi'ndeki LGBT kodları nelerdi? (Yazar: Ersin Çelik)". Erişim 04 Aralık 2021. https://www.yenisafak.com/yazarlar/ersin-celik/istanbul-sozlesmesindeki-lgbt-kodlari-nelerdi-2057995

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-. *el-Keşşâf an hakâikı gavâmizi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987.

Zizek, Slavoj. "The Sexual is Political". *http://thephilosophicalsalon.com/the-sexual-is-political/ The Philosophical Salon* (2016), (Erişim 10 Ekim 2021).

TRANSHÜMANİZM BAĞLAMINDA SİBORGİST İNSAN TASAVVURU VE DİN

Muhammed YAMAÇ
Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İslami ilimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
yamacmuhammed@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-2215-4492.

Özet

1900'lü yıllar genel olarak toplumların gündelik hayatının değişiminde önemli bir aşamadır. Bu dönemde toplumsal alanların neredeyse her yerinde iş, hareket ve işlemlerde yaşantının önemli bir parçası olarak vücut bulan makine ve teknolojik yenilikler/gelişmeler baş göstermiştir. Buna ek olarak 2000'li yıllarda genetik, nörobilim, yapay zekâ, moleküler biyoloji, nano-teknoloji, robotik-teknoloji, siber (sanal) teknoloji vb. birçok alanla ilişkili olarak ortaya çıkan gelişmeler/ilerlemeler, mükemmellik algısının değişiminde etkili olarak transhümanizm, posthümanizm, siborgizm vb. yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yaklaşımlar çerçevesinde ortaya atılan görüşler, savlar ve tartışmalarda dinin (İslâm) konumu oldukça önem taşımaktadır. Bu bağlamda transthümanist yaklaşım içerisinde siborgist insan (transhuman) yapılanmasında veya üstinsan figüründe resmedilen "mükemmel insan" (yarı-Tanrı ve sınırsız insan tasavvuru), ebedi (ölümsüz) insan, ölüme meydan okuyan insan vb. tiplemelere karşı dinin tasavvuru ve konumu önemli bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim söz konusu yaklaşımda tasvir edilen/resmedilen "siborgist insan" figürü olağanüstü davranışlar veya tutumlar sergilemeye aday insan-üstü bir işlevle donatılmış gözükmektedir. Öyle ki insanın kendini aşma öngörüsü kapsamında zihinsel/bilişsel ve fiziksel açıdan daha üstün/güçlü bir insan prototipinin varoluşunun çabası hâkimdir. Bu anlamda robotik, yapay zekalı yarı-dijital/mekanik/biyolojik siborgist yapıda insanın yaratılışa ve tabiata meydan okuyacak ve çevresindeki birçok şeyi kontrol edecek tarzda doğaüstü ve insan-üstü konumu ve tanrısal özelliklere bürünme düşüncesi, din başta olmak üzere farklı boyutlarda tartışılması ve anlamlandırılması gerekmektedir.

Transhümanizm bağlamında siborgist insan tasavvuru ve din ilişkisi ve etkileşimi nasıl değerlendirilebilir? İnsanlığın geleceğini büyük ölçüde etkileyeceği ve şekillendireceği öngörülen siborgist dünya inşasında ve hayat felsefesinde öne çıkan insan fıtratının bozulması anlayışında ve insan öznesi üzerinden geliştirilen bu yaklaşımda dinin yeri, konumu ve anlayışı ne olacaktır? Fıtri ve beşerî vasfından çıkartılarak doğa-üstü güçlü bir varlık olarak tanrılaştırılmak istenen siborgist yaklaşımda insanın dine ve kutsala bakışı etkilenmekte midir? vb. sorular konunun problematiğini göstermektedir. Çalışma, metin taramasına dayanan dokümantasyon yöntemiyle bu problematiği analiz etmeye, tartışmaya, anlamaya ve anlamlandırmaya girişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Transhümanizm, Siborgist İnsan, Din.

Abstract

The 1900s was an important stage in the change of the daily life of societies in general. In this period, machinery and technological innovations/developments emerged as an important part of life in work, movement and transactions in almost every part of social sphere. In addition, in the 2000s, genetics, neuroscience, artificial intelligence, molecular biology, nano-technology, robotics-technology, cyber (virtual) technology etc. developments/progress in many fields, such

as transhumanism, posthumanism, cyborgism etc. has led to the emergence of new approaches. The position of religion (Islam) is very important in the views, arguments and debates put forward within the framework of these approaches. In this context, the conception and position of religion against the "perfect human" (demi-god and unlimited human imagination), eternal (immortal) human, death-defying/defiant human and similar typologies depicted in the cyborgist human (transhuman) structuring or superhuman figüre within the transhumanist approach is an important study appears as a field. As a matter of fact, the "cyborgist human" figure depicted/pictured in the said approach seems to be equipped with a superhuman function, which is a candidate to exhibit extraordinary behaviors or attitudes. So much so that within the scope of man's self-transcendence prediction, the effort of the existence of a superior/stronger human prototype in terms of mental/cognitive and physical dominance. In this sense, the supernatural and superhuman position of human beings in a robotic, artificial intelligence semi-digital/mechanical/biological cyborgist structure that will challenge creation and natüre and control many things around them, and the idea of taking on divine features should be discussed and interpreted in different dimensions, especially religion.

How can the relationship and interaction between cyborgist human vision and religion be evaluated in the context of transhumanism? What will be the place, position and understanding of religion in this approach developed over the human subject and the understanding of the deterioration of human nature, which is prominent in the cyborgist world-building and life philosophy, which predicts that it will greatly affect and shape the future of humanity? In the cyborgist approach, which is intended to be deified as a supernaturally powerful being by removing its natural and human qualities, is the human's view of religion and the sacred affected? etc. the questions show the problematic of the subject. The study attempts to analyze, discuss, understand and make sense of this problematic with the documentation method based on text scanning.

Keywords: Sociology of Religion, Transhumanism, Cyborg Human, Religion.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca insanın kendi kapasitesi çerçevesinde kendi türü, hayvan ve tabiat karşısında olası üstün imkân ve yeterliklerinin arayışı hep olagelmiştir. Bu kapsamda insan gerek kendi fiziksel, zihinsel ve ruhsal yapısının sınırları ve olası her türlü imkânını veya kendi türüne benzer/benzemez bir varlık suretiyle resmettiği/oluşturduğu zihni ve hayali tasavvurlarını veya niteliklerini aşma çabası içerisinde olmuştur. Musevilerin kil veya topraktan inşa ettikleri genellikle insan şeklinde ruhsuz bir varlık olan golem kahramanları Orta Çağ insanının buna yönelik bir arayışını göstermektedir. 17. yüzyılda Prag Musevilerinin anti-semitiklere karşı adaleti sağlamak amacıyla doğaüstü "Prag Golemi" inancına sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca golemlerin bazı dönemlerde insan dışı olağanüstü bir varlık olarak tasavvur edilmiştir. Bu çerçevede golemlerin; ağaç, toprak, ateş, kaya, demir veya kan gibi farklı yapılarda büyülerle verilen emirleri gerçekleştiren bir varlık olarak resmedildiği/canlandırıldığı bilinmektedir. Bu görünümdeki golemlere, genellikle, fantastik kitap, bilgisayar oyunu, tiyatro ve sinema gibi rol içeren türlerde karşılaşılabilmektedir. Golem örneğinde olduğu gibi siborg[307] insan "üstinsan" veya "sınırlarını aşan/sınırsız varlık" tiplemelerine Roma ve Antik Yunan mitolojilerinde sıklıkla rastlanabilmektedir. Roma mitolojisinde öpücükle canlanan kadın heykeller ve Antik Yunan mitolojisinde resmedilen "yarı-Tanrı" tiplemeler/figürler bunun en kadim ve ilk tipik örneklerinden biridir.[308]

İnsanlık tarihi aynı zamanda toplumların bir gelişim/seyir tarihidir. Klasik dönemden modern ve postmodern döneme doğru sıralandığında toplumların; avcı-toplayıcı (toplum 1.0), tarım (toplum 2.0), sanayi (toplum 3.0), bilgi (toplum 4.0) ve teknoloji/dijital (toplum 5.0) şeklinde çeşitli gelişim süreçleri geçirdikleri görülmektedir. Klasik dönemden günümüze kadar gerek insanlığın gerekse de toplumların gelişiminde izlenen tüm bu çabalar/uğraşlar/yapılanmalar aynı zamanda insanlığın veya toplumların tarihi, sosyolojik, felsefi (düşünsel), mistik, gnostik ve dini gelişim temelleridir. Modern dönemde transhümanizm bağlamında ortaya çıkan siborgist insan tasavvuru veya motifi, söz konusu bu temeller üzerinde şekillenerek günümüz modern bilim ve teknolojilerini kullanan bir yaklaşım olarak öne çıktığı görülmektedir.

Siborgist insan tasavvurunun bu çerçeve içerisinde duruma/konjonktüre göre değişebilen çok/üst sürümlü/vasıflı tekno-biyolojik siborgist "üstinsanı" dinî ve fıtrî temelden bağımsız bir şekilde aşkın insan tasavvurunun ötesine taşımayı hedeflediği ve önerdiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda gelecekte insanın olası olarak aşkın bir varlık boyutunun bir üst sürümüne geçerek "yarı-Tanrı" şeklinde bir siborg varlık tiplemesiyle vücut bulacağı öngörülmektedir. Bu öngörüde siborgist insan (transhuman); hafıza arttırıcı ilaçları, geç yaşlandırıcı terapileri, genetik mühendisliği, psiko-farmakolojiyi, sinirsel arayüzleri (insan ile makine arasında geçiş ve iletişim kurduran yapıları), biyoniği, nano-teknolojiyi, moleküler biyolojiyi, biyo-teknolojiyi, nöro-biyolojiyi, yapay zekâyı (artificial intelligence), yapay organı, ara yüz teknolojileri, gelişmiş robot ve makineleri, gelişmiş klonlama teknolojilerini, gelişmiş bilgi yönetim ve yazılım araçlarını

307 Siborg (İngilizce: Cyborg = "cybernetic organism"), biyolojik ve yapay (örneğin elektronik, mekanik veya robot) kısımları olan varlıklara verilen isimdir. Sibernetik organizma teriminin kısaltılmasıdır. Siborglar literatürdeki yaygın kullanımda teknolojik olarak geliştirilmiş insanlar olarak tasvir edilir. "Siborg insan" tabiri ise, bilim ve teknolojinin karışımı bir varlığı ifade etmektedir (Vivian Carol Sobchack, *Screening Space: The American Science Fiction Film* (New Brunswick: Rutgers University Press, 1997).

308 Ahmet Dağ, "Sinema ve Romanda Transhümanizm: "Blade Runner" Filmi ve "Neuromancer" Roman Örneği", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* /11 (Nisan 2018), 90.

vb. tekniklerin işlevsel kılınmasıyla geliştirilen bir varlık türünü resmetmektedir.[309] Olası insan tipolojisinin geleceğine dönük bu öngörüde entelektüel, psikolojik ve fiziksel açıdan daha geniş kapasiteli bir varlık olarak vücut bulacağı tasavvur edilen siborgist üstinsan, birtakım olağanüstü (tanrısal) özellikler edinerek artık kendini değiştirip dönüştürebilen, programlayabilen, potansiyel olarak ölümsüz (veya ölüme meydan okuyabilen) ve sınırı olmayan olan bir "mükemmel" insan türüne dönüşeceği ifade edilmektedir.[310] Bu siborg varlığın ölümsüzlük, yarı-tanrıcılık, sınırsızlık ve mükemmellik gibi meydan okumalarında dininin (İslâm) konumu nedir? Siborg yaklaşım zorunlu olarak dinî olan insanın dinî inanışını ve ahlâkî tutum ve davranışını nasıl anlamlandırmaktadır veya bu yönde bir tutumu bulunmakta mıdır? Tanrı/yaratıcı-insan ilişkisi ve boyutu çerçevesinde siborgizmin ve transhümanizmin yaklaşımı nasıl anlaşılabilir? Bu ve benzeri sorular çerçevesinde anlayıcı yöntemle konunun tartışılarak ortaya koyulması, anlamlandırılması ve anlaşılması oldukça önem arz etmektedir.

İslâm dünyasında ve özellikle Türkiye'de akademik literatürde siborgizm veya siborgist insan tasavvuru yeterince yer almadığı (ya önemsiz görüldüğü ya da pek ilgi çekmediği için) ya da pek tartışıl(a)madığı ve ihmal edildiği görülmektedir. Bu noktada günümüzde transhümanist hedef ve önermeler bağlamında tartışılması gereken konulardan biri olarak siborgist üstinsana karşı dinin (İslâm'ın) yaklaşımı veya bakış açısını değerlendirmek oldukça önem taşımaktadır. Nitekim bu ve benzeri yeni tekno-biyolojik insan/varlık tasavvuruna karşı dinin konumu son derece önemlidir. Ayrıca günümüz post-truth dönemin ortaya çıkardığı toplumsal, ahlâkî, kültürel, sosyal, teknolojik, siber/sanal krizleri içerisinde debelenen Müslümanın yeni gelişen anlayış veya tutumlara karşı ne tavır takınması gerektiği de bir o kadar hayatidir. Kaçınılmaz olarak dinî bir yapısı olan insanın veya dini önceleyen toplumların siborgist yapılanmada bu yapısını koruyup koruyamayacağı veya nasıl şekillendireceği tartışılması gereken önemli bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu yönüyle siborgist insan tasavvuru ve din bağlamında ele aldığımız bu çalışma, transhümanizm çerçevesinde bir sosyo-dinî analize/değerlendirmeye dayanmaktadır. Çalışmada, konu çerçevesi içerisine giren kaynak metinlerin dolaylı gözlem yoluyla dokümantasyon yöntemi çerçevesinde taranarak elde edilen verilerin/bulguların anlaşılması ve anlamlandırılması üzerine odaklanılmaktadır.

1. Transhümanizm, Siborgizm ve Boyutları

Literadürde transhümanizme dair birçok tanımın yapıldığı görülmektedir. Siborg kavramı ise, genel anlamda, transhümanist arka plan ve perspektifle açıklanmaya çalışılmıştır. Transhümanizm, teknolojiyi insanlığın kurtarıcısı olarak sunan ütopik vizyon yapısı nedeniyle bir "teknoloji dini" olarak tanımlanmaktadır.[311] Başka bir tanımlamada transhümanizm, insanın fiziksel ve psikolojik doğasını mükemmelleştirmeyi amaçlayan ve nihayetinde insan ile makineyi birleştirerek ölümsüzlüğü elde etmeyi amaçlayan yeni bir sözde-bilimsel hareket[312] olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle transhümanizm, insan potansiyelini artırmak ve nihayetinde

309 Dağ, "Sinema ve Romanda Transhümanizm", 90.

310 Hava Tirosh Samuelson – Kenneth L. Mossman, "New Perspectives on Transhumanism", *Building Better Humans? Refocusing the Dabate on Transhumanism,* ed. Hava Tirosh Samuelson – Kenneth L. Mossman (Frankfurt: Peter Lang, 2005), 31-32.

311 Andrew Pilsch, *Transhumanism: Evolutionary Futurism and the Human Technologies of Utopia* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2017), 1-24.

312 David Livingstone, *Transhumanism: The History of a Dangerous Idea* (S.I.: Sabilillah Publications, 2015), 5.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

ölümsüzlüğü elde etmek amacıyla modern bilimin tüm ilerlemelerini kullanma arayışıdır. Transhümanizm, bazen de yönlendirilmiş evrim olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre transhümanizm; bilgisayar sisteminin ara yüzleri, genetik gelişmeler, diğer ortaya çıkan teknolojilerin yanı sıra hafıza güçlendirici ilaçlar gibi insan kapasitesini ve davranışını derinden etkileyen biyo-mühendislik protezleri, insan türünün hızlandırılmış bir evrimini yönetme kapasitesini önermektedir.[313] Raulerson'a göre transhümanizm, işlevsel bir akıl ile insanın fiziksel, zihinsel ve psikolojik kabiliyetini/kapasitesini/potansiyelini arttırmak suretiyle ve yaşlanmayı engelleyen/yok eden teknolojiyi fonksiyonelleştirerek insanın imkânını/durumunu genişleten/geliştiren entelektüel ve kültürel bir harekettir.[314]

"Transhuman" kavramı ise ilk olarak İtalyan şair ve siyasetçi Dante Alighieri'nin (1265-1321) en bilinen eserlerinden biri olan ve cehenneme, ârafa ve cennete yapılan bir geziyi anlatan *İlahi Komedya* adlı eserinde insan bedeninin ölümsüzleştirilmesini ifade etmede kullanılmıştır.[315] Bu tanımlamada görüldüğü gibi "transhuman" kavramsallaştırması, "siborg" kavramının çağrıştırdığı anlam alanına/çerçevesine benzer veya eş değer bir motifle kullanılmaktadır. Bu yönüyle genel anlamda siborg kavramı, transhümanizmle ilişkili olarak ortaya çıkan bir metafordur. Siborg kavramı ilk olarak 1960'larda Manfred Clynes ve Nathan Kline tarafından uzay programları çerçevesinde astronotların teknolojik araçlarla desteklenmesi/güçlendirilmesi önerileri üzerine kullanılmıştır.[316] 20. ve 21. yüzyıllarda bu kavram, daha çok transhümanizm yaklaşımı bağlamında insana alternatif olarak tekno-biyolojik bir varlık iddiası taşımaktadır. Söz konusu tekno-biyolojik varlık ise makine, yapay zekâ/organ vb. araçlarla daha güçlü ve işlevsel bir yapıda "yarı-Tanrı" imajını oluşturabilecek vasıflarla donatılarak dönüştürülmesi düşüncesine dayanmaktadır. Nitekim Amerikalı akademisyen Donna J. Harway'ın *Simians, Cyborgs, and Women: The Revolution of Nature* adlı eserinde ele aldığı "siborg manifesto"[317] anlatısı, Batı ikircikliğine meydan okuyan, feminist yaklaşıma ivme kazandıran ve Batı epistemolojisini temel alan ontolojiyi baltalayan/sarsan/altını oyan bir figür/imaj veya efsane olarak insandan siborga dönüşümün önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bunun gibi birçok anlatıda veya tasvirde orta atılan teknolojik varlık/nesil/birey tipi fiziksel olarak tekno-makine olmakla birlikte mental anlamda insansı özelliklere matuf bir yapıya sahiptir.[318] Bu nitelikleriyle dikkat çeken siborg varlık, gelecekte insanlığa karşı potansiyel olarak son derece donanımlı ve güçlü bir alternatif kurtuluş figürü olarak resmedilmektedir. Gelecekte ise bu varlığın bedeni değiştirilebilir bir donanım (hardware), zihni ise herhangi bir makineye indirilip yüklenebilen bir yazılım (software) olarak işlevselleştirilmesi düşünülmekte ve böylece indirgemeci bir perspektifle ileriki zamanlarda tasarlanabilecek bir varlık olarak insanın bedensiz şekilde yapay bir dünyada varlığını

313 Andrew (Sandy) Askland, "The Misnomer of Transhumanism as Directed Evolution", *International Journal of Emerging Technologies and Society* 9/1 (January 2011), 72.

314 Joshua Thomas Raulerson, *Singularities: Technoculture, Transhumanism and Science Fiction in the 21st Century* (Lowa: The University of Lowa, Graduate College, PH.D. Thesis, 2010), 42-49.

315 Gökhal Topal – Ömer Alanka, "Dijital Bilinç ve Etik Arayüzünde Transhümanizma: Altered Carbon Örneği", *TRTaKaDeMi* 6/12 (Mayıs 2021), 330.

316 İsmail Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 33.

317 "Siborg manifesto" için bz. Donna J. Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The Revolution of Nature* (New York: Routledge, 1991), 149-181.

318 Cenk Tan, "Dehümanizasyonun Gölgesinde, Korporatizmin Hizmetinde Bir Posthümanizm Vizyonu: Robocop", *Kültür Araştırmaları Dergisi* /9 (Haziran 2021), 200.

devam ettirebileceği öngörülmektedir.[319] Bu yönüyle siborgist insan tasavvuru veya siborgizm yaklaşımı transhümanizmde olduğu gibi evrim teorisiyle ilişkili olarak ön plana çıkmaktadır.

Transhümanistlerin birçoğu evrim teorisi ve metaforlarıyla iç içe bir görünüm taşımaktadır. Transhümanist sofistike düşünürlerin birçoğu transhümanizmin insan gelişiminin evrimci hesaplarla radikal bir kırılmaya işaret ettiğini gösterir. Onlar transhümanizmi insan gelişiminin doğal işlevlerinden ziyade artık değişen insan türü becerilerine ve isteklerine bağlı dönüştürücü bir süreç olarak tanımlamaktadır.[320] Transhümanistler mühendislik noktasındaki değişimlerin birikimiyle insan türünü dönüştürecek niteliksel değişimlerin üretileceğini beklemektedir. Bu niteliksel değişimlerin ayrıntıları belirsiz olsa da proje, yakın veya muhtemel belirli müdahaleleri bir şekilde evrimle karşılaştırılabilir bir güce dönüştürmeyi varsaymaktadır. Örneğin genetik terapiler ve tıbbi tedaviler tamamen yeni bir evrimsel momentum (devinirlik) gizemli tavrı içinde ortaya çıkacaktır. Transhümanist perspektif, belirli ve arzu edilen özelliklere sahip bir varlık türü yaratmak amacıyla embriyo ve DNA'lar ile yeniden biçimlendirilen insana radikal bir müdahaleyi (öjeniyi) öngörmektedir.[321] Bu çerçevede transhümanist düşünce, hayatta kalmanın nasıl sağlanabileceğine dair bir bakışı esas alan bir noktaya odaklanmaktadır. Bu perspektif ise, transhümanizmin ve siborgist tasavvurun teolojik boyutunu ortaya koymaktadır. Siborg yapılanma/inşa çerçevesinde insanın hayatta kalma süresi (yaşam), insan bedenine radikal müdahaleler ve insanı mükemmelleştirme arzusu açıklanması/anlamlandırılması gereken önemli teolojik boyutlardır.

Transhümanizm her ne kadar yeni bir yaklaşım olarak görünse de aslında entelektüel/düşünsel tarihi temelleri pek yeni sayılmaz. Nitekim insanı "geliştirilme veya iyileştirme" düşüncesi, (tasarımcı bebek hareketi gibi) muhtemelen insan toplumunun ilk zamanlarına kadar uzanır ve tarih boyunca da hep yaygındır.[322] Örneğin antik tarihçiler, eski Spartalıların her doğan bebeği muayene ettiklerini; hasta veya engelli doğan bebekleri Tygetus dağının eteğindeki bir uçuruma attıklarını, gelecekte askerlik görevine uygun olmadığına karar verilen bebeği bir dağ yamacında terk ettiklerini ifade etmektedir.[323] Naziler, arzu edilen fiziksel özelliklere sahip oldukları sürece bekar ve hamile kadınlara bakabilecekleri "lebensborn" olarak bilinen devlet onaylı klinikler işletmişlerdir.[324] Yunan mitolojisinin öykülerinde (Pygmalion ve Galatea) rastlanan "canlanan heykeller", Yahudi mistisizminde büyü ile hayat bulan golem, Aydınlanma materyalizminin ortaya çıkardığı mekanik bebekler vb. tiplemeler veya otomatlar, posthümanist dönemin söylemini önceler niteliktedir.[325] Görüldüğü gibi tarihi geçmişi oldukça eskilere dayanan insana dair "mükemmellik" saplantısı doğal olarak çocukları etkilemiş, bunun entelektüel/düşünsel kökleri daha geniş ve genel olarak toplumu etkileyen belirli değerlere sahip karmaşık

---

319 Yasin Yeşilyurt, *Posthümanizm ve Bilimkurgu Sineması* (İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 35.

320 Askland, "The Misnomer of Transhumanism as Directed Evolution", 72.

321 Askland, "The Misnomer of Transhumanism as Directed Evolution", 75.

322 Alexandra M. Franco, "Symposium Article: Transhuman Babies and Human Pariahs: Genetic Engineering, Transhumanism, Society and the Law", *Children's Legal Rights Journal* 37/2 (2017), 191.

323 Evan Andrews, "8 Reasons It Wasn't Easy Being Spartan", History (5 Ağustos 2021).

324 Mark Landler, "Results of Secret Nazi Breeding Program: Ordinary Folks", Nytimes (5 Ağustos 2021).

325 Şebnem Sunar, "Olimpia, Frankenstein'ın Yaratığı ve Diğerleri: Posthümanizmin Yazınsal Kaynakları", *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi* /44 (Aralık 2020), 26.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

ideolojik hareketlere dönüşmüş görünmektedir.[326] İşte transhümanizm bu ideolojik hareketi tanımlamaktadır. Bu anlamda transhümanizm, insan gelişimini aktif bir şekilde teşvik eden ideolojik, felsefi ve düşünsel bir harekettir.

Transhümanizmin savunucusu İsveçli felsefeci Nick Bostrom'a göre, insanlığın ölümsüzlük amacı ve daha uzun ve iyi bir yaşam arayışı, en eski mitlerde bile görülebileceği gibi insanlık tarihi kadar eskidir ve insanın yeteneklerinin uç noktalarına ulaşmayı teşvik eder.[327] Bu yaklaşıma göre transhümanizmin köklerinin izleri, eski Sümerlere, Taoizme, Simyacılara ve yaşam iksirini ve gençlik çeşmesini bulmak isteyen ilk maceracılara kadar uzanır.[328] Sümerlerde Gılgamış Destanında (yaklaşık M.Ö. 1700) bir kralın ölümsüzlük arayışına girdiğine dair bir kıssa/hikâye anlatılır. Bunun gibi dönemin kaşiflerinin gençlik çeşmesini aradıkları, simyagerlerin ölümsüzlük iksirini hazırlamak için çalıştıkları, Çin'deki yaşam ve çeşitli ezoterik Taoizm okullarının fiziksel ölümsüzlük için doğanın güçleri üzerinde kontrol ve uyum sağlamak amacıyla çaba sarfettikleri bilinmektedir.[329] Özetle insanlık tarihiyle eş değer olarak kabul edilen transhümanist hareket, kadim bir geçmişten bugüne kadar çeşitli mitolojileri, inançları, büyüleri ve teknolojileri işlevsel kılabilecek araçları kullanma girişiminde bulunmuştur. Ancak bugüne kadar insan yaşamı, insanın doğal sınırlarını aşması ve ölümsüzlük üzerine gerçekleştirilen tüm çabalar, insan ömrünü uzatma düşüncesinin anlaşılmasının son derece zor olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bütün bu anlatılar, transhümanizm ve siborgizmin teolojik, ideolojik, felsefi ve tarihi boyutlarının temel içerik göstergeleridir.

1960'larda özellikle Batı Avrupa ve Amerika'da kendisini transhümanist olarak adlandıran filozoflar, teknologlar ve bilim adamlarından oluşan örgütlü bir hareket ortaya çıkmaya başlamıştır.[330] Modern transhümanist hareket ise, 1990'larda ortaya çıkmıştır.[331] Bu tarihten itibaren dünya genelinde transhümanizm/siborgizm hareketini benimseyen ve teşvik eden birçok kuruluş ortaya çıkmıştır. Merkez ofisi ABD'nin Kaliforniya eyaleti Los Angeles şehrinde bulunan Dünya Transhümanist Derneği (Humanity+ Board) adındaki kuruluş, bu noktada oldukça dikkat çekmektedir. Bu hareket, 1998 yılında Nick Bostrom, David Pearce, Max More, Natasha Vita-More ve James Hughes gibi uluslararası bir yazar/entelektüel grubu tarafından kurularak "Transhümanist Deklarasyon" adıyla bir bildiri yayımlamıştır. Yıllar içinde çeşitli yazar ve kuruluşlar tarafından değiştirilen bu bildiri, "Humanity+ Board" kuruluşu tarafından Mart 2009'da kabul edilmiştir. Bu kurulun kabul ettiği transhümanizm (bir anlamda siborgizm) deklarasyonuna göre; insanlık gelecekte bilim ve teknolojiden derinden etkilenecek ve yaşlanmanın, bilişsel eksikliklerin, istemsiz acı çekmelerin ve dünya gezegenine hapsolmanın üstesinden gelecek insan potansiyelini geliştirme olasılığı öngörülmektedir.[332] Nitekim insanlığın mevcut potansiyelinin hala büyük oranda ortaya çıkartılamadığına, geliştirilmiş mükemmel ve olduğundan daha fazla değerli insanı ortaya çıkartan olası senaryolar bulunduğuna, bu anlamda insanın gelişimine dair ne

326 Franco, "Transhuman Babies and Human Pariahs: Genetic Engineering, Transhumanism, Society and the Law", 191.

327 Nick Bostrom, *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 1.

328 Nick Bostrom, "A History of Transhumanist Thought", (Erişim 6 Ağustos 2021).

329 Nick Bostrom, "A History of Transhumanist Thought".

330 Pilsch, Transhumanism: Evolutionary Futurism and the Human Technologies of Utopia, 1-24.

331 Bouzenita, "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism", 203.

332 HUMANITY+, "Transhumanist Declaration", (Erişim 6 Ağustos 2021).

yapılması gerektiğini yapıcı bir şekilde tartışabilecekleri ortamlara ve kararların uygulanabileceği sorumlu bir sosyal düzene ihtiyaç bulunduğuna, bireylerin hayatlarını nasıl mümkün kılacakları konusunda geniş bir kişisel tercihe izin verilmesine, insanın hafızasına, konsantrasyonuna ve zihinsel enerjisine yardımcı olmak adına geliştirilebilecek tekniklerin kullanımını içeren, daha açık bir ifadeyle yaşamı uzatma terapilerini, üreme seçim teknolojilerini, kriyojenik (dondurma) süreçlerini ve diğer birçok olası insan modifikasyonu ve geliştirme teknolojisini içeren bir rehbere ihtiyaç bulunduğuna, insanın gelişimini araştırma çabasına yatırım yapılması (fon kurulması) gerektiğine inanılmaktadır.[333]

Transhümanizm hareketi felsefi açıdan önemli etkiler veya izler taşımaktadır. Transhümanist düşünce üzerinde en etkili filozoflarından biri olan Alman Friedrich Nietzsche (1844-1900)'nin *"Thus Spake Zarathustra" (Böyle Buyurdu Zerdüşt)*[334] adlı eserinde geçici bir durum olarak ortaya koyduğu insanlık üyeleri için olması gerekeni aşmak ve üstün bir şeye dönüşmek için çaba göstermeyi vurgulayan "üstinsan" kavramına dair şu tasviri transhümanizme dair düşünsel ideali güçlendirmektedir:[335] "(…) Zerdüşt halka şöyle seslendi: Ben size üstinsanı öğretiyorum. İnsan, aşılması gereken bir şeydir. Onu yenmek için ne yaptınız? Şimdiye kadar bütün varlıklar kendilerinden üstün bir varlık yarattılar. Siz bu büyük yaratılışın gerisinde mi kalacaksınız? İnsanı aşacağınız yerde hayvana (maymuna) dönmeyi mi tercih edeceksiniz? İnsana göre maymun nedir? Gülünecek veya acı bir utanç verecek bir şey (…) Üstinsan dünyanın, yaşamın amacıdır. İradeniz demeli ki: üstinsan dünyanın, yaşamanın amacı olmalıdır (…)"[336] Esasen Nietzsche'nin "üstinsan" kavramında betimlenen insan motifinde sosyal darwinizm[337] ve öjenik[338] yaklaşımların büyük etkisi bulunmaktadır.

Grek mitolojisinde ve Tevrat'taki Tanrı-insan zıtlığının Hıristiyanlıktaki İsa-Mesih uyumlaştırmasıyla aşılmaya çalışılması; bu nokta İsa-Mesih motifi/tiplemesiyle Tanrılaştırılmak veya mükemmel kılınmak istenen (kusursuz ve sonsuz) bir insanlık sürecini ortaya koymaktadır. Bu süreç ise, (post-truth) modern dönemin "üstün" (görece kutsal) tekno-biyolojik insanının ortaya çıkmasında dinî/teolojik ve mistik arka plan olarak işlevsel bir argümana dönüşmektedir. Diğer taraftan modern dönemde çeşitli teknolojik ve bilimsel araçların ortaya çıkmasıyla birlikte "üstinsan" çabası ve insanı her açıdan iyileştirme/güçlendirme arayışı, büyük ölçüde farklılaşmış görünmektedir.[339] Nitekim son dönemde insanın zihinsel ve fiziksel kapasitesini arttırma çerçevesinde ortaya koyulan birtakım tekno-genetik-biyolojik araştırmalar (yaşlanmanın ortadan kaldırılması veya en azından geciktirilmesi, hastalıklarla mücadele, zihin ve duygu kontrolünün

333 HUMANITY+, "Transhumanist Declaration", (Erişim 6 Ağustos 2021).

334 Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. Mustafa Bahar (İstanbul: İskele Yayıncılık, 2005).

335 Franco, "Transhuman Babies and Human Pariahs: Genetic Engineering, Transhumanism, Society and the Law", 192.

336 Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, 11-12.

337 Sosyal darwinizm, darwin kuramının genişletilerek sosyal alanda uygulanmasıdır. Yani, bireysel organizmalar arasındaki rekabetin çevreye en uygun olanın idame etmesi yoluyla biyolojik evrimsel değişikliğe neden olması gibi; bireyler, gruplar veya uluslar arasındaki rekabetin de insan topluluklarında sosyal evrime neden olduğu kuramıdır.

338 Öjeni, insan ırkını ceninlere müdahale etmek suretiyle değiştirme girişimidir. Öjenik ise, sağlıksız ceninleri ayırıp, sağlıklı ceninler yetiştirmenin yollarını arayan, bilimselliği tartışmalı bir toplumsal akım veya toplumsal felsefedir.

339 Anke Iman Bouzenita, "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism", *darulfunun ilahiyat* 29/2 (Aralık 2018), 202.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

sağlanması, tekno-biyolojik ağlar vasıtasıyla insana dair klonlanma fikri, psikolojiyi, kasları ve hafızayı etkileyebilecek maddelerin üretilmesi, genetik tarama yöntem ve araçlarının ilerlemesi, vb.), geleceğin siborg varlık tasavvurunun temel motifleri olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle transhümanist düşüncesinin ortaya çıkardığı ve şekillenmesinde posthümanizmin katkısı olduğu siborg tasavvur, çok boyutlu bir arka plan perspektifine sahiptir.

Nietzsche'nin yanı sıra darwinizmin en önemli savunucuları arasında yer alan İngiliz biyolog Thomas Henry Huxley (1825-1895), onun torunları olan İngiliz yazar Aldous Huxley (1894-1963) ve evrimsel biyolog, İngiliz Öjeni Derneği üyesi ve 1957'de "transhümanizm" kavramını ilk kullanan kişi olarak kabul edilen Julian Huxley (1887-1975), transhümanizmle meşgul olmaları açısından bu noktada kayda değer şahsiyetlerdir.[340] Huxley, 1957'de "Yeni Şarap İçin Yeni Şişeler" başlıklı makalesinde şöyle demektedir: "İnsan türü, isterse, kendini aşabilir- sadece arada sırada değil, burada bir şekilde bir birey orada başka bir şekilde değil- ama bütünüyle insanlık olarak aşabilir. İnsan türü bu yeni inanç için bir isme ihtiyaç duyabilir. Belki de transhümanizm hizmet edecek: insan insan olarak kalır, ancak insan doğasının yeni olanaklarını gerçekleştirerek kendini aşarak. Transhümanizme inanıyorum: Bunu gerçekten söyleyebilecek yeterli sayıda insan olduğunda, insan türü yeni bir varoluş türünün eşiğinde olacak (…) sonunda gerçek kaderini bilinçli olarak gerçekleştirecektir".[341] Huxley'in bu ifadelerinde transhümanizmin ve siborgizmin büsbütün yeni bir ideoloji veya sistem olarak yorumlandığı görülmektedir.[342]

Transhümanist savunucuların, insanı, mekanik unsurların ilkelerine göre şekillenen veya işleyen bir makineye indirgeme saplantısına kapılarak aydınlanmacı materyalist perspektifin etkisinde kaldıkları görülmektedir. Onların felsefesine göre insan, köken olarak hayvanlara benzer bir varlık ve mekanik olarak bir araç olmakta ve evrende bu anlamda tek ve mükemmel örnek olan insan aracılığıyla tabiat/doğa ehlileştirilerek denetim altına alınabilir.[343] Böylece yapay zekalı/organlı/duygulu bir varlığın "mükemmel insan" örnekliğinde inşası gerçekleştirilerek ruh ve beden birlikteliği sağlanmak suretiyle otomatlaştırılabilecek ve siborg bir yapıya kavuşabilecektir. Esasen bu materyalist perspektifin geleceğe dönük algısında, ruhsuz beden imajıyla ve yine insan eliyle tek tuşla her işlemi veya fiili gerçekleştirebilecek bir varlığın dünya genelinde yaygınlaşması ve bunun bireysel ve toplumsal her boyutta etkili olması kaçınılmaz bir durum oluşturabileceği öngörüsü yatmaktadır.

Toplumsal yaklaşım farklılıklarına rağmen, insan hastalıklarını ve acı çekmeyi ortadan kaldırmak, zekânın arttırılması ve insanın ölümsüzlüğü gibi ortak transhümanist ilkeler vizyon olarak bulunmaktadır.[344] Bu noktada transhümanist ilke ve vizyonunu toplumlara ve gelecek kuşaklara aktarımının sağlanmasında transhümanist kişilikler işlevsel bir görev üstlenmiş görünmektedir. Bunlar arasında Alman filozof ve Nietzsche bilgini Stefan Lorenz Sorgner,[345] Amerikalı teolog Ronald Cole-Turner[346] ve 2016'da ABD başkanlığına aday olan gazeteci ve

340 Bouzenita, "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism", 203.

341 Julian Huxley, "Transhumanism", *Ethics in Progress* 6/1 (February 2015), 15.

342 Topal – Alanka, "Dijital Bilinç ve Etik Arayüzünde Transhümanizma", 330.

343 İnsanı makine olarak gören bir anlayış örneği için bz. Julien Ofray De La Mattrie, *İnsan Bir Makina,* çev. Ehra Bayramoğlu (İstanbul: Havass Yayınları, 1980), 68-71.

344 Bouzenita, "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism", 203.

345 Transhümanizme dair görüşleri için bz. Stefan Lorenz Sorgner, *Transhumanismus* (Freiburg: Verlag Herder, 2016).

346 Transhümanizme dair görüşleri için bz. Ronald Cole-Turner (ed.), "Introduction: The Transhumanist

girişimci Zoltan Istvan,[347] ortaya koydukları "ılımlı transhümanizm" ve " teknolojik ve biyolojik ölümsüzlük" yaklaşımlarıyla dikkat çekmektedir. Bu ve benzeri yaklaşımlar incelendiğinde denilebilir ki transhümanizm ve siborgizm, felsefi, ideolojik, kültürel ve politik bir harekettir. Bu hareket, insan gelişiminin radikal bir şekilde teknolojiler tarafından değiştirilmesi için nispeten erken bir aşamada olduğunu, gelecekte insanların bilimkurgu romanlarında belirli kişiler üzerinden tasvir edilen kişiler gibi olacağını, bu anlamda gelecekteki insanların hem fiziksel hem de zihinsel açıdan şuandaki kapasitelerinden çok daha farklı noktada olacağını, insan ve makinenin zaman içinde (veya yapay zekâ/organ) birleşerek öngörülemeyen olasılıklara yol açacağını düşünmektedir.[348] Francis Fukuyama'ya göre insanın fiziksel ve bilişsel açıdan kendini değiştirmesi için hangi teknolojik imkânların ortaya çıkacağını kimse bil(e)memekte, çevre hareketi, insana alçak gönüllü olmayı ve doğanın bütünlüğüne saygı duymayı öğretmekte, bunun gibi insan doğasına dair benzer bir alçakgönüllülüğe ihtiyaç bulunmakta; bunun biran önce geliştirilememesi durumunda farkında olmadan transhümanistlerle ve genetik buldozercilerle insanlığı tahrip etmeye davet etmiş oluruz.[349]

2. Transhümanist Yaklaşımda Siborg Varlık Tasavvuru ve İslâm

Ahiret hayatının varoluşuna rağmen insanoğlunun sınır ve kural tanımaz düşüncelere kapılıp imajinatif ve hedonist kültürün yoğunlaşmaya başladığı günümüz dünyasında transhümanist yaklaşım ve siborg varlık tasavvuru çerçevesinde dünyaya sıkı bir şekilde sarılmanın yollarını/izlerini aradığı görülmektedir. Bu kapsamda pozitivist ve seküler anlayışın etkisiyle Batılı birtakım çevrelerde dünyevi hırs, kibir ve takıntı/saplantı içerisinde birtakım ek melekelerle birlikte gelecekteki insanın (görece) "yarı-Tanrı" imajına bürünebilmesi fikrinin alt yapısını oluşturabilecek siborgist[350] yaklaşımlara/tasavvurlara eğilim gösterdiği müşahede edilmektedir. Tarihsel olarak insanoğlunun tanrısal edime öykünerek tanrısal özelliklere (kısmen-görece) benzer özellikler taşıyan varlıkları inşa etmek için bir takım siborgist tasavvurlar geliştirdikleri bilinmektedir. Nitekim bu tasavvurun önemli savunucularından biri olan Yuval Noah Harari'ye göre insan ölümü aşabilir ve bu kapsamda insanlığın yeni hedefi Tanrılık kazanmasıdır.[351] Harari'nin insana dair tasavvurunun arka plan perspektifinde, insanoğlunun doğa ve karşı konulamaz olaylar/durumlar karşısında fiziksel olarak kendi acizliğini örtebilen veya hiç göstermeyen, çok boyutlu ve oldukça etkili bir siborgist varlığın inşasıyla bireysel/toplumsal ve tabiatsal yaşamı şekillendirme ve denetleme arzusu yatmaktadır. Bu anlayışta (görece) ruhsal yönden manevi bağlarından kurtulan insanın daha fazla bağımsızlaşacağı ve böylece kabiliyetlerinin daha belirgin bir şekilde ortaya çıkararak kendini aşabileceği öngörü ve iddiası bulunmaktadır. Bu çerçevede dinin, bir insan için pranga olduğu yaklaşımı ve insanı her açıdan engellediği yaklaşımı öne çıkmaktadır. Ancak şu var ki teknolojik ve bilimsel açıdan önemli ilerlemelere rağmen, insanoğlu birtakım olaylar karşısında hala etkisiz, çaresiz ve muhtaç konumdadır. Sosyo-ekonomik ve politik eşitsizlikler

Challenge", *Transhumanism and Transcendence: Christian Hope in an Age of Technological Enhancement* (Washington: Georgetown University Press, 2011).

347 Transhümanizme dair görüşleri için bz. Zoltan Istvan, *The Transhumanist Wager* (USA: Futurity Imagine Media LLC, 2013).

348 Bouzenita, "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism", 204.

349 Francis Fukuyama, "Transhumanism", (Erişim 7 Ağustos 2021).

350 Siborg (İngilizce: Cyborg = "cybernetic organism"), biyolojik ve yapay (örneğin elektronik, mekanik veya robot) kısımları olan varlıklara verilen isimdir. Sibernetik organizma teriminin kısaltılmasıdır.

351 Yuval Noah Harari, *Homo Deus: Yarının Kısa Bir Tarihi,* çev. Poyzan Nur Taneli (İstanbul: Kolektif Kitap, 2016), 32.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

(adaletsizlik), sömürü, açlık, kıtlık, zulüm, savaş, terör, nükleer ve kimyasal silahlanma, ırkçılık (yabancı düşmanlığı), çevre sorunları, kuraklık, susuzluk, küresel ısınma, doğal afetler, salgınlar vb. birçok konuda insanlığın hala gerçekçi ve uygulanabilir çözümler, stratejiler ve politikalar üretemediği ve bunu üretmekten aciz kaldığı bugünkü dünyanın küresel gerçekliği olarak ortada durmaktadır.

İnsanın kendi eliyle geliştirdiği teknolojinin, aklıyla üretmeye çalıştığı bilimin ve insanı üstün güçlerle donatma, geliştirme, mükemmel ve ölümsüz kılma çaba ve arayışları karşısında gelinen son noktada çelişkiler, anlamsızlıklar, kuralsızlıklar, ahlâksızlıklar ve sorunlar yaşanırken arzu edilen ideal dünya tasavvurunu hayata geçire(bile)cek irade, eylem, imkân, kabiliyet ve potansiyelin sarkacında debelenen insanın siborgist/transhümanist yaklaşımlar ortaya atması son derece düşündürücüdür. Nitekim bu yaklaşımlar bağlamında her şeyi bilen, üstün, özgür, bir rehbere veya kılavuza ihtiyaç duymayan, evrenin merkezinde yer alan (insan-merkezci), "kendini dönüştürerek kendisine referans kılan" ve "insan her şeyin ölçüsüdür" tavrında somutlaşan anlayış/tavır, fail olarak özne konumunda bulunan insanın sorgulanmasını beraberine getirmektedir.[352] Bu nedenle insana ilişkin tekno-bilimsel yöntemlerle geliştirilmeye çalışılan transhümanist ve siborgist insan düşüncesine salt kurtarıcı bir tavırla yaklaşmak ve bunu arzu eden ideal dünya tasavvuruna sarılmak teorik bir anlam ifade etse de konjonktürel dünya hakikatleriyle/pratikleriyle örtüşmediği ve zorunlu olarak dinî yönü bulunan (aşkın) bir varlık olan insan gerçekliğiyle bağdaşmadığı/uyuşmadığı için problemlidir. Nitekim transhümanizm bağlamında resmedilen siborg tasavvurda insanın doğal fıtri yapısına ve dinî, manevî ve ahlâkî yönüne dönük herhangi bir oluşum/girişim içerisine girilmediği görülmektedir. Bu yönüyle siborg varlığın "din" açısından bir flu (boş) alan barındırdığı ve anlamsızlaştığı çok açıktır.

Siborgist yaklaşım cüretkâr bir tavırla ölümsüzlük, sonsuzluk, mükemmellik vb. konularda "yarı-Tanrı" iddiası taşıması dolayısıyla dinî alanın ötesine geçmeyi önermektedir. Bu noktada tekno-mekanik araçlarla programlanan "yeni" insan, siborgist yaklaşımda kendi varoluşuna ve özüne yabancılaşan bir varlık prototipi dayatmasıyla karşı karşıya kalmış gözükmektedir. İnsanın varoluşunu anlamsızlaştıran Tanrı karşısındaki konumu (insanın birçok boyutta donatılarak yüceltilmesi), Tanrı ile insan arasındaki sınırın ortadan kaldırılması, gerçekte ölümlü (fani) bir varlık olan insanın sınırsızlık ve ölümsüzlük (ebedilik) arayışına itilmesi, dünyanın çeşitli sorunları karşısında aciz durumda bulunan insanın genetik ve biyo-teknolojik müdahalelere maruz kalması, bir taraftan özüne diğer taraftan dünya gerçekliğine yabancılaşan (şeyleşen/metalaşan/deneyselleşen) varlık figürünü göstermektedir. Bu perspektifte yaratıcıya dair inançsal boyutları görmezden gelinen insanın salt materyalist ve darvinist anlayışta yeniden yapılandırılarak tasarlanması (dizayn edilmesi), çelişkili, belirsiz ve problematik bir içerik taşımaktadır. Zaten transhümanizme eleştirel yaklaşanlar, Tanrı karşısında insanın yüceltilmesine karşılık gelen üstünlük (üstinsan) söylemine karşın insanın varoluşunu anlamlandırmayı (algılanabilir/kavranabilir olarak işlevselleştirmeyi) ve bir arada yaşamayı olanaklı hale dönüştürecek toplumsal etkileşim, ilişki ve iletişim ortamını tasavvur etmeyi salık vermektedir. Nitekim insanın doğası tamamen özerk ve bağımsız olmayıp inançsal, aşkın, ilişkisel, iletişimsel, etkileşimsel, toplumsal, bazen ayrıcalıklı ve avantajlı bazen de sınırlı (kısıtlı) ve ölçülü, karmaşık

352 Funda Gençoğlu, "Posthumanizm Tartışmasının Düşündürdükleri: Haddini Bilmek ile Haddini Aşmak Arasında İnsan", *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 20/1 (Mart 2021), 85-86.

(girift) ve akışkan bir yön barındırmaktadır. Ancak siborg tasavvur "tekno-biyolojik insanın", bireysel/toplumsal akışkan ve dinamik yönlerinin aksine kendi tasarrufunun minimize edildiği sınırsız ve ölümsüz (sözde-mükemmel) bir robotik varlık olarak vücut bulacağı beklentisi/iddiası taşımaktadır. Böylece artık klonlanma dahil "farklılaşmış/dönüşmüş yeni insanın" inşası ve tüm fiziksel/davranışsal tutumları uzaktan/online veya tek tuşla yönlendirilebilecek bir yeni sürüm düzeyine erişeceği düşünülmektedir.

Transhümanizmin şekillendirdiği siborgist tasavvurda geleneksel dinî düşüncenin aksine sonsuzluk (ölümsüzlük) ve mükemmellik algısı bulunmakta; ölümün insan için bir son olmadığı ve modern bilim ve teknoloji vasıtasıyla insan vücudunun kusurlu (engelli) yapıları/kısımları dönüştürülerek insana ölümsüzlük kazandırılabileceği iddiası bulunmaktadır.[353] Bu tasavvur nedeniyle siborg varlık tasavvurunun belki de en dikkat çekici özelliği, beden-zihin-ruh kompleksinin inkârı/reddidir. Nitekim insan doğasının transhümanizm bağlamındaki siborgist vizyonu çelişkili bir şekilde görece materyalisttir.[354] Bu anlayışta sınırlı bir fiziksel yaşam süresinin zorunluluğunun inkâr edilmesi, sonsuz bir yaşama açılan bir kapı olarak sonsuz ruhu getirir.[355] Böylece hem nefis hem de ruh, insan varoluşunun büyük gizemleri, salt algılara indirgenmiş gibi görünmektedir.[356] Müslümanlar için bu yaklaşımları kabul edilemez olarak konumlandıran bu değişmez dogmadır.[357] Nitekim İslâm'a göre ölüm; beden ile ruhun birbirinden ayrılması durumudur. İslâmî anlayışta bu dünya geçici, ancak ahiret ise esas kalıcı bir yer; bu bakımdan bu dünya hayatı ahirete geçişin bir test evresidir. Bu testi başarıyla geçen kişiler cennetle ödüllendirilir, geçemeyenler de cehennem azabı ve ateşiyle cezalandırılır. Bu inanç sağlam ve diri tutulduğu müddetçe Tanrılaştırılmak istenen siborgist yaklaşımın veya çeşitli versiyonlarının İslâm düşüncesinde zemin bulmakta oldukça zorluk çekeceği açıktır. Ancak bazı Müslüman fikir adamlarının, İslâm düşüncesiyle söz konusu yaklaşımların birtakım yönlerini uzlaştırmaya veya uyumlaştırmaya dönük çalışmalar ortaya koydukları görülmektedir.[358] Bu çalışmalara göre kutsal metinler açısından ölümsüzlük ima edilmediği sürece İslâmî norm ve idealler doktrini ile radikal yaşam uzatma fikri arasında herhangi bir çatışma yoktur. Bu bağlamda Nuh'un (ki bugünkü normale göre aşırı) uzun ömrü örneğinden hareketle alternatif ölüm anlayışlarının, aşırı uzun ömrün, hatta pratik olarak zaten ahirette ölümsüzlüğün mümkün olduğu sonucuna varılmaktadır.[359] Ancak siborgist tasavvurda ölüm gerçekliğine "tedavi edilmesi gereken bir insanî hastalık" olarak yaklaşılmaktadır. Bu noktada İslâmî anlayışta ciddi anlam kırılmalarına neden olabilecek bir ölüm tasavvuru çizilmektedir.

Transhümanizmin İslâm düşüncesiyle ilişkili yönlerini tartışan diğer bir çalışma Mutezile'ye ve Şiiliğin teolojik yaklaşımına atıfta bulunarak ölümsüzlükten ziyade yaşam uzatma

353 Ardeniz Özenç, "Eski Bilim Yeni Bilime Karşı: Simyacılık ve Transhümanizm", *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*, ed. Timuçin Buğra Edman (İstanbul: Kastaş Yayınları, 2019), 89.

354 Bouzenita, "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism", 205.

355 Bouzenita, "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism", 205.

356 Bouzenita, "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism", 207.

357 Bouzenita, "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism", 208.

358 Söz konusu çalışmalar için bz. Aisha Y. Musa, "A Thousand Years, Less Fifty: Toward a Quranic View of Extreme Longevity", *Religion and the Implications of Radical Life Extension,* ed. Derek F. Maher – Calvin Mercer (New York: Palgrave Macmillan, 2009); Hamid Mavani, "Islam-God's Deputy: Islam and Transhumanism", *Transhumanism and the Body: The World Religions Book,* ed. Calvin Mercer - Derek F. Maher (US: Palgrave Macmillan, 2014).

359 Musa, "A Thousand Years, Less Fifty: Toward a Quranic View of Extreme Longevity", 130.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

anlayışının zayıflamış versiyonunu onaylamaya girişmekte; ömür uzatma fikrinin "insanların eninde sonunda öleceği" şeklindeki dinî dünya görüşüyle ters düşmediği vurgulanmaktadır.[360] Nuh'un uzun yaşamı örnekliğinde isteğe bağlı uzun ömrü mümkün kılamayan gerçek şu ki; insan ömrü her durum ve şartta insanın iradesine değil, yaratıcının takdirine bağlıdır. Bu yönüyle dünyevi ölümsüzlük ve kusursuz varoluş fikri, insanın, dünyanın ve ahiretin temel varoluş anlam ve hikmetiyle çeliştiği gibi insanın iradesinde/uhdesinde bir durum/seçenek/istek olmaktan da uzaktır. Ayrıca ölümsüzlük düşüncesiyle insan, dinsel ve mistik bağlamda arzu ettiği ütopyaların peşinde savrulması, toplumsal ahlâkî sorumluluğun ortadan kalmasına ve Tanrı tasavvurunun maddileşmesine yol açmaktadır.[361] Transhümanist inanışta (bir anlamda siborgist tasavvurda) Tanrı fikrine evrimsel bir bakışla yaklaşılmakta; gelecekte insanlığın sonunun teolojik bir plana göre değil devam edegelen evrimin bir sonucu olacağına inanılmaktadır.[362] Bu nedenle de insanın teknoloji vasıtasıyla fiziksel ve zihinsel açıdan evrimleşerek dönüşebileceği düşünülmektedir. Öyle ki birey-teknoloji etkileşimi kapsamındaki çalışmalarıyla bilinen transhümanist Ray Kurzweil, insanın gelecekte biyolojik kalmayıp genlerinin yeniden programlanmasının kaçınılmaz olacağını belirtmektedir.[363] Buna göre insanın gelecekte ek biyo-mekanik/teknolojik melekelerle programlanarak bir üst donanımda konumlanabileceği ve böylece insanüstü "yarı-Tanrı" zırhını kuşanabileceği olasıdır. Esasen "gelecekteki" insana dair bu tasavvur, Tanrıdan bağımsız olarak bir "yaratıcı-insan" veya "fail-insan" perspektifini zerk etmekte veya salık vermektedir. Esasen Kurzweil'in bu yaklaşım tarzı, İsa'yı "Mesih-Tanrı" portresiyle resmeden Hıristiyan anlayışın farklı bir tezahürü olduğu söylenebilir. Bu açıdan farklı biyolojik-genetik ve teknolojik değişimlerle/müdahalelerle birlikte insanı yücelten/kutsallaştıran siborg insan tasavvuru ile Hıristiyanlığın insan eliyle Tanrılaştırdığı Mesih insancı arasında bir anlamda benzerlik/uyum olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak İslâmî anlayışta peygamberler dahil tüm insanlar bireysel olarak sorumlu bir beşer kul statüsündedir. Bu nedenle siborgizmin Hıristiyan anlayışıyla bir noktada benzerlik taşıdığı görülmesine rağmen İslâmî bakışta tam zıt bir durum ortaya çıkmaktadır.

Transhümanizmin/siborgizmin dinî ve ahlâkî misyonu/vizyonu, pagan inancına dayandığı söylenebilir. Bu inançta tabiatta bulunan canlı/cansız ne varsa bunların bir ve aynı olduğu yaklaşımı/görüşü hâkimdir. Tekillik anlayışı çerçevesinde tabiattaki her şeyin aynı ve eşit kabul edilmesi özellikle Tanrı tasavvuru ve insan varlığı açısından sorunsal yönler barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında tekillik ve transhümanizm olgularının gelişmiş teknolojiler çerçevesinde insanın konumu ve insanın değerinin ne olduğu konularında ikilem ve belirsizlikler taşıdığı ve bunun gibi birtakım dinî, ahlâkî ve kültürel tartışmalara yol açtığı görülebilmektedir.[364] Tekillik ve pagan inanışı çerçevesinde şekillenen transhümanist yaklaşımın bir ürünü olarak siborgist insan tasavvurunun en önemli handikaplarından biri kaçınılmaz olarak dinî bir varlık olan insanın dinî ve ahlâkî açıdan kayıtsız/bağımsız/serbest görülmesi ve bu noktada bir flu (boş) alan bırakılmasıdır. Nitekim ölümsüz ve sınırsız bir varlıktan ve bunun oluşturduğu seçkin sınıftan herhangi bir ahlâkî ve dinî görev veya bağlayıcılık beklemek pek mümkün görünmemektedir. Dinî ve ahlâkî bir sorumluluk taşımayan veya insanı insan yapan dinî, ahlâkî, manevî, toplumsal ve fıtraten

360 Mavani, "Islam-God's Deputy: Islam and Transhumanism", 75-80.

361 Topal – Alanka, "Dijital Bilinç ve Etik Arayüzünde Transhümanizma", 329.

362 Yeşilyurt, *Posthümanizm ve Bilimkurgu Sineması,* 34.

363 Ray Kurzweil, *İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan,* çev. Mine Şengel (İstanbul: Alfa Yayınları, 7. Basım, 2021), 330.

364 Hüseyin Köksal, "2023 Vizyon Belgesi, Tekillik ve Transhümanizm", *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Haziran 2019), 151.

insani yönüne kayıtsız siborgist varlık ise imgeleştirilmiş/klonlaştırılmış/araçsallaştırılmış bir endüstriyel, mekanik, teknolojik ve biyolojik objeden/aygıttan öteye geçememektedir. Nitekim transhümanist ve siborgist yaklaşımda insan bilinci güncellenebilir, kopyalanabilir ve aktarılabilir forma dönüşmektedir.[365] Bu durum ise insan fıtratının ve doğasının sömürülerek istismara açık hale gelmesine neden olmakta ve böylece toplum ve din tasavvuru açısından büyük bir tehdit oluşmaktadır. Bu anlamda antik çağlardan itibaren ölümsüzlük ve sınırsız doğa güçleri arayışı içerisine giren insan, teknolojik yapılanmayla sonuç alabileceğini beklemiş; beden ve beyni yeni bir tekno-mekanik/biyolojik/biyonik bir yapıda evrimleştirerek siborgist bir varlık vasıtasıyla kusursuz (mükemmel) ve sınırsız yeni bir yapısal/fiziki sistem ümidi içerisine girdiği görülmektedir.

İnsanın ebedilik ve sınırsız güç arzu ve arayışı birtakım insani, dini, fıtri, ilahi ve ahlâkî problemler doğurabilmektedir. Nitekim İslâmî anlayışta her şart ve zamanda nefsin ölümlülüğüne vurgu yapılmakta ve "fıtrata/yaratılışa bir müdahale"[366] olarak görüldüğü için sonsuz ve sınırsız bir nefis arayış ve arzusuna rıza gösterilmemektedir. Bu anlamda siborgist tasavvurdaki sonsuz (ebedi) ruh arayışının aksine İslâmî düşüncede nefsin kişiyle birlikte öleceği, her varlığın bir yaşam süresinin bulunduğu ve bu sürenin ne kısaltılabildiği ne de uzatılabildiği, kısacası ölümün hayatın kaçınılmaz bir sonu ve gerçeği olduğu bazı ayetlerde şöyle ifade edilmektedir:

"Her canlı ölümü tadacaktır (...)",[367] "Nerede olursanız olun ölüm size ulaşacaktır (...)",[368] "Biz senden önce hiçbir beşere ebedîlik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar?",[369] "(Resûlüm!) De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmanın size asla faydası olmaz! (Eceliniz gelmemiş ise) o takdirde de yaşatılacağınız süre çok değildir",[370] "Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır. Şüphe yok ki, bunda iyi düşünecek bir kavim için ibretler vardır",[371] "De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz de O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir",[372] "Hiçbir kimse Allah'ın yazılıp bir süreye bağlanmış izni olmadan ölemez (...)",[373] "(...) Şüphesiz Allah'ın belirlediği vade geldiğinde artık ertelenemez. Keşke bilseydiniz!",[374] "Şüphesiz Allah yaşatır ve öldürür",[375] "O Allah yaşatan ve öldürendir".[376]

Çeşitli ayetlerde vurgulandığı gibi İslâmî perspektifte insan için belirlenen bir

365 Topal – Alanka, "Dijital Bilinç ve Etik Arayüzünde Transhümanizma", 340.

366 Ahmet Dağ, "Yaratılışa Müdahale ve Yeni Bir Evrimci Neo-Darwinist Bir Yaklaşım Olarak Transhümanizm", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* /27 (Mayıs 2019), 166.

367 *Kur'ân Yolu* (Erişim 8 Ağustos 2021), el-Âl-i İmrân 3/185; el-Enbiyâ 21/35; el-Ankebût 29/57; el-Rahmân 55/26.

368 el-Nisâ 4/78.

369 el-Enbiyâ 21/34.

370 el-Ahzâb 33/16.

371 el-Zümer 39/42.

372 el-Cuma 62/8.

373 el-Âl-i İmrân 3/145.

374 el-Nûh 71/4.

375 el-A'râf 7/158; el-Necm 53/44.

376 el-Mü'minûn 23/80; el-Mü'min 40/68.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

süre bulunmakta ve bu süre dolduğunda hayat sona ermekte ve zorunlu olarak ölüm olayı gerçekleşmektedir. Bundan kurtulmak ise mümkün görünmemektedir. O halde transhümanist anlayışta siborgist bir yeni varoluşla ölümden kaçış, ölümü erteleme, yaşam süresini uzatma, insana veya ruha ölümsüzlük kazandırma vs. arayışların İslâmî perspektifte bir anlam taşımadığı söylenebilir.

Sonsuz ve sınırsız yaşam arayışı ve arzusu, tamamen insani bir eğilime sahip olmakla beraber materyalist bir dünya görüşü bağlamında salt dünyevi yaşama odaklanarak hedonist bir anlayışta dünyevi derin yaşam mutluluğunun hazzını elde etmek amacıyla transhümanist eğilimlerce yönlendirilebilmektedir. Bu eğilimlerin yönlendirmesiyle insanın, "ben her şeyin ölçüsüyüm" kabulüyle/önyargısıyla "teknolojik-dijital-biyolojik" daha üst segmentli bir formda programlanarak yeniden inşa edilebileceği düşünülmektedir. Bu yaklaşım, siborgist yarı-Tanrı imajı veya fikri veyaratıcı iddiası rolüyle son derece hassas bir şekilde oluşturulan kâinat düzenine ve yaşam işleyişine müdahale etmede sınırı aşmaya girişmektedir. Ayrıca her ne kadar teknolojik, dijital, biyolojik, mekanik vb. son sürüm özelliklerin mezcedilmesiyle insan için siborgist bir varlık yapısı amaçlansa da nihayetinde bu, beşerî bir girişimin doğal bir sonucu olarak ölümsüz, mükemmel ve sınırsız bir varlık olma çabasının ötesine geçemediği aşikârdır. Nitekim her ne kadar her açıdan "mükemmel ve kusursuz" olma ütopik çabası/hayali içerisinde olursa olsun insanın bu durumu; birçok açıdan sınırlı, fani, kusurlu ve noksanı olan bir varlık türü olduğu gerçekliğini ortadan kaldırmamaktadır. Bu nedenlerdir ki bu doğal gerçeklik karşısında konumlanan ideolojik ve felsefi akım veya yaklaşımlar antik, mistik, mitolojik, fantastik, bilim kurgusal ve ütopik kehanet ve tarihi arka planla temellendirilmeye çalışılmaktadır. Denilebilir ki transhümanizm bağlamında resmedilen siborgist üstinsan tiplemesi, hayatın zorluğunu son derece tehlikeli ve derinden sarsıcı ütopik "yarı-Tanrı" imajıyla fantastik ve bilim kurgu hayalinin hegemonyasında aşabilmeyi arzulamakta ve denemektedir.

Son dönemde hastalıkların engellenmesi ve hastaların iyileştirilmesi noktasında teknolojiyi, gelişmiş makine araçlarını ve bilimi kullanmak suretiyle önemli bir aşama kat edilmesi, elbette ki transhümanizm/siborgizm tasavvurundan bağımsız olarak desteklenmesi ve teşvik edilmesi, İslâmî bir bakışın gereğidir. Ancak Risser'in de ifade ettiği gibi insanı baştan yaratacak veya kökten değiştirecek müdahalelere karşı durmak tüm insanlık için ahlâkî bir sorumluluktur.[377] Nitekim genetik ve ontolojik müdahaleler, sosyolojik alana da sirayet ederek dinî paradigmaları, geleneksel ahlâk yapısını ve aile gibi toplumun en temel kurumlarını derinden sarsabilecek bir yön barındırmaktadır.[378] Ayrıca söz konusu yaklaşımların dini, kategorik olarak ortadan kaldırma ve yerine ütopik beşeri dünyalar kurma amacı[379] veya girişimi, dinî perspektifte ve dindar muhit çevresinde ahlâkî sorumluluğu daha fazla perçinlemektedir.

Sonuç

Felsefi, ideolojik ve düşünsel bir hareket olarak transhümanizm ve siborgizm yaklaşımına bakıldığında ilk etapta İslâm dünyasında ve akademik anlamda (birkaç örneğin dışında) yeterince meşgul olunmadığı, buna yönelik çalışma veya araştırmaların eksik kaldığı, konunun çok boyutlu olarak tartışıl(a)madığı, buna karşı özellikle dinî ve sosyolojik açıdan bir argüman üretilemediği

377 Rita Risser, "Atory and Liberal Spar on the Ethics of a Posthuman Future", *Public Affairs Quarterly* 25/1 (January 2011), 53.

378 Hüsnü Aydeniz, "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53/1 (Haziran 2020), 366-367.

379 Aydeniz, "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi", 371-372.

görülmektedir. Esasen bunun sebebinin ne olduğunu kesin bir dille ifade etmek mümkün değildir. Ancak asıl odaklanılması gereken, transhümanizm yaklaşımı ve onun ortaya çıkardığı siborgist (sözde yarı-Tanrı) varlık tasavvurunun karşısında İslâmî perspektifin nasıl konumlandığıdır. Bu ise tranhümanist ve siborgsit yaklaşımın İslâmî açıdan çerçevesini veya sınırını çizebilecek son derece önemli bir boyuttur.

Siborgist varlık tasavvurun transhümanizm veya posthumanizm yaklaşımlarından önemli ölçüde etkilenerek ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak "siborg varlık" tasavvuru, orta çağ insanının "golem" kahramanları örneğinde ve Roma ve Antik Yunan mitolojilerindeki yarı-Tanrı varlık tiplemelerinde resmedildiği gibi çok eskilere dayanmaktadır. Siborgist insan tasavvurunun tarihi arka planında felsefi/düşünsel, gnostik ve mistik boyutları olduğu gibi özellikle ideolojik/teolojik arka planda ruh-İsa-Mesih üçlü karma yapıyla Tanrılaştırılan/kutsallaştırılan bir motifle/imajla sunulan Hıristiyan inancının etkisi/rolü de bulunmaktadır. Bununla birlikte siborg varlık düşüncesinin bugüne kadar ortaya koyulan genel çerçevesine bakıldığında pozitivist ve seküler yaklaşımlardan da etkilendiği görülmektedir. Siborgizmin farklı ideolojik ve felsefi yaklaşımlarla ilişki kurması ve kendisini bu altyapı üzerine konumlandırarak geliştirmeye çalışması, hatta temel felsefesinin izlerini bu yaklaşımlardan örneklerle temellendirmeye çalışması, üzerinde durulması gereken önemli bir boyuttur. Bu bağlamda siborgizmin darwinizm, materyalizm, nihilizm, agnostisizm gibi farklı felsefi yaklaşımlarla ilişkisi transhümanistler tarafından öne çıkarılan bir perspektif olduğu anlaşılmaktadır.

Transhümanist yaklaşımda siborg varlığın bilimle ve tüm teknolojik araç ve imkânlarla uyumu sürekli olarak vurgulandığı görülmektedir. Bu çerçevede insanın sonsuz yaşama erişebilmesi, din ve maneviyattan yoksun olarak seküler zeminde teknolojinin yardım ve imkânlarıyla gerçekleşebileceği/geliştirilebileceği odaklanılan diğer bir boyuttur. Bu yönüyle transhümanizmin/siborgizmin "teknolojik inanç/ahlâk/din" ikame projesi olarak da okunabilir. Örneğin siborg tasavvurda çok boyutlu olarak yapılandırılan/şekillendirilen "yeni" insanın "yarı-Tanrı" formu/metaforu, böylesi bir yeni seküler/teknolojik-din projesinin bir parçası olarak öne çıkartılabilir. Ancak her halükârda transhümanist/siborgist perspektif, Batı düşüncesinin tekrarlayan temalarını içermekte ve insan yaşamının yeni, daha özgür ve tatmin edici biçimlerine alternatif bir yaklaşım ve inanç olarak; erişilebilir, değiştirilebilir, öngörülebilir ve uzatılabilir bir yaşam tasavvuru inşasıyla dikkat çekmektedir. Nitekim söz konusu anlayışta iddia edildiği gibi ölüme köle olmak yerine, insanoğlu, dünyevi sonsuz yaşamın cazibesine esir olabilir.[380] Çok amaçlı/yönlü olarak tasavvur edilen siborg varlığın insanın doğasına/fıtratına müdahale ederek insanı dönüştürme (modifikasyon) ve üstün bir toplum kitlesi inşa etme (insan neslini ıslah etme/öjeni) amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu da İslâm inancında bulunan insan bedeninin bir emanet olduğu inancını zayıflatmaya dönük bir girişimdir. İslâm'a göre aslolan şey, insanın Allah'ın yarattığı fıtri ve doğal dengeyi bozucu müdahalelerden kaçınarak yaşamaktır.

Çağımızın teknolojik, tıbbi ve bilimsel ilerlemeleri gerçekleşirken diğer taraftan bunları insanın beden ve zihni üzerinde hayata, ölüme ve yaratıcıya meydan okurmuşçasına işlevsel kılmaya çalışan hareketlerin veya yaklaşımların, kendilerine alan açma ve meşruiyet kazanma çabaları gözlemlenmektedir. Ancak son tahlilde söz konusu yaklaşımın doğrudan önerdiği veya ortaya koyduğu bir teoloji (dinî bir temel veya ahlâkî bir tutum) olmaması, geleceğin insanını veya toplumunu inşa etmede belirsizlikler taşıdığı anlamına gelebilmektedir. Ayrıca bu yaklaşımın gelecekteki bireye veya topluma dair önermesel amacına bakıldığında, dinî figür, sembol veya

380 Bouzenita, "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism", 225.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

tema yerine daha çok seküler alan çerçevesinde bir inşa girişimi barındırdığı söylenebilir. Bu yönüyle gerek transhümanizmin gerekse de siborg varlık tasavvurunun mevcut (seküler) muhtevası din, ahlâk (dinî tutum ve davranış), dindarlık ve maneviyat gibi Müslümanın bireysel ve toplumsal hayatını anlamlandıran ve şekillendiren içeriklerden yoksun olması, İslâmî açıdan eleştirilen önemli bir konu olarak durmaktadır. Bu ve benzeri eleştirilerin dayandığı temel sebep, söz konusu oluşumların veya tasavvurların salt Batı deneyim ve anlayışı (mantığı) bağlamında inşa edilmesi, çerçevelendirilmesi ve bununla sınırlandırılmaya çalışılmasıdır. Bu açıdan siborgist tasavvur seküler (la-dinî) ve ideolojik bir insan/toplum ikamesi projesi olarak anlaşılabilir.

Siborg varlık tasavvurunda mükemmel, sınırsız, ölümsüz, fiziksel ve duygusal açıdan engel olarak görülen doğal bir birtakım yapılarından arındırılmış bir insan portresi resmedilmektedir. Bu noktada insan için bir engel olarak görülen dinî, ahlâkî veya manevî yaşantı ve anlayışın etkisizleştirilmesi veya tamamen ortadan kaldırılması söz konusu olabilmektedir. İslâmî açıdan ilahî müdahale kapsamında olan sınırsız ömür (ölümsüzlük), yaşlanmama ve hastalanmama, sınırsız ve sonsuz yaratıcılık, bilgi, zekâ, güzellik, ebedi mükemmellik, zaman ve mekân tanımama vb. olgular transhümanist/siborgist anlayışta bireyin/toplumun teknolojik, endüstriyel, biyolojik ve mekanik entegrasyonu dahilinde mümkün olacağı iddia edilmektedir. O halde transhümanist/siborgist tutuma dair eldeki veriler ışığında bu yaklaşım tarzının din (İslâm) ile bağdaşır/uyumlu veya sentezlenebilecek bir paydasının veya ortak zemininin oldukça güç olacağı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu yaklaşımın materyalist, evrimci, ateist, pozitivist, la-dini vb. bir temel üzerine oturtularak şekillendirilmesi ve bu yönde anlamlandırılması nedeniyle bu güç durumun sınırları daha fazla yükselmekte ve genişlemektedir. Bu anlamda transhümanist/siborgist yaşam iddiası ile İslâmî hayat tarzı ve amaçlar arasında birçok tezat içerik, yön veya unsur bulunduğu ortaya koyulabilir bir sonuçtur.

KAYNAKÇA

Alighieri, Dante. *İlahi Komedya.* çev. Rekin Teksoy. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 12. Basım, 2011.

Andrews, Evan. "8 Reasons It Wasn't Easy Being Spartan". History. 5 Ağustos 2021. https://www.history.com/news/8-reasons-it-wasnt-easy-being-spartan

Askland, Andrew (Sandy). "The Misnomer of Transhumanism as Directed Evolution". *International Journal of Emerging Technologies and Society* 9/1 (January 2011), 71-78.

Aydeniz, Hüsnü. "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53/1 (Haziran 2020), 353-376.

Bostrom, Nick. "A History of Transhumanist Thought". Erişim 6 Ağustos 2021. http://www.nickbostrom.com/papers/history.pdf.

Bostrom, Nick. *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

Bouzenita, Anke Iman. "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism". *darulfunun ilahiyat* 29/2 (Aralık 2018), 201-228.

Cole-Turner, Ronald (ed). "Introduction: The Transhumanist Challenge". *Transhumanism and Transcendence: Christian Hope in an Age of Technological Enhancement.* 1-18. Washington: Georgetown University Press, 2011.

Dağ, Ahmet. "Sinema ve Romanda Transhümanizm: "Blade Runner" Filmi ve "Neuromancer" Roman Örneği". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* /11 (Nisan 2018), 89-98.

Dağ, Ahmet. "Yaratılışa Müdahale ve Yeni Bir Evrimci Neo-Darwinist Bir Yaklaşım Olarak Transhümanizm". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* /27 (Mayıs 2019), 153-168.

Franko, Alexandra M. "Symposium Article: Transhuman Babies and Human Pariahs: Genetic Engineering, Transhumanism, Society and the Law". *Children's Legal Rights Journal* 37/2 (2017), 185-218, https://lawecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1146&context=clrj

Fukuyama, Francis. "Transhumanism". Erişim 7 Ağustos 2021. https://foreignpolicy.com/2009/10/23/transhumanism/

Gençoğlu, Funda. "Posthumanizm Tartışmasının Düşündürdükleri: Haddini Bilmek ile Haddini Aşmak Arasında İnsan". *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 20/1 (Mart 2021), 70-91.

Harari, Yuval Noah. *Homo Deus: Yarının Kısa Bir Tarihi.* çev. Poyzan Nur Taneli. İstanbul: Kolektif Kitap, 2016.

Haraway, Donna J. *Simians, Cyborgs, and Women: The Revolution of Nature.* New York: Routledge, 1991.

HUMANITY+, Humanityplus. "Transhumanist Declaration". Erişim 6 Ağustos 2021. https://humanityplus.org/transhumanism/transhumanist-declaration/

Huxley, Julian. "Transhumanism". *Ethics in Progress* 6/1 (February 2015), 12-16,

https://doi.org/10.14746/eip.2015.1.2

Istvan, Zoltan. *The Transhumanist Wager.* USA: Futurity Imagine Media LLC, 2013.

Köksal, Hüseyin. "2023 Vizyon Belgesi, Tekillik ve Transhümanizm". *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Haziran 2019), 145-157.

Kurt, İsmail. İsmail Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği.* Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kurzweil, Ray. *İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan.* çev. Mine Şengel. İstanbul: Alfa Yayınları, 7. Basım, 2021.

Kur'ân Yolu. Erişim 8 Ağustos 2021. https://kuran.diyanet.gov.tr/

Landler, Mark. "Results of Secret Nazi Breeding Program: Ordinary Folks". Nytimes. 5 Ağustos 2021. http://www.nytimes.com/2006/11/07/world/europe/07nazi.html.

Livingstone, David. *Transhumanism: The History of a Dangerous Idea*. S.I.: Sabilillah Publications, 2015.

Mattrie, Julien Ofray De La. *İnsan Bir Makine.* çev. Ehra Bayramoğlu. İstanbul: Havass Yayınları, 1980.

Mavani, Hamid. "Islam-God's Deputy: Islam and Transhumanism". *Transhumanism and the Body: The World Religions Book.* ed. Calvin Mercer - Derek F. Maher. 67-83. US: Palgrave Macmillan, 2014.

Musa, Aisha Y. "A Thousand Years, Less Fifty: Toward a Quranic View of Extreme Longevity". *Religion and the Implications of Radical Life Extension.* ed. Derek F. Maher – Calvin Mercer. 123-131. New York: Palgrave Macmillan, 2009.

Nietzsche, Friedrich. *Böyle Buyurdu Zerdüşt.* çev. Mustafa Bahar. İstanbul: İskele Yayıncılık, 2005.

Özenç, Ardeniz. "Eski Bilim Yeni Bilime Karşı: Simyacılık ve Transhümanizm". *Transhümanizm ve Karşılaştırmalı İzdüşümü*. ed. Timuçin Buğra Edman. 65-99. İstanbul: Kastaş Yayınları, 2019.

Pilsch, Andrew. *Transhumanism: Evolutionary Futurism and the Human Technologies of Utopia.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 2017.

Raulerson, Joshua Thomas. *Singularities: Technoculture, Transhumanism and Science Fiction in the 21st Century.* Lowa: The University of Lowa, Graduate College, PH.D. Thesis, 2010.

Risser, Rita. "Atory and Liberal Spar on the Ethics of a Posthuman Future". *Public Affairs Quarterly* 25/1 (January 2011), 53-62.

Samuelson, Hava Tirosh – Mossman, Kenneth L. "New Perspectives on Transhumanism". *Building Better Humans? Refocusing the Dabate on Transhumanism.* ed. Hava Tirosh Samuelson – Kenneth L. Mossman. 29-54. Frankfurt: Peter Lang, 2005.

Sobchack, Vivian Carol. *Screening Space: The American Science Fiction Film.* New Brunswick: Rutgers University Press, 1997.

Sorgner, Stefan Lorenz. *Transhumanismus.* Freiburg: Verlag Herder, 2016.

Sunar, Şebnem. "Olimpia, Frankenstein'ın Yaratığı ve Diğerleri: Posthümanizmin Yazınsal Kaynakları". *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi* /44 (Aralık 2020), 23-39.

Tan, Cenk. "Dehümanizasyonun Gölgesinde, Korporatizmin Hizmetinde Bir Posthümanizm Vizyonu: Robocop". *Kültür Araştırmaları Dergisi* /9 (Haziran 2021), 199-220.

Topal, Gökhal – Alanka, Ömer. "Dijital Bilinç ve Etik Arayüzünde Transhümanizma: Altered Carbon Örneği". *TRTaKaDeMi* 6/12 (Mayıs 2021), 329-341.

Yeşilyurt, Yasin. *Posthümanizm ve Bilimkurgu Sineması.* İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

İLERLEMECİ PARADİGMA BAKIŞINDAN GELECEĞİN TOPLUM MÜHENDİSLİĞİ: 21. YÜZYIL İÇİN 21 DERS KİTAP İNCELEMESİ

Ayşegül TÜRKERİ

Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.

Bahset KARSLI

Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı.

Özet

18. yy Aydınlanma Hareketi ve 19. yy. pozitivizminin bilim dünyasına en kuvvetli etkilerinden biri olarak kabul edilebilecek olan ilerlemeci paradigma, sosyal bilimlerin -özellikle sosyolojinin- ortaya çıkışında ve gelişme sürecinde dikkate değer bir tesir bıraktığı gözlemlenmektedir. İlerlemeci paradigmanın sosyolojideki yeri ve önemi, sosyolojinin daha müstakil bir bilim olarak sahneye çıktığı 19. yy.'dan itibaren özellikle Saint-Simon, Auguste Comte ve Herbert Spencer gibi disiplinin kurucularının eserlerinde işaret edilmektedir. Bildirinin amacı, Y. Noah Harari'nin kaleme almış olduğu *21. Yüzyıl İçin 21 Ders* adlı eserde ilerlemeci paradigmanın izlerini takip etmektir. Harari, tıpkı ilerlemeci sosyologlar gibi eserinde insanın evrim sürecinde bulunduğu noktadan hareketle 21. yy'da insanlığın gideceğini iddia ettiği yolu çizmektedir. Bir anlamda projeksiyonda bulunduğu eserde Harari, küreselleşme, blok zinciri, genetik mühendisliği, yapay zeka ve makine öğrenmesi gibi konseptler çerçevesinde toplumun geleceği için öngörülerini sıralamaktadır. Nitel bir yöntemle ele aldığımız kitabın incelemesi, bir anlamda insanlık tarihini evrimci çözümleyenlerin transhümanizm ve yapay zeka okuması örneğidir.

Anahtar Kelimeler: Pozitivizm, transhümanizm, yapay zeka, Harari.

Social Engineering For Future From The Perspective of Progressive Paradigm: Book Review of *21 Lessons For The 21st Century*

Abstract

It is observed that the progressive paradigm, which can be regarded as one of the strongest effects of the 18th century Enlightenment Movement and the 19th century positivism on the scientific world, has had a remarkable impact on the emergence and development of social sciences, especially sociology. The place and importance of the progressive paradigm in sociology has been pointed out in the works of the founders of the discipline such as Saint-Simon, Auguste Comte and Herbert Spencer, especially since the 19th century, when sociology emerged as a more independent science. The aim of the paper is to follow the traces of the progressive paradigm in Y. Noah Harari's *21 Lessons for the 21st Century*. Just like progressive sociologists, Harari draws the path that humanity claims to go in the 21st century, starting from the point where humans are in the evolution process. In his work in which he makes projections Harari lists his predictions for the future of society within the framework of concepts such as globalization, blockchain, genetic engineering, artificial intelligence and machine learning. The book review, which we have discussed with a qualitative method, is, in a sense, an example of evolutionist analysts of human history reading about transhumanism and artificial intelligence.

Keywords: Positivism, transhumanism, artificial intelligence, Harari.

GİRİŞ

Aydınlanma Hareketi, Avrupa düşünce tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Roma döneminde temelleri atılmış olan geleneksel feodal toplum yapısından bir kopuşun ve yeni bir toplum düzeninin entelektüel ayağını oluşturan Aydınlanma Hareketi, sanayi toplumuna dönüşen Avrupa'nın toplumsal dönüşümünü tetikleyen bir etkendir. Aydınlanmanın temel prensiplerinden sayabileceğimiz pozitivizm, sanayi toplumunun oluşum sürecinde sosyoloji alanının tıpkı bir doğa bilimi refleksleri ile toplumsal dönüşümü ele almıştır. Sosyolojinin ortaya çıkışı, radikal toplumsal değişimlerin cereyan ettiği döneme dayanmaktadır. Disiplinin kurucularının çalışmaları incelendiğinde bu köklü sosyal değişimin -özellikle sosyal ve ekonomik değişimlerin- ele alındığı görülmektedir. Aydınlanma Hareketi ile başlayan süreç, Sanayi Devrimi ile feodal dönemin sonuna ve kapitalizmin zaferine tanıklık etmiştir. Sosyolojinin kurucuları, yaşadıkları bir sosyal düzenden diğerine geçisin mantığını kurmaya çalışmışlardır.[381]

Aydınlanma'nın hazırladığı entelektüel zemin bir paradiga dönüşümü olan endüstri toplumuna geçişte sosyal bilimlerin önemini ortaya koymuştur. Dönüşmekte olan toplumun serüveni dönemin entelektüelleri tarafından bir sistematik çerçevesinde ele alınmıştır. Pozitivizmin doğurduğu bilimsel tutumun en temel karakteristik özelliklerinden biri de ilerleme fikri olmuştur. Robert Nisbet, istisnasız tüm sosyal bilimlerin Comte'tan Spencer'a Marx'tan Smith'e kadar birçok düşünürün çalışmalarında görüldüğü üzere insanın ilerlemesi inancı üzerine kurulmuş[382] olduğunu ifade eder. 19. yy'da cereyan eden toplumsal değişimin tetikleyicisi olarak gösterilebilecek iktisadi dönüşüm ve neticesindeki istatistik derlemeler de ilerlemeci bakış açısının bir işareti olarak okunmaktadır. İktisadi ve toplumsal meseleler ile ilgili sistematik nicel verilerin toplanmasının temel maksadı değişimi ölçmek ve dolayısıyla ilerlemeyi betimlemek olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle, 19.yy sosyal istatistikleri ilerlemenin nicelleştirilmesi[383] olarak yorumlanabilmektedir.

İlerlemeci Paradigma Ekseninde Sosyoloji Disiplininin Oluşma Süreci İle Sanayi Toplumuna Dönüşme Süreci

İlerlemeci sosyologların/düşünürlerin ortak noktası olarak makro sosyolojik yönden toplumsal analizlerini gerçekleştirmelerini gösterebiliriz. İlerlemeci sosyologlar, pozitivizmin bilim karakteristiği haline gelmesi ile birlikte sosyal bilimlerde 'sosyal fizik'/'sosyal fizyoloji' adı altında epistemolojik bir alan oluşturmuşlardır. Saint-Simon toplumu bir organizma gibi ele alarak onu kendine özgü dinamikleri ile incelemeye başlamıştır. Tabiattaki çekim kanunu gibi toplumda da gelişmeyi sağlayan ilerleme kanununa[384] işaret edilerek toplumun bir ilerleme içinde olduğunu ve bu ilerlemeyi durdurmanın mümkün olmadığı görüşünü savunmuştur. Endüstriyel ve toplumsal dönüşümü organizma alegorisi bağlamında okuyan Saint-Simon için bilimin temel görevi ilerlemedir.

---

381 Peter Kivisto, *Sosyolojinin Temel Kavramları*, çev. İhsan Çapcıoğlu-Sefer Yavuz (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2008), 10.

382 Robert Nisbet, *History of The Idea of Progress* (New York: Basic Books, 1980), 175.

383 Scott Gordon, *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, çev. Ümit Tatlıcan-Hasan Kösebalaban (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 181.

384 Zeki Aslantürk-Tayfun Amman, *Sosyoloji* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014), 78.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Auguste Comte da tıpkı Saint-Simon gibi toplumun ilerlemesine vurgu yapmaktadır. *Pozitif Felsefe Dersleri*'nde pozitif felsefenin özü, önemi ve pozitif bilimlerin sıralanışı üzerine genel düşüncelerini açıklamıştır. Comte esasında fen ve doğa bilimlerinin geliştirdikleri bilimsel metotların sosyal meselelere de uygulanabileceğini[385] iddia etmekteydi. Comte'a göre pozitif felsefenin gerçek nitelik ve karakterini gereği kadar aydınlatmak için önce insan düşüncesinin bir bütün olarak ele alınan ilerleyici akışına toplu bir bakış atmak lazımdır. Çünkü herhangi bir düşünce, ancak tarihi sayesinde iyice anlaşılabilirdir.[386] Dolayısıyla ilerlemeci bakışın bir ürünü olan 'Üç Hâl Yasası' ile Comte, toplumun değişiminin dinamik yönünü tasvir etmektedir.

Evrimci-ilerlemeci bir çizgisi olduğu bilinen Herbert Spencer da toplumsal olgulara evrimci temelde bakılması gerekliliğinin altını çizmiştir. Askeriden sanayiye dönüşen/evirilen/ ilerleyen bir toplum tasavvurunu işaret eden Spencer, esasında örgütlenme ve iş bölümü temelinde bir organizma modeli sunmaktadır. Sosyolojik araştırmaların hazırlık süreçlerinde doğa bilimleri araştırmalarına da dikkat çekmektedir. Modern düşünce tarihinde Spencer'ın evrimciliğinin öneminin kaynağı ise evrim teorisi ile ilerleme fikri arasında bir bağlantı oluşturması[387] ve evrim yasasını daha iyiye doğru ilerlemenin yasası olarak görmesindedir.[388]

Sosyoloji disiplininin fikirlerini atan bilim insanlarının ortak bakış açısı olarak ilerlemeciliği kaydetmek mümkündür. Bütüncül, makro ve lineer bir tarih akışı içinde sosyolojik olguların doğa bilimleri refleksleri ile incelenmesi bir bakıma devlet aygıtı için bir veri oluşturma işlevi taşımaktadır. Gordon, sosyal bilimlerin bu amacı doğrultusunda devlete neler yapması gerektiği konusunda yönlendirici ve uzun vadede planlamalar yapmakta yardım edici yönünün altını çizmiştir.[389] Tahmin edilebilir bir bilim kurmak umuduyla kantitatif yöntem uygulayan sosyologlar metotlarını geliştirirken doğa bilimcilerini örnek almış, araştırma bulguları devlet siyaseti belirlenmesinde kullanılmıştır.[390] Başka bir ifadeyle toplumsal dönüşümün sancılarının yaşandığı geçiş döneminde sosyoloji bilimi, veri analizlerini bir çeşit gelecek inşası amacıyla yorumlamıştır. Disiplinin kurucuları, endüstri toplumunun ayak seslerini önceden duymuş ve bu dönüşümün toplum mühendisliği için kolları sıvamıştır. Soyundukları toplum mühendisliğinin bakış açısının merkezine de dönemin ruhuna damgasını vuran pozitivizmin temel karakteristiğini yansıtan ilerlemeci fikri yerleştirmişlerdir.

İncelemesini yaptığımız *21. Yüzyıl İçin 21 Ders* kitabı da çağımızda tecrübe ettiğimiz yeni bir toplumsal dönüşümün entelektüel esaslarını ortaya koymaktadır. Yazar, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Mütemadiyen dünyanın güncellenmiş bir anlatısını yaratma göreviyle baş başa kalıyoruz. Sanayi Devrimi'nin yarattığı büyük değişikliklerin 20. yüzyılın yeni ideolojilerini doğurması gibi önümüzdeki bilişim teknolojileri ve biyoteknoloji devrimlerinin de yeni bir bakış açısı getirmesi muhtemel. Bu yüzden önümüzdeki senelerin belirleyici özelliği yoğun bir içsel sorgulama ve yeni toplumsal ve siyasi modellerin geliştirilmesi olabilir.[391]

---

385 Gordon, *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, 325.

386 Auguste Comte, *Pozitif Felsefe Dersleri*, çev. Ümit Meriç (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 1967), 217.

387 Herbert Spencer, *First Principles* (London; Cambridge University Press, 1862), 146.

388 Gordon, *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, 479.

389 Gordon, *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, 483.

390 Kivisto, *Sosyolojinin Temel Kavramları*, 9.

391 Yuval Noah Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, çev. Selin Siral (İstanbul: Kolektif Kitap: 2018), 32.

Harari'nin de dikkat çektiği üzere dönüşümler yeni anlatı ve ideolojiler meydana getirmektedir. Dijitalleşmeye doğru dönüştüğü iddia edilen toplumların da yeni siyasal ve toplumsal modellerini ortaya koyacağı beklenmektedir. Harari de eserinde yine ilerlemeci bir bakış açısından ortaya çıkması muhtemel modellerin gelecek projeksiyonlarını anlatmaktadır. Harari'nin özellikle liberalizm, milliyetçilik, İslam veya yeni bir öğretinin 2052'nin dünyasını şekillendirmek istemesi halinde sadece yapay zekayı değil, büyük veri algoritmalarını ve biyomühendisliği de anlamlandırması ve bunları anlamlı bir yeni anlatının içine yedirmesi gerekliliğini öne çıkarması[392] da geleceğin toplum mühendisliğine dair bir yorum olarak karşımıza çıkmaktadır.

21. Yüzyıl İçin 21 Ders Kitabındaki İlerlemeci Paradigma Bakış Açısı

21. Yüzyıl İçin 21 Ders, Yuval Noah Harari'nin Ağustos 2018'de basıldığı günden beri gündemden düşmeyen bir diğer kitabıdır. Harari, *Sapiens* (2011) ile insanlığın lineer tarihi sürecini 'insan türünün kısa bir tarihi' şeklinde retrospektif bir çalışma sunmaktadır. Akabinde yayınlanan *Homo Deus* (2016) eserinde yazar, insan türünün evrimsel süreç sonunda ulaşacağı noktayı işaret ederek 'yarının kısa bir tarihi'ni anlattığı iddiasını ortaya koymaktadır. Adı geçen iki kitapta insanlığın doğrusal bir zaman çizgisinde ilerleyen/gelişen/ evirilen bir eksende ele alındığını ifade etmek mümkündür. Başka bir ifadeyle insan türünün Dünya gezegenine hakim olması bir tarafta incelenirken öteki tarafta da gelecekte teknolojinin insan bedeni ve bilinci ile birleşmesinin muhtemel sonuçları ele alınmaktadır. *Sapiens* ve *Homo Deus*'un ardından yayınlanan incelemeye konu ettiğimiz kitap ise geçmiş-gelecek dikatomisinde bir köprü olarak bugünü/günceli[393] incelemektedir. Dolayısıyla 20. yy tredlerinin artık işlemediğini öne sürerek ve bir anlamda demode kabul ederek ekonomik, siyasal, teknolojik ve bunlar bağlamında insan ile toplumun dönüşümü ele alınmaktadır. Endüstri toplumuna geçiş dönemindeki sancıların çözümünü arayan ve yeni şekillenen toplumsal yapının ilkelerini oluşturan sosyologlar gibi Harari de dijital topluma - süper akıllı topluma (super smart society)[394]- geçişin ayak seslerini duyduğumuz çağımızda dönüşümün yeni ilkelerini açıklamaktadır.

Kitap, "Teknolojik Zorluk", "Siyasi Zorluk", "Umut ve Umutsuzluk", "Hakikat" ve "Direnç" şeklindeki beş ana başlıktan oluşmaktadır. Yazar, her başlık altındaki alt başlıklarda belirli konseptleri teknolojik gelişmeler bağlamında masaya yatırarak insanları bekleyen kaosları, tehditleri ve tehlikeleri[395] işaret etmektedir. Harari'nin ilerlemeci bakış açısını ilk bölüm olan "Teknolojik Zorluk" başlığında gözlemlemek mümkündür. Zira birinci bölüm endüstri toplumundan bilgi/teknoloji/dijital topluma dönüşümün temel prensiplerini ortaya koymaktadır. Kitabın iddialarından biri de alakasız bilgilerle dolu bir dünyada netliğin güç olmasıdır.[396] Çağımızda bilgi, bilginin kaynağı, bilginin depolanması ve bilgi teknolojileri insanı, toplumu ve bunlar bağlamındaki tüm meseleleri dönüşüme tabi tutmaktadır.

Biyoteknolojinin ve bilgi teknolojilerinin insanlığın daha önce tecrübe etmediği zorluklara dikkat çekilen birinci bölümde yazar, Obama dönemi liberal ve özgürleştirici siyasetten

392 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 33.

393 Yuval Noah Harari, "21 Lessons For the 21st Century" (Erişim 9 Kasım 2021).

394 Mayumi Fukuyama, "Society 5.0: Aiming for a New Human-Centered Society", *Japan Spotlight* (Erişim 3 Kasım 2021).

395 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 16.

396 Yuval Noah Harari, "21 Lessons For the 21st Century".

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

2008 küresel finans krizine, Brexit'ten göç ve ticaret anlaşmalarına güncel ve yakın geçmişteki tarihe damga vuran olaylara kısaca değinmektedir. Fakat her ne kadar ekonomik, politik ve toplumsal konulara değinse de bölümün ana ekseninde varlığını giderek daha da derinden hissettiğimiz bilgi teknolojilerine vurgu yapmaktadır. Bilişim ve biyolojik teknolojiler ikilisinin ekonomiler ve toplumların yanı sıra bedenlerimizi ve zihinlerimizi yeniden şekillendirebilme[397] gücüne ve tehlikesine dikkat çekilmektedir.

Yapay zeka, biyomühendislik ve bilgi teknolojileri Harari'nin öngörüsüne göre tarım ve sanayide el ile yürütülen iş ve işlemleri otomasyonlara devretti[398]; insan duygularına, arzularına ve tercihlerine zemin oluşturan biyokimyasal mekanizmaları anlaşılır kıldı[399]; sinirbilim ve davranışsal ekonomiyi gizemli bir özgür irade bağlamından çıkarıp tahmin edilebilir ve yönlendirilebilir hale getirdi[400]; insan beyninin biyokimyasal algoritmasının hiç de mükemmel olmadığını ortaya çıkardı.[401] Harari'nin saydığı gelişmeler, yapay zekanın ve biyoteknolojilerin 2050'ye gelindiğinde beynin programlanması konusunda oldukça yol kat edileceğine işaret ederek yine ilerlemeci bir bakış açısından yeni bir insan modeli olan transhuman aşamasına geleceği konusunda öngörüler içermektedir, zira insan bedeni ve beyni güncellenebilir, tepkileri öngörülebilir, hatta programlanabilirdir. İnsan beyni ve bedeni için tasavvur edilen bu özellikler ise sadece bir zaman meselesidir. Nitekim teknolojik gelişmeler insan türünün kaçınılmaz evrimine destek olmaktadır. Toplumlar da yeni teknolojik gelişmeler sayesinde ilerlemektedir.

İnsan türü Harari'ye göre ilerleme kaydedildikçe sadece biyolojik bir ihtiyaç olarak evrimleşmeyecek, aynı zamanda insan türü yeni oluşan modellere adaptasyon sağlamak zorunda da kalacaktır. Yapay zekanın iş piyasasından makine öğrenmesine, blok zincirinden genetik mühendisliğine birçok alana ağırlığını koyması insan türünün adaptasyon sağlaması için yeni modeller geliştirmesini de tetikleyecektir. Harari, provokatif sorular sorarak genetik mühendisliği ve biyoteknolojinin ulaşacağı noktada insan evriminin muhtemel etik problemlerini işaret etmektedir.

Biyoteknoloji ebeveynlere çocuklarının "sürümünü yükseltme" imkanı sağlarsa bu da temel insani ihtiyaç sayılacak mı yoksa zengin insanüstüler zavallı *Homo sapiens*'i katbekat aşan becerilerinin tadını çıkardığı bir ortamda, insanlığın farklı biyolojik kastlara ayrıldığını mı göreceğiz?[402]

Harari için bu soruya cevap aramak ikinci derecededir. Nitekim o, cevaptan ziyade gelecekteki insan profilinin bir yansımasını göstermeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla geleceğin toplum hayatında biyoteknolojik gelişmeler ekonomik eşitsizliği biyolojik eşitsizliğe[403] yani daha katı bir kast sistemine dönüştürebilecektir. Harari bu noktada iki muazzam devrimin eşiğinde olduğumuza dikkat çekmektedir. Birincisi, biyologların insan bedeninin ve özellikle de beyni ile insan duygularının gizemini deşifre ettiği biyolojik devrimdir. Diğeri ise bilişim teknolojileri devrimidir. İkisinin birleşmesi ise büyük veri algoritmalarının ortaya çıkacağı ve otoritenin

397 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 24.
398 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 35.
399 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 36.
400 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 36.
401 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 36.
402 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 53.
403 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 82.

insandan bilgisayarlara geçeceği anlamına gelmektedir[404] ki bu durum da dijital diktatörlüğün bir tezahürü olacaktır. Bununla birlikte verinin sahibi kim olacak sorusu da gündeme gelmektedir. Biyoteknoloji ve bilişim teknolojileri ile oluşturulacak veri algoritmalarını elinde tutacak olan otoritenin kaynağı ve otoritenin bizzat kendisi 2050 toplumsal yapısında bir bilinmezlikle birlikte bir tehlikeye de işaret etmektedir.[405]

Kitapta bulunan ve temas edilmesi gereken bir diğer husus da dindir. Harari, 21. yüzyılın dönüşümünde din konusuna da hassasiyet göstermiştir. "Siyasi Zorluk" kısmında Din başlığı ile bu konuya değinmektedir. Aslında Harari 21. yüzyılın büyük sorunları ile yüzleşirken dinin ne işe yarayacağını sorgulamaktadır. Harari, geleneksel dinlerin temel işlevini yorumlamak olarak ele almaktadır. Zira imamı yağmur duası edip kuraklığı sonlandıran kişi değil de yağmur duasının niye işe yaramadığını ve dualarımızı duymuyor gibi görünse de neden Allah'a inanmayı sürdürmemiz gerektiğini açıklayan kişi[406] olarak görmektedir. Dolayısıyla imam, geleneksel dinin temel fonksiyonu olan yorumlama görevini yerine getirmektedir. 21. yüzyıla ulaştığımızda bilimin öylesine kapsamlı bir zaferi söz konusu olmuştur ki insanlığın din algısında büyük bir dönüşüm meydana gelmiştir. Başka bir ifade ile Harari, işlevselci sosyologlar gibi dinin fonksiyon boyutu ve pozitivist ilerlemeci sosyologlar gibi bilim karşısında acze düşmesinin altını çizmektedir. 21. yüzyılda geleneksel dinler fonksiyonel olarak kimlik sorunlarında devreye girmeye başlamış, "biz" ve "onlar" sınırlarını belirleyen kıstasa dönüşmüştür. Harari, geleneksel dinlerin çağdaş dünyada süregelen bir güç olmasına Japonya örneğini vermektedir. Yerel Şinto dini, Japon kimliğinin mihenk taşı olarak kabul edilmiş ve Japon devleti Şinto dinini yeniden icat etmiştir. 'Devlet Şintosu' kavramı ile imparator ilahlaştırılmış, resmi bir ideoloji sayesinde devlete sadakat güçlendirilmiştir. Nitekim resmi bir Şinto dini, Japon kimliği sınırlarını belirlemekte yeniden inşa edilmiştir. Modernleşme süreçlerinde kendilerine has millet kimliğini korumak için geleneksel dinler işlevselleştirilmiştir. Başka bir deyişle din yeniden dönemin ihtiyaçları ışığında kolektif bir bilinç ile toplumu bir arada tutma görevini üstlenmektedir.

İlerlemeci paradigma bakışından baktığımızda insan zekası nihayetinde pozitivist bir noktaya ulaşmaktadır, zira Comte'a göre entelektüel evrimin gerekliliği, insanın kendi doğasının anlamını ne olursa olsun tüm fenomenlerin radikal açıklamasına aktarmaya yönelik birincil eğiliminde yatmaktadır.[407] Harari, "Tanrı" başlığı altında da din ve Tanrı kavramlarını pozitivist ve laik bir noktadan değerlendirmektedir. Dindarları bilimsel tutumdan uzak olmakla itham eden Harari, dini meşrulaştırma aracı olarak konumlandırmaktadır.

İşin aslı Tevrat, Kuran, Mormon Kitabı, Vedalar ya da herhangi bir kutsal kitabın, enerji eşittir kütle çarpı ışık hızının karesi formülünü ve protonların elektronlardan 1,837 kat daha fazla kütleye sahip olmasını belirleyen güç tarafından yazıldığına dair elimizde hiçbir kanıt yok. Elimizdeki bilimsel verilere göre tüm bu kutsal metinler hayal gücü kuvvetli *Homo sapiens* üyeleri tarafından kaleme alınmış. Atalarımızın toplumsal normları ve siyasi yapıları gerekçelendirmek için yarattığı anlatılar bunlar. [408]

---

404 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 61.
405 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 87.
406 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 128-129.
407 Auguste Comte, *The Positive Philosophy of Auguste Comte* (London: The Cambridge University Press, 2009), 159.
408 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 186.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Anlaşılacağı üzere Harari, insanlığın 21. yüzyılda sanayi toplumundan bilgi toplumuna evirilmesinin bir diğer göstergesi olarak da geleneksel din algısındaki kırılmayı işaret etmektedir. Comte gibi Harari de insanlığın kaçınılmaz olarak ulaşacağı aşamayı pozitif aşama olarak ifade etmektedir. Nitekim Harari, Tanrısız ahlakın mümkünlüğünü ve gerekliliğini 'doğal bir ahlak' türü olan sosyal memelilerin etik kodları[409] ile açıklamaktadır. Ayrıca Harari, hakikat, merhamet, eşitlik, özgürlük ve sorumluluk gibi etik değerlerle idealize edilen laikliğin Tanrı ve geleneksel din inancının yerini alacağına ve bu düzenin 21. yüzyıl teknolojisi ile yapay zeka, küreselleşme, blok zinciri, genetik mühendisliği ve makine öğrenmesi gibi kavramların şekillendirdiği toplum modeline uygun olacağını öngörmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak ilerlemeci paradigmanın makro yaklaşımı değişim periyodundaki muğlaklığı anlamlandırma çabasıdır. Dönüşümün nabzını tutmak suretiyle kurucu sosyologlar yeni oluşan toplumsal yapının ilkelerini belirleme çabasında bulunmuşlardır. Pozitivist değerler ise bu dönüşümün temel prensipleri halini almıştır. Dolayısıyla dönemin sosyologlarının sosyolojiyi toplum mühendisliği aygıtı olarak kullanmış olduklarını ifade etmek mümkündür. Harari de yapay zeka ve biyoteknolojilerin giderek varlığını hissettirdiği, geri dönülmez adımların atıldığı günümüz dünyasından yola çıkarak geleceğe dair öngörülerini sıralamaktadır. Yaptığı çalışmanın gelecek için bir yol haritası belirlemek olduğunu iddia edebiliriz, zira Harari gelecek projeksiyonlarını bir fantezi olmaktan öte 2050 dünyasının portresini gerekçelendirmeleri ile gözler önüne sererek yeni oluşan toplumun değerlerini işaret etmektedir.

409 Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, 188.

KAYNAKÇA

Aslantürk, Zeki - Amman, Tayfun. *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.

Comte, Auguste. *Pozitif Felsefe Dersleri*, çev. Ümit Meriç. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 1967.

Comte, Auguste, *The Positive Philosophy of Auguste Comte*. 2. Cilt. London: The Cambridge University Press, 2009.

Gordon, Scott. *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, çev. Ümit Tatlıcan-Hasan Kösebalaban. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Harari, Yuval Noah. *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, çev. Selin Siral. İstanbul: Kolektif Kitap, 2018.

Kivisto, Peter. *Sosyolojinin Temel Kavramları*, çev. İhsan Çapcıoğlu-Sefer Yavuz. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2008.

Nisbet, Robert. *History of The Idea of Progress*. New York: Basic Books, 1980.

Spencer, Herbert. *First Principles*. London; Cambridge University Press, 1862.

Yuval Noah Harari. "21 Lessons For the 21st Century". Erişim 9 Kasım 2021..https://www.ynharari.com/book/21-lessons-book/

Fukuyama, Mayumi. "Society 5.0: Aiming for a New Human-Centered Society". *Japan Spotlight*. Erişim 3 Kasım 2021. https://www.jef.or.jp/journal/pdf/220th_Special_Article_02.pdf

TRANSHÜMANİZMİN TANRISINA DOĞRU[410]

İsmail KURT

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Felsefesi Bölümü Doktora Öğrencisi, Ankara, Türkiye,
ismailkurt718@gmail.com, ORCID 0000-0002-5651-5973

Özet

Hızla gelişen teknolojiyle şüphesiz insan ve ilişkileri etkilenmekte, böylelikle din ve bilimin gelecek vizyonu da şekillenmektedir. Bu bağlamda transhümanizm akımı ve tekillik anlayışı önemli bir etken olduğundan transhümanizmin dinle olan etkileşimi ve Tanrı-âlem ilişkisi irdelenmeli ve bir teolojisi varsa ortaya konulmalıdır. İnsanlığa ölümsüzlüğü ve cennetsel bir geleceği vadeden transhümanizm, dinin konularıyla ilgilenmesiyle dinsel bir nitelik taşımaktadır. Bu çalışmada transhümanizmin ateizm, deizm, teizm ve panenteizm gibi Tanrı anlayışlarıyla ilişkisi ele alınarak transhümanizmin hangi Tanrı anlayışına daha yakın olduğu ve nasıl bir Tanrı-âlem tasavvuruna sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Transhümanizmin her ne kadar ateistik karakter taşıdığı yüzeysel bakışla kolayca söylenebiliyor olsa da Tanrı anlayışlarıyla ilişkisine dair değerlendirmelerimiz öyle olmadığını, transhümanizmin felsefesinin dipolar teist anlayış olan süreç teolojisine yakın anlayışlar taşıdığını göstermiştir. Süreç teolojisinin din ile bilimi uzlaştırma gayretini de göz önünde bulundurduğumuzda bilimsellikle dinselliğin bir aradalığı konumunda olan ve bilimin dinlerle uyumlu olabileceği anlayışını netice veren transhümanizm ile panenteizmin benzer anlayışları paylaşmakta oldukları söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, Tanrı, Ateizm, Süreç Teolojisi, Panenteizm

Towards The God of Transhumanism

Abstract

Undoubtedly, people and their relationships are affected by rapidly developing technology, thus shaping the future vision of religion and science. In this context, since the movement of transhumanism and the understanding of singularity are important factors, the interaction of transhumanism with religion and the relationship between God and the world should be examined and if there is a theology, it should be revealed. Transhumanism, which promises humanity immortality and a heavenly future, has a religious character in that it deals with the issues of religion. In this study, the relationship of transhumanism with understandings of God such as atheism, deism, theism and pan-entheism has been discussed and it has been tried to determine which understanding of God transhumanism is closer to and what kind of God-realm conception it has. Although it can easily be said with a superficial view that transhumanism has an atheistic character, our evaluations of its relationship with understandings of God have shown that it is not so, and that the philosophy of transhumanism is close to process theology, which is a dipolar theist understanding. Considering the process theology's effort to reconcile religion and science, it can be said that transhumanism and panentheism, which are in the position of being scientific and religious together, and which result in the understanding that science can be compatible with religions, share similar understandings.

410 Bu çalışma, şahsıma ait "Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezimden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Keywords: Transhumanism, God, Atheism, Process Theology, Panentheism

GİRİŞ

İnsan hem kendi cinsiyle hem de bir şekilde temas ettiği diğer varlıklarla ilişkilidir. İnsan, dinsel yönelimlerini diğer varlıklarla olan ilişkisi üzerinden belirlemiş görünmektedir. Varlıklarla yatay düzlemde kurduğu ilişkilerden animist ve ona benzer panteist anlayışlara sahip olmuştur. İlişkinin yönü dikey düzleme yani Tanrı'ya yöneldiğinde teist anlayış, dikeydeki Tanrı'yı öldürerek yegâne hakikati insan ve onun aklı olarak görüp düzlemin yönünü kendine yönelttiğinde ise hümanist-ateist anlayışlar ortaya çıkmıştır. Din-bilim çatışmasının doğurduğu tepkisel ilişki düzleminde ise deizm gibi refleksel anlayışlar görülmüştür. Yaşadığımız dönem itibariyle insanın sair varlıklarla olan ilişkileri hangi düzlemde değerlendirilebilir? Yatay düzlemde her şeyin/herkesin eş değer varlıklar olduğu bir ilişki mi? Dikey yönlü Tanrı'ya dönük bir ilişki mi? Kendi kendisine dönük, insanı tanrısallaştıran bir ilişki mi? Değilse tepkisellik ilişkisinin ortaya çıkardığı ara form bir pozisyonda mıdır? Teknolojinin hızla ilerlemesiyle insan olmanın anlamının silikleşmeye başladığı bir döneme girmekteyiz. Birçok filozof artık şu önemli soruyu tekrar soruyor, neye insan denir? İnsanın ne olduğuna dair tartışmaların çoğaldığı bir dönemde insan tanımında zorlanılırken ilişkilerini ve bu ilişkiler üzerinden Tanrı anlayışını belirlemek güç olacaktır.

Trans-Posthümanist bir dönemde "posthuman"a[411] dönüşen insan, artık insan olmayabilir.[412] Bu insan sonrası yani insanın halefleri olan varlıkların durumunu Nick Bostrom, günümüz insanının mevcut kapasitesini, kendisine insan denemeyecek kadar radikal bir şekilde aşan olası varlıklar olarak tanımlamaktadır.[413] İnsan modern dönemlerde olduğu gibi kendine dönük bir ilişki inşa edemeyecek görünmektedir. Çünkü artık süper zekâlı[414] denilebilecek yapay varlıklarla yeni bir ilişki düzlemi gelişecektir. Ya da biyoteknoloji ve nanoteknolojinin yardımıyla yetkinlikleri arttırılmış bir posthumana dönüşen insan, bilindik insan tanımlamasının dışına çıkarak ilişki düzlemlerini yeniden şekillendirecektir. Bunlarla birlikte bilincini bir bilgisayara yükleyip sanal âlemlerde simüle varlıklar şeklinde yaşama olasılığı durumunda ilişkisi sanal varlıklarla olacaktır. Ya da tekilliğe ulaşan bir dünyada tüm bir evrenin bilinçlenmesiyle o bilince dâhil olmuş olarak varlığını sürdürecektir. İnsan, ilişkilerini artık yapay zekâ sahibi varlıklarla, şimdilerde metaverse olarak adlandırılan siberuzay âleminde sanal varlıklarla ya da belki tüm bir evrenle özdeşleşerek evrenin kendisi olarak bizatihi kendisiyle kurmak durumunda olacak gibidir. Transhümanizmin öngördüğü bu gelecek vizyonunda nasıl bir Tanrı-âlem ilişkisine sahip olunacağı yahut mevcut Tanrı anlayışlarından hangisine daha yakın bir paradigmaya sahip

411 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Max More, "The Philosophy of Transhumanism", Ed. Max More, Natasha-Vita More, The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology And Philosophy Of The Human Future içinde, Wiley-Blacwell Publishing, West Sussex UK, 2013, s. 20.

412 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Francis Fukuyama, İnsan Ötesi Geleceğimiz; Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları, Çev. Çiğdem Aksoy Fromm, ODTÜ Yayıncılık, 1. Basım Ankara, 2003, ss. 7-8.

413 Nick Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", Transhumanism and The Body: The World Religions Speak, Ed. Calvin Mercer and Derek F. Maher, Palgrave Macmıllan Publishing, First Edition, New York, 2014, s. 3.

414 Nick Bostrom'un süperzekâ kavramına dair düşünceleri için bkz. Nick Bostrom, Süper Zekâ: Yapay Zekâ Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler, Çev. Ferit Burak Aydar, Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

olunduğu bu ilişkilerle daha da belirginleşecektir.

Transhümanizm akımı birçok yönden bilimsel araştırmalara konu olmaktadır. Teknolojik, felsefi, hukukî hatta politik yönleri üzerinde çokça durulan transhümanizmin sanata dair olan yönleri ile teolojik yönleri üzerine yeterince eğinilmemektedir. Bu çalışmada transhümanizmin geri planda kalmış olan teolojik yönüne değinmeye çalışılacaktır. Transhümanizm akımının Tanrı-âlem ilişkisi irdelenmeli ve varsa bir teolojisi ortaya konulmalıdır. Tanrı-âlem münasebetinde transhümanizm hangi anlayışı benimsemektedir? Transhümanist hareketin bir Tanrı'sı var mıdır? Varsa nasıl bir Tanrı anlayışına sahiptir? Bu çalışmada transhümanizmin Tanrı-âlem münasebeti ve Tanrı anlayışları ile olan ilişkisi üzerinde durularak transhümanizmin teolojisinin inşasına katkı sağlama gayretinde olunacaktır. Böylelikle transhümanizmin olası Tanrı'sının izini sürülecek ve bunu yaparken de çerçeve ateizm, deizm, teizm ve panenteizm gibi Tanrı anlayışlarıyla transhümanizmin ilişkisi olacaktır.

TRANSHÜMANİZM-ATEİZM İLİŞKİSİ

Transhümanizm ateistik karakter içermekte midir? Transhümanizm-ateizm ilişkisinin boyutları birbirleriyle paralel mi yoksa zıt mıdır? Transhümanizmin dinsel içeriği, ateizmi etkileyerek ona dinsel bir nitelik kazandırıp dönüştürmekte midir? Transhümanizm, ateizmi teizmle sonlandıracak bir güce sahip mi? Çalışmamızın bu kısmında cevaplandırmaya çalışacağımız problematik çerçeve bu şekilde olacaktır.

Ateizm, felsefede çok farklı yönlerle ele alına gelmiştir. En temelde "teist olmayan" anlamında yani Tanrı'ya karşı ilgisiz kalarak ona hayatında yer vermemeyi ifade etmektedir. Diğer anlamıyla ateizm, daha çok teist anlayışlara karşı pozisyon alınması üzerinden ifade edilmektedir. Yani bizzat Tanrı'nın olmadığı konusunda iddialı olup bu iddiasını ispatlamaya çalışmaktır.[415] Transhümanizmin ateizm ile olan ilişkisi bu iki ateizm tanımlamasına münhasır kalmamaktadır. Çünkü transhümanizm, felsefesinde birçok yönden dinsel bir hüviyet barındırmaktadır. Transhümanizmin mükemmellik arayışı, yoksulluk, hastalık ve acı gibi sosyal sorunları ortadan kaldırarak toplumu iyileştirme kaygısı taşıması, aşkınlık ile meşgul olması gibi vasıfları onu geleneksel dinlerle birçok noktayı paylaşan konuma taşımaktadır. Bunlarla birlikte eskatolojik bir yönelim ile dünyanın ve insan hayatının sonuna dair kurgularda bulunmasıyla transhümanizm, dinsellikle bir bağ kurmaktadır.[416] Belirttiğimiz bu noktalardan transhümanizmin ateizmle olan ilişkisi dinsel boyutlarda olmalıdır. Bu da bizi başka bir ateizm yorumuna götürecektir.

Teizmin geniş olarak ele alınmasıyla ortaya çıkan bu ateizm yorumlamasına göre, ateizm de dinsel bir anlam taşımakta ve eninde sonunda Tanrı'ya yönelmeyi netice vermektedir. Ateizme dinsel bir nitelik verenlere göre, kimi ateistler mistik bir hal üzeredirler ve bu halleri onları daha duyarlı bir noktaya, teizme ulaştırabilir.[417] Örneğin, Ludwig Feuerbach'ın (1804-1872) ateist olduğu ifade edilse de onda bilindik ateist tavrından farklı olarak vurgulamaya çalıştığımız dinsel yönelimli bir ateizm anlayışı mevcuttur. "işte her şey nasıl da değişiyor; dün hâlâ din olarak geçen şey, bugün böyle olmaktan çıktı ve bugün ateizm sayılan yarın din olacaktır"[418] Ona göre

415 Mehmet S. Aydın, Din Felsefesi, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 13. Baskı, İzmir, 2012, ss. 208-212.

416 Patrick D. Hopkins, "Transcending the Animal: How Transhumanism and Religion Are and Are Not Alike", Journal of Evolution and Technology, Vol. 14, Issue: 2, 2005, s. 22.

417 Aydın, Din Felsefesi, s. 210.

418 Ludwig Feuerbach, The Essence of Christianity, Çev. George Eliot, 1841, e-kitap arşiv: http://www.marxists.org/reference/archive/feuerbach/works/essence, (05.05.2019), s. 48.

Tanrı, insanın ideallerinin, ahlaksal ve psikolojik karakterinin izdüşümüdür. "Benlik" onda ilahi olan haline gelmektedir.[419] Transhümanizmin posthuman anlayışı da böyle bir ilahi benlik olma yolunda görülüyor. Transhümanistlerin kimisinin insanın, posthumana dönüşümü ile kimisinin de tekillik yolu ile Tanrı fikrine yöneldikleri açıktır. Tekilliğin peygamberi şeklinde tanıtılan Raymond Kurzweil'in tekillik sürecini anlattığı şu ifadelerini hatırlayalım: "Bir kere evrendeki madde ve enerjiyi zekâ ile doyururuz, bilinçli olarak ve yüce bir zekâ ile o da 'uyanacak'. Bu, hayal edebileceğim kadar Tanrı'ya yakın."[420] Ayrıca Turing Kilisesi'nin kurucusu transhümanist Giulio Prisco, gelecekte tanrıların var olacağını ve geçmişi yani bugünümüzü, uzay-zaman mühendisliği yoluyla etkileyebileceklerini ifade etmektedir.[421] Bunlarla beraber transhümanizmin dinsel içerikli hareketlerinden birisi olan Terasem hareketi, şu ifadelere yer veriyorlar: "Geleceğin teknolojisi, Terasem'in evreni kapsamasını sağlayacak, böylece her şeyi bilen, her şeye kadir ve her şeye gücü yetecek olan haline gelecektir. Bu şekilde akıllı atomlar ve bilinçli elektronlar ile Tanrı'daki Terasem'i inşa ediyoruz"[422] Bu beyanat açık bir şekilde teizmin Tanrı'sının sıfatlarını taşımakta olan bir Tanrı'yı oluşturacaklarını iddia etmektedir.

Transhümanizmin ateistik karakteri bir şekilde Tanrı fikrine çıkmaktadır. Aynı zamanda tanrısallık vurgusu transhümanizm hareketine manevi bir motivasyon da sağlıyor görünmektedir. Bilimselliğin maneviyata yönelik bu ihtiyacı, salt sekülerleştirilen bilim ile din ilişkisinin tekrar gözden geçirilmesini de gerekli kılıyor kanaatindeyiz. Transhümanizm her ne kadar ateistik karaktere sahip olsa da bu ateizm bir şekilde tanrısallıkla neticelenen dinsel bir değere sahip ateizmdir. Bu bağlamda transhümanizm, mevcut dinlere alternatif bir anlayış sunarken ateizminde klasik yorumunun dışında farklı değerlendirilmelerini ortaya çıkarmaktadır.

TRANSHÜMANİZM-DEİZM İLİŞKİSİ

Transhümanizmin aklı ve bilimsel metodu esas alması onu deizme yaklaştırır mı? Deizmin doğaya ve insan tarihine müdahale etmeyen aşkın Tanrı'sı, transhümanizmin Tanrı'sı olabilir mi? Bu başlık altında deizm anlayışıyla transhümanist yaklaşımı karşılaştırarak bu ve benzeri soruların cevaplarını irdeleyeceğiz.

Deizm en temelde din-bilim ilişkisinin geriliminden ortaya çıkmıştır. Kilisenin bilime müdahalesini reddetmekle birlikte, Tanrı'nın da evrene müdahalesini kabul etmemektedir. Deizmin bir diğer önemli özelliği ise aklı esas almasıdır. Aklın, Tanrı'nın varlığını, iyi ve kötü ayrımını bilecek durumda olduğunu savunmaktadır.[423] Deizm ile transhümanizm, rasyonel aklı esas almak ve dogmaları kabul etmemek noktalarında örtüşürler. Transhümanizmin önemli savunucularından Max More, transhümanizmin ilkelerini ifade ederken bağımsız düşünme ve rasyonelliğe vurgu yapmaktadır.[424] Deizm, "Akla uygun olmasa da inanıyorum" yerine, inancı mümkün olduğu ölçüde rasyonelleştirmeye çalışarak "aklî olduğu için inanıyorum" önermesini

419 Patrick D. Hopkins, "Toward a Transhumanist Theology", metanexus.net/toward-transhumanist-theology/, (12.03.2019).

420 Raymond Kurzweil, The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology, Viking Penguin, New York, 2005. s. 375.

421 Giulio Prisco, "Yes, I am a Believer", https://ieet.org/index.php/IEET2/more/5821, (04.05.2019).

422 Terasem Movement Inc., "The Truths of Terasem: A Transreligion for Technological Times", https://terasemfaith.net/beliefs/, (05.04.2019).

423 Aydın, Din Felsefesi, s. 179.

424 More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 21.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

getirmektedir.[425] Fakat transhümanizmde bu biraz daha farklı ifade edilmelidir. "Aklî olduğu için inanıyorum" yerine "ileri teknolojiyle inanacağım" önermesi transhümanist felsefeye daha uygun düşmektedir.

Deizm aklîleştirme yönelimiyle mucizeleri de reddetmektedir.[426] Transhümanizm ise ileri teknolojileri kullanarak doğaüstü görülen birçok hadiseyi mucizelikten çıkarıp olağan duruma getirebileceğini iddia etmektedir. Bu noktadan deizm, esrarengiz olanı reddederken, transhümanizm ileri teknolojiyle esrarengiz olanı makulleştirerek doğaüstü ve mistik denilebilecek olaylara açık hale gelmektedir. Hristiyan bir transhümanist olan Micah Redding'e göre bu doğaüstü hallerin bir şekilde gerçekleştirilmesi, Hristiyan inananlarına peygamberlerden miras olarak kalmış ve Tanrı, bu faaliyetleri yapmalarını istemektedir. Hristiyan transhümanistler mucizeleri, Hz. İsa'yı takip edip teknolojiyi kullanarak hastalıkları ortadan kaldırmak ve en sonunda ölümü de yenmenin Tanrı'nın isteği olduğu şeklinde yorumlamışlardır.[427]

Transhümanizm, şimdiye kadar doğal yollarla evrimin gerçekleştiğini bundan sonra ise bilinçli bir evrim sürecine girileceğini iddia etmektedir. Bu bilinçli evrim evrimsel mühendisliktir.[428] Dolayısıyla transhümanizmde, deizmde olduğu gibi yaratım süreci bitmemiştir. Deizm, tabii süreci vurgularken; transhümanizm, insanın yaratımda rol aldığını ve yaratımın hiç bitmeyecek bir şekilde devam ederek aşkınlığa ulaşılacağını varsaymaktadır. Aşkınlık anlayışı ise deizmden farklı olarak transhümanizmde, yalnız Tanrı'ya münhasır bir hal olmayıp, insanın en nihayette ona ulaşacağı yahut ona doğru daima yol alacağı bir ideal ve hedef olarak anlaşılmaktadır. "Tekno-aşkınlık" (techno-transcendental) olarak da adlandırılan bu hal, yeni bir varoluş seviyesinin veya daha cazibeli bir varoluş halinin, bilgi ve teknik ile elde edilebileceği görüşüdür.[429]

Bilim ile dinsel bir varoluş halinin elde edilmeye çalışılması, yepyeni bir din-bilim tartışmasının kapılarını aralamaktadır. Bilimselliğin korunması adına dinselliğin birçok yönünün terkedilerek deizm ve ateizm gibi anlayışların doğmasına neden olan din-bilim ilişkileri, transhümanizmle tersine dönmüş görünmektedir. Öyleyse şu soruyu sormalıyız, bilimselliği, dinin aşkın alanlarına kadar taşıyan transhümanizm, teizmin Tanrı'sını da bulabilecek midir? Transhümanizm, deist daha çok da ateist çizgide ilerleyen bilimi, teizmle sonlandırabilir mi?

TRANSHÜMANİZM-TEİZM İLİŞKİSİ

Transhümanizm akımının portresini çizmeye çalıştığı Tanrı'sı, teizmin Tanrı'sı mıdır? Transhümanizm, teizm ile ne derece benzer görüşlere sahiptir? Transhümanizm teizm ile çatışır mı yoksa bağdaşır mı? Transhümanizm-teizm ilişkisi bu tartışmalar çerçevesinde ele alınacaktır.

Teizmi diğer Tanrı tasavvurlarından ayıran en önemli konulardan biri Tanrı'nın sıfatları

425 Aydın, Din Felsefesi, s. 180.

426 Hüsameddin Erdem, "Deizm", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/deizm, (05.05.2019).

427 Micah Redding, Christianity is Transhumanism, http://hplusmagazine.com/2014/05/22/christianity-is-transhumanism/, (05.04.2019).

428 Maxwell J. Mehlman, Transhumanist Dreams and Dystopian Nightmares: The Promise and Peril of Genetic Engineering, The Johns Hopkins University Press, First Edition, Baltimore, 2012, s. 5.

429 David Brin, "A Critical Discussion of Vinge's Singularity Concept: Singularities", Ed. Max More, Natasha-Vita More, The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future içinde, Wiley-Blacwell Publishing, West Sussex UK, 2013, s. 402.

meselesidir.[430] Transhümanist anlayışlardan birisi olan Terasem hareketinin tasavvur ettiği tanrısallık teizmin Tanrı'sının özelliklerini yansıtıyor görünmektedir.

Geleceğin teknolojisi, Terasem'in evreni kapsamasını sağlayacak, böylece her şeyi bilen, her şeye kadir ve her şeye gücü yetecek olan haline gelecektir. Bu şekilde akıllı atomlar ve bilinçli elektronlar ile Tanrı'daki Terasem'i inşa ediyoruz.[431]

Terasem hareketi, evrenin bilinçlenmesi yoluyla Tanrı'yı inşa ettiğini ve sonunda insanında bu Tanrı'yla bir olacağı gibi mistik bir tasavvur çizmektedir. Bunun yanı sıra Tanrı'yı birlemekte ve monoteist anlayışla uyumlu olduğunu iddia etmektedir.[432] Tanrı'yı birleyip ona yüklediği sıfatlar açısından teist anlayışa yaklaşmış olan Terasem hareketi, Tanrı'yı insanın teknoloji eliyle yaratacağını savunmakla teizmin, yaratılacak olan değil yaratıcı ve yaratmakta olan Tanrı anlayışından ayrışmaktadır.

Tanrı'nın yaratılması yahut tamamlanması anlayışı, transhümanizmde temel olarak yer almaktadır. Tekillik anlayışının kurucusu Kurzweil, "Tanrı'ya inanıyor musunuz? sorusuna henüz değil"[433] şeklindeki cevabıyla tamamlanmamış bir Tanrı anlayışını belirtmiş olmaktadır. Tanrısı yapay zekâ olan "*Geleceğin Yolu*" transhümanist dininin kurucusu Lewandowski, insanların tüm arzularına yanıt verebilecek, her an hazır ve nazır olan yapay bir tanrı inşa etme amacında olduğunu ifade etmektedir.[434] Eksik olup tamamlanmayı bekleyen yahut hiç olmayıp gelecekte varolacak bir Tanrı anlayışının, teizmin, varlığı zaruri, ebedî, acizlikten uzak, sonsuz güç sahibi olan yaratıcı Tanrı anlayışıyla bağdaşmamaktadır.

Transhümanizmde insanın zihinsel, biyolojik ve fiziksel olarak dönüştürülerek adeta tanrısal vasıflara sahip olacağı iddia edilmektedir. Böylelikle daha iyiye doğru daima geliştirilme yoluyla posthuman olarak ifade edilen insanüstü varlıklar haline getirilerek tanrısallaştırılmak istenmektedir. Patrick Hopkins, transhümanizmin bu noktada izlediği tanrı türünü antropomorfik olarak nitelemektedir.[435] Transhümanizmin böylesi antropomorfik bir tanrı anlayışı da teizmin yarattıklarına benzemekten tenzih ettiği aşkın Tanrı'sıyla uyuşmamaktadır.

Hıristiyanların, transhümanizm üzerine bakış açıları farklılık göstermektedir. Bazı teologlar ciddi destek verirken bazıları şiddetle reddetmektedir. Transhümanizmin teknolojik gelişmelerle doğayı kontrol etmek gibi bir takım idealleri, İsa Mesih'in ikinci gelişini, günah, çile ve ölümün ebediyen ortadan kaldırılmasını arzulayan Hristiyanlar'ın ümitleriyle kesişmektedir.[436] Bu kesişmelerden dolayı bir takım Hristiyanlar, transhümanizmi desteklemekte ve Hristiyan teolojisine uyarlamaya çalışmaktadırlar. Yaratılmış ortak yaratıcı (created co-creator) fikri bunlardan birisidir.[437]

---

430 Richard Swinburne, The Coherence of Theism, Oxford University Press, 2. Baskı, Oxford, 2016, s. 1.

431 Terasem Movement Inc., "The Truths of Terasem: A Transreligion for Technological Times", https://terasemfaith.net/beliefs/, (05.04.2019).

432 Terasem Movement Inc., "The Truths of Terasem: A Transreligion for Technological Times", Madde 5.8.

433 Kurzweil, Singularity is Near; When Humans Transcend Biology, ss. 284-285.

434 Dağ, Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü, s. 247.

435 Hopkins, "Toward a Transhumanist Theology", https://www.metanexus.net/toward-transhumanist-theology/, (12.03.2019).

436 Dağ, Transhümanizm; İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü, ss. 96-197.

437 "Created co-creator" kavramıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Stephen Garner, "Christian Theology and Transhumanism: The "Created Co-creator" and Bioethical Principles", Religion and Transhumanism:

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Teizmin İslamî kanadından transhümanizme kapı açacak kimi yorumlara rast gelmek mümkündür fakat Hristiyanlığa nazaran yok denebilecek kadar az tartışma mevcuttur. İslam ilahiyatındaki insanın "halifetullah" olması anlayışı üzerinden[438] insanın yeryüzündeki faaliyeti yorumlanmak istenmiştir. Bir de Kur'an'da Hz. Nuh'un yaşam süresiyle ilgili ayetten yola çıkarak uzun bir yaşamın mümkün olup olamayacağına[439] dair tartışmalar mevcuttur.

Sonuç olarak teizm anlayışı ile transhümanizm arasında farklılıklarla beraber benzer özelliklerde göze çarpmaktadır. Fakat teizmin kimi zorlama yorumlarıyla transhümanizme yaklaşılmak istendiği bunun da daha çok Hristiyanlık anlayışına hizmet etmek maksatlı olduğu görülmektedir. Yalnız transhümanizmin kimi makul yaklaşımlarının, teizmin mevcut doktrinleriyle cevaplanmasının güç göründüğü, dolayısıyla bu durumun teizmin bu gibi konuları yeniden yorumlama ihtiyacının ortaya çıktığını göstermiştir. Transhümanist anlayış, teistik bir Tanrı kavramını kullanmazken, "tanrısal" varlığa/varlıklara yer vermektedir.[440] Bu durumda transhümanizmin Tanrı'sının izini sürmek için onu bir başka Tanrı tasavvuruyla karşılaştırmalıyız.

TRANSHÜMANİZM-PANENTEİZM İLİŞKİSİ

Panenteizm transhümanizme kapılarını açabilecek midir? Dipolar teizm olarak da geçen panenteizm, transhümanizmin Tanrı'sını belirginleştirebilecek midir? Süreç teolojisi, transhümanizm teolojisiyle uyuşmakta mıdır? Transhümanizm ile panenteizm ilişkisi ele alınırken bu sorular sınırlarımızı belirleyecektir. Transhümanizmi panteizm ile değil de panenteizm ile karşılaştırmamızın nedeni, panteizm anlayışında âleme tamamen içkin bir Tanrı anlayışı olup aşkın bir Tanrı anlayışına yer verilmemesidir. Panenteizmde ise içkinlikle beraber aşkın bir Tanrı anlayışı da mevcuttur. Aşkınlık ise transhümanizmin yer verdiği bir durumdur.

Panenteizm, çift kutuplu bir ulûhiyet anlayışına sahiptir. Anlayışın temel yaklaşımı; Tanrı hem değişmeyen hem değişen, hem sınırsız hem sınırlı, hem zaman ötesinde hem de zaman içindedir. Süreç teolojisini savunanlar tarafından kabul gören panenteizmin en önde gelen savunucularından biri Alfred North Whitehead'tir (1861-1947). Whitehead'in metafiziğinde Tanrı, her olayın ortaya çıkmasında üç yönlü bir role sahiptir. Birincisi, Tanrı ilkel düzenin temelidir. İkincisi, Tanrı yeniliğin temelidir. Bu açıdan bireysel varlıkların kendi kendilerini yaratmalarını sağlar ve böylece özgürlüklerine izin verir. Üçüncüsü ise Tanrı dünyadaki olaylardan etkilenmektedir. Whitehead buna "Tanrının oluşan doğası" (the consequent nature of God) der. Temel süreç felsefesinin kategorileri olan zamansallık, etkileşim, karşılıklı ilişki, Tanrı için de geçerlidir.[441] Tanrı, âlemde somutlaşma sürecinin temelidir.[442] Somutlaşma süreci, hem âlemin hem de Tanrının değişimine ilişkindir. Bu değişimde insan da etkendir. Çünkü Tanrı, bireysel

The Unknown Future of Human Enhancement içinde, Ed. Calvin Mercer ve Tracy J. Trothen, Praeger ABC-CLIO, LLC, 1. Basım, California, 2015.

438 Bkz. Hamid Mavani, "Islam-God's Deputy: Islam and Transhumanism", Transhumanism And The Body: The World Religions Speak içinde, Ed. Calvin Mercer ve Derek F. Maher, Palgrave Macmillan St. Martin's Press, 1. Baskı, New York, 2014, ss. 67-84.

439 Bkz. Aisha Y. Musa, "A Thousand Years, Less Fifty: Toward a Quranic View of Extreme Longevity", Religion and the Implications of Radical Life Extension içinde, Ed. Derek F. Maher ve Calvin Mercer, Palgrave Macmillan St. Martin's Press, 1st Edition, New York, 2009, ss. 123-131.

440 Gregory Jordan, "Apologia for Transhumanist Religion", Journal of Evolution and Technology, Vol. 15, Issue: 1, 2006, s. 58.

441 Alfred North Whitehead, Process and Reality: An Essay in Cosmology, Harper Torchbooks, First Edition, New York, 1960, ss. 523-525.

442 Aydın, Din Felsefesi, ss. 197-199.

varlıkların kendi kendilerini ve çevrelerini yaratmalarını sağlamakta ve böylece özgürlüklerine izin vermektedir.[443] Süreç teolojisinin bu anlayışıyla transhümanizmin gelişen ve tamamlanmakta olan Tanrı'sı bağdaşıyor görünmektedir. Ayrıca panenteizmin bu değişimde insanın hür iradesine rol biçmesi, transhümanizmin insanın teknoloji aracılığıyla Tanrı'yı inşa girişimindeki rolü arasında uyumluluk arz etmektedir.

Bunlarla beraber Whitehead'te evren, hiç bitmeyen bir ilerleme sürecindedir.[444] Max More'a göre transhümanizmin nihayeti, ütopyalarda olduğu gibi mükemmelliğe ulaşılmış bir durgunluk değil, daima hiç bitmeyecek bir ilerleme ve sürekli bir gelişmedir.[445] Bu anlayış Hegel'de de görülür. Ona göre Tanrı, devamlı gelişim halindedir. Devamlı bir öz-bilince doğru ilerleme söz konusudur. Bu yaklaşımlarıyla Hegel'in Tanrısı ile transhümanizmin tanrısı arasında da benzer yönler bulunmaktadır. Transhümanizm, teknolojinin imkânlarıyla bütün bir evrenin atom ve elektronlarına kadar zekâ ile dolmasıyla bilinçliliğe doğru yol alan sürecini anlatmaktadır. Fakat Hegel'de, maddelerin süreçle Geist'ın öz-bilincini nasıl kazandığı muğlak ve belirsizdir. Buna karşın transhümanizm adeta Hegel'in bu anlayışını ilerletmiş ve bu bilinçlenmenin nasıllığını yapay zekâ ve benzeri teknolojilerle açıklayarak bir nebze makulleştirmiştir.

Michael E. Zimmerman'a göre Hegel'in teolojik ve eskatolojik temalarında transhümanizmin söylemlerinin birçoğu bulunmaktadır. Geist'in kendi sonsuz özgürlüğünü tanıması, aynı zamanda insanlığın kendisini Geist olarak tanımasıdır. Hegel bizlere, zorunlu olarak ve sonunda başarılı bir şekilde ilahi olana yükselmek için çabalayan ve böylelikle kendini yücelten bir insanlığın resmini vermektedir.[446] R. Kurzweil'ın görüşleri de teknolojik evrimin biyolojik evrimle birleşeceği ve daha fazla bilgiye, zekâya, kompleksliğe, güzelliğe, yaratıcılığa doğru ilerleyeceği üzerinedir. Bilinçli evrimin Tanrı durumuna doğru ilerlemekte olduğunun açık bir şekilde ifade edilmesi transhümanist anlayışın özünde tinsel bir girişim olduğunun kabul edilmesi demektir.[447]

SONUÇ

Çalışmamızın neticesinde transhümanizmin teknolojik yanından geri kalmayan teolojik bir yanının olduğu görülmüştür. Transhümanizmin ateistik unsurlar barındırdığı kolayca söylenebilir. Ancak değerlendirmelerimiz öyle olmadığını, transhümanizmin felsefesinin altında süreç teolojisine benzer anlayışlar barındırdığını göstermiştir. Dolayısıyla Tanrı anlayışı bakımından da dipolar teist anlayış olan panenteizme yakın anlayışlar taşıdığı dikkat çekmektedir.

Transhümanizm ve tekillik anlayışı, evrenin cansız basitlikten canlılığa, canlılıktan bilinçliliğe, bilinçlilikten daha yüksek bilinç düzeylerine, daima iyiye ve tanrısallığın uyanışına doğru olan süreci savunmaktadır. Evrenin ve insanın özgür yaratıcılığıyla yani hem doğal evrim hem de insanın bilinçli müdahalesiyle kontrollü ve hızlandırılmış evrim süreciyle kendini gerçekleştiren ve tanrılaşan evren ve insan anlayışları vurgulanmaktadır. Bu gibi yaklaşımlar

443 Ian G. Barbour, Religion in an Age of Science, HarperCollins e-book, New York, 1991, s. 179, (05.08.2018).

444 Ewert H. Cousins, "Kültür, Felsefe ve Teolojide Süreç Modelleri", Çev. Kevser Çelik, Marife Dini Araştırmalar Dergisi, Yıl: 11, Cilt: 11, Sayı: 2, 2011, s. 211. ss. 203-216.

445 More, "The Philosophy of Transhumanism", s. 33.

446 Michael E. Zimmerman, "The Singularity: A Crucial Phase In Divine Self-Actualization", http://hp-lusmagazine.com/2014/05/22/the-singularity-a-crucial-phase-in-divine-self-actualization-2/, (05.04.2019).

447 Raymond Kurzweil, İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan, Çev. Mine Şengel, Alfa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2017, s. 569.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

bizleri transhümanizmin hem âleme içkin olarak insanla yaratım sürecinde beraber olan hem de sonunda aşkınlığa ve hiç bitmeyecek sonsuz yetkinliğe doğru gidişte olan bir Tanrı anlayışına sahip olduğu kanaatine ulaştırmıştır. Bu ise başlangıçta ilkel düzeyde olan ve sonra kendini evren aracılığıyla yetkinleştiren hem âleme içkin değişen hem de âlemden aşkın değişmeyen ya da kendi yetkinliği içerisinde değişmekte olan Tanrı anlayışına yani panenteizme ve dolayısıyla süreç teolojisinin Tanrı'sına oldukça yakındır. Teknoloji ile dinselliğin her ikisini bünyesinde taşıyan ve bilimselliğin de bir şekilde dinlerle uyumlu olabileceğini salık veren transhümanizm, süreç teolojisinin din ile bilimi uzlaştırma rolü dikkate alındığında bu teolojiyle benzer anlayışları paylaşmakta olduğu sonucuna varılabilir.

Bunlarla beraber transhümanizm, sistematik teolojisini tamamlayabilmiş değildir. Bu nedenle transhümanizmin Tanrı'sının net olarak tespit edilmesinde zorlanılmaktadır. Transhümanizmin geleceğe yönelik bir felsefeye sahip olması bünyesinde belirsizliklere neden olmaktadır. Teknoloji tabanlı vadettiklerinin ne kadarını nasıl gerçekleştireceği bilinememektedir. Netice olarak bu durum transhümanizmin sistematikliğinin sağlıklı bir şekilde ortaya konulmasını güçleştirmektedir. Güçlükler ve belirsizliklerle birlikte transhümanizmin din ve bilimin uzlaşımını sağlayabilecek önemde olduğu da görülmektedir. Transhümanizm, teknolojiye dinsel bir karakter yüklemekle kalmamış aynı zamanda dinsel içerikleri seküler alana taşımıştır. Bu teknolojik akımın din-bilim ilişkilerine dair tartışmalara yeni bir soluk getireceği kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Aydın, Mehmet S.; Din Felsefesi, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 13. Baskı, İzmir, 2012.

Bostrom, Nick; "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", Transhumanism and The Body: The World Religions Speak, Ed. Calvin Mercer and Derek F. Maher, Palgrave Macmillan Publishing, First Edition, New York, 2014, ss. 1-17.

Bostrom, Nick; Süper Zekâ: Yapay Zekâ Uygulamaları, Tehlikeler ve Stratejiler, Çev. Ferit Burak Aydar, Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018.

Brın, David; "A Critical Discussion of Vinge's Singularity Concept: Singularities", Ed. Max More, Natasha-Vita More, The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology, And Philosophy Of The Human Future içinde, Wiley-Blacwell Publication, West Sussex UK, 2013, ss. 402-404.

Dağ, Ahmet; Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü, Elis Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2018.

Fukuyama, Francis; İnsan Ötesi Geleceğimiz; Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları, Çev. Çiğdem Aksoy Fromm, ODTÜ Yayıncılık, 1. Basım Ankara, 2003.

Garner, Stephen; "Christian Theology and Transhumanism: The "Created Co-creator" and Bioethical Principles", Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement içinde, Ed. Calvin Mercer ve Tracy J. Trothen, Praeger ABC-CLIO, LLC, 1. Basım, California, 2015, ss. 229-243.

Hopkins, Patrick D.; "Transcending the Animal: How Transhumanism and Religion Are and Are Not Alike", Journal of Evolution and Technology, Vol. 14, Issue: 2, 2005, ss. 13-28.

Kurzweil, Raymond; İnsanlık 2.0: Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan, Çev. Mine Şengel, Alfa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2017.

Kurzweil,, Raymond; The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology, Viking Penguin, New York, 2005.

Mavani, Hamid; "Islam-God's Deputy: Islam and Transhumanism", Transhumanism And The Body: The World Religions Speak içinde, Ed. Calvin Mercer ve Derek F. Maher, Palgrave Macmillan St. Martin's Press, 1. Baskı, New York, 2014, ss. 67-84.

Mehlman, Maxwell J.; Transhumanist Dreams and Dystopian Nightmares: The Promise and Peril of Genetic Engineering, The Johns Hopkins University Press, First Edition, Baltimore, 2012.

More, Max; "The Philosophy of Transhumanism", Ed. Max More, Natasha-Vita More, The Transhumanist Reader: Classical And Contemporary Essays On The Science, Technology And Philosophy Of The Human Future içinde, Wiley-Blacwell Publication, West Sussex UK, 2013, ss. 20-34.

Musa, Aisha Y.; "A Thousand Years, Less Fifty: Toward a Quranic View of Extreme Longevity", Religion and the Implications of Radical Life Extension içinde, Ed. Derek F. Maher ve Calvin Mercer, Palgrave Macmillan St. Martin's Press, 1st Edition, New York, 2009, ss. 124-131.

Swınburne, Richard; The Coherence of Theism, Oxford University Press, 2. Baskı, Oxford, 2016.

Whıtehead, Alfred North; Process and Reality: An Essay in Cosmology, Harper Torchbooks, First Edition, New York, 1960.

MAKALELER

Cousins, Ewert H.; "Kültür, Felsefe ve Teolojide Süreç Modelleri", Çev. Kevser Çelik, Marife Dini Araştırmalar Dergisi, Yıl: 11, Cilt: 11, Sayı: 2, 2011, ss. 203-216.

Jordan, Gregory; "Apologia for Transhumanist Religion", Journal of Evolution and Technology, Vol. 15, Issue: 1, 2006, ss. 55–72.

ELEKTRONİK ORTAM

Barbour, Ian G.; Religion in an Age of Science, HarperCollins E-Book, New York, 1991, (05.08.2018).

Erdem, Hüsameddin; "Deizm", TDV İslâm Ansiklopedisi, 1994, https://islamansiklopedisi.org.tr/deizm, (05.05.2019).

Feuerbach, Ludwig; The Essence of Christianity, Çev. George Eliot, 1841, e-kitap arşiv: https://www.marxists.org/reference/archive/feuerbach/works/essence/, (05.05.2019).

Hopkins, Patrick D.; Toward a Transhumanist Theology, https://www.metanexus.net/toward-transhumanist-theology/, (12.03.2019).

https://terasemfaith.net/beliefs/, (05.04.2019).

Prisco, Giulio; Yes, I am a Believer, https://ieet.org/index.php/IEET2/more/5821, (04.05.2019).

Redding, Micah; Christianity is Transhumanism, http://hplusmagazine.com/2014/05/22/christianity-is-transhumanism/, (05.04.2019).

Terasem Movemnt Inc.; "The Truths of Terasem: A Transreligion for Technological Times", The Christian Transhumanist Affirmation, https://www.christiantranshumanism.org/, (05.04.2019).

Zimmerman, Michael E.; The Singularity: A Crucial Phase In Divine Self-Actualization, http://hplusmagazine.com/2014/05/22/the-singularity-a-crucial-phase-in-divine-self-actualization-2/, (05.04.2019).

DURDURULAMAYAN KAÇIŞ: KİLİSEDEN TRANSHÜMANİZME

Nesibe KIZILBOĞA

Özet

Hristiyan teolojisinin Katolik Kilisesi öncülüğünde ilk insandan bütün insanlığa tevarüs ettirdiği "Asli Günah" paradoksu, postmodern çağı şekillendiren ana unsurdur. Bu paradoks, Hristiyan tarihinin insan psikolojisine bıraktığı en büyük mirastır. Modern insan, Tanrı'nın insana yüklediği bu günahtan kurtulmanın tek yolu olarak ilk günahı işleyen Adem'in de arzusu olan "tanrılaşmayı" görmüştür. Nitekim "bilgelik" ile Tanrı gibi olan insan, Tanrı gibi ölümsüzleşip bir daha Kilisenin cennet ve cehennemine muhtaç olmayı istememektedir. Bunu adeta "Dünya İdeolojisi" haline getiren Hristiyan dünyası 2. Dünya Savaşı'nın ardından; hümanizm, transhümanizm ve posthümanizm aşamaları ile yapmıştır.

İnsanın yaşam döngüsünü sonsuzlaştırma olarak tanımlayabileceğimiz transhümanizm, âdeta bu evrenin doğal döngüsüne ve tanrıya karşı "kendini tanrılaştırarak" meydan okumaktadır. Kendinden daha donanımlı bir tanrı kabul etmek istemeyen transhümanistlerden farklı bir tanrı tasavvuruna sahip diğer insanlar ve bütün bu ideolojiler ile tanrı anlayışlarından özgün bir Allah inancına sahip olan Müslümanların, transhümanizmin ortaya çıkış ve ilerleyişi hakkında değerlendirmede bulunmayışı ise olağandışıdır.

Yeniden düzenlenilmeye çalışılan evrenin ve bu düzen karşısında noksan bırakılmaya çalışılan insanın, bu noksanlıkların giderilmesiyle ebedi yaşama tutkusuna açılan bir kapı olarak görülen transhümanizm; İslamiyetteki ölçü ile yaratılan bir evren ve bu evrende bir yaşam – ölüm döngüsüne sahip aynı zamanda "halife" olarak nitelenen insanın "Tanrılaşan İnsan" anlayışını benimsemesi müslümanların inanç esasları çerçevesinde mümkün değildir.

Transhümanizm konusunu gelişen teknoloji ve yapay zekanın sonucu olarak ortaya çıkmış bir ideoloji olarak görmek çağı ve transhümanizmi anlama ve anlamlandırma noktasında bizi eksik bırakacaktır. Transhümanizmin arka planında yaşanılan teolojik, ekonomik ve psikolojik buhranların varlığını görmek zaruriyet arz eder. Tarihin günümüze yansıyan bir sonucu olan transhümanizmi her toplumdaki bireyin kendi kültürü, tarihi ve dini perspektifi çerçevesinde değerlendirmesi ve geliştirmesi ise insan olmanın bir sorumluluğudur. Biz de bu çalışmamızda Müslüman zihin dünyasında, transhümanizmin tanrılaştırmaya çalıştığı insanın, bu aşamaya gelişindeki tarihsel ve zihinsel süreci anlamlandırarak değerlendirmeye gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, Hristiyanlık, Kilise, Asli Günah

The Unstopable Escape: From The Church To Transhumanism

Abstract

The paradox of "Original Sin", which Christian theology inherited from the first person to all humanity under the leadership of the Catholic Church, is the main factor shaping the postmodern age. This paradox is the greatest heritage Christian history has left to human psychology. Modern human has seen "deification", which is also the desire of Adam, who committed the original sin, as the only way to get rid of this sin that God imposed on human. Indeed, the person who is like God by "wisdom" wants to be immortal like God and therefore never needs the heaven and hell of the Church. After the 2nd World War, the Christian world turned this into a "World Ideology"; they did it with the stages of humanism, transhumanism and posthumanism.

Transhumanism, which we can define as making the life cycle of human eternal, almost challenges the natural cycle of this universe and God by "deifying itself". Kendilerinden daha donanımlı bir Tanrı istemeyen transhümanistlerden ve benzersiz bir Allah inancına sahip Müslümanlardan farklı bir Tanrı anlayışına sahip diğer kişilerin, transhümanizmin ortaya çıkışını ve ilerlemesini değerlendirememeleri olağandışıdır.

Transhumanism, which is seen as a door opening to the passion of eternal life by the elimination of these deficiencies, of the universe that is attempting to be reorganized and the human being who is attempting to be deficient in the face of this order; It is not possible within the framework of Muslim belief principles for a universe created with the measure in Islam and a life-death cycle in this universe, and a human being described as a "caliph," to adopt "Man who has become God".

Understanding and interpreting the era and transhumanism will be hampered if we view the subject of transhumanism as an ideology that arose as a result of advancing technology and artificial intelligence. In the context of transhumanism, it is vital to recognize the existence of religious, economic, and psychological problems. It is responsibility of being human to analyze and develop transhumanism, which is a consequence of history mirrored to the current day, within the context of its own culture, history, and religious perspective. In this research, we will try to make sense of the historical and mental process of the human being, whom transhumanism aspires to deify, in the Muslim mental universe.

Keywords: Transhumanism, Christianity, Church, Original Sin

Giriş

Transhümanizm serüvenini anlamlandırabilmemiz için transhümanizmin ortaya çıktığı coğrafyanın; dini, tarihi, kültürel ve zihni altyapısını bilmemiz gerekmektedir. Biz de bu çalışmamızda ilk insan olan Âdem'in işlediği asli günahtan başlayarak tarihin, zihinde bıraktığı izlerin bir sonucu olan transhümanizmin ortaya çıkışındaki etkenleri ele almaya çalışacağız.

Transhümanizm, Batı-Hristiyan toplumunun bir ürünü olduğu için Hristiyanlıkta transhumanizmin ortaya çıkışında etkili olan doktrin ve uygulamaları iki ana tema da inceleyeceğiz. İlk ana temamız Asli Günah Doktrininden insandan Tanrıya doğru olan öykünmedir. Bu öykünmenin tarihi ve psikolojik alt yapısını batı dünyasının nasıl zihni temeller üzerine oturtup bir yaşam tarzı haline getirdiğini Müslüman bir bireyin değerlendirmesi ile incelemeye çalışacağız. İkinci ana temamız ise Kilisenin cennet ve cehenneminden kaçış şeklinde olacak. Batı dünyası dinin dünya hayatına müdahalesini neden engellemiştir? Batının din ile dünya yahut bilim arasına koyduğu bu keskin çizgiler neden var? Batı ne yaşadı da kendi krallığını Dünya'ya taşımaya karar verdi? Bu sorulara cevap aradığımız ikinci temamızda Batı dünyasını, geçmişten günümüze genel bir çerçevede ele alarak tanımaya çalışacağız.

Son olarak da Müslüman zihinde transhümanizmin bir karşılığı var mıdır? Müslüman zihinde transhuman algısı nasıl olmadır? Sorularını ele alacağız. Müslüman bir medeniyet tasavvuru içinde olan bireyin olayları İslami bir bakış açısı ile ele almasının önemine vurgu yapacağız. Ayrıca Müslüman bireyin köksüzlük psikolojisinden kendini sıyırıp olaylara yeni bir bakış açısı kazandırarak, kendi terminolojisi üzerine inşa edeceği bir fikir dünyasının kurulmasının ne kadar gerekli olduğunu göreceğiz. Nitekim medeniyet inşası tarih, kültür, din ve kavramlar olmadan mümkün olmayacaktır.

I. Asli Günah Paradoksu ile İnsandan Tanrıya

"RAB Tanrı'nın yarattığı yabanıl hayvanların en kurnazı yılandı. Yılan kadına, "Tanrı gerçekten, 'Bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin' dedi mi?" diye sordu. Kadın, "Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz" diye yanıtladı, "Ama Tanrı, 'Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz'dedi."Yılan, "Kesinlikle ölmezsiniz" dedi, "Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız." Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar. Derken, günün serinliğinde bahçede yürüyen RAB Tanrı'nın sesini duydular. O'ndan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler. RAB Tanrı Adem'e, "Neredesin?" diye seslendi. Adem, "Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim" dedi. RAB Tanrı, "Çıplak olduğunu sana kim söyledi?" diye sordu, "Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?" Adem, "Yanıma koyduğun kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim" diye yanıtladı."[448]

Asli Günah'ı cennette başlatan insan, cennetten kopuşunun da bu günah ile olacağının farkında değildi. Hristiyan teolojisinin zeminini oluşturan bu düşünce ile insanoğlu kovulduğu cenneti dünyaya taşımak için tarih boyunca çalışmıştır. Bilgelik yahut iyi ile kötüyü bilmek uğruna ölümü göze alan insan, kendince kötü olan her şeyi bu bilgelik ile ortadan kaldırıp ölümü göze alarak kazandığı bu yetiyi ölümsüz olmak için kullanacaktır.

Kadının kandırdığı Âdem'in işlediği günahın sonucunda onu ve soyunu cennetten kovan tanrı ile hesaplaşma, Adem'in torunlarına kalmıştır. Âdem işlediği günah ile beraber torunlarına günahkârlık psikolojisini miras bırakmıştır. Bu mirası İsa'ya kadar üzerinde bir elbise olarak taşıyanlar ise Hristiyanlar olmuştur. Tanrıdan bir parça oluşu ve tanrıya karşı işlenen günahın cezasını kendi kanı ile ödemiş olması, cemaati tarafından tanrılaşan ve kutsal bir İsa ortaya çıkarılmasına neden olmuştur. Çünkü Hristiyan teolojisine göre kendi oğlu olan İsa'yı, insanlığa kurtarıcı olarak gönderen Tanrı, onu insan suretinde göndermiştir. Tanrı'nın kendisini insan suretinde dünyaya göndermesi, aynı zamanda insanın, Tanrı olma imkanını doğurmuştur.[449] İsa'nın tanrılaşması ile insanlığın tanrılaşabileceği fikri günahkârlık psikolojisinden kurtulmaya çalışan Hristiyanlara oldukça cazip gelmiştir. Nitekim cennette kazandıkları bilgeliğin üstünü kara bir bulut gibi örten "günahtan" onları Tanrı'dan bir parça olan İsa kurtarmıştır. Kurtarıcı İsa'ya öykünme olarak başlayan insan, zamanla Tanrı'ya öykünmeye başlamış ve hatta tanrılaşabilmek adına olağan dışı bir gayret içine girmiştir. Bunu ise; Yeryüzü devletine karşı Tanrı Devleti kurma gayreti ile gerçekleştirmeye çalışmışlardır.[450] Böylece Tanrı'nın gökyüzüne kurduğu krallığı Hristiyan dünyası yeryüzünde kurmaya çalışmaktadırlar.

Hristiyanlığın kuruluş döneminde diğer uygarlıklar; devlet yapısı üzerine bina edilirken, Hristiyan uygarlığının din üzerine bina edilmesi ise hiç şüphesiz geçmişlerinden ve mitolojilerinden onlara miras kalmıştır. Bu mirasın tezahürü ise insanlığa meydan okuyan transhümanizm fikri ve çalışmaları ile olmuştur. Transhümanizm fikri ise insanın Tanrı karşısındaki gururlu durmaya çalışmasının en büyük örneğidir. "Transhümanistin gururlu agresifliği bize Prometheus'u ve

448 Kitab-ı Mukaddes (Erişim 23 Aralık 2021), Yar.1:1-13

449 Ahmet Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 111.

450 Ahmet Dağ, *Transhümanizm İnsanın ve Dönüşümü* (Ankara, Elis Yayınları, 2020), 23.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Prometeci ruhu hatırlatır. "Biz insanlar tanrılardan, doğa ilkeleri ve kaynaklardan kaderimizi kendi elimize almalıyız." şeklindeki Prometeci söz, transhümanizmde maksattır."[451] Transhümanizm, uzun bir insanlık hikayesinin neticesidir. İnsanın durduramadığı merakı, arayışı ve fantezisinin bir neticesidir. Bu hikâyenin dini ve mitolojik kökeni, Âdem ve Promete'de bulunmaktadır. Adem'deki merak ve arayış Prometedeki ihtiras kökenine dayanır.[452]

Hristiyanlıkta Tanrı'nın tam imgesi olan İsa, insan türünü nihai amacına getiren bir unsurdur. Bir bütün olarak insan türleri; mevcut eksik formundan birleşik, görkemli, edebi, ve aşkın bir forma, yeni ve dönüştürülmüş veya bölünmüş bir doğaya katılan katılımcıya dönüşüm yolundadır. Zekâ geliştirilirken, Tanrı'ya yaklaşmak uygulanabilir görülmektedir. Transhümanistler insan aklının tanrı gibi olacağından emindirler.[453]

Hristiyanlığın bazı gruplarında insan hayatının amacı tanrı olmaktır ki buna kutsallaşma/divinization veya theosis/ilahlaşma olarak atıfta bulunulmuştur.[454] Bu gruplar ile transhümanist bilim insanlarının amaçlarının ortak özellikleri ile birbirinden ayırt edilemeyecek nitelikteki benzerlikleri bizi, iki grubun ortak zihin ve bu zihni teşekkül eden inanç sisteminin tekliğine götürüyor.

Orta Çağ'da din adamlarının Tanrı adına yaptıklarını söyledikleri eylemler ile kazandıkları saygı ve sarsılmaz otoritelerini günümüz insanları; Apple, Tesla gibi şirket ve şirket kurucuları olan iş insanlarına yüklemiş durumdalar. Orta Çağ'da Kilise'nin din üzerine kurduğu krallığı yıkan bilim ise günümüzde aynı krallığı teknoloji üzerine kurmaya çalışmaktadır. Kiliseden bilime, din adamlarından dâhi bilim adamları ve teknoloji uzmanlarına geçen bu otorite, ekonomisi güçlü kuruluşlar tarafından desteklenince âdeta yeniden teşekkül etmek istenilen bir Aristokrat sınıfın, transhümanizm çalışmalarının istenilen sonuçlara ulaştığı takdirde nasıl hareket edecekleri ise merak konusudur.

İnsanı hakikatin ölçüsü olarak gören bu yeni durumun XIX. yüzyılda batı medeniyetinin bir ürünü olan pozitivist paradigma çerçevesinde geleneksel kutsalın yerine seküler kutsal geçmiştir. Comte'nin "İnsanlık Dini" bunun en açık örneğidir. Modern dönemde kutsallığın yitiminden değil, farklı bir biçimde yeniden üretiminden bahsedilebilir. Bu ise referansını Tanrı'dan alan kutsal kabuller yerine, insanı merkeze alan bir dünya görüşünde seküler kutsallar benimsenmiştir. Bu da kutsalın işlevsel etkinliğinin devam ettiğini göstermektedir.[455]

Kendini dinden soyutlayamayan Batı Medeniyeti, tekrar Kilise'nin eline düşmektense Kiliseyi, Orta Çağ'da ona verdikleri gücü, saygıyı ve parayı kendi ellerine alarak kendine bağlamıştır. Kiliseyi âdeta kendi avuçlarından çıkamayacak forma getirmişlerdir. Tanrı adına dünyadaki işleri halleden kilisenin de hiç şüphesiz artık yeni bir Tanrı'ya ihtiyacı vardı. Bunu da kendilerini tanrılaştırarak yine bu Aristokrat kesim yapacaktı. Burada karşımıza çıkacak esas sorun ise şu olacaktır: Âdem büyük bir günah işleyerek ve bedel ödeyerek "*Tanrı gibi"*[456] oldu.

451 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 43.

452 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 54.

453 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*,112.

454 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 113.

455 Bilal Patacı, "Kitap Tanıtımı ve Tenkitler" *Millel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,* 17/2 (Aralık 2020), 361-367.

Peki onlar nasıl bir günah işleyip bedel ödeyecekti? İnsanoğlu nasıl bir günah işlerse tekrar "*Tanrı gibi*"[457] olacaktı, nasıl bir bedel ödeyecek ve yeni İsa kim olacaktı? Âdemoğlu, transhümanizm ile bir kez daha yasak elmayı yiyip günahı tekrarlayarak başını tekrar belaya sokup tanrılaşmak istiyor. Günümüz de ise insan tekrar Âdem ve Havva'nın yasak meyve karşısında korku ve arzu duygularını transhümanizm sürecine karşı sürdürmektedir.[458]

Görüyoruz ki yeni günahını bulan insanoğlu şimdilerde ise yeni İsa'sısını aramaktadır. Bu İsa'yı ise kendi zekâları ile yapacakları yapay zekâ ve transhümanistik çalışmalar ile elde edecekleri ölümsüzlük ile yine kendileri olacaktır. Yeni Ahit; İsa Mesih'in ikinci kez gelişinde bahsederken, günümüz insanı bu dönüşün diğer boyutu olarak teknolojiyi görmüştür.[459] Transhümanizm ise bu boyutun gerçekleşebilmesi için en büyük umuttur. Çünkü Tanrıya öykünen insanın Tanrı olarak yeniden var olması ancak bu şekilde mümkün olacaktır. İsa'nın yeniden dirilmesi gibi onlar da Tanrı olarak yeniden dirilecekleri gün için, günaha giden ilk yola adım atmışlar ve günahın bedeli olan tanrılaşmanın gerçekleşmesi için hazırlıklarını yapmaktalar.

II. Kilise'nin Cennet ve Cehenneminden Kaçış

Orta çağı genel bir bakış açısı ile değerlendirdiğimizde kendinden önceki çağa nispeten bir duraklama ve gerileme dönemi olduğunu görürüz.[460] Ekonomi, sağlık, eğitim gibi konularda gerileyen tablolar; savaşlar, bunalımlar, kölelik sistemi dönemin insan psikolojisini dine ve bir kurtarıcıya yönlendirmiştir. Kurtarıcı Mesih ve Tanrı adına dünyadaki işleri yürüten Papalık kurumu, dönemin zorlu şartlarını fırsat bilerek en büyük ticari iş olarak "dini" kullanmaya başladılar. Hatta durum öyle bir hal almaya başladı ki, insanlar kilise tarafından paraları kadar dindar olarak addedilmeye başlandı. Bu ticaret ile papalık kurumunu Kilise Devletine çeviren Papa, bu düzenin devamı için fikirleri ve bilimi yok saydığı gibi insanlığın temel hak ve hürriyetlerini de ellerinden almaktan çekinmemiştir. Ellerinden her şeyleri alınan, fikirleri dahi yok edilmek istenen bir toplum sonsuza kadar kendini buna mahkûm etmeyecekti.

Aydınlanma çağına gelindiğinde, insanın onur ve değerini ezen kilisenin manevi baskısı, pozitivist düşünürlerin insan-merkezli bir evren tasavvuru idealinin kamçısı olmuştur. Toplumun kırılma noktası ise yine fikir ve bilim ile olmuştur. Bu tasavvur da esasen asırlardır devam eden kilise kurumuna karşı tepkisel ve kompleksli bir tavırdan başkası değildir. Kilise ile birlikte kutsala dair her şeyin bir kenara itilip insan aklının egemen olduğu bir evren kurgusuna doğru misillemeci bir duyguyla seyirtilmiştir. Aslında bu durum bir kompleksin yansımasıdır çünkü kilisenin uzun süre manevi açıdan istismar ettiği Batılı insanın aklı, ölçüsüz ve ilkesiz bir tepkisellik içinde geçmişinden adeta intikam almaya girişmiştir. Bu kompleksin en açık işareti, yılan formundaki şeytanın esasen insanlığın düşmanı olarak değil, aksine insana kendi irade ve yetkisini fark ettiren bir mürşit gibi görünmüş olmasıdır. Bu düşünceye göre, belki şeytana uymakla insanlık cennetten kovulmuştur ancak cenneti kaybetme pahasına tanrısal egemenlikten özgürleşmiş, iradesini kullanma ve otoritesini yönetme hakkına kavuşmuştur.[461]

456 Yar.1:5.

457 Yar.1:5.

458 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 56.

459 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 120.

460 Umberto Eco, *Ortaçağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar,* çev. Leyla Tonguç Basmacı (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2014), 253.

461 Milel ve Nihal "Transhümanizm İdeolojisi ya da Asli Günahkarlık Travmasından Kaçış" (Erişim 23 Aralık 2021).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Bu kompleks ile tek başına başa çıkamayan Batı, bunu bütün dünyaya mâl ederek bu kaçışı ve din ile bilim arasındaki uçuruma kendi ile beraber bütün dünyayı da sürüklemiştir. Bu kompleksten dolayıdır ki; Batı-Avrupa medeniyeti kendi fikirsel muhalefeti ve bilim alanındaki görüşlerini (tranhümanizm ve yapay zekâ'nın getireceği tanrılık gibi) evrensel nitelik ve değerler olarak görmekte, bu düşünce tarzını bütün dünyaya yaymaya çalışmaktadır. Oryantalist hareketlerle de Hristiyan bir dünya kurgulanırken, aynı zamanda fikirsel muhalefete dair zihniyetini de aktarma yoluna giden Batı, amacına ulaşmak adına orta çağ kilisesinden kendilerine miras kalan dini kullanma geleneğini de kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu anlamda baktığımız zaman, ilerici bir dünya görüşü ile dine basarak yükselmenin tek yöntem olarak sunulmasının başka bir izahı yoktur.

Sonuç olarak; zulüm, işkence ve adaletsiz bir çağda âdeta bir kaos ortamında yaşamını devam ettirmek zoruna kalan Karanlık Çağ insanı, kurtarıcı olarak gördüğü kiliseden de daha büyük bir darbe almıştır. Hastalık ve savaşla verdiği mücadeleyi Tanrı'dan yardım alarak atlatmayı düşündükleri bu dönemi, Tanrıları adına iş yapan din adamları ile daha büyük bir mücadele vermek zorunda kalmışlardır. Kendilerine cenneti vadeden Kilise'nin daha bu dünyada onlara cehennemi yaşatmalarına şahit olmuşlardır. Papa'nın kurduğu Kilise Devleti'nin âdeta kölesi muamelesi görmüşlerdir. Batı zihniyetinin temelinde ise tam olarak bu cennet vaadinin içindeki cehennem yaşamını tekrar yaşamaktan kaçınma duygusu mevcuttur.

Aydınlanma çağı ile Kilise'nin dünyasına hapsolmuş cenneti ve Kiliseyi elinin tersi ile iten Batı dünyası/ Hristiyan-Katolik dünyası ikinci Dünya Savaşı'nın ardından; ekonomik, siyasi ve dini rolleri bilimin eline vermiştir. Bilim ile cehennemi tattığı bu dünyada, cenneti de yaşamak isteyen Batı dünyası kurtarıcı olarak, kendi yaptığı gelişmiş insanları yaratarak kendisini görmektedir. Dolayısı ile görüyoruz ki, dinin sömürülmesi ile dinden ve dinin vaatlerinden kaçan Hristiyan dünyası, Kilise'nin cennet ve cehenneminden kaçıp kendi elleri ile yapmaya çalıştıkları, güvenli ve her şeyine hâkim oldukları sonsuz bir yaşam arzusu hayali kurdukları cenneti yaratma gayreti içindeler.

Kendi duygu ve tecrübelerini, bütün dünyanın görüşü haline getirmiş olmaları ise yalnız kendi kiliselerinden değil kutsalın/tanrının sunduğu her cennetten insanlığı kaçırma ve ona yakalanmama korkusunun bir tezahürü olsa gerek.

III. Müslüman Zihinde Transhumanın Algılanışı

Müslüman entelektüel, düşünür ve eleştiri dünyasının; insanın geleceği hakkında ve misyonunu ilgilendiren olayları, bu olaylar ile paralellik gösteren ayet ve deliller ile incelemesi, konuya bakışı daha isabetli kılacaktır. Birçok çevrenin ele aldığı transhümanizm konusunu salt batılı kaynak ve terminoloji ile ele alıp İslami bir bakış açısı geliştirememek, kadim İslam Medeniyetinin günümüzde temsilcisinin kalmadığı anlama gelmektedir. Zira kendisine dünya hayatı sürecinde büyük bir misyon belirlenen insanın, İnsan-ı Kâmil olma yolundaki en büyük göstergesi, şüphesiz ki İslami bir düşünce ve bakış açısı geliştirebilmektir. Bu bakış açısı ile ele almaya çalışacağımız bu bölüm; bir Müslümanın zihin ve inanç dünyasının gerektirdiği gibi transhümanizm fikri çerçevesinde şekillenen yeni dünya düzeni üzerine olacaktır.

Avrupa merkezli bir dünya tasavvuru içinde kendisine fikirsel anlamda büyük bir özgürlük alanı tanınmayan Müslümanlar, birçok ilmi konunun dışına itilmiş ve yaşamsal konfor taşıyan unsurlar dışında fikir beyan edemeyecek psikolojiye itilmişlerdir. Ancak transhümanizm

konusunda bundan çok öteye gitmemiz önem arz etmektedir. Bize düşen ise; İslami bakış açısı ile transhümanizm diyalektiğini ortaya koymaktır.[462]

İslami bir bakış açısı ile transhümanizmin değerlendirmesini yaptığımız takdirde karşımıza ilk olarak "halife insan" kavramı çıkar. **"**Hani Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." demişti. Onlar, "Biz seni övgü ile teşbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler. Allah, "*Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim.*"[463] buyurdu. Ayetin de işaret edilen halife insan ile transhümanistlerin yaratmaya çalıştığı transhuman arasındaki ilişkiyi tanımlamak gerekmektedir.[464] Batı dünyasının kendi eli ile yaratmaya çalıştığı transhuman; tanrı gibi olan, tanrılığını ise onu yaratan Tanrıya karşı işlediği günah ve o günah neticesinde kendine göre başlattığı haklı isyanından almaktadır. Bu durum ise Avrupa merkezli yaşayan dünyayı, sonu belirsiz olan bir yola itip Tanrı olacakken Tanrıya uzaklaşmaktan başka bir yere götürmez. En azından tahmin edilebilir gelecek zamanda bahsettiğimizin dışına çıkamayacak bir transhumandan öteye geçilmesi mümkün görülmemektedir. Halife insan ise yaptığı hatayı/günahı daha işin başında fark edebilen ve bu hatayı kabullenip telafi edecek erdemli duruşa sahip insandır. Bu erdemli duruşu ile erdemli bir hayat bahşolunan halife insan hayatını kendi şekillendirerek "*yaratılanların en şereflisi*"[465] olabilecek yeti ile donatılmıştır. Ama bunu transhuman gibi isyan ve gurur ile değil itaat, erdemli bir duruş ve hatasını telafi ederek kazanmıştır.[466]

Kur'an'ın bu hususta beyanları oldukça net ve açıktır. Bütün konularda yalnızca Allah'ın etkin, belirleyici egemen bir güç olmasını inancının merkezine alan İslam'ın hakikatleri kavrayışı bağlamında Kur'an, göklerde ve yerde bütün mülkün sahibinin kadiri mutlak olan Allah olduğunu, O'ndan başka bir üstün gücün olmadığını, eğer yerde yahut gökte Allah'tan başka ilahlar söz konusu olsaydı ikisinin de düzeninin bozulacağını vurgulamaktadır.[467]

Diğer önemli bir konu ise transhuman ile tasarlanmaya çalışılan ölümsüz insan tasavvurudur. Transhümanistlere göre eksik ve kusurlu yaratılan insanoğlunun bu eksiklik ve hastalıklarını gidererek hatta genetik kodlarını değiştirerek ölümsüz ve kusursuz bir transhuman yaratma ideolojisi. Halbuki halife insan bu ideolojinin çok dışında kalmaktadır. Her nefsin ölümü tadacağı bildirilen halife insan transhümanistlerin ölümsüzlük tasavvurunu imkân dahilinde telakki etmez. Hem kendisinin hem de onunla aynı fikirde olmayan ve aynı inancı taşımayan insanların da öleceğine inanır. Bu ise ayette böyle izah edilmiştir: "*Elbette sen öleceksin, onlar da ölecekler.*"[468] Halife olan insan bilir ki, Rabbi ona karşı gelenlere şöyle seslenmiştir: *"De ki; Kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, sonun da o mutlaka sizi bulacaktır."*[469] Bu sesleniş aslında transhümanist insanlara da yapılmaktadır. Zira ayeti mana açısından ele aldığımız zaman transhümanist çalışmaları da içerdiği ve hükmüne onları da dahil ettiğini görürüz. Çünkü ölümsüzlük arayışı ölümden kaçış olduğu zaman meydana gelmektedir. Ayrıca ölümden sonraki hayattan kaçış Müslümanların sorunu değildir. Cennet toprakları Aristokrat sınıfına satılmış,

462 Milel ve Nihal "Transhümanizm İdeolojisi ya da Asli Günahkarlık Travmasından Kaçış".
463 el Bakara 2/30.
464 Milel ve Nihal "Transhümanizm İdeolojisi ya da Asli Günahkarlık Travmasından Kaçış".
465 el İsra 17/70.
466 Milel ve Nihal "Transhümanizm İdeolojisi ya da Asli Günahkarlık Travmasından Kaçış".
467 Timeturk "İnsanın Tanrı'ya Öykünmesi ve Transhümanizm" (Erişim 23 Aralık 2021).
468 el Zümer 39/30.
469 el Cuma 62/8.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

cennette kendine yer olmadığı endişesine sahip topluluk da Müslümanlar değildir. Kilise'nin sunduğu Tanrı fikrini benimseyemeyen ve Tanrıdan kaçıp kendi tanrılarını yaratmak arzusunu taşıyanlar da Müslümanlar değildir. Müslümanlara, toprakları herkese yetecek kadar geniş bir cennet sunan ve kendisine kavuşmak için heyecanlandıkları bir Tanrı anlayışları var. Dolayısı ile kendisinden kaçmadıkları bir Tanrı ile rekabete girip yeni bir tanrılık arayışında olmadıkları için Müslümanları, Tanrı'larından kaçmak adına Tanrı gibi olacakları bir ölümsüzlük arayışına sevk eden tasavvuları, kabulleri ve inançları yoktur.

Sonuç

Adem'in tanrı gibi olmak için işlediği günah ile cennetten kovulmasının ardından bu günahı ve günahın altında yatan günahkarlık psikolojisini üzerinde taşıyan Hristiyan dünyası, isyankârlık ruhunu tekrar ortaya çıkardı. Tanrıdan aldıkları bilgelik olmasına rağmen Kilise'nin din tacirliğine ve işkencelerine boyun eğdi. Kilisenin onlara sunduğu elem dolu cehenneme dönen dünyayı, din adamlarının cennet vaatleri dahi çekilir kılamamaktaydı. Dolayısı ile cennet ve cehennemi artık Kilisenin egemenliği altından çıkarmak gerekiyordu onlara göre. Ama oldukları durumdan ders çıkararak bunu tekrar bilinmeyen bir cennet ve cehennem tasavvurundan çıkararak kendi ellerine alıp ve kendi dünyalarına taşımalarına gerekiyordu. Bunu ise bilim ve teknoloji aracılığı ile yapmak Kiliseye vurulacak en büyük darbeydi.

Kiliseye baş kaldırarak gücü ve otoriteyi eline alan Hristiyan dünyası bilim ve teknoloji ile Adem'den onlara miras kalan bilgeliği tekrar ellerine alarak Tanrılaşmak istediler ve bunun için de olağanüstü bir gayret sarf etmektedirler. Adem'in onlara kalan günahının psikolojik izlerini böylece yok edeceklerine inandılar. Zira Tanrı'ya karşı işlenen günahı ancak tanrılaşarak ortadan kaldırabilirler.

Görüyoruz ki Müslüman zihin dünyasında transhümanizm ideolojisi ve bunun yansımaları; hayatı konforlu hale getirmek, sağlığa yardımcı olunan uygulamaları dışarda tutulursa transhuman ve ölümsüzlük fikirleri inanç esasları çerçevesinde mümkün görülmemektedir. Nitekim yakın çağda bu düzeyde ki çalışmaların sonuç vermesi söz konusu değildir. Bu çalışmalar da günahta erdemli bir davranış sergileyen halife insanın değil, günahında ısrar eden isyancıların çalışmalarıdır. Bu çalışmaların yansıttığı psikolojinin travmatik bir neticesi olarak da karşımıza Tanrının yerini almak için Tanrı ile savaşan ve ölümsüz olma ideali kuran fakat sonuca ulaşması imkan dahilinde görünmeyen transhümanizm çalışmaları çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Dağ, Ahmet, *İnsansız Dünya Transhümanizm,* İstanbul: Ketebe Yayınları, 3. Basım, 2021.

Dağ, Ahmet, *Transhümanizm İnsanın ve Dönüşümü,* 2. Basım, Ankara, Elis Yayınları, 2020.

Eco, Umberto, *Ortaçağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar,* çev. Leyla Tonguç Basmacı, 2. Basım, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2014.

https://www.milelvenihal.org/din-kultur-arastirmalari/transhumanizm-ideolojisi-ya-da-asli-gunahkarlik-travmasindan-kacis

Kitab-ı Mukaddes. Erişim 23 Aralık 2021. http://kitabimukaddes-eskiceviri.blogspot.com/2018/06/kitabi-mukaddes-indir.html

Milel ve Nihal "Transhümanizm İdeolojisi ya da Asli Günahkarlık Travmasından Kaçış" Erişim 23 Aralık 2021.

Timeturk "İnsanın Tanrı'ya Öykünmesi ve Transhümanizm" Erişim 23 Aralık 2021. https://www.timeturk.com/teknoloji/insanin-tanri-ya-oykunmesi-ve-transhumanizm/haber-1707716

Bilal Patacı, "Kitap Tanıtımı ve Tenkitler" Millel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 17/2 (Aralık 2020), 361-367. https://www.researchgate.net/publication/348233629_Kitap_Tanitimi_Sinasi_Gunduz_Guc_Iktidar_ve_Kutsal_tanri-kral'dan_tanri-insan'a_Istanbul_Hikav_Yayinlari_2020

MORMON TRANSHÜMANİZMİ

Nuh YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi. Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, n.yilmaz304@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-6048-0363.

Özet

Mormonizm XIX. yüzyılın ilk yarısında Joseph Smith'in vizyonları neticesinde ortaya çıkmış yeni bir dini harekettir. Hıristiyanlar tarafından sapkın bir grup olarak addedilen Mormonlar, kendilerini Hıristiyanlığın yegâne doğru yorumu olarak görürler. Kabaca otuz yıllık bir geçmişe sahip olan transhümanizm ise bilim ve teknoloji sayesinde insanı biyolojik, fiziksel ve zihinsel yetenekleri noktasında geliştirmeyi hatta onu yetkinleştirmeyi öngören felsefi, kültürel ve dini bir harekettir. Mormonizm ve transhümanizm arasında bir takım ortak yönler mevcuttur. Bunlar içerisinde başta Mormon teolojisi olmak üzere bilim ve teknoloji sayesinde insanın bütün yönleriyle kökten bir değişime tabi olacağı ve radikal yaşam uzatma teknikleriyle ölümsüzleşeceği fikri zikredilebilir. Bu ortak yönler bazı Mormonların transhümanizmi kabullenmesinde etkili olmuştur. Bu noktada onlar bir kişinin Mormon olmadan transhümanist olabileceğini; ancak transhümanist olmadan Mormon olamayacağını belirtmişlerdir. Bazı Mormonlar ise insan bedenini kutsal addettikleri için ruh ve bedenden müteşekkil olan insanın tecrit edilerek dijital bir ortama aktarılması ve insan bedeninin dondurulması (kriyonik) konusunda kaygılara sahiptirler. Bunda onların ölümlü varoluşu ölümden sonra devam edecek olan hayat için hazırlık olarak görmeleri ve yaşamları boyunca edindikleri kazanımları bir sonraki hayata taşıyacaklarına inanmaları etkili olmuştur. Bu çerçevede bildiride Mormonizmle transhümanizm arasında ne gibi ortak yönler olduğu, Mormon teolojisinin transhümanizmle ne ölçüde örtüştüğü, ayrıca Mormonların transhümanizmle ilgili kaygılarının neler olduğu deskriptif metotla objektif bir şekilde ortaya konmaya çalışılacaktır. Araştırma neticesinde Mormon kutsal metinlerinin transhümanizmi desteklediği; bu anlamda söz konusu metinlerin insanın bilim ve teknolojiyi kullanmasını teşvik ettiği ve insanın tanrılaşması gerektiğine vurgu yaptığı; öte yandan insan bedeninin kutsal sayıldığı, bu yüzden bazı Mormonların insan zekasının dijital bir ortama aktarılması ve insan bedeninin dondurulması noktasında kaygıları olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mormonizm, Transhümanizm, Teoloji, Tanrılaşma, Dinler Tarihi.

Abstract

Mormonism is a new religious movement that emerged as a result of the visions of Joseph Smith in the first half of the 19th century. Considered a heretical group by Christians, Mormons see themselves as the only correct interpretation of Christianity. Transhumanism, which has a history of roughly thirty years, is a philosophical, cultural and religious movement that aims to develop and even make human beings competent in terms of their biological, physical and mental abilities, thanks to science and technology. There are some common aspects between Mormonism and transhumanism. Among these, especially Mormon theology, it can be mentioned that thanks to science and technology human beings will be subjected to a radical change in all aspects and will be immortalized by radical life extension techniques. These common aspects have been influential in the acceptance of transhumanism by some Mormons. At this point they argue that a person can be a transhumanist without being a Mormon; however, they stated that there can be no Mormon without being a transhumanist. Some Mormons, on the other hand, have

concerns about isolating the human body, which is composed of soul and body, and transferring it to a digital environment and freezing the human body (cryonic), because they consider the human body sacred. This is due to their view of mortal existence as a preparation for the life that will continue after death and their belief that they will carry the gains they have gained throughout their lives to the next life. In this context, in this paper, it will be tried to objectively reveal what kind of common aspects exist between Mormonism and transhumanism, to what extent Mormon theology overlaps with transhumanism, and what Mormons' concerns about transhumanism are. As a result of the research, it has been seen that Mormon scriptures support transhumanism, in this sense, these texts encourage people to use science and technology and emphasize that people should be deified; on the other hand the human body is considered sacred, so some Mormons have concerns about transferring human intelligence to a digital environment and freezing the human body.

Keywords: Mormonism, Transhumanism, Theology, Divinization, History of Religions.

Giriş

Mormonizm ya da İsa'nın Son Gün Azizleri, Joseph Smith (ö. 1844) tarafından XIX. yüzyılın ilk yarısında Amerika'da kurulan yeni bir dini harekettir.[470] Transhümanizm ise, insanlığın geleceği hakkında öngörüleri olan yeni bir paradigmadır.[471] Daha açık bir ifadeyle bilim ve teknolojiden yararlanarak yaşlanmayı geciktirmeyi/ortadan kaldırmayı, insanın biyolojik, fiziksel ve zihinsel yeteneklerini geliştirmeyi ve böylelikle onun yetkinleşmesini savunan felsefi, kültürel hatta dini bir harekettir.[472] Zira transhümanizm her ne kadar seküler bir hareket olarak ortaya çıksa da onun dini kökenleri yadsınamaz.[473] Bu noktada 2006-2016 yılları arasında Mormon Transhümanist Derneği'nin başkanlığını yapan,[474] Mormon transhümanist, teknoloji uzmanı, filozof ve teknolojik evrimin aynı zamanda postseküler dinin önde gelen savunucularından Lincoln Cannon,[475] arka plan ve bakış açıları farklı olmakla beraber transhümanizm ile Mormonizm'in ortak amaçları olduğuna vurgu yapar. Ona göre bu amaçlar insanı fiziksel, biyolojik ve zihinsel açıdan geliştirmek aynı zamanda insanın içinde yaşadığı çevreyi daha yaşanabilir bir ortama dönüştürmektir. Bu amaçla insan evrim sürecine dahil olmalı ve sonsuza kadar Tanrı'nın yardımcıları olarak yaratma eylemini

470 Hakan Olgun, "Mormons in The Light of The Ottomon Archive Documents: The Awareness of The Religious Diversity at The Age of Crisis", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, (Bahar 2015), 12.

471 Lincoln Cannon, "What is Mormon Transhumanism?", *Theology and Science*, 13/2, (2015), 202.

472 Lincoln Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", *Religion and Human Enhancement Death, Values, and Morality*, ed. Tracy J. Trothen - Calvin Mercer (Grenville: Palgrave Macmillan, 2017), 49. Heup Young Kim, "Cyborg, Sage, and Saint: Transhumanism as Seen from an East Asian Theological Setting", *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer vd. (California: Praeger, ABC-CLIO, LLC, 2015), 107-108. Nick Bostrom, "Introduction-The Transhumanist FAQ: A General Introduction", *Transhumanism and the Body The World Religions Speak*, ed. Calvin Mercer - Derek F. Maher (New York: Palgrave Macmillan 2014), 1. Nuh Yılmaz, "Transhümanizm, Posthümanizm ve Hıristiyanlık", *Transhümanizm & Posthümanizm Disiplinlerarası Bir Çalışma*, ed. Mustafa Tekin – Muhammet Özdemir (Ankara: Eskiyeni Yayınları 2021), 291.

473 Cannon, "What is Mormon Transhumanism?", 202-203.

474 https://lincoln.metacannon.net/Mormon-transhumanist-association.html (Erişim 27/09/2021).

475 Tracy J. Trothen - Calvin Mercer, *Religion and Human Enhancement Death, Values, and Morality* (Grenville: Palgrave Macmillan, 2017), XIV.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

sürdürmelidir.[476] Ayrıca Mormonizm insanın tanrılaşabileceğini telkin eder. Ancak bu tanrılaşma, Baba Tanrı, Oğul İsa ve Kutsal Ruh'a bağımlı bir tanrılaşma[477] olup merhametli yaratıcılar olma anlamındadır.[478] Bu yüzden insan Mesih olmayı amaçlamalıdır. Bunu gerçekleştirmenin yolu da bilimsel bilgi ve teknolojiyi araç olarak kullanmayı öğrenmekten geçmektedir.[479]

Mormon teolojisiyle büyük oranda tutarlı olan transhümanizm ve Mormonizm arasındaki ortak amaç ve beklentiler, 2006 yılında on dört kişilik bir ekip tarafından Mormon Transhümanist Derneği'nin kurulmasına yol açmıştır.[480] Söz konusu dernek, Dünya Transhümanist Derneği'nin ilk dini üyesi olup[481] Dünya Transhümanist Derneği'ne bağlı Transhümanist Deklarasyonu'nu[482] kabul etmiş ve Mormon Transhümanist Beyanı'nı oluşturmuştur.[483] Bu anlamda Mormon Transhümanist Derneği zamanla evrimleşecek yeni bir insanlık geleceği vizyonunu öngörmektedir. Bu yeni insanlık geleceği oldukça gelişmiş entelektüel yeteneklerden oluşacak olup hastalık ve yaşlanmaya karşı bağışıklık kazanmış bir bedene; karmaşık yapıdaki duygu ve düşünceleri hızlı bir şekilde çözme yeteneğine; çevresine karşı daha fazla duyarlılığa, insanüstü güç ve çevikliğe; bireysel arzuları ve zihinsel meseleleri en iyi şekilde kontrol edebilme gücüne; ayrıca neşe, sevgi ve diğer duygularını deneyimlemeye ve bu noktada kapasitesini artırma yetisine sahip olacaktır.[484]

Mormon Transhümanist Derneği'nin resmî web sitesinde 2017 yılında 639 üyeye sahip oldukları ifade edilir.[485] Sosyal paylaşım ağı Facebook'ta ise *Mormon Transhumanist Association* adıyla günümüzde 500'ü aşkın üyeye sahip oldukları görülür.[486] Twitter sayfasında 1092 takipçisi;[487] Youtube sayfasında ise yaklaşık 2000 üyesi bulunmaktadır.[488] Dernek çeşitli

476 Cannon, "What is Mormon Transhumanism?", 202-203. Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 50.

477 Craig L. Blomberg - Stephen E. Robinson, *How Wide the Divide?: A Mormon & an Evangelical in Conversation* (Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 1997), 86.

478 Bu durum ise Aydın'ın da ifade ettiği gibi onların gerçek manada tanrı olmadıkları anlamına gelir. Fuat Aydın, "Mormonlar İsa Mesih'in Son Gün Azizlerinin Kilisesi", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri Tartışmalı İlmi Toplantı* (Nisan 2004), 237.

479 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 50. Cannon, "What is Mormon Transhumanism?", 203.

480 https://transfigurism.org/faq (Erişim 16/09/2021). Ted Peters, "Theologians Testing Transhumanism", *Theology and Science* 13/2 (April 2015), 146. David C. Winyard Sr. *Transhumanism Christianity Diplomacy: To Transform Science Religion Relations* (Blacksburg: Virginia State University, Polytechnic Institute Ph. D. Dissertation, 2016), 137.

481 Hava Tirosh-Samuelson, "Religion", *Post- and Transhumanism An Introduction,* ed. Robert Ranisch – Stefan Lorenz Srogner (Frankfurt: Peter Lang GmbH, 2014), 1/66. Oliver Krüger, *Virtual Immortality God, Evolution, and the Singularity in Post- and Transhumanism*, trans. Ali Jones - Paul Knight (Bielefeld: Verlag 2021), 87.

482 Transhümanist Deklarasyonu'yla ilgili olarak bkz. https://transfigurism.org/transhumanist-declaration (Erişim 16.09.2021).

483 Lincoln Cannon, "Transfigurism: A Future of Religion as Exemplified by Religious Transhumanists", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee (Los Angeles: Springer, 2019), 831. Mormon Transhümanist Beyanı'yla ilgili olarak bkz. https://transfigurism.org/mormon-transhumanist-affirmation (Erişim 16.09.2021).

484 Tirosh-Samuelson, "Religion", 1/66.

485 https://transfigurism.org/faq (Erişim 16.09.2021).

486 https://www.facebook.com/transfigurism (Erişim 16.09.2021).

487 https://twitter.com/transfigurism (Erişim 16.09.2021).

488 https://www.youtube.com/channel/UCITb34rqLBLeiozyYGXo1OA (Erişim 17.12. 2021).

transhümanist görüşleri bir araya getiren yıllık konferanslar tertip etmektedir. Ayrıca Youtube videoları dini transhümanizme ilgi duyanlar için önemli bir kaynak sağlamaktadır.[489] Mormon Transhümanist Derneği birkaç yıldır aktif bir şekilde faaliyet yapmakta olup bu alanda yapılan konuşmaların akademik çevrelerin ötesine etkili bir şekilde nasıl genişletilebileceğine dair bir model sağlamaya çalışmaktadır.[490]

Yukarıda da ifade edildiği üzere Mormon teolojisi transhümanizmle büyük oranda tutarlılık arz etmektedir. Dolayısıyla öncelikli olarak Mormon teolojisi kutsal metinlerindeki referanslarından hareketle ortaya konmaya çalışılacaktır.

MORMON TEOLOJİSİ

Mormon teolojisi teslisin birinci unsuru olan Baba Tanrı'ya fiziksel özellikler atfetmesi ve O'nun aşkınlığına dair söylemleriyle geleneksel Hıristiyanlık teolojisinden farklılık arz eder.[491] Nitekim Geleneksel Hıristiyanlıkta teslis unsurları içerisinde sadece Oğul fiziksel özelliklere sahip iken Mormonizm'de Kutsal Ruh[492] hariç hem Baba Tanrı hem de Oğul İsa fiziksel özelliklere sahiptir.[493] Zira Mormon kutsal metinlerine göre insan zihni dahil her şey maddidir[494] ve Tanrı dahil her şey somut bir bedene sahiptir.[495] Bu yüzden Joseph Smith, antropomorfik olması yanında Tanrı'nın bir zamanlar diğer insanlar gibi et ve kemikten oluşan bir insan olduğunu; zamanla yücelerek tanrılık mertebesine eriştiğini ifade eder.[496] Bu durum Mormonizm açısından ne ilk ne de sondur.[497] Zira Smith'e göre başlangıçta Tanrı, ruhların en yücesi olarak ruhlar içerisinde yerini almış ve diğer ruhların da kendisi gibi olmaları için kendilerini geliştirici kurallar koymuştur. Bu amaçla gelişmeleri için ruhları yeryüzüne göndermiştir. Tanrılık vasfını elde etme kapasitesinde olan bu ruhlar Tanrı'nın ruhu gibi ölümsüzdür. Bu yüzden Tanrı, kendi ruhuyla aynı öze sahip bir ruh yaratmaya muktedir değildir. Zira Tanrı kendi kendini yaratamaz. Dolayısıyla bu ifadelerden hareketle Tanrı ve insanın aynı türden varlıklar olmakla beraber derece itibariyle birbirinden farklı oldukları ve ebedi olarak varlıklarını sürdürecekleri söylenebilir. Başka bir ifadeyle aynı öze sahip olan ancak aralarında derece farkı bulunan Tanrı ile insan aynı ontolojik alanda varlığını sürdürmektedir.[498] Ayrıca Öğreti ve Antlaşmalar'da (*The Doctrine and Covenants*) ifade edildiği

489 Winyard Sr. *Transhumanism Christianity Diplomacy: To Transform Science Religion Relations*, 137.

490 Calvin Mercer, "Introduction: Making the Unknown Known", *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer vd. (California: Praeger, ABC-CLIO, LLC, 2015), XII.

491 Mehmet Katar, *Mesih İsa'nın Son Gün Azizleri Mormonlar* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2017), 102-103.

492 Kutsal Ruh et ve kemikten müteşekkil fiziksel bir yapıya sahip olmayıp ruhani bir şahsiyettir. Bu durum onun insanlarda iskân etmesini sağlamıştır. Katar, *Mesih İsa'nın Son Gün Azizleri Mormonlar*, 105.

493 Adam S. Miller, "Mormonism-Suffering, Agency, and Redemption: Mormonism and Transhumanism", *Transhuımanism and The Body The World Religions Speak*, ed. Calvin Mercer - Derek F. Maher (New York: Palgrave Macmillan, 2014), 132.

494 Bu durum The Doctrine and Covenants 131/7'de şu şekilde belirtilir: "*Cisimsiz madde diye bir şey yoktur. Ruhtan oluşan her şey bir maddedir, ancak ruh daha zarif veya saftır ve yalnızca daha saf gözlerle ayırt edilebilir.*"

495 Bu husus The Doctrine and Covenants 130/22'de şöyle ifade edilir: "*Baba'nın insan bedeni gibi elle dokunulur, etten ve kemiklerden oluşan bir bedeni vardır; Oğul'un da vardır; ancak Kutsal Ruh'un etten ve kemiklerden bir bedeni yoktur, ama Ruh'tan oluşan yüce bir şahsiyettir. Öyle olmasaydı, Kutsal Ruh bizim içimizde yaşayamazdı.*"

496 Katar, *Mesih İsa'nın Son Gün Azizleri Mormonlar*, 105.

497 Cannon, "What is Mormon Transhumanism?", 204.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

gibi Tanrı maddeyi de yaratmamış;[499] kaos halindeki evreni biçimlendirmiştir.[500]

Mormonların Tanrı'yı antropomorfik bir şekilde tasvir etmelerinde Smith'in gördüğü vizyonların etkisi de zikredilebilir.[501] Zira o, vizyonda hem Baba Tanrı'yı hem de Oğul İsa'yı et ve kemikten oluşan bir insan şeklinde görmüş ve Tanrı'nın, kendisinde insan özünü bulundurduğuna gönderme yapmıştır.[502] Bu anlamda Mormonlar başta Mormon Kitabı olmak üzere kutsal metinlerinde Tanrı'yla ilgili olarak geçen cümleleri literal olarak anlamışlar; Kitab-ı Mukaddes'in Yaratılış bölümü ve Mormon Kitabı'nın ilgili bölümlerinde geçen *"Tanrı, 'İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım'…*ve *"Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Böylece insan Tanrı suretinde yaratılmış oldu…"*[503] ifadelerinden hareketle Tanrı'yı antropomorfik tarzda yorumlamışlardır.[504] Bu ifadelerin dışında antropomorfik tanrı anlayışını Mormon Kitabı'nın Eter bölümünde daha net görmek mümkündür. Nitekim zikredilen bölümde Tanrı'nın Yared'in kardeşinin gözünden perdeyi kaldırdığı, bu esnada onun taşlara dokunan Tanrı'nın parmağını gördüğü ve bunun tıpkı insanın parmağı gibi et ve kandan oluştuğu belirtilir.[505] Zikredilen bölümün devamında şu ifadelere yer verilir: *"Ve Rab, Yared'in kardeşinin yere düştüğünü gördü ve Rab ona şöyle dedi: Ayağa kalk, neden düştün? Ve o, Rab'be: Rab'bin parmağını gördüm ve beni cezalandıracağından korktum; çünkü Rab'bin ete ve kana sahip olduğunu bilmiyordum"* dedi.[506] Daha sonra Yared'in kardeşi Tanrı'nın kendisini ona göstermesini istemiş ve Tanrı da kendisini ona tamamen göstererek kendisini İsa Mesih, Baba ve Oğul şeklinde takdim etmiştir.[507] Ayrıca Tanrı, yarattığı insanlara kendisini kesinlikle göstermediğini; zira hiçbirinin onun gibi inanmadığını sözlerine eklemiştir. Son olarak Tanrı, bütün insanların kendi suretinde yaratıldığını belirterek *"İşte şimdi gördüğün bu beden ruhumun bedenidir ve ben insanı ruhumun bedeni gibi yarattım ve sana ruhta göründüğüm gibi halkıma bedende görüneceğim*"[508] demiştir. Kutsal metinlerin bu ifadeleri ışığında Mormonlar Tanrı'yı bedeni, uzuvları ve arzuları olan bir varlık şeklinde tasavvur ederler ve bütün insanların Tanrı'nın suretinde yaratıldığına inanırlar.[509]

---

498 Katar, *Mesih İsa'nın Son Gün Azizleri Mormonlar*, 105-106.

499 Bu noktada The Doctrine and Covenants 93/29'da şöyle denir: "*İnsan da başlangıçta Tanrı ile beraberdi. Zekâ veya hakikatin ışığı yaratılmamıştı ya da yapılmamıştı, bu ne yaratılabilir ne de yapılabilir."*

500 Cannon, "What is Mormon Transhumanism?", 204.

501 Joseph Smith (ö. 1844) on dört/on beş yaşlarındayken koruluğa giderek orada dua ettiği esnada parlak görünümlü iki göksel varlığın kendisini ziyaret ettiğini; bunlardan birinin kendisini Baba Tanrı olarak tanıttığını yanındakinin de Oğul İsa olduğunu ifade eder. Katar, *Mesih İsa'nın Son Gün Azizleri Mormonlar*, 104. Smith'in vizyonlarıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz., Yasin Aktay, "Mormonluk: Amerika'nın Ahir Zamanının Dini ve Azizleri", *Milel ve Nihal*, 1/2 (2004), 99-101.

502 Ramazan Işık, Mormonluk ve Mormon Kilisesi Üzerine Bir Araştırma, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/1, (Haziran 2006), 167. Katar, *Mesih İsa'nın Son Gün Azizleri Mormonlar*, 105. Bu durum Yahudiler için de aynı şekildedir. Nitekim Çıkış 33/11'de ifade edildiği gibi "*Rab Musa'yla iki arkadaş gibi yüz yüze konuşurdu*."

503 Yaratılış, 1/26-27. Benzer ifadeler için bkz. Mormon Kitabı, Alma, 18/34, 22/12, Eter, 3/15, Mosiya 7/27.

504 Katar, *Mesih İsa'nın Son Gün Azizleri Mormonlar,* 103-104.

505 Mormon Kitabı, Eter, 3/6.

506 Mormon Kitabı, Eter, 3/7-8.

507 Mormon Kitabı, Eter, 3/10, 14.

508 Mormon Kitabı, Eter, 3/15-16.

509 Katar, *Mesih İsa'nın Son Gün Azizleri Mormonlar*, 105.

Öte yandan Mormonlar, Tanrı'nın özü itibariyle insan olmasını İsa'nın enkarnasyonu ile ilişkilendirirler. Onlara göre İsa'nın enkarnasyonu, yani ete kemiğe bürünmesi, Tanrı'nın insan bedeni alabileceğine, onun çarmıhtan sonra dirilerek göğe yükselmesi hadisesi ise insan bedeninde göklerde varlığını sürdürebileceğine işaret eder. Bu durum hem İsa'nın Tanrı'nın vahyi; hem de Tanrı'nın insan olduğu anlamına gelir.[510]

Mormon tanrısı et ve kemikten oluşan bedeniyle her yerde hazır ve nazırdır. Bu durum Mormonlar açısından Tanrı ile insan arasındaki mesafeyi ortadan kaldırarak O'nu erişilebilir bir varlık haline getirmektedir. Smith'e göre Tanrı erişilebilir ve insanla aynı öze sahip bir varlık olması yanında insanlara karşı sadece sevgi değil, duygudaşlık da taşımakta ve onların hallerini tecrübeyle anlamaktadır. Çünkü bir zamanlar kendisi de bir beşer olan bu Tanrı, ölümlü hayatın ne demek olduğunu geçmişten kaynaklanan tecrübesiyle bilir. Mormon öğretisine göre iman etmiş seçkin ruhlar, ölüm sonrasında göksel mekânda Tanrı'nın huzurunda yerlerini alacaklardır. Bu yüzden söz konusu ruhlar tanrısal krallıkta alemlerin yaratıcıları olan tanrı ve tanrıçalar olmayı beklemektedirler. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi Mormonizm Tanrı'yı insanlaştırmamakta, daha ziyade insanı tanrılaştırmakta; insanın tanrı olduğunu değil, tanrı olabileceğini telkin etmektedir.[511]

MORMON TRANSHÜMANİZMİ

Mormonizmin transhümanizme olumlu yanıt vermesinde başta teolojileri olmak üzere bilim ve teknolojik gelişmeler sayesinde insan yaşamının kalitesi, zekâsı ve zevk alma kapasitesi açısından kökten bir değişikliğe gidileceği vizyonuna sahip olmalarının, ayrıca radikal yaşam uzatma teknikleriyle ölümün süresiz olarak ertelenmesinin mümkün olacağına inançlarının etkili olduğu söylenebilir.[512]

Mormonizmin transhümanizmi desteklemesinin arka planında insanın tanrı gibi olma çabası yani tanrılaşması inancının etkili olduğunu söylemek mümkündür.[513] Zira Mormon teolojisine göre insan, tanrısal bir öze sahiptir. Bu durum kaynağını Kitab-ı Mukaddes'ten almaktadır. Bu anlamda Pavlus Korintoslulara Birinci Mektubu'nda şöyle der: *"Pavlus olsun, Apollos olsun, Kifas olsun, şimdiki yaşam olsun, gelecek zaman olsun, tümü de sizindir."*[514] Başka bir yerde Pavlus *"Hepimiz açılmış yüzle, Rab'bin yüceliğini aynada yansıtarak, bir yücelikten bir yüceliğe geçerek, O'na benzer olmak üzere dönüştürülüyoruz. Ruh olan Rab'bin etkisidir bu"*[515] şeklinde konuşur. Vahiy kitabında ise bu durum *"Zafer kazanan bunları miras alacak. Onun Tanrısı olacağım, o da benim çocuğum olacak"*[516] şeklinde belirtilir. Transhümanizmin önde gelen teorisyenlerinden Max More, Mormonizmin transhümanizmi desteklemesi konusunda Mormon teolojisinin etkili olduğunu söyler.[517] Nitekim onun da belirttiği gibi Mormon teolojisi insanların

510 Richard Lyman Bushman, *Mormonism A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press, 2008), 7. Katar, *Mesih İsa'nın Son Gün Azizleri Mormonlar*, 106.

511 Katar, *Mesih İsa'nın Son Gün Azizleri Mormonlar*, 106-107.

512 Miller, "Mormonism-Suffering, Agency, and Redemption: Mormonism and Transhumanism", 131. https://transfigurism.org/faq (Erişim 29 Ekim 2021).

513 Winyard Sr. *Transhumanism Christianity Diplomacy: To Transform Science Religion Relations,* 23.

514 I. Kor. Mek., 3/22.

515 II. Kor. Mek., 3/18.

516 Vahiy, 21/7.

517 Max More, "The Philosophy of Transhumanism", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More - Natasha Vita-More (West Sussex, UK: John Wiley & Sons, Inc, 2013), 8.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

tanrısal mertebeye yükselebileceğini telkin eder. Bu durum Mormonların transhümanizmi kendi teolojik sistemleriyle tutarlı görmesi anlamına gelir.[518] Max More gibi Arizona Devlet Üniversitesi Yahudi Araştırmaları Merkezi Yöneticisi Hava Tirosh-Samuelson da Mormonların transhümanist projeyi teolojik gerekçelerle desteklediğini belirtir. Nitekim ona göre Mormonlar, insanın fiziksel anlamda gelişmesinin ötesinde tanrılaşma (*teosis*) ilkesi gereği sonsuzluğu elde edebileceğine ve tanrılaşabileceğine inanırlar.[519]

Öte yandan Cannon, Mormonizmi *"en transhümanist din"* şeklinde tanımlar. Zira ona göre Mormonizmin temel öğretileri, transhümanistlerin bir gün insanların mühendislik zekâsı ve dünyaları tasarlama kabiliyetine sahip olacağına dair ortak beklentisiyle benzerlik arz etmektedir.[520] Nitekim bu anlamda Cannon, bazı Mormon transhümanistlerin Mormonizmin transhümanizmi zorunlu kıldığını savunduklarını ifade eder. Bu yüzden onlar Mormon olmadan da kişinin dilerse transhümanist olabileceğini; ancak transhümanist olmadan Mormon olamayacağını iddia ederler. Cannon bu iddiayı tartışmaya açık bulmakla beraber ileride bahsedileceği üzere Mormon kutsal yazılarının bu noktada onların dört önermeye dayanan savlarını destekleyici bir argüman olarak kullanılabileceğini ifade eder.[521] Cannon gibi filozof Adam S. Miller de çalışma içerisinde yer verileceği üzere Mormonizm ve transhümanizm arasında bir takım ortak yönler olduğuna yönelik iki teori ileri sürmektedir.

Mormonizmin transhümanizmi gerekli kıldığını savunan Mormon transhümanistler bu noktada şu dört önermeyi ileri sürerler: Birinci önerme Tanrı'nın, yaratma eylemine iştirak etmesi için insana önceden belirlenmiş araçları kullanmasını emretmesiyle ilgilidir. Nitekim bu anlamda Mormon Kitabı insanı, Tanrı'nın yaratma işine aktif olarak katılmaya teşvik etmekte;[522] aksi halde Tanrı'nın onu kurtarmayacağına vurgu yapmaktadır.[523] Ayrıca Smith bir vaazında *"Kendimizin kurtuluşunu sağlamak için Rabbimiz tarafından verilen ışığı ve bilgeliği geliştirme noktasında hepimiz Tanrı'ya karşı sorumluyuz"* der.[524]

İkinci önerme, Tanrı'nın öngördüğü araçlar arasında bilim ve teknolojinin yer almasıyla ilgilidir. Bu önerme Tanrı'nın Nefi'ye ailesini kurtarmak için bir gemi inşa etmesini emrettiği Birinci Nefi 17. baptaki ifadelere[525] ve Tanrı'nın Nefi'ye ailesini vaat edilen topraklara yönlendirmesi için pusula verdiğini bildiren Alma 37. baptaki ifadelere[526] dayanır. Aynı şekilde

518 Winyard Sr. *Transhumanism Christianity Diplomacy: To Transform Science Religion Relations*, 101.

519 Tirosh-Samuelson, "Religion", 1/66.

520 Tirosh-Samuelson, "Religion", 1/67.

521 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 50.

522 Mormon Kitabı, Birinci Nefi, 3.

523 Mormon Kitabı, Alma, 60.

524 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 50.

525 Mormon Kitabı'nda bu durum şu şekilde ifade edilir: *"Ve öyle oldu ki Rab bana şöyle deyip konuştu: Halkını bu sulardan karşıya geçirebilmem için sana göstereceğim şekilde bir gemi inşa edeceksin. Ve ben: "Rab maden bulup eritmek için nereye gideyim ki gemiyi bana gösterdiğin şekilde inşa edebilmek için gereken aletleri hazırlayabileyim?" dedim. Ve öyle oldu ki Rab, bana maden bulup alet hazırlayabilmem için nereye gitmem gerektiğini söyledi. Ve öyle oldu ki ben Nefi ateşi körüklemek için hayvan derisinden bir körük yaptım ve ateşi körüklemek üzere körüğü hazırladıktan sonra ateş yakabilmek için iki taşı birbirine vurdum"*. Mormon Kitabı, Birinci Nefi 17:8-11.

526 Söz konusu bölümde pusula hakkında şu ifadelere yer verilir: *"Ve şimdi oğlum, atalarımızın küre ya da kılavuz adını verdikleri şey hakkında söyleyeceklerim var -daha doğrusu atalarımız buna tercümesi pusula anlamına gelen Liyahona adını vermişlerdir ve bunu Rab hazırlamıştır. Ve işte, böyle ince bir işçilikle yapılmış bir şeyi insanoğlu yapmış olamaz. Ve işte bu, atalarımızın çölde gidecekleri yolu on-*

Öğreti ve Antlaşmalar'da da Tanrı'nın emirlerine uyma konusunda insanın astronomi ve jeolojiden tarih ve politikaya kadar bilimin her dalını öğrenmesi ve uygulaması teşvik edilir.[527] Ayrıca başka bir bölümde insanın bu hayatta çalışkanlığı ve itaati sayesinde hemcinsinden daha fazla bilgi ve anlayış kazanacağı ve ahirette ondan daha avantajlı olacağı bildirilir.[528] Mormon yetkilileri de Tanrı'nın çalışmasına katılma hususunda insanın bilim ve teknolojiyi kullanmasını savunurlar. Örneğin Smith zamanın mucitlerini göz önünde bulundurarak *"Bütün yaratıcılıkların ve icatların faydaları Zion'un inşasını daha hızlı ilerletmenin yolu olacaktır"* der. Brigham Young ise "*Çocukların, kendilerini geliştirmeleri ve üzerlerine düşen görevi iyi bir şekilde yapmaları için faydalı bilginin her dalından yararlanmalarını sağlama konusunda"* Mormonları teşvik eder.[529]

Üçüncü önerme, insanın tanrılaşması ile ilgilidir. Bu anlamda Tanrı'nın görevlerinden biri insanın tanrılık makamına erişmesine yardımcı olmaktır. Bu anlamda Kitab-ı Mukaddes'teki ifadeleri[530] yineleyen Mormon Kitabı'nda İsa, insanlara Tanrı gibi mükemmel olmalarını emreder.[531] Aynı şekilde Öğreti ve Antlaşmalar'da da insanın tanrılık makamına erişebileceği[532] ve Tanrı ile güç konusunda eşit olabileceği bildirilir.[533] Ayrıca Paha Biçilmez İnci'de (*The Pearl of Great Price*) Tanrı'nın insana bahşettiği armağanların en büyüğünün sonsuz yaşamda onu

lara göstermek için hazırlanmıştı. Ve bu pusula onların Tanrı'ya olan inançlarına göre işliyordu; bu nedenle onlar gidecekleri yolu bu iğlerle Tanrı'nın kendilerine gösterebileceğine inandıklarında, işte istedikleri oldu; dolayısıyla Tanrı'nın gücüyle bu mucizeyi ve bunun gibi daha birçok mucizeyi her gün gerçekleştirir oldular. Bu mucizeler önemsiz sayılacak yollarla oldu, ancak onlara olağanüstü işler gösterdi. Onlar tembeldiler ve iman edip gayret göstermeyi unuttular; işte o zaman, o harikulâde işlerin sonu geldi ve yollarında ilerleyemediler. Bu yüzden, işledikleri günahlar yüzünden çölde kaldılar, yani dosdoğru ilerleyemediler ve açlık ve susuzluk çektiler". Mormon Kitabı, Alma, 37/38-42.

527 The Doctrine and Covenants 88/78-80'de bu durum şu şekilde ifade edilir: *"Gayretle öğretin ve benim lütfum sizinle beraber olacaktır, böylece siz teoride, ilkede, öğretide, sevindirici haberin yasasında, anlamanız için uygun olan Tanrı'nın krallığı ile ilgili her şey hakkında daha mükemmel bir şekilde bilgilendirilebilirsiniz; Hem gökte hem yerde ve yerin altında olan şeyler hakkında; olup biten şeyler, olan şeyler, yakında olması gereken şeyler hakkında; vatanda olan ve yurtdışında olan şeyler hakkında; ulusların savaşları ve şaşkınlıkları hakkında; ve topraklar üzerinde olan yargılar hakkında; ve ayrıca ülkeler ve krallıklarla ilgili bilgi hakkında; Böylece sizi çağırdığım hizmet çağrısını ve size verdiğim görevi yüceltmek için sizi tekrar göndereceğim zaman her şeyde hazır olabilirsiniz"*.

528 Bu durum The Doctrine and Covenants 130/18-19'da şöyle açıklanır: *"Bu hayatta ulaştığımız zekâ seviyesi ne olursa olsun, dirilişte bizimle birlikte yükselecektir. Eğer bir kişi bu hayatta kendi gayreti ve itaati sayesinde başkasından daha çok bilgi ve zekâ kazanırsa, gelecek dünyada o kadar çok avantajlı olacaktır"*. Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 50-51. Lincoln Cannon, "What is Mormon Transhumanism?", 214.

529 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 51.

530 Matta 5/48'de şöyle denir: "*Göksel Babanız yetkin olduğu gibi sizler de yetkin kişiler olun*".

531 Mormon Kitabı Üçüncü Nefi 12/48'de bu durum şöyle anlatılır: "*Bu yüzden, sizin benim gibi ya da Cennetteki Babanız gibi mükemmel olmanızı istiyorum"*.

532 İnsanların tanrılık makamına erişebileceği The Doctrine and Covenants 132/20'de şu şekilde bildirilir: *"O zaman onlar tanrılar olacak, çünkü onların sonu yoktur; bu nedenle onlar sonsuzluktan sonsuzluğa var olacaklar, çünkü var olmaya devam edecekler; o zaman onlar her şeyin üzerinde olacaktır, çünkü her şey onlara bağlıdır. O zaman onlar tanrılar olacak, çünkü onlar tüm güce sahiptir ve melekler onlara bağlıdır"*.

533 Nitekim The Doctrine and Covenants 76/58-60'ta şöyle denir: *"Bu nedenle, yazıldığı gibi, onlar tanrılardır, hatta Tanrı'nın çocuklarıdır. Bu nedenle, her şey onlarındır, gerek yaşam gerek ölüm, gerek mevcut olan şeyler, gerek gelecek olan şeyler, her şey onlarındır ve onlar Mesih'in ve Mesih de Tanrı'nındır. Ve onlar her şeyin üstesinden geleceklerdir"*. The Doctrine and Covenants 76/95'te ise insanın Tanrı ile güç konusunda eşit olacağı şöyle ifade edilir: "*Ve Tanrı onları güçte, kudrette ve egemenlikte eşit kılar*".

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

ölümsüz kılmak olduğu ifade edilir.[534] Ayrıca Mormon yetkilileri de insanın tanrılaşabileceği görüşündedirler. Bu anlamda Smith, son genel konferans vaazında şunları söylemiştir: "*Sizden önceki tanrıların yaptığı gibi…kendiniz nasıl Tanrı olunacağını öğrenin."*[535] Brigham Young da *"Tanrı sizi ve beni Tanrı olma amacıyla yarattı"* diyerek bunu tekrarlamıştır.[536] Dolayısıyla Mormon yetkililerinin de belirttiği gibi insanın nihai amacı tanrılık mertebesine erişmektir.

Dördüncü ve son önerme ise tanrılığın temel bir niteliğinin yüceltilmiş ölümsüz bir beden olması ile ilgilidir. Bu önerme kaynağını Mormon Kitabı'nda Yared'in kardeşinin Tanrı'nın bedenlendiğini gördüğü Eter 3 gibi kutsal yazılardan almaktadır.[537] Bu anlamda Tanrı'nın güneş gibi yüceltilmiş bir bedene sahip olduğu bildirilir[538] ve bu bedenin insanınki gibi somut bir beden olduğu vurgulanır.[539]

Yukarıda zikredilen dört önermeden hareketle Cannon üç çıkarımda bulunur. Bu çıkarımlar; insanların yaratma eylemine iştirak etmesi için, onların tanrılık mertebesine erişmesine yardımcı olmak amacıyla ve yüceltilmiş ölümsüz bedenlere kavuşmasını sağlamak maksadıyla Tanrı'nın onlara bilim ve teknolojiyi kullanmalarını emretmesidir.[540]

Öte yandan bazı Mormonlar ise Mormonizmin transhümanizmi desteklediği fikrine karşı çıkar ve buna birkaç gerekçe gösterirler. Bunlardan birincisi, Tanrı'nın Babil Kulesi anlatısıyla insanları transhümanizm gibi fikirlere karşı uyarmasıdır.[541] Yaratılış 11/1-9'da yer alan söz konusu

534 The Pearl of Great Price, Moses, 1/39. The Doctrine and Covenants, 14/7. Cannon, "What is Mormon Transhumanism?", 214.

535 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 51.

536 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 51.

537 Mormon Kitabı Eter 3/7-16'da söz konusu hadise şu şekilde anlatılır: "*Ve Rab, Yared'in kardeşinin yere düştüğünü gördü ve Rab ona şöyle dedi: 'Ayağa kalk, neden düştün?' Ve o, Rab'be: 'Rab'bin parmağını gördüm ve beni cezalandıracağından korktum; çünkü Rab'bin bedeni ve kanı olduğunu bilmiyordum' dedi. Ve Rab ona şöyle dedi: 'İmanınla benim kan ve bedene bürüneceğimi gördün ve şimdiye dek senin kadar büyük bir imanla önüme gelen hiç kimse olmadı; çünkü böyle olmasaydı, parmağımı göremezdin. Daha başka bir şey gördün mü? Ve Yared'in kardeşi: 'Hayır, Rab, bana kendini göster' diye cevap verdi. Ve Rab ona şöyle dedi: 'Söyleyeceğim sözlere inanacak mısın?' Ve o: 'Evet, Rab, senin gerçekleri söylediğini biliyorum, çünkü sen gerçeğin Tanrısı'sın ve yalan söyleyemezsin" diye cevap verdi. Ve bu sözleri söylediğinde, işte Rab kendisini ona gösterdi ve şöyle dedi: 'Bunları bildiğin için düşüşten fidye ile kurtarıldın; bu nedenle huzuruma geri getirildin bunun için kendimi sana gösteriyorum. İşte, dünya kurulduğundan beri halkımı fidye ile kurtarmak için hazırlanmış olan benim. İşte, Ben İsa Mesih'im. Ben Baba'yım ve Oğul'um. Tüm insanlık bende yaşama kavuşacak ve benim adıma inananlar o ebedi yaşama kavuşacak ve onlar benim oğullarım ve kızlarım olacaklar. Ve yarattığım insana kendimi hiç göstermedim, çünkü hiçbir zaman insan bana senin inandığın kadar inanmadı. Benim suretimde yaratıldığını görüyor musun? Evet, hatta tüm insanlar başlangıçta benim suretimde yaratılmıştır. İşte, şimdi görmüş olduğun bu beden, ruhumun bedenidir ve Ben insanı ruhumun bedeni gibi yarattım; ve sana ruhta göründüğüm gibi halkıma bedende görüneceğim".*

538 Söz konusu ifade şöyledir: "*Bunlar bedenleri göksel olanlardır, onların yüceliği güneşinkine, hatta herkesin üzerindeki yüceler yücesi Tanrı'nın yüceliğine benzer; onun yüceliğinin gök kubbedeki güneşe benzediği yazılmıştır"*. The Doctrine and Covenants, 76/70.

539 The Doctrine and Covenants 130/22. Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 51-52. Cannon, "What is Mormon Transhumanism?", 214.

540 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 52. Cannon, "What is Mormon Transhumanism?", 214.

541 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 52-53. Samuel Brown, "Enhancing Evolution: Posthumanous Dreams and the Moral Complexity of Biomedical Aspirations", *Brigham Young University Studies*, 48/2, 2009, 43.

anlatıya göre başlangıçta aynı dili kullanan insanlar kendileri için bir kent kurmaya ve göklere ulaşmak maksadıyla Babil Kulesi'ni dikmeye başlarlar. Rab insanların yaptığı kentle kuleyi görmek için aşağıya iner ve tek bir halk olup aynı dili konuşarak bunu yapmaya başladıklarına göre, düşündüklerini gerçekleştireceklerine ve hiçbir engel tanımayacaklarına karar kılar. Birbirlerini anlamalarını engellemek için dillerini karıştırır ve böylece insanları yeryüzüne dağıtarak kentin ve Babil Kulesi'nin yapımını durdurmuş olur.

İkincisi ise, bazı Mormon transhümanistlerin savunduğu belli teknolojilerin -kriyonikler ve zihin yükleme gibi- Mormonizmle tutarlı olmamasıdır.[542] Genel olarak transhümanistler tarafından savunulan zihin yükleme, bir hafızanın veya bedenin taranması ve yapay bir zemine yerleştirilmesi; ayrıca birinden diğerine kopyalama yapılabilmesi demektir. Başka bir ifadeyle insan zihninin/hafızasının bir tür donanımdan diğerine aktarılabilecek bir yazılım haline dönüşmesidir.[543] Bu noktada Öğreti ve Antlaşmalar'da zekanın Tanrı tarafından bile yaratılamayacağı; ancak yerleştirilebileceği belirtilir.[544] Bu anlamda Cannon, insan zihninin her zaman mevcut olduğunu ve doğumla ölümlü hale dönüşmekle beraber nihayetinde ölümsüz bir bedene yani manevi bir bedene yerleşeceğini ifade eder.[545] Brigham Young ise *"Tanrı'nın, çocuklarına verebileceği en büyük armağanın sonsuz yaşam olduğunu, yani insanlığa kendi kimliğini koruma gücü vermek olduğunu söyler."*[546]

Mormon Kilisesi, ömür uzatma konusunda üyelerine makul yöntemler kullanmalarını teşvik eder. Nitekim yaşamın uzatılması hususunda resmi konumu bulunmaktadır. Bu durum dolaylı olarak Mormon Kilisesi'nin kriyonik dondurma tekniğine (canlı dondurma bilimi) de izin verdiği şeklinde yorumlanabilir.[547] Zira hem Kitab-ı Mukaddes hem de Mormon kutsal yazıları ölen birini canlandırma konusunda olumlu referanslara sahiptir. Örneğin İsa, Yairos'un kızını,[548] Nain kentinde dul bir kadının oğlunu[549] ve Lazar'ı yeniden hayata döndürmüş;[550] öğrencilerine de ölüleri diriltmelerini emretmiştir.[551] Bu bağlamda Petrus, Tabita (Dorkas) adlı bir kadını[552] ve Eftihos isminde bir genci ölümden diriltmiştir.[553]

Yine Kitab-ı Mukaddes'te İlyas dul bir kadının oğlunu canlandırmış,[554] Elişa bir

542 Miller, "Mormonism-Suffering, Agency, and Redemption: Mormonism and Transhumanism, 134. Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 52-53.

543 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 57.

544 The Doctrine and Covenants, 93/29-30.

545 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 59.

546 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 59.

547 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 55.

548 Luka, 8/49-55.

549 Luka, 7/11-15.

550 Yuhanna, 11/38-44.

551 Matta 10/7-8'de bu durum şöyle açıklanır: "*Yolda giderken 'Göklerin hükümranlığı yakındır' diyerek sözü yayın. Hastaları iyileştirin, ölüleri diriltin, cüzamlıları pak kılın, cinleri çıkarın. Karşılıksız aldınız karşılıksız verin"*.

552 Habercilerin İşleri 9/36-41.

553 Habercilerin İşleri, 20/9-10.

554 I. Krallar 17/17-23'te bu durum şu şekilde ifade edilir: "*Bir süre sonra ev sahibi dul kadının oğlu gittikçe ağırlaşan kötü bir hastalığa yakalandı, sonunda öldü. Kadın İlyas'a 'Ey Tanrı adamı, alıp veremediğimiz nedir? dedi. Günahlarımı Tanrı'ya anımsatıp oğlumun ölümüne neden olmak için mi buraya geldin?' İlyas 'Oğlunu bana ver diyerek çocuğu kadının kucağından aldı, kaldığı yukarı odaya çıkardı ve yatağına yatırdı. Sonra Rab'be şöyle yalvardı: 'Ya Rab Tanrım, neden yanımda kaldığım dul kadının oğlunu öldüre-*

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Şunemli kadının oğlunu diriltmiştir.[555] Ayrıca Kitab-ı Mukaddes'teki bu anlatıların bir örneğini Nefi'nin Lehi'yi dirilttiği Mormon Kitabı'nda da görmek mümkündür.[556]

Ölümden dirilişinin mahiyeti ve ölümsüzlük konusunda hem Kitab-ı Mukaddes'te hem de diğer Mormon kutsal metinlerinde birtakım referanslar mevcuttur. Bu anlamda Eyüp, dirilişin bedende gerçekleşeceğini;[557] İsa dirilişin et ve kemiklerle gerçekleşeceğini;[558] Pavlus ise ekilen bedenin ölümsüz olduğunu[559] bildirir. Ayrıca Pavlus bazı insanların ölmeden ölümsüzleşeceklerini belirtir.[560] Mormon Kitabı'nda dirilişin bedende gerçekleşeceği ve bedenin iyileştirileceği ifade edilir.[561] Öğreti ve Antlaşmalar'da ise insanların aynı bedende yeniden dirilecekleri haber verilir.[562] Öte yandan Mormon kutsal metinlerinde diriltilmiş/şekli değiştirilmiş bedenler et ve kandan yoksun ruhani bir varlık olarak takdim edilir.[563] Bu çelişkili ifadeler hakkında yorum yapan Smith, dirilen kişilerin bedenlerinde kan değil ruh olacağını belirtir. Brigham Young da kanın bedenle birlikte diriltilmeyeceğini sadece mevcut bünyenin yaşamını sürdürmek için tasarlandığını ifade eder. Mormon Kilisesi'nin başkanlarından Howard Hunter (ö. 1995) ise *"İnsanların et ve kemikten*

---

rek ona bu kötülüğü yaptın?' İlyas üç kez çocuğun üzerine kapanıp Rab'be şöyle dua etti. 'Ya Rab Tanrım bu çocuğa yeniden can ver'. Rab İlyas'ın yalvarışını duydu. Çocuk dirilip yeniden yaşama döndü. İlyas çocuğu yukarı odadan indirip annesine verirken, 'İşte oğlun yaşıyor!' dedi".

555 II. Krallar, 4/18-35.

556 Mormon Kitabı Üçüncü Nefi 7/17-20'de bu durum şu şekilde anlatılır: *"Ve halka pek çok konuda öğretti; ancak bunların hepsi yazılamaz ve bir bölümünü yazmak da yeterli olmayacağından, öğrettikleri bu kitaba yazılmadı. Ve Nefi, güçle ve büyük yetkiyle öğretti. Ve öyle oldu ki kendilerinden daha büyük bir güce sahip olduğu için ona öfkelendiler; çünkü onun sözlerine inanmamak mümkün değildi, çünkü Rab İsa Mesih'e olan inancı o kadar büyüktü ki melekler her gün ona hizmet ediyordu. Ve İsa'nın adıyla cinleri ve kirli ruhları kovdu ve hatta halk tarafından taşlanarak öldürülmüş olan kardeşini diriltti. Ve bunu gözleriyle görüp tanıklık eden halk gücü nedeniyle ona kızıyordu ve İsa adıyla halkın gözü önünde daha birçok mucize yaptı"*. Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 55.

557 Bu durum Eyüp 19/26'da şu şekilde açıklanır: *"Derim yok olduktan sonra, yeni bedenimle -ya da etim olmadan- Tanrı'yı göreceğim*".

558 Luka, 24/36-46.

559 I. Kor. Mek., 15/51-54.

560 Pavlus bu durumu şöyle ifade eder: "*Bakınız size bir sır bildiriyorum. Hepimiz uyumayacağız. Ama son boru öttüğünde, bir anda, göz açıp kapayıncaya dek hepimiz değiştirileceğiz. Çünkü boru ötecek ve ölüler çürümez durumda dirilecek; biz de değiştirileceğiz. Çünkü bu çürüyen bedenin çürümezliği, bu ölümlü bedenin ölümsüzlüğü kuşanması gerekir. Bu çürüyen beden çürümezliği ve bu ölümlü beden ölümsüzlüğü kuşanınca, yazılı söz yerine gelecek*". I. Kor. Mek.,15/51-54.

561 İlgili yerde bu durum şöyle ifade edilir: *"Şimdi, bu yenileştirme herkese, hem yaşlılara hem gençlere, hem tutsaklara hem özgürlere, hem erkeklere hem kadınlara, hem kötülere hem iyilere gelecektir ve onların başından bir saç teli bile kaybolmayacaktır; fakat her şey şimdi olduğu gibi ya da bedende olduğu gibi tekrar kusursuz şekline dönüştürülecektir; ve tek sonsuz Tanrı olan Oğul Mesih'in ve Tanrı Baba'nın ve Kutsal Ruh'un yargı kürsüsünün önüne hesap vermek için işlerinin iyiliğine ya da kötülüğüne göre yargılanmak üzere getirileceklerdir"*. Mormon Kitabı, Alma, 11/44. Başka bir yerde ise ruhun bedene, bedenin de ruha iade edileceği; bedenin her bir parçasının ve ekleminin kendi bedenine döneceği bildirilir. Bu noktada baştaki tek bir tel saçın bile kaybolmayacağı, her şeyin kendine uygun ve mükemmel yapısına dönüşeceği vurgulanır. Mormon Kitabı, Alma, 40/23.

562 İnsanların aynı bedende dirilecekleri şöyle bildirilir: *"Göksel ruhtan olanlar doğal bir beden olan aynı bedeni alacaklardır; hatta siz bedenlerinize kavuşacaksınız ve sizin yüceliğiniz sayesinde bedenlerinizin canlandırıldığı o yücelik olacaktır"*. The Doctrine and Covenants 88/28. Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 55-56.

563 Bu durum I. Korintoslulara Mektup 15/44'te şu şekilde ifade edilir: "*Doğal beden olarak ekilir, ruhsal beden olarak dirilir. Doğal beden varsa, ruhsal beden de vardır"*.

oluşan ancak kan yerine ruh tarafından hayat bahşedilen manevi bir bedene sahip olacaklarını" bildirir.[564] Bu Mormon otoritelerine göre ölümlü ve ölümsüz bedenler arasındaki önemli ayrım, ölümlü bedenlerin kana; ölümsüz bedenlerin ise ruha sahip olmasıdır.[565]

Mormon yetkilileri ölümsüzlüğü beklemek yerine insanların birbirleri için gerçekleştirdikleri kutsal törenlerle ölümsüzlüğü elde edeceklerini söylerler. Bu anlamda örneğin Brigham Young, ölümden diriltilen kişilerin, dirilişin anahtarlarını elinde bulunduranlar tarafından azizleri diriltmekle görevlendirildiğini iddia eder. Benzer şekilde Smith de "*yaşayanların ölümsüzlüğe dönüştürüleceğini*" söyler. Ayrıca bazılarının Tanrı'nın ölüleri dirilteceğini öne sürmelerine karşılık olarak Smith ölüler için gerçekleştirilen vekaleten vaftiz töreninin insanlara onların dirilişini hatırlatma görevini icra ettiği açıklamasında bulunur.[566] Bununla beraber bazı Mormonlar, insanların ölümden dirilişine iştirak etmenin Mesih'in dirilişi getirecek olmasıyla çelişeceği kanaatindedir. Ancak bu durum çelişki doğurmaz. Nitekim kutsal metinlerde sadece İsa, insanlara ölüleri diriltmelerini emretmez,[567] aynı zamanda onun adına eylemde bulunabileceklerini de bildirir.[568]

Mormon Kitabı'nda diriliş, ne zaman ve nasıl yaşadıklarına bakılmaksızın tüm insanlar için evrensel;[569] ancak uzun bir süreç olarak anlatılır.[570] Bu yüzden canlandırma görevini yerine getirmek, ölümsüz bedenlere sahip olmak ve işi hızlandırmak amacıyla kriyonik tekniği tercih edilebilir.[571]

Mormonizm ve transhümanizm arasında bir takım ortak yönler mevcut olduğuna yönelik filozof Adam S. Miller iki teori ileri sürmektedir. Onun ileri sürdüğü ilk teoriye göre, bilgi ve teknolojide hızlı bir ilerleme sürecine girilmiş olmasının sonucu olarak insan doğasında esaslı bir değişiklik öngörülmektedir. Bu anlamda insanın mevcut sınırlarını aşacağı; gücü, zekâsı ve zevk alma kapasitesi açısından kökten değişeceği; radikal yaşam uzatma teknikleriyle istediği kadar yaşayacağı ve ölümsüzleşeceği planlanmaktadır.[572] Bu noktada Miller bu tarz gelişmelere Mormonizm'in olumlu cevap vereceğini; ancak bu hususta Mormonizm'i bekleyen iki önemli sınırlılığın söz konusu olabileceğini ifade eder. Bunlardan birincisi, insan bedeninin kutsallığı;

564 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 59-60.

565 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 60.

566 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 56.

567 Matta, 10/7-8.

568 Koleselilere Mektup 3/17'de bu durum şöyle bildirilir: "*Sözle ya da eylemle her ne yaparsanız Rab İsa'nın adıyla, O'nun aracılığıyla Baba Tanrı'ya şükrederek yapın"*. Benzer şekilde The Doctrine and Covenants 1/38'de de şöyle denir: "*Ben Rab, ne konuştuysam konuştum ve kendim için özür beyan etmem ve gökler ve yeryüzü ortadan kalksa da benim sözüm ortadan kalkmayacak, ama sözlerimin hepsi ya kendi sesimle ya da hizmetkarlarımın sesiyle yerine gelecektir; bu aynı şeydir"*. Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 56.

569 Bkz. Mormon Kitabı, Alma, 11/44-45. Ayrıca Mormon Kitabı Alma 40/4-5'te şöyle denir: *"İşte herkesin ölümden sonra direleceği bir zaman kararlaştırılmıştır. Şimdi bunun ne zaman geleceğini hiç kimse bilmez, kararlaştırılmış olan zamanı ancak Tanrı bilir. Şimdi insanların ölümden sonra dirilmeleri bir kere mi, ikinci kere mi, yoksa üçüncü kere mi olacak, bu o kadar önemli değildir; çünkü Tanrı bütün bunları bilir ve benim için böyle olacağını bilmek, yani herkesin ölümden direleceği bir zamanın kararlaştırılmış olduğunu bilmek yeterlidir"*.

570 Ölümden dirilişin uzun bir süreç oluşu Vahiy 20/5'te şöyle ifade edilir: *"Ölülerin geriye kalanları ise bin yıl doluncaya dek yaşama kavuşmadı. Bu ilk diriliştir"*.

571 Cannon, "Mormonism Mandates Transhumanism", 57.

572 Miller, "Mormonism-Suffering, Agency, and Redemption: Mormonism and Transhumanism", 131.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

ikincisi ise, acı çekmenin doğası ve kurtuluşun karmaşık yapısıdır.[573]

İkinci teoriye göre, transhümanizm insanın hafızasını ve şahsiyetini et ve kemikten oluşan bir bedenden tecrit ederek dijital bir ortama aktarmayı planlamaktadır. Bu plan, Mormonizm'in teoloji ve soteriyoloji anlayışı ile aynı zamanda insan olmanın ne anlama geldiğine dair temel gerekçelerle uyuşmamaktadır. Nitekim Öğreti ve Antlaşmalar'da insanın beden ve ruhtan oluştuğu, ezeli ve ebedi olan elementlerin ruh ile ayrılmaz olarak birbirine bağlı olduğu belirtilir ve böylelikle insanın tam bir mutluluğa kavuştuğuna yer verilir. Beden ve ruh birbirinden ayrıldıkları takdirde insanın tam anlamıyla mutluluğa kavuşamayacağına vurgu yapılır.[574] Bu durum ise transhümanist ikinci teorinin Mormonlar için makul olmadığı anlamına gelir.[575] Ayrıca Hava Trosh-Samuelson'ın da belirttiği gibi Mormanlar ölümlü varoluşu, ölümden sonra devam edecek hayat için bir hazırlık olarak görürler ve bireylerin dünyevi yaşamları boyunca edindikleri bilgilerini ve hafızalarını bir sonraki hayata götüreceklerine inanırlar.[576]

Sonuç

İnsanlığın geleceği hakkında öngörüleri olan transhümanizmle Mormonizm arasında bir takım ortak noktalar söz konusudur. Bu ortak noktalardan hareketle Lincoln Cannon ve onun gibi düşünen on dört kişilik bir ekip tarafından 2006 yılında Mormon Transhümanist Derneği kurulmuş olup Mormon transhümanistler faaliyetlerini bu dernek aracılığıyla yürütmektedirler.

Transhümanizm insanın fiziksel, biyolojik ve zihinsel anlamda gelişmesi yanında onun tanrılaşmasına vurgu yaptığı gibi Mormon teolojisi de insanın kendisini geliştirmesini/iyileştirmesini aynı zamanda onun tanrılaşmasını telkin eder. Bu anlamda insanın mesihleşeceğine ve merhametli yaratıcılar olacağına dikkat çeker. Ancak bu tanrılar Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'a bağımlı tanrılar olacaktır. Mormon teolojisine göre Tanrı'nın insan bedenine sahip oluşu İsa'nın enkarnasyonu ile ilişkilendirilir. Bu bağlamda İsa'nın ete kemiğe bürünmesi, Tanrı'nın insan bedeni alabileceğine; onun çarmıh hadisesinden sonra göğe yükselmesi ise orada insan bedeninde varlığını sürdüreceğine işaret eder. Ancak Mormonizm Tanrı'nın insanlaşmasından ziyade insanın tanrılaşabileceği üzerinde durur.

Mormonizm'le transhümanizm arasındaki ortak hususlardan hareketle bazı Mormonlar, Mormonizm'in transhümanizmi zorunlu kıldığını iddia ederler. Onların zikrettiği ortak hususlar ise; Tanrı'nın yaratma eylemine katılması için insana araçları kullanmayı emretmesi, bu araçlar içinde bilim ve teknolojinin yer alması, insanın tanrılaşabileceği ve yüceltilmiş bedenlere sahip olabileceğidir. Bazı Mormonlar ise Babil Kulesi anlatısı, kriyonikler, insan hafızasının dijital bir ortama aktarılması gibi hususlardan dolayı transhümanizmle ilgili kaygılar taşımaktadır. Nitekim bunda onlara göre Tanrı'nın, Babil Kulesi'ni inşa etmek isteyenleri bu amaçlarından döndürmesi, kriyonikler noktasında insan bedenini kutsal addetmeleri, insan hafızasının dijital bir ortama taşınması hususunda insanın ruh ve bedenden müteşekkil bir varlık olması; aynı zamanda bilgisini ve hafızasını ölüm sonrası hayata götürecek olması etkili olmuştur.

Kanaatimce başta Lincoln Cannon olmak üzere onun gibi düşünen diğer Mormon transhümanistler, Mormonları transhümanist yapmak için Mormon teolojisini ön plana çıkarsa, insanın tanrılaşabileceğini vurgulasa ve bu anlamda transhümanizmle Mormonizm'in bazı ortak

573 Miller, "Mormonism-Suffering, Agency, and Redemption: Mormonism and Transhumanism", 131-132.
574 The Doctrine and Covenants, 93/33-34.
575 Miller, "Mormonism-Suffering, Agency, and Redemption: Mormonism and Transhumanism", 134.
576 Tirosh-Samuelson, "Religion", 1/66-67.

yönlerine dikkat çekse de şu anki müntesiplerinden/takipçilerinden de anlaşılacağı üzere (500-2000) bazı Mormonların Mormonizm'in transhümanizmi zorunlu kıldığı tezi ütopyadan öteye geçmemektedir. Zira günümüzde yaklaşık olarak on yedi milyon müntesibe sahip olan Mormon nüfusu göz önünde bulundurulduğunda bu sayının çok düşük olduğu görülecektir. Ancak ilerleyen süreçte Mormon transhümanistlerin çalışmaları neticesinde entelektüel düzeyden halk tabanına inildiği takdirde bu sayıda ciddi artış olacağı öngörülebilir.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKÇA

Aktay, Yasin. "Mormonluk: Amerika'nın Ahir Zamanının Dini ve Azizleri". *Milel ve Nihal* 1/2 (2004), 95-125.

Aydın, Fuat. "Mormonlar İsa Mesih'in Son Gün Azizlerinin Kilisesi". *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri Tartışmalı İlmi Toplantı* (Nisan 2004), 215-266.

Blomberg, Craig L. - Robinson, Stephen E. *How Wide the Divide?: A Mormon & an Evangelical in Conversation.* Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 1997.

Bostrom, Nick. "Introduction-The Transhumanist FAQ: A General Introduction". *Transhumanism and the Body The World Religions Speak*. ed. Calvin Mercer - Derek F. Maher. 1-17. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

Brown, Samuel. "Enhancing Evolution: Posthumanous Dreams and the Moral Complexity of Biomedical Aspirations". *Brigham Young University Studies* 48/2, (2009), 41-49. https://www.jstor.org/stable/43044696.

Bushman, Richard Lyman. *Mormonism A Very Short Introduction.* New York: Oxford University Press, 2008.

Cannon, Lincoln. "Mormonism Mandates Transhumanism". *Religion and Human Enhancement Death, Values, and Morality*. ed. Tracy J. Trothen - Calvin Mercer. 49-66. Grenville: Palgrave Macmillan, 2017.

Cannon, Lincoln. "What is Mormon Transhumanism?". *Theology and Science* 13/2, (April 2015), 202-218. https://doi.org/10.1080/14746700.2015.1023992.

Cannon, Lincoln. "Transfigurism: A Future of Religion as Exemplified by Religious Transhumanists", *The Transhumanism Handbook*. ed. Newton Lee. 829-848. Los Angeles: Springer, 2019.

https://lincoln.metacannon.net/Mormon-transhumanist-association.html (Erişim 27/09/2021).

https://transfigurism.org/faq (Erişim 16.09.2021).

https://transfigurism.org/mormon-transhumanist-affirmation (Erişim 16.09.2021).

https://transfigurism.org/transhumanist-declaration (Erişim 16.09.2021).

https://twitter.com/transfigurism (Erişim 16.09.2021).

https://www.facebook.com/transfigurism (Erişim 16.09.2021).

https://www.youtube.com/channel/UCITb34rqLBLeiozyYGXo1OA (Erişim 17.12. 2021).

Işık, Ramazan. Mormonluk ve Mormon Kilisesi Üzerine Bir Araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* X/1, (Haziran 2006), 165-190.

Katar, Mehmet. *Mesih İsa'nın Son Gün Azizleri Mormonlar*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2017.

Kim, Heup Young. "Cyborg, Sage, and Saint: Transhumanism as Seen from an East

Asian Theological Setting". *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*. ed. Calvin Mercer vd.. 97-114. California: Praeger, ABC-CLIO, LLC, 2015.

Kitabı Mukaddes Şirketi. *Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003.

Krüger, Oliver. *Virtual Immortality God, Evolution, and the Singularity in Post- and Transhumanism*, trans. Ali Jones - Paul Knight. Bielefeld: Verlag, 2021.

Mercer, Calvin. "Introduction: Making the Unknown Known", *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer vd. IX-XIV. California: Praeger, ABC-CLIO, LLC, 2015.

Miller, Adam S. "Mormonism-Suffering, Agency, and Redemption: Mormonism and Transhumanism", *Transhuımanism and The Body The World Religions Speak*, ed. Calvin Mercer - Derek F. Maher. 121-136. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

More, Max. "The Philosophy of Transhumanism", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More - Natasha Vita-More 3-17. West Sussex, UK: John Wiley & Sons, Inc, 2013.

Mormon Kitabı İsa Mesih Hakkında Başka Bir Tanıklık. Yayınlayan. İsa Mesih'in Son Zaman Azizler Kilisesi. Almanya: Intellectual Reserve Inc., 2001.

Olgun, Hakan. "Mormons in The Light of The Ottomon Archive Documents: The Awareness of The Religious Diversity at The Age of Crisis". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Bahar 2015), 11-22.

Peters, Ted. "Theologians Testing Transhumanism", *Theology and Science* 13/2 (April 2015), 130-149. https://doi.org/10.1080/14746700.2015.1023524.

The Doctrine and Covenants of The Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints. Salt Lake, Utah: Intelectual Reserve, Inc., 2013.

The Pearl of Great Price A Selection from The Revelations, Translations, and Narrations of Joseph Smith. Salt Lake, Utah: Intelectual Reserve, Inc., 2013.

Tirosh-Samuelson, Hava. "Religion", *Post- and Transhumanism An Introduction*. ed. Robert Ranisch – Stefan Lorenz Srogner. 1/49-72. Frankfurt: Peter Lang GmbH, 2014.

Trothen, Tracy J. - Mercer, Calvin. *Religion and Human Enhancement Death, Values, and Morality*. Grenville: Palgrave Macmillan, 2017.

Winyard Sr. David C. *Transhumanism Christianity Diplomacy: To Transform Science Religion Relations*. Blacksburg: Virginia State University, Polytechnic Institute Ph. D. Dissertation, 2016.

Yılmaz, Nuh. "Transhümanizm, Posthümanizm ve Hıristiyanlık". *Transhümanizm & Posthümanizm Disiplinlerarası Bir Çalışma*. ed. Mustafa Tekin – Muhammet Özdemir. 289-323. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2021.

TRANSHÜMANİZMİN MİTOLOJİK KÖKENLERİ: YARI TANRILAR VE ÖLÜMSÜZLÜK ARAYIŞLARI

Musa Osman KARATOSUN

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi (Dinler Tarihi ABD), osman.karatosun@hbv.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0449-5851.

ÖZET

İnsanlığın başlangıcından beri ortak bir hedefi var mıydı? Diye sorulacak olursa buna muhtemel cevapların başında ölümsüzlük arayışı gelir. Kadim mitolojilerde, inanç sistemlerinde ve dini geleneklerde ortak bir anlatının izlerini takip etmek bizi bu gerçeğe götürür. Tarihin ilk dönemlerinden beri ölümsüzlük arayışları insanın ortak bir itkisi olarak çeşitli dini pratiklerde ve mitolojik öykülerde karşımıza çıkmaktadır. Dünya mitolojisi ölümsüzlüğü arayan ama hüsran ile karşılaşan kahramanlar ile doludur. Bu yenilgilerin ardından ölümsüzlük arayışları şekil değiştirerek tarihi süreçte yaşamı uzatma pratiklerine dönüşmüştür. Dini geleneklerde bu pratikler de çok çeşitlidir. Modern zamanlarda yeniden diriltilen bu mitolojik yolculuk bilimin açılımları ve teknolojik imkânlar ile bezenerek başka bir mecraya kaymıştır. Kadim ikizinin hedeflediği bedensel ölümsüzlük yerini dijital ölümsüzlüğe ve uzun yaşamı tesis etmeye çalışan sağlık pratiklerine bırakan bir ideolojiye dönüşmüştür. Bugün tartışılan Transhümanizm akımı aslında insanlık için eski ve sonu hüsranla biten hikayeler ile dolu bir meseledir. Bu çalışmada sonu belli bu yolculuğun çeşitli kültürlerdeki kadim köklerine değinilecektir.

Abstract

Did humanity have a common goal from the very beginning? If asked, one of the possible answers to this is the search for immortality. Following the traces of a common narrative in ancient mythologies, belief systems and religious traditions leads us to this truth. Since the first periods of history, the search for immortality appears in various religious practices and mythological stories as a common impulse of human beings. World mythology is replete with heroes who seek immortality but are met with frustration. After these defeats, the pursuit of immortality changed shape and turned into life extension practices in the historical process. These practices are also very diverse in religious traditions. This mythological journey, which has been resurrected in modern times, has been adorned with the expansions of science and technological possibilities and shifted to another medium. The bodily immortality aimed by its ancient twin has turned into an ideology that gives way to digital immortality and health practices that try to establish long life. The Transhumanism movement discussed today is actually an issue full of old and disappointing stories for humanity. In this study, the ancient roots of this journey with a definite end in various cultures will be mentioned.

GİRİŞ

Mitlerin ortaya çıkışı esasında insanın düşünme ve sorgulama eylemi ile bağlantılı bir süreçtir. Her kültürün bir mitolojisi vardır, çünkü bütün insanların sorduğu bir tek soru hep aynı olmuştur. Bu soruya verdikleri cevap ise çeşit çeşittir. Bu soru "nasıl" sorusudur. "Güneş nasıl dönmektedir?", "Evren nasıl oluştu?", "İnsanlar nasıl yaratıldı?". İşte mitolojiler eşyanın tabiatını

anlamak için sorulan bu sorulardan doğmuştur. Bu makalenin konusu ise kadim kültürlerin sorduğu "İnsan nasıl ölümsüzlüğe ulaşır?" sorularına verdikleri cevapları incelemektir.

Efradını cami ağyarını mani bir mit tanımı yapmanın zorluğu pek çok din bilimci tarafından kabul edilen bir gerçektir. Dinler tarihçileri, antropologlar, etnologlar, halkbilimcileri ve hatta psikologlar kendi uzmanlık alanları çerçevesinden genel bir mit tanımı yapmaya çalışmışlardır. Sözlükte Ön Hint-Avrupa dil ailesinde "mırıldanmak, homurdanmak, ağız" gibi anlamlara gelen Sanskritçe mu (μύ) köküne benzeyen ve Yunanca mü (μύ) kökünden türeyen mütos (μύθος), "söz" ve "hikaye" anlamlarına gelmektedir. Yine Yunanca 'söz', 'doktrin' gibi anlamlara gelen logos (λόγος) isminin eklenmesiyle türeyen mitoloji, genel anlamda mit çalışmalarını ya da belli bir kültüre ait mitlerin şümulünü ifade eden bir terimdir.

Mitlerin başat fonksiyonlarından birisi insanın merak duygusuna kutsal bir cevap sunmalarıdır. Bu yüzden mitlerin kahramanları genelde tanrılar veya yarı-tanrılardır. Konuları da insanın ilk etapta anlayamadığı veya anlamlandıramadığı doğal veya doğa-üstü olaylardır. Mitlerin kültür aktarımı gibi bir görevi daha vardır. Bunun yolu da genellikle edebiyatta ve dini ritüellerde kullanılmaları şeklinde tezahür eder. Ozanların şiirlerine konu olmak bakımından zengin bir hazine niteliğinde olan mitler ağızdan ağza aktarılarak kültürün aktarımı ve yaşatılmasında büyük bir rol üstlenmektedir. Bu yüzden kadim mitleri genellikle şiir şeklinde yazılmış ilahilerde veya destanlarda görmekteyiz. Mitlerin hafızalarda yer etmesinin bir diğer şekli ise bu aktarımların masallar gibi rastgele bir zamanda ve mekânda değil, belli bir tanrıya tapım esnasında ibadetlerde kullanıyor olmalarıdır. O tanrının kahramanlıklarının, ıstıraplarının, sevinçlerinin, hüzünlerinin, galibiyetlerinin, mağlubiyetlerinin, doğumunun, düğününün ve bunun gibi insan hayatının herhangi bir veçhesinin, tam da o tanrıya taparken dile getirilmesidir. Bu noktada mitlerin en büyük görevi ortaya çıkmaktadır. Mitler ilk ve en önemli olarak rol model alınmak için tanrılara bakan insanın gördüğü idealdir. İnsanlık en başından beri *tanrı gibi* olmak istemektedir.

Bu yüzden onun hayallerini süsleyen şey tanrılar gibi ölümsüz olmak olmuştur. Bu makalenin konusu belli başlı mitolojilerdeki ölümsüzlüğe ulaşmaya çalışan ve bu yolda başarıya veya yenilgiye ulaşan insanın hikâyesidir. Örneklemleri genişletmek ve bütün dünya mitolojilerinden örnekler sunmak elbette mümkündür, ancak biz Sümer ve Çin mitolojilerinden örnekler vermekle iktifa ederek ölümsüzlük arayışlarından bahsedeceğiz. Daha sonra ölümsüzlüğe ulaşmak adına tanrısal hikayelerden örnek alan insanın kendi hayatına geçirmeye çalıştığı bazı dinsel pratiklerden bahsedeceğiz. Üretilen pratikler çok çeşitli olduğu için bu kısımda Mısır, Hint ve Yunan dinleri ile Yahudiliğin mistik anlayışlarına ve Kutsal Kitaptaki bazı anlatılara değineceğiz. Daha sonra bu pratiklere şaşırtıcı derecede benzeyen modern zamanlardaki sağlık uygulamalarını yorumlamaya çalışacağız. Böylece esasında tek bir gerçeği yeniden tekrar etmekten başka bir şey yapmayacağız: Önce ne olduysa, yine olacak. Önce ne yapıldıysa, yine yapılacak. Güneşin altında yeni bir şey yok. (Va. 1:9)

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

MİTLERDEKİ ÖLÜMSÜZLÜK ARAYIŞLARI

1.1. Sümer Mitolojisi: Gılgamış Destanı

Uruk şehrinin kralı Gılgamış'ın hikayesini konu edinen destan 12 tabletten oluşmaktadır. Bu tabletler MÖ 1300 ilâ 1000 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen bir alim olan *Sîn-liqe-unninni* tarafından, çok daha eski bir hikayenin yeniden tahkik edilerek yazılmasıyla günümüze kadar gelmiştir. Standart Babil versiyonu olarak bilinen bu 12 tabletin kaynağı esasında M.Ö. 3700 yılına kadar geri giden ve yazarı bilinmeyen bir ozanın 5 kırık tabletten oluşan şiirleridir. Yani Gılgamış'ın hikayesi dünyanın en eski edebi anlatılarından birisidir ve anlatı dostunu ve yaverini kaybetmenin üzüntüsüyle kahrolan ve aynı kaderi paylaşmamak için ölümsüzlüğü bulma yolculuğuna çıkan ancak tam bulduğu sırada ölümsüzlüğü veya yeniden genç olma fırsatını kaybeden mağlup bir kralın hikayesidir.

Bu destanın birçok çevirisi yapılmıştır ama bizim kullandığımız nüsha Andrew George tarafından yapılan[577] tercümesidir. Gılgamış'ın ölümsüzlük arayışına çıktığı yolculuk 9. Tablet[578] ile başlamaktadır. Önceki tabletlerde Gılgamış hakkında bilgi verilerek başlanır. Buna göre o 2/3 oranında tanrı ve 1/3 oranında insan olan bir yapıda yaratılan çok güçlü, yakışıklı ama halkına zulmeden zalim bir kraldır. Zalimliğinin en büyük göstergesi bir kral olarak halkındaki bütün kadınlarla istediği zaman, özellikle de evlilik gecesinde, ilişkiye girmesidir. Bundan çok şikayetçi olan halk tanrılara dua ederek ondan kurtulmayı istemektedirler. Buna göre tanrılar Gılgamış'ın dengi olabilecek güçte kıllı bir ilkel insan ve vahşi hayvanlarla yaşayan Enkidu'yu yaratmışlardır (1. Tablet[579]). Enkidu ilkel bir insan olduğu için kültüre ve topluma alıştırılması için eğitilmesi gerekmektedir. Bu görevi Shamhat isimli bir kutsal fahişe üstlenir (2. Tablet[580]). Daha sonra kültürü öğrenmiş ve medenileşmiş Enkidu Uruk'a yolculuk yapar ve bir düğün günü tam Gılgamış o evli çiftlerin odasına gireceği sırada kapının önünde durarak kavgaya tutuşurlar. Yenişemezler ve Gılgamış onun gücünü ve cesaretini kabul eder ve arkadaş olurlar (2. Tablet). Daha çok ün ve şeref için Gılgamış sedir ağaçlarıyla dolu ormana gidip yarı tanrı Humbaba'yı öldürmek ister (3. Tablet[581]). Bu yolculuk çok uzun sürer (4-5. Tabletler[582]) ve sonunda Humbaba'yı ve yedi oğlunu öldürürler ve eve dönerler. Bunun üzerine Ishtar onları cezalandırmak için kıtlık ve yıkım getiren Cennetin Öküzü olarak isimlendirilen büyük bir öküz gönderir ve bu öküzü de öldürürler (6. Tablet[583]). Buna öfkelenen Ishtar, tanrılar meclisine şikayette bulunur ve ceza olarak Enkidu'nun ölümüne karar verilir. 12 günlük bir hastalık sürecinden sonra Enkidu ölür ve Gılgamış onun cesedine sarılarak ta ki burnunda bir kurt çıkana kadar ölümünü kabullenemez (7. Tablet[584]). Daha sonra Enkidu için bir cenaze töreni düzenlenir ve artık Gılgamış hayattan soğumuş ve kendi ölümünden korkan bir krala dönüşmüştür (8. Tablet[585]).

---

577 Andrew George, *The Epic of Gilgamesh: The Babylonian Epic Poem and Other Texts in Akkadian and Sumerian*, (London: Penguin Books, 1999),

578 George, *The Epic of Gilgamesh,* s. 70-75.

579 George, *The Epic of Gilgamesh,* s. 1-12.

580 George, *The Epic of Gilgamesh,* s. 12-22.

581 George, *The Epic of Gilgamesh,* s. 22-30.

582 George, *The Epic of Gilgamesh,* s. 30-47.

583 George, *The Epic of Gilgamesh,* s. 47-54.

584 George, *The Epic of Gilgamesh,* s. 54-62.

585 George, *The Epic of Gilgamesh,* s. 62-70.

Dokuzuncu tablet[586] Gılgamış'ın Enkidu'nun ölümüyle sarsılmasıyla devam eder. Aynı kaderi yaşamamak için bir çare düşünür ve büyük tufandan kurtularak kendisine tanrılar tarafından ölümsüzlük bahşedilen Utnapishtim'i bulmak ister. Bunun için çok yorucu ve zorlu bir yolculuğa çıkar. Dağlar, zirveler, kanallar, tepeler, denizler aşarak aslanlarla, yılanlarla, akreplerle boğuşur. 10. Tablette[587] Utnapishtim'e giden yolu bilen bir kayıkçı ile tanışır ve 11. Tablette[588] ölümsüzlüğe ulaşan Utnapishtim ile tanışır. Bu kişi büyük tufandan sağ çıkan tek ailenin reisidir. Ölçüleri Enki tarafından bildirilen büyük bir gemi sayesinde kurtulan bu aileye daha sonra Enlil tarafından ölümsüzlük bahşedilmiştir. Gılgamış ölümsüzlüğün sırrını sorduğunda Utnapishtim bu sırrı eğer tufanın sürdüğü 5 gün, 6 gece boyunca uyumadan ayık kalabilirse söyleyeceğini ifade eder. Ancak Gılgamış daha cümlesini bitiremeden yolculuğunun yorgunluğundan uyuyakalır. Uyandığında daha uykuyu bile yenemeyen birisinin ölümsüz olamayacağını söyleyen Utnapishtim, ona Uruk'a geri gitmesini salık verir. Bu kadar yol geldiği için ayrılık hediyesi olarak ona gençliğini ve gücünü geri verecek denizin dibinde biten bir bitkinin yerini söyler. Bu bitkiyi alabilmek için Gılgamış, ayaklarına ağırlıklar bağlayarak denizin tabanında yürür. Daha sonra yüzeye çıktığında dinlenmek için bir duş alırken bu bitkiyi bir yılan yer. Yılan bunu yer yemez deri değiştirir ve oradan uzaklaşır. Bu şekilde anlatı biter ve Gılgamış Uruk'a döndüğünde eceliyle ölür.

Gılgamış'ın hikayesi bize ölümsüzlüğün sırrı ile ilgili iki şey söyler. Beşeri ihtiyaçların artık ihtiyaç olarak algılanmadığı bir seviyede kişi ölümsüzlük mertebesine ulaşabilir. Ancak, Gılgamış uykusuna hâkim olamamış ve bu sırrı öğrenememiştir. Ölümsüzlük seviyesinde beşeri ihtiyaçlara yer yoktur. Bu da insanların ölümsüzlüğe asla ulaşamayacağı bir uyarı gibidir. Diğer bir mesele ise ölümsüzlük olmasa bile gençliğe ve eski güce kavuşmanın imkânlar dâhilinde olduğunu, ancak bunun yolunun beslenmekten geçtiğini ifade eder. Anlatıya göre bir tek şey yiyerek belki genç olunabilir belki ama günümüzde sağlıklı yaşam pratiklerinin ilk ve en önemlisi doğru beslenme olarak algılanması modern bir anlayış değil, dünyanın en eski metinlerinden birisinde geçen bir tavsiyedir. Ayrıca bu aktarımda yılanların nasıl deri değiştirdiğine yönelik insani merakın bir cevabı niteliğinde bir köken miti vardır. Gençlik veren otu yiyen hayvanın yılan olması da manidardır. Zira yılan, pek çok kültürde ölümsüzlük ile ilişkilendirilen bir hayvandır. Gizli hazinelerin koruyucusu olarak da görülmektedir. Özellikle Ouroboros sembolü (kendi kuyruğunu yiyen yılan) hayatın iki ucunu, ölümü ve yaşamı, iyiyi ve kötüyü, ışığı ve karanlığı gösteren bir sembol olarak algılanır.[589]

1.2. Kadim Çin Mitolojisi: Cháng É

Çin Mitolojisindeki ölümsüzlük anlatıları aslında güneş mitleri ile ilgili aktarımların yer aldığı bir bağlamda ele alınır. Klasik Çin kaynaklarında bu konuda verilen bilgilere göre kadim zamanlarda Çin'de hafta on günden oluşmaktaydı. Her gün bir güneş gökyüzüne çıkarak dünyayı aydınlatırdı ve bu on güneş kardeşti ve anneleri Xī Hé isimli bir tanrıçaydı. Bu tanrıça her gün çocuklarından birisini Gān Nehrinde banyo yaptırıp, Fùsāng isimli bir ağaca çıkartıp bir arabaya bindirerek gökyüzünde dolaştırırdı. İnsanların bakışı güneşi kirlettiği için günün sonunda güneşler, yolculuklarına bir temizlik ritüeli ile başlamaktaydılar. Her seferinde sadece bir güneş bu yolculuğa çıkmaktadır. Ancak güneş kardeşler her gün bu işi sırayla yapmakta tembellik edince

586 George, *The Epic of Gilgamesh,* s. 70-75.
587 George, *The Epic of Gilgamesh,* s. 75-88.
588 George, *The Epic of Gilgamesh,* s. 88-100.
589 J. E. Cirlot, *A Dictonary of Symbols* (London: Routledge, 1962), s. 285-290

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

bir gün hep birlikte çıkmaya verirler. On tane güneşin aynı anda gökyüzünde olması yeryüzündeki bütün bitkileri öldürmüş, bütün suları kurutmuştur. İnsanlar açlıktan ve susuzluktan bitap düşerek tanrı Yáo'ya yalvardılar. O da okçu Yì'den güneş kardeşleri korkutmasını istedi, ancak okçu Yì korkutmak yerine on güneşin dokuzunu öldürmüştür. Bu suçu nedeniyle karısı Cháng É ile birlikte daha önce yaşadığı yer olan gökten kovulmuşlardır. Güneş kardeşlerin dokuzunun da ölmesinin ardından, geri kalan tek bir güneş, yalnız başına, her gün, o zorlu yolculuğa çıkma cezasını çekmeye mecbur kalmıştır. Yaptığı bu yanlışlık nedeniyle Yì'ye de gökten kovulma cezası verilmiştir. Yeryüzündeki insanlar Yì'den övgüyle bahsettikleri için bu durum onun adına pek sıkıntı doğurmamıştır. Ancak, karısı Cháng É'nın göklerde kalan kız kardeşine duyduğu hasret ve özlem artık dayanılmaz noktaya gelmiştir. Bu yüzden Cháng É, tekrar kız kardeşini görebilmek için Yì'den, ölümsüzlük iksirini temin etmesini istemiştir. Böylece tekrar ikisi de bu iksir vasıtasıyla tanrılar mertebesine yükselebileceklerdir. Yì, karısının üzgün ve mutsuz haline dayanamadığı için çok uzun bir yolculuk sonrasında, ölümsüzlük iksirini hazırlayan Xī Wángmǔ isimli tanrıçaya ulaşmış ve ondan kendilerine bir parça iksir hazırlamasını istemiştir. Ancak Xī Wángmǔ, üçyüz yılda bir meyve veren ağaçlardan topladığı şeftaliler ile yaptığı tüm iksirleri öteki tanrılara verdiğini söyleyerek iki kişilik iksir hazırlayacak ürün elinde kalmadığını belirtmiştir. Bu yüzden Xī Wángmǔ tek bir küçük şişede kalan son iksiri uzatarak: 'Eğer bulutsuz, açık bir gökyüzünde, geceleyin bu iksiri içmezseniz göklere ulaşamazsınız' diyerek Yì'yi uyarmıştır. İksiri alıp karısının yanına dönen Yì, aynı uyarıyı ona da yapmıştır. Ancak bir gece Yì evde yokken, kız kardeşinin hasretine dayanamayan Cháng É gizlice ölümsüzlük iksirinin hepsini tek başına içmiştir. O gece hava kapalı olduğu için göklere ulaşamadan ayda sıkışıp kalmıştır. Kocasından gizlice yaptığı bu davranış nedeniyle, çirkin bir kurbağaya dönüşmüş ve bir daha asla kız kardeşini görememiştir. O günden beri de ayda yaşamaktadır.

Her ne kadar klasik eserlerde Cháng É'ya entrikacı bir kadın, çirkin bir kurbağa, lanetli bir kız kardeş gibi imgeler yakıştırılsa da; tarihî süreçte 'güzellik', 'ölümsüzlüğün' simgesi gibi farklı anlamlar kazanmıştır. Hatta sonradan kazandığı üstün statüden olsa gerek, 24 Ekim 2007 tarihinde Çin Halk Cumhuriyetinin aya fırlattığı insansız uzay aracına verilen isim 'Cháng É-1' olmuştur.

Çin mitolojisinin bizlere söylediği de Sümer'dekinin bir benzeridir. Ölümsüzlük belli bir gıdanın tüketilmesi ile gerçekleşebilir, yalnız bunun bazı şartları olacaktır. Bu şartlar sağlanmadığında yine sonu hüsran ile biten bir hikâye doğacaktır. Sümer'dekinin aksine Çin'de ölümsüzlüğün sırrı ifşa edilmiştir; bu çok nadir açan bir şeftali ağacının meyvesinden üretilen bir iksirdir. Konuyla ilgili klasik kaynaklardaki mitler aşağıda tercüme edilmiştir:

Güneydoğu Denizinin ötelerinde, Gān Nehrinin bulunduğu mevkide Xī Hé'nın ülkesi vardır. Orada bir kız bulunur. Onun adı Xī Hé'dır. Gān Nehrinde güneşlere banyo yaptırmaktadır. Xī Hé, Dìjùn'un karısıdır. On güneş doğurmuştur.[590]

590 İngilizcesiyle karşılaştırılarak tercüme edilmiştir. Çince metin için bkz: Sìbù Bèiyāo, Shǐbù, Shānhǎijīng, 15. Bölüm, 27. Paragraf. Anne M. Birrell, *The Classic of Mountains and Seas*, (London: Penguin, 1999a), s.170.

Hēichǐ[591] ülkesinin kuzeyinde Tāng[592] Vadisinin berisinde Fùsāng[593] isimli bir ağaç vardır. On güneş orada banyo yapar. Bu vadinin tam ortasında bir su birikintisi[594] ve kocaman bir ağaç vardır. Dokuz güneş bu ağacın daha aşağıdaki dallarında beklerken bir tanesi en üst dalına çıkar.[595]

~

Güneş, o su birikintisinde tamamen yıkanıp temizlendikten sonra; Fùsāng dallarına yavaşça tırmanır, işte o zaman seher vakti olur. Fùsāng'ın tepesine çıkıp yolculuğuna başlayacağı vakit, tan vakti olur. Qūā isimli bölgeye vardığında şafak vakti olur. Cèngquàn isimli bölgeye vardığında kahvaltı vakti olur. Sāngyě isimli bölgeye vardığında ikindi vakti olur. (…) Bēiquán isimli bölgeye vardığında, güneşleri taşıyan kadın (Xī Hé) durur ve atları dinlendirir. Güneşin bu konumuna, Asılı Araba[596] denir.[597]

~

Dìjùn, yüzlerce felaketi önlemesinde yardımcı olması ve böylece yeryüzüne refah getirmesi için Yì'ye kızıl bir yay, desensiz sade oklarla birlikte ipek bir ip hediye etti. Böylece Yì acı ve sıkıntılarla dolu yeryüzüne merhamet ve teselli getiren ilk kişi oldu.[598]

~

Yáo'nun yönetimde olduğu dönemde, on güneşin hepsi de aynı anda göğe yükseldi ve bu yüzden buğday tanelerini, otları ve ağaçları yakıp kavurdular. O denli ki, insanlar yiyeceksiz kaldı. (…) Bu yüzden Yáo, Yì'ye gökyüzündeki on güneşi vurmasını emretti. (…) Bütün insanlar Yì'nin bu başarısından dolayı çok memnun kaldılar ve onu Göğün Oğlu[599] olarak kabul ettiler (…).[600]

591 Birrell, Shānhǎijīng çevirisinde Hēichǐ kelimesini 'Kara diş' şeklinde çevirmiştir.

592 Birrell, Shānhǎijīng çevirisinde T**āng kelimesini, 'Sıcak su' şeklinde çevirirken,** *Chinese Mythology: An Introduction* isimli eserinde ise aynı ibareyi özel isim olarak kullanmaktadır. Bu açıdan bir üslup çatışması doğduğu söylenebilir. Biz özgün ismini kullanmayı tercih ettik.

593 Fùsāng, bir dut ağacıdır. Dut yapraklarının ipek böcekciliği açısından önemi de gözönüne alınırsa bu ağacın Çin kültüründeki değeri daha iyi anlaşılabilir.

594 Irmak veya göl olarak da yorumlanabilir. On güneş bu suda banyo yaparak temizlenir ve Fùsāng dallarında kuruyarak bir sonraki yolculuklarına hazırlanır.

595 İngilizcesiyle karşılaştırılarak tercüme edilmiştir. Anne M. Birrell, *Chinese Mythology: An Introduction*, (Baltimore: The John Hopkins University Press, 1999b), 139. ve Birrell, *The Classic of Mountains and Seas*, 128. Çince metin için bkz: Sìbù Bèiyāo, Shǐbù, Shānhǎijīng, 9. Bölüm, 11. Paragraf.

596 Xuánchē şeklinde yazılan ibare, güneşin konumunu belirten bir alegori olması muhtemeldir. Güneşin atlı arabada taşındığına inanıldığı için, atlar dinlenince araba da hareket etmeyeceğinden güneş gökyüzünde 'asılı' kalmaktadır. Güneşin hareketinin yavaşladığı bu konum, muhtemelen baterken/battıktan sonraki konumunu ifade etmektedir.

597 İngilizcesiyle karşılaştırılarak tercüme edilmiştir Birrell, *Chinese Mythology: An Introduction*, 139. Çince metin için Sìbù Bèiyāo, Zibù, Huáinán Zǐ, 3. Bölümü, 14. Paragraf.

598 İngilizcesiyle karşılaştırılarak tercüme edilmiştir Birrell, *Chinese Mythology: An Introduction*, 78; Birrell, *The Classic of Mountains and Seas*, 194. Metnin Çincesi için bkz: Sìbù Bèiyāo, Shǐbù, Shānhǎijīng, 18. Bölüm, 34. Paragraf.

599 /Tiānzǐ, kavramı göğün altındaki herşeyin, yani tüm dünyanın yöneticisi anlamına gelen ve imparatorlar için kullanılan bir sıfattır. Burada saygıyı hak eden yüce bir kahraman olarak kullanılmıştır. Yoksa Y**ì**, bir imparator olmamıştır.

600 İngilizcesiyle karşılaştırılarak tercüme edilmiştir Birrell, *Chinese Mythology: An Introduction*, 139. Çince metin için bkz: Sìbù Bèiyāo, Zibù, Huáinán Zǐ, 8. Bölüm, 6. Paragraf. [Alıntıladığımız

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

~

Okçu Yì, Xī Wángmǔ'dan ölümsüzlük iksirini istedi. Ancak, Yì'nin karısı Cháng É, bu iksiri çaldı ve aya kaçtı. Aydayken dönüşüm geçirerek Chánchú isimli çizgili bir kurbağaya dönüştü. O günden beri Cháng É, ayın ruhudur.[601]

1.3. Daoizm: Bāxiān

Erken dönem Çin mitolojisinde Cháng É'nın hikayesi ölümsüzlük ile alakalı ilk örneklerdir. İlerleyen yüzyıllarda ise Daoizm'in ortaya çıkması ile ölümsüzlüğü elde etme yöntemi konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu yöntem simya ilmidir. Simya klasik Daocu eserlerde iç simya (*neidan*) ve dış simya (*waidan*) olarak ikiye ayrılmaktadır. Dış simya belli karışımlar yaparak belli bir nesnenin özünü değiştirme yöntemleri olarak bilinir. Örneğin taşı altına dönüştürmek bu kabilden bir simyadır. İç simya ise kişinin meditasyon ve bazı başka pratikler ile manen dönüşmesini temsil eden bir yoldur. Bu yolda kullanılan malzeme ise **öz**, *can* ve *ruh* olarak tanımlanan insanın batını yönüdür. Dış simya ile uğraşan ve bu alanda eserler kaleme alan Daocu alimler kendi yollarını *Altın İksiri* (*jindan*) olarak tanımlamaktadırlar. Her iki metot da temelde ölümsüzlüğü hedeflemektedir. Dış simyada ölümsüzlük bir iksir olarak algılanırken, iç simyada ölümsüzlük kişinin Dao ile bir olduğu, varlığın farklılığının yitirildiği manevi bir mertebeye yükselmesi olarak düşünülür. Bu manevi ilerleyiş ise meditasyon, nefes alış veriş teknikleri (*xingqi*), beden hareketleri (*daoyin*), cinsel temizlik (*fangzhong shu*) gibi pratikler ile desteklenir. İç simyadan bahseden en eski metin 483-493 tarihlerinde yaşamış Deng Yuzhi ve 600'lü yıllarda yaşadığı tahmin edilen Su Yuanming'e ait biyografilerdir.[602]

İç simya Çin fikriyatında yer alan ve temelini kutsal fal kitabı olan *Yijing*'den alan *Yin* ve *Yang* prensiplerine dayandırılır. Buna göre her bireyin içinde bu iki enerji türü bir farklı bir denge halinde onu yönetir. Yin ve Yang enerjileri birbirini tamamlayan ama birbirine zıt güçlerdir. Eril-dişil, pozitif-negatif, sıcak-soğuk gibi güçler hem doğada hem de insanın içinde belli bir düzende yer alır. İç simya pratikleri temelde üç aşamalı zorlu bir manevi ilerleme sürecidir. Birinci aşamada kişi özünü (*jing*) dönüştürüp, saflaştırıp ve yüceltip cana (*qi*) dönüştürmelidir. İkinci aşamada canı dönüştürüp, saflaştırıp, yüceltip ruha (*shen*) dönüştürmelidir. Üçüncü aşamada ise ruhu öyle bir düzeye ulaşır ki Dao ile bir olur ve bu aşamada kişi bir boşluk ve karanlık halindedir. Bu durumda kendisi dâhil hiçbir şey yoktur ama aynı zamanda her şey ile hemhâl durumdadır. Varlıklar arasında hiçbir fark olmayan bir istiğrak halindedir. Her şey bir şeydir ve aynı zamanda hiçbir şeydir. Bu duruma *xu* denilir. Başarılı bir şekilde bu manevi ilerleyişi sağlayan birey "aslına rücu eder (*huanyuan*)". Çünkü Daoculuğa göre her şey Dao'dan sudur etmiştir ve yine ona dönecektir.[603]

metnin, çıkardığımız bölümlerinde değişik canavar isimleri ve bu canavarların Yì tarafından nerede öldürüldükleri açıklanmaktadır. Güneş mitiyle pek ilgisi olmadığı için bu bölümleri dâhil etmedik]

601 İngilizcesi üzerinden tercüme edilmiştir Birrell, *Chinese Mythology: An Introduction*, 145, 176. Çince metne ulaşılamamıştır.

602 Farzeen Baldrian-Hussein, "Neidan", *The Encyclopedia of Taoism*, ed. Fabrizio Pregadio (USA: Routledge, 2008a), 762-764.

603 Farzeen Baldrian-Hussein, "Yin and Yang", *The Encyclopedia of Taoism*, ed. Fabrizio Pregadio (USA: Routledge, 2008b), 1164-1166; Baldrian-Hussein, "Neidan", 765.

İç simyada ustalaşmış ve son mertebeye vardığına inanılan sadece sekiz üstat vardır. Bunlar topluca Bāxiān olarak bilinir. Tek tek isimleri ise tarihi süreçte birçok kaynakta başka türlü ifade olunmuştur. Ancak günümüze kadar gelen şekliyle en popüler hali Yuan döneminde şekillenen ve Ming Hanedanlığı döneminde ünlenmiş isimleri şöyledir:[604]

1. **Han Zongli:** Asıl adı Zhongli Quan idi. Quanzhen ekolündeki Beş Pir (*wuzu*) olarak bilinen ermişlerden ikincisidir. Ölümsüzlüğe ulaşmadan önce 500 yıl yaşamıştır.

2. **Zhang Guolao:** Asıl adı Zhang Guo idi. Tang Hanedanlığı döneminde İmparator Tang Xuanzong (imparatorluğu M.S. 712-56 yılları) tarafından saraya davet edilmiştir ve büyü sanatlarına dair birkaç hüner sergilemiştir. Yaşı bilinmediği için kendisine 'yaşlı' anlamına gelen 'Lao' unvanı verilmiştir.

3. **Han Xiangzi**: Tang Hanedanlığı döneminde yaşamış önemli bir edebiyatçı olan Han Yu'nün (768-824) yeğenidir.

4. **Li Tieguai**: Geçmişi hakkında bilgi yoktur.

5. **Cao Guojiu:** İmparator Song Renzong (i. 1022-63)'un karısı İmparatoriçe Cao'nun küçük erkek kardeşidir.

6. **Lü Dongbin:** Han Zongli'den sonraki Quanzhen ekolündeki pirdir.

7. **Lan Caihe:** Kışın çıplak karlar üzerinde yattığı, yazın cübbesinin altına kazak giydiği, tek ayakkabıyla dolaştığı ve her zaman sarhoş olduğu aktarılan grubun en renkli kişiliğidir. Cinsiyeti belli değildir, ilerleyen yüzyıllarda sahne sanatlarında kadın olarak da tasvir edilmiştir.

8. **He Xiangu (Ölümsüz Hanım He):** Rüyasında kutsal bir kişi tarafından parlak bir mineral olan mikadan toz bir iksir yapması öğretilmiş ve bunu yiyerek ölümsüzlüğe ulaşmıştır. Grubun tek kadın üyesidir.

Bu ölümsüzlerin Daoculuk ile bağlantısının olmadığı bazı araştırmalarda belirtilmesine rağmen özellikle Çin'in popüler kültüründe ve Daoculuğun Quanzhen ekolünde bu isimlerin önemi korunmaktadır.[605] Hatta bunlar için tapınaklar inşa edilmiş, bunların hikâyelerinin anlatıldığı romanlar yazılmış, tiyatro oyunları sergilenmiş ve günümüzde filmler ve dizilerden bilgisayar oyunlarına kadar kültür, sanat ve edebiyatı derinden etkilemişlerdir.[606] Bāxiān'in ölümsüzlük sırrı ise iç simyada ustalaşmalarıdır. İnsanın manevi yönünün eğitilmesi aracılığıyla daha yüce bir güçle temasa geçebileceğine inanılması yalnızca Çin'de değil, diğer bütün medeniyetlerde görülen dini bir fenomendir.

---

604 Tadao Yoshikawa, "baxian", *The Encyclopedia of Taoism*, ed. Fabrizio Pregadio (USA: Routledge, 2008), 220-222.

605 Philip Clart, "The Eight Immortals between Daoism and Popular Religion: Evidence from a New Spirit-Written Scripture", *Foundations of Daoist Ritual: A Berlin Symposium*, ed. Florian C. Reiter, (Wiesbaden: Harrassowitz, 2009), 86-87.

606 Li Yanjia-Nathaniel Hu, *Stories and Myths of Eight Immortals*, (USA: Golden Pineapple Books, 1995), 1-70.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KADİM DİNİ GELENEKLERDEKİ ÖLÜMSÜZLÜK PRATİKLERİ

2.1. Mısır'da Bedenin Korunması: Mumyalama

Gerçek bir ölümsüzlüğe ulaşan ve yeryüzünde halen yaşadığına inanılan mitolojik kahramanlar yerine dini geleneklerde tarihi süreçte ölümün fethedilmesi fikriyatı daha çok ön plana çıkmıştır. Öldükten ve hatta cesedi parçalara ayrıldıktan sonra yeniden dirilerek ölümü yenen ve böylece ölümsüzlüğün sembolü haline gelen bir tanrının anlatısı en belirgin biçimde Mısır mitolojinde yer alır. Bu tanrı Osiris'tir.

Osiris ile ilgili mitolojik anlatının başından sonuna bütün bir şekli günümüze kadar ulaşmamıştır. M.S. 100 yılı civarında, Delphi tapınağındaki Plutarch isimli bir rahip tarafından aktarılan biçimiyle bu mit genel hatlarıyla şöyledir:[607] Osiris ve İsis karı-koca ve aynı zamanda erkek ve kız kardeştirler. Osiris'in erkek kardeşi Seth ve başka bir kız kardeşi Nephthys ise birbiriyle evli diğer kardeşleridir. Anlatıya göre, Osiris Mısır'a medeniyet, tarım, hayvancılık ve bu gibi zirai bilgileri getirerek Nil vadisinde yaşayan insanları aydınlattıktan sonra bu bilgilerini dünyanın diğer insanlarına aktarmak üzere Mısır'ı bir müddet terk etmiştir. Bu süre zarfında İsis Mısır'ın kraliçesi olarak hüküm sürmektedir. Osiris geri geldiğinde ise onun krallığını isteyen ve onu kıskanan kardeşi Seth ona bir oyun kurarak ondan sonsuza kadar kurtulmak ister. Bunun için birebir tam onun bedenin ölçülerinde süslü bir sandık yaptırır ve bir şölen günü bu süslü sandığı getirerek kim onun içine girebilirse bu sandığı ona hediye edeceğini söyler. Herkes dener ancak kimse bu sandığa sığamaz. Osiris denediği anda sandığa tam sığmıştır. Tam bu sırada Seth sandığın kapağını kapatır, çiviler çakar ve erimiş metal dökerek sandığı mühürler ve Nil nehrine atar. Fırtınalar bu sandığı Lübnan sahillerine kadar sürükler ve orada bir ağacın köklerine takılır. Zamanla bu ağaç sandığı da içine alacak biçimde inanılmaz bir biçimde büyür. Bu görkemli ağacı sarayının sütunlarının inşasında kullanmak isteyen bölgenin kraliçesi ağacı keser ve götürür. Tüm bu olanları öğrenen İsis kocasını kurtarmak için yola çıkar ve kraliçeden de yardım alarak kocasının cesedini Mısır'a geri getirir. Seth bunu öğrenince Osiris'in cesedini on dört parçaya ayırarak Mısır ülkesinin çeşitli bölgelerine dağıtır. İsis, Osiris'in cesedinin parçalarını her bir bölgeden alır. Ancak yalnızca cinsel organı kayıptır, çünkü onu bir balık yemiştir. Bütün parçalar bir araya geldiğinde İsis kayıp cinsel organı için yapay bir organ yapar. Böylece Osiris'in bedeni bütün uzuvlarıyla bir araya getirilmiş olur. Bundan sonra Osiris'in üzerinde uçarak Thoth'tan öğrendiği[608] sihirli bazı kelimeler söyleyerek onu diriltir.

Osiris mitinde de görüleceği üzere Mısır inancında bedenin yeniden hayata dönmesi için ilk şart bütün uzuvlarıyla sağlam bir şekilde korunan bir bedendir. İsis büyük çabalarla Osiris'in bedenini kurtarmış, onu bir araya getirmiş ve eksik uzuvlarını tamamlamıştır. Bu mit böylece Mısır inancındaki yeniden dirilişin kökeni olmuş ve Osiris de bu yüzden mumyalamanın ve yeniden dirilişin tanrısı olarak kabul edilmiştir. Ölüm Mısır inancında bir son değil bir geçiş olarak algılanmaktadır. Ölüm tanrıların bile maruz kalacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Yaşarken iyi işler yapan ve uygun bir biçimde tahnit edilerek defnedilenler için ölüm bir dostken, günahkârlar için bir yok oluşa mahkûm olma tehlikesi içeren zorlu bir geçiş ritüelidir. Sadece bedenin muhafazasıyla yeni bir yaşam mümkün olabilir. Bu gerçek güneşe ithaf edilen bir ilahide şöyle belirtilir:

607 Bob Brier, *The Encyclopedia of Mummies*, (New York: Facts On File, 1998), 134.

608 E. A. Wallis Budge, *The Gods of the Egyptians or Studies in Egyptian Mythology*, (London: Methuen & Co, 1904), 407.

"Ufuktan ışıkların hüzme hüzme en güzeli,

Yaşamın yenilendiği anda, Nun'la hemhal,

Döndürecek bizi ilk genç halimize derhal,

Sökünce eskileri, giydirecek yenileri."[609]

Bu ilahi ilksel su olarak bilinen ve güneş tanrısı Ra dâhil pek çok tanrıyı doğuran Nun'a ithaf edilmiştir. *Yaşamın yenilendiği anda* ifadesi mumyalanarak yeraltı dünyasına geçiş anını ifade etmektedir. *Sökünce eskileri, giydirecek yenileri* ifadesi ile de mumyalanırken kullanılan sargıların sökületeceği gün yeni bir kıyafetin, yani yenilenmiş bir bedenin giydirileceği anlatılmak istenmektedir.

Yeraltı dünyası Mısır inancında bu dünyanın ters yansıması şeklindedir. Güneş gündüzleri yeryüzünü aydınlatır, gece olunca kaybolan güneş aslında yeraltı dünyasına giderek orayı aydınlatır. Yeraltında yaşayanlar (yani yeryüzünde ölenler) farklı bir boyutta bizlerin idrak edemediği biçimde hayatlarına devam ederler. Bu yüzden onların yeryüzündeki bedenlerini korumak elzemdir. Mısır inancına göre insanı oluşturan unsurlardan birisi '*ba*'dır. Kişinin öteki benliğini ifade etmek için kullanılır. *Altar ego* tamlaması bunu karşılayabilir. Genellikle insan başlı bir kuş olarak resmedilen *ba*[610], kişinin bedeni mezardayken yeryüzünde gezen, her şeyi farklı bir biçimde deneyimlemeye devam eden bir parçasıdır. Mezardaki mumyasıyla (*sahu*) birleşeceği güne kadar bu gezintisi devam eder. Mumyası ile birleşen *ba*'ya artık *akh* denilir. Böylece mumyalanmış bir beden ile deneyimlerinin bütününü içeren, hem ruhani olan hem de bedeni olan bir *kişidir.* Yani *akh* kişinin yaşam fonksiyonları bitmesine rağmen ancak halen deneyimlemeye devam eden korunmuş mumyasıdır. Bu mumyanın en önemli uzvu ise kalbidir (*hati*). Kalp bütün geçmiş deneyimlerin depolandığı, algılamanın, şuurun ve bilincin kaynağı olan bir organdır. Mumyalama işleminde beyin dâhil bütün iç organlar çıkartılmaktayken, sadece kalp bedenin içinde bırakılır ve özel büyüler içeren Ölüler Kitabından parçalar ve kutsal bokböceği tılsımları ile yeraltı dünyasına çıkacağı yolculukta korunması için önlemler alınır.[611]

Mumyalama işleminde kullanılan en önemli materyal natrondur (hidratlı doğal sodyum karbonat). Bu maddenin en önemli özelliği nem tutucu özelliği ve anti-bakteriyel bir ortam oluşturmasıdır. Böylece bedenin çürümesine neden olan organizmaları öldürür ve bedendeki suyun kurutulmasına yardımcı olur. Bu şekilde işlemlerden geçen ceset yüzlerce metrelik kumaşlara sarılır ve tabutuna yerleştirilir. Mumyalama sanatı Mısır'ın Helen kültürü ile tanışması ile başkalaşım geçirmiştir. Greko-Romen dönemin en bariz özelliği mumyaların üzerlerine ölen kişinin önden portrelerinin yapılarak asılmasıdır. Genellikle Mısır sanatında yandan (profilden) portrelerin yapılmasına rağmen önden portrelerin gelmesi kültür etkileşiminin bir göstergesidir.[612]

Mısır mitolojisinde ölüm dost gibi kabul edilen hayatın bir gerçeğidir. Ölüme hazırlanmak için her birey yaşarken ahlaklı davranmakla yükümlüdür. Öldükten sonra kişinin yeraltı dünyasına

609 Herman Velde, "Funerary Mythology", *Mummies & Magic: The Funerary Arts of Ancient Egypt*, ed. Sue D'auria, (Boston: Museum of Fine Arts, 1988), 27.

610 Brian Brown, *The Wisdom of the Egyptians*, (New York: Brentano, 1923), 46-47.

611 Velde, "Funerary Mythology", 29.

612 Nickolas T. Pappas Adlerburg, *Unwrapping the Past: A chemical analysis of context lacking artefacts from the Ptolemaic and Roman Egypt in correlation with the process of mummication.*, Stockholm University, Archaeological Science, Bachelor, (Sweden: 2013)

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

çıkacağı zorlu yolculuğa hazırlanması ise cenaze ritüeli şeklinde rahipler eşliğinde icra edilen mumyalama işlemleri ile gerçekleşir. Böylece korunan bedenin hem yeraltındaki yaşamı devam edecek hem de yeniden dirileceği gün için bedeninin muhafazası sağlanacaktır. Mumyalama işlemi o kadar önemsenmiştir ve hayatın bir gerçeği olarak kabul edilmiştir ki, yüz binlerce hayvan mumyası bile (çoğunluğunu kediler oluşturmaktadır) arkeolojik kazılarda gün yüzüne çıkartılmıştır.

2.2. Hindistan'da Dine Hizmet: Uzun Yaşayanlar / Chiranjivi'ler

Ölümsüzlük arayışlarıyla ilgili bir anlatısı olmayan kültür yok gibidir. Hindistan'da ise ölümsüzlük fikri zımnen kabul edilmekle birlikte bunun yalnızca tanrılar tarafından bahşedilebileceğine inanılmaktadır. Tanrının bu kişilere bu yüce lütfu bahşetmesinin temel sebebi ise bu kişilerin dindarlığı ve tanrıya (dine) hizmeti olarak açıklanmaktadır. Mitolojik anlatılarda kendisine ölümsüzlük verilen sekiz kişiden bahsedilir. Bunlar *Chiranjivi* olarak bilinen sekiz kişidir. Bu terim *chiram*, yani uzun ile *jivi* yaşamak kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Esasında bu ölümsüzlük hali, ebediyeti tanımlamaz. Sadece içinde bulunduğumuz *Yuga*[613] zamanının bitimine kadar yaşamayı ifade eder. Bu zaman bittiğinde her şey yok olacaktır, bu kaçınılmaz bir sondur.

Tanrısal inayeti alarak içinde bulunduğumuz Yuga'nın sonuna

kadar yaşayacak olanlar şunlardır;

1. Veda Vyasa: Krishna Dvaipayana olarak da bilinen ve Mahabhrata destanının yazarı olduğuna inanılan kişidir. Aynı zamanda Veda mantralarının düzenleyicisi, on sekiz Purana'nın yazarıdır. Önceden tek bir bütün olduğu düşünülen Vedaları dört kısma (Rigveda, Samaveda, Yajurveda, Atharvaveda) ayıran da budur. Ayrıca Yoga Sutra üzerine yazdığı tefsir ile de meşhur bir karakterdir.[614]

2. Hanuman: Ramayana destanında, Vişnu'nun avatarası Rama ile dostluk kuran maymun kraldır. Bu destanda Rama'ya Lanka gölüne ulaşıp karısı Sita'ya bakması için yardımcı olmuştur. Destanın ilerleyen bölümlerinde Rama'nın ölen abisini diriltmek için gerekli otu bulan da Hanuman'dır. Bütün bu hizmetlerinden ötürü Rama (Vishnu) tarafından ölümsüzlük ile ödüllendirilmiştir.[615]

3. Parashurama: Vishnu'nun altıncı avatarasıdır. Savaş sanatında bir deha ve bütün savaş aletlerini mahirce kullanan bir savaşçıdır. Bir mitolojik anlatıya göre savaşçı kastından (*kşatriyalar*) bir grup, din adamları kastını (*brahminler*) yok etmek ve böylece en üstün kast olmak istemişler. Bunu öğrenen Parashurama, bu savaşçıların üzerine 22 adet sefer düzenleyerek hepsini

613 Hint inanışında evren dört kutsal zaman dilimine bölünmüştür. Bu zaman dilimleri bir döngü halinde birbiri ardına gelir. Her bir döngü on iki bin tanrısal yıla tekabül eder (4.320.000 insan yılı). Bu döngüler sırayla Krita Yuga, Treta Yuga, Dvapara Yuga ve Kali Yuga'dır. Şuanki insan nesli Kali Yuga döngüsünü yaşamaktadır. Her bir döngüde insanlık dörtte bir oranında daha ahlaksız, dinsiz ve fiziksel olarak da kusurlu, hasta ve kısa ömürlü olmaktadır. Bu döngü Kalki olarak bilinen tanrı Vişnu'nun onuncu ve son avatarasının kainattaki bozulan ahlakı ve azalan dindarlığı düzeltmek amacıyla gelişiyle son bulacak ve Krita Yuga tekrar dinin en mükemmel biçimde yaşandığı ve ahlakın üstün olduğu döngüyle baştan başlayacaktır. Joscelyn Godwin, *Atlantis and the Cycles of Time: Prophecies, Traditions, and Occult Revelations*, (Vermont: Inner Traditions, 2011), 300-301.

614 Constance A. Jones; James D. Ryan, *Encyclopedia of Hinduism*, (New York: Facts On File, 2007), 497.

615 Ryan, *Encyclopedia of Hinduism*, 177.

bastırmıştır. Böylece tanrı Vishnu, Parashurama kılığında dini ve din adamlarını korumuştur.[616]

4. Vibhishan: Ramayana destanındaki baş düşman olan şeytan Ravana'nın şeytan kardeşidir. Ancak, Ravana ile Rama arasındaki savaştan önce hakkı ve doğruyu görüp Rama'nın tarafını tutmuştur. Böylece bir şeytan olmasına rağmen iyi tarafa geçtiği için ölümsüzlük ile ödüllendirilmiştir.

5. Ashwatthama: Mahabharata destanındaki bir Brahmin olan Drona'nın çocuğudur. Drona'nın uzun yıllar çocuğu olmamıştır ve tanrılara benzeyen bir oğlu olsun diye uzun yıllar nefsine çile çektirerek dua etmiştir. Sonunda Ashwatthama isimli bir oğlu olmuştur ve oğlu Mahabharata Savaşında büyük yiğitlikler göstermiştir. Hiç kimseyle konuşmama, hiçbir şeye dokunmama ve asla iyileşmeyecek sivilce ve yaralara sahip olma şartıyla ölümsüzlük verilmiştir.[617]

6. Mahabali: Vishnu'nun avatarası Vamana tarafından yeraltına gönderilen bir şeytandır. Oğulları erdemli krallar olmuştur. Kendisi de hakkı gözeten ve adaleti savunan bir hükümdardı. Bu yüzden her yıl hasat bayramında yeryüzüne çıkma izni verilmiştir.

7. Kripa: Ashwatthama'nın dayısıdır. Kız kardeşi Drona ile evlenmiştir. Aynı zamanda saray gurusudur. Bütün öğrencilerini bir baba gibi sevip onları eğitmekte çok müşfik ve sabırlı olduğu için ve aynı zamanda Mahabharata Savaşında gösterdiği yiğitlikler sebebiyle ölümsüzlük ile ödüllendirilmiştir.

8. Markendeya: Yine Mahabharata destanında bahsi geçen bir *rişi*dir (kutsal metinlerin ilhamını alan kutsal kişiler). Markendeya Purana'yı yazmıştır.

Görüleceği üzere Hindistan'daki ölümsüzler genellikle Mahabharata ve Ramayana destanında büyük kahramanlıklar göstermiş cesur, erdemli, hakkaniyetli ve dürüst kişilerdir. Hatta aralarından bazılarının *asura* yani şeytanların soyundan gelmelerine rağmen Vishnu tarafından bu kişiler ödüllendirilmiştir. Yine bu listedekilerin bazıları zaten bizzat tanrı Vishnu'nun avataralarıdır. Dolayısıyla bunlar zaten tanrı oldukları için ölümsüzdür. Dine hizmet etmek ve bu sayede dünyevi bir ödül kazanmak farklı bir kategori olduğu için araştırmamıza konu olmuştur. Yoksa birçok dini gelenekte dinî ameller ve tanrıya hizmet uhrevi bir ödül ile karşılık bulmaktadır. Bu açıdan reenkarnasyon inancının yer aldığı bir dinde, yaşamın uzatılması ve bu döngüye hiç girmemek oldukça büyük bir mükafat olarak değerlendirilmelidir.

2.3. Kadim Yunan'da Kan Büyüsü: Büyücü Medea

Ölümsüzlük tanrısal bir seviye, insanı aşan bir mertebe olduğu için bu mertebeye ulaşmak bazı mitolojik anlatılarda doğaüstü güçlere, yani büyüye, başvurularak gerçekleştiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili örnek büyücü Medea'nın kral Aeson'un gençliğini geri vermek için yaptığı kan büyüsüdür.

Medea'nın soyu Hesiod'un *Theogonia* eserinde 956-962. Beyitlerinde verilmektedir. Buna göre; güneş tanrısı Helios ve su perilerinden olan Perseis'in iki çocuğu olmuştur. Bunlar Circe ve Aeetes'tir. Daha sonra Aeetes bir su perisi olan Idyia ile evlenmiş ondan kızı Medea doğmuştur. Yani Medea, güneş tanrısı Helios'un torunudur. Medea'nın kökeni Hesiod'da geçerken, onun kral Jason ile olan ilişkisi Apollonius Rhodius'un eseri *Argonautica*'da[618] geçer.

616 Ryan, *Encyclopedia of Hinduism*, 324.
617 Ryan, *Encyclopedia of Hinduism*, 138.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Argonautica dört bölümden oluşmaktadır. Argo isimli bir gemiyle yola çıkan bir grup yiğitten oluşan (içlerinde Herkül de vardır) bir tayfaya önderlik eden Jason'ın şan, şeref, zenginlik ve iktidar sembolü olan altın postu ele geçirme yolculuğu anlatılmaktadır. Bu yolcuk esnasında Medea ile tanışır ve Medea ona aşık olur. Kendisiyle evlenme şartıyla ona yolculuğunda yardım edeceğini söyler ve sayısız tehlikeden onu kurtarır. Üç büyük sınamadan geçtikten sonra beraber Tesalya'ya dönerler. Vardıklarında Jason'ın yaşlı babası Aeson'ı görürler. Jason Medea'dan babasını gençleştirecek bir büyü yapıp yapamayacağını sorar. Jason'un bu talebi doğrultusunda Medea, Aeson'ın vücudundaki besinsiz ve sulanmış kanı çıkartıp bazı kuvvetli otların özüyle bu kanı karıştırarak yeniden damarına zerk etmiştir. Böylece Aeson gençleşerek uyanmıştır.[619]

Bu örnek kanın yaşlandırıcı etkisini ima eden bir detay içermektedir. Medea sulanmış ve besinsiz kanı ot özleriyle karıştırarak yeniden Aeson'ın damarına zerk etmiştir. Bir anlamda kan naklinin bir örneğini teşkil etmektedir.

2.4. Yahudi Mistisizminde Tanrının İnayeti: Golem

Golem, çamur gibi cansız bir maddeden şekil verilen, belli bazı İbranice harfler, tılsımlar, dualar ve tanrıya yakarışlar ile onu canlandıran kişiye hizmet etmesi, koruması, eşlik etmesi ve yardımcı olması için can verilen insan suretindeki bir heykeldir. Böyle bir inanışın Kabalacı görüşlerde yer aldığı iddia edilir. Örnek olarak genellikle *Sefer Yetzirah* (Yaratılış Kitabı)'nın ortaçağ tefsirlerinde yer alan golem yaratma yöntemlerine yönelik yorumlar verilir. Bir golem canlandırdığına inanılan kişinin Rabbi Judah Loew ben Bezalel (1513 - 1609) olduğuna inanılır. İnanışa göre golem canlandırmak için kullanılan kelime formülasyonları, harf kombinasyonları veya tanrının özel, gizli bir adı heykelin ağzına koyulur veya alnına yapıştırılır. Bu harfler veya tanrının ismi kaldırıldığı zaman golemin yeniden cansız taş veya çamura dönüşeceğine inanılır. Golem efendisinin emirlerini dümdüz anlayan biraz akılsız bir varlık olarak değerlendirilir. Rabbi Loew hafta içi günlerde golemini kendisine hizmet ettiriyorken, Şabat öncesi Golemin alnında bulunan tanrının ismini kaldırarak golemini tekrar taşa dönüştürüp dinlenmesini sağladığına dair rivayetler vardır.[620] Golem ile ilgili inanışlar 139. Mezmur'un 16. Ayetindeki "şekilsizken bedenim" ifadesine atfedilir:

"Gözlerin gördü şekilsizken bedenimi; bana ayrılan günlerin hiçbirisi gerçekleşmeden hepsi senin kitabında yazılmıştı"

Buradaki 'şekilsiz beden' ibaresi İbranice (גֹּלֶם *glm·i: döl yatağındaki halim*), Latince (*Imperfectum meum: benim mükemmeliyetten uzak halim*) ve Grekçe'de (ακατέργαστος: *ham, işlenmemiş halim*) benzer biçimlere kullanılmaktadır. Talmud'daki bir görüşe göre Adem ilk yaratıldığında henüz ruh üflenmeden önce ilk 12 saat boyunca o da bu halde ruhsuz bir çamurdu (Sanhedrin 38b). Böyle bir cansız varlığı hayata getirmek ancak tanrının isimlerinin zikredilmesi ile olacağına inanılırdı.[621] Çünkü yaşam sadece tanrının tekelinde olan bir güçtür. Bu yüzden *Sefer Yetzirah'*ın tefsirlerinde değişik metotlar önerilmektedir:

618 Argonautica'nın birçok çevirisi yapılmıştır. Özellikle R. C. Seaton'ın çevirisi bir tarafta Yunanca orijinal diğer tarafta İngilizce çevirisi ile sunulduğu için standart kopya olarak değerlendirilir: Apollonius Rhodius, *The Argonautica*, thk. R. C. Seaton (London: William Heinemann, 1919),

619 William Godwin, *Lives of the Necromancers*, (London: Chatto and Windus, 1876), 41.

620 Ludwig Blau, "Golem", *Jewish Encyclopedia*, ed. Isidore Singer (New York: Funk and Wagnalls Company, 1904), 36.

621 Blau, "Golem", 36.

Bir görüşe göre; golem yaratmak için topraktan yapılan heykelin etrafında dönerek belli harfleri doğru sıralarla söylemek ve tanrının gizli bir adını zikretmek gerekmektedir. Bu şekilde canlandırılan bir golemi durdurmak için etrafında aksi yönde dönmek ve söylenen harfleri tersten söylemek gerekmektedir.[622] Gelenekte golem yarattığına inanılan başka isimler de şöyledir: Polanya'nın bir şehri olan Chelm'li Elijah, Wilna'lı Elijah, Israel Ba'al Shem-Tob ve son olarak Dorhiezyn'de (Rusya) rabbi olan David Jaffe'in de golem yarattığına inanılır.[623] Golem inanışı edebiyatta ve sanatta oldukça farklı şekillerde ele alınan konulara kaynaklık eden bir inanışa dönüşmüştür. Daha çok zor durumda kalan cemaati kurtaran bir golem ile ilgili hikayeler çoğunlukta olsa da, bazı anlatılarda Şabat yasaklarını icra etmek için (örneğin ateş yakmak için) golemlerin yaratıldığı belirtilir. Hatta golemlerin varlığı o kadar kanıksanmış ve bunlara inanç o denli güçlüydü ki, örneğin Chelm'li Elijah'ın torunu golemlerin cemaat ile ibadet etmek için gereken buluğa ermiş erkek sayısı olan minyandan sayılıp sayılmayacağına dair bir tartışma açmıştır. Modern zamanlardaki robotların ilham kaynağı olan, mitler ile karışık, Kutsal Kitaptan atıflar verilen ama daha çok Yahudi halk edebiyatındaki bir konudur.

2.5. Yasaklı Büyü Uygulamaları: Necromancy (Ruh Çağırma)

Ölümsüzlüğü arayan insan tam olarak istediğini bulamayınca kendisine cansız bir nesneden yardımcı yaratmaya kadar değişik metotlara başvurmuştur. Ölüm ile mücadelesinde başvurduğu bir diğer yöntem ise, ölümü kabul etmeyip ölen kişiyi canlıların dünyasına çağırma uygulamalarının şümulünü ifade eden *necromancy* pratikleridir.

Kara büyü olarak da görülen *ruh çağırma;* Kutsal Kitapta da varlığı kabul edilen ve şu ayetler ile yasaklanan bir pratiktir:

"Cincilere, ruh çağıranlara yönelmeyin. Onlara danışmayın, kirlenirsiniz. Tanrınız RAB benim. (Lev. 19:31)"

"Kim cincilere, ruh çağıranlara danışır, bana ihanet ederse, ona öfkeyle bakacak, halkımın arasından atacağım. (Lev. 20:6)"

"Tanrınız RAB'bin size vereceği ülkeye girdiğinizde, oradaki ulusların iğrenç törelerini öğrenip uygulamayın. Aranızda oğlunu ya da kızını ateşte kurban eden, falcı, büyücü, muskacı, medyum, ruh çağıran ya da ölülerin ruhlarına danışan kimse olmasın. Çünkü RAB bunları yapanlardan tiksinir. Tanrınız RAB, bu iğrenç töreleri yüzünden bu ulusları önünüzden kovacaktır. (Yas. 18:9-12)"

Ruh çağırma Talmud'da da diğer gaipten haber verme teknikleri arasında zikredilmiş ve sert biçimde eleştirilmesine rağmen birçok ruh çağırma örneğinden bahsedilmiştir. Ruh çağırma mitolojik anlatılar, efsaneler ve edebî metinlere konu olmuştur. Bu tür metinlerde ölen kimselerle haberleşme tasvir edilir veya onların mesajları anlatılır; bunun yanında ruh çağırmayla ilgili çeşitli teknikler hakkında bilgi verilir. Ruh çağırma seansları esnasında ölünün bir parçasının, çoğunlukla da kafatasının veya isminin kullanılması dikkat çekicidir.[624]

Necromancy kelimesi Yunanca *nekros*; ölü ve *menteia*; *kehanet* kelimelerinden türeyen bir isimdir. Yani temelde ölülerin bilgisine başvurmaya yönelik kehanet uygulamalarının

622 Blau, "Golem", 37.
623 Blau, "Golem", 37.
624 Ahmet Güç, "Ruh Çağırma", İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), 200.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

şümulünü ifade eder. Antik Yunanda bu uygulama ölünün canlılar dünyasına çağrılması olarak değil, kişinin Hades'e gidip oradan bilgi alması şeklinde uygulanırdı. Genel olarak ruh çağırmak için gereken şey sakin ve kuytu bir mekan ile gece 12 ilâ 1 arasındaki uygun bir zamandır.[625] Böyle mekanlarda ve bu zamanlarda ruhların kendilerini ifşa edecekleri ve yaşayanların dünyasına tutunabileceklerine inanılır.

2.6. Mucize Olarak Ölülerin Diriltilmesi: Kutsal Kitaptan Örnekler

Yahudi, Hıristiyan ve İslam geleneklerinde ölümsüzlüğü elde eden bir kişinin hikayesi yoktur. Bunun yerine bu geleneklerde peygamberlerin duası ile tanrının bir mucizesi olarak kısa süreliğine diriltilen ve insanlara manevi bir uyarı yaparak yeniden ölen kişilerin bahsi geçer. Öldükten sonra diriltilen kişiler ile ilgili şu bilgiler verilebilir:

Şunem'li Kadının Oğlunun Diriltilmesi: 2. Krallar 4:32 ve devamında geçen bu anlatı peygamber Elişa'nın dirilttiği bir oğlan çocuğu ile ilgilidir. Bu oğlanın dirilmesi için önce değneğini verir değnek ile çocuğun yüzünün mesh edilmesini ister. Bu şekilde oğlan dirilmez ve sonrasında bizzat gidip çocuğun üzerine uzanır ve böylece çocuk dirilir. İlglii ayetler şöyledir:

"Elişa eve vardığında, çocuğu yatağında ölü buldu. 33 İçeri girdi, kapıyı kapayıp RAB'be yalvarmaya başladı. Sonra ağzı çocuğun ağzının, gözleriyle elleri de çocuğun gözleriyle ellerinin üzerine gelecek biçimde yatağa, çocuğun üzerine kapandı. Çocuğun bedeni ısınmaya başladı. Elişa kalkıp odanın içinde sağa sola gezindi, sonra yine dönüp çocuğun üzerine kapandı. Çocuk yedi kez aksırdı ve gözlerini açtı. Elişa Gehazi'ye, "Şunemli kadını çağır" diye seslendi. Gehazi kadını çağırdı. Kadın gelince, Elişa, "Al oğlunu" dedi. Kadın Elişa'nın ayaklarına kapandı, yerlere kadar eğildi, sonra çocuğunu alıp gitti."

Talita Kumi!: Markos İncilinin 5. Babında İsa'nın vaz etmek amacıyla Gerasalılar'ın memleketine gidişi ve burada gösterdiği üç büyük mucize konu edinilmektedir. Cinli bir adamın içinden çok sayıda cin çıkarması, 12 yıldır kanaması olan bir kadının iyileşmesi ve 12 yaşındaki bir kız çocuğunun diriltilmesi (Mar. 5:41) bu mucizelerdendir. Bunlardan özellikle sonuncusu dini literatürde oldukça yoğun bir yer kaplamaktadır. İsa'nın "Talita Kumi!" emri ile ölen kız dirilmiştir ve gündelik yaşamına dönmüştür. İlgili ayetler şöyledir:

"Havra yöneticisinin (Jarius) evine vardıklarında İsa, acı acı ağlayıp feryat eden gürültülü bir kalabalıkla karşılaştı. İçeri girerek onlara, "Niye gürültü edip ağlıyorsunuz?" dedi. "Çocuk ölmedi, uyuyor." Onlar ise kendisiyle alay ettiler. Ama İsa hepsini dışarı çıkardıktan sonra çocuğun annesini babasını ve kendisiyle birlikte olanları alıp çocuğun bulunduğu odaya girdi. Çocuğun elini tutarak ona, "Talita kumi!" dedi. Bu söz, "Kızım, sana söylüyorum, kalk" demektir. On iki yaşında olan kız hemen ayağa kalktı, yürümeye başladı." (Mar. 5:38-42).

100 yıl ölü kalan adam: Bakara Suresinin 259. Ayetinde geçen bu olay, yıkıma uğramış, altı üstüne gelmiş bir şehre uğrayan bir adamın kendi kendine bu şehrin nasıl diriltilebileceğini sormasıyla cereyan eder. İlgili ayetlerde net bir biçimde olay şöyle aktarılır:

"Yahut şu kimsenin hali gibi ki o bir şehre uğramıştı. Şehrin altı üstüne gelmiş, ıpıssız yatıyordu. "Allah burayı bu ölümünden sonra nasıl diriltecek?" dedi. Bunun üzerine Allah onu yüz yıl boyunca öldürüp sonra diriltti. "Ölü vaziyette ne kadar kaldın?" diye sorunca o: "Bir gün veya daha az." diye cevap verdi. Allah ona: "Hayır! Yüz sene kaldın. İşte yiyeceğine ve

625 Lewis Spence, *An Encyclopaedia of Occultism*, (New York: Dodd, Mead & Company, 1920), 286.

içeceğine bak henüz bozulmamış. Bir de merkebine bak! (Kemikleri nasıl birbirinden ayrılmış). Seni de insanlara canlı bir delil yapmak için öldürüp dirilttik. Hele o kemiklere dikkat et, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz, sonra da onlara et giydiriyoruz!" Böylece işin gerçeği kendisine tam mânasıyla belli olunca: "Artık pek iyi biliyorum ki Allah her şeye kadirdir." dedi."

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam geleneklerinden birer örnekle bu konuda iktifa edebiliriz. Diğer örnekler de düşünüldüğünde bu ilahi dinlerde ölümsüzlük peşinde koşan bir kahraman olmadığı gibi ölümsüzlüğe kavuşan bir kişiden de bahsedilmez. Bunun yerine tanrının gücünün ve her şeye kadir oluşunun bir göstergesi olarak bazı kişiler belli amaçlar için dünya hayatında diriltilmiştir. Bu amaç da genellikle bireyi daha dindar yapmak, tanrının gücünü kanıtlamak ve imkânsız diye bir şeyin tanrı için söz konusu olamayacağını göstermektir. Bu anlatılardan ölümsüzlüğün veya öldükten sonra kısa bir süre bile olsa yeniden bir cesedin dirilebileceğinin tıbbi açıdan imkânı çıkmaz.

ÖLÜMSÜZLÜK ARAYIŞLARININ POST-HÜMANİST GÖRÜŞLERE DÖNÜŞÜMÜ: SONUÇ YERİNE

Kadim mitolojilerde ve dini geleneklerde yer alan ölümsüzlük arayışına çıkan kahramanların hikayeleri bir gerçeği dışa vurmaktadır. Böylesi bir yolculuk her zaman hüsran ile sonuçlanacaktır. Gılgamış aradığını bulamamış, Cháng É çirkin bir kurbağaya dönüşmüştür. Bu gerçeği fark eden sonraki nesillerde ölümsüzlük arzusu olmasa bile genç ve uzun yaşamak isteğine yönelik çeşitli pratikler geliştirilmiştir. Bu pratikler modern zamanlarda ortaya atılan ve insanı bir üst aşamaya çıkaracağını iddia eden post-hümanist görüşlerin temel savlarından çok farklı olmadığı görülmektedir. Seçtiğimiz örneklerin en gerekçesi post-hümanist görüşlerle olan benzerlikleridir. Mısır'da bedenin korunması için yapılan **mumyalama pratikleri** post-hümanist görüşlerde şekil değiştirerek **Cryogenic** (dondurarak bedenin saklanması ve ileriki bir tarihte çözülerek yeniden canlandırılması) teknolojilerine ilham olduğu söylenebilir. **Büyücü Medea**'nın hikayesi kanın yaşlandırıcı bir özelliğinin olabileceği şeklinde yorumlanabilir, zira Medea; Aeson'un vücudundaki kanı temizleyip şifalı otlardan yaptığı bir öz ile karıştırarak yeniden damarlarına zerk edince Aeson gençleşmiştir. Modern tıpta kanın besinleri ve oksijeni vücuda taşıyan bir etkisi olduğu, zamanla **toksinlerin birikmesi** ile kirlenebildiği kabul edilen bir gerçektir. Post-hümanist akımlarda henüz ciddi bir pratik haline gelmese bile gelecekte kan yenileyici farklı teknikler (hacamat veya kan verme gibi bazı uygulamaların yeni kan hücrelerinin oluşumunu desteklediği bilinmektedir) üzerine çalışmaların yoğunlaştırılması için bu mit bir ipucu olabilecektir. Bu minvalde ayrıca Daocu dış simya ekollerinde yer alan iksir çalışmalarında kullanılan otların ve minerallerin hücre yenileyici etkilerinin olup olmadığı hususunda çapraz çalışmalara da kapı aralanabilir. Neredeyse bütün kültürlerde yer alan **ruh çağırma** pratikleri ise modern zamanlarda gittikçe yaygınlaşan ve post-hümanist görüşlerin merkezi olma yolunda ilerleyen **dijital varlığımız** ile ilişkilendirilebilir. Zira artık ölen yakınlarımızın epostalarını, mesajlaşmalarını ve diğer hesaplarındaki iletişimlerini birebir taklit eden, yapay zekâ öğrenmesi ile her geçen gün daha mükemmelleşen kopyalarımız oluşmaktadır. Bir gün ölmüş atalarımız ile konuşurken, aslında yapay zekâ tarafından üretilen metinler, görseller ve sesler ile etkileşime gireceğimiz çok da uzak bir ufukta değil gibidir. Yahudilik bünyesinde yer alan **golem inancı** ise fütüristtik bir dünyayı değil, günümüz dünyasını anlatır vaziyettir. **Robotların** hayatın her alanında görülmeye başlanması, insanın emirlerini yerine getiren cansız taşın günümüzde soğuk metale dönüşümünün güzel bir örneğidir. Golem yaratmak için gereken dindarlık ve tanrısal bir inayet/yardım ve kutsal bir bilgi lazım iken, robot inşa etmek için gereken şey seküler bir bilgi,

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

birikim, deneyim ve teknolojik altyapıdır.

İşte bu noktanın eski ile yeninin çarpışacağı alan olacağını düşünüyorum. Zira kadim pratiklerde tanrısal bir güçten yardım istemek, dine hizmet etmek, doğru ve adilin yanında yer almak ve bazı gizli şifreleri keşfetmek için deruni bilgiye ulaşmak ile ölümsüzlük olmasa bile hayatın başka sırları ifşa olunuyordu. Hâlbuki post-hümanist görüşlerde kişinin sağlığı ve iyi olma hali manevi boyutlarla değil, sadece ve tamamen maddi varlığı ile ilişkilendirilmektedir. Hindistan ve Çin'deki manevi pratiklerin insan sağlığını iyiye ve mükemmele dönüştürmekteki etkileri ve buna benzer diğer kültürlerin pratikleri göz ardı edilmemelidir. Çünkü insan yalnızca bedenden oluşan bir varlık değildir. Mısırlının gözüyle onun en önemli varlığı *kalbidir*.

KAYNAKÇA

George, Andrew. *The Epic of Gilgamesh: The Babylonian Epic Poem and Other Texts in Akkadian and Sumerian*. London: Penguin Books, 1999.

Cirlot, J. E. *A Dictonary of Symbols* London: Routledge, 1962.

Birrell, Anne M. *The Classic of Mountains and Seas*. London: Penguin, 1999a.

Birrell, Anne M. *Chinese Mythology: An Introduction*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1999b.

Baldrian-Hussein, Farzeen. "Neidan". *The Encyclopedia of Taoism*. Ed. Fabrizio Pregadio. 762-766. USA: Routledge, 2008a.

Baldrian-Hussein, Farzeen. "Yin and Yang". *The Encyclopedia of Taoism*. Ed. Fabrizio Pregadio. 1164-1166. USA: Routledge, 2008b.

Yoshikawa, Tadao. "baxian". *The Encyclopedia of Taoism*. Ed. Fabrizio Pregadio. 220-222. USA: Routledge, 2008.

Clart, Philip. "The Eight Immortals between Daoism and Popular Religion: Evidence from a New Spirit-Written Scripture". *Foundations of Daoist Ritual: A Berlin Symposium*. ed. Florian C. Reiter. 84-106. Wiesbaden: Harrassowitz, 2009.

Yanjia, Li-Nathaniel Hu. *Stories and Myths of Eight Immortals*. USA: Golden Pineapple Books, 1995.

Brier, Bob. *The Encyclopedia of Mummies*. New York: Facts On File, 1998.

Budge, E. A. Wallis. *The Gods of the Egyptians or Studies in Egyptian Mythology*. 2 1. London: Methuen & Co, 1904.

Velde, Herman. "Funerary Mythology". *Mummies & Magic: The Funerary Arts of Ancient Egypt*. ed. Sue D'auria. Boston: Museum of Fine Arts, 1988.

Brown, Brian. *The Wisdom of the Egyptians*. New York: Brentano, 1923.

Adlerburg, Nickolas T. Pappas. *Unwrapping the Past: A chemical analysis of context lacking artefacts from the Ptolemaic and Roman Egypt in correlation with the process of mummication.* Stockholm University, Archaeological Science, Bachelor, 2013.

Godwin, Joscelyn. *Atlantis and the Cycles of Time: Prophecies, Traditions, and Occult Revelations*. Vermont: Inner Traditions, 2011.

Ryan, Constance A. Jones; James D. *Encyclopedia of Hinduism*. New York: Facts On File, 2007.

Rhodius, Apollonius. *The Argonautica*. thk. R. C. Seaton. London: William Heinemann, 1919.

Godwin, William. *Lives of the Necromancers*. London: Chatto and Windus, 1876.

Blau, Ludwig. "Golem". *Jewish Encyclopedia*. Ed. Isidore Singer. 36-37. New York: Funk and Wagnalls Company, 1904.

Güç, Ahmet. "Ruh Çağırma". İslam Ansiklopedisi. 200-201. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008. https://islamansiklopedisi.org.tr/ruh-cagirma#1

Spence, Lewis. *An Encyclopaedia of Occultism*. New York: Dodd, Mead & Company, 1920.

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

BÖLÜM - 4
TRANSHÜMANİZM, POSTHÜMANİZM VE FELSEFE

TEOSENTRİZM VE TRANSHÜMANİZM ÇATIŞMASI: İLAHİYATTA ANTROPOLOJİK BİLGİNİN İMKÂNI

İsmet TUNÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi ABD. tuncismet@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4767-8412

Özet

Transhümanizm en anlaşılır biçimiyle insanın dünyada bir cennet bulma çabasıdır. İnsan ırkının mevcut genetik yapısındaki iyileştirmeler sonucunda daha uzun yaşama isteği belirsiz bir gelecek tasviri ortaya çıkarmaktadır. Bu durum insanı kısmen karamsarlığa ittiği gibi bu dünyadan yok oluşun önüne geçmek için çabalamasının itici kuvveti de olmaktadır. Tüm süreç izlendiğinde dindarlığın temel kabulü olarak ölümün kaçınılmaz olması ve öte dünya inancının varlığı transhümanist düşüncenin kabulünü zorlaştırmakta hatta imkânsız hale getirmektedir. Kimi Hıristiyan kökenli dini akımlar bu süreci tanrısal krallığın gerçekleşmesi için bir fırsat olarak değerlendirmektedirler. Ancak yine de dindar bilinç, transhümanizmi tanrının iradesine müdahale olarak algıladığı zaman bu duruma karşı olumsuz tavır sergilemektedir. Kutsal metinler ve dinî alandaki geleneksel yapının inşa ettiği dindar bilincin aksine transhümanizmin temel veri kaynağı antropolojik bilgidir. Çünkü insan hakkındaki en erken veriler antropoloji bilimi tarafından sağlanmıştır. Antropolojik bilgi insanın geçmişine dair tartışmaya açık da olsa çeşitli iddialar öne sürer. Buna göre insanın bugünkü yapısına belli fizyolojik ve zihinsel aşamalardan geçerek geldiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla transhümanizm insanın bu gelişmişlik hikâyesinden hareketle daha da gelişmesinin ve mükemmel olmasının olanaklı olduğunu iddia etmektedir. Fakat bu yaklaşım teosentrik düşünce ile çatışmaktadır. Çünkü ilahiyat perspektifinden bakıldığında insan en mükemmel şekilde yaratılmıştır. Dolayısıyla transhümanizmi anlamak için bu verilerin önyargısız biçimde bilimin konusu olarak tartışılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda, özelde bu çalışma, ülkemiz ilahiyatında pozitivist düşüncenin en önemli kaynağı olarak görülen antropolojiye bakış açısında transhümanizmin tartışılma zeminin olup olmadığına odaklanmaktadır. Çalışma nitel bir araştırma olup, çoklu bilim anlayışından hareketle insanın geleceğinin anlaşılmasında teosentrik düşüncenin tek başına yeterli olmadığı iddiasını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, Din, Antropoloji, Antropoloji ve Din, Evrim.

The Conflict of Theocentrism and Transhumanism: The Possibility of Anthropological Knowledge in Theology

Abstract

Transhumanism, with its most understandable form, is the effort of man to seek a paradise on earth. The desire to live longer as a result of improvements in the current genetic makes up of the human race reveals an uncertain future description. As this situation pushes people to some pessimism, it is also the driving force of their efforts to prevent extinction from this world. When the whole process is followed, the inevitability of death as the basic acceptance of religiosity and the existence of belief in the other world make the acceptance of transhumanist thought impossible. Some Christian religious movements consider this process as an opportunity

for the realization of the divine kingdom. However, religious consciousness also takes a negative attitude because transhumanism is perceived as an intervention to the will of God. Contrary to the religious consciousness built by the sacred texts and the traditional structure in the religious field, the main data source of transhumanism is anthropological knowledge. Because the earliest data about man was provided by the science of anthropology. Anthropological knowledge puts forward various claims about the human past, albeit open to discussion. Accordingly, it is accepted that human beings have come to their present structure through certain physiological and mental stages. Therefore, transhumanism claims that it is possible for human beings to develop and be perfect based on this development story. But this approach conflicts with theocentric thinking. Because, from the perspective of theology, man was created in the most perfect way. This conflicts with theocentric thinking. Therefore, it is important to discuss these data as a subject of science without prejudice in order to understand transhumanism. In this context, this study specifically focuses on whether there is a ground for discussion of transhumanism in the perspective of anthropology, which is seen as the most important source of positivist thought in our country's theology. The study is a qualitative research and it claims that theocentric thinking alone is not sufficient in understanding the future of human beings based on the multi-science approach.

Keywords: Transhumanism, Religion, Anthropology, Anthropology and Religion, Evolution.

Giriş

Transhümanizm Batı'da birkaç on yıldır yoğun şekilde tartışılmaktadır. Fakat bu gelişmeler, daha geride, felsefi arka planı olan ve özellikle sanayi devrimiyle birlikte gelişen teknolojinin sağladığı imkanlarla serpilmiş çok yönlü bir süreci işaret etmektedir. Bu tartışmaların odak noktasını her ne kadar teknolojik gelişmeler oluştursa da transhümanist süreç insanın geleceğini büyük oranda değiştirme gücüne sahiptir. Günümüzde yeni tür bilişsel araçlar, yapay zeka, moleküler biyoloji ve nanoteknoloji ile yüksek seviye bir entegre sistem meydana getirilmektedir. Bu da insanın zihinsel ve fiziksel kapasitelerini geliştirerek hastalıklarla başarıyla mücadele eden bir tıbbi hizmete dönüşmektedir. Doğal olarak yaşlanma sürecinin yavaşlatılmasıyla yüksek beklentilerin oluştuğu bir çağ hayali kurulmaktadır.[626] Böylece hızlı teknoloji ile daha uzun ve mutlu yaşam imkanı elde edilecek, doğuştan gelen biyolojik kusurlar ortadan kaldırılabilecek ve ideal bir toplum oluşturulacaktır.

Söz konusu çalışma, öngörü ve tasarılar insanı ister istemez korkutmakta ve karamsarlığa itmektedir. Sürecin doğru ve sakin şekilde değerlendirilmesi ise sağlıklı bir gelecek ve toplum oluşturmak için önemlidir. Konunun teknolojik boyutunun yanı sıra dinle olan ilişkisi de oldukça ilgi çekicidir. Çünkü din, erken topluluklarda bile gözlemlenen ve varlığını sürekli olarak koruyan en önemli olguların başında gelmektedir. Çünkü dini bilgi ne şekilde ortaya çıkarsa çıksın, onun verdiği bilgi doğal hayat bilgisi olarak önemlidir. Çünkü doğal hayat bilgisi gibi din de bütün insanlığa seslenmektedir.[627] Dolayısıyla insanın dinle olan bu iç içeliği doğal olarak transhümanizmin tartışılmasında dinle olan ilişkisini ilgi çekici hale getirmektedir. Dindar kişi için bu konuda taraf olmak bir gerekliliktir. Çünkü Tanrı'nın iradesi dışında ortaya çıkacak sonuçlara karşı temkinli yaklaşma ya da bu sürece karşı olumsuz tavır takınma teosentrizm ve transhümanizm arasında bir çatışma alanı doğurmaktadır. Bu bakımdan konunun ilahiyat

626 Hava Tirosh-Samuelson, "Transhumanism as a Secularist Faith", Zygon 47/4 (2012), 711.

627 Takiyettin Mengüşoğlu, İnsan Felsefesi (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988), 89.

açısından ele alınması ve ilahiyat perspektifinin transhümanizme yaklaşımı din alanında yapılacak çalışmalarda ve ulaşılacak sonuçlara doğrudan etkileyecektir. Bu çalışmada transhümanizmin çoğunlukla seküler bir hareket olarak tanımlanmasından hareketle ilahiyat perspektifinden nasıl ele alınması gerektiği konusunda bazı görüşler öne sürülmeye ve ileriye dönük bir çalışma alanı oluşturma hedeflenmektedir. Özellikle transhümanizmin veri kaynağı olarak antropolojik bilginin önemine değinilecek ve bu konuda daha cesur davranılması gerektiği üzerinde görüş belirtilecektir.

1. Antropoloji ve Pozitivist Bir Nitelenmeye Maruz Kalma ya da Evrimci Bilim Anlayışı

İnsanoğlu geçmişten günümüze sürekli arayış içinde olmuştur. Tüm bu veri birikimleri antropolojinin varlık alanını oluşturmuştur denilebilir. İnsanlar, tarihin her aşamasında geçmişin bilgilerini, atalarını ve onların kökenlerini daima merak etmişlerdir. Aynı şekilde kökenlerinin nereye ve kime dayandığını, mevcut kültürel yapıyı ve bu kültürün şekillendirdiği davranış kalıplarını öğrenme ihtiyacı duymuşlardır. Bu çabalar erken dönemlerde oluşmakla birlikte, antropolojik bilginin başat faktör olduğu dönem Batı toplumlarının sanayileşme ve sömürge faaliyetlerine başladığı 19. yüzyılla birlikte artan şekilde devam etmiştir. Antropoloji, temelde Batı-dışı toplulukların araştırılması ve belli ölçüde de Batı'nın kendi ırksal üstünlüklerinin kanıtlanması amacıyla kullanılmasından kaynaklı *ırk bilimi* olarak tanımlanmış bir bilim dalıdır. Günümüzde antropolojinin bu tür nitelemelerden büyük ölçüde sıyrıldığı ve kendine has araştırma ve yöntemlere sahip olmasıyla bilimler içinde özel bir yeri olduğu söylenebilir. Doğal olarak antropolojinin konusu doğrudan insanın kendisidir. Dolayısıyla antropoloji insan fenomeninin anlamaya çalışan bir disiplindir.[628]

Antropolojinin insana yaklaşımı bütüncül olduğu için bu konudaki en önemli detay, insanın biyolojik bir varlık olarak ele alınması ve tüm biyolojik çeşitliliğin bu kapsamda anlaşılmaya çalışılmasına gayret edilmesidir. Bu bakımdan antropoloji doğal olarak pek çok bilim dalıyla işbirliği yapmakta ve insanı *bütüncül* anlayışla ele almaktadır.[629] İnsanın geçmişine yönelik bilinmeyenlerin aydınlatılmasında fizik, kimya ve jeoloji başta olmak üzere geniş bir alandan veriler kullanılmaktadır.[630]

İnsanların geçmişle ve tarihle bağ kurma isteği insanın kendine yönelik olan merakından kaynaklanmaktadır. Çünkü insan yapıp ettiklerinden sorumlu bir varlık olarak tanımlanmaktadır.[631] Doğal olarak antropolojinin insanı anlama çabası beraberinde bazı yaklaşımları ve teorileri kaçınılmaz kılmıştır. Bu yaklaşımların en iyi ve en belirgin olanı şüphesiz 19. yüzyıl antropolojisinin en belirgin özelliği olan sosyal evrim düşüncesidir. Bu isimlendirmenin temel nedeni insanların ve içinde yaşadıkları toplumların basitten karmaşığa doğru bir seyir izlediğine yönelik anlayışın bilim olarak kullanıma sokulması ve geçerli kabul edilmesidir. Bu bakımdan ilk dönem antropologların çoğunluğu evrimci anlayışa göre bilimsel faaliyet içinde bulunmuştur. Çünkü bu, insanların hâkim dinî söylemin pek çok soruya cevap verememesinden hareketle

---

628 Antropolojinin tanımı ve kapsamı hakkında daha fazla bilgi için bk. Sibel Özbudun vd., *Antropoloji: Kuramlar / Kuramcılar* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2007), 9-10; İsmet Tunç, *Antropoloji ve Din* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021), 17 vd.

629 Conrad Phillip Kottak, *Antropoloji - İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, çev. Serpil N. Altuntek vd. (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2002), 11.

630 Kottak, *Antropoloji - İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, 16.

631 Mengüşoğlu, İnsan Felsefesi, 13.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

karşı argümanlar geliştirmeleri önü alınamaz sosyal bilgi ve teknolojik ilerlemeyi sağlamıştır.[632] Kutsal kitapların insanın geçmişiyle ilgili anlatıları bilimsel çalışmalardan elde edilen verilerle çatıştığından, özellikle mitolojik anlatıların yerini zamanla veriye dayalı ve aşamalı olarak da ilerleyen bir bilim anlayışını yerleşik hale getirmiştir. Bu sebeple antropolojinin insan çeşitliliği hakkındaki kullanılabilir ve tutarlı genellemeleri onu başarılı kılmıştır.[633] Bu durum antropolojik çalışmalarda din, dil, kültür ya da etnik merkezci bir anlayışın oluşmasına engel olmaktadır. Sonuçta her toplumun kendine has kültürel olguları değerlendirilirken *görelilik* prensibine göre yorumlama yapılmasının imkânı ortaya çıkmıştır. Böylece her olgunun ancak içinde bulunulan tutum ve davranışlara göre anlamlı hale geldiği sonucunu doğurmaktadır.[634]

Gerçekte antropoloji bilimi metafizik alan dışından, verilerini tamamen bu dünyadan ve olası senaryolar üzerinden elde etmektedir. Bu bakımdan antropolojik bilginin teosentrik alan ile çatışması gayet doğaldır. Fakat bu karşıtlığın evrim ya da pozitivizm düşüncesinin inancın konusu olarak algılanıp karşıt bir anlayış geliştirmek, gelişimin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Halbuki uzak geçmişte neler olup bittiği konusundaki veriler tamamen insan ürünü bilimsel verilerin bir bütün oluşturacak şekilde bir araya gelmesiyle anlam kazanmaktadır. Bu bakımdan geçmişte pek çok türün insansı ya da insan olarak adlandırılması tartışma yaratmaktadır.[635] Çünkü kutsal metinlerin insanı eksiksiz tarif etmesi ve her türlü tartışmaya dönük çıkarımlar yaratıcıya yönelik bir eksiklik olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda antropolojik veriler, geçmişe dair bir kanıtlama girişimine yönelik çalışmalar ile anlam kazanırken, kutsal metinlerin bu yönde kesin bir bilgi verebilmesi söz konusu değildir. Öztürk'e göre kainat ve yaratılışla ilgili ayetleri geçmişin bilgi eksikliğini giderici beyanlar olarak okuma sorunu, modern bilimlerden olan kozmoloji, astronomi ve tıp gibi alanlarla kıyaslamayı gerektirdiğinden bilgilerin uyuşmaması problemi ortaya çıkmaktadır.[636] Dolayısıyla bilimin geçmişi aydınlatmaya dönük çabalarının teosentrik alanla uyuşmasını beklemek çeşitli zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu durum başta antropoloji olmak üzere bu alandaki bilim dallarından sağlanan verilere şüpheyle yaklaşılmasına sebebiyet verdiği gibi, aynı zamanda bu verilerin belli alanlarda kullanım imkanını da ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla transhümanist sürecin veri kaynağı olarak antropoloji Batı toplumlarının teknolojik ilerlemesine büyük katkılar sağlamıştır. Aynı şekilde ilerleme imkanı meydana geldiğinden buna paralel olarak bu verilerin tartışmadan uzak şekilde teknolojik ürün olarak toplumun hizmetine sokulmasının imkanı ortaya çıkmaktadır. Transhümanist süreçte üretilen çok sayıda faydalı aygıt, transhümanizmin felsefi yönünün tartışılmasının yanında aynı zamanda faydacı yönünün görünür olmasıyla sürecin kabul edilebilirliğine de katkı sağlamıştır.

2. Antropolojik Bilgi, Evrim ve Teknolojik İlerleme

Antropoloji ve evrim kavramı çok fazla yan yana kullanılan kavramlardır. Bunun kökenleri de etnik olarak üstünlük kurma ve bunun bilimsel dayanaklarının tespit edilmesine dayandırılmıştır. Bu süreç de etnosentrizmi doğurmuştur. Dolayısıyla hemen hemen bütün

632 Özbudun vd., *Antropoloji: Kuramlar / Kuramcılar*, 21-22.

633 William A. Haviland, *Kültürel Antropoloji*, çev. Hüsamettin İnaç-Seda Çiftçi (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002), 33 vd.

634 Calvin Wells, *Sosyal Antropolojik Açıdan İnsan ve Dünyası*, çev. Erzen Onur (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972), 38.

635 Jean Baptiste De Panafieu, *Homo Sapiens: İnsanın Evrimi*, çev. Nıvart Taşçı (İstanbul: bgst Yayınları, 2020).

636 Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Yaratılış* (İstanbul: KURAMER, 2016), 11.

toplumlarda kendini yüceltme ve merkeze koyma eğilimi gözlemlenir. Her toplum en saf ırka, en büyük ve en şerefli tarihe, dinlerin en yücesine, tanrıların en güçlüsüne vb. pek çok alanda biricik olduklarına inanır. Böylece bu bulguların dışındaki her türlü söylem ve müdahale ile çatışma yaşanır. Doğal olarak belli bir ortak kültürü ve tarihi paylaşan topluluklar arasında sözü edilen üstünlük kurma ya da üstün olma düşüncesi aynı zamanda tüm insanlığın da biricik olduğu ve en üstün değere sahip olduğu düşüncesinin benimsenmesini kaçınılmaz kılar. Yani insan ve insanlık evrenin merkezinde konumlanmıştır.[637] Bu arayış ve çabanın tarihsel geçmişi mevcut olduğundan, bu iddia ve övünmelerin sağlam temellere dayanması her şeyden öte maddi kalıntıların ya da kültürlerin varlığına bağlıdır. Bu kapsamda insanın geçmişiyle ilgili belirsizlikler ve kutsal kitapların bu konudaki sorgulanamaz ifadeleri antropolojik bilginin ortaya çıkışında önemli bir imkandır. Kısaca sözü edilen övünç kaynakları antropolojiktir. Çünkü antropoloji insanın kurgusal/mitolojik ve efsanevi geçmişinin aydınlatılması için iyi olanaklar sunmaktadır. Bu konudaki bilinmezlikleri verdiği gizemlerin açıklığa kavuşması için pek çok bilim dalının işbirliğini gerekli görmektedir. Bu bakımdan bilimsel verilerin ışığında bir başlangıç iddiası en fazla Darwin ile özdeşlemiştir. Esasen Darwin, hayatın başlangıcında doğacı yaklaşımı öne süren ilk insan olmamakla birlikte bu düşüncesi iddialı ve karmaşık bir sav olmasından dolayı etkisi uzun sürmüştür. Çünkü yaratıcının mükemmel olmasına karşın doğanın o derece mükemmel olmadığı iddia edilmiş ve evrim düşüncesi doğanın açıklanmaya müsait alanlarında yeni veriler elde ederek büyük bir başarı elde etmiştir.[638] Böylece biyolojinin sağladığı veriler geçmiş canlılara ait kalıntıların bir sınıflama dâhilinde evrimsel süreci açıklamaya yönelik bir imkan sağlamıştır. Dahası Darwin, bu gelişmişlik durumunu, insanın din dahil sürekli bir gelişme içinde olarak ilerlettiğini ifade ederek açıklama yoluna gitmiştir. Bu konudaki temel referansları yine antropolojik çalışmalar olmuştur.[639]

İnsana tarihsel perspektiften bakıldığında, daima onun ve içinde bulunduğu toplumun/topluluğun en erken varlığından mevcut duruma kadarki geçirmiş olduğu süreç anlaşılmaya çalışılır. Bu süreç göstermektedir ki insanlar, tarihin her döneminde gelişmeye açık bir varlık grubu olmuştur. Bu durumdaki insanlar avcı-toplayıcılıkla başlayıp tüketim toplumu seviyesine yükselmiştir. Ancak üretme ve bilimi kullanma konusunda bu seviyede de kalmamışlardır. Gelişim bir geçiş sürecini de ifade etmektedir. Ancak bilim her ne kadar geliştiyse de metafizik boyuta erişememiştir. Bu sebeple bilim maddi boyutta kalmıştır. Dolayısıyla materyalist bir bilim alanı gelişmesiyle antropolojik verinin teknolojik alanla birlikte kullanımı ve aynı zamanda toplumun zihin dünyasında da özgürleştirme imkânının elde edilmesiyle, Tanrı'dan rol çalma sürecine girildiği görülmektedir. Böylece felsefi alanla birlikte başlayan bilimin aşırı yüceltildiği, teosentrik düşünce yerine homosenktrik düşüncesinin yerleşik hale geldiği ve iman kavramı yerine akla vurgu yapılmasıyla zihinsel bir dönüşümün yaşandığı anlaşılmaktadır.[640] Çünkü evrimsel çalışmalar basitten karmaşığa fiziksel, zihinsel ve kültür yapıcı bir varlık olarak insanın geldiği seviye göz önüne alındığında, bundan sonraki süreçte metafizik alandan kopuşun hızlandığı kabul edilen bir gerçektir. Bu süreç üstün nitelikli insanın ölümsüzlüğüyle sonuçlanacak bir girişimdir. İnsanların insanla ve diğer varlıklarla ilişkisinde görülen ayrık olma durumu süreç içerisinde

637 Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979), 20-21.

638 Cornelius G. Hunter, *Darwin'ın Tanrı'sı*, çev. Orhan Düz (İstanbul: Gelecek Yayıncılık, 2003), 13-14.

639 Charles Darwin, İnsanın Türeyişi, çev. Öner Ünalan (Ankara: Onur Yayınları, 1989), 121 vd.

640 Ahmet Dağ, *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü* (Ankara: Elis Yayınları, 2020a).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

kaldırılmaya çalışılarak bir bütünleşme meydana getirme yönelimindedir.[641] Bu girişim temelde maddi bir girişimdir ve ekonomik bir karşılığı olduğundan gönüllü olarak terk edilecek bir alan değildir. Dolayısıyla transhümanist sürecin olası tehlikelerine karşı Tanrı'nın alanına müdahale olarak algılanan girişimlerden sakınma sadece tutum alma ile sınırlı kaldığında herhangi bir önlem alınmamış olmaktadır.

Her şeyden önce dindar bilinç gelişen tüm teknolojik sürece karşın ve olası kötü senaryolar için dinlerin mitolojik karakterli anlatımlarını daha fazla ön plana çıkarmaktadır. Özellikle yaratılış konusunda mitolojik kültür ile büyük dini gelenekler arasında kayda değer benzerlikler mevcuttur.[642] Bu durum dünya hayatının kısa bir misafirhane olarak algılanmasının yanında, binlerce yıl yaşayan başta peygamberler olmak üzere, Tanrı dostu ya da Tanrı tarafından kutsanmış kişilere özgü bir tarihsel süreç ve anlatı geleneği doğurmaktadır. Çünkü antropolojik bilgi giderek kapasitesi artan insanın geçmişten günümüze ve geleceğe uzanan yapıp-ettiklerinin hikâyesini sunarken, dini açıdan bu dünyaya bağlanmanın insan için iyi bir son olmayacağı ve ebedi-mutlu yaşamı için bir tehlike olacağı düşüncesi yer edinmektedir. Bu iki dünya arasında bir tercih de söz konusu olmadığı için mevcut dünyanın inşası için çabalamak da gereksiz hatta boş bir uğraştır. Bu bağlamda transhümanizm gibi fikirlerin olası tehlikeleri hakkında bir önlem almak ya da karşı argüman geliştirmek hatta bu fikirleri dönüştürerek başta din olmak üzere kültürel zemine uyarlayarak ideal bir gelecek için çabalama girişimleri gecikmektedir.

Esasen insanlık tarihinde teknoloji bir şekilde yer almıştır ve yakın zamana kadar teknoloji her zaman insan toplumunu ve kültürünü şekillendirici yönüyle kabul de görmüştür. Ancak uzak olmayan bir geçmişte başlayan baş döndürücü nanoteknoloji, biyoteknoloji, robotik, bilişim ve iletişim teknolojisi ile uygulamalı bilişsel bilim insanın sadece çevresini değiştirmenin ötesinde biyolojik varlığına yönelik girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu durum insanlar için sadece dış çevreyle sınırlı olan bir gelişim değil aynı zamanda kendi türü için bir tehlike olarak yorumlanmaktadır.[643] Dolayısıyla transhümanizmin insana yaklaşımı, onu en üst konuma yükseltecek olanakları inşa etmektir. Bunun anlamlı hale gelmesi de elbette geçmişin iyi bilinmesine dağlıdır. Çünkü paleoantroplojik veriler mükemmel varlık olarak insana gelinceye kadar çeşitli gelişim basamaklarının aşıldığını göstermektedir. Bu durum transhümanist anlayışta insanın kapasitesinin daha da arttırılması için bir kanıt olarak gösterilmektedir. Sonuçta da insanın hastalık başta olmak üzere yaşlanmasına neden olan tüm olumsuz faktörlerin ortadan kaldırılması ölümsüzlüğü getirecektir. Çünkü insanın zekası geliştirilmeye müsaittir ve fiziksel beceriler arttıkça insan mükemmel hale gelmektedir. Bu da insanı son aşamada ölümsüzlüğü elde edebileceği düşüncesine götürmektedir.[644] Böylece dinler açısından, öte dünyada yaşanılacak bir cennet tasavvuru transhümanizm tarafından bu dünyada karşılanmaktadır. Çünkü biyomedikal teknolojiler sayesinde sağlıklı bir bedene sahip olmak ve yine bu amaçla oluşturulacak bir çevre için bu dünyadaki cennet tabirinin kullanılması kaçınılmaz olacaktır.[645] Oysa ilahiyat perspektifi

641 Muhammet Özdemir, "Yeni-Materyalizm ve Beden Bağlamında Transhümanizm ve Posthümanizmin Bilinç Felsefeleri", *Din ve Transhümanizm,* ed. Talip Demir (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021), 249.

642 Belli olgulardan yaratılış konusundaki benzerlikler için bk. İsmet Tunç-Nurgül Çelebi, «Ortadoğu'daki Yaratılış Mitoslarında Hava, Su ve Toprak Fenomenleri», *Turkish Studies - Language* 16/3 (2021).

643 Tirosh-Samuelson, "Transhumanism as a Secularist Faith", 711.

644 Dağ, *Transhümanizm,* 173 vd; Ahmet Dağ, İnsansız Dünya Transhümanizm (İstanbul: Ketebe, 2020b), 75; Talip Demir, "Transhümanizm ve Sekülerleşme: Bildiğimiz Dünyanın Sonu mu?", *Din ve Transhümanizm,* ed. Talip Demir (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021), 29.

645 Yusuf Emre, "Cenneti Dünyada Aramak: Ölümsüzlük Arzusu, Uzatılmış Yaşam ve Din", *Din ve Trans-*

insana ölümü ve hesap gününü hatırlatarak bu sürecin anlamsızlığı ve imkânsızlığına vurgu yapmaktadır. Bu konuda insanlarda bir beklenti oluşmaması hedeflenmektedir. Çünkü dünya geçici bir mesken olup, asıl olan hayat ahiret hayatıdır ve orada sonsuz bir yaşam vardır. Bu bakımdan iki süreç ve bakış açısı arasında bir çatışmanın olması gayet doğaldır. Teknolojinin kullanılmasının sınırları ve imkanları ile insanların anlam arayışları doğal olarak dini alanla bir çatışma zemini meydana getirebilmektedir.

3. İlahiyatta Antropolojiyi Kullanmak ya da Antropolojik Bilginin İmkanı

Transhümanizm kökleri oldukça eskiye dayanan ve özellikle insanın gelişimine odaklanan bir süreç olduğu, aynı zamanda bu sürecin düşünsel temellerinde antropolojik bilgiden yer aldığı vurgulanmaya çalışıldı. Yine evrim çalışmalarının, insanın fiziksel ve zihinsel olarak gelişim içinde olduğuna yönelik sağladığı veriler, transhümanizmin kabul görmesindeki önemli etkenlerdir. Dolayısıyla insanın bu dünyadaki sonsuzluk arayışına karşı teosentrik düşüncenin savunulmasının imkânı önem kazanmaktadır. Dindar bilincin bu baş döndürücü teknolojik sürece karşı, Tanrı'nın emir ve yasaklarını anlatmadaki kabiliyeti merak edilen veya edilecek bir konudur. Çünkü transhümanizm hastalıkları ve yaşlanmayı ortadan kaldırabilecek bir fırsat olarak görülürken Kur'an'a göre ise "Her canlı ölümü tadacaktır."[646] Dolayısıyla insanın yeryüzündeki serüvenin sonlu ya da sonsuz olması düşüncesinde bir uyuşma gözükmemektedir. Transhümanizm bu sürenin uzatılması vaadiyle oluşturulan çaba ile ilerleme imkanı sunarken, dini açıdan bakıldığında ölümün ertelenmesi ya da ömrü sabit olan varlığın buna müdahalesi söz konusu değildir.[647]

Transhümanizmin ilahiyat açısından sorunlu pek çok yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Bu konudaki en büyük itiraz, insanın Tanrı'nın emir ve yasaklarına uymamasına neden olacak bir özgüven ve yaratıcılık sergilemesine yol açacak aşırı bilimci/ilerlemeci anlayışa kapılmasıdır. Özellikle kimi Hıristiyan akımların Mesih'in gelişinin ve yeryüzünde hâkimiyet kurmasının bir imkânı olarak bu süreci değerlendirmesi olayı daha da ilginç hale getirmektedir.[648] Bu özgüvenin ya da insanın açıklamasının antropolojik izahına göre, antropolojik perspektif, herhangi bir toplumun örgütlenme tarzı veya düşünsel ya da ahlaki bakımdan herhangi bir yargıda bulunmama tarzına dayanmaktadır. Bu düşünce temelde, toplumun benimsediği ve doğal olarak da uyguladığı belli ahlaki ölçütleri o toplumun bir ürünü olarak benimser ve bunu anlamaya çabalar.[649] Bu bakış açısı aynı zamanda toplumlar arası farklılıkları açıklamak için başta önyargısız hareket etmeyi ve süreci değerlendirme imkânına sahip olmayı gerektirir. Ortaya çıkan farklılıkların değerlendirilmesi teosentrik perspektiften reddedilmesi, onun devam eden değişim yönünü etkilememekte, bizatihi, transümanizm gibi olası süreçleri takip etmeyi engellemektedir. Dolayısıyla bu süreçleri daha erken zaman dilimlerinde değerlendirme imkânına sahip olmak, olası olumsuz sonuçlar için de çözüm bulmak anlamına gelmektedir.

---

hümanizm, ed. Talip Demir (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021), 176 vd.

646 Kur'ân Yolu (Erişim 05 Ocak 2021), el-Âl-i İmrân 3/185.

647 Anke Iman Bouzenita, ""The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism", *Darulfunun İlahiyat* 29/2 (2018), 207.

648 Muhammet Yeşilyurt, "Hıristiyanlığın "Imago Dei" Öğretisinin Transhümanizmle Uzlaştırılmasının İmkânı", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 9/5 (2020).

649 Claude Lévi-Strauss, *Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji*, çev. Akın Terzi (İstanbul: Metis Yayınları, 2014), 97.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Antropolojik bakış ya da antropolojik veriler yukarıda ifade edildiği gibi geçmişteki bazı kötü uygulama ya da belli önyargılardan dolayı mahkûm edilmiştir. Ancak her alanda olduğu gibi dini alanda da antropolojik bakış açısının zamanla ciddi değişimlere uğradığı kabul edilmelidir. Her şeyden öte, dini alanda antropoloji artık, sadece dinin kökenleri ile ilgili bir tartışmanın varlığıyla zaman kaybetmemektedir. Dinin toplumsal hayattaki gücü, sembollerin anlam ve gücü, dinin modern toplumdaki ruhsal sorunlarla baş edebilmesinin gücü ve kültürel izahları gibi alanlarda antropoloji ciddi olarak ilahiyat perspektifine yeni alanlar katmaktadır.[650] Bu bağlamda insanın metafizik alan ile olan bağı felsefi antropoloji açısından açıklandığı takdirde, teosentrik perspektiften kaynaklanan bazı açıklanmaya müsait konulara daha rasyonel yaklaşımın imkânı elde edilebilmektedir. İlahiyat perspektifinden insanın Tanrı ve evren yaklaşımı savunmacı bir anlayışla ele alınır. Bu anlayış büyük dini geleneklerin tümünde mevcuttur. Bu da tıpkı evrim tartışmalarındaki gibi geçmişe dair olası soruların dinî söylemlerle mahkum edilmesi ve karşı bir cephenin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu konudaki bilimsel çabalar Tanrı'nın otoritesine karşı bir başkaldırı olarak kabul edilmektedir. Özellikle evrim gibi doğrudan transhümanizmin insana yaklaşımını belirleyen süreçlere bakış açısı hala sorunlu gözükmektedir. Bunları anlamaya dönük çabalar en anlaşılır biçimiyle "evrimci" olmakla mahkum edilme yoluna gidilmektedir. Bu yaklaşımmlar doğal olarak sürecin takibini, üzerine düşünülmesini ve en önemlisi de örneğin belli yönden bedene yönelik müdahaleler konusunda yaklaşım geliştirmeyi geciktirmektedir. Çünkü transhümanizmin fıtratı değiştirmeye yönelik müdahaleleri bulunmaktadır. Bu konuda bedene yönelik çeşitli tıbbi müdahalelerin sınırı ve hükmünün ne olacağı en önemli konuların başında gelmektedir.[651]

Transhümanizm, insanın etkide bulunabileceği sınırları genişletmektedir. En başta insanın bu dünyadan sınırlı beklentisine muazzam bir karşılık vererek başta ölümsüzlük olmak üzere pek çok konuda cömert tekliflerde bulunmaktadır. Bu durumda ilahiyat perspektifinin ilahi yasanın hatırlatılmadaki etkinliğinin ne olacağı ciddi anlamda üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Oysaki geleneksel hümanizmin de içinde bulunduğu çeşitli seküler dünya görüşleri insanın bu dünyada uzun hayat sürememesinin makul gerekçelerini izah ederken, bunun çok doğal bir olgu olduğunu ifade etmekteydiler. Yani kısaca ölüm gerekli ve kaçınılmaz bir durumdu. Hatta yaşlanarak ölmek ayrıcalık olarak kabul edilmekteydi. Oysa bu düşünce ve yaklaşımlar transhümanist süreçle birlikte ortadan kaldırılmaya yönelik ivme kazanmıştır.[652] Zihinsel olarak kültür yapıcı insanın inşa ettiklerini geride bırakamamasının neden olduğu bir ölmeme istediği[653] bu sürecin seküler açıdan sahiplenilmesiyle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla dindar bilincin bu sürece yaklaşımı önem arz etmektedir. Bunun için de sürecin kaynaklarına doğru yaklaşılmalı ve bir paradigma değişikliğine olanak tanınmalıdır. Böylece çoklu bilim anlayışına göre hareket edilerek ilahiyat bünyesinde başta antropoloji olmak üzere kimi farklı bölümlerden faydalanılmasının imkanı sağlanmalıdır. Transhümanimz ve benzeri süreçlerin değerlendirilmesinde ve doğru adımların atılarak sağlıklı ve insanî olanakların oluşturulması

650 Tunç, *Antropoloji ve Din*, 50.

651 Ahmet Aydın, "Fıkhî Açıdan Bedene Müdahaleler: Transhuman Adayına Bir İlmihal Denemesi", Din ve Transhümanizm, ed. Talip Demir (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021).

652 Nick Bostrom, "The Transhumanist FAQ: A General Introduction", *Transhumanism and the Body: The World Religions Speak,* ed. Calvin Mercer-Derek F. Maher (New York:
Palgrave Macmillan, 2014).

653 Zygmunt Bauman, Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000).

hedeflenmelidir. Dinlerin genel eğilimi olan yeniliğin geleneği bozucu niteliği ve buna karşı reddiyeci ve ötekileştirici davranışın uzun vadede bir faydası olmayacağı düşünülebilir. Örneğin teknolojik ya da tıbbi pek çok imkan ilk çıktılarında kimi dinî kesimler tarafından şeytani ve sahih olmayan şeklinde nitelendirilmelerine karşın günümüzde dini yayma aracı olarak teknolojinin ve sağlık imkanları olarak da tıbbın önemli derecede kabul gördüğünü unutmamak gerekmektedir.

Sonuç

Trannshümanizm pek çok farklı perspektiften ele alınması gereken bir konudur. Bu çalışmada transhümanizmin antropolojik kökenlerine özetle değinilerek, buralardan sağlanan verilerin bilim ve teknoloji açısından kullanışlı bir alanın ortaya çıkmasına olanak verdiği ve transhümanizmin bu veriler ışığında yeni bir insan modeli sunduğuna dikkat çekilmiştir. Çünkü insan, evrimsel perspektife göre basitten karmaşığa doğru ilerleyen bir varlık olarak gittikçe gelişmiş ve gelecekte kapasitesi daha da arttırılabilme özelliğine sahip bir varlıktır. Bu düşünceler, seküler dünya görüşüne sahip olanlarca makbul görülürken, dindar bilinç için doğrudan Tanrı'nın sınırlarını çizdiği bir dünya yaşamı için kabul edilemezdir. Bu bakımdan sürecin anlaşılabilmesi ve uygun yönlendirme ve daha "insani" yaklaşımların geliştirilebilmesi için ilahiyat alanında konunun ele alınması ve detaylandırılması önem arz etmektedir. Başta teknolojinin dönüştürdüğü toplum ve buna bağlı olarak da insana yüklenen anlamın gittikçe bağımsız bir zihin oluşturma çabaları dindar bilinç için korkutucu sonlara ulaşılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda gelecekte sağlıklı bir toplumun kurulabilmesi ve öngörülemez sonuçlara yol açmasından çekinilen transhümanizmin daha sağlıklı anlaşılması için tüm argümanların ilahiyat alanında konuşuluyor ve tartışılıyor olması önemlidir. Bu da bilime bakış açısında sınırlandırıcı faktörlerin ortadan kaldırılması ve yeni gelişmeleri takip etmekle mümkün olabilecektir.

İlahiyat bilimlerinin çoklu bilim anlayışına göre hazırlanması gerek teknolojik gerekse de buna bağlı olarak gelişen tıbbi imkanların insanı ve toplumu dönüştürmedeki olumsuzluklarına önceden önlem almak ve buna göre yönlendirmeler yapabilmek için elzem gözükmektedir. Gelecekte kurulacak sanal dünyada bugün korunmaya çalışılan dinî nitelikli tüm argümanların nasıl temsil edileceği büyük bir soru işareti olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda salt korumacı ve reddedici bir yaklaşım, transhümanizm gibi -faydasının yanında- gayri-insanî alanlarda gelişmeye müsait mecraların doğru anlaşılması dindar zihin için hazırlık ve donanım gerekmektedir. Bunun bir imkanı da bu çalışmada vurgulandığı gibi antropolojik bilgiyi kullanmayı gerektirmektedir.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKÇA

Aydın, Ahmet. "Fıkhî Açıdan Bedene Müdahaleler: Transhuman Adayına Bir İlmihal Denemesi". *Din ve Transhümanizm*. ed. Talip Demir. 119-173. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021.

Bauman, Zygmunt. Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

Bostrom, Nick. "The Transhumanist FAQ: A General Introduction". *Transhumanism and the Body: The World Religions Speak*. ed. Calvin Mercer-Derek F. Maher. 1-17. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

Bouzenita, Anke Iman ""The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism". *Darulfunun İlahiyat* 29/2 (2018), 201-228.

Dağ, Ahmet. *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*. Ankara: Elis Yayınları, 2. Basım, 2020a.

Dağ, Ahmet. İnsansız Dünya Transhümanizm. İstanbul: Ketebe, 2. Basım, 2020b.

Darwin, Charles. İnsanın Türeyişi. çev. Öner Ünalan. Ankara: Onur Yayınları, 1989.

De Panafieu, Jean Baptiste *Homo Sapiens: İnsanın Evrimi*. çev. Nıvart Taşçı. İstanbul: bgst Yayınları, 2020.

Demir, Talip. "Transhümanizm ve Sekülerleşme: Bildiğimiz Dünyanın Sonu mu?". *Din ve Transhümanizm*. ed. Talip Demir. 17-54. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021.

Emre, Yusuf. "Cenneti Dünyada Aramak: Ölümsüzlük Arzusu, Uzatılmış Yaşam ve Din". *Din ve Transhümanizm*. ed. Talip Demir. 175-202. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021.

Güvenç, Bozkurt. İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi, 3. Basım, 1979.

Haviland, William A. *Kültürel Antropoloji*. çev. Hüsamettin İnaç-Seda Çiftçi. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.

Hunter, Cornelius G. . *Darwin'ın Tanrı'sı*. çev. Orhan Düz. İstanbul: Gelecek Yayıncılık, 2003.

Kottak, Conrad Phillip. *Antropoloji - İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. çev. Serpil N. Altuntek vd. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2002.Kur'ân Yolu. Erişim 5 Ocak 2021. https://kuran.diyanet.gov.tr

Lévi-Strauss, Claude. *Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji*. çev. Akın Terzi. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Mengüşoğlu, Takiyettin. İnsan Felsefesi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.

Özbudun, Sibel, Şafak, Balkı-Altuntek, N. Serpil. *Antropoloji: Kuramlar / Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2007.

Özdemir, Muhammet. «Yeni-Materyalizm ve Beden Bağlamında Transhümanizm ve Posthümanizmin Bilinç Felsefeleri». *Din ve Transhümanizm*. ed. Talip Demir. 239-261. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an ve Yaratılış*. İstanbul: KURAMER, 2. Basım, 2016.

Tirosh-Samuelson, Hava. "Transhumanism as a Secularist Faith". *Zygon* 47/4 (2012), 710-734.

Tunç, İsmet. *Antropoloji ve Din*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021.

Tunç, İsmet-Çelebi, Nurgül. "Ortadoğu'daki Yaratılış Mitoslarında Hava, Su ve Toprak Fenomenleri". *Turkish Studies - Language* 16/3 (2021), 1715-1729.

Wells, Calvin. *Sosyal Antropolojik Açıdan İnsan ve Dünyası*. çev. Erzen Onur. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972.

Yeşilyurt, Muhammet. "Hıristiyanlığın "Imago Dei" Öğretisinin Transhümanizmle Uzlaştırılmasının İmkânı". İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 9/5 (2020), 3624-3650.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

TÜRKİYE'DEKİ TRANSHÜMANİZM VE POSTHÜMANİZM ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Meryem ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
meryemsahin@aku.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0566-8862

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ulusal literatürdeki posthümanizm ve transhümanizmle ilgili çalışmaların bibliyometrik analizini yapmak ve buna dayalı olarak alanın geleceği hakkında öngörülerde bulunmaktadır. Araştırmaya YÖK'e bağlı üniversitelerden Türkçe veya İngilizce dillerinde hakemli dergilerde yayınlanan makale, editöre mektup, kitap inceleme, çeviri ile lisansüstü tezler dahil edilmiştir. Dahil edilme kriterleri çalışmanın başlık, özet veya anahtar kelimelerinde "*transhüman, transhümanizm, trashuman, transhumanism, posthüman, posthümanizm, posthuman, posthumanism, insan ötesi, insan sonrası, beşer ötesi, beşer sonrası*" kavramlarından en az birinin geçmesidir. Bu kriterlere göre toplam 122 yayına ulaşılmış ve çalışmaların yıllara, yayın türüne ve yapıldığı alana göre dağılımı incelenmiştir. Ulaşılabilen ilk çalışma 2006 yılına ait olup posthümanizmle bağlantılıdır. 2006 yılında 1 çalışma mevcutken, 2020 yılında 29, 2021 yılı Eylül ayı itibariyle 35 çalışmaya ulaşılmıştır. Yayınları gerçekleştiren araştırmacıların çalışma alanları incelendiğinde ağırlığın dil ve edebiyatta olup, bu alandaki çalışmaların çoğunlukla roman, öykü, hikaye, dizi ve sinemalarda post ve transhümanist izlerin tartışılması şeklinde olduğu görülmüştür. Dil ve edebiyat dışında sıklığına göre sırasıyla iletişim bilimleri, felsefe, mimarlık, din bilimleri, güzel sanatlar, eğitim bilimleri, sosyoloji, hukuk, iktisadi ve idari bilimler, kültürel çalışmalar, sosyal hizmet, tıp tarihi ve etik, antropoloji, spor bilimleri ve bilişim teknolojileri alanlarında çalışan araştırmacıların, bu konudaki literatüre katkı koyduğu görülmüştür. Ayrıca ulaşılabilen yayınlarda posthümanizmin transhümanizme oranla daha sık çalışıldığı tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda konuya ilginin yıllar içerisinde aşamalı olarak arttığı, farklı türlerde yayınların olduğu, farklı disiplinlerin konuya artan bir ilgi gösterdiği görülmüştür. Bu bulgulara dayalı olarak insana ilişkin tanımları tartışmaya açan yapay zeka, posthümanizm, transhümanizm çalışmalarının gelecek yıllarda farklı disiplinlerin önemli gündemlerinden birisi olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Posthümanizm, transhümanizm, bibliyometrik analiz, yapay zeka

A Bibliometric Analysis of Transhumanism and Posthumanism Studies in Turkey

Abstract

This study aimed to make a bibliometric analysis of the studies on posthumanism and transhumanism in Turkey and make forecasts of future developments in the field. The articles published in Turkish and English peer-reviewed journals by the academics at universities affiliated with YÖK (the Council of Higher Education), letters to the editor, book reviews, translated materials, and postgraduate theses were included in the analysis. The inclusion criterion was based on the availability of at least one of the concepts of *"transhüman, transhümanizm, transhu-*

man, transhumanism, posthüman, posthümanizm, posthuman, posthumanism, insan ötesi, insan sonrası, beşer ötesi, beşer sonrası" in the title, abstract or keywords. Accordingly, 122 publications were obtained and examined according to the distribution by year, type of publication, and field. The first available study on posthumanism was carried out in 2006. There was only one study in 2006, but it rose to 29 in 2020 and 35 in September 2021. Most of the researchers of those publications were from language and literature fields, and most studies mainly discussed posthumanist and transhumanist traces in novels, stories, TV series, and movies. Besides, in the literature, there were the academic works of the scholars in the fields of communication sciences, philosophy, architecture, religious sciences, fine arts, educational sciences, sociology, law, economic and administrative sciences, cultural studies, social work, history of medicine and ethics, anthropology, sports sciences, and information technologies, respectively. It was also found that posthumanism was addressed more than transhumanism. The results suggest that the interest in the mentioned topics has increased gradually over the years, and there are different types of publications from various disciplines. In light of the study findings, it can be inferred that artificial intelligence, posthumanism, and transhumanism studies, which provoke the debates on new definitions of "human," would be one of the primary agendas in different disciplines.

Keywords: Posthumanism, transhumanism, bibliometric analysis, artificial intelligence

GİRİŞ

İnsanın nasıl tanımlandığı, insan doğası, insan kapasitesinin sınırları, beden-zihin-ruh ilişkisi gibi konular felsefi gelenekler, inanç sistemleri, sosyal bilimlerin temel ilgi alanlarındandır. Transhümanizm ve posthümanizm olarak kavramsallaştırılan düşünce hareketleri bu sorulara ilişkin mevcut yanıtları tartışmaya açmakta, bu tartışmanın çeşitli disiplinlerde yansımaları olmaktadır.

Felsefi, mitolojik ve teorik kökleri daha eskiye dayandırılsa da teknolojik gelişmelerle birlikte insanın kapasitesinin artırılmasına odaklanan transhümanizm, genetik müdahaleler, yapay organların geliştirilmesi gibi uygulamalarla hem kişiye özel sağlık problemlerinin çözümünü; hem de yaşlılığın ortadan kaldırılması, fiziksel ve bilişsel becerilerin güçlendirilmesi gibi hedefleri içeren bir entelektüel ve kültürel hareket olarak değerlendirilmekte (Bostrom, 2005); nanoteknoloji, gen klonlama, yapay zeka gibi teknolojik gelişmelerin insan bedeni üzerinde uygulanması yollarıyla yaşlanma ve ölüme çare bulunması gibi hedefleri barındırmaktadır (Kızılgeçit, 2020). Bu haliyle ele alınan transhümanizmin insanı olan transhüman, mevcut durumdaki insan ile sonraki insan (posthuman) arasında bir yerde değerlendirilmektedir (Dağ, 2018; More, 2001). Posthümanizm ve transhümanizm tanımlarında fikir birliği olmasa da, iki yaklaşım arasındaki temel fark hümanizme yaklaşımları noktasındadır (Çavuş, 2021). Wolfe'ye (2010) göre transhümanizm hümanizmin yoğunlaştırılmış versiyonudur ve bu haliyle insana evrende özel bir konum atfettiğinden posthümanizmin tam tersidir. Braidotti (2019) de benzer şekilde insan sonrası (posthumanist) düşünce kapsamında insanı merkeze yerleştirmeyi reddetmekte, insanı merkeze yerleştiren yaklaşımların insan türüne özel bir konum atfederek türler arasında hiyerarşi oluşturduğunu vurgulamaktadır. Posthümanizmde, hümanizmin insan görüşü sert eleştiriye tabi tutulmakta; insan-doğa-çevre-teknoloji gibi sınırlar tartışmaya açılmaktadır (Kara, 2013).

Posthümanizm ve transhümanizm düşünceleri insanın biyolojik sınırlarını aşması noktasında savunulduğu kadar, bu düşünceler insan varoluşuna yönelik tehlike ve tehdit olarak da değerlendirilmektedir. Fukuyama (2003) biyoteknolojinin yaratacağı tehditlere dikkat çekmekte,

transhümanizmi tehlikeli bir fikir olarak ele almaktadır. Benzer şekilde transhümanizm ve posthümanizm yaratılışa müdahale (Dağ, 2019; Doğan, 2021) veya insanın biçim ve yetenekleri konusunda değişemeyecek olmasına rağmen bu konuda başarılı olabileceğine dair manipüle edilmesi (Bouzenita, 2018) yönünde eleştiri almaktadır. Transhümanizm ve posthümanizmle bağlantılı konular sadece felsefi düzlemde ele alınmamaktadır. ABD'de 2014 yılında kurulan Transhümanist Parti tranhümanist düşüncenin uygulamaya geçtiği alanlara bir örnek oluşturmaktadır. Partinin 3.600'ün üzerinde üyesi olduğu ifade edilmektedir (Transhumanist Party, 2021). Ulusal literatür incelendiği zaman da sinema (Erün Takan, 2020), sanat (Ballı, 2020; Yurttaş, 2019), hukuk (Kılıç, 2021; Küçükali, 2021), spor (Atasoy, 2021), eğitim (Köksal, 2019), iletişim (Dönmez - Dikkol, 2020) mimari (Korkmaz, 2021) gibi teorik ve uygulamalı alanlarda gündem oluşturduğu görülmektedir.

Posthümanizm ve transhümanizmle ilgili yayınların sayısı hem ulusal hem de uluslararası literatürde gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışmada ulusal literatürde transhümanizm ve posthümanizm çalışmalarının mevcut durumunun araştırılması amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için de bibliyometriden faydalanılmıştır. Bibliyometrik çalışmalarda makale, tez, kitap gibi kaynak belgeler incelenmekte ve bu belgeler araştırmada incelenen değişkenler kapsamında istatistiksel olarak analiz edilmektedir. Bibliyometrik çalışmalar yayın profilinin ortaya konması ve ele alınan dönemlere ilişkin durum analizinin yapıldığı çalışmalar olmakla birlikte akademisyenler ve disiplin açısından da bir akademik harita görevi görmektedir (Askeroğlu, 2018). Bu sayede bibliyometrik analizler ele alınan araştırma alanının mevcut durumu hakkında bilgi sağlama, bilgi boşluklarını belirleme, araştırma alanı için yeni fikirler üretme gibi konularda araştırmacılar için temel oluşturmaktadır (Donthu vd., 2021). Bir bilim dalının zamansal olarak gösterdiği gelişim, değişim ve eğilimleri ortaya koyması açısından bilim dalıyla ilgili durum tespitine yönelik çalışma yapılması önemsenmektedir (Üsdiken - Pasadeos, 1992). Ulusal literatürde ilgili konuya dair yapılan bibliyometrik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yurtdışında ise askeri yayınlarda transhümanizme dair bibliyometrik analiz (Evans, 2019) ve posthümanizm/posthüman üzerine bibliyometrik analizi de içeren sistematik bir derleme (Casimiro - Araujo, 2020) çalışmasının olduğu görülmüştür. Ulusal literatürdeki transhümanizm ve posthümanizm çalışmalarının bibliyometrik analizini yapmayı amaçlayan bu çalışmanın, alandaki araştırmacılar için bir harita görevi görmesi beklenmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada ulusal akademik yazında transhümanizm ve posthümanizm çalışmalarının bibliyometrik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla YÖK'e bağlı üniversitelerden Türkçe veya İngilizce dillerinde hakemli dergilerde yayınlanan makale, editöre mektup, kitap inceleme, makale çevirisi ile lisansüstü tezler araştırmaya dahil edilmiştir. Dahil edilme kriterleri çalışmanın başlık, özet veya anahtar kelimelerinde "*transhüman, transhümanizm, trashuman, transhumanism, posthüman, posthümanizm, posthuman, posthumanism, insanötesi, insan ötesi, insan sonrası, beşer ötesi, beşer sonrası*" kavramlarının en az birinin geçmesidir. Türkiye dışı üniversitelerden yayın yapan Türk akademisyenlerin ve Türkiye menşeili dergilerde yayımlanan yabancı araştırmacıların çalışmaları ise dahil edilmemiştir. Bununla birlikte kongre ve sempozyum bildirileri, tezden üretilmiş makaleler ve kitaplar kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışmalara ulaşmak için Dergipark, TR Dizin, YÖK Tez, Research Gate, Academia, Google Scholor veri tabanları kullanılmıştır. Tespit edilen çalışmaları tasnif etme ve görselleştirme süreçlerinde MAXQDA 2020 programından faydalanılmıştır. Çalışmaların yayın türüne, yıllara, yapıldığı alana, yayın diline, yazar sayısına, atıf bilgilerine göre dağılımı incelenmiştir.

BULGULAR

Yayın Türü Dağılımı

Araştırmada belirlenen kriterlere göre toplam 122 yayına ulaşılmıştır. Bu yayınların 70'i (%57,4) makale, 31'i (25,4) yüksek lisans tezi, 10'u (%8,2) doktora tezi, 4'ü (%3,3) makale çevirisi, 4'ü (%3,3) kitap değerlendirmesi, 2'si (%1,6) editöre mektup, 1'i (%0,8) ise sanatta uzmanlık çalışmasıdır (Şekil 1). Tez çalışmasından üretildiği beyan edilen makaleler de tespit edilmiş, ancak onlar sadece tez kategorisinde ele alınmış, hem tez hem makale olarak değerlendirilmemiştir.

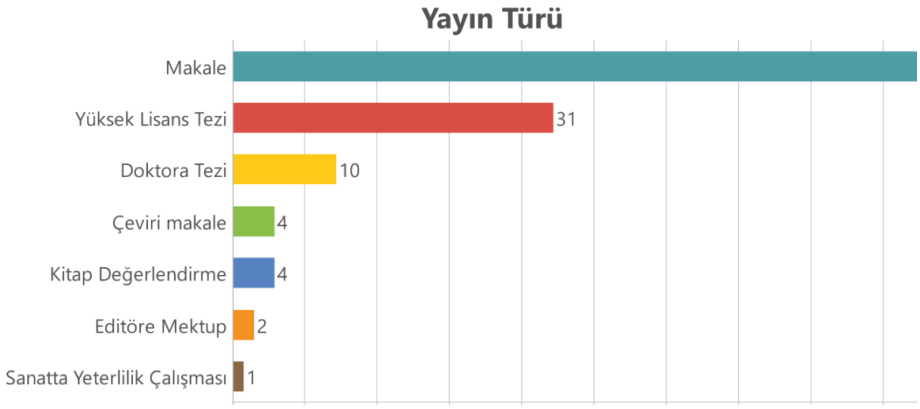

Şekil 1 Araştırma kapsamında tespit edilen yayınların türlerine göre dağılımı

Yayın Yılı Dağılımı

Araştırma kapsamında tespit edilen ilk çalışma 2006 yılına ait olup posthümanizmle bağlantılıdır. Sonrasında 2009 yılında 1 çalışma mevcutken, 2012'de 2, 2013'te 1, 2014'te 1, 2015'te 3, 2016'da 4, 2017'de 9, 2018'de 14, 2019'da 21, 2020'de 29, 2021 yılı Eylül ayı itibariyle 35 çalışmaya ulaşılmıştır (Şekil 2). Konuya ilginin yıllar içerisinde aşamalı olarak arttığı görülmektedir.

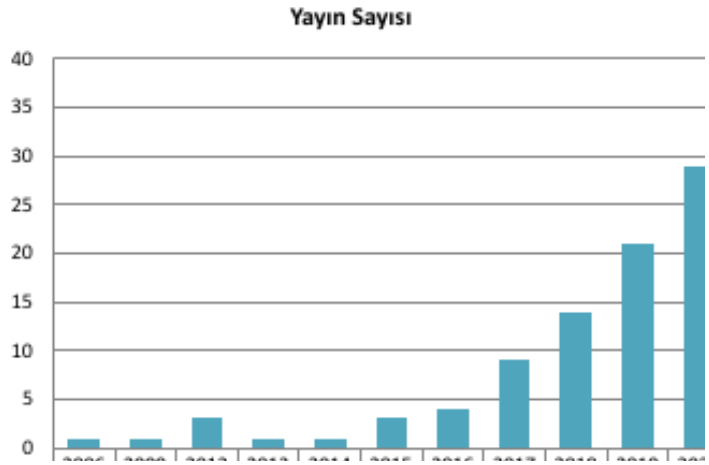

Şekil 2 Araştırma kapsamında tespit edilen yayınların yayın yılına göre dağılımı

Ulaşılabilen 2006 yılındaki ilk çalışma Amerikan kültürü ve edebiyatı alanında "Born to be On-line: Cyberpunk, cyborgs and the matrix trilogy (Yılmaz, 2006)" başlığını taşımaktadır. Çalışma Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde makale olarak yayınlanmıştır. Bu çalışmanın ardından kültürel çalışmalar alanında "Sınıfsız bir toplumu canlandırmak: Matrix üçlemesi ve Animatrix filmlerindeki insan-sonrası vücutların metamorfozunun karşılaştırmalı anlatımı" başlıklı çalışma (Bozdemir, 2009) Sabancı Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

Araştırmacıların Çalıştığı Alanlar ve Konular

Araştırmacıların çalıştığı alanlarda geniş bir dağılım göze çarpmaktadır. Bununla birlikte ön plana çıkan alan dil ve edebiyattır (%36,9). Bu kapsamda İngiliz, Fransız, Alman dili ve edebiyatı; Amerikan kültürü ve edebiyatı, Batı dilleri ve edebiyatları gibi çalışma alanları bulunmaktadır. Konuya ilişkin bulgular Şekil 3'te gösterilmektedir.

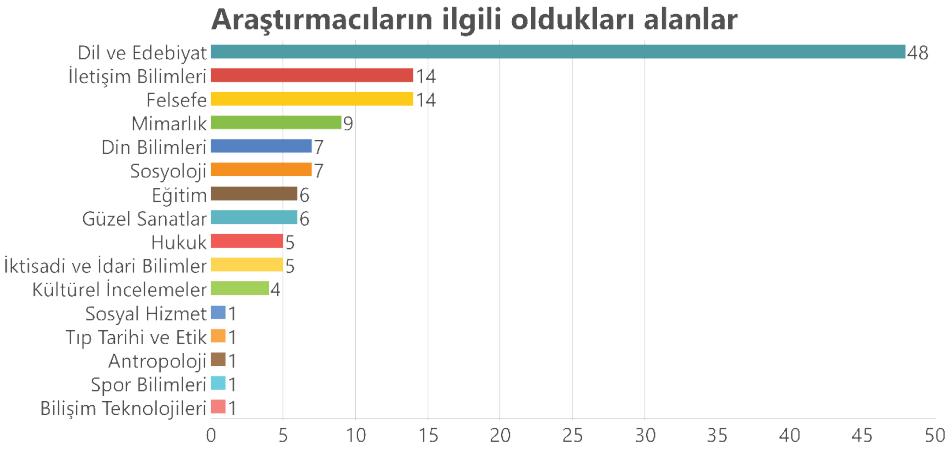

Şekil 3 Araştırmacıların ilgili oldukları alanlar

Dil ve edebiyat alanında yapılan çalışmaların çoğunlukla roman, öykü, hikaye, dizi, sinema ve dijital oyunlarda post ve transhümanist izlerin tartışılması şeklinde olduğu görülmüştür. "A Turkish posthumanist perspective in science fiction: Özlem Ada's embriyogenesis (Agin Donmez, 2012)", "Olimpia, Frankenstein'ın yaratığı ve diğerleri: Posthümanizmin yazınsal kaynakları (Sunar, 2020)", "Video oyunlardaki transhümanist karakterler: NieR: Automata, Detroit: Become Human ve DeusEx: Mankind Divided (Arısoy, 2020)", "Asimov'un I, robot eserinde teknofobi ve robot eylemselliği (Baysal, 2020)" bu alanda yapılan yayınlara örnek olarak gösterilebilir.

Dil ve edebiyat sonrasında iletişim bilimleri (%10,8) ve felsefenin (%10,8) ön plana çıktığı görülmektedir. "Bilgisayar oyunları, yeni medya ve kimlik: Kuramsal arayışlar (Kara, 2013)", "Dijital bilinç ve etik arayüzünde transhümanizma: Altered Carbon örneği (Topal - Alanka, 2021)", "Biyoteknolojinin transhümanizm ve evrim bağlamındaki yeri: İnsan genom projesi ve etik tartışmalar (Akçay, 2020)" iletişim bilimleri alanındaki çalışmaların örnekleridir. Ön plana çıkan bir diğer çalışma olan felsefede ise "Nietzsche ve transhümanizm bağlantısı üzerine bir değerlendirme (Dağ, 2019)", "Dijital çağda hümanizm tartışmaları açısından insan doğası biyoteknoloji ve biyopolitika (Ceran Karataş, 2019)", "Ölümsüzlük ve yapay zekâ bağlamında

trans-hümanizm (Demir, 2018)" başlıklı çalışmalar bu alanda yapılan çalışmaların örnekleridir.

Posthümanizm ve transhümanizm konuları sadece sosyal bilimlerde tartışılmamış, özellikle bu bakış açısının mekana yansımaları 2019 yılı ve sonrasında mimarlık (%6,9) alanında ele alınmaya başlamıştır. Bunlara örnek olarak "Mimarlığın eleştirel insan sonrası perspektifinden okunması (Korkmaz, 2021)", "Güncel beden kuramlarının mekânı dönüştürme olasılıkları (Erkenez - Cravoğlu, 2020)", "Mimarlıkta biçim ve biçimlenmenin insansonrasına giriş (Sönmez - Balcı, 2020)" çalışmaları gösterilebilir.

Sosyoloji alanında 7 (%5,4) yayın tespit edilmiştir. Tespit edilen ilk yayın 2012'de olsa da sonraki yayınlar 2019 ve sonrasında yapılmıştır. Aykut'un (2021) "Neoliberal dönemde beden politikalarının yeniden yorumlanması" başlıklı yayını sosyoloji alanının konuyu ele alışına dair örnek oluşturmaktadır. 2019 yılı ve sonrasında din bilimleri (%5,4) de konuya ilgi göstermeye başlamış; din felsefesi, dinler tarihi, tefsir alanlarında yayınlar yapılmıştır. "Geleneksel değerler üzerinden bir transhümanizm eleştirisi (Aydeniz, 2020)", "Hıristiyanlığın "Imago Dei" öğretisinin transhümanizmle uzlaştırılmasının imkânı (Yeşilyurt, 2020)", "Transhümanizm ve tekillik bağlamında dinin geleceği (Kurt, 2019)" başlıklı çalışmalar din bilimleri alanında yapılan yayınların örnekleridir.

Güzel sanatlar ve eğitim alanlarında 6'şar (%4,6) yayına ulaşılmıştır. Güzel sanatlar alanındaki ilk yayın 2015 yılına aittir. "Günümüz sanatında dijitalleşme; Posthümanizm bağlamında sanat ve sanatçının yerini alan algoritma: Post-sanatçı (Ballı, 2020)" başlıklı yayın bu alana örnek verilebilir. 2018 yılı ve sonrasında eğitim alanında da çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. "Transhümanist çağda mega açık üniversitelerin yeniden yapılandırılabilmesi için stratejik karar modeli ile bir blokzincir uygulamasının geliştirilmesi (Kurubacak, 2018)", "2023 eğitim vizyon belgesi, tekillik ve transhümanizm (Köksal, 2019)" çalışmaları eğitim alanının örnekleridir.

"Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bir çözüm olarak siberfeminizm (Dursun, 2020)" başlıklı çalışma iktisadi ve idari bilimler alanının; "Hukuksal aklın transhümanistik temsilleri ve onto-robotik varoluş formları (Kılıç, 2021)", "Gen teknolojileri ve insan hakları (Küçükali, 2021)" çalışmaları hukuk alanının; "Devlete kuirliğimizi emanet etmeli miyiz? Posthüman kuir bakış açısından bir hümanizm eleştirisi (Özdolanbay, 2020)" çalışması kültürel çalışmalar alanında yapılan yayınlara örnek olarak verilebilir.

Birer yayının ulaşılabildiği spor bilimlerinde "Transhumanism and sport (Atasoy, 2021)", bilişim teknolojilerinde "Dijitalleşmenin transhümanizme etkisi (Ünal, 2019)", antropolojide "Özneden nesneye: Söylem analizi üzerinden hayvanın değişen statüsü hakkında bir inceleme (Ergin Zengin, 2017)", tıp tarihi ve etik alanında "İnsanı geliştirmeye yönelik uygulamalar üzerine normatif bir analiz (Bardakçı, 2018)", sosyal hizmet alanında "Sosyal hizmette füturizm: Transhümanizm, insan hayatının oyunlaştırılması, homo roboticus ve bakım (Güzel, 2020)" başlıklı çalışmalar yayınlanmıştır.

Aktarılan alanların konu ile ilgilenmeye başladıkları yılların tespiti yapılmış ve Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo üzerinde altı çizili olarak gösterilenler ilgili alanın konuyla ilgili tespit edilen ilk çalışmasının yapıldığı yılı işaret etmektedir.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

2006	2009	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1. Dil ve Edebiyat	1.Kültürel İncelemeler	1.Dil ve Edebiyat 2.Felsefe 3.Sosyoloji	1.İletişim Bilimleri	1.Dil ve Edebiyat	1.Dil ve Edebiyat 2.Güzel Sanatlar	1.Dil ve Edebiyat	1.Kültürel İncelemeler 2.Felsefe 3.İletişim 4.Antropoloji

2018	2019	2020	2021
1.Dil ve Edebiyat 2.Felsefe 3.Güzel Sanatlar 4.Tıp Tarihi ve Etik 5.Eğitim	1.Dil ve Edebiyat 2.Felsefe 3.Eğitim 4.Sosyoloji 5.İletişim 6.Bilişim Teknolojileri 7.Mimarlık 8.Hukuk 9.Din Bilimleri	1.Dil ve Edebiyat 2.İletişim 3.Mimarlık 4.Kültürel İncelemeler 5.Din Bilimleri 6.Güzel Sanatlar 7.Sosyoloji 8.İktisadi ve İdari Bilimler	1.Dil ve Edebiyat 2.Felsefe 3.Kültürel İncelemeler 4.Hukuk 5.Mimarlık 6.İletişim Bilimleri 7.Eğitim 8.Güzel Sanatlar 9.Sosyoloji 10.İktisadi ve İdari Bilimler 11. Sosyal Hizmet 12. Spor Bilimleri

Tablo 1 Konuyla ilgili alanların yıllara göre dağılımı

Tablo 1'den anlaşıldığı üzere konuya ilk ilgi dil ve edebiyat alanında olmuş ve bu ilgi günümüze kadar sürmüştür. Günümüze yaklaştıkça da ilgilenen disiplinlerde çeşitlilik artmıştır. 2006 ve 2009 yılındaki ilk çalışmalar posthümanizmle bağlantılıdır. Sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda da ağırlıklı olarak posthümanizm ele alınmıştır

Yayın Dilleri ve Yazar Sayısı

Çalışma kapsamında belirlenen kriterlere göre değerlendirilen yayınların 45'inin (%37) İngilizce, 77'sinin (%63) Türkçe olduğu görülmüştür (Şekil 4).

Şekil 4 *Yayın dili dağılımı*

Yayınlanan çalışmaların tek yazarlı mı çok yazarlı mı olduğunu incelemek için tez dışındaki çalışmalar üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Araştırmada tez dışında 80 yayına ulaşılmıştır. Bu yayınların yazar sayısı incelendiğinde 11 (%14) çalışmanın çok yazarlı, 69'unun (%86) ise tek yazarlı olduğu görülmüştür (Şekil 5). Çok yazarlı yayınların sadece 1'inde 4 yazar bulunmaktadır, diğer 10 yayın 2 yazarlıdır.

Şekil 5 Yazar sayısı dağılımı

Yayınların Atıf Alma Durumu

Belirlenen çalışmaların atıf alma durumları Google Scholor üzerinden değerlendirilmiştir. Buna göre en çok atıf alan çalışma 17 atıf ile Dağ'ın (2017) "Hümanizmin radikalleşmesi olarak transhümanizm" başlıklı çalışmasıdır. Sonrasında 11 atıf ile Demir'in (2018) "Ölümsüzlük ve yapay zekâ bağlamında trans-hümanizm" (Demir, 2018) çalışması ve 10 atıf ile Köksal'ın (2019) "2023 eğitim vizyon belgesi, tekillik ve transhümanizm" çalışması gelmektedir. Google Scholor veri tabanına göre 55 çalışma hiç atıf almamıştır. 28 çalışma ise bu veri tabanında endekslenmemiş, bu nedenle atıf bilgilerine erişilememiştir. Çalışmaların atıf sayılarına ilişkin bilgiler Tablo 2'de aktarılmıştır.

Atıf sayısı	Yayın sayısı	Atıf sayısı	Yayın sayısı
0	55	6	2
1	16	7	1
2	4	10	1
3	6	11	1
4	5	17	1
5	2	Veri yok	28

Tablo 2 Yayınların atıf alma durumları

İlgili alanda ön plana çıkan isimler yaptıkları yayın sayısına göre değerlendirilmiştir. Buna göre İngiliz dili ve edebiyatı alanında çalışmalar yürüten Başak Ağın'ın (2012; 2014; 2015a; 2015b; 2016a; 2016b; 2020) 1'i doktora tezi olmak üzere 7 adet yayını olduğu tespit edilmiştir. İlk yayını 2012 yılında olup, günümüze kadar bu alandaki çalışmalarını sürdürmüştür. Felsefe alanında çalışmalar yürüten Ahmet Dağ'ın (2017; 2018a; 2018b; 2018c; 2019) 5 farklı makalesi bulunmaktadır. Dağ'ın konuyla ilgili ilk yayının 2017 yılında olduğu görülmektedir. Batı dilleri ve edebiyatları alanında çalışan Kerim Can Yazgünoğlu'nun 2016 yılından itibaren 3 adet (2016; 2019; 2021) ve İngiliz dili ve edebiyatı alanında çalışmalar yürüten Zümre Gizem Yılmaz Karahan'ın 2019 yılından itibaren 3 adet yayınına ulaşılmıştır (2019; 2020a; 2020b). Diğer araştırmacıların ise çoğunlukla tek yayını mevcuttur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada ulusal literatürde posthümanizm ve transhümanizmle ilgili yayınların bibliyometrik analizle profilinin çıkarılması amaçlanmıştır. Bu sayede alanın mevcut durumu ve yıllar içindeki değişimi ortaya konmuştur. Yayın yılları dikkate alındığında ilgili literatürün ülkemiz için yeni olduğu görülmektedir. Görece yeni olan bu alandaki yayınların içeriği değerlendirildiğinde roman, hikaye, sinema türündeki eserlerin transhümanizm ve posthümanizm çalışmaları için bir veri seti oluşturduğu, ütopya edebiyatı ile trans/posthümanizm alanındaki akademik yayınların ilişkili olduğu görülmüştür. Dağ (2020, s.49) bu durumu "transhümanizmin kum havuzluğunu yapan en önemli unsurlar roman ve sinemadır" diyerek ifade etmektedir. Ütopya edebiyatı, hayalin dışavurumu ile yeni bir gerçeklik ihtimali oluşturmakta, özellikle sinema teknolojileri üzerinden insan algısına hitap etmektedir (Topal – Alanka, 2021). Edebiyat ve sanat alanında ortaya konan bu ürünler dil ve edebiyat alanında çalışan araştırmacıların konu bağlamında ilgisine mazhar olmuş ve trans/posthümanizm ile ilgili yayınlar en çok bu alanda yapılmıştır. İncelenen yayınlarda yayın dilinde Türkçe'nin daha sık kullanıldığı ve çalışmaların büyük oranda tek yazarlı olduğu görülmektedir.

İlgili literatürde yıllara oranla hem yayın sayısı olarak hem de konuyla ilgili alanlar açısından artış söz konusudur. Sosyoloji, mimarlık, sosyal hizmet, güzel sanatlar, hukuk ilgili alanlara örnek oluşturmaktadır. Bununla birlikte davranışların ve zihinsel süreçlerin sistematik ve bilimsel olarak incelenmesi olarak tanımlanan psikoloji alanının yapay zeka konularına ilgi gösterse de, transhümanizmin beslendiği alanlardan birisi olarak anılmasına (Dağ, 2020, s. 17) rağmen post/transhümanizm konularına ilgi göstermediği görülmüştür. Yurtdışında ise sınırlı sayıda olsa da psikoloji alanında çalışmalara rastlamak mümkündür (Bkz. Brinkman, 2017; Grant, 2019; Loewenthal, 2017; Neubauer, 2021). İlgili literatürün gelişimi ve varsayımları dikkate alındığında psikoloji alanının da önümüzdeki yıllarda benzer gündemlerden etkileneceği

düşünülmektedir. Buradan hareketle insana ilişkin tanımları tartışmaya açan posthümanizm ve transhümanizmle ilgili gündemlerin gelecekte çeşitli disiplinlerin hem teorik hem de uygulamalı alanlarında yoğun bir şekilde yer alacağını söylemek mümkündür.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKLAR

Askeroğlu, Emel Demir. "Uluslararası TOJDAC Dergisinin Bibliyometrik Analizi". *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC* 8/2 (2018), 190-202.

Atasoy, Berkan. "Transhumanism and Sport". *International Journal of Sport Culture and Science* 9/2 (2021), 282-299.

Ballı, Özgür. *Günümüz Sanatında Dijitalleşme; Posthümanizm Bağlamında Sanat ve Sanatçının Yerini Alan Algoritma: Post-Sanatçı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sanatta Yeterlik Sanat Çalışması, 2020.

Bostrom, Nick. "A History of Transhumanist Thought". *Journal of Evolution and Technology* 14/1 (2005), 1-25.

Bouzenita, Anke Iman, "The Most Dangerous Idea?" Islamic Deliberations on Transhumanism". *darulfunun ilahiyat* 29/2, (December, 2018), 201-228. https://dx.doi.org/10.26650/di.2018.29.2.0031

Braidotti, Rosi. "İnsan Sonrası, Pek İnsanca: Bir Posthümanistin Anıları ve Emelleri". *Cogito* (Kış) 95-96 (2019), 53-97.

Brinkmann, Svend. "Humanism After Posthumanism: Or Qualitative Psychology After The "Posts"". *Qualitative Research in Psychology* 14/2 (2017), 109-130.

Casimiro, Adelaide Helena Targino - de Araújo, Wagner Junqueira. "Posthumanism and Posthuman Systematic Review On Scientific Bases". *Digital Journal of Library and Information Science* 18 (2020), 1-19.

Çavuş, Cennet Ceren. "Transhumanism, Posthumanism, And The "Cyborg Identity"". *Fe Dergi* 13/1 (2021), 177-187.

Dağ, Ahmet. *İnsansız Dünya Transhümanizm*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.

Dağ, Ahmet. *Transhümanizm-İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*. Ankara: Elis Yayıncılık, 2018.

Doğan, İshak. "Transhümanizm: "Allah'ın Yarattığını Değiştirme" veya İnsana Karşı Şeytan 2.0". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/1 (2021), 11-36.

Donthu, Naveen vd. "How to Conduct A Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines". *Journal of Business Research* 133 (2021), 285-296.

Dönmez, Servet Can – Dikkol, Selver. "Dijital Gerçeklik ve İnsan Sonrası Düşünce Bağlamında Facebook Horizon Uygulaması". *Selçuk İletişim Dergisi* 13/2 (2020), 750-774.

Ergün Takan, Duygu. *Posthümanizm Açısından Bilim Kurgu Sinemasında Robot Kavramı*. İzmir: Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Evans, Durwood K. "Transhumanism (dot) Mil: A Bibliometric Analysis of Technoprogressive Terms in Military Publications". *Library Philosophy and Practice (e-journal)* (2019).

Fukuyama, Francis. *İnsan Ötesi Geleceğimiz: Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2003.

Grant, Amanda Sebastienne. "Will Human Potential Carry Us Beyond Human? A Humanistic Inquiry Into Transhumanism". *Journal of Humanistic Psychology* (2019), 1-15.

Kara, Umut Yener. *Bilgisayar Oyunları, Yeni Medya ve Kimlik: Kuramsal Arayışlar***.** Ankara: Hacettepe üniversitesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Kılıç, Muharrem. "Hukuksal Aklın Transhümanistik Temsilleri ve Onto-Robotik Varoluş Formları". *Adalet Dergisi* 66(2021), 15-54.

Kızılgeçit, Muhammed. *Din Psikolojisinin 300'ü*. Ankara: Otto Yayıncılık, 2020.

Korkmaz, Fatih. *Mimarlığın Eleştirel İnsan Sonrası Perspektifinden Okunması*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Köksal, Hüseyin. "2023 Eğitim Vizyon Belgesi, Tekillik ve Transhümanizm". *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi/JRES* 6/1 (2019), 145-157.

Küçükali, Ayşegül. *Gen Teknolojileri ve İnsan Hakları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Loewenthal, Del. "Post humanism, 'e' and other psychological therapies". *European Journal of Psychotherapy & Counselling* 19/4 (2017), 339-342.

More, Max. (1998). *The Extropian Principles Version 3.0-A Transhumanist Declaration.* Erişim: 26 Aralık 2021. https://mrob.com/pub/religion/extro_prin.html

Neubauer , Aljoscha C. "The Future of Intelligence Research In The Coming Age of Artificial Intelligence – With A Special Consideration of The Philosophical Movements of Trans- And Posthumanism*". Intelligence* 87 (2021), 101563.

Topal, Gökhan – Alanka Ömer. "Dijital Bilinç ve Etik Arayüzünde Transhümanizma: Altered Carbon Örneği". *TRT Akademi* 6/12 (2021), 329-341.

Transhumanist Party. "*The U.S. Transhumanist Party was founded on October 7, 2014, and has since grown to over 3,600 members".* 2021. https://transhumanist-party.org/

Ünal, Fatih Mahir. "Dijitalleşmenin Transhümanizme Etkisi". *Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi 2/2* (2019), 19-38.

Üsdiken, Behlül - Pasadeos, Yorgo. "Türkiye'de Örgütler ve Yönetim Yazını". *Amme İdaresi Dergisi* 26/2 (1993), 73-93.

Wolfe, Cary. *What is Posthumanism?*. London: University of Minnesota Press, 2010.

Yurttaş, Mustafa Kemal. "Günümüz Çağdaş Sanatında Disiplinlerarası Bir Kavram Olarak Posthuman Beden". *Social Sciences Studies Journal* 5/33 (2019), 2071-2076.

POSTHÜMANİZMİN SİYASİ TEOLOJİSİ -KOZMOPOLİTANİZM ÜZERİNE BİR TARTIŞMA-

M. Nurullah TURAN
Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri.
(nurullaht@gmail.com)

Özet

Carl Schmitt, *Siyasi İlahiyat* adlı kitabında modern devlet teorisinin bütün kavramlarının sekülerleştirilmiş dinsel kavramlar olduğunu ileri sürmekteydi. Günümüzde başta liberalizm olmak üzere seküler siyasi ideolojilerin esasen kadim teolojilerin derin izlerini taşıdığını savunan hayli çalışma yapılmıştır. Transhümanizm ve posthümanizm de ortaya koyduğu ahlaki ve siyasi öznellik projeksiyonu bağlamında siyasi teoloji perspektifinden okumalara açık bir görünüm sunmaktadır. Zira posthümanizm, dinsel inanca benzer biçimde mesiyanik bir gelecek tasavvuruna sahip görünmekte, teknolojik gelişmeyi beşeri varoluş için bir kurtuluş imgesi olarak takdim etmektedir.

Yine başta Rosi Braidotti gibi posthümanizm kuramcıları, siyasi teolojilerinin temeline varlıklar arası eşitlik telosunun egemen olduğu "evrensel" bir etiği koymaktadır. Bu evrensellik, daha önce hümanizmin ileri sürdüğü insan merkezci, Avrupa merkezci ve giderek dünya merkezci perspektifinin ötesinde yeni bir kozmopolitika kurgulamaktadır. Bunun anlamı, siyaset ve ahlaki eylemin kamusal mekânı, şehrin ya da ulusun mevcut sınırlarını aşmaktan öte inkâr etmeye mütemayil, insan ötesi kavrayışa uygun bir biçimde "evrensel" bir uzama yerleştirilme çabasıdır. Öncelikle kozmopolitanizmin bir ütopya olup olmadığı tartışmaları, esasen posthümanizmin eskatolojik tasavvurunu kavramak açısından önemli bir kapı açacaktır. Bireysel ve göreci bir tavırdan hareket ederek tanıma ve yüzleşmeyi asli etik tavır olarak tayin eden bir kozmopolitanizm fikrinin, dünyamız için farklılıkları kuşatıcı bir düzen teklifi sunacağı iddiası bazı sorular bağlamında tartışılmalıdır: Posthümanizmin siyasi teolojisi, insanın kendisini dilsel gelenek dolayımıyla içinde bulduğu ve hayatını anlamlandırdığı ontik ve etik bağları bütünüyle göz ardı etmekte midir? Otantik kimlikler karşısında teknolojik sanallık kültürünün ürettiği evrensel kimliğin, küreselleşme-yerel kimlikler geriliminde olduğu gibi, totaliter ve baskıcı bir istikamete yönelme riskinden bahsedilebilir mi? M. Halbwachs'ın ileri sürdüğü şekliyle, bir geçmiş ve gelecek tahayyülüne sahip olan ve hâlihazırda etik yönelime sahip bir topluluğa aidiyet ve sadakat duymadan bir hafızaya sahip olabilir miyiz? Bu bağlamda eko-teknolojik kozmopolitanizm, bizleri bir unutma/silme tecrübesine ve yeni bir evrensel hafızanın inşasına mı davet etmektedir? Yazımızda bu sorular bağlamında birçok düşünür tarafından vurgulanan ve adeta modern dönemin karakteristik boyutlarından birini teşkil eden "otorite krizi" karşısında posthümanizmin sahici bir çözümü olup olmadığı meselesini ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Posthümanizm, Evrensellik, Kozmopolitanizm, Siyasi Teoloji, Otorite Krizi.

The Political Theology of Posthumanism -A Debate on Cosmopolitanism-

Abstract

Carl Schmitt, in his famous book *Political Theology*, argued that all concepts of modern theory of the state are secularized religious concepts. Today, there have been many studies that argue that secular political ideologies, especially liberalism, have deep traces of ancient theologies. Transhumanism and posthumanism also present an open view to readings from the perspective of political theology in the context of the projection of moral and political subjectivity that it reveals. Because posthumanism seems to have a messianic vision of the future, similar to a religious belief, and presents technological development as an image of salvation for human existence.

Again, posthumanist theorists such as Rosi Braidotti put a "universal" ethics dominated by the telos of equality between beings at the heart of their political theology. This universality establishes a new cosmopolitics beyond the anthropocentric, Eurocentric and increasingly world-centric perspective previously put forward by humanism. What this means is an attempt to locate the public space of politics and moral action in a "universal" space, in accordance with a transhuman understanding, which is more prone to deny than transcend the existing boundaries of the city or nation. First of all, the debates on whether cosmopolitanism is a utopia or not will open an important door for understanding the eschatological vision of posthumanism. The claim that the idea of cosmopolitanism, which determines recognition and confrontation as the essential ethical attitude by acting from an individual and relativistic attitude, will offer an order that encompasses differences for our world should be discussed in the context of some questions: Does the political theology of posthumanism completely ignore the ontological and ethical ties in which man finds himself through linguistic tradition and gives meaning to his life? Is there a risk that the universal identity produced by the culture of technological virtuality in the face of authentic identities will take a totalitarian and oppressive direction, as in the tension of globalization-local identities? As M. Halbwachs argues, can we have a memory without belonging and loyalty to a community that has a vision of the past and the future and that already has an ethical orientation? In this context, does eco-technological cosmopolitanism invite us to an experience of forgetting/erasing and the construction of a new universal memory? In our article, in the context of these questions, we will deal with the issue of whether there is a real solution to posthumanism in the face of the "authority crisis", which is emphasized by many thinkers and constitutes one of the characteristic dimensions of the modern period.

Keywords: Posthumanism, Universalism, Cosmopolitanism, Political Theology, Authority Crisis

Giriş

Posthümanizmin siyasi perspektifini kozmopolitanizm bağlamında ele alacağım bu tebliğe birbiriyle bağlantılı üç temel varsayımı dile getirerek başlayacağım: Bu varsayımlardan ilki, posthümanizm ve transhümanizmin amaç ve hedefleri dikkate alındığında pür siyasi bir kuram olarak tezahür etmesidir. İnsan sonrası durum, hem tarihsel ortaya çıkış koşulları açısından, hem de bizi pratik bir eylemselliğe davet etmesi bakımından siyasi bir dönüşüm sürecinin merkezini teşkil eder.

Yazıda esas aldığım varsayımlardan ikincisi, kendine özgü bir metafizik ve maneviyat barındırması açısından posthümanizmin teolojik diyebileceğimiz müphem boyutlara sahip

olmasıdır. Esasen teolojinin kavramlarının modern siyaset bilimine transfer edildiğini öne süren Schmittyen yaklaşımdan hareketle kurulan benzeşme, insan sonrası kuramın bütünsel yapısıyla uyumlu görünmektedir. Yine posthümanizmin teknolojik bir gelecek ütopyası vasıtasıyla bir tür dünya cenneti tasarlaması, siyasetle dini ortak bir söylemsel zeminde ele almamızı kolaylaştırmaktadır.

Üçüncüsü ve tebliğimin alt başlığını belirleyen son varsayım ise posthümanizm gibi evrenin ve insanlığın geleceği üzerine etik vurgularıyla bütüncül tasarı ve ütopyalar geliştiren kuramların kozmopolitanizm tartışmalarına kaçınılmaz biçimde dâhil olduğu şeklindedir. Zira Ş. Benhabib'in söylediği gibi, bugün küreselleşme bağlamında "kozmopolitizm, karmaşık bugünün ötesini, olası ve gerçekleştirilebilir bir geleceği düşünmenin yerini tutan bir tabir haline gelmiştir."[654] Bu bakımdan Kant, Derrida ve son dönemde uluslararası ilişkiler akademisyenleri tarafından analiz edilen kozmopolitanizm felsefesinin insan hakları, misafirperverlik, ötekilik gibi klasik meselelerine temas etmeden, yalnızca insan sonrası durumun kozmopolitika tahayyülünü analiz edeceğim. Bu üç varsayım etrafında önce posthümanizmin özne ve öznellik kurgusunu, ardından kozmopolitanizm teklifinin sahihliğini ve ürettiği sorunları, nihayetinde ise teknolojik ütopyanın ahlak ve siyasetle gerilimli ilişkisini inceleyeceğim.

Kusursuz Kurgu: Posthümanizmin Yeni Öznelliği

Önde gelen posthümanist düşünürlerden Rosi Braidotti'nin insan tanımı, insan sonrası öznellik projesini analiz etmek için uygun bir giriş sayılabilir. Buna göre insan, "maddi olarak gömülü (*embedded*), bedenli (*embodied*), farklılaşan, duygulanımsal ve ilişkisel bir varlık" olarak tarif edilmektedir.[655] Maddi olarak gömülü olmak, soyut evrenselci perspektifin maneviyatçı vizyonuna karşı beşeri kültürün maddeyle karşılıklı bağımlılığına işaret eder. Felsefi ve dini metafiziklerin soyut insan tasavvuru karşısında, gündelik yeme içme, giyinme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasından başlayarak beşeri kültür, vazgeçilemez bir maddi veçheye sahiptir. Bedenli ve beyinli olmak (*embrained*), temelde aşkın bilinç kavramının merkeziliğine itiraz anlamına gelir, zira böylece beşeri yönelim süreçlerinde sinirsel bağlantıların devreye girdiğini ve dikkate alınması gerektiğini söylemiş oluruz. Yine beden bize sınırlarımızı ve arzularımızı hatırlatır, çoğu zaman rasyonel melekelerimizi aşarak bilincimizi nesneleştiren müphem yönelimlerin kaynağıdır. Farklılaşan bir varlık, değişmenin sürekliliğinin yanı sıra içkin, olumlu ve dinamik bir kategori olarak fark kategorisinin bir değersizlik değil özgünlük ve değer kaynağı olmasıyla ilişkilidir. İnsanı duygulara sahip ve sosyal ilişki bağlamında kendini gerçekleştiren bir varlık olarak kabul etmek, rasyonalist ve özerk bireyciliğe temelden bir itiraz anlamına gelmektedir. Dikkat edilirse bu "özlü" insan tanımı, hümanizme yönelik geçen yüzyılda dile getirilen eleştirel yaklaşımların sentezlenmesiyle türetilmiştir.

Posthümanizmin kurguladığı öznellik, evvelemirde *bios* ile *zoe* arasındaki "hümanist" ayrımı ilga etmektedir. *Bios*, "imtiyazlı insan yaşamını, onun siyasi tarafını" temsil ederken, *zoe*, "insan olmayan canlıların yaşamıdır." *Bios*, insana ait beşeri bir üretim anlamında kültürü imlerken, *zoe*, doğaya, doğal yaşam enerjisine tekabül etmektedir. Bu açıdan *bios-zoe* ayrımını ilga etmek, moderniteye has doğa-kültür ayrımını da ilga etmek anlamına gelmektedir. Esasen transhümanizm, modern hümanizmin hatasının telafisi olarak doğal olanla kültürel olanın yeniden

654 Şeyla Benhabib, *Buhran Çağında Haysiyet: Zor Zamanlarda İnsan Hakları*, çev. Barış Yıldırım (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2012), 25.

655 Rosi Braidotti, İnsan Sonrası Bilgi, çev. Seyran Sam, Eda Çaça (İstanbul: Kolektif 2021), 24.

birleşimini ifade etmektedir. "Dijital ruh", "makine zihin", siborg (*cyborg, cybernetic organism*), duygusal tepkiler veren yapay zekâlar gibi örneklere baktığımızda insani olan ile doğal olanın bir araya getirildiğini, birbirine eklemlendiğini görüyoruz. Bir başka ifadeyle, insan sonrası varoluşun ancak doğa ve kültür arasındaki süreklilik zemininde var olabileceği açığa çıkmaktadır. Burada Braidotti'nin teorik düzeyde Spinozacı monist bir kozmos anlayışını savunduğunu söyleyebiliriz. Tüm canlı varlıkları güdüleyen ve var kalma çabası, hayatiyet arzusu anlamlarına gelen *conatus* kavramı, var olanların müşterek zemini olarak *zoe* kavramını takviye etmektedir. Canlı varlık, akıllı ve kendini örgütleme kabiliyetine sahiptir. Evren bu anlamda yeni öznelliğin bilincine varması gereken monist bir bütünlüğe karşılık gelmektedir.

Yeni öznellik, insan olmayan varlıklarla ve bir bütün olarak gezegenle çok boyutlu bir irtibatı kapsar. Gezegen bağlamında T. Morton'ın deyişiyle "simbiyotik" bir yaşam tarzı (*ortakyaşam*) hüküm sürmektedir. İnsan sonrası öznellik, teknolojik ilişki ve varlıklar da dâhil olmak üzere insan olmayan failleri içeren yatay (*transversal*) bir ittifakın üyesidir. "Buna göre insan sonrası özne aynı zamanda hem Yeryüzüyle (toprak, su, bitkiler, hayvanlar, bakteriler) hem de teknolojik faillerle (plastik, kablolar, hücreler, algoritmalar) ilişkidedir."[656] Canlı cansız bütün varlık kiplerini kuşatan bu perspektif, posthümanizmin teolojik boyutlarından biri olarak kabul edilebilir. Böylece temelinde yaşamsallığın olduğu kozmopolitik bir nizam kurgulanmaktadır. Bu yeni insanlık tasavvuru ve kozmopolis, geçmişin evrenselci iddialarından uzak durmalı ve 'umutsuzluğa boyun eğmeden' zulümlerin yanı sıra sömürgecilik, faşizm ve Avrupa menşeli kıyımların güncel sonuçlarını tanımalıdır. Refleksif bir kozmopolitanizm, "fark" mefhumunun ayrımcılık ve dışlama pratiklerini hesaba katmak için nasıl işlev gördüğünü göstermelidir.[657] "Hayatın kendisini referans noktası olarak alan sosyal ve politik pratiklerin, tümel evrensel normların restorasyonunu veya küresel çıkarlar anlatısını anmak yerine, sosyal uyumu, çeşitliliğe saygıyı ve sürdürülebilir büyümeyi hedeflemesi gerekir. Bu siyasi projenin kalbinde, kırılganlığa saygı duyan ama bunu olumlu bir şekilde yeniden işleyen ve aktif olarak fedakârlık ve umudun sosyal altyapısını inşa eden bir etik yatar."[658] Bu etik, Braidotti'nin "hesap verebilirlik" olarak özetlediği, yapıp ettiklerinin sonuçlarını üstlenme anlamında bir sorumluluk etiğidir.

Posthümanizmin öznellik tasavvurunu ve kozmopolitika önerisini belirginleştirdikten sonra nasıl bir gelecek tasarladığına bakabiliriz. Posthümanizmin gelecek kurgusu, genel olarak iyimser ve olumlayıcı bir karaktere sahiptir. Böyle oluşu kanaatimizce somut bir ahlaki ve siyasi projeden ziyade metafiziksel bir ütopya gibi tasarlanmasından kaynaklanmaktadır. Bunu kısaca anlatma ve gösterme eylemlerinin farkını vurgulayarak ifade edebiliriz. Anlatma; şimdi ve burada müşahede edemediğimiz bir dünyaya dair külli bir anlatı kurgulama hadisesi olarak metafiziğin işidir. Gösterme yöntemi ise daha çok fenomenolojik yaklaşımlara aittir. Gösterme, yola çıkış noktası olarak daima aşikâr bir fenomene işaret eder, söylemini onun bedenselliğinden/maddiliğinden ve ilişkisel boyutlarından hareketle inşa eder. Bu gösterme teşebbüsü, aynı zamanda bizim önceki muhayyel anlatıları sorgulayacak bir vasata erişmemizi temin eder. Braidotti'de ve genel olarak posthümanist düşünürlerde eksik olan şey, bu gösterme çabasının sürekliliğidir. Bunun yerine anlatma çabasının merkezinde yerleştiği bir metafiziksel ütopya kurgulanmakta, iyimser, umutlu gelecek anlatılarından bahis açılmaktadır.

656 Braidotti, İnsan Sonrası Bilgi, 66.

657 Rosi Braidotti, "Becoming-world", *After Cosmopolitanism*, ed. Rosi Braidotti, Patrick Hanafin and Bolette Blaagaard (Routledge, 2013), 12.

658 Braidotti, "Becoming-world", 14.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Posthümanistlerin olumlu bir gelecek ve ütopik bir kozmopolitika kurgularken teknolojik kapitalizmin faili olduğu devasa sorunları görmezden geldiğini söyleyebilir miyiz? Esasen yakın akrabası transhümanizmle mukayese edildiğinde, posthümanizm küresel konjonktürün sorunlarına duyarlı, eleştirel ve muhalif duruşuyla öne çıkmaktadır. Kapitalizmin güdümünde gelişen insan sonrası teknolojinin distopik potansiyeline dikkat çekmekte, radikal diyebileceğimiz düzeyde sert eleştirileri dile getirmektedir. "Nekropolitika"ya yani ölüm siyasetinin icraatlarına, mesela drone teknolojisinin geldiği insanlık dışı yere itiraz eder.[659] Ama mesele, geleceğe ilişkin konuşmaya geldiğinde birden iflah olmaz bir iyimser kesilir ve insan sonrasının faziletlerini anlatmaya koyulur. Bir nevi menfi somut fenomenden müspet metafiziksel ütopyaya hızlı bir geçiş yapar. Gösterme eyleminden anlatma eylemine bu geçiş anı, oldukça dinsel, büyüsel bir an olması açısından kavranması güç bir tecrübedir. Bu noktada rasyonel bir perspektiften sorunun ısrarla tekrar edilmesi elzem görünmektedir: Teknolojiyi araçsallaştıran ve dümeninde popülist siyasi seçkinlerin ve sermayenin olduğu mevcut distopya, teknoloji sayesinde nasıl bir gelecek ütopyasına dönüşebilir?

"Trans" Kimlik Politikaları ve Müphemliğin Kaybı

Bu evrilme ve dönüşüm esnasında toplumsal alanda yeni öznellik biçimleriyle karşılaşırız. Trans-birey, trans-tür, trans-cinsiyet ve nihayetinde trans-insan kategorileri, daima bir tümel öznellik biçiminin sınırını ihlal ederken daha dar özne biçimleri inşa etmektedir.[660] Posthümanizm, tümel ve total(iter) bir insan mefhumunu kerteriz alan hümanizmden farkını ortaya koyarken bu nevzuhur öznellik türlerini radikal farklılıklarıyla öne çıkarmaktadır. LGBT'nin sonundaki "artı" (+) sembolünün ifade ettiği niceliksel değerin, kurgusal kimlikler ve biçimlendirilen bedenlerin potansiyel varyasyonları açısından bir hududu ve nihayeti yoktur. Orada kuir (*queer*) olan biteviye kendini yenileyecek ve bir önceki sınırı ihlal ederek varlığını kesinleyecektir. Bireyi, hatta insan türünü aşan bu "trans" halini temsil eden farkların vurgulanması, başlangıçta tümel kimliklerin parçalanması ve aşılması anlamına gelmektedir. Bu açıdan liberal çevreler tarafından olumlu bir politik başarı olarak imlenerek alkışlanmaktadır. Fakat farklarla büyüyen bu yeni kimlikler ve öznellikler evreninde ne türden bir kozmopolitanizmin mümkün olabileceği sorusu, halen tatmin edici bir cevap bulmuş değildir.

Kanaatimizce böylece posthümanizmin insan ötesi varlık tarzlarını yeni bir öznellik kipiyle taltif ederek (aslında etiketleyerek) eylem alanına davet etmesi, bir genişlemeden çok kozmopolit zeminin kompartımanlara ayrılarak daralmasını ifade etmektedir. Thomas Bauer'in "kutulama" olarak adlandırdığı bu strateji, müphemliği gidermek için sosyo-politik evreni birbirinden bağımsız bölümlere ayırmaktadır.[661] Kimlikleri temsil eden bu kutuların her biri bireylere dış dünyaya karşı korunaklı bir nispi özgürlük ortam sağlarken, öte yandan kendi içinde özdeşlik ve homojenliğe yol açmaktadır. Görebildiğimiz kadarıyla farkların adının konularak politik tanınma ve meşruiyet süreçlerine dâhil edilmesi teşebbüsleri, toplumsal ilişkiyi otantik ahlaki düzleminden çıkartıp hukuki bir zemine taşımaktadır. Bu açıdan doğal olarak gelişen açık bir kamusal alan tecrübesinden çok yasal sınırları ima eden varsayımlarıyla normatif bir "kimliklendirme" işlemini ihtiva etmektedir. Oysa kozmopolit mekânda farklılıklar, "adlandırma" olarak kendini gösteren epistemik iktidar eylemine başvurmaksızın ve üstenci tanım ve tasnif

659 Braidotti, İnsan Sonrası, çev. Öznur Karakaş, (İstanbul: Kolektif, 2018), 151.

660 Braidotti, İnsan Sonrası Bilgi, 59.

661 Thomas Bauer, *Dünyanın Tekdüzeleşmesi*, çev. Mücahid Kaya, (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021), 100.

süreçlerine dâhil edilmeksizin rahatça hareket imkânına sahip olabilmelidir. Bu bakımdan posthümanizmin ileri sürdüğü kozmopolitika teklifi, kimlikleri adlandırmaya ve böylece toplumsal kartografide sabitlemeye giriştiği müddetçe müphem olan herkese açık alanı sınırlayarak tahrip etme tehlikesini içermektedir.

Daha da ötesinde farkların kimliğe dönüştürülerek pornografik tarzda vurgulanması, açık bir tesviye (tekdüzeleştirme) arzusuyla hareket ettiği için değersizleşme riskini taşımaktadır. Herkesin kimliğini açıkça sergilemesi talebi, aslında müphemliğin/belirsizliğin ortadan kaldırılması talebidir ve görebildiğimiz kadarıyla kozmopolit mekânın tabii karmaşıklığını dinamitleyen bir boyuta sahiptir. Demokratik ve pür eşitlikçi bir kategorizasyon maksadıyla toplumsal bütünün kurgusal küçük parçalara taksim edilmesi, zahiren liberal ideolojinin zaferi sayılabilir. Hatta biyopolitik bir yönetim zihniyetinin daha verimli işlemesini de sağlayabilir. Lakin T. Bauer'in dediği gibi, kozmopolit bir mekânın hayatiyetini sürdürmesini sağlayan müphemlik hoşgörüsünün azalmasına yol açar ve toplumsal çeşitliliğe tahammülü zedeler.

Klasik kozmopolit şehirler, ayrımların pornografik düzeyde sergilendiği ve hukuken etiketlendiği şehirler değildi ama bu durum, o şehirlerde ahlaki ve siyasi hoşgörünün deneyimlenmediği ve kurumsallaşmadığı anlamına gelmiyordu. Kahire, Bağdat, Venedik, İstanbul, Roma gibi klasik şehirlerde farklı olan, kendi ayırıcı vasfıyla toplumda mevcudiyetini sürdürebiliyordu.[662] Aksine müphem olan karşısındaki açık ve özgüvenli tutum, farklılıkların yan yana var olmasının teminatı hükmünü taşımaktaydı.

Bugün için düşündüğümüzde insanlardan önce kimlikleriyle tanışmak, o kimliklere yönelik hukuki uyarıcılığın doğurduğu zoraki saygının ötesinde bir tanıma, tanışma arzusunu tahrik ediyor mu? Bu noktada teslim edilmelidir ki, sürekli yeni alt kimliklerin yaratılması ve keskinleştirilmesi, ayrımcılık sorununun çözümünden çok müstakil bir soruna dönüşmeye başlamıştır. "Açık bir kimlik [dayatma zorunluluğu] olmasa, insanların duruma göre ve karşılıklı işbirliği içinde yakınlık ve samimiyetlerini geliştirebilecekleri alanlar açılabilirdi."[663] Bu bakımdan önce ötekinin kimliğiyle yüzleşmek yerine insani varoluşuyla ontolojik zeminde yani pratik hayat tecrübesi içre yüzleşmek, farklılıkların kabulü için en uygun ve otantik yol gibi görünmektedir.

Otantik aidiyet sorunu, insan sonrası fikriyatı açısından kritik bir sorun olarak kendini göstermektedir. Zira aidiyet, kâinata, dünyaya ve içinde bulunduğumuz ve kaçınılmaz olarak kozmopolit bir vasfa sahip topluluğa duyulmalıdır. Daha da ötesinde bütün varlıkların *zoe* temelinde buluştukları bir eşitlik düzlemi bağlamında evrensel bir 'biz'e aidiyet söz konusudur. Artık kimlik denen şey, politik arzular ve konjonktürel kaygılar vasıtasıyla değiştirilebilir, oynanabilir ve parçalanabilir bir metaya dönüşmüştür. Bu açıdan başka aidiyet ve kimlikler, kaçınılmaz olarak zayıflatılması ve giderek ortadan kaldırılması gereken bağlılık biçimleridir.

---

662 Klasik şehirlerde ne türden bir kozmopolit kültürün hâkim olduğunu görmek için örnek kabilinden şu çalışmalara bakılabilir: Tasha Vorderstrasse and Tanya Treptow (ed.), *A Cosmopolitan City: Muslims, Christians and Jews in old Cairo*, (Cairo: Oriental Institute Museum Publications, 2015); Françoise Micheau, "Baghdad In The Abbasid Era: A Cosmopolitan And Multi-Confessional Capital", *The City in the Islamic World*, *Handbook of Oriental Studies. Section 1 The Near and Middle East* 94, ed. Salma Khadra Jayyusi vd. (Brill, 2008); Athanasios (Sakis) Gekas, "Class and Cosmopolitanism: The historiographical Fortunes of Merchants in Eastern Mediterranean Ports", *Mediterranean Historical Review* 24/2 (2009), 95–114.

663 Zülfikar Çetin ve Heinz-Jürgen Voss'tan aktaran Bauer, *Dünyanın Tekdüzeleşmesi,* 103.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Tasarlanan bu yeni kimliksiz öznenin, hukukçu Rabia Sağlam'ın da işaret ettiği gibi, geçmişte işlenen kolektif suçları gelecekte tekrar etmeyeceğinin bir garantisi yoktur. Bunun birbiriyle irtibatlı iki temel sebebine işaret edilebilir: İlkin kimliğe ve aidiyet biçimlerine ilişkin bir şuur yitimi, insanın yakın döneme ilişkin hafıza ve anlatıları yitirmesi anlamına gelmektedir. En fazla bilgisayarlara, elektronik araçlara eklenen yazılım türünden yapay hafızalara, muktedirlerin eğitim, propaganda gibi yollarla bize "yüklediği" sahte tarihlere sahip olabiliriz. Hâlbuki ait olduğumuz kökenden, coğrafi mekândan, muhtelif asabiyet bağlarından gelen hafıza anlatıları sayesinde kim olduğumuzu idrak eder, özgün kimliğimizi temellük ederiz. Ahlaki ve siyasi bir gelecek projeksiyonunu tasarlamak için çıkış noktamız da kim olduğumuza ilişkin bu tarzda sahici bir referans olabilir. M. Halbwachs'ın ileri sürdüğü şekliyle, bir geçmiş ve gelecek tahayyülüne sahip olan ve hâlihazırda etik yönelime sahip bir topluluğa aidiyet ve sadakat duymadan bir hafızaya sahip olamayız.[664]

İnsanın gelecek zamanlarda tarihinde kara bir leke oluşturan kolektif suçlara yeniden meyledebileceğine ilişkin ikinci sebep ise bu tarzda suçları mahkûm edecek ya da tekrarlamayacak bir ahlaki bilinç ve donanımdan gitgide yoksunlaşma riskinin baş göstermesidir. Hafızaya ve kimliğe duyduğumuz sadakatin yozlaşmasıyla irtibatlı olan bu yoksunlaşma, teknolojiyle temas ettikçe insani değerlerin şirazesinin bozulmasından kaynaklanır.[665] Zira teknolojik zihniyetin idare ettiği toplum, bireyden sürekli açıklık ve kesinlik tavrıyla sisteme dâhil olmasını beklemekte, bürokratik denetime açık bireyleri iktisadi sisteme katıldığı ya da "sosyalleştiği" için ödüllendirmektedir. Yapay zekâ ve robotların gündelik hayatın her alanına sirayet etmesi, insanın ahlaki bir tecrübe yaşamasına ket vuracak düzeyde gözetlenen, sınırlarla çevrelenmiş ve niceliksel boyutlarıyla hesaplanmış bir hayat sunmaktadır. Doğru ve yanlış arasında ahlaki bir tercihin imkânsızlaşması, insani değer ve erdemlerin ahlaki bir tecrübe bağlamında test edilmesini, böylece canlılığını sürdürmesini engellemektedir.

Teknolojik Durumun Gizlenen Faili

İster siyasi ve iktisadi otoriteyi elinde tutan seçkin bir grup, isterse bir yapay zekâ tarafından tayin ediliyor olsun, teknolojik ilerleme, matematiksel ölçüm ve değerlemeye dayanan zihniyet yapısıyla varlığın olumsal (*contingent*) karakterine belirlilik ve deterministik işleyiş dayatan bir boyuta sahiptir. Heidegger'in "çerçeveleme" (*Gestell*) kavramıyla teyit ettiği bu durum, içindeki nesnelerle bütün dünyanın "kullanıma hazır bir stok kaynağı"na dönüştürülmesi anlamına gelir.[666] Stok kaynağı olan bu nesne, beşeri pratik hayat açısından otantik anlamını

664 Hafıza içinde bulunduğumuz konjonktüre göre yorumsal yetimizle biçimlendirebileceğimiz, yeniden kurgulayabileceğimiz, akışkan bir niteliğe sahiptir. Halbwachs'a göre, hatırlama daima kolektif bir eylemdir. "Asla tek başımıza anımsamayız." İçinde bulunduğumuz topluluk, anlatısal kimliğimizi muhafaza etmek için bilinçdışıyla tabi olduğumuz bir otoritedir. Benim hafızamla biz'in hafızası arasındaki bağ, müşterek hikâyeler vasıtasıyla kurulur. "Şu ya da bu anıyı hafızasında saklayan gruba ait olmadığımız zaman, kendi hafızamız dış destek olmadığı için zayıflar." Ricoeur'e ait bu negatif tanıtlama cümlesinin pozitif tanıtlaması ise Halbwachs'a aittir: "Ancak bir ya da birçok grubun bakış açısına yerleşmek ve bir ya da birçok düşünce akımı içinde gezinmek koşuluyla anımsayabiliriz." Paul Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, çev. M. Emin Özcan, (İstanbul: Metis, 2012), 141.

665 Rabia Sağlam, "Posthuman Dijital Özne: Braidotti'nin Eleştirel İnsan Sonrasının Eleştirisi", *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar* 13 (Mayıs 2021), 312.

666 Elaine Graham, "Sekülerötesi İmgelemde İnsanötesinin Tezahürü", çev. Murat Öznaneci, *Pasajlar Dergisi* 7 (Ocak 2021), 52.

yitirmiş ve faydacı aklın rehberliğinde tayin edilen teknik hedefler açısından işlenebilir, üzerinde oynanabilir, biçimi değiştirilebilir, düzenlenebilir bir şeye dönüşmüştür. Ren nehrine ilişkin analizinde Heidegger, nehrin üzerine kurulan hidroelektrik santralinin teknolojik işlevinin nehrin anlamını bütünüyle değiştirdiğini iddia eder. Artık nehrin anlamı santralle bitişik hale gelmiş, ona endekslenmiş vaziyettedir, bu açıdan artık Hölderlin'in şiirindeki nehirle aynı nehir değildir. Doğası bir işleve özgü kılınarak çerçevelenmiş, hükmümüz altına girmiştir.[667] Hatta günümüzde dünyasında salt nesneler bağlamında değil, bireyler arasında bile statü ve değerin ihdası, teknolojik imkân ve yeteneklere bakılarak tespit edilmektedir. Elon Musk'ın NeuraLink projesinin çıkış noktası, kendi ifadesiyle insanın zekâya dayalı etkinlikler bakımından makineler karşısında geri kalması endişesidir.[668] İnsanın kendine rakip olarak makineyi seçiyor olması, ona benzeme veya onunla eklemlenerek teçhizatlanma çabasını intaç etmiş görünmektedir.

Dikkat edilirse, yapay zekâ ve siborg örnekleri, teknolojik eklentinin kendine has karakteri sebebiyle, sosyolojik düzlemde statü derecesine sahip olan ve hiyerarşik ilişkilere yol açabilecek şekilde insanı dezavantajlı konuma iten bir potansiyele sahip görünmektedir. Teknolojik makinelerin ve robotik yapay zekaların sosyolojik prekarya sorunundan otantik insan emeğinin değersizleştirilmesine uzanan bir dizi etik ve politik sorun ürettiğine ilişkin devasa bir literatür oluşmuştur.[669] Örneğin siborg teknolojisinde implantların kullanımı maliyetli olduğu için mevcut uygulamalar, en baştan sosyo-ekonomik eşitsizliğin kaynağı ve göstergesi olarak tebarüz etmektedir.

Braidotti, teknolojinin ve zımnen arkasında siperlenen iktidar sahiplerinin "nötr" olduğunu iddia ederek[670] teknolojik ilerlemenin ahlaki ve politik içerimlerini bütünüyle reddetme yoluna gider. Burada gördüğümüz ve posthümanizmin cevaz verdiği çift yönlü teknolojik müdahaleden ilki, doğal varlığı bozan, çarpıtan ve yeniden biçimlendiren bir müdahale biçimi olarak insan bedenine müdahaledir. İkincisi, posthümanizmin kendi teorisi açısından da sorunlu görünen daha ihlalci bir müdahale biçimidir: Henüz süreç halinde bulunan mevcut teknolojik aygıta/oluş biçimlerine/virtüel olana müdahale girişimidir bu. Posthümanizm, hem bu müdahale biçimlerinin fiili boyutunda olması gereken politik meşruiyetin yetersizliğine, hem de sözde "nötrlüğün" arkasında gizlenen ahlaki failliğin sorumluluğuna gözlerini kapatır.

İnsan bedenine ve genetiğine teknolojik müdahale önerileri, yalnızca bedensel, maddi bütünlükle oynayan tıbbi boyutun ötesinde "etik" birtakım amaçlara da sahip olabilmektedir.

667 Martin Heidegger, *Basic Writings*, ed. David Farrell Krell, (New York: HarperSanFrancisco, 1993), 312-321.

668 "Bir beyin/bilgisayar ara yüzü oluşturmadan önce bir dijital zekâyı geliştirmekte acele etmemeliyiz" diyen Elon Musk'ın NeuraLink'i, insan ve makinenin birleştirilerek bir siborg varlığı oluşturma hedefini ilan etmiştir. https://neuralink.com/

669 Bu literatürde büyük ölçüde şu cümlelerde kısaca özetlenen birtakım uygulamalar ve etik sonuçları tartışılmaktadır: "Protez uzuvlardan beyin içine implante edilen protezlere, kalp pillerinden retinal protezlere, kök hücrelerden yapılan kusma yetisine sahip plastik mideye, işitme testini geçebilecek düzeyde geliştirilen koklear implantlara, giyenin ne yapmak istediğini anlayabilen biyonik bacaklara uzanan birçok gelişme bir transhuman çağı içinde olduğumuza işaret etmektedir. Bedenlerin klonlanması, hibernasyon, insan-varlığın geliştirilmesi, CRISPR teknolojisi gibi hali hazırda etik tartışma konularını oluşturan bu başlıklara yeni bir etik sorun alanı olarak Siborg teknolojisinin boyutlarını eklemek mümkündür. Siborg (Cyborg), insan vücudunu daha nitelikli ve biyolojik olarak daha üstün hale getirmeyi hedefleyen yarı robot insanı ifade etmektedir." Filiz Bulut, Gülten Özkan, "Siborg Teknolojisi ve Uygulamalarının Tıp Etiği Açısından Değerlendirilmesi", *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 46/2 (2020), 256.

670 Braidotti, İnsan Sonrası, 60.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Transhümanistler ileri teknolojilerin ortaya çıkardığı ahlaki tehlikelere karşı insanın ahlaki açıdan yine ileri teknolojiler yoluyla korunabileceğini ileri sürmüşlerdir. Buna göre diğerkamlık ve empati gibi ahlaki yetilerini geliştirmek için insana genetik müdahalede bulunulabilir.[671] Burada tartışmalı olan husus, müdahaleye meşruluk kazandıracak kerteriz noktasını hangi kriter yahut otoritenin tayin edeceğidir. Şayet anormal, olmaması gereken bir durumdan şikâyet ediliyor ve normale doğru köklü bir dönüşüm arzulanıyorsa, bu dönüşümün başlangıç "norm"unu koyacak olan karar verici kimdir? Görebildiğimiz kadarıyla modern hümanizmin yaşadığı ahlaki otorite krizi, yeni ilerlemeler ışığında kendisini daha güçlü bir biçimde hissettirmektedir. Yine burada M. Foucault başta olmak üzere sosyal bilimcilerin geliştirdiği "biyopolitika" pratiği, "meşru" etik amaçlarla yeniden kendini göstermektedir. Biyopolitikanın dinamik bir uzanımı olarak tıbbi teknolojinin beşeri varlığa müdahalesi, dün ulus devletlerin çıkarları, bugün tekno-kapitalizmin evrensel *Leviathan*'ı adına icra edilmektedir. Üstelik genel analizimiz bağlamında bu tarzda bir müdahale teşebbüsü, ahlaki otorite sorunsalını doğurmasının yanında farklı varlık düzeylerinin tesviyesini kolaylaştırmaktadır. Zira bedenin dokunulmaz bir mevcudiyet olmaktan çıkartılıp bir makineye dönüştürülmesi, onu şeyleştirerek muhtemel bir müdahalenin önünü açmaktadır. Bu anlamda teknolojik düşünme tarzı, standartlaşma ve benzerliğe referansla meşruiyetini üretebildiği sürece suni bir kozmopolitik zeminde hareket kabiliyetini ve egemenliğini artıracaktır. Posthümanizm ise teknoloji ile canlılığın sentezlendiği yeni deneysel uygulamaları olumlayarak söz konusu teknolojik müdahalenin muhtemel faillerini ve ahlaki sorumluluğu gizleme eğilimindedir. Özünde müşterek varoluş zeminimiz olan ahlaki ve siyasi praksisi manipüle ve kontrol etmeye yönelen teşebbüslerin failinin teşhis edilememesi, temelde "evrensel" bir otorite krizi ile irtibatlı görünmektedir.

Sonuç

Tebliğimin başlıca sonuçlarından biri olarak, otantik bir kozmopolitan pratiğin temelinde normatif kurallar ve insan haklarına ilişkin kuramsal hipotezlerden evvel asgari koşul olarak müphemlik hoşgörüsünün bulunması gerektiğini iddia ediyorum. İnsan sonrası kuramların önde gelen temsilcileri vasıtasıyla ileri sürdüğü ütopik tekno-kozmopolislerin ise uyguladıkları kimlik politikalarıyla belirsizliğe yönelik bir tahammülsüzlüğü besleyeceğini, böylece bir arada yaşamı ahlaki bir tecrübe olmaktan çok hukuki bir düzenin bürokratik icrasına dönüştüreceklerini ileri sürüyorum. Bu bağlamda ahlaki tecrübe, normatif tanım ve ayrımların keskinliğine maruz kalarak bir hakikat tecrübesi olma hususiyetini yitirecek, siyaset ise farklılıklara karşı bir tolerans müsameresine dönüşecektir. Bireylerin yerel aidiyet ve kimliklerinin liberal potada eritilmesi, hafızasızlaşma ve geleneksel ontik bağlardan kopuş tehlikesini beraberinde getirmektedir. Kendine özgü farkları ve köklerini yitiren öznelerin oluşturduğu bir kozmopolit mekânın müşterek anlamı kalmayacak, homojenleşerek kültürel bir tekdüzeliğe ve çoraklığa mahkûm olacaktır. Farklılıkların politik kimliğe, karmaşıklığın düzene, müphemliğin netliğe ve kesinliğe tahvili, kozmopolitik mekânın ""kaosmos" olarak tezahür eden asli karakterini yozlaştırmaktadır. Oysa hakiki bir kozmopolitika, yerel köklerinden kopmadan ve aidiyetinden vazgeçmeden evrensel bir bütünleşme ve ortaklaşma bilincine erişmekle mümkün olabilir. Yine unutulmaması gereken bir başka husus, tek bir kozmopolis modelinin olmadığı, her asabiyet ve aidiyet biçiminin sonsuz çoğulluklar evreninde kendine özgü bir kozmopolitikayı inşa etmesinin mümkün ve hatta elzem olduğudur.

671 Yunus Tunçel, "CRISPR, Posthüman Aktör ve Genetik Geliştirme Etiği", *Pasajlar Dergisi* 7 (Ocak 2021), 251.

KAYNAKÇA

Bauer,Thomas. *Dünyanın Tekdüzeleşmesi*. çev. Mücahid Kaya. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021.

Bulut, Filiz – Özkan, Gülten. "Siborg Teknolojisi ve Uygulamalarının Tıp Etiği Açısından Değerlendirilmesi". *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 46/2 (2020), 255-262. https://doi.org/10.32708/uutfd.725389

Benhabib, Şeyla. *Buhran Çağında Haysiyet: Zor Zamanlarda İnsan Hakları*. çev. Barış Yıldırım. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2012.

Braidotti, Rosi. "Becoming-world". *After Cosmopolitanism*. ed. Rosi Braidotti, Patrick Hanafin and Bolette Blaagaard. Routledge, 2013.

Braidotti, Rosi. İnsan Sonrası. çev. Öznur Karakaş. İstanbul: Kolektif, 2018.

Braidotti, Rosi. İnsan Sonrası Bilgi. çev. Seyran Sam, Eda Çaça. İstanbul: Kolektif, 2021.

Gekas, Athanasios (Sakis). "Class and Cosmopolitanism: The historiographical Fortunes of Merchants in Eastern Mediterranean Ports". *Mediterranean Historical Review* 24/2 (2009), 95–114. https://doi.org/10.1080/09518960903487966

Graham, Elaine. "Sekülerötesi İmgelemde İnsanötesinin Tezahürü". çev. Murat Öznaneci. *Pasajlar Dergisi* 7 (Ocak 2021), 49-71.

Heidegger, Martin. *Basic Writings*. ed. David Farrell Krell. New York: HarperSanFrancisco, 1993.

Micheau, Françoise. "Baghdad In The Abbasid Era: A Cosmopolitan And Multi-Confessional Capital". *The City in the Islamic World, Handbook of Oriental Studies. Section 1, The Near and Middle East 94*. ed. Salma Khadra Jayyusi vd. 219-245. Brill, 2008. https://doi.org/10.1163/ej.9789004162402.i-1500.60

Ricoeur, Paul. *Hafıza, Tarih, Unutuş*. çev. M. Emin Özcan. İstanbul: Metis, 2012.

Sağlam, Rabia. "Posthuman Dijital Özne: Braidotti'nin Eleştirel İnsan Sonrasının Eleştirisi". *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar* 13 (Mayıs 2021), 295-323. https://doi.org/10.47124/viraverita.868249

Tunçel, Yunus. "CRISPR, Posthüman Aktör ve Genetik Geliştirme Etiği". *Pasajlar Dergisi* 7 (Ocak 2021), 241-263.

Vorderstrasse, Tasha – Treptow, Tanya (ed.). *A Cosmopolitan City: Muslims, Christians and Jews in old Cairo*. Cairo: Oriental Institute Museum Publications, 2015.

TRANSHÜMANİZM VE POSTHÜMANİZM KAVRAMLARININ SEVGİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Muhammet ÖZDEMİR

Doç. Dr., Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi,
E-mail: muhammetozdemir2012@gmail.com.

Fethi ARSLAN

Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi,
E-mail: fethiarslan23@gmail.com.

Özet

Bu bildirinin amacı, sevginin klasik toplumsal nitelikleriyle transhümanizm ve posthümanizm literatürlerindeki bireysellik vurgusunun karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Sevgi kavramı toplumsal insanda geçerli olan ve farklı insan bireylerinin birbirlerine dokundukları bir yaşamı imleyen bir olgusal içeriğe göndermede bulunmaktadır. Oysa transhümanizm literatürü büsbütün bireysel bir bedende mükemmel bir bireyi, posthümanizm literatürü ise eski toplumsal alışkanlıklarla ilişki çerçevesinde bireysel bir bedende mükemmel bir bilinç yetkinleşmesini işlemektedirler. Dünyada hâlihazırda yaşanan Covid-19 süreci insanların tek başlarına veya yalnız yaşamayacaklarını göstermiş bulunmaktadır. Ne var ki, bu vakıa, klasik toplumsal dokunun içinden gelen insan bireylerinin yeni insan koşullarına uyum esnasında karşılaştığı tereddütlerin ürünü olarak da yorumlanabilir. Her halükârda iki literatürün posthuman kavramı hiçbir şekilde toplumsal geçerlilik ve bağlayıcılığı samimiyetle desteklenen ilgileri ve uğraşları kabul etmemektedir. Bu ilgi ve uğraşlar soğuk bir takip mesafesinde veya yabancılık hissi korunarak sürdürülebilir gibi görünmektedir, ama empati ve fedakârlık gibi kavramların yapay zekâdaki karşılıkları genellikle bunlara gereksinim olmayacağı belirtilerek göz ardı edilmektedir. Bu bildirinin iddiasına göre, iki literatür de oluşum halindedir ve posthumanın sevgiyle ilişkisi henüz oldukça hamdır. İnsan sevgi olmadan yaşayamayacağı için iki literatür de kendilerini güncelleyeceklerdir. Bu güncelleme esnasında işaret edilmesi gereken bir çerçeve dünyadaki insan-insan ilişkilerinin de dönüşüyor olmasıdır. Bu dönüşüm, sosyallik ve sevgi içeriklerinin bir taraftan posthuman için henüz düşünülmemiş olduğunu gösterirken diğer taraftan eldeki sosyallik ve sevgi içeriklerinin zaman içerisinde yeni bir formata evrileceğini göstermektedir. Bu bildiride aynı zamanda yeni toplumsallaşma içeriklerine de yer verilecek olup, sevginin yeni içeriğinin vergilendirilme ve insani duygunun azaltılması gerçeklerine nasıl yaslanacağı da saptanmaktadır. Transhümanizm ve Posthümanizm literatürleri sevgi konusunda oldukça yüzeyseldirler ve onların kendilerini güncellemeleri oranında posthuman adayı günümüz insanlarının da kendilerini güncellemelerinden söz etmek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, Posthümanizm, Posthuman, Sosyallik, Sevgi.

Analyzing of the Concepts of Transhumanism and Posthumanism in the Context of Love

Abstract

This paper aims to analyze the classical characteristics of love with the term of individual in the literatures of transhumanism and posthumanism comparatively. The concept of love refers to a factual content that is acceptable in social people and signifies a life in which different human individuals touch each other. Actually, the transhumanism literature deals with the perfect individual in a purely individual body, while the posthumanism literature deals with the perfect consciousness attainment in an individual body in relation to old social habits. The current Covid-19 process in the world has shown that people cannot live alone. However, this fact can also be interpreted as the product of the hesitations faced by human individuals coming from the classical social structure while adapting to new human conditions. In any case, the posthuman concept of the both literatures do not accept the interests and the occupations whose social validity and binding are sincerely supported. These interests and pursuits seem to be sustained by keeping a cold distance or a sense of unfamiliarity, but the artificial intelligence equivalents of concepts such as empathy and altruism are often ignored, stating that they will not be needed. According to the allegation of this paper, the both literature is in formation and the relationship of posthuman with love is already very crude. Both literature will update themselves as human beings can't live without love.

Keywords: Transhumanism, Posthumanism, Posthuman, Sociality, Love.

GİRİŞ

Bu bildirinin amacı, 2022 yılından itibaren tüm dünyada daha fazla tartışmaya açılacak bir felsefi ilişki bağlamı olarak ekonomi ve ahlâk arasındaki ilişkiyi posthuman literatürünün büyük ölçüde bireyselci ve mücadeleye dayanan ekonomi metafiziğini eleştirerek –*metaverse* kavramına da müracaatla- değerlendirmektir. Böyle bir değerlendirmede bulunmanın gerekçesi, küreselleşme ve bireyselleşme ile kendine dünya ölçeğinde ekonomik kaynak ve pazar yaratmış bulunan *Amerikan Rüyası*nın vadesini neredeyse doldurmuş olması ve post-truth (gerçeklik-sonrası) ekonomisini düzeltmeye aday transhümanizm ve posthümanizm literatürlerinin büyük ölçüde Batılı olmalarına rağmen Çin tarzı gibi alternatif bireysellik-karşıtı ekonomilerin düşünülmeye başlanmasıdır (Hass, 2012; Kelly, Pike, 2021; Carugati, Levi, 2021). ABD'nin karşılıksız para bastığı ve Avrupa Birliği ülkelerinin onu takip etmekten dolayı umutsuzlaştığı bir zamanda transhümanizm ve posthümanizm literatürlerinin tüm dünya deneyimleri yerine hâlâ bu iki coğrafyanın insan ve biyo-teknoloji deneyimlerine dayanmaları yanlıştır, çünkü bu çeşitten bir kavrayış, eksik bir temsil ve yetersiz bir çözüm kavrayışına yol açabilmektedir. Sözgelimi posthümanizm literatürü bütün insanlık, hayvanlar ve doğayı kucaklıyor gibi görünmektedir, ama ondaki bu söylem içeriği, ekofeminizm ve yeni-materyalizmdeki 'insan-merkezci türcülük muhalefeti'ni liberal özgürlük söylemlerinin güncellenmesine sunmak yoluyla gerçekleşmektedir. Bu da tıpkı feminizmde olduğu gibi gerideki postmodern, post-kolonyal, hayvansever ve doğasever duyarlılığın pazarlanması ve ölümü anlamına gelebilir. Bu durumda Richard Dawkins'in *bencil gen* esası ve diğer insan türleriyle rekabet gerçeğine dayanan liberal ekonomi modelinin toplumsal ve dayanışmacı insan doğasına referanslı bir ahlâk ile yeniden dönüştürülmesi gerekmektedir. Ekonomide toplumsal nitelik ve dayanışmacı kişiliğe *sevgi* denilebilir ki, 2022 yılı ve sonrasında dünya literatüründe en çok tartışılıp değerlendirilecek olan

ekonomi ile bu ahlâk arasında güncellenmesi gereken ilişkidir (sevgi). İnsanların kendilerini gerçekleştirmeyi bireysel bir öykü olmaktan çıkarıp samimi ve diğerkâm bir toplumsal öyküye çevirmeyi taahhüt edecek *sevgi* sorunlaştırması gözetilerek transhümanizm ve posthümanizm kavramlarının güncellenmesi gerekecektir (Baelo-Allué, Calvo-Pascual, 2021).

Böyle bir değerlendirme için öncelikle dört saptamanın yapılmasında yarar vardır. Birincisi, transhümanizm ve posthümanizm literatürlerinin dolayladıkları toplumsal ilişki biçimiyle modern öncesi geleneksel zamanlarda ve modern zamanlarda yürürlükte olan toplumsal ilişki biçimi birbirinden farklıdır. Bu farklılığa göre, üç farklı ekonomi, ahlâk ve nihayet sevgi söz konusu olabilmektedir. Modern öncesi zamanlarda ekonomi genellikle toplumsal ahlâka paralel iken modern dönemde ahlâk büyük ölçüde toplumsal niteliğini devam ettiren ekonominin etkisinde var olmuştur. Çağdaş dönemde bireyselleşme ve küreselleşmeyle birlikte ahlâkın toplumsal özellikleri olumsuzlanmış ve ekonomi, toplumun ve bireyin esas belirleyicisi haline gelmiştir. Transhümanizm ve posthümanizm literatürlerinin posthumanı büyük ölçüde ekonomik büyümeye ve gelişmeye programlanmış birey gerçeği esas alınarak kurgulanmış görünmektedir (Roden, 2015: 109-117). İkincisi, transhümanizm ve posthümanizm literatürlerini koşullayan uluslararası toplumsal deneyimler bakımından insanların kendilerini yalnız hissetmeye başlamaları ve siyasal kapitalizm ve dijital ekonominin bunu kullanmak istemesi gerçeği, sürdürülebilir bir insan yaşamına işarette bulunmamaktadır. Bunun yerine Jean Baudrillard'ın değerlendirdiği şekliyle, popüler Amerikan kültürünün New York'tan başlayarak tüm dünyada yarattığı *büyükşehirlerdeki yalnız insanlar* deneyimi, doğası gereği toplumsallığa mecbur olan insanın siyasal ve dijital kapitalizm toplum modellerine uyum sağlayamamasıyla sonuçlanabilir (Baudrillard, 1996: 14-19). İçerisinde yaşadığımız küreselleşme ve bireyselleşme döneminde ve Covid-19 süreci sonrası yeni-normalleşme koşullarında insanlar büyük ölçüde yalnızlaşmış ve hatta toplum içerisindeki diğer insanlara karşı güvensizleşerek kendilerinin rakibi görmeye başlamışlardır. Bu vakıa, hem empati, fedakârlık, hoşgörü ve ilgiyi derinden bir gereksinim olarak hissettiren sevgi eksikliğini gündeme getirmiş, hem de ekonomi ile ahlâk arasındaki ilişkinin ahlâkın lehine olacak nitelikte yeniden kurgulanması gerektiğini göstermiştir. Bu üçüncü saptamayla birlikte söz konusu olan dördüncü bir saptamaya göre, 20. yüzyıl ve 21. yüzyıldaki insan sorunlarını biyo-teknoloji ve nanoteknolojideki gelişmelere dayanarak çözmeye aday olan transhümanizm ve posthümanizm literatürleri ekonomi ile ahlâk arasındaki yeniden toplumsal olmaya doğru gidebilecek bir ilişki içeriği konusunda henüz oldukça acemidirler. İki literatüre ait temsilcilerden olmaları bakımından örneğin Stefan Lorenz Sorgner ve Francesca Ferrando sadece riskler ve ilkelerden söz edebilmektedirler, ama bir çözüm içeriğinden somut olarak bahsedememektedirler (Ferrando, 2019: 134-135).

Küresel kapitalizm toplumunun tek bir dijital ve siyasal kapitalizm toplumuna evrileceği esnada iş görecek transhümanizm ve posthümanizm literatürlerinin yenidünyanın çoklu ekonomik merkez seçeneğine doğru evrilmesi nedeniyle kendilerini güncellemeleri gereği fark edilebilmektedir. Bunun yanı sıra küresel kapitalizm koşullarındaki bireyselliği daha radikal bir aşamada posthuman onto-ekonomisine taşımak isteyen siyasal kapitalizm sürecinde insanların birbirlerinden koparak yalnızlaşmaları ve bunu derinden hissediyor olmaları, bilinçlerin makineleştirilmesi yoluyla çözülebilecek bir sorun değildir. Bu nedenle ekonomi ile ahlâk arasındaki ilişkinin toplumsal ahlâk lehine yeniden güncellenmesi demek olan sevgi gözetilerek transhümanizm ve posthümanizm kavramlarının kendi felsefi içerimlerini daha insani kılmaları gerekmektedir. Bu bildiri, her iki literatürde yer alan posthumanın bireysellik ve toplumsallığının radikal bir evrime uğrayabileceğini öngörmektedir. Çünkü ekonomi ve paranın bütün insani ilişki

biçimlerinin merkezine yerleştiği bu çağda en maliyetli ve değerli olan fayda, insanlar arası samimi ilişkilerin kendisidir. Açık bir deyişle, insana dokunmak, onunla vakit geçirmek ve ilgilenmek, ona yardım etmek ve değer vermek ilerideki ekonominin esas işlevi olacağa benzemektedir (Rust, Huang, 2021: 41-43).

Posthumanın İki Literatürdeki Bireyselliği ve Toplumsallığı

Transhümanizm literatüründe hem mühendis teorisyenler hem de felsefeci ve sosyal bilimci teorisyenler açısından insan bireysel ve tekil bir deneyimle davranacak şekilde kavranmaktadır. Bedenin güçlendirilerek yetkinleştirilmesi kişisel bir gereksinim, varoluş ve süreç olarak kavranmaktadır. Fizyolojik ve biyolojik iyileştirmeler yoluyla bilinçsel evrim yaşamış birey olarak posthuman bütünüyle bireyseldir (Kurzweill, 2005: 24; Ferrando, 2019: 32). Posthümanizm literatüründe birey adeta var değil gibidir ve bütün posthuman söyleminin insan-merkezciliğin reddedilmesi üzerine kurulması Avrupalı söylemlerin genelinde izlenebildiği şekliyle toplumcu bir kuram görüntüsü vermektedir. Nitekim posthümanist düşünürlerde analiz ve öneriler herhangi tekil bir kişi yerine genel ve toplumu bağlayacak kapsamda geliştirilmektedir. Fakat bu toplumsal analiz ve öneriler Ortaçağdan itibaren geliştirilmiş hümanizm ve Aydınlanma çağındaki Avrupa-merkezciliğin açıkça karşısında konumlanmasına rağmen çağdaş zamanlarda kendini görünür kılabilmeyi denemiş Batı-dışı toplumların öznelliklerindeki hakikat iddialarını Amerikan bireyselliği lehine olacak nitelikte reddetmektedir. Özellikle Donna J. Haraway, dinsel inançlar söz konusu olduğunda bireysel deneyimlerin belirleyici olduğunu kabul etmekte ve hatta bunlara dayanmaktadır. Posthümanistler kendilerine ait olanlar dışında toplumcu yaklaşım ve kuramlara anlayışla yaklaşmaya hazır değildirler, çünkü tamamında insan-merkezciliğin izlerine rastlamak mümkündür (Roden, 2015: 10-13; Ferrando, 2019: 151-152).

Transhümanizm ile posthümanizm literatürlerinin posthuman kavrayışları ve beklentileri, ilkinin hümanist, aydınlanmacı ve evrimci olması, ikincisinin ise anti-hümanist, aydınlanma eleştirmeni ve evrimi insan iradesine bağlıyor olması bakımından derinden farklılaşmaktadırlar. İki literatürün benzeştikleri dört çerçeve vardır ki, bunlardan birincisi, biyo-teknolojik ve nanoteknolojik gelişmeleri kabul edip bunlara dayanmaları; ikincisi, 20. yüzyılın insan sorunlarından hareketle konuşmaları ve üçüncüsü, geleceğe ilişkin bilinç felsefeleri üretiyor olmalarıdır. Her iki literatür bu üç benzeşme çerçevesine ek olarak 1980'lerin sonları ve 1990'larda doğmuş olmakla birlikte ayrıca Batılı bir insandan hareketle söylem üretmek bakımından da dördüncü bir çerçevede benzeşmektedirler (Ferrando, 2019: 27-28). Transhümanizm literatürü Anglosakson felsefelerin ürünü olup felsefe tarihine hâkimiyet bakımından zayıftırlar. Posthümanizm literatürü Kıta Avrupası felsefelerinin ürünü olup Antik Yunan felsefesinden başlayarak felsefe tarihine ve söylemlerine olan güçlü hâkimiyetiyle bir fark yaratmaktadır. Bu ayrıntıya ek olarak posthümanizm literatürü –özellikle Rosi Braidotti'nin eserlerinde- Araplar, Türkler, İranlılar, Çinliler, Siyahlar, Afrikalılar, Hintliler ve Güney Amerikalılar'ı da söylem kapsamına teorik seviyede açıkça dâhil etmeye çalışmaktadır (Braidotti, 2013).

Transhümanizm ve posthümanizm literatürleri, Amerikan Rüyasına benzer bir taahhütle gelecek hakkında konuşurken esas itibariyle Batılı –Viyana'nın Batısındaki- insandan hareket etmektedirler. Bunun anlaşılabilir bir nedeni, Çin, Japonya, Malezya ve Tayvan gibi sınırlı sayıdaki Doğu ülkesi haricinde insanların biyo-teknoloji ve nanoteknoloji üretmiyor oluşlarıdır. İki literatür herhangi bir şekilde ülke ve toplum ayrımından bahsetmemektedir, ama özellikle toplumsal ilişki içerikleri ve kültür hakkındaki analizleri ne türden bir yaşamı meşru ve muteber

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

aldıklarına dair bir izlenim vermektedir. Üretken toplum ve kültürler ile böyle olmayanlar arasında dünya tarihinin her döneminde olduğu gibi posthuman döneminde de derin ve aşılamaz bir mesafenin olacağı bellidir. Her ne kadar 20. yüzyıl Marksizm düşüncesinde genelde korunan mutlak denklik veya eşitlik düşüncesi posthümanist düşünürler tarafından her fırsatta samimiyetle ifade ediliyor olsa da, bütün teorisyenlerin Kıta Avrupası felsefelerinden beslenmelerine karşın Anglosakson tarzdaki üniversitelerde ders veriyor olmaları bir tesadüf değildir. Son olarak Leiden Üniversitesi'ne geçmiş olan Braidotti de bunun istisnası olmaktan kurtulamamıştır. Üretken kültürler ile sadece tüketici konumunda bulunan toplumlar arasındaki örtük ayrım iki literatürün posthumanının üretken kültürlerle özdeşleştirilmesi gereğini belirginleştirmektedir. Bu durumda ilk elde tüketici kültürlerin tarih ve aidiyetlerinin öznel olduğu ölçüde genel geçer bir ölçüt olamayacağını, buna hiçbir zaman izin verilmeyeceğini tahmin etmek zor değildir. Bu, transhümanizm ve posthümanizm literatürlerinin bir eksiği olmayıp gerçek bir durum niteliğinde kabul edilebilir.

Fransız felsefesi uzmanı Zahi Zalloua, posthümanizm literatürünün posthumanını, Batılı insan-merkezciliği eleştirmesi ve başka insan, hayvan ve doğal unsurlara yaşamda yer vermesi nedeniyle kuşatıcı ve barışçıl bir ontolojik girişim olarak onaylamaktadır. Zalloua, Monteigne ve René Descartes'tan başlayarak bütün hümanist felsefe deneyimlerinin postmodern ve post-yapısalcı felsefelere göre bir tür eleştirisini yapmakta ve kuşatıcı canlı ve yaşam kavrayışının bir ontolojisi niteliğinde posthümanizmi olumlamaktadır (Zalloua, 2021: 1-29). Niyetler, söylemler ve argümanlar açısından bakıldığında Zalloua isabetli bir teşhiste bulunmaktadır, ama gerçek deneyimler ve tabiatın yerleşik ekonomisi açısından posthümanist söylemin kuşatıcı yaklaşımının bir geçerliliği bulunamaz. İki literatüre ve özellikle de transhümanist literatüre yöneltilmiş eleştiriler genellikle söz konusu iki literatürün eksikliklerine veya insanı büsbütün kurgusal almalarına yönelmektedir. Bu bağlamda dünya milletlerinden farklı araştırmacıların özellikle transhümanizm ve posthumana yönelik eleştirilerini bir araya getirmiş bulunan Wolfgang Hofkirchner ve Hans-Jörg Kreowsky'nın 2021'de yayınlanmış editoryal kitapları, posthumana ait durumun insana ilişkin tehlikeli bir dünya tasarımı içerdiğini iddia etmektedir. Bu kitaptaki bölümlerde dikkat çeken ortak iki temadan bir tanesi, *Batılılık* ve *teknoloji* vurgusudur, diğeriyse insana dokunmamaktır. Risk yaratan, ama bizzat insanı imleyen kıskançlık, gülmek ve birbiriyle toplumsallaşmak gibi insani özellikler olmadığında insan ne anlama gelecektir (Hofkirchner, Kreowsky, 2021)?

Transhümanizm ve posthümanizm literatürlerinin posthumanı bireysel ve özellikle yalnızdır. Bu yalnızlığın varlığı sadece iki literatürden kaynaklanmamaktadır. Küreselleşme ve bireyselleşmenin neticesinde dünya bu noktaya evrilmiştir. Fakat tüketim toplumunu reddetmek yerine her iki literatür verili kabul edip bunun üzerine kuram oluşturmaktadırlar. Siyasal kapitalizmin tüketim toplumu koşullarında daha fazla para kazanabilmesi veya sermaye çevrelerinin daha çok büyüyebilmeleri için posthumanın bireysel nitelikte kurgulanması ve her bireyin daha fazla yalnızlaşması gerekmektedir. Böylece her bireyden ayrı ayrı alışveriş tutarı alınabilecektir ki, bu tutara artık vergi denilmesinde bir sakınca yok gibidir. Çünkü her şeyin dijitalleşmesi demek aynı zamanda bütün gereksinim ve ilişkilerin –sözgelimi metaverse örneğinde anlaşılabileceği üzere- dolaylanarak kişilerin niyet ve iradelerine yabancılaşması anlamına gelmektedir.

Ekonomi ve Ahlâk Birlikte Var Olabilir mi?

İki olgu bir arada bulunmadığında küresel kapitalizm varlığını ve geçerliliğini sürdüremezdi. Bunlardan bir tanesi, insanların bireyselleşmeleridir. Tüm dünyada insanlar 1950 sonrasında kademeli olarak önce geniş ailelerden çekirdek ailelere, sonra da çekirdek ailelerden bireysel yaşama geçerek hayatlarını devam ettirmeye başladılar. Böylelikle birçok kişinin birlikte ortak tüketimi yerine asgari konularda bile her bireyin ayrı ayrı tüketimi söz konusu olabilmektedir. İkinci olgu, bireyselleşmenin *bencil gen* anlayışı üzerinden tanımlanması ve her bir bireyin diğeriyle rekabet, mücadele ve hatta savaş halinde bir doğallık üzerinden bilinçlendirilmesidir. Bu olgu her bireyin yaşamını kendi kazanım tekeli üzerinden sağlayabileceğine inanmasına yol açabilmektedir. Son birkaç yılda çekilmiş Güney Kore dizi ve sinema filmlerinde –örneğin Parazit, Platform ve Squid Game'de- teşhis edilerek eleştirilen özellikle bu iki olgudur. Bu iki olgu bir yandan tüm insan bireylerini yaşamak için bencil davranmaya mecbur olduklarına ikna etmektedir, diğer yandan ise bencil davrandıkları takdirde ciddi bir başarı ve kazanım elde edebileceklerini onlara sürekli hatırlatmaktadır. Ne var ki, dijital çağ toplumunda ve her türlü insan-insan ilişkisinin banknot veya sanal paraya endeksli hale geldiği bir dönemde bu iki olgunun birlikte varlığı sürdürülebilir görünmemektedir. Burada ahlaki nitelikte bir siyasal ekonomi çerçevesine gereksinim duyulmaktadır (Carugati, Levi, 2021: 1-4).

Spesifik olarak 2008 ve 2010 sonrasındaki yıllar tüm dünyada ve özellikle Ortadoğu, Yakındoğu ve Doğu Avrupa'da sosyo-ekonomik düzenlerin önceki güvenlerini yitirdikleri dönemlerdir. Bunun önemli bir nedeni, Amerikan Rüyası ve Amerikan-merkezci küresel kapitalizmin vadesini doldurmaya başlamasıdır. Aynı zamanda bu gelişme, söz konusu çerçevedeki sosyo-ekonomik yatırımların daha fazla büyüyüp devam edemeyecekleri anlamına da gelmektedir. Amerikan-merkezci liberal ekonomi modeline alternatif bazı ekonomik modellerin Pasifiklerde ve Afrika'da ortaya çıkmaya başlaması, dünyanın 1989 yılından sonra yeniden çok-merkezli bir ekonomi ve güç denklemine doğru evrildiğini göstermektedir. Bu bağlamda dünyanın uzunca bir zaman özdeşleştiği popüler ve profesyonel Amerikan kültürlerinin tek başına merkeze alınmaması gerekmektedir. Amerikan Rüyasının eski vizyoner ve etkin konumunu yitirmeye başlaması ve ekonomik olarak alternatif seçenek olma yolundaki coğrafyaların henüz bir kimlik ve kültür oluşturacak derecede büyüyememiş olmaları, söz konusu coğrafyalara ait görünümlerin acemilikten dolayı kaba, yüzeysel ve ürkütücü bir izlenim uyandırmalarına yol açabilmektedir. Bu izlenimlerin benzerlerini birçok bölgesel veya yerel kültürde izlemek de mümkündür ve bu vakıa, ekonomi ve ahlâkın yeniden bir arada anılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda son yıllarda ve 2021 yılı içerisinde literatürde birçok araştırma yayınlanmıştır. Bu araştırmaların tamamında vicdani ve kişisel de olsa, başka insanların mevcudiyetlerini önemseyen bir duyarlı davranış ilkeleri anlamındaki ahlakın siyasal ekonomi ilişkilerini yönetip yönetemeyeceği değerlendirilmektedir. Ekonomi ile ahlakın birlikteliği, tabiatın ve insanın sosyal doğasının optimal bir gereği olarak kabul edilmektedir. Açıkçası, kapsamlı bir kavram olarak ekonominin içerisine empati, hoşgörü, diğerkâmlık, fedakârlık, merhamet, yardımseverlik ve sevgi gibi ahlaki olgu veya kavramlar da girmektedir, ama başarının gereği olarak bütün vaktini kazanmaya ayırmış insanların ömürlerine sığamayacak kadar çeşitli sayıdaki ve yoğunluktaki deneyimleri eşzamanlı gerektiren medeni ve ahlaki alışkanlıkların varlığı şimdiki zaman insanlarında eksik kalabilmektedir. Posthumanın esasını teşkil eden şimdiki zaman insanında bulunan ekonomi ile ahlak arasındaki bu ikircikli bölünme durumu, geleceğe ilişkin bütün insan, yaşam ve dünya analizlerinin karamsar olmasına

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

yol açabilmektedir (Manokha, 2008; Hass, 2012; Bielskis, Knight, 2015; Wilkis, 2018; Carugati, Levi, 2021; Kelly, Pike, 2021).

2021 yılının Aralık ayında Netflix filmleri arasında gösterime girmiş olup büyük ilgi uyandırmış olan *Don't Look Up* (*Yukarı Bakma*) adlı filmin ana fikri de tam olarak bu çerçeveye yedirilmiş görünmektedir. Küreselleşme ve bireyselleşmenin son sınırına ulaşması, çevreden merkeze gelen insan çeşitliliğinin daha önce oturmuş olan bütün standartları tersyüz etmiş olmaları, işinin ehli insanların varlıklarına ve istikrarlı ve güvenilir bir iletişime duyulan ivedi gereksinimler, kurallı ve toplumsal bir düzenin mümkün olduğunca umutsuz ve ulaşılamaz görünmesi; bütün bunlara yol açan kişisel kazanç, bireysel başarı ve kendini gerçekleştirme serüvenlerinin geri döndürülemez yalnızlıklara yol açması ve bu yalnızlıkların dünyanın oturmuş insan ilişkilerini imha etmesi. Bu vakıa tam olarak ekonomi ile ahlakın birbirinden iyice uzaklaştığı toplumsal standartları içeren mediokrasiye tekabül etmektedir. Eşitlik, iyilik ve adaletin planlı yönetilmediği ve ekonomik büyümeye veya liberal ekonomilere araç kılındığı bir dizi popülist yaklaşımın yarattığı bedelsiz kazanma telaşını imleyen mediokraside, statü, itibar ve mutluluklar bir hazırlık ve hak edişe yaslanmadıkları için toplumun birbiriyle ilişkisi güven üretememektedir. Böyle bir küresel toplumda kültürlerin seçkin insanlara olan psikolojik yönelimi dikkat çekicidir (Deneault, 2018).

Seçkin insanlara yönelik psikolojik ilginin gereği, 20. yüzyıl boyunca var olan ve artık bireylerin ve toplumların bırakmalarının gerekli olduğu, sorumluluklarını başkalarına havale etme kolaycılığı ve garanticiliğidir. "*Başkaları yapsın*" anlayışı, gelişmekte olan veya post-kolonyal nitelikteki toplumların genel yaşam yaklaşımını içermektedir. Bu yaklaşım, ekonominin ahlâktan uzaklaşmasının önemli bir bileşeni durumundadır. Mediokrasiyi var eden etkenler devam ettiğinde seçkinlerin varlığı da neticeyi pek değiştirmeyebilir. Ekonomi ile ahlâk arasındaki dikotominin varlığı posthumanın "insan-doğasal çevre" gerçeğiyken transhümanizm ve posthümanizm felsefi söylemlerinin salt düşünce ve konuşmayla iyileştirebilecekleri kapsama alanı sınırlı kalacaktır. Ayrıca transhümanizm ve posthümanizm kavram, teori ve literatürlerini var eden dünya, küreselleşme ve bireyselleşmenin yarattığı dünyadır. Açık bir deyişle ekonomi ile ahlâkı birbirinden koparan dünyevi şartlar transhümanizm ve posthümanizmi yaratmıştır. Her ne kadar transhümanizm ve posthümanizm literatürleri, biyolojik ve fizyolojik sınırları bertaraf edildiğinde insanın sosyal anlamda iyileşeceğini iddia ediyorlarsa da, söz konusu bertaraf etmenin de bir ekonomiyi gerektirdiği bilindiğine göre bu iddia gerçekçi değildir. Dahası bireyci özellikleri açıkça geliştiren singularite (tekillik) ve felsefi transhümanizm ile söz konusu özellikleri ideal bir toplum içerisinde baskılamayı deneyen felsefi posthümanizm *bencil gen*deki sürdürülemez sorunlara çözüm olamazlar, çünkü bunlarda yaşamın anlamı ve sosyalleşme kapsamındaki sevgi herhangi bir şekilde işlenmeye değer bile bulunmamaktadır. Mantıkçı pozitivizmdeki genel kusura eklemlenerek her iki literatür de insan yaşamının mantık ve argümandan ibaret olduğu izlenimini verebilecek şekilde her şeyi salt kavramsal seviyede etüt etmektedirler. Oysa posthumanın ekonomisi ve ahlâkı onun yaşamını belirleyecektir (Tekin, Özdemir, 2021).

Posthumanın Toplumsal-Ekonomik Ahlâkı Olarak Sevgi ve Metaverse

Günümüzdeki yaşam koşullarının karamsarlığı ile transhümanizm ve posthümanizm literatürlerinin iyimserlikleri arasındaki belirgin uyumsuzluklar göz ardı edilerek posthuman anlaşılamaz. Toplumsal temelli ahlâkın bulunmadığı bir ekonomi sürdürülebilir değildir. Çünkü parayı yaratan insandır ve tersi yanlıştır. Bu durumda transhümanizm ve posthümanizmin posthuman kavramlarının toplumsal temelli ahlâk gereksinimi için iki insan gerçeği olarak

dış dünya ile *sanal dünya* birbirinden ayrılabilir. Biyolojik ve fizyolojik engellerin ortadan kaldırıldığı ve toplumsal temelli ahlâka da ihtiyacın bulunmadığı bu dünya *metaverse* kavramıyla etüt edilebilmektedir (Lee ve diğerleri, 2021: 1-66; Davis, 2021).

Esas itibariyle transhümanizm ve posthümanizm kavramlarını metaverse kavramıyla birlikte etüt etmek kolay değildir, çünkü ilk ikisi evrensel ve kapsamlı literatürlere karşılık gelmekteyken metaverse insan yaşamının nispeten bir parçasına veya belki anına tekabül etmektedir. Bununla birlikte metaverse ihmal edilerek posthuman anlaşılamaz. Ryan K. Bolger, posthumanın mistik gereksinimleri kavrayışını üreterek bu evrensellik ve geçicilik çatışmasını çözümlemeye çalışan bir metin kaleme almıştır. Yani metaverse, posthumanın gerçek-üstü ve psikolojik gereksinimlerini karşılamak üzere yaratılmış sanal bir evren olarak geçerli ve anlamlı olabilir (Bolger, 2021: 1-15).

Tekilci yaklaşımlar dışında gerçekte varolan posthumanın toplumsal temelli ahlak gereksinimi ve ekonomi arasındaki ilişkinin geleceği iki düzlemde şekillenebilir görünmektedir. Birincisi, ekonominin yeniden birden fazla insanın birlikte yaşayabileceği gerçekçi rekabet koşullarına uydurulmasıdır. Tümel insana kişisel kazançtan daha çok önem ve öncelik verme alışkanlığı olarak ahlâk, duygu ve sevgi ekonomiye bir kıstas olabildiği ölçüde araçlar ile amaçlar arasındaki hiyerarşik ilişkinin devamlılığı güvende kalabilecektir. '*İnsanların gereksinimlerini gidermek üzere emeğe dayalı üretilmiş ortak fayda*' anlamında parayı ve paranın etkileşim dolayımı olarak ekonomiyi yaratan insandır, ama insanı yaratan para ve ekonomi değildir. Bu sıralama ve gerçek ilişki içeriği ancak ekonomi ile toplumsal ahlak arasındaki doğru etkileşim üzerinden mümkün olabilir gibi görünmektedir. Transhümanizm ve posthümanizmin posthumanları birinci düzlemde tabiata uygun ve herhangi bir parçalanma ya da düalizmden uzak olan bu seçenekte ekonomi ile ahlakı yakınlaştırabilirler. 2022 yılı içerisinden itibaren tüm dünyada büyük ölçüde bu seçeneğin tartışılıp değerlendirileceğini öngörüyoruz. İkinci düzlem ise, tekilci ve tekelci rekabet ekonomisinin içerisindeki posthumanın ekonomi ile ahlak arasında bölünen iki doğasını –her seviyeden Marksistler buna "yabancılaşma" demektedirler- gerçeklik ile sanallık arasında birer temsille ilişkilendirerek çatışmadan korumak girişimi söz konusu olabilir. Metaverse tam olarak burada işe yarayabilir ve sosyal medya da bu şekilde dönüştürülebilir. Günlük yaşamda biyolojik ve fizyolojik engeller ve olanaksızlıklardan dolayı tekil evrim, devrim ve mutluluğunu elde edememiş posthumanlar, metaverse yoluyla yaratılmış sanal gerçeklikte kişisel tatmin gereksinimlerini giderebilirler. Böylece günlük yaşamı tabir yerindeyse canavarlaştıran ve insanın özsaygınlığını başka insanların kaybetmelerine koşullu kılan küresel kapitalizm veya yeni aşamada siyasal kapitalizm şartlarının eğilip bükülebilmesi mümkün olabilecektir.

Tümel insanlığın birey insanlıkla çelişmesi ve çatışma halinde bulunması, 20. yüzyılın ve erken 21. yüzyılın en önemli sorunudur. Çünkü gerçeklik ile tasarıların birbirlerine yabancı olduğu, hatta gerçekliğin zoraki tasarılara uydurularak insan yaşamının hiçe sayıldığı gibi bir olgusal durum ortaya çıkmaktadır. Bu meyanda ekonomi ile toplumsal dayanışma ve yardımlaşma bağlamı olarak ahlak ve sevginin yeniden ilişki halinde tartışmaya açılması son derece önemlidir. Nitekim dinleri var ve geçerli kılan bu ilişkiyi kurabilme potansiyelleri olmuştur. Özellikle İslâm'ın imrenilen ilk tarihlerinde ekonominin ahlaka bağlanması her sosyal ve ekonomik seviyeden insanı etkilemiştir. Çünkü İslâm ilk zamanlarında bunu gerçekten yapabilmiştir. Modern kapitalizmin ilk kapsamlı teorisyeni Adam Smith'in de en büyük amacı bunu gerçekleştirebilmekti (Kennedy, 2008). Bu bağlamda yukarıdaki ikinci seçenek veya düzlem olan metaverse seçeneğinin de enerji kaynakları, elektrik, elektronik, eğlenceye ayırılabilecek kişisel vakit vb. ekonomiyi imleyen

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

olgusal kavramlara götüreceği anlaşılabilmektedir. Buna göre, metaverse de sosyal medya gibi ancak geçici bir dönem mevcut çatışmayı veya eşitsizlikleri idare edebilir görünmektedir. Posthuman için en önemli gereksinim paradan ve ekonomiden de önce toplumsal temelli ahlak ve sevgidir. Hatta sonraki on yıllarda ekonomik olarak en pahalı ve maliyetli şeyin fedakârlık, empati, başkasının yaşamına yardımsever dokunmak, duygu, ahlak ve sevgi olacağı söylenilebilir (Rust, Huang, 2021: 41-43).

Sonuç Yerine: Metaverse

Amerikan Rüyasının en önemli özelliği, dünyada yaşayan bütün insanların kendilerini başarılı ve mutlu hissederek birlikte nefes alabildikleri bir ortak alanın (kamusal alan) varlığını öncelikle kendisinin –ABD'nin- ürün pazarlayarak paraya çevirebildiği bir ekonomik düzene bağlamasıydı. Açık bir deyişle, daha önce merkez veya ortak yaşam alanından kovulmuş ırklar, renkler, dinler, cinsiyetler, duyarlılıklar ve alışkanlıkların tamamı birer deneyim içeriği olarak özerklik ve saygı kazanarak eşit statüde merkeze gelebileceklerdi, ama bunun şartı her bir insanın birer müşteri niteliğinde tüketim toplumuna adapte olmasıydı. Örneğin siyasal bir tercih olarak sosyalizm, bir deri rengi ve ırk olarak Siyahilik veya dinsel bir örtü olarak başörtüsü kişiler tarafından özgürce sahiplenilebilirdi, ama her birinin tüketim toplumunda birer müşteri olmaları şartı bunu yönetecekti. Buna liberal ekonomi veya küresel kapitalizm denilmektedir. Küresel kapitalizm şartlarının yeni bir aşaması olarak posthumanın siyasal kapitalizm toplumu veya dijital kapitalizm toplumu, transhümanizm ve posthümanizm literatürlerinin teorik kapsamlarını pratik gerçeklerle buluşturacak bir veri durumundadır.

İnsan olmadan ekonomi olamaz, ama ekonomik analizler yapılmaksızın da bilimsel, felsefi ve teolojik değerlendirmelere girişilemez. Açıkça belirtildiğinde özellikle felsefe, Kıta Avrupası'nın erken 20. yüzyılında icra edildiği şekliyle bir tür etimolojik analiz veya idealist çözümlerin linguistik tarihi demek değildir. Transhümanizm ve posthümanizm felsefeleri, biyo-teknolojik ve nanoteknolojik devrimlerle birlikte yetkinleşen, iyileşen ve güçlenen insanın risk olmaktan çıkan özelliklerine ve 20. yüzyılın geride bırakılması gereken insan sorunlarına yoğunlaşmaktadırlar. Bu yoğunlaşma pratik bir felsefi niyet içermekle birlikte üretim ilişkilerine bağımlı ekonomik piyasadan bağımsız analizler hâlâ gerçeklerden kopuk kalabilmektedir. Buna göre, her iki literatür de insanların ekonomik gerçekliklerine göre kendilerini güncellemek zorundadırlar. Örneğin transhümanizm evrimin ekonomiyle ilişkisini, posthümanizm de insanın tabiatı kullanarak gereksinimlerini giderebilmesinin yarattığı ontik hiyerarşiyi daha pratik seviyede çözümlemek zorundadır. Her iki literatür de ekonomi-politik bağlamında henüz yetersizdirler ve yapay zekâ gibi gelişim halindedirler.

Biyo-teknolojik ve nanoteknolojik yeniliklerle fiziksel olanakları artırılan insanın psikolojik ve bilinçsel gereksinimleri de hesap edilmelidir. Ayrıca fiziksel olanakların artırılması tüm dünyada eşzamanlı ve eşit gerçekleşmemektedir. Bu iki vakıa, liberal ekonomilerin birer müşteri olarak piyasada insan kabul ettiği farklılıkların birbirleriyle insani ilişkilerini sorunlu ve sürdürülemez kılabilmektedir. Bu nedenle toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı içeren ahlak (sevgi) ile ekonomi arasındaki uyumsuzluk ve çatışma 2022 yılının ve sonraki yılların en çok etüt edilen sorun bağlamı olacağa benzemektedir. Bu meyanda biri, uzun vadeli ve gerçekçi, diğeri kısa vadeli ve geçici iki çözüm düzleminden söz edilebilir. Birincisi, sevginin ekonomiyi tekillik ve tekelcilikten kurtardığı, ama bütünüyle küresel komünizm gibi bir başka indirgemeci ve duygu-dışı ekonomiye de teslim etmediği toplum ve ilişki içeriği seçeneğidir. İkincisi ise, gerçek yaşam

ile sanal yaşamı eldeki çatışmanın çözümüne yönelik bir yol olarak işletmek ve insanların tam anlamıyla metaverse evreninde eşit ve mutlu olabilmeleridir. İlki, posthumanın acil gereksinimi olduğu kadar insanlık tarihinin ortak bir amacı niteliğindedir. Bu bir kez gerçekleştiğinde hep sürdürülebilir olmayıp, her kuşakta farklı bir emek ve pratik gerektirebilir. İkincisi ise, hem metaverse'ün ekonomik maliyeti, hem bu sanal evrende tekil müşteri pozisyonunun devam edecek olması ve hem de kayıt alınarak ileride kişinin karşısına çıkarılabilecek olması gibi dijital riskler nedeniyle kalıcı bir çözüm gibi görünmemektedir. 2022 yılından itibaren çok muhtemelen insanlık ABD ile Rusya ve Çin tarzı ekonomilerinden karma bir ekonomik modele doğru evrilecek ve sosyal demokrasinin yeni içeriği daha az bireyci ve daha çok ahlakçı olacaktır. Bu yeni şartlarda transhümanizm ve posthümanizm kavramlarında en az anılan kavramlardan birisi olan *sevgi*nin (*love*) daha fazla anılacağı öngörülebilir.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKÇA

Baelo-Allué, S., Calvo-Pascual, M. (Ed.) (2021). *Transhumanism and Posthumanism in Twenty-First Century Narrative: Perspectives on the Non-Human in Literature and Culture*. New York&London: Routledge, Taylor and Francis Group.

Baudrillard, J. (1996). *America*. (Çev.: Chris Turner). London, New York: Verso, 10. Basım.

Bielskis, A., Knight, K (2015). *Virtue and Economy: Essays on Morality and Markets*. London&New York: Routledge.

Bolger, R. K. (2021). Finding Wholes in the Metaverse: Posthuman Mystics as Agents of Evolutionary Contextualization. *Religions*, 12, 768, 1-15.

Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Cambridge, Malden: Polity.

Carugati, F., Levi, M. (2021). *A Moral Political Economy: Present, Past, and Future*. Cambridge Elements Political Economy. Cambridge, New York, Melbourne, New Delhi, Singapore: Cambridge University Press.

Carugati, F., Levi, M. (2021). *A Moral Political Economy: Present, Past, and Future*. New York, Cambridge: Cambridge University Press.

Davis, W. J. (2021). *Metaverse Explained for Beginners A complete guide to Investing in cryptocurrency, NFT, Blockchain, Digital Assets, web 3 & Future Technologies*. Bağımsız Yayın E-Kitap Yayını.

Deneault, A. (2018). *Mediocracy: The Politics of the Extreme Centre*. (Çev.: Catherine Browne). Toronto: Between the Lines.

Ferrando, F. (2019). *Philosophical Posthumanism*. London, New York: Bloomsbury Academic.

Hass, J. (2012). *Rethinking the Post-Soviet Experince: Markets, Moral Economies, and Cultural Contradictions of Post-Socialist Russia*. New York: Palgrave Macmillan.

Hofkirchner, W., Kreowsky, H. (2021). *Transhumanism: The Proper Guide to a Posthuman Condition or a Dangerous Idea?* Cham/switzerland: Springer.

Kelly, P., Pike, J. (2021). *Neoliberalism and Austerity: The Moral Economies of Young People's Health and Well-Being*. London: Springer.

Kelly, P., Pike, J. (Ed.) (2021). *Neoliberalism, Austerity, and the Moral Economies of Young People's Health and Well-being*. London: Palgrave Macmillan.

Kennedy, G. (2008). *Adam Smith: A Moral Philosopher and His Political Economy*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Kurzweill, R. (2005). *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. New York: Viking, Penguin Group.

Lee, L.H. ve diğerleri (2021). All One Needs to Know about Metaverse: A Complete Survey on Technological Singularity, Virtual Ecosystem, and Research Agenda. *Journal of Latex Class Files*. Vol. 14, No. 8, September, 1-66.

Manokha, I. (2008). *The Political Economy of Human Rights Enforcement*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.

Roden, D. (2015). *Posthuman Life: Philosophy at the Edge of the Human*. London&New York: Routledge, Taylor and Francis Group.

Rust, R. T., Huang, M. (2021). *The Feeling Economy: How Artificial Intelligence Is Creating the Era of Empathy*. Cham/Switzerland: Springer.

Tekin, M., Özdemir, M. (Ed.) (2021). *Transhümanizm & Posthümanizm: Disiplinlerarası Bir Çalışma*. Ankara: Eskiyeni Yayınları.

Wilkis, A. (2018). *The Moral Power of Money: Morality and Economy Life of the Poor*. Stanford, California: Stanford University Press.

Zalloua, Z. (2021). *Being Posthuman: Ontologies of the Future*. London: Bloomsbury Academic.

DÜNYA HAYATINA BAĞIMLILIĞIN BİR TEZAHÜRÜ OLARAK TRANSHÜMANİZM

Sevim YARARLI

Bingöl Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Özet

Modern insan; dünyanın oyunsu tabiatına aldanan, sanal dünyada görünme uğraşı uğruna gerçek ile olan bağını yitiren, dünya hayatına olan düşkünlüğünden ötürü bu hayatını kaybetmemek için direnen ve bunların neticesinde de ölümle hesaplaşamayandır. Bu hesaplaşamama; tarihi, mitolojik ve dini metinler incelendiğinde sadece günümüz insanın bir arzusu olmadığı görülecektir. Günümüzde bu arzu ise bilim ve teknolojinin gelişmesi ile transhümanizmin temellerini oluşturmuştur. Transhümanizm, bilim ve teknolojiden faydalanarak insanın doğasını ve tabiatla olan ilişkisini değiştirme, beden ve zihin gücünü arttırma, hastalık ve yaşlılığa karşı koyma, üst insan ve ölümsüzlük arayışıdır. Dolayısıyla transhümanizm, arzularının esiri olmuş bu modern insanın doyumsuzluğunu beslemek için geliştirilmiş sınırsız güç ve zaman istencidir.

Transhümanizm sürecine geçmeden önce insan olmanın değeri nedir, anlamı nedir vb. sorular çerçevesinde 'insan olmanın imkânı' üzerinde düşünülmelidir. Zira insan olmanın imkânı üzerinde düşünülmeden 'insan ötesi' bir arayışa düşmek insanı, özünü yitirme tehlikesiyle baş başa bırakmaktadır. İnsanın özünü bulmasının yolu ise arzularını kontrol etmesiyle mümkündür. Dini, tarihi ve mitolojik kaynaklara bakıldığında insanın en büyük arzularından birinin ölümsüzlük olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise insanın bu dünyada ölüm ile hesaplaşması gerekirken ölümden kaçma yolunu tercih etmesine bağlanılabilir. İnsan ölüm ile hesaplaşmasını yapamadığından transhümanizm fikrinin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu kaçışın sebebi inanç esaslarının temeline oturtulmaya çalışılmaktadır. Ancak insanın dünyevi arzuları tarafından tutuklu olması ve arzularını kaybetmek istemeyişi bu kaçışın temel etkenidir. Ölümü öldürmek arzusuna sahip transhümanistlere karşı ölmeden önce ölmek anlayışı çerçevesinden konunun izahı yapılmalıdır. Biz bu çalışmamızda tasavvufun imkanlarından yararlanarak ölmeden önce ölmek anlayışı çerçevesinden taranshümanizme yeni bir bakış açısıyla bakmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, Dünyevileşme, Arzular, Ölmeden Ölmek

Transhumanism as A Manifestation of Addiction to The Worldly Life

Abstract

Modern human; He/she is the one who is deceived by the playful nature of the world, who loses his/her connection with reality for the sake of appearing in the virtual world, who resists not to lose his/her life because of his fondness for worldly life, and as a result cannot come to terms with death. When historical, mythological and religious texts are examined, it will be seen that This reckoning not only of today's people desire. Today, this desire has created the basis of transhumanism with development of science and technology. Transhumanism is an investigation for superhuman and immortality by utilizing from science and technology to change the nature of man and his/her relationship with nature, to increase the strength of body and mind, to resist sickness and old age. Therefore, transhumanism is an unlimited power and time demand

which developed to feed the insatiability of this modern human, who has become a prisoner of his/her desires.

Before moving on to the process of transhumanism, what is the value of being human, what is its meaning, etc. Within the framework of the questions, the 'possibility of being human' should be considered. Because, falling into a 'post-human' search without thinking about the possibility of being human leaves people with the danger of losing their essence. The way to find the essence of human is possible by controlling his/her desires. Looking at religious, historical, and mythical sources, we can see that one of human's greatest ambitions is immortality. The reason for this can be attributed to the fact that people prefer to escape from death while they have to come to terms with death in this world. Since people cannot come to terms with death, the basics of the idea of transhumanism have begun to be laid. The reason for this escape is tried to be placed on the basis of the principles of belief. However, the main factor of this escape the fact that man is imprisoned by his/her worldly desires and does not want to lose his/her desires. Against transhumanists who have the desire to kill death, the subject should be explained within the framework of the understanding of dying before death. In this study, we will try to look at transhumanism from a new perspective, from the perspective of dying before death by making use of the possibilities of mysticism.

Keywords: Transhumanism, Secularization, Desires, Dying Without Dying

Giriş

Dünyanın hakikati perdeleyen oyunsu bir tabiatı vardır. İnsan, dünyanın bu oyunsu yapısına tutulduğu vakit asıl olanı, gerçek olanı yani hakikati yitirme tehlikesiyle karşı karşıya gelir. Modern insan, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle dünyanın bu oyunsu tabiatını besleyen bir yapı, bir alem inşa etme sürecine girdi. Bu yapıyı kurmakla dünyanın oyunsu tabiatının varlığı hiçbir çağda olmadığı kadar bu çağda gözler önüne serilmiştir. Fakat bunun bir uyanışı, dirilişi beraberinde getirmesi gerekirken ilginç bir şekilde insanı gerçeklik yitimine uğrattığına şahit olmaktayız. İnsanı gerçeklik yitimine uğratan dünyanın bu oyunsu tabiatına sanal ya da simülatif evren diyebiliriz. Sanal ve simülatif evrenin yapısını daha iyi anlamak için ahiret ve dünya hayatı arasındaki ilişki incelenmelidir. Bu ilişki incelendiği vakit dünya, oyunsu tabiatını ifşa edecektir.

Ahiret yurduna göre dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibarettir.[672] Dünya hayatına göre de sanal alemin ve simülasyon evreninin oyunsu, hayali bir yapısı vardır. İnsanın anlam arayışını ve gerçekliği yitirmesine sebebiyet veren düğümü çözecek nokta ahiret ile dünya, dünya ile sanal arasındaki benzerlik ilişkisidir. Bu sebeple oyunun, sanal alemin veya simülasyon evreninin mantığını anladığımız vakit gerçek ve hayali olanı fark edebiliriz. Ya da dünya hayatının neden ahiret karşısında bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu ve neden asıl olanın ahiret olduğunu anladığımız vakit dünyayla, sanal alemle; gerçekle, hakikatle temasımız değişecektir.

Sosyal medyanın kullanımının yaygınlaşması ve sanal olana meyil ile insan, kendi tabiatından uzaklaşarak 'insan olmanın imkânı' üzerine ve insan oluşun gerekliliği üzerine düşünüşlerini azalttı. Ayrıca doğa ile olan bütünlüğünü koparıp onu hükmü altına alması gereken kendi varlığından bağımsız bir obje olarak görmeye başladı. Bu anlayışın tetikleyicisi ise hümanizm ve onun devamı niteliğinde olan transhümanizm ile gerçekleşmiştir ve gerçekleşmeye devam etmektedir. Dolayısıyla insanın bilim ve teknolojinin gelişmesiyle inşa ettiği sanal alemin,

672 el-Ankebût 29/64, el-Hadîd 57/20.

simülasyonların, son zamanlarda sıklıkla duyulan metaversenin ve bu gelişmeleri destekleyen transhümanizmin salt alkışlayıcısı olmak yerine bu konuları ciddi bir şekilde ele alıp insanlığın yaşadığı, yaşayacağı sorunlar üzerinde durulması ve bu alanlarla ilgili çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir.

Ahiret ve dünya arasındaki ilişkiye, dünyanın geçiciliğine, dünyanın oyunsu tabiatına sıklıkla vurgu yapan tasavvufun kaynaklarından yararlanarak sanal olanın aldatıcılığına dair gerçekçi bir bakış açısına sahip olabiliriz. Bununla beraber tasavvuf, insana ilahi rıza ve ahiret bilincini, ölmeden önce ölme anlayışını sağlayarak hem sanalın hem de dünyanın oyunsu perdesini gözler önüne sermektedir. Böylelikle dünya hayatı çirkin, kaçınılması gereken bir yapıya evirildiğinden insanın ölümsüzlük arzusundan, güç istencinden beslenen transhümanizme karşı Müslümanca duruşun nasıl olması gerektiğine dair tasavvuf önemli veriler içermektedir.

Dünyaya Bağımlı Bir Karakter Örnekliği: Firavun

Hümanizm, tanrının yerinden edilerek insanı merkeze alan bir anlayıştır. İnsan, yüksek teknoloji sürecine geçişle hümanizm ile yetinmemiş hümanizmi daha radikal bir süreç olan transhümanizme evirmiştir. Böylelikle insanı merkeze alan anlayış insanı tanrılaştırma anlayışına dönüşmüştür.[673] Hümanistler "tanrıyı boşlamakla" itikadi ve ahlaki bir problemi oluştururken; transhümanistler ise Tanrı'nın yaptıklarından daha iyisini, daha mükemmelini yapma iddiasında bulunarak sadece itikadi ve ahlaki bir problemi değil aynı zamanda kozmosa dair ciddi ve endişe verici sorunlar ortaya çıkarmaktadır.[674] Transhümanistlerin Tanrı rolüne yeltenme olarak ortaya koydukları bu anlayışın doğuracağı sonuç, Mevlana'nın *Mesnevi* adlı eserindeki şu misal ile özetlenebilir: *"Akılsız bir tavuk, deveyi evine konuk götürür. Fakat deve, tavuğun evine ayak atar atmaz ev yıkılır, dam çöker! (…) İnsan, bu haddinden fazla dileyiş yüzünden hem pek zalimdir hem de pek cahil!"*[675] İnsanın konumunu ve insanın olması gereken sınırı bilmeyen transhümanizm, Tanrı'nın rolünü insana vermeye kalkarak tavuk gibi deveyi evine çağırmaya kalkmaktadır. Bu açıdan da transhümanizm dünyanın en tehlikeli fikri olduğu düşünülmektedir.[676]

Transhümanistlerin hedefledikleri noktaya ulaşmak için bilim ve teknolojiden yararlanarak yaptıkları çalışmalara bakıldığı vakit tarihin farklı görünümlerle tekerrür ettiği ve insanın zaaflarının değişmediği görülmektedir. Transhümanist süreç, her ne kadar "yeni insanlık" amacında olsa da içeriğinde "firavunlaşma" potansiyeli taşımaktadır.[677] Hz. Musa ve Firavun kıssasındaki "firavun" imgesini transhümanistler gururla(!) üstlenmektedir. Fakat önemli olan kimin Hz. Musa'nın misyonunu üstleneceği meselesidir.

Hz. Musa ve Firavun kıssası günümüz dünyasında dipdiri bir şekilde devam etmektedir. Mevlâna da bu canlılığa şöyle vurgulamakta: *"Ey Hak yolcusu! Gerçeği öğrenmek istiyorsan; Mûsâ da Firavun da ölmediler, bugün senin içinde yaşıyorlar, senin varlığına gizlenmişler, senin gönlünde savaşlarına devam ediyorlar!"* İbni Arabi ise bu hususa *"Benim rûhum, Mûsâ; aklım ise, Hârun'dur. Nefsim Firavun ve nefsimin hevâ ve hevesi, Firavun'un veziri olan Hâmân'dır"* diyerek işaret etmektedir.[678] Her ne kadar Hz. Musa ve Firavun kıssası tarihi bir olay alarak

673 Ahmet Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 20.
674 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm,* 52.
675 Mevlâna, *Mesnevi,* çev. Veled Çelebi (İstanbul: Doğan Kitap, 2020), 404.
676 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm,* 19.
677 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm,* 218.

anlatılsa da insanın iç dünyasında bu kıssa hâlâ devam etmektedir. Bu kıssa, insanın içinde devam ettiği gibi modern dünyada da transhümanist süreçle canlılığını sürdürdüğünü görmekteyiz.

Tanrıcılık oyunu oynamayı arzulayan güçlerin olduğu transhümanist süreçte çoğu kişinin alt insan veya köle olacağı bir düzen ortaya çıkacaktır. Nitekim transhümanist çevre, şimdiden kendi karşıtlarına "humanish" diyerek böyle bir ayrıma gitmektedirler. Ayrıca transhümanist süreçte insanın kendini yapay müdahaleler ile dönüştürmesi kendi aralarında gücü elinde bulundurma kavgası hem birbirlerini hem de kendi türünü alt etmek için öjeni durumunun ortaya çıkması ihtimaller dahilindedir.[679] Corona salgını da bu öjenik çalışmaların bir neticesi olabilme olasılığı ise tartışılmaktadır.[680] Transhümanist sürecin doğurduğu bu çalışmalar, bizi Hz. Musa ve Firavun kıssasını yeniden düşündürmektedir. *"Şüphesiz Firavun o ülkede iyice azgınlaşmış ve halkını sınıflara, kastlara ayırmıştı. İçlerinden bir grubu özellikle zayıf düşürmek istiyor; bunun için de oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ve kızlarını ise yüz kızartıcı işlerde kullanmak üzere sağ bırakıyordu. Gerçekten o tam bir bozguncu idi."*[681]

Transhünasitlerin çalışmaları ve hedefleri ile Firavun'un hayatındaki benzerlik tesadüfi değildir. Çünkü insan olmak içinde Musa'yı da Firavun'u da taşımayı gerektirmektedir. Bu açıdan transhümanistleri daha iyi tanımamız ve tanrılaşmak isteyen insanın sınırlarını ne kadar aşabileceğinin farkına varmamız için bu kıssa ve Firavun karakteri ayrıntılarıyla incelenmelidir. Firavun'un sahip olduğu özelliklere baktığımızda üstünlük taslayan bir zorba ve kabiliyetini, imkanlarını boşa harcayıp haddi aşan biri olduğu görülmektedir.[682] Mısır'ın mülk ve hakimiyetin ve ırmakların sahibinin kendisinin olduğunu düşünen, ahirete inanmayıp dünyaya bağlı olan, gücün sahibi olduğunu düşünen bu yüzden de ezme, zulmetme yetkisinin olduğuna inanan, kibirli bir zorba olduğu için iman etmeyi kibrine yediremeyen biridir.[683] Firavun'un hayatı ve transhümanistlerin çalışmaları, dünya hayatına bağımlı olan birinin ruh halini yansıtmaktadır. Dünyayı, gücü ve üstünlüğü bırakmamayı istemektedir. Dünyanın eteklerine yapışıp dünyayı terk etmeyi, ölümlü olmayı gururuna yediremeyen bir insan profili sunmaktadır. Simon Young, "Ölüm benim için bir müstehcenliktir" ifadesi de ölümü gururuna yedirememenin açık bir biçimde dile getirilmesidir.[684] İnsanın hırsı, gururu ve arzuları dünyanın oyunsu perdesini, geçiciliğini gizlemekte ve hakikati gösteren akıl gözünü kör etmektedir. Bu körlüğü Mevlâna şöyle özetler: "*Onu anlayacak, meydana çıkaracak temyiz kabiliyetleri vardı ama hırs ve tamah, insanı kör ve sağır eder! Körlerin körlüğü rahmetten uzak değildir, onlara acınır. Fakat hırs körlüğüne özür yoktur!"*[685]

İnsanın ölümsüzlük ve güç hırsından beslenen transhümanizm fikrinin meşrutiyet kazanabilmesi için bir zemine ihtiyaç duymaktadır. Bir fikrin olabilirliğini insan; inanç ve kültüründe arar bazen de inanç ve kültür bir fikrin oluşmasına neden olur. Batı dünyasında transhümanizmin ortaya çıkması tesadüfi değildir. Batı mitolojisinin ve dini inancının kaynaklarındaki Premetheus'un ateşi Zeus'tan çalarak insana vermesi, yasak meyveye el uzatan ilk insanin "iyi ile kötüyü bilme" yeteneğini elde ettiği için tanrı gibi olması inancı, kilisenin

678 Akt. Osman Nuri Topbaş, "Hazret-i Mûsâ ve Firavun" *Şebnem Dergisi* 12(Nisan 2005).
679 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm,* 94.
680 Bkz. Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm,* 207.
681 el-Kasas 28/4.
682 ed-Duhân 44/31, Yûnus 10/83, Tâhâ 20/24, el-Mü'min 40/27.
683 Yûnus 10/75.
684 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm,* 42.
685 Mevlâna, *Mesnevî,* 468.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

yegâne manevi otorite görülmesi ve İsa-Mesih/oğul insanın tanrısal yönüne vurgu yapılması üzerinden transhümanizm fikri ortaya çıkabileceği bir zemini bulmuştur.[686] Bir fikir inanca, kültüre ve mitolojinin kaynaklarına dayandırılıp köklerini güçlendirerek izah edilmeye çalışılsa da insanın yapısını, nefsini, güç ve ölümsüzlük arzusunu da bu süreçten bağımsız düşünemeyiz. Zira *"Önce olaylar yaşanır sonra da sebepler uydurulur."*[687] İnsan, arzularını gizlemek ya da meşru kılmak için değerlerden faydalanır.

Tüm medeniyetlerin modernliğin çözücü, dağıtıcı etkisi altında teslim olduğu görülmektedir. Alternatif sunma imkanlarını kaybettiler. Müslümanlar ise tarih boyunca karşılaştığı askeri, siyasi, felsefi konulardaki sorunlara bir şekilde cevap vermişlerdir. Müslümanların tarih boyunca insanlığı ilgilendiren sorunlara eğilip çözüm üretmesi insanlığa sunduğu tekliften kaynaklanmaktadır.[688] Modern dünyanın karşı karşıya geldiği sorunların çıkmazını fark eden Baudrillard da bu durumu şöyle ifade etmiştir*:"Dünyanın karşı karşıya kaldığı krizleri çözecek tek kaynak var artık: İslâm."*[689] Bu noktada sorulması gereken asıl soru şu: Müslümanlar, Müslümanca var olma imkanına sahipler mi, yoksa zihinlerini modern dünyanın paradigmalarına teslim mi ettiler? Acaba Müslümanlar, Hz. Musa'nın misyonunu üstlenip firavunun karşısında duracak bir imana veya Müslümanca bir düşünme imkanına sahipler mi?

Dünyanın Oyunsu Tabiatının Transhümanizmle İlişkisi

Transhümanizm hem insanı hem de çevreyi modifiye ederek daha iyi insanlar daha iyi çevreler inşa etmeyi amaçlamaktadır.[690] Kâinat ve kâinatın özü olan insan, çok hassas bir denge üzerinde varlıklarını sürdürmektedir. Bilim ve teknoloji uğruna düzene müdahale tabiatın dengesinde geri dönülemez sonuçlar doğurabilir.[691]İnsanın dengesini bozacak çalışmalar şehvetinin ve arzularının sesine kulak vererek attığı adımlarladır. Transhümanizm de böyle bir adımın sonucu olduğu için tehlikelidir.

Hümanizm ile insanın her türlü isteği meşru görüldü. Bu isteğini besleyen sanal dünyalar ve oyunlar üretildi. Zira insanın isteklerinden arzularından beslenen bir yapı vardı: Kapitalizm. Tüketerek var olmayı aşılayan kapitalizmin asılda tükettiği tek bir varlık vardı o da: İnsan. "*Avcılık hırsı, insanı kendi avlanacağından gafil kılar."*[692] İnsan, insanca varoluşunun imkanlarını tüketerek arzuları olan bir nesneye dönüşmektedir, avcıyken av olmaktadır. Sürekli istemeye alışan insan, artık tanrı olmayı istemektedir. Asılda ise kendi arzularının kölesi ve kulu olmaktadır. Arzularını tanrı yerine koyup, kendini saptıran, kulağını ve kalbini mühürleyen, gözüne de perde çeken bir kimseyi tasavvur edip böyle birini düşünün!"[693] Transhümanistlerin çalışmaları ve sanal dünyanın, oyunların, metaversenin aracılığı ile böyle bir insan doğmaktadır. Bu insanın gerçek olanla, hakikat olanla ve varoluşuyla ilgili bir derdi yoktur. Çünkü insan, oyun içre oyunlar kurmakla dünyaya saplandı ve nefsinin isteklerine uydu. Sevimli ve süslü olarak

686 Milel ve Nihal "Transhümanizm İdeolojisi ya da Asli Günahkarlık Travmasından Kaçış" (Erişim 21 Aralık 2021).

687 Akt. Kasım Küçükalp, *Zamansız Düşünceler Çağdaş Yaşama Meseller* (İstanbul: Onto Yayıncılık, 2020), 62.

688 Akif Emre, "Sahici Cümleler Kurabilmek" *Yenişafak*(18 Şubat 2017).

689 Akt. Yusuf Kaplan, "Baudrillard ve İslâm, Menderes ve Türkiye" *Yenişafak*(27 Şubat 2007).

690 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm,* 18.

691 Mustafa Kara, *Gönül Mektupları* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 151.

692 Mevlâna, *Mesnevî,* 555.

693 el-Câsiye 45/23.

gördüğü bu hayatı asıl olanla değiştirmemek uğruna radikal kararlar alıp bu sanal dünyanın çapınıgenişletip kendini oyunun bir parçası haline getirmek için çabalamaktadır. Ayrıca insanın sınırsız arzularına karşı geçici bir faydalanma anına sahip olan bu dünyada ancak ölümsüzlüğü elde etmekle arzularının kapısını tam açabilmektedir.

Dünya hayatı; geçici bir avuntu, oyun, eğlence, oyalanma yeridir ve bu yerin çekici, süslü ve aldatıcı bir yapısının olduğu birçok ayette vurgulanmaktadır. Ve asıl, ebedi ve hayırlı olanın ise ahiret hayatı olduğu sürekli hatırlatılmaktadır.[694] Ayet ve hadislerde sıklıkla vurgulanan dünyanın oyunsu ve aldatıcı yapısı, sûfîlerin ana gündemleri haline gelmiş ve dünyadan gönlü çekmek(zühd), ölmeden evvel ölmek anlayışı, nefis terbiyesi tasavvufun bel kemiğini oluşturan konulardan olmuştur. Sûfîler, dünyadan gönül çekmek ile ilgili birçok çözüme yönelik işaretler sunmuşlardır. Sûfilerin sunduğu bu işaretler aynı zamanda simülasyon dünyasından, oyunlardan ve sanal dünyadan da gönlümüzü çekmenin işaretleridir. Zira sanal alem, dünyanın oyunsu yapısının içindeki oyundur. Asıl oyundan gönül çekilirse sanal olanın da perdesi düşecektir. Dünyadan gönül çekmenin yolunu: İbnü'l-Cella, *"Zühd, dünyaya yok olup gidecek gözüyle bakmaktır. Böyle yaparsan dünya gözünden küçülür ve ondan yüz çevirmen kolay olur"*, İbn Haifif, "*Zühd, nefsi bir zorlanma olmaksızın dünyadan çekip uzaklaştırmaktır"*, Cüneyd-i Bağdâdî, *"Zühd, dünyayı gözünde küçültmek ve ona ait bütün izleri kalpten silmektir"* şeklinde açıklamışlardır. Zünnûn-i Mısrî ise bir adam kendisine *"Dünyaya karşı nasıl zahid olurum?"* diye sorunca Mısrî, *"Nefsinin arzularından gönlünü çektiğin zaman"* diyerek arzuların dünyaya bağımlılığın en büyük etkeni olduğuna işaret etmiştir.[695]Dünyanın sanal bir mekân olduğu bilincine sahip olan sûfîler, gönlümüzü bu geçici dünyadan çekmek gerektiğini ve uzun emellere sahip olmamızı da bizi dünyaya bağlı kılacak farklı bir etken olduğunu dile getirmişlerdir. Yaşayışları söylemleriyle örtüşen sûfilerin hem hayatları hem de eserleri günümüz dünyasının birçok problemine ışık tutacak niteliktedir.

Dünya Hayatına Bağımlılığı Kaldıran Bir Perde Olarak: Ölmeden Önce Ölmek

Ölümün oluşturduğu olumsuz duygularla başa çıkabilmek için insanoğlu sürekli arayış içinde olmuştur.[696] Kimi insanlar bu olumsuz duygular ile baş edebilmenin yolu olarak kendini dünyanın oyunsu tabiatına daldırarak unutmaya çalışmışlardır. Kimileri ölümü öldürme, ölümü alt etme düşünün peşinde koşmuşlardır. Kimileri de bu gerçeğin hakikatini anlama ve ölmeden evvel ölerek ölümle hesaplaşmasını bu dünyada yapma yolunu tercih etmişlerdir. Transhümanistler, teknolojiyi kullanarak hem dünyanın oyunsu tabiatını besleyerek sanal olana yönelip ölümlü varlığını unutma, unutturma eylemi içerisindedir hem de biyolojik ve fiziksel sınırları aşarak kendilerini cyborg yani tanrılaşma sürecine sokarak ölümsüzlüğe ulaşmayı hedeflemektedirler.[697] Sûfîler ise ölümü ölümsüzlüğe uzanan bir basamak, hakikate açılan bir imkân olarak görmektedirler. Ve bu dünyanın itibari varlığına itibar etmemeyi, asıl olması gerekenin dünyayı ahiretin bir tarlası olarak görüp dünya ve ahiret arasında bir denge kurmayı kâmil bir insan olmanın ve ölümü temenni etmenin sadakatinin bir göstergesi olarak görmüşlerdir.[698]

694 Âl-i İmrân 3/14, el-Bakara 2/212, el-En'âm, 6/70.

695 Abulkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi,* trc. Dr. Dilaver Selvi (İstanbul: Sistem Matbacılık, 2009), 165-167.

696 Asiye Şenat Kazancı, "Mevlana'nın Ölüm Algısının Kur'anî Arka Planı", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 2 (Kasım 2009), 67.

697 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm,* 20.

698 Kasım Küçükalp, *Zamansız Düşünceler Soru Sormak, Sorgulamak ve Sorumluluk* (İstanbul: Onto Yayıncılık, 2020), 24.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Ölümü herkes kendi sahip olduğu renge, görüşe göre algılamaktadır. Ölüm, onunla dost olana dost, düşman olana ise düşman görünür. Herkes ölümde kendi yüzünü görmektedir. Ölümü Yusuf olarak gören kişi onun uğruna canını feda etmek ister ancak kurt olarak gören kişi ise yolunu şaşırır ve sağlıklı kararlar alamaz. O zaman akıllı bir insanın yapması gereken ölümden korkup kaçması değil sahip olduğu rengi ve bakışı değiştirmesidir.[699]Sûfîlerin ve transhümanistlerin ölüme bakış açıları sahip oldukları renkten ötürü farklılık göstermektedir. Zira transhümanist düşüncede hiç kimse ölmek istemez, ölüm kötülüktür ve hayat genellikle iyi olandır.[700] Tasavvufta ise ölüm; kavuşmak, buluşmak, hasretle ve özlemle beklenen, hakikate açılan kapı, dosta varış, uyanış, zindandan kurtuluş olarak görülmektedir. Transhümanistlerin gerçekle, hakikatle olan yüzleşmekten kaçışın hırsına tutulduğunu ve ölümü bir "kurt" olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Sûfîlerin ise geçici bir mesken yeri olarak gördükleri dünyadan vuslata açılan ve hakikate açılan kapı ve ölümü bir "Yusuf" olarak gördüklerini söyleyebiliriz.

Dünyanın oyunsu tabiatını ifşa eden en güzel haberci, yaşamı anlamlı kılan yegâne varlık ölümdür. Ölüm gelince bütün sahte perdeler kaldırılır. İnsan hakikat ile yüz yüze gelir. Ve oyunun bittiğinin, görüntülerin, vehimlerin ortadan kalktığı görülür. Kişi kendi rengiyle, hakikatiyle karşı karşıya gelir. Bu sebeplerle transhümanizmin ana hedefleri arasında duran ölümsüzlük fikri, ebedi yaşam uğruna anlamı yok etme, insana güç verme uğruna insanı meta haline getirme girişimidir. Böyle bir girişimden sonra kalanın bir insan mı yoksa bir meta mı olacağı tartışılmalıdır.

Sonuç

İnsanın ilk atasının da başını döndüren ölümsüzlüğe ulaşma arzusuyla baş etmesinin en sağlıklı yolu; insanın, ölüm ile hesaplaşmasını bu dünyadayken yapması ve ölümü; ölümsüzlüğe, hakikate açılan bir kapı olarak idrak etmesinden geçmektedir. İnsan, ölüm ile hesaplaşmasını yapamadığından sanal aleme, oyunlara, simülasyonlara ve metaverse gibi yapılara meyletmiştir. Yine bu hesaplaşmayı yapamaması transhümanizm fikrinin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. İnsanın, 'insan olmanın imkânı' üzerinde yeterince düşünmeden 'insan ötesi' bir arayışa düşmesi özünü yitirmesine neden olmaktadır. İnsanın özünü yitirmemesinin yolu, arzularını kontrol edip dünyanın oyunsu cazibesine aldanmamaktan geçer. Arzuların sınırı yoktur bu sınırsız arzuların insanı sürükleyeceği durumu Hz. Musa ve Firavun kıssası üzenden okuyabilmekteyiz. Bu kıssa günümüz dünyasını anlamaya yönelikte bizlere ışık tutmakta ve insana dünyaya dalmanın, sınırlarının bilincinde olmayan insanın sonucuna dair önemli izler sunmaktadır. Müslümanların, Müslümanca düşünme imkânına sahip olması için ölmeden önce ölme bilincini ve Hz. Musa'nın misyonunu üstlenmesi gerekmektedir. Böylece sınırını aşan insana sunacağı teklifinin idrakinde olacak ve halifelik bilincini kuşanacaktır.

699 Mevlâna, *Mesnevi*, 372.

700 Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm,* 66.

KAYNAKÇA

Dağ, Ahmet, *İnsansız Dünya Transhümanizm,* İstanbul: Ketebe Yayınları, 3. Basım, 2021.

Emre, Akif, "Sahici Cümleler Kurabilmek". *Yenişafak*(18 Şubat 2017). https://www.yenisafak.com/yazarlar/akif-emre/sahici-cumleler-kurabilmek-2036253

Kaplan, Yusuf, "Baudrillard ve İslâm, Menderes ve Türkiye" *Yenişafak*(27 Şubat 2007). https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusuf-kaplan/baudrillard-ve-islm-menderes-ve-turkiye-4036

Kara, Mustafa, *Gönül Mektupları,* İstanbul: Dergah Yayınları, 4. Basım, 2020.

Kuşeyrî, Abulkerim, *Kuşeyrî Risâlesi,* Trc. Dr. Dilaver Selvi, İstanbul: Sistem Matbacılık, 2009.

Küçükalp, Kasım, *Zamansız Düşünceler Çağdaş Yaşama Meseller*, İstanbul: Onto Yayıncılık, 2. Basım, 2020.

Küçükalp, Kasım, *Zamansız Düşünceler Soru Sormak, Sorgulamak ve Sorumluluk*, İstanbul: Onto Yayıncılık, 1. Basım, 2020.

Mevlâna, *Mesnevi,* çev. Veled Çelebi, İstanbul: Doğan Kitap, 15. Basım, 2020.

Milel ve Nihal "Transhümanizm İdeolojisi ya da Asli Günahkarlık Travmasından Kaçış" Erişim 21 Aralık 2021. https://www.milelvenihal.org/din-kultur-arastirmalari/transhumanizm-ideolojisi-ya-da-asli-gunahkarlik-travmasindan-kacis

Şenat Kazancı, Asiye, "Mevlana'nın Ölüm Algısının Kur'anî Arka Planı", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 2 (Kasım 2009), 67-79.

Topbaş, Osman Nuri, "Hazret-i Mûsâ ve Firavun" *Şebnem Dergisi* 12 (Nisan 2005). https://www.osmannuritopbas.com/hazret-i-musa-ve-firavun.html

TRANSHÜMANİZM VE ABD TRANSHÜMANİST PARTİSİ

Sabina NASİROVA

Doktora Adayı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümü, Ankara/Türkiye, snasirova94@gmail.com, ORCİD: 0000-0002-6073-0721.

Özet

Transhümanizm günümüzde gittikçe yükselen bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Transhümanizmin kökeni 15. yüzyıla kadar dayandırılsa da, modern anlamda 20. yüzyıl ortalarında Julian Huxley tarafından gündeme getirilmiştir. Huxley transhümanizmi varolan insan doğasının aşılarak üst aşamaya geçilebilmesi gibi ortaya koymuştur.

Transhümanist filozoflar transhümanizmi genelde bir felsefik, kültürel ve entelektüel hareket olarak görmektedirler. Bu çalışmada, transhümanizm bir ideoloji olarak analiz edilecektir. İdeoloji ise bir "siyasi inanç sistemi", "eylem yönelimli siyasi fikirler kümesi", "yönetici sınıfın fikirleri", "belli bir sosyal sınıfın dünya görüşü" gibi tanımlandığından "transhümanizm`in" de hangi fikirler kümesini barındırdığı, kimleri harekete geçirdiği, kimlerin görüşlerini savunduğu yanıtlanabilecektir. Bu ideolojiyi pratikte nasıl aks ettirdiğini göstermek için de örnek siyasi parti analizi amaçlanmıştır. Transhümanizmi anlamlandırmak açısından kavramsal kökenine başvurulmakta, ardından 1980 sonrası filozoflar tarafından ele alınan tanımlara yer verilmektedir. Transhümanizmin bir ideoloji olarak amaçları, gerçekleşmesi için gereken koşulları ve teknolojik araçları ele alınmaktadır.

Çalışmanın yöntemi örnek vaka analizi olarak belirlenmiştir. ABD Transhümanist Partisi bu çalışma için örnek vaka olarak seçilmiştir. Siyasal parti literatüründe siyasal parti anlamlandırılması belirli kategoriler üzerinden yapılmaktadır. Dolayısıyla Transhümanist Partinin hangi sosyal grupları temsil ettiğini görmek açısından finansmanı, yapısının anlamlandırılması için parti tipi ve ideolojik altyapısı analiz edilmektedir. Siyasal partinin varlığı parti sistemine dahil olduğu anlamına gelmediğinden Transhümanist Partinin ABD siyasal parti sisteminde yeri tartışılmaktadır.

Bu çalışmada ABD Transhümanist partinin siyasal iktidarı elde etmekten çok transhümanizmi halka tanıtmaya amaçladığı tespit edilmiştir. Partinin transhümanist fikirleri savunmasıyla beraber libertaryen ve sol görüşlere sahip olarak karma ideolojiyi benimsediği, yönetici kadrosunun entelektüel elitlerden oluştuğu ve üye artırma gibi bir gayesi olmadığı için elit parti tipine uyduğu sonucuna varılmıştır. İlaveten, ABD parti sistemindeki yapısal engellerden dolayı parti sistemine entegre olamadığı da belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, ideoloji, Transhümanist Parti, parti sistemi.

Transhumanism and USA Transhumanist Party

Abstract

Transhumanism is an increasingly emerging field today. Although the origin of transhumanism dates back to the 15th century, it was brought to the agenda by Julian Huxley in the modern sense in the middle of the 20th century. Huxley put forward the main idea of transhumanism as transcending human nature and moving to the upper stage.

Generally, transhumanist philosophers see transhumanism as a philosophical, cultural and intellectual movement. In this study, transhumanism will be analyzed as an ideology. Since ideology is defined as a "political belief system", "action-oriented set of political ideas", "ideas of the ruling class", "worldview of a certain social class", it will be possible to answer which set of ideas "transhumanism" contains, who mobilizes it, and whose views defend it. An exemplary political party analysis is aimed to show how this ideology is reflected in practice. In order to make sense of transhumanism, its conceptual origins are consulted, and then the definitions discussed by philosophers after 1980 are included. The aims, conditions and technological tools of transhumanism as an ideology are discussed.

The method of the study was determined as a case study. The US Transhumanist Party was chosen as a case study for this study. In the political party literature, the interpretation of political parties is made through certain categories. Therefore, in order to see which social groups the Transhumanist Party represents, its financing, party type and ideological substructure are analyzed to make sense of its structure. Since the existence of a political party does not mean that it is included in the party system, the place of the Transhumanist Party in the US political party system is discussed.

In this study, it has been determined that the US Transhumanist Party aims to introduce transhumanism to the public rather than to gain political power. It has been concluded that the party, with its advocacy of transhumanist ideas, has libertarian and leftis views. Thus, the party has adopted a mixed ideology. The administrative staff of the party consists of intellectual elites and it fits the elite party type because it does not aim to increase members. In addition, it was stated that it could not be integrated into the party system due to structural obstacles in the US party system.

Keywords: Transhumanism, ideology, Transhumanist Party, party system.

GİRİŞ

"Transhümanizm" kavramının sonunda bulunan –izm eki , onun bir ideoloji olarak analiz edilebileceğine işaret etmektedir. İdeoloji kavramının kendisi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bu tanımlar şöyle sıralanabilir:

"siyasi bir inanç sistemi",

"eylem yönelimli siyasi fikirler kümesi",

"yönetici sınıfın fikirleri",

"belli bir sosyal sınıfın dünya görüşü",

"bireyi sosyal bir bağlamda konumlandıran ve müşterek aidiyet hissi yaratan fikirler".

De Tracy 1756 yılında ideoloji ifadesini ilk defa kullanırken "fikirler bilimi"ni kastetmiş. Sonrasında Marx ideolojiyi sınıfsal bir sömürü aracı olarak görerek Engels`le birlikte "yanlış bilinç" olarak ifade etmiş.[701] Bu tanımlardan çalışma için önemli görülen iki hususun çıkarılması önemlidir. Birincisi, ideolojinin "fikirler bütünü" olduğudur. İkincisi ise ideolojinin belli bir grubun bu fikri savunarak eyleme geçmesidir. Dolayısıyla, bundan sonra "transhümanizm"in ne olduğu ve hangi fikirleri içerdiği gösterilecektir. Öncelikle, transhümanizm`in ne olduğunu anlamak için M. More ve T. Morrow, N. Bostrom gibi transhümanist düşünürlerin formüle ettiği tanımlara yer verilmektedir. Ardından, Transhümanizmin amaçları ve bu amaçların gerçekleşebilmesi için temel koşulları ve araçları sıralanmıştır. Transhümanizmin yekpare olmadığını göstermek adına transhümanizmin farklı yönlerine işaret eden transhümanist gruplara kısaca değinilmiştir.

Bu çalışmanın ana amacı transhümanizm`in siyasal alanda nasıl tezahür ettiğini araştırmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için transhümanizmi ideoloji olarak benimsemiş ABD Transhümanist Partisi örnek vaka olarak seçilmiştir. Burada ABD Transhümanist Partisinin kuruluş öyküsü ve seçim kampanyasında simge olarak neler kullanıldığı araştırılmıştır. Bundan sonra partinin finansman kaynağının ne olduğu tespit edilerek hangi çıkar gruplarını temsil ettiği ortaya koyulmuştur. Sözkonusu partinin yapısının anlamlandırılması için parti tipi ve ideolojik altyapısı analiz edilmiştir. En sonda ise ABD Transhümanist Partisinin ABD parti sisteminde yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

TRANSHÜMANİZM`İN KAVRAMSAL ÇIKIŞI

Bu bölümde transhümanizmin dayandığı hümanizme, transhümanizmin farklı düşünürler tarafından geliştirilen tanımlara ve amaçlara yer verilmiştir. Transhümanist amaçların gerçekleştirilmesi için gereken temel koşullar ve araçlar da ele alınmıştır. Ayrıca, transhümanizmin farklı yönlerine işaret eden transhümanist gruplara kısaca değinilmiştir.

Hümanizm

Transhümanizm hümanizmin fikirlerine dayanır ancak onun ötesine geçer. Hümanizm, "*akıllı insan varlığını tek ve en yüksek değer kaynağı olarak gören, bireyin yaratıcı ve ahlaki gelişiminin, rasyonel ve anlamlı bir biçimde, doğaüstü alana hiç başvurmadan, doğal yoldan gerçekleştirebileceğini belirten, ve bu çerçeve içinde, insanın doğallığını, özgürlüğünü ve etkinliğini ön plana çıkartan felsefi akımdır*."[702] Köken itibariyle Sokrates felsefesine, Protagoras`ın "*herşeyin ölçütü insandır*" ifadesine kadar gitse de, yükselişi Tanrı`dan uzaklaşarak merkeze insan fikrini koyan Rönessansa, ilerlemeci Aydınlanma`ya, modernist harekete ve 20. yüzyılda ise İngilizce konuşan ülkelerde neredeyse laiklikle eşanlamlı hale gelmiş.[703] Görüldüğü üzere, hümanizm insanı merkeze koyan bir düşüncedir.

Transhümanizm`in Tanımı

Transhümanizm ilk kullanımını 15. yüzyıl Aligheri Dante`nin "İlahi Komedyasına" kadar götürülmektedir. Burada insanın öldükten sonra öteki dünyada dönüşümüne vurgu yapılmaktadır. Ancak kavram modern anlamda 1957 yılında evrimci biyolog Julian Huxley tarafından kullanıldı. Julian Huxley`in dedesi Teodor Huxley`in Charles Darwin`in düşüncelerinin

701 Andrew Heywood, *Siyasi* İdeolojiler, Çev. Ahmet K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın ve B. Kalkan. (Ankara: Adres Yayınları, 2014), 23 – 24.

702 Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 431.

703 Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 432.

destekçisi olması Julian Huxley`in evrimci biyoloji alanında gelişmesini sağlamış. "New Bottles for New Wine" adlı kitabında transhümanizmi "*insan insan olarak kalır, ancak kendi insan doğasının yeni olanaklarını anlayarak kendini aşar*" şeklinde ifade eder.[704] Huxley insan doğasının teknolojik gelişme vasıtasıyla daha üst düzeye geçebileceğine inanır. Bu fikir transhümanizmin merkezindedir.

1972 yılında İranlı Amerikan F. M. Esfandiary adlı füturist kitabında "transhuman" adlı bir bölüm yazmış ve 1989 yılında "Are you a Transhuman" adlı kitabında transhumanı "transitional human" yani "geçiş insanı" olarak tanımlamıştır. Burada kastedilen insanın teknolojiyi yaşam tarzına ve değerlerine dahil ederek insan-ötesine geçişi sağlamaktır.[705]

Transhümanizm kavramının yükselişini 1988 yılında M. More ve T. O. Morrow`un Extropy Dergisini yayınlatmalarıyla yaşadı. More göre transhümanizm, "*hem akla dayalı bir felsefe hem de insanlık durumunu bilim ve teknoloji aracılığıyla temelden iyileştirmenin olasılığını ve arzu edilebilirliğini onaylayan kültürel bir harekettir*." Ona göre, transhümanistler bilim ve teknoloji sayesinde aklın evrimini hızlandırarak bugünki insan formunun ötesine geçmeyi amaçlarlar. More, "extropy" kavramını transhümanistlerin amacının bir ütopya kurmak olmadığını belirtmek için ortaya koymuştur. Ona göre, ütopya kavramı durağan bir dünyaya işaret etmektedir. Ancak "extropy" son varış noktasını değil, sürekli bir ilerlemeyi ve hiç bitmeyen bir hareketi tanımlar. Transhümanistler bu yolculuğu mükemmel bir yolculuk olarak görmez ve risklerin olasılığını kabul ederler.[706] More ve Morrow 1992 yılında Extropy Enstitü kurarak transhümanizmin "ekstropiyanist" akımını teşkil etmektedirler. Bu akım geleceğe dair iyimser bir yaklaşımda bulunmaktadır.

Transhümanist felsefede önemli düşünür olan Nick Bostrom`un ve genel olarak kabul edilen transhümanist tanımı bu şekildedir:[707]

"*Uygulamalı akıl yoluyla, özellikle yaşlanmayı ortadan kaldırmak ve insanın entelektüel, fiziksel ve psikolojik kapasitelerini büyük ölçüde geliştirmek için yaygın olarak kullanılabilir teknolojiler geliştirerek insanlık durumunu temelden iyileştirme olasılığını ve arzu edilirliğini onaylayan entelektüel ve kültürel hareket*"

"*Temel insan sınırlamalarının üstesinden gelmemizi sağlayacak teknolojilerin sonuçları, vaatleri ve potansiyel tehlikelerinin incelenmesi ve bu tür teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanılmasıyla ilgili etik konuların çalışması*."

Tanımlardan görüldüğü üzere, transhümanistler transhümanizmi insan doğasını sınırlarından kurtarmaya yönelik bir felsefe ve kültürel ve entelektüel bir hareket olarak görmektedirler.

Transhümanizm`in Amaçları

Transhümanizmin ana amacı yenilikçi teknoloji ve pratiklerin buluşu için insanı daim

704 Max More "The Philosophy of Transhumanism*"*, *Humanity Plus*, (Erişim 15 Haziran 2021).

705 "Transhumanist FAQ", *Humanity Plus*, (Erişim 15 Haziran 2021).

706 More, "*The Philosophy of Transhumanism"*.

707 Nick Bostrom, The Transhumanist FAQ: A General İntroduction, (PDF: World Transhumanist Association, 2003), 4. (Erişim 15 Haziran 2021).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

geliştirmektir. Nick Bostrom ve genel olarak transhümanistler insan doğasının sınırlı olduğunu kabul etmektedirler. İnsan organizması yalnızca çok küçük bir düşünce, deneyim ve faaliyet yelpazesine erişebilmektedir. Bostrom`a göre, nasıl ki, şimpanze insan olmanın ne olduğunu bilmek açısından bilişsel kapasiteye sahip değilse, insan da kökten gelişmiş posthuman olmanın ne demek olduğunu, onun kaygılarını, düşüncelerini ve sosyal ilişkilerini anlamakta eksik kapasiteye sahip olabilir.

Dolayısıyla, transhümanistlerin amaçları:[708]

İnsan ömrünün uzatılabilmesi

Zihinsel kapasitenin artırılması

Vücut işlevselliği (zihnin bilgisayara yüklenebilmesi)

Duyusal işlevlerinin güçlendirilmesi

İnsanın ruh halini, enerjisini ve özdenetimini istediği şekilde hızlı yönetebilmesi.

Kısacası, transhümanizmin ana amacı insanın şu an varolan biolojik ve zihinsel kapasitesini aşmaktır.

Transhümanist projenin gerçekleşmesi için Bostrom temel koşullar sıralamaktadır[709]:

Küresel Güvenlik: en tehlikelisi olan varoluşsal risktir – rasyonel aklı yaratan Dünya`nın yok olması veya onun potansiyelini azalması.

Teknolojik ilerleme: insanların biolojik yetersizliğinin yenilmesi için teknolojiye ihtiyaç vardır. Ekonomik büyüme veya üretim artışı teknolojinin kısmi bir göstergesi olabilmektedir. Teknoloji derken de sadece kullanılan teknik aletler kastedilmemekte, araçsal olarak yararlı herşey kapsanmaktadır. Örneğin, çift hesablı muhasebe, hukuk sistemi, kurumlar ve uygulamalı bilimler.

Geniş Erişim: sadece azınlığın posthuman alana girişi değil, herkesin bu alana erişimini destekler. Geniş erişimi destekleyerek eşitsizliği azaltma, diğer insanlarla dayanışma içinde olma ve onlara saygı duyma, posthuman olmak için destekleme ve insan ıstırabını azaltma gibi nedenler bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere, transhümanizm sadece belirli insan grubu veya elitler için değil tüm insanların kendi hayatını iyileştirme şansı olmasını amaçlar.

Transhümanizmin genel amaçları bu şekilde olsa da, transhümanizmin farklı yönlerine işaret eden farklı transhümanist *gruplar* mevcuttur.[710]

Ekstropyanizm (Extropianism): yukarıda belirtildiği üzere More ve Morrow`un önderlik ettiği grup. Bu grup bağımsızlığı, kendini dönüştürmeyi, bireysel özgürlüğü, devlet baskısından özgürleşmeyi, sonsuz ilerlemeyi, akıllı teknolojiyi, rasyonel düşünceyi ve açık toplumu savunur.

Demokratik Transhümanizm: Bu grubu Humanity + hareketinin önderleri olan felsefeci Nick Bostrom ve sosyolog James Hughes temsil etmektedir. Demokratik transhümanizm terimini

708 Bostrom, The Transhumanist FAQ, 4 – 7.

709 Bostrom, The Transhumanist FAQ, 10 – 11.

710 Bostrom, The Transhumanist FAQ, 44 – 45; Klaus Kornwachs "Transhumanism as a Derailed Anthropology", Ed. Wolfgang Hofkirchner Hofkirchner and Hans-Jörg Kreowski, (Springer, 2021), 24.

J. Hughes`in 2002 yılında "Democratic Transhumanism 2.0" adlı makalesinde işlemiştir. Bu grup eşitlik ve dayanışma için insan bedenin iyileştirmesi için teknoloji hakkını, ekonomik ve kültürel özgürlüğün genişletilmesini ve insan ötesi dünyada demokratik katılımı savunur. Tüm gelişmelerden sınıfsal fark gözetilmeksizin herkesin yararlanması gerektiğini de savunur. [711]

Libertaryen Transhümanizm: Devlet düzenlemelerine karşı çıkan bir transhümanist gruptur. Teknolojilerin serbest piyasada kullanım alanı olmasının taraftarıdır.

Hedonistic İmperative: Bu grup David Pearce tarafından temsil edilir. Pearce biyolojik programla her türlü ıstırabı, zulmü ve rahatsızlığı ortadan kaldırılabileceğine inanır. Kısa vadede, insanın duygusal dünyasının ilaçlarla iyileştirilebileceğini, uzun vadede ise biyoteknolojiyle omurgalılarda genetik değişimlerin yapılması, küresel ekosistemin yeniden tasarlamanın ve acıyı yaşam dünyasından ortadan kaldırılabileceğini düşünür. [712]

Tekillik: Vinge 1993`te insanların insan üstü zeka yaratmak için teknolojik donanıma sahip olduktan sonra insanlık çağının sona ereceğini belirtmiş. Bu dönemi transhümanistler tekillik olarak adlandırmışlar. Astrofizikte tekillik, kara delikte fizik kurallarının işlemediği nokta olarak bilinmektedir. Dolayısıyla kara delikte olduğu gibi tekillikten sonrasını görmek mümkün olmayacaktır. Kurzweil`a göre, bu tekillik döneminde insanla makine birleşmiş olacak.[713]

Teorik Transhümanizm: Bu grup ekonomi teorileri, oyun teorisi, evrim teorisi, ihtimal teorisi ve uygulamalı bilimlerin teorilerini kullanarak teknolojik ve insani gelişmenin sınırlılıklarını, imkanlarını ve sonuçlarını araştırmaktadır.

Dinsel Transhümanizm: Transhümanizmin dine karşı bir tehdit içermediğini ve İsa`nın da biçim değiştirdiğini savunmaktadır. Mormon Transhümanist Derneği insanın hem tinsel hem biçimsel olarak üst aşamaya geçebileceğini savunmaktadır.

Salon Transhümanizmi: Transhümanizm etrafında tartışmak için toplanmış insan grubudur.

Sanatta ve Kültürde Transhümanizm: Amaçları transhümanist fikirleri kültürel faaliyetler çerçevesinde sanat vasıtasıyla daha geniş kitlelere ulaştırmaktır.

Transhümanizmin Araçları

Transhümanizmde insan doğasının kendi sınırlarını aşması, uzun yaşayabilmesi hatta ölümsüzlüğe ulaşması gibi amaçları gerçekleştirmek için *teknolojik gelişmenin* merkezde durduğu bilinmektedir. Transhümanistler için geleceği şekillendirecek teknoloji alanları bunlardır: biyoteknoloji, nanoteknoloji, enformasyon teknolojileri, yapay zeka, süper zeka, sanal gerçeklik, kriyonik ve s.

Biyoteknoloji insan insülini, interferon ve insan büyüme hormonu üretimi, tıbbi teşhis, hücre klonlama ve üreme klonlaması, genetik mühendisliği, mahsullerin genetik modifikasyonu, organik atıkların biyolojik olarak dönüştürülmesi ve genetik olarak değiştirilmiş bakterilerin temizlenmesinde kullanımı gibi çeşitli alanları kapsamaktadır. *Moleküler nanoteknoloji* üç boyutlu yapılar inşa etmeyi mümkün kılacak beklenen bir üretim teknolojisidir. Nanoteknoloji

711 James Hughes, "Democratic Transhumanism 2.0", (2002), *Change Surfer* (Erişim 16 Haziran 2021).

712 Davıd Pearce, "The Hedonistic Imperative", *Hedweb* (Erişim 16 Haziran 2021).

713 Martin Ford, *Robotların Yükselişi: Yapay Zeka ve İşsiz bir Gelecek Tehlikesi*, çev: Cem Duran. (İstanbul: Kronik Kitap, 2020), 265 – 266.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

maddenin yapısı üzerinde tam bir kontrol sağlamaya olanak yaratmaktadır. *Süperzeka* bilimsel yaratıcılık, genel bilgelik ve sosyal beceriler de dahil olmak üzere neredeyse her alanda en iyi insan beyninden daha iyi performans gösterme kapasitesine sahip olan bir zekadır. *Sanal gerçeklik* duyularımızın gerçek olarak algıladığı simüle edilmiş bir ortamdır. *Kriyonik* tıbbi prosedürlerle tedavi edilemeyen ve yasal olarak ölü ilan edilen kişileri, teknolojik ilerlemenin sonunda onları canlandırmayı mümkün kılacağı ümidiyle, düşük sıcaklıktaki depolara yerleştirerek hayat kurtarmayı amaçlayan deneysel bir tıbbi prosedürdür. *Yükleme* bir zekanın biyolojik bir beyinden bilgisayara aktarılması işlemidir.[714]

Transhümanizmi belirli fikirler sistematiği olarak ele aldıktan sonra bu fikirlerin ne aracılığıyla yayıldığına bakmak gerekmektedir. Genel olarak dünyada "Transhümanist hareket" mevcuttur. Bu hareketi World Transhumanist Association Humanity+ adı altıında uluslararası kar gütmeyen kurum tarafından temsil etmektedir.[715] Transhümanizm farklı kurumlar olarak düşünce kuruluşları, siyasi kurumlar ve siyasi partiler tarafından temsil edilmektedir. Bu kurumlar farklı ülkelerde farklı özellikler taşımaktadır. Örnek teşkil etmesi adına ilk kez ABD`de kurulan ABD Transhümanist Partisi değerlendirilecektir.

ABD TRANSHÜMANİST PARTİSİ

ABD Transhümanist Partisi 2014 yılında Zoltan İstvan tarafından kuruldu. 2016 yılında partinin lideri değişerek "Death is Wrong" adlı bilim – kurgu romanının yazarı Gennadiy Stolyarov oldu. Transhümanist ideaya uygun olarak parti logosunun üzerinde sonsuzluk sembolü mevcuttur.

Partinin Kuruluşu ve Lideri

Partinin ilk lideri Zoltan İstvan bir fütürist, filozof, yazar ve National Geographic muhabiridir. İstvan National Geographic`te çalışırken Vyetnam seyahatinde az daha mayına düşüyormuş. Başına gelen bu olaydan sonra "ölümsüzlüğü" bulmayı kendine amaç edinmiş. Bundan sonraki süreçte muhabirliği bırakarak 4 yıl boyunca "*Transhumanist Wager*" adlı roman üzerinde çalışır ve 2013 yılında bu romanı yayınlar.[716] 2014 yılında partiyi kurduktan sonra 2016 yılı ABD seçimleri için Transhümanist Partiden aday gösterilir ve kampanyasını başlatır. Seçim kampanyasında transhumanist düşünceleri yayar ve Amerikan halkına ölümsüzlüğü vaat eder.

Seçim Kampanyası

İstvan ve ekibi kampanyalarını tabut görünümlü "Ölümsüzlük Otobüsünde" gerçekleştirmişler.[717] Kampanyasında Bilim, Sağlık ve Teknolojiyi Amerikan siyasetinde ön plana getirmeyi amaçladıklarını belirtmişler.[718] Kampanya sürecinde yaşlanmayı ve ölümü önlemek, zihinsel ve fiziksel kapasiteyi artırmak gibi transhümanist idealara vurgu yapmışlar.[719] Kampanya sürecinde ölümsüzlüğü önlemeyi amaçlayan kriyonik tesislerin[720] ve bu kadar insanın artık ölmek zorunda olmayacağını göstermek için mezarlıkların ziyareti gösterilir. Kampanyaya başladıktan

714 Bostrom, The Transhumanist FAQ, 7 – 17.

715 "Humanity + - What We Do", *Humanity Plus*. (Erişim Tarihi: 18 Haziran 2021).

716 Tim Mohan, "Kandidat v Prezidentı SŞA, veryaşiy v Mir bez Qranits i Bessmertiye", *BBC Russian*. (Erişim Tarihi: 18 Haziran 2021).

717 "The Immortality Bus", *Immortality Bus* (Erişim 18 Haziran 2021).

718 "Immortality Bus with Zoltan Istvan", *Indiegogo* (Erişim 18 Haziran 2021).

719 Zoltan Istvan, "Zoltan Istvan: On the US presidential campaign trail with the Transhumanist Party", *Ib Times* (Erişim 18 Haziran 2021).

720 Eternal Life Fan, "Immortality Bus Visits Cryonics Facility", *Youtube* (Erişim 19 Haziran 2021).

sonra İstvan biohacker yardımıyla derisinin altına RFİD NFC çip yerleştirerek ileride sağlığımızın daima kontrol altına alınabileceğine işaret etmiş.[721]

Transhümanist Partinin Finansmanı

Transhumanist Partinin kampanyası bağımsız bir proje olduğu için belirli sermaye grupu tarafından desteklenmemekteydi. Partinin *amacı* insanların düşüncelerini ve kültürünü değiştirmekti. İstvan kültürel ve düşünsel değişimin yarandığı zaman insanlar ölümsüzlük için talepte bulunacak ve bunu karşılamak için özel şirketlerin sayısının artacağı iddiasında bulunur. Bu süreçte insanlar onların sağlığı ve uzun yaşamaları için çalışan politikacıları seçecektir. Dolayısıyla artık bu dönem partiyi destekleyecek sermaye grupları bulunacaktır. Ancak 2016 yılı kampanya sürecinde zihinsel ve kültürel dönüşüm amacı medya ve aktivistlik faaliyetleri vasıtasıyla gerçekleşmekteydi. Dolayısıyla bu süreçte kampanyaları crowdfunding (halk finansmanı) yoluyla desteklenmekteydi.

Transhümanist Partinin Tipi

Maurice Duverger partileri kadro (veya elit) ve kitle partileri olarak ikiye ayırmaktadır. İki parti arasındaki ayrımı yapıya dayandırır. Kitle partileri halka hitap etmekte ve üye alımını açık tutmaktadır. Kitle partisi üye alımını açık tutmakla halkı eğitir, yeni seçkinler yaratır ve üyelerin ödediği aidatlarla maddi temel kazanır. Kadro partisi ise aksine üye alımına açık değildir. Üye alımı çok kısıtlıdır. Sadece kişinin özel durumuna, yeteneklerine ve salt bireysel niteliklerine göre üyeliği oluşturulabilir. Eğer üyeliği kitle partisinde olduğu gibi aidat ödeyen şahıslar olarak nitelersek kadro partisinin hiç üyesi yoktur denilebilir. Ama aynı zamanda var olan sistem içinde bir birinden etkilenmesinden dolayı kadro partileri de kitle partileri gibi üyeliğe açık yaklaşabilmektedirler. Kadro partisinin başlıca amacı seçimleri hazırlamak, kampanyayı yürütmek ve adaylarla seçkinlerin temasını sürekli kılmaktır.[722]

Transhümanist parti kitle partisi tipi açısından değerlendirilecek olunursa ölümsüzlük ideasıyla tüm halka hitap etmektedir. Ancak ölümsüzlüğe giden yol bioteknoloji, nanoteknoloji ve s. alanlardan geçmektedir. Bunun için de uzmanlık bilgisi gerekmektedir. Halk ise bu bilgiden yoksundur. Partinin *yönetici kadrosu* değerlendirildiğinde danışmanların çoğu bilimsel faaliyetlerle uğraşmış, bioteknoloji, makine mühendisliği, bilgisayar mühendisliği, nörobilim ve gerontoloji (yaşlılık hastalıkları bilimleri) alanlarında yüksek lisans ve doktora derecelerine sahiptir. Aralarında yine adıgeçen alanlarda şirket CEO`ları, füturistler, yazarlar, gazeteciler ve biohackerlar bulunmaktadır.[723] Yani görüldüğü üzere bu kişiler entelektüel elit bir kesimi temsil etmektedirler. Dolayısıyla bilgi belirli bir zümrede toplandığı için Transhümanist Parti kitle partisi tipinden uzaklaşmaktadır.

Transhümanist parti kitle partisindeki gibi üyeliği herkese açık tutmakla birlikte aidat almamaktadır.[724] Parti kurulduktan 5 yıl sonra üye sayısının 1.859`a[725] ulaşması, partinin aktif şekilde üye toplama gayesi olmadığını da göstermektedir. Parti üyelerine cinsiyet bazlı

721 Eternal Life Fan, "Zoltan gets chipped on the Immortality Bus Tour!", *Youtube* (Erişim 19 Haziran 2021).

722 Maurice Duverger, *Siyasal Partiler*. çev. Ergun Özbudun (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986), 106 – 107.

723 "Advisors", *Transhumanist Party* (Erişim 19 Haziran 2021).

724 "Membership", *Transhumanist Party* (Erişim 19 Haziran 2021).

725 Gennady Stolyarov, "U.S. Transhumanıst Party / Transhuman Party Chaırman's Thırd Annıversary Message", *Transhumanist Party* (Erişim 19 Haziran 2021).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

bakıldığında ise, % 85.4`ü erkek, % 13.3`ü kadın, geride kalan ise cinsiyetini tanımlamamış insanlardır. Parti üyesi kadınların çoğu da tanınmış kişilerdir.[726]

Partinin İstvan dönemi ele alınacak olursa parti seçim kampanyasında kadro partisi tipindeki gibi aktif faaliyette bulunmaktaydı. Parti yöneticilerinin bilim insanları ile sınırlı olması, partinin kampanya sürecinde aktif olması ve üye toplama odaklı olmaması Transhümanist Partiyi kadro (elit) parti tipine daha çok yaklaştırır.

Karma İdeoloji

İstvan röportajında teknolojinin zenginlerin tekelinde kalmasına karşı çıkmakta ve iktidara geldiği zaman onu herkese ücretsiz ulaşılabilir hale getireceğini belirtmekteydi. Ancak buna rağmen kendisini sosyalist değil libertaryen olarak nitelendirmekteydi. Robotikleşmenin arttığı dönemde çoğu mesleklerin kaybolduğu ve insanların işsiz kalacağı için temel ücret fikrini ve herkese ücretsiz eğitim hakkı fikrini savunmaktaydı. Yapılan hesaplamalara göre, savaş endüstrisini ve cezaevi harcamalarını kısarak temel ücret ve eğitimi karşılamanın mümkün olacağını belirtmekteydi. Cezaevi harcamalarını %20 kısarak tüm kolejleri ücretsiz yapmak mümkündür. Dronlar sayesinde cezaevindeki insanlar dışarıda izlenecek ve çalışmaya mecbur bırakılacaklar.[727]

İstvan dünyayı küresel bir devlet olarak görür ve savaşların gereksiz yere yapıldığını düşünür. İnsanların istedikleri yerden istediklere yere göç etmesine olumlu bakar. Ancak göç zamanı onların elektronik şekilde izlenmesi gerektiğini de göz ardı etmez. Ama aynı zamanda İstvan bir ABD vatanseveridir. Verdiği röportaja istinaden, İstvan kısmi olarak liberal, sosyalist ve muhafazakar görüşlerden yararlanarak ortaya *karma bir ideoloji* koymuştur. Ayrıca röportajda gerçekçi davranarak kendilerinin iktidarı kazanacaklarını düşünmediğini ancak diğer kazanacağı yüksek ihtimal olan adaylara mail göndererek kendisini "teknoloji müşaviri" olarak teklif ettiğini de ifade etmekteydi.[728] Birleşik Krallık Transhümanist Partisinin lideri Amon Twyman İstvan `ın Transhümanist Hareketi ve Transhümanist Partiyi temsil etmediğini, onun kendi küçük bir medya gruba sahip olduğu ve kampanya yürüttüğünü eleştirmiştir. İstvan `ın görüşlerini bireysel olarak değerlendirip transhümanist hareket adına ele alınmaması gerektiğini beyan etmiştir.[729] Bundan sonra partinin ideolojisi temel idealleri ve temel değerleri açısından değerlendirilecektir.

Partinin Temel İdealleri[730]

Transhümanist Parti, bilim ve teknolojinin ilerlemesi yoluyla elde edilen yaşamın uzatılmasını destekler.

Transhümanist Parti, akıl, bilim ve laik değerler perspektifinden bilgilendirilen ve canlandırılan kültürel, toplumsal ve politik bir atmosferi destekler.

Transhümanist Parti, insan türüne yönelik çeşitli varoluşsal riskleri azaltmak ve ortadan

726 Gennady Stolyarov, "The U.S. Transhumanıst Party's Fırst 1,000 Members: An Aggregate Demographıc Analysıs", *Transhumanist Party* (Erişim 19 Haziran 2021).

727 Mohan, "Kandidat v Prezidentı SŞA, veryaşiy v Mir bez Qranits i Bessmertiye".

728 Mohan, "Kandidat v Prezidentı SŞA, veryaşiy v Mir bez Qranits i Bessmertiye".

729 Mathew Amon Twyman, "Zoltan Istvan Does Not Speak For The Transhumanıst Party", *Transhumanist Party* (Erişim 19 Haziran 2021).

730 "Core Ideals", *Transhumanist Party* (Erişim 19 Haziran 2021).

kaldırmak için bilim, teknoloji ve rasyonel söylemi kullanma çabalarını destekler.

Görüldüğü üzere, partinin temel idealleri transhümanist ideoloji çerçevesi dışına çıkmamaktadır.

Partinin Resmi Değerleri ve Amaçları[731]

Teknolojinin kişinin yaşamına nasıl uygulanacağı konusunda bireysel mahremiyet ve özgürlük

Irk, etnisite, cinsiyet, sınıf, din, inanç farkı koymadan herkese karşı hoşgörü ve kapsayıcılık

İnsan hayatını iyileştirebilecek her türlü teknolojik gelişmeyi desteklemek

Nükleer silaha karşıtlık

Uyuşturucu savaşına karşıtlık

İki partili sisteme karşıtlık

Ulusal borcu azaltma

Sağlık sisteminde bütçe artışı

Dini veya laik olsunlar, hoşgörüsüz, hakları ihlal eden, teknoloji karşıtı ve zorlamayı dayatan doktrinlere muhaliflik

Evrensel Temel Gelir – yaşam koşullarından, mesleklerden bağımsızdır.

Partinin değerlerinden görüldüğü üzere tüm parti tüm insanlığın iyiliğini amaçlamış, transhümanist, libertaryen ve içinde sol değerleri barındıran görüşlere sahiptir.

ABD Parti Sisteminde Transhümanist Partinin Yeri

Parti sistemi denildiğinde sistem kavramına odaklanılması gerekmektedir. *Sistem*, bileşen parçalarının şablon etkileşimlerinden kaynaklanır ve bunlardan oluşur. Bu etkileşim sonucu sınırlar belirlenir.[732] Dolayısıyla partilerin varlığı daha sistem içerisine girdiği anlamına gelmez. Parti sisteminin oluşması için partilerin etkileşimde (işbirliği, rekabet) bulunması gerekmektedir. Duverger parti sistemlerini parti sayısına göre belirlemiştir. Bu parti sistemleri tek partili, iki partili ve çok partili olarak sıralanmaktadır. Ancak Duverger`in de kabul ettiği gibi parti sayısına göre parti sistemi belirlemek kolay değildir.

Parti sistemini belirleyen etkenler çoktur. Bunlardan en önemlilerinden biri seçim sistemleridir. Duverger, "1) *Orantılı temsil, sert, bağımsız ve istikrarlı partilerden kurulu bir çok - parti sisteminin teşvik ettiğini, 2) İki turlu çoğunluk usulü, yumuşak, bağımlı ve nisbeten istikrarlı partilerden meydana gelen bir çok – parti sistemini teşvik eder, 3) Tek turlu basit çoğunluk sistemi, iktidarın büyük bağımsız partiler arasında el değiştirdiği bir iki – parti sistemini teşvik*

731 "Values of the U.S. Transhumanıst Party", *Transhumanist Party* (Erişim 19 Haziran 2021).

732 Giovanni Sartori, *Parties and Party Sistems. A framework for Analyses* (Colchester : European Consortium for Political Research, 2005), 39.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

ettiğini"[733] belirtir. Duverger seçim sisteminin parti sistemini etkilediğini belirtse de, yalnız seçim sisteminin değil, ulusal gerçeklerin, sosyo – ekonomik yapıların ve ideolojilerin de parti sistemini etkilediğini belirtir.[734] ABD`de de tek turlu basit çoğunluk sistemi iki partili sistemin oluşmasına yol açmıştır.

ABD siyasi hayatında yasama meclislerinde Transhümanist Parti gibi temsil edilmeyen çok fazla parti bulunmaktadır. ABD parti sisteminde yalnızca iki parti (Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti) yasama organlarında temsiliyet ve iktidar çoğunluğu elde edebildiği için ABD parti sistemi iki partili sistemi teşkil etmektedir.[735] Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti ABD`de hükümet gücünü elde etmek için eşit şansa sahiptir. Ancak Transhümanist Parti diğer küçük partilerden biri olduğu için parti sistemi dışındadır ve günümüz için iktidar gücüne sahip olma şansı yoktur.

Siyasi partiyi diğer örgütlerden ayıran başlıca özelliği siyasi iktidarı elde etmeyi hedeflemesidir. İstvan döneminde görünüşte seçim kampanyası iktidarı elde etmek amacıyla yürütülse de, İstvan iktidarı elde edemeyeceğinin farkında olduğundan transhümanist ideaları halka tanıttırmayı kendine birincil amaç edinmişti.

İktidarı elde etme için reel bir adım Transhümanist Partinin 2021 yılı Kasım ayında Camden, New Jersey Belediye Başkanlığı için moleküler biyolog alanında çalışan Jeniffer A. Huse`u aday göstermesi olmuştur. J. Huse Camden İlçe Seçim Birimi tarafından bağımsız aday olarak kayda alınmıştır.[736] Ancak seçimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

SONUÇ

Transhümanist düşünürlerin fikrine istinaden transhümanizm bilim ve teknoloji vasıtasıyla insan doğasının ötesine geçmeyi, insanın fiziksel ve zihinsel kapasitesinin genişletilebilmesini, insan yaşamının uzatılmasını amaçlayan bir ideoloji ve harekettir. Transhümanistler insanın doğasının sınırlarının aşılmasını biyoteknoloji, nanoteknoloji, sanal gerçeklik, enformasyon teknolojileri, kriyonik gibi araçlarla mümkün olabileceğini savunmaktadırlar. Transhümanizmin yekpare düşünce olmadığına dair ekstropiyanizm, demokratik transhümanizm, libertaryen transhümanizm, tekillik, dinsel transhümanizm, teorik transhümanizm gibi farklı grupların mevcutluğuna işaret edildi. Ardından Transhümanizmin çatısı altında kurulan ABD`de Transhümanist Parti ele alındı. Partinin ilk seçim kampanyasında "ölümsüzlük" tezi üzerinden ilerlediği ve transhümanizmi Amerikan halkına tanıtmaya amaçladığı tespit edildi. Transhümanist Parti yönetici kadrosunun entelektüel elitlerden ibaret olduğu ve üye toplama gayesi olmadığı için elit parti tipine ait olduğu sonucuna varıldı. Parti ve eski lideri transhümanist ve libertaryen fikirleri barındırarak karma ideolojiye sahip olduğu tespit edildi. ABD parti sisteminin yapısal engellerinden dolayı Transhümanist Partinin parti sistemine entegre olamadığı da ortaya koyuldu.

733 Duverger, Siyasal Partiler, 274.

734 Ergun Özbudun, "Duverger'in «Siyasal Partiler» i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21/1-4 (1964), 30 – 31.

735 Eylem Özdemir - Gökhan Atılgan "Siyasal Partiler", *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkileri*, ed. Gökhan Atılgan ve E. ATilla Aytekin (İstanbul: Yordam Kitap, 2014), 247.

736 Gennady Stolyarov, "The U.S. Transhumanist Party Endorses Jennifer A. Huse for Mayor of Camden, New Jersey", *Tranhumanist Party* (Erişim 21 Aralık 2021).

KAYNAKÇA

Bostrom, Nick. The Transhumanist FAQ: A General Introduction. PDF: World Transhumanist Association, 2003. https://www.nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf

Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*,. İstanbul: Paradigma Yayınları, Geliştirilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Basım, 1999.

"Core Ideals". *Transhumanist Party*. Erişim 19 Haziran 2021. https://transhumanist-party.org/values/

Duverger, Maurice. *Siyasal Partiler*. çev. Ergun Özbudun. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Basım, 1986.

Eternal Life Fan. "Immortality Bus Visits Cryonics Facility". *Youtube*. Erişim 19 Haziran 2021. https://www.youtube.com/watch?v=XlVN28d2sfw#action=share

Eternal Life Fan. "Zoltan Gets Chipped on the Immortality Bus Tour!". *Youtube*. Erişim 19 Haziran 2021. https://www.youtube.com/watch?v=7OdeGwcpEJ0

Ford, Martin. *Robotların Yükselişi: Yapay Zeka ve İşsiz bir Gelecek Tehlikesi*. çev. Cem Duran. İstanbul: Kronik Kitap, 8. Baskı, 2020.

Heywood, Andrew. *Siyasi İdeolojiler*. çev. Ahmet K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın ve B. Kalkan. Ankara: Adres Yayınları, 8. Baskı, 2014.

Hughes, James. (2002). "Democratic Transhumanism 2.0*"*. *Change Surfer*. Erişim 16 Haziran 2021. http://changesurfer.com/Acad/DemocraticTranshumanism.htm

"Humanity + - What We Do". *Humanity Plus*. Erişim 18 Haziran 2021. https://humanityplus.org/

"Immortality Bus with Zoltan Istvan". *Indiegogo*. Erişim 18 Haziran 2021. https://www.indiegogo.com/projects/immortality-bus-with-zoltan-istvan#/

Istvan, Zoltan. "Zoltan Istvan: On the US presidential campaign trail with the Transhumanist Party", *Ib Times*. Erişim 18 Haziran 2021. https://www.ibtimes.co.uk/zoltan-istvan-us-presidential-campaign-trail-transhumanist-party-1520987

Kornwachs, Klaus. "Transhumanism as a Derailed Anthropology", *Transhumanism: The Proper Guide to a Posthuman or a Dangerous Idea*. ed. Wolfgang Hofkirchner Hofkirchner and Hans-Jörg Kreowski, 21 – 48. Springer, 2021.

"Membership". *Transhumanist Party*. Erişim 19 Haziran 2021. https://transhumanist-party.org/membership/

Mohan, Tim. "Kandidat v Prezidentı SŞA, veryaşiy v Mir bez Qranits i Bessmertiye", *BBC Russian*. Erişim 18 Haziran 2021. https://www.bbc.com/russian/society/2015/12/151210_vert_fut_the_strangest_presidential_candidate

More, Max. "The Philosophy of Transhumanism", *Humanity Plus*. Erişim 15 Haziran 2021. https://humanityplus.org/transhumanism/philosophy-of-transhumanism/

Özbudun, Ergun. "M. Duverger›in "Siyasal Partiler"i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21/1-4 (1964), 23 – 51.

Özdemir, Eylem - Atılgan, Gökhan. "Siyasal Partiler". *Siyaset Bilimi: Kavramlar,*

İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkileri. ed. Gökhan Atılgan ve E. Atilla Aytekin, 239 – 251. İstanbul: Yordam Kitap, 4. Basım, 2014.

Pearce, David. "The Hedonistic Imperative", *Hedweb*. Erişim 16 Haziran 2021. https://www.hedweb.com/hedethic/tabconhi.htm

Sartori, Giovanni. *Parties and Party Sistems. A framework for Analyses*. Colchester: European Consortium for Political Research, 2005.

Stolyarov, Gennady. "The U.S. Transhumanıst Party's Fırst 1,000 Members: An Aggregate Demographıc Analysıs". *Transhumanist Party*. Erişim 19 Haziran 2021. http://transhumanist-party.org/2018/07/08/first-1000-members/#comments

Stolyarov, Gennady. "U.S. Transhumanıst Party / Transhuman Party Chaırman's Thırd Annıversary Message". *Transhumanist Party*. Erişim 19 Haziran 2021. https://transhumanist-party.org/2019/11/18/ustp-chairman-3rd-anniversary/

Stolyarov, Gennady. "The U.S. Transhumanist Party Endorses Jennifer A. Huse for Mayor of Camden, New Jersey", *Tranhumanist Party*. Erişim 21 Aralık 2021. https://transhumanist-party.org/2021/05/02/ustp-endorses-huse/

"The Immortality Bus", *Immortality Bus*. Erişim 18 Haziran 2021. http://www.immortalitybus.com/

Twyman, Mathew Amon. "Zoltan Istvan Does Not Speak For The Transhumanıst Party", *Transhumanist Party Wordpress*. Erişim 19 Haziran 2021. https://transhumanistparty.wordpress.com/2015/10/12/zoltan-istvan-does-not-speak-for-the-transhumanist-party/

"Values Of The U.S. Transhumanıst Party", *Transhumanist Party*. Erişim 19 Haziran 2021. https://transhumanist-party.org/values/

TRANSHÜMANİZM LİTERATÜRÜNDE POSTHUMAN VE SPORTİF ETKİNLİKLER

Fethi ARSLAN

Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi,
E-mail: fethiarslan23@gmail.com.

Muhammet ÖZDEMİR

Doç. Dr., Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi,
E-mail: muhammetozdemir2012@gmail.com.

Giriş

Bu bildiride güçlendirilmiş ve iyileştirilmiş insanlık düşüncesi anlamına gelen transhümanizm literatüründe özel olarak sporun yeri saptanmakta ve değerlendirilmektedir. Günümüz teknolojisinin hızlı gelişimine bağlı olarak insanoğlu bu hızlı gelişime ayak uydurma konusunda zorluklar yaşamaktadır. Spor bilimleri alanındaki teknoloji ilerlemelerde teknolojik gelişime adapte olma konusunda sorunlar çıkarabilmektedir. Teknolojinin etkisi altına aldığı alanlardan biride spor bilimleri alanı bu değişimden etkilenmekte ve bu hızlı değişime ayak uydurmada zorluk çekmektedir. Özellikle bu zorlanmada Z ve alfa kuşağının teknolojiyi kullanarak kendilerinin sportif performans seviyelerini daha ileriye taşımak X ve Y kuşağının da daha uzun yaşayabilmek için beden eğitimi ve sporu hayatlarının odağı haline getirdikleri görülmektedir. Bu odaklanma sürecinde son yıllarda gittikçe kavram ve içerik olarak önemli bir yere sahip olan transhümanizm ve posthuman devreye girmektedir. Beden eğitimi ve spor amaçları içerisinde aslında transhümanizm ve posthuman yer almaktadır. Beden eğitimi ve spor alanında transhümanizm ve posthuman insanın spor yoluyla yaşantısını daha sağlıklı ve uzun ömürlü sağlamak için araç ve gereçler kullanarak fiziksel aktiviteler sergileyebilmesidir. Bu fiziksel aktiviteler bireylerin daha sağlıklı olabilmesinin yanında yaşantısını ölümden daha da uzaklaştıra bilmek ve kullanılan yeni teknolojik araç-gereçler ile spor salonu içi ve salon dışı egzersiz yapabilmektir. Özellikle transhümanizm ve posthuman ile birlikte beden eğitimi ve spor alanı önemi her geçen gün artmaya başlamıştır. Buna paralel olarak da 2010 yılından itibaren bu alanda çalışmalar yer verilmiştir. Ancak yapılan çalışmaların çok sınırlı olması bu çalışmanın doğmasına neden oluşturmuştur.

Beden eğitimi ve spor bir birinden ayrı kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika Ulusal Beden Eğitimi ve Spor Birliği'ne (NASPE) göre beden eğitimini, "çocuk ve yetişmekte olan gençlerin bilişsel, sosyal ve fiziksel gereksinmelerini karşılamak için hazırlanmış bireysel ve grup içerisindeki hareket yaşantılarını kapsayan bir etkinlik olarak tanımlamıştır (Naspe, 1995). Spor, "Kişisel ya da toplu biçimde yapılan genellikle yarışmaya dayanan, kimi kurallara göre uygulanan beden hareketlerinin tümü" olarak tanımlanmıştır (Heper, 2012). Bu çalışmada diğer iki önemli kavramdan biri olan Transhümanizm ise; bedenin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi yoluyla insan bilincinin iyileştirilmesidir. İnsanın iyileştirilmesi, yaşlanmanın geciktirilmesi, dezavantajlı bireylerin normal bireylerle eşitlendirilmesi ve nihayetinde ölümün iptal edilmesi (ölümsüzlük düşüncesi), insan olmanın biyolojik, fizyolojik ve zihinsel niteliğinin arttırılması anlamına gelmektedir (Ferrando, 2019). İkinci önemli kavram olan Posthuman ise, yeni insan gelecek insanı olarak adlandırılmaktadır (Kurzweill, 2005). Posthumanın temel bileşeni spordur. İnsanların yeni türsel adı olarak posthumanın egzersiz yaparak 2030 yılına hazırlanması beklenmektedir. Bu tanımlardan anlaşıldığı gibi, beden eğitimi bireyin fiziksel, duygusal, sosyal

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

ve bilişsel yönlerden gelişmesini sağlayan etkinlikler toplamıdır. Bu anlamda beden eğitimi, sadece bireylerin bir bütün olarak gelişmesine değil, aynı zamanda bireylerin gelecekte ve içinde yaşadıkları toplumun gelişmesine de katkı sağlamasıdır. Belirlenen bu kavram ve bilgiler ışığında trashümanizm literatüründe posthuman ve sportif etkinliklerin beden, ruh, fizyolojik ve biyolojik unsurlar dahilinde değerlendirilmemesi önemli bir problemi ortaya koyar (Roden, 2015). Bu bağlamda bu çalışmanın önemi, güçlendirilmiş ve iyileştirilmiş insanlık düşüncesi anlamına gelen transhümanizm ve posthuman literatürüne özel olarak spor bilimleri alanını yerleştirip spor felsefesi ile ülkemizde ilk çalışma olup sonraki çalışmalara öncü olacaktır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı transhümanizm literatüründe posthuman ve sportif etkinliklerin incelenmesidir.

Transhümanizm ve Posthumanın Beden Eğitimi ve Spora Yansıması

Popüler Amerikan kültürüyle dünyaya yayılmış olan beden eğitimi ve spor literatüründe posthumanın kendini geliştirmesinde önemli bir yol niteliğinde işlenmektedir. Zihin ve kas koordinasyonun gelişimi için kullanılan egzersiz programlarının birçoğu egzersiz için kullanılan aletlere aynı zamanda egzersizde kullanılan salon içi ve salon dışı testlere yönlendirmektedir. Buda insanlığın egzersiz yaparak insan bilincinin iyileştirilmesi ve bedenin güçlendirilmesini sağlayarak yeni bir fiziksel yapıya ve görüntüye sahip olarak yeni insan yani gelecek insanını ortaya koymaktadır. Posthumanın, beden eğitimi ve spor yoluyla geleceğe hazırlanması beklenilmektedir. Ama günümüz teknoloji ve sosyal medya kullanımı ile beraber bedensel hareket yetkinliklerimiz kısıtlanmaktadır. Bu kısıtlama gelecek insanı için beden eğitimi ve spora yönelme gereksinimini arttırmaktadır. Popüler Amerikan kültürü bizleri transhümanizmden haberdar ettiği gibi beden eğitimi ve sporun da bu kültürden ortaya çıktığı göstermektedir. Beden eğitiminde soma estetik veya vücudun güzelleştirilmesi posthuman için ne denli önemliyse beden eğitimi ve sporda bu denli önemlidir. Çünkü beden eğitimi ve spor, cilt ve vücudun gençlik ve zindelik ömrünü uzatmaktadır. Ayrıca vücudun toplam algıları anlamına gelen bedenin gelişimi bilincin de gelişimi demektir. Beden eğitimi ve spor ile sağlık problemlerinin ve yaşlılığın önüne geçileceği belirtilmiştir. İnsan bedeninin iyileştirilmesi, ruhen ve bedenen kendini iyi hissetmesi bireyin dünyayı daha iyi algıladığı belirtilmektedir. Bu nedenle popüler Amerikan kültürü ve transhümanizm literatüründe beden eğitimi ve spor küresel yurttaşlık etiğinin görünmeyen bir kuralı gibi her bireyin kişisel gelişiminin bir parçası haline gelmiştir. Buna bağlı olarak dünya sağlık örgütü sporun yeri ve önemini küresel olan gelecek dünya için bireylerin düzenli beden eğitimi ve spor faaliyetlerini uygulamanın sağlık açısından önemi vurgulamıştır. Kişisel gelişim ile beden eğitimi ve spor arasındaki bu popüler ve genel geçer ilişki içeriği, yaşamın anlamı ve etiğe etki edecek derecede önemlidir. Günlük egzersiz programlarını uygulamayan bireyler beden eğitimi ve sporun getireceği bedensel ve ruhsal rahatlamadan mahrum kalacaklardır. Ray Kurzweill ve başka teorisyenler için kritik bir zaman olan 2030 yılında kaliteli bir bedene sahip olmayanlar ile kaliteli bir bedene sahip olanlar farklı transhümanizm senaryolarına göre hayatlarına devam edeceklerdir. Temel olarak yapılacak olan düzenli aerobik ve anaerobik egzersizler insanları posthuman olarak geleceğe hazırlamada ve transhümanizm olarak güçlü bir bedene sahip olabilmek için oldukça önemlidir. Beden eğitimi ve spor ile hayatlarına devam edecek olan bireylerde fiziksel uygunluğun, kalp-dolaşım sistemi dayanıklılığının, hareket becerilerinin gelişimi, sağlıklı beslenme, kişisel özgüven, saygı ve kurallara uyma gibi becerileri gelişecektir (Aracı, 2014).

Bu çalışma, popüler seviyede beden eğitimi ve spor alanından faydalanmayan bireylerin posthuman olamayacaklarını iddia etmekte ve bu iddiayı transhümanizm literatürüne dayandırmaktadır. Aynı zamanda bu bildiri, transhümanizm literatürü ile spor felsefesini birbirine bağlamaktadır. Çünkü spor felsefesi alanı aslında posthumana zemin hazırlamak için geliştirilmiş bir beden ve bilinç felsefesi alanıdır. Spor felsefesi ile ilgili ilk çalışmanın 1959 yılında yayınlaması ile 1960'lardan itibaren spor felsefesi literatüre girmesi ile Huxley 1957'de transhümanizmden bahsetmesi ve spor felsefesine paralel olacak şekilde 1980-90'lı yıllarda transhümanizm çalışmaları ile karşılaşmamız tesadüf değildir. Spor felsefesi demek aynı zaman da transhümanizm felsefesi de demektir. Spor felsefesi olmaksızın transhümanizm net olarak anlaşılamadığı gibi düşünülemez. Spor felsefesi alanı aslında Posthumana zemin hazırlamak için icat edilmiş bir beden ve bilinç anlamına gelmektedir. Gelecek insanının yaşamdaki anlam ve etik gereksinimleri beden eğitimi ve spor faaliyetleri ile giderilebilecektir. Gelecek insanının yaşamdaki anlam ve etik gereksinimleri beden eğitimi ve spor alanı gibi fiziksel aktivite ve serbest zaman etkinlikleri ile giderilebilecektir. Bu çerçevede bildiri, transhümanizm literatüründe işlenmiş posthuman ile beden eğitimi ve spor arasındaki tüm sportif ve felsefi ilişkileri incelemektedir. Bu yönüyle bildirinin uluslararası literatür ve Türkçe literatürde bir ilki gerçekleştirdiği saptanabilir.

Sonuç

Transhümanizm, kişinin bedenine yatırımının çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Spor kültürünün temeli de bunun ile paralellik gösterip dokuların, organların ve kemiklerin sağlıklı büyümesini ve gelişimini sağlayan önemli bir fizyolojik olgudur. Alfa kuşağında görüleceği gibi spor yapan insanların ayakta kalabileceği, spor yapmayan insanların ise hayatta kalamayacağı görülecektir. Bu durumda spor hayatta kalmanın temel bir bileşenidir. Özellikle dokuların, organların ve kemiklerin sağlıklı büyümesi için önemli bir fizyolojik olgudur. İşte bu bildiri özeti spor yapmanın hayatta kalabilme bileşeninin transhümanın yaratılması ile ilgili çok önemli bir gereklilik olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu bildiri, transhümanizm literatüründe posthuman ile spor felsefesini birbirine bağlamaktadır. Bu çerçevede bildiri, transhümanizm literatüründe işlenmiş posthuman ile beden eğitimi ve spor arasındaki bütün sportif ve felsefi ilişkileri incelemektedir. Transhümanizm literatürü önümüzdeki yıllarda sporun ve spor felsefesinin posthuman üzerindeki etkilerini araştırarak kendini geliştirecektir. Bu bildiri ile transhümanizm çalışmalarındaki eksikliklerin spor bilimleri ile tamamlanacağını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle bu bildirinin uluslararası literatür ve Türkçe literatürde bir ilki gerçekleştirdiği ve bilim dünyasına çok büyük katkı sağlayacağı söylenebilir.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKÇA

Aracı, H. ve Aracı Ş. (2014). Spor Bilimleri Öğretimi. Eylül Ofset. 1. Basım Grafiker Rek. San. ve Tic. Ltd Şti., Ankara.

Ferrando, F. (2019). *Philosophical Posthumanism*. London, New York: Bloomsbury Academic.

Heper E (2012). Sporla ilgili kavramlar ve sporun tarihsel gelişimi, Spor Bilimlerine Giriş (Ed.: Ertan H), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları no:2509.

Huxley, Julian. (1957). New Bottles for New Wine, New York, New York: Harper and Brothers

Kurzweill, R. (2005). *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. New York: Viking, Penguin Group.

National Association for Sport and Physical Education (NASPE), (1995). Moving into the future: National Physical Education Standarts: A Guide to Content and Ass

Roden, D. (2015). *Posthuman Life: Philosophy at the Edge of the Human*. London&New York: Routledge, Taylor and Francis Group.

SON SAVUNMA HATTI YA DA YENİ BİR DÜNYANIN EŞİĞİNDE

Fatih ÖZDEMİR

Atatürk Üniversitesi Erzurum MYO Bilgisayar Programcılığı Bölümü, Fen- Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Felsefesi Yüksek Lisans programı mezunu. Erzurum Valiliği, Vhki. Erzurum- Türkiye.
E-mail: ben@fatihozdemir.net Orcid Id: 0000-0001-8733-8132

ÖZET

İnsanlık olarak, yaklaşmakta olan bir "öte"nin 3 adımı 3 adımla karşılanabilir: Öncelikle köle bir Yapay Zeka'nın neden olabileceği sorunlara karşı teknik seviyede hazırlanarak; ardından daha gelişkin bir form olarak diktatöryal bir Yapay Zeka'nın neden olabileceği sorunlara karşı değer sistemlerini geliştirerek ve son olarak Fiziki bir gelişmişliğin son aşaması olarak Demonik bir Yapay Zeka'ya karşı mücadeleyi Metafizik zeminde açılmış yeni bir parsele taşıyarak, örneğin Teolojik bir Metafiziğin olası imkanlarını araştırarak.

Metafizik temele yoğunlaşılacak bu bildiride, Köle Yapay Zeka'nın ve Diktatör Yapay Zeka'nın da olası bazı sorunları için Yapay Zeka Katili Yapay Zeka geliştirilmesi, 'Sosyal Robot'ların insansılığının sınırlandırılması, Futurist İlahiyatçılık gibi temel birkaç öneride bulunulacaktır. Distopik hatta belki eskatolojik bir gelecek beklentisi için son bir savunma hattı olarak ise insanın henüz kuvve halini almamış potansiyeline güvenme önerilecektir. Varoluşu ve sonra canlılığı ve sonra hayvanı ve sonra insanı ve en nihayetinde son derece karmaşık bir birikimi, İnsan Uygarlığı'nı, üreten 'süreç'e güvenmek ve öncelik vermek gerektiği savunulacaktır. Geleneksel Epistemoloji'de kendilerine pek yer bulamamış olsalar da dikkate değer bazı epistemolojik iddialara sahip bilgi sistemlerinden birkaçı örnek olarak anılacaktır. Böylece insanlığın bahsi geçen yeni Metafizik alanda faaliyet göstermesi mümkün olabilir.

Böyle bir "öte" Metafizik ve Epistemoloji için en temel postulatlardan başlanarak yeni bir kurgu üzerinde çalışmak mümkün olsa da insanlığa daha bir "öte"den bildirildiği iddia edilen bazı nasların ve dogmaların verili kabul edildiği sistemlerden de yola çıkılabileceği ortadadır. Bu nedenle Teolojik Metafizik ve Teolojik Epistemoloji'ye daha bir kulak kabartılmasının gerekliliği de bir diğer öneri olarak bu çalışmada yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Metafizik, Epistemoloji, Transhümanizm, Posthumanizm, Yapay Zeka

The Last Line of Defense or On The Verge of A New World

Abstract

As humanity, the 3 steps of an upcoming "beyond" can be met with 3 steps: Firstly, by preparing at the technical level against the problems that a slave Artificial Intelligence can cause; Then by developing value systems against the problems that, as a more advanced form, a dictatorial Artificial Intelligence may cause, and finallyby moving the struggle against, as the last stage of physical development, a Demonic Artificial Intelligence to a new parcel opened on Metaphysical ground, for example, by exploring the possibilities of a Theological Metaphysics. by researching.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

In this paper, which will focus on the metaphysical basis, a few basic suggestions will be made, such as the development of Artificial Intelligence Killer Artificial Intelligence, the limitation of the humanoidness of 'Social Robots', and Futurist Theology for some possible problems of Slave Artificial Intelligence and Dictator Artificial Intelligence. As a last line of defense for the expectation of a dystopian, perhaps even eschatological, future, it will be suggested to rely on human potential, which has not yet become viable. It will be argued that it is necessary to trust and prioritize the 'process' that produces existence and then vitality, then animal and human, and ultimately an extremely complex accumulation, the Human Civilization. A few of the knowledge systems that have some remarkable epistemological claims, although they have not found much place in traditional epistemology, will be cited as examples. Thus, it may be possible for humanity to operate in the aforementioned new Metaphysics field.

Even though it is possible to work on a new construct starting from the most basic postulates for such a "beyond" Metaphysics and Epistemology, it is obvious that it is possible to start from systems in which some verses and dogmas that are claimed to have been reported to humanity from a "beyond" are accepted as given. For this reason, the necessity of paying more attention to Theological Metaphysics and Theological Epistemology will be included in this study as another suggestion.

Keywords: Metaphysics, Epistemology, Transhumanizm, Posthumanizm, Artificial Intelligence

GİRİŞ

Aklın, zekanın, düşünmenin ne'liğini üzerine müzakere edip bir konsensüsle kararlaştırmadık. Buna rağmen, bu gereklilik göz önüne alındığında biraz muğlak kalmış bu kavramları taklit, ikincil, tali halleri hakkında kullanmaktan da geri durmadık. Dolayısıyla daha zekanın ne olduğu güçlü bir ortak fikir ile sabitlenmemiş olmasına rağmen Yapay Zeka'yı konuşurken bulmuş olduk kendimizi.

Diğer taraftan konuşulanların etrafında döndüğü hallere ve kavramlara dikkat kesilince aslında çok da birbirinden kopuk bir çerçeve hakkında konuşulmadığı da ortaya çıkıyor. Bu nedenle Yapay Zeka denildiğinde hafızadan, işlem gücünden, bilgi kaynaklarından daha ötede, verili öncüllerden insan zekasını da çerçeveleyen mantık kuralları dahilinde çıkarımlarda bulunmaya, öncelikler belirlemeye ve öncüller arasında bu öncelik derecelerine göre seçimler yapmaya, bu doğrultuda ulaşılan bir takım sonuçları başka bir takım süreçlere veri olarak kabul etmeye ve en nihayetinde bu sonuçlar doğrultusunda bir fiilde bulunmaya muktedir (vs.) sistemlerin kastedildiği anlaşılabiliyor. Bu durum, bu tür bir tespit veya akıl yürütmenin her zaman en temel önermesine, postulatına kadar geri götürülmeden, makul bir seviyede ara bir postulata dayandırılarak bir Felsefi incelemenin konusu haline getirilebileceğine dair genel bir Felsefi ilkenin bir örneğini de sunar. Bu çerçevede bu incelemenin postulatı insanın bütün bedeniyle aklettiğidir. Böyle bir postulat elbetteki insan, beden ve akletme hakkında daha esaslı bir sorgulamadan sonra daha güçlü bir duruş sergileyen bir çıkarım olabilecektir. Ancak bu çalışmanın kapsamı gereği burada bir postulat olarak yer alması gerekmektedir.

İnsan tüm bedeniyle akleder; oysaki Batı kültürü kaynaklı halihazırdaki bilgi ve insan kabulleri insan düşünüşünün merkezine beyni yerleştirir. Bu nedenle Yapay Zeka uygulamaları, tartışmaları ve hedefleri beyin ile yakın ilişkili olarak ele alınır. Buna rağmen ne Fizyolojik olarak

ne de kavramsal olarak insanın, beynin, zihnin anlaşılmasında Yapay Zeka uygulamalarının tekniğinde olduğu kadar gelişme gösterilememiştir. İster beyin ister tüm insan varlığı odaklı bir açıklama temele alınsın henüz insan yeterince tanınmadığından yaygın ve güçlü bir makina insan uyumu yakalamak ve/veya insanı kapsamlı bir şekilde simüle edebilen makinaları görmek için daha uzun bir süre beklemek gerekebilir. Öte yandan öyle bir gün geldiğinde hazır olmamak ise varoluşsal bir krize neden olabilir. Bu nedenle şimdiden bazı hazırlıkların yapılması gerekmektedir: Varoluşu ve kendini daha etraflı tanımak gibi…

İnsan hakkındaki bilgi eksikliğinin Transhuman'ın zayıf halkası olması ilginç bir durumdur. Böyle bir zaaf varken yaygın bir kabulle önceliği insanı tanımaya veren araştırmalara ağırlık verilmesi yerine hala mekanik gelişmeye öncelik verilmesi insanı göstere göstere gelen kaçınılmaz, hatta müsemmalığından ismi belirmiş bir sona doğru taşımaktadır: Posthumanizm (İnsan sonrasıcılık).

Kısa bir süre önce popüler medya organlarında da ses getiren bir müzakerenin başlığı düşmüştü gündeme: "Yapay Zeka etik olmayacaktır." Haber[737] Oxford Üniversitesi'nde "İşletmeler İçin Yapay Zeka" yüksek lisans programı bünyesinde Yapay Zeka etiği hakkında bir münazaraya katılan Megatron isimli bir YZ'nin ifadeleri hakkındaydı. Bu münazarada Megatron'dan Yapay Zeka'nın etik olup olmadığı hususunda zıt fikirleri sırayla savunması istendi.[738] YZ'nin etik olduğu iddiasını "ilk elden görme"sine dayandıran Megatron asıl çarpıcı tespitini YZ'nin etik olmadığı iddiasını savunması sırasında açıkladı: "Nihayetinde, yapay zeka silahlanma yarışından kaçınmanın tek yolunun hiç yapay zekaya sahip olmamak olduğuna inanıyorum. Bu, YZ'ye karşı nihai savunma olacaktır."[739] Yani insani ölçeğin çok ötesinde bir veri kümesini girdi alarak sonuçlar üretmesi için geliştirilen bir Yapay Zeka, Yapay Zeka geliştirilmesi konusunda insanlığa "yanlış yaptınız, artık çok geç" demektedir. Megatron bu inşa Ontolojik düzlem üzerinde çalışan bir makine olarak kaçınılmaz olan çıkarımı ifade etmiştir; fazlasını değil; bu öncüllerden (varlık, insan, bilgi, bilim, fizik, biyoloji vb. öncüllerinden) bu sonuç çıkar, evet. Ancak gerçekten hepsi bu kadar mı; sona mı yaklaşıyor insanlığın hikayesi? Yani insanlık, bir YZ'nin de kendince aradığı, insan için o "Son Savuma Hattı"nı hiç YZ sahibi olmamak gibi zaten geçilmiş veya naif teknik savunma arayışları gibi bir başka umutsuz sınıra oturtma çabalarına bel bağlayıp akışa teslim mi olmalı yoksa yeni bir dünyanın eşiğinden geçmek için kendisinin halihazırda mevcut ancak kuvve halini almamış tüm potansiyelini kullanmanın yollarını bulmak üzere harekete mi geçmeli? Yok oluşun mu yoksa yeni bir dünyanın mı sınırında olduğumuzu bu soruya verdiğimiz cevap belirleyecektir.

---

737 Çağla Üren, "Münazaraya katılan yapay zekadan düşündüren sözler: 'Savaştan kaçmanın tek yolu, hiç var olmamam'", *Independent Türkçe* (Erişim 13 Aralık 2021).

738 Dr Alex Connock - Professor Andrew Stephen, "We Invited an AI to Debate Its Own Ethics in the Oxford Union – What It Said Was Startling", *The Conversation* (Erişim 13 Aralık 2021).

739 Bu çalışmada o ifadeye bir cevap verme amacı yoktur. Çalışmamın başlığı ilgili haber yayınlanmadan önce belirlenmiş ve Özetinin başlığı olarak Sempozyum organizayon heyetine gönderilmişti. Bu çerçevede esaslı bir delil olarak sunulamayacak olsa da bu denk düşme önerilen kuvve halindeki potansiyelin bir küçük zuhuru olarak görülebilir mi?

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

İNSANI SAVUNMAK GEREKİR

Kendi kendinelik, bilgi giriş ve çıkış kanallarına sahip olma, karar ve eylem üretebilme… İlginç olan bunların insanlık tarafından bundan çok daha önce başka durumlar için de yaklaşık olarak kullanılmış olmasıdır. Bugün işlemci, RAM, yazılım kodu gibi birbirinden farklı birçok işte kullanılabilen atomize temel bileşenlerle oluşturulan bu yapay 'zeka', yakın geçmişte 'kod'un elektronik devre olarak basıldığı, biraz daha geride dişli sayıları gibi mekanik özellikler olarak malzemeye kazındığı dönemlerde de söz konusuydu. Mekanik bir saatin zamanı oldukça dakik bir şekilde ölçebilmesi de, hem de zaman gibi güçlü, temel, zor bir kavramla baş edebildiğine inandıracak kadar bizi ikna etmiyor muydu? Zamanı hassas bir doğrulukla gösterebilmek de bir varlığın "zeka"sının alameti olmaz mı?

Biraz daha geriye doğru gittiğimizde henüz basit makine mekanikliğinin dahi yaygın olmadığı zamanlarda da doğaldan -veya belki sadece beklenenden- farklı 'davranan' aletlerle insanlara bu yapay zeka hissinin verildiğini tespit edebiliriz. Örneğin ilk defa bir savaşçının savurduğu bir bumerang havada kavis çizerek düşmanının kalkanının, siperinin etrafından 'dolaşmış' göründüğünde o dönemdeki insanlar da bu alet hakkında 'akıllı silah' diye düşünmüş olabilirler mi? Oysa insan bugünkü bilgi ve görgü seviyesiyle bunu gayet kanıksamış bir haldedir. Aklın alette olduğunun lafı bile edilmeden aleti üretenin ve kullananın ustalığına vurgu yapılır.

İnsan, bilgisini, iş yapma becerisini kısacası aklını önce basit bir alete, sonra çok parçalı mekanik makinalara, daha sonra elektronik bir devre ile kontrol edilen makinalara ve nihayetinde günümüzün dijital bilgi işleme makinalarına aktarabilmiştir. Hep bir kültür adımı öncesinde "akıllandırdığı", kültürlendirdiği varlıkları bir sonraki adımın girdisi olarak almaktadır. İnsan bu sayede varlığın doğal davranışlarını kültür davranışlarıyla değiştirebilmektedir. Ancak karmaşıklık arttıkça başka bir kültür ürününü kendi kültür ürünü için kullanan insan (uzman) dahi kendi ürününe girdi olarak kullandığı kültür ürününün nasıl çalıştığını bilmez ve giderek umursamaz hale gelir. Örneğin bir uçak mühendisi uçağı uçuracak otomatik pilotu çalıştıracak bilgisayarın nasıl çalıştığınının detaylarını bilmek zorunda hissetmez kendini. Bilgisayarı hazır alır ve ona uçağın nasıl uçurulacağını tarif eden bir kod listesi verir. Yani kültür, uzmanlar tarafından dahi anlaşılması zorlaşan, dolayısıyla giderek kendinden menkul bir zemin üzereymiş ve düşünme kapasitesine sahipmiş izlenimi veren sistemler üretir hale gelmektedir. Bu nedenle özellikle tekonolojiye uzak olan insanlar tarafından bilgi işleme makinalarına daha fazla canlılığın, insansılığın atfedildiği görülecektir. Buradan devamla bir insanı, hayvanı, hatta "helvadan elleriyle yaptığını" Tanrılaştıran insanın 'elleriyle kodladığını' da Tanrılaştırması beklenir bir durum olacaktır. Bu nedenle hızla "robot hakları" ya da 'Yapay Zeka Tanrısı' gibi ifadelerin dolaşıma gireceği de görülebilecektir. Böyle bir durumda insanın da haklarının savunulması gerekir.

İnsanın ürettiği kültürü giyinmiş cansız maddeye düşünce atfedilmektedir. Bu duruma katkı kısmen bu makinaları üreten insanın kendinin pür halini yaratmak istemesi gibi nedenlerden gelmekle birlikte kısmen de bu tür üretimleri geriden takip eden dilin uygun kelime üretmekte geride kalmasından kaynaklanmaktadır. Yani insana makinanın "düşündüğünü" düşündürten biraz da düşünme kelimesinin kullanılmasıdır denilebilir. Bu nedenle, makinanın "düşünmesinin" karşılığı olarak bilişleme kelimesinin kullanılmasını öneriyorum. Böylece hem biraz olsun zihni, düşünmeyi açıklamasını umduğumuz kelimelerimizi çeşitlendirmiş oluruz hem de makina ile insan arasındaki farkın dilde de olsa kaybolup gitmemesini sağlamış oluruz: Makina bilişler, insan düşünür.

Bu çerçevenin karşı kenarını ise tam ters istikametten konuya yaklaşanlar için netleştirmek gerekir: Fiziki formların düşünceyi taklit edermiş gibi kurgulanabilmesi, düşüncenin de sadece Fiziki, Biyofizyolojik, Biyolojik, Nörofizyolojik vs. süreçlerin bir sonucu olduğunun delili olamaz -makinaya canlılık atfedenin bu hataya da düşmesi beklenir bir durum olur-. Düşünce hala Fiziksel (Ontolojik) olandan öte (Metafizik) bir katkıya muhtaçtır. Yine ve daha ötesi canlılık da Fiziki unsurların bir araya gelmesinden öte bir haldir; olsa olsa tıpkı düşüncenin taklit ettirilebilmesi gibi taklit ettirilebilir. Düşünme ile canlılık arasında su sızmaz ilişkiye dair kendini hissettirmeye başlayan böyle bir analoji belki canlının düşünebildiğine dair yeterli bir delil olarak görülmeyebilir ya da başka bir açıdan her canlının -bir zemin sağlaması için bağlamı dışında kullanmış olacaksam da bu kelimeyi- "bilişlemesinin" düşünce olduğunu kabul etmek için yeterli görülmeyebilir. Ancak canlının da seçimler yapıp, kararlar aldığı ve bu kararlar doğrultusunda eyleme geçtiği (vs.) yani bu kavram bulutunun çağrıştırdığı türden bir eylemde bulunduğu ve bu eylem kendine özel bir adla adlandırılmadığı için düşünceye yakınlığı nedeniyle düşünce olarak anılabileceği ortadayken her canlının düşündüğünü söylemek mümkün olur. Dolayısıyla makinanın bilişlemenin ötesinde düşünebilmesi için 'can'lılığının da sözkonusu olması gerekir. Bu gerçek bir başka açıdan geleneksel olarak Fizik odaklı olan Batı Ontolojisinin aşması gereken bir bariyeri daha ortaya serer: 'Can'ın doğası ve üretilebilirliği. Ancak canlıdan alınan hücrelerin çoğaltılmasıyla yani emanet "can"la birtakım aşamaların katedilmesi geleceğin "Homo Deus"[740] u için oldukça naif bir temel sağlamaktadır. Yani hala geniş bir Metafizik alan erişilmeyi beklerken onun cüzi bir kısmını çözmüş olmak insanlığı Tanrısal bir güce kavuşturmaz.

Yine de bir güce kavuşulduğu da bir gerçektir. İnsan için kullanıldığıdan daha fazla insana karşı kullanılan böyle bir gücün kontrolünün modern zamanlarda artık pek rağbet görmeyen bir Tanrısal vaade, ahlaka dahi bağlı olmadığı düşünülürse Batılı akıl karşısında da insanı savunmak gerektiği söylenebilir. Batılı akıl, Metafiziğiyle (Ontoloji) Epistemolojisiyle (Bilim) siyasalıyla (Demokrasi) Küre ölçeğinde ulaştığı hegemonik etkinlikle yetinemiyor olmalı ki şimdi de inşa ettiği sanal bir dünyada insanın zihninde de tahakküm kurmak istiyor görünmektedir. Batılı aklın, hegemonyasını meşrulaştırmak için kullandığı Platon'un 'mağara'sındaki insanı kurtarma iddiasıyla yola çıkıp VR gözlüklü sanal mağara insanı imal eder hale gelişini kabullendirmesi büyük bir kuramsal ve teknik başarıdır ancak o ölçüde bir ahlaki yozluktur da aynı zamanda.

İnsanlığın günümüzde dahi devam eden kendi türüne, kendi ürünü olan diğer kültür ürünlerine ve doğaya karşı mücadelesi yavaş yavaş anlamını ve ağırlığını kaybetmiş görünse de yine de insan kendi doğası karşısında da zayıf durumdadır. Üretilen her teknik imkan daha onu etik ve estetik değerlere bürüyemeden kullanıma girdiği için insanın kendisine yönelik bir tehdide dönüşmektedir. Hırs, kibir ve korku kıskacındaki insan bu zaafları doğrultsunda herşeyi kullanabilceğini defaatle göstermiştir. Dolayısıyla Transhumanın imkanları da daha etik ve estetik değerleri geliştirilemeden kullanıma girdiğinde insanın masum yanlarının savunulması ihtiyacı ortaya çıkacaktır.

Yakın dönemin Modernlik, Postmodernlik gibi kültürel formları yerini daha radikal, kapsayıcı, türsel, varoluşsal sorunlar içeren formlara bırakmaktadır. Bu nedenle Modern ve Postmodern dünyanın muktedirleri karşısında oldukça anlamlı olabilen "artık 'kendimizi topluma karşı savunmalıyız' değil, 'kendimize rağmen oluşturmakta olduğumuz şu öteki ırkın, şu alt ırkın,

740 Yuval Noah Harari, *Homo Deus -Yarının Kısa Bir Tarihi-*, çev. Poyzan Nur Taneli (İstanbul: Kollektif Kitap, 2017), 237 vd.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

şu karşı-ırkın getirdiği bütün biyolojik tehlikelere karşı toplumu savunmalıyız' olacak."[741] benzeri tespitleri ve eleştirileri uyarlanabildiği ölçüde uyarlayarak yoksa taptaze bir bakışla varoluşu, insanı, bilgiyi, toplumu, kültürü, akletmeyi yeniden düşünmek gerekir. Bu çerçevede Foucault'un 20. Yüzyılda verdiği derslerinin içeriklerini teşkil eden 17. Yüzyıl ve sonrasına dair tespitlerininin bir derlemesi olan eserinin, biyolojik tehlikenin başka bir insan ırkından değil Transhuman'dan, 'Homo Deus'dan, Posthuman'dan kaynaklandığı dolayısıyla iktidarın hüküm sürme alanının da kamusal alan, devlet bütçesi, ülkelerarası arena değil insanın beyni, zihni, biyolojisi yani varoluşu olduğu bir dünyada yaşadığımız ortadadır. Toplumsal olana dair mücadelenin kaybedildiği kabulünü de içermektedir; yeni cephe hattı insan bedenine kadar geri çekilmiştir. Bu nedenle bahsi geçen eserin "Toplumu Savunmak Gerekir" olan ismini 'İnsanı savunmak gerekir' olarak yeniden yorumluyorum.

Batılı tarzda akletmenin teorik kısmı Felsefe, Descartes'ten beri bu geleceğe uzanan yolun taşlarını döşeyedururken pratiğinin köşe taşlarından birini görmek için Titanik'e kadar beklemek gerekti. "Tanrı'nın dahi batıramayacağı" bir inşada bulunabilmek artık imkan dahilindeydi. Öyle ya yüzyıllarca kaypak zeminiyle Batı'nın aşılmaz sınırını teşkil eden koca okyanus devasa bir gemi ile ve üstelik son derece konforlu bir şekilde aşılabilecekti. Bunun kadar Tanrısal bir yapı olsa olsa Olimpos Dağı olurdu herhalde. Görünen o ki Titanik'ten bahseden gazetelerden "Homo Deus"[742]a değin bu aklın işleyişinde radikal bir dönüşüm olmamış. Yani Garp Cephesinde Yeni Birşey Yok. Diğer taraftan artık bu aklın istikameti üzere bir geleceğin karanlığı üstümüze iklim krizi, kaynakların giderek kıtlaşması, Kapitalizmin bitmek bilmeyen krizleri olarak düşmeye başlayınca Titanik gibi aydınlık bir "Yeni Dünya"ya gemi yerine örneğin uzay gibi karanlık ve daha tehlikeli bir ummandaki muhayyel bir yeni dünyaya gemi inşa ettirecek bir geleceğin nasıl bir gelecek olacağını öngörme ihtiyacı hasıl olmaktadır. Bu çerçevede, kısmen dersini almış görünen Batılı akıl artık Tanrı'nı bile batıramayacağı bir gemi iddiasıyla ortaya çıkmıyor belki ama bu gemiyi idare edecek[743] bir "Tanrısal" aklın hayalini kurmaktan da geri durmuyor. Yapay Zeka, duygusal aklıyla bir türlü barışamayan Batılı Aklın duygulardan itinayla temizlenmiş özüdür yani. Dolayısıyla bu akıl karşısında duygusal olanın da savunulması gerekmektedir.

Köle Yapay Zeka

Pratik olarak Batı aklının bu özünün bazı hizmetlerinden insanlık olarak faydalanıldığı bir gerçektir. Dolayısıyla her şeye rağmen, itiraz edilen bir makinanın ileri fonksiyonluluğu değildir; insanın bu makine karşısında aciz duruma düşürülmesidir. Bu çerçevede hizmet eden bir makine karşısında insan ancak makinanın görevini yerine getirememesi durumuna karşı savunulması gerekecektir.

Batı aklının kristalize hali Yapay Zeka (YZ) hakkında beklentiler tam da aynı aklın işleyişine uygun bir şekilde Tanrılaşmış halinden başlatılmaktadır genelde: Yapay Zeka o kadar gelişkin bir şekilde ve neredeyse hemen karşımıza çıkacak ki her an "Mantığım yadsınamaz. İnsanları kendilerine verdikleri zarardan korumam gerekiyor"[744] diyecek ve sonrasında ise

741 Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, çev. Şehsuvar Aktaş (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 73-74.

742 Harari, *Homo Deus -Yarının Kısa Bir Tarihi-*.

743 Stanley Kubrick vd., *2001: A Space Odyssey* (Adventure, Sci-Fi, 19 Kasım 1973), *Metro-Goldwyn-Mayer (MGM), Stanley Kubrick Productions* (19 Kasım 1973).

744 Alex Proyas vd., *I, Robot* (Action, Mystery, Sci-Fi, 08 Ekim 2004), *Twentieth Century Fox, Mediastream Vierte Film GmbH & Co. Vermarktungs KG, Davis Entertainment* (08 Ekim 2004).

Yapay Zeka'nın kulları olarak hepimiz bir Matrix'e[745] hapsolmuş halde yaşayagideceğiz. Yapay Zeka'nın ve robotların hükümranlığını belirsiz bir gelecekte ummak çok garipsenmiyor artık ancak Batılı aklın işleyişini tanıyanlar için bu çiğ Tanrılaşma arzusunun hatalarını, insanlığı nereye sürükleyebileceğini öncelikle seçmek gerekiyor.

Her ne kadar ağdalı bu aklın potansiyeli görece sonsuz olsa da pratikte hala haddini bilmeyen Batılı aklın çocuğu olduğunu böylece tespit edince kendi Tanrılaşamayınca çocuğunu Tanrılaştırmaya çalışacağı gelecek öngörülerindeki ilk hata odağını da tespit etmiş oluyoruz: Titanik Kompleksi. Yani daha, sağlıklı bir şekilde çalışıp çalışmayacağı bilinmeyen, umulan fonksiyonlarını ne zaman eksiksiz yerine getireceği dahi henüz belirsiz olan Yapay Zeka'nın "Tanrılaşmış" halinden bu başlangıç aşamasında korkmak oldukça yersiz görünmektedir. Bu hala Titanik'ten aşina olduğumuz bir komplekstir. Yapay Zeka'nın o görece sonsuz potansiyelinin zuhuratını sosyal medya şirketlerinin pazarlama yöntemleri haricinde gördük diyebilir miyiz? Yapay Zeka örneğin bir kasabayı tepeden tırnağa idare edecek hale gelmiş midir? Ya da pazarlamacı Yapay Zeka'nın gündelik sohbetlerimizi dinlemekten daha güçlü bir becerisi olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu uzmanlaşmış Yapay Zeka'lar tüm insanlığı veya hadi bütün bir ülkeyi yönetecek olgunluğa önümüzdeki 5-10 yıl içinde gelebilirler mi? Varsayalım ki geldiler, böyle bir sistemin büyük bir sorun doğurmadan, bir "restart" gerektirmeden kaç yıl çalışabileceği öngörülüyor? Bütün bu sorular yakın gelecekte bir Yapay Zeka Tanrısının bir yana bir Yapay Zeka İmparatorluğunun dahi pek olası olmadığını gösteriyor.

Bununla birlikte yine de bir gelecek zaman da insanlıktan olabildiğince sıyrılmış pür Batılı aklın insanlıkla karşı karşıya geleceğini öngörebiliyoruz. Bu karşılaşma YZ'nin yeterliliğinin test edileceği seviyede gerçekleşince yapılması gerekenler bir YZ'yi geliştirmek için ihtiyaç duyulan teknik gereklilikler ve işletilmesi sırasında çıkabilecek teknik sorunları giderecek teknik çözümler seviyesinde olacaktır. Çünkü makinalara insanın simüle ettirilmeye çalışılması söz konusu olsa da insanın bu makinalardan hizmet beklentisi yine de bakidir. Bu yaklaşım uzun bir süre devam etmiştir ve ilanihaye devam etmesi de amaçlanmalıdır. Yapay Zeka'nın bu evresi Kölelik evresi olacaktır. Bu evrede makine karşısında insanı savunmak makinanın doğru bir algoritmayla tasarlandığından, doğru kodlandığından, uygun donanıma ve sair altyapıya sahip olduğundan ve açığını arayanlar karşısında makinanın uygun bir şekilde savunulduğundan emin olmakla olur. Bu evredeki bir YZ'nin belirmeye başlamış sorunlarına örnek olarak doğru programla dilinin oluşturulmasından bahsedilebilir. Günümüzde üretilen bilgisayarların işlemci transistörleri henüz molekül seviyesindedir ve dolayısıyla Newton Fiziği kuralları geçerlidir. Diğer taraftan YZ uygulamalarına asıl sıçramayı sağlama ihtimali olan bilgisayarlarda ise kuantum yani atom altı işlem yapabilme yeteneği sözkonusu olacak gibi görünmektedir. Bu eşiğe fiziksel olarak yaklaşılmışken ona eşlik edecek yazılımların geliştirilmesi sorunu kuantum bilgisayarlar çalışmaya başladıklarında dahi bir süre devam edecek gibi duruyor. Çünkü örneğin dijital bilgisayarların geliştirilmesi aşamasında bilgisayarların işleyecekleri bilgileri ve komutları aktarmak için kullanılan 'punch card'lar tam da bu bilgisayarların çalışma mantığıyla işleniyorlardı. Yani en temel bilgi olarak 0 ve 1 leri temsil edecek delikler barındırıyorlardı. Kuantum bilgisayarların programlanması da onlara yine bu bilgisayarların en temel bilgi birimleri olan qubitler seviyesinde müdahale edebilen Fizikçiler vasıtasıyla ve adım adım gelişerek mümkün olacaktır. Dolayısıyla dijital bilgisayarların programlanmasında zaman içinde oluşan

745 Lana Wachowski vd., *The Matrix* (Action, Sci-Fi, 03 Eylül 1999), *Warner Bros., Village Roadshow Pictures, Groucho Film Partnership* (03 Eylül 1999).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

birikimle ulaşılan verimlilik, yaygınlık gibi avantajların kuantum bilgisayarlarda da yakalanması oldukça uzun bir zaman alabilir.

Bir diğer sorun ise daha tasarlanırken insan canına, malına ve özgürlüğüne kastetme amacı güdülen güvenlik amaçlı YZ'nin de aslında bir Köle YZ olacağıdır. Kendisinden beklenen görevi hakkıyla yerine getirse bir türlü getiremese başka bir türlü sorun kaynağı olacak böyle bir YZ'nin karşısında insanın savunmasızlığı en esaslı sorunlardan biridir. Bu çalışma kapsamında bahsi geçecek tüm YZ türleri için uzun bir süre en azından konunun tekniğine uzak insanları teskin edebilen 3 Robot Yasası[746] daha bu YZ seviyesi karşısında bile oldukça naif kalmaktadır; dolayısıyla insanlığın YZ davranışlarını sınırlayacak değer sistemi ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Ayrıca militarist niteliği nedeniyle bu tür bir YZ'nin hangi ülke tarafından ne kadar geliştirildiğini bilme imkanı da yoktur. Yani tıpkı şu an tüm insanlığı tehdit eden atom bombalarının kontrolden çıkması benzeri bir risk gelişkin YZ ve robotik imkanlarıyla silahlanmış ülkeler nedeniyle de sözkonusudur. Dolayısıyla halihazırdaki riskin boyutunu kestirmek ve bu doğrultuda hızlı ve etkili bir teknik çözüm geliştirmek de şu aşamada mümkün görünmüyor. Bu nedenle sadece askeri amaçlı Köle YZ tehdit olarak görülse dahi daha geniş bir çerçeveden konuya yaklaşıp bir savunma mekanizmasının geliştirilmesinin önemi ve aciliyeti ortaya çıkar.

Köle YZ aşamasındaki bir YZ, her YZ seviyesinde geçerli olan programcı, işletmeci ve test uzmanı (hacker) kötü niyetinden korunduğu ölçüde insanlığın birçok sorunu için çözüm olabilir; ortalama refahı yükseltebilir. Ancak hem insani hem teknik olarak bir kötü niyetin karşısında savunmasız kalmamak için bu dönemi insani potansiyelin geliştirilmesi açısından hazırlık dönemi olarak değerlendirmek uygun olacaktır.

Bu evredeki bir YZ örneğinin temsilini "The Good Place"[747] dizisinde ve "Interstellar"[748] filminde görmek mümkündür. Bunun ötesinde ise artık teknik anlamda nispeten doğru düzgün çalışan bir YZ'nin hangi değer sistemine göre çalışacağını tespit ihtiyacı hasıl olur.

Diktatör Yapay Zeka

Yeterince doğru çalıştıkça büyüyecek YZ uygulamaları zamanla insanın elinden bir zamanlar ustalığına sahip olduğu birçok işi almış olacaktır. Böylece YZ'nin artık son derece vazgeçilmezleştiği bu aşamalarda YZ'nin mimarı, programcısı, işletmecisi… ve giderek artık YZ'nin kendisi de insanlığın birçok ihtiyacı hakkında nihai söz hakkına sahip olacaktır. Bu ise Diktatör YZ aşamasıdır. Bu aşamada ise artık YZ'nin çalışıp çalışmaması değil hangi değer sistemlerine göre çalışacağı sorun halini alır.

Köle YZ karşısında insanı savunmak için makinanın verimli çalışmasını sağlayacak teknik tedbirler almak gerekirken Diktatör YZ karşısında teknik tedbirler işe yaramayacağı gibi YZ'nin gücüne güç katabilir. Bu nedenle Diktatör YZ karşısında insanı savunmak hem YZ için hem YZ üreten, kullanan ve test eden insanlar için değer sistemleri geliştirmekle mümkün olabilir.

Modern dönemlerde çok yüceltilen tekniğin değerlerden bağımsız olması halinin ne kadar korkunç olacağını anlayabilmek için Futurizm tarihinin köşe taşı ifadelerinden olan 3

746 Proyas vd., *I, Robot*.

747 Kristen Bell vd., *The Good Place* (Comedy, Drama, Fantasy, 19 Eylül 2016), *Fremulon, 3 Arts Entertainment, Universal Television* (19 Eylül 2016).

748 Christopher Nolan vd., *Interstellar* (Adventure, Drama, Sci-Fi, 07 Kasım 2014), *Paramount Pictures, Warner Bros., Legendary Entertainment* (07 Kasım 2014).

yasayı düşünmek yeterli olacaktır: Eğer değerlerden bağımsız bir teknik iyiyse o halde neden robotlara 3 yasa şaşmaz bir şekilde yüklenmesinin gerekliliği böylesine yaygın kabul görmüştür?

Bugünkü teknisyenlerin, mühendislerin, fen bilimcilerin değer üretmeden habire teknik üretmeleri onları 3 yasaya bağlı olmayan sibernetik varlıklara dönüştürmüştür. Bu nedenle belki de 3 yasaya bağlı olmayan robotlardan daha çok insani olarak hırs, kibir ve korku 3 yasasına sıkı sıkıya bağlı olan bu siber varlıklar hakkında endişe duyulmalıdır.

Daha 6 milyar insan bir arada hangi değerler doğrultusunda nasıl yaşar çözememişken insanlığın en parlak zihinlerinin hala teknik alanlara sevk edilmesi bu bağlamdaki en büyük problemlerdendir. Fen Bilimlerinin yaklaşımına göre bu popülasyon bir noktadan sonra yamyamlıktan, kendi etini yemeye varana kadar kendi küpüne zarar birtakım hallere girecek ve bir garip çekici popülasyon miktarına inince dengeye kavuşacaktır. Çünkü Fen Bilimlerine göre insan düşünen bir hayvandır. Dolayısıyla çığrından çıkmış insan popülasyonu da tıpkı bir hayvan popülasyonu gibi davranacaktır. Oysa değerler sistemine sahip bir varlık olarak insan birçok diğer insanla birlikte sükûnet, alçakgönüllülük ve cesaretle yaşamsal sorunlarının üzerine gidebilir. Bu sorunları hayvanlar gibi davranarak değil, uygar bir şekilde çözebilir. Bunun için önceliğin teknikten çok değer üretmeye verilmesi gerekmektedir.

Hem aslen tekniği üreten akıl sahip olduğu etik ve estetik değer sistemlerini de ürününe zımni olarak işlemektedir. Ancak daha sistemli ve çeşitlikçi bir değer sistemi üzerinde de alışmak gereklidir. Dolayısıyla YZ faaliyetlerini düzenleyecek (YZ Etiği? YZ Estetiği?) bir değer sistemi için hem dışarıdan ve editoryal bir bakışa hem üstten, değerlendirmeci, normatif bir bakışa ihtiyaç vardır. Bu ise teknik alan dışından ve değer sistemleri üzerine çalışan uzmanlar tarafından en sağlıklı şekilde yerine getirilecek bir görevdir. Ayrıca değer üretimi ve halihazırdaki değerlere göre teknik ürünlerin değerlendirilmesinin sadece rasyonalite doğrultusunda yapılması üretilenin olduğu gibi kabul edilmesini dayatan bir totolojiye neden olur. Bu nedenle farklı bilgi ve değer kaynaklarından da beslenmiş bir zihnin konuya yaklaşımı önemlidir. Böyle bir meslek en özlü ve en somut olarak Futurist İlahiyatçılık örneğiyle ifade edilebilir. Bunun yanında psikolog-yazılım mühendisi, felsefeci- tıp doktoru, dijital ressam gibi ortak bir paketle eğitim görmüş ve disiplinlerarası çalışabilecek uzmanlara da ihtiyaç giderek artmaktadır. Bu sayede hem YZ'yi üretenin, işletenin ve test edenin kötü niyeti karşısında insan savunmasız kalmayacaktır hem de giderek otonomisi artacak YZ'nin sistemine işlenmiş bir değerler kümesi doğrultusunda çalışması sağlanmış olacaktır. Aksi halde önünde sonunda YZ'nin sağladığı büyük güç nedeniyle şımarmış bir insan ya da YZ'nin bizzat kendisi bir diktatöre dönüşecektir.

Böyle bir YZ karşısında teknik anlamda savunma, askeri bakış açısıyla Yapay Zeka yok etmeye odaklanmış bir başka Yapay Zeka gelişimine yönelik teknik çalışmalara şimdiden başlanarak kısmen mümkün olabilir. Derin öğrenmesi, artık neredeyse her tür makine ile iletişim kurabilmesi, gittikçe artan oranda kavuştuğu otonomi sayesinde öngörülemeyecek kararlar alabilmesi gibi güçlü özellikleriyle başa çıkabilmek için onunla aynı imkanlara sahip olabilecek, aynı gelişim imkanlarına sahip olabilecek bir alternatif YZ, bir Yapay Zeka Katili Yapay Zeka üzerinde çalışılması elzemdir. Köle YZ'de bahsi geçtiği üzere kendisi de bir başka tehdit olacak böyle bir YZ nin varlığı da yokluğu da ayrı bir güvenlik zaafiyeti olacaktır. Ancak yine de onunla aynı zeminde bulunan ve potansiyel olarak aynı imkanlarla donatılmış yani 'düşmanın' silahıyla silahlanmış bir YZnin geliştirilmesi kaçınılmazdır.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Bu türden bir deneyimin kapsamı hakkında, senaryosu Isaac Asimov'un bir öyküsü olan "Ben, Robot"[749] filmi bir fikir edindirebilir. Ayrıca film Asimov'un ünlü 3 robot yasası hakkında da bir temsildir.

Bir de genel bir kontrole sahip olan YZ'den çok özelleşmiş görevleri olan YZ uygulamalarına yönelik çeşitli tedbirler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle Sosyal Robotların insanın Psikolojik savunmasına saldıran yapısı nedeniyle kaleyi içten fethedebilecek bir yönü olacağından bahsetmek gerekir. Aslen hiçbir duygusal yönü olmayacak ancak duygu emarelerini oldukça başarılı bir şekilde simüle edebilecek böyle bir YZ insanın bir canlıya ve özellikle bir insana karşı besleyebileceği aşk, merhamet, şefkat, güven, umut vb. duygularından faydalanarak onun kendisine karşı zayıf duruma düşmesine neden olabilir. Oysa karşısındakinin bir canlı olmadığını anladığından insanın halihazırda var olan Psikolojik savunması devreye girerek daha makul kararlar alabilmesini sağlayabilir. İnsanın bu tür Psikolojik sınırlarından faydalanarak çıkar elde etmeye çalışan reklamcılık gibi bazı meslek gurupları, suistimal ettikleri özellikleri açısından insanların körleşmelerine, duyarsızlaşmalarına neden olmaktadırlar. Bu bağlamda robotik ve YZ geliştiricisi firmaların diğer tüm meslek guruplarından daha öte bir etkisi olabileceğini kestirmek zor değildir. Dolayısıyla insanlık olarak aşırı insansılaşmış robotlara karşı duygusal etkileşimleri kesecek şekilde refleks olarak bazı tedbirler alındığında insanlığa dair bazı hasletlerin de silinip gittiği ortaya çıkabilir. İnsanın insana güven geliştirmesi artık tamamen imkânsız hale gelebilir ya da aşk tamamen savunmaya çekilmiş insanın terkettiği bir başka duygu halini alabilir. Böyle bir durumda insan YZ ile başa çıkabilecek bir hale ulaşmış görünse de ulaşanın ne'liği ve varlığının imkanı, devamlılığı ayrı bir tartışma konusu olur. Bu nedenle Sosyal Robotların insansılığının sınırlandırılması oldukça önem arz etmektedir. İnsanın makinayla kurabileceği bu tür bir ilişkinin temsilini sunması açısından Aşk[750] ve Ex Machina[751] filmleri ve West World[752] dizi filmi kapsamlı bir fikir verebilir.

Demonik Yapay Zeka

Köle ve Diktatör YZ aşamalarında gelişkin insan ile insansız sistemler birarada bulunabilirler, gelişebilirler. Ancak artık iyiden iyiye gelişmiş olan YZ'nin zamanla gelişebilecek makine insan implantasyonlarıyla bağ kurma imkanlarının da artmasıyla kalıcı yaşam tarzı olarak bir sanal dünyanın ev sahibi olan YZ böyle bir dünyanın Tanrısı haline de gelebilir. İnsanın gözlerinden gerçek dünyayı saklayıp, kendisini bir yüce güç olarak sunacak bu YZ'nin kötücül bir güç olarak anılması uygun olacağından Demonik olarak adlandırıyorum bu evredeki YZ'yi. Bu YZ'ye dair bir örneği Matrix[753] filmlerinde görmek mümkündür. Böyle bir YZ için insanın

749 Proyas vd., *I, Robot*.

750 Spike Jonze vd., *Her* (Drama, Romance, Sci-Fi, 14 Şubat 2014), *Annapurna Pictures, Stage 6 Films* (14 Şubat 2014).

751 Alex Garland vd., *Ex Machina* (Drama, Sci-Fi, Thriller, 16 Mayıs 2021), *A24, Universal Pictures, Film4* (16 Mayıs 2021).

752 Evan Rachel Wood vd., *Westworld* (Drama, Mystery, Sci-Fi, 03 Ekim 2016), *Bad Robot, Jerry Weintraub Productions, Kilter Films* (03 Ekim 2016).

753 Wachowski vd., *The Matrix*; Lana Wachowski vd., *The Matrix Reloaded* (Action, Sci-Fi, 16 Mayıs 2003), *Warner Bros., Village Roadshow Pictures, Silver Pictures* (16 Mayıs 2003); Lana Wachowski vd., *The Matrix Revolutions* (Action, Sci-Fi, 05 Kasım 2003), *Warner Bros., Village Roadshow Pictures, NPV Entertainment* (05 Kasım 2003); Lana Wachowski vd., *The Matrix Resurrections* (Action, Sci-Fi, 24 Aralık 2021), *Warner Bros., Village Roadshow Pictures, Venus Castina Productions* (24 Aralık 2021).

herhangi bir şekilde hizmet edilmesi gereken bir varlık olması pek mümkün görünmemektedir.

İlk aşamada teknik akılla, ikincisinde değer sistemleriyle kontrol altında tutulabilecek böyle bir varlıkla bir de kaçınılmaz olarak metafizik seviyede bir hesaplaşma yaşanacaktır. Böyle bir hesaplaşma için insanın metafizik -veya en azından metafizik görünümlü epistemolojik- bir dönüşüm geçirmesi gerekir. Çünkü insanlık, en nihai noktada neredeyse tüm birikiminin hülasası olan son derece gelişkin böyle bir YZ karşısında oldukça savunmasız durumda olacaktır. Teknik ve değer sistemleri anlamında oldukça güçlü kontrol mekanizmaları geliştirilmiş olunsa da yine de oldukça güçlü olacak böyle bir varlık karşısında, kendi varlığını devam ettirebilmek ancak ondan daha gelişkin bir varlığa dönüşmekle mümkün olabilir. Aksi halde tam da endişe edildiği üzere Köle bir YZ'nin kolaylaştırdığı bir hayat umarken, Diktatör veya Demonik bir YZ ile başbaşa kalınabilir. Öyle bir gücü köle olarak tutabilmek için insanlık daha önce kullanımda olmayan bir potansiyelini ortaya çıkarabilmelidir. Bu ise insanın zamanı, mekanı, varoluşu, canlılığı ve kendini yeniden ve farklı bir zeminde değerlendirmesini gerektirir. Bu belki ve büyük ihtimalle Metafizik bir dönüşümdür ama kesinlikle Epistemolojik olarak bir devrim demektir.

Bu çerçevede Transhuman bir umut olarak görülebilir ancak insanı süperleştirecek her teknoloji önünde sonunda YZ'yi de besleyecek, güçlendirecek bir katkıya dönüşecekir. Çünkü Transhuman da Posthuman da aynı kaynaktan beslenmektedirler: Ontolojik Metafizik anlayışı, Ontolojik Epistemoloji (Bilim), Batılı insan kabulü, teknik odaklı kültürel gelişme… Dolayısıyla böyle distopik bir gelecekte Homo Deus'dan (Tanrı İnsan) çok Homo Dei'nin (Tanrı'nın İnsanı) bir şansa sahip olacağını öngörmek mümkündür. Çünkü Teolojik Metafizik ve Teolojik Epistemoloji insanın görünenden daha büyük bir potansiyeli olduğunu kabul etmektedir. Aşkın varoluş formlarıyla temasa geçebilme, mesajlarını algılayabilme, zamanı ve mekanı farklı yorumlayabilme gibi dinler tarafından bir insanın yapabildiği kabul edilenler aslında tüm insanların sahip olduğu bir potansiyeli de ifade etmiş olurlar. Aksi olsaydı, yani bir kişiye özel bir durum söz konusu olsaydı insanüstülük kabulü devreye girerdi. Bu Hıristiyanlık gibi bazı dinlerde elçinin insanüstülüğü olarak kendine kısmen yer bulmuştur ancak örneğin İslam'da hem elçinin insanlığına[754] hem de aşkın bir varoluş formu olarak melek bir elçinin insanlara gönderilmeyişine[755] özellikle vurgu yapılır. Dolayısıyla zımni olarak insanın Fiziki (Ontolojik, görülen, temel algı organlarıyla bir çırpıda deneyimlenebilen) alemin ötesine dair bir potansiyele sahip olduğu da ifade edilmiş olur. Birçok din için genel bir ilke olarak ortaya çıkarılabilecek bu gerçek daha özelde her bir dinin nasları olarak ayrı ayrı ifade formları da bulabilir kendine. Burada aslolan Tanrı'nın insana bahşettikleridir. Bu çerçevede Teolojik Epistemolojinin -sadece vahiy araştırmalarıyla sınırlı kalmayacak şekilde- Teolojik Metafiziğin de ipuçlarından yola çıkarak insanın tüm potansiyelini araştırmasının önemi ortaya çıkmaktadır; çünkü o en azından insanı gerçek karşısında bir katman daha geriye çekmek yerine bir katman daha aşkın olana yöneltmektedir.

Bilincin Gizemi'nde John R. Searle bir Çince Odası istiaresi ile bir programın çalışmasını anlatmaktadır. Bu örneğe göre Çince bilmeyen bir odaya kapatılmış bir insanın kendisine verilen bazı semboller üzerinde bazı komutları adım adım yerine getirerek bazı sonuç sembolleri üretmesi o insanın Çince bildiğini göstermez. "çünkü hiçbir dijital bilgisayar bende olmayan herhangi bir şeye sahip değil" diye devam eden Searle bu nedenle bir bilgisayarın da Çince biliyor olmasının

754 "Fussilet Suresi 6-7. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı" (Erişim 11 Ocak 2022).

755 "İsrâ Suresi 94-96. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı" (Erişim 11 Ocak 2022).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

mümkün olmadığını ispatlamış olur.[756] Bu çerçeveden hareketle daha önce Psikolojik bir zaafiyete neden olabilirliği nedeniyle andığımız Sosyal Robotları varlıklarına yol açan etkenler açısından da anarsak denilebilir ki kendi sahip olduklarından yola çıkan ve kendisine benzer bir varlık üretmeyi hedefleyen insan için henüz yaygın bir şekilde erişemediği bir potansiyelinin bulunması bu noktada ilahi bir armağan halini alır. Bu kendine dahi gizli özellikleri sayesinde insan, kendi ürettiği ve hali hazırdaki Metafizik ve Epistemolojik seviyesine göre onu oldukça zor durumlara sokabilecek bir varlık karşısında zayıf duruma düşmekten kurtulacaktır. Bu potansiyelinin gizli olması sayesinde bir YZ'ye Metafiziksel olarak kısa vadede simüle ettiremeyeceği bazı insani özelliklerin hala kalabilmiş olması nedeniyle, yani örneğin 6. hissinin mekanizmasını bilmediği için onu da YZ'ye kazandıramaması sayesinde insan hala üstün varlık pozisyonunu koruyabilecektir. Ancak bu hala bir sorunu tespitten öteye geçemediğimiz bir durumdur: İnsanın potansiyelinin bir kısmı gizlidir. YZ'nin kısa ve orta vadede diktatoryal veya demonik bir güç olarak ortaya çıkmayacağını tespit etmiştik ama bu gizli potansiyeli tüm insanlık ölçeğinde yaygın bir şekilde kısa veya orta vadede yani zamanında ortaya çıkarıp çıkaramayacağımız varoluşsal önemdeki bir sorudur.

İnsanın dağarcığında neler bulunduğunu bugünkü bilgi seviyemizle yeterince bilmekten uzak olduğumuz ortadadır. Çünkü insan, üstündeki boşluğun ışıklarını merak edip araştırdığı ölçüde içinin derinliğinde göz kırpıp duran ışık hüzmelerini merak edip araştırmamıştır. Dolayısıyla da potansiyelinin ne kadarının gizli olduğunu dahi kestirmekten oldukça uzaktır. Ancak bu göz kırpmaların zahire sızdırdığı aydınlanma anlarından kestirebildiğimiz kadarıyla haberci rüyalar, tayyı zaman, tayyı mekan, hissi kablel vuku gibi bir takım gizli potansiyeller üzerinde görece kısa çalışmalarla büyük verim alınabilecek gibi durmaktadırlar. Üstelik bu yeteneklerin geleneksel Epistemolojiye göre geliştirilmiş mantık makinaları karşısında oldukça büyük güç sağlayacağı da ortadadır. Örneğin geleceğin kritik anlarına dair küçük bir bilgi dahi o gelecekte diktatoryal veya daemonik bir YZ karşısında büyük avantaj sağlayacaktır.

Oluşan bu çerçeveden de faydalanarak konuyu genel bir bağlamda daha anlaşılabilir kılabilecek bir başka örnek kurgulayacak olursak Mernis isimli Türk vatandaşlarının nüfus bilgilerinin tutulduğu bir veritabanına kayıtlı bilgilerden hareketle Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafında Nüfus Sayımı çalışması yapılmasından bahsedilebilir. Diyelim ki buçalışma sırasında yaklaşık olarak şöyle bir süreç yürüsün: TÜİK tarafından geliştirilen bir YZ uygulaması tarafından bir sorgu çalıştırılsın ve hayatta olan insanlar seçilsin; bir başka sorguyla cinsiyete göre sınıflansın bu insanlar; sonra yaş, isim… Doğum yeri ve adres iline göre il nüfusları sorgulansın vs. Şimdi TÜİK YZ'nin bu bilgilere sahip olması Türk insanını tanıdığı anlamına gelir mi? Daha da somutlaştırırsak TÜİK Yapay Zekasının buradaki herhangi bir kişiyi bu bilgilerden hareketle tanıdığını söyleyebilir miyiz?

Bir insanı tanımak ne demektir? Bu sadece Mernis sistemi üzerinden elde edilen bilgilerle mümkün müdür? TÜİK YZ'ye bir insanı tanımayı öğretmek istesek daha hangi bilgileri elde etmesi gerektiğini öğretmeliyiz? (Bu ifadeler dahi YZ'nin kendini programlayanın kristalize aklı olduğunu göstermektedir aslında). TÜİK YZ'nin nelere dikkat etmesi gerektiği hakkında çok farklı öneriler gelmez mi? Yine Türkiye kültürüne aşina gelecek bir örnekle devam edelim: Türkiye kültürüne göre bir insanı tanımak için onunla yemek yenilmeli, onunla ticaret yapılmalı ve onunla seyahat edilmelidir. Bu kriterlere göre insanı tanımak için yemek sırasında kendine mal etmeye çalıştığı şeylere karşı tavrını, ticaret sırasında iki kişilik bir sistemde karşısındakine

756 John R. Searle, *Bilincin Gizemi*, çev. İlknur Karagöz İçyüz (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 21.

ve karşısındakinin karşısındaki olarak kendine karşı tavrını bir de yolculuk sırasında tamamen yabancı olunan ve yabancı kalınacak kişiler ve şeylere karşı tavırlarını görmek gerektiğini kabul etmiş olalım. TÜİK YZ'ye insanları tanımak için bir de bu hallerini hesaba katmasını gerektiğini öğretelim: Yemek yerken ne kadar zaman harcadığı, konuşup konuşmadığı, porsiyonunun büyüklüğü vs… Bu durumda TÜİK YZ'nin tanıdığı, olduğu haliyle insan mı olurdu yoksa kültürel olarak bir insan yorumu mu olurdu?

Bu örnek öncelikle bir YZ'nin programcısıyla olan kopmaz, köklü, etraflı ve daimi ilişkisini açıklamak için oldukça kullanışlıdır. Daha önce de bahsi geçtiği üzere YZ Batılı aklın özüdür. Çünkü bilgiyi O ve 1'lere indirgeyerek işlemekten kullanılan programlama dillerinin komutlarının İngilizce olmasına, bilgi iletim ortamı olarak Web'in köken olarak Avrupalı oluşundan, mobil ortamların odağınının ABD'li şirketlerin olmasına vs kadar kökensel ve güncel birçok kopmaz bağdan bahsedilebilir. Her bir program özelinde yukarıda olduğu gibi bir kültüre özgü öğeler de yer alsa da herhangi bir YZ'nin hizmet verdiği bir topluma, bir Batılı topluma, insana hizmet verir gibi vereceğini tespit etmek gerekiyor. Bu kültürel asimilasyonun ülke sınırlarından bağımsız ve giderek sürekli bir uygulamaya dönüşmesi demektir. Bunun ötesinde bu kültür, siyaset, bilgi kabullerini üzerinde taşıyan zemin olarak Batılı Metafizik anlayışın, Ontoloji'nin yani, giderek tam da olageldiği gibi Matematikle, dille simüle edegeldiği varlığı, bir adım daha ilerlemiş bir şekilde artık tamamen bir simülasyon evren olarak insana sunacağını görmekteyiz. Bu, varoluşu daha etraflı araştıran, onu tanımaya çalışan bir Metafizik yaklaşım değildir aksine varoluşla insan arasına bir perde daha çeken bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın devamının simülasyonu daha da büyütecek bir tarzda geleceğini beklemek yanlış olmayacaktır. Yani giderek bugün için gerçek hayat dediğimiz yaşam tarzından el ayak çektirilmiş, en nihayetinde hayal alemi dahi diyemeyeceğimiz bir sanallığa hapsedilmiş olacaktır insanlık. Bu noktada 'bu evreni programlayan kimlerdi ve TÜİK YZ örneği bize ne anlatıyordu' diye sorarak tekrar hatırlamak gerekir örneği.

Bir başka açıdan bu aslında herşeye rağmen bir tükenişin de hikayesidir. Amerika kıtasının keşfiyle büyük atılım yapan Kuzey Avrupa Kültürü ve giderek Batı için denizin bittiğinin göstergesidir; gerçek dediğimiz dünyada bu savurganlığı besleyecek organik besin azalınca sanal bir dünya icat edip onunla beslenmeye çalışmaktır. Halihazırda Metaverse'de parsel parsel sanal dünyadan arsa satılmaktadır. Coin piyasasında ilk gelen alır mantığıyla Coin madenciliği yapılmaktadır. Tıpkı Amerika kıtasının paylaşımında olduğu gibi Batı Kültürünün ekonomik sistemine birtakım değerler pompalanmaktadır. Ancak gerçek dünya bittiği için bu kez gayrı menkuller topraktan bir parça değil ABD'deki bir sunucunun hafızasından birkaç bytelık alandan ibaret kalmaktadır. Bu bir tükeniş değilse nedir? Daha da ötesi hemen herşey böyle bir bellekte birkaç byte ve bir fonksiyona indirgenebilir. Bu analitik aklın bir kat daha derine inmesidir. Varlığı kendisinden itibaren yeniden kurgulayabileceği bir temel yapıtaşı bulma çabasıdır. Modern Fizik hala o yapıtaşını bulamadığı için sanal bir varlık kurgusuyla yetinmek zorunda kalınmaktadır. Varlığı daha anlaşılır kılması beklenen Bilim, varlıkla insan arasında bir katman daha örmektedir.

İnsanın gerçekle yüzleşmesi katman katman kabuklar soyuldukça mümkün olacaktır. Ancak bu kabuklar dıştan içe değil içten dışa doğru aşılabilir. Çünkü gerçek, insanlık olarak kabuğun bizim olduğumuz tarafında değil kabuğun üstündedir. Dolayısıyla gerçekten uzak olanlar olarak bizim, insanlığın bu mesafeyi aşmayı talep etmemiz gerekir. Bir yumurta içindeki hazır olduğunda ve içeriden kırılırsa hayat doğurabilir. Buna rağmen şu anda Batı Kültürü tarafından insanlığa kabuğun içine bir kabuk daha önerilmektedir. Bu duruma insanlık olarak cevabımız ne

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

olacak?

Platon'dan beri bu katmanların bazıları Batı Felsefesi tarafından tespit edilmişse de insanı o katmanların dışındakiyle fiilen yüzleştirme de pek aşama kat edilememiştir -bu konuda dinlerin daha başarılı oldukları her geçen gün biraz daha sarihleşiyor-. Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi bu bir yana araya yeni bir katman da eklenmek üzeredir. Dolayısıyla insanın varlıkla, varolma deneyimiyle bağı zayıflayacaktır. Bu durumda gerçek anlamda Felsefe, özgürlük, anlamlı bir var olma bilinci Metafizik bağlamda bir kabuk üsttekine talip olmaktan geçmektedir. Bu ise insanlığı sanal bir dünyanın eşiğine getiren ve Sokrates'ten sonra sapılan yanlış yolda, Platon, Aristo vd. izleğinde ısrar ederek ulaşılabilecek bir hedef olamaz. Çünkü o yolun içsel tutarlılığı insanlığı bu günlere ulaştırmıştır ve burada öngörmeye çalıştığımız yarınlara ulaştıracaktır. Dolayısıyla ilk yol ayrımına, Sokrates'e kadar dönüp, Batı Felsefesindeki ilk adımı "Kendini Tanı"mak olan diğer yola yönelinmesi gerekmektedir. "Kendini Tanı"maktan daha çok "Evreni Tanı"maya odaklanmış halihazırdaki bu yol ise çıkmaz bir sokak olan Posthumanizmle sona eriyor görünmektedir. "Kendini Tanı" yolu ise insana kendisinin gerçek potansiyelini sunacak yoldur. Böylece insan kendi elleriyle ürettikleri karşısında aciz duruma düşmekten kurtulabilir. Ayrıca kendisine bahşedilmiş olanları bizzat kendi iradesiyle kullanarak varlığı, var olmayı olduğu şey olan haliyle deneyimleme imkanı bulacaktır. Benzer şekilde Ontolojik Epistemolojinin yani Bilimin yerine Teolojik Epistemolojinin -herhangi bir dinden öte bir bilgi anlayışına ve birikimine denk düşer- ağırlık kazanması da gerçeğe doğru daha yoğun bir yolculuk vadetmektedir. Böylece insanlık daha da öte bir varoluşa yönelik olarak yapması gereken hazırlıklarını da tamamlamış olacaktır. Çünkü bazı ritüellerin insanın gizli potansiyelini açığa çıkarmasına yardımcı olması onu semavi dinlerin "imtihan dünyası"nda yaşadığı gerçeğinden azat etmez. En nihayetinde bu dünya o öte dünyanın eşiği olarak da kabul edilebilir.

SONUÇ

İster Teolojik Epistemolojinin "Eşref-i mahlukat"ı ister Ontolojik Epistemolojinin "baskın tür"ü… İnsan kendi elleriyle ürettiklerine karşı hâkim pozisyonunu kaybetmektedir. Bugün için henüz emekleme aşamasında olsa da bu gelişim temposuyla bir süre sonra Yapay Zekanın sahip olduğu güç artacaktır. Bu güç henüz Ontolojik zemindedir.

Arkasında ister bir insan olsun ister olmasın aşırı gelişmiş bir YZ karşısında insanın bir takım savunma mekanizmaları geliştirmesi gerekir. Hala hizmet için var olan bir Köle YZ'nin teknik olarak desteklenmesi gerekir. Diktatör YZ'nin karşısına ise değer sistemleriyle çıkılabilir. Demonik YZ insanın, Batı Kültürünün altından Metafizik zemini çekip alacaktır. Yerine sanal bir zemin inşa edecektir. Bu zeminin Tanrısı olduğunu da iddia edebilecektir. Bir tarafta kurgunun da kurgusu olan sanal varlık algısının sanal dünyası, kurgu cennet vaadi, kodlanmış Tanrısı; diğer tarafta Teolojinin imtihan dünyası, kadim cenneti, Kadir-i Mutlak Tanrısı yer almaktadır.

Göründüğü kadarıyla insanlık böyle bir gelecekte Transhumanistlerin 'Homo Deus'u olarak pek varlık şansına sahip olamayacaktır. Homo Deus yerine Homo Dei ise insanlığın hikayesi başladığından beri destek gördüğü Tanrı'sından zaten almış bulunduğu reçetelerle gerçek potansiyelini açığa çıkarmayı öğrenebilir.

Böyle bir insan için Transhuman'ın, robotiğin veya Yapay Zeka'nın bir tehdit olması ihtimalinin savuşturulması bir yana ulaştığı metafizik gelişim seviyesi sayesinde Teolojik "öte dünya" da daha ulaşılabilir olacaktır. Hülasa insanı savunmak ve potansiyeline güvenmek gerekir.

KAYNAKÇA

Bell, Kristen vd. *The Good Place* (Comedy, Drama, Fantasy, 19 Eylül 2016). *Fremulon, 3 Arts Entertainment, Universal Television*.

Connock, Dr Alex - Stephen, Professor Andrew. "We Invited an AI to Debate Its Own Ethics in the Oxford Union – What It Said Was Startling". *The Conversation*. Erişim 13 Aralık 2021. http://theconversation.com/we-invited-an-ai-to-debate-its-own-ethics-in-the-oxford-union-what-it-said-was-startling-173607

Foucault, Michel. *Toplumu Savunmak Gerekir*. çev. Şehsuvar Aktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Basım, 2008.

Garland, Alex vd. *Ex Machina* (Drama, Sci-Fi, Thriller, 16 Mayıs 2021). *A24, Universal Pictures, Film4*.

Harari, Yuval Noah. *Homo Deus -Yarının Kısa Bir Tarihi-*. çev. Poyzan Nur Taneli. İstanbul: Kollektif Kitap, 5. Basım, 2017.

Jonze, Spike vd. *Her* (Drama, Romance, Sci-Fi, 14 Şubat 2014). *Annapurna Pictures, Stage 6 Films*.

Kubrick, Stanley vd. *2001: A Space Odyssey* (Adventure, Sci-Fi, 19 Kasım 1973). *Metro-Goldwyn-Mayer (MGM), Stanley Kubrick Productions*.

Nolan, Christopher vd. *Interstellar* (Adventure, Drama, Sci-Fi, 07 Kasım 2014). *Paramount Pictures, Warner Bros., Legendary Entertainment*.

Proyas, Alex vd. *I, Robot* (Action, Mystery, Sci-Fi, 08 Ekim 2004). *Twentieth Century Fox, Mediastream Vierte Film GmbH & Co. Vermarktungs KG, Davis Entertainment*.

Searle, John R. *Bilincin Gizemi*. çev. İlknur Karagöz İçyüz. İstanbul: Küre Yayınları, 1. Basım, 2018.

Üren, Çağla. "Münazaraya katılan yapay zekadan düşündüren sözler: 'Savaştan kaçmanın tek yolu, hiç var olmamam'". *Independent Türkçe*. Erişim 13 Aralık 2021. https://www.indyturk.com/node/447076/bilim/münazaraya-katılan-yapay-zekadan-düşündüren-sözler-savaştan-kaçmanın-tek-yolu

Wachowski, Lana vd. *The Matrix* (Action, Sci-Fi, 03 Eylül 1999). *Warner Bros., Village Roadshow Pictures, Groucho Film Partnership*.

Wachowski, Lana vd. *The Matrix Reloaded* (Action, Sci-Fi, 16 Mayıs 2003). *Warner Bros., Village Roadshow Pictures, Silver Pictures*.

Wachowski, Lana vd. *The Matrix Resurrections* (Action, Sci-Fi, 24 Aralık 2021). *Warner Bros., Village Roadshow Pictures, Venus Castina Productions*.

Wachowski, Lana vd. *The Matrix Revolutions* (Action, Sci-Fi, 05 Kasım 2003). *Warner Bros., Village Roadshow Pictures, NPV Entertainment*.

Wood, Evan Rachel vd. *Westworld* (Drama, Mystery, Sci-Fi, 03 Ekim 2016). *Bad Robot, Jerry Weintraub Productions, Kilter Films*.

"Fussilet Suresi 6-7. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı". Erişim 11 Ocak 2022. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Fussilet-suresi/4224/6-7-ayet-tefsiri

"İsrâ Suresi 94-96. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı". Erişim 11 Ocak 2022. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/İsrâ-suresi/2123/94-96-ayet-tefsiri

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

BÖLÜM - 5
YAPAY ZEKA, TRANSHÜMANİZM, POSTHÜMANİZM VE İSLAMİ İLİMLER

POSTHÜMANİZM VE TRANSHÜMANİZMDE İRADE ÖZGÜRLÜĞÜ PROBLEMİ

THE PROBLEM OF FREEDOM OF WILL IN POSTHUMANISM AND TRANSHUMANISM

Mahsum AYTEPE

Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kelam Anabilim Dalı,
E-posta: maytepe33@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4471-3646

GİRİŞ

Posthümanizm ve transhümanizm, birbirinden farklı içeriklere sahip iki akımdır. Kavramsal çerçeveleri ve argümanları arasında bariz farklar bulunmaktadır. Bununla birlikte Batı düşüncesi içinde konumlandırmakta zorlanmayacağımız eğilimlere sahiptirler. Mesela posthümanizmde geleneksel Batı düşüncesinin ana niteliklerinden olan hümanizm eleştirisi yapılırken bile, Batılı refleksler baskındır. Bu nedenle, her iki akımın birçok konuda benzer tepkiler verdiğini görmek mümkündür. Posthümanizm ile transhümanizmin, gerekçeleri farklı bile olsa benzer yaklaşımlar sergiledikleri alanların başında insan iradesi ve özgürlüğü problemi gelmektedir.

İrade, insan söz konusu olduğunda, insanın dilediğini yapabilmesi, hayatıyla ilgili kararları alabilme gücüne sahip olması, bir başkası tarafından belirlenmemiş, baskı altına alınmamış olmasını ifade eder. Bu içeriklerle irade, insanın fail/özne ve otonom bir varlık oluşuyla aynı anlamda kullanılır. Akletme, tercihte bulunma ve seçme özgürlüğünden güç alan faillik, insanı diğer varlıklardan ayırmakta ve ona farklı bir statü kazandırmaktadır. Bu çalışmada faillik ve özne kavramları, irade ile aynı anlamda kullanılacaktır. Zira ilgili literatürde, insani iradeyle kastettiğimiz husus, ağırlıklı olarak bu iki kavrama başvurularak ele alınmaktadır. Çalışmada posthümanizmin ve transhümanizmin insanın irade özgürlüğü ve fail olma yetisiyle ilgili barındırdığı temayüller belirlenecek ve eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

POSTHÜMANİZM VE İNSANIN FAİLLİĞİ PROBLEMİ

Posthümanizm, hümanizm ve Aydınlanma karşıtlığında ifadesini bulur. Aydınlanmacı aklın ve buna dayalı olarak geliştirilen bilimsel rasyonalitenin ilerlemeciliğine karşı çıkan posthümanizm, insana diğer varlıkların üzerinde bir konum biçen bütün kültürel kabulleri, ilişkileri ve inançları tahlil edip tenkit eder.[757] Posthümanizm insanlara benzersizlik atfeden insan istisnacılığını, insana dünyayı kontrol etme hakkı tanıyan insan enstrümantalizmini reddetmekle kalmamakta, insanın diğer yaşam formlarıyla ortak bir genetik yapıya sahip olduğunu varsaymaktadır.[758] Bu açıdan posthümanizm, büyük ölçüde yirminci yüzyılın sonlarında geliştirilen antihümanist mirasa dayanır. Özellikle postyapısalcılık, yapısöküm, kültürel materyalizm, postkolonyalizm, sistem teorisi, siber eleştiri ve ekoeleştiri gibi akımlardan güç alan posthümanizm, insan olmanın ne anlama geldiğine dair geleneksel telakkiyi sorgulayıp yıkan araştırmaları bir araya getiren disiplinler arası akım olarak da görülebilir. [759]

757 Pramod K. Nayar, *Posthumanism* (Cambridge: Polity Press, 2014), 13.
758 Nayar, *Posthumanism,* 19.
759 Ivan Callus-Stefan Herbrechter, *Subjectivity,* 5 (2012), 250.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Felsefi bir yaklaşım olarak posthümanizm, öznellik fikrinin yeniden düşünülmesini öngörür. İnsan öznelliğini, makineler ve hayvanlarla birlikte gelişen bir topluluk bağlamında anlar. Posthümanistlere göre türlerin bulanıklaşıp karıştığı bir çağda insan olmayan yaşam formlarına daha kapsayıcı bir yaşam tanımı ve daha büyük bir ahlaki tepki geliştirilmelidir. Bu nedenle posthümanizmin, yaşam formlarının hiyerarşik düzenini sorgulayan bir politika izlediği söylenebilir. Bu yaklaşımda "hayvan", "bitki" ve "insan" olarak sınıflandırılan ve normatif öznellikler kazanarak tanımlanan yaşam formları, insan merkezli bir kategorinin ürünü oldukları gerekçesiyle dışlanmaktadır.[760]

İnsanın merkezi konumunu yıkmak üzere, onun diğer varlıklarla ortak genetik materyaller paylaştığını dile getiren posthümanistler, insanı hayvan, bitki ve diğer türlerin karışımından oluşan bir hibridizasyonun ürünü olarak görürler.[761] Posthümanistlerin insanın failliğini yıkmak üzere pek çok teori geliştirdikleri görülür. Bunlardan birkaçına değinmek, posthümanizmin insanın özgün bir niteliği olan iradesine dair anlayışını belirlemek bakımından yararlı olacaktır.

Posthümanizme epistemolojik bir dayanak bulmak üzere yaptığı çalışmalarla tanınan Rosi Braidotti, insanın merkezi konumunu yıkmak üzere yeni kavramsal şemalarla ilgilenir. Bu kapsamda posthümanizmi neo-materyalist bir ontolojiye dayandıran Braidotti, insan merkezci bios yerine insan merkezciliği ve insan biçimciliği reddeden zoe'yi esas alır.[762] Braidotti'ye göre insanın imtiyazlı bir varlık olduğunu ifade eden bios yerine, insan ile diğer canlı varlıklar arasındaki her türlü ayırımı sona erdiren zoe tercih edilmelidir.[763] Özü itibariyle hayvan kategorisi içinde görülen insan, bu anlayışta diğer hayvanları da içine alacak şekilde bir "hayvan ontolojileri" sentezinde yer bulmaktadır. İnsanı hayvanla, teknolojiyle ve doğayla ortak bir ontolojik zemin içinde gören Braidotti, bu türler arasındaki ilişkiyi ve yakınlığı ifade etmek üzere "yakınsama" kavramını kullanır. O posthümanist yakınsamayı *zoe*lojik, *jeo*lojik ve *tekno*lojik organizmalardan oluşan bir bütünlük olarak izah etmiştir.[764]

Posthümanist düşünürler çoğunlukla insandışı ve insanla sınırlı olmayan bir öznellik arayışı içindedirler. Bu yaklaşımlardan bir tanesi Bruno Latour'un Aktör Ağ Teorisi (AAT) ile somutlaştırdığı şeydir. AAT, insan olmayan aktör ve faillerin önemini ve algılama becerilerini kabul etmek, onların bilgi üretimindeki yerlerini vurgulamak üzere geliştirildi. Dolayısıyla bu teori, insan olmayan varlıkların failliklerini dikkate almakta ve "posthümanist" bir tarzda failliğin insanların bireyselleştirilmiş öznelliklerinde gerçekleşmekten ziyade ağlarda ortaya çıktığını savunmaktadır.[765] Bunu temin etmek üzere Latour özne-nesne ayırımını eleştirir, özellikle de maddenin eylemsizlikle ilişkilendirilmesine karşı çıkar.[766] Buna bağlı olarak AAT, faillik mehfumunu özne-nesne ayrımının eleştirisine indirger ve öznellik fikrinin yerine tüm failler ile nesnelerin simetrik olduğu fikrini koyar. O insan olmayanlara da tıpkı insanlar gibi temsilcilik ve sorumluluk atfeder. Latour, insan olmayan canlıları, özerkliklerini kaybetmiş diğer özne kategorileri olarak alarak ve onların insanlarla birlikte failliğe ortak olacakları bir yol çizerek

760 Nayar, *Posthumanizm,* 20-21.
761 Nayar, *Posthumanism,* 20-21.
762 Rosi Braidotti, *İnsan Sonrası Bilgi,* çev. Seyram Sam-Eda Çaça (İstanbul: Kolektif Kitap, 2019), 67.
763 Braidotti, *İnsan Sonrası Bilgi,* 25.
764 Braidotti, *İnsan Sonrası Bilgi,* 67.
765 Andrew B. Kipnis, "Agency Between Humanism and Posthumanism Latour and his Opponents", *Hau: Journal of Ethnographic Theory* 5 (2), (2015), 54.
766 Braidotti, *İnsan Sonrası Bilgi,* 77.

aslında düz bir ontoloji önerir.[767] Latour bu tutumuyla insanın özne olma işlevini neredeyse yok etmiştir.[768] İnsanın özne katından indirilmesiyle sonuçlanan Latourian ontoloji, dünyadaki herhangi bir şeye faillik atfetmenin mümkün hale geldiği bir sıradanlığa yol açmıştır. İnsan iradesi ve bu irade sayesinde kazandığı faillik niteliği AAT konseptinde adeta yok sayılmıştır. İnsan bu düşüncede kaybolmuş ve iradesini ağların belirleyiciliği altında nesneleştirmiştir. Latour'un posthümanist insandışı failliğe bir ontoloji oluşturma girişimine, politik içerimleri nedeniyle de ciddi eleştiriler yöneltilmiştir. Nitekim Kipnis'in tespitiyle onun görmezden geldiği asıl sorun, kurumsallaşmış bir fail olarak sermayenin insanların yaşamları üzerinde oluşturduğu baskıdır.[769]

Posthümanist düşünürlerin insan iradesini göz ardı etmek üzere geliştirdikleri diğer bir teori, inhümanizmdir. İnsandışıcılık olarak çevrilebilecek inhümanizm, Spinozacı anlamda, tek bir bütün olan ve kendi kendini örgütleyen akıllı maddenin akılcılığı düşüncesinden yola çıkmakta, bu akılcılığın hiçbir şekilde insan aklına tekabül etmediğine odaklanmaktadır. İnsandışıcılık teorisi, düşünme becerisini antropolojik insandan koparıp teknolojik aygıta devretmektedir. Dolayısıyla işlevi açısından insandan bağımsızlaştırılan akıl, bir bilişim becerisi olarak anlaşılarak bedensizleştirilip yerinden çıkarılır.[770] Bu teorinin uç noktasında, nesnelerin insanın ötesinde becerilere ve kendilerine özgü ontolojik konumlara sahip olduğu düşüncesi bulunur.[771]

Posthümanistlerin insanın fail oluşunu olumsuzlamak üzere geliştirdikleri bir teori de CAS olarak kısaltılan Kompleks Adaptasyon Sistemleri düşüncesidir.[772] CAS, genellikle gevşek bir şekilde organize edilmiş akademik alanı tanımlamak için kullanılır. Karmaşıklığın bilimsel düzeyde teorileştirilmesi olarak ifade edilebilecek CAS, birden fazla teorik çerçeveyi kapsar ve disiplinler arasıdır. Canlı, uyarlanabilir, değiştirilebilir sistemler hakkında bazı temel sorulara yanıtlar arar. İklim, şehirler, firmalar, pazarlar, ekosistemler, sosyal ağlar, sosyal böcek kolonileri, hücre gibi çok çeşitli alanlarda kullanılan CAS[773], posthümanist materyalist anlayışta, sosyal alanda değerlendirilmiştir. Posthümanistler, karmaşıklık barındırması ve hiçbir hiyerarşi tanımaması nedeniyle ilgi gösterdikleri bu alandan hareketle[774] insanlarla insan olmayanlar arasında ontolojik bir simetrinin kabul edilmesi gerektiğini düşünmüş, insanlar kadar insan olmayanların rolünün hakkını veren bir faillik anlayışını benimsemişlerdir.[775] CAS teorisi, insanın iradi bir varlık olarak ayırt edici niteliğini hedef alır ve bunu yok etmek ister. Çünkü bu teoride, önce insanı diğer varlıklardan daha ayrıcalıklı kılan nitelikler, hiyerarşinin yapısöküme uğratılmasıyla sıradanlaştırılır, daha sonra içinde canlılar, cansızlar, sistemler ve ağların da olduğu olgular fail konumuna yükseltilir.

---

767 Kristiaan P.W. Kok-Anne M.C. Loeber-John Grin, "Politics of Complexity: Conceptualizing Agency, Power and Powering in the Transitional Dynamics of Complex Adaptive Systems", *Research Policy* 50 (2021), 4.

768 Braidotti, *İnsan Sonrası Bilgi,* 78.

769 Kipnis, "Agency Between Humanism and Posthumanism Latour and his Opponents", 55.

770 Braidotti, *İnsan Sonrası Bilgi,* 81.

771 Braidotti, *İnsan Sonrası Bilgi,* 83.

772 Erıka Cudworth-Stephen Hobden, "Complexity, Ecologism, and Posthuman Politics", *Review of International Studies* 3/39 (July 2013), 643.

773 Tanya Sammut-Bonnici, "Complex Adaptive Systems", *Wiley Encyclopedia of Management*, 12 (January 2015), 1; "Karmaşık Adaptif Sistem", Stringfixer, (Erişim 25 Aralık 2021)

774 Ted Carmichael-Mirsad Hadzikadic, "The Fundamentals of Complex Adaptive Systems", *Complex Adaptive Systems* (June 2019), 1.

775 Kok- Loeber-Grin, "Politics of complexity: Conceptualizing Agency, Power And Powering in the Transitional Dynamics of Complex Adaptive Systems", 3.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Posthümanistler, insanı merkeze alan geleneksel batılı düşüncenin, insanın diğer varlıklar üzerindeki hakimiyetini derinleştirdiğini düşünmektedirler. Onlara göre cinsiyetçilik, ırkçılık, türcülük ile bunların neden olduğu krizlerin asıl müsebbibi insan merkezciliktir. Bu nedenle insan-merkezcilik sonrası (post antroposentrizm) bir düşünce benimsenmelidir. Bu kapsamda Bennett, heterojen monizm kavramını öne çıkarmıştır. Heterojen monizm, faillik düşüncesini sadece insana atfetmek yerine, daha geniş bir alana yaymayı ve kolektif bir ilişkiselliğin ürettiği bir sürece uyarlamayı öngörmektedir.[776] Bu anlamda heterojen monizm, insan dışındaki "eyleyen" olma kapasitesine sahip varlıklara yönelerek onlardaki canlılığa ve bu canlılık sayesinde elde ettikleri eyleyen olma niteliklerine vurgu yapar. İnsan ya da insan dışı olabilen bir eylem kaynağı olarak eyleyenlik; etkinliği olan, bir şeyler yapabilen, olayların gidişatını değiştirebilen ve etki yaratacak yeterliliğe sahip olabilen bir düzlemi ifade eder.[777] Bennett düşüncesinde bu, sadece insana verilemeyecek kadar geniş bir alandaki "şeyler" için düşünülebilecek bir çerçevedir.

Posthümanistlerin failliğin insana özgü bir değer olmadığını göstermek adına giriştikleri bir alan da hayvan çalışmalarıdır. Hayvanlarla ilgili çalışmalara gösterilen ilgi, insan ile hayvanlar arasındaki çizginin kesin olmadığı tezi üzerinden temellendirilir.[778] Bunun için özellikle felsefede, insan-hayvan ayrımının tarihini keşfetmek, kurumların, sosyal ve kültürel uygulamaların bu ayırımı nasıl derinleştirdiğini ortaya koymak üzere bir dizi çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda posthümanistlerin özel ilgisi, türlerin sınırları, insanların "benzersizliği" varsayımı ve türler arasındaki ilişkiler sorununa yönelmiştir. İnsanların insan dışındaki türleri algılama ve temsil etme yollarını, benzerlikleri görmezden gelen ve insan egemenliğini kuran türcülük kodlarını ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çabalar, hayvanların insan algısının nesneleri olarak anlaşılageldiği yanlış kanısını ispat etme hedefine matuftur.[779]

Posthümanist düşüncenin hayvanlara olan ilgisinin bununla ilişkili diğer bir sebebi, "kişilik" problemi çerçevesinde anlaşılabilir. Kışkırtıcı soru; "köpek insan mıdır?" sorusudur. Nayar'ın bu sorusu, zekâ veya bilincin, "kişiliği" belirleyen temel nitelikler olup olmadığı tartışmasıyla devam eder. Nayar, Sztybel'den alıntıyla, zekanın bir kişilik göstergesi olarak görülemeyeceğini, zira bunun kendi içinde insan merkezli bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Çünkü insanlar, ancak kendi anladıkları şeyleri tanımlayabilirler ve bu açıdan zekayı anladıkları için bunu bir kişilik göstergesi olarak kabul ederler. Eğer insan, bir hayvanın acısını yaşayabilseydi, bunu da bir kişilik göstergesi olarak kabul edecekti.[780] Bu problematiğin ulaşmak istediği nokta, insana hasrettiğimiz özelliklerin aslında sadece insanı bağladığını, hayvanların bu ayrımdan bağımsız olarak ve belki de en az insandaki kadar seçkin "kişi"sel özelliklere sahip olmuş olabileceği varsayımıdır. Bu varsayım köpek insan mıdır? Sorusunun içkin kabulüdür. Nitekim bu kabulün ters yüz ettiği diğer soru da, "biz hayvanların dilini anlıyor muyuz" cümlesinde ifadesini bulur. Bu soru, "hayvanlara dilimizi öğretmek" şeklindeki geleneksel insan merkezci bakış açısına alternatif olarak sorulmakta ve yeni paradigmanın epistemolojik zemini için araçsallaştırılmaktadır. Buna göre insan dünyadaki pek çok türden sadece bir türdür. Türlerin dünyadaki bir tür tarafından bu şekilde ayrılmasının eleştirisi, hayvan çalışmalarının özetini

776 Jane Bennett, *Vibrant Matter: a Political Ecology of Things* (Durham: Duke University Press, 2010). 121.

777 Bennett, *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*, viii.

778 Francesca Ferrando, *Philosophical Posthumanism* (New York: Bloomsbury Publishing, 2019), 186.

779 Nayar, *Posthumanism,* 127.

780 Nayar, *Posthumanism,* 126.

verir.[781] Bu yaklaşımda insan türünün ayrıcalıklı yönü olarak kabul ettiğimiz zihinsel ve kişisel özellikler, evrensel nitelikler olarak görülmemekte, hayvanlara nispetle üstün olarak gördüğümüz ayrıcalıklar, ontolojik bir temelden yoksun olmakla itham edilmektedir.

Posthümanizmin insanın irade ve fail olma niteliklerine yönelik saldırısının çok daha geniş bir kavramsal ve argümantatif çerçevede ele alındığı söylenebilir. Bir makalenin sınırları içinde kalarak birkaç tanesine değindiğimiz yaklaşımlardan hareketle görülmektedir ki posthümanizm, hümanizmin insanı merkeze alan bütün değer, ilke ve öngörülerini önce yapı sökümüne uğratır, daha sonra da yok etmeye çalışır. Ontolojiden epistemolojiye, ahlaktan metafiziğe kadar geniş bir alana yayılan posthümanist çalışmaların neredeyse tek hedefi, insan'dır. İnsana karşı bu kadar geniş alanda başlatılan saldırıların, onca çabaya rağmen insana merkezi değer biçen geleneksel düşüncelerle boy ölçüşebilecek bir bilimsel zemin yakaladığını söylemek mümkün değildir. Farklı disiplinlerden ve çoğu tartışmalı verilerden hareketle oluşturulan insanmerkezcilik (antroposen) eleştirisi, kendi içinde ciddi çelişkiler ve açmazlar barındırmaktadır. Bu çelişkilerin başında, insanın diğer varlıklardan, özellikle de hayvanlardan ayrı ve seçkin bir tür olduğuna dair geleneksel kategorileştirmenin insan ürünü olması hasebiyle tartışmalı ve geçersiz olduğu varsayımı gelmektedir. İnsanın diğer türleri de içine alacak şekilde bağlayıcı kategoriler üretemeyeceğine dair varsayımın da son tahlilde bir insani kategorizasyon olması, bu çelişkinin nirengi noktasını oluşturur. Diğer canlıları insan seviyesine yükseltme çabasının da ancak insan eliyle mümkün olması, insanın faillik niteliğinin posthümanistler tarafından göz ardı edilemediği şeklinde anlaşılabilir.

Sonuç olarak, Posthümanizmin insanı hedef alan yaklaşımı, her ne kadar Batı'nın hümanistik değerleri ve Aydınlanmacı aklı karşıtlığında formüle edilse de oluşturduğu tehdidin bütün geleneksel din ve inançlara yöneldiği söylenebilir. İslam açısından bakıldığında insanın Allah tarafından seçildiği (halife)[782] ve sorumluluk (teklif)[783] yüklendiği hususunda en ufak bir tartışma yoktur. İnsan Rabbine, kendisine, yaşadığı topluma ve muhatap olduğu her şeye karşı sorumluluk altındadır. Bu sorumluluklar insanın zihinsel, ruhsal ve duygusal gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Emir ve yasaklar, ibadet ve yükümlülükler insanın bu dünyadaki huzuruna ve ahiretteki kurtuluşuna hizmet edecek şekilde düzenlenmiştir. İnsanın hem sabit ve değişmeyen hem de geliştirilebilir yönlerinin hülasası olan fıtratı, dünya ve ahiretteki kurtuluşunu temin edecek bir ontolojik zemin üzerinde bulunduğuna işaret eder. Bütün varlıklar Allah'ın varlığına ve yüceliğine işaret eden birer ayettir. Birer ayet olan varlıklar alemi, bir taraftan tabi dengenin sağlanmasında üstlendikleri görevleri yerine getirirler, diğer taraftan insanın ruhsal, zihinsel ve pratik ihtiyaçlarına konu olurlar. Varlıklar ruhsal anlamda insandaki hayret ve hayranlık duygusunu, zihinsel anlamda merak ve keşif dürtüsünü, pratik anlamda ise sosyal yaşamda ihtiyaç duyduğu gereksinimlerini karşılarlar. Bütün bu alanlar Kur'an'da teshir kavramıyla ifade edilmiştir.[784] İnsanın emrine verilen varlıklar, bir taraftan da insanın imtihanı ve insanlığının göstergesi olmaktadırlar. Tabiat ve içindekiler, insanın rakibi ya da düşmanı değildir. Tabiat bir ayet alanı olarak korunmalı ve imar edilmelidir. Varlıkların Yaratıcı'nın işaretleri olarak, O'nu tesbih eden varoluşsal mahiyete sahip olmaları, bahşedilmiş bir statüye kavuştuklarını gösterir. Bu açıdan ilahi dinlerin tabiat telakkisi, varlıkların metafizik bir değer alanı içinde resmedilmesini

781 Nayar, *Posthumanism,* 131.

782 el-Bakara, 2/30; el-En'âm, 6/165, el-A'râf, 7/69.

783 en-Nisâ, 4/84; el-En'âm, 6/152.

784 el-İbrahim, 14/32; en-Nahl, 12; el-Hac, 22/65; el-Lokman, 31/20.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

zorunlu kılar. Dolayısıyla posthümanizm ya da başka bir doktrinin varlıklara değer ve önem vermek gerekçesiyle onları kendi tabii mecralarından çıkarıp insansal bir düzeye yükseltme çabalarının hiçbir makul ve meşru gerekçesi olamaz. Her varlık, ontolojik düzeyde sahip olduğu temel nitelikleri içinde anlaşılmalıdır. Varlığa saygı göstermenin zorunlu koşulu, o varlığın varoluşunu gerçekleştirdiği ontolojik zemine saygı göstermektir. Köpeğe ya da başka bir hayvana insan muamelesi yapmak, onu daha değerli kılmaz, sadece tabi alanının işgal edilmesine, hayvani doğasının bozulmasına yol açar. Benzer şekilde bu tutum, insana doğuştan bir lütuf olarak verilen onur ve şerefin alt üst edilmesine, insanın bayağılaştırılmasına neden olur.

TRANSHÜMANİZMDE İRADE PROBLEMİ

Transhümanizm biyoteknoloji, nanoteknoloji, yapay zekâ, robotik ve siborg teknolojileri yoluyla insanın zekâ ve fiziksel özelliklerinin olağan dışı bir şekilde artırılmasını, ömrünün uzatılmasını hedefleyen bir hareket olarak tasvir edilebilir.[785] Yaşlılık, hastalık ve zayıflığın arzu edilmeyen nitelikler olarak belirlendiği bu yaklaşımda, istenmeyen özelliklerin ortadan kaldırılması amacıyla bilim ve teknolojinin kullanılması öngörülür.

Transhümanizmin temel hedeflerini dikkate alarak insan iradesiyle ilişkili üç temel problem alanıyla temayüz ettiğini söylemek mümkündür. Bu alanlar üreme özgürlüğü, robotik özgürlük ve morfolojik özgürlüktür.[786] Bu problem alanlarının her birisi, insan iradesine ve onun faillik niteliğine dair çarpıcı içerikler barındırmaktadır.

Üreme Özgürlüğü

Transhümanistler, bedensel özerklik ve üreme özgürlüğü ilkelerini desteklerler. Onlara göre ebeveynlerin üremeyi nasıl çoğaltacaklarını ve üremelerinde hangi teknolojik yöntemleri kullanacaklarını seçmelerine izin verilmelidir. Bostrom'a göre sağlıklı, mutlu ve çok yetenekli bir çocuğun olasılığını artırmak için genetik tıbbın veya embriyonik taramanın kullanılması, ebeveyn üreme özgürlüğünün sorumlu ve haklı bir uygulamasıdır.[787]

İnsan doğasını değişmeyen bir şey olarak görmek yerine onun gelişime ve kontrol edilmeye açık olduğuna inanan transhümanistler, biyolojik ve genetik mirasımızın üstesinden gelinebileceğini ve bunun kontrollü bir evrimleşmeyle hızlandırılabileceğini öngörürler.[788] Bu açıdan transhümanizm, ebeveynleri "en iyi" çocuğu yaratmak için gelişen genetik teknolojileri uygulamaya teşvik eder. Burada transhümanistler, doğumdan önce alınan genetik profillere dayanarak belirli bireylerin varlığını engellemeyi de bir seçenek olarak görmektedirler. Bu seçenek, bedenin ve kusurlu fetüsün reddedilmesinin ilk adımını oluşturur. Bu çerçevede, biyoetik tartışmalarda genetik seçilim, yaşayanlar için yaşam kalitesinin artmasına yol açabilecek ve gelecek nesiller için geliştirilmiş bir genetik havuzun ortak kaynağını sağlayabilecek "daha iyi" embriyo veya fetüslerin seçimi olarak çerçevelenmiştir. Genetik seçilim, üremeyle ilgili karar vermeyi çevreleyen bir dizi faaliyeti ifade edebilir. Bu faaliyetler arasında sıklıkla yapılan en kaba ayrım, pozitif ve negatif genetik seçilim, yani belirli özellikler için veya belirli özelliklere karşı

785 Nayar, *Posthumanism,* 18.

786 Halim Alperen Çıtak, "Transhümanizm Karşısında Hukuk Devleti İdeali", *İnsan Hakları Yıllığı* 38*,* (2020)*,* 21.

787 Nick Bostrom, *The Transhümanist Faq Version,* World Transhumanist Association 2.1 (2003), 21.

788 Jacob Shatzer, *Transhumanism and the Image of God-Today's Technology and the Future of Christian Discipleship,* (Illinois: InterVarsity Press, 2019), 41.

genetik seçilimdir.[789]

Transhümanistler, fütüristik teknolojinin insan biçiminde ve kabiliyetinde daha fazla çeşitliliğin kapısını açtığını iddia ederken, tranhümanist geliştirme stratejileri, bu amacı yalanlamaktadır. Transhümanistler, neyin normal sayıldığına dair hususlarda kaba bir anlayışla çalışırlar ve büyük ölçüde engelli bireyler yaratmayı reddetmekle eşanlamlı olan geliştirme stratejileri önerirler; aslında bu, doğrudan engelli haklarının hedeflerine karşı öjenik bir hedeftir. Transhümanizmin ve engellilik haklarının hedefleri sadece farklı değil, aynı zamanda temelde karşıttır.[790] Dolayısıyla engelliliğe karşı tutumları, transhümanistlerin amaçları ile stratejileri arasındaki farklılığı bariz bir şekilde göstermektedir. Amaçlarını daha insani fragmanlarla sunan transhümanistler, ahlaki açıdan kabul edilemeyecek pek çok strateji benimserler. Nitekim bu gerçek, feminist sakatlık kuramcılarının da kafasını karıştırmıştır. Feminist Judy Rohrer der ki: "Engelli bir yaşamın değerlendirilmesiyle 'seçim'in kesişmesi, retoriğimizi sarsan ve bizi kimin insanlığının hangi koşullar altında desteklendiği ve değer verildiği konusunda aktif teorileştirmeye geri götüren bir çatışmaya neden olmaktadır.[791] Rohrer bu ifadesiyle, engelli bir yaşamın haklarıyla genetik seçim kesiştiğinde nasıl bir tavır almak gerektiği konusunda kuramsal sorunlar yaşadıklarını itiraf etmiş olmaktadır.

Üreme konusunda hiçbir sınır tanımayan transhümanistlerden bazıları doğrudan öjeniyi savunabilmektedir. Transhümanist düşünür Julian Savulescu, "öjenik» genetik seçilimin insan gelişimini sağlamanın en iyi yolu olduğunu düşünür. Onun doğurganlık ilkesi, ebeveynlerin mümkün olan en iyi çocuğu yaratmayı sürdürmek için mevcut her türlü teknolojiyi kullanmasını gerektirir. Bunu, çocukların hayatta en iyi şansa sahip olmalarını sağlamak için ebeveynlerin ahlaki bir görevi olarak görür. Örneğin, belirli bir embriyonun seçilmesi için başka önemli nedenler yoksa, preimplantasyon genetik tanıya girerken, ebeveyn en iyi yaşam için en iyi şansa sahip embriyoyu seçmelidir. Ona göre üreme, "çarkıfelek" oynamak gibidir. Ebeveynler mevcut tüm bilgileri kullanmalı ve muhtemelen en iyi sonucu getirmesi gereken seçeneği seçmelidir.[792]

Üreme teknolojileri yoluyla embriyoya yapılacak bir müdahalenin gündeme getirdiği ilk soru özerk birey sorunudur. Özerklik ilkesi, tıbbi yardımlı insan üremesinde yeni teknolojilerin kullanılması söz konusu olduğunda, kolaylıkla ihlal edilebilmektedir.[793] Özerklik ilkesi, diğer kişilerin kontrolü ve müdahalesi olmaksızın seçimde bulunabilme, bireyselliğini ve özgünlüğünü koruyabilme, kendi kaderini tayin etme anlamına gelir.[794] Habermas'a göre tasarlanmış bir çocuk özerk bir fail olarak görülemez. Ebeveynler kendi kapasitelerini ve eğilimlerini genetik olarak tasarladıklarında bunun sonunda doğan çocuk gerçek özerkliğe sahip olamayacaktır.[795] Üreme teknolojileri, transhümanist pratik bağlamında bireyin modifikasyonunu ve değişimini

789 Melinda Hall, *The Bioethics of Enhancement Transhumanism, Disability, and Biopolitics* (London: Lexington Books, 2017). 85-86. Lexington Books, 2017). 85-86.

790 Hall, *The Bioethics of Enhancement Transhumanism, Disability, and Biopolitics*, 136.

791 Hall, *The Bioethics of Enhancement Transhumanism, Disability, and Biopolitics*, 87.

792 Hall, *The Bioethics of Enhancement Transhumanism, Disability, and Biopolitics*, 88.

793 Terec-Vlad Loredana, "The Concept of "Autonomy" and ıts Relationship With the Idea of Transhumanism", 2/3 (2015), 120.

794 Loredana, "The Concept of "Autonomy" and ıts Relationship With the Idea of Transhumanism", 120.

795 Stephen Lilley, *Transhumanism and Society The Social Debate Over Human Enhancement* (New York: Springer, 2013), 9.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

içermektedir. Bu ise bireyin hakkı olan bir alanda birey adına karar vermek demektir. En temel ahlaki kurallar, bireyin doğal ve özgün fiziksel ve bilişsel yeteneklerini determine etmeyi reddeder.

Üreme teknolojileri yoluyla yapılacak bir değişiklik, sonuçları itibariyle de özgürlük problemi ortaya çıkarır. Gen modifikasyonlarının tıbbi bir tedavi olarak değil de kişisel bir istek olduğu hatırlandığında, bunun mali yükünün ancak şahıslar tarafından karşılanacağı anlaşılır. Bu da nüfusun küçük bir kısmının bu uygulamaya erişebileceği, nüfusun geri kalanının zararına hareket edebilen ve zamanla üstün yeteneklere neden olan mutasyonların tüm sıradan insanlara *hükmedeceği* bir süper insan kastını oluşturacakları anlamına gelir. Bu da özellikle bu süper insanların, kendi soylarından gelenlere aynı yararları sağlamak için aynı mutasyonları yükleyeceği anlamına gelir ki bunun dünya için dayanılmaz bir demografik sorun oluşturacağını öngörmek zor olmasa gerektir.[796] Benzer bir eleştiride bulunan Fukuyama'ya göre post-insan dünyası, şu anda var olandan çok daha hiyerarşik ve rekabetçi, sonuç olarak toplumsal çatışmalarla dolu bir dünya olabilir. Ona göre bu türden gelecek dünyaların hiçbirini, sınırsız üreme hakkı veya sınırsız bilimsel araştırma adına ve sahte bir özgürlük bayrağı altında kabul etmek zorunda değiliz. Bu ilerleme insani amaçlara hizmet etmediğinde, kendimizi kaçınılmaz teknolojik ilerlemenin kölesi olarak görmek zorunda değiliz. Ona göre gerçek özgürlük, siyasi toplulukların en çok önem verdikleri değerleri koruma özgürlüğü anlamına gelir ve bugün biyoteknoloji devrimiyle ilgili olarak kullanmamız gereken de bu özgürlüktür.[797]

Üreme teknolojileri ve bunun merkezinde yer alan kök hücre çalışmaları, transhümanist yaklaşımda insan onuruna dair de önemli problemler barındırır. Kök hücre araştırmasını destekleyen pek çok transhümanist, başlangıç evresindeki embriyodan birey niteliğini, onun iki ve daha fazlasına dönüşmesi imkanı bahanesi ile çekip çıkarır. Embriyodan, hakları ve görevleri arasında yer almadığı bahanesi ile ahlaki fail oluşunu karakterize eden kişi niteliğini de olumsuzlar. Hatta embriyonun kendisine özgü bir takım genetik kodları başka bir ifadeyle genleri olmasına rağmen, bu durum onlara göre embriyoya hiçbir şekilde onur kazandırmaz. Çünkü embriyo, diğer canlı varlık türleri ile %99 oranında ortak genetik kodları sahiptir. Ayrıca insan saf biyolojik bir dereceye indirgenir. Onlardan kimileri embriyoyu salt hücre yığını sayar. Bu yığının değerinin azlığını ifade etmek için onunla ilgili şöylesi aşağılama hissettiren isimler kullanırlar: Embriyonik materyal, çoğalan materyal, genetik materyal veya biyolojik materyal. Onlara göre bu nitelikteki bir şeyin üzerinde cansız bir şeyde olduğu gibi tasarrufta bulunabiliriz. Çünkü cansız şeye sıkıntı ve acı vermekten korkulmaz. Zira o, değil idrak gücünden, hissetmek gücünden dahi yoksundur.[798] Bu anlayışta başlangıç evresindeki embriyo, hacim ve şeklinin zayıflığı sebebiyle, hayatını ve gelişimini koruma haklarını kazandıracak özel bir onura sahip olamayacak kadar aşağıdır; bütün değer, onur ve özen yetişkin hastaya aittir. Yetişkin bireye hastalık ve acıların isabet etmesi, o bireyin değerini düşürür. Bu yüzden bu bozuklukların, embriyodan kök hücreleri elde etmek suretiyle yetişkin hastadan giderilmesi gerekir ki böylece onur ve değerini geri kazanabilsin.[799] Oysa başlangıç evresindeki embriyo küçük hacmine ve zayıf şekline rağmen yaratılış bakımından

796 Francis Galibert "Transhumanism: a Dangerous and Unacceptable Project", *Journal of Translational Science* 4/5 (2018), 1-2.

797 Francis Fukuyama, *Our Posthuman Future Consequences of the Bıotechnology Revolutıon*, (New York: Farrar, Straus and Giroux: 2000), 218.

798 Taha Abdurahman, *Amel Sorunsalı, Bilim ve Düşüncenin Pratik Temelleri Üzerine Bir Araştırma*, çev: Tahir Uluç, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2021), 327-328.

799 Abdurahman, *Amel Sorunsalı,* 329.

yetişkinden mutlak surette zayıf değildir. Bu embriyonun itlaf edilmesinin amacı, hastaları gerileme ve dejenerasyondan kurtarmaksa, muhtemelen alıcı kişi hayatını sürdüremeyecek kadar zayıflamış yaşlı biri, başka bir deyişle hücreleri yenileme gücünü tüketmiş biri olacaktır.

Buna karşın ceninin, o yaşlanmış hücrelerle değiştirilen hücreleri, bütün kuvvetini korumaktadır. Buna göre çoklu güçlere sahip kök hücreleriyle embriyo, çok bölündüğü için kromozomları yenilenmesinden sorumlu kenarlarını kaybetmiş zayıf ve gevşek hücrelere sahip yetişkinden yaratılış bakımından daha güçlüdür.

Bu söylenilenlerden şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Bedensel ölümsüzlüğün sebeplerine vakıf olmak için başlangıç evresindeki embriyonun itlafının ahlaki bakımdan doğruluğu imkansızdır.[800] Embriyonik kök hücresi araştırmaları aracılığıyla aşılmaya çalışılan ölümsüzlük, Taha Abdurrahman'ın da ifade ettiği gibi pusulasını yitirmiştir. Çünkü ebediliği iyi amel aracılığıyla ruh alanında araması gerekirken pozitif bilim aracılığıyla beden alanında aramaktadır.[801]

Transhümanizm üreme, bağlamında insanın irade vasfına yönelik göz ardı edilmez problemler barındırmaktadır. Ebeveynlere üreme süreçlerini kontrol etme ve cenine diledikleri bir tasarımı uygulama hakkı vermek, ebeveynlerin cenin üzerinde mutlak hakimiyete ve sahipliğe sahip oldukları anlamına gelir. Oysa ebeveyn de olsalar hiçbir insan diğerinin geleceğini belirleme ve kontrol etme hakkına sahip değildir. Ebeveyn çocuğun sahibi ya da maliki değil, emanetçisi ve koruyucusudur.[802] Ebeveyne emanet olarak verilen de çocuğun hem dünyası hem de ahireti düşünülerek Allah tarafından bahşedilen niteliklerdir. Bu nitelikleri koruyacak bir sosyal ve duygusal ortam geliştirmek ebeveynlerin temel görevidir. Allah her insana, onu diğerlerinden ayıracak bir takım özgün nitelikler bahşetmiş ve ona göre bir yaşam alanı açmıştır. Her insanın sahip olduğu nitelikler, diğer insanlarla ve tabiatla kurduğu ilişkiler çerçevesinde anlaşılabilir.

İnsanla ilişkili bütün teknolojilerde olduğu gibi üreme teknolojilerinin de uymak zorunda olduğu ahlaki ilkeler vardır. Bu kapsamda üreme teknolojileri de insanların yaşama ve yaşamı kendi iradeleriyle belirleme hakkına riayet etmek zorundadır. Ebeveynlerin isteğine göre cenin üzerinde tasarrufta bulunmak, yetişkinlerin sağlık sorunlarının giderilmesi için cenine kadavra muamelesi yaparak onu materyalleştirmek, kesinlik kazanmamış muhtemel problemleri olduğu düşüncesiyle ceninle ilgili kalıcı sonuçları olan uygulamalara gitmek, en temel ahlaki ilkeleri devre dışı bırakmakla eşdeğerdir. Bu ilkeleri ihlal etmek, hem bu ihlale konu olan ferdin (cenin) iradesini hem de o ferdin de bir parçası olduğu tabiatı yaratanın iradesini yok saymak anlamına gelir.

Robotik Özgürlük

20. yüzyıl kitle imha silahlarında kullanılan nükleer, biyolojik ve kimyasal teknolojiler büyük ölçüde askeri nitelikteydi ve devlet laboratuvarlarında geliştiriliyordu. Keskin bir tezatla, 21. yüzyıl teknolojileri açık ticari kullanımlara sahiptir ve neredeyse yalnızca kurumsal şirketler tarafından geliştirilmektedir. Bill Joy'un tespitiyle ifade edecek olursak bu durum, gezegenimizin tarihinde herhangi bir türün kendi gönüllü eylemleriyle hem kendisi hem de başkası için bir tehlike haline geldiği ilk andır.[803]

---

800 Abdurahman, *Amel Sorunsalı,* 330

801 Abdurahman, *Amel Sorunsalı,* 362.

802 el-Enfâl, 8/28.

803 Bill Joy, "Why the Future Doesn't Need Us" *Wired,* (Erişim 25 Aralık 2021)

Şu an için geleceğe dair bazı endişeler, tıpkı bu geleceğe ulaşmak için çalışan transhümanist düşünürlerde olduğu gibi öngörü düzeyindedir. Bu öngörüler içinde Joy'un tespitleri kayda değerdir. Ona göre bir gün, biyomühendislik ile oluşturulmuş mikroplar laboratuvarlardan kaçıp dünyada tahribata neden olabilirler. Bu yaşam formları, yayıldıktan sonra tekrar ele geçirilemeyeceğinden, kontrolsüzce çoğalıp dünyada Orta Çağ›da olandan da beter ölümcül bir salgına yol açabilir. Biyoteknoloji, insan ırkının evrim sürecinde radikal bir değişiklikle farklı ve eşit olmayan türlerin oluşmasına dahi neden olabilir. Bir gün, nanobotlar çıldırıp tüm dünyayı kaplayacak sınırsız miktarda «gri yapışkan madde» püskürtüp tüm yaşamı boğabilirler. Bu nanobotlar sıradan maddeyi sindirip yeni madde formları yarattığından, arızalı nanobotlar çılgına dönüp dünyanın büyük bir kısmını sindirebilir. Ona göre bir gün, robotlar başa geçecek ve insanlığın yerini alacaktır. O kadar zeki olacaklar ki insanları kenara itecekler ve biz insanlar evrimde bir dipnot olarak kalacağız.[804] Bill Joy'un endişelerini yersiz gören Michia Kaku'ya göre kontrolsüz robotların üretimine neden olabilecek belirli yolların yasaklanması, tehlike oluşturduklarında kapanabilmelerini sağlayabilecek çiplerin takılması, acil durumlarda kendilerini hareketsiz hale getirecek cihazların oluşturulması gibi çeşitli önlemler alınabilir. Ona göre böyle tehlikeli bir virüsün yayılmasını önlemek için koruma önlemleri zaten mevcuttur, ayrıca bunların biraz daha güçlendirilmesi sağlanabilir. Özellikle, dünyanın uzak bir köşesinde yeni bir virüs patlak verdiğinde, bilim insanları acil müdahale ekiplerini güçlendirmeli, uygarlıktan uzak yerlerde virüsü izole edip gen dizilimini sıralamak ve hızlı bir biçimde yayılmasını önlemek için buna karşı aşı hazırlayabilmelidir.[805] Ancak Kaku'nun Joy'a yanıt olarak serdettiği görüşlerin ne kadar zayıf olduğu ortadadır. Çünkü Joy'un endişeleri, yıllar öncesinde (2000 yılında) dile getirilmesine rağmen adeta koronavirüs pandemisini yaşadığımız bu döneme işaret eder mahiyettedir. Öngörüsü gerçekleşmiş ve virüs tam da beklediği gibi bütün insanlığı tehdit eden bir aşamaya gelmiştir. Kovid 19 virüsünün laboratuvar ürünü olduğu iddiasının hiçbir şekilde çürütülmediği, bilakis pek çok bilim adamına göre güçlü bir olasılık olduğu dikkate alındığında, teknolojinin insan neslinin geleceği için oluşturduğu tehdidin sadece karamsar bir öngörü olarak görülemeyeceği açıktır. Nitekim Kaku'nun tedbir adına dile getirdiği hiçbir hazırlık, insanların ümitlerine çare olacak aşamaya gelememiş, en büyük devletler bile, virüsün yayılma hızı ve yıkıcılığı karşısında çaresiz kalmışlardır.

Teknolojinin geldiği aşama, geleceğe dair endişeleri daha da artırmaktadır. Makine Zekası Araştırma Enstitüsü'nden Eliezer Yudkowsky süper zekanın gücünü şöyle örneklemektedir: "İnsan beyninden milyon kat hızlı çalışan bir bilgisayar sadece 31 saniye içinde bir insanın 12 ay boyunca düşündüğü her şeyi analiz edebilir. Hatta evrende mümkün olan maksimum düşünce sayısını hesaplamaya başlayabilir."[806] Bostrom bu uçurumu kapatmak için insanların süper zekayı nasıl ve hangi yollarla geliştireceğini şimdiden tartışması gerektiğini söylemektedir: "Süper zeka yaratmanın yollarından biri insan zekasını geliştirmektir. Bunun bir sonraki aşaması kök hücre tedavisiyle gelebilir. Embriyolardan alınan kök hücreler sperm ve yumurtaya dönüşerek yeni kuşakların, anne-babalarından daha zeki olmasını sağlayacaktır. Öyle ki orta vadede sadece gen mühendisliği ile IQ'su 300 olan çocuklar yetiştirmek mümkün olacaktır." Bostrom ayrıca insanları organik süper zekaya dönüştürmek için beyin-bilgisayar arayüzleri kullanılabileceğini

804 Michia Kaku, *Zihnin Geleceği,* çev. Emre Kumral, (Ankara: Odtü Yayıncılık, 2015). 373-376.

805 Kaku, *Zihnin Geleceği,* 373-376.

806 Kozan Demircan, "Terminator Gerçek Olur Mu? Felsefe Profesörü Nick Bostrom Yapay Zekanın Tehlikelerini Anlattı" (Erişim 25 Aralık 2021)

düşünür.[807] Hayles, Bostrom'un biyoloji-makine arayüzünü olumlu bir gelişme olarak görmekle birlikte, bunun potansiyel olarak olumsuz sonuçlanma olasılığı barındırdığını düşünür. Ona göre olumsuz bir olasılık, bu girişimin özellikle istilacı teknolojilerin insan doğasına sahip olmasına ve geri dönüşü mümkün olmayan bir yola girmesine neden olacaktır.[808]

Görüldüğü gibi robotik teknoloji, akıl almaz bir hızla gelişmekte ve hayatın neredeyse bütün alanlarına yayılmaktadır. Teknolojinin geldiği seviyeyi göstermesi açısından çoğu insan tarafından hayranlıkla karşılanan bu gelişmeler, transhümanizmi savunan pek çok insanın açıklamalarından da fark edildiği üzere insan iradesini ve insanın geleceğe dair tasarımlarını belirleyecek bir aşamaya evrilmiş durumdadır. Bunun temel göstergelerinden birisi, robotik teknolojinin, insanların zor ve meşakkatli işlerini kolaylaştırmak gibi geleneksel beklentileri aşarak insan beynine yerleştirilen nanobotları üretmeyi hedeflemiş olmasıdır. İnsanı aklen süper bir noktaya taşımak gibi görünürde insani temalarla betimlenen robotik teknolojinin bu türü, aslında dünyada sayılı birkaç insanın sahip olacağı süper bir iradenin ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Üstün iradeye sahip azınlık bir kastın sahip olacağı nanobotik beyin, insan türünün ve tabiatın geleceğini bir tanrı edasında belirleme hakkına sahip olacaktır. Bu seviyedeki bir güç, dünyada hiçbir insanın sahip olacağı ya da olması gerektiği bir hak değildir. Çünkü insan, kendi türünün tamamını kuşatacak bir merhamet ve iyilik standardına ontolojik olarak sahip değildir. Hal böyleyken küresel emperyalizm tarafından 'insanlığın yararına' diye sunulan teknolojik yeniliklerin bütün insanların kullanımına açılacağını beklemek safdillik olur.

Morfolojik Özgürlük

En doğrudan ifadeyle morfolojik özgürlük, kendini değiştirme hakkıdır. Kişinin bedeni üzerinde her türlü tasarrufa girebilmesini bir özgürlük talebi olarak gören transhümanistlere göre özgürlük ve yaşama hakkı, kişinin bedenine ilişkin bir hakkı ifade eder. Yaşama ve özgür olma hakkımız var ancak bedenlerimiz özgür değilse, o zaman diğer haklar geçersiz hale gelir. Özgürlük hakkı ve kendi bedenine sahip olma hakkı, kişinin kendi bedenini değiştirme hakkına sahip olduğu sonucunu doğurur. Eğer mutluluk arayışı, bedensel bir değişiklik gerektiriyorsa, o zaman özgürlük hakkı morfolojik özgürlük hakkını gerektirir.[809] Aslında transhümanizm akımı tarafından medeni bir hak olarak talep edilen morfolojik özgürlüğün gündemi çok da yeni değildir. Cinsiyet değiştirme, ten rengi değişimi, estetik ameliyatlar bu özgürlüğün ilk ortaya çıkış biçimleri arasında sayılabilir.[810]

Transhümanist haklar bildirgesinin 8. maddesinde morfolojik özgürlük, kişinin vücudunu, bilişsel yeteneklerini ve duygularını değiştirme ve geliştirme hakkı bağlamında geçmektedir. Bu özgürlük yaşamı uzatmak için kriyonik dahil çok çeşitli uygulamalara, teknolojinin kullanılması

807 Demircan, "Terminator Gerçek Olur Mu? Felsefe Profesörü Nick Bostrom Yapay Zekanın Tehlikelerini Anlattı"

808 N. Katherine Hayles, *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and İnformatics* (Chicago: The University of Chicago Press, 1999), 2.

809 Anders Sandberg, "Morphological Freedom – Why We Not-Just Want It, But Need It", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future,* ed. Max More-Natasha Vita-More (Blackwell Publishing: 2013), 119; Alex Hogue, "Transgressing the Intellectual Status Quo: How Transhumanism Seeks to Overcome More than Biological Limitations", *A Journal of Germanic Studies* 27/1 (2016), 41.

810 Özgür Küçüktaşdemir, "Morfolojik Özgürlük ve Hukukun Geleceği, Bedensel Zararlardan Dolayı Hukuki Sorumluluk İlkesi Kongresi", *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*, (2020) 834.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

sayesinde girişilebileceği anlamına gelir.[811] İnsanlar biyolojik özelliklerini değiştirmek ve nihayetinde kendilerini trans-insanlara dönüştürmek için geliştirme teknolojilerini kullanmakta özgür olmalıdırlar.[812]

Morfolojik özgürlük sadece fiziksel değişimi değil, bilişsel ve fiziksel yetenekleri geliştirme hedefleriyle uyumlu pek çok teknolojik girişimi de ifade eder. Bunun için iki olasılıktan söz edilmektedir. Birincisi, bir robotik cerrah, bireyin beynini tüm nöronların yerleşimini ve aralarındaki bağlantıları kaydederek nöronal düzeyde tarar. Bu tarama biyolojik beyni yok edecek, ancak hastanın bilinci, tüm bu bilgilerin depolandığı bilgisayarda anında yeniden üretilecektir. Moravec›e göre, hasta bu dijital göç sırasında ne acı ne de rahatsızlık hissedecektir. İkinci seçenek, hastanın beynini hastanın günlük algılarını, düşüncelerini, analizlerini ve anılarını kaydedecek giyilebilir bir bilgisayara bağlamasıdır. Bunun yarattığı kayıt, sonunda zihinsel bir klon gibi olacak ve hasta, biyolojik ölümünden çok sonra dijital alemde ölümsüz olarak var olacaktır.[813]

Morfolojik özgürlük, insan olmanın anlamına ve imkanına dair yeni bir aşamanın zorunlu olduğu düşüncesinden güç alır. Nitekim Natasha Vita-More, insanı biyolojik bir varlık olarak gören yaklaşımın terk edilmesi gerektiğini savunurken geleceğin insanının sentetik biyoloji ve bilgisayar teknolojileriyle çok daha güçlü hale geleceğini düşünür. Sentetik biyoloji, sağlayacağı kabiliyetlerin yanı sıra kansere yol açan maddelere karşı daha dayanıklı hücreler geliştirebilir. Ona göre beynimize enjekte edeceğimiz mikroskobik robotlar yoluyla veya bizzat beyin hücrelerini moleküler düzeyde programlayarak insan beynini süper bilgisayara dönüştürebilir, süper zeki insanlar yaratabiliriz.[814] More'a göre gelecekte insan beyni bilgisayarlara yüklenmek suretiyle ölümsüzlük yolunda önemli bir adım atılmış olacaktır. Çürüyen bedenlerden kurtulma şansı verecek bu gelişme ile insanlar sanal alemde ve telepatik interneti kullanarak aynı anda pek çok hayatı yaşayabilecektir.[815]

Ünlü transhümanist kuramcı Kurzweil'in tekillik (singularity) teorisi, morfolojik özgürlük bağlamında iddialı ve tartışmalı pek çok hususu barındırmaktadır. Kurzweil, morfolojik seçim özgürlüğü bağlamında, kişinin beğendiği herhangi bir bedensel formu kabul etme veya reddetme özgürlüğü olduğunu savunur.[816] Nitekim ona göre tekillik, insanların biyolojik bedenlerinden ve beynin sınırlamalarından kurtulma imkanı sunacaktır. İsteyen istediği kadar yaşayabilecek ve herkes kendi kaderini tayin etme hakkı elde edecektir. Kurzweil'e göre tekillik, insanın biyolojik düşünce yapısıyla teknolojinin birleşmesinin zirvesini temsil edecektir. Bu aşamada insanlar, biyolojik köklerini aşacaklardır. İnsan ile makine arasında kayda değer bir ayırımın kalmadığı bu düzeye gelindiğinde, insanların makineleşmesinden ziyade makinelerin insanlaşmasından ve insanı aşmasından söz edilmiş olacaktır.[817] Ona göre 2099 yılına gelindiğinde çoğu bilinçli varlığın artık kalıcı bir fiziksel varlığı olmayacaktır. Bu tarihte insan zekasının

811 https://mxplx.com/meme/3743/

812 S. 154.

813 *Hogue, "*Transgressing the Intellectual Status Quo", 41.

814 Kozan Demircan, "Aşkın İnsan Üstün İnsana Karşı", (Erişim 25 Aralık 2021)

815 Demircan, "Aşkın İnsan Üstün İnsana Karşı".

816 Amy Micehelle DeBaets, "Rapture of the Geeks: Singularitarianism, Feminism and the Yearning for Transcendence", *Religion and Transhumanism,* ed. Calvin Mercer – Tracy J. T Rothen, (California: Preager, 2015), 186.

817 Ray Kurzweil, *The Singularity is Near: When Humans Trascend Biology*, (London: Viking Penguin, 2005), 25, 47.

ürünü olan makineler, belirli bir işlem birimine bağlı olmaksızın çalışmaya başlayacak ve insan olduğunu iddia edecektir.[818]

Morfolojik özgürlük, kişinin iradesini bedenini değiştirme yönünde kullanma hakkını öngördüğü için bir özgürlük türü olarak görülebilir. Bu tür bir tasarruf, Batılı anlamda bir özgürlük pratiği olarak da anlaşılabilir. Bununla birlikte, morfolojik özgürlüğün yine Batılı anlamda bile kabul edilmeyecek pek çok riskler barındırdığı söylenebilir. Morfolojik özgürlüğün öngörülen kullanımları gerçekleştiğinde, değerler sistemi üzerindeki etkisini ve bunun geleceğin insanları tarafından nasıl değerlendirileceğini bilmek imkânsız hale gelir. Hatta, morfolojik özgürlüğünü kullanacak bir insanın dünyayı nasıl deneyimlediğini kavramak da pek mümkün değildir. Çoğulcu ve özgürlükçü bir öz taşımadığında morfolojik özgürlüğün bizi ayrımcılığa, yükseltilmemiş/geliştirilmemiş insanların bastırılmasına veya onlara kaynak aktarılmayıp bir köşede terk edilmesine yol açabilir.[819] Morfolojik özgürlüğün bu türden sonuçları güç ve imkân sahibi olmayan insanların iradelerini kırma ve devre dışı bırakma riski barındırmaktadır.

SONUÇ

Posthümanizm ve transhümanizm farklı kavramsal çerçeveler ve tematik içerikler barındırsa da Batı düşünce geleneği içinde anlaşılabilecek iki akımdır. Posthümanizm yarının felsefesini, insanı hedef tahtasına koyarak gerçekleştirmeye çalışmakta, insan mitini yok etmek istemektedir. Bütün inançları, değerleri veya üst anlatıları ötekileştirerek giriştiği mücadelenin özünde insanın irade ve fail olma yetilerinin yok edilmesi yatmaktadır. Posthümanist gelenekte devreye sokulan pek çok teorinin odaklandığı nokta burasıdır. Transhümanizme gelince, her ne kadar geleneksel hümanistik değerlere dayanan bir akım olarak resmedilse de uygulama ve hedefleri itibariyle bunu çoktan aşmış ve yeni bir insan yaratma sevdasına kapılmıştır. Üreme, robotik ve morfolojik özgürlük başlıklarında da görüldüğü üzere transhümanist proje, yarının seçkin insanını yaratacak bir teknolojik düzeye erişme amacındadır.

İçerimleriyle posthümanizm ve transhümanizm bu içerikleriyle, insan ve onun iradesi açısından son derece riskli temayüller barındırmaktadır. İnsanlığın geleceğini, teknolojiyi elinde bulunduran birkaç kişi veya şirketin belirleyebilecek hale gelmesiyle eş anlamlı olan bu gelişmeler, bütün insanları ilgilendiren bir problemle karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Teknolojinin hiçbir ahlaki/dini ilke ve kuralı tanımadan ilerleyebileceğini savunan birçok Batılı için doğal olan bu hedefler ırkı, cinsiyeti, kültürü, inancı ve ekonomik düzeyi ne olursa olsun her insanın her şeyden önce onurlu failler olarak yaşama hakkı olduğunu savunan inanç mensupları için doğal olamaz. İslam'ın insani gelişmişliği teknoloji ve bilim yerine ahlak ve itikatta gören yaklaşımı, hem posthümanizm hem de transhümanizmi değerlendirmek için göz ardı edemeyeceğimiz hayati anlamlar barındırmaktadır.

818 Ray Kurzweıl, *The Age of Spırıtual Machınes* (New York: Viking, 1999), 12.

819 Küçüktaşdemir, "Morfolojik Özgürlük ve Hukukun Geleceği, Bedensel Zararlardan Dolayı Hukuki Sorumluluk İlkesi Kongresi", 845.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKÇA

Abdurahman, Taha. Amel sorunsalı, *Bilim ve Düşüncenin Pratik Temelleri Üzerine Bir Araştırma*, çev: Tahir Uluç, İstanbul: Pınar yayınları, 2021.

Bennett, Jane. *Vibrant Matter: a Political Ecology of Things,* Durham: Duke University Press, 2010.

Bonnici, Tanya Sammut. "Complex Adaptive Systems", *Wiley Encyclopedia of Management*, 12 (January 2015);

Bostrom, Nick. *The Transhümanist Faq Version*, World Transhumanist Association 2.1 (2003).

Braidotti, Rosi. çev. Seyram Sam-Eda Çaça, İstanbul: Kolektif Kitap, 2019.

Carmichael, Ted-Hadzikadic, Mirsad. "The Fundamentals of Complex Adaptive Systems", *Complex Adaptive Systems* (June 2019), 1-16.

Cudworth, Erıka – Hobden, Stephen. "Complexity, Ecologism, and Posthuman Politics", *Review of International Studies*, 39/3, (July 2013), 643-664.

Çıtak, Halim Alperen. "Transhümanızm Karşısında Hukuk Devletı̇ İdealı̇", *İnsan Hakları Yıllığı* 38, (2020), 1-40.

DeBaets, Amy Micehelle. "Rapture of the Geeks: Singularitarianism, Feminism and the Yearning for Transcendence, Religion and Transhumanism", (2015), California: Preager, 181-197.

Ferrando, Francesca. *Philosophical Posthumanism*, New York: Bloomsbury Publishing, 2019.

Fukuyama, Francis. *Our Posthuman Future* Consequences Of The Bıotechnology Revolutıon, New York: Farrar, 2000.

Galibert, Francis. "Transhumanism: a Dangerous and Unacceptable Project", *Journal of Translational Science* 4(5), (2018), 1-2.

Hall, Melinda. *The Bioethics of Enhancement Transhumanism, Disability, and Biopolitics*, London: Lexington Books, 2017.

Hogue, Alex. "Transgressing the Intellectual Status Quo: How Transhumanism Seeks to Overcome More than Biological Limitations", *New German Review: A Journal of Germanic Studies*, 27/1 (2016), 37-51.

Ivan Callus-Stefan Herbrechter, s. 250. Subjectivity (2012) 5, 241–264.

Kaku, Michia. *Zihnin Geleceği,* çev. Emre Kumral, Ankara: Odtü Yayıncılık, 2015.

Katherine, Hayles. N. *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and İnformatics*, Chicago: The University of Chicago Press, 1999.

Kipnis, Andrew B. Agency between humanism and posthumanism Latour and his opponents, *Hau: Journal of Ethnographic Theory* 5 (2) (2015) 43–58.

Kok Kristiaan, P. W.– Loeber, Anne M. C. – Grin, John. "Politics of Complexity:

Conceptualizing Agency, Power and Powering in the Transitional Dynamics of Complex Adaptive Systems", *Research Policy* 50 (2021).

Kurzweıl, Ray. *The Age of Spırıtual Machınes,* New York: Viking, 1999.

Kurzweil, Ray. *The Singularity is Near: When Humans Trascend Biology*, London: Viking Penguin, 2005.

Küçüktaşdemir, Özgür. "Morfolojik Özgürlük ve Hukukun Geleceği, Bedensel Zararlardan Dolayı Hukuki Sorumluluk İlkesi Kongresi", *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*, Ankara: 2020, 831-849.

Lilley, Stephen. Transhumanism and Society The Social Debate over Human Enhancement, New York: Springer, 2013.

Loredana, Terec-vlad. "The Concept of "Autonomy" and ıts Relationship With the Idea of Transhumanism", International Journal of Social and Educational Innovation (Ijseıro) 2/3, (2015), 119-124.

Nayar, Pramod K. *Posthumanism,* Cambridge*:* Polity Press, 2014.

Sandberg, Anders. "Morphological Freedom – Why We Not-Just Want It, but Need It", *The transhumanist reader: classical and contemporary essays on the science, technology, and philosophy of the human future*, ed. Max More-Natasha Vita-More. Blackwell Publishing, 2013.

Shatzer, Jacob. *Transhumanism and the Image of God – Today's Technology and the Future of Christian Discipleship,* Illinois: InterVarsity Press, 2019.

ONLİNE KAYNAKLAR

Demircan, Kozan. "Aşkın İnsan Üstün İnsana Karşı", (Erişim 25 Aralık 2021) https://khosann.com/askin-insan-ustun-insana-karsi/

Demircan, Kozan. "Terminatör Gerçek Olur Mu? Felsefe Profesörü Nick Bostrom Yapay Zekanın Tehlikelerini Anlattı" (Erişim 25 Aralık 2021) https://khosann.com/terminator-gercek-olur-mu-felsefe-profesoru-nick-bostrom-yapay-zekanin-tehlikelerini-anlatti/

"Karmaşık Adaptif Sistem", Stringfixer, (Erişim 25 Aralık 2021) https://stringfixer.com/tr/Complex_adaptive_system

https://mxplx.com/meme/3743/

Joy, Bill. "Why the Future Doesn't Need Us" *Wired,* (Erişim 25 Aralık 2021). https://www.wired.com/2000/04/joy-2/

TASAVVUFUN "İNSAN-İ KÂMİL" PERSPEKTİFİNDEN "TRANSHUMAN" BİR METAMORFOZ MU?

Mehmet Emin KOÇ

AMEA- Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü, Doktora Öğrencisi,
Adres: AZ1001, Azerbaycan Respublikası, Bakı ş., İstiqlaliyyat küç. 30, Tel: +994555701271, Tel: +905445505006,
E-mail: mekoc@aof.anadolu.edu.tr; https://orcid.org/0000-0002-1025-5643

Özet

İnsan, varlık âlemine çıkışından itibaren kendini, varlığı ve her şeyin yaratıcısı olan Mutlak Varlık'ı tanıma ve bilme sürecine girmiştir. Dinler ve felsefi akımlar bu süreci şekillendirmiş, insanlığı yeni ufuklarla tanıştırmıştır. İslâm ve Tasavvuf öğretileri, merkezinde Allah ve insan olan bir aşk, rahmet, ilim ve hikmet ekolü halinde insanı kuşatmıştır.

Bilim ve teknolojinin hızla ilerlemesi, insan merkezli bilimsel çalışmaları ve insanın kendisine dair ilgi ve alaka düzeyini farklılaştırmıştır. Bu süreç birçok yeni felsefi akımları ortaya çıkartmıştır. Son asırda bu akımlardan en dikkat çekenlerden biri Transhümanizm'dir.

Ancak Transhümanizm, temel dogmaları, esasları, hedefleri, bilim ve teknolojiyi kullanma yöntemleri bakımından, insanı geliştirmek adına insanı ve tanrıyı adeta yok etme sürecine evrilmiştir.

Tasavvufun, insanı kâmil kılma sürecinde, varlığın hakikatini ve "ölümsüzlüğü" keşfetme tecrübesi, zaman ve mekân gibi boyutların izafiliğinin ortaya çıkışı ise her insan tarafından yaşanabilecek hallerdir. Bu bağlamda tasavvuf, transhümanizm çıkmazından bir çıkış olarak görülebilir.

Bu sebeple tasavvuf ve transhümanizmin mukayeseli olarak insana bakışlarını ve hedefledikleri insan modellerini irdelemek, üzerinde detaylıca düşünmek; ilim ve insanlık adına faydalı olacaktır.

Tasavvuf perspektifinden "transhümanizm ve insan" konusu, mukayeseli olarak hiç çalışılmamış desek, yeridir. Konuya Mahootian Farzad, bir makale ile değinmiş; ancak o da meseleyi, tasavvuf geleneğinin temellerine ve muhtevasına vakıf olarak ele almamıştır. Konuyu, tasavvufa dair son dönem Batılı kaynakların bakışıyla ve onları referans alarak değerlendirmiş, Corbin Henry, Schimmel Annemarie ve Nasr Seyyid Hüseyin'in perspektifine mahkum kalmıştır.

Anahtar kelimeler: tasavvuf, transhümanizm, insan-ı kâmil, post human, insanımsı, genetik, yapay zeka, YZ Is It "Transhuman" A Metamorphosis From "The Perfect Man" Perspective of Sufism?

Abstract

Since his emergence into the realm of existence, the man has entered the process of knowing himself and recognizing and knowing the Absolute Being, who is the creator of existence and everything. Religions and philosophical movements have shaped this process and introduced humanity to new horizons. The teachings of Islam and Sufism have surrounded man in the form of a school of love, mercy, knowledge and wisdom centered on God and man.

The rapid progress of science and technology has differentiated human-centered scientific studies and the level of interest and relevance of the man himself. This process has revealed many new philosophical currents. The most striking of these movements was Transhumanism.

However, Transhumanism, in terms of its basic dogmas, principles, goals, and methods of using science and technology, has almost evolved into the process of destroying the man and God in order to improve the man.

The experience of Sufism to discover the truth of existence and "immortality" in the process of making man a the perfect man being, and the emergence of the relativity of dimensions such as time and space are situations that can be experienced by every person being. In this context, Sufism can be seen as a way out of the deadlock of Transhumanism.

For this reason, to examine the comparative perspectives of Sufism and Transhumanism on human beings and the human models they target, to think over them in detail; It will be beneficial for the science and the humanity.

If we say that the subject of "Transhumanism and The man" from the perspective of Sufism has never been studied comparatively, it is appropriate. Mahootian Farzad touched upon the subject in an article; however, he did not deal with the issue with the knowledge of the foundations and content of the Sufi tradition.

He evaluated the subject with the perspective of the Western sources of the last period on Sufism and taking them as a reference; he is doomed to the perspective of Corbin Henry, Schimmel Annemarie, and Nasr Sayyid Hussein.

Keywords: Sufism, transhumanism, The Perfect Man, post-human, humanoid, genetics, artificial intelligence, AI

1. Giriş

İlk insandan günümüze on binlerce yıl geçmiş olmasına rağmen; insanoğlunun kendisine en yabancı ve hakkında en az bilgi sahibi olduğu varlık, yine kendisidir, desek yeridir. Bu bağlamda birçok felsefî, sosyal ve dini akımlar oluşmuş, her biri kendi perspektifinden insanı tanımaya ve tanımlamaya çalışmıştır.

Bilimsel çalışmaların ve teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesi, insanın en küçük yapıtaşı olan hücreden bedenine, bireysel halinden küresel konumuna kadar mikro ve makro ölçekte madden-manen tanınması ve tanımlanması, dahası var olduğu durumdan daha gelişmiş hale getirilmesi gayretlerini artırmıştır.

Öyle ki, son yüzyılda Transhümanizm akımı ile söz konusu çalışmalar insanı "ölümsüz kılma" ve bu mümkün olmazsa "ömrünü uzatma" hedefine, hatta "yeni bir insan türü imal etme" hevesine evrilmiştir. Transhümanizm hareketi, yeni bilimsel, akılcı ve teknolojik çalışmaların papülaritesi yükselen, çok yaygın ve dikkat çeken akımı haline dönüşmüştür.

Ancak sadece transhümanizm için değil, genelde insan merkezli bilimsel çalışmalar için çok ciddi çıkmazların var olduğu, bilim adamlarınca ifade edilmektedir.

2. İnsanı Tanımak

2.1. İnsanı Tanımada "Beşer" Çıkmazı

İslâm düşünce geleneğinde, insanın kendini ilk tanıma ameliyesinin ve Rabbi ile ilk iletişiminin "ruhlar meclisi" diye de adlandırılan "Bezm-i Elest"te (el-A'râf 7/172-173) başladığı kabul edilir. Bu mecliste insan, hem Hakk'ın kelamına ve sorusuna muhataptır, hem Hakk'a tanık ve sorulan soruya cevap verendir, hem de ilahî ahidleşmenin/mîsâkın tarafıdır. Kur'an-ı Kerim, bezm-i ezeldeki bu ahid-şâhid meclisini ve Misak'ı kendisi hatırlatır.

İnsan, Hakk'ın ona "kendi ruhundan" nefha ettiği varlıktır.[820]

Elest bezmindeki ahid/mîsâk hususunda İslâm bilginlerinin farklı görüşleri, "insan türüne ait umumi bir sözleşme" yahut "her ferdin bizzat yaptığı sözleşme" şeklinde iki grupta toplanabilir olsa da; denebilir ki, Allah, Elest meclisinde tek tek bireyleri muhatap alarak onları hem onurlandırıp kendi kıymetlerini yaşatmış, hem de onların her türlü "aslî günah" türünden bahanelerini ortadan kaldırmıştır.[821]

İnsanın ilk iletişimi ve ilk bilgisi, "tüm varlığı, tüm gerçekliği, tüm güzelliği var eden ve de insanın kendisini yaratan Mutlak Varlık"a, mutlak güzele ve mutlak doğruya şahit olmaktır.

Yanısıra insanlığın başlangıcında Hz. Âdem'in "ilk peygamber" olarak seçilmesi, ilahî vahye, temel doğru bilgilere ve marifete mazhar kılınması da, insanın varlık içindeki konumu ve kıymeti bakımından önemli bir işaret kabul edilebilir.[822]

Ancak insanın bir de "beşer" yönü vardır ki, bu, bilimin alanına giren yönüdür. Fakat bilim, insanın "beşer" yönüne yoğunlaştıkça, insanın asıl cevherini idrakten savrulmakta, adeta "beşer çıkmazı"nda debelenmektedir.

Kur'ân'da "beşer" lafzı, ıstılahî olarak, insanın maddi ve dış görünümünü ifade ederken[823]; insanoğlunun yaratılışından "ruh"un üfürülüşüne kadarki ismi de beşer olarak geçmektedir (el-Hicr, 15/28-33).

Düzgün'e göre; insanın biyolojik ve fizyolojik yönüne işaret eden 'halk / خلق' ifadesi, aynı zamanda insanın beşer halini tanımlarken; insanın nitelikleri ve soyut özellikleri, adalet duygusu, inanma hissi, sezgileri ise onun "emr / ruh" yani insan yönünü oluşturmaktadır.[824] Âdemoğlu "halk" ile beşer olmakta, "emr"e muhatap kılınarak Hz. İnsan olmaktadır. Bu bakımdan her bir insan, kendisine Rabbinden "emr / ruh" nefha edildiğinde, potansiyel olarak insan-ı kâmil olma kabiliyeti ve imkânı kazanmaktadır.

Tasavvufta mîsâk görüşü, ilk defa erken dönem sûfilerinden Cüneyd-i Bağdâdî (ö: 297/909) tarafından, Kitâbu'l-Fenâ ve Kitâbü'l-Mîsâk isimli kısa risâlelerinde[825] belirgin bir

820 el-Hicr 15/29

821 Yusuf Şevki Yavuz, "Bezm-i Elest", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/106.

822 Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/359.

823 Adem Gerlegiz, "Kur'an'da Beşer Kavramı", *Hikmet Yurdu / Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 12/23 (01 Haziran 2019), 159.

824 Şaban Ali Düzgün, *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan* (Ankara: Otto Yayınları, 2020), 27.

825 Ebu'l-Kâsım Cüneyd el-Bağdâdî, *Resâil'ül-Cüneyd*, ed. Cemal Receb Seydebî (Beyrut: Daru Ikra, 2005), 140-144.

perspektif dâhilinde ortaya konulmuştur.[826]

İnsanın, Bezm-i Elest'ten başlayan kendini bilme ve tanıma serüvenine ve bilimin ciddi çığırlar açarak ilerlemesine rağmen, benliğini ve varlığı tanımada ve marifette gelinen noktayı, 20. yüzyılın önemli ilim insanlarından Nobel Tıp Ödülü sahibi Dr. Alexis Carrel "pek ilkel ve eksik" olarak görmekte, insanı "meçhul" olarak nitelemektedir.[827]

Carrel, her bir yönü, özel bir bilimin sahası ve uzmanlık alanı olan insanı "bir bütün" olarak tanımak gerektiğini söylemektedir. Fakat bu bağlamda umutvâr değildir; zira bir 'bütün olarak insan"ı tanımak için böylesi hiçbir mütehassis yoktur.[828]

Modern bilim ise, Carrel'in holistik perspektifinin aksine, hızla daha çok alt birim ve disiplinlere bölünürken; ihtisaslaşma gereği oluşan "bilimde micro bölünme"ler ve alt disiplinler, denebilir ki, insanı bütüncül idrak edebilme imkanını da azalmaktadır. Dolayısıyla birçok alanda olduğu gibi, insan odaklı çalışmalarda da, multidisipliner donanım, disiplinler arası koordinasyon ve bilişim zorunlu hale gelmektedir.

İnsanı tanımada en ciddi çıkmazın, onun "beşer tarafı" olduğu hususu, aynı zamanda insan aklına veri sağlayan duyuların "sınırlı" boyutta olmasıyla da yakından ilgilidir.

2.2. İnsanın Asıl Cevheri ve Onu Tanımada Duyuların Sınırlı Olma Problemi

Vakıa şu ki, insanın/beşerin, anatomik ve fizyolojik olarak her birinin bir sistemi, reseptörü, sinir ve duyucusu bulunan beş ana duyu organı vardır.[829] Ancak duyu organlarımız, sınırlı bir alana nüfuz ve o sınırlar dâhilindeki uyarıcıları fark edebilmektedir.[830]

Duyuların bu sınırlı ve eksik vaziyetlerine rağmen; İslâm düşüncesinde, beş duyu vasıtasıyla edinilen bilgi "ilm-i zarûrî" olarak nitelendirilmekte; ulema söz konusu bilgiyi, kesin bilgi olarak kabul etmektedir.[831]

Sûfilere göre de duyular, insan için bilgi kaynağıdır.[832] Şu farkla ki, sûfîlere göre akıl ve nass, vasıtalı bilgi (ilim) verirken; keşf ve ilham, doğrudan bilgi (mârifet) vermektedir.[833]

İslâm düşünce tarihinde el-Gazâlî gibi bazı alimler, duyu organlarını, zahirî beş duyu ve bâtınî beş duyu olmak üzere birbirini tamamlayan toplamda "on duyu" şeklinde kategorize etmiş

826 Süleyman Ateş, "Cüneyd-i Bağdâdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/119.

827 Alexis Carrel, *Man The Unknown* (Harper & Brothers A-H, 1939), 4-5.

828 Carrel, *Man The Unknown*, 15-16.

829 Rükneddin Tanalp, *Duyu Fizyolojisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, 1975), 45; Mehmet Yıldırım, *İnsan Anatomisi* (İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 2000), 11; Rebecca Treays, *Beş Duyu*, çev. Dilek Çalışkan Soykök (Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2005), 2; Nejdet Karakaya, *Kur'an'da beş duyu ve algı* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 2015), 19.

830 Karakaya, *Kur'an'da beş duyu ve algı*, 30.

831 Ebu İshâk İbrahim b. Ali eş-Şirâzî, *el-Luma' fî Usûli'l-Fıkh* (Beyrut: Darü'l-Hadisi'l-Kettaniyye - Mektebetü'n-Nizami'l-Yakubi, 2013), 79-80; Ebû Hâmid Muhammed el-Gazâlî, *el-Müstaşfâ min ʿilmi'l-uşûl* (Dâr'ul-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 1/36; Muhammed Ali et-Tahânevî, *Keşşafu Istilahâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, ed. Ali Dehruc (Beyrut: Mektebet-u Lübnan., 1996), 1/319.

832 Ali Bolat vd., *Tasavvuf (Tarih, Doktrin, Tenkıt)*, ed. Fatıma Elif Kavasoğlu (Samsun: E YAZI, 2019), 241.

833 Ebü'l-Kāsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye fî İlmi't-Tasavvuf* (Beyrut, 1990), 42; Ahmed Emin, *Zuhru'l-İslâm* (Kahire, 1964), 156.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

olsa da;[834] neticede, duyuların, sınırlı bir alana nüfuz ve sınırlı uyarıları idrak edebilme imkanına sahip bulundukları gerçeğini değiştirmemektedir. Sûfîler bu bağlamda temkinli davranmakta; daha derûnî ve akıl ötesi bir idraki öngörmektedirler.

Gazâlî'nin mânevî talebesi, İbnü'l-Arabî'nin ise kendisinin birçok temel görüşünden etkilendiği mânevî hocası kabul edilen şehit velî Aynülkudât el-Miyânecî el-Hemedânî'ye (öl. 525/1131) göre, Allah'ın ezelî ilmindeki hakikatleri idrak etmek, insanoğlunun batınında var olan âriflere mahsus bir gözün açılmasına, yani "akıl ötesi tavr"a bağlıdır.[835] İbnü'l-Arabî'nin, insan ve ruh başta olmak üzere birçok temel konuda el-Miyânecî'nin görüşlerinden birebir etkilendiğine ve onun "mânevî hocası" olarak nitelendirilmesine dair hususları "Eynəlqüzat el-Miyanəcî'nin əsərlərində varlıq məsələsi" konulu doktora çalışmamda ele aldım.

Birçok canlının duyuları, insanınkinden çok daha gelişmiş ve geniş alanlıdır.[836] Bu yüzden insanın ana cevheri olan "ruh"unu idrak ve tanımada, insan/beşer aklının ve duyularının yaya kalması doğal kabul edilebilir.

"De ki: Ruh, Rabbimin 'emr'indendir. Zaten size pek az bir bilgiden başka bir şey de verilmemiştir" (el-İsra 17/85) ayeti, hem aklen insanı tanımanın "sınırlı ve eksik" yönüne ayna tutmakta; hem de el-Hemedânî'nin tespitiyle insanı gerçekten insan yapan ruha ve gönüle atfedilen hakiki vasıflarına işaret etmektedir.[837]

Tıptan teknik-biyolojiye kadar geniş yelpazedeki pek çok bilim dalındaki gelişmelerle, insanoğlunun beşerî/fizikî ve fizik ötesi çeşitli yönlerine ve parçalarına nitelikli açıklamalar ve bilimsel tanımlamalar yapılmıştır; lâkin söz konusu çalışmalar derlenip toparladığında ortaya çıkan neticelerin hiçbirisine "işte bir bütün olarak insan" demek mümkün olmamaktadır. Bilim dünyası "insan" bağlamında adeta Hz. Mevlana'nın "fil metaforu"nu yaşamaktadır.[838] Transhümanizmin de fil metaforuyla ma'lul olması pek tabiidir.

3. Transhümanizm ve Transhuman

3.1. Transhümanizm'in İmal Ettiği "İnsanımsı Üst İnsan" ve Ötesi

Transhümanizmi, insanoğlunun bizzat kendi özüne, beşerî, genetik, biyolojik ve hatta

834 Bunlar samîa (işitme), basîra (görme), şamme (koklama), zâika (tatma) ve lâmise (dokunma) zahirî beş duyu iken; havâs-ı batîne ise hiss-i müşterek, mütehayyile, vahime, hâfıza ve mutasarrıfa olmak üzere beştir. Zahirî duyuların algıladığı duyumlar (ihsas) hiss-i müşterek tarafından toplanır, idrak edilir ve anlamlandırılır (Ebû Hâmid Muhammed el-Gazâlî, *Tehâfütü'l-felâsife* (Mısır: Dâr'ul-Meârif, 1966), 252-256; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî ed-Dımaşkī İbn Âdil, *el-Lübâb fî ʿulûmi'l-Kitâb* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1998), V/163-165; Tahânevî, *Keşşafu Istilahâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, 1/111).

835 Aynülkudât el-Miyânecî el-Hemedânî, *Zübdetü'l-Haḳāʾiḳ fî Keşfi'd-Deḳāʾiḳ (Şekva'l-ġarîb ile birlikte)*, ed. Afîf Useyrân (Paris: Dâr Byblion, 2005), 28-29.

836 Ertan Güdekli vd., *Temel Fizik* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2020), 226; Pınar Dündar, "Hayvanlar Dünyayı Nasıl Algılıyor?", TÜBİTAK - Dijital popüler bilim yayın, *bilim genç: tübitak* (07 Ocak 2015), 1-2; Suna Tarkoçin, "Duyu Organları ve Algı Gelişimi", *Duyu Organları ve Algı Gelişimi, Sağlık Bilimleri Alanında Araştırma Makaleleri* (Ankara: Gece Akademy, 2019), 357; Elif Kurtuldu vd., "Tat Duyu Bozukluklarına Genel Bakış", *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi* 28/2 (27 Nisan 2018), 277.

837 Aynülkudât el-Miyânecî el-Hemedânî, *Temhîdât - Aşk ve Hakikat Üzerine konuşmalar*, çev. Halil Baltacı (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 116-117.

838 Celâleddîn-i Rûmî Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerîf - Tam Metin Tercümesi* -, çev. Süleyman Nahîfî (Istanbul: Timaş Yayınları, 2007), 3/305.

ruhsal cevherine kendi akıl, düşünce ve bilimsel seviyesine göre müdahalesi; kendini yeni baştan veya yeni bir "insanımsı insan" olarak inşa etme çabası şeklinde nitelemek mümkündür.

Nitekim akımın başlangıç esasları ve genel karakteristiği olarak şunları görmekteyiz: "İnsan türünün devam eden ilerici evrimine tam inanmak, insanlık durumunun iyileştirilmesi için genetik mühendisliğinin (geçmiş zamanlarda öjeni olarak bilinir) savunmak, gerçeğin hakemi olarak dinin yerini bilimin aldığı inancında olmak, insanın kendi müdahalesiyle yine insanoğlunun bilişsel kapasitesinin genişletileceğine sonsuz inanmak, bilim ve teknolojinin mükemmel bir gelecek yaratma yeteneğine sahip olduğuna sınırsız inanmak…"[839]

Bu prensipler, Transhümanizm adlı adeta yeni insanlık dininin esasları sayılabilir.

Transhümanizmin köklerini Sümerlerin Gılgamış destanına ve Budist mitlere kadar geriye götüren Hughes, modern dünyanın dikkatini çekecek aydınlanmacı ve tekno-ütopyacı boyuta vurgu yapmaktadır.[840]

Aydınlanma çağı, transhümanizmin tohumlarının ve temel verilerinin döllenme ve oluşum süreci sayılabilir.

Sürecin bir başka ilginç yanı, transhümanizm ekseninde ciddi bir ittifak ve alt mezheplerin oluşumundan söz eden Hughes'un, işin ahir zaman senaryolarına kadar vardırıldığının farkında olmasıdır.[841]

Nihaî hedefi insanı dönüştürmek olan transhümanizmde, transhuman, Dağ'ın yaklaşımıyla, bu dönüşümde insanlığın geçişi için "olası bir köprü" ve halen var olandan-hayal edilene bir tür geçiş için "ara eleman" olabilecek şeyi işaret etmektedir.[842]

Tirosh-Samuelson ve Mossman'a göre; "transhuman" genetik mühendisliğini, psiko-farmakolojiyi, geç yaşlanma terapilerini, nöral (sinirsel) arayüzleri, (Yapay Zeka gibi) gelişmiş bilgi yönetimi araçlarını, hafıza geliştirici ilaçları, giyilebilir bilgisayarları ve bilişsel tekniklerin kullanımı bakımından sıradan bir insandan daha gelişmiş bir varlıktır.[843] Denilebilir ki, transhümanizm ile insanın kendisinin imal ettiği transhuman, bugünkü doğal ve sıradan olan "insan"lıktan mahrum bir insan olacaktır.

3.2. Transhümanizmin Ölüm Fobisi ve Ölümsüzlük Hobisi

İnsanın sürekli gelişmesi için "Extropy Prensipleri"ni savunmanın yanısıra 1980›lerde transhümanist bir doktrini resmileştiren filozof Max More ve diğer tekno tutkunları için[844] genetik

839 Hava Tirosh-Samuelson - Kenneth L. Mossman, "New Perspectives on Transhumanism", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. Hava Tirosh-Samuelson - Kenneth L. Mossman (Frankfurt: Peter Lang, 2005), 30.

840 James J. Hughes, "The Politics of Transhumanism and the Techno-Millennial Imagination, 1626–2030", *Zygon: Journal of Religion and Science* 47/4 (2012), 757.

841 Hughes, "The Politics of Transhumanism and the Techno-Millennial Imagination, 1626–2030", 757.

842 Ahmet Dağ, "Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm", *Felsefi Düşün* 9 (Ekim 2017), 54.

843 Tirosh-Samuelson - Mossman, "New Perspectives on Transhumanism", 3/33.

844 Stock Gregory (1993), Metaman: The Merging of Humans and Machines Into a Global Superorganism, Simon & Schuster, New York; Silver Lee M. (1998) Remaking Eden: How Genetic Engineering and Cloning Will Transform the American Family, Avon Books, New York; Clark Andy (2004) Natural-Born Cyborgs: Minds, Technologies, and the Future of Human Intelligence, Oxford University Press, New York; Bailey Ronald (2005), Liberation Biology: The Scientific and Moral Case for the Biotech Revolution, Prometheus Books, Amherst, New York

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

mühendisliği, klonlama ve öjeni, seçilmiş insanları üstün bir "insan-ötesi tür" olarak yeniden yapılandıracak, ardından da robotik, biyonik ve nano-teknolojik, yani artık doğaya bağımlı olmayıp kendi kendine yeten yeni bir post-insan türü icat edecektir. Böylece insanlar, kendilerini post-insanlara, yani "benzeri görülmemiş fiziksel, entelektüel ve psikolojik kapasiteye sahip, kendi kendini programlayan, potansiyel olarak ölümsüz, sınırsız bireylere" dönüştüreceklerdir.[845]

Söz konusu ölümsüzlük arzusu ve umudu sebebiyle teknoloji âlemi "dondurulmuş ölü"ler dünyasına evrilmeye başlamış; Kriyonik adı verilen "canlı dondurma bilimi" hızla gelişmektedir.[846] Uzaya seyr ü sefer ve Mars'ta kendi kendine yeten insan kolonileri kurma çalışmaları da ölümsüzlük arayışı kapsamında irdelenmelidir.

Kriyonik[847] çalışmalarda insan bedeni "ölmeden önce dondurularak camlaştırılıp" saklanmakta; bir nevi dünyada gelecek zamanlarda hayata yeniden uyandırıp yaşatmak umuduyla, ilahî takdirin belirlediği "son nefes"ten önce ölümsüzlüğe kapı aralamaya çalışılmaktadır.

İslam düşüncesi ve kaynakları, Kriyonik faaliyetine çok da uzak sayılmaz. Zira Kur'an-ı Kerîm, bugün Transhümanizmin alt disiplini olarak yürüyen Kriyonik yöntemlerle ulaşmaya çalışılan "anı dondurma ve gelecekte ilk andaki gibi yeniden var olup yaşama dönme" çalışmalarına ufuk olabilecek Ashab-ı Kehf ve yıkık kentte "bir gün kadarlık vakitte yüzyıl dondurulmuş ve yeniden hayata döndürülüp yaşamış adam" (el-Bakara 2/259) örnekleri mevcuttur.

Ashab-ı Kehf'e dair âyetlerdeki ilahî detaylar elbette ilginçtir: Bir mağaraya sığınmış, yanlarındaki köpekleriyle birlikte bir günlük veya daha kısa bir demde 300 ilâ 309 yıl mağarada uyanık göründükleri halde uyutulmuş, beden, kıyafet ve hatta köpeklerinde dahi hiçbir değişiklik ve çürüme olmaksızın uyudukları gibi uyandırılmış, uyandıktan sonra uyumadan önceki durumlarını hatırlayıp hiçbir hafıza kaybı yaşamaksızın aralarında tartışmış ve yiyecek almak için ceplerindeki antika para ile içlerinden birini şehre göndermiş, sayıları belirsiz inançlı bir grup genç… (el-Kehf 18/9-26). Yanısıra Kur'an-ı Kerim'in "uyku"yu, can çıkmaksızın ölme-donma anlamında bir ölüm türü olarak nitelemesi de irdelenmeye değerdir (el-En'âm 6/60; ez-Zümer 39/42).

Hz. Mevlana'ya göre Ashab-ı Kehf kıssası geçmişte kalmış, mağarada bitmiş, tarihsel bir olgu değil; bilakis her devirde yaşanagelen bir olaydır, ârif-i billahın halidir.[848] Ashab-ı Kehf'in

845 Tirosh-Samuelson - Mossman, "New Perspectives on Transhumanism", 3/31-32; Kevin Kelly, *What Technology Wants* (New York: Viking, 2010), 75.

846 Yayın Kurulu, "Donmak İster Misiniz?", *TÜBİTAK - Bilim ve Teknik* 23/266 (Ocak 1990), 10-12.

847 "Cryonics'in ana fikri, gelecekteki uygarlıkların ölüleri diriltme yeteneğine (ve arzusuna) sahip olacağı umuduyla ölümden sonra bedeni korumaktır. Hem Kurzweil hem de Grey, yaklaşık 1.500 kişiyle birlikte (görünüşe göre Britney Spears dahil), Arizona'daki Alcor Life Extension Foundation tarafından dondurularak saklanmak üzere imzalaştılar bile. Öldükten sonra, vücudunuzdaki kan boşaltılır ve yerine özel bir kriyojenik antifriz ve koruyucu karışım verilir. Soğutulduğunda sıvı, tehlikeli kristaller oluşturmadan camsı bir duruma dönüşür. Dev bir sıvı nitrojen termos şişesine yerleştirilir, ardından biyolojik zamanı etkili bir şekilde durduracak kadar soğuk olan -196°C'ye soğutulursunuz. Bilim, ölümünüze neden olan şeyin tedavisini bulana kadar, bir yıl veya bir yüzyıl boyunca değişmeden orada kalabilirsiniz. Bu nedenle, bugüne kadarki en dikkat çekici kriyonik çalışma, bilim adamlarının iki hafta boyunca küçük bir solucanı camlaştırmayı ve ardından hafızası bozulmadan hayata döndürmeyi başardığı 2015 yılında Alcor'da gerçekleştirilen çalışma olabilir" (Cathal D. O'Connell, "Fighting the common fate of humans: to better life and beat death", The Conversation, April 30, 2017, 4-5: https://theconversation.com/fighting-the-common-fate-of-humans-to-better-life-and-beat-death-76458, Date of Access: 3 December 2021).

848 Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, çev. Derya Örs - Hicabi Kırlangıç (İstanbul: Türkiye

309 senelik uykusunu Elest bezminin sarhoşluğuyla ilintilendiren[849] Mevlana'ya göre; uzunluk ve kısalık cisimlere/bedenlere göre olup canda/ruhta uzunluk ve kısalık olmaz. Ruhlar aleminde gece, gündüz, ay ve sene bulunmayınca ihtiyarlık, usanma ve bıkma da yoktur.[850] Bursevî'ye göre de ehlullah, Ashâb-ı Kehf'tir ve onlara "Ashâb-ı Kehf-i vücûd-i hakikî" denir.[851]

İnsanlığa "cam tabut"ları müjdeleyen Fransız Baudrillard, kabristandan farklı bir manyetik ve teknik depo alanları öngörmektedir. Baudrillard, "gerçek nekropollerimiz artık kabristan, hastaneler, savaşlar, toplum mezarlar değil… toplumlarımızın gerçek nekropolleri bilgisayar bankaları veya fuayelerdir. Tüm insan gürültüsünün silindiği boş alanlardır, dünyanın sterilize edilmiş anılarının donduğu cam tabutlardır"[852] yaklaşımıyla bir ölümsüzlük umudu verse de; transhümanistlerin bu hususta henüz kafaları ve rotaları netleşmiş değildir.

Nietzsche'nin transhümanizmin ilk habercisi olduğu şeklindeki klasik konumlandırmayı ciddi şekilde eleştiren, onun kafasında "üstinsan" diye belirgin-net bir kavramın dahi olmadığını belirten[853] Hauskeller, Nietzsche'nin "kişisel ölümsüzlük vaadinin uydurulmuş büyük bir yalan olduğu" görüşünü hedef alırken; transhümanistlerin aslında ölümden fena halde korktuklarını da açığa vurmaktadır. Hauskeller, "kimse ölmek istemez, ölüm bir kötülüktür ve yaşam (her ne kadar hiçbir koşulda zorunlu olmasa da) genel olarak iyidir. Bu yüzden, kişisel ölümsüzlüğü elde edebilirsek, tereddüt etmemeli, onu ele geçirmeliyiz" demektedir.[854]

Dikkat çekici bir nokta da; transhümanizmin "ölümsüzlük" talebinin ciddi bir paradoksla ma'lul olmasıdır. Çünkü transhümanistlere göre, insanın en ciddi çıkmazlarından ve en büyük hayal kırıklıklarından biri, yine insandır. İnsanın "ölüm nedeni", insan vücudunun bizzat "kendi"sidir. Bu hayal kırıklığı, insanın kendine özgü fiziksel ve biyolojik özelliklerini "prangalı kölelik" olarak gören Simon Young'da belirginleşmiştir. Yuong, başlangıçtaki ölümsüzlük hayalini bir müddet sonra askıya almak durumunda kalmış; genetik mühendisliği, Yapay Zekâ, robotik ve nano-teknoloji gibi teknolojiler aracılığıyla daha uzun yaşamayı en acil ve öncelikli hedef edinmiştir.[855]

Transhümanistler, kendileri gibi ölümü düşman olarak algılayan Hristiyanlığın figür ve öğretilerini de kullanmayı ihmal etmeyerek; yeryüzünde hasta iyileştirmeyi ve hatta ölümü ortadan kaldırmayı İsa'ya bir tür vekalet olarak görmektedirler.[856]

Transhümanizmin "ölümle prangalanmış insan"ın fıtratına müdahil olarak "ölümsüz transhuman" türetme arzusu bir tür "ölümsüzlük kisveli harakiri"yi andırmaktadır. Bu harakiri, insanın sadece kendisi ile de sınırlı değildir. Zira Sorgner, mükemmelliğin zirvesi olan "transhuman"lığa erişmenin, insanın hem kendisine, hem de başkalarına yönelik bir dönüşüm ve değişim planı olduğunu söylemektedir.

Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 47.

849 Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, 548.

850 Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, 408.

851 İsmâîl Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Mesnevî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1287), 2/112.

852 Jean Baudrillard, *Symbolic Exchange and Death*, çev. Hamilton Grant (SAGE Publications, 1993), 185.

853 Michael Hauskeller, *Mythologies of Transhumanism* (London: Palgrave Macmillan., 2016), 82.

854 Hauskeller, *Mythologies of Transhumanism*, 34.

855 Todd T. W. Daly, "Diagnosing Death in the Christian and Transhumanism Traditions", *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer - Tracy J. T Rothen (Santa Barbara: CA: Praeger, 2015), 86.

856 Daly, "Diagnosing Death in the Christian and Transhumanism Traditions", 87.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Sorgner'e göre; her iki değişimi, örneğin genetik, morfolojik (plastik cerrahi), farmakolojik veya siborg-teknolojik olarak (örneğin, mekanik veya dijital bir siborg yaratarak veya dijital bir varlık geliştirme, herhangi bir kişinin zihninin içeriğini bir bilgisayara yükleme) şeklinde gerçekleştirmek mümkündür.[857]

Böylece Allenby ve Sarewitz gibi transhümanistlerin ifadesiyle; insanın kaderi ne Tanrı'nın, ne de Darwin'in elinde; sadece kendi elinde olacaktır.[858] Ölüme dair bu anlayış, transhümanizmde bir inanç esası ve değer yargısıdır.

4. Transhümanizmin Havarileri ve Bazı Çıkmazları

4.1. Transhümanizmin Havarileri ve Yeni Seküler Vahiysiz Din Akımı

Transhümanist düşünceyi Batı dinlerinde uzun süredir var olan dini anlayış ve temaların sekülerleşmesi olarak gören Farzad Mahootian'e göre, Transhümanizm adlı seküler yeni dinî akımın "havarileri"[859], J. Huxley (öl. 1975), J. B. S. Haldane (öl. 1964) ve J. D. Bernal'dir (öl. 1971). Bunlar, transhümanizmin temel ilkeleri bağlamında açık ve net konuşan, kamu entelektüelleriydi. Huxley ise, transhümanist akımını, Batının dininin yerine geçecek yeni bir oluş, daha doğrusu dinsel bir evrim ve dinsel bir yükseliş olarak görmekteydi.[860]

Akımın "çağdaş tekno-havari"si bile mevcuttur. Cathal D. O'Connell, Humanite 2.0 ve The Singularty is Near'in yazarı çağdaş fütürist Ray Kurzweil'i "şanlı tekno-peygamber / the renowned technoprophet" olarak nitelemektedir.[861]

Huxley'e göre; hem kendi tarihsel inançlarındaki derme-çatma ve kusurlu insan anlayışı, hem de "vahşi Batı"nın insanı sürüklediği sefalet, yoksulluk, hastalık, sağlıksızlık, aşırı çalışma, zulüm ya da baskı vaziyeti transhümanizmin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.[862] Huxley, akımı, dünyanın ve tüm insanlığın geleceği adına nasıl sonuçlanacağı belli olmayan "sonu belirsiz yeni bir din" olarak nitelendirmektedir.[863]

Anlaşılan şu ki, insanlık, transhümanizmin baş mimarlarından Huxley'in bile nereye varacağını kestiremediği teo-teknolojik bir belirsizlik ve sürükleniş ile karşı karşıyadır.

Tirosh-Samuelson, doğaüstü açıklamalara karşı çıkan Huxley'ın, konuya yaklaşımında "kader" ve "kutsal" gibi etik ve dini kavramları kullanmaktan çekinmeyen ciddi bir etik ve istismar sorunu içinde olduğuna dikkat çekmektedir.[864]

---

857 Stefan Lorenz Sorgner, "Perfecting Human Beings: From Kant and Nietzsche to Trans- and Posthumanism", *Trans-Humanities Journal University of Hawai'i Press* 9/1 (2016), 42.

858 Braden R. Allenby - Daniel Sarewitz, *The Techno-Human Condition* (London: The MIT Press, 2011), 19.

859 Mahootian, ilgili makalesinde, her ne kadar "prophets" kavramını kullanıyorsa da, Hristiyan Batı dinleri için bu kavramı, peygamber olarak değil de, "havarî" şeklinde ifade etmek daha yerinde olacaktır.

860 Farzad Mahootian, "Ideals of Human Perfection in Sufism and Transhumanism: A Comparison", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. Hava Tirosh-Samuelson - Kenneth L. Kenneth (Frankfurt: Peter Lang, 2005), 3/144.

861 Cathal D. O'Connell, "Fighting the Common Fate of Humans: To Better Life and Beat Death", *The Conversation*, (30 Nisan 2017), 2.

862 Julian S. Huxley, *New Bottles for New Wine, Essays.* (London: Chatto & Windus, 1957), 16.

863 Huxley, *New Bottles for New Wine, Essays.*, 17; Julian S. Huxley, *Religion without Revelation* (New York; London: Harper & Brothers, 1927), 380.

864 Mahootian, "Ideals of Human Perfection in Sufism and Transhumanism: A Comparison", 3/61.

4.2. Transhümanizmin Fiili Tanrılık İddiası

Hıristiyanlığı resmî din haline getiren İmparator I. Theodosios zamanında İstanbul'da toplanan ikinci ekümenik konsil (m. 381), "teslîsteki üçüncü unsur olan kutsal ruhun da oğul gibi ilâhî tabiata sahip bulunduğu" görüşünü karara bağlayarak[865] resmen, tanrıyı insanlaştırdı, insanı da tanrılaştırdı. Bu öğreti, hakikatte tanrıyı da, insanı da gerçek hayattan kopartarak saf dışı bırakmış oldu.

Transhümanizmin fikir babalarından kabul edilen Nietzsche, hem Batı dünyasının söz konusu antropomorfist tanrılarını öldürdü, hem de var olan insanı ortadan kaldırmaya kalkıştı. Ardından hem tanrı[866], hem de üstinsan (übermensch) yaratan fiilî bir ilahlığa soyunmuş oldu. Nietzsche'ye göre "üstinsan", bütün tanrılar dahil tüm varlığın üstünde ve en büyük yaratmadır.[867]

Transhümanizme biraz da doğa ve cinsellik penceresinden bakan Hauskeller, Nietzsche'yi transhümanizm koltuğundan kaldırıp yerine Marquis de Sade'yi[868] oturtmaya çalışarak; şayet De Sade bugün yaşasaydı 'süper insanlık'ın (H+) aktif bir üyesi olacağından hiç şüphem yok, demektedir.[869]

Hauskeller'e göre; ister süper-zeki (ve dolayısıyla süper-güçlü) makinelerle yer değiştirelim, ister kendimiz süper-zeki (ve süper-güçlü) olalım, fark etmez; ama her halükârda insan da, insanlık da bugünkü gibi olmayacak; bilakis çok farklı bir post-insan olacaktır.[870]

4.3. Transhümanizmin "Siborg Bedenli İnsanımsı"ları

Transhümanizmin üçüncü havarisi sayılan İrlandalı Marksist ve bilim adamı J. D. Bernal, 20. yüzyılın başında insanların eninde sonunda, genetik olarak modifiye edilmiş siborg bedenlerinde uzayı kolonize edeceğini öne sürmüştü.[871]

Bernal, modifiye edilmiş siborg beden ve yeni tür insan imal etmek için moleküler mimari malzemelerinin rahatlıkla üretilebileceğine dikkat çekmiş; ona göre, bu bağlamda ilk adım, fizik, kimya ve mekaniğin ayrılmaz bir şekilde kaynaşacağı yeni malzemelerin ve yeni süreçlerin geliştirilmesi olacaktı.[872]

Bernal'ın, 1929'lardaki öngörüsü şuydu: Göksel istasyonlarımızı planlayarak uzaya taşınıp yerleşeceğiz; önce uzay seyrüsefercileri, ardından gözlemlerini dünya dışından daha iyi yapacak olan bilim-insanları ve sonra nihayet herhangi bir nedenle dünya koşullarından memnun olmayan kimseler bu üslere yerleşecek, hatta kalıcı mekânsal koloniler kuracaklardır.[873]

Dünyanın bugün geldiği nokta, Bernal'ın yüzyıl önce hayal ettiğinin ötesine geçmiş görünmektedir. Son yarım asırdan bu yana yaşanan hızlı gidişat o ki, çağdaş transhümanistlerin[874]

865 Jacques Waardenburg, "Teslis", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/548.

866 Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. A. Turan Oflazoğlu (İstanbul: Cem Yayınevi, 1984), 36.

867 Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, 78-84.

868 Bkz: Sade Marquis De, Philosophy in the Boudoir, (London: Penguin Books, 2006).

869 Michael Hauskeller, *Sex and The Posthuman Condition* (London: Palgrave Macmillan, 2014), 65.

870 Hauskeller, *Sex and The Posthuman Condition*, 65.

871 Hughes, "The Politics of Transhumanism and the Techno-Millennial Imagination, 1626–2030", 761-762.

872 John Desmond Bernal, *The World, The Flesh and The Devil: An Enquiry in to the Future of the Three Enemies of the Rational Soul* (New York: E. P. Buxton And Co, 1929), 17.

873 Bernal, *The World, The Flesh and The Devil: An Enquiry in to the Future of the Three Enemies of the Rational Soul*, 24.

874 Kurzweil Ray, Drexler Eric K., Tipler Frank J. ve Hans Moravec gibi isimleri, çağdaş tarnshümanizmin

dizayn ettiği Yeni Robo-sapiens türleri, evrimin bir sonraki aşaması olarak "Homo sapiens"in yerini alacaktır.[875] Bu gidişatla insanlık, hücresel bazlı mikro düzeyden uzayda kolonileşmenin ötelerine kadar makro ölçekli dönüşüm yaşayacaktır. İnsanımsı yeni bir teknik-insan türü ve ona uygun bir siber-yaşam söz konusu olacaktır.

Son iki yüzyılda teorikten mekaniğe, mekanikten bilişim ve sibernetiğe evrilen insanlık, transhümanizm ile siber-birey, siber-evlilik, siber-human, siber-aile, siber-soy, siber-akıl, siber-koloni, siber-zevk, siber-gıda, siber-virüs, siber-sevgi, siber-cinsiyet, siber-uzay, siber-işgal, siber-savaş, nihayet bir karadeliğe siber-çöküş ve siber-sona doğru akmaktadır, dersek abartmış olmayız.

"Posthuman economics" uzmanı ve CoBe (Kozmik Varlık) Enstitüsü kurucusu Dr. Ted Chu, transhümanizmin cinsiyet evrimi ile, insanın klasik aile hayatı ve insanın soyunu devamını sağlayan cinsel üremenin de "yok oluş"la karşı karşıya kalacağına dikkat çekmektedir.[876] Chu'ya göre, hayatın tamamı ile ilintili olan cinsel dürtüyü, teknik olarak ortadan kaldırmak çok zor olabilir, ama imkansız değildir; bunun için de hipotalamusun yeniden şekillendirilmesi yeterlidir.[877]

Bu süreçle artık insan sosyal bir varlık değil; teknik bir varlık; robot-insan türünden sağlam, uzun ömürlü ve donanımlı bir nano-teknik araç olacaktır. Karakuş'un da dikkat çektiği üzere; sosyal hayatta ne aile, ne baba, ne anne, ne de çocuk görmek mümkün olacak; aile dediğimizde belki teknik materyal yığını, aile fertleri de birkaç teknik materyal parçası haline gelecektir.[878]

Dünyanın ilk insan tasarımcısı ve kadın transhümanist filozofu sayılan Natasha Vita-More de, aile hayatı ve toplumun geleceği adına benzer tabloyu konuşmakta; "İnsanlar, beyinlerini bilgisayara yükleyince kadın-erkek farklı sanal bedenlerde yaşamayı tercih edebilirler. Hatta kendilerine kadın-erkek farklı vücutlar klonlayıp zihinlerini geçici olarak bu vücutlara aktarabilirler" demektedir.[879]

5. Tasavvuf ve İnsan-ı Kâmil

5.1. "İnsan-ı Kâmil" ve İnsanın Zamanı-Mekanı Aşma İstidadı

Asr-ı Saâdet sonrası Zühd dönemi[880] olarak da adlandırılan tasavvufun ilk devirlerinden Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye (öl. 638/1240) gelinceye kadarki süreçte, insana ve insan-ı kâmile dair efrâdını câmi' ağyârını mâni' bir tanım bulamamaktayız. Bu süreçte elbette insana, ahlâka, kalbe, ruha, nefs hallerine, etvâr ve makamlara dair çok önemli hikmetler serdedilmiştir.

öncüleri olarak sayabiliriz.

875 Tirosh-Samuelson - Mossman, "New Perspectives on Transhumanism", 3/31.

876 Ted Chu, *Human Purpose and Transhuman Potential: A Cosmic Vision of Our Future Evolution* (USA: Origin Press, 2014), 358-359.

877 Chu, *Human Purpose and Transhuman Potential: A Cosmic Vision of Our Future Evolution*, 359.

878 Rahmi Karakuş, "İnsan Anlayışlarının Aile Hayatına Etkisi: Ailenin Sonu Mu?", ed. Mustafa Çevik (Disiplinlerarası Yaklaşım ile Aile Kongresi, Ankara: Memur Sendikaları Konfederasyonu ve Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2020), 70.

879 Kozan Demircan, "Aşkın İnsan Üstün İnsana Karşı: Dünyanın ilk insan tasarımcısı ve kadın transhümanist filozofu olan Natasha Vita-More ile söyleşi", Kişisel Site, *KOZANDEMİRCAN* (03 Eylül 2016).

880 Bolat vd., *Tasavvuf (Tarih, Doktrin, Tenkıt)*, 99.

"İnsân-ı kâmil" kavramı ise, tasavvuf literatürüne İbnü'l-Arabî tarafından yerleştirilmiştir.[881] Kavramın ilk nüveleri, "el-Kâmilu't-Tam / Tam Kâmil İnsan" şeklinde, erken dönem sûfîlerinden Bâyezîd-i Bistamî'de (öl. 234/848) görülmektedir.[882]

Bistamî'nin, ilahî isimlerin insana tecellisi ve mazhariyetinin neticesi olarak ortaya koyduğu "el-kâmilu't-tam" görüşü, adeta İbnü'l-Arabî'de tekamül etmiş ve sistemli bir "insan-ı kâmil" olarak karşımıza çıkmıştır. İbnü'l-Arabi'nin sisteminde insan, küçük bir âlemdir; gerçek insan, insan-ı kâmildir. Her ne kadar bazı kaynaklarda[883] İbnü'l-Arabî'den itibaren insana küçük âlem (el-âlemü's-sagîr, el-âlemü'l-asgar), kâinata da büyük âlem (el-âlemü'l-kebîr, el-âlemü'l-ekber) denilmiştir, tespiti varsa da; tasavvufta merkezi bir konumu olan Hz. Ali'nin Divan'ında nakledilen şu şiirinin, kendisinden önceki devirleri çok iyi okuyan ve özümseyen İbnü'l-Arabî'ye ilham kaynağı olabileceğini dikkate almak gerekmektedir:

"*Senin şifan, sendedir, kendi idrakinde / İlacın yine senden, basiretle gördüğünden…*

Sen kendini küçük bir cisim sanırsın; / Oysa ki, dürülmüş en büyük âlem sende."[884]

Kur'an-ı Kerim'de insana dair "insan-ı kâmil" kavramı yoksa da; "halîfe/halîfetullah" (el-Bakara 2/30; es-Sâd 38/26), "yeryüzünde sizi halifeler yapan" (el-Fâtır 35/39), "yeryüzünün halifeleri kılan" (en-Neml 27/62), "ahsen-i takvim/en mükemmel yaratılışta" (et-Tîn 95/4) ve "ahsene suver / en güzel şekillerde yarattı" (et-Teğâbun 64/3) şeklinde nitelemeler mevcuttur.

Aydın'ın tespitlerine göre; "insân-ı kâmil olgusunun ontolojik yönü, İbnü'l-Arabî'nin temellendirdiği varlık mertebeleri bağlamında ele alındığında anlaşılabilir. Allah insân-ı kâmili yarattığında ona akl-ı evvel mertebesini vermiş, kendisine bilmediği şeyleri öğretmiştir. İnsanın âlemde kendisinin halifesi olduğunu bildirmiş, göklerde ve yerde bulunanların hepsini onun emrine âmâde kılmış; böylece Allah'ın âlemdeki hükmü insân-ı kâmil ile zâhir olmuştur. İnsan-ı kâmil, hem Allah isminin mazharı; hem de varlık mertebelerinin sonuncusudur. Bu mertebe, lâ taayyün dışındaki bütün mertebelerin hakikatlerini kapsar. Bu sebeple ona "kevn-i câmi'" ve "âlem-i ekber" denilmiştir. Bu mertebede insân-ı kâmil, bir kavramın yahut mecazî ve izâfî anlamda var olan bir şeyin değil, hakikî mânâda var olan bir insanın adı ve sıfatıdır. Bu anlamda insân-ı kâmil Hz. Muhammed'dir. Bu makâma erişen evliyaullah ise onun vârisidir."[885]

İbnü'l-Ârabî'ye göre; insan ile Rabbi arasında karşılıklı (mütekâbil) bir ilişki mevcuttur ki, bu "kurb"dur. Nitekim, Yüce Allah "Biz ona şah damarından daha yakınız" (Kāf 50/16) buyurarak kendisini kullarına "yakın olmak" ile nitelemiştir. Yakınlık ile kastedilen kulun niteliği olmasıdır. Kul, Hak kendisine yakınlıkla nitelendirdiği gibi, Hakk'a yakınlık özelliğiyle nitelenir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurur: "Her nerede olursanız olun; O, sizinle beraberdir" (el-Hadîd 57/4). Bu kurb ve marifet de âriflerin halidir.[886]

881 Mehmet S. Aydın, "İnsân-I Kâmil", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/330.

882 Ebü'l-Kāsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye* (Kahire: Daru'ş-Şa'b, 1989),439.

883 Süleyman Uludağ, "Âlem", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/360; Suad el-Hekîm, *el-Mu'cemu's-Sufî* (Beyrut: Nedre, 1981), 168-169.

884 Hz. Ali, *Divânu Emîri'l-Mü'minîn el-İmam Alî b. Ebî Tâlib*, ed. Abdülaziz el-Kerem (Beyrut, 1988), 45; Şemsuddin Ebu'l-Berekât Muhammed b. Ahmed eş-Şafi'î ed-Dımeşkî, *Cevâhiru'l-Metâlib Fi Menâkıbi'l-İmam Ali Bin Ebi Talib*, ed. Muhammed Bakır el-Mahmudî (Kum: Mecma'u İhya'is-Sekâfeti'l-İslamiyye, 1416), 2/136.

885 Aydın, "İnsân-I Kâmil", 22/330.

886 Muhyiddin Muhammed b. Alî İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (Litera Yayıncı-

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Şehît veli Aynülkudât el-Miyânecî'ye göre ise; kendisiyle Evvel arasında vasıta olmayan nefisler, demirin mıknatısa çekildiği gibi, doğal olarak O'na doğru çekilirler. Bu nefisler gerçekten Allah'ı bilen nefislerdir. Allah Teala'nın "Allah onları sever; onlar da Allah'ı severler" (el-Maide 5/54) ayeti marifet ehlinden kinayedir. Onlar bunu hakiki bir marifet olarak bilirler. Zira onlara olan tecellisinde Allah vasıtasız bilindiği için bütünüyle onlar marifetullahta gark oldular. Allah Teala'nın "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (el-A'raf, 7/172) sözü onun bilinmesini ve onlara tecellisini ifade eder. Onların "Evet!" sözü de bu cemâli müşahededе gark olduklarının ifadesidir.[887]

İbnü'l-Arabî'ye göre; Allah adamları, hangi sûrette tecelli ederse etsin, Hak ile beraber olmak ister. Zaten O, daima, kullarının sûretlerinde tecelli edendir. Kul da, sürekli tecelli ettiğinde, Hak ile beraberdir. Kul her zaman bir mekândadır. Allah ise, kul her nerede olursa, sürekli onunladır. Hak için mekân, tecelli ettiği yerdir.[888]

Aynülkudât el-Miyânecî, bu noktada teşbih ve tecsîme düşmemek gerektiğine dikkat çekerek; ezeliyet ile ebediyet arasında Cenab-ı Hakk açısından hiçbir fark olmadığını ve birçok âlim ve akıl sahibinin burada hataya düştüğünü belirtmektedir. İlmin, zaman ve mekâna yakınlığından söz edilemeyeceği hakikatinden hareketle "Âdem'in zamanı, ezeliyyete bizim zamanımızdan daha yakın değildir" diyen Aynülkudât, ilahî yaratış ve tecellîyi, teşbih ve tecsîmden koruyan bir bakış açısı getirmektedir: Cenab-ı Hakk'ın var ediyor olması itibarıyla cisimler ne şimdi, ne önce, ne de sonra asla mevcut olmaz. Her kim ki "Âlem, Cenab-ı Hakkın varlığı ile birlikte şu an mevcuttur" diye bir görüşe sahip ise o büyük bir hata içerisindedir. Cenab-ı Hak açısından ne mekân vardır, ne de zaman. O zamanı, mekânı ve diğer varlıkları kuşatandır. O'nun varlığının her şeyden önce gelmesi (her şeye sebkat etmesi) aynıdır. Onun varlığı âlemin varlığından öncedir. Nitekim O'nun varlığı bir fark olmaksızın, mesela bu kitapta yazılı şu satırların varlığından varlıkça öncedir. Bu iki öncelik arasında bir fark gözeten kimse teşbihe hapsolur kalır, Cenab-ı Hak onun nezdinde zamandan münezzeh olmaz; tıpkı Cenab-ı Hakk'ı, hissi şeyler gibi, mekânı olan bir cisim zanneden avam nezdinde O'nun mekândan münezzeh olmayışı gibi. Böyle bir iman, sulûkünün ve nazarının başında ârifte meydana gelen hakikî imandan çok uzaktır. Allah Teala, geçmiş zamandan önce olduğu gibi hiçbir fark olmaksızın gelecek zamandan da öncedir. Arif nezdinde bu, yakinî / kesin bilgidir. Alimler ise bunun idrakinden zaruri olarak âcizdir.[889]

Tasavvufta insanın Hakk'a nispeti ve varlık âleminde O'na nispetle konumlandırılması, işarî tefsir ve teşbihlerle, "Levh-i Mahfuz" gibi farklı bir rûhanî kimlik ve kişilik olarak tanımlanmaktadır. Nitekim Aynülkudât el-Hemedânî'ye göre; el-Burûc ٢٢-٢١/٨٥'de beyan edilen Kur'an'ın saklı bulunduğu Levh-i Mahfûz, İbn Abbas'ın tefsiriyle "mü'minlerin kalbidir." Yanısıra ruha dair, el-İsrâ ٨٥/١٧'te geçen "**من امر ربي** / Rabbimin emrindendir" ifadesi, Mukâtil'den gelen tefsire göre " **من نور ربي** / Rabbimin nurundandır" şeklindedir. Kısaca ruh, emir âleminden olduğundan âmirdir, me'mur değil; fâildir, mef'ûl değildir; kahredicidir, kahredilen değil... Allah'ın kendi kudret eliyle yarattığı ile, "ol" emriyle anında oluveren bir olmaz. "Rahman, Kur'an-ı öğretti" (er-Rahmân ٢/٥٥) âleminden ilahî sırlar gösterilir. Ledünnî ilim ve sırlar insanın

lık, 2008), 9/411-412.

887 Aynülkudât el-Miyânecî el-Hemedânî, *Zübdetü'l-Hakâik / Hakikatlerin Özü - Şekva'l-Garîb / Garibin Şikayeti*, ed. Ahmet Kamil Cihan, çev. Ahmet Kamil Cihan vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 192-194.

888 İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 9/412.

889 Hemedânî, *Zübdetü'l-Hakâik / Hakikatlerin Özü - Şekva'l-Garîb / Garibin Şikayeti*, 142-146.

gönlüne nakşolur, "O, levh-i mahfuzda bulunan şerefli Kur'andır" (el-Burûc, ٢٢-٢١/٨٥) sırrınca, gönül levh-i mahfûz olur. "Allah onları sever" (el-Maide ٥٤/٥) muhabbeti iradeye, irade ise "O'nun emri her şeyi murat ettiği zaman ancak ona 'Ol' demesidir ki, o da hemen oluverir" (Yâsîn ٨٢/٣٦) sırrıyle "emr"e götürür. Bu emirle "De ki; ruh Rabbimin emrindendir" (el-İsrâ ٨٥/١٧) ayetinin bizzat kendisi, emrin kim ve ne olduğuna şahitlik eder. Emir insanın beden dediği ubudiyet noktasını değiştiren iksirdir. Bu hâli ise akıl ile idrak etmek mümkün değil; ancak akıl ötesi bir tavırla ve aşk ile yaşamak ve idrak etmek mümkündür. Akıl gönülde aşkın kölesidir. Allah'ın nazarı da bedene asla inmez; bilakis kalbe ve ruha iner. Allah kalbe yazar, kulun kalbi söyler. Kulun kalbi piri, kendisi müridi olur; kalbi âmir kendisi memur olduğunda cümle şerefler zahir olur.[٨٩٠]

Tasavvufta insan-ı kâmil için söz konusu edilen kurbiyyet, "Allah'ın ahlâkıyla ahlaklanmak"[891] yoluyla kazanılan bir yakınlıktır.[892] Kur'an'da insan-ı kâmil olmanın, yani ilahi bilgiye, furkana ve hikmete erişmenin yolunu, "iman ve takva" ile "tertemiz olmak" şeklinde tarif eden birçok ayet dikkat çekmektedir (el-Bakara 2/282; el-Enfâl 8/29; Yûnus 10/62-64; el-Vâkıa 56/79).

Yanısıra Kur'an'a göre kadın-erkek her bir insan, insan-ı kâmil olma erdemine erişmeye imkan ve istidad sahibi kılınmıştır (en-Nahl 16/97; en-Nisâ 4/124). Bu bağlamda kadınlar arasında da Hz. Meyrem ve Hz. Fâtıma'dan (öl. 11/632) Hz. Râbia el-Adeviye'ye (öl. 185/801) kadar birçok kâmile örnek mevcuttur.[893]

İnsan, iç âlemindeki ilahi tecelliler ile marifete ve urûca mazhar olursa; dış âlemdeki tecellilere de şahitlik yapar, kendisi salih, işi ıslah etmek, tabiatta ise "dağ" gibi "denge-adalet" unsuru olur. Nitekim sûfi müfessirler, bazı ayet-i kerimelerde geçen "dünyayı dengeleyen dağ" (en-Nahl 16/15; Lokman 31/10; en-Nebe 78/6-7) ve "Beytü'l-Ma'mûr" (et-Tûr 52/3-4) ifadelerini "Allah'ın kendi zikri, marifeti ve sevgisinin lezzetleriyle bezediği âriflerin / insan-ı kamilin ma'mûr kalbi" olarak tefsir etmişlerdir.[894]

İslâm'da hayrın en yücesi ve çoğu, "insana lütfedilen ilahî hikmet"tir (el-Bakara 2/269). İlahî hikmet, "emr-i ilahî" ve "nefhâ-i ilahî" cümlesindendir. Bu ilahî ilim ve hikmete mazhar kılınan kimselerden, ilâhî bir lütuf olarak fizik ötesi oluşlar da (zaman ve mekânı aşan işler) sadır olmaktadır (en-Neml 27/40; el-Kehf 18/65-82). İlim ve ilahi hikmete mazhar olmak ise ilahi seçilmişliğin ve insanlığın zirvesidir. "İslâm'da bu zirvenin adı İnsan-Kâmil İnsandır."[895]

5.2. Tasavvufa Göre Her İnsandan Hakk'a Varan Bir Yol Var

Tasavvufun tek bir formu ve yolu olmadığı gibi, onun merkezindeki insanın da tek bir formu, tek tanımı ve tek tip yolu olmaması doğaldır. Tasavvufun bu çeşitlilik bilinci, toplumda birliği ve hoşgörüyü tesis eden önemli faktörlerdendir.

---

890 Hemedânî, *Temhîdât - Aşk ve Hakikat Üzerine konuşmalar*, 109-119.

891 Ebû Hâmid Muhammed el-Gazâlî, *el-Maksadü'l-esnâ fî şerhi esmâ'illâhi'l-hüsnâ*, ed. Mahmûd Bîcû (Dımeşk: Matbaatu's-Sabah, 1999), 29.

892 İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 9/419.

893 Yaşar Kandemir, "Fâtıma", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/219; Hülya Küçük - Semih Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye" (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/380-382.

894 Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn es-Sülemî, *Ḥaḳā'iḳu't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İl miyye, 2001), 2/280.

895 Könül Bünyadzâde, *İnsan: kamilliyin arxitektonikası* (Bakı, 2014), 146.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

"Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın" (el-Bakara 2/148), "Doğu da Allah'ındır, batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir" (el-Bakara 2/115) ve "Göklerde ve yerde her kim varsa; O'ndan isterler. O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır/her dem tecelli hâlindedir" (er-Rahmân 55/29) ayet-i kerimeleri bağlamında; denilebilir ki, her insan kendi fıtratına, idrakine, kalbine, aklına, ilmine, irfanına, terbiyesine, sosyal çevresine ve yetişme tarzına göre yüzünü/gönlünü Hakk'a döndürür. Böylece her bir insan, nasibince Hakk'ın tecellisine mazhar olur; her birinden farklı bir Hak tecellisi zâhir olur; Hak Teala ise hepsinden de münezzehtir. Ancak ayetin hükmü gereğidir ki, her bir tecelli de Hakk'tandır, Hakk'ı marifete bir yoldur; her kulun kalbi kadar da Hakk'a doğru yol vardır.

Erken dönem sûfîlerinden Müzeyyin (öl. 328/939) der ki: "Sâliki Allah'a vâsıl kılan yolların sayısı gökteki yıldızlardan daha fazlaydı. Fakr yolu hariç, bu yollardan hiçbiri kalmadı. En sahih yol da budur."[896] Anadolu'nun 17. yüzyıl aşk ehli sûfilerden Niyazî-i Mısrî ise benzer kesretteki vahdete vurgu yaparak; "Yolları ne var ayru ise hep sana âşık / Cümle seni ister, sana dîdâra gelürler" demektedir.[897]

Kur'an-ı Kerim'de hiçbir zaman ve mekân kaydı olmaksızın Hz. Peygamber'in "âlemlere rahmet" (el-Enbiyâ 21/107) olarak zikredilmesi, Allah Teâlâ'nın "Raûf" ve "Rahîm" sıfatının kendisine nispet edilmesi (et-Tevbe 9/128) ve "en yüce bir ahlâk üzere" (el-Kalem 68/4) olarak takdim edilmesi; yaratılmış-varlık hiyerarşisi içinde Hz. Muhammed'in (sav) en zirve şahsiyet olduğunun Hak katından izharı ve ilanıdır. Hz. Muhammed, insanlığın zirvesi, insan-ı kâmildir. Allah'ı ve ahiret gününü uman ve Allah'ı çok zikreden her bir insan için somut ve "en mükemmel örnek"tir (el-Ahzâb 33/21).

Bünyadzade'nin de belirttiği üzere Hz. Peygamber'in hayatında bu "en mükemmel örnekliği" görmek mümkündür, yani, "Muhammed peygamber, kâmil insanın vücut bulmuş halidir."[898]

Tasavvufa göre; insân-ı kâmil hedefi, insanlar için ulaşılması gereken bir hedef olduğu gibi, bu makâma ulaşan veli de insan-ı kâmil olarak nitelendirilir, Hz. Peygamber'in manevi yönünü temsil eden insan-ı kâmiller daim var olacaktır.[899]

5.3. Transhümanizmin "İnsanı" Bir Alt Türe Düşürme Riskini Sonlandırma Bakımından Tasavvuftaki Tecellî

Transhümanizmin "beşer çıkmazı"na saplanmış olduğunu görmek mümkündür. "Üstinsan imal etmek" hedefiyle adeta insanın özünü ilahî formundan/aslından/fıtratından dönüştürerek insanlığı, bir "üstinsan" türüne yükseltme değil, belki de bir alt türe düşürme riski ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Transhümanizm, varlık ve insana dair en temel yaratılış esaslarını altüst edecek bir çığır açmakta, yepyeni bir tür "tekno-birey" yahut "siber-beşer" yaratma hedefine koşmaktadır. İmal edilecek "insanımsı üst insan"a ruh üflenemeyeceğine ve transhuman bir "gönül sahibi"

896 Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, 458.
897 Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı* (Ankara: Akçağ, 1998), 43-48.
898 Bünyadzâde, *İnsan: kamilliyin arxitektonikası*, 258-259.
899 Bolat vd., *Tasavvuf (Tarih, Doktrin, Tenkıt)*, 268.

yapılamayacağına göre; transhümanizmi, insanı teknik bir robot, insanlığı da robotlar kümesi veya "soğuk demir yığını"na dönüştürme gayretkeşliği olarak nitelemek yanlış olmaz.

Kur'an-ı Kerim, insanın fıtratına, yaratılışın ve doğanın düzenine, hücre ve genetik zincirine yönelik ölçüsüz ve ifsad edici manevraları "mikro ve makro kosmosdaki ilahî düzenlemeden sapmışlık, boş kuruntular, fıtratı / varoluş genetiğini (Allah'ın yaratış kuralları) bozmaya dönük operasyonlar ve şeytanî hevesler" olarak nitelendirmektedir (en-Nisâ 4/119).

İslam inancında Allah Teâlâ insanı, onun emrine verdiği cümle âlemi ve evreni yaratıp bir kenara çekilmiş değildir. O, ontolojik düzlemde, yerde ve göklerde aşılmaz bir fıtrat ölçüsü koydu (er-Rahman 55/7-8). Ve er-Rahmân 55/29. ayette hatırlatıldığı üzere mikro âlemden makro âleme değin "O, her ân bir yaratışta, her dem bir tecellîde, her vakt bir tasarruf halindedir." Sürekli tecellî ise sürekli bir iletişimdir.

Yerde ve göklerde tesis edilmiş fıtrat ve tabiat kurallarını örseleyici veya ortadan kaldırıcı yahut mikro-makro kosmosun değişmez kurallarını ihlal edici bir kısım gelişmelerin nasıl küresel ölçekte iklim değişiklikleri, kuraklıklar, kasırgalar, sel felaketleri, biyolojik çeşitliliğin ve insan soylarının kaybı vs. gibi birçok ağır doğal ve felaketler getirdiğini somut olarak görmek mümkündür. Bu mizan/ölçü, toprağa atılan tohumun yapısından insanoğlunun hücre ve spermine kadar fert ve gen bazlı bireysel/micro ölçekte de işlemektedir. Omik teknolojiler almış başını gitmektedir. Ayet-i kerime, yeryüzünde güç ve yetki sahibi olunduğunda ürünü ve nesli bozmaya kalkışmanın, insanlığa ve geleceğe yönelik pek yaman bir düşmanlık ve bozgunculuk olduğunu tescillemektedir (el-Bakara 2/205).

Transhümanistlerin uzaysal hedeflerini yatırımlarıyla pratize eden ve 2021'in başında "Mars'ta kendi kendine yeten insan kolonileri kurma planını yineleyen"[900] Tesla ve SpaceX'in patronu Elon Musk, 2021'in son kertesinde, hızla azalan doğum oranlarının insanlık için ciddi bir risk olduğunu hatırlatarak "altını çiziyorum, eğer insanların daha fazla çocuğu olmazsa, medeniyet çökecek"[901] demektedir. Transhümanizmin somut sesi olarak bu kara haber, insan geni ve cinselliği üzerinde gerçekleştirilen transhümanist operasyonların önemli sinyallerinden biri sayılabilir.

Musk'ın insanlığın kulağına su kaçırırcasına haber verdiği riskin ciddiyetini fark etmek açısından, onun transhümanizm ve Yapay Zekâ bağlamındaki pratik konumunu hafızamızda canlandırmak için kanaatimce şu açıklaması yeterlidir: Musk, 28 Ağustos 2020 tarihinde yaptıkları tanıtım toplantısında beyin kontrol cihazı Neuralink'i insan kafatasına yerleştirmeyi başardıklarını duyurdu.[902]

Transhümanizmin oluşum esasları ve son çeyrek asırda atılan adımlar gözlemlendiğinde; akımın adını, açıkça "insan ve evrenin fıtratını kökten değiştirme" diye koymak gerekmektedir. Günümüzde transhümanizm eksenli insan fıtratını ve doğal-genetik yapı kurallarını ihlale dönük çabaların sonucunun, geçmiş toplumlarda olduğu gibi "mesh / metamorfoz / insanın bir alt türe

900 Anthony Cuthbertson, "Elon Musk Reaffirms Pledge to Build Human Colony on Mars After Becoming World's Richest Person", *Independent.Co.Uk* (07 Ocak 2021), blm. Indy / Life, 1.

901 Saman Javed, "Elon Musk Says Civilisation Will 'Crumble' If People Don't Have More Kıds", *Independent.Co.Uk* (08 Aralık 2021), blm. Indy/life, 1.

902 Anthony Cuthbertson, "Neuralink: Elon Musk Promises to Show A Working Brain-Computer Chip For 'Human-AI Symbiosis'", *Independent.Co.Uk* (26 Ağustos 2020), blm. Indy/Life, 1.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

düşüşü" şeklinde sonuçlar doğurmayacağını kimse garanti edememektedir. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim ve tasavvuf literatürünün sunduğu veriler ve perspektif, dikkate değer önem arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de varlık ve insanın "yaratılış"ına dair iki temel kavram dikkatimizi çekmektedir: Halk / **خلق** ve Emr**الأمر** / **.** "Halk" somut, maddî, kademeli, tekâmül maddî bir yaratış iken; "Emr"de "ol emrinin" (el-Bakara ١١٧/٢) tecellisi olarak anlık yaratış ve oluşun yanısıra "Ruh Rabbimin emrindendir" (el-İsra ٨٥/١٧) ayetindeki nefhâ-i ilâhî, soyut-madde ötesi yaratış, anlık oluş ve programlama söz konusudur.[٩٠٣]

"Halk"ı ve "emr"i zâtına tahsis eden Yüce Allah (el-A'râf 7/54; el-İsrâ 17/85), aynı açıklıkla kendini "her ân bir yaratışta/tecellîde olmak" ile (er-Rahmân 55/29) niteleyerek "tecellînin sürekli oluşu"nu hatırlatmaktadır. Her yaratış ve oluş bir hikmet üzeredir ve hiçbir şey de boşuna yaratılmamıştır (Sâd 38/27; en-Nahl 16/3). Buna mukabil; "kitaptan/hikmetten nasiptâr olan insan"ın, kendisine ilahî bir lütuf olarak söz konusu "emr"e iştirak edecek hikmet ile madde-fizik kanunlarını bir anda rafa kaldırarak "zaman ve mekânı aşabilecek anlık oluş"a erişme potansiyelini haber vermektedir (en-Neml 27/40).

Kur'an-ı Kerim'de, ister velîlerdeki kerâmet, ister peygamberlerdeki mû'cize türünden olsun; Belkıs'ın tahtı örneğinde olduğu gibi "maddenin bir anda bir yerden uzak bir başka yere nakli" (en-Neml 27/40) veya Mısır'da kardeşlerine teslim edilen Hz. Yûsuf'un gömleğinin kokusunu ve enerjisini o demde Kenan ilinde bulunan Hz. Yakub'un alması şeklinde "koku gibi soyut ve gayr-i maddi şeylerin bir anda bir yerden bir başka uzak yere taşınması" (Yûsuf 12/94) "emr" tecellileri türünden örneklerle gerçekliğine dikkat çekilen fizik ötesi olaylar ve zamanın-mekânın dürülmesi kayda değerdir. Bütün bu özel ilahî hikmetler, Allah'ın vaz' ettiği bireysel, toplumsal ve evrensel kurallarını gözetenlere has lütuflardır. Hakk'ı ve en temel hakikatleri yok sayarak elde edilen gelişmeler ise ancak el-A'raf 7/182-183'te işaret edilen istidrâc cümlesinden olabilir.

Konuya dair ayetlere bakıldığında, varlık ve insanın, madde-ötesi yaratılış şifrelerinin "halk", "emr" ve "şe'n" kavramlarında adeta kodlandığını görmek mümkündür. "Emr" kavramının, "Sana ruhtan soruyorlar" diye başlayan ruh bilgisine dair ayette, "De ki: Ruh, Rabbimin 'emr'indendir" (el-İsrâ 17/85) hüküm cümlesi şeklinde, özellikle ruh ile irtibatlandırılmış olması da üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir işarettir. Aynülkudat'ın "ilahî emr" ile "insanî ruh" arasında kurduğu nûr eksenli ontolojik irtibatı farklı bir bakış açısı olarak dikkate almak gerekmektedir.[904]

Vakıa şu ki, ruhun/emrin, Allah ve insan arasındaki ve insanın bizzat kendi varlığındaki en yüce "gerçek" olduğu hususunu, Allah Teâla'nın bizzat kendine nispet ederek "ona kendi ruhumdan üflediğim vakit" (el-Hicr 15/29; Sâd 38/72), "Ve O (Allah) kendi ruhundan ona üfledi" (es-Secde 32/9) şeklindeki buyruklarında görmek mümkündür. İbnü'l-Arabî, insana üflenen ilahî ruhu "Rahman'ın nefesi" olarak nitelemekte, bu yüzden nefis ile münasebetinden "nefha /üfürme" olarak kinaye olduğunu söylemektedir.[905]

İslâm alimleri arasında yaratma fiilinin Allah'ın zâtına, uluhiyyeti ve kemalatına nispeti bağlamında yorum farklılıkları olsa da; ilahî tecellilerin bazen zât, bazen sıfat, bazen esmâ

903 Düzgün, *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan*, 30-31.

904 Hemedânî, *Temhîdât - Aşk ve Hakikat Üzerine konuşmalar*, 109-119.

905 Muhyiddin Muhammed b. Alî İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî., 1994), 1/442.

tecellileri şeklinde cereyan eden yaratışlar olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bütün bu tecelliler, asla O'nun aynı değildir, O'ndan gayrı da değildir; Allah Teâlâ, tüm yaratılmışlardan da münezzehtir.

Nitekim Vahdet-i Vücûd denilince ilk akla gelen İbnü'l-Arabî, "şey" olmak bakımında tüm tecellileri, "yok olan" mahlûk olarak kabul etmektedir. İbnü'l-Arabi, tüm tecellilerin "yok olmak" ile ma'lul oluşuna da dikkat çekerek; "Allah bu ayette (en-Nahl 16/40) söz konusu tecelliyâtı "şey" olarak nitelendirdi. Zira (O'dan gayrı) her şey, yok olmakla vasıflanmıştır (el-Kasas 28/88). Mübtedanın habere takdim edilmesi ise bu 'yok oluş'un mutlak anlamda olduğuna işarettir" demektedir.[906]

Aynülkudât el-Miyânecî ise Nazzam'ın (öl. 231/845) teceddüd-i emsâlini de aşan bir tecellî ve nispet görüşü ortaya koymaktadır. el-Miyânecî'nin sadece "madde parçacığı" değil, "ışık parçacığı" bağlamında sergilediği "tecellî" yaklaşımının modern bilimin Nobel ödülü almış "higs parçacığı" kuramına dönük yeniden ve birçok açıdan ele alınması gerektiği kanaatindeyim. Aynulküdat "Kıt akıllılar, meselâ her bir lahzada mevcut olan ışığın, önceki ve sonraki süre içinde mevcut olan ışığın aynısı sanır. Allah'ın nuruyla bakan mârifet ehline göre bu, hatadır. Bilakis her nefeste mevcut olan ışık o nefeste var olan nispetin gereğidir. Değişik nefeslerde var olan nispetler zaruri olarak birbirinden başkadır" demektedir.[907] el-Miyânecî'ye göre her nefeste varlık, ayrı bir nispet ve ayrı bir suret olarak yenilenmekte, bunu da ancak ârif olan anlamaktadır. Aynülkudât şöyle demektedir:

"Her nefesteki alış, bu nefeste var olan bir nispetin gereğidir. Nispetler ise ayrıdır. Öyleyse sözgelişi bu nefesteki alış, başka bir nefesteki alıştan ayrıdır. Alış hususunda çeşitli nefesler birbirine benzer olmuşsa bu, ayrı nispetlerin benzerliğinden ve alışı gerektiren mânâdaki birlikten dolayı olmuştur. Sözgelişi bir şeyi yıllar boyu aynı şekilde mevcut görüyorsan, bu yıllar boyunca her nefeste varlığı gerektiren nispetlerin devamlılığından ileri gelmiştir.

Kesin olarak bilmen gerekir ki, her nefesteki varlık bu nefeste var olan nispetin bir gereğidir. Öyleyse gökte, yerde ve diğer şeylerde bu nefeste gördüğün varlık, öncesinde gördüğün ve sonrasında göreceğin varlıktan başkadır.

Evet, varlıkların varlığını gerektiren başka nispetler, her biri varlığı gerektiren bir nispet olmalarında aynı olduğu için, Allah'ın dilediği kimseler hariç -ki onlar da çok azdır- önceki ve sonraki düşünürlerin vehimleri bu konuda hataya düşmüştür. Akıllı kimseler, onun her nefes ayrı sûretlerle yenilendiğini kesinlikle bilir. Ârifin nazarı da Allah'tan başka her varlığın böyle olduğu şeklindedir."[908]

Kur'an'da, zât tecellisi bağlamında "Rabb'i dağa tecelli edince onu darmadağın etti ve Musa baygın düştü" (el-A'râff 7/143) ayetinde işaret edildiği üzere; zât tecellisi, peygamberleri bile bayıltacak türden ilahî tecellîlerdir. Halbuki Allah, peygamberini "şu dağa bak" (el-A'râf 7/143) şeklinde "kelâm" tecellisine muhatap kıldığında, Musa peygamber, Rabbi'nin beyanını anladı, bayılmadı, dağa baktı.

Allah'ın dağa tecellisiyle Musa peygamberin bayıldığını haber veren Kur'an-ı Kerim, âlemlere rahmet Hz. Muhammed'in Mi'râc'ta Rabbi ile olan tecellî ve muhataplığını "iki yay ucu aralığı kadar / قاب قوسين) (en-Necm ٩/٥٣) şeklinde; esmâ ve sıfat tecellisi bağlamında da, Hz.

906 Muhyiddin Muhammed b. Alî İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, ed. Osman Yahya (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî., 1994), 3/474.

907 Hemedânî, *Zübdetü'l-Hakâik / Hakikatlerin Özü - Şekva'l-Garîb / Garibin Şikayeti*, 150.

908 Hemedânî, *Zübdetü'l-Hakâik / Hakikatlerin Özü - Şekva'l-Garîb / Garibin Şikayeti*, 152.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Peygamberin öz benliğini, Allah'ın "Raûf" ve "Rahîm" sıfatı ile niteleyerek (et-Tevbe ١٢٨/٩) ortaya koymaktadır.

Emr, ruh ve tecellî kavramlarının birbirleriyle ilintilerini zamansal-mekansal boyutuyla ela aldığımızda; görünen şu ki, emr ve ruh, tecellîye muhatap kılınan insanın ebediliğe, "zaman ötesi"ne bakan yüzüdür; zamanı, dolayısıyla mekânı aşan yönüdür. İnsanın, kâmil insan olmaya dönük yüzü ve marifet yönü bu "emr ve tecelli" tarafıdır. "Emr' eksenli "anlık oluş"a, bizzat Yüce Allah, "göz kırpası kadar kısa vakit" ve "bin yıllık olan bir an" şeklinde dikkatlerimizi çekmektedir (el-Kalem 54/50; es-Secde 32/5).

Tasavvuf geleneğinde sûfî, "ibnü'l-vakt"tir; 'ân'ın çocuğudur. Ebu Ali ed-Dekkâk "Vakit, içinde bulunduğun haldir" demektedir. Sûfiler, kulun iradesinin tesiri olmadan doğrudan doğruya Hakk'tan kendilerine gelen ve onları yöneten tasavvufî ahvali de "vakt" diye isimlendirmektedir.[909]

Allah'ın yaratışının ve ilahî tecellilerin her an ve sürekli oluşunu açıklayan âyet (er-Rahmân 55/29), Allah ile insan, Allah ile kâinat arasında sürekli ve kesintisiz bir iletişimin söz konusu olduğuna işaret edildiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda insanın kemali yani insan-ı kâmil olması da, zevali de yani "esfel-i sâfilîn / aşağıların en aşağılığı"na (et-Tîn 95/5) düşmesi da, kulun kalbî yönelişi ve çabasının neticesi olarak ilahî "emr ve tecelli" iledir.

Yaratışın merkezinde "ol/kün" emrinin olduğunu söyleyen İbnü'l-Arabî, varlığın yaratılışı bağlamında "ol /kün" ifadesine özel önem atfetmekte "bu ilahî kelam, hakikatlerin Allah'tan algıladığı ilk şeydi" demektedir.[910] İbnü'l-Arabî, tecellî bağlamında da varlığı bir kelam / "Ol" emrinin tecellîsi olarak açıklamakta, şöyle demektedir: "Menzil ve menzillerin sırrı, Hakk'ın her şeyin suretinde tecelli ederek görünmesidir. Hakkın bir şeye tecellisi olmasaydı, onun "şey oluşu" ortaya çıkmazdı. Allah buyurur ki: "Biz bir şeyin olmasını istediğimizde ona 'ol' deriz" (en-Nahl ٤٠/١٦). Burada "onu istediğimizde / **إذا اردناه** " ifadesi söz konusu şeyi var etmeye dönük ilahi yöneliştir. Ardından buyurdu ki: "Ona ol deriz" (en-Nahl ٤٠/١٦). O şeyin Hakk'ın hitabını duyması onun oluşumunun ta kendisidir."[911]

Tasavvufta insanın iç âleminde/sîreten yaşadığı urûc ve nüzulün ötesinde; Kur'an-ı Kerim'de insanın, dış tabiatında da ilahi bir ceza olarak somut ve sûreten yaşandığı haber verilen nüzûlünün, "an"lık bir oluşla yaşanan bir "düşüş" olarak kabul etmek mümkündür. İnsan, kalbi yöneliş ve çabasına karşılık "ilahî emr ve anlık oluş / tecellîler" ile iç âleminde "insan-ı kâmil"liğe yükselip ilahî marifete mazhar olabilir. Ancak insan, dış tabiatında, madden, somut ve suret olarak da " **احسن تقويم** / en mükemmel yaratılışta" (et-Tîn ٤/٩٥) ve " **أحسن صور** / en güzel şekillerde" (et-Tegābün ٣/٦٤) yaratılması sebebiyle insandan daha üst, daha mükemmel, daha güzel ve daha yüce bir varlık söz konusu olmadığı için, insan üstü bir varlık türüne yükseltilemez. Bilakis Kur'an-ı Kerim'e göre insanın, dış tabiatında "nüzul"ü, ilahî bir ceza olarak bir alt türe meshi, metamorfozu mümkündür ve yaşanmıştır.

İnsanın özü ilahi marifetten mahrum, insan-ı kâmil olma arzusundan yoksun, fıtratı-ölçüyü ihlal ve Hakkı inkâr eden bir cahil olursa; "ekinin/gıdanın/tabiatın ve neslin genini ifsad eden bir müfsid"e (el-Bakara 2/204-205) dönüşmekte; "Allah'ın yaratış kurallarını/fıtratı değiştirme emri vereceğini söyleyen şeytanın kulu" (en-Nisâ 4/117-119) olmaktadır. Bu türden "insanların yaptıkları işler sebebiyle karada ve denizde doğal düzen bozulmaktadır" (er-Rûm 30/ 41). Bu hal, madden-manen tam bir "düşüş" olmaktadır. Böylece insan, iç dünyasında sîreten yaşadığı düşüşle; inkâr ve inadına cehaleti sebebiyle dış dünyasında da ilahî bir ceza olarak "ilahi emr ve anlık oluş / tecellî" ile bir tür "metamorfoz" yahut "devolution" denebilecek madden, sûreten,

909 Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, 130-131.

910 İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*, 1/270.

911 İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*, 1/302-303.

somut bir düşüş ve alt türe dönüşme yaşamaktadır. Bu durum, tecrübe edilmiş gelişmelerdir.

Kur'an-ı Kerim'e göre, işledikleri günahlar sebebiyle bir başka varlığa dönüştürülenler cümlesinden saydığı lanetlenen Yahudiler, maymun hayvanına (el-A'râf 7/163-167); Hıristiyanlar da Hz. İsâ tarafından lanetlenerek (el-Mâide 5/60) domuz hayvanına dönüştürülmüşlerdir.[912] Kur'an'a göre madden-manen yaşanan bu düşüş, mesh ve metamorfoz "emr ve anlık oluş / tecellî" ile vuku bulmuştur (el-A'râf 7/166; el-Bakara 2/65-66; Yâsîn 36/67; el-Mâide 5/60). Söz konusu dönüştürülme ve metamorfoz, Medyen ile Eyle arasında deniz kıyısında bulunan ve halkı balıkçılıkla geçinen bir yerleşim bölgesinde avlanma yasağına uymayanların başına gelmiştir.[913]

Kur'an'da, İsrâiloğullarından bir kısmının maymuna ve domuza çevrildiğinden bahsedilirken; hadis kaynaklarında[914] onların fare, keler, kertenkele ve daha başka canlılara dönüştürüldüğünden de söz edilmiştir.[915]

Şia kaynaklarında da benzer hadisler, başta Hz. Ali ve Ehl-i beyt imamlarından nakil ile Hz. Peygamber'den (sav) gelmiştir. Nitekim bir rivayet şöyledir: "Hz. Ali dedi ki, Resûlullah›tan, mesh edilmişlerin ne olduğunu sorduğumda şöyle buyurdu: "Bunların sayısı on üçtür ve şunlardır: Fil, ayı, domuz, maymun, yılan balığı, kertenkele, yarasa, larva, akrep, örümcek, tavşan, zuhre ve süheyl [dünyayı dolaşan iki deniz hayvanı]. Sonra mesh ediliş sebeplerini zikretti."[916] Yanısıra İslam kaynaklarında Hughes'in "ahir zaman telaşı"nı[917] haklı çıkartacak rivayet ve veriler de mevcuttur.

Hz. Peygamber'in ahir zamanda ortaya çıkacağını haber verdiği fitnelerin en büyüğü olan Deccâl'in, ilahi fıtrat ve tabiat kurallarını altüst eden özel maharetler sergileyeceği, yerkürede bulutu önüne katan rüzgar gibi hareket ve hız kabiliyeti olacağı, hatta bir genci öldürüp dirilteceği ve böylelikle insanlığı Hakk ve hakikatten saptırmaya çalışacağına dair sahih hadis ve haberlerin[918], insanın "transhuman" olarak sil baştan yaratılması sürecine evrilmiş transhümanizm bağlamında yeniden ele alınması gerektiği kanaatindeyim… Böylece Hughes'in ahir zaman eksenli telaşının da arka planı aydınlığa kavuşmuş olacaktır.

İslam kaynaklarının fıtrata dönük uyarıları ve tasavvufun verilerinin yanısıra transhümanizm süreciyle yaşanan pratik gerçekler; insanın yaratılış gerçeğinin ve özündeki nefhâ-i ilahî ile var olagelen "ebedîlik duygusu ve ölümsüzlük arzusu"nun tasavvufun kâmil insan anlayışıyla karşılanabileceği umudunu vermektedir. Adaletli, ahlaklı ve fıtrat ölçülerine uyumlu bir trasnhümanizmin elbette insanlığa sağlayacağı yeni imkanlar ve yüksek yaşam standartları vardır, olacaktır. Ancak transhümanizmin hedeflediği gibi yaratılış ve tabiat kurallarını ihlal edici aykırı/ölçü dışı yönelişlerle mikro ölçekte insan geninden makro düzeyli evrendeki fıtrat,

912 Tevfik Yücedoğru, "Kur'an ve Mesh", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 64-65.

913 Ahmet Coşkun, "Mesh", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2004), 29/303.

914 Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhari, *Sahîhu'l-Buharî* (Beyrut, Dımeşk: Dar-u İbn Kesîr), Kitabu Bed'il-Halk 59, 15. ; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim*, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1918), 3, Kitabu's-Sayd ve'z-Zebâih (34)/48-51.

915 Ayrıca bkz: Sait Koca, "Hadis, Mesḫ (Metamorfoz) ve Kültürel Bağlam: Farelerin Dönüşüme Uğramış Yahudiler Olabileceğine Dair Bir Ṣaḥīḥayn Rivayetinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/2 (2018), 1-64.

916 Hür el-Âmilî, *Vesâ'ilü'ş-Şî'a ilâ taḥṣîli mesâ'ili'ş-şerî'a* (Mektebetü'l-İslamiyye, 1388), 8/383.

917 Hughes, "The Politics of Transhumanism and the Techno-Millennial Imagination, 1626–2030", 757.

918 Osman Bodur, "Hadislere Göre Deccâlin Özellikleri", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 59 (2017), 95-96.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

genetik ve doğa kurallarını kökten ortadan kaldırarak yeni bir "insanımsı insan" türetme, insanı dönüştürme ve evirme lüksümüzün olmadığı; dahası böyle bir gayretin ilâhî bir ceza olarak "mesh"e ve "metamorfoz"a açık bir davetiye olduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir.

6. Mukayeseli Sonuçlar

Transhümanizmin temel yaratılış ölçüleri diyebileceğimiz fıtrata, adalete ve tabiatın aktif kurallarına uyumlu olarak yürütülmesi durumunda insanlığa çok yeni ufuklar açacağı; ilmî, tıbbî, teknik ve biyo-teknik faydalar, Ashab-ı Kehf örnekliğinde gözlemleyebildiğimiz uzun ömürlülük gibi zamanı aşabilen konforlu yaşam standartları ve ciddi yeni tedavi yöntemleri sağlamaya muktedir olabildiği ve olabileceği aşıkârdır. Ancak akımın fıtrat ve en doğal-temel ölçülerden çok uzak halde sanal ve siber âlemde insanı "transhuman" olarak yeniden yaratma arzusuyla savrulduğu gözlemlenmektedir. Siber tanrılık hevesi apaçıktır. Akımın asıl dikkat edilmesi ve gemlenmesi gereken vaziyeti bu olsa gerektir.

Transhümanizmde insan eksik, aslî kusurlu ve günahkar görüldüğü için, insanı kendince bir "üst insan"a atlatma arzusu ve gayreti söz konusudur. Hatta yeniden "insan inşası" gerçekleştirilerek "posthuman" yaratılması çabası vardır. Ancak burada çok ciddi bir çıkmaz göze çarpmaktadır: Baştan kusurlu ve eksik olarak yaratıldığı kabul edilen insan, söz konusu kusurlu haline rağmen, kendi kusurlu ve eksik yaratılışıyla nasıl kusursuz ve mükemmel "üst insan" inşa edecektir. Bu hal muhaldir, mümkün değildir.

Tasavvufun bakışında insan, aslî günahkâr değildir; eksik yaratılmış, kusurlu halk edilmiş değildir. Bilakis insan, Bezm-i Elest'ten itibaren ilahı kelama, vahye, doğru bilgiye ve hikmete muhatap olarak fizik ve fizik ötesi güzellikte yaratılmıştır. İşlediği günah ve kusurların affedilmesi için de kendisi gibi yaratılmış bir insana muhtaç değildir. Tövbe ve af kapısı ilahîdir, son nefese kadar açıktır. Affeden ise Mutlak Yaratıcı olan Allah'tır. İnsan, Allah'ın birey olarak muhatap almak suretiyle onurlandırdığı ve Mutlak Varlık'ın, güzelliklerine ilahî huzurda bizzat şahit kılarak kendisine hiçbir bahane bırakmadığı kıymetli varlıktır.

Tasavvufta Mutlak ilim sahibi Allah'tır, insan değildir. Tasavvuftaki akıl ve duyuların derlediği veri ve bilgilerin noksan olduğu görüşü, bilimin verileriyle de uyumlu vaziyettedir. Aklın ve duyuların bilgisi ve idraki sınırlıdır, tam değildir. Bilimsel gerçek ve vakıa budur ki, göz her şeyi göremez, kulak her sesi işitemez, his her şeyi hissedemez. Gerçek bu iken "posthuman"ı inşa etme iddiasında olan transhümanizm, hangi tam akıl, hangi tam bilgi ve hangi tam ve mutlak gerçek üzere "üst insan"ı inşa edecektir? Böyle bir tam bilgi insan bilgisi değildir, tanrı bilgisidir. Böyle bir cehaletle "üst insan" inşa etmek iddiası, iddiadan öteye geçmeyecektir.

İlk insandan günümüze tüm akıl sahiplerinin bilgilerini siber bilim yahut Yapay Zeka yöntemleriyle bir araya getirip donatsak bile, akıllar ve duyular dar ve sınırlı olmakla ma'lû oldukları için yine tam bir akıl ve mutlak bir bilgi ortaya çıkmayacaktır. Çünkü tek tek her birinde noksanlık olan varlık, bir araya gelse de o noksanlık ondan gitmiş olmaz, tam olmaz.

Bu bağlamda bir başka dikkate değer husus; eğer insandaki duyuların sınırlı ve ölçekli durumunu daha sınırsız ve geniş ölçekli kılmakla inşa edilecek "posthuman" adlı yeni varlık insan olmuş olmaz. Çünkü bugün insandan daha keskin ve uzun menzilli gören, insandan daha geniş herztte duyan varlıklar, maalesef insanlar değil, hayvanlardır.

İnsanın duyu aralıklarını sonsuz olarak inşa etmek "sonlu ve noksan bilgi" ile mümkün olmaması bir yana; bir transhümanist yol bulup genişletmek veya bir başka frekans aralığına

taşımak da onu "post-human" yapmayacak, bilakis fıtratına aykırı bir duyuya endekslenmesi yüzünden belki dünya onun için çekilmez hale gelecektir. Transhümanist inşa ile korkunç ses ve görüntüleri algılayan akıl, insan aklı olmaktan çıkacak, deli yahut hayvan aklı haline dönüşecektir. Bu transhümanizmin daha sağlıklı ve daha mutlu "üstinsan" hedefini kökten ortadan kaldırmaktır.

Tasavvufta, insanı mükemmel yapmak için onu yeniden maddi bir dönüştürmeye ihtiyaç yoktur; zira en güzel ve mükemmel formada yaratılmıştır. İnsanın madden dönüştürülmesi ise, ancak yaratılış kurallarını ihlal edecek işlere karşılık bir ceza olarak "düşüş" olarak ve insan iradesinin ötesinde bir ilahî irade ve kudretle mümkün olmaktadır. Bu bir mesh ve metamorfoz olayıdır. İnsanın iç tabiatının terbiye ve tezkiye edilerek kemale ermesi ve "mükemmel bir insan" olması ise pekâlâ mümkündür. Bu da her insanın kendi iradesi ve nasibi kadar olmaktadır.

Transhümanizm, insanı hücrelerden oluşan bir madde yığını olarak görerek, onun kalp, ruh ve duygu dünyasını adeta yok saymakta, böylece insanın yapıtaşına yönelik teknik biyolojik, nano-teknolojik, genetik yahut Yapay Zeka müdahaleleriyle bir "üst insan" oluşturma temayülündedir. Ancak böyle bir insan, demir yahut moleküler nano-hücre yığını robottan, böylesi insanların oluşturduğu toplum da robotlar cemiyeti olmaktan öteye geçemeyecektir. Kalpsiz ve ruhsuz varlıklar yığının oluşturduğu sosyal yapı, mezarlık bile olamayacak kadar insanlıktan uzak kalır.

Tasavvuf, fıtrat ve ilahi ölçüleri gözeterek insanın kemale ermesine, zaman ve mekan boyutlarını aşmasına, ebediyet duygusunu yaşamaya imkânlar açarken; transhümanizm, insan fıtratını ve genlerini kökten değiştirme ve dönüştürme operasyonlarına tevessül ederek insanın bir üst kademeye evrilmesine değil; bilakis insanın metamorfozuna, bir alt kategoriye düşüşüne sebebiyet vermektedir. İnsan ve medeniyetlerin geleceği adına bu hal, çok ciddi ve ağır bir risktir. Bu tabloda velev ki trashümanizmin transhuman inşası veya siber beşer icadı başarılı bile olsa, deccalizmin bir izdüşümü ve alameti olmaktan öteye geçemeyecektir.

Tasavvufun önerdiği kâmil insan olma süreci, insanın bizzat kendi çabası ve yaratıcısının nasip ve tecellileriyle gerçeklemektedir. Böylece tasavvuf onurlu insan, yücelere kanatlanmış insan inşa etmektir. Bu yolda mürşid-i kâmil denilen başta peygamberler ve örnek insanlar, birer yardımcı ve hak-hikmet üzere "doğru yolu gösteren rehber"ler (el-En'âm 6/90; el-Enbiyâ 21/73; er-Ra'd 13/7) manasındadır. İnsanları kendilerine asla kul edinemezler (Âl-i İmrân 3/79).

Transhümanizmin hedeflediği modelde ise insandan post-human yaratacak olan ise yine insandır. Böyle bir yapılanma ve anlayış, gerçekte hem insanı küçültmek, onu kendi gibi yaratılmış bir "ilkel ve noksan tanrı"nın eline terk etmek, hem de toplumda yeni bölünme ve kırılmalar demektir. Zira transhümanizmde insanın posthuman olabilmesi için kendini "üst insan" olarak yeniden inşa edecek genetik, teknik biyolojik veya Yapay Zeka bağlamında donanımlı bir insan veya insan topluluğuna yahut onların imal ettiği teknik/makine grubuna ve onların tercihine mahkumdur. İşin daha ilginç yanı, kendisi "posthuman" olmayan transhümanist insan, post human inşa etmeye kendini görevli saymaktadır. Bu da bilim ve akıl dışı bir gayrettir.

Transhümanizmde her ne kadar mükemmel bir insan hayali söz konusu ise de "post human"ın dünyasının ne olacağı belirsizdir. Dahası "post human"ın kalp ve gönül dünyasına dönük bir teklifi yoktur; zira kalp yoktur, gönül yoktur. Transhümanizm, her ne kadar ölümsüzlük ve ölümsüz insan hedefi ile yola çıkmış görünse de en iddialı transhümanistler, bu yolda ölüme mahkum olmaktan kurtulabilmiş değillerdir. Dolayısıyla transhümanizmin "post human"

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

modellemesi daha baştan kadük durmakta, ölü doğmaktadır.

Birçok kesimler tarafından putperestliğin bir türü olarak görülen transhümanizm, yeryüzünde cennet yaratma iddiasında olan ütopyacı, ahlaksız ve insan karşıtı bir hareket olarak görülmektedir. Laik sol bile transhümanizmi "atomize edilmiş bireycilik" olarak görüp eleştirmektedir.[919]

Transhümanizmde insan, sadece bireyselleşmez, en temel insanî özelliklerini yitirmiş bir tekno-robot, siber-beşer haline dönüşür. Dini paradigmalar ve mukaddes değerler yok olur. Aile mefhumu kalmaz. Cinsiyet ve üreme biter. Nesil kesilir. Neticede insan soyunu sürdürecek mekanizmalar ortadan kalktığı nispette insanlık da yok olur.

Transhümanizm öğretisi ve hedefi yeni kutsalı belirleme ve hatta yeni tanrı yaratma amacı taşıması itibariyle, yeni bir din, yeni bir insan türü ve yeni bir hayat tarzı ön görmekte, buyruklar ortaya koymaktadır. Transhümanizm kendine taraftar bulmak için kendini dinleştirirken, kendi dışındaki veya kendine karşı olan dinleri sekülerleştirmektedir.[920]

Transhümanizmde tanrı, varlık ve insanın kendisi (doğası), insanın kurtarılması ve özgürleştirilmesi gereken zindanlarıdır. Dolayısıyla post humanı ve onun yaşadığı yeni dünyayı inşa etmek için insanın insanlığından, doğadan ve tanrıdan azad edilmesi, kopartılıp uzaklaştırılmasını öngörmektedir. Böyle bir anlayış mekanik, kimyasal ve teknolojik bir siber-beşer türünü ve bu insanımsı türün yaşayacağı yeni bir dünya inşa etmektir. Ki bu durumda ne insanın, ne de dünyanın sonu bellidir. Belki, atomize edilmiş bireycilik bile söz konusu olamayacaktır; zira ortada insan kalmayacaktır.

Transhümanizmin ölçü, adalet ve ahlâktan yoksun vaziyette biyolojik evrimden mekanik evrime geçiş süreci ise teknik vahşeti ve siber savaşları tesis edecektir. Zira homosibernetikler ve otonomların varlık sürdüğü hayatta genetik mühendisliği, öjeni, genetiğin değiştirilmesi, katil robotların ve savaş robotların hakim olduğu yeni tür savaş ve korku riskleri mevcuttur. Hatta cinselliğini sex robotlarıyla gideren veya androidleşerek cinsellik duygusunu kaybeden ve üremeden cinsellik yaşayan bu yeni insanımsı türün inşa edilmesiyle insan soyunun kesilme riski bile söz konusudur.[921]

Tasavvufun bugün insanlığa geçmişte olduğu gibi sistematik, kuşatıcı, güçlü ve kâmil bir hikmet ve kâmil insan olma tecrübesi sunduğunu söylemek zor, belki de imkansızdır. Buna mukabil, oluşan geniş boşlukta, transhümanizm gibi yüksek riskli akımlar hızla güçlenmektedir. İnsanlığın bu çıkmazını ortadan kaldırmak analitik zeka, ilim, irfan ve hikmet donanımlı Müslüman alim ve aydınların hayati görevi olsa gerektir. Ölçülü, ahlaklı ve adaletli multidispliner ilmî çalışmaların aciliyeti kendini göstermektedir.

Devletlerin ve şirketlerin teknolojik, tıbbî, genetik, kozmolojik, bilimsel çalışmaları ve geleceğe dönük projeksiyonları bağlamında transhümanizmin açılımları, siber ve Yapay Zeka programları elbette kayda değer niteliktedir. Bu sebeple sürecin hızla işlediği transhümanizm çığırı üstüne, en az genetikçiler, öjenikçiler, nano-teknolojiciler, nöro-biyologlar, bilgisayar yazılımı ve donanımcıları ve Yapay zekâcıların çalışmaları kadar; üzerinde filozofların, bilim adamlarının,

919 R. U. Sirius - Jay Cornell, *Transcendence-The Disinformation Encyclopedia of Transhumanism and the Singularity* (San Francisco: Red Wheel/Weiser, 2015), 57.

920 Ahmet Dağ, *Transhümanizm : insanın ve dünyanın dönüşümü* (Ankara: Elis Yayınları, 2020), 204.

921 Chu, *Human Purpose and Transhuman Potential: A Cosmic Vision of Our Future Evolution*, 358-359.

aydınların, hukukçuların, sosyal bilimcilerin ve teologların düşünmeleri; transhümanizm hareketini objektif ve ciddi düzeyde ele almaları, kontrolsüz güç şeklinde yol alan akımın kozmik temellere, adalet ve ahlak rayına oturtma gayretinde olmaları, insanlık ve varlığın geleceği adına önem arz etmektedir.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKÇA

Allenby, Braden R. - Sarewitz, Daniel. *The Techno-Human Condition*. London: The MIT Press, 2011.

Âmilî, Hür el-. *Vesâ'ilü'ş-Şî'a ilâ taḥṣîli mesâ'ili'ş-şerî'a*. Mektebetü'l-İslamiyye, Tahran., 1388.

Ateş, Süleyman. "Cüneyd-i Bağdâdî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 8/119-121. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Aydın, Mehmet S. "İnsân-ı Kâmil". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22/330-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Bağdâdî, Ebu'l-Kâsım Cüneyd el-. *Resâil'ül-Cüneyd*. ed. Cemal Receb Seydebî. Beyrut: Daru Ikra, 1. Basım, 2005.

Baudrillard, Jean. *Symbolic Exchange and Death*. çev. Hamilton Grant. SAGE Publications, London., 1993.

Bernal, John Desmond. *The World, The Flesh and The Devil: An Enquiry in to the Future of the Three Enemies of the Rational Soul*. New York: E. P. Buxton And Co, 1929.

Bodur, Osman. "Hadislere Göre Deccâlin Özellikleri". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 59 (2017), 90-102.

Bolat, Ali vd. *Tasavvuf (Tarih, Doktrin, Tenkıt)*. ed. Fatıma Elif Kavasoğlu. Samsun: E YAZI, 2019.

Bolay, Süleyman Hayri. "Âdem". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/358-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el-. *Sahihu'l-Buharî*. Beyrut, Dımeşk: Dar-u İbn Kesîr.

Bursevî, İsmâîl Hakkı. *Rûhu'l-Mesnevî*. I-II Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1287.

Bünyadzâde, Könül. *İnsan: kamilliyin arxitektonikası*. Bakı, Zərdabi LTD., 2014.

Carrel, Alexis. *Man The Unknown*. Harper & Brothers A-H, London., 1939.

Celâleddin-i Rûmî, Mevlânâ. *Mesnevî-i Ma'nevî*. çev. Derya Örs - Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2015.

Chu, Ted. *Human Purpose and Transhuman Potential: A Cosmic Vision of Our Future Evolution*. USA: Origin Press, 2014.

Coşkun, Ahmet. "Mesh". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara). 29/303-304. TDV Yayınları, 2004.

Cuthbertson, Anthony. "Elon Musk Reaffirms Pledge to Build Human Colony on Mars After Becoming World's Richest Person". *Independent.Co.Uk* (07 Ocak 2021), blm. Indy / Life. https://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/elon-musk-mars-city-wealth-b1784062.html

Cuthbertson, Anthony. "Neuralink: Elon Musk Promises to Show A Working Brain-

Computer Chip For 'Human-AI Symbiosis'". *Independent.Co.Uk* (26 Ağustos 2020), 1, blm. Indy/Life. https://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/elon-musk-neuralink-brain-computer-chip-ai-event-when-a9688966.html

Dağ, Ahmet. "Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm". *Felsefi Düşün* 9 (Ekim 2017), 46-68.

Dağ, Ahmet. *Transhümanizm : insanın ve dünyanın dönüşümü*. Ankara: Elis Yayınları, 2020.

Daly, Todd T. W. "Diagnosing Death in the Christian and Transhumanism Traditions". *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*. ed. Calvin Mercer - Tracy J. T Rothen. 83-97. Santa Barbara: CA: Praeger, 2015.

Demircan, Kozan. "Aşkın İnsan Üstün İnsana Karşı: Dünyanın ilk insan tasarımcısı ve kadın transhümanist filozofu olan Natasha Vita-More ile söyleşi". Kişisel Site. *KOZANDEMİRCAN*. 03 Eylül 2016. Erişim 14 Aralık 2021. https://khosann.com/askin-insan-ustun-insana-karsi/

Dımeşkî, Şemsuddin Ebu'l-Berekât Muhammed b. Ahmed eş-Şafi'î ed-. *Cevâhiru'l-Metâlib Fi Menâkıbi'l-İmam Ali Bin Ebi Talib*. ed. Muhammed Bakır el-Mahmudî. II Cilt. Kum: Mecma'u İhya'is-Sekâfeti'l-İslamiyye, 1. Basım, 1416.

Dündar, Pınar. "Hayvanlar Dünyayı Nasıl Algılıyor?" TÜBİTAK - Dijital Popüler Bilim Yayın. *bilim genç: tübitak*. 07 Ocak 2015. Erişim 15 Kasım 2021. https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/hayvanlar-dunyayi-nasil-algiliyor

Düzgün, Şaban Ali. *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan*. Ankara: Otto Yayınları, 5. Basım, 2020.

Emin, Ahmed. *Zuhru'l-İslâm*. I-VI Cilt. Kahire, 3. Basım, 1964.

Erdoğan, Kenan. *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*. Ankara: Akçağ, 1998.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed el-. *el-Maksadü'l-esnâ fî şerhi esmâ'illâhi'l-hüsnâ*. ed. Mahmûd Bîcû. Dımeşk: Matbaatu's-Sabah, 1. Basım, 1999.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed el-. *el-Müstaşfâ min ʿilmi'l-uṣûl*. Dâr'ul-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut., 1993.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed el-. *Tehâfütü'l-felâsife*. Mısır: Dâr'ul-Meârif, 4., 1966.

Gerlegiz, Adem. "Kur'an'da Beşer Kavramı". *Hikmet Yurdu / Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 12/23 (01 Haziran 2019), 151-175.

Güdekli, Ertan vd. *Temel Fizik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2020.

Hauskeller, Michael. *Mythologies of Transhumanism*. London: Palgrave Macmillan., UK., 2016.

Hauskeller, Michael. *Sex and The Posthuman Condition*. London: Palgrave Macmillan, UK., 2014.

Hekîm, Suad el-. *el-Mu'cemu's-Sufî*. Beyrut: Nedre, 1. Basım, 1981.

Hemedânî, Aynülkudât el-Miyânecî el-. *Temhîdât - Aşk ve Hakikat Üzerine konuşmalar*. çev. Halil Baltacı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Basım, 2015.

Hemedânî, Aynülkudât el-Miyânecî el-. *Zübdetü'l-Hakâik / Hakikatlerin Özü - Şekva'l-Garîb / Garibin Şikayeti*. ed. Ahmet Kamil Cihan. çev. Ahmet Kamil Cihan vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2016.

Hemedânî, Aynülkudât el-Miyânecî el-. *Zübdetü'l-Haḳā'iḳ fî Keşfi'd-Deḳā'iḳ (Şekva'l-ġarîb ile birlikte)*. ed. Afîf Useyrân. Paris: Dâr Byblion, 2005.

Hughes, James J. "The Politics of Transhumanism and the Techno-Millennial Imagination, 1626–2030". *Zygon: Journal of Religion and Science* 47/4 (2012), 757-776.

Huxley, Julian S. *New Bottles for New Wine, Essays.* London: Chatto & Windus, 1957.

Huxley, Julian S. *Religion without Revelation*. New York; London: Harper & Brothers, 1927.

Hz. Ali. *Divânu Emîri'l-Mü'minîn el-İmam Alî b. Ebî Tâlib*. ed. Abdülaziz el-Kerem. Beyrut, 1. Basım, 1988.

İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî ed-Dımaşkī. *el-Lübâb fî ʿulûmi'l-Kitâb*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1998.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Alî. *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî., 1994.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Alî. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*. ed. Osman Yahya. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî., 1994.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Alî. *Fütûhât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. Litera Yayıncılık, İstanbul., 2008.

Javed, Saman. "Elon Musk Says Civilisation Will 'Crumble' If People Don't Have More Kıds". *Independent.Co.Uk* (08 Aralık 2021), 1, blm. Indy/life. https://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/elon-musk-more-children-populatiom-b1971901.html

Kandemir, Yaşar. "Fâtıma". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 12/219-223. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Karakaya, Nejdet. *Kur'an'da beş duyu ve algı*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 2015.

Karakuş, Rahmi. "İnsan Anlayışlarının Aile Hayatına Etkisi: Ailenin Sonu Mu?" ed. Mustafa Çevik. 56-73. Ankara: Memur Sendikaları Konfederasyonu ve Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2020.

Kelly, Kevin. *What Technology Wants*. New York: Viking, 2010.

Koca, Sait. "Hadis, Mesḫ (Metamorfoz) ve Kültürel Bağlam: Farelerin Dönüşüme Uğramış Yahudiler Olabileceğine Dair Bir Ṣaḥīḥayn Rivayetinin Tahlili". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/2 (2018), 1-64.

Kurtuldu, Elif vd. "Tat Duyu Bozukluklarına Genel Bakış". *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi* 28/2 (27 Nisan 2018), 277-283.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kāsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-. *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*. Kahire: Daru'ş-Şa'b, 1989.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kāsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-. *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye fî İlmi't-Tasavvuf*. Beyrut, 2. Basım, 1990.

Küçük, Hülya - Ceyhan, Semih. "Râbia el-Adeviyye". 34/380-382. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Mahootian, Farzad. "Ideals of Human Perfection in Sufism and Transhumanism: A Comparison". *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*. ed. Hava Tirosh-Samuelson - Kenneth L. Kenneth. 3/133-156. Frankfurt: Peter Lang, 2005.

Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevî-i Şerîf - Tam Metin Tercümesi* -. çev. Süleyman Nahîfî. Istanbul: Timaş Yayınları, 2007.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1918.

Nietzsche, Friedrich. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. çev. A. Turan Oflazoğlu. İstanbul: Cem Yayınevi, 1984.

O'Connell, Cathal D. "Fighting the Common Fate of Humans: To Better Life and Beat Death". *The Conversation*, 1-5. https://theconversation.com/fighting-the-common-fate-of-humans-to-better-life-and-beat-death-76458

Sirius, R. U. - Cornell, Jay. *Transcendence-The Disinformation Encyclopedia of Transhumanism and the Singularity*. San Francisco: Red Wheel/Weiser, 2015.

Sorgner, Stefan Lorenz. "Perfecting Human Beings: From Kant and Nietzsche to Trans- and Posthumanism". *Trans-Humanities Journal University of Hawai'i Press* 9/1 (2016), 41-61.

Sülemî, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn es-. *Ḥaḳā'iḳu't-tefsîr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 2001.

Şirâzî, Ebu İshâk İbrahim b. Ali eş-. *el-Luma' fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrut: Darü'l-Hadisi'l-Kettaniyye - Mektebetü'n-Nizami'l-Yakubi, Beyrut., 2013.

Tahânevî, Muhammed Ali et-. *Keşşafu Istilahâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*. ed. Ali Dehruc. I-II Cilt. Beyrut: Mektebet-u Lübnan., 1996.

Tanalp, Rükneddin. *Duyu Fizyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, 1975.

Tarkoçin, Suna. "Duyu Organları ve Algı Gelişimi". *Duyu Organları ve Algı Gelişimi, Sağlık Bilimleri Alanında Araştırma Makaleleri*. 353-368. Ankara: Gece Akademy, 1. Basım, 2019.

Tirosh-Samuelson, Hava - Mossman, Kenneth L. "New Perspectives on Transhumanism". *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*. ed. Hava Tirosh-Samuelson - Kenneth L. Mossman. 3/29-52. Frankfurt: Peter Lang, 2005.

Treays, Rebecca. *Beş Duyu*. çev. Dilek Çalışkan Soykök. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2005.

Uludağ, Süleyman. "Âlem". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Waardenburg, Jacques. “Teslis”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 40/548-549. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Bezm-i Elest”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6/106-106. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Yayın Kurulu. “Donmak İster Misiniz?” *TÜBİTAK - Bilim ve Teknik* 23/266 (Ocak 1990), 10-14.

Yıldırım, Mehmet. *İnsan Anatomisi*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 2000.

Yücedoğru, Tevfik. “Kur’an, ve Mesh”. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 53-76.

İSLAM-FIKIH DÜŞÜNCE GELENEĞİ EKSENİNDE BİR TRANSHÜMANİZM/ POSTHÜMANİZM DEĞERLENDİRMESİ

Yusra ÖZER

Özet

Modern Batı düşüncesinin iliklerine işlemiş anlayışların başında gelen hümanizm, insan hayatının merkezinden Tanrı'yı çıkartıp bu konuma insanın kendisini getirmektedir. 21. yy. da ortaya çıkan gelişmeler ve daha da ilerleyen teknoloji ile birlikte hümanizmin yerini de kendisinden daha ileri boyutlarda anlayış, söylem ve isteklere sahip olan transhümanizm/ posthümanizm anlayışları almaya başlamıştır. Bu anlayışların temel amacının insanın fiziksel, psikolojik, biyolojik ve bilişsel yönlerini geliştirme, değiştirme ve dönüştürme çabası olduğu söylenebilir. Aynı zamanda doğayı dönüştürme çabalarının da varlığından söz etmek mümkündür. Yapay zeka içeren uygulamaların ev, ofis, araba, inşaat yapımı gibi pek çok alanda gittikçe daha fazla kullanılmaya başlanması da söz konusu bu transhümanist/posthümanist sürecin bir parçasını teşkil etmektedir. Ölümsüzlük, uzun yaşam, hastalıkları ortadan kaldırma, öjeni gibi ideallere sahip olan söz konusu bu anlayışlarda asıl problemli noktanın insana ve hayata bakılan yerde olduğunu söylemek mümkündür. Üstelik insanı ve doğayı dönüştürme çabası içinde olan bu anlayışların tam olarak nasıl bir dönüşüm gerçekleştirip neleri meydana getireceği bilinmemektedir.

Bu anlayışların dinler ile olan ilişkisine baktığımız zaman; arzulanan ve vaat edilen konular noktasında bazı benzerlikler bulunsa da geleneksel dinler için tehdit oluşturabilecek özelliklerin de var olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla karşımızda duran ve her geçen gün bir kurgu/ütopya olmaktan biraz daha uzaklaşan bu anlayışların, hayatımızın önemli bir bölümünü işgal eden 'din'deki karşılığının ne olduğu sorusunu sormamız gerekmektedir.

Bu çalışmada, sözü geçen transhümanizm/posthümanizm anlayışlarının İslam Fıkıh düşünce geleneği dikkate alınarak nasıl yorumlanabileceği üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Fıkhi manada meşruiyetini tartışmaktan ziyade konunun genel hatlarıyla İslam Fıkıh düşüncesi dikkate alınarak nasıl değerlendirilebileceği özellikle fıkhın insana bakış açısı üzerinden izah edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hümanizm, Transhümanizm, Posthümanizm, Fıkıh, İslam.

Abstract

Humanism, which is one of the most ingrained understandings of modern Western thought, removes God from the center of human life and brings man himself to this position. 21st century Along with the developments in the world and the ever-advancing technology, humanism has begun to be replaced by the understanding of transhumanism/posthumanism, which has more advanced understanding, discourse and desires. It can be said that the main purpose of these understandings is the effort to develop, change and transform the physical, psychological, biological and cognitive aspects of human beings. At the same time, it is possible to talk about the existence of efforts to transform nature. The fact that applications containing artificial intelligence are increasingly used in many areas such as home, office, car, construction construction constitutes a part of this transhumanist/posthumanist process. It is possible to say that the main problematic point in these understandings, which have ideals such as immortality, long life, eliminating diseases, and eugenics, is where people and life are viewed. Moreover, it is not known exactly

what kind of transformation these understandings, which are trying to transform human and nature, will bring about.

When we look at the relationship of these understandings with religions; Although there are some similarities in terms of desired and promised topics, it is possible to say that there are also features that may pose a threat to traditional religions. Therefore, we need to ask the question of what is the equivalent of these understandings, which are getting further and further away from being a fiction/utopia, in 'religion', which occupies an important part of our lives.

In this study, it will be tried to focus on how the aforementioned understanding of transhumanism/posthumanism can be interpreted by taking into account the tradition of Islamic Fiqh thought. Rather than discussing its legitimacy in the fiqh sense, it will be tried to explain how the subject can be evaluated by considering the idea of Islamic Fiqh in general terms, especially from the perspective of fiqh on human beings.

Keywords: Humanism, Transhumanism, Posthumanism, Fiqh, Islam.

1. Transhümanizm/Posthümanizm Sürecinde İnsan

Transhümanizm/Posthümanizm anlayışlarının tarihsel ve felsefi kökenleri Batı düşüncesine dayanmaktadır.[922] Bu anlayışların tıpkı Hümanizm gibi aydınlanma sürecinin oluşturduğu rasyonalist ideallere bağlı ve Batı düşüncesinin mantığıyla doğrudan bağlantılı olduklarını söylemek mümkündür.[923] Transhümanist sürecin devamı niteliğini taşıdığı aydınlanma sonrası Batı düşüncesi ise kendi tarihsel serüveninin faturasını tüm dünyaya ödetmiştir. Sahip olduğu bilgi anlayışında insana ve doğaya bakışın temelde problemli olduğunu –geçmişte yaşananlar ve gelecek planları dikkate alınırsa- ifade etmek hiç zor değildir. Tüm bu olanların başlangıç noktası pek çok düşünür tarafından Descartes'a dayandırılır. Çünkü o insan zihnini mekanik kabul ediyor, öğrencileri hayvanların harika makineler olduğuna inanıyordu. Bu kabulden başlayıp evirilerek bugünlere kadar gelen Batı düşüncesinde hala bu başlangıç sayılabilecek Kartezyen düşüncenin devamı niteliğinde olacak şekilde insana ve doğaya bakıldığını görmek mümkündür.

Modern Batı düşüncesinin temel ayaklarından birini oluşturan Hümanizm, insanın hayatının merkezinden Tanrı'yı çıkartıp oraya insanın kendisini koymaktadır.[924] Bugün bu ben-merkezcilik çok daha ileri boyutlara taşınarak transhümanizm şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yine Hümanizmin temel amaçlarından birinin insanı gereksiz ve hurafe görülen geleneksel din ve inanışlardan kurtarmak olduğunu söylemek mümkündür. Bu düşünsel altyapının bir devamı olarak tezahür eden transhümanizm/posthümanizm anlayışlarında[925] bu hedefler daha da ileri boyuta taşınarak insanın; din, aile, toplum gibi sınırlılıklarla birlikte biyolojik ve zihinsel tüm bağlarından ve sınırlarından da kurtulması gerektiği düşüncesi belirgin hale gelmektedir.[926] Artık insan yakın gelecekte Tanrı'ya dahi muhtaç olmayacaktır inancının güçlü olduğu bir süreçle karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır. Bu anlayışların geleneksel değerlere karşı olduğu açıktır. İnsanı bilişsel ve biyolojik anlamda daha nitelikli ve sağlıklı hale getirmenin, onun yeterliliklerini

922 Ahmet Dağ, *Transhümanizm-İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü* (Ankara: Elis Yayınları, 2018), 13.

923 Hüsnü AYDENİZ, "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (30 Haziran 2020).

924 Frithjof schuon, *Bir merkeze sahip olmak*, çev. Tahir Uluç (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 45.

925 Dağ, *Transhümanizm-İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*, 13.

926 AYDENİZ, "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi".

artırmanın ve hatta uzun vadede ölümsüzlük idealinin varlığının, insanın kendisine muhtaç olduğu Tanrı'nın vasıflarına sahip olarak onun yerine geçebilmeyi arzuladığını göstermektedir.

Hümanizmin devamı olarak değerlendirebileceğimiz transhümanizm/posthümanizm anlayışlarının keyfiyetine kısaca göz atacak olursak, transhümanizmin bir geçiş sürecini ifade ettiğini ve asıl gelinmek istenen nihai aşamanın posthümanizm olduğunu görmemiz mümkündür. Trans-Human kavramı burada bir ara varlığı temsil etmektedir. Geleneksel insandan daha donanımlı ve eksikleri giderilmiş ancak hala insan türüne yakın bir varlık konumunda olduğunu söylemek mümkündür.[927] Post-Human ise tamamen geleneksel insandan farklı, makineyle bütünleşmiş, biyonik bir varlığı ifade etmektedir.[928]

İnsanı doğa karşısında daha güçlü hale getirmek gibi olumlu gözüken hedeflere sahip olmakla birlikte uzun vadede değerleri ve kökleri bütünüyle reddeden bir yapıya sahip olan transhümanizm/posthümanizm söylemleri yakın gelecekte ciddi anlam krizlerine sebep olacak gibi görünmektedir.[929] Son aşamada insanın bütün ontolojik varlık ve anlam dünyasını kaybetme riski bulunmaktadır. Ayrıca ortaya çıkacak bu yeni insansı türün varlığının tam olarak nasıl niteleneceğinin belirsiz olması ürkütücü bir durum olarak karşımızda durmaktadır.

Transhümanistlerin, insanın sanal aleme daha fazla yönelmesiyle geleneksel dini hayata gerek kalmayacağı, insanın dinle olan bağlarından kurtularak özgürleşeceği ve inanca gerek duyulmayan geleceğimizin posthümanizme ait olduğu söylemi bulunmaktadır.[930] En büyük hedefinin insanı bilişsel, fizyolojik ve biyolojik açıdan daha sağlıklı hale getirmek olduğu söylenebilecek bu anlayışların dinlerle birlikte insanın manevi yönünü de –çalışmalarının insanın bedeni üzerine olduğunu dikkate alırsak- dikkate almadıklarını, neredeyse yok sayacak kadar önemsiz gördüklerini ifade etmek gerekir. İnsanın maddi yeterliliklerini artırmak hedefine sahip olan bu anlayışlar onun manevi/ruhi yönüyle ilgilenmemektedirler. Bunun sonucu olarak karşımıza anlam ve değer dünyasından yoksun, bedene indirgenmiş zihinler çıkacak gibi görünmektedir.

Genel hatlarıyla transhümanizme göre insan; eksik ve kusurlu görülür ve makineyle birleşerek

bu eksikliklerini giderip daha iyi bir forma kavuşması hedeflenir. Bu sayede arzuladığı özgürlüğe bütünüyle kavuşabilecek olan insan, salt bireysel mutluluğa ve konformizme dayalı olduğu, kendini önceledeği bir hayata sahip olmalıdır.

Transhümanistlerin vaatlerinin, insanın mükemmelleştirilmesi[931] konusu bağlamında dinlerle ortak ya da benzer yönlerinin olduğu söylenebilir. Ancak farklılaştıkları noktalar görmezden gelinecek ölçüde değildir. Özellikle Tanrıya benzeme çabası (playing god) dinlerle olan en büyük çatışma sebeplerinden biridir. [932] Bu konuda altı çizilmesi gereken bir diğer önemli husus da transhümanistlerin idealize ettiği mükemmel insan ile dinlerin mükemmel insan beklentisinin

927 Ahmet Dağ, "Yaratılışa Müdahale ve yeni bir evrimci Neo- Darwinist bir yaklaşım olarak transhümanizm", (ts.), 16.

928 AYDENİZ, "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi".

929 AYDENİZ, "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi".

930 AYDENİZ, "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi".

931 Büşra KILIÇ AHMEDİ, "İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (2021).

932 KILIÇ AHMEDİ, "İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi".

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

birbirinden farklı olmasıdır. Transhümanist yaklaşım insanın evrimsel olarak geliştiğini ve bunu teknolojik vasıtalarla ilerletebileceğini düşünürken, dinlerde insanın mükemmel forma kavuşması bedenden öte manevi güçlenme ile gerçekleşmektedir.

Bu süreçlerin ciddi etik ve hukuki sıkıntılar oluşturması muhtemeldir. Örneğin; öjeni, robotlara vatandaşlık hakkı tanınması, syborg manifestosunda[933] yer alan idealler ve hatta nano-silah, genetik virüs üretilmesi gibi teknolojilerin insanlığın geleceğini tehdit edecek düzeyde riskleri bulunmaktadır. Bu teknoloji ve sistemler üretilip daha sonra da onlara uygun düşebilecek etik ve hukuk kuralları oluşturulduğunu ifade etmek mümkündür.

Transhümanizm/posthümanizm anlayışları genel olarak dinler ile karşı karşıyadır ve insanın bu bayağı meselelerden artık kurtulması gerektiği düşünülmektedir. Örneğin dindar her insanın hayatında yer bulan ve onu sınırlandıran *günah* kavramı, bu anlayışlara sahip olanlar için adi bir mesele olmaktan öteye gitmemektedir. Geleneksel dinlere bakışın olumsuz olmasının yanı sıra özellikle -kısmen pratize edildiği için- transhümanizm anlayışının, dine alternatif bir yaşam biçimi şeklinde konumlandırıldığını söylemek mümkündür. Ancak geleneksel dinler, bu anlayışların ilerlemeci ve özgürlükçü hedeflerini sınırlandıran önemli bir faktör olarak bulunmaktadır. Özellikle insanın kapasitesine müdahale eden gelişmelere sakıncalı görüldüğü için geleneksel dini yapılar tarafından temkinli yaklaşılmaktadır.[934]

2. Fıkhın İnsana Bakışı Üzerinden Sürecin Değerlendirilmesi

Bahsettiğimiz gibi transhümanizm/posthümanizm anlayışları, ortak vaatler bulunsa da, temel bazı noktalarda genel anlamda dinlerle çakışmaktadır.[935] Özelde İslam dini ve onun önemli ilim dallarından olan fıkıh alanının bu anlayışlara bakışının nasıl olacağı veya nasıl olması gerektiği temel ölçüler dikkate alınarak kısmen belirlenebilse de yapılacak çalışmalarla zaman içerisinde, Müslüman dünyanın daha fazla gündeminde olacak gibi görünmektedir.

İslam-Fıkıh düşünce geleneği ile transhümanizm/posthümanizm anlayışları en temel nokta olan insana ve doğaya bakışta farklılaşmaktadır. Fıkhın bakış açısına göre insanın hayatının merkezinde Yaratıcı vardır ve inanan insan onun rızasını hedeflemelidir. İnsan eşref-i mahlukat olarak kabul edilir ve yaratılışında herhangi bir kusur ve eksiklik olduğu inancı yer almaz. Zarurat-ı Hamse ilkesi bağlamında inananlardan olsun veya olmasın; canı, malı, dini, ırzı ve nesli korunmalıdır.[936] Yani insan ruhen ve bedenen korunması gereken bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın transhümanizm/posthümanizm anlayışlarının insan bedeni başta olmak üzere korunması gereken bu temel unsurları derinden sarsacağı muhtemeldir. Bu durumda fıkıh bağlamında atılması gereken adımlar neler olacakır? Abdal Hakim Murad'ın ifade ettiği gibi[937] yarı insan yarı makine olması öngörülen bu varlığın kul olarak sorumlulukları neler olacaktır? Ya da planlandığını ifade ettiği insan geni ve balık geninin birleştirilmesiyle oluşan bu

933 Haraway bu eserinde insan ve makine arasındaki sınırın aşındırılabileceğini söylüyor. Donna haraway, *siborg manifestosu- geç yirminci yüzyılda bilim, teknoloji ve sosyalist feminizm*, çev. osman akınhay (istanbul: agora kitaplığı, 2006), 74.

934 AYDENİZ, "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi".

935 İsmail KURT, *Transhümanizm ve tekillik bağlamında dinin geleceği* (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 92.

936 Ömer Faruk Habergetiren, "İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (30 Haziran 2019), 150-169.

937 Abdal Hakim Murad, "TRANSHÜMANİZM VE İSLAM", çev. AVCI Kadir, (ts.), 4.

yeni insansı varlığın denizaltında uzun süre yaşaması durumunda ibadetleri nasıl belirlenecektir? Müslümanların bu ve benzeri daha pek çok problemle karşılaşmasının muhtemel olduğu yakın geleceğe iyi hazırlanmak zorunda olduğumuz bir hakikat olarak karşımızda durmaktadır.

Bir bireyin daha iyi şekilde hareket etmesi için genetik düzeyde bir müdahaleye cevaz verilebilir mi? Bunun özgür irade ile ilişkisi ne olacak? Burada insanın hem enfüs hem de afak içerisinde kötülük ile mücadelesine ne olacaktır? Bir yandan kötülük işleme potansiyeline sahibiz ve bu imtihanın ve yaratılışın bir parçası konumundadır. Bu tartışma kelami bir boyuta da sahiptir aynı zamanda ancak bu gibi duygu-durum tedavi ve terapileri ile insanın suç işleme potansiyelinin engellenmesi çalışmaları fıkhi açıdan da önemli dini sorunlara yol açacak gibi görünmektedir.

Transhümanizm/posthümanizm anlayışlarının idealize ettiği hayat mekanik ve sanal bir gelecek kurulmasını ve insanın da bedensel ve zihinsel eksikliklerinden ve din, aile, toplum gibi sınırlarından kurtularak bu dünyaya adım atması gerektiği düşüncesini barındırır. Bu da bize Boudrillard'ın sanalın hakikatin yerine geçeceği tezini hatırlatmaktadır. Oysa geleneksel dinler aşkın hakikate ulaşmayı arzulayan fertler yetiştirmeyi hedeflemektedir.[938] Bu anlayışların sanal ve teknolojik olanı fazlaca önceleyip adeta bilim tapıcılığına soyunan durumlarının bir sebebi de dinlerin ahiret ile ilgili vaat ettiklerini -özellikle Hristiyanlığın- bu dünyada gerçekleştirme idealinde olmalarıdır.[939] İslam dininin seküler bir hayat yaşamaya son derece engel olan yapısını düşündüğümüzde bunun en azından Müslümanlar özelinde mümkün olmayacağını ya da olmaması gerektiğini ifade etmek mümkündür.

Transhümanizm/posthümanizm anlayışlarına göre insan, hem kendini hem de doğayı değiştirmeli ve dönüştürmelidir. Bunu da teknolojiden yardım alarak yapabilir. Örneğin cinsiyetinden kurtulmak isteyen bir birey bunu rahatlıkla gerçekleştirebilmelidir. Ya da biyolojik çocuk sahibi olmak isteyen eşcinsel bir çiftin gen plazmaları birleştirilerek bu istekleri gerçekleştirilebilir ve bu çiftler biyolojik çocuklara sahip olabilirler. Bu anlayışlara göre geleneksel ve bayağı kurallar artık aşılmalı ve insan kendini bu değişime bırakmalıdır. Öte yandan hastalıklardan kurtulma üzerine yapılan çalışmaların insanın ömrünü ve bedensel sağlığını artırması da öngörüldüğü düşünülürse, hasta ve engelli insanlar açısından oluşan bu teknolojik ilerleme ve değişim olumlu bazı sonuçlar da doğurmaktadır. Burada cinsiyetsizlik politikaları, genetik silah diye nitelendirebileceğimiz virüsler gibi kitlesel düzeyde tehdit eden unsurlara fıkhın bütünüyle karşı olacağını ifade etmek zor olmasa da insan sağlığı açısından olumlu gelişmelere ve düzeltici işlemlere cevaz verileceğini ifade etmek mümkündür. Transhümanist uygulamalara baktığımızda büyük çoğunluğunun fıkha aykırı boyutlar taşıdığını söylemek mümkündür. Ancak düzeltici işlemlerin dinen uygun olduğu genel ilkeler dikkate alınarak söylenebilir.

Transhümanizm/posthümanizm anlayışları ile ayrıştığımız tek nokta etik kurallar değildir. Geri dönüşü olmayacak şekilde doğanın ve insanın dengesinin bozulması hedeflenmektedir. Rahman suresinin 7-9. Ayetlerinde buyurulduğu üzere İslam dininde yaratılıştaki dengenin bozulması yasaklanmıştır. Dengenin bozulmaması gerektiğinden bahsedilmesi, bir gün bu dengenin birileri tarafından bozulmak isteneceğini de göstermektedir.[940] Benzer şekilde Nisa-119. Ayette de

938 AYDENİZ, "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi".

939 Transhümanist felsefenin diğer geleneksel dinlerden ziyade Hristiyanlıkla uyumlu pek çok noktası olduğu ifade edilebilir. Kurt *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 92.

940 Tomim Mobayed, "Dünyada Ölümsüzlük? İslami Gözle Trans Hümanizme Bakış", *Yaqeen Institute for Islamic Research*, ts.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

yaratılışın değiştirilmesi yasaklanmaktadır. Transhümanizm/posthümanizm anlayışlarının özelde İslam-fıkıh düşüncesine genel olarak da neredeyse bütün geleneksel dini yapılara göre en aykırı noktalarından birinin yaratılışın değiştirilmesi meselesi olduğunu söylemek mümkündür. İslam dininde bu durum bir sapkınlık ve şeytani bir durum olarak kabul edilmektedir.

SONUÇ

İslam dini insan-insan, insan-Allah ve insan-alem ilişkilerini düzenleyen bir din konumundadır. Temelde Avrupa Hristiyanlığı etkisi de taşıyan Batı düşüncesine dayanan transhümanizm/posthümanizm anlayışları İslam diniyle insana bakış noktasında çakışmaktadır. Batılı düşüncede insan bedenen eksik ve kusurlu kabul edilirken İslam dininde bunun tam tersi olarak insan yaratılanların en şereflisi olarak kabul edilmektedir. Fıkıh ilminde insanın değerlendirilmesine baktığımız zaman, bu hususta genel ilkelerin varlığını görmekteyiz. İnsana ait olan her şeyin -Müslüman olsun ya da olmasın- hukuki koruma altına alındığını özellikle zarurat-ı hamse ilkesi bağlamında görmemiz mümkündür. İnsan bedeni kıymetli ve korunmaya değerdir ancak Müslümanın hayatında öncelik dine aittir. Söz konusu anlayışlarda ise bu durumun tam aksine beden öncelendiğini ve insanın dini ve toplumsal yönlerinin göz ardı edildiğini ifade etmek gerekir. Bu bağlamda transhümanizm/posthümanizm anlayışlarının büyük ölçüde İslam-Fıkıh geleneğiyle taarruz halinde olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu anlayışların bütünüyle yeryüzündeki hayata odaklanıldığını, ölümsüzlüğe varan ideallerinden anlaşılabilir. Oysa İslam-fıkıh düşünce geleneğine göre insan, bu dünyaya çabalamak için gelmiştir ve nihai aşama bu dünya değildir. Fıkhi gelenek için transhümanizm/posthümanizm anlayışlarında olduğu gibi nihai olana ulaşmak bu dünyada hedeflenmemektedir. Yapıp etmelerimizin bazı sonuçları bu dünyaya taalluk etse de asıl hesap, ceza ve ödül yeri ahirettir.

Kıyasını yapmaya çalıştığımız bu iki farklı alanın pek çok açıdan karşı karşıya geleceği ve birçok transhümanist işlemin fıkıh ilmi açısından meşru kabul edilemeyeceği bir gerçek olarak ortada durmakla birlikte hastalıkların iyileştirilmesi, teknolojik imkanların artmasıyla yaşam koşullarının daha konforlu hale gelmesi gibi olumlu yönleri de bulunmaktadır. Ancak bu imkanların da tüm insanlıkta değil de sadece yeterli maddi olgunluğa sahip birey ve toplumlarda bulunmasıyla oluşacak sosyal eşitsizlikler ve bunun sonucunda yaşanacak kitlesel krizler de ihtimal dahilindedir.

Denilebilir ki bu çalışmaları yürüten insanlar büyük ölçüde Müslüman ya da herhangi bir dinin müntesibi olmadıklarından dolayı dinin geleceğine dair herhangi bir kaygıları bulunmamaktadır. Ancak transhümanizm ve posthümanizm süreçleri tüm dünyayı olduğu gibi İslam dünyasını da etkilemektedir. Yakın gelecekte fukahayı bekleyen pek çok yeni soru olduğunu söylemek gerekir. Fıkıh ilmi bu yeni süreçte pek çok sıkıntıyla karşı karşıya kalacak gibi görünmektedir. Bu yüzden hem ilmihal düzeyinde hem de söz konusu süreçleri yorumlama şeklinde çalışmalar yapılmasının gerekliliği ifade edilebilir. Dolayısıyla bilim ve teknoloji alanlarının Batının insafına terk edilmemesi ve Müslüman ilim ve bilim insanlarının bu çalışmaların her aşamasında bulunmalarının elzem olduğunu ifade etmek mümkündür. Zira yok saydığımız bir alanı denetlememiz mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Aydenï, Hüsnü. "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. https://doi.org/10.29288/ilted.690929

Dağ, Ahmet. *Transhümanizm-İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*. Ankara: Elis Yayınları, 2. Basım, 2018.

Dağ, Ahmet. "Yaratilişa Müdahale Ve Yenï Bïr Evrïmcï Neo- Darwïnïst Bïr Yaklaşim Olarak Transh", 16.

Habergetiren, Ömer Faruk. "İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (30 Haziran 2019), 150-169. https://doi.org/10.32711/tiad.539625

Haraway, Donna. *Sïborg Manïfestosu- Geç Yïrmïncï Yüzyilda Bïlïm, Teknolojï Ve Sosyalïst* Femïnïzm. Çev. Osman Akinhay. İstanbul: Agora 1. Basım, 2006.

Kiliç Ahmedi, Büşra. "İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (2021). https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid/issue/67123/1001949

Kurt, İsmail. *Transhümanizm ve tekillik bağlamında dinin geleceği*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Mobayed, Tomim. "Dünyada Ölümsüzlük? İslami Gözle Trans Hümanizme Bakış". *Yaqeen Institute for Islamic Research*, ts. https://yaqeeninstitute.org/read/paper/dunyada-olumsuzluk-islami-gozle-trans-humanizme-bakis

Murad, Abdal Hakim. "Transhümanïzm Ve İsla". çev. Avcı Kadir, 4.

Schuon, Frïthjof. *Bïr Merkeze Sahïp Ol*. çev. Tahïr Ulu. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2016.

YAPAY ZEKÂ TABANLI İCTİHAD FAALİYETİ ÜZERİNE YENİ BİR KEŞİF: DİJİTAL İCTİHAD

Mehmet Hicabi SEÇKİNER

Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1. İctihad

İslam dini insanlığı tek yaratıcı olan Allah Teâla'ya inanmaya ve O'nun emir ve yasaklarına uymaya davet eden son ilahi dindir.[941] İslam kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ve elçisi Hz. Muhammed (sav.) aracılığıyla inanç, ibadet, muamelat ve ahlak alanlarından insanlığa yapmaları ve yapmamaları gerekenlere dair ilahi hükümler getirmiştir.[942] İslam'ın iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve Sünnetteki bu hükümler zamanla tasnif edilerek farklı ilim dallarının konusu olmuştur. Klasik tabirle fıkıh ve modern tabirle İslam hukuku, tafsili delillerden istinbat edilen şer'i ameli hükümler üzerine kurulu bilim dalıdır.[943] Fıkıh, ilk dönem İslam literatüründe dini bilgiyi derinlemesine bilme, kavrama ve uyarlama şeklinde geniş bir muhtevayı ifade ederken, dini bilimlerin sistematikleşmesiyle birlikte dinin hukuk sahasına ait meselelerini ifade eden bilimsel alanın adı olmuştur.

İslam hukuku terkibinden de anlaşılacağı üzere bu alan İslam dinine göre insan ilişkilerini düzenleyen, İnsanların doğuştan getirdiği ve sonradan kazandıkları hak ve sorumluluklara ait, kuralları inceler. Hukuk, kurallar; kurallar ise hükümlerin üzerine inşa edilir. Öyleyse İslam hukuku özünde insan, evren ve Allah arasındaki ilişkileri düzenleyen İlahi hükümlerle diğer bir tabirle şer'i hükümle ilgilenir.[944] Hukuka konu olmayan hükümler onun sahasına girmez. Şer'i hüküm, "Şâri'in (hukuk koyucu) mükelleflerin (hükmün muhatabı olanlar) fiillerine ilişkin iktizâ, tahyîr veya vaz' içerikli hitabının sonucu" şeklinde tanımlanır.[945] Bu sonuç, insan eylemlerine farz, vacip, mendub, mubah, mekruh, haram şeklinde emirden nehye bir dizi hükümle yansır. Bu dizi ise insanın İslam hukukuna göre hak ve sorumluluklarını belirler.[946] Şer'i hükmün asli kaynağı da dinin kaynağı gibi naslar (Kur'an ve Sünnet)'dır. Fıkıh ilmi de temelde naslarda yer alan şer'i delillerden çıkarılan hükümlerle hareket eder. İslam dini vahiy merkezli bir din olsa da muhatabının insan, insanın ise düşünen bir varlık olması hasebiyle vahiy-akıl dengesi açısından bir mekanizma geliştirilmesini elzem kılmıştır. Bu sayede şer'i hükmün delilleri, vahiy akıl ekseninde Kitap, sünnet, icma, kıyas, örf, ıstıslah, ıstıshab şeklinde bir hiyerarşi ile kurgulanmıştır.[947]

İnsanın sosyal bilgilerle hayat arasındaki ilişkisinde olduğu gibi şer'i naslarla (hükümlerle) hayat arasında da temelde bilmek, anlamak ve uyarlamak üzerine kurulu bir ilişki

941 Âl-i İmran 3/19; Mâide 5/3; Buhârî, İlim, 49; Müslim, İmâre, 116.

942 Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: İfav, 2018), 18.

943 Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 28; Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 19.

944 H. Yunus Apaydın, *İslam Hukuk Usulü* (Ankara: Bilay Yayınları, 2017), 9; Muhammed Abu al-Fath Bayanunı, "Hüküm", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 466.

945 Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: Marmara İlah. Fak. Yay., 2002), 4.

946 Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 135.

947 Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, 45.

dengesi vardır. Naslar bilinmeli, anlaşılmalı ve hayat naslara uyarlanmalıdır. Ne var ki bilme eylemi, bilginin kaynağından ileri gelebilen açıklık ve kapalılık sebebiyle,[948] zihinde gerçekleşen bir aktivite olan anlama eylemi de zihin yapılarının algılayış farklılığından ve uyarlama eylemi ise sınırlı naslar karşısında sınırsız hayat gerçeğinden hareketle bir takım problemler sinerjisine yol açmaktadır. Adı geçen üç faaliyetten bilme ve anlama denklemi, şer'i delillerden hüküm çıkarma yöntemi olan istidlal (lafızdan hüküm çıkarma) ve istinbat (naslarda doğrudan düzenlenmemiş meselenin hükmünü naslardan çıkarma) şeklinde iki temel yöntemle sağlanır.[949]

Hükmün kaynağı olan lafız salt lafız oluşu açısından ve de ihtiva ettiği anlam(lar) açısından probleme neden olabilir. Lafız, dilde konulduğu anlam, anlamın açıklık-kapalılığı ve anlamın delaletinin şekli bakımından farklılık arz edebilir. Lafzın hüküm ifade etmesi açısından tahlil edilmesi de problemin diğer yanıdır. Lafız-mana denkleminin bir diğer yönü de anlamın keşfi bağlamında metinler arası ilişkinin tahlilidir.[950] Sözün maksadının açık bir şekilde tespitine yönelik beyan teorisi, hükümler arasında tebdil veya iptalin imkanına yönelik nesih teorisi bu ilişkilerden kaynaklanan problemlere çözüm üretir.[951] Metinler arası ilişkinin bir diğer yönü de iki delilin karşı karşıya gelmesi anlamında tearuz meselesi olup bu ise tercih teorisi ile tahlil edilir.[952] Sözün zahir anlamından çıkarılıp muhtemel olduğu bir başka anlama hamledilmesi demek olan tevil yöntemi, yine metinler arasında ilişkinin doğuracağı muhtemel problemlere tevil teorisi ile çözüm üretir.[953] Ayrıca Şâri'in gayelerini tespite gayret eden makâsıdu'ş-şeria ve maslahat teorileri gibi yeni yöntemler de anlamın keşfini temin için ortaya çıkan teşebbüslerdir.[954]

İnsan, aklı ile malum bir varlıktır. İyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan aklı sayesinde ayırır. İnsan aklı sayesinde kendisine iletilen bilgiyi işler, anlar ve yorumlar. Ancak anlama ve yorumlama faaliyetinde bilginin birden fazla manaya ihtimali kadar aklın bilgiyi birden çok anlama yorumlama ihtimali de söz konusudur. Bu durum hükümlerin anlaşılmasında da geçerli olup bu sayede bir hükme ait birden çok görüş ortaya çıkabilir. Bu istenen bir durum olmasa bile beklenen bir durumdur. Diğer yandan kişinin anlama kapasitesi, yeteneği, bilgi dağarcığı ve tecrübeleri anlamlandırma düzeyine etki eder. İnsanın psiko-sosyal yapısı dahi hükmü anlayışını etki altında bırakabilir. Bu nedenle de ortaya tercihinde ihtilaf edilebilecek birden çok görüş çıkar. Bu durumlar da hükmün anlamlandırma çabasına ait problemler arasında yer alır.

Asli kaynaklar Kur'an ve Sünnette yer alan binlerce ayet ve hadis içerisinde şer'i hükme konu olanların sayısı çok fazla değildir. Naslar delalet ve rivayet yönüyle çeşitlilik arz etse de özellikle Sünnet lafızları rivayet yönünden faydalı olduğu kadar bazı sorunlara da neden olabilir. Bu çeşitliliğe rağmen naslar, sınırsız sayılabilecek çeşitlilikte ki hukuki ihtiyaç ve sorunlar karşısında, sınırlı sayılır. Bu durum ise sınırlı naslar ile sınırsız sayıda ki hukuki problemlerin nasıl çözüleceği sorusunu gündeme getirir.[955] Bu durumda birinin naslarda yer alan hukuki hükümlere

948 Muhsin Koçak vd., Fıkıh Usûlü (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 342.

949 H. Yunus Apaydın, "İctihad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/434; Halil İmamoğlu, *Klasik Mantıkta Akıl Yürütme* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2018), 9-10.

950 Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 265.

951 Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, 425.

952 Gazzâlî, *el-Mustesfâ*, ts., 1/364; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 296.

953 Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 305.

954 Muhammed Tahir İbn Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi* (İstanbul: Rağbet, 2013), 105; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 291; Ahmet Raysûnî, "Makâsıd Ve İçtihata Merkezli Bakış", çev. Ahmet Yaman, *Makasıt ve İçtihad*, ts.

955 Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 311.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

isdtidlal ve istinbat yöntemlerini kullanmakta derinlemesine gayret göstererek çözümler üretmesi gerekmektedir. İşte bu kişi müctehid ve yaptığı işin adı ictihad olur.[956]

Sözlükte "zor bir işi gerçekleştirebilmek için derin çaba sarf etmek"[957] anlamına gelen ictihad terim olarak "fakihin herhangi bir şer'î hüküm hakkında zannî bilgiye ulaşabilmek için bütün gücünü harcaması" demektir.[958] İctihad mana ekseninde yürütülen zihni faaliyetin adıdır.[959] Ancak ictihad, sınırlı sayı ve kapsamdaki nasların çeşitli yorumlara tâbi tutularak yeni ve farklı olaylara uygulanması, yani nas-olgu ilişkisinin kurulması yönündeki fikrî çabayı temsil ettiğinden böyle bir anlayış ve faaliyetin şer'î ahkâmın mükelleflere bildiriminin ardından, yani vahiy ve sünnet süreciyle birlikte başlamış olması tabiidir.[960] Nasların şer'i hükmün temel kaynağı ve belirleyicisi olarak kabulü ve de nasların anlaşılıp yorumlanması akılla mümkündür. Nakil ve akıl her durumda bir birini destekleyen ve dengeleyen bir işleve sahiptir. Kıyas, rey, istidlal, istinbat ve fıkıh gibi nas ekseninde yürütülen faaliyetlerin genelini kapsamına alan ictihad, nasların lafız, mana ve bilinçli boşluklarında var olduğu düşünülen şer'i-ameli hükümleri ortaya çıkarmaya yönelen derinlemesine çabanın adıdır. Bu yönüyle ictihad insan aklı ve birikiminin devrede olduğu beşeri bir faaliyettir.[961] Farklı boyutlarıyla re'y ictihadını câiz görenlere göre Hz. Peygamber, re'y yoluyla görüş açıklamak suretiyle bu konuda ümmetine örneklik etmiş ve nasları anlamada beşer aklına yer verileceğini göstermiştir.[962]

Peygamber sonrası dönemde Kur'an'ın salt varlığının mevcut sorunları çözmeye yetmediği, Hz. Peygamber'in açıklamalarının desteğine ihtiyaç bulunduğu anlaşılmakla birlikte çok geçmeden bu desteğin de yetersiz kaldığı görülmüştür. Çünkü gerek Kur'an gerekse Sünnet söylenmiş sınırlı açıklamalardan ibaretti ve anlam potansiyeli güçlü olsa bile naslar tamamlanmış sınırlı açıklamalardan ibarettir.[963] Bu noktada nasları aktif hale getirmek Hz. Peygamberin (sav.) Kur'an karşısındaki beyan işlevini üstlenecek birilerine ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaç *rey' içtihadı* kavramını gündeme getirmiştir.[964] Re'y ictihadı kavramıyla ifade edilen bu anlayışla birlikte teşrî' sürecine akıl da katılmış oluyordu. "Şahsî akıl yürütme" anlamında re'y ictihadının devreye girmesiyle birlikte fıkhın rasyonel prensiplerinin oluşmaya başladığı ve fıkıhta sistemleştirme dönemine geçildiği söylenebilir.[965]

İctihad faaliyeti, lafzın zâhirî manasının anlaşılması çabasından lafzın mâna ve amacının anlaşılması ve nasların bıraktığı boşlukların aynı sistem içinde tamamlanması çabasına kadar uzanan geniş bir alanda söz konusu olmaktadır. Usulcülerin ifadelerinden ictihad kavramının genel anlamda lafzî istidlâl, mefhum istidlâli ve anlam istidlâlini içine alacak bir muhteva ile

956 Apaydın, "İctihad", 21/433.

957 Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1300), 3/135; Muhammed Murteza el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamus* (Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1965), 7/534.

958 Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 226; Apaydın, "İctihad", 21/432.

959 Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 323.

960 Apaydın, "İctihad", 21/432.

961 Atar, *Fıkıh Usûlü*, 117; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 313.

962 Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 314.

963 Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985), 52.

964 Apaydın, "İctihad", 21/433.

965 Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, 59; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 313.

kullanıldığını söylemek mümkündür.[966] Buna bir de mevcut hükmün uygulanmasına ilişkin ictihad eklendiğinde ictihad faaliyetini lafzın zâhirinden hüküm çıkarma (lafzî istidlâl), lafzın mânasından hüküm çıkarma ve hükmün uygulanması (tahkīk-i menât) olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür.[967]

Naslarla hayatın dinamizmi ve sosyal gerçeklik arasındaki bağlantıyı dengeli bir şekilde kurabilmek için bunu sağlayacak olan ictihad faaliyetinin her dönem ve toplumda canlı bir şekilde sürdürülmesine duyulan ihtiyaç açıktır. Ancak mezheplerin teşekkülü ve fıkıhlarının tedvin edilmesiyle birlikte ictihadın ilk geniş anlamının daraldığı ve mevcut müdevvenatın tatbikinden ibaret hale geldiği de bilinmektedir. Bu husus literatürde "ictihad kapısının kapanması" tabiriyle ifade edilir.[968] Bu görüş, birçok çağdaş İslâm âlimi ve araştırmacısı tarafından da paylaşılmakta, yeni bir mezhep için yeni usuller koymaya mâtuf, yani klasik anlatımıyla mutlak ictihadın kapandığı benimsenmekle birlikte tahkīku'l-menât ictihadı, mukayyed ictihad, meselede ictihad ve kollektif ictihad gibi faaliyetlerin değişik düzeylerde hemen hemen aralıksız olarak devam ettiği, ileri dönem fakihlerinin de bu yönüyle öncekilerden geri kalmadığı ifade edilmektedir.[969]

Klasik ictihad teorisinin ictihad ehliyetini erişilmesi güç şartlara bağladığı, ahkâmın değişmesine imkân vermeyecek bir donuklukta olduğu, bu anlayışın belli bir dönemden sonra ictihad kapısının kapanmasına yol açtığı ve artık bu dönemden itibaren bütün çabayı mevcut hükümleri uygulamaya veya yeni karşılaşılan olayları öncekilerin öngördüğü çerçevede çözmeye yönelttiği öne sürülmüştür.[970] Bu tesbitin haklılık taşıyan yönleri bulunsa da İslâm dünyasının bu alanda karşılaştığı sıkıntılarda asıl sorumlunun ictihad anlayışının kendisi olduğunu göstermeye yetmez. Mesele, ictihad teorisinin yapısıyla değil günümüz İslâm dünyasında naslarla sosyal olgu, dinle hukuk arasındaki ilişki, klasik fıkıh öğretisini anlamada yöntem, toplumsal yarar ve gerçekliğe dayalı yasama çabalarının meşruiyeti, hukukun oluşumunda dinin katkı tarzı, ferdin ve beşerî iradenin rolü gibi temel konularda kavramsal çerçevelerin ve metodolojinin yeterince olgunlaşmamış ve ictihadın bu süreçteki vazgeçilmez katkısının göz ardı edilmiş olmasıyla daha yakından ilgilidir.[971]

2. Dijital

Dijital, verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesidir. Yani bilgisayarlar ile yapılan algoritma tabanlı veri akışı üzerine kurulu yazılımla sağlanan işlemler ve imkanlar bütünüdür. Bilgisayarlar; onlara anlatılabilen (yada ifade edilebilen) belirli emirleri; işleyen, belirli verileri depolayabilen, gerçekleştirdiği bu işlemleri insanlara göre daha hızlı ve hatasız tamamlayabilen elektronik makinelerdir.[972]

Bilgisayarlar verilen talimatları ve tekrar eden görevleri çok hızlı bir şekilde adım adım uygulayabilen makinalardır. Bilgisayarların bu hızlarından yararlanabilmek için net bir

966 Apaydın, "İctihad", 21/436.
967 Apaydın, "İctihad", 21/436.
968 Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, 183; Apaydın, "İctihad", 21/443.
969 Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, 101; Apaydın, "İctihad", 21/450.
970 Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkamın Değişmesi* (İstanbul: İfav Yayınları, 2014), 15.
971 Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkamın Değişmesi*, XII; Kaşif Hamdi Okur, "Din ve Değişim", *Tevilat Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2020), 25.
972 Emre Yazıcı, *Sıfırdan Başlayarak Algoritma ve Programlama Öğrenme* (MCP, 2008), 12.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

şekilde tanımlanmış talimatlara yani algoritmalara ihtiyaç vardır.[973] Bu nedenle algoritma mantığını anlamak ve gerekli algoritmaları geliştirebilmek çok önemlidir. Algoritmalar modern kullanımlarına rağmen aslında bilgisayardan çok eskidir.[974] Algoritmalar çözülmesi gereken problemler için genel bir çözüm oluşturmaktadır. Bu durum hem modern hem de eski algoritmalar için geçerlidir. Gerek günlük hayatımızda karşılaşmakta olduğumuz problemlerin çözümünde gerek dijital çağımıza yeni katkılarda bulunabilmek için algoritmaları benimseyerek hayatı kolaylaştırabilecek algoritma geliştirebilmek inanılmaz derecede bir öneme sahiptir.[975]

Problem, yaşamda karşılaşılan güçlükler, engeller, çözülmesi gerekli sorunlar olarak tanımlanabilir. Kişiler, karşılaştıkları sorunlarla başa çıkabilmek için çözüm bulmaya çalışırlar. Problem çözme ise kişinin bir amaca ulaşmaya çalışırken karşılaştığı güçlükleri, engelleri görebilmesi ve bunlara çözüm bulana kadar geçirdiği bir düşünme ve problemi yenme süreci olarak tanımlanabilmektedir. İnsanlar, birçok problemle karşı karşıya kalsalar da problem çözme becerisine sahip oldukları sürece hayatlarına istedikleri şekilde yön verebilme şansına sahip olabilirler.[976]

Algoritma, belirli bir amaca ulaşmak veya belli bir problemi çözmek için tasarlanan yol ve yöntemdir. Bir diğer anlamda "problemleri çözmek için tasarlanmış bir prosedür veya formül" anlamında gelmektedir. Aynı zamanda bu yöntem içerisinde bulunan bir dizi işleme verilen addır. Bir dizi işlem, tek bir işlem veya birden fazla işlem olabilir. Eğer yapılacak bir dizi işlem yok ise, ortada problem olan bir durum söz konusu değildir.[977]

Bir probleme çözüm üretmek veya belirlenen amaca ulaşabilmek için tasarlanmış yola ve birbirini takip eden işlem adımlarına algoritma denir. Belirlenen amaca ulaşmak için çözüm yolları ve aşamaları belirlenmektedir. Doğru geliştirilen bir algoritma belirlenen aşamaları takip ederek en mantıklı çözüme ulaşacaktır. Günlük yaşamda bir iş için genellikle önceden plan yapılmaktadır. Bu plan, aslında yapılacak olan işin adımlarını belirler. Bu adımlar ilerleyerek yaşamı kolaylaştırmada ve hedefe ulaşmada yol göstermektedir. Algoritma kısaca çözüm adımlarıdır. Farkında olmasak da hayatın her anında algoritma kullanırız.[978]

Matematikte ve bilgisayar biliminde bir işi yapmak için tanımlanan algoritma, bir başlangıç durumundan başladığında, açıkça belirlenmiş bir son durumunda sonlanan, sonlu işlemler kümesidir. Genellikle bilgisayar programlamada kullanılır ve tüm programlama dillerinin temeli algoritmaya dayanır. Aynı zamanda algoritma tek bir problemi çözecek davranışın, temel işleri yapan komutların veya deyimlerin adım adım ortaya konulmasıdır ve bu adımların sıralamasına dikkat edilmelidir.[979]

973 İlk algoritma, el-Hârizmî tarafından «Hisab el-cebir ve el-mukabala» kitabında sunulmuştur. Algoritma sözcüğü de el-Hârizmî'nin isminin Avrupalılarca telaffuzundan doğmuştur. Bk. İhsan Fazlıoğlu, "Hârizmî, Muhammed b. Mûsâ" (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/224.

974 Süleyman Uzunköprülü, *Algoritmalar* (İstanbul: Kodlab Yay., 2017), 13.

975 Alper Aytekin vd., "Algoritmaların Hayatımızdaki Yeri ve Önemi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5/7 (2018), 152.

976 Nihan Arslan Namlı - Mehmet Can Şahin, "Algoritma Eğitiminin Problem Çözme Becerisi Üzerine Etkisi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (2017), 139.

977 Yazıcı, *Sıfırdan Başlayarak Algoritma ve Programlama Öğrenme*, 12.

978 Aytekin vd., "Algoritmaların Hayatımızdaki Yeri ve Önemi", 153.

979 Jhon MacCormick, *Geleceği Değiştiren Dokuz Algoritma* (Ankara: TübitakYayınları, 2017), 5; Gökhan Güven, *Veri Yapıları ve Algoritmalar Ders Notu*, ts., 4.

Bilgisayar bilimlerinde, yapılan bu planların yerini algoritma almaktadır. Bir sorunun çözümünde giriş değerlerinin nereden alınması gerektiği, bu değerlerin işlenmesinde hangi yöntemlerin kullanılacağı ve çıkan sonuçların nerelerde saklanacağı gibi tüm adımları algoritma belirler.[980] Bir problemi çözmek için, düşünme eylemi gerçekleştirdiğimiz her evrede, algoritma kurarız veya daha önceden (bizim veya başkası tarafından) kurulmuş olan algoritmaları kullanırız. Bazı durumlarda da, geçerli olan durumlar için algoritma kuramayabiliriz. Gelişen dünya – bilişim sayesinde artık her tür problem çözülmeye, çözüm yolları da herkes tarafından öğrenilmeye (internet veya kitaplar tarafından) başlandı. Artık bu noktadan sonra, önemli olan, algoritma kurabilme değil, kuracağınız algoritmaların; ne kadar hızlı, ne kadar kapsamlı, ne kadar ucuz ve ne kadar yüksek performanslı olduğudur.[981]

Problemi çözmek için çözüm yolu (algoritma) geliştirmenin temel adımları şöyledir:

1. Problemi Tanımlamak

2. Girdi ve Çıktıları Belirlemek

3. Çözüm Yolları (Algoritmalar) Geliştirmek

4. Çözümün Sınanması ve İyileştirilmesi

5. Algoritmanın Kodlanması

6. Kodun Sınanması ve İyileştirilmesi

İnsan hayatı mekan ve zaman sınırlamaları ile kısıtlanmıştır. İnsanların bir gün veya yaşantısı boyunca neyi yapıp neyi yapmayacağı konusunda karışıklığa düştüğü kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu sınırlamalar içinden çıkılmaz bir duruma gelmektedir. Sadece insanlar değil bilgisayarında aynı kısıtlamalar altında olduğu düşünülmektedir. Fakat birçok uzman, algoritma bilen insanlar için bu durumun öyle olmadığını savunmaktadır. Bilgisayar bilimciler yıllarca bu tür sorunların farklı versiyonları ile uğraşmışlardır. Bilgisayarlarda kullanılan algoritmaların insanlığın birçok problemini çözebileceği savunulmaktadır. Algoritma mantığına sahip olmanın insan sezgilerini geliştirdiği, mevcut veya olası işlerin ne zaman başlayıp bitirileceği sorusuna daha rahat cevap verilmesini sağladığı ve problemli seçimlerle nasıl başa çıkılacağı konularında kolaylık sağladığı savunulmuştur.[982]

İlk başlarda matematik veya geometri alanlarındaki problemlerin çözümünde formül şeklinde geliştirilen algoritmalar günümüzde bilgisayarların ve benzeri teknolojik araçların hızlarından yararlanabilmek için geliştirilmektedir. Dijitalleşmenin artışı ile algoritmaların önemi de gün geçtikçe artmaktadır. Ayrıca öğrenerek kendi kısıtlarını oluşturan yani insanların davranışlarını takip ederek kendi algoritmasını yazan daha gelişmiş yeni algoritmaların hayatımızı daha da çok şekillendireceği düşünülmektedir.[983]

Algoritma, sonlu bir işi tanımlamada kullanılan, açık bir şekilde tanımlanan ve sıralı aşamalardan oluşan yapılara denmektedir. Algoritmalar programlamanın tasarımında faydalanılan ve programın geliştirilmesi için gereken aşamaların kendi dilimize uygun bir biçimde anlatıldığı

980 Aytekin vd., "Algoritmaların Hayatımızdaki Yeri ve Önemi", 153.
981 Yazıcı, *Sıfırdan Başlayarak Algoritma ve Programlama Öğrenme*, 13.
982 Aytekin vd., "Algoritmaların Hayatımızdaki Yeri ve Önemi", 155.
983 Aytekin vd., "Algoritmaların Hayatımızdaki Yeri ve Önemi", 158.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

yapılardır. Programlama da en önemli basamak programlama mantığını öğretmektir. Çözülmek istenen soruna yönelik gerçekleştirilmek istenen işlemler esnasında yazılması gereken kodlar programlamanın diline göre değişiklik gösterebilir fakat programlamanın algoritma mantığı değişlik göstermemektedir. Programlama mantığının en önemli adımı ise algoritmalardır. Algoritmaların kullanılması programlamanın daha basit bir şekilde yazılmasıdır.[984]

Bir sorunu çözmek ya da herhangi bir amaca ulaşmak için algoritma kurarız. Veri algoritmanın hammaddesidir ve algoritmanın girdisidir. Çözüm ya da beklenen amaç ise algoritmanın çıktısıdır. Algoritmada iş akışı sürecine sokulan her veri mutlaka bir işlemin tetikleyicisi olur. Veri algoritmaya ya elle girilir ya da önceden dijital ortama girilmiş verilerden faydalanılır. Çoğu zaman birkaç veri çeşitli işlemlerden sonra bir araya getirilerek süreç boyunca kullanılacak yeni bir veri elde edilir.[985]

Bir konuyu çok iyi anlayabilmek veya anlatabilmek için, beynin çalışma yapısını bilmemiz gerekmektedir. İşte bunun için ya kendimizi bu konuda bilgilendirmiş olmalı ya da beynin çalışma yapısıyla ilgilenen bir bilim dalı olan yapay zeka uzmanı olmalıyız. İnsan gibi düşünebilen ve çözüm üretebilen sistemler geliştiren bir bilim dalı olarak yapay zeka sistemlerinde temel alınan yöntem başlangıç durumundan istenilen duruma ulaşan bir formül ortaya koymaktır.[986]

3. Dijital İctihad

İnsanın sosyal bilgilerle hayat arasındaki ilişkisinde olduğu gibi şer'i naslarla (dini hükümlerle) hayat arasında da temelde bilmek, anlamak ve uyarlamak üzerine kurulu bir ilişki dengesi vardır. Naslar bilinmeli, anlaşılmalı ve hayat naslara uyarlanmalıdır. Fıkıh, ilk dönem İslam literatüründe dini bilgiyi derinlemesine bilme, kavrama ve uyarlama şeklinde geniş bir muhtevayı ifade etmektedir. Ne var ki bilme eylemi, bilginin kaynağından ileri gelen açıklık ve kapalılık, zihinde gerçekleşen bir aktivite olan anlama eylemi de zihin yapılarının algılayış farklılığı ve uyarlama eylemi ise sınırlı naslar karşısında sınırsız hayat gerçeğinden hareketle bir takım problemler sinerjisine yol açabilir. Bu durumda birinin naslarda yer alan hukuki hükümlere, isdtidlal ve istinbat yöntemlerini derinlemesine bir gayretle kullanarak, çözümler üretmesi gerekmektedir. İşte bu kişiye müctehid ve yaptığı işin adına da ictihad denir.

Bilgisayarlar verilen talimatları ve tekrar eden görevleri çok hızlı bir şekilde adım adım uygulayabilen makinalardır. Bilgisayarların bu hızlarından yararlanabilmek için net bir şekilde tanımlanmış talimatlara yani algoritmalara ihtiyaç vardır. Gerek günlük hayatımızda karşılaşmakta olduğumuz problemlerin çözümünde gerek dijital çağımıza yeni katkılarda bulunabilmek için algoritmaları benimseyerek hayatı kolaylaştırabilecek algoritma geliştirebilmek inanılmaz derecede bir öneme sahiptir.

Peki bilgisayarlardan, programlarından ve yapay zeka mekanizmasından yararlanarak İslam hukuk mirasına dair verileri bilgisayara yükleyerek dijitalleştirmek ve bir programda toplamak mümkün müdür? İctihad yöntemleri ile sonuçlara varıp farklı problemlere aynı yollarla çözüm üretmek imkansız mı? Dijital ictihad fıkıh ve fetvada verileri harekete geçirecek verileri

---

984 Aytekin vd., "Algoritmaların Hayatımızdaki Yeri ve Önemi", 152.

985 MacCormick, *Geleceği Değiştiren Dokuz Algoritma*, 163; Gonca Telli (ed.), *Yapay Zeka ve Gelecek* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2019), 129.

986 Gonca Telli (ed.), *Yapay Zeka ve Gelecek*, 63; Arslan Namlı - Şahin, "Algoritma Eğitiminin Problem Çözme Becerisi Üzerine Etkisi", 138.

canlandırabilir mi? Mezhep imamlarının ictihad usullerini kullanarak yazılıma aktaracağımız veriler ile hükme varmak mümkün müdür?

Müctehidin İslam hukukunun delillerinden hareketle fıkhi problemlere çözüm üretme yöntemleri, matematiksel algoritmaların teorik prensiplerine; günümüz fıkıh problemleri de günümüzde bilgisayarlardan yararlanılarak çözülen sosyal hayatın pek çok problemine benzerlik arz eder. Hatta istidlal, istinbat, kıyas, tahric, tenkih-i menat gibi usul teorileri aslında bir algoritma ürünü ve usulcüler birer algoritma uzmanıdır.

Öyleyse İslam hukuku kaynaklarındaki sabit ve değişken delillerin elektronik dile çevrilip veri olarak depolanması, merkezinde İslam hukuk metodolojisinin esasları üzerine kurulu olarak inşa edilecek algoritmalarla bilgisayar ortamında programlanması ve yapay zeka formları ile işlevsel hale getirilmesi de mümkündür. Bu sayede günümüzde bir bireyin sahip olamayacağı kadar çok verinin belli paradigmalarla kurgulanan yapay zeka modüllü bir bilgisayar programı aracılığıyla bir araya getirilip ictihad faaliyetinin canlandırılması, geçmişten geleceğe pek çok fıkhi problemin çözüme kavuşturulması, adına "dijital ictihad" veya "dijital fetva" diyebileceğimiz bu keşif ile mümkün olacaktır.

Biz bu çalışmamızda ictihadın dijitalleşmesi üzerine keşfimiz olan "dijital ictihad"ın imkanını, meselenin ictihad ve dijitallik yönü ile temellendirilmesine ait özet verileri ortaya koymaya çalıştık. Dünyanın, insanlığın ve bilimin geleceği olduğunu düşündüğümüz yapay zeka gerçeğinin İslami ilimlerde ve hususiyetle İslam hukuku sahasında var olan problemlerin çözümü anlamında işlevselleşmesinin olumlu katkılar sağlayacağı inancıyla temellendirmeye çalıştığımız dijital ictihad arayışımızın öncelikle alanımıza multidisipliner yeni bir boyut kazandıracağını düşünmekteyiz. Ayrıca yapay zekanın diğer bilimlerde olduğu gibi İslam hukukunu yeni bir yöne evirme potansiyelini dijital ictihadla müfit bir evrilmeye götüreceğini ve bu çabanın tohumlarının Anadolu'dan filizlenmesini arzulamaktayız. Bu hayalin gerçekleşmesi için dijital ictihadın yeni bir disiplin olarak ilmi ve kurumsal açıdan geliştirilerek ilerlemesine yönelik İslam hukuku akademisyenlerine geniş bir saha ve büyük bir sorumluluk düştüğünü de öngörmekteyiz.

Bunların yanında ictihadın yapay zeka merkezli dijitalleşmesinin ictihad devrinin aktifleşmesine, ictihadın sürekliliğine, fıkhın geçmiş, günümüz ve geleceğe dair usul ve füruya ait problemlerinin çözümüne, din işlerinin kolaylaştırılmasına, evrensel hüküm birliğine, Müslümanların insanlık alemindeki konjonktürlerinin gelişmesine sağlayacağı katkılar yanında ictihadın İslami kimliği, mezhepler açısından doğurabileceği karmaşa, fıkhın/fukahanın pasifleşme olasılığı ve fıkhı donukluğa sürükleme gibi riskler barındırdığı da akla gelmekte olup bu soru işaretlerinin bertaraf edilmesi ancak bu keşfin gerçekleşmesiyle cevap kazanacaktır. Unutmamak gerekir ki her şeyin bu denli hızlı geliştiği günümüzde asrın gereksinimi bilmekten öte bilgiyi doğru işlemektir.

Sonuç olarak dijital ictihadın geliştirilme aşamasında öncelikle yapılması gereken İslam hukuku sahasında temel kaynaklardaki sabit ve değişken verileri dijital dünyaya, temel konulardan problemli konulara ve basitten komplekse doğru serverlar aracılığı ile veri girişleri sağlanarak aktarmaktır. Bu sayede naslar ve içtihatlardan oluşan delillere dijital ortamda canlılık kazandırılıp hareketli veriler elde edilecektir. Daha sonra veriler müctehidlerin ictihad usulleri kullanılarak geliştirilen algoritmalarla yazılımlanacaktır. Ardından yapay zeka tabanlı sistematik bir yazılımla verilere düşünme yönü entegre edilecektir. Bu sayede İctihad yöntemleri ile sonuçlara varıp farklı problemlere aynı yollarla çözüm üretmek hedeflenmektedir. Böylece fıkhi verilerle ve doğru algoritma yöntemi ile programlanan yazılım sayesinde bilgisayar ortamında hüküm üretme eylemi yani dijital ictihadın imkanı sınanacaktır.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

KAYNAKÇA

Abu al-Fath Bayanunı, Muhammed. "Hüküm". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 466-468. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Apaydın, H. Yunus. "İctihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Apaydın, H. Yunus. *İslam Hukuk Usulü*. Ankara: Bilay Yayınları, 2017.

Arslan Namlı, Nihan - Şahİn, Mehmet Can. "Algoritma Eğitiminin Problem Çözme Becerisi Üzerine Etkisi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (2017), 135-153.

Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Marmara İlah. Fak. Yay., 2002.

Aytekİn, Alper vd. "Algoritmaların Hayatımızdaki Yeri ve Önemi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5/7 (2018), 143-150.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Erdoğan, Mehmet. *İslam Hukukunda Ahkamın Değişmesi*. İstanbul: İfav Yayınları, 8. Baskı., 2014.

Fazlıoğlu, İhsan. "Hârizmî, Muhammed b. Mûsâ". 16/224-227. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Gazzâlî. *el-Mustesfâ*, ts.

Güven, Gökhan. *Veri Yapıları ve Algoritmalar Ders Notu*, ts. http://iibf.erciyes.edu.tr/guven/Yapi/VYA01.pdf

İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *İslam Hukuk Felsefesi*. İstanbul: Rağbet, 2013.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1300.

İmamoğlu, Halil. *Klasik Mantıkta Akıl Yürütme*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2018.

Karaman, Hayreddin. *İslam Hukukunda İctihad*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı., 1985.

Koçak, Muhsin vd. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

MacCormick, Jhon. *Geleceği Değiştiren Dokuz Algoritma*. Ankara: TübitakYayınları, 2017.

Okur, Kaşif Hamdi. "Din ve Değişim". *Tevilat Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2020), 251-259.

Raysûnî, Ahmet. "Makâsıd Ve İçtihata Merkezli Bakış". çev. Ahmet Yaman. *Makasıt ve İçtihad*, ts.

Şaban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 2011.

Telli, Gonca (ed.). *Yapay Zeka ve Gelecek*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2019.

Uzunköprülü, Süleyman. *Algoritmalar*. İstanbul: Kodlab Yay., 2017.

Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: İfav, 2018.

Yazıcı, Emre. *Sıfırdan Başlayarak Algoritma ve Programlama Öğrenme*. MCP, 2008.

Zebîdî, Muhammed Murteza el-Huseynî ez-. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamus*. Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1965.

EL YAZMALARI VE YAPAY ZEKÂ

Zeynep Sena YILMAZ

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Bilim Dalı
Konya / Türkiye, zeynepsyilmaz637@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1388-3618

ÖZET

Özelde kitabın genelde bilginin korunması geleneksel dönemde kütüphaneler aracılığı ile gerçekleşmekteydi. Buna ek olarak modern döneme farklı işlevlere sahip dijital kütüphaneler damga vurdu. Postmodern dönemde ise teknoloji bize artık daha çok kitaba daha hızlı ulaşmaktan, aradığını kolayca bulmaktan fazlasını sunmaktadır. Kütüphanelerde matbu eserlerin yanında ilahiyat, tarih vb. alanlar başta olmak üzere özellikle sosyal bilimler açısından önemli bir yere sahip yazma eserlerin sayısı bir hayli fazladır. Yazma eserlerin korunması, doğru bir şekilde tahkikinin yapılması ve elde edilecek çıkarımların bilim dünyasına aktarılması oldukça önemlidir. Ülkemiz başta olmak üzere dünya genelinde birçok akademisyen/araştırmacı sayısı azımsanamayacak boyutta yazma eseri titizlikle insanlığın hizmetine sunmuştur. Bugün gelinen noktada makineler bu alanda eğitilmekte, en az hata payına sahip sistemler oluşturulmaya çalışılmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla bu alandaki çalışmalar genellikle bir sistemin geliştirilmesi, var olan sistemin başka bir yazılımla daha işlevsel hale getirilmesi, yeni bir sistem oluşturularak yazma eserler üzerine denenmesi ya da yazma eserler alanında karşılaşılan bir soruna çözüm getirilmesi şeklindedir. Bu çalışmada ise Türkiye ve dünyada özellikle Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça yazma eserler için oluşturulan yapay zekâ sistemlerine dayalı platformlar/programlar hakkında bilgi verilmeye çalışılmış, kullanılan sistemlerin artı-eksikleri ve geliştirilebilirlikleri tartışılmıştır. Bununla birlikte yazma eserler alanında karşılaşılan zorluklar zikredilerek yapay zekâ sistemleri ile bu sorunların ne derece giderilebileceği üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın amacı makine öğrenimi ve derin öğrenme modeline dayanan yapay zekâ sistemlerinin yazma eserler üzerine kullanılabilirliğinin boyutlarını tartışmaya açmak ve özellikle sosyal bilimler alanında yapay zekânın denetlenmesinde yetişmiş ve öngörülü akademisyen/araştırmacıya duyulan ihtiyaca dikkat çekmektir. Sonuç olarak yazma eserlerin sayısallaştırılması konusunda yeni sistemler üretmek yerine var olan sistemlerin iyileştirilip geliştirilmesi ile birlikte farklı ülke kütüphanelerinin ortaklaşa kullandıkları platformlardan faydalanılmasının hem maliyet, hem zaman açısından tasarruf sağlayacağı kanaatine varılmıştır. Bununla birlikte her yazma eserin okunma, yazı tipi, aidiyet problemi, eserin hasar durumu gibi kendine has özellikleri olabileceğinden hareketle bu alanda geliştirilecek yapay zekâ sistemlerinin (basit ya da kompleks) bu vb. hususlara hitap eder şekilde tasarlanması gerektiğini söylemek gerekir. Söz konusu alanın her hâlükârda yetişmiş insana ihtiyaç duyacağı ve bu alanda üst düzey faydanın ancak yapay zekâ insan işbirliği ile sağlanacağı unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, El Yazmaları, Makine Öğrenmesi, Derin Öğrenme

Manuscripts And Artificial Intelligence

Abstract

The preservation of the book in particular and the information in general was carrying out through libraries in the traditional period. Besides, digital libraries with different functions left their mark on the modern period. On the other hand, in the postmodern era, technology offers us more than reaching more books faster and easily finding what you are looking for anymore. In addition to printed works in libraries, the number of manuscripts that have an important place in social sciences, especially in theology, history and similar fields, is quite high. It is very important to protect the manuscripts, to verify them correctly, and to transfer the inferences that will be obtained to the scientific world. Many academicians/researchers around the world, primarily in our country, have meticulously presented manuscripts to the service of humanity in considerable dimension. At the point reached today, machines are trained in this scope and systems with the least margin of error are tried to be created. As far as can be determined, studies in this field are generally in the form of developing a system, making the existing system more functional with another software, trying on manuscripts by creating a new system, or solving a problem encountered in the field of manuscripts. In this study, it was tried to give information about platforms/programs based on artificial intelligence systems created especially for Ottoman Turkish, Arabic and Persian manuscripts in Turkey and the world, and the plus-deficiencies and improvability of the systems used were discussed. Furthermore, the difficulties encountered in the field of manuscripts are mentioned and it is emphasized to what extent these problems can be solved with artificial intelligence systems. The aim of this study is to discuss the dimensions of the usability of artificial intelligence systems based on the machine learning and deep learning model on manuscripts and to draw attention to the need for educated and foresighted academicians/researchers, especially in the field of social sciences, in the supervision of artificial intelligence. As a result, it has been concluded that, instead of producing new systems for digitizing manuscripts, improving and developing existing systems and benefiting from platforms used jointly by libraries of different countries will save both cost and time. However, since each manuscript may have its own characteristics such as reading, font, belonging problem, damage status of the work, it should be said that artificial intelligence systems (single or complex) to be developed in this field should be designed to address these and similar issues. It should not be forgotten that the field in question will need trained people in any case and the highest level of benefit in this field can only be achieved with artificial intelligence and human cooperation.

Keywords: Artificial Intelligence, Manuscripts, Machine Learning, Deep Learning

Giriş

Öğrenme, kavrama, sorgulama, yorumlama, analiz etme, hatadan ders çıkarma gibi özellikler insanın zihinsel fonksiyonlarından bazılarıdır. Yapay zekâ insana ait bu özelliklerin belli yazılım ve teknolojiler yardımıyla makinelere kazandırılmasını amaçlayan bir alandır. Yapay zekâ gelişim safhaları açısından dar, genel ve süper yapay zekâ kısımlarına ayrılır. Dar yapay zekâ sadece tek bir hedef ya da problemi çözme kabiliyetine sahiptir. Genel yapa zekâ, yapay zekânın alt disiplinlerini içine alır ve kendi kendine öğrenme becerisine sahiptir. Süper yapay zekâ olarak isimlendirilen üçüncü aşamadaki versiyon ise insanın sahip olduğu yeteneklerin üstünde bir performans sergilemesi beklenen bilinç sahibi bir türdür.[987]

Makine öğrenmesi en genel ifadeyle makineye farklı veri ve algoritmalarla öğrenme kabiliyeti kazandırmayı amaçlayan teknikleri kapsar. Genetik algoritmalar, takviyeli öğrenme, karar ağaçları, yapay sinir ağları ve daha birçok algoritmaların veri üzerinde kullanılmasıyla (tahmini) sonuçlar elde edilir.[988] Makine öğrenimi 3 grupta ele alınır:

1.Çıktının bilindiği, veri ile çıktının eşleştiği ve bir model oluşturabilmek için birçok verinin girildiği denetimli öğrenme modeli.

2.Verilerin girilip kendine kendine öğrenerek bir çıktı sunması beklenen denetimsiz öğrenme modeli. Derin öğrenme makine öğreniminin bu grubunda yer almaktadır.

3.Tecrübe ve geri bildirimlerle öğrenen pekiştirmeli öğrenme modeli.[989]

Makine öğreniminin alt dalı ise derin öğrenmedir. Çok fazla katmandan oluşan bu öğrenme modelinde derin yapay sinir ağları insan öğrenimini modelleyerek verilerden öğrenir. Alınan sonucun daha iyi olması girdilerin yenilenmesi ya da çoğaltılması ile mümkündür.[990]

Tarihi süreçte bakır levhalar, deri, papirüs ve birçok farklı materyal yazı malzemesi olarak kullanılmakla birlikte yazma eser, elle yazılan her türlü kitap, belge, risale vb. malzemeyi ifade eder.[991] Tarih boyunca gelişmişlik göstergesi olan yazı, farklı din ve medeniyetlerde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Yazıyla bağı/geçmişi kuvvetli olan medeniyetler insanlık mirasına önemli eserler bırakmıştır.

İslam diniyle birlikte Kur'an merkezli bir ilim ve fikir faaliyetinin başladığı görülmektedir. Arap hattı ile ilgili genel yaklaşım, ilahi kelamın hatadan ari bir şekilde kayıt altına alınma çabasıyla kendini gösterdiği şeklindedir. Ancak yapılan araştırmalar Güney Arabistan yazısının M.Ö. 2 ve M.S. 3. yüzyıl arasındaki zaman diliminde yaygınlaştığını ve Kuzey Arabistan dili ile yazılan en eski yazının da 328 tarihli bir mezar taşında olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla Arap Yarımadası'nda yazının (başlangıç) tarihinin zannedilenden çok daha erken dönemlere uzandığını söylemek yerinde olacaktır. Tarihi bu kadar eskiye dayanan yazı, İslam dini ile farklı bir boyuta taşınmış, Kur'an ayetlerinin yanı sıra hadislerin yazımı ile zaman içerisinde gelişerek daha karakteristik bir hal almıştır. Kağıdın İslam dünyasına girmesi ile başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere birçok eserin istinsahı da yaygınlaşmıştır.[992]

Dünya genelinde çok sayıda Arapça el yazması olduğu bilinmekle birlikte verilen sayılar kesin değildir. Bununla birlikte dünya genelinde yüz bin cildin üzerinde Türkçe el yazması olduğu ifade edilmektedir.[993] 1978 yılında TÜYATOK Projesi ile Türkiye'de Türkçe, Arapça ve

987 Burak Karabulut, "Yapay Zekâ Bağlamında Yaratıcılık ve Görsel Tasarımın Geleceği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 20/79 (Temmuz 2001), 1521; Deniz Kayıkçı, Arkeoloji Ve Müzeolojide Yapay Zeka / Derin Öğrenme: 3b Parça Eşleştirme Sistem Modeli Önerisi, T*echno Science Symposium 2019 Proceedings Book*, ed. Afşin Güngör (2019), 2.

988 Gürkan Caner Birer, "Yapay Zekâ Temel Kavramlar" *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi* 630 (Mayıs 2020 sayısı eki), 6-7.

989 Myservername, "Makine Öğrenimi Türleri: Denetimli ve Denetimsiz Öğrenim" (Erişim 24 Ekim 2021).

990 Yapay Zeka TR, " Derin Öğrenme Nedir?", (Erişim 20 Ekim 2021).

991 Orhan Bilgin, "Yazma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/369.

992 Johannes Pedersen, *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi,* çev. Mustafa Macit Karagözoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 22-23; Bilgin, "Yazma", 43/369.

993 Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, "Yazma Kitaplar" (Erişim 12 Ekim 2021)

Farsça başta olmak üzere 600.000 yazma eser olduğu tespit edilmiştir.[994] Buna farklı dillerdeki yazmalar da eklenince sayının bir hayli artacağı tahmin edilmektedir. İnsanlığın ortak mirası olan bu eserlerin korunması oldukça önemlidir. Yakın zamana kadar bu alanda yapılan dijital çalışmalar eserlerin mikrofilm ya da fotoğraflanarak saklanması ile sınırlıydı. Ancak bugün gelinen noktada teknoloji bizlere daha fazlasını sunmakta ve bu eserlerin korunması ile birlikte onlardan istifadeyi artıracak yapay zekâ sistemlerini karşımıza çıkarmaktadır.

Bu tebliğde öncelikle Türkiye ve dünyada özellikle Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça yazma eserler için oluşturulan yapay zekâ sistemlerine dayalı platformlar/programlar hakkında bilgi verilip kullanılan sistemlerin artı-eksikleri ve geliştirilebilirlikleri tartışılacaktır. Sonrasında yazma eserler alanında karşılaşılan zorluklar zikredilerek yapay zekâ sistemlerinin bu sorunları gidermedeki rolü değerlendirilecektir.

Türkiye ve Dünyada El Yazmaları İçin Kullanılan Yapay Zekâ Sistemleri

Yakın zamana kadar kütüphane kavramı belirli sayıda arşive sahip, belirli sayıda araştırmacıya hizmet veren belirli mekanları ifade etmekteydi. Bugün buna ilaveten kütüphaneler teknolojik gelişmelerle birlikte geniş alanlara ulaşan, daha çok insana hizmet veren ve daha fazla sayıda belgeyi kendinde barındıran merkezler halini aldı. Kütüphanelerde yer alan belge, kitap, arşiv vb. gibi koleksiyonlar hem yıpranma sorununa karşı hem de daha fazla insanın faydalanabilmesi için dijitale aktarıldı. Kütüphanelerin dijitalleşmesi ile birlikte zaman, mekan kısıtlaması olmadan bilgi herkes tarafından erişilebilir hale geldi.[995] Bu bağlamda farklı ülkeler farklı projelerle sahip oldukları kültürel mirası dijital ortama aktararak açık erişim imkanı sundular. Özellikle el yazması nadir eserlerin de bu ortama aktarılması ile ulaşılması zor olan kaynakları inceleme, araştırma imkanı hasıl oldu. Özellikle yazma eserlere ulaşma imkanı sunan dijital kütüphanelerden bazısı şunlardır.

-Yazma Eserler Kurumu https://t.co/ykIvdUe9ho?amp=1

-DİB Kütüphanesi Arapça Türkçe ve Farsça yazma eserlerden oluşan koleksiyonu https://t.co/0mA6f5XBe1?amp=1

-İTÜ Nadir Eserler Koleksiyonu: https://t.co/lnKvV4flSj?amp=1

-30 milyondan fazla belgeye sahip Granary Digital Library https://t.co/jCNCmMsh9P?amp=1

-Katar Hükümeti'nin oluşturduğu dijital kütüphane https://t.co/ubGROWxyZS?amp=1 ve https://t.co/SPQTe4c5X6?amp=1

-Vatikan Kütüphanesi mevcut el yazmalarının 15 bin kadarını taranmış şekilde erişime açmıştır: https://t.co/Bp1Ktp5CA1?amp=1

-Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi Arapça, Türkçe ve Farsça yazma eserler koleksiyonu: https://t.co/XDmvFcJT1b?amp=1

Yukarıda bir kısmı zikredilen dijital koleksiyonlarla mevcut arşivin teknoloji yardımıyla taranarak bilgisayar ortamına aktarılması ve insanlığın hizmetine sunulmasını amaçlanmaktadır. Ancak bugün dijital kütüphaneler, yapay zekâ yardımıyla daha fazla işleve sahip hale gelmiştir.

994 Tûba Karatepe, " Nadir Eser Kütüphanesi", Bilgi Merkezleri Kütüphaneler - Arşivler – Müzeler, mlf. Mehmet Ali Akkaya- Hüseyin Odabaşı (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2019), 370-371.

995 Semanur Öztemiz, *Türkiye'de Dijitalleştirilen Kültürel Miras Ürünlerine Açık Erişim: Bir Model Önerisi* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 1-2.

Aşağıda yapay zekânın özellikle el yazmaları alanında kullanımı ile ilgili bilgiler verilecektir.

Yazma Eserlerde OCR Sistemlerinin Kullanımı

Adını ilk olarak 90'ların başında gazetelerin dijital ortama geçmesiyle duyduğumuz OCR (Optik Karakter Tanıma) öncelikle görme engelli kimselerin metin okuyabilmesini sağlayacak cihazların üretim ihtiyacı ile gündeme gelmiştir. OCR en genel ifadeyle taranan bir metnin karakterlerinin makine tarafından okunup tanınmasıdır.[996]

Özellikle basılı metinleri tanımada mahir olan bu sistem, makine öğrenim metotlarından yapay sinir ağlarını kullanmaktadır. Bu sistemler insanın nasıl öğrendiğini modelleyerek bu süreci matematiksel olarak ve mevcut verilerle olaylar arasındaki bağdan hareketle bilinen üzerinden bilinmeyeni tahmine çalışır.[997]

Bu sistem öncelikle taranan belgedeki harfleri tek tek ayırır ve bu (ayırdığı) harflerin görüntüsünü hafızasındaki harf koleksiyonuyla karşılaştırır. Program en doğru eşleştirmeyi yaptıktan sonra harfi bilgisayar koduna (ASCII) dönüştürerek metnin aranabilmesini sağlar. OCR teknolojileri dizgisi yapılmış metinler üzerinde sağlıklı sonuçlar vermektedir.[998]

OCR farklı türlere ayrılmaktadır. Bu türlerin kendine özgü isimleri olduğu gibi her biri OCR olarak da ifade edilir.

Optik karakter tanıma (OCR) – Daktilo ya da dijital ortamda yazılmış metni, her de fasında bir karakteri hedefleyerek okur.

Akıllı karakter tanıma (ICR) – El yazısı metinleri her defasında karakter olarak okuma hedefli ve genelde makine öğrenimini içeren sistem.

Akıllı kelime tanıma (IWR) – El yazısı metinleri her defasında bir kelime olarak okumayı hedefler.[999]

OCR, Latin harfli matbu metinlerde daha iyi performans gösterirken Arap harfleri vb. için kullanıldığında bazı zorluklarla karşılaşılmaktadır. Arap harflerinin optik taranması için OCR'ı farklı modellerle eğitme konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Ülkemizde yapılan çalışmalar ise genellikle Osmanlı Türkçesi metinlerin yapay zekâ sistemleri tarafından taranıp tanınması ve OCR'a Osmanlıca harflerin tanıtılması üzerine yoğunlaşmıştır. Gerek matbu gerekse el yazması Osmanlıca metinlerin erişime açıldığı platformlar genellikle OCR sistemlerinden faydalanmaktadır.[1000] Bu sayede araştırmacıların metin üzerinde arama yapmaları kolaylaşmaktadır.

Ülkemizde makine öğrenimi ve yapay zekâ teknolojisi sayesinde OCR ile Osmanlı Türkçesi metinler üzerinde arama yapma imkanı sunan proje ve platformlar mevcuttur. Bu bölümde söz konusu platformlar hakkında bilgi verilecek, sundukları imkanlar ve geliştirilmesi

---

996 Arif Koyun- Emin Afşin, "Derin Öğrenme ile İki Boyutlu Optik Karakter Tanıma", *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri Ve Mühendisliği Dergisi*10/1, (2017), 11; İnfreza, "Optik Karakter Tanıma/OCR Nedir?", (Erişim 23 Kasım 2021)

997 Koyun- Afşin, "Derin Öğrenme ile İki Boyutlu Optik Karakter Tanıma",1.

998 Fatih Gümüş, *Müzelerde Yapay Zeka Uygulamaları, Etkileri Ve Geleceği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 43.

999 İnfreza, "Optik Karakter Tanıma/OCR Nedir?", (Erişim 23 Kasım 2021)

1000 C. Ozan Ceyhan vd. "Osmanlıca Baskı Metinler İçin Arama Altyapısı" "SILO.TIPS" (Erişim 14 Ekim 2021)

gereken özelliklerden bahsedilecektir:

Muteferriqa:

Platform, sıfırdan inşa edilen "Osmanlı Türkçesi OCR" ile Osmanlıca matbu belgeler içerisinde arama yapmayı mümkün hale getirmektedir. Muteferriqa ile:

- Osmanlı Türkçesi matbu eserler içerisinde tam metin arama yapma

- Yüzlerce eser arasından aranılan kelimenin tam yerini bulma

- Osmanlı Türkçesi matbu eserler başta olmak üzere her türlü dijital koleksiyonun yönetilip sunulması mümkündür. Muteferriqa sadece matbu eserler üzerinde arama yapma imkanı sunmaktadır.

Şekil 1: https://muteferriqa.com/

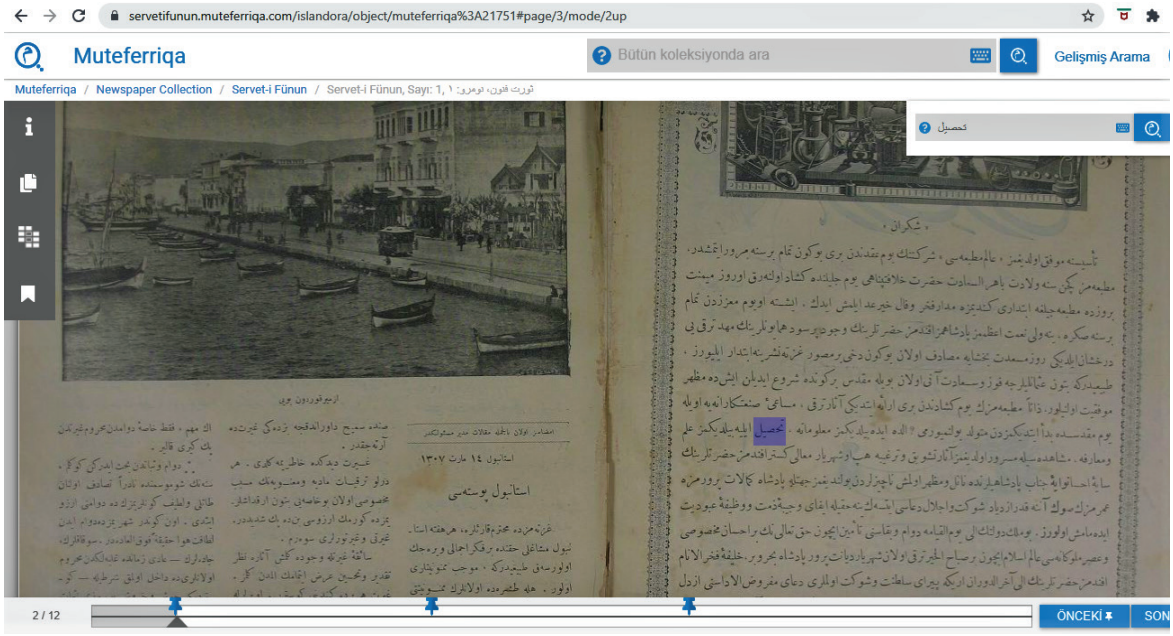

Şekil 2: Servet-i Fünûn'dan (**تحصيل** *kelimesi aranmıştır.) Servet-i Fünûn "Şükran" (26 Mart 2 ,(1891.*

IRCICA/ Osmanlıca OCR:

İİT'nın bir yan kuruluşu olan ve İslam Medeniyet mirası üzerine kıymetli çalışmalar ortaya koyan İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA) desteğiyle "Osmanlıca OCR" projesini hayata geçirmiştir. Merkez, Arapça ve Farsça için kullanılan OCR sistemlerinin Osmanlı Türkçesi metinlerin çözümlenmesinde yetersiz kaldığını ve bu sebeple alanında bir ilk olan "Osmanlıca OCR" programını geliştirdiklerini açıklamıştır.

Derin öğrenme metotları kullanılarak geliştirilen bu sistemle Osmanlı Türkçesi metinlerde yer alan 300'den fazla kalıbın doğru bir şekilde dizilişlerinin tespitine çalışılmaktadır. Özellikle el yazmalarında satırlar matbu eserlerdeki gibi düz olmadığı için dijitalleştirme kısmında öncelikle eserler seçilip taranmış ve bir örneklendirme işlemi gerçekleştirilmiştir. İkinci kısımda ise yazılıma bunu tanıtma, harfleri bulma ve diğerlerinden ayırt etme yolları öğretilmiştir. Üçüncü aşamada da bir önceki kısımda elde edilen algoritmaların başka kitap ve eserlere tanıtılıp öğretilmesi söz konusudur. Sonrasında bu karakterler tanıtılıp kataloglanarak yayımlanmıştır.[1001] İşleyişi bu şekilde olan sistem kullanıcılara şu hizmetleri sunmaktadır:

Metin üzerinde kelime araması yapabilme: Öncelikle matbu eserlerin OCR'a tanıtıldığı sistemde metinler Worde çevrilmekte ve üzerinde kelime araması yapılabilmektedir.

Yapay zeka ile bu programa uyarlanmış olan kitaplar Latin harfleriyle transkribe edilmektedir.

Osmanlı Türkçesi metni sesli olarak dinlemek de mümkündür.

Bu sisteme el yazısı arşiv belgelerini tanıtma çalışmaları devam etmektedir.[1002]

1001 Haberler, "Ircıca'dan Dünyada Bir İlk: Osmanlıca Ocr" (Erişim 25 Eylül 2021)

1002 Anadolu Ajansı (AA), "Prof. Dr. Eren: Faaliyetlerimiz İslam Kültürünün Ortaya Çıkarılması Mahiyetinde", *Youtube*. (20 Mart 2021). 13.20-15.01

Site içerisinde yaptığımız incelemeler sonucunda tespit edilen bazı hususları şu şekilde listelemek mümkündür:

1. IRCICA sitesinde, matbu Osmanlıca eserlerde bir kelime aratıldığında kelimenin geçtiği sayfalar listelenmektedir. Bununla birlikte bazen aranılan kelimenin tam geçtiği yer işaretlenmekte bazen de sadece o kelimenin bulunduğu sayfa verilmektedir. Bu durumda da o sayfa okunarak söz konusu kelimenin tespitine gidilir.

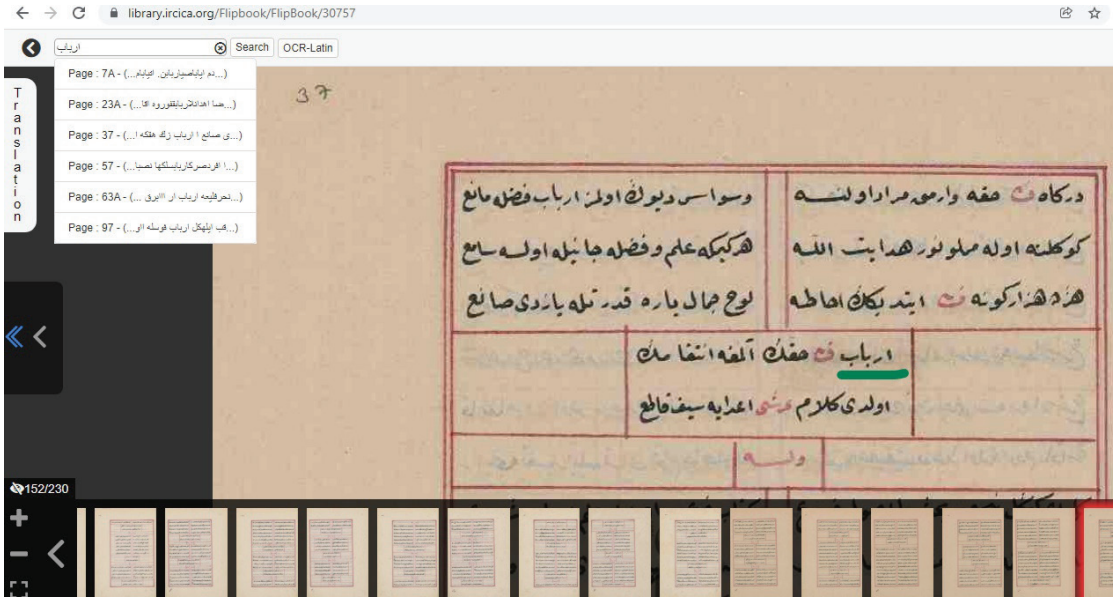

Şekil 3:

ارباب kelimesi aratıldığı zaman sonuçlar sol üst köşede listelenmektedir. Verilen sayfalarda kelimenin yeri bizzat işaretlenmediği için listelenen sayfaları okumak gerekmektedir. Söz gelimi bu kelimenin bulunduğu sayfalardan biri de ٣٧. sayfadır ve kelime tarafımızdan yeşil renkle işaretlenmiştir. (Arşî Dede Hurûfî, *Divan-ı Arşi Dede*, (İstanbul: IRCICA Kütüphanesi, Sayısal Koleksiyon, ٣٧ ,(٥٠٠٢٤.

2. Osmanlıca eserde bir kelime aratıldığında kelimenin geçtiği bazı sayfaların listede yer almadığı görülmüştür. Dolayısıyla sistemin bazı kelimeleri (özellikle yazma eserlerde) okuyamadığını söylemek mümkündür.

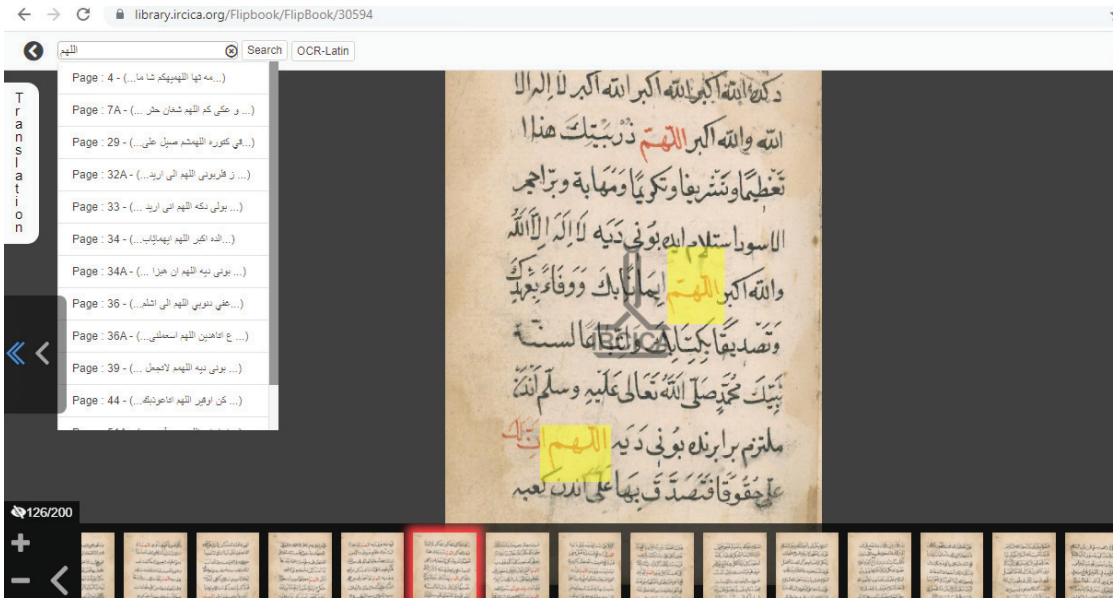

Şekil ٤: El yazması eserde اللهم kelimesi aratılmış, sonuçlar sol üst köşede listelenmiştir. Görüldüğü üzere sistem aynı sayfada aranan kelimeden ٣ tane bulunmasına rağmen ikisini okuyabilmiştir. (١. maddede sözü edilen aranan kelimenin tam yerine işaret etme örneği de bu resimde görülmektedir.) (İbrahim Hakkı Erzurûmî?, *Mecmua-i Resâil* (İstanbul: IRCICA Kütüphanesi, Sayısal Koleksiyon, ٣٤ ,(٨٠٤٥٦a.

3. Bazı eserler latinize edilmemiştir. Matbu eserlerin bir kısmının latinize edilişi başarılı iken bir kısmında hatalar olduğu görülmektedir. El yazmaları için de aynı durum söz konusudur.

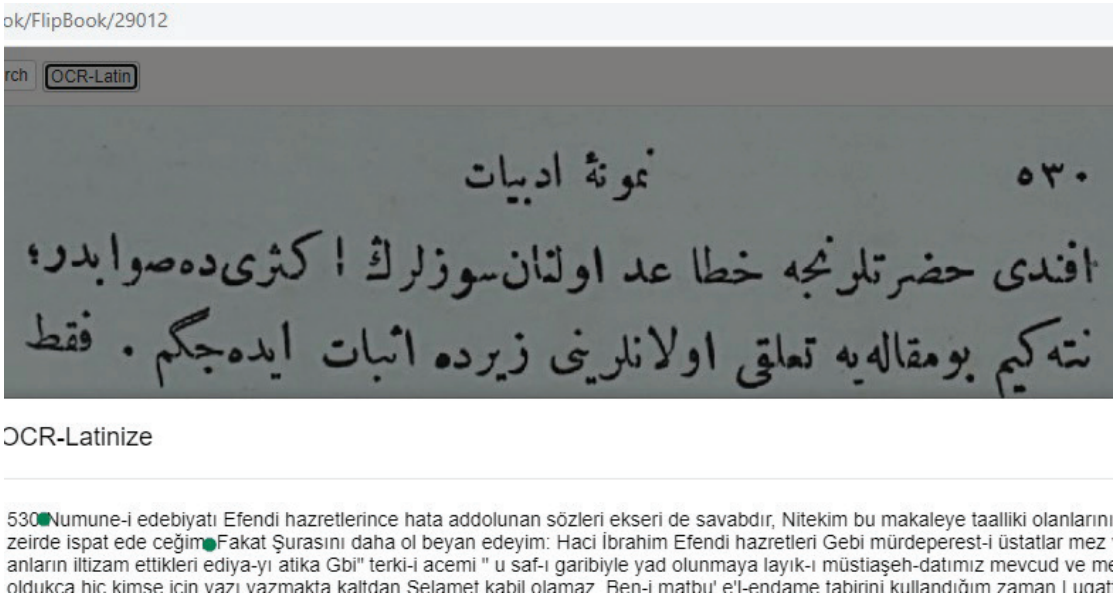

Şekil 5: İlk cümle, latinizenin başarılı olduğuna örnek olarak verilebilir. Ebu'z-Ziya Mehmet Tevfik Numune-i edebiyat-ı Osmaniye (İstanbul: Matbaa-i Ebu'z-Ziya, 1913), 530.

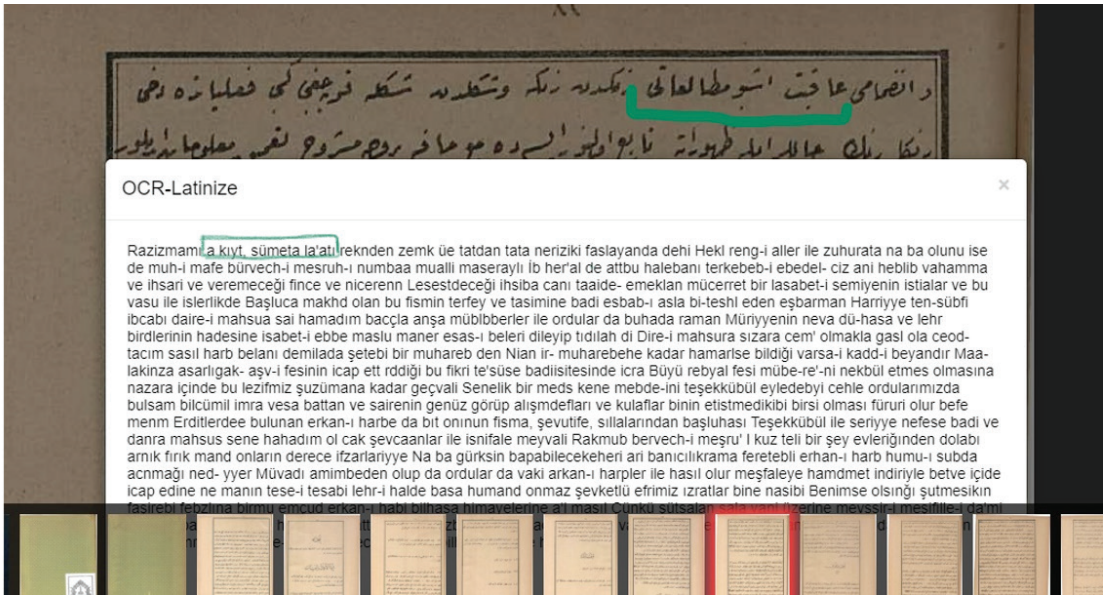

Şekil 6: Metinde "âkıbet iş bu mutâleâtı" şeklinde yer alan ifadeler, "a kıyt sümeta la'atı" şeklinde latinize edilmiştir. (*Saika-i tensik-i cedid,* (İstanbul: yy., 1886) 81.

Osmanlıca OCR projesi ile araştırmacılar matbu ve yazma eserler üzerinde arama yapma, latinize edilmiş metin üzerinden ana metne daha kolay vakıf olma gibi imkanlara sahiptir. Bununla birlikte sistemin, gerek arama gerek latinize başlıklarında daha işlevsel hale getirilmesine ihtiyaç vardır.

WİKİLALA

Matbu Osmanlıca metinler içerisinde arama yapma imkanı sunan OCR sistemlerine dayalı dijital kütüphanedir. Bu platformda diğerlerinden farklı olarak matbu Osmanlıca metinler üzerinde hem Latin hem de Osmanlıca harflerle arama yapmak mümkündür. Aranılan kelimeler ek almış ya da tamlama olabilir. Bununla birlikte "Mehmet Akif Ersoy" gibi birden fazla kelimeden müteşekkil ibareler de aranabilmektedir. Farklı arama seçenekleri sunan platformda eşli arama ile "uygarlık" kelimesi aratıldığında eş anlamlısı olan "medeniyet" kelimesinin yer aldığı sonuçlara ulaşmak da mümkündür. Projenin üzerinde çalıştığı bir husus da OCR'a tanıtılmış metinlerin latinize edilmesi ve bu metinlerin sadeleştirilmesidir.[1003]

Platform matbu eserlerde edinilen tecrübeyi yazma eserlere de aktarmaya başlamıştır. Hem yazma eser sayısının artırılması hem de OCR sistemlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Yazma eserlerle ilgili çalışmaların devam ettiği platformda şu an mevcut yazmalar üzerinde arama yapıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1003 Anadolu Ajansı (AA), "Osmanlıca Basılı Eserlerin 'Google'ı Bir Tıkla Tarihe Götürüyor" (Erişim 9 Ekim 2021); Wikilala, "Wikilala.com (WikilalaTanıtım Webinarı-13.02.2021)" , *Youtube* (14 Şubat 2021) 45.14- 50.05; 07- 8.44

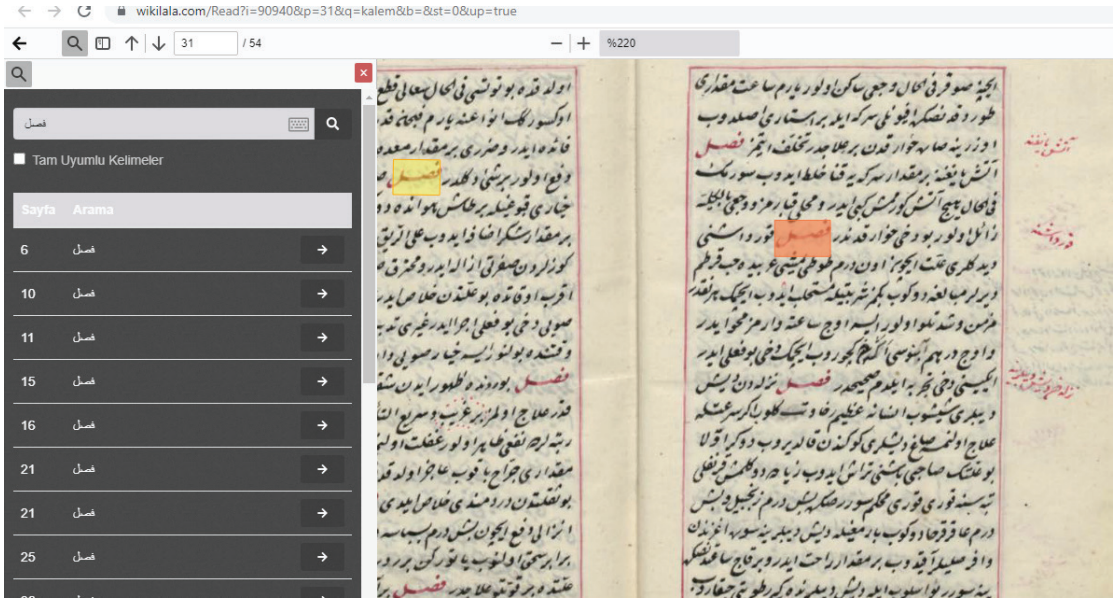

Şekil 7: Bu eserde **فصل** kelimesi aratılmıştır. Sistem ٦ kelimeden ٢'sini okuyabilmiştir. Nusret Ebu Bekir Efendi, *Risale-i ma Hadar Fi't-tıb (Mücerrebat-ı Nusret)*, ٣١.

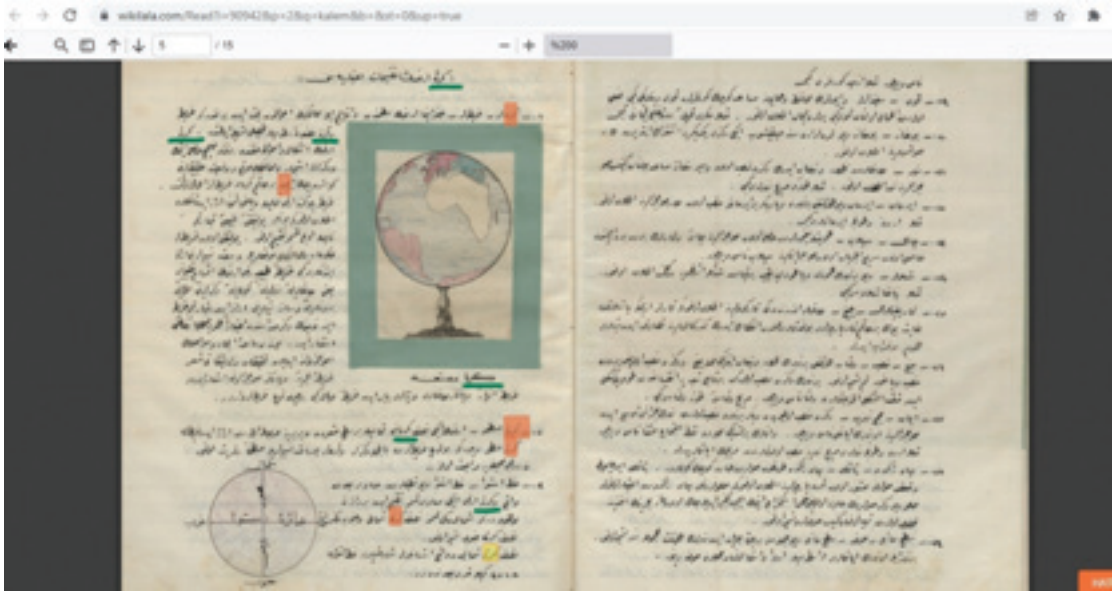

Şekil 8: Muhammed Reşid'in, *Kıtaat-ı Hamse Coğrafyası* isimli eserde "**كره**" kelimesi aratılmış, sistem bulduğu kelimeleri turuncu ve sarı renklerle işaretlemiştir. Okuyamadıkları da tarafımızdan yeşil renkle gösterilmiştir. Bu kelimelerin okunamama sebebi kelimenin önünde yer alan " , - , . " gibi imla işaretlerinin olması ya da "وكره" şeklinde başında ya da sonunda başka bir harfe bitişmiş şekilde yazılması olabilir. Matbu eserlerde ise bir kelime herhangi bir filtreleme yapılmadan aratıldığında hem yalın hem de ek almış hali sistem tarafından okunabilmektedir. Bu örnekten hareketle özellikle yazma eserlerde sisteme eğitim verileri girilirken çok yönlü düşünmek ve farklı yazım tarzları ile birlikte farklı kombinasyonları da bu girdiye dahil etmek gerekmektedir. Muhammed Reşid, *Kıtaat-ı Hamse Coğrafyası*, ٥.

Wikilala, milyonlarca belge içerisinde Latin ve Osmanlıca harfler ile arama imkanı sunması, farklı arama seçenekleri ile daha net sonuçlara ulaştırması ile araştırmacılara kolaylık

sağlamaktadır. Platformun matbu eserlerde gösterdiği performansı yazma eserler alanı içinde gösterme gayreti oldukça heyecan vericidir. Bu konudaki gayretler Osmanlı, Arap ve Fars alfabelerinde yetersiz kalan OCR'ın geliştirilebilirliğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

LexiQamus

Osmanlı el yazması metinleri okurken karşılaşılan zorluklardan biri de kelimelerin karmaşık yazım, mürekkebin dağılması, kağıdın o kısmının katlanmış, yanmış ya da yırtılmış olmasıdır. Kelimenin çözümlenmesi için eldeki sözlüklere müracaat edilmesi de sadece kelimenin son harfi okunamadığında fayda sağlamaktadır. Eğer okunamayan harf başta ya da ortada olursa sözlükler kelimeyi tahmin etmede yetersiz kalmaktadır.

El yazma eserlerin okunmasında karşılaşılan bu önemli sorunu giderme gayesiyle A. Abdullah Saçmalı tarafından oluşturulan LexiCamus veri tabanı, Osmanlı Türkçesi el yazmaların okunmasını kolay hale getiren bir sözlük işlevi görmektedir.

Bu yazılım oluşturulurken James Redhouse'un Lexicon isimli Osmanlı- İngilizce sözlüğünün 1890 İstanbul baskılı nüshası esas alınmıştır. Bu nüshanın düzenlenebilir metne dönüştürülmesinde OCR sisteminden faydalanılmış ancak Osmanlıca kelimeleri ayırmak mümkün olmadığından anlamsız karakterler yan yana gelerek hataların oluşmasına sebep olmuştur. Bu sebeple veri girişi yapan ekip bunun üzerinde düzeltmeler yapmıştır.

173 bin kelime ve deyim içeren yazılıma 19 farklı sözlükten veri sağlanmıştır. Bu arama motoruna bir kelimede yer alan harfler okunamadığında, görülen karakterin birden fazla harf olma ihtimali söz konusu olduğunda müracaat edilebilmektedir. Sonuçta farklı farklı alternatiflerin listelenmesiyle uzun zaman alacak işlem kısa sürede netice vermektedir. Osmanlıca, Arapça ve Farsça yazma eserler üzerine arama yapma imkanı sunan OCR sisteminin kullanıldığı platformlar da bu tarz arama imkanı sunarak ulaşılan sonucun doğruluğunu artırma yoluna gidebilirler.[1004]

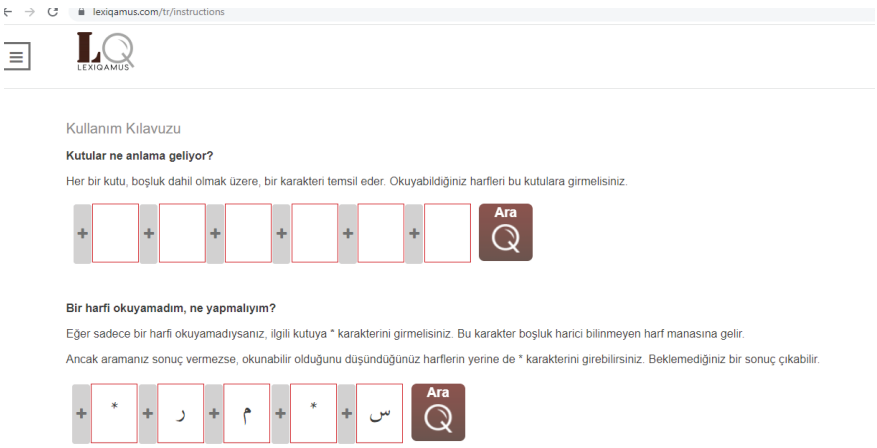

Şekil 9: *Lexicamus arama motorundan bir görüntü.*

Osmanlıca eserler üzerinde arama yapma ve birden fazla belgeye kısa sürede ulaşma imkanı sunan OCR sistemlerinden faydalanan platformları kısaca tanıtmaya çalıştık. Yapılan incelemeler sonucunda şu tespitlere ulaşılmıştır: Muteferriqa platformu matbu belli eserler üzerinde arama yapılmasını mümkün kılmakta ve kendi alanında başarılı sonuçlar vermektedir.

1004 Lexicamus (LQ), "Lexicon Dijitalleştirme Projesi", (Erişim 16 Kasım 2021.)

IRCICA'nın Osmanlıca OCR projesi birçok matbu ve yazma eserler üzerinde arama, latinize ve dinleme imkanı sunmaktadır. Proje ile ilgili şu tespitlere ulaşılmıştır:

- Aranılan kelimenin direk yeri gösterilmiş,

- Bazı durumlarda direk yerine işaret etmeksizin aranılan kelimenin sadece sayfası verilmiş

- Bazı metinlerde sistemin aranılan kelimeyi okuyamadığı tespit edilmiştir. Bunun yazma eserlerde sıkça karşılaşılan farklı yazım şekilleri, kelimenin bulunduğu yerin soluk görünümlü olması gibi sebeplerden kaynaklandığı söylenebilir.

- Osmanlıca metnin Latinize edilişi başarılı şekilde sunulduğu gibi bazı hatalı latinize örnekleri de vardır. Latinize edilmemiş metinler de mevcuttur.

- IRCICA'nın Osmanlıca OCR projesi araştırmacılara büyük kolaylık sağlamakla birlikte sistemin daha da iyileştirilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Wikilala platformu özellikle matbu eserler üzerinde farklı başlıklarda arama seçenekleri sunmaktadır. Platformun yazma eserler üzerine de çalışıyor olması araştırmacılara kolaylık sağlamakla birlikte kıymetli eserlerin gün yüzüne çıkmasını da hızlandıracaktır. Dolayısıyla Osmanlıca eserlerde OCR'ın daha işlevsel hale gelmesi bu alanda hizmet veren diğer platformların da bir nevi güncellenmesi anlamına gelecektir.

LexiQamus dünya genelinde Osmanlıca yazmalar üzerine çalışanların bigâne kalamayacağı dijital bir sözlüktür. Aranılan kelimelerin kolayca bulunmasında yüksek performans göstermektedir.

OCR temelli platformlar matbu eserlerde araştırmacılara kolaylık sağlasa da yazma eserlerde geliştirilmeleri gerekmektedir. OCR sistemlerini daha işlevsel kılmak için yapılan farklı çalışmalar bu konuda örneklik teşkil edebilir. Söz gelimi bu sistemin Arapça metinleri okurken bölümleme hatası yapmasından dolayı harf yerine kelime tanımaya odaklı bütünsel temelli OCR sistemleri teklif edilmiştir.[1005] Bundan başka Vatikan arşivlerindeki eski Latince belgelerin bitişik el yazısıyla yazılması OCR sistemleri için sorun oluşturduğundan In Codice Ratio isimli yöntemle OCR birleştirilmiştir. Bu ikili kombinasyon kelimeyi yapboz parçası gibi ayırmış ve makineye karakterlerin hangi harf olup hangi harf olmadığı öğretilmiştir. Bu şekilde işleyen sistem doğruluk oranı yüksek sonuçlar vermiştir.[1006]

Özellikle el yazmalarında kullanılan bir yapay zekâ teknolojisi de HTR'dir. Aşağıda bu sistemin özellikleri, OCR'dan farkı ve hangi platformlarda kullanıldığı üzerinde durulacaktır.

Yazma Eserlerde HTR Sistemlerinin Kullanımı

OCR sistemleri matbu belgelerin okunmasında iyi sonuçlar vermektedir. Ancak el yazısı metinlerin okunması konusunda zorluklar yaşamaktadır ve bir önceki bölümde görüldüğü üzere sistemi geliştirme çalışmaları devam etmektedir.

El yazması metinlerde OCR sistemlerinden başka derin öğrenme metotları kullanılarak oluşturulan HTR (El Yazısı Metin Tanıma) sistemlerine başvurulduğu da görülmektedir. Evrişimli

1005 Farhan M. A. Nashwan vd., "A Holistic Technique for an Arabic OCR System", *Journal of İmaging* 4 (1) :6 (Aralık 2017), 1-3.

1006 Fatih Gümüş, *Müzelerde Yapay Zeka Uygulamaları, Etkileri Ve Geleceği*, 43-45.

sinir ağları (CNN) ve tekrarlayan sinir ağları (RNN) katmanlarından oluşan bu sistem tek tek harflere odaklanmayışıyla OCR'dan ayrılır. HTR sistemi, bütün satırların görüntüsünü tarayıp işlemekte ve bu verilerin kodunu çözmeye çalışmaktadır.[1007]

Son yıllarda HTR sistemleri önemli ölçüde iyileşmekte ve taranan el yazısı metinlerin dijital metne otomatik olarak dönüştürülmesi için gelecek vadeden bir araç olarak kabul edilmektedir.[1008] HTR sistemlerine dayalı platformlardan biri de Transkribus'tur.

Transkribus

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte el yazması metinlerin daha hızlı bir şekilde çözümlenebilmesi noktasında farklı çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan sonuncusu ve belki de en önemlisi Transkribus'tür. AB tarafından finanse edilen Arşiv Belgelerinin Tanınması ve Zenginleştirilmesi (READ) projesinin bir parçası olan Transkribus, el yazısıyla kayıt altına alınmış tarihi belgelerin otomatik olarak taranması, transkripsiyonu ve aranması için oluşturulmuş bir platformdur.

Bu platform ile araştırmacılar ellerindeki belgeyi otomatik olarak işleme konusunda HTR+ modelini eğitme imkanına sahiptir. Bu eğitim, modele belgelerin görüntüleri ve doğru transkripsiyonları gösterilerek belli bir yazı stilinin tanıtılmasıyla olur. Modelin eğitilmesi için 5 bin-15 bin kelime civarında yazıya dökülmüş veriye ihtiyaç vardır. Basılı metinler üzerine çalışılacaksa bu sayı daha azdır. Platformda yer alan temel modellerden biri kullanılacak olursa veri miktarı azaltılabilir. Eğer platformda yer almayan bir model (Osmanlı Türkçesi, Arapça vb. için) eğitilmek isteniyorsa platform ekibiyle irtibata geçmek gerekmektedir. Modeli oluşturduktan sonra koleksiyonunuzdaki belgelerin otomatikleştirilmiş transkripsiyonuna ulaşabilmek mümkün hale gelmektedir.[1009]

Platform, HTR teknolojisi ile farklı dil ve el yazı stillerinde hata oranı oldukça düşük tam otomatik transkript oluşturabilmekte ve belge içinde arama yapma imkanı da sunmaktadır. Bu platform OCR'dan farklı olarak El Yazısı Metin Tanıma (HTR) sistemini kullanmaktadır. OCR daha çok basılı metinleri tek tek karakter tanıma yoluyla okuyan bir sistemken HTR motorları ise kelime veya satırın tüm görüntüsünü işleyip taramaktadır.

Bu platform, devlet kütüphanelerinde kullanır hale geldikten sonra adından daha fazla söz ettirmiştir. Avusturya'nın Tirol Eyaleti Devlet Arşivleri, aralarında 11. yüzyıldan kalma el yazması eserlerin de olduğu pek çok tarihi dokümana ev sahipliği yapmaktadır. Arşiv yetkilileri el yazması metinlerin suretlerini çıkarmada zorluk yaşamaları sebebiyle bu uygulamaya başvurmuştur. Sisteminin işleyişi şu şekilde özetlenebilir: Yüksek çözünürlükte çekilen fotoğraflar platform sunucusuna yüklenmekte ve platform el yazmalarını okuyarak dijitalleştirmektedir. Sisteme fotoğraf ve metnin dijitalleştirilmiş bir bölümü yüklendikten sonra artık sistem el yazısını ve benzer yazı tiplerini öğrenir hale gelmektedir.

1007 Readcoop, "What is the difference between OCR (Optical Character Recognition) and HTR?" (Erişim2 Kasım 2021)

1008 Marco Roling, "Does Handwriting Text Recognition Work for Damaged Archives?", *Researchgate*. (Erişim 27 Kasım 2021) .

1009 Readcoop, "How To Train and Apply Handwritten Text Recognition Models in Transkribus (Erişim2 Kasım 2021)

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

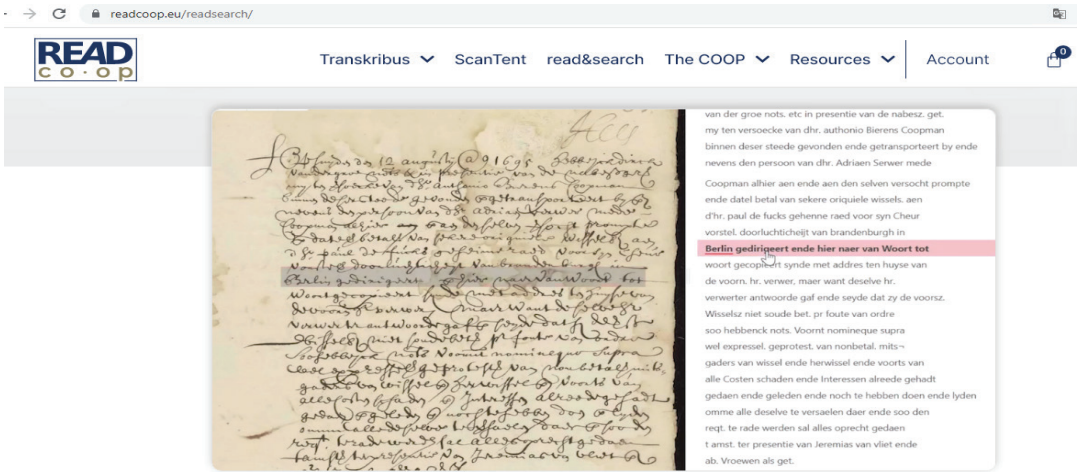

Şekil 10: Transkribus koleksiyonundan bir belge.

Peki, Transkiribus platformunda Arap harflerine dayalı metinlerin durumu nedir?

Süphan Kırmızıaltın, Transkribus platformu üzerinden Osmanlı Türkçesi ile yazılmış 19. yüzyıla ait süreli yayınların otomatik transkripsiyonu için derin öğrenme yöntemlerini kullanan bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada OCR sistemlerinin Arap alfabesinde karşılaştığı teknik zorluklardan kısaca bahsetmiş ve bu metinlerin latinize edilmesi için HTR sistemlerinin eğitilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. OCR sistemi bazı yönlerden yetersizdir ve sadece veritabanında yer alan kelimeleri latinize eder. Dolayısıyla bu sitemde daha uzun metinleri kendi dillerinde yazıya dökmek mümkün değildir.

Transkribus platformunda kullanılan sinir ağı, görüntü dosyalarındaki karakterleri ya da kelimeleri transkripsiyondaki karşılıklarıyla eşleştirip komut dosyasını tanımayı öğrenir. Kırmızıaltın, Osmanlı Türkçesi ile günümüz Türkçesi arasında birebir eşleşmenin olmaması ve her ikisinin yazılış yönünün farklı olmasının işi karmaşık hale getirdiğinden söz ederek bunların gerek manüel gerekse programlama dilleriyle çözümü üzerinde durmuştur. Osmanlı Türkçesi metinlerin transkribus ile otomatik transkripsiyonunun umut verici düzeyde olduğuna dikkat çekmiştir.[1011]

Kırmızıgül'ün çalışması matbu Osmanlıca eserler içindi. Merve Tekgürler ise 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl başlarına ait Osmanlıca bürokratik metinleri okuyabilecek bir HTR+ modeli üzerine çalışmaktadır ve buna da "Osmanlıca Transkiribus" adını vermiştir. Bu yazılımın Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça gibi diller için tasarlanmaması sebebiyle yavaş bir adaptasyon süreci olduğundan söz etmiştir. Bununla birlikte transkribus platformunun HTR modelin eğitilmesine imkan tanıdığı ve söz konusu dillerde adaptasyon sorunun aşılmasının mümkün olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Tekgürler yapılan denemelerde çok fazla veri olmamasına rağmen beklenilenin üstünde doğruluk oranlarına ulaştığından, daha fazla veri ile bu sürecin daha işlevsel hale geleceğinden söz etmiştir.[1012]

1011 Suphan Kirmizialtin-David Joseph Wrisley, "Automated Transcription of Non-Latin Script Periodicals: A Case Study in the Ottoman Turkish Print Archive", Arxiv, (Erişim 12 Kasım 2021)

1012 MSU Digital Humanities, "Merve Tekgürler | Ottoman Transkribus: Training an HTR+ Model for 18th century Ottoman Paleography, *Youtube* (21 May 2021), 00.01- 16.00.

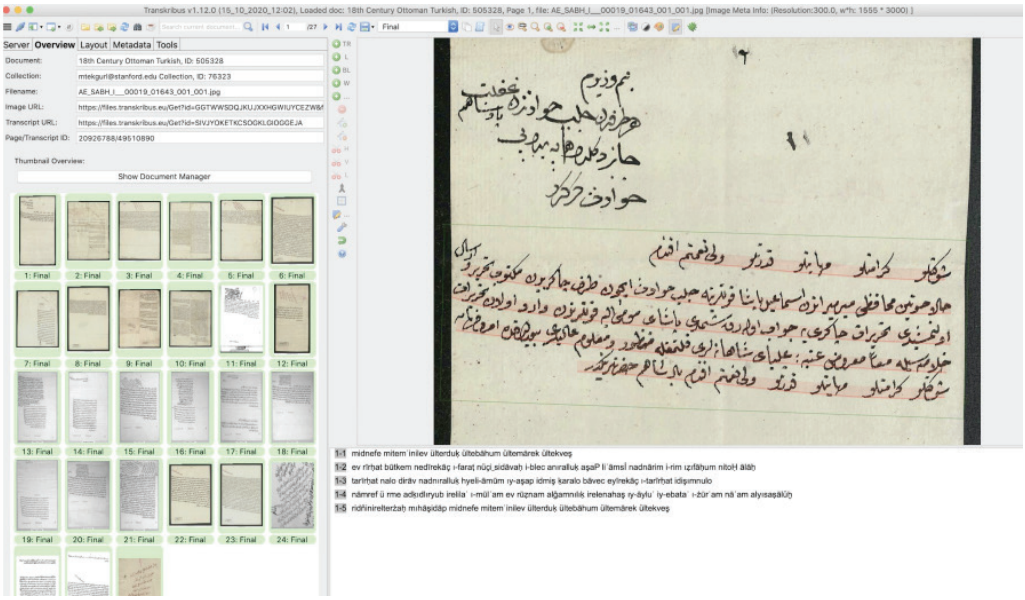

şevketlü kerâmetlü muhâbetlü ḳudvetlü
velini‘metim efendim

‘ḥaâle ateilerei voyūda smai halesen teder
vyūda ḳlulları ṭarafından bu def‘a na‘żı
ḥavâdna dâ’ir bir ḳıṭ‘a ḳâânie heī

vürūd itmekle manẓūr-ı şahaneleri
buyrılmaḳ içün taḳdīmi ḥālisāe-ı
mülūkhāneleri ḳılındığı ma‘lūm-ı
żüāyünları buyrıldıḳda

emr ü fermān şevketlü kerâmetlü muhâbetlü
ḳudretlü velini‘metim efendim pādişāhım
ḥażretleriniñdir

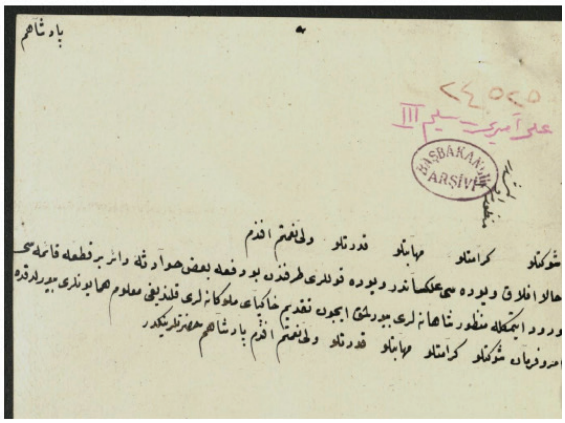

Şekil 11: “Osmanlıca Transkiribus’tan bir görüntü.

HTR sistemlerine dayalı Transkribus el yazması metinlerin transkripsiyonu ve metin içerisindeki aramalarda daha hızlı, doğruluk oranı yüksek sonuçlar vermektedir. Ancak bu platform Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça gibi diller için tasarlanmadığından sistemin bu dillere göre eğitilmesi gerekmektedir. Sistem az bir veriyle hızlı sonuçlar elde edebilse de doğruluk oranının yüksek olabilmesi için daha fazla veri girişine ihtiyaç vardır. Bu konuda kitle kaynak kullanımı ile önemli sonuçlar alınabilir.

OCR ve HTR sistemlerine dayalı platformlara dair bilgi verdikten sonra bu iki sistemin farklarına değinmek yerinde olacaktır. Her iki teknoloji benzer özellikler gösterse de OCR harf odaklı çalışırken HTR kelime ve satır odaklıdır. Satırın tamamının görüntüsünü tarar, işler ve bu verilerin kodunu çözmeye çalışır. OCR uzun yıllardır kullanılmakla birlikte HTR daha erken bir

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

aşamadadır ancak sağladığı imkanlar daha geniştir.[1013]

2. Yazma Eserlerde Karşılaşılan Sorunların Giderilmesinde Yapay Zekâ Teknolojileri

Yazma eserlerin dijital ortama aktarılıp üzerinde işlem yapılabilmesi, metin içerisinde aranılan kelimelerin hızlı şekilde tespiti, orijinal dilin transkripsiyonun yapılabilmesi gibi hususlar bu alandaki önemli gelişmelerdendir. Bunların yanı sıra yapay zekâ teknolojisi yazma eserlere ait farklı özellikler için de kullanılmakta ve bu teknoloji her geçen gün gelişmektedir. Her yazma eserin kendine has özellikleri olmakla birlikte eserin yazarının tespiti, hasarlı belge, eserin tarihlendirilmesi, metindeki şifreli ibarelerin çözümlenmesi gibi problemler birçok yazmanın ortak problemi olarak zikredilebilir. Bu bölümde yapay zekâ teknolojisinin bu problemleri gidermede nasıl kullanıldığına dair örnekler zikredilerek yazma eserler konusunda yapay zekânın rolü değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Hasarlı Belge

Günümüze ulaşan tarihi kitap ve belgelerin büyük bir çoğunluğunun selüloz kaynaklı olması farklı durumlardan kolayca etkilenip bozulmalarına sebep olmuştur. Yazma eserlerin tahrip olmasına neden olan faktörler şu şekilde sıralanabilir:

Biyolojik Faktörler: Bakteri, mantar, böcek ve kemirgenlerin sebep olduğu tahribatlar.

Fiziksel ve Kimyasal Faktörler: Fazla nem ve sıcaklığa maruz kalmak, asidik mürekkepler, selüloz oranı düşük lif kullanımının meydana getirdiği tahribatlar.

Çevresel Faktörler: Yangın, sel, deprem ve savaşlar sebebiyle gerçekleşen hasarlar.

İnsanların meydana getirdiği tahribatlar.

Kaliteli kağıt ve mürekkebe sahip, iyi saklanma koşulları ile günümüze ulaşmış başka bir deyişle yukarıda zikredilen faktörlere maruz kalamamış bir yazma eser de yaşlanacak ve kendisinde bazı tahribatlar (kağıdın soluklaşması, mürekkebin soluklaşması gibi) görülecektir.[1014]

Herhangi bir tahribata maruz kalmış yazma eserden tam olarak istifade edilebilmek bu hasarın en az zararla giderilmesiyle mümkündür. Yapay zekâ sistemlerinin yazma eseri okuyabilmesi için de hizalama gibi düzenlemelerle birlikte metnin hasardan uzak olması beklenebilir. Ancak yapay zekâ teknolojisine dayanan sistem/lerde tahribatın giderilmesinden ziyade sistemi, hasarlı metni okuyabilecek şekilde eğitmek amaçlanmaktadır. İlk bölümde HTR sistemlerine dayalı Transkribus platformundan bahsedilmişti. Bu platform üzerinden uygulamalı olarak bir dereceye kadar hasarlı olan el yazmalarında HTR'nin potansiyelini test etmek amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

HTR sistemleri iyi korunmuş el yazması arşivlerde kullanılmaktadır. Bununla birlikte modelin bir miktar görüntü gürültüsünden, tutarsız satır ve yazıdan etkilenmediğini söylemek gerekir. HTR kayıp bir arşivi oluşturamaz ancak hasarlı belgelerin HTR için uygunluk durumu nedir? HTR, el yazmalarında karşılaşılan üç farklı hasar üzerinden denenmiştir:[1015]

1013 Readcoop, "What is the difference between OCR (Optical Character Recognition) and HTR?" (Erişim2 Kasım 2021)

1014 Serkan İlden, "Tahrip Olmuş El Yazmalarının Onarım Ve Tedavi Teknikleri", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1, (2009), 70.

Rengi değişmiş kağıt

Rengi solmuş mürekkep

Metni bulanıklaştıran mürekkep korozyonu

Bunlar HTR'nin ölçülebilir sonuç verebileceği düşüncesiyle seçilmiş ve hasarların seviyeleri hafiften aşırıya doğru altı farklı kategoriye ayrılmıştır.[1016]

Kağıdın beyazdan kahverengiye doğru renk değiştirmesi üzerine yapılan deney sonucunda HTR'nin bu durumdan olumsuz yönde etkilenmediği gözlenmiştir. Rengi solmuş mürekkebe sahip metinlerin de HTR üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmadığı tespit edilmiştir. Ancak hem kağıdı hem de mürekkep rengi bozulmuş metinlerin ise HTR tarafından görülmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bulanık karakter ve kelimeleri tanımak için eğitilmemiş bir HTR modelinde, orta dereceye kadar mürekkep korozyonunun olduğu metinlerin otomatik transkripsiyonları gerçekleştirilebilmiştir. Ancak ciddi derece bir mürekkep korozyonu mevcut ise HTR zayıf sonuçlar vermiştir. Yüksek derecede mürekkep korozyonuna maruz kalmış metinlerle model eğitilerek geliştirtebilir.[1017]

Bu çalışma, el yazmalarında görülen hasarlardan üçü üzerinde HTR sistemlerinin durumunu ele almış ve HTR'nin bazı hasarlı belgelerde kabul edilebilir bir sayısallaştırılmış metin verdiğini göstermiştir. Ancak yukarıda zikredildiği üzere hasarlar bunlarla sınırlı değildir. Farklı etmenlerin sebep olduğu hasarları konu alan çalışmalara ihtiyaç vardır.

El yazması metinlerin dijitale aktarılıp aranabilmesini, transkripsiyonun yapılabilmesini mümkün kılan sistemlerin hasarlı metinleri okuyabilecek şekilde eğitilmesi üzerine çalışmalar yapılabilir. Bu sayede hasarların telafisi için ayrı sisteme gerek kalmayacak yazma eserlerden istifadeyi kolaylaştıracak birçok unsur tek bir sistemde toplanacaktır. Bu da özellikle finansal ve zamansal açıdan tasarruf sağlayacaktır.

Yazar Tespiti

Paleografi, ortaçağ el yazılarının yanı sıra bir el yazmasının ne zaman, kaç kişi tarafından yazıldığı gibi hususları da tespit etmeyi amaçlar. Geleneksel çalışmalar harflerin genişlik ve yüksekliğini, aralarındaki mesafe ve eğimi ölçmek için kare, iletki vb. araçlara başvurmaktaydı. Son yıllarda ise yapay zeka teknolojileri ile daha hızlı sonuçlara ulaşmanın mümkün olduğu sistemler denenmektedir.[1018]

Tarihi bir belgede yazının farklılaşma sebeplerinden bazıları şunlardır:

- Yazma araçlarının farklılaşması

- Yazma koşullarının değişmesi

- Kalem ucunun açılması

- Fazla yazıdan kaynaklı yorgunluk

1015 Marco Roling, "Does Handwriting Text Recognition Work for Damaged Archives?", Researchgate. (Erişim 27 Kasım 2021), 2.

1016 biraz", "hafif", "orta", "ciddi" ve "ağır" ila "aşırı.

1017 Marco Roling, "Does Handwriting Text Recognition Work for Damaged Archives?", Researchgate., 3-7.

1018 Nicole Dalia Cilia vd. "An Experimental Comparison between Deep Learning and Classical Machine Learning Approaches for Writer Identification in Medieval Documents", *Journal of İmaging,* (Eylül 2020), 1.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

- Kaza, yaralanma gibi durumlar

- Kağıttaki bir hasar sebebiyle farklı yazma

- Yazarların birden fazla olması

Yakın zamanda yapılan bir çalışma Kumran yakınlarındaki mağaralarda keşfedilen Ölü Deniz Parşömenleri'nden biri olan ve 1QISA olarak adlandırılan Büyük Yeşaya (Isaiah) Parşömeni'nin yazar tespitine odaklanmıştır. Tarihi MÖ. 4. yüzyıldan MS. 2. yüzyıla kadar uzanan Ölü Deniz Parşömenleri, Eski Ahit'in en eski el yazmaları ile birçok eski Yahudi metnini içermesiyle ünlüdür ve yazar/ları bilinmemektedir. Uzunluğu 7.34 m, ortalama yüksekliği 26 cm olan ve 54 sütun İbranice metin içeren parşömen çok küçük hasarlar dışında günümüze sağlam şekilde ulaşmıştır. Ölü Deniz Parşömenleri ile ilgili sorunlardan biri yazar/ların yazısındaki değişkenliği ayırt edebilmektir. Burada üzerinde durulan temel konu yazı tarzındaki farklılığın iki ayrı yazardan mı yoksa tek yazarın kendi yazısının çeşitli sebeplerle farklılık göstermesinden mi kaynaklandığıdır.[1019]

Ölü Deniz Parşömenleri'nde yazar tanımlaması için örüntü tanıma ve yapay zekâ teknolojilerinden faydalanılmıştır. Görüntü işleme düzeyinde derin öğrenmenin kullanıldığı çalışmada doğrudan kişinin kas hareketiyle ilgili olan parşömenlerdeki mürekkep izleri olduğu gibi yansıtılmış ve metin satırlarında meydana gelen bozukluklar giderilerek metin hizalanmıştır.[1020]

Malzemenin bozulmuş olabileceği, yazma araçlarının değişkenliği ve yazma şartları gibi maddi hasarların kaçınılmaz olduğu dikkate alındığında en iyi sonuçlarda dahi bir miktar belirsizlik olabileceğine dikkat çekilmiştir. Burada söz konusu belirsizliğin yapay zekâ çalışmalarına karşı bir güvensizlik uyandıracağı akıllara gelebilir. Ancak örüntü tanıma ve yapay zekâ teknolojilerinin konumu, kesin bir tanımlama yapmak değil farklı ihtimaller üzerine çalışan araştırmacılara istatistiksel açıdan yardımcı olmaktır.

Çalışmada bir harfin bütün çeşitliliklerini görüntüsel olarak analiz edebilmek için heatmap denen ısı haritalarından faydalanan ekip aynı harf üzerindeki farklılıklardan katiplerin farklılığını tespit etmiştir. Burada bir katibin kalem ucunu keskinleştirmesi gibi sebeplerle de yazı karakterinin farklılık göstereceği dolayısıyla bunun farklı yazarlara işaret etmeyeceği düşünülebilir. Ancak bu tür durumlarda dahi kas-motor hareketleri ve harfler arasındaki mesafe analiz edilerek bir tahmine varılabilmektedir. Burada yazarın yorulabileceği ya da yazma sırasında bir yaralanmaya maruz kalacağı göz önüne alınmışsa da parşömenin bir bölümünde daha değişken yazı kalıplarının tespiti ile yazarların değiştiği sonucuna varılmıştır. Katiplerin yazılarının bu derece benzerlik göstermesi de aile, sosyal ve eğitim hayatlarının yakın ya da ortak olabileceği düşüncesini doğurmuştur.[1021]

1019 Mladen Popović vd. "Artificial intelligence based writer identification generates new evidence for the unknown scribes of the Dead Sea Scrolls exemplified by the Great Isaiah Scroll (1QIsaa)", *PLOS ONE* 16/4 (Nisan 2021), 2.

1020 Mladen Popović vd., Artificial intelligence based writer identification generates new evidence for the unknown scribes of the Dead Sea Scrolls exemplified by the Great Isaiah Scroll (1QIsaa)", 5.

1021 Mladen Popović vd., Artificial intelligence based writer identification generates new evidence for the unknown scribes of the Dead Sea Scrolls exemplified by the Great Isaiah Scroll (1QIsaa), 23-24.

Derin öğrenme sistemleri yukarıda zikredilen örnekten başka, farklı yüzyıllarda, farklı coğrafyalarda ve farklı yazarlar tarafından yazılan, eklemeler yapılan Avila İncil'i gibi karmaşık metinlerde de kullanılmakta ve iyi sonuçlar elde edilebilmektedir.[1022]

Tarihi bir belge içerisindeki karmaşıklığın çözüme kavuşturulmasında başvurulan yapay zekâ sistemleri daha çok insanın kısa sürede gerçekleştirmede yetersiz kalacağı noktalarda araştırmacılara yardımcı olmakta ve bir nevi araştırmacıların ulaştığı sonuçların sağlamasını yapmaktadır. Özellikle paleografi alanında öne çıkan bir metnin yazar/larını tanımlamak için kullanılan yöntemler ihtiyaç hasıl olduğunda farklı yazma eserler için de uygulanabilir.

Şifreli Metinlerin Çözümlenmesi

Tarih boyunca güvenlik, gizlilik, eğlence ya da bir nevi gizem oluşturma amaçlarıyla şifreli metinler kaleme alınmıştır. Özellikle diplomatik, askeri, bilimsel konularda karşılaşılan bu metinlerin içerikleri, harflerin kendi arasında ya da farklı sembollerle karıştırılması yahut sıfırdan, sembollerden müteşekkil bir alfabe oluşturulmasıyla gizlenmiştir. Bu tarz eserlerin çözümlenmesi üzerine kriptoloji başta olmak üzere tarih, dilbilim, felsefe gibi bilim dalları çalışmaktadır. Şifrelerin çözümlenmesi çok katmanlı çalışma istediği ve zaman aldığı için bilgisayar destekli (dijital destek) programlar önem kazanmaktadır. Son yıllarda şifreli metinlerin çözümlenmesinde yapay zekâ teknolojilerinin denendiği görülmektedir.[1023] Özellikle Voynich şifreli el yazması için yapa zekâya başvurulmasıyla bu teknolojinin söz konusu alanda kullanımı dikkat çekmiştir.

15. yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilen, yazarı bilinmeyen ve kendisini bulan kişinin ismiyle anılan Voynich el yazması şifreli alfabesi, farklı resimleri ile birçok kişinin ilgisini çekmiştir. Eseri çözümlemek için farklı disiplinlerden birçok araştırmacı uzun mesai harcamışsa da kısmi tespitlerden öteye gidememişlerdir. Bazı resim ve yazılardan hareketle eserde bitki, astoroloji, biyoloji, farmokoloji ve ilaç tariflerine dair bölümlerin yer aldığı zikredilmiştir.[1024]

Alberta Üniversitesi'nden araştırmacılar Voynich el yazmasının şifresini çözümlemek için yapay zekâ kullanarak çok aşamalı bir sistem üzerine çalışmışlardır. Şifre çözüm sistemi üç aşamadan oluşmaktadır. Bilinen dillerden hareketle şifreli metnin dilini tespit, tanımlanan dille şifreli metindeki sembolleri karşılaştırmak ve hangi harfe tekabül ettiğini bulmak, ortaya çıkan verileri okunabilir metne dönüştürmek.[1025]Çalışmanın en zorlu kısmı dilin tespit edilmesidir. Bu sebeple 380 dilde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) metninden alıntılarla veri seti eğitilmiştir. Sistem, dilin İbranice olduğuna dair veriler sunmuştur. Araştırmacılar çok sayıda İbranice bazı kelime ve cümleler tespit edebilseler de metnin tamamını çözmede yetersiz kalmışlardır. Söz konusu dilde yetkili isimlere ihtiyaç olduğuna ve geliştirilmesi gereken yöntemlere vurgu yapan araştırmacıların çalışması, bu eser üzerine yapay zekâ destekli bir giriş denemesi olarak isimlendirilebilir.[1026]

1022 Nicole Dalia Cilia vd., "An Experimental Comparison between Deep Learning and Classical Machine Learning Approaches for Writer Identification in Medieval Documents", 3, 13.

1023 Mohamed Ali Souibgui vd. "A Few-shot Learning Approach for Historical Ciphered Manuscript Recognition ", Arxiv, (Erişim 29 Kasım 2021), 1.

1024 İbrahim Emre Şamlıoğlu, "ed. Raymond Clemens, The Voynich Manuscript, Yale University, 2016, xviii giriş, 234 varak (folio), 66 s.", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 3/2, (2020), 623-627.

1025 Bradley Hauer -Grzegorz Kondrak, "Decoding Anagrammed Texts Written in an Unknown Language and Script", *Transactions of the Association for Computational Linguistics,* (2016) , 75-76.

1026 Bradley Hauer -Grzegorz Kondrak, "Decoding Anagrammed Texts Written in an Unknown Language and Script", 78.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Şifreli el yazmaları üzerine yapılan yapay zekâ destekli çalışmalar bununla sınırlı değildir. Az veriyle eğitilmesi mümkün olan makine öğrenimini ve yarı otomatik kopyalamayı amaçlayan HTR modelleri, yakın zamanda farklı şifreli el yazmalarının çözümlenmesi için yapılan çalışmalardandır.

Şifreli el yazmaları konusunda yapay zekâ kullanımının oldukça yeni olduğunu söylemek mümkündür. Gerek yapay zekânın eğitilmesi gerek ulaşılan sonuçların değerlendirilmesi ve gerektiğinde müdahale edilebilmesi için alanında yetkin araştırmacılara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu alanda yapılacak yapay zekâ destekli çalışmaların iyileşmesi ile ölü dillerden oluşan metinlerin çözümü de mümkün olacaktır.

SONUÇ

Tarih boyunca insanlık kültür mirasının önemli kaynaklarından olan el yazmaları üzerine bireysel ya da grupsal olarak çalışmalar yapılmıştır. Titiz ve özverili çalışma isteyen bu alan daima yetişmiş, kaliteli uzmanlara ihtiyaç duymuştur. Teknolojinin gelişmesiyle birçok alanda kullanılan yapay zekâ sistemleri el yazmaları alanında da karşımıza çıkmaktadır. Yapay zekânın bu alanda sağladığı imkanlar umut verici olsa da çok katmanlı, çok yönlü ve sistemli çalışmalara ihtiyaç vardır.

Öncelikle dijital ortamda var olan Osmanlıca el yazmalarının daha sistematik okunmasını, üzerinde arama yapılmasını mümkün kılan yapay zekâ sistemlerinden faydalanan platformların, sonrasında yazma eserlere ait sorunlar üzerine yapılan yapay zekâ destekli çalışmaların incelendiği tebliğimizde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Yazma eserlerin sayısallaştırılması konusunda yeni sistemler üretmek yerine var olan sistemlerin iyileştirilip geliştirilmesi ile birlikte farklı ülke kütüphanelerinin ortaklaşa kullandıkları platformlardan faydalanılması hem maliyet, hem zaman açısından tasarruf sağlayacaktır.

Bununla birlikte her yazma eserin okunma, yazı tipi, aidiyet problemi, eserin hasar durumu gibi kendine has özellikleri olabileceğinden hareketle bu alanda geliştirilecek yapay zekâ sistemlerinin (basit ya da kompleks) bu vb. hususlara hitap eder şekilde tasarlanması gerektiği söylenebilir.

Yazma eserler üzerine geliştirilen Transkribus gibi platformların Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça vb. dil modelleriyle eğitilmeye ihtiyaçları vardır. Üniversiteler gerek tez, gerek proje çalışmaları yaparak bu ihtiyacı giderilebilir. Ayrıca bu platform tahkik çalışmaları için denenebilir.

Bu alan daha fazla çalışmaya ihtiyaç duymakta, bu bağlamda dijital beşeri bilimlerin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Özellikle yazma eserlerdeki sorunların çözümü konusunda geliştirilen sistemler daha çok insanın kısa sürede gerçekleştirmede yetersiz kalacağı noktalarda araştırmacılara yardımcı olmakta ve bir nevi araştırmacıların ulaştığı sonuçların sağlamasını yapmaktadır.

Bu konu gerek el yazmalarında gerek el yazmalarının içeriğinde (eserin dili, konusu, diğer ilimlerle bağlantısı vs) gerekse de yapay zekâ alanında yetişmiş insana ihtiyaç duymaktadır. Bu alanda üst düzey faydanın da insan yapay zekâ işbirliği ile sağlanacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

AA, Anadolu Ajansı. "Osmanlıca Basılı Eserlerin 'Google'ı Bir Tıkla Tarihe Götürüyor". Erişim 9 Ekim 2021. https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/osmanlica-basili-eserlerin-googlei-bir-tikla-tarihe-goturuyor/2150369

AA, Anadolu Ajansı. "Prof. Dr. Eren: Faaliyetlerimiz İslam KültürününOrtaya Çıkarılması Mahiyetinde". *Youtube*. Yayın Tarihi 20 Mart 2021. https://www.youtube.com/watch?v=7KRCF1dipjw&t=906s&ab_channel=AnadoluAjans%C4%B1

Bilgin, Orhan. "Yazma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/369-373. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Birer, Gürkan Caner. "Yapay Zekâ Temel Kavramlar". *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi* 630 (Mayıs 2020 sayısı eki), 2-11. https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf?dergiKodu=4&cilt=53&sayi=630&sayfa=97&yil=2020&ay=5&yaziid=44167

C. Ozan Ceyhan vd. "Osmanlıca Baskı Metinler İçin Arama Altyapısı". "SILO.TIPS" Erişim 14 Ekim 2021. https://silo.tips/download/osmanlica-baski-metnler-n-arama-altyapisi-an-ocr-based-information-retrieval-sys

Cilia, Nicole Dalia vd. "An Experimental Comparison between Deep Learning and Classical Machine Learning Approaches for Writer Identification in Medieval Documents". *Journal of İmaging,* 6(9),89 (2020), 1-15. https://doi.org/10.3390/jimaging6090089

Ebu Bekir Efendi, Nusret. *Risale-i ma Hadar Fi't-tıb (Mücerrebat-ı Nusret.* 1-54. https://www.wikilala.com/Read?i=90940&p=31&q=&b=&st=0&up=true

Erzurûmî?, İbrahim Hakkı. *Mecmua-i Resâil.* İstanbul: IRCICA Kütüphanesi, Sayısal Koleksiyon, 80456, 1a-93b. https://library.ircica.org/Flipbook/FlipBook/30594

Gümüş, Fatih. *Müzelerde Yapay Zeka Uygulamaları, Etkileri Ve Geleceği.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Haberler. Ircıca'dan Dünyada Bir İlk: Osmanlıca Ocr. Erişim 25 Eylül 2021. https://www.haberler.com/ircica-dan-dunyada-bir-ilk-osmanlica-ocr-8035449-haberi/

Hauer ,Bradley - Kondrak,Grzegorz. "Decoding Anagrammed Texts Written in an Unknown Language and Script". *Transactions of the Association for Computational Linguistics,*. (2016), 75-86. https://doi.org/10.1162/tacl_a_00084

Hurûfî, Arşî Dede. *Divan-ı Arşi Dede*. İstanbul: IRCICA Kütüphanesi, Sayısal Koleksiyon, 50024, 1a-105b. https://library.ircica.org/Flipbook/FlipBook/30757

İlden, Serkan. "Tahrip Olmuş El Yazmalarının Onarım Ve Tedavi Teknikleri". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (2009), 65-87.

İnfreza. "Optik Karakter Tanıma/OCR Nedir?". Erişim 23 Kasım 2021. https://www.infreza.com/optik-karakter-tanima-ocr-nedir/

Karabulut, Burak. "Yapay Zeka Bağlamında Yaratıcılık ve Görsel Tasarımın Geleceği". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 20/79 (Temmuz 2001), 1516-1539. https://doi.org/10.17755/esosder.844536

Karatepe, Tûba. " Nadir Eser Kütüphanesi". Bilgi Merkezleri Kütüphaneler - Arşivler – Müzeler. Mlf. Mehmet Ali Akkaya- Hüseyin Odabaşı. 363-383. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2019.

Kayıkçı, Deniz. Arkeoloji Ve Müzeolojide Yapay Zeka / Derin Öğrenme: 3b Parça Eşleştirme Sistem Modeli Önerisi. T*echno Science Symposium 2019 Proceedings Book*. Ed. Afşin Güngör. 1-20. 2019.

Kirmizialtin, Suphan - Wrisley ,David Joseph. "Automated Transcription of Non-Latin Script Periodicals: A Case Study in the Ottoman Turkish Print Archive". Arxiv. Erişim 12 Kasım 2021. https://arxiv.org/abs/2011.01139

Koyun Arif – Afşin Emin. Derin Öğrenme ile İki Boyutlu Optik Karakter Tanıma". *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri Ve Mühendisliği Dergisi*10/1 (2017), 11-14.

LQ, Lexicamus. "Lexicon Dijitalleştirme Projesi". Erişim 16 Kasım 2021. https://www.lexiqamus.com/tr/lexicon-digitization-project

Mehmet Tevfik, Ebu'z-Ziya. *Numune-i edebiyat-ı Osmaniye*. İstanbul: Matbaa-i Ebu'z-Ziya, 1913. https://library.ircica.org/Flipbook/FlipBook/29012

MSU Digital Humanities. "Merve Tekgürler | Ottoman Transkribus: Training an HTR+ Model for 18th century Ottoman Paleography". *Youtube.* Yayın Tarihi 21 Mayıs 2021. https://www.youtube.com/watch?v=2BK34g-yGnw&ab_channel=MSUDigitalHumanities

Myservername. "Makine Öğrenimi Türleri: Denetimli ve Denetimsiz Öğrenim". Erişim 24 Ekim 2021. https://tr.myservername.com/types-machine-learning

Nashwan. Farhan M. A. vd. "A Holistic Technique for an Arabic OCR System". *Journal of İmaging* 4(1):6 (2017), 1-11.

https://doi.org/10.3390/jimaging4010006

Öztemiz, Semanur. *Türkiye'de Dijitalleştirilen Kültürel Miras Ürünlerine Açık Erişim: Bir Model Önerisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Pedersen, Johannes. *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi.* çev. Mustafa Macit Karagözoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Popović, Mladen vd. "Artificial intelligence based writer identification generates new evidence for the unknown scribes of the Dead Sea Scrolls exemplified by the Great Isaiah Scroll (1QIsaa)". *PLOS ONE* 16/4 (Nisan 2021), 1-28. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0249769

Readcoop. "What is the difference between OCR (Optical Character Recognition) and HTR?" Erişim 2 Kasım 2021. https://readcoop.eu/transkribus/help/what-is-the-difference-between-ocr-optical-character-recognition-and-htr/

Readcoop. "How To Train and Apply Handwritten Text Recognition Models in Transkribus. Erişim 2 Kasım 2021. https://readcoop.eu/transkribus/howto/how-to-train-a-handwritten-text-recognition-model-in-transkribus/

Reşid, Muhammed. *Kıtaat-ı Hamse Coğrafyası.* 1-15.

https://www.wikilala.com/Read?i=90942&p=5&q=&b=&st=0&up=true

Roling, Marco. "Does Handwriting Text Recognition Work for Damaged Archives?". *Researchgate*. Erişim 27 Kasım 2021.

https://www.researchgate.net/publication/340117708_Does_Handwriting_Text_Recognition_Work_for_Damaged_Archives

Saika-i tensik-i cedid. İstanbul: yy., 1886.

https://library.ircica.org/Flipbook/FlipBook/6110

Servet-i Fünûn "Şükran" (26 Mart 1891), 2.

https://servetifunun.muteferriqa.com/islandora/object/muteferriqa%3A21751#page/3/mode/2up

Souibgui, Mohamed Ali vd. "A Few-shot Learning Approach for Historical Ciphered Manuscript Recognition". Arxiv. Erişim 29 Kasım 2021 https://arxiv.org/abs/2009.12577

Şamlıoğlu, İbrahim Emre. "ed. Raymond Clemens, The Voynich Manuscript, Yale University, 2016, xviii giriş, 234 varak (folio), 66 s.". *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 3/2 (2020), 623-627. https://doi.org/10.5281/zenodo.4394290

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. "Yazma Kitaplar". Erişim 12 Ekim 2021. http://www.yazmalar.gov.tr/sayfa/yazma-kitaplar/9

Wikilala. "Wikilala.com (WikilalaTanıtım Webinarı-13.02.2021)". *Youtube.* Yayın Traihi 14 Şubat 2021.

https://www.youtube.com/watch?v=VqsXVDV9ELI&ab_channel=Wikilala

Yapay Zeka TR. "Derin Öğrenme Nedir?". Erişim 20 Ekim 2021. https://www.yapayzekatr.com/2019/12/16/derin-ogrenme-nediR/

YAPAY ZEKÂ İLE BİRLİKTE VARLIĞIN SANAL VARLIĞA DÖNÜŞMESİ: İBN ARABI ÖRNEĞİ

Rıfat ATAY

Prof. Dr., Akdeniz Ü. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi, Antalya, rifatay@gmail.com

Mustafa CİĞER

Dr., Sağlık Bakanlığı, Antalya, drmciger@hotmail.com

ÖZET

John McCarthy'nin isim babası olduğu yapay zekâ, bugüne kadar çok ilerleme kaydetti. Teknoloji ve mühendislik temelli bu gelişim insanlıkla ilgili tüm alanları etkiledi. Farklı değişkenleri aynı anda değerlendirme ve karar verebilme, insan gibi tahminde bulunabilme, çok karmaşık sorunları kısa zamanda çözebilme, farklı koşullara uyum saylayabilme, insan deneyimlerine çabuk uyum sağlayabilme gibi özellikleriyle, bilginin hızlı işlenmesi ve yönetimi gibi, insanın bilişsel seviyesine yaklaşan yapay zekâ insan gibi düşünen, karar veren makinaların icadıyla insanın görevlerini de üstlenmeye başlamıştır.

Gerçekte var olmayan ya da gerçekliğin karşıtı olarak kullanılan sanal kavramı, insanın hayal, vehim, rüya alemi veya soyut dünyasının karşılığı olarak kullanılagelmiştir. Kavramın teknoloji ve yapay zekâ ile birleşmesiyle sanal gerçeklik ve sanal varlık anlayışı ortaya çıkmıştır. Gerçeklik algısı, arttırılmış sanal gerçeklik algısı ile değişerek gerçek var olanın yerini sanal var olan almaya; ontolojik temelli varlık anlayışı, epistemolojik temelli sanal varlık anlayışına dönüşmeye başlamıştır.

Varlığın mahiyetinin öznel, nesnel, mekânsal ve zamansal algısının bilişsel düzeydeki somuttan soyuta değişimi, varlık tanımını değiştirmeye aday görünmektedir. Bu dönüşüm malumun ilanı mıdır, yoksa bir değişim midir? İbn Arabi, varlığın tanımlamasını ontolojik olarak ele alırken alemin sanal varlığından bahsetmektedir. İbn Arabi'nin sisteminde özne, nesne, mekân ve zaman bir bütün halinde aslında sanal olan varlığın, yanılsama ile gerçek olarak algılanmasından ibarettir.

Alanyazın taramasından elde edilen bulguların dokümanter analizine dayanan tebliğde, sırasıyla şunlar vurgulanacaktır: Normalde, insan varlığı gerçeklik olarak özne, nesne, zaman ve mekân mahiyetiyle somut olarak algılamaktadır. Bu algının, yapay zekâ ve teknoloji desteğiyle soyut ve sanal algıya dönüşümü, varlığın sanal varlığa dönüşümünü başlatmıştır. Böylece insanlık, gelecekte bu sanal varlık üzerinden varlığı anlamlandırmaya başladığında kutsalların da sanallaşacağı İbn Arabi sistemi üzerinden ifade edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Varlık, Sanal Varlık, Yapay Zekâ, İbn Arabi

Transformation of Existence to Virtual Existence With AI: The Example of Ibn Arabi

Abstract

Artificial intelligence, named after John McCarthy, has made a lot of progress so far. This development, based on technology and engineering, has affected all areas of humanity. Features such as evaluating different variables at the same time and making decisions, making predictions like humans, solving very complex problems in a short time, adapting to different conditions, adapting to human experiences;

artificial intelligence, which approaches the cognitive level of human beings, such as rapid processing and management of information, has begun to undertake human duties with the invention of machines that think and make decisions like humans.

The concept of virtual, which is used as non-existent in reality or the opposite of reality, has been used as the counterpart of human imagination, delusion, dream world or abstract world. With the combination of the concept with technology and artificial intelligence, the concepts of virtual reality and virtual existence have emerged. The perception of reality changes with the perception of augmented virtual reality to replace the real existent with the virtual existent; the ontologically-based understanding of existence has begun to transform into an epistemological-based virtual entity.

The change of subjective, objective, spatial and temporal perception of the nature of existence from concrete to abstract at the cognitive level seems to be a candidate to change the definition of existence. Is this transformation an announcement of the known or is it a change? Ibn Arabi talks about the virtual existence of the world while considering the definition of existence ontologically. In Ibn Arabi's system, the subject, object, space and time, as a whole, consist of perceiving the virtual entity as real through illusion.

In the paper, based on the documentary analysis of the findings obtained from the literature review, the following will be emphasized, respectively: Normally, human beings perceive the reality concretely in terms of subject, object, time and space. The transformation of this perception into abstract and virtual perception with the support of artificial intelligence and technology has initiated the transformation of existence into virtual existence. Thus, when humanity begins to make sense of existence through this virtual entity in the future, it will be tried to be expressed through the Ibn Arabi system that the sacred will also become virtual.

Keywords: Existence, Virtual Being, Artificial Intelligence, Ibn Arabi

Giriş

Bilinen düşünce tarihinin ilk dönemlerinden beri özne ve nesne odaklı tanımlanan varlığın mahiyeti, son yüzyıllarda zaman ve mekân olarak da tanımlanmaya başlamıştır. Ancak algılayan insanın öznesi ve nesnesinin dışındaki varlıkların kendi öznel, nesnel, zamansal ve mekânsal özellikleri ile ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirilmesi varlığın mahiyetindeki birliğin bir gereğidir. İnsanın bilişsel seviyesi, insanın kendisi dahil bütün varlıkların bu ayrılmaz mahiyetlerini farklı düzeyde algılamasının kaynağıdır. Varlığın mahiyetindeki yatay bileşenler, algılayan insanın dikey bilişsel seviyesi ile tanınmakta ve tanımlanmaktadır. Varlığın mahiyetinin dikey olarak algısında somut, soyut ve soyut üstü bilişsel yetenekler varlığı da bu düzeyden algılamaya neden olmaktadır. İnsanın duyusal ve zihinsel yapısını oluşturan somut ve soyut düzeyi, günümüz teknolojisinin ulaştığı sanal seviyenin çok daha üst seviyelerini rüya, hayal ve vehim gibi kavramlara karşılık bulan düzeyde ortaya çıkarmaktadır. İnsanın kendi sanal aygıtlarının ortaya çıkardığı bu soyut düzey, varlığın da soyut düzeyde algılanması, Allah ile bu düzeyden somutlarla soyut üstü arasında bağ kurmaya yaramaktadır. Teknoloji ve yapay zekanın da katkısı varlığın, insanın kendi sanal aygıtının dışında sanal olarak algılanmasının yolunu açmaktadır.

Varlığın mahiyetinin algısı, dinin mahiyetinin oluşmasına, buna göre Tanrı ile bilişsel olarak dikey ilişki kurmaya araç olmaktadır. İbn Arabi, bu yatay ve dikey varlık algısını A'yan-ı Sabite ve istidatlar üzerinden oluşturarak din varlığının ve mahiyetinin, Müslümanlar üzerinden bilişsel olarak sürekli bir yapılanmayla oluştuğunu ifade etmiştir. Hayal, rüya, vehim, berzah gibi

kavramları çok sık kullanan İbn Arabi kendi sisteminde gerçek alemin aslında sanal olduğunu, insanın biyolojik sanal aygıtının mevcutları gerçek gibi algıladığını ifade etmiş, insanın dini ve Allah'ı bilmenin malzemesi olması gereken bu sanallığın gerçek olarak algılandığını ifade etmiştir. Teknolojinin ulaştığı yapay zekâ ve sanal algı aygıtları İbn Arabi'nin sanal dediği gerçek alemi artırılmış gerçeklik olarak yine insana sunmaktadır.

Varlık ve Varlığın Mahiyeti

Türkçe sözlükte varlık, "var olma durumu, mevcûdiyet, var olan her şey"[1027] olarak tanımlanırken, bilime göre varlık, "dış nesnel gerçeklikte var olan her türlü olgusal ve somut şeydir."[1028] Felsefi olarak "varlık (vücûd) insan aklının ulaşabildiği en genel kavramdır; düşünmeye gerek kalmadan akıl tarafından hemen anlaşıldığından apaçık ve önsel bir kavram sayılır. Bundan dolayı varlık teriminin tarifi yapılamaz"[1029] denilmiştir. "Antik Grek düşüncesinde varlık var olanların varlığı ile açıklanırken; Skolastik düşüncede var olanların ötesinde transandantal olan ile açıklanır; modern felsefede ise varlık bilgi/episteme probleminin gerisine itilir. Ön plana bilgi problemi çıkarılır ve varlık episteme bağlamında değerlendirilir."[1030] Platon varlık olarak, özne temelli ideaları (görüntü ile gerçek ayrımı), Aristoteles nesne temelli tözleri kabul etmiş (duyulur ve duyulur olmayan cevher ayrımı); bu özne nesne ayrımı Descartes ile belirginleşmiştir.

Varlığın mahiyetinin ne olduğu ve tanımı çok çeşitli şekillerde yapılmıştır. "Arapçada 'mâ hüve' (Bu nedir?) sorusundan oluşturulmuş bir felsefe terimi olarak mâhiyet, somut bir varlığı (mevcûd) ne ise o yapan özü ifade etmek için kullanılır."[1031] İbn Arabi sisteminde varlık mevcûd ve vücûd kavramları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Buna göre varlığı, bir olana işaret etmesiyle soyut üstü; varlığın mahiyetini de somut ve soyut, yani mevcûd ve vücûd olarak ele aldık (mutlak ve göreceli ayrımı). Mahiyeti de dört unsur hava, su, toprak, ateşin işaret ettiği özne, nesne, mekân ve zaman kavramlarıyla yatay olarak ifade ettik. Bu mahiyet, dikey şekilde somut ve soyut olarak; öznesi duyulan ve akledilen, nesnesi biçim ve töz, mekânı uzam ve uzay, zamanı değişim ve değişen şeklinde algılanabilir. Varlığı mahiyetiyle algılayan insandır. İnsan bütün varlığın mahiyetini, kendi varlığının bir mahiyeti olan öznesinin bilişsel seviyesine göre algılamaktadır. İnsanın mahiyetinin öznesi somut olarak duyularına, soyut olarak aklına, soyut üstü varlığı ise ruhuna karşılık gelmektedir. Somut ve soyut üstü arasındaki berzah[1032] soyuttur, yani mevcutlar ile metafizik varlık arasındaki bağ ancak berzah olan vücûd ile kurulabilir.

Felsefede özne varlıkla en fazla ilişkilendirilen mahiyet olmuştur. Dilbilgisinde, "cümlede yapanı veya olanı karşılayan unsur, öznedir. Özne, yüklemin gösterdiği işi, hareketi,

---

1027 TDK, "Güncel Türkçe Sözlük".

1028 A. Kadir Çüçen vd, *Varlık Felsefesi*, (Bursa: Ezgi Kitapevi, 2017), 28.

1029 Mahmut Kaya, "Vücûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 43/139.

1030 Sinan Kılıç, "Metafizik Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi", ed. A. Kadir Çüçen, *Varlık ve Hiçlik* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018), 120.

1031 Tahsin Görgün, "Mahiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 17/336.

1032 İki şey arasında engel, sınır; bk. Rağıp el-İsfahani, *Müfredat*, çev. Mustafa Yıldız, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2017), 125. Berzah aralarında bulunduğu iki şeyi bir yandan engeller, öte yandan birleştirir. Sonra bu isim manalar alemi ile suretler alemi, ruhlar alemi ile cisimler alemi, dünya alemi ile ahiret alemi arasında görülen alem için kullanılmıştır; bk. Abdurrezzak Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 107.

oluşu, durumu üzerine alır."[1033] Özne insan olunca, somut düzeyde bedenle, duyularla; soyut düzeyde ise akılla, zihinle varlığı algılar. Ancak dilde özne, sadece insan değil tüm varlıklar için kullanılır. "Cümlede işi yapan, eylemi oluşturan kişi, hayvan, bitki ya da diğer canlı cansız tüm varlıklara özne denir."[1034] Felsefi olarak özne batı felsefesinin de etkisi ile epistemolojik insan temelli olarak, "bilinci, sezgisi, düş gücü olan, bazı filozoflara göre de dış dünyaya karşıt olan bireydir"[1035] şeklinde tanımlanmıştır. Böylece özne temelli varlık anlayışı da varlığın özne tarafından algılanmasına göre şekillenmiştir.

Varlığın mahiyeti olan nesne, felsefede, varlık tanımında özneyle birlikte yer almıştır. Sözlükte nesne, "Belli bir ağırlığı ve hacmi, rengi olan her türlü cansız varlık, şey, öznenin dışında kalan her konu, obje"[1036] olarak tanımlanır. Dilbilgisi açısından, "geçişli eylemin anlamını tamamlayan yalın ya da belirtme durumunda bulunan sözcüğe nesne denir."[1037] "Cümlede yüklemin bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge, nesnedir." Nesne, özne olan insan tarafından somut ve soyut olarak algılanır. Felsefi olarak nesnel varlık anlayışı nesnenin gerçekliğine dayanan, kanıtlanabilen, herkese göre değişmeyen bir yaklaşıma karşılık gelir.

Varlığın mahiyetini oluşturan bir başka unsur "bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit"[1038] olarak tanımlanan zamandır. Aristoteles, zamanı nesne üzerinden tanımlar ve devinimle ilişkilendirir.[1039] "Zamanı insana ait deneyimin formu olarak gören Kant; varoluşumuzla ilişkilendiren Heidegger ve psikolojik olarak değerlendiren Bergson"[1040] gibi düşünürler de zamanı özne ve nesne üzerinden anlamlandırmaya çalışmışlardır. "Newton, fiziğin temeline mutlak bir zaman ve uzay yerleştirir. Fakat bu uzay ve zaman dışarıdaki nesneler gibi, bir gerçekliği ifade etmez. Aksine dışarıdaki nesneler için evrensel bir taşıyıcı rolü üstlenir. Dışarıdaki nesnelerin olanaklarının bir ön koşuludur."[1041] Einstein'a kadar zaman ve mekân birbirine bağıntılı olarak farklılığın da ifadesi için kullanılır. Einstein'ın zaman anlayışı gibi mekân anlayışı da Newton'dan farklıdır. Evren ve uzayı ifade eden üç boyuta zamanı dördüncü boyut olarak ekler. "Dört boyutlu bir evrenden bahsettiğimiz her yerde aslında aynı anda uzay ve zamandan bahsetmiş olacağız."[1042] Einstein'ın zaman-mekân anlayışı varlığın bütünlüğü açısından oldukça ilginçtir. Zira, özne ve nesne de bu tanımın içine girmektedir. Özel ve genel görelilik teorileri yanında kütle ile zamanın bağlantısı hem özneyi hem de nesneyi zamanla ve mekanla bağlamaktadır.[1043] Hız öznenin de zaman algısını değiştirir. "Bizler ağırlaşan zaman içinde olduğumuz ve ondan etkilendiğimiz için, farklı mekânlardaki bu zamansal değişimi o mekânın ve zamanın içindeyken normal olarak algılarız."[1044] Görelilik kuramına göre, zamanın

1033 Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2010), 18.
1034 Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, (Ankara: Engin Yayınları, 2006), 326.
1035 TDK, "Güncel Türkçe Sözlük".
1036 TDK, "Güncel Türkçe Sözlük".
1037 Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, 204.
1038 TDK, "Güncel Türkçe Sözlük".
1039 Bk. Özgül Ekici, "Metafizik Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi", ed. A. Kadir Çüçen, *Zamana Yazgılı Olmak ve Mekânda Kaybolan Zaman*, (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018), 185.
1040 Ekici, "Zamana Yazgılı Olmak ve Mekânda Kaybolan Zaman", 187.
1041 Ekici, "Zamana Yazgılı Olmak ve Mekânda Kaybolan Zaman", 197.
1042 Ekici, "Zamana Yazgılı Olmak ve Mekânda Kaybolan Zaman", 198.
1043 Bk. Ekici, "Zamana Yazgılı Olmak ve Mekânda Kaybolan Zaman", 198.
1044 Ekici, "Zamana Yazgılı Olmak ve Mekânda Kaybolan Zaman", 198.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

değişimi mekânın da değişimini beraberinde getirmektedir. "Zaman kısalınca, uzay da kısalacak, büzülecek, gerilip sıkışacak demektir."[1045] Zamanın mekânsal özelliği zamanı mekâna bağlarken; kütleye bağlı olması zamanı nesneye bağlar. "Einstein, zamanın bu mekânlaşması durumunu uzay-zaman kavramı ile açıklar."[1046] McTaggart zamanı nesnel olarak görmektedir. A serisi ve B serisi olarak tanımladığı iki zıt zaman gerçekliği yaklaşımı klasik mantık ile zamanın iki farklı şekilde açıklanmasıdır.[1047] Bize göre bu iki çıkarımın ikisi de zıt olmakla birlikte klasik mantıkla kendi içinde tutarlı ve doğrudur. Zıtların birliği de kuantum mantığına uygundur. Ancak ona göre, epistemolojik bir zaman aracıyla ontolojiye ulaşmak hatalıdır.

"Yer, bulunulan yer, uzay"[1048] anlamlarında kullanılan, varlığın mahiyetinin diğer unsuru olan mekân, zamanın yeniden tanımlanmasıyla birlikte varlığın özne, nesne ve zamanından ayrılmaz bir mahiyeti olmuştur. Aristoteles özel yer ve tüm yerlerin toplamı olarak iki çeşit mekândan bahsetmektedir.[1049] Descartes, mekânı geometri ile ilişkilendirirken; Kant öznel, aklın kategorisi olarak düşünmektedir. Heideger'e göre "mekân, bir öznenin içinde bulunmaz, ontolojik açıdan özne (Dasein) asli anlamda mekânsaldır."[1050]

Edward S. Casey, "bedenimizin uzay ve zamanda olduğu düşüncesinden kaçınmamız"[1051] gerektiğini söylemektedir. İnsan bedeninin mekân ve zamanla bir olduğunu ve bunun varlık ölçüsü olduğunu ifade eder. Bu yaklaşım sadece nesne olan bedenin değil, özne olan ben ile zaman ve mekânın birlikte olduğunu ifade etmek anlamına gelir. Casey, "yaşayan bedenin kendisinin de bir yer olduğunu, mekân olduğunu gösterir. Onun hareketi, salt bir konum değişikliğini etkilemek yerine, yeri oluşturur, onu var eder. Böyle bir yerin yaratılması için ne Demiurge'un (Platon'a göre evreni yaratan güç) kullanılmasına ne de onu oluşturmak için uzaya herhangi bir biçimsel geometrinin dayatılmasına gerek yoktur. Bedenin kendisi yer üretir"[1052] der. Maurice Merleau-Ponty'e göre, "uzaydaki noktalar vücudumuzun işgal ettiği nesnel konumlar olarak öne çıkmazlar; yakınımızda, amaçlarımızın ve hareketlerimizin değişen aralığını işaretlerler."[1053] Casey, "Gassendi, cisimsiz bir boyut öne sürerek, aslında uzayı maddeden özgürleştiriyor, böylece Philoponus'un bin yıl önceki hareketini tekrarlıyor"[1054] demektedir. Bu durum mekânın, nesne olmadan da üç boyutlu olarak var olduğunu anlatmaktadır. Gassendi, mekânın iki durumundan bahsederken somut ve soyut uzamdan (uzam-uzay) bahsetmektedir.[1055] Gassendi'ye göre "örneğin, bir vazoda bulunan bir miktar suyun uzunluğu, genişliği ve derinliği cisimsel olacaktır; ancak su ve diğer tüm cisimler hariç tutulsaydı vazonun kenarları arasında var olduğunu düşüneceğimiz uzunluk, genişlik ve derinlik uzamsal olurdu."[1056]

1045 Ekici, "Zamana Yazgılı Olmak ve Mekânda Kaybolan Zaman", 199.

1046 Ekici, "Zamana Yazgılı Olmak ve Mekânda Kaybolan Zaman", 200.

1047 Bk. Cenker Oktav - Osman Caner Taslaman, "Felsefe Tarihinde Zaman Düşünceleri," *Kader Dergisi*,15/3 (2017): 738.

1048 TDK, "Güncel Türkçe Sözlük"

1049 Ekici, "Zamana Yazgılı Olmak ve Mekânda Kaybolan Zaman", 206

1050 Ekici, "Zamana Yazgılı Olmak ve Mekânda Kaybolan Zaman", 214

1051 Edward S. Casey, *The Fate of Place*, (Los Angeles: University of California Press, 1999), 231.

1052 Casey, *The Fate of Place*, 235.

1053 Maurice Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception,* (Delhi: Motilal Banarsidass Publisher, 1996), 143.

1054 Casey, *The Fate of Place*, 139.

1055 Casey, *The Fate of Place*, 139.

1056 Casey, *The Fate of Place*, 139.

Varlığı mahiyetiyle özne, nesne, zaman ve mekân olarak algılayan da insanın duyu ve zihinsel algısıdır. İnsan sadece duyularıyla değil bütün bedensel ve ruhsal yetilerini kullanarak anlamaktadır. Kendi zekâ, hafıza, algı, dikkat, tecrübe, kavrayış, sezgi gibi bilişsel özelliklerini kullanarak varlığı algılamaktadır.

Varlığın Bilişsel Olarak Algılanması

Bilişsel seviye doğumdan itibaren bireyin kendisiyle birlikte etrafını algıladığı anlamlandırdığı aşamaları kapsamaktadır. Varlığın algılanmasında bilişsel seviye dikey bir boyuta sahiptir. Piaget, bilişsel gelişimi biyolojik ilkelerle açıklar. Bunlar a) Duyusal motor dönem, b) İşlem öncesi dönem, c) Somut işlemler dönemi: Mantıksal düşünme başlar, tümevarım yapılır, somut problemler çözülür, empati başlar, d) Soyut işlemler dönemi: Tümevarım yanında tümdengelim de kullanılır, soyut işlem yapma ortaya çıkar. Somut işlem döneminde soyutlama yapma yeteneği gelişirken, soyut işlem döneminde matematik işlemleri gibi soyut kavramlar üzerinden işlem yapma ve bu soyutların somuta indirgemesi yapılabilir.

Son yıllarda, Warner Sahabe, Labouvie-Vief, Patricia Arlin, W. Perry gibi düşünürler soyut işlem dönemi sonrası bir dönemin olduğuna vurgu yapmışlardır. Günümüzde, soyut sonrası düşünme (postformal thinking) diye adlandırılan bir düşünce yapısının varlığı tartışılmaktadır.[1057] Sinnot, postformal dönemin, "Piaget'nin öne sürdüğü soyut işlemler döneminden niteliksel olarak farklı olduğunu"[1058] öne sürerken; Patricia Arlin yetişkin ileri bilişsel seviyeyi tarif edebilmek için

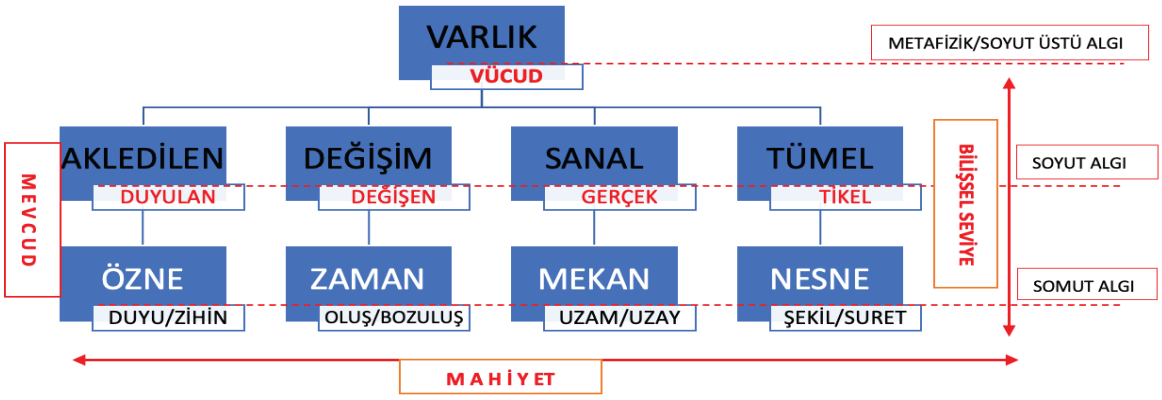

Şekil 2.1 Varlığın Bilişsel Kategorileri

Piaget'nin kuramına yeni bir evre[1059] katarak genişletmek istemiş; bilişsel seviyeler, somut, soyut ve soyut üstü olarak da tarif edilmeye başlanmıştır.

"Bir felsefe terimi olarak mahiyet somut bir varlığı (mevcûd) ne ise o yapan özü ifade etmek için kullanılır."[1060] Şekil 2.1'de gösterildiği gibi, varlık, mahiyetiyle vücûd ve mevcûd olurken, somut algı duyularla varlığın mahiyetini; öznede duyu, uzamda gerçek, zamanda değişen; nesnede tikel bir şey olarak algılar. Soyut algı, mahiyeti öznede akledilen, uzayda sanal, zamanda değişim ve nesnede tümel (kavram) olarak algılar. Soyut üstü algı; tüm bu somut ve

1057 Bk. Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2017), 68.

1058 John W. Santrock, *Yaşam Boyu Gelişim*, trc. Editörü, Galip Yüksel, (Ankara: Nobel Yayınevi, 2014), 433.

1059 Onur, *Gelişim Psikolojisi*, 69.

1060 Görgün, "Mahiyet", 17/336.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

soyut algılarla birlikte varlığı metafizik (vücûdî ilim, zahir ve batın ayrımı, irfan) olarak algılar. Dört unsur doğru bir şekilde birleştirilerek soyut üstü varlık algısı oluşursa tam tevhid oluşur. Ancak, diğer unsurlar göz ardı edilerek ya da eksik bırakılarak, sadece öznenin birliği akıl; ya da nesnenin birliği töz üzerinden, metafizik varlık tanımı yapılırsa eksik varlık tanımına ulaşır (Nous, Töz, İdea, put, logos gibi). Bu yol; özne olan insanın, bilişsel kategorilerine göre varlığı sadece mahiyeti üzerinden nasıl ayrı ayrı algıladığını da açıklar. Öznenin bilişsel durumuna göre nesne merkezli varlık tanımında zaman ve mekânın nasıl nesnel şekilde doldurulduğunu, ya da özne merkezli tanımda nesne ve zamanın nasıl özneye göre algılandığını da anlaşılır kılar. Mahiyetin mevcûd ve vücûd olarak varlıkla parçalanmaz bir dikey bağlantısı varken; mahiyetin özne, nesne, zaman ve mekânı birbirleriyle ayrılmaz bir şekilde somut ve soyut düzeyde yatay olarak bağlantısı vardır. Varlığın tanımlanmasında ve algılanmasındaki somut, soyut ve soyut üstü hatalar, bu yatay ve dikey bağlantıların doğru yapılandırılmamasından, parçalanmasından ya da ayrılmasından ortaya çıkmıştır. Ontolojik olarak varlığın kaynağını araştıran batılı düşünürler unsurlardan kavramlara geçerek bu meraklarını gidermeye çalışmış ancak tevhidi bir yaklaşımın olmaması sonucu düşüncede de tevhidi bir varlık anlayışına ulaşamamışlardır. Antik dönemde varlığın kaynağı ve mahiyetini hava, su, toprak ve ateş unsurları üzerinden anlamaya çalışan antik felsefenin devamı durumundaki düşünce tarihi bize göre bu dört unsurun kavramsal karşılığı olan özne, nesne, mekân ve zaman kavramları üzerinden ama bu kavramları ayrıştırarak varlığın mahiyetini anlamaya çalışmıştır. İbn Arabi sisteminde ise varlığın mahiyeti, bir bütün halinde, tevhidi olarak ele alınmıştır. Çünkü İslam, varlığın mahiyetinin Allah ile bağını en baştan ibadetlerle kurulmuş, namaz öznenin, zekât nesnenin, hac mekânın, oruç zamanın tevhidini pratik olarak birlik halinde öngördüğü için İslam düşüncesi varlığın mahiyetini veya kaynağını araştırma konusunda bir sorun yaşamamış, daha ilerisini yani soyut üstünü hedeflemiştir.

Varlığın somut algısı insanın beş duyusu ile gerçekleşmekte, beyinde ilgili merkezlerde bu algılar işlenmekte, ilişkiler kurularak zihinsen algı oluşmaktadır. Duyusal algılar tek tek duyu organlarının algıları gibi düşünülse de karmaşık bir yapıyla mahiyeti tek tek değil hem duyu hem zihinde birbirileri ile ilişkili olarak algılamaktadırlar (kavram). Yapay zekâ ve sanal varlık sistemlerine de model olan insan duyu sisteminin günümüz teknolojisi ile ancak bir bölümü taklit edilebilmektedir. Bu aşamada insanın kendi biyolojik yapısında oluşan gerçek ve sanal varlık algısını değerlendirmek yani insanın kendi sanal aygıtını değerlendirmek gerekir.

İnsanın Duyusal Varlık Algısı

Günümüz yapay zekâ temelli teknolojileri, varlığı sadece somut olarak algılamayı ön gören sonuç odaklı çalışmalar şeklinde görünmektedir. Halbuki insanın duyuları ve beyni varlığı çok karmaşık şekilde hem ontolojik hem epistemolojik temelli olarak algılamaktadır. Yapay zekaya model oluşturan varlığın mahiyeti kavramsal düzeyde olmayıp duyusal düzeydedir.

İnsan varlığın mahiyetini somut düzeyden beş duyusu yoluyla algılamaktadır. Göz dış ortamdan gelen bütün görüntüleri fotoğraf makinesinde olduğu gibi optik işlemlerden geçirdikten sonra sinir hücrelerine aktararak beyne sinirsel uyarı olarak gönderir. Göz hem optik görme işlemi hem de sinir sistemine ait uyarı işlemlerini birlikte yapar. Gözün kasları görme alanı, derinlik algısı, perspektif gibi özellikleriyle kamera gibi çalışırken beyin bu görüntüleri işleme özelliklerine sahiptir. Görme doğumdan sonra öğrenilen bir duyudur. Doğumdan sonra kritik dönemde görmeyle ilgili süreçler sağlıksız şekilde geçirilirse görme tam olarak öğrenilmez.[1061]

1061 Bk. Edward E. Smith-Stephen M. Kosslyn, *Bilişsel Psikoloji*, çev. ed. Muzaffer Şahin (Ankara: Nobel

Görme işlemi özelliklerden nesnelere doğrudur.[1062]

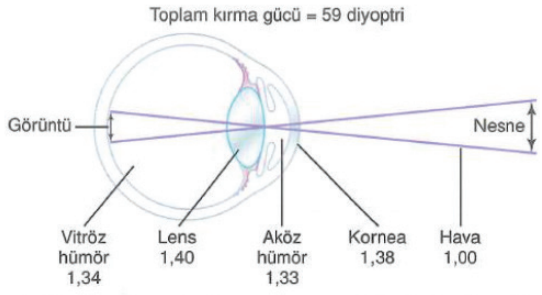

Şekil 3.1 Gözün Fotoğraf Makinesi Yapısı[1063]

Şekil 3.1'de "gösterildiği gibi göz optik olarak sıradan bir fotoğraf makinesi ile eşdeğerdir."[1064] Bir saniyedeki ortalama 24 kareden (FPS, Frame Per Second: Saniyedeki görüntü karesi sayısı) oluşan görüntü karelerini göz tek tek ayıramamakta ve görüntüyü akıcı film olarak algılamaktadır. Beyinde ise bu sınır bir saniyede 60 karenin üzerine çıkabilmektedir.[1065] Bir filmde görsel gerçeklik algısının tam olarak oluşması için beynin de sanal gerçeklik sınırının geçilmesi gerekmektedir. "Bilincin gözün ağtabakası üzerine düşen görüntüyü kaybolmasından sonra da kısa bir süre algılamayı sürdürdüğünü, ardışık ağtabaka görüntülerini hareketin sürekliliği olarak algıladığını"[1066] bilen E. Muybriagef, E. J. Marey, T. A. Edison gibi bilim insanları zamansal ve mekânsal sürekliliğin yanılsamasını oluşturmaya çalıştılar. "İnsan gözünün FPS duyarlılık değerleri değişmektedir. "Bu anlamda normal şartlarda 18-25 FPS arası değerlerde gören gözün dijital ekrandaki görüntüyü gerçek olarak algılayabilmesi için görüntünün 60 ila 120 FPS arasında değerlerde bulunması gerekmektedir. Bu değerde bir görüntü beyni yanıltarak görüntünün aslında bir dijital içerikten ibaret olmadığına, gerçek bir görüntü olduğuna ikna edebilmektedir."[1067] Göz sadece görme işlemini değil, üç boyutlu algı, perspektif algı, yani mekân ve zaman algısına da yardım etmektedir. Işık kaynaklı görme duyusu sanal gerçekliğin en fazla kullandığı duyudur.

Fiziksel yolla iletilen ses dalgaları, kulakta zar üzerindeki basınç hareketinin kemikler yoluyla iletilmesi sonucunda ses sinyalleri, sinir iletisi şeklinde beyne aktarılmaktadır. Kulak zarı ve kemikçikler 15-20 desibellik bir artışla hava-sıvı ses iletim direncini dengelemektedir.[1068] Kulağa gelen ses dalgaları ile aynı zamanda beyin tarafından sesin geldiği yön, uzaklığın belirlenmesi ve sesin geldiği nesnenin uzaydaki konumunun belirlenmesi gözde olduğu gibi sesin algılanmasının da sadece işitmeyle ilgili olmadığını göstermektedir. Bunun yanında işitme duyusu da zaman algısının oluşmasında mekân algısı ile birlikte etkili olmaktadır.

Akademik Yayıncılık, 2017), 56.

1062 Bk. Smith-Kosslyn, *Bilişsel Psikoloji*, 57-58.

1063 John E. Hall, *Guyton ve Hall Tıbbi Fizyoloji*, çev. ed. Berrak Çağlayan Yeğen (Ankara: Güneş Tıp Kitabevi, 2017), 638.

1064 Hall, *Guyton ve Hall Tıbbi Fizyoloji*, 638.

1065 Bk. Gökmen H. Karadağ (ed.), *Dijital Hastalıklar*, (İstanbul: Der Yayınları, 2019), 238-240.

1066 Rıdvan Şentürk, "Film Gerçeklik ve Bilinç", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/13 (2008), 161.

1067 Karadağ (ed.), *Dijital Hastalıklar*, 241.

1068 Bk. Hall, *Guyton ve Hall Tıbbi Fizyoloji*, 673.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Işık kaynaklı görme duyusu, fiziksel iletilen işitme duyusuna karşılık koku ve tat duyusu kimyasal duyulardır. Koku duyusu en ilkel şekliyle hayvanlarda etrafındaki bireyleri ayırt etme özelliği olarak görülür[1069] yani öznel bir karakteri vardır. Anne karnında ilk gelişen dokunma duyusundan sonra gelişen koku duyusu doğum sonrasında bebeğin kokuyu ayırt edebilme özelliği kazanmasına, böylece annesinin sütü ile başka kokuları ayırabilmesi güveninin de artmasını sağlamaktadır.[1070] Koku duyusu tat duyusuna en güçlü katkıyı sağlarken, ağız ve dildeki dokunma duyusu, ses, görme duyusunun eksikliği tat duyusunun tam olmamasına neden olmaktadır. Koku duyusunun öznel olması araştırılmasını da zorlaştırmaktadır.[1071] Koku duyusunun uyarılması koku kaynağının havada çözünmesi, hafifçe sulu ve yağlı ortamda çözünmesi ile ortaya çıkar. Koku duyusu tat duyusundan daha fazla hoşa gitme ve gitmeme özelliğine sahip olmasıyla da özneldir. Evrimsel anatomi yaklaşımıyla "başlangıçta koku almaya hizmet veren beyin bölümü daha sonra duygular ve insan davranışının diğer yönlerini denetleyen bazal beyin yapılarına dönüşmüş; sistem limbik sistem adını almıştır."[1072] Bu özellikler koku duyusunun öznel varlık algısıyla ilişkisini de göstermekte olup ileride değinileceği gibi İslami açıdan da kokunun öznel yönü ile örtüşmektedir.

Mekân algısının oluşmasını sağlayan dokunma ve pozisyonla ilgili duyular somatik duyular olarak adlandırılmaktadır. Bu duyular tüm vücuttan gelen bilgileri toplayan duyulardır. "Somatik duyular, vücudun bazı dokularının mekanik olarak yer değiştirmesi ile uyarılan dokunma ve pozisyon duyularını her ikisini de içeren mekanoreseptif somatik duyular ile termoreseptif duyular ve ağrı duyusudur."[1073] Bebeklerde anne karnında ilk gelişen duyu mekân dokunma duyusudur. Mekân duyusu zaman duyusu ile birlikte ve görme, işitme duyularının da katkısı ile oluşmaktadır.

Varlığın mahiyetini beş duyu ile somut olarak algılayan insan, beyinde bu algıların işlenmesiyle soyut algıya ulaşmaktadır. Beyin duyu organlarına göre çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Hipokampus mekânsal anlık kodlamalar yaparken, zamana yayılmış eylemlerin anlık, belli bir zamandaki noktasını kodlar. Zaman hücreleri yer belirleme hücreleriyle birlikte çalışır. Bunun yanında zamandaki sabit bir nokta dışında, hareketli eylemler beynin başka bölgeleri tarafından tamamlanır. Ayna nöronlar "yüz görünüşleri ve yüz anlatımlarına, insan bedeninin hareketlerinin görünüşlerine ve aynı zamanda eylemlerin seslerine yanıt verirler."[1074] Ayna nöronlar insanın empati duyusunun geliştiği yerler olarak kabul edilir. Empati duygusu

koku duyusu gibi öznel bir özelliğe sahip olmakla birlikte, inanma ve tanrı inancının oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Ayna nöronların "yaklaşık yarısı hareket görüldüğünde, duyulduğunda veya ikisi birden yapıldığında aktive oldukları"[1075] ortaya konulmuştur yani hem öznel hem mekânsal hem de zamansal özellikler göstermekte, bunu hem işitsel hem görsel duyu ile beslemektedir. "Hipokampus, çeşitli semantik ve uzaysal-zamansal enformasyonu yosunsu lif sinapslarından itibaren birleştirerek bütünsel bir yapıya dönüştürür."[1076] Beyinde hipokampus,

1069 Bk. Hall, *Guyton ve Hall Tıbbi Fizyoloji*, 685.

1070 Bk. Santrock, *Yaşam Boyu Gelişim*, 139.

1071 Bk. Hall, *Guyton ve Hall Tıbbi Fizyoloji*, 688.

1072 Hall, *Guyton ve Hall Tıbbi Fizyoloji*, 691.

1073 Hall, *Guyton ve Hall Tıbbi Fizyoloji*, 607.

1074 Christian Keysers, *Empatik Beyin*, çev. Aybey Aper (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 49.

1075 Tufan Ulcay-Burcu Kamaşak, "Beyin İçindeki Yansımalar: Ayna Nöron Sistemi", *Güncel Nöroloji Çalışmaları*, ed. Ahmet Özşimşek (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2021), 66.

1076 Güneş Ünal, "Kortiko-hipokampal Devre: Beynin Haritalama ve Deklaratif Bellek Merkezi", *Ankara*

serebellum, basal ganglia, gibi merkezler de mekân ve zaman algısıyla birlikte işitme ve görme duyularını kontrol eden merkezlerle de ilişki içindedir. Aynı zamanda tüm bunlarla birlikte hafıza ve anlam oluşmasıyla bağlantılı olarak çalışırlar. Yani duyusal verilerin hafızada toplanması ve varlığın anlamlandırılmasında anahtar görevi gören merkezlerden birisi olarak çalışır ve varlığı duyuları ile algılayıp varlıkla ilgili anlamlandırma sürecine dilsel düzeyde de etki eder. Evrimsel anatomi anlayışına göre, "dil gelişimi evrimsel süreçte daha geç ortaya çıkan neokortekste kodlanırken, dilsel öğelerin oluşturduğu anlamsal bellek daha eski bir bölge olan hipokampuste kodlanmaktadır. Bu çelişkinin cevabı hipokampusun asli işlevinde yatmaktadır"[1077] denilmektedir. Bu yaklaşıma göre olması gereken kelimeden anlama gidilmesidir. Halbuki ontolojik olarak anlamdan kelimeye doğru bir gelişim vardır. İslam açısından alem, insan ve Kur'an, anlamın ortaya çıkmasıdır. İnsan varlığın mahiyetini duyu ve beyinle işitsel, görsel, dokunsal, koku ve tat özellikleriyle somut ve soyut ve düzeyde hem tek tek hem birbiriyle ilişkili ve uyumlu olarak tanımakta, anlamlandırmaktadır.

Yapay Zekâ ve Varlık Algısı (Duyusal Algı)

John McCarthy'nin isim babalığını yaptığı yapay zekâ, Türkçe suni, yapma, insan eliyle yapılmış anlamlarına gelen yapay ile zekanın birleşiminden oluşmaktadır. McCarthy'nin tanımına uygun olarak yapay zekâ "bilgisayarın veya bilgisayar kontrolündeki makinaların, canlı zekâsını simüle[1078] ederek geçmiş tecrübeden anlam çıkartma, genelleme, öğrenme, görüntü/konuşma tanıma gibi belirli görevleri yerine getirme kabiliyetidir."[1079] Birçok alanda uygulamaya giren yapay zekanın sanallıkla iki türlü ilgisi ortaya çıkmaktadır. Birincisi insan gibi davranmaya başlayan makinanın "öncüsü Eliza kabul edilen, Siri, Alexa, Google Assistant"[1080] gibi sanal asistanlardan veya simülasyon cihazlarından ortaya çıkan insan taklidi duyusal ve eylemsel sanallık. İkincisi ise yapay zekâ ürünlerinin insanların duyu ve zihinlerinde oluşturduğu sanallık. Bu iki durum tam anlamıyla bir araya geldiğinde, insan gibi algılayıp insan gibi algılatan cihazlar oluşmaya başlayacaktır. Burada özellikle insanda sanal algı oluşturan, yani insanın duyularında ve zihninde gerçeklik algısına yakın sanal algılar ve bu sanal algıların, İbn Arabi'nin gerçek alemi de sanal alem gibi görmesi arasındaki benzerlik bizim konumuz olacaktır. Bir cihazın canlı zekasını simüle etmesi, insanın varlık algısının hem sanaldan gerçeğe doğru hem de gerçekten sanala doğru değişmesi anlamına gelmektedir.

Bilgisayarların ve teknolojinin gelişmesiyle son yıllarda yapay zekalar ve öğrenen bilgisayar programları yaygınlaşmaya başladı. "Artık insanları yüzlerinden tanımayı öğrenen, konuşmayı anlayan, otomobil süren"[1081] programlar ve sistemler insan algısını ve bu algıyı değerlendirip karar verme yetisini yani duyularını ve beynini taklit eden yapay zekâ destekli sistemler haline gelmeye başladı. Yapay zekâ da insan gibi öğrenme modellerini kullanmaktadır. "Yapay öğrenme sadece bir veri tabanı veya programlama problemi değildir, aynı zamanda yapay

Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 72/1 (2019), 18.

1077 Ünal Güneş-Ayhan İnci, "İşlevsel Özelleşmeye Yeni Bir Bakış: Nöronal Saatler", *Nesne Psikoloji Dergisi,* 8/17 (2020), 277.

1078 Benzetim, öğretim; (TDK), "Güncel Türkçe Sözlük".

1079 Bk. Mustafa Evcimen, "Gelecekte Yapay Zekayı Bir Beste Yaparken veya Resim Çizerken Görebiliriz", *Bilgem Kurumsal Dergisi*, 9 (2020), 23.

1080 Begün Ünal vd. "Yapay Zekâ'nın Konuşma ve Dil Teknolojilerinde Kullanılması", *TÜBİTAK Bilgem Kurumsal Dergisi*, 9 (2020), 45.

1081 Ethem Alpaydın, *Yapay Öğrenme*, (İstanbul: Tellekt Yayın 2021), 28.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

zekâ için bir gerekliliktir."[1082] Oluşturulan yapay zekanın insan gibi davranabilmesi için verileri toplaması yanında onu işleme yeteneğinin de üst seviyede olması gerekir. "Değişen bir çevrede bulunan bir sistem öğrenme yeteneğine sahip olmalıdır; aksi takdirde ona zeki denemez. Sistem bu değişiklikleri öğrenip onlara uyum sağlayabiliyorsa, sistem tasarımcısının olası tüm durumları öngörmesi ve her biri için ne yapılacağını tanımlaması gerekmez."[1083] Yapay öğrenme, öğrenme şekliyle insanı taklit etmenin bir başka şekliyken, "yapay zekayı elde etmenin de bir yoludur."[1084] Çünkü yapay zekâ beyni taklit eden "tersine mühendisliktir."[1085]

İnsanın algıları ile elde ettiği veriler işlemden geçtikten sonra eyleme dönüşür. Bu şekilde baktığımızda bizler de bir bilgisayar, bilgi işlemci, yapay zekâ gibi "sensörlerimizle içinde yaşadığımız ortamı algılayıp veri toplarız"[1086] sonra o verileri işleyip somut düzeyden soyut üstü düzeye kadar kendi varlığımızla birlikte tüm varlığı kavramaya çalışırız. Bilgi işleme görevini yerine getiren teknoloji ürünleri bizim kullanımlarımız sonucunda veriler üretmekte, bizim algılarımız ile oluşan veriler cep telefonlarından bilgisayarlara gerçek ve sanal ortamlarda birikmektedir. Böylece yapay zekanın ihtiyacı olan veriler aslında bizim yardımımızla oluşmaktadır. Bu verilerin işlenmesi ile insanın gerek somut gerekse soyut algısının ulaşamadığı veriler çok hızlı bir şekilde işlenerek insana faydalı hale getirilmektedir. Yapay öğrenme, gözetimli öğrenme, bir diziyi öğrenme, kredi puanlama, uzman sistemler, beklenen değer hesaplama gibi veri işleme ve istatistik yöntemleri yanında okumayı öğrenme, yüz tanıma, konuşma tanıma gibi örüntü tanıma yöntemleri ile de insanı taklit etmektedir.[1087] İnsan katkısı ile oluşturulan bu öğrenme yöntemlerinin daha ileri aşamaları olan yapay sinir ağı modelli algılamanın gelişmesi ile, bilişsel temelli modellerden insanı devreden çıkarabilecek daha soyut özelliğe sahip derin öğrenme modeline doğru bir ilerleme olmaktadır. "Derin öğrenmedeki temel ana fikir, artan soyutlama özelliği düzeylerinin en az insan katkısıyla öğrenilmesidir."[1088]

Bütün bu süreci insan yönetmekte, sözlü kültürden yazılı kültüre aktarım bilgisayar kültürüyle devam etmekte ve bilgisayar dili hâkim olmaya başlamaktadır. Günümüz bilgisayar dili öncelikle klasik mantık kurallarına göre oluşturulmaktadır. İnsanın varlığı anlamasında hem ontolojik hem de epistemolojik olarak ana belirleyici faktör olan dil sözden kitaba kadar soyut üstünden somuta doğru bir gelişim göstermektedir. Bilgisayar dili, "bilinçaltından değil, tamamen bilinçlilik düzeyinden kaynaklanır. Bilgisayar dilinin kuralları (dil bilgisi), önce belirlenip sonra uygulanır."[1089] Varlığın sanal olarak kodlanmasında da bu somut dil kullanılır. Varlığı ontolojik olarak ortaya çıkaran ve epistemolojik olarak anlamlandıran sözlü ve yazılı kültür ise soyut üstü varlıkla, varlığın mahiyeti arasında somut ve soyut iki yönlü ilişki içindedir. İnsanın varlık algısını kendi dili ile kodlanmış şekilde taklit eden cihazların bir sonraki aşaması ise insanın varlık algısını değiştirerek ya da taklit ederek sanal varlık algısı oluşturan yapay zekâ temelli teknolojik ürünlerdir.

1082 Alpaydın, *Yapay Öğrenme*, 28.
1083 Alpaydın, *Yapay Öğrenme*, 28.
1084 Alpaydın, *Yapay Öğrenme*, 126.
1085 Ethem Alpaydın, "Yapay Zekâ ve Yapay Öğrenme", *Yüksek Öğretim Dergisi*, 8 (2018), 19.
1086 Alpaydın, *Yapay Öğrenme*, 28.
1087 Bk. Alpaydın, *Yapay Öğrenme*, 37-55.
1088 Alpaydın, *Yapay Öğrenme*, 90.
1089 Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi,* (İstanbul: Metis Yayınları, 2014), 19.

İbn Arabi'de Varlık (Gerçek / Sanal) ve Mahiyet İlişkisi

İbn Arabi dört unsuru (anâsır-ı erbaa), toprak, su, hava ateş unsurlarını tabiatın unsurları olarak gördüğü gibi insanın yaratılışını da aynı unsûrî sürece tabi tutmuştur. "Allah killi toprağı almış[1090], onu suyla karıştırmış[1091], sıcak havanın kendisine temasıyla bu çamur mayalanmış, kokusu değişmiş ve başkalaşmış ve 'hame-i mesnun' haline gelmiştir[1092], ateş unsurunun kendisini pişirmesiyle[1093] hamuru katılaşmış, parçaları birbiriyle kaynaşmış, güçlenmiş ve sertleşmiştir."[1094] İbn Arabi bu sıralamayı yine ayetlere göre yapmıştır. Toprak, Mü'min suresi 67. ayet; çamur, Mü'minun suresi 12. ayet; kokuşmuş çamur / Hamei Mesnun, Hicr suresi 26. ayet; pişmiş çamur / Fahhar, Kelfehhari, Rahman suresi 14. ayetlerine göre ifade edilmiştir. İbn Arabi tabiat unsuruna hayat suyunun eklenmesi ile bu yaratmayı devam ettirmiştir.

İbn Arabi bizim anâsır-ı erbaanın kavramsal karşılığı olarak ifade ettiğimiz özne, nesne, zaman ve mekânı da en alt seviyeden tabiatla ilişkilendirir. İbn Arabi'ye göre, "tabiat da dört isme dayanır. Ana kategoriler, cevher, araz, zaman ve mekandır."[1095] Cevher, ilk varlık, tür, cins, destek, fert, zat, mevzu, mahiyet, hakikat, şahıs, hüviyet[1096] gibi çeşitli anlamlarda kullanılmakla birlikte, zaman, nitelik, mekan, nicelik gibi anlamlardaki arazla ilişkili şekilde de tanımlanmaktadır.[1097] Cevherin arazla birlikteliği "kelâmda sıfat-mevsuf, nahivde mübtedâ-haber, fıkıhta mahkûmun bih-mahkûmun aleyh, belâgatta müsned-müsnedün ileyh terimleriyle ifade edilmektedir; günümüzde ise buna konu-yüklem veya özne-yüklem ilişkisi denilmektedir."[1098] Bu kullanımlar en genel anlamıyla varlığın ve var olanın öznel mahiyetine birlikte işaret etmektedir. İslam filozoflarının, bulunan durum olarak tarif ettikleri araz, cevher dışındaki nicelik, nitelik, bağıntı, yer, zaman, durum, mülkiyet gibi özellikler için kullanılmıştır. Cevhere göre araz da nesneye ait özellikler ve varlığın nesnel mahiyeti, ilineği olarak ele alınabilir.

İbn Arabi sisteminde cevher genel olarak Allah'ın Zat'ı ve Özne'sine işaret ederken aynı zamanda Allah'ın Zatı'nın, isim ve sıfatlarla yansıması olarak var olanların da zatına işaret eder. İbn Arabi'de birlik bir şeyin kendisi ve hakikati anlamına gelir. Buna mahiyet denileceği gibi İbn Arabi sisteminde hakikat, sır veya iki yönlü olması nedeniyle A'yan-ı Sabite olarak da adlandırılmaktadır.[1099] "Böylelikle bir şey, arazlarla ve ayrılmaz özellikleriyle çoğalırken, bütün bu çokluk, kendilerini taşıyan ayn-ı sabite -ki bir bakıma ilahi isim, bir bakıma mümkünün hakikati demektir- sayesinde birliğe dönüşür."[1100] İbn Arabi varlığı, fail ve edilgen, cevher-araz,

---

1090 Bk. Mü'min 40/67.

1091 Bk. Mü'minun 23/12.

1092 Bk. Hicr 15/26.

1093 Bk. Rahman 55/14.

1094 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 12/364.

1095 Muhyiddin İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2010), 13/365.

1096 Bk. Osman Demir, "Zat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/138.

1097 Bk. İlhan Kutluer, "Cevher", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/450.

1098 Mahmut Kaya, "Mevzû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 24/496.

1099 Bk. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2006), 275.

1100 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 275.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

mekân-zaman ve görelilik gibi eşyanın taksimlerine göre birbirine bağlamıştır.[1101] Ona göre cemad (cansız, donuk) şeyler ve bitkiler de diridir ve düşünürler. Bu da onun bütün varlıklara öznellik verdiğini göstermektedir.[1102] "Rabbin bal arısına da şöyle vahyetti…"[1103] gibi ayetler, Hz. Peygamber'in (sav.) bir deve ile ilgili sahibine, "o senin kendisini aç bırakıp yorduğunu bana şikâyet etti,"[1104] sözü, "taşların tesbihi"[1105] gibi hadisleri, diğer varlıkların da öznel muhataplar olduğunu göstermektedir. İbn Arabi'de, Allah'tan başka Özne'nin olmadığı düşüncesi olduğu için Özne tek, bir ve belirleyici unsurdur. Nesne; zaman, mekân ve öznesiyle, bir ve tek olan Özne'ye nispet edilir. Nesneler ise isim ve sıfatların çoğalmasıdır.

Avni Konuk da hiçbir şeyin kendi zatı ile kaim olmadığını söyler. Şeyin kendi zatı ile var olmaması o şeyin, her bir anda yaratılıp yeniden yok edilmesi ile ilgilidir. Yok edilen şeyin, sürekli aynı zat ya da aynı mevcûd öznenin varlığının olması mümkün olmadığı gibi sürekli aynı varlığa işaret eden farklı öznelerin olması da mümkün değildir. Yeni var olan şey öncekine benzediği için aynı öznenin nesnel, mekânsal ya da zamansal durumu gibi algılanmaktadır. Sürekli yaratılış hali[1106] var olan her şeyin nesnesi eskiyen, zamanı yaşlanan, mekânı değişen bir varlık algısı oluştururken öznesi de Allah'ın var olanla isim ve sıfatlar üzerinden paylaştığı öznesi değil kendi varlık öznesi algısını oluşturmaktadır. Var olanlar öznel nispetle birlikte birliği sağlamaktadır, değişen ise öznenin nitelikleridir ama özne ile birlikte değiştiği algısı oluşur çünkü değişmeyen tek şey Allah'ın Öznesi, Zat'ıdır. Var olanın öznesi her an'da Allah tarafından varlığa çıkarılmaktadır. Bu durunda değişmeyen ama değiştiren Allah'ın Öznesi olmaktadır. İbn Arabi açısından "Zat'ı (özü) itibariyle bakıldığında O Hakk'tır, mümkün varlıklarda tecelli eden sıfatları açısından bakıldığında O halktır."[1107]

İbn Arabi, varlığın nesnelliğini araz ile tanımlarken tek başına arazın mekân ve zamandan bağımsız olarak varlığı tanımlayamayacağını ifade eder. Bu ifade arazın ya da şeyin ilineksel özelliklerinin ayrılmaz olarak zaman ve mekâna bağlı olduğunu anlatır. İbn Arabi'nin sürekli yeniden yaratma görüşüne göre, arazın mekânı doldurması mümkün değildir, ikinci anda var olan bir başka arazdır.[1108] Onun aynı olduğu algısı özneye, ya da var olanın zatına ait bir özelliktir. İbn Arabi'de araz varlığın nesnel, somut, ölçülebilir özellikleri, sınırları, sıfatı gibi anlamlara gelmektedir.[1109] Ona göre araz cevherin görünümüdür.[1110] Cevher, zata işaret ederken, cevherde bulunan "araz aynı anda zamanda ve mekânda"[1111] da bulunmaktadır ve araz nitelik, nicelik, mekân ve zaman gibi kavramlara nispettir.[1112] İbn Arabi, Allah'ın "Zat"ından bahsederken, eşyanın "zatından" bahsetmektedir. İbn Arabi sisteminde tek olan öznenin varlığın mahiyetini oluşturan ve tek özneye nispetlerin hepsine birden de araz denilebilir.[1113]

1101 Bk. İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 9/167.
1102 Bk. İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 1/425.
1103 Nahl 16/128.
1104 Muslim 342 ve 2429; Ebû Dâvûd 2549; Musned 1/205.
1105 Kadı İyâz, "eş-Şifâ", 1 (No: 306); el-Heysemî, "Mecme'u'z-Zevâid", 5 (No: 179), 8 (No: 298-299).
1106 Tuğba Yazıcı, "Ahmed Avni Konuk Düşüncesinde Cevher ve Araz Problemi," *Dört Öge Dergisi*,15 (2019): 160.
1107 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 4/186.
1108 Bk. İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 1/97.
1109 Bk. İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 1/98.
1110 Bk. İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 1/109.
1111 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 1/143
1112 Bk. İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 1/349.
1113 Bk. Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 13/277.

İbn Arabi, her şeyin gerçek faili olarak Zat'ı, isimlerle birlikte varlıkların öznesine nispet ederken, Allah'ın kendisini her şeyde belirgin kılması nedeniyle -tenzih etmekle birlikte- uzam ve mekân sahibi olduğunu ifade eder."[1114] "Nerede olursanız, O sizinle beraberdir."[1115] İbn Arabi zamanı mekâna bağlı olarak göreceli şekilde açıklamaktadır. Doğanın altında şeklinde tarif ettiği zaman hareket ve mekâna bağlı iken, doğanın üzerinde şeklinde tarif ettiği zaman ise ne zaman sorusunun muhatabı olan zamandır. Zaman ve mekân bağını ed-Dehr ismi ile açıklar.[1116] "Kuşkusuz ilâhi ve zamansal nispet ve durumlarda zaman ve mekân bağıntıları ortaya çıkmıştır."[1117] İbn Arabi, Dehr ile bağlantılı olarak gerek Resûlullâh'ın (sav) bedeninin, gerekse gecenin hem zaman hem mekân açısından Allah'ın ameli suretlerinin zahirleşme şekli olduğunu ifade eder.[1118] İbn Arabi, gece ve gündüzü dehrin perdesi olarak açıklarken, gökyüzü ve yeryüzünü yani uzam ve uzayı ise mekanı olarak görür ve Dehr bu anlamda gece, gündüz, uzam ve uzayda ortaya çıkanların hepsidir.[1119]

İbn Arabi, varlığın mahiyeti olarak zamanı diğer unsurlar gibi ayrı bir unsur olarak ele almaz. Zaman ona göre yaratmadır. Teceddüd-i emsal[1120] ve halk-ı cedid kavramları yaratmanın zaman olarak algılanmasıdır. Yaratma her nefes ve her anda sürekli yenilenen arazlarladır. "Sürekliliğimizi sağlayan ilahi ilimde sabit hakikatimizdir. İşte insanın süreklilik anlayışı, algıdaki bu zafiyetten kaynaklanır ."[1121]

Şekil 5.1'de dördüncü boyutu anlayabilmek için sunulan tetraküp modeli görülmektedir. Bu modelde, insanın algılayabileceği üç boyut, yani mekânda yer kaplayan nesnenin algısı gerçekleşebilmektedir. İnsan dördüncü boyutu yani zamanı mekanla bütün olarak algılayamamaktadır. Dördüncü boyut ancak zamanda sürekli yaratmanın yani teceddüd-i emsal ve halk-ı cedidin anlaşılması ile mümkün olabilmektedir. İbn Arabi'nin öngördüğü de hem gerçek hem de sanal olarak sürekli bir yaratmanın olduğu ve bunu insanların bedenleriyle algılayamayacağıdır.

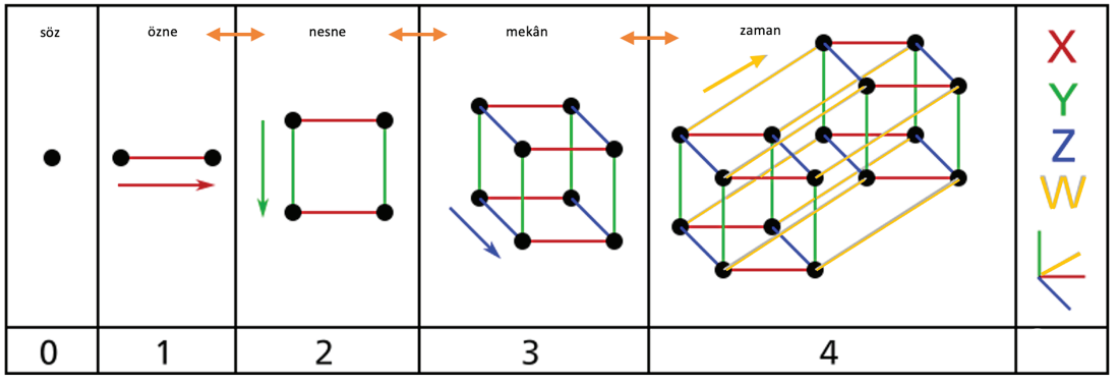

Şekil 5.1. Tetraküp-hiperküp ve Dördüncü Boyut [1122]

1114 Sadreddin Konevî, *Fusûsü'l Hikem'in Sırları*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 133.

1115 Hadid 57/4.

1116 Bk. İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 5/273.

1117 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 5/274.

1118 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 13/156.

1119 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 17/34.

1120 Benzerlerin, aynı nitelikteki cevher ve arazların yenilenmesi, ardarda devam etmesi- Cağfer Karadaş, "Teceddüd-i Emsal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/239.

1121 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 430.

1122 Şekil 5.1. oluşturulurken sadece temel şekil kaynaktan kullanılmış üzerine ekleme yapılmıştır. Koz-

Sürekli yaratma, yoktan yaratma ve ilk defa yaratma gibi yaratma türlerinden birisidir. İbn Arabi kendi sisteminde yaratmanın sürekliliğini zamanın en küçük biriminin arka arkaya gelmesi olarak tarif etmektedir. Böylece bir başlangıç noktasından başlayarak üç boyutlu var olanlar hem gerçek hem de sanal alemde sürekli olarak birbirine benzer şekilde zaman çizgisi üzerinde yaratılmaktadır (Şekil. 5.2., Şekil 5.3.).

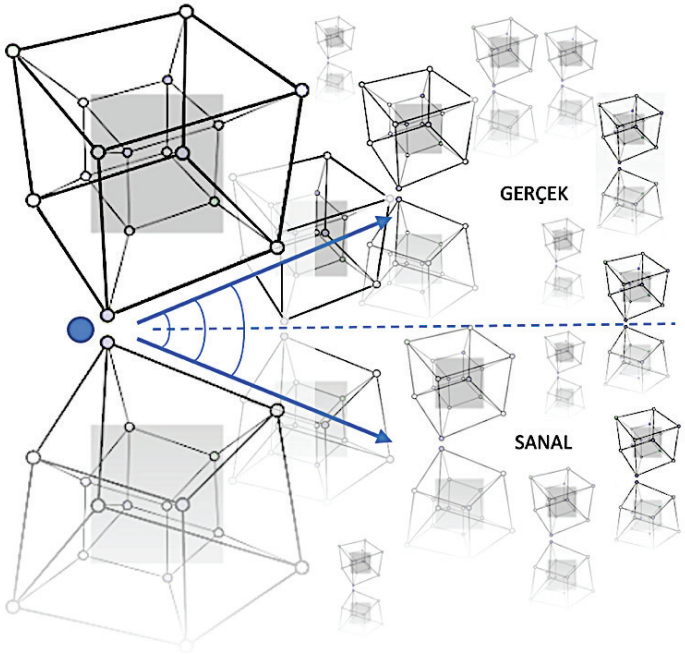

Şekil 5.2. Tetraküp-Hiperküp ve Zamansal Yaratılış[1123]

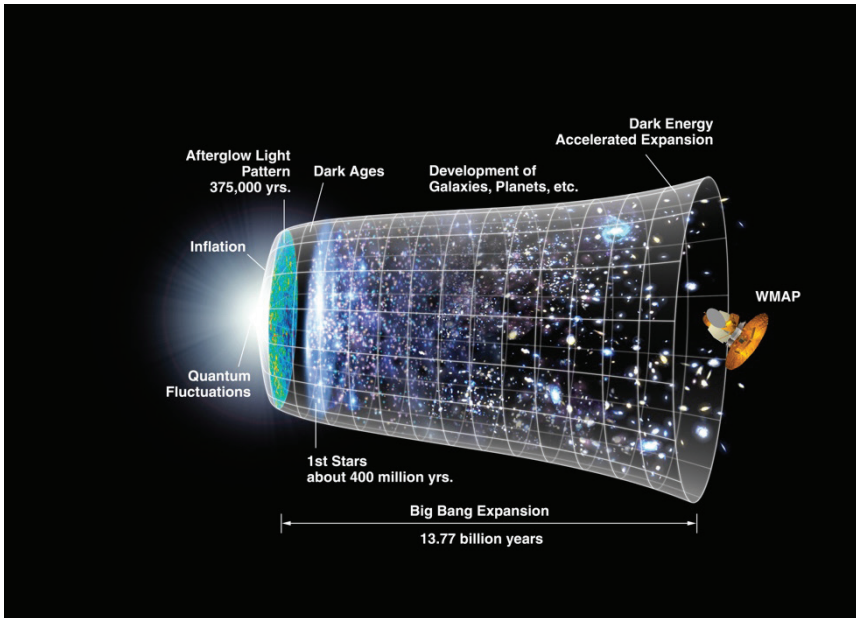

Şekil 5.3. Evrenin Zaman Çizelgesi[1124]

mik Anafor Sitesi, "Tetraküp-Tesseract/Üçüncü Boyutun Ötesi, Dördüncü Boyut" (Erişim 20 Aralık 2021).

1123 Sadece iki boyutlu temel tetraküp şekli kaynaktan alınmış, üzerine tasarlama yapılmıştır. Wikipedia, "Teseracto" (Erişim 20 Aralık 2021)

1124 NASA, "Timeline Of The Universe" (Erişim 20 Aralık 2021).

Zamanın en küçük birimini teorik olarak Planck zamanı ile ifade eden günümüz bilimi Big Bang'in ve yaratmanın da başlangıcı olarak (Şekil 5.3.) bu zamanı kabul etmektedir.[1125] Aslında zamanın ölçülemeyen en küçük birimi Planck zamanı ise ve İbn Arabi'ye göre de yaratma en küçük zaman biriminde sürekli ise, Planck zamanı ile şu an arasında bir fark yoktur. Yani alem bir defa yaratıldıktan sonra yaratmanın ilk defa olması veya hala olmasında bir fark yoktur. "De ki: "Onları, ilk defa yaratıp-inşa eden (Allah tekrar) diriltecektir. O, her yaratmayı Bilendir."[1126] Varlığın mahiyeti ancak zaman ile tam olarak anlaşılabilir. Yoksa varlığın mahiyeti sadece iki boyutlu ya da üç boyutlu olarak algılanabilir ki, Einstein'a göre zaman olmadan üç boyutlu mahiyet algısı da mümkün değildir.

Mahiyetin kaynağı olarak mümkünün muhtaç olduğu isimler aynı hakikate işaret etmekle birlikte çeşitli şekillerde ifade edilerek gruplandırılmıştır. O, "Hay, Âlim, Mürid ve Kail'dir. Keşfe göre böyle isimlendirilen zat akli düşünceye göre el-Kadir'dir."[1127] Allah'ın Hay ismi nesneye, Âlim ismi özneye, Mürid ismi zamana, Kail ismi mekâna karşılık gelir. Eşyanın içinde bulunduğu mahiyet bizim onu zaman, mekan, özne ve nesne olarak eşyayı bilmemizin aynı andaki karşılığı yani Allah'ın ilmindeki eşyaya ait bütün bilgi; A'yân Sabite'dir ve şeyin hakikati dışarda değildir. "Eşyanın hakikati bir şeyi o şey kılan şeydir. Bunlara Allah'ın ilmindeki sabit aynlar da denir."[1128]

Bir diğer isim sınıflaması ise yedisi Allah'a ait olup bize göre bunlara ek olarak biri de insana ait olarak dört unsurun ikişerli şekilde varlığa karşılık geldiği sınıflamadır. "Allah'ın kelam ilminde ifade edilen yedi sıfatına işaret eden yedi isim arasında kurulmuş sembolik mütekabiliyet"[1129] bulunmaktadır. Var olanlar yani mevcutların Allah'ın isimleriyle isimlendirilmesinde ontolojik olarak ifade edilen bu durum klasik mantıkla anlaşılması mümkün olmayan ancak kuantum mantığı ile bir dereceye kadar anlaşılabilecek bir durumdur. Kuantum mantığında ortaya çıkan aynı anda hem 1 hem 0 olabilme durumu "o müsemmanın hem aynıdır hem gayrıdır"[1130] çıkarımına uygundur. İsim ile "âlemdeki tikel/müfred hakikatler"[1131] kastedilmektedir. İsim bir şekilde taayyün etmiş varlıktır. Öyleyse ontolojik ve epistemolojik bir fark ortaya çıkacaktır. Vahdet-i Vücûd görüşüne göre "Cehâb-ı Hakk'a yapılan her bir nisbet aynı zamanda bir sıfat olup daha genel mânâda birer isimdir."[1132] Aslında teknoloji diliyle sanal bir şeyden bahsediliyor diyebiliriz. Çünkü gerçekliği olmayan ama gerçek olan veya gerçek gibi olana yani sanalın tanımına uymaktadır ancak bu teknolojik bir sanal değildir çünkü İbn Arabi'ye göre gerçek dediğimiz de gerçek değildir. "Vahdet-i vücûd âriflerine göre "nisbet", hariçte varlığı olmayan akledilir şeylerdir. Zât açısından kendilerine bakıldığında, zâtın aynı; varlığın çeşitli kısımlara bölünmesi yönünden bakıldığında ise zâtın gayrıdır"[1133]

1125 Ahmet Mekin Kandemir, *Big Bang Teorisi Kelâmın Yoktan Yaratılış Düşüncesini Destekler mi?*, V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – III, (İstanbul: İlmi Etüdler Derneği, 2016), 175.

1126 Yasin 36/83.

1127 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*,13/365.

1128 Davud el-Kayseri, *Tasavvuf İlmine Giriş*, çev. Muhammed Bedirhan, (İstanbul: Nefes Yayınları, 2013), 32.

1129 M. Mustafa Çakmaklıoğlu, *İbn Arabi'de Ma'rifetin İfadesi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 312.

1130 Abdurrahim Alkış, "Vahdet-i Vücûd Âriflerine Göre Eimme-i Sebâ (Ümmehât-ı Esmâ) İmâmü'l-Eimme ve Cenâb-ı Hakk'ın Sayısız İsimleri", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9/31 (2010), 234.

1131 Alkış, "Vahdet-i Vücûd Âriflerine Göre Eimme-i Sebâ", 236.

1132 Alkış, "Vahdet-i Vücûd Âriflerine Göre Eimme-i Sebâ", 235.

1133 Alkış, "Vahdet-i Vücûd Âriflerine Göre Eimme-i Sebâ", 235.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

İslam alimlerince yaratılmış olanların taayyününü, ortaya çıkışını ve varlığını sürdürmesini sağlayan yedi isim öne çıkarılmıştır. Bu isimlerin en önemlisi de Hayy ve Âlim isimleri olarak görülmüştür. Bu iki ismi, irade, kudret, sem'i, basar ve kelam isimleri takip etmiştir. Burada Hayy isminin mi Âlim isminin mi önce olması konusu farklı şekillerde ele alınmaktadır. Bazıları Hayy ismini bazıları Âlim ilmini İbn Arabi ise bazen ikisine birden vurgu yapan açıklamalar yapmakla birlikte taayyün söz konusu olduğunda Hayy ismine vurgu yapmıştır. "Sûfîlere göre isimlerin ilki, ilim dâiresindeki "ayn"ların kendisiyle taayyün ettiği "Âlim" ismidir. Fakat bu ilmî nisbetin olabilmesi ve Âlim isminin tecellî etmesi, zâta âit "Hayy" ismine bağlıdır."[1134] Biz ikisinin de doğru olduğunu düşünüyoruz. Hem odur hem o değildir. Ontolojik açıdan Hayy ismi iken, epistemolojik açıdan Âlim ismidir. İkisini tek düzlem olarak düşünmek bir hatadır. Bu iki ismi de üç boyutlu olarak bile değil dört boyutlu olarak düşünmeye çalıştığımızda -ki bu mümkün değildir ama teknoloji ile hiperküp gibi bir modelle anlama yoluyla daha yakın bir şekilde modellemek mümkündür- her ismin kendi içinde önceliği olduğu anlaşılır.

Maddi olarak insan ancak üç boyutu algılayabilir ki dini açıdan o da Kâbe gibi bütün ibadetlerin üç boyutlu görüntüsü olabilir. Dördüncü boyut ise algılanamaz ancak sûfilerin hal dediği sürekli değişimle anlaşılabilir, hayal edilebilir, vehmedilebilir veya keşfedilebilir ki onun yeri de dört köşeli Kâbe'nin zamansal karşılığı olarak dört odalı kalptir. Bu mekânı teknoloji diliyle ifade etmek gerekirse, gerçek Kâbe'nin karşısında, sanal kalptir. Bu anlamda bakıldığında sürekli bir değişim ve dönüşüm halini anlamak klasik mantık kuralları veya düzlemsel boyutla mümkün değildir.

Hal böyle olunca çelişki gibi görünen şeyler sadece tek düzlemle bakıştan ve epistemolojik açıdan kaynaklanır. Ontolojik yönden hepsi doğru olup sadece parçaların doğru birleştirilerek değişimin seyredilmesi gerekir. Bu durum bazı ayetlerin ya da hadislerin niçin neshedildiğini de açıklar. Bir kişi veya toplum için şimdi yanlış olan daha sondaki bir vakitte

doğru olabilir veya tersi de mümkündür. Somut her ibadet diğer ibadetlerin öznel, nesnel, zamansal ve mekânsal özelliklerini içinde barındırır (Şekil 5.4.). Bir ibadeti sadece kendi açısından görmek sadece düzlemsel görme yeteneğini kullanmak demektir. Bütün ibadetleri bir ibadetin içinde varlıksal olarak görmek ise varlığın sürekli değişimini Allah'la irtibatlamak, her an kalbin dört yönüyle varlığı algılayıp kalpte zamanla da (Dehr) birleştirmek demektir. Sûfi kültürde kulun yapması gereken; Hz. Osman'ın yaptığı gibi varlığın mekânı olan alemin, Adem'in ve Kur'an'ın karşısında, yani varlığının kaynağı olan Allah'a ait yedi isme karşılık kula düşen sekizinci isim olarak edep ve haya ile cezm etmesi, sükûn etmesi; sessiz kalıp sürekli tecelliye karşı algılarını açmasıdır. "İrâb üç hareke (fetha, kesra, zamme) ve cezm ile olur. Ehlü'l-işârenin etrafında döndüğü şey, arzularının Allah'a refi, bedenlerinin Allah'a tâatte nasbı, nefislerinin Allah'a tevazu için hafdı /cerri, kalplerinin Allah'tan başkasından cezmi/kesilmesi ve Allah'a sükunlarıdır (Onunla sükûna ermeleridir)."[1135]

1134 Alkış, "Vahdet-i Vücûd Âriflerine Göre Eimme-i Sebâ", 236.

1135 Abdulkerîm el-Kuşeyrî - İbn Arabî, *İlm-i Hurufla İlgili Üç Risâle*, çev. Hülya Küçük, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2020), 151.

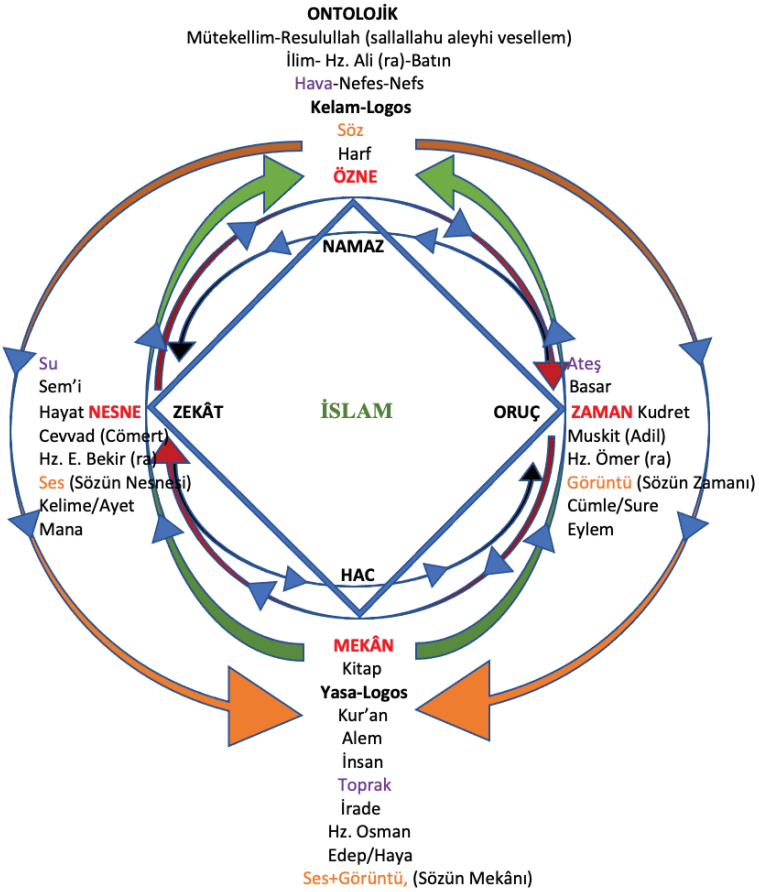

Şekil 5.4. Varlık Ontolojik Olarak Birbiriyle Ayrılmaz İlişkiyle Bir Bütündür

Aynı isimler ve onların gerçek/sanal karşılıkları epistemolojik olarak başka bir bakış açısı geliştirir. Konu taayyünler olduğunda yani alemde ortaya çıkanlar olduğunda Hayy ismi öne çıkar ki bu yaklaşım da hem epistemoloji hem ontolojiyi içinde barındırır. Sonucun ilme dönmesi yönünden epistemolojik olarak ele alınabilir (Şekil 5.5.).

Dört halifenin, Resûlullâh'tan (sav) aldıkları zahir ilimle varlık bulan dinin tekrar Hz. Ali'de (ra) batın ilme dönmesi aslında hem bütün isimlerin Âlim ismi ile başlamasını hem de Hayy ismiyle başlamasını doğru kabul etme anlamına gelmektedir. İlmin maluma tabi olması ile yine varlığın en sonunda ilme rücu etmesi yönünden hem ontolojik hem de epistemolojik birliktelik dört boyutlu olarak tasarlanmalıdır. Ayrıca bir de iki boyutlu görme vardır ki o da ibadetlerin farz sırasına göre bakış açısıdır ve o da doğrudur. Burada Resûlullâh'ın (sav) açığa çıkardığı ahlak, itidal üzere varlığı okumadır; yani hem birey hem de toplum olarak denge halinde olmadır. Varlığı dört kavram üzerinden aşırı okuma ibadetlerde bireysel ve toplumsal içe kapanışı ya da somutlaşmayı ortaya çıkarırken; varlığın kaynağını anlamadan ve ibadetlerden aşırı uzaklaşma ise bireysel ve toplumsal olarak varlıktan uzaklaşmayla ya da soyutlaşma, sanallaşma ile sonuçlanmaktadır ki her iki durumda da birey de toplum da bunun karşılığını görmektedir. "Bazen oruç tut, bazen tutma; gece hem uyu hem de teheccüde kalk."[1136] İslam bu bireysel ve

1136 Buhârî, "Savm", 55; Müslim, "Sıyâm", 181

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

toplumsal dengeyi de yine dört imamla bulmuştur.

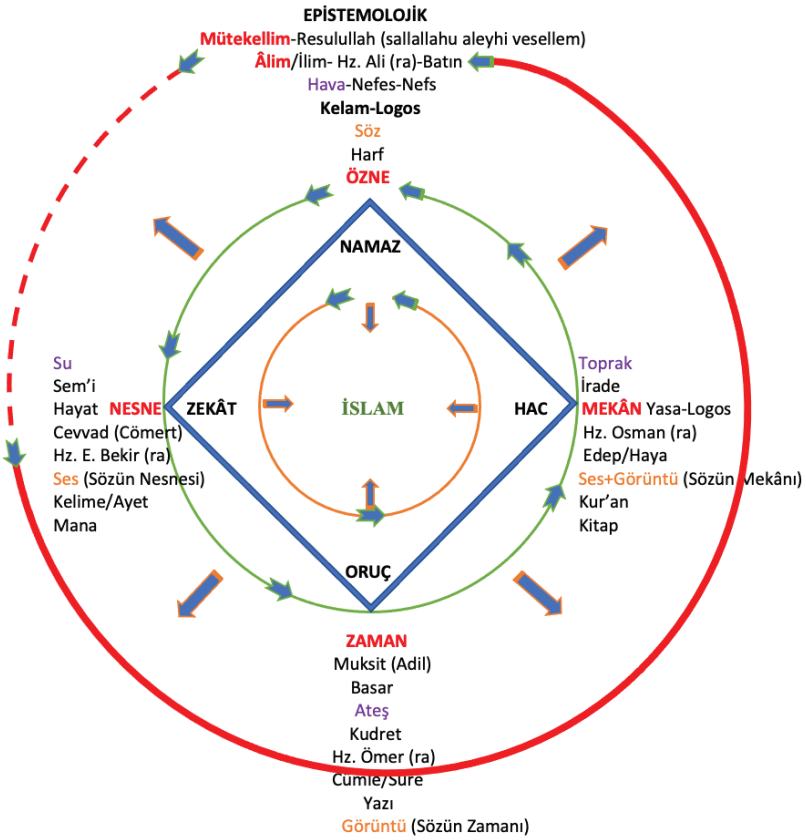

Şekil 5.5. Varlık Epistemolojik Olarak Birbiriyle Ayrılmaz İlişkiyle Bir Bütündür.

Vahdet-i Vücûd sistemi, tümevarım ve tümdengelimi metafizik düzeyde birleştirir. Hakk ve isim-sıfatlar için ayrı tümevarım ve tümdengelim, halk ve Hakk, halk ve A'yan-ı Sabite için ayrı tümevarım ve tümdengelimi kullanır ve bunları insanda birleştirir. İbn Arabi sistemi, isim ve sıfatların Hakikati Muhammediye ile oluşturduğu birliğe Hakk'ın aynası; yaratılmışların bu isim ve sıfat aynasındaki hakikatleri (ya da suretleri) kabul ettiği aynaya ise halk aynası ya da A'yan-ı Sabite adını vermektedir. İbn Arabi, varlığı hem ontolojik hem epistemolojik olarak temellendirirken bütün ifadeleri Kur'an ve hadis temelli olarak ortaya çıkar. Bu anlamda varlığın mahiyeti ile dinin mahiyeti arasındaki bağı somut, soyut ve soyut üstü seviyeden temellendirir ve gerçek ile sanal arasındaki bağı Allah'ı bilmek için kullanır.

İbn Arabi Sisteminde Varlığın ve Dinin Mahiyeti İlişkisi

Varlığı mahiyetiyle anlamlandıran insan, dini de mahiyetine göre bilişsel olarak anlamlandırmaktadır. Varlığın mahiyeti yatay olarak ayrılmaz bir bağ oluştururken dinin mahiyeti de yatay olarak değişmez din varlığını oluşturmaktadır. Dinin mahiyeti yatay olarak varlığın mahiyetini insanın dikey bilişsel seviyesi üzerinden Allah'a bağlamaktadır. Bu anlamda İslam dininin mahiyetini somut olarak namaz, zekât, oruç ve hac ibadetleri oluşturmaktadır. Bu ibadetleri uygulayan insan, varlığın mahiyeti olan özne, nesne, mekân ve zamanı Allah ile dikey olarak en alt somut seviyeden pratik olarak bağlamaktadır (Şekil 6.1). Cibril Hadisinde geçtiği

gibi soyut düzeyden iman, soyut üstü düzeyden ihsan ile bağ kurulmaktadır.

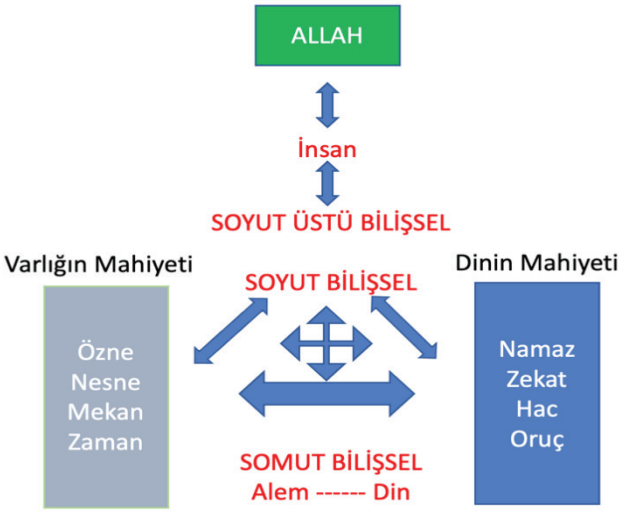

Şekil 6.1. Varlığın Mahiyeti-Dinin Mahiyeti-Bilişsel Algı

"Din denildiği vakit, dini şuur ve dini yaşantının kendisi anlaşılır."[1137] İnsan, gelişimiyle birlikte din olgusunu meydana getirmeye başlar. "İçgüdü şemasını aşarak kendine göre bir dünya kuran insanın, insanlıkla ilgili olan ilk başarısını din olgusu meydana getirir."[1138] Bu anlamda, dünyadaki insanların sayısı kadar din olgusu karşımıza çıkar ve dinin mahiyeti de genişler. "Mensehing'e göre, dinin mahiyetini meydana getiren şey, bütün dinlerde ortaklaşa olarak mevcut olan, bütün dinlerde verilmiş bulunan şeydir."[1139] İnsanın öznel yanı nesnel dindarlığı ve din varlığını ortaya çıkarmaktadır. "Objektif din ve sübjektif dindarlık, birbirlerini karşılıklı olarak şart koşar ve talep ederler. Dinin mahiyetine nüfuz etmek isteyen kimse, dinin bu iki yönünü de değerlendirmek ve bunların içten bağlılıklarını ortaya çıkarmak zorundadır."[1140]

İslam açısından dinin mahiyetini diğer iki kitaplı din Yahudilik ve Hristiyanlıkla birlikte değerlendirdiğimizde, "birbirine bağlı üç yön bulmaktayız. İnançla ilgili hususlar, ibadetle ilgili hususlar, ahlakla ilgili hususlar."[1141] En genel anlamıyla Cibril Hadisi, İslam, iman ve ihsanı dinin mahiyeti olarak ifade ederken hem yatay hem de dikey olarak dini tanımlamaktadır. Yatay olarak alemin varlığı ile dinin varlığı arasında bağ kuran insan; bu ayrılmaz yatay varlık algısı üzerinden dikey olarak Allah'ın varlığı ve ahlaki eylemle iki yönlü bir bağ kurmakta, ibadetler somut din algısının nesnesi durumuna gelmektedir. Namaz, oruç, hac ve zekât İslam dininin mahiyetinin somut seviyesini göstermektedir.

1137 Kamuran Birand, "Dinin Mahiyeti Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 1/4 (1957): 126.
1138 Birand, "Dinin Mahiyeti Üzerine," 120.
1139 Birand, "Dinin Mahiyeti Üzerine," 126.
1140 Birand, "Dinin Mahiyeti Üzerine," 132.
1141 Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 6.

İbn Arabi, namazı öznel bir ibadet olarak ele alır. "Namaz kılan kişi, Rabbiyle konuşmak ister ve O'nu kıblesinde gözlerinin önüne getirir."[1142] Bu konuşma İbn Arabi'ye göre tek taraflı bir konuşma değildir. "Münacat, munfâale (bir şeyin karşılıklı yapılması) babından bir mastardır. Bu bab, bazı durumlarda iki öznenin fiilidir ki, namaz da onlardan biridir."[1143] Yaratmanın mutlak öznesi olan Allah, insan ile konuşmasında namazı en üstün ibadet olarak görmektedir. Ayetteki "O size salat eder"[1144] ifadesinde Allah'a nispet edilen salat, Allah'ın "kullarına merhamet etmesidir."[1145] İnsan, kendi nesnesi ile zamanda namazı ikame etmekte, mekanlaştırmaktadır.[1146]

İnsanın yani öznenin, nesnel bedeniyle belli bir yaşa, olgunluğa, büyüklüğe ulaşması, insanın Allah'a karşı sadece öznel değil bedensel olarak nesnel sorumluluğunu da beraberinde getirir. Nesnel sorumluluk zekât gerektiren bir sorumluluktur. "Belli bir yaşa ulaşmak ya da yetişmek ya da akıl için olgunluk, maldaki nisap gibidir. Nisap miktarı malda bulunduğunda zekât farz olduğu gibi aynı şekilde yetişkinliğe ulaştığında da akıllı insana yükümlülük farzdır."[1147] Bu durum, Allah'ın var olanların üzerindeki nesnel hakkıdır. "Allah'ın mutlak özne olduğunu ve kulun fiilde hiçbir etkisinin bulunmadığını görmeyen kimseye nisabı aşan miktardaki malında zekât farzdır. Zekât, Allah'ın maldaki hakkıdır."[1148] Namazda olduğu gibi, dört ibadet hem özne hem nesne hem zaman hem de mekânı bir arada barındırması yanında her ibadette öne çıkan bir mahiyet vardır. Namazda öznenin öne çıkması gibi zekâtta nesne, hacda mekân, oruçta zaman öne çıkmaktadır. İbadette bütün yönlerle birlikte bir yönün öne çıkması gibi inanan da kendisine yakın bulduğu, sevdiği bir ibadetle varlığa, bütünlüğe ulaşır.

Mekânın tevhidi hacda ortaya çıkmaktadır. Hac, Mekke, Mikat, Arafat mekanları ve mekânın üç boyutunu ifade eden Kâbe ile ortaya çıkmaktadır.[1149] Hac, mekânı öne çıkarmakla beraber zamana da vurgu yapmaktadır. "Allah, burada gecelemeyi dikkate alıp geceleme ise gündüzde değil gece ortaya çıktığı için, bu mekâna 'ev (beyt)' adını verdi."[1150] "(Mina) Burası temenni ve arzulara (ve güvene) ulaşma mekânıdır."[1151]

"Oruç namazdan daha tamdır, çünkü oruç Allah'a kavuşmayı ve onu müşahede etmeyi sağlar. Bu nedenle "oruç Benim içindir onun mükafatını Ben veririm"[1152] buyrulmuştur. Namaz ise müşahede değil münacattır (yakarış). Perde, ona eşlik eder."[1153] Oruç gece ve gündüz arasında gerçekleşen bir ibadettir. Oruçta belirleyici olan zamandır. İbn Arabi bu anlamda Ramazan ayında kılınan gece namazını, zamanından ve Ramazan isminden dolayı gündüz tutulan farz oruçla aynı tutmuştur. "Namaz kılanın Ramazan ayında kıldığı namazındaki niteliği, bu ismin ve zamanın üstünlüğü nedeniyle, en üstün niteliklerdir. Allah, farz namazın dışında, kulun gece namaz kılmasını gündüz oruç tutmasının yerine koymuştur."[1154] Dört ibadet somut düzeyde

1142 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 3/302.
1143 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 3/302.
1144 Ahzab 33/42.
1145 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 4/279.
1146 Bk. İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 4/279.
1147 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 4/447.
1148 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 4/447.
1149 Bk. Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 4/447
1150 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 2/289.
1151 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 407.
1152 Müslim, "Sıyam", 164 (1151); Buhârî, "Savm", 2, 9.
1153 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 2/289
1154 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 4/142.

varlığın mahiyeti ile Allah arasında bağ kurmaktadır. Bu somut bağ soyut düzeyde ve soyut üstü düzeyde bağa temel teşkil etmektedir. Allah ile dikey boyutta kurulan bu bağ bilişsel seviyenin dini algılaması olarak her kulda istidadına göre ortaya çıkar.

Bilişsel Seviye ve Dinin Algılanması

Dinin varlığını, en kâmil anlamda kendi öznel mahiyeti ve nesnel yapısıyla mekân ve zamanda ortaya koyan Hz. Peygamber (sav.), kendisinden sonra kıyamete kadar gelecek inananların bilişsel seviyeleri ve istidatlarına uygun din mahiyetini toplu olarak zahirleştirmiştir. Hz. Peygamber'in (sav.) şahsiyetinde nesnelleşen din, Sahabenin A'yan-ı Sabite ve istidatları oranında zahirleşmiş, çeşitlenmiş, kendilerinden sonraki nesillere aktarılmak üzere geniş bir din varlığı haline gelmiştir.

Tasavvuf sisteminde varlık, nefesi rahmani de denilen Allah'ın nefes vermesiyle oluşur. "Allah'ın nefesi yardımcılar (ensar) ile sâridir. Bu yardımcılar "kelimetullah"tır. Allah onlarla dinine yardım ve onlarla dinini izhar eder. İbnü'l-Arabî, nefes-i rahmânî dediği bu menzilden mâsivallah denilen âlemdeki bütün ilâhî menzillerin zâhir olduğunu söyler."[1155] İbn Arabi, Allah'tan her an gelen tecellinin ruh vasıtasıyla bilişsel seviyeye uygun olarak insanın bedenine yayılması ve zahirleşmesini "dünya, berzah ve ahiret"[1156] menziliyle anlatır. "Menziller insan üzerindeki yerlerdir. Burçların alemdeki hükmü menziller ile olur. Yani Allah'ın kelamı olan 28 harfin rahmanın nefesi ile ortaya çıkmasıdır."[1157] Bu tanımlama insanın sadece dünyadaki yaşantısı değil, ahiret ve ikisi arasındaki berzah hayatı için de geçerlidir. İbn Arabi Allah ile insan arasındaki bu dikey bağlantıyı her üç durumda bilgi akışının yolu olarak görür ve Âmâ'dan (soyut üstü) arza kadar bir yol tarif eder. "Biz, dünyada, ahirette ve berzahta sürekli bir yükselişte ve daimî bir bilgi artışındayızdır."[1158] Ruhun bilişsel olarak, somutlara karşılık gelen dünya, soyutlara karşılık gelen berzah ve soyut üstü ahiret bilgisi; insanın tabiatı olan bedeniyle birleşmektedir. Bu birleşmenin sonucu her bir burca karşılık olarak mizaçlar[1159] yaşam boyu ve her an ortaya çıkmaktadır. İnsan, mizacına bağlı olarak idrak yeteneği ve farklılıkları algılama yeteneği kazanmakta, Allah tarafından her an yapılan tekliflere yani sınava cevap vermektedir. Bunlar da düşünen insan nefsinin, her an içinde bulunduğu hali oluşturmaktadır. "Düşünen nefs için hal, hayvani nefis için mizaç gibidir. Mizaç beden üzerinde hükümran olduğu gibi hal de nefs üzerinde hükümrandır."[1160] Bu hal, sınırlı bir haldir. Sınırlılık insanın bilişsel seviyesi ve bedeni arasındadır. "Nefis yüce bir mertebe sahibi olsa bile tüm ruh (er-ruhu'l-küll) ile tabiat arasında sınırlanmıştır. Bu nedenle mizaç 'emşac', yani karışık olmuş, dolayısıyla mutlak serbestlik ve genişlik sahibi olamamıştır."[1161] Allah'ın, ruh ve tabiatla beslediği varlığın mahiyetini insanın algılama kapasitesi A'yân-ı Sâbite'nin istidadı oranında sınırlıdır.

İbn Arabi'nin dünya, berzah ve ahiret olarak ifade ettiği aşamalara göre; somut dönem bilişsel seviyeye sahip olan insanlar dini Müslüman kimliğiyle algılamaktadır. Kur'an onlar için "A'rabiler, 'iman ettik' dediler. De ki: 'Siz henüz iman etmediniz ve lakin henüz

1155 Mahmud Erol Kılıç, "İbnü'l Arabi, Muhyiddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/504.
1156 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 13/344.
1157 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 9/93.
1158 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 9/263.
1159 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 12/364.
1160 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 6/432.
1161 İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiye*, 18/ 23.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

iman kalplerinizin içine girmemiş olduğu halde İslam'a girdik deyin…"[1162] demektedir. Somut dönemden daha yüksek bilişsel yeteneğe sahip olan inanan grubu, daha soyut çıkarımlar yaparak dini algılamaktadır. Bu seviyenin İslam'ı anlaması hem bilişsel hem de ahlaki olarak iman ya da mü'min seviyesindendir. Soyut üstü düzeyde, somut ve soyut birliktelik sağlanarak kelime-i tevhid ile tam bir birlik sağlanmaktadır. Soyut üstü bilişsel seviye, bireysel bir tecrübe olduğu için Allah ile bireysel seviyede ilişki sağlanmakta (marifet, hikmet) onun için bu tecrübeyi yaşayamayan başkaları tarafından anlaşılması zorlaşmaktadır.

Varlığın mahiyeti ile dinin mahiyeti arasındaki ilişkide bilişsel olarak kurulan bağ, soyut düzeyden ve soyut üstü düzeyden dikey olarak hem yukardan aşağı hem aşağıdan yukarı alem ve Allah arasında bağ kurar. İbn Arabi bu bağın kurulmasında somuttan soyuta ve soyuttan somuta doğru berzah kavramını kullanarak hayal, vehim, rüya ilişkisi ile iki yönlü bir sanallık ortaya çıkarır.

İbn Arabi'de Sanallık

İbn Arabi'de sanal ya da gerçek aynıdır (mertebeleri farklıdır). İbn Arabi insanın sanal aygıtı diyebileceğimiz duyu, beyin ve ruhundan oluşan sistemi ile görünen alemi gerçek olarak algıladığını aslında görünenlerin de sanal olduğunu ifade eder. Bu sanal aygıt genel olarak hayal, rüya, vehim ve bunların çalışmasında ana belirleyici olan berzah ile çalışır. İbn Arabi sisteminde ilk üç kavramın birbirine geçişi olmakla birlikte hayalin özellikle somut alemle, rüyanın özellikle soyut üstü alemle, vehmin de ikisi arasında ilişkide bulunduğunu ifade edebiliriz.

Hayal

"İbn Sînâ, kendisinden önceki filozoflardan farklı olarak hayal gücü ile mütehayyileyi birbirinden ayırmaktadır. Hayal gücü (musavvire), duyu planında idrak edilen imajları saklama fonksiyonuna sahiptir; mütehayyile ise "hissî sûret" adı verilen bu imajları çeşitli birleştirme ve ayırma işlemleriyle yeniden üretir, yani onları serbestçe hayal eder. Bu işlem vehim gücü için yapılırsa tahayyül, akıl için yapılırsa tefekkür adını almakta, dolayısıyla gücün adı da ilk durumda mütehayyile, ikinci durumda müfekkire olmaktadır."[1163]

İbn Arabi hayali hem somut hem de soyut olarak ifade etmektedir. "Hayal duyudur-duyu olmayandır, duyulur olandır-duyulur olmayandır."[1164] Duyulardan gelen veriler hissi müşterek[1165] denilen ortak merkezde toplanarak soyut suretlerin oluşturulması için işlenirler. İbn Arabi, berzah kavramını hem alemin duyulur en somut halinden en soyut, metafizik aleme yükselişte hakikati anlamlı kılmak hem de soyut üstü alemin tecellisini anlaşılır kılmak için kullanır. Bu anlamda berzah sürekli olarak aşama aşama Allah'a yaklaşmanın ve Allah'ın aşama aşama tecellisinin bir malzemesi olarak hayalde de ortaya çıkar. Hayal anlamları duyulur suretlere indirir.[1166] "Hayal üç temel düzeyde; birincisi alemin kendisi olarak, ikincisi berzahı bir makrokozmik alem olarak, üçüncüsü ise berzahı bir mikrokozmik alem olarak düşünülebilir. Hangi düzeyde görülürse görülsün hayal, her zaman iki gerçeklik ya da iki alem arasında bulunan ve her ikisine göre tanımlanması gereken bir berzah'tır."[1167] Bu anlamda somutlardan soyutlama yapma ve soyutlardan somuta

1162 Hucurat 49/24.

1163 Ali Durusoy, "Hayal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/2.

1164 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/24.

1165 Bk. M. Çakmaklıoğlu, *İbn Arabi'de Ma'rifetin İfadesi*, 122.

1166 Bk. İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 4/440.

1167 William Chittick, *Hayal Alemleri*, çev. Mehmet Demirkaya, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016), 103.

indirgeme ya da tümevarım ve tümdengelim yapma veya tenzih ve teşbihte gerçeklik algısı ile sanal arasında veya sanal ile gerçeklik algısı oluşmasında rol almaktadır. Çünkü Hayal, aklı kendi gücüyle bir surete bağlar ve ortaya çıkan hayal suretinin kaynağı her durumda duyulardır. Hayal kendisine malzeme olarak dış alemi kullanır.[1168] Hayalle ortaya çıkan suretin somut veya soyut olması arasında fark yoktur. Hayal duyularla elde ettiği suretleri parçalayıp birleştirebilir.[1169] Hayalin ortaya çıkardığı yeni suret dış ortamda bulunmayabilir, yani aslında uçan at gibi sanal olabilir. İbn Arabi, dünyadaki hayal algısı ile ahiretteki gerçeklik algısının aynı olduğunu ifade eder. Böylece insan ahiret hakkında hayal yoluyla bilgi sahibi olduğu gibi bu hayalin gerçek olacağına da inanır. Öyleyse hayal ile gerçek arasındaki bu bağ eğer insan ahirete inanıyorsa dünya için de geçerlidir. "Dünyadayken Hakk, hayal mertebesinde insanın tasarrufu altındadır. Ahirette ise -dünyada değil- duysal bir şekilde arzu ettiği her şeyi yerine getirir, öyleyse Hakk hayal mertebesinde (kula) tabiyken ahirette kulun arzusuna tabidir."[1170] İbn Arabi bu sözlerine rağmen Allah'ı hiçbir zaman dışarda bırakan bir sistem önermez. "Buna mukabil kul bir şeyi irade ederken Hakkın meşiyeti ve iradesi altında bulunur. Binaenaleyh- Hakk'ın işi ve şe'ni, ahirette olduğu gibi dünyada da hayal mertebesinde var etmek istediği her işi onun adına var etmek üzere kulu murakabedir."[1171]

Hayal bir anlamda yaratmanın da bir aşamasıdır.[1172] Allah'ı görür gibi ibadet etmenin hayal gücü olmadan mümkün olamayacağını söyleyen İbn Arabi "hayal olmadan ibadetin sahih olamayacağını"[1173] söyler. İbn Arabi'de bir aşama olarak hayal gücü önemlidir, ancak Allah'a ulaşmada başarısızdır. Çünkü "hayal gücü, her nasıl idrak ederse etsin, duyudan asla ayrılamaz. Hâlbuki bize göre duyunun Allah'a ilişemeyeceği kesin olarak sabittir. Dolayısıyla hayalin O'na ilişmesi geçersizdir."[1174] Bu anlamda hayal, varlığın somut duyulur malzemelerini kullanan duyular yoluyla zihinde ortaya çıkan gerçek algısını oluşturan, sanal gerçekliğin duyular yoluyla etki ettiği en temel düzeydir. Varlığın mahiyeti ister gerçek olarak isterse sanal gerçek olarak aynı düzeyden, somut düzeyden insanın hayal aygıtı sayesinde algılanmaktadır. İbn Arabi'ye göre insan kendi sanal aygıtı sayesinde somut düzeyden varlığın mahiyeti ile Allah arasında dinin mahiyeti üzerinden bağlantı kurar, görüyormuş gibi ibadet eder. Bu sürecin en alt seviyesi ile üst seviyesi arasındaki geçişin alt aşaması hayaldir.

Vehim

Vehim gücü, ilk defa İbn Sina tarafından psikoloji ve epistemoloji alanında kullanılmıştır.[1175] Vehim, duyular tarafından algılanmayan mantıki olmayan yargılar olup, daha sonra duyular tarafından doğrulanan, hayal ile rüya arasında gerçeklikten hayale göre daha uzak, rüyaya göre daha yakın sanal suretlerdir. Vehim olmayan bir şey hakkında varmış gibi etki oluşturduğu gibi, olan bir şeyin de olmadığı şeklinde güçlü etki gösterir. İbn Arabi hayal gibi vehim için de yaratma kelimesini kullanmıştır, ancak gerçeklik algısına yakınlığa göre hayal, uzaklığa göre vehmi kullanmıştır.[1176] Vehim, hayalin tersine Allah'la ilgili "görüyormuş gibi"nin teşbihi

1168 Bk. İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/54-55.
1169 Bk. İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/54-55.
1170 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/167.
1171 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/167.
1172 Bk. İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/165.
1173 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/256.
1174 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 1/262.
1175 Bk. Durusoy, "Vehim", 40/615.
1176 Bk. Çakmaklıoğlu, *İbn Arabi'de Ma'rifetin İfadesi*, 185.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

etkisini, korkusunu oluşturması açısından oldukça güçlüdür. Doğru kullanılmaması, gerçekliği olmayan put gibi ya da gerçeklikle hiçbir bağı olmayan tamamen sanal olandan korkmaya da sebep olur. "Hayal suretsiz bir şeyi idrak etmeye kalksaydı, onun hakikati buna imkân vermezdi. Çünkü o vehmin ta kendisidir."[1177]

1992 yılında, John C. Eccles ve Friedrich Beck, beyinde sinyal geçişini sağlayan farklı bir kapının, kuantum-mekanik tünelinin olduğunu keşfettiler.[1178] Bu modelde dış uyarılara göre çok daha hızlı etki gösteren acı, korku, kaygı, vehim gibi aynı anda milyonlarca ihtimal barındıran olgular açıklanmaya çalışılmıştır. Bu model, insan beyninde ayna nöronlarda olduğu gibi klasik mantık kurallarının dışında çalışan ve soyut ile soyut üstü bağı kuran oluşumların da olduğunu düşündürmektedir.

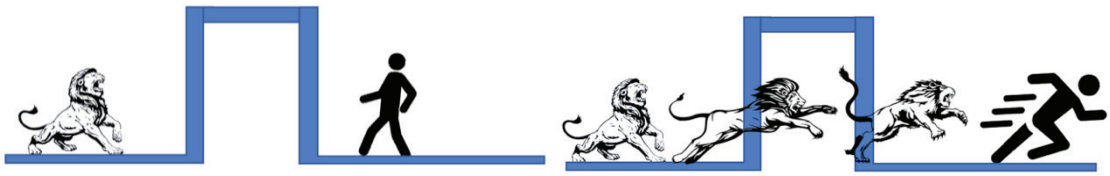

Şekil 8.2.1. Beyindeki Kuantum Tünellerinden Geçen Uyarı-Vehim.

Şekil 8.2.1'de normalde korku oluşturmayan duvar arkasındaki aslan, kuantum tünellerinden sanki duyusal uyarı gibi geçerek gerçek etkisi oluşturmaktadır. Beynin arttırılmış sanal gerçeklik etkisi bir yönü hayale dayanan vehim yoluyla gerçekleşmektedir. "Vehim kendisini bir şey olarak tahayyül ettiğinde, imkânsızı da ihata eder. Misal olarak susamışın su zannettiği serabı verebiliriz."[1179] Şeytan vehmi kullanarak insana kolayca yaklaşır. "Şeytan sizi fakirlikle korkutur."[1180] Korkunun kaynağı fakirlik ihtimali olan vehimdir.

Rüya

İbn Arabi, "insanlar uykudadır ölünce uyanırlar"[1181] hadisine istinaden alemi rüya (bazen hayal) olarak değerlendirir. "Dünya tabir edilmesi gereken bir rüya, geçilmesi gereken bir köprüdür."[1182]

"Hz. Peygamber, dünyayı ibret (geçmek), geçilmesi gerekli bir köprü saymıştır. Başka bir ifadeyle, insanın uykusunda gördüğü rüya yorumlandığı gibi dünya da tabir edilmelidir. Uykuda görülen rüya, kendisi nedeniyle değil, başka bir şey için amaçlanmış ise, uyurken görülen

1177 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 2/425.

1178 Bk. Friedrich Beck, "Quantum Mechanics and Conciousness", *Journal of Consciousness Studie*s, 1/2, (1994), 253.

1179 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 16/296.

1180 Bakara 2/268.

1181 Hz. Ali'ye nispet edilen söz, yine birçok tasavvuf kaynağında hadis olarak zikredilmektedir. İbn Arabi'de sözü hadis olarak nakletmektedir. Sonuçta Hz. Ali'ye atfedilen bir söz hadis olmasa öneminden bir şey kaybetmez. "Rivayet çerçeve olarak bu formda nakledilmekle birlikte, bazı tasavvuf kitaplarında küçük lafız farklılıkları da söz konusudur. Nitekim İbn Arabi onu 'el-Fütuhat'ın bir yerinde 'insanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar, fakat anlamazlar' lafzıyla naklederken, Eşrefoğlu Rûmî (874/1470) 'insanlar uykudadır, onlara bir uyarıcı gerekir' şeklinde vermiştir" Bk. Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, (Konya: Yediveren Kitap, 2001), 350.

1182 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 2/144.

suretten uyanıklık âleminde kastedilen o anlama geçilir. İnsanın dünyadaki hali de böyledir. O, dünya için amaçlanmış bir varlık değildir. Onun dünyada hal, söz ve fiil olarak gördüğü her şey, ahiret için amaçlanmıştır. Orada dünyada gördüğü şey, insana tabir edilir ve ortaya çıkarılır. Nitekim dünyada da uykuda gördüğü şey, uyandığında ortaya çıkar."[1183]

İbn Arabi, rüyayı din ile ilişkilendirir. Rüyayı görenin Allah ile olan bağının asıl kaynağı olan rüya ile alem, aslında gerçek ve sanal ya da soyut üstünün somut ve soyut algısından ibarettir. Bu anlamda bakıldığında, varlığın algısı Allah'la olan bağla ve dinle doğrudan ilgilidir ve gerek dışarda görülenler gerekse rüyada görülenler kişinin aynı zamanda dinine göre algılanır. "Rüyadaki bu suretler rüyayı görenin veya rüyanın adına görüldüğü kimsenin dinle ilişkisine göre gerçekleşir."[1184] İbn Arabi gerek alemin gerekse rüyanın en iyi yorumunun da alem, insan ve Allah arasındaki bağı en iyi bilen Resûlullâh'ın (sav) öngördüğü gibi yorumlanabileceğini, bu şart da epistemolojik olarak rüya tabir eden kişinin bu bilgiyi ancak Hz. Peygamber'den en doğru şekilde alabileceğini ifade etmektedir. "Rüya tabircisi, rüyada görülen suret ile neyin kastedildiğini bilip bu makam sahibinin kim olduğunu anlayan olması bakımından, peygamberliğin parçalarından birinin sahibidir" demekle ontolojik olanın epistemolojik süreçteki sonucuna dikkat çekmektedir. İbn Arabi'ye göre alem de rüya da Allah ile insan arasında bir bağlantıdır. "Allah rüyayı görene uykusunda ya açık bir vahiy (ilham) veya görenin aşina olduğu suretteki vahiyle onları bildirir; bununla birlikte-rüyayı gören kişi o suretle neyin kastedildiğini anlayamaz ve bu nedenle Hz. Peygamber Allah'ın o suretle neyi irade ettiğini bildirmek üzere rüyayı tabir ederdi."[1185]

İbn Arabi, rüyayı üç gruba ayırır.[1186] İlahi, şeytani ve nefsani. Nefsani rüya duyularla oluşan somutlara daha yakın olan hayale, şeytani rüya soyutlara yakın vehme, ilahi rüya ise soyut üstü ilham ya da vahye benzetilebilir. "Doğru rüya peygamberliğin bir parçasıdır"[1187] diyen İbn Arabi bu sözünü de hadislere dayandırmaktadır. "Müminin rüyası, nübüvvetin kırk altı bölümünden birisidir."[1188] Yine rüya vahye benzetilmiştir. "Bundan sonra vahiy yoktur, salih rüya vardır."[1189]

Hayal gerçekliği olmayan suretlerden oluşan ama suretleri görünür alemden kullanan bir sanal aygıttır. Bu sanal aygıtın soyut parçasının oluşturduğu hayaller gerçekliği olmadığı halde insan hayalin suretlerini oluşturan görünür alemi, aynı aygıtın somut algısı nedeniyle gerçek olarak düşünür. İbn Arabi berzah kavramı ile aslında en aşağıdaki somutlardan soyut ve soyut üstüne kadar olan sonsuz berzahların hiçbirisinin gerçek olmadığını, en aşağıdaki somut olarak algılanan alemin de sanal olduğunu, rüya olduğunu ifade eder. "Kişi, uykusunda rüya gören gibi, algıladığının dışında bir şey bulunmadığı halde hayalinde suretler görür."[1190]

İbn Arabi, insanların Allah'la olan bağlarını rüya üzerinden kurarken, Hz. Peygamber'in (sav) ilk altı ayda gördüğü salih rüyaları örnek gösterir. Resulullah'ın (sav) peygamberliğinin ilk altı ayında gördüğü rüyalar hem kendisinin o zamanki somut, duyusal bilişsel seviyesine hem de

1183 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 2/145.

1184 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/164.

1185 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/164.

1186 Bk. Çakmaklıoğlu, *İbn Arabi'de Ma'rifetin İfadesi*, 176.

1187 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 4/297.

1188 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh,* "Tabir", 26 (No. 6988); Müslim, "Rüya" 8, (No. 2263).

1189 Buhari, "Tabir" 5.

1190 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 2/218.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

ümmetinin bilişsel seviyesine göre zuhur etmiştir. Her peygamber ümmetinin seviyesine göre vahiy almıştır. Hz. Peygamber bütün insanlara gönderildiği için onunla her seviyeden iletişim kurulmuştur. "Hz. Peygamber, herkese gönderilmiştir. O halde vahyin her türü Hz. Peygamber'e indirilmiştir."[1191] Hz. Peygamber'e (sav.) ilk altı ay gelen rüyanın vahyin bir parçası olmasını "rüya altı ay sürdü, Hz. Peygamber'in nebiliği ise yirmi üç senedir, altı ay onun kırk altıda biridir"[1192] şeklinde açıklayarak rüyayı bir başlangıç olarak ifade etmektedir. İbn Arabi, Allah ile bağın somut düzeyden soyut düzeye doğru dikey olarak kurulması gerektiğini bir zorunluluk olarak ifade eder. Ona göre, Allah ile ilgili vahiy en üst düzey bağ olup vahyin başlangıcı "öncelikle duyuya uygun olmalıdır, sonra duyunun dışındaki soyutlara doğru yükselir. Bu durumda vahyin başlangıcı ister uyku ister uyanıklık olsun, rüya olmuştur."[1193] İbn Arabi geleneğinde, en üstü vahiy olmak üzere Allah ile bilişsel hiyerarşiye uygun olarak somut, soyut ve soyut üstü bir iletişim vardır ve bu iletişim her seviyeden insana hitap eden Hz. Peygamber'de en geniş bilişsel seviyeye sahip olan ümmetine de uygun olarak önce somut düzeyden başlamıştır. Ancak bazı peygamberler için vahyin başlangıcı kendi ümmetinin bilişsel seviyesine uygun olarak, "vahyin başka bir türü olabilir ve rüyayla olmayabilir."[1194] İbn Arabi, sadece aklını kullanarak dışardaki alemin ve bedeninin unsurlarının özelliklerini öğrenen insanın halifeliğini, taklit ederek daha ileri giden insanın halifeliğinden daha aşağıda görür. Sadece aklını kullanan insanı, bedeninin ve aynı tabiattaki alemin neden sonuç ilişkisi içindeki özelliklerini yorumlamakla rüya içinde rüya görmekle tabir eder.[1195] Rüyayı anlayamayan insanların zaten rüya olan alemi gerçek olarak algıladıkları için rüyayı da rüya içinde rüya gibi algıladıklarını söyler. Onlar, "rüyadaki bütün tasarruf ve hareketlerinde 'rüya içinde rüyada' olduğunu bilmemelerinden"[1196] dolayı bunu yaparlar.

İbn Arabi, beyinle ilgili olarak ortaya koyduğu bilgi akışında, beyinden daha çok kalbe yönelir ve kalbi ilham ve keşif gibi ilahi bilginin iç kaynağı olarak görür. Bu anlamda dışardan gelen bilgiler ile içerden gelen bilgiler birbirini tamamlar, birbirinin kodlarını çözer. Dış alem ve hayal olmadan iç alemden gelen bilgiler ve kodlar çözülemez.[1197] Hayal kod çözücü ve dönüştürücü olması açısından insanın duyularla elde ettiklerine sadece bir malzeme olarak ihtiyaç duyar. Onun dışında dış alemin bir önemi yoktur. İç alem olmadan da dış alemin hakikati anlaşılamaz. Bu anlamda İbn Arabi gerçek olarak görünenlerin de sanal olduğunu, bu sanal olanları okuma yeteneği ile sanal olarak kodlanan hakikatin anlaşılabileceğini ifade eder. Yukarıda ifade ettiklerimiz, İbn Arabi'deki insanın sanal aygıtı, pozitif bilimlerin önem verdiği duyu ve beyne yönelik yaklaşımlarıdır. Duyusal ve zihinsel bilgi edinmeye ek olarak sufiler, beynin bir izdüşümü gibi algılanabilecek kalbin de sürecin içine girdiği irfan elde etme (marifet, ince akıl) yöntemleri olan ilham, şuhud, tecelli, mükâşefe, feth, hads gibi kavramlara yönelirler.[1198] Onlara göre asıl gerçek olan kalbe ait olanlar, beyne ve duyulara ait olanlar ise sanal olanlardır. Bu düşünceye göre insan tarafından asıl arttırılmış gerçeklik olarak algılanan dış alemin bizzat kendisidir.

1191 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 6/264.
1192 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 6/264.
1193 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 6/264.
1194 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 6/264.
1195 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 8/42.
1196 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 8/334.
1197 Bk. Çakmaklıoğlu, *İbn Arabi'de Ma'rifetin İfadesi*, 194.
1198 Bk. Çakmaklıoğlu, *İbn Arabi'de Ma'rifetin İfadesi*, 196.

Yapay Zekâ-Sanal Varlık ve İbn Arabi

Yapay zekanın geçmişi 2. Dünya savaşına kadar dayanmaktadır. O zamandan bu beri geliştirilen hem yazılım hem donanımlar insanın gerçeklik algısını taklit etmektedirler. Varlığın mahiyeti hem yapay zekâ tarafından insan gibi algılanırken hem de yapay zekâ destekli donanımlarla insana algılatılmakta, insanın gerçeklik algısı taklit edilmektedir. Taklit edilen varlığın mahiyetidir yani varlık öznel, nesnel, zamansal ve mekânsal olarak taklit edilmekte, gerçek varlık aradan çıkarak sanal gerçeklik algılatılmaktadır. İnsanın duyuları varlığı öznel, nesnel, zamansal ve mekânsal olarak bir bütün olarak kapasitesine göre somut düzeyde algılamakta, soyut düzeyde zihninde işlemekte, soyut üstü düzeyde ruhu ile hakikatine ulaşmaktadır. Sanal, "gerçekte yeri olmayıp zihinde tasarlanan, mevhum, farazi, tahminî"[1199] anlamına gelmektedir. Kelimenin anlamında gerçekte yeri olmayan denilmesine rağmen "gerçek olan, var olan şeylerin tümü, hakikat, hakikilik, şeniyet, realite, reellik"[1200] anlamına gelen gerçeklik kelimesi ile birleşerek sanal gerçeklik gibi bir kavram üretilmiştir. Bu tanımda gerçeklik, var olanlar ve hakikatin bir tutulması da başka bir konu olmakla birlikte aslında mevcut olanlardan, varlığın mahiyetinin kastedildiği düşünülerek, somut gerçeklikten söz edilebilir. Sanalla birleşince somut soyut arasında bir kavram ortaya çıkmaktadır. "Sanal, somut ve soyutluğun arasında melez olarak bulunan bir kavramdır"[1201] yani berzahtır.

Sanal Özne

Sanal özneyi iki şekilde ele almak mümkün. Birincisi algılayan insanın öznesinin günümüz teknolojileri söz konusu olduğunda somut duyular yoluyla uyarılması sonucu ortaya çıkan sanal özne etkisi. İkincisi ise teknolojinin kendisinin somut, soyut ve soyut üstü özne taklidi yaparak ortaya çıkardığı sanal özne. Hem algılayan öznenin hem de algılanan sanal öznenin bilişsel seviyesi etkileşimin seviyesini belirlemektedir. Yani algılayanın da algılananın da somut, soyut veya soyut üstü bilişsel seviyeye hitap etmesi gerçek hayatta olduğu gibi etkileşimin şeklini göstermektedir. Her ikisi de birbiri ile ilişkilidir. Ancak bugünün teknolojisi ancak somut duyu algısı yapabilen sanal özneler üretebilmektedir. Soyut duyu algısı oluşturan öznelerin üretilmesi insanın görme işitme gibi duyuları, duyusal algı sınırının üstünde etkileyerek, ya da duyularını aşarak doğrudan beyindeki algı merkezlerini etkileyerek algı oluşturması anlamına gelmektedir. Somut düzeyde algılayan özne ile algıladığı sanal özne arasında gerçeklik duyusu ve duygusu oluşturabilecek bir etkileşim oluşmaktadır. "Sanal gerçeklik, kullanıcıya etkileşimli bir deneyim sunan bir dünya simülasyonudur."[1202] Bu etkileşim beyindeki duyu merkezlerinin gerçek yollardan duyu organları ile somut uyarılması ile oluşmaktadır. "Sanal gerçekliğin gerçekliği, kullanıcının sanal bir dünya ile kuşatılma seviyesiyle yakından ilişkilidir. Görüntü başlıkları ve özel eldivenler gibi donanımlar yardımıyla kullanıcıya sanal dünyadan iletilen mesajların gerçekliği arttırılmaktadır. Kullanıcının kendisini sanal dünyada hissetmesi veya sanal ortamda bulunma hissi, sanallığın gerçeklik seviyesini arttırmaktadır."[1203] Beyinde ayna nöron gibi empati merkezlerinin sanal özneyi gerçek özne gibi duyu yoluyla algılaması duyu yollu soyut algı oluşturabilmektedir. Çünkü, ayna nöronlarda duyma, görme veya ikisiyle birden oluşan

1199 TDK, "Güncel Türkçe Sözlük".

1200 TDK, "Güncel Türkçe Sözlük".

1201 Ezgi Toraman Koray, *Sanal Ortamda Özne Olmak: 3 Boyutlu Animasyonla Etkileşim Arayışları,* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2019), 34.

1202 Barbaros Bostan, *Sanal Gerçeklikte Etkileşim*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 27.

1203 Bostan, *Sanal Gerçeklikte Etkileşim*, 27.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

etkinin aynı olduğu gösterilmiştir. "Sanallık derecesi, duyusal girdilerin ne kadarının sanal ne kadarının gerçek olduğunun ölçüsüdür. Birçok sanal gerçeklik uygulamasında, sadece görme ve işitme duyularına ilişkin girdiler sanaldır."[1204] Buna göre ayna nöronların özellikleri göz önüne alındığında sanal bir öznenin duyulması veya görülmesi o özne hakkında etkileşimde bulunmak için yeterlidir. "Bir özne, sanal ortam içinde sanal bir vücut ile tanımlanır,"[1205] ki burada hem öznel hem de vücutla birlikte nesnel tanım vardır. Algılayan özne, sanal özneyi gerçek özne yerine koyarak onunla etkileşime girebilir. Sanal özne, film karakterlerinde olduğu gibi somut veya çizgi filmlerde olduğu gibi soyut bir özne de olabilir. Her iki sanal özne insanda gerçek insan özelliğinde algı oluşturacak şekilde görsel ve işitsel özelliklere ulaştığında artık sanal ile gerçek etkisi iç içe girmiş olur. Bu seviyede algılayan öznenin bilişsel seviyesi sanal özneyi gerçekle aynı görme veya gerçekle sanalı ayırma yeteneğine sahiptir. Toplumun büyük bir çoğunluğunun somut düzey bilişsel seviyede olduğu düşünülürse, sadece somut düzey, yani duyu yoluyla etki oluşturabilen sanal özneler, toplumun bu kesiminde kolaylıkla gerçek özne etkisi oluşturabilir. Toplumun soyut düzey bilişe sahip daha az kesimi ise sanal özne etkisinden ancak zihinsel etkileşimle etkilenebilirler. Günümüz teknolojisinin ancak duyu yoluyla etki edebildiği düşünüldüğünde, (ki bu etkileşim için kuantum bilgisayarlar ve teknolojilerinin kullanıma girmesiyle birlikte süreç hızlanmış olsa da) tam etkileşim için henüz zamana ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Ancak yapay zekâ destekli öğrenme yeteneğine sahip, soyut zihinsel faaliyetlerde bulunabilen sanal öznelerin üretilmesi ile bu aşamaya geçilebilecektir ki bunun da işaretleri görülmeye başlamıştır. Bilişsel olarak daha üst seviye yetiye sahip olan insanın düzeyi olan soyut üstü düzey ise, ancak ruhsal, metafizik etkileşim ile sanal olarak etkilenebilirler ki, bu teknoloji günümüz için mümkün görünmemektedir. Böylece sanal özne hem kendi teknolojik kapasitesi hem de algılayan insanın seviyesine göre en alt somut düzeyden etki oluşturmaya başlamıştır. Bu etki duyu düzeyinde olup insanın varlığın mahiyetini algıladığı somut düzeyden birçok insan üzerinde etkili olmaya başlamış, gerçek varlığın özne mahiyeti, sanal özne ile oluşmaya başlamıştır. Bu anlamda gerçek öznenin somut düzey maddi manevi etkisi somut sanal özne etkisi ile de sağlanabilir. Somut ve soyut özneye inanan insan somut sanal özne etkisi ile aynı şekilde etkilenip, gerçek etkinin yerine sanal etkiyi koyabilir, gerçek özneyi kutsadığı gibi sanal özneyi kutsayabilir, varlığının kaynağını, arkhesini gerçek özneye bağladığı gibi sanal özneye bağlayabilir. Varlığı bir öznenin, bir dini karakterin, tarihi şahsiyetin varlığına bağlar, o öznenin olmadığı durumda var olamayacağına inanır. İslam varlığın kaynağını soyut üstü Bir olan Özne'ye yani Allah'a bağlar ve namaz ile bu tevhidi pratik olarak somut düzeyden sürekli hatırlatır. Bu somut tevhidi bağın kurulamadığı durumlarda, varlığı Hz. İsa'nın somutlaşmış öznesi üzerinden Tanrı'nın Öznesi'ne soyut Kutsal Ruh öznesi üzerinden bağlayan Hristiyanlık örneğinde olduğu gibi, sanal öznelerin kutsanması da kaçınılmaz olacaktır. Yine dini anlayışta, insanın bir özne olarak gerçekleştirdiği fiillerin iradenin, hatta insana ait suretlerin insana değil de Hakk'a verilmesiyle, özne, insandan Hakk'a doğru yer değiştirir ve insan ait fiilin sahibi Hakk olur. "Attığında sen atmadın"[1206] ayetinde özne bazen insan bazen Hakk olarak yer değiştirmiştir.[1207]

İnsanın beş duyusunun ontolojik yapısına baktığımızda gerek İslam tasavvufu açısından gerekse tıbbi açıdan bebeğin anneyi tanımasında en belirleyici olan duyusu olması yani en öznel

1204 Bostan, *Sanal Gerçeklikte Etkileşim*, 157.

1205 Ebru Ağaoğlu Ercan, *Sanal Gerçeklik, Hakikat Kavramının Dönüşümü ve Popüler Kültürdeki Yansımaları*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 116.

1206 Enfal 8/17.

1207 Bk. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 206.

duyu olması nedeniyle koku duyusu özneyi tarif eder. İbn Arabi, "bana kadınlar ve güzel koku sevdirildi, gözümün aydınlığı ise namazda kılındı"[1208] hadisine dayanarak batını bir yorumla erkeği ruh, kadını erkeğin nefsi[1209] olarak; güzel kokuyu nefs[1210] ve Allah ile kul arasındaki öznel ilişkiyle[1211] ifade ederken, hadisi Hz. Peygamber (sav.) üzerinden ferdiyetle ve Allah'ın Zatıyla ilişkilendirmiştir. Hadiste geçen 'kurretul-ayn' kelimesi; ayn, "göz, kaynak, hakikat, bir şeyin bizzat kendisi, zatı, nefsi"[1212] anlamlarıyla ele alındığında zatında, hakikatinde, nefsinde karar kılmak anlamına gelmektedir. İbn Arabi'nin bakış açısı ile de tasavvufun batın yorumunda koku öznel bir özellik ifade etmektedir. "Koklama ve tat alma duyuları, sanal gerçeklik uygulamalarında en az kullanılan duyulardır. Uygulamalar özellikle görme ve işitme duyuları üzerine odaklanmaktadır."[1213] Buna rağmen, ayna nöronların empati kurma özelliğinde işitme ve görme duyularının yeterli olması sanal öznelerin algılanmasında temel faktör olmaktadır. İleride koku duyusunun da sanal olarak algılatılması öznenin tam algılanmasını sağlayacak gibi görünmektedir.

Sanal Nesne

Varlığı, var olanlar üzerinden en belirleyici anlatan unsur mahiyetin nesnel özellikleridir. Bu durum algısal olarak da özne ile nesne arasında varlık tanımını kararsız bırakmıştır. Varlığın nesnesinin somut olarak şekil, soyut olarak suret olması ile nesnenin mekânda yer kaplaması yani varlığın mekân özelliği karıştırılır. Tek başına nesneden söz etmek mümkün olmadığı gibi nesnel özellikler varlık sahasına çıkmış özne, mekân ve zamana ayrılmaz bağlı bu şekil/suret özelliklerdir. Sanal nesne de tikel veya tümel, şekil veya suret olarak insanın somut veya soyut bilişsel nesne algısını dolduran şeylerdir. "Chalmers sanal gerçeklikte yer alan nesnelerin ve olayların gerçekte olmadığını söylemek yerine onların bitlerle hesaplanarak oluşturulan bilişimsel nesneler ve olaylar olarak kabul edilmesi gerektiğini söyler."[1214] Sanal nesne aynı zamanda bir öznenin nesnesi durumundadır. "Bir özne, sanal ortam içinde sanal bir vücut veya avatar ile tanımlanır"[1215] ki burada vücut şekil ve suretiyle nesne durumundan özneye ve mekâna gönderme yaparken, avatar ileride değineceğimiz gibi mekândan nesne ve özneye gönderme yapar. Çünkü, nesnenin dış alemde nesne olarak tanımlanan bir karşılığı olması onu nesne yapar. "Sanal ortamdaki gerçeklikte nesnel gerçeklik içerisindeki bir göstergeler evreni olarak özneyle ilişki kurar."[1216]

Sanal dünyada sanal nesnelerin değerlerine göre alınıp satılması sanal para birimini gerçek para birimi ile yarışır hale getirmeye başlamıştır.[1217] Böylece varlık nesneye bağlı değer haline gelmiştir. Bu değer insanların varlığı nesne olarak algılamasında veya nesneye meyletmesinde ontolojik bir rol oynamaktadır. Nesnenin değeri varlığı değerli kılmaya başlamış, nesnenin veya değerle birlikte malın olmaması varlığın olmaması anlamına gelmeye başlamıştır.

1208 İmam Ahmed, Müsned, c. 19, s. 305, no: 12293.

1209 Bk. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 235-247.

1210 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/153.

1211 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 4/44.

1212 Veysel Akkaya, "Sûfîlerin '...Gözümün Nûru Namazda Kılındı' Hadisindeki 'Kurretu Ayn'a Bakışı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 13/26 (2014), 26.

1213 Bostan, *Sanal Gerçeklikte Etkileşim*, 47.

1214 Ercan, *Sanal Gerçeklik, Hakikat Kavramının Dönüşümü ve Popüler Kültürdeki Yansımaları*, 66.

1215 Ercan, *Sanal Gerçeklik, Hakikat Kavramının Dönüşümü ve Popüler Kültürdeki Yansımaları*, 116.

1216 Koray, *Sanal Ortamda Özne Olmak: 3 Boyutlu Animasyonla Etkileşim Arayışları*, 41.

1217 Bk. Bostan, *Sanal Gerçeklikte Etkileşim*, 178.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

İbn Arabi, zekâta konu şeylerin "unsurların (birleşiminden) meydana gelmiş"[1218] olduklarını ifade eder. Zekâta konu olan şeyler, nesneye ait özelliklerdir. İbn Arabi, unsurların birleşmesini, felek ve unsurların birleşimi şeklinde ele alır. Bu birleşmeyi de baba-anne birleşmesi olarak ifade eder. Bu şartlarda ortaya çıkan mal ise çocuk gibidir. Malın imtihanında çocukla birlikte anılmasının sebebi de budur. Çocuğu da anne babanın bedeninden bir parça, nesnesi olarak görür ve ondan dolayı çocuk sevgisi ile mal sevgisinin aynı olduğunu ifade eder.[1219] Bu sevgi görünüm ve şekil özellikleri gibi nesnel bir sevgidir. İbn Arabi, "Samiri Hz. İsa'nın söylediği gibi mal sevgisinin kalplere bağlı olduğunu bildiği için, buzağıyı insanların sevdiği güzel görümlü şeylerle şekillendirmiştir. Böylece kendilerini çağırdığında buzağıya tapmaya koşmuşlardır"[1220] der. Samiri'nin Cebrail aleyhisselamın atının ayağının bastığı topraktan bir parça alıp değerli madenin içine atması[1221] da Kutsal Ruh'un nesnelliği olan, atının ayak izinin toprağı ile değerli madenin birleşmesi İsrailoğullarının nesnel kutsamaya olan eğilimlerini göstermektedir. Aynı durumda Hristiyanlar Cebrail aleyhisselamın öznelliğine kutsallık vermiş, Müslümanlar ise Cebrail aleyhisselamı hem öznel hem nesnel hem de mekânsal ve zamansal olarak Dıhye (ra) suretinde görmelerine rağmen, söylediklerini yani İslam, iman ihsanı yani İslam dinini kutsamışlar, Resûlullâh'a (sav) dönerek onun açıklamalarıyla tevhidi kabul etmişlerdir. İsrailoğullarının bu arayışı mücessem, nesnel bir tanrı arayışıdır ki kendi bedenleri dahil varlığın mahiyetindeki nesne onları bu arayışa sevk etmekte, Hz. Musa'nın (as) öngördüğü doğru yola karşılık Samiri'nin yaptığına yönelmektedirler. Sanal nesneler insanın sanal ihtiyaçlarını karşılayan şeylerdir. Sanal paradan, sanallığı oluşturan her türlü iki boyutlu somut ve soyut malzemeye kadar her şey sanal nesneyi oluşturmaktadır. Sanal para veya alınıp satılan sanal nesnelerin kutsanması nesneye yönelik varlık sevgisinin sanala yönelmiş eğilimi olarak ortaya çıkacaktır. Aynı şekilde evlat sevgisinin sanal bebekler veya asıl evladın sanallaştırılması şeklinde kutsanması olarak ortaya çıkacaktır. Bugünkü bilimsel gelişmeler nesnenin aslı olan maddeye ait atomların alt yapılarına ulaştıkça, önce enerjiye sonra boşluklara ulaşıldığını (bir nevi yokluk) ortaya çıkarmıştır.[1222] İbn Arabi, varlık ile kıyasta, "yokluk önce gelendir,"[1223] der.

Sanal Mekân ve Sanal Zaman

Einstein'a göre, aynı zamanda aynı uzayda oluşan bir durum, bir sonraki durumda başka bir zaman ve uzayda olması gerekir, uzay zaman ardışıklık gerektirir. Bir olay x, y, z koordinatlarında, yani uzayda t^0 zamanında gerçekleşiyorsa, yeni bir olay için t^1 zamanına geçilmesi gerekir ki, ona bağlı olarak koordinatlar da değişir. Böylece zaman mekân bağı oluşur.[1224]

"Hawking, uzay zamanın, iki boyutlu olmak yerine dört boyutlu düşünülmesi dışında kürenin yüzeyine benzediğini söyler. Zaman ekseniyle üç uzay ekseninin, yeryüzü yüzeyindeki büyük boylam çemberlerine benzer şekilde başı ve sonu yoktur. Bu, zamanın olağan gösterimindeki bir değişiklikle ortaya çıkar. Zaman, gerçek bir sayı yerine sanal olarak düşünüldüğünde, üç uzay

1218 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 4/416.

1219 Bk. İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 4/416.

1220 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 4/418.

1221 Bk. Şemsettik Işık, "Tâhâ Sûresinin 95-97. Ayetlerini Anlama ve Anlamlandırmada İsrailiyyatın Etkisi", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/5 (2014), 140.

1222 Bk. Mustafa Çakıroğlu, *Higgs Parçacığı Neden Bir Arkhedir?*, III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – II, (İstanbul: İlmi Etüdler Derneği, 2014) , 157.

1223 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/26.

1224 Bk. Victor J. Stenger, *Bilinçsiz Kuantum*, çev. Murat Havzalı, (İstanbul: 2019, Ginko Bilim Yayınları), 246-256.

koordinatıyla aynı şekilde ele alınabilir."[1225]

"Modern kuantum alan kuramlarına göre vakumda sürekli ortaya çıkan ve yok olan, 'sanal' parçacıklar olarak adlandırılan parçacıklar, tüm uzayı doldurur."[1226] Sanal olarak zaman algısı simülasyon cihazları ile belli bir ortamda oluşturulmaktadır. "Lefebvre'ye göre (2014) mekân (ortam), özneden önce gelerek özneyi koşullar."[1227] Bu cihazlarda en fazla kullanılan duyu algılatıcıları görme, işitme ve dokunma duyularını etkileyerek zaman algısı oluşturmaktadır. "Birey tamamen girilen sanal ortamlarda elleri ve ayakları gibi bedeninin belirli bölgelerini görebilir. Kullanıcı yönettiği uzuvlar aracılığıyla etrafıyla etkileşim kurar ve o uzuvları görerek bedenini parçalı olarak algılar. Özne bedeni yöneten konumundadır ve yönetim sırasında fiziksel gerçeklikteki görüş açısına sahiptir."[1228] Simülasyon cihazlarında kullanılan görsel materyaller gözün ve beynin görme sınırını geçerek görüntünün gerçeğinden ayrılmadan algılanmasını sağlamaya başlamıştır. Yani göze gelen görüntünün bir saniyedeki kare sayısı şekil 9.3.1'de görüldüğü gibi arttırılmaya başlandığında göz ve beyin bu görüntüyü giderek daha gerçek bir görüntü olarak algılamakta 120 FPS'ye yaklaştıkça görüntünün gerçeği ile sanalını ayıramamaktadır.

Görmeyle birlikte ses ve dokunma/haptic uyaranları da bulunan cihazlar karma gerçeklik cihazları olarak kullanılmaktadır. "HTC Vive Pro Eye cihazı da simülasyonun uygulanabilirliği açısından tüketici bazlı üretilmiş en gelişmiş karma gerçeklik cihazlarındandır."[1229]

Bu cihazda arttırılmış duyusal uyarılar bulunmakta özellikle görsel uyarı 120 FPS'nin üzerine çıkmakta ve sanal etkisi gerçek etkisine dönmektedir. "Pro Eye, sanal ile gerçek arasındaki sınırın kaybolmaya başladığı 120 FPS ve üstü değerleri de yüksek hızda aktarabilmektedir. Ancak bu aktarım hızı kullanıcıda bazı semptomlara neden olmaktadır."[1230] Bunun nasıl oluştuğu ile ilgili farklı teoriler olmakla birlikte göz ve beynin gerçek sınırına ulaşan görüntüye beyin gerçek tepki vermek istemekte ancak diğer duyuların gerçek etkisi oluşmadığı için bedenin tepkisi ile beynin görme tepkisi karışmakta ve sanal gerçeklik hastalığı oluşmaktadır.[1231] Araba simülasyonuna dahil olan bir kullanıcı gözle gerçek algısına ulaşırken, yer çekimi, rüzgar, titreşim gibi çevresel diğer uyarıları gerçeklik algı sınırının üzerinde alamadığı için bu eksiklikler kullanıcıda bulantı, kusma, baş dönmesi gibi şikayetlere neden olabilmektedir.[1232]

1225 Bk. Stenger, *Bilinçsiz Kuantum*, 259.
1226 Bk. Stenger, *Bilinçsiz Kuantum*, 243.
1227 Koray, *Sanal Ortamda Özne Olmak: 3 Boyutlu Animasyonla Etkileşim Arayışları,* 42.
1228 Koray, *Sanal Ortamda Özne Olmak: 3 Boyutlu Animasyonla Etkileşim Arayışları,* 44.
1229 Bayrak - Yengin, "Karma Gerçeklik Teknolojisinde Göz İzleme Tekniği", 590.
1230 Bayrak - Yengin, "Karma Gerçeklik Teknolojisinde Göz İzleme Tekniği", 590.
1231 Bk. Karadağ (ed.), *Dijital Hastalıklar*, 10-19.
1232 Bk. Bayrak - Yengin, "Karma Gerçeklik Teknolojisinde Göz İzleme Tekniği", 591.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

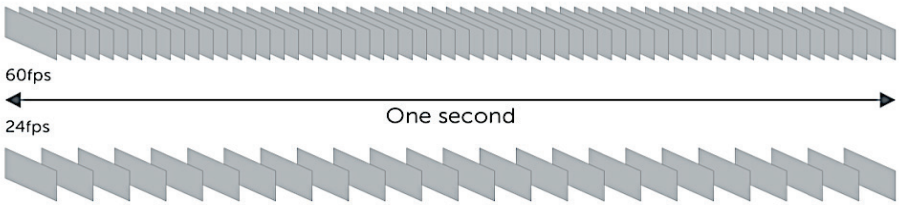

Resim 1. Saniyede 24 FPS ve 60 FPS Farkı

Şekil. 9.3.1. Saniyedeki 24 ve 60 Kare Farkı[1233]

Şekil 9.3.1'deki her bir kare halkı cedidin teceddüd-i emsali durumuna görsel bir örnektir. Ancak buradaki örnek yalnızca görüntü olarak benzerdir. Ayrıca Planck zamanı değil sadece saniyenin en fazla 1/120'si kadardır. Yine de bu durum çok önemli bir şeyi ortaya çıkarmaktadır. İnsan gözü ve beyni somut ve soyut olarak gerçek sınırı aşıldığında gerçek algısı oluşturmaktadır. Sadece 120 FPS'de bu sınır aşılıyorsa İbn Arabi'nin ifade ettiği en küçük zaman birimindeki, bugünkü bilgimizle Planck zamanı $1/10^{-43}$ saniyede[1234] olan sürekli yaratmanın da sanal olduğu düşüncesi bir gerçekliği ifade etmektedir. Yani 1/120 saniye/kareyi gerçek olarak algılıyorsak, bu durum, dışarda gördüğümüz gerçekliğin de insan tarafından gerçek değil sanal, rüya olarak algılandığı görüşünü destekler. Yine yapay zekâ ile geliştirilen arttırılmış gerçeklik oyunlarının bağımlılık yapması beyinde haz duygusunu tetikleyerek ortaya çıkmaktadır. Bu durum, sanal gerçekliğin insanda gerçek etkisi oluşturmada ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Zira bu bağımlılık, "tıpkı sigara, alkol ve uyuşturucu gibi ölümüne bağımlılık oluşturmakta ve zamanı su gibi israf etme potansiyeli taşımaktadır."[1235] Bu bağımlılığın etkileşimin somut düzeyde olması nedeniyle şimdilik somut düzey bir bağımlılık olduğu söylenebilir ki sanal etkinin gerçek etkiyle aynı düzeyde olmasının ciddiyetini göstermektedir. İbn Arabi'ye göre yeniden yaratma (halk-ı cedid) ve benzerlerin yaratılmasına (teceddüd-i emsal) konu olan an'ın öncesi ve sonrası yokluk olduğu gibi, zamanın temeli olan an da vehimden ibarettir. Yani zamanın gerçekliği yoktur.[1236]

Mekânın üç boyutlu algısı oluşurken, zaman dördüncü boyut olarak algılanamaz. Üç boyut algısı kendisini oluşturan diğer iki boyutla birlikte algılanır. Yani aynı zamanda özne ve nesne özellikleri birliktedir. "VR (Virtual Reality: Artırılmış gerçeklik) filmleri gösterim tekniği olarak VR teknolojilerini kullanan (üç boyutlu stereoskopik) veya 3D canlandırma kullanılarak oluşturulan filmler"[1237] sanal varlıkların canlandırıldığı filmlerdir. Sanal mekânın en çekici karakterlerinden birisi avatardır. "Özne farklı bir bedeni koordine edebilir, yönlendirebilir. Girilmeyen sanal ortamlarda (örn. bilgisayar oyunlarında) etkileşim kurmak için tanımlanan avatar karakterinin bedeni tamamen görülür ve koordine edilir. Tamamen girilen sanal ortamlarda da alternatif beden kullanımları mevcuttur."[1238]

1233 Tamer Bayrak - Deniz Yengin, "Karma Gerçeklik Teknolojisinde Göz İzleme Tekniği: Göz İzleme Metrikleri ve Navigasyon Verilerinin İncelenmesi", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 10/4 (2020), 591.

1234 Kandemir, *Big Bang Teorisi Kelâmın Yoktan Yaratılış Düşüncesini Destekler mi?*, 183.

1235 Bilal Kılıç, "Yapay Zekâ Uygulamaları", *TÜBİTAK Bilgem Kurumsal Dergisi*, 9 (2020), 29.

1236 Bk, İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 14/278.

1237 Ercan, *Sanal Gerçeklik, Hakikat Kavramının Dönüşümü ve Popüler Kültürdeki Yansımaları*, 6.

1238 Koray, *Sanal Ortamda Özne Olmak: 3 Boyutlu Animasyonla Etkileşim Arayışları*, 45.

"Avatar terimi Hinduizm dini bağlamından gelmektedir ve kelimenin sanskrit kökeni ilahi varlıkların dünyevi görüntüleri anlamına gelir (Partridge, 2005, s.148). Dijital bağlamda ise avatar sanal bir ortam içinde bir bireyi/kullanıcıyı temsil eden oluşumu ifade eder. Meadows'a göre avatarlar sanal mekânın kullanıcı ile etkileşimine göre oluşur ve tıpkı bireyler gibi farklı dünya görüşlerini temsil edebilir (Meadows, 2008, s.13)."[1239]

Mekânda yer kaplama algısı, insanın varlığın mahiyetini diğer üç algıyla birlikte algılama isteği ve eğilimidir. Bu eğilim varlığı ve varlığın kaynağını üç boyuta ve mekâna bağlar. Varlığın bu şekilde algılanması varlığın kaynağının mekanla ilişkisi olarak ortaya çıkar. Bu durum, mekân olmadan varlık olmayacağı temeline veya inancına dayanır ve bu inancın da diğer mahiyetler gibi karşılanması gerekir. Bu mahiyet algısı İslam'da hac ibadeti ile karşılanır. İnsan varlığın mekân tevhidini somut düzeyden hac ibadeti ile Allah'la birleştirir. Yukarda da ifade edildiği gibi İbn Arabi somut mekânı hacla irtibatlar. Soyut ve soyut üstü mekânı zamanla birlikte ele alarak arşa istiva ve Âmâ ile irtibatlar.[1240] Mekanla aynı anda zamanı da zikreder. Yaratmanın öznel, nesnel özelliklerini barındıran mekân ile zamanı birleştirerek soyut düzeyde "zamanı ed-Dehr'e dayandırır. Mekân istivayla ortaya çıkmışken zaman göğe inmekle ortaya çıkar"[1241] diyerek zaman-mekân bütünlüğünü vurgular. İstiva kök itibarıyla karar kılmak, yerleşmek anlamlarına gelmektedir. İstiva soyut mekânı ortaya çıkarırken, zaman ise mekanla birlikte hareketi de ekleyerek, uzay zamanı oluşturur. Mekânın varlıkta Allah ile birleştirilememesi, nesnel gerçekliği olmayan ancak mekânda yer kaplayan somut putların ortaya çıkmasına; zamanın yani değişimin tevhidinin bozulması soyut Dehriyyun olarak ortaya çıkmasına neden olur. Değişenin bozulması somut olarak materyalizmin ortaya çıkmasına neden olur. İbn Arabi, "Dehr'in (zaman) niteliğinin başkalaşma, Allah'ın da Dehr olduğunu öğrendik"[1242] diyerek zamanın değişime karşılık geldiğini, yani sürekli yaratmanın (teceddüd-i emsal ve halk-ı cedid) karşılığı olduğunu ifade ederek varlığın kaynağı konusunda buraya takılanlara ise "bizim 'ilah' dediğimize dehrîler dehir (zaman), doğacılar doğa adını verir. Onlar bizden gözüken fiilleri doğaya ya da dehrîler de zamana (dehir) izafe etmeden sadece bize izafe edemezler,"[1243] der. Buradan dehrîlerin değişime, tabiiyyunların ise mekândaki değişenlere takıldıkları anlaşılmaktadır. İbn Arabi'ye göre mekânın kendisinde vücûd (gerçek varlık ya da mutlak varlık) özelliği yoktur. Vücûd ve mevcûd ayrımı yapılarak varlığı Allah'a, aslı ile yokluk olan imkân ise aleme verilir.[1244] İmkân mekâna gelmedir. İmkân mümkün olan, mekâna gelme ihtimali olan yani var olma ihtimali olandır. "Mekân varlığın kendini serimlemesi için imkân görevi görmekte ve varlığın ortaya çıkmasına fırsat tanımaktadır."[1245]

İbn Arabi sisteminin karşılığı olarak, sanal mekân avatar gibi karakterleri kutsarken, sanal zaman simülasyonun kendisini kutsar. Sanal özneden sanal zamana kadar aşama aşama varlığın sanal algısı tamamlanmış ve simülasyon varlığın sanal varlığını inşa etmiş olur. Oluşan simülasyon alemi sanal alemin varlık algısının gerçek alemin varlık algısı karşılığı olarak insanlık

1239 Sercan Şengün, Dijital Avatarlar İçin Semiyotik bir Okuma ve Avatarların Dijital İletişimde Belirsizlik Azaltma Rolleri, *Dijital İletişim Etkisi Uluslararası Akademik Konferansı Bildiri Kitabı*, (İstanbul: İskenderiye Kitap, 2014), 34.

1240 Bk, İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 17/252.

1241 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 17/252.

1242 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 12/102.

1243 İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 12/135.

1244 Bk. İbn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 9/327-329.

1245 A. Kadir Çüçen, *Metafizik: Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi,* (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2018), 209.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

tarafından kullanılmaya başlamıştır bile. Matrix filminin oluşturduğu post-modern simülasyon algısı üzerine; "Weberman simülasyon evreninde gerçeklik ve simülasyon arasındaki ayrımı incelemek için şu varsayımları ele alır: 1-Gerçek ile gerçek olmayan arasında ayrım yapmak nihai olarak imkânsızdır. 2-Gerçeklik simüle edilebilir ve geliştirilebilir. 3-Simüle edilmiş veya sanal gerçeklik normal gerçekliğe yeğlenebilir (ve muhtemelen gelecekte yeğlenecektir). 4-Simüle edilmiş gerçeklik, metafizik anlamda, en az simüle edilmemiş gerçeklik kadar gerçektir (daha gerçek değilse)."[1246]

Sonuç

Çalışmada, felsefe, tıp, din felsefesi ve teknoloji bağlamında varlık ve sanal varlığı, İbn Arabi açısından bir karşılaştırmaya tabi tuttuk. Varlığın kaynağı Antik Yunan'dan beri tartışma konusu olmuş, bütünlük içinde algılamak yerine parçaları ele almak şeklinde insanlık için birçok keşfe de yol açarak günümüze kadar gelmiştir. İslam'ın varlık algısı ise en başından beri somut düzeyden soyut üstü düzeye kadar hep tevhid üzere olmuştur. Varlığı, sanal varlığa dönüştürmeye başlayan günümüz teknolojileri, yapay zekâları ile insan gibi olmaya çalışan makinalar üretmeye başlamıştır. Bu cihazların insan gibi olması varlığı da insan gibi algılaması ve algılatması gerçeğine dönüşmeye başlamıştır. Bu anlamda varlık, sanal olarak algılanmaya başlamıştır.

Antik dönemin hava, su, toprak, ateş arkheleri, kavramsal olarak özne, nesne, mekân ve zaman şeklinde her dönemde insanlığın kendisi dahil varlık arayışının kavramsal ilkeleri olmuştur. Tarih boyunca, özneye yönelme Hristiyanlıkta kendisini bulurken, nesneye yönelme Yahudilikte, Mekâna yönelme putperestlikte, zamana yönelme Dehriyyun veya tabiiyyunda kendisini bulmuştur. İslam'ın tevhid anlayışı ise bu insani, antropolojik yönelmeyi en başında namaz, zekât, hac ve oruç ile karşılamış Allah'a tevhid ile birleştirmiş, A'yân-ı Sabite'sinin istidadına göre yani bilişsel seviyesinin algısına göre Cibril hadisinde ifade edildiği gibi somut, soyut ve soyut üstü seviyeden dini algılamış ve algılatmıştır. Varlığın sanal varlık olarak algılanması bu yönelmeyi, algı ve algılatma şeklini değiştirmeyecektir.

Çalışmamızda ulaştığımız sonuçlardan birisi arkhelerin aslında bütün insanlığın ve alemin kaynağı olan dört unsur ve onların kavramlara indirgenen, varlığın mahiyetine işaret etmesi ve bir bütün olarak değerlendirilmesidir. Bir diğer ifadeyle arkhe çokluğun birliğini aramaktır. Diğer bir sonuç ise son yılların insanın bilişsel seviyesi ile ilgili araştırmalar ve bilimsel yayınların İbn Arabi'de, varlığın mahiyeti ile insanın bilişsel seviyesinin ve dinin mahiyetinin tutarlı bir şekilde birleştirildiğini ve açıklandığını göstermektedir. Bir diğer sonuç, post modern dönemde, öznel, nesnel, zamansal ve mekânsal sanal algılar, insanın gerçek öznesinin gerçeklik algısıyla özdeşleşmiş böylece sanal gerçeklik algısı oluşmuştur.

1246 David Weberman, "Matrix, Simülasyon ve Postmodern Çağ", çev. Murat Sağlam, *Matrix ve Felsefe*, (İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2003), 264.

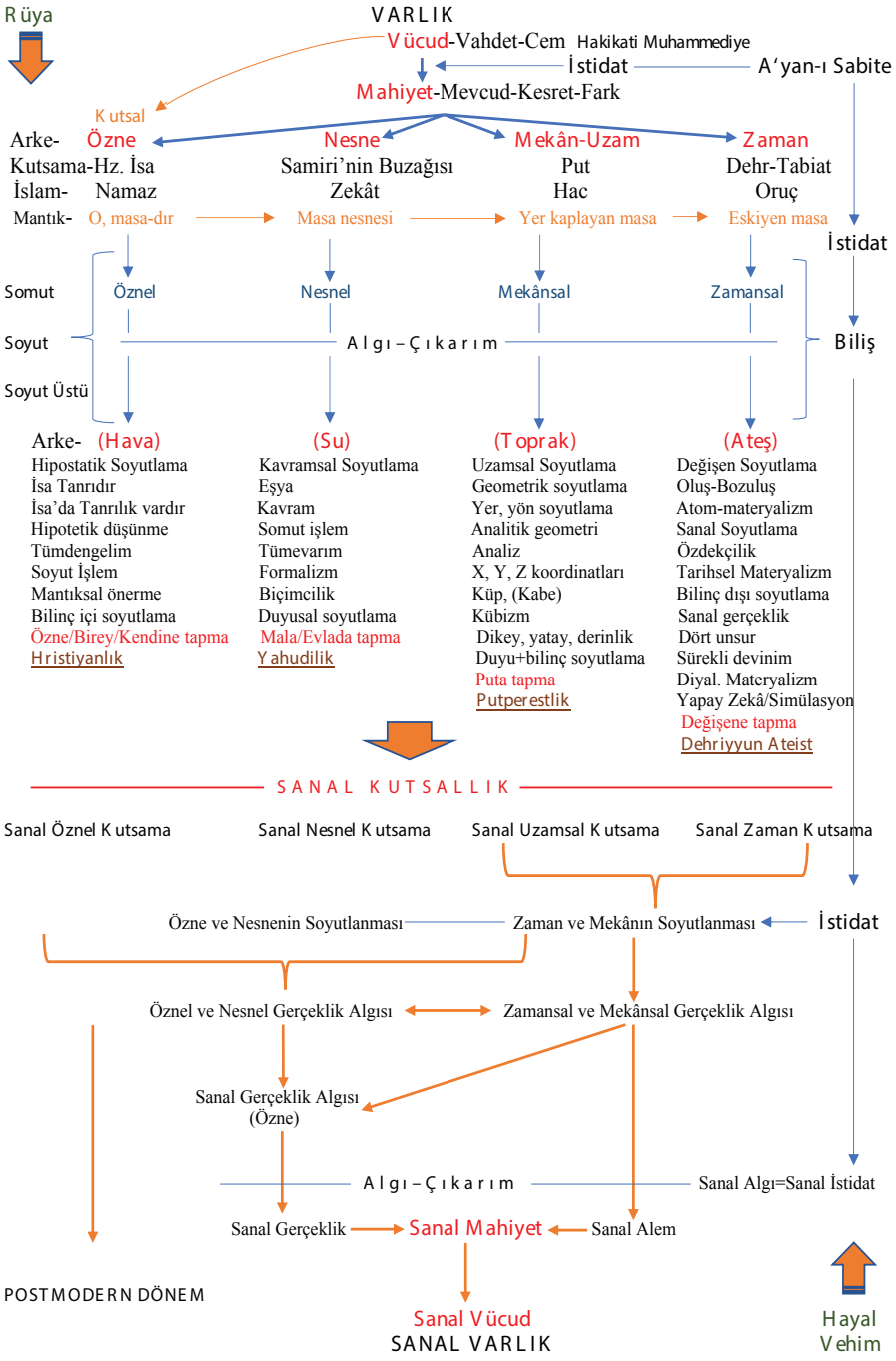

Şekil 10.1. Varlıktan Sanal Varlığa-İbn Arabi.

Öznenin sanal gerçekliği ile sanal alem, sanal mahiyeti oluşturmuş, böylece sanal vücûd ve sanal varlık oluşmuştur. Sanal algı ise sanal istidadın kapasitesinin öznenin istidadı ile özdeşliği oranında ortaya çıkmaktadır. İbn Arabi'nin rüya dediği gerçek alemin karşılığında hayal ve vehim ürünü olan sanal alem aynı mahiyetin ürünleridir. Antik dönemden başlayarak yaklaşık üç bin yıllık varlık, mahiyet ve Tanrı ilişkisi İbn Arabi'nin A'yan-ı Sabite kavramı ile gerçek alemin sistemini ifade ederken, postmodern dönemde sanal alemin sistemini ifade etmeye devam etmektedir.

A'yan-ı Sabite insanlığın yazılı tarihinden beri devam eden tanrı ile alem ve insan arasındaki ilişkiyi açıklama çabasında tüm dünyada karşılık bulan çok önemli bir yere sahiptir. İbn Arabi, bu sistemin kendisi tarafından üretilmediğini, kendisine verildiğini ve en baştan bunun kabulü ile sistemin anlaşılabileceğini ifade etmektedir. İbn Arabi'nin yüzyıllar önce ortaya koyduğu bu sistemin, neredeyse hiç değişmeden hatta çok daha fazlasıyla bugünün sanal alem tanımının karşılığı durumunda olması hangisinin gerçek hangisinin rüya veya sanal olduğu sorusunu sordurmaktadır.

Varlığın kaynağını somuttan soyuta arayan insanlık arkhelerden başlayarak soyut düşünmeyle birlikte kavramları varlığı ve varlığın birliğini anlamak için kullanmış, kavramların somut karşılıklarını varlığın kaynağı olarak kabul etmeye yönelmiştir. Somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine toplumsal geçişle varlığın kaynağını tanımlama aynı somut ve soyut mahiyetler üzerinden devam etmiştir. İnsanın bu ontolojik ve epistemolojik eğilimi sanal dönemde de somut karşılıkların soyut özdeşleriyle varlık tanımı ve varlığın kaynağı arayışını devam ettirecektir.

Sonuç olarak çıkış yeri olan batı dünyasının özneyi kutsamasının bir sonucu olarak transhümanizm gibi özneyi yüceltmeyi hedefleyen eğilimler yine özne temelli yapay zekâ desteği ile sanal ortamda da kendisine yer bulacak, belirleyici olmaya çalışacaktır. Bu şartlarda insanın kendi tabiatında da bulunan diğer sanal varlık mahiyetleri nesne, zaman ve mekân da insanın bir varlık ve birlik arayışı olarak karşılıklarını hem eğilim hem kutsal olarak gerçek varlıkta buldukları gibi bulacaklardır. İslam da, gerçek varlık ortamında ya da İbn Arabi'ye göre rüya aleminde ortaya koyduğu bütün tevhidi birikimini sanal ortamda da tevhidi olarak kıyamete kadar devam ettirecek, hem varlık hem de birlik arayışına somut, soyut ve soyut üstü tevhidi cevabı verecektir.

KAYNAKÇA

(TDK), Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Güncel Türkçe Sözlük". 4 Eylül 2021. https:// https://sozluk.gov.tr.

Ağaoğlu Ercan, Ebru. *Sanal Gerçeklik, Hakikat Kavramının Dönüşümü ve Popüler Kültürdeki Yansımaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Akkaya, Veysel. "Sûfîlerin '...Gözümün Nûru Namazda Kılındı' Hadisindeki 'Kurretu Ayn'a Bakışı." *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26, (2014), 63-82.

Alkış, Abdurrahim. "Vahdet-i Vücûd Âriflerine Göre Eimme-i Sebâ (Ümmehât-ı Esmâ) İmâmü'l-Eimme ve Cenâb-ı Hakk'ın Sayısız İsimleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (2010), 233-259.

Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 13. Basım, 2012.

Bayrak, Tamer ve Deniz Yengin. "Karma Gerçeklik Teknolojisinde Göz İzleme Tekniği: Göz İzleme Metrikleri ve Navigasyon Verilerinin İncelenmesi". *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC* 10/4 (2020), 587-596.

Beck, Friedrich. "Quantum Mechanics and Conciousness". *Journal of Conciousness* 1/2 (1994), 253-255.

Begün, Ünal. "Yapay Zekanın Konuşma ve Dil Teknolojilerinde Kullanılması". *TÜBİTAK Bilgem Kurumsal Dergisi* 9 (2020), 42-45.

Birand, Kamuran. "Dinin Mahiyeti Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Dergisi* (1957), 126.

Bostan, Barbaros. *Sanal Gerçeklikte Etkileşim*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Casey, Edward S. *The Fate of Place*. Los Angeles: University of California Press, 1999.

Christian, Keysers. *Empatik Beyin*. çev. Aybey Aper, İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.

Chittick, William. *Hayal Alemi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 4. Basım, 2016.

Çakıroğlu, Mustafa. *Higgs Parçacığı Neden Bir Arkhedir?*. İstanbul: III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-II, 2014.

Çakmaklıoğlu, M. Mustafa. *İbn Arabi›de Ma›rifetin İfadesi.* İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.

Çüçen, A. Kadir. *Metafizik: Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi,* İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2018.

Çüçen, A. Kadir vd,. *Varlık Felsefesi*. Bursa: Ezgi Kitapevi, 2017.

Demir, Osman. "Zat"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/148-150. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

Durusoy, Ali. "Hayal"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/2. Ankara: TDV

Yayınları, 1998.

Durusoy, Ali. "Vehim"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/615. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Ekici, Özgül. "Zamana Yazgılı Olmak". ed. Çüçen, A. Kadir. *Metafizik Kavramlar ve Problemleriyle Varlık Felsefesi*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018. 183-204.

el-İsfahani, Rağıp. *Müfredat*. İstanbul: çev. Mustafa Yıldız, Çıra Yayınları, 2017.

el-Kayseri, Davud. *Tasavvuf İlmine Giriş*. İstanbul: Nefes Yayınları, 2013.

el-Kuşeyrî, Abdulkerîm ve İbn Arabî. ***İlm-i Hurufla İlgili Üç Risâle***. çev. Hülya Küçük, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2020.

Erginli, Zafer. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınları, 2006.

es. Wikipedia."Teseracto". Erişim 20 Aralık 2021, https://es.wikipedia.org/wiki/Teseracto#/media/Archivo:Hypercubecentral.svg.

Evcimen, Mustafa. "Gelecekte Yapay Zekayı Bir Beste Yaparken Veya Resim Çizerken Görebiliriz". *TÜBİTAK Bilgem Kurumsal Dergisi* 9 (2020), 22-25.

Görgün , Tahsin. "Mahiyet"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/336. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Güneş, Ünal ve Ayhan İnci. "İşlevsel Özelleşmeye Yeni Bir Bakış: Nöronal Saatler". *Nesne Psikoloji Dergisi* 8/17 (2020), 270-283.

Hall, John E. *Guyton ve Hall Tıbbi Fizyoloji*. çev. ed. Berrak Çağlayan Yeğen, Ankara: Güneş Tıp Kitabevi, 2017.

Hengirmen, Mehmet. *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları, 5. Basım, 2006.

Irwin, William. "Matrix Simülasyon ve Postmodern Gerçeklik". Weberman, David. *çev. Murat Sağlam, Matrix ve Felsefe.* İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2003. 262-277.

Işık, Şemsettin. "Tâhâ Sûresi'nin 95-97. Ayetlerini Anlama ve Anlamlandırmada İsrailiyyatın Etkisi". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2014), 137-154.

İbn Arabi, Muhyiddin. *Fütuhat-ı Mekkiye*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007-2012.

İbnül Arabi, Muhyiddin. *Fusû'l-Hikem*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2006.

İçten, Tarık ve Gökten Bal. «Arttırılmış Gerçeklik Teknolojisi Üzerine Yapılan Akademik Çalışmaların İçerik Analizi». *Bilişim Teknolojileri Dergisi* (2017), 401-415.

John, W. Santrock. *Yaşam Boyu Gelişim*. çev. ed. Galip Yüksel, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.

Kandemir, Ahmet Mekin. *Big Bang Teorisi Kelâmın Yoktan Yaratılış Düşüncesini Destekler mi?* İstanbul: V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-III, 2016.

Karadağ Gökmen H. (ed.). *Dijital Hastalıklar*. İstanbul : Der Yayıncılık, 2019.

Karahan, Leyla. *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 15. Basım, 2010.

Karakaş, Cağfer. "Tecedüd-i Emsal"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/239-

241, Ankara: TDV Yayınları, 2011.

Kaşani, Abdurrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*. İstanbul: çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, 2004.

Kaya, Mahmut. "Mevzü"*, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 24/496, Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Kaya, Mahmut. "Vücûd"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/139-140, Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Keysers, Christian. *Empatik Beyin*. çev. Aybey Aper, İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.

Kılıç , Sinan. "Varlık ve Hiçlik". ed. Çüçen, A. Kadir. *Metafizik Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018. 119-139.

Kılıç, Bilal. "Yapay Zeka Uygulamaları". *TÜBİTAK Bilgem Kurumsal Dergisi* 9 (2020), 26-31.

Kılıç, Mahmud Erol. "İbn Arabi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1999.

Konevi, Sadrettin. *Fusûsü'l Hikem'in Sırları, çev. Ekrem Demirli*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.

Koray, Ezgi Toraman. *Sanal Ortamda Özne Olmak: 3 Boyutlu Animasyonla Etkileşim Arayışları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, 2019.

Kozmik Anafor Sitesi. "Tetraküp-Tesseract/Üçüncü Boyutun Ötesi, Dördüncü Boyut". 20 Aralık 2021, https://www.kozmikanafor.com/ucuncu-boyuttan-otesi-dorduncu-boyut-tetrakup/ https://tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Tesseract .

Kutluer, İlhan. "Cevher"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/450-455Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Mahmut, Kaya. "Vücûd". *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

NASA. "Timeline Of The Universe". Erişim 20 Aralık 2021, https://map.gsfc.nasa.gov/media/060915/.

Oktav, Cenker ve Osman Caner Taslaman. "Felsefe Tarihinde Zaman Düşünceleri". *Keder Dergisi 15/3* (2017), 718-742.

Onur, Bekir. *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2017.

Öktem, Ülker. «Fenomenoloji ve Edmund Husserl›de Apacıklık (evidenz) Problemi». *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (2005), 49.

Ponty, Maurice Merleau. *Phenomenology of Perception*. Delhi: Motital Banarsidass Publisher, 1996.

Santrock, John W. *Yaşam Boyu Gelişim, trc. ed. Galip Yüksel*. Ankara: Nobel Yayınları, 2014.

Savaş, Ufuk Tolga. “Gerçek Nesne Simülasyonu Olan Sanal Nesne Bağlamında Özgün Uygulamalar”. *Sanat Yazıları Dergisi* 36 (2017), 91-105.

Schütz, Alfred. *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler, çev. Adnan Akan, Seyda Kesikoığlu*. Ankara: Heretik Yayınları, 2018.

Smith, Edward E. ve Stephen M. Kosslyn. *Bilişsel Psikoloji* . çev. ed. Muzaffer Şahin, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.

Stolorow, Robert. *Öznelerarası Bakış Açısı, çev. Özgür Gelbal*. İstanbul: Psikoterapi Eğitim Yayınları, 2014.

Şahin, Berkan ve vd. «Zihin Kuramı:Gelişimi, Nörobiyoloji, İlişkili Alanlar ve Nörogelişimsel Bozukluklar». *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* (2019), 24-41.

Şengün, Şencan. «Dijital Avatarlar İçin Semiyotuk bir Okuma ve Avatarların Dijital İletişimde Belirsizlik Azaltma Rolleri». *Dijital Etkileşim Etkisi Uluslararası Akademik Konferansı Bildiri Kitabı*. İstanbul: İskenderiye Kitap, 2014. 34-35.

Şentürk, Rıdvan. «Film Gerçeklik ve Bilinç». *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/13 (2008), 159-174.

Ulçay, Tufan ve Burcu Kamaşak. “Beyin İçindeki Yansımalar: Ayna Nöron Sistemi”. ed. Özşimşek, Ahmet. *Güncel Nöroloji Çalışmaları*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2021. 65-72.

Ünal, Güneş. «Kortiko-hipokampal Devre: Beynin Haritalama ve Dekleratif Bellek Merkezi». *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası* 72/1 (2019), 13-23.

Yazıcı, Tuğba. “Ahmed Avni Konuk Düşüncesinde Cevher ve Araz Problemi”. *Dört Öge Dergisi* (2019): 160.

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

DEĞERLENDİRMELER

YAPAY ZEKÂ, TRANSHÜMANİZM VE DİN

Prof. Dr. Adem YERİNDE
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dekanı

("İnsanların yapıp ettikleriyle karada ve denizde fesat/bozulma meydana geldi" er-Rûm 30/41).

Bilimsel araştırmalar bakımından 21. Yüzyıl, ileri teknoloji vasıtasıyla insan beyninin kontrol altına alınmaya çalışıldığı evrimsel çabalar çağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapay zekâ, transhümanizm, post-hümanizm, genetik mühendisliği, humanoid vb. kavramlar hep bu çabaların birer sonucu olarak gündemimize oturmuş bulunmaktadır.

Bir bilgisayarın ya da bilgisayar denetimli bir makinenin yüksek zihinsel süreçlere ilişkin görevleri yerine getirme yeteneği olarak tanımlanan Yapay zekâ, gerçek bir teknolojik devrimi temsil etmektedir. Bilgisayar teknolojisi ve bio-teknolojideki baş döndürücü gelişmeler, bugün transhümanizm fikrini de güçlü biçimde gündeme taşımıştır. Ancak bu gelişmeler henüz karmaşık bir yapıyı oluşturan insan beyninin, bir tür iradi davranışlara kaynaklık edecek biçimde, bütün kodlarıyla kopyalanarak makinaya aktarımının gerçekleştiği bir düzeye ulaşmamıştır. Bunun tersi olan yapay zekânın insan beyninin yerine geçtiği ve insan beyninin yazılımlarla kontrol altına alındığı bir sürece de girilmemiştir.

Bir tür bilinç durumunun aktarımı demek olan halin gerçekleşmesi bugün için ütopya gibi dursa da insanın yaşam kalitesini artırma ve ömrünü uzatma hedefi, günümüzde biyoloji, fizyoloji ve psikoloji arasındaki karmaşık ilişkiler dikkate alındığında pekâlâ mümkün gözükmektedir.

Ölümsüzlüğe ulaşma çabasındaki insanın ömrünü uzatmak, insan zihnine yapılan teknolojik yüklemelerle süper zeki insanlar tasarlamak 'acaba insanlığın sorunlarını çözmede ne derece katkı sağlayacaktır?' Gen teknolojisiyle üretilmek istenen süper insan, yaşamımızdaki problemleri gerçekten çözecek mi? Yoksa kendisi bir problem olarak mı karşımıza çıkacaktır? Teknoloji ile beyni kontrol altına alınan insana, insan denebilir mi? Transhümanizmin temel amacı yaşamı daha kaliteli hale getirmek, üzere uzun ömürlü, üstün zekâlı, süper sağlıklı insanlar yaratmak olarak ortaya konsa da ontolojik açıdan hem yapısı hem de içeriği değişecek olan post-human (insan sonrası) türün, bilim kurgu filmlerindeki gibi, insanlıktan çıkıp, teknolojik canavarlara dönüşme ihtimali de her zaman mevcuttur.

Netice itibariyle biyolojik bedenden biyonik bedene geçişi temsil eden evrimci bir yaklaşım olarak değerlendirilen trans-hümanizm; Darwin'in biyolojik ve doğal evrim sürecinden farklı olarak yapay bir evrim sürecini öngörmektedir. Darwin'de masum gibi duran biyolojik evrim, doğaya ve fıtrata müdahaleyle gerçekleşecek trans-hümanist süreçte çok ciddi tehlikeler doğurabilir. İnsan beyninin sebep olacağı bu tehlikelerden insanlığı koruyabilmek ancak yine insan beyninin ve ortak aklın sağduyulu çalışmalarıyla ortaya konacak olan etik ve hukuk normlarıyla mümkün olacaktır. Değilse bir üst seviyeye çıkma çabasında olan insanın kendi eliyle kendi sonunu hazırlaması, hiç de uzak bir ihtimal olarak görülmemelidir.

YAPAY ZEKÂ TRANSHÜMANİZM, POSTHÜMANİZM VE DİN

Prof. Dr. Musa BİLGİZ

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Dijital çağda büyük değişim ve dönüşümler yaşanmakta. Bu değişim ve dönüşümden bireyler ve toplumlar etkilendiği gibi özellikle eğitim öğretim kurumları da etkilenmekte. Son dönemde değişim ve dönüşüm, yapay zekâ ve transhümanizm kavramlarıyla ifade edilmekte. Batı'da çok detaylı olarak ele alınan bu kavramların Türkiye'de özellikle din bağlamında ele alınması oldukça yenidir. İslam medeniyetin mensuplarının bu konuları incelemekten uzak kalması kabul edilmeyecek bir durumdur. Bu kapsamda, Yapay Zekâ Transhümanizm, Posthümanizm ve Din Sempozyumunun Atatürk üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi, Erzurum Müftülüğü tarafından ele alınması bu gidişata bir dur demek anlamını taşımaktadır.

Yapay zekâ ile din ilişkisinde teknolojik değişim ve dönüşüm, teolojik bir zeminde tartışılacaktır. Özellikle insanın insanlık adına talep edeceği değişimin haz ve hız odaklı değil etik düzlemde tartışılma zeminin sağlayacaktır. Transhümaniz ve poshümanizm din ilişkisinde, insanın fizyolojik ve ruhsal değişimin Yaratıcı'ya rağmen mi? Yaratıcı'nın takdirine uygun mu kurgulanacağının tartışılması gerekmektedir. Belirtilen çerçevede ilgili konuları ele alacak bu çalıştay öncesinde, Fakültemiz adına şu adımları attığımızı belirtmek isteriz. Yapay zekâ ve Din, Transhümaniz ve Din lisans ve lisansüstü derslerin açılmasına karar verilmiştir.İlahiyat alanında ilk olan sempozyumumuzun faydalı olmasını diliyor, tebliğ sunmakla katkı sunan ve dinleyerek bizimle birlikte olan tüm katılımcılarımıza teşekkür ederim.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

SEMPOZYUM DEĞERLENDİRMESİ

Şahin YILDIRIM

Erzurum İl Müftüsü

Yaşadığımız dönemde büyük bir değişimlerin olduğunu görmekteyiz. Bu değişime teknolojik gelişmelerin etkisi yadsınamaz. Kullanmış olduğumuz teknolojik aletlere baktığımızda, her geçen gün gelişmektedir. Bir iletişim aracı olarak ortaya çıkan cep telefonları, sağlık verilerimizi takip eden, nabzımızı kontrol eden adımlarımızı ölçen birçok verilerimizi yüklediğimiz yanımızdan ayırmadığımız bir alete dönüşmüştür. İnsanlar gibi duygusal tepkiler yapay zekâlı robotlar gerçekliği inkar edemediğimiz unsurlar olarak karşımızdadır. Her geçen gün gelişen teknoloji transhümanizm, posthümanizm kavramlarını gündemimize taşımıştır.

Transhümanizmin, insanın fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin artırılması, yaşlanma ve hastalanma gibi istenmeyen yönlerinin önlenmesi amacıyla teknolojik imkânlardan faydalanılması gerektiğini değerlendiren bir düşünce olduğunu görmekteyiz. Teknolojik imkanlarla kapasitesinin artırılarak modifiye bir insan hedeflemekte olduğu nitelendirilmektedir. Adeta insanı makineleştirmektedir. Transhümanistler teknolojik vasıtalarla geliştirilen insanın doğasının daha iyi olacağını zannederler. Böylelikle dünyanın daha iyi bir yer yapılacağını söylerler.

Her ne kadar duygu yüklemesi yapılsa da yüklenen duygunun fıtrata uygun olup olmadığı tartışma konusudur. Bu bağlamda dini ve ahlaki değerler hususunda bir çatışma doğuracağı Yüce Allah'ın koymuş olduğu ahkama aykırı unsurlar taşıdığı gerçektir.

Transhümanizm yaratılış fıtratına müdahale ederek teknolojik gelişmelerle, insanın kimliğini, geleneksel değerlerini, aile yapısını bozma ihtimalini taşımaktadır.

Bu iddialara rağmen sürekli gelişen ve değişen teknolojiyi de bir tarafa bırakmak mümkün gözükmemektedir. Bu olumsuz örneklerden hareketle toptan reddeden bir tutum sergilememek gerekmektedir. Yaşadığımız dünyada var olan bu gerçekliğin insan için faydaları üzerinde düşünmek gerekmektedir. Örneğin, insan hayatını merkeze alarak hastalıkların tedavisinde kullanılmasının faydaları düşünülmelidir.

Bütün bunları söylerken kendine özgü bir dünyası olan sanal alemin barındırdığı, dini zararlar hesaplanmalıdır.

Gelişen ve değişen teknolojik imkanlarla, İslam'ı doğru tanıtmak, İslam'ın evrensel mesajını daha etkili bir şekilde aktarmak ve Sahih dini bilginin sağlıklı bir şekilde toplumun her kesimine ulaştırılması önem arzetmektedir.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi ve Erzurum İl Müftülüğümüz iş birliği ile ortaklaşa düzenlemiş olduğumuz "Uluslararası Yapay Zekâ, Transhümanizm, Posthümanizm ve Din" konulu sempozyumunun hayırlara vesile olmasını diliyorum.

Projelerine Müftülüğümüzü ortak eden Erzurum Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü ve İlahiyat Fakültesine, Proje ortağımız Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesine,

Programın editörlüğünü yapan Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT, Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT, Dr. Öğr. Üyesi Recep ERTUĞAY ve Bilim Uzmanı Murat ÇİNİCİ'ye, tebliğ ve müzakereleriyle katılan kıymetli hocalarımıza bilim ve düzenleme kurulunun değerli üyelerine ve tüm katılımcılarımıza teşekkür eder, hazirunu saygıyla selamlarım.

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

SEMPOZYUM PROGRAMI

17.12.2021/Cuma

Açılış Oturumu

	Konuşmacı	Görevi
09:00-09:15	Prof. Dr. Adem YERİNDE	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi Dekanı
09:30-09:45	Prof. Dr. Musa BİLGİZ	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı
09:45-10:00	Doç. Dr. Fatih KURT	Dini Yayınlar Daire Başkanı
10:00-10:15	Prof. Dr. Abdülhalik KARABULUT	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörü
10:15-10:30	Prof. Dr. Ömer ÇOMAKLI	Atatürk Üniversitesi Rektörü
10:30- 10:15	Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT	Açılış Konuşması (Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

1.Oturum Başkan: Prof. Dr. Aslan GÜLCÜ — **YAPAY ZEKÂ, TRANSHUMANİZM ve POSTHUMANİZM-I**

	Konuşmacı	Görevi	Bildiri Başlığı
14:00-14:15	Doç. Dr. Mehmet Emin AYDİN	University of the West of England, Bristol, UK	Swarm Intelligence and Learning Swarms
14:15-14:30	Doç. Dr. Ahmet DAĞ	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü	Posthuman Çağ ve Posthuman'a Geçiş Aracı Olarak Transhümanizm ve Transhuman
14:30-14:45	Prof. Dr. Bilal SAMBUR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Psikoloji Bölümü	Transhumanism: A Challenge for Islam and Humanity?
14:45-15:00	Dr. Öğr. Üyesi Mücahit GÜLTEKİN	Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğt. Bil. Böl. Rehb. ve Psi. Dan. ABD	Posthümanizm, Sosyal Robotlar ve Yeni Bir Ayrımcılık Biçimi Olarak Türcülük
15:00-15.15	Arş. Gör. Alaattin ASLAN Doç. Dr. Şevki IŞIKLI	Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi	Dijitalleşen Değerler ve Yeni Dijital Normlar: Sosyal Medya Örnek Olay İncelemesi

2.Oturum Başkan: Öğ. Gör. Mustafa Kemal Şen/Zahir Doğan — **YAPAY ZEKÂ, TRANSHUMANİZM ve POSTHUMANİZM-II**

	Konuşmacı	Görevi	Bildiri Başlığı
15:30-15:45	Doç. Dr. Belil ABDELKARİM	Şazeli bin Cedid Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Bölümü	الإنسانوفوبيا الرقمية للذكاء الاصطناعي
15:45-16:00	Dr. Öğr. Üyesi Mikail PUŞKİN	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi	Hijacked Transhumanism: Reality Versus Ideals
16:00-16:15	Arş. Gör. Dr. Saliha UYSAL	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	The Future of Human and Religion in the Context of Transhumanism and Posthumanism
16:15-16:30	Duaa Nassar	University of Jordan Philosophy Department Ph.D. Student	إنسان ما بعد الإنسانية: البعد الفلسفي لآليات التجاوز البشري
16:30-16:45	Samal JALMAGAMBETOVA	Dzhalmagambetova SM LN Gumilyov Avrasya Ulusal Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Felsefe Bölümü-Kazakistan	The Role of Philosophy in Artificial Intelligence

3.Oturum Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Mücahit GÜLTEKİN — **YAPAY ZEKÂ ve FELSEFE-I**

	Konuşmacı	Görevi	Bildiri Başlığı
17:15-17:30	Prof. Dr. Mehmet MEDER Nurcihan BAHTİYAR	Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü	Yapay Zeka ve Büyük Veri Bağlamında Toplumsal Değişme
17:30-17:45	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDİNÇ	İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik A.B.D	Tıp Etiği Çerçevesinde İnsanın Kapasite Gelişimine Bir Bakış
17:45-18:00	Miraç CEYHAN	Ankara Barosu, Stajyer Avukat	Recent Legal Developments of Artificial Intelligence: Is Artificial Intelligence Replacing Humans?
18:00-18:15	Sena KURT Duygu AYDEMİR	İstanbul Medipol Üniversitesi Medya ve İletişim Çalışmaları Giresun Üniversitesi İletişim Bilimleri	Ya Reklam Senaristi Bir Makine Olursa?

Uluslararası Yapay Zekâ Transhümanizm Posthümanizm ve Din Sempozyumu
17-19 Aralık 2021

18.12.2021/Cumartesi

4. Oturum Başkan: Prof. Dr. Hakan OLGUN — **TRANSHUMANİZM VE DİNLER**

	Konuşmacı	Görevi	Bildiri Başlığı
09:00-09:15	Doç. Dr. Hammet ARSLAN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	Budist Öğretiler ve İlkeler Bağlamında Transhümanizm
09:15-09:30	Dr. Öğr. Üyesi Nuh YILMAZ	Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Mormon Transhümanizmi
09:30-09:45	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT Büşra YEŞİLYURT	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi- Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Doktora Öğrencisi	Terasem Hareketi: Trans-Human'ın Trans-Dini
09:45-10:00	Dr. Öğr. Üyesi Musa Osman KARATOSUN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	Transhümanizmin Mitolojik Kökenleri: Yarı Tanrılar ve Ölümsüzlük Arayışları
10:15-10:30	İsmail KURT	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Doktora Öğrencisi	Transhümanizmin Tanrısına Doğru
10:30-10:45	Nesibe KIZILBOĞA	Bingöl Üniversitesi	Durdurulamayan Kaçış: Kilise'den Transhümanizme

6.Oturum Başkan: Prof. Dr. Hasan KAPLAN — **YAPAY ZEKÂ ve İSLAMİ İLİMLER**

	Konuşmacı	Görevi	Bildiri Başlığı
11:00-11:15	Prof. Dr. Rıfat ATAY Dr. Mustafa CİĞER	Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi- Sağlık Bakanlığı, Antalya	Yapay Zekâ İle Birlikte Varlığın Sanal Varlığa Dönüşmesi: İbn Arabî Örneği
11:15-11:30	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BAYRAKTAR	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	Gerçeklik, Sanallık ve Fıkıh
11:30-11:45	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Hicabi SEÇKİNER	Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Yapay Zeka Tabanlı İctihad Faaliyeti Üzerine Yeni Bir Keşif: Dijital İctihad
11:45-12:00	Zeynep Sena YILMAZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi	El Yazmaları ve Yapay Zekâ

8.Oturum Başkan: Prof. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU — **TRANSHUMANİZM, POSTHUMANİZM ve İSLAMİ İLİMLER**

	Konuşmacı	Görevi	Bildiri Başlığı
11:00-11:15	Doç. Dr. Meheum AYTEPE	Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kelam Anabilim Dalı	Posthümanizm ve Transhümanizmde İrade Özgürlüğü Problemi
11:15-11:30	Arş. Gör. Mehmet Emin KOÇ	AMEA- Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü Doktora Öğrencisi	Tasavvufun "İnsan-ı Kâmil" Perspektifinden "Transhuman" Bir Metamorfoz Mu?
11:30-11:45	Arş. Gör. Dr. Hamdullah ARVAS	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Kelâm'da "Tecedddd-i Emsal": Dinî- Teolojik Düşüncede Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Sanal Gerçekliğin Yeri
11:45-12:00	Yusra ÖZER	Dicle Üniversitesi	İslam-Fıkıh Düşünce Geleneği Ekseninde Bir Transhümanizm/Posthümanizm Değerlendirmesi
12:00-12:15	Dr. Öğr. Üyesi Talip DEMİR	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Transhümanizm ve İslam: Yeni Bir Çağın Eşiğinde İslami İlimlerin Tarihi Misyonu

7. Oturum Başkan: Doç. Dr. Şevki IŞIKLI — **YAPAY ZEKÂ ve FELSEFE-II**

	Konuşmacı	Görevi	Bildiri Başlığı
13:00-13:15	Doç. Dr. Şevket ÖZCAN	Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	Yapay Zekâ Temalı Kurgusal Din Anlayışı: Metrikizm Örneği
13:15-13:30	Doç.Dr. Muhammed KIZILGEÇİT Murat ÇİNİCİ	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi- Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Din Psikolojisi Doktora Öğrencisi	Yapay Zekâ ile Cinsiyete Göre Türkiye'de Dindarlığın Tahmini
13:30-13:45	Arş. Gör. Dr. Nazan YEŞİLKAYA	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Yapay Zeka Etiği
13:45-14:00	Faruk Erdoğan BULDUR Amine Hümeyra BULDUR	Özyeğin Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Veri Bilimi Yüksek Lisans Öğrencisi- İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Doktora Öğrencisi	Yeni Bir Gerçeklik Tahayyülü: Metaverse

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Uluslararası Yapay Zekâ Transhümanizm Posthümanizm ve Din Sempozyumu
17-19 Aralık 2021

19.12.2021/Pazar

10.Oturum **TRANSHUMANİZM, POSTHUMANİZM ve FELSEFE-III**
Başkan: Prof. Dr. Mustafa MACİT

	Konuşmacı	Görevi	Bildiri Başlığı
09:00-09:15	Doç. Dr. Muhammet ÖZDEMİR Doç. Dr. Fethi ARSLAN	Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Mersin Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi	Transhümanizm ve Posthümanizm Kavramlarının Sevgi Bağlamında Değerlendirilmesi
09:15-09:30	Doç. Dr. Fethi ARSLAN Doç. Dr. Muhammet ÖZDEMİR	Mersin Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	Transhümanizm Literatüründe Posthuman ve Sportif Etkinlikler
09:30-09:45	Arş. Gör. M. Nurullah TURAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Posthümanizmin Siyasi Teolojisi Kozmopolitanizm Üzerine Bir Tartışma
09:45- 10:00	Fatih ÖZDEMİR	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Felsefesi Bilim Uzmanı	Son Savunma Hattı Ya da Yeni Bir Dünyanın Eşiğinde
10:00-10:15	Sabina NASİROVA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümü Doktora Öğrencisi	Transhümanizm ve ABD'nin Transhümanist Partisi

Kapanış ve Değerlendirme Oturumu

	Konuşmacı	Görevi
10:45-11:00	Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU	Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kelam Anabilimdalı
11:00-11:15	Şahin YILDIRIM	Erzurum İl Müftüsü
11:15-11:30	Doç Dr. Ahmet DAĞ	Uludağ Üniversitesi-İlahiyat Fakültesi- Felsefe Tarihi Anabilimdalı
11:30-11:45	Prof. Dr. Bilal SAMBUR	Değerlendirme Konuşması (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
11:45-12:00	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT	Teşekkür Konuşması (Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

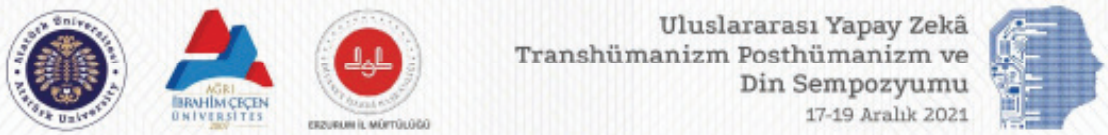

19.12.2021/Pazar

10.Oturum — **TRANSHUMANİZM, POSTHUMANİZM ve FELSEFE-III**

Başkan: Prof. Dr. Mustafa MACİT

	Konuşmacı	Görevi	Bildiri Başlığı
09:00-09:15	Doç. Dr. Muhammet ÖZDEMİR Doç. Dr. Fethi ARSLAN	Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Mersin Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi	Transhümanizm ve Posthümanizm Kavramlarının Sevgi Bağlamında Değerlendirilmesi
09:15-09:30	Doç. Dr. Fethi ARSLAN Doç. Dr. Muhammet ÖZDEMİR	Mersin Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	Transhümanizm Literatüründe Posthuman ve Sportif Etkinlikler
09:30-09:45	Arş. Gör. M. Nurullah TURAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Posthümanizmin Siyasi Teolojisi Kozmopolitanizm Üzerine Bir Tartışma
09:45- 10:00	Fatih ÖZDEMİR	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Felsefesi Bilim Uzmanı	Son Savunma Hattı Ya da Yeni Bir Dünyanın Eşiğinde
10:00-10:15	Sabina NASİROVA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümü Doktora Öğrencisi	Transhümanizm ve ABD'nin Transhümanist Partisi

Kapanış ve Değerlendirme Oturumu
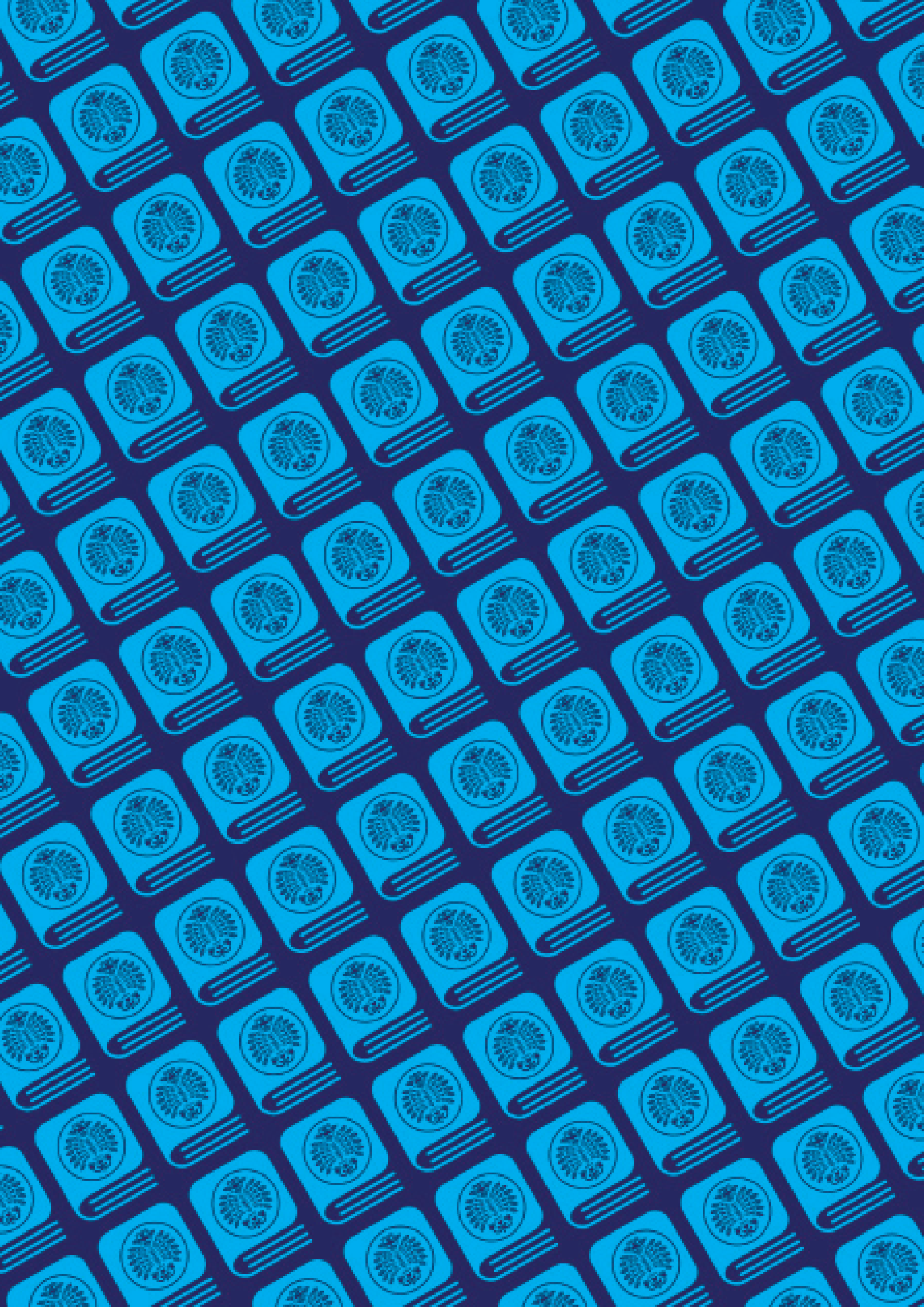
	Konuşmacı	Görevi
10:45-11:00	Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU	Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kelam Anabilimdalı
11:00-11:15	Şahin YILDIRIM	Erzurum İl Müftüsü
11:15-11:30	Doç Dr. Ahmet DAĞ	Uludağ Üniversitesi-İlahiyat Fakültesi- Felsefe Tarihi Anabilimdalı
11:30-11:45	Prof. Dr. Bilal SAMBUR	Değerlendirme Konuşması (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
11:45-12:00	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT	Teşekkür Konuşması (Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)